INSCRIPȚIILE DIN SCYTHIA MINOR

VOL. I

ΕΔΟΞΕ ΤΩΙ ΔΗΜΩΙ ΕΠΙΜΗΝΙΕΥΟΝ
ΤΟΣ ΓΛΑΥΚΙΟΥ ΤΟΥ ΠΟΛΥΦΗΜΟΥΟΙ
ΑΡΧΟΝΤΕΣ ΕΙΠΑΝ ΕΠΕΙΔΗ ΔΙΟΣΚΟΥ
ΡΙΔΗΣ ΣΤΡΟΥΘΙΩΝΙΟΣ ΑΝΗΡ ΑΓΑΘΟΣ
ΩΝ ΠΕΡΙ ΤΗ ΥΣ ΠΟΛΙΤΑΣ
ΠΡΟΘΥΜΟ ΕΙΣΧΗΤΑΙ
ΤΩΙ ΔΗΜ ΙΝΔΥΝΟΙΣ
ΤΗΣ ΠΟΛΕ ΕΛΛΗΝΙΚΑΣ
ΚΑΙ ΒΑΡΒΑΡΙΚΑΣ ΠΟΛΛΑΣ ΥΠΕΡ ΤΗΣ
ΕΙΡΗΝΗΣ ΠΕΠΡΕΣΒΕΥΚΕΝ ΟΥΔΕΝΑ ΚΙΝ
ΔΥΝΟΝ ΥΠΟΛΟΓΙΣΑΜΕΝΟΣ ΕΙΣΤΕ ΤΑΣ
ΑΡΧΑΣ ΚΑΙ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑΣ ΤΑΣΣΟΜΕΝΟΣ

https://biblioteca-digitala.ro

Din colecția **Inscripțiile grecești și latine din Dacia și Scythia Minor,** îngrijită de D. M. Pippidi și Ioan I. Russu au apărut :

Seria I
Inscripțiile Daciei romane

—Vol. I : *Introducere istorică și epigrafică. Diplomele militare. Tăbliţele cerate*, de Ioan I. Russu, 1975, 287 p. + 2 pl.

—Vol. II : *Oltenia și Muntenia*, de Grigore Florescu și Constantin C. Petolescu, 1977, 276 p. + 23 pl. + 1 hartă.

—Vol. III : *Dacia Superior 1, Zona de sud-vest (teritoriul dintre Dunăre, Tisa și Mureș)*, de Ioan I. Russu în colaborare cu M. Dušanić, N. Gudea și V. Wollmann, 1977, 288 p. + 2 pl.

—Vol. III : *Dacia Superior 2, Ulpia Traiana Dacica (Sarmizegetusa)*, de I. I. Russu în colaborare cu I. Piso și V. Wollmann, 1980, 484 p.

Seria a II-a
Inscripțiile din Scythia Minor

—Vol. V : *Capidava — Troesmis — Noviodunum*, de Emilia Doruțiu-Boilă, 1980, 351 p. + 32 pl.

—*Inscripțiile grecești și latine din secolele IV—XIII descoperite în România*, de Emilian Popescu, 1976, 451 p. + 48 pl.

În pregătire :

—*Inscripțiile din Callatis*, de Alexandra Ștefan și D. M. Pippidi.

—*Inscripțiile din Tropaeum Traiani*, de Em. Popescu.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

INSCRIPTIONES DACIAE ET SCYTHIAE MINORIS ANTIQVAE

https://biblioteca-digitala.ro

ACADEMIA SCIENTIARVM SOCIALIVM ET POLITICARVM
DACOROMANA

INSCRIPTIONES DACIAE ET SCYTHIAE MINORIS ANTIQVAE

edendas curauerunt
D.M. PIPPIDI et I. I. RUSSU

Series altera

INSCRIPTIONES SCYTHIAE MINORIS GRAECAE ET LATINAE

Volumen primum

INSCRIPTIONES HISTRIAE ET VICINIAE

Collegit, Dacoromanice vertit, comentariis indicibusque instruxit
DIONYSIUS MICHAEL PIPPIDI

TYPIS ACADEMIAE SCIENTIARVM DACOROMANAE
BUCURESTIIS • MCMLXXXIII

https://biblioteca-digitala.ro

ACADEMIA DE ŞTIINŢE SOCIALE ŞI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

INSCRIPŢIILE ANTICE DIN DACIA ŞI SCYTHIA MINOR

Colecţie îngrijită de
D.M. PIPPIDI şi I.I. RUSSU

Seria a doua

INSCRIPŢIILE DIN SCYTHIA MINOR GRECEŞTI ŞI LATINE

Volumul I

HISTRIA ŞI ÎMPREJURIMILE

Culese, traduse, însoţite de comentarii şi indici de
DIONISIE M. PIPPIDI

MINISTERUL CULTURII ŞI CULTELOR
CIMEC BUCUREŞTI
INSTITUTUL DE MEMORIE CULTURALĂ
25[illegible]

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
BUCUREŞTI • 1983

https://biblioteca-digitala.ro

Praefatio 7
Prolegomena geographica 14
Prolegomena historica 23
Testimonia : scriptores Graeci et Latini 39
Prosopographica 44
A. Peregrini in titulis Histrianis nominati 44
B. Histriani qui in titulis exterarum ciuitatum memorantur 45
Abbreuiationes et notae 46

*

HISTRIA

Decreta Senatus et Populi 55
Decreta collegiorum et tribuum 157
Decreta exterarum ciuitatum in honorem Histrianorum facta 168
Decreta incertae originis 180
Epistulae et decreta magistratuum Romanorum 186
Dedicationes Senatus et Populi 214
Dedicationes collegiorum et tribuum 239
Dedicationes sacerdotum, magistratuum et hominum priuatorum . . . 247
Tituli aedificiorum 281
Statuarum subscriptiones aliique tituli honorarii 302
Catalogi 321
Tituli sepulcrales 374
Miliaria et diplomata 429

*

VICINIA

Vicus Quintionis 437
Vicus Secundini 455
Vicus Celeris 463
Peletlia 470
Arcidaua 470
Buteridaua 471
Istria 474
Corbu 478
Panduru 479
Neatîrnarea 480
Casian 481
Cogealac 484
Nistoreşti 485
Gura Dobrogei 487
Chora Dagei 490

*

Varia incerta 497

*

Appendix 513
Comparatio numerorum 514
Indices (conspectum uide p. 518) 519

https://biblioteca-digitala.ro

CUPRINS

Cuvînt introductiv 7
Cadrul geografic 14
Cadrul istoric 23
Mărturii literare antice despre Histria și teritoriul ei 39
Prosopografii 44
A. Străini stabiliți vremelnic sau statornic la Histria; proxeni . . . 44
B. Histrieni atestați în orașe din Marea Neagră sau din Sudul egeic și mediteranean 45
Abrevieri și semne diacritice 46

*

HISTRIA

Decrete ale Sfatului și Adunării populare 55
Decrete ale unor asociații sau triburi 157
Decrete ale unor cetăți străine în cinstea histrienilor 168
Decrete de proveniență nesigură 180
Scrisori și hotărîri ale unor guvernatori romani 186
Dedicații ale Sfatului și Poporului histrian 211
Dedicații ale asociațiilor și triburilor 239
Dedicații ale unor preoți, magistrați și persoane particulare 247
Inscripții pe clădiri 281
Inscripții pe baze de statui și alte monumente onorifice 302
Liste de nume 321
Pietre de mormînt 374
Miliarii și diplome militare 429

*

ÎMPREJURIMILE HISTRIEI

Vicus Quintionis 437
Vicus Secundini 455
Vicus Celeris (Vadu) 463
Peletlia 470
Arcidaua 470
Buteridaua 471
Istria 474
Corbu 478
Panduru 479
Neatîrnarea 480
Casian 481
Cogealac 484
Nistorești 485
Gura Dobrogei 487
Chora Dagei 490

*

Fragmente de cuprins nesigur 497

*

Apendice 513
Table de concordanță 514
Indici (v. lista la p. 518) 519

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

CUVÎNT INTRODUCTIV

PRAEFATIO

Despre ţelurile şi alcătuirea unei culegeri generale a inscripţiilor greceşti şi latine aflate pe teritoriul României s-a scris în mai multe rînduri în presa noastră ştiinţifică. După întemeierea Institutului de arheologie al Academiei, în 1956, şi constituirea celor două colective epigrafice din Bucureşti şi Cluj-Napoca menite să strîngă şi să editeze, primul, textele descoperite în Oltenia, Sudul Moldovei şi Dobrogea, al doilea, textele din ţinuturile de la Nordul Carpaţilor, cercetători de toate vîrstele şi formaţiile s-au întrecut să salute importanta iniţiativă şi să-i ureze o grabnică înfăptuire. Scriind despre dezvoltarea studiilor epigrafice în ţara noastră, cel ce semnează aceste pagini a avut şi el prilejul nu numai să proclame meritul înaintaşilor care ne-au deschis drum în această direcţie [1], lăsîndu-ne modele valabile de muncă într-un domeniu abia explorat în veacurile precedente [2], dar să şi înfăţişeze cititorilor pentru întîia oară, precis şi întemeiat, planul colecţiei viitoare, începînd cu diviziunea muncii între cele două echipe din Bucureşti şi Cluj-Napoca, continuînd cu caracteristicile volumelor ce aveau să vadă lumina tiparului şi sfîrşind cu numele colaboratorilor chemaţi să-şi unească silinţele pentru a duce la bun sfîrşit, într-un răstimp rezonabil, culegerea ce avea să poarte titlul „Inscripţiile antice din Dacia şi Scythia Minor" *(Inscriptiones Daciae et Scythiae Minoris antiquae)* [3].

În raport cu vechile *corpora*, arătam în notele la care m-am referit, în raport chiar cu unele culegeri din zilele noastre, publicate în ţări vecine ca R.P. Bulgaria, R.S.F. Iugoslavia, R.P. Ungaria şi Uniunea Sovietică, lucrarea proiectată în ţara noastră urma să se caracterizeze prin trei trăsături principale, proprii s-o deosebească de alte întreprinderi similare.

În primul rînd, avea să cuprindă deopotrivă inscripţiile greceşti şi latine aflate pe pămîntul României şi datînd din cele mai vechi timpuri pînă la sfîrşitul antichităţii. Această trăsătură singură ar fi fost de ajuns ca s-o diferenţieze de cele mai multe culegeri întocmite de-a lungul anilor după pilda celor două mari *corpora* patronate de Academia din Berlin: *Corpus inscriptionum Graecarum*, conceput de August Boeckh (1828—1877), şi *Corpus inscriptionum Latinarum* (1868—1936), plănuit şi condus pînă

---

[1] *Un Corpus des inscriptions grecques et latines de Roumanie*, Klio, *XXXVII*, 1959, p. 336—337; *Dezvoltarea studiilor de epigrafie greacă şi latină în România*, Studii, XV, 1962, p. 1377—1388 (= *Epigr. Beiträge*, p. 1—10); *Les inscriptions grecques de Scythie Mineure de Boeckh à nos jours*, în *Akte des IV. intern. Kongresses f. griech. u. lat. Epigraphik*, Wien, 1964, p. 318—330 (= *Scythica Minora*, p. 21—30).

[2] Cu privire la dezvoltarea studiilor epigrafice în ţările române înainte de 1900, v. I. I. Russu, IDR, I, p. 33—62; A. Pippidi, St. clasice, XI, 1969, pp. 279—296; id., *ibid.*, XVII, 1977, p. 233—246.

[3] Despre cel dintîi proiect de publicare a unei culegeri generale de inscripţii greceşti şi latine descoperite în România, sub auspiciile Academiei şi prin grija lui Grigore Tocilescu, v. nota mea din St. clasice, XIX, 1980, p. 101—108.

https://biblioteca-digitala.ro

la moartea sa de Theodor Mommsen. În această ordine de idei e de notat totuşi că, în ciuda titlului purtat, planul volumului III din CIL, care cuprinde inscripţiile din provinciile răsăritene ale Imperiului roman (inclusiv Dacia şi cele două Moesii), nu lăsa la o parte textele greceşti aflate în aceste teritorii, editate fără distincţie în cadrul lor geografic normal, aşa cum, de la o vreme, şi colecţia *Inscriptiones Graecae*, publicată de Academia din Berlin în continuarea *corpus*-ului lui Boeckh, se abate de la rînduiala iniţială atunci cînd, în volumul X al seriei, închinat inscripţiilor din Macedonia, alături de inscripţiile greceşti cuprinde şi pe cele latine [4].

Această nouă orientare, a cărei îndreptăţire nimeni nu se mai gîndeşte s-o conteste astăzi [5] şi care tinde să se impună tot mai mult în culegerile de curînd publicate sau în curs de publicare, era dealtfel preconizată chiar de Mommsen, editorul volumului III din CIL, despre a cărui alcătuire am vorbit înainte. Marele învăţat recunoştea fără şovăire nevoia ca — pentru corecta înţelegere a istoriei unor regiuni din antichitate — textele greceşti şi latine aflate în fiecare să fie împreună [6], pentru a întregi imaginea pe care numai în aceste condiţii documentele sînt în măsură s-o înfăţişeze cercetătorului. E şi punctul de vedere adoptat de iniţiatorii culegerii epigrafice româneşti, de la începuturile ei, care în această metodă de lucru au văzut singura cale de a face sensibilă cititorului complexitatea vieţii istorice şi a civilizaţiilor înflorite de-a lungul veacurilor pe meleagurile Daciei şi Moesiei Inferioare.

A doua trăsătură caracteristică a culegerii româneşti în pregătire trebuia să fie limba folosită de editori în introducerile şi adnotările feluritelor volume, în speţă cea română, pentru întiia oară chemată să ilustreze un *corpus* de o asemenea amploare. Într-adevăr, chiar dacă cele mai recente ediţii de inscripţii se comentează astăzi într-o limbă vernaculară [7], abandonîndu-se latina, veacuri de-a rîndul regina necontestată a studiilor epigrafice, aceste limbi moderne sînt de cele mai multe ori engleza, franceza sau germana. Explicaţia acestei schimbări de atitudine trebuie căutată în scăderea de nivel a studiilor clasice în toate ţările lumii şi e valabilă şi pentru ţara noastră, unde cititorii capabili să citească volume întregi în limba lui Cicero sînt din ce în ce mai rari şi unde pînă şi specialişti în istoria veche nu-s întotdeauna pregătiţi să utilizeze izvoarele antice în original. S-a ajuns astfel la hotărîrea ca inscripţiile editate

[4] Apărut în 1972, volumul, îngrijit de Charles Edson, poartă titlul : *Inscriptiones Thessalonicae et viciniae* (IG, X, pars II, fasc. 1).

[5] Cf., de pildă, cele scrise de L. Robert în *Actes du II-e Congrès international d'Épigraphie grecque et latine*, Paris, 1952, p. 45—46, pe lîngă BÉ, 1965, 2, p. 71 şi RÉG, LXXIX, 1966, p. 733, n.1.

[6] *Gesammelte Schriften*, VIII, p. 168—169.

[7] Evident, o asemenea măsură, oricît de justificată de împrejurări locale, prezintă inconveniente serioase pentru colaborarea internaţională a specialiştilor, cum nu şovăie s-o proclame, între alţii, L. Robert, atunci cînd remarca : „Avec cette pratique, celui qui veut suivre les études d'épigraphie grecque ou latine devrait apprendre, en plus des langues internationales, notamment le flamand, le néerlandais, le polonais, le tchèque, le hongrois, le roumain, le bulgare, le serbe, le croate, le slovène, le macédonien, l'albanais, le turc, l'arménien, le géorgien, l'hébreu moderne, demain l'arabe, le finnois, le japonais. On peut douter qu'il ait alors la force et le temps d'apprendre par-dessus le marché le grec et le latin, et encore moins la critique" (BÉ, 1962, 187, p. 171. În aceeaşi ordine de idei şi de acelaşi autor, cf. şi BÉ, 1958, 334 şi 1961, 3 şi 58).

https://biblioteca-digitala.ro

să fie de fiecare dată traduse în românește (cel puțin textele suficient de bine păstrate) și, de asemenea, ca lemmele și notele critice să fie și ele redactate în aceeași limbă, pentru a le face accesibile cititorilor lipsiți de o adîncită cultură clasică.

În legătură cu această de-a doua trăsătură caracteristică a culegerii plănuite stă și o a treia, și anume ca inscripțiile publicate să fie nu numai — în măsura posibilului — întregite și traduse, dar și amplu comentate din punct de vedere lingvistic și istoric, ceea ce înseamnă puse în situația de a-și dezvălui tainele și de a contribui efectiv la reconstituirea trecutului național.

Sub acest raport, se poate spune, editorii români se deosebesc simțitor de unii colegi ai lor străini, ale căror osteneli se îndreaptă cu precădere spre reproducerea textelor întregi și întregirea celor lacunare. În această atitudine se vădește o concepție despre munca epigrafistului pe care am înțeles s-o respingem din capul locului, în măsura în care implică o despărțire între editarea sau restituirea documentului și valorificarea lui istorică. După propriul nostru mod de a vedea, aceste două activități sînt nu numai complementare, dar inseparabile. Întregirea unui text e direct legată de înțelegerea lui, iar înțelegerea corectă nu-i posibilă decît în lumina a cît mai numeroase texte paralele, altfel spus prin inserarea fiecărei inscripții într-o serie. În volumul pe care-l prezint astăzi publicului această metodă e folosită constant și, dacă e mai ales sezisabilă în secțiunile care cuprind hotărîri ale Adunării populare histriene sau documente emanînd de la puterea de stat romană, ea nu lipsește în realitate din nici un capitol al lucrării. Acolo unde trimiterile la inscripții asemănătoare sînt mai puține sau lipsesc cu totul, de vină e neștiința editorului, nu nesocotirea unui mod de lucru a cărui excelență îi apare inatacabilă. Cum a proclamat-o în mai multe rînduri Louis Robert, a cărui doctrină în această privință și în altele, legate de munca epigrafică, e astăzi acceptată și aplicată de cei mai mulți și mai activi din cei ce-și consacră viața studiului inscripțiilor, „une inscription ne s'interprète que dans la série, et un supplément ne peut être proposé normalement que soutenu par des parallèles, du moins toutes les fois qu'il y a une série existante ...". Și în alt loc: „La restitution n'est pas une ingénieuse improvisation pour boucher un trou entre des syllabes ... L'effort logique pour retrouver les mots disparus n'a de chance d'aboutir et d'être permanent que si l'imagination prend appui sur ces formules, même quand elle peut arriver à en trouver une différente mais de même sens; d'où la necessité inéluctable d'étudier toute la série et de rechercher les «parallèles», ce qui n'a pas pour cause un désir de parade d'érudition" [8].

Așa cum se înfățișează, volumul trimis astăzi la tipar, după o pregătire care — cu lungi întreruperi — a durat aproape un sfert de veac, se întemeiază deopotrivă pe cercetări de bibliotecă și pe examenul atent al pietrelor publicate, cele mai multe păstrate în depozitele șantierului Histria, altele în lapidariul Institutului de arheologie, în sfîrșit, mai puține, în Muzeul județean Constanța și în Muzeul de istorie București.

[8] BÉ, 1959, 204. Tot de L. Robert, și în același sens, v. și *Ét. anatoliennes*, p. 396, n. 1; Annuaire du Collège de France, LXI, 1961—1962, p. 39; L'Antiquité classique, XXXV, 1966, p. 412-413.

https://biblioteca-digitala.ro

Strîngerea lor laolaltă n-a fost deci anevoioasă, mai ales că prin meritul lui Vasile Pârvan — căruia şi din punct de vedere metodologic cercetătorii veniţi după el îi datorează mult — inscripţiile aflate în campaniile de săpături dintre 1914 şi 1925 au fost publicate mulţumitor, dacă nu întotdeauna ireproşabil. E vorba de memoriile deschizătoare de drum intitulate : *Histria IV*, *Histria VII* şi *Fouilles d'Histria. Inscriptions : troisième série*, 1923—1925 [9], cărora — cu trecerea vremii — li s-au adăugat inscripţiile din moştenirea lui Pârvan publicate de urmaşul acestuia la Universitate şi la direcţia săpăturilor, Scarlat Lambrino [10], apoi cîteva documente izolate publicate la lungi intervale de acelaşi învăţat [11], prin grija căruia, de altă parte, alături de modestul muzeu al şantierului, s-au organizat şi primele depozite de inscripţii, în aşteptarea lapidariului pe cale de amenajare în clădirea noului şi încăpătorului muzeu histrian înălţat cu sprijinul Comitetului de cultură al judeţului Constanţa.

O etapă nouă în dezvoltarea arheologiei şi epigrafiei histriene avea să se deschidă în 1949, odată cu reluarea cercetărilor sub egida Academiei Române reorganizate în 1948. Alături de documentele de tot felul ce-şi aşteptau de ani îndelungaţi rîndul să fie publicate, inscripţii noi, întregi sau fragmentare, descoperite pe măsura extinderii săpăturilor, se cereau editate fără întîrziere pentru a ne îmbogăţi cunoştinţele despre istoria Histriei în epocile clasică şi elenistică, sau despre istoria Dobrogei în general şi a colonizării greceşti în Marea Neagră. Primul pas în această direcţie s-a făcut în 1954 prin publicarea la Editura Academiei R.P.R. a lucrării colective intitulate *Histria. Monografie arheologică*, vol. I, în care, alături de unele rapoarte privind descoperirile făcute sub îndrumarea lui Pârvan şi a lui Lambrino între 1914 şi 1943, cu o scurtă întrerupere în timpul primului război mondial (1917—1920) şi alta între 1941 şi 1948, se editau un număr de 36 inscripţii greceşti şi latine : 12 provenind din descoperiri anterioare anului 1949, restul constituind recolta anilor 1949—1951 [12].

De-aci înainte, punerea în valoare a documentelor aflate în depozitele şantierului sau descoperite an de an în săpăturile continuate fără întrerupere a fost realizată prin strădania celui ce semnează aceste rînduri [13] şi a altor membri ai colectivului histrian, ca Iorgu Stoian [14] şi Emilian Popescu [15]. Laolaltă, ostenelile lor au atras atenţia specialiştilor de pretu-

[9] În ordinea citării lor în text : ARMSI, XXXVIII, 1916, p. 533—732, ARMSI, s. III, t. II, mem. 2; *Fouilles d'Histria. Inscriptions, III-e série : 1923—1925*, Dacia, II, 1925, p. 198—248.

[10] Dacia, III—IV, 1927/32, p. 378—410.

[11] Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς, 1937, p. 352—362; Aréthuse, 1930, p. 401—408; Rev. des Ét. roumaines (Paris), VI, 1960, p. 180—217.

[12] *Histria I*, p. 473—564.

[13] Articole de sine stătătoare strînse mai tîrziu în volumele : *Contribuţii la istoria veche a României* (ed. I, 1958, ed. a II-a, 1967) şi *Studii de istorie a religiilor antice* (1969). Versiuni străine : *Epigraphische Beiträge zur Geschichte Histrias in hellenistischer u. römischer Zeit* (Berlin, 1962) şi *Scythica Minora. Recherches sur les colonies grecques du littoral roumain de la Mer Noire* (Amsterdam-Bucarest, 1975).

[14] *Études histriennes*, Bruxelles, 1972. Cf. observaţiile mele din Dacia, N.S., XVII, 1973, p. 451—452 şi St. clasice, XV, 1973, p. 167—171, de completat cu L. Robert, BÉ, 1973, 303, p. 121—123.

[15] SCIV, VII, 1956, p. 349 urm.; Dacia, n.s., IV, 1960, p. 273—296, pe lîngă masiva culegere de inscripţii tîrzii citată mai departe (textele histriene sub numerele 109—167, p. 117—179).

https://biblioteca-digitala.ro

tindeni asupra textelor ieșite la iveală, ca dintr-un izvor nesecat, în cursul cercetărilor din cetate și din împrejurimi. Ideea strîngerii lor într-un *corpus* a încolțit curînd în mintea celui ce scrie, iar acest proiect a primit aprobarea călduroasă a Secției de istorie a Academiei R.S. România, atunci cînd s-au pus bazele culegerii generale a inscripțiilor antice de pe teritoriul patriei.

Acest *corpus* se înfățișează astăzi cititorilor cu o zăbavă pe care editorul e cel dintîi s-o regrete, dar pe care împrejurări neprielnice pentru munca sa științifică l-au împiedicat s-o evite. Oricum, se mîngîie cu gîndul că lucrările cărora le-a acordat atenția în ultimii douăzeci de ani n-au rămas fără urmări favorabile asupra întocmirii celei de față, sporind cunoștințele autorului și îmbogățindu-i criteriile de apreciere a celor mai multe din textele pe care năzuia să le pună în valoare.

În aceeași ordine de idei, alte cîteva deslușiri privitoare la alcătuirea volumului nu vor fi, cred, de prisos. În primul rînd, în legătură cu împrejurarea că — cu prea puține excepții — inscripțiile ceramice lipsesc dintr-o culegere în care în mod obișnuit ar fi trebuit să-și afle locul [16]. În realitate, dintre documentele de acest fel (nici prea numeroase, nici semnificative) unele, cele mai vechi, au fost strînse și publicate mai de mult de Alexandru Suceveanu [17], altele, din veacurile tîrzii ale stăpînirii romane în Dobrogea (zgîriate în pasta crudă sau trasate cu vopsea pe amfore și alte vase de mare capacitate), au fost și ele editate și explicate de Emilian Popescu într-un volum anume al acestei serii: *Inscripțiile din secolele IV—XIII descoperite în România* (apărut în 1976). Aceeași împrejurare explică, de altă parte, și lipsa din lucrarea noastră a inscripțiilor pe piatră sau pe marmură mai tîrzii de anul 285 e.n., altfel spus posterioare venirii la tron a lui Dioclețian. Între această categorie de materiale epigrafice și cele de care mă ocup aci deosebirea nu e numai de cronologie. Cum mi s-a întîmplat să mă exprim în prefața culegerii îngrijite de Emilian Popescu: „potrivit cu împrejurările istorice schimbate, natura și cuprinsul inscripțiilor tîrzii se depărtează de natura și cuprinsul inscripțiilor mai vechi, mai întîi prin aceea că aproape de fiecare dată avem a face cu însemnări sumare, scrijelate sau pictate pe vase și obiecte de uz comun, în al doilea rînd prin caracterul lor privat, mai puțin legat sau lipsit cu totul de legătură cu o autoritate politică oricît de modestă. Mărci de proveniență sau expresii ale unei religiozități elementare, nu o dată simple indicații de capacitate sau de greutate pe ponduri și recipiente de tot felul, textele editate de Em. Popescu prezintă totuși un interes real, în măsura în care — prin limba în care sînt scrise și prin locul lor de proveniență — vădesc raporturi neîntrerupte, menținute în ciuda oricăror ad-

[16] E și părerea lui L. Robert, care apără punctul de vedere că inscripțiile ceramice își au locul lor firesc într-un *corpus* local sau regional (*REG*, LXXIII, 1960, p. 135), la fel ca mînușile de amforă ștampilate (găsite la Histria în număr mare și de care ar fi trebuit să mă ocup cu atenție, dacă n-ar fi fost mai de mult strînse și publicate de V. Canarache, *Importul de amfore stampilate la Histria*, București, 1957). În legătură cu această din urmă categorie de materiale, v. și articolul-program al Victoriei Eftimie, care de mai mulți ani pregătește o culegere generală a ștampilelor de amforă aflate pe teritoriul României (*Imports of Stamped Amphorae in the Lower Danubian Regions and a Draft Rumanian Corpus of Amphora Stamps*, Dacia, N.S., III, 1959, p. 195—215).

[17] St. clasice, VII, 1965, p. 273—286.

https://biblioteca-digitala.ro

versităţi, între daco-romanii de pe malul stîng al Dunării şi provinciile din dreapta fluviului, cînd nu chiar o legătură directă cu capitala Imperiului de Răsărit — pînă la o vreme roman, mai tîrziu bizantin"[18].

Alte particularităţi ale acestei lucrări au şi ele nevoie de un cuvînt justificativ. Astfel, publicarea într-o secţiune specială a acelor inscripţii care ni s-au păstrat grav mutilate sau reduse la numai cîteva litere. În privinţa lor, am stat la îndoială dacă să le tipăresc sau ba[19], dar pînă la urmă m-am decis să le fac loc printre celelalte materiale, asigurîndu-le o identitate, dar ferindu-mă să le acord o atenţie exagerată, fie încercînd restituiri necontrolabile, fie comentîndu-le cu o amploare nejustificată de conţinutul lor sărac. M-am mulţumit deci să le înregistrez, consemnînd de cîte ori era cu putinţă locul şi împrejurările găsirii, cu speranţa că descoperiri ulterioare ar putea permite înţelegerea şi valorificarea frînturilor astăzi informe, aşa cum de altminteri s-a mai întîmplat nu o dată în trecut, cînd inscripţii de cel mai înalt interes, publicate într-un prim moment ca simple *membra disiecta*, au putut fi mai tîrziu înţelese şi întregite în chipul cel mai neaşteptat şi mulţumitor[20].

De asemeni belşugul ilustraţiilor (desene şi fotografii), al căror număr ar putea părea excesiv cui nu realizează utilitatea lor pentru stabilirea textelor în prezent şi controlul citirilor anevoioase în viitor[21]. În această ordine de idei, mă simt dator să închin un gînd pios amintirii lui Dionisie Pecurariu, ilustratorul diferitelor publicaţii ale lui Vasile Pârvan, care cu neîntrecută îndeminare şi acribie a pregătit materialul figurat apărut în *Histria IV*, *Histria VII* şi în capitolul epigrafic din *Dacia II*. Împrejurarea fericită că o bună parte din aceste desene ni s-au păstrat într-o excelentă stare de conservare mi-a dat putinţa să folosesc pe cele mai semnificative, a căror valoare e pentru editor cu atît mai mare cu cît — după trecerea atîtor ani — cele mai multe inscripţii histriene sînt într-o stare mai proastă decît în momentul descoperirii lor.

---

[18] *Inscripţii Istriei*, p. 7.

[19] Comportarea epigrafiştilor e, sub acest raport, felurită : unii le publică însoţite sau nu de desluşiri (R. L. Stroud, Hesperia, 1972, p. 422—450 ; A. Bernand, *Le Paneion d'El Kanais*, Leyde, 1972), alţii se mulţumesc să le menţioneze cu numerele de inventar, rezervîndu-şi dreptul să revină asupra lor cu prilejul unor eventuale noi descoperiri (J. H. Kent, *Corinth*, VIII 3, 1966, cu observaţiile lui L. Robert, RÉG, LXXIX, 1966, p. 933—934).

[20] Cu titlu de exemple, v. în culegerea noastră numerele 62, 54, 168.

[21] Cf., în această privinţă, reflecţiile lui Georges Daux în BCH, XCIX, 1975 (I), p. 145 : « La reproduction photographique des inscriptions doit être généralisée et étendue aux moindres fragments ; autant qu'à l'Histoire de l'art elle est indispensable à l'épigraphie. Elle permet de contrôler la transcription des éditeurs et de la corriger au besoin ; elle fournit aussi les éléments indispensables à l'étude des écritures et de la chronologie. D'ailleurs une inscription appartient presque toujours à un monument ou document archéologique ; elle fait corps avec son support, avec la sculpture, avec la base de la stèle. La photographie donne au texte — inscription monumentale et graffito — vie et personnalité ». În aceeaşi ordine de idei, nu va fi fără interes să redau anecdota povestită de Salomon Reinach, privitoare la schimbul de păreri dintre Renan şi Mommsen cu privire la ilustraţia culegerii de inscripţii semitice : « Il avait voulu (Renan) que toutes les inscriptions sémitiques connues ... fussent reproduites par l'héliogravure ... Mommsen lui demandait un jour devant moi pourquoi il avait adopté un système aussi coûteux. C'est, dit Renan, parce que nos explications feront peut-être sourire nos enfants, quand la science aura fait des progrès par de nouvelles trouvailles, mais nos héliogravures seront toujours bonnes ; c'est la part de vérité définitive de notre recueil ...". (citat la L. Robert, *Laodicée du Lycos*, p. 357).

https://biblioteca-digitala.ro

Tot așa, din dorința de a oferi cititorului informații cît mai complete asupra dezvoltării epigrafiei histriene, dar și a vicisitudinilor cetății de-a lungul atîtor veacuri de istorie, am găsit cu cale să-i pun la dispoziție, pe de o parte, o selecție de *testimonia* spicuite din autori greci și latini, pe de alta o *tablă de concordanță* cît mai completă, de natură să-l lămurească asupra succesivelor etape de constituire a *corpus*-ului histrian. În sfîrșit, pentru înlesnirea celui ce ar încerca să-și reprezinte limpede locul Histriei în lumea colonială a Pontului și legăturile ei cu Sudul egeean, două încercări de prosopografie — internă și externă — mi s-au părut necesare, chiar dacă datele la dispoziția noastră sînt deocamdată reduse.

★

În momentul cînd trimit la tipar lucrarea încheiată, nu pot să nu rechem în minte cu gratitudine rodnicele stagii de lucru la Institutul de epigrafie „F. Courby" din Lyon și la Institute for Advanced Study din Princeton, ori ajutorul primit de-a lungul anilor de la prieteni și colegi — cei mai mulți foști elevi, astăzi colaboratori ai Sectorului epigrafic din Institutul de arheologie al Universității București: Emilian Popescu, Emilia Doruțiu-Boilă, Constantin Petolescu. Călduroase mulțumiri se cuvin și prietenelor Liana Lupaș, cercetătoare la Institutul de Lingvistică al Universității și Stella Nicolau, redactoare de carte din partea Editurii Academiei R.S.R., pentru rîvna nedesmințită cu care s-au îngrijit de pregătirea pentru tipar a lucrării. De asemeni Silviei Deoclețian, tehnoredactoare a volumului, precum și colaboratorilor din serviciile tehnice ale Institutului de arheologie: Anca Romanescu, Iuliana Barnea, Epure Arges și Dan Perianu.

Firește, ostenelile conjugate ale autorului și ale ajutoarelor lui n-ar fi dus la bunele rezultate întru care nădăjduim fără sprijinul neprecupețit al conducătorilor Editurii Academiei, tov. C. Busuioceanu și Fl. Stoenescu, care n-au pregetat să-și asume dificila sarcină a publicării unei lucrări de amploarea și anevoința *corpus*-ului histrian. În sfîrșit, dar nu în ultimul rînd, nici în cea mai mică măsură, aș vrea să mărturisesc aci recunoștința pe care o datorez soției mele pentru abnegația cu care — acum și de fiecare dată — a știut să sprijine munca mea științifică din ultimii patruzeci de ani.

D.M.P.

București, octombrie 1981

https://biblioteca-digitala.ro

CADRUL GEOGRAFIC

PROLEGOMENA GEOGRAPHICA

Despre ţărmul maritim al Dobrogei, între Deltă şi hotarul dintre R.S. România şi R.P. Bulgaria, în prima jumătate a mileniului I î.e.n., cercetările geografilor şi geologilor din zilele noastre au ajuns la concluzia că nu se deosebea esenţial de cel de astăzi, cu excepţia salbei de lacuri dintre braţul Sf. Gheorghe şi Gura Buazului, formate din vechi golfuri marine închise în epoca istorică şi separate de larg prin cordoane litorale rezultate din aluviunile cărate timp de milenii de apele furtunoase ale Dunării.

Firește, Delta însăşi e o formaţie geologică mai veche (unii geografi şi geomorfologi o fac să urce în timp pînă în mileniul al V-lea î.e.n.), dar către vremea cînd primii navigatori din sud îşi făceau apariţia în faţa coastelor de nord şi nord-vest ale Mării Negre înfăţişarea ei generală era aproximativ cea din zilele noastre [1]. Singur nivelul apelor mării era pe atunci diferit (—3 m., ni se spune, faţă de nivelul actual [2]), dar transgresiunea care continuă şi astăzi a avut ca principală urmare intensificarea procesului de aluvionare, la rîndu-i determinant în acumularea depunerilor care în prima jumătate a mileniului I î.e.n. aveau să transforme în lacuri golfurile de la Sudul actualului braţ Sf. Gheorghe (în antichitate Peuce [3]). Chiar în această din urmă privinţă concluziile specialiştilor nu sînt întotdeauna limpezi, nici întotdeauna concordante, unii făcînd să dateze acest fenomen geomorfologic din primele veacuri ale mileniului I î.e.n., alţii, din prima jumătate a mileniului I e.n.[4].

La ce dată golful Histriei se va fi transformat în actuala lagună Sinoe e o întrebare la care nu se poate răspunde lesne pe temeiul datelor la dispoziţia noastră, geologice sau istorice. Mai mult, între unele şi celelalte pare să existe o oarecare contradicţie, în sensul că — dacă pe temeiul resturilor faunistice culese în nisipurile actualului grind Chituc, geomor-

---

[1] Asupra formării Deltei Dunării, în general, există o literatură extrem de bogată, română şi străină, din care mă mulţumesc să citez, în ordine cronologică, numai cîteva lucrări de referinţă: Gr. Antipa, AAR, s. a II-a, t. XXXVI, 1913/14, Mss, p. 61—135; C. Brătescu, An. Dobrogei, II, 1921, p. 227—241; id., BSG, XL, 1921, p. 194—212; id., *ibid.*, XLI, 1922, p. 3—39; G. Vâlsan, în *Travaux du Congrès international de Géographie de Varsovie* (1934) şi BSG, LIV, 1935, p. 32—37; Almazov et al., *Zona de vărsare a Dunării. Monografie hidrologică*, Bucureşti, 1953; I. G. Petrescu, *Delta Dunării. Geneză şi evoluţie*, Bucureşti, 1957; M. Bleahu, *Observations sur l'évolution de la zone d'Histria au cours des trois derniers milléna*ires, Rev. de Géol. et de Géographie, VI, 1962, p. 333—343; P. Coteţ, Probleme de geografie, VII, 1960, p. 53—81; A. C. Banu, Terra, I, 1972, p. 3—25; id., Hidrobiologia, XII, 1972, p. 5—16; N. Panin, Anuarul Inst. de geologie şi de geofizică, I, 1976, p. 149—165; id., *Black Sea Coast-Line Changes in the Last 10,000 Years. A New Attempt at Identifying the Danube Mouths as Described by the Ancients*, Dacia, XXVII, 1983 (sub tipar).

[2] A. C. Banu, Hidrobiologia, II, 1961, p. 127—159; id., *ibid.*, VI, 1965, p. 259—278.

[3] A. C. Banu, Hidrobiologia, V, 1964, p. 237—252.

[4] O expunere sintetică a problemelor puse de topografia antică a Histriei, la Petre Alexandrescu, Dacia, N.S., XXII, 1978, p. 331—342, care pentru întîia oară aduce în discuţie revelaţiile unei serii de fotografii aeriene executate în timpul şi în anii imediat următori celui de-al doilea război mondial.

https://biblioteca-digitala.ro

fologii înclină să dateze formarea acestuia în epoca romană tîrzie (oricum, posterioară sec. III e.n.[5]) — istoricii, întemeiați pe indicații textuale spicuite într-un autor atît de serios ca Polibiu, nu șovăie să plaseze începuturile procesului de înnisipare a golfului Histriei în epoca elenistică, și mai precis în secolele III—II î.e.n.[6]. Vorbind despre riscul de umplere a Mării Negre prin aluviunile fluviilor pe care le primește, istoricul din Megalopolis amintește bancul de nisip format de apele Dunării, descriindu-l cu aceste cuvinte: „Cum Istrul, care vine din Europa, se varsă în Pont prin mai multe guri, s-a întîmplat că mîlul adus de aceste guri a format o fîșie lungă de aproape o mie de stadii, la o zi de cale depărtare de uscat. Crezîndu-se încă în larg, cei ce plutesc spre aceste meleaguri, mai ales la vreme de noapte, se înșeală și-și împotmolesc corăbiile. Locul e numit de marinari *Pieptul*"[7].

Așa cum e formulat, textul datează de pe la jumătatea sec. II î.e.n., dar mențiunea *Pieptului* într-un pasaj din Strabon inspirat de Straton din Lampsakos [8] lasă să se înțeleagă că procesul de formare a cordonului aluvional e mai vechi decît vremea cînd scria Polibiu și că, chiar dacă în sec. al II-lea Chitucul nu se ridicase peste nivelul mării, procesul de înnisipare a golfului era destul de înaintat pentru a constitui o piedică în calea navigației.

În ce măsură această împrejurare avea să influențeze treptat funcționarea normală a portului e ușor de înțeles, măcar că mărturii explicite în materie n-avem decît din primele veacuri ale erei noastre [9]. Oricare ar fi însă adevărul în această privință, din punctul de vedere al configurației litoralului dobrogean la data întemeierii Histriei (jumătatea sec. al VII-lea î.e.n.), deosebirea nu e mare. Chiar întrebarea, multă vreme fără răspuns, dacă în momentul primei lor debarcări coloniștii milesieni s-au așezat pe o insulă (reunită mai tîrziu cu țărmul) sau pe o cîmpie litorală mărginită la sud și nord de depuneri aluvionare, înainte de formarea lacurilor astăzi numite Sinoe, Duingi și Istria [10], a devenit fără obiect de cînd săpăturile întreprinse ani de-a rîndul pe platoul din vestul acropolei au dovedit cu prisosință că întreagă această suprafață de teren a fost locuită chiar de la întemeierea cetății, cum rezultă fără tăgadă din

[5] M. Bleahu, Probleme de geografie, IX, 1971, p. 48—53, în special p. 48; dar cf. P. Coteț, Materiale, VIII, 1962, p. 422—431; id., *Histria II*, p. 337—352.

[6] D. M. Pippidi, *Contribuții* [2], p. 35 urm.

[7] *Hist.*, IV 41.

[8] *Geogr.*, I 3—4, p. 85. Cf. H. Capelle, RE, IV A, col. 278 urm. (îndeosebi 301).

[9] V. studiile lui M. Bleahu și P. Coteț citate *supra* n. 5.

[10] Primul răspuns fusese altădată al lui V. Pârvan, urmat de S. Lambrino; al doilea, al lui V. Canarache, SCIV, VII, 1956, p. 289, întemeiat pe observații proprii de teren și pe cercetările lui Bleahu. La aceste concluzii se raliază acum și P. Alexandrescu (supra, n. 4 și Pontica III, 1970, p. 77—85), punînd la contribuție ansamblul observațiilor arheologice făcute în ultimii ani pe „platoul" din vestul cetății și în zona necropolei tumulare. Cu propriile cuvinte ale cercetătorului abia numit, „în perioada regresiunii 'phanagoriene', cînd apele Mării Negre se aflau la ±4 m sub cota lor actuală, Histria se găsea pe o cîmpie litorală, în cea mai mare parte nisipoasă. Porțiunea cea mai ridicată era aceea unde răsăreau stîncile de șist verde, destinată de coloniștii greci amplasării centrului politico-religios al orașului. Restul cîmpiei, care ocupa și locul pe care astăzi se află lacul Istria și golful lacului Sinoe, a fost destinată constituirii așezării civile și a necropolei. De altfel, pîrîul Dere, care astăzi se varsă în lacul Istria, a putut avea în antichitate, cînd acest lac nu exista, un traseu mai lung, vărsîndu-se în mare în apropierea cetății (nu mi se pare exclus ca punctul prin care au pătruns apele de transgresiune spre a forma lacul Istria să fi fost chiar vechiul talveg al pîrîului)".

https://biblioteca-digitala.ro

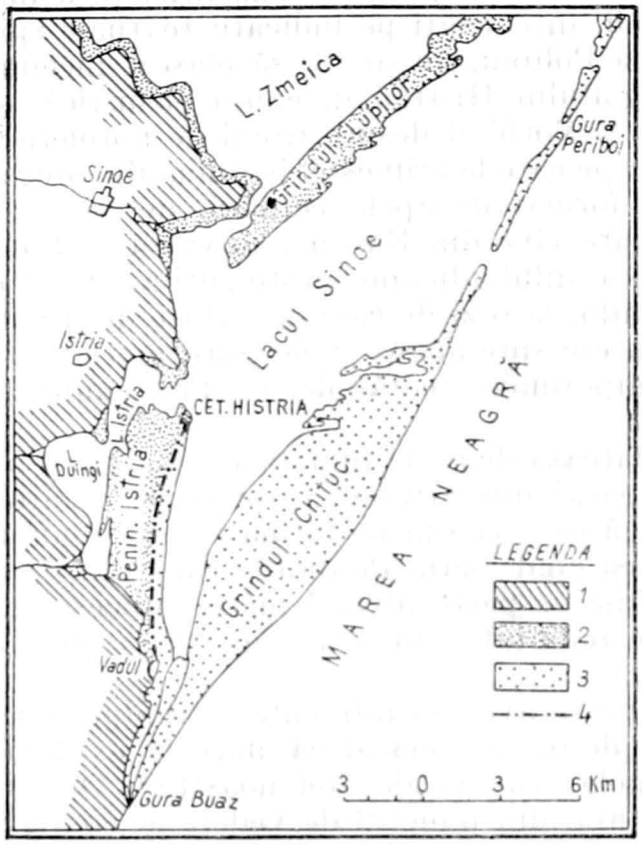

Schiță paleogeografică a regiunii lacului Sinoe la începutul sec. IV e.n. (după A. C. Banu); 1 : Zona continentală. — 2 : Acumulări de nisipuri anterioare sec. IV e.n. — 3 : Acumulări de nisipuri posterioare sec. IV e.n. — 4. Țărmul Mării Negre la începutul sec. IV e.n

împrejurarea că în sectorul convențional numit X cercetările minuțioase ale Suzanei Dimitriu au scos la iveală straturi de cultură succedate fără întrerupere de-a lungul întregului secol al VI-lea [11].

Pentru a reveni însă la principala problemă care ne preocupă în aceste pagini, privind configurația locului de pe țărmul de vest al Mării Negre unde, către jumătatea sec. VII î.e.n., veneau să se așeze cei dintîi coloni milesieni, întemeind cetatea care avea să dureze cu aproximație un mileniu și jumătate, putem spune că e vorba de o limbă de pămînt astăzi despărțită, dar altădată solid legată de țărmul dobrogean, sfîrșind la extremitatea de est cu un promontoriu stîncos — viitorul centru civil și religios al cetății —, la nord, vest și sud scăldată de ape, iar în această din urmă direcție lărgită de depuneri aluvionare care astăzi se întind pînă spre comuna Vadu și lacul Duingi [12].

Mai puțin sigură decît în cazul Apolloniei și Mesambriei, zidite pe insule, mai puțin sigură și decît acea a Tomisului, întemeiat pe un promontoriu din trei părți apărat de mare, așezarea Histriei prezenta, pe lîngă avantajul unei apărări relativ lesnicioase [13], pe cel al unui *Hinterland* cultivabil și al unei apropieri prielnice de brațul sudic al Deltei, cu mult cel mai bogat în pește și mai ușor de navigat în amonte spre a atinge gurile mulților afluenți de pe malul stîng al fluviului, de la Argeș pînă la Siret [14].

Aceste incontestabile avantaje ale poziției geografice a Histriei aveau să se vădească de-a lungul întregii ei viețuiri istorice, confirmînd

[11] *Histria II*, p. 21—141.

[12] V. harta alăturată.

[13] În sensul că, apărați din mai multe părți de ape, histrienii erau ținuți să-și ridice ziduri numai spre vest, de-a curmezișul platoului care, pînă la părăsirea cetății de locuitori, rămîne principala cale de acces la centrul urban al așezării.

[14] O simplă privire asupra unei hărți care înfățizează răspîndirea monedei histriene în spațiul geto-dacic, înainte și după cucerirea romană a Daciei și a Sciției Mici (B. Mitrea, St. clasice, III, 1961, p. 85—87), lasă să se vadă limpede că aceasta a fost găsită, în afara Dobrogei, mai ales pe Valea Siretului. Concluzii similare se pot trage și din descoperirile pe teritoriul Moldovei a unor depozite de amfore ștampilate, vehiculate într-acolo tot de negustori histrieni, siguri că pe calea aleasă n-aveau să întîmpine concurenți.

https://biblioteca-digitala.ro

totodată ascuțimea de vederi a celor ce din capul locului s-au priceput să-și fixeze așezarea într-un loc din atîtea puncte de vedere prielnic. În aceeași ordine de idei trebuie menționată și împrejurarea că, după toate aparențele, instalarea noilor veniți pe litoralul dobrogean trebuie să fi avut loc în urma unei înțelegeri cu localnicii, cită vreme nici o tradiție n-a păstrat ecoul vreunui conflict violent cu geții înconjurători, iar numeroase episoade din istoria paralelă a celor două populații oglindesc din partea amîndurora o voință de colaborare în care și una și cealaltă vedeau o bună garanție a dezvoltării lor comune [15].

Dacă împrejurimile imediate ale Histriei, cel puțin în perimetrul descris, sînt departe de a fi prielnice agriculturii, și încă și mai puțin pomiși viticulturii, pe platforma continentală, dincolo de brațul de apă ce astăzi desparte cetatea de uscat, solul arabil se etalează în terase ce se înalță treptat pînă la mai mult de 100 m față de nivelul mării. Cu excepția „sărăturilor" (foste funduri de mare, vecine cu lacul Sinoe), și în ciuda regimului ploilor — ca și astăzi, mai degrabă sărac în precipitații —, se poate spune că teritoriul agricol al Histriei era totuși destul de favorabil culturilor cerealiere, cel puțin în ochii unei populații deprinse dintotdeauna cu ariditatea solului metropolitan [16]. În așteptarea altor dovezi despre prezența „orășenilor" în χώρα unde cei mai mulți dintre ei trebuie să-și fi avut lotul cultivat cu ajutorul mîinii de lucru oferite de localnici, harta descoperirilor arheologice din așezările din împrejurimile Histriei arată că teritoriul a fost intens locuit în epocile arhaică, clasică și elenistică și că cetatea era înconjurată de o rețea de așezări a căror existență era strîns legată de viața orașului. „E probabil — notează în această ordine de idei Emilia Doruțiu, punînd la contribuție o seamă de observații aerofotografice [17] — că încă din sec. VI Histria controla întregul litoral între Vadu și Capul Dolojman, dacă nu chiar pînă la Dunăre, și că în interiorul ținutului stăpînirea sa se întindea pe o linie ce cuprindea așezările de la Gargalîc, Vadu, Tariverdi, Fîntînele, Jurilofca. Cercetările arheologice au identificat în raza acestui teritoriu numeroase puncte cu urme grecești arhaice, clasice și elenistice. Amintim aci așezările de la Histria-sat, Sinoe, Zmeica, Sariurt, Baia. În nici una din aceste așezări nu au apărut niveluri de viață anterioare sec. VI î.e.n., ceea ce constituie un indiciu al strînsei dependențe dintre întemeierea coloniei grecești și apariția acestor așezări ...".

Mărturii epigrafice privitoare la munca ogoarelor ori la apărarea recoltelor și a turmelor împotriva unor năvălitori veniți de departe ne lasă și ele să înțelegem că în ansamblul economiei histriene locul agriculturii era important nu numai în perioada autonomiei, dar mai ales sub stăpînirea romană, cînd populareа Dobrogei cu veterani și coloniști veniți

---

[15] Cf. D. M. Pippidi, în *Assimilation et résistance à la culture gréco-romaine dans le monde ancien*, Paris-Bucarest, 1976, p. 445—454.

[16] Aprecieri de ansamblu asupra reliefului teritoriului histrian și a puținei lui rodnicii (nu fără vizibile exagerări), la R. Florescu, SCIV, VII, 1956, p. 367—392. Cf. M. Hașeganu și colaboratori, *Geografia economică a R.P.R.* (București, 1957) și, mai de curînd, Al. Suceveanu, *Viața economică în Dobrogea romană*, București, 1977, p. 79—87.

[17] Peuce, II, 1971, p. 3—40. Cf. Pippidi, *Contribuții* [2], p. 120—166 și *Scythica Minora*, p. 65—80.

https://biblioteca-digitala.ro

indeosebi din provinciile răsăritene ale Imperiului avea să confere muncii ogoarelor o securitate şi o prosperitate niciodată cunoscute înainte [18].

Rapidele notaţii de pînă aci au lăsat să se înţeleagă în ce direcţii avea să se desfăşoare activitatea economică a histrienilor o dată instalaţi pe locul viitoarei lor hălăduiri :

1° pescuitul în Deltă, în care e probabil să se fi angajat din primele timpuri ale venirii lor în preajma gurilor Dunării şi care n-avea decît să crească în importanţă pe măsura trecerii vremii [19] ;

2° comerţul de tranzit cu vinuri şi uleiuri, precum şi cu produse manufacturate importate din Grecia metropolitană şi făcute să pătrundă în interiorul pămînturilor getice pe calea afluenţilor Dunării, menţionaţi înainte, şi mai ales de-a lungul văilor Siretului şi Prutului, spre Moldova dintotdeauna rezervată expansiunii economice a Histriei [20] ;

3° exploatarea unui teritoriu rural care nu-i va fi lipsit probabil de la început [21], dar a cărui întindere şi importanţă în viaţa economică a cetăţii n-a făcut decît să crească pe măsura scăderii activităţii portului şi a colonizării ogoarelor cu elemente trace, romane şi greceşti — îndeosebi în timpul stăpînirii romane.

Întinderea exactă a acestui teritoriu nu ne e cunoscută înainte de domnia lui Traian, din timpul căreia datează aşa-numita *Hotărnicie* a guvernatorului Laberius Maximus (mai departe numerele 67—68), din care rezultă că, la data promulgării documentului (25 octombrie 100 e.n.), stăpînirea histrienilor asupra unor ţarini relativ întinse era mai veche decît instalarea autorităţii romane în Dobrogea. În fapt, aluziile la *chora* histriană în documentele epigrafice ajunse pînă la noi încep din sec. al III-lea î.e.n. (nr. 15) şi, dacă ţinem seamă de rezultatele cercetărilor de la Tariverdi (la 15 km. vest de cetate, în linie dreaptă), unde săpături prelungite vreme de mai mulţi ani au scos la iveală urmele unei aşezări greco-getice ale cărei începuturi urcă în timp pînă în sec. VI î.e.n.[22], putem spune că — fie şi sub forma unei stăpîniri de fapt — însuşirea de histrieni a unui teritoriu agricol, baza indispensabilă a existenţei lor de fiecare zi, trebuie să fi coincis cu instalarea lor pe ţărmul ospitalier al Dobrogei.

În *Hotărnicia* lui Laberius Maximus, trăsătura cea mai notabilă a hotărîrii guvernatorului e artificiul juridic mulţumită căruia, în ciuda apreciabilei distanţe dintre Dunăre şi cetate, braţul Peuce era decretat hotar de Nord al Histriei [23], ceea ce, practic, echivala cu o scutire a locuitorilor ei de taxele pe care altminteri ar fi fost ţinuţi să le plătească con-

---

[18] Situaţia postulată e oglindită de marele număr de sate pomenite în inscripţii (unele fără îndoială de dată recentă), de clădirile obşteşti menţionate în documente (latrine, băi publice, etc.) şi mai ales, de organizarea administrativă a aşezărilor, model de convieţuire între cel puţin trei categorii de locuitori socialmente distincte : cetăţeni cu depline drepturi, veterani dăruiţi cu cetăţenia romană, la eliberarea de sub drapel, şi peregrini geţi şi traci strămutaţi din Sud ca bessii şi laii. Cf. mai departe secţiunea XIV a acestui *Corpus* (p. 437 şi urm.).

[19] *Contribuţii* [2], p. 349—385.

[20] Mai sus, n. 14.

[21] *Contribuţii* [2], p. 120—166. Cf. Em. Condurachi, Bul. ştiinţific, IV, 1952, p. 59—69 ; I. Stoian, SCIV, VIII, 1957, p. 183—204.

[22] Asupra cercetărilor de la Tariverdi, v. rapoartele citate mai jos la p. 23, n. 13.

[23] R. 2—3 ale *Hotărniciei*, mai departe nr. 67—68.

https://biblioteca-digitala.ro

cesionarilor succesivi ai „vămii ţărmului trac"[24], a căror autoritate se întindea de la Dimum (în R.P. Bulgaria) pînă la vărsarea fluviului în mare [25]. Care va fi fost în această privinţă situaţia într-o perioadă mai veche putem numai s-o presupunem, în sensul că — ori de cîte ori va fi lipsit din Sciţia Mică o autoritate durabilă şi puternică — regatul macedonean, regatul odris, regatul lui Burebista — în stare să dicteze măsuri şi să vegheze la respectarea lor —, histrienilor, ca şi celorlalte oraşe greceşti din Dobrogea, nu le rămînea decît să se adapteze la situaţiile de fapt, apărîndu-şi interesele prin tratative diplomatice, de cele mai multe ori sprijinite cu grele sacrificii băneşti[26].

Oricare va fi fost întinderea şi statutul juridic al „hotarelor lor strămoşeşti" înainte de decretul lui Laberius Maximus, începînd din anul 100 e.n. teritoriul orăşenesc al Histriei era grănituit în condiţii care nu lăsau loc contestaţiei şi care, cu multă probabilitate, aveau să rămînă neschimbate cel puţin pînă la distrugerea cetăţii de goţi, la jumătatea sec. III e.n. [27]. Din păcate, întinderea lui exactă nu ne e cunoscută, textul *Hotărniciei* fiind vătămat în cîteva puncte esenţiale, iar reperele topografice folosite de guvernatorul roman fiind şi ele lipsite de o deplină certitudine. În aceste condiţii, cele două delimitări publicate la p. 196 (una după Pârvan, alta după Nicorescu) nu pot fi, firește, decît conjecturale, chiar dacă — în linii mari vorbind — nu se vor fi deosebit prea mult de traseul real a ceea ce autoritatea romană numea *fines Histrianorum.*

Fie şi în aceste limite ipotetice, e uşor de văzut că χώρα histriană oferea deţinătorilor ei resursele necesare nu numai întreţinerii normale a populaţiei dar şi bogăţii piscicole a căror însemnătate nu trebuie subestimată şi care, în unele momente dificile ale existenţei oraşului, constituiau, ni se spune, principala sursă de venituri a locuitorilor [28]. Pînă în zilele noastre, braţul Sf. Gheorghe a rămas dealtfel un domeniu privilegiat al pescuitului în Deltă, iar pentru Grecia metropolitană, veacuri de-a rîndul, o sursă de aprovizionare fie cu peşte sărat, exportat spre sud în mari cantităţi pentru masa oamenilor de rînd, fie cu unele specii rare şi cu atît mai preţuite, ca sturionii, al căror elogiu se citeşte în scrierile unor degustători rafinaţi ai specialităţilor pescăreşti [29].

Alături de peşte, teritoriul histrian mai punea la dispoziţia locuitorilor cetăţii lemn pentru facle şi lemn pentru construcţii, în primul caz din păduri anevoie de localizat [30], în preajma Dunării, în cel de-al doilea, cu multă probabilitate, din codrii care atunci ca şi astăzi vor fi acoperit dealurile din jurul Babadagului [31].

În sfîrşit, atestări repetate într-o serie de documente epigrafice, pe lîngă observaţii făcute în cursul săpăturilor din cetate şi dintr-o serie de aşezări rurale, ne lasă să înţelegem că punerea în valoare a teritoriului orăşenesc, cultivarea lui intensivă, constituia o preocupare de căpetenie a

---

[24] *Contribuţii* [2], p. 373 şi urm., cu literatura citată în notele respective.
[25] *Horothesia*, r. 72 şi comentariile.
[26] Cu titlu de exemple, v. mai departe nr. 15, r. 29—33 şi 54, r. 14—18.
[27] Mai departe, inscripţia fragmentară nr. 168, cu comentariile mele.
[28] Scrisoarea guvernatorului Flavius Sabinus, reprodusă în *Hotărnicie* (nr. 68, r. 15—18).
[29] Sopatros din Chios la Athen., *Deipnosoph.*, III 119.
[30] Mai departe nr. 68, r. 20—23, cu comentariul unde e citată literatura subiectului.
[31] Sau din pădurile de cer şi tufan de pe valea Casimcei, cum propunea Pârvan, *Histria IV*, p. 577.

https://biblioteca-digitala.ro

locuitorilor Histriei, din primele timpuri ale colonizării pînă la părăsirea oraşului de locuitorii lui, în secolul al VII-lea al erei noastre. Ştirile spicuite în texte ne lămuresc însă prea puţin asupra regimului legal al pămîntului arabil ; pare doar verosimil că o parte a ogoarelor era împărţită în loturi individuale, iar o altă parte constituia o rezervă la dispoziţia obştii [32]. Situaţia arată să se fi schimbat în veacurile de stăpînire romană asupra Dobrogei, cînd în teritoriul histrian întîlnim, pe de-o parte, o oarecare tendinţă de concentrare a proprietăţii funciare [33], pe de alta o mică proprietate ţărănească rezultată dintr-un proces de colonizare a cărui intensitate se revelă în numărul mare de sate atestate în împrejurimile Histriei, unele localizate, altele cunoscute numai după nume [34].

Tot în legătură cu exploatarea de histrieni a teritoriului rural se cuvine amintită şi împrejurarea că, după unele arătări ale inscripţiilor, creşterea vitelor făcea şi ea parte din îndeletnicirile obişnuite ale locuitorilor. În vremuri critice pentru cetate — războaie sau atacuri neprevăzute — grija autorităţilor se îndrepta, ni se spune, spre punerea la adăpost deopotrivă a recoltelor (θέρη) şi a turmelor (κτήνη), fără a putea decide dacă în acest din urmă caz era vorba de bovine sau de ovine [35].

Cercetări de suprafaţă efectuate în zilele noastre au revelat împrejurarea că, în limitele teritoriului lor nu prea întins, histrienii dispuneau şi de bogăţii minerale de natură să favorizeze dezvoltarea unei activităţi intense într-o serie de sectoare de producţie meşteşugărească. Analize de laborator efectuate asupra unui mare număr de fragmente ceramice şi de produse coroplastice din depozitele şantierului, precum şi analize paralele ale unor eşantioane de argilă prelevate în cel puţin trei puncte distante ale *chorei* histriene (Sinoe-Zmeica, Tariverdi, Jurilofca) au dus la concluzia că, de-a lungul întregii ei existenţe istorice, cetatea de pe ţărmul lagunei Sinoe a dezvoltat o intensă producţie ceramică de tipuri variate : de la vesela grosolană de bucătărie, prin tipul calitativ superior, zis „de masă", pînă la vesela fină, în stare să concureze exemplarele de lux importate de peste mări începînd din epoca arhaică pînă-n perioada romano-bizantină [36]. Descoperirea recentă a unui ansamblu de cuptoare bine conservate, în chiar perimetrul cetăţii, a venit şi ea să întărească impresia că în ansamblul economiei histriene producţia ceramicii ocupa un loc de seamă, din punctul de vedere al cantităţii ca şi al calităţii produselor [37].

Alte cercetări întreprinse cîteodată de membri ai echipei de arheologi angajaţi în săpăturile din cetate, alteori de geologi şi petrografi specializaţi în căutarea de roci şi minereuri mai mult sau mai puţin rare, au dus la descoperirea unor cariere de piatră şi zăcăminte metalifere a căror exploatare a stimulat statornic economia cetăţii. Sînt de amintit, în această ordine de idei, identificarea carierelor de calcar folosit la înălţarea

---

[32] *Contribuţii* [2], p. 143—145, cu referire la unele documente din Chersonesul Tauric al căror interes sub acest raport n-a fost relevat înainte de studiul nostru.

[33] În cel puţin două cazuri cunoscute prin documente epigrafice (nr. 360 şi 373), histrieni cu vază, figurînd printre notabilii oraşului, sînt pomeniţi ca deţinători de proprietăţi funciare fără îndoială întinse, judecînd după contextul în care apar menţionaţi.

[34] Mai departe în această culegere secţiunea XIV, în care se publică documentele provenind din teritoriul rural al cetăţii.

[35] Decretul în cinstea lui Agathocles, *infra*, nr. 15, rîndurile 20 şi 45.

[36] P. Dupont, în *Histria*, V, p. 84—90.

[37] M. Coja, *ibid.*, p. 17—62.

https://biblioteca-digitala.ro

ori refacerea succesivelor ziduri de apărare a coloniei milesiene sau la clădirea monumentelor ei profane și religioase, începînd cu templele din Zona sacră — al lui Zeus Polieus și al Afroditei — și sfîrșind cu numeroasele altare — unele încă fără o atribuție precisă — din același sector al orașului [38], apoi minele de fier din preajma satului Sinoe (în imediata apropiere a cetății), identificate de Emanoil Zah și caracterizate de descoperitor precum urmează : „în baza depozitelor senoniene din această zonă apare un orizont de gresii și nisipuri feruginoase, în care se dezvoltă intercalații lenticulare groase de 10—40 cm. formate din minereu de fier de foarte bună calitate, identic cu cel găsit la Histria. În afara acestor intercalații, în masa nisipurilor se dezvoltă numeroase concrețiuni și cruste de oxizi de fier groase de 1—3 cm. Faleza lacului (Zmeica) e și acum presărată cu numeroase blocuri și plăci de minereu desprinse din nivelul amintit [39]".

Ceea ce completează informațiile cu privire la zăcămîntul de fier de la Sinoe și le sporesc interesul, sub raportul exploatării și folosirii minereului ca materie primă pentru meșterii fierari din Histria, în perioada romană, e împrejurarea pusă în lumină de același cercetător, în colaborare cu Al. Suceveanu, că într-o serie de documente epigrafice din sec. II—III e.n. (mai departe nr. 324—334), printre locuitorii statornici ai satului lui Quintio (*vicus Quintionis*, numele antic al comunei Sinoe din zilele noastre [40]) figurează un grup de *Bessi consistentes* (desigur coloniști așezați aci de autoritățile imperiale), a căror pricepere la exploatarea minelor trebuie să fi determinat fixarea lor în punctele din Dobrogea unde competența lor putea fi mai bine folosită [41].

Explorări mai vechi ale inginerului Radu Pascu, întreprinse în primii ani al secolului, au identificat la Altîn-Tepe, localitate situată la 16 km sud-vest de Babadag, o bogată mină de cupru exploatată, pare-se, încă din epoca bronzului [42]. Ca în cazul celor mai multe mine din această categorie, cea de la Altîn-Tepe prezintă în partea superioară a zăcămîntului o zonă de oxidație în care se acumulează compușii fierului, formînd o așa-numită „pălărie de fier"[43]. „Radu Pascu, notează în această ordine de idei Emanoil Zah, descrie o „pălărie de fier", impresionantă prin dimensiunile ei, în punctul Ceamurlia, presărat cu blocuri de magnetit care uneori aveau un volum de peste 4 m[4]". „Iată deci — conchide geologul citat — toate condițiile pentru ca un zăcămînt să fi fost folosit în antichitate : deschis la suprafață, culoare roșie frapantă care îl făcea ușor de descoperit, și o compoziție mineralogică (oxizi și hidroxizi de fier) care permitea o prelucrare relativ ușoară"[44].

Despre alte exploatări miniere în cuprinsul teritoriului histrian nu mai avem știri, fie că n-au existat, fie că amintirea lor se va fi pierdut.

---

[38] Situată la NV de Histria, în cuprinsul comunei Slava Rusă, în antichitate Ibida.
[39] Em. Zah, Pontica, IV, 1971, p. 201.
[40] Altădată numită Casapchioi.
[41] SCIV, XXII, 1971, p. 567—578.
[42] *Studii geologice și miniere în jud. Tulcea*, București, 1904, p. 35—44 ; *Geologische Studien über Erzgangerstätten im Bezirk Tulcea* (Dobrogea-Rumänien), în Beiträge zur Paläontologie u. Geologie, XXXI, 1908, p. 218—234 ; *Zăcămîntul de minereu de la Altîn-Tepe (Ceamurlia de Sus, distr. Tulcea)*, Inst. Geologic al României, VIII, 1914, p. 1—32.
[43] *Zăcămîntul de la Altîn-Tepe*, p. 16 urm.
[44] Pontica, IV, 1971, p. 203.

https://biblioteca-digitala.ro

Oricum, cele de care ne-am ocupat, dovedesc că producţia meşteşugărească histriană nu era lipsită de materie primă în două din sectoarele de căpetenie ale economiei celor mai multe din comunităţile lumii vechi.

Privite în ansamblu, resursele naturale ale teritoriului histrian justifică deci din plin alegerea primilor coloniști aşezaţi aci în secolul al VII-lea î.e.n, după cum explică stăruinţa cu care — pînă la căderea limes-ului dunărean, în sec. al VII-lea e.n. — locuitorii cetăţii milesiene legaţi de glia dobrogeană au înfruntat primejdii şi lipsuri, şi-au refăcut sălaşurile în mai multe rînduri distruse şi, timp de un mileniu şi jumătate, au menţinut pe acest ţărm depărtat flacăra firavă a unei culturi şi a unui mod de viaţă vrednice de patria cîndva părăsită.

https://biblioteca-digitala.ro

CADRUL ISTORIC

PROLEGOMENA HISTORICA

La cca 9 km est de satul Istria (în secolul trecut Caranasuf sau Caranasib), jud. Constanţa, în locul numit „la Cetate", pe o limbă de pămînt înconjurată la est şi nord de apele lacului Sinoe, la vest de apele lacului Istria şi la sud-vest de acele ale lacului Duingi, se află ruinele aşezării greceşti „Ἴστρος[1], Ἰστρίη[2] sau Ἰστρόπολις[3], în transcriere latină *Histrus*[4], *Histria*[5] sau *Histros*[6], la unii autori chiar *Histriopolis*[7]. Pînă în zilele noastre aşezarea exactă a Histriei era necunoscută şi, în veacul al XIX-lea, ea a fost pe rînd căutată cînd la Vadu-Caraharman, cînd la Sinoe-Casapchioi, cînd pe înălţimile de la Cara-Burun, la cîţiva km. nord de ultima comună. Abia în 1868, vizitînd împrejurimile satului Caranasuf, în cursul unei călătorii arheologice în Dobrogea, Ernest Desjardins a avut intuiţia că ruinele vizibile în preajma satului abia numit aparţineau unui oraş important şi a susţinut pentru întîia oară opinia că Histria trebuie să se fi ridicat în acel loc (alte amănunte mai departe la p. 32).

Tradiţia unanimă care face din Histria o colonie milesiană[8] situează întemeierea ei la jumătatea sec. VII î.e.n.[9] sau în cea de-a doua jumătate a acestui secol[10], indicaţie întărită de mărturia celor mai vechi fragmente ceramice aflate în săpături — cioburi de vase importate din cetăţile Asiei Mici şi datînd din a doua jumătate a sec. al VII-lea[11].

Dacă şi în ce măsură la stabilirea pe locul viitoarei lor aşezări milesienii au găsit aci o populaţie indigenă e o întrebare la care în starea actuală a informaţiei e anevoie de răspuns. Lipsa oricăror resturi de ceramică locală în straturile adînci ale cetăţii pare să indice că o asemenea populaţie n-a locuit aci statornic[12]. Se poate totuşi adăuga că în împrejurimile Histriei, pe continent, în ceea ce cu vremea avea să devină teritoriul ei rural *(chora)*, explorarea atentă a aşezării de la Tariverdi[13] şi a

---

[1] Ps. — Skymnos, v. 367.

[2] Herod., *Hist.*, II 33.

[3] Astfel într-o inscripţie mutilată din Histria, copiată de Desjardins. În realitate, în opinia mea, literele păstrate pe piatră se cuvin citite altfel. Vezi mai departe nr. 180.

[4] Eutrop., VI 10.

[5] SHA, *Vita Max. et Balb.*, XVI 3.

[6] Amm. Marcell., XXII 8,43.

[7] Plin., *N.h.*, IV 44, 78—79; Pomp. Mela, II 2,5.

[8] Mărturiile antice la Fr. Bilabel, *Ionische Kolonisation*, p. 129 urm.

[9] 657 î.e.n., după Euseb. — Hieronym., *Chron.*, p. 85 b Helm.

[10] Ps. — Skymnos, v. 719.

[11] Marcelle Lambrino, *Vases archaïques*, p. 12 şi 352; P. Alexandrescu, *Histria IV, La céramique d'époque archaïque et classique*, p. 19 urm.

[12] În sectorul zis X al aşezării, cel mai vechi explorat pînă astăzi, şi unde săpăturile au delimitat cu precizie trei nivele de vieţuire arhaice, toate din sec. al VI-lea, nu s-a surprins nici o urmă arheologică anterioară apariţiei grecilor (S. Dimitriu, în *Histria II*, p. 21 urm.). Exclus nu e totuşi ca investigaţii viitoare să ne aducă în această privinţă lumini neaşteptate.

[13] Rapoartele preliminare asupra cercetărilor efectuate aci timp de aproape zece ani au fost publicate în SCIV, III, 1952, p. 269—272; IV, 1953, p. 129—135; V, 1954, p. 100—108; VI, 1955, p. 513—548; Materiale, IV, 1957, p. 77—78; V, 1959, p. 318—323.

https://biblioteca-digitala.ro

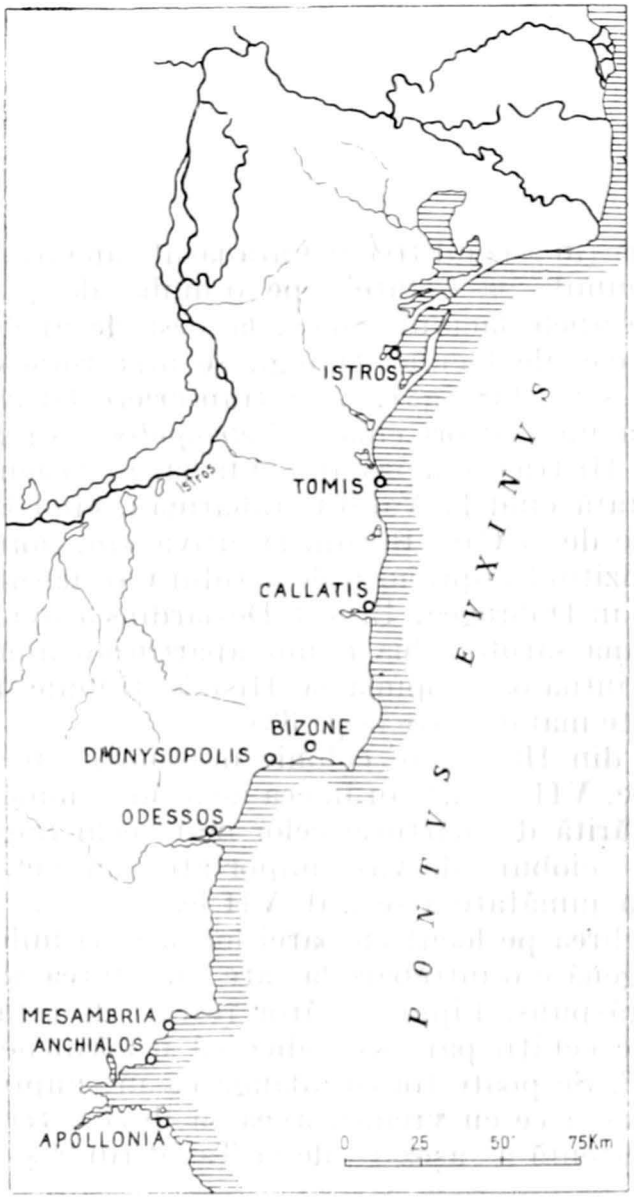

Coloniile de pe ţărmul de vest al Mării Negre.

altor *uici*, mai bine cunoscuţi în epoca stăpînirii romane dar a căror întemeiere e desigur mai veche, îndreptăţeşte speranţa că într-un viitor apropiat vom cunoaşte în amănunte viaţa populaţiilor din aceste locuri în prima jumătate a mileniului I î.e.n. [14]. Pînă atunci, e permisă doar certitudinea că triburile de traco-geţi care alcătuiau această populaţie foloseau unelte de fier, cunoşteau diviziunea socială a muncii între meşteşugari şi agricultori şi se îndeletniceau cu munca ţarinilor pe o scară întinsă [15].

Pentru primele două veacuri după întemeiere, ştirile de care dispunem — în ciuda rarelor indicaţi textuale şi a cîtorva sărace documente epigrafice [16] — sînt mai ales de natură arheologică : edificiile de cult scoase la lumină în Zona sacră [17] şi urmele de vieţuire, datînd din sec. al VI-lea, descoperite în sectorul convenţional numit X [18]. Ele dovedesc că Histria a atins în scurtă vreme o bună stare materială deosebită, care-şi găseşte o primă explicaţie în schimbul de produse greceşti şi indigene practicat de locuitorii ei pe o scară întinsă [19]. Vinurile şi unt-

[14] Semnificativă, oricum, e îngroparea în necropola tumulară din preajma Histriei, încă din sec. VI î.e.n., a unor căpetenii ale geţilor vecini, uşor de recunoscut după ritual şi mobilierul funerar (P. Alexandrescu, *Histria II*, p. 149 urm. De acelaşi autor, cf. şi SCIV, XIII, 1962, p. 325 urm. ; Klio, XII, 1963, p. 257 urm. şi, în colaborare cu V. Eftimie, Dacia, N.S., III, 1959, p. 143—164).

[15] O privire de ansamblu asupra dezvoltării celor mai vechi culturi indigene din Dobrogea, înainte de apariţia grecilor pe ţărmul de vest al Mării Negre, la D. Berciu, DID, I, p. 51—93.

[16] Despre cele mai vechi inscripţii greceşti din Histria (dedicaţii şi pietre funerare datînd din sec. VI—IV î.e.n.), vezi, pe scurt, D. M. Pippidi în *Epigraphica-Constantza*, p. 9—24.

[17] Pînă la apariţia volumului VII din seria *Histria, Rezultatele săpăturilor*, în curs de pregătire, se poate consulta D. M. Pippidi în *Histria I*, p. 231—278 şi Dacia, N.S., VI, 1962, p. 139—156. De asemeni, *I Greci*, p. 55 urm.

[18] V. raportul de ansamblu al Suzanei Dimitriu, citat mai sus în n. 12.

[19] În această privinţă, e de amintit comunicarea deschizătoare de drum a lui Pârvan, *La pénétration hellénique et hellénistique dans la Vallée du Danube*, BSH, X, 1923, p. 23—47, mai tîrziu reluată ca un capitol de sine stătător în *Dacia, An Outline of the Early Civilisations of the Carpatho-Danubian Countries* (Cambridge, 1928).

https://biblioteca-digitala.ro

delemnul Sudului, aduse pe corăbii la Istros și, de-aci, pe căi terestre sau pe „drumul fără pulbere" al Dunării transportate pînă departe în interiorul pămîntului getic, se schimbau pe miere, piei, sclavi și, mai ales, grîne, de care Grecia metropolitană ducea atîta lipsă [20]. Un prețios mijloc de îmbogățire pare să fi fost de asemeni pescuitul în deltă de care pînă tîrziu, în epoca romană, se vorbește ca de o importantă sursă de venituri a cetății [21].

Ca o consecință a acestei intense activități comerciale și marinărești, pe urma căreia unii locuitori ai cetății adunau bogății însemnate, trebuie să considerăm frămîntările al căror teatru pare să fi fost aceasta către mijlocul sau în a doua jumătate a sec. al V-lea [22]. Favorizată de punerea în circulație a celor dintîi monede locale (după toate probabilitățile, în jurul anului 480 î.e.n.[23]), concentrarea acestor bogății în mîinile unui mic număr de privilegiați a dus la constituirea în Histria a unei oligarhii de negustori și armatori pe care izvoarele contemporane o înfățișează ca deosebit de exclusivistă [24]. Aceasta explică violența nemulțumirilor trezite și instaurarea prin forță a democrației — poate nu fără sprijinul Atenei, al cărei prestigiu în coloniile bazinului pontic sporise considerabil în urma expediției lui Pericles din 436 î.e.n.[25].

Din punctul de vedere al situației externe, evenimentul de căpetenie în sec. al VI-lea e expediția lui Darius împotriva sciților, de care sînt probabil legate distrugerile constatate în straturile adînci ale Histriei — în sectorul X și în Zona sacră [26] — și care n-a rămas desigur fără urmări nici asupra celorlalte așezări grecești din Pont. În aceeași ordine de idei, e de amintit pătrunderea în Dobrogea, în a doua jumătate a sec. al IV-lea, a unei impunătoare coaliții de triburi iraniene conduse de Ataias [27], împotriva cărora regii Macedoniei întreprind mai multe expediții [28] al căror principal rezultat avea să fie — pe lîngă stăvilirea infiltrației scitice în ținutul dintre Dunăre și mare — includerea cetăților grecești din Pontul Stîng în sfera de influență macedoneană [29]. Cu Lysimachos, devenit, după moartea lui Alexandru cel Mare, rege al Traciei și moștenitor al suveranilor macedoneni în rolul de „protector" al orașelor dobrogene, tutela mai mult nominală impusă acestora de Filip și de urmașul său se transformă în stăpînire efectivă, împotriva căreia grecii se răscoală în anul 313, încercînd să recîștige prin arme libertatea

[20] L. Gernet, *L'approvisionnement d'Athènes en blé au V-e et au IV-e siècles*, Paris, 1909; A. Jardé, *Les céréales dans l'antiquité grecque I*, Paris, 1925; E. Ziebarth, *Beiträge zur Geschichte des Seeraubs und Seehandels im alten Griechenland*, Hamburg, 1929.

[21] Mai departe nr. 68 și comentariul, p. 191 — 212.

[22] Arist., *Pol.*, V 6, 1305 B și urm. Cf. Em. Condurachi, Bul. St., V, 1949, (2), p. 117—125; R. Weil, *Aristote et l'histoire. Essai sur la 'Politique'*, Paris, 1960, p. 281 și 290; D. M. Pippidi, DID, I, p. 176 urm.

[23] Oct. Iliescu în Viața economică, V, 1967 (4), p. 11 urm. Cf. Const. Preda, SCN, III, 1960, p. 21—35.

[24] Arist., *Pol.*, IV 4, 1920 b 11 și urm.

[25] DID, I, p. 180 urm., și literatura citată în note.

[26] Pentru sectorul X, S. Dimitriu, *Histria II*, p. 19, 132; pentru Zona sacră, D. M. Pippidi în *Histria I*, p. 231—278.

[27] Despre expediția lui Ataias, în ultimă instanță, D. B. Schelow, EIRENE, IX, 1971, p. 31—48.

[28] La literatura mai veche asupra subiectului, adaugă considerațiile mele din Ἀρχ. Μακεδονία (Thessaloniki, 1977), p. 381—396.

[29] Q. Curtius, X 1 (6), 44; Iust., XII 2, 16.

https://biblioteca-digitala.ro

pierdută. Histria a participat şi ea la mişcarea de eliberare, dar a fost printre cele dintîi recucerită, continuînd să facă parte din regatul lui Lysimachos pînă la moartea acestuia, în 281 î.e.n.[30].

Ceva mai tîrziu, către 260, cu multă probabilitate, Histria, din nou aliată cu Callatis, poartă război cu Byzanţul pentru controlul portului Tomis [31], — fără succes şi cu urmări defavorabile pentru condiţiile de viaţă ale locuitorilor ei în secolele următoare. Slăbită din punct de vedere material, prinsă între înrîuririle potrivnice ale tracilor din Sud şi ale geţilor din stînga Dunării, stingherită de vecinătatea primejdioasă a bastarnilor veniţi să se aşeze în podişul central şi în părţile de sud ale Moldovei [32], pentru a-şi salva existenţa, Histria e silită, o dată să ia armele, altă dată să se răscumpere [33], în sfîrşit, în împrejurări excepţionale, să recurgă la sprijinul vreunui βασιλεύς transdanubian, ca acel Rhemaxos al cărui nume ne-a fost păstrat de o inscripţie din jurul anului 200 î.e.n.[34]. Condiţiile acestea precare, agravate în cursul sec. al II-lea şi prelungite în prima jumătate a sec. I, explică uşurinţa cu care, instăpînit pe Bosporul Cimmerian în ultimii ani ai sec. al II-lea [35] Mithradates VI Eupator, regele Pontului, izbuteşte să-şi extindă autoritatea asupra porturilor greceşti din nordul şi vestul Mării Negre [36]. Histria împărtăşeşte soarta generală şi, la fel cu alte cetăţi — surori din Pontul Stîng, primeşte probabil o garnizoană, în cadrul unor alianţe care trebuie să fi contribuit la întărirea poziţiei respectivelor cetăţi faţă de vecinii lor traci şi sciţi, ei înşişi asociaţi la efortul militar al suveranului oriental [37].

Reacţiunea romană avea să ruineze însă curînd aceste aranjamente. În 72—71 î.e.n., în cadrul unei campanii îndreptate împotriva poziţiilor lui Mithradates din vestul Mării Negre, proconsulul Macedoniei M. Terentius Varro Lucullus înfrînge rezistenţa moesilor şi cucereşte cetăţile de pe litoral, începînd cu Apollonia şi sfîrşind cu Histria — probabil ocupată fără luptă [38]. O inscripţie descoperită cu ani în urmă ne lasă să înţelegem că toate aceste oraşe au trecut sub controlul Romei ca „aliate"[39], dar numai zece ani mai tîrziu izvoarele ni le înfăţişează în plină răscoală, prilejuită de exploatarea fără măsură a altui guvernator al Macedoniei, C. Antonius Hybrida [40]. Înfrîngerea acestuia, sub zidurile Histriei, de o coaliţie în care — alături de greci — intrau şi unele triburi de geţi şi de bastarni [41], avea să oprească pentru mai multe decenii expansiunea romană în ţinuturile trace de la Dunărea de Jos.

---

[30] Diodor, *B.h.*, XIX 73, 1—2; XX 25.

[31] Memnon, fr. 21 (FHG, III, p. 537 = Fr. Gr. Hist., III B, nr. 434, fr. 13).

[32] R. Vulpe, Materiale, I, 1953, p. 192—196, de completat cu M. Babeş, SCIV, XX, 1969, p. 195—217.

[33] Mai departe, decretele nr. 8 şi 15, cu comentariile respective.

[34] Mai departe, nr. 15, cu literatura citată în comentariu.

[35] Th. Reinach, *Mithridate Eupator, roi de Pont*, 1890, p. 57—80.

[36] DID, I, p. 269 urm.

[37] Chr. Danoff în ÖJh, XXX, 1936, Beih. 87—94 (= IGB, I² 392).

[38] T. Liv., *Per.* XCVII; App., *Illyr.*, 30; Eutrop., *Breu.*, VI 10; Ruf. Festus, *Breu.*, 9; Amm. Marcell., XXVII 4, 11; Oros., II 3—4; Euseb. — Hieronym., *Chron.*, p. 95 b Helm (anul 657).

[39] Th. Sauciuc-Săveanu, Dacia, III—IV, 1927/32, p. 450; S. Lambrino, CRAI, 1933, p. 278; A. Passerini, Athenaeum, XIII, 1935, p. 57—72; D. M. Pippidi, *Scythica Minora*, p. 172—181.

[40] Dion Cassius, *H.R.*, XXXVIII 10, 3.

[41] Dion, XXXVIII 10, 3; LI 26.

https://biblioteca-digitala.ro

Acesta e de altminteri momentul cînd, după o evoluție secular ale cărei etape ne sînt astăzi mai cunoscute decît oricînd, geto-dacii din nordul Dunării păşesc hotărît în cercul de lumină al istoriei universale, alcătuind un organism politic care nu mai e o simplă uniune de triburi, ca în zilele lui Dromichaites sau ale lui Oroles. Accentuarea diferențelor sociale pe urma dezvoltării unei economii înfloritoare [42], înjghebarea unei forțe militare niciodată cunoscute înainte [43], ridicarea în fruntea lor a unei căpetenii excepțional înzestrate duc, în prima jumătate a sec. I î.e.n., la constituirea unui stat puternic centralizat sub Burebista, a cărui lungă domnie (între 70 şi 40 î.e.n. circa) reprezintă momentul maximei înfloriri a puterii militare şi politice a geto-dacilor [44]. Sub conducerea aceluia pe care o inscripție contemporană îl numeşte „cel dintîi şi cel mai mare dintre regii care au domnit peste Tracia" (πρῶτος καὶ μέγιστος τῶν ἐπὶ Θρᾴκης βασιλέων)[45] geto-dacii aveau să-şi întindă stăpînirea nu numai asupra cetăților dobrogene dar şi asupra altor colonii greceşti din vestul şi nordul Mării Negre, — în această din urmă direcție atacînd şi distrugînd Olbia [46], iar în Sud întinzîndu-se pînă la Apollonia [47]. Care a putut fi, în asemenea împrejurări, soarta Histriei, nu-i greu de închipuit, chiar dacă documente din această vreme nu ne-ar spune-o limpede: ocupată şi sărăcită, cu zidurile prăbuşite şi locuitorii împrăştiați [48], i-au trebuit ani ca să-şi adune forțele, să-şi refacă întăriturile şi să cunoască — aşa cum se exprimă o inscripție de curînd descoperită — o „a doua întemeiere a cetății" (δευτέρα κτίσις τῆς πόλεως)[49].

Chiar după moartea marelui stăpînitor, Dobrogea continuă totuşi să cunoască zile agitate. Împărțită într-o serie de stătulețe a căror întindere şi aşezare ni-s imperfect cunoscute, străbătută în sus şi în jos de barbari porniți să lovească Macedonia sau de legiuni fugărind pe atacatori pînă dincolo de Dunăre, Sciția Mică (cum o numesc izvoarele începînd din sec. al II-lea[50]) nu va înceta să rămînă un pămînt disputat pînă la înstăpînirea romanilor pe malul drept al Dunării prin constituirea de-a lungul fluviului a unei provincii, Moesia, al cărei rost primordial pare să fi fost acela de a rupe unitatea masei trace, despărțind printr-o enclavă puternic ocupată pe geto-daci de frații lor balcanici. În timpul domniei împăratului Tiberiu (14—37 e.n.) Moesia era organizată [51]; în 45, sub Claudiu, stăpînirea romană în Balcani avea să fie întărită prin transformarea în provincie a regatului clientelar al Traciei [52]; în sfîrşit, în 86,

---

[42] H. Daicoviciu, *Dacia de la Burebista la cucerirea romană*, Cluj, 1972, p. 8—64; I. H. Crişan, *Burebista*, București, 1975, p. 136—212; M. Babeş, *Dacia*, N.S. XXIII, 1979, p. 6—19.

[43] Strabon, *Geogr.*, VII 3, 4.

[44] I. H. Crişan, *Burebista*, p. 213—272.

[45] IGB, I² 13, r. 22—25.

[46] Dion Chrysost., *Or.*, XXXVI 1.

[47] Strabon, *Geogr.*, VII 3, 11.

[48] Pătimirile Histriei în această împrejurare sînt povestite concis dar impresionant în decretul în cinstea lui Aristagoras (mai departe nr. 54 şi comentariul).

[49] Mai departe nr. 191.

[50] Cea mai veche atestare textuală a numelui e în decretul pentru Agathocles al lui Antiphilos (nr. 15). Cf. Strabon, *Geogr.*, VII 1, 5 şi VII 5, 12.

[51] Appian, *Illyr.*, 30.

[52] A. Stein, *Röm. Reichsbeamte der Provinz Thracia*, Sarajevo, 1920, p. 3; V. Scramuzza, *The Emperor Claudius*, Cambridge Mass., 1940, p. 182.

https://biblioteca-digitala.ro

cu prilejul războaielor lui Domiţian cu dacii, Moesia pînă aci unitară avea să fie împărţită în cele două provincii ale Moesiei Superioare şi Inferioare [53]. În ce priveşte oraşele greceşti ale Pontului Sting, încredinţate un timp grijii proconsulului Macedoniei, sub Tiberiu aveau să fie puse sub supravegherea unui *praefectus orae maritimae* sau *praeses laevi Ponti*, la ordinele guvernatorului imperial al Moesiei [54].

Cu trecerea cetăţilor dobrogene sub control roman, lua sfîrşit dezvoltarea de sine stătătoare de care aceştia se bucuraseră de la întemeierea lor, în ciuda încercărilor de apropiere al căror rezultat fusese înjghebarea — poate chiar înainte [55], poate numai în zilele lui August [56] — a unei Comunităţi pontice (κοινόν), de caracter politico-religios, grupînd uneori cinci, alteori şase colonii de pe ţărmul vestic al Mării Negre, între Mesambria şi Istros (*Pentapolis*, resp. *Hexapolis*), sub conducerea unui preşedinte — *pontarches*, ales pe rînd dintr-un oraş sau altul, membre ale Comunităţii [57]. De-aci înainte istoria fiecăreia devine un capitol din istoria Moesiei, evoluţia întregului *koinon* fiind determinată de împrejurări economice şi militare proprii acestei provincii de margine a Imperiului. În funcţie de aceste împrejurări, — un timp bune, începînd din sec. al III-lea repede înrăutăţite [58] —, Histria, ca toate celelalte cetăţi dobrogene, cunoaşte în cadrul autonomiei administrative, de care pare să se fi bucurat pînă la sfîrşitul dinastiei Severilor, o bună stare întemeiată nu pe comerţul al cărui volum trebuie să fi scăzut pe măsura înnisipării portului şi a schimbării configuraţiei coastei, ci pe exploatarea unui teritoriu rural intens folosit de o populaţie în continuă creştere. Asupra acestui teritoriu posedăm informaţii circumstanţiate oferite de o inscripţie de deosebit interes, aşa-numita *Hotărnicie* a lui Laberius Maximus, în care limitele teritoriului cetăţii sînt fixate cu stricteţe, în legătură cu unele privilegii fiscale acordate cetăţii de autorităţile imperiale (δίκαια). Cel mai important din acestea era libertatea de a pescui în braţul deltei astăzi numit Sf. Gheorghe fără plata taxelor în mod obişnuit percepute de arendaşii „vămii Dunării" (τὸ τῆς κατὰ τὸν Ἴστρον ὄχθης τέλος[59]). Insistenţa cu care se revine asupră-i în scrisorile unei întregi serii de guvernatori ai Moesiei, reproduse în anexa documentului la care m-am referit, lasă să se înţeleagă că venitul pe care-l trăgea cetatea din vînzarea peştelui

[53] DID, I, p. 307.

[54] *Contribuţii* [2], p. 376.

[55] De-a lungul timpului s-a exprimat în mai multe rînduri părerea că legătura de care vorbim ar fi fost realizată fie la sfîrşitul sec. al IV-lea, în toiul luptei cetăţilor din Pontul Sting împotriva lui Lysimach, fie la o dată mai recentă, oricum în epoca elenistică. Nici una din aceste ipoteze nu s-a impus şi majoritatea cercetătorilor — pînă la cei mai noi — înclină să pună constituirea Comunităţii pontice în legătură cu instaurarea în Dobrogea a stăpînirii romane.

[56] E punctul de vedere exprimat de mine în numeroase lucrări, e şi opinia lui G. Mihailov în cea mai recentă analiză închinată subiectului de editorul inscripţiilor greceşti aflate în Bulgaria (Epigraphica, XLI, 1979, p. 7—42).

[57] D. M. Pippidi, *Scythica Minora*, p. 250—256.

[58] Procesul de treptată deteriorare a situaţiei politice, economice şi culturale în cetăţile dobrogene, început în sec. al III-lea şi ajuns la punctul său culminant către începutul sec. al VIII-lea, după căderea limes-ului roman la Dunărea-de-Jos (681) e descris în amănunt de R. Vulpe în vol. II din DID, p. 17—292 şi de Ion Barnea în aceeaşi lucrare, p. 369—502 (cf., tot de Barnea, şi vol. III, p. 7—166).

[59] *Contribuţii* [2], p. 349—385 şi mai departe numerele 67—68, cu comentariile respective.

https://biblioteca-digitala.ro

de apă dulce (ca și a morunului, mai lesne de prins în fluviu decît în mare) era desigur considerabil (V. *supra*, p. 19 și, mai departe, nr. 68). Tot atît de important, pe de altă parte, trebuie să fi fost pentru histrieni, așa cum am relevat, venitul teritoriului rural, intens populat și cultivat. Osebit de histrieni, colonii de traci sudici, *lai* și *bessi* strămutați în Dobrogea de autoritățile imperiale, contribuiau la punerea în valoare a unui sol extrem de fertil, alături de coloniști din diferite părți ale imperiului, recrutați în primul rînd dintre veteranii corpurilor de trupă staționate la Dunăre [60].

Din punctul de vedere al organizării politice, sub romani — al căror neamestec în treburile interne ale cetăților „aliate" îngăduia locuitorilor acestora să se guverneze ca în zilele deplinei lor neatîrnări — Histria continuă să ofere exemplul unei democrații sclavagiste, formă de cîrmuire adoptată către jumătatea sec. al V-lea î.e.n., după frămîntări sociale de care s-a vorbit înainte [61]. Potrivit principiilor constituționale în vigoare în cetățile astfel întocmite, suprema putere politică aparținea în Histria „poporului" alcătuit din totalitatea locuitorilor de sex masculin, de condiție liberă și bucurîndu-se de deplinătatea drepturilor cetățenești. Emanație a adunării obștești (ἐκκλησία, δῆμος) un consiliu sau sfat restrîns (βουλή) pregătea ordinea de zi a adunării și rezolva problemele curente în numele „poporului" pe care-l reprezenta. O serie de magistrați, aleși de adunare pentru durata unui an, colaborează la opera de guvernămînt. Elective sînt și demnitățile religioase, între care locul principal îl deține sacerdoțiul lui Apollon Tămăduitorul, al cărui preot se bucură de privilegiul de a data cu numele său documentele publice și private ale cetății.

În textele epigrafice ale epocii romane ajunse la cunoștința noastră în număr mai mare decît din orice altă perioadă, instituțiile democratice continuă să fie pomenite ca în zilele independenței Histriei : Sfatul deliberează și propune, Adunarea se întrunește și ia hotărîri, magistrații se achită de însărcinările lor speciale. Toate acestea nu trebuie să ne amăgească. În realitate, cu pierderea libertății, orice manifestare politică încetează în cetatea noastră, ca în toate cetățile din cuprinsul imperiului pe care cu o formulă consacrată, dreptul public roman le proclamă *liberae et immunes* („libere și scutite de dări"). Acolo unde există și în măsura în care se constată, imunitatea fiscală reprezintă un privilegiu care situează pe beneficiari mai presus de masa peregrinilor supuși la toate birurile. Pretinsa „libertate" nu-i însă decît o autonomie administrativă, repede îngrădită de restricții crescînde. În aceste condiții, activitatea Sfatului și Poporului histrian, ca a atîtor organe ale statelor-cetăți grecești trecute sub oblăduirea romană, se restrînge la sarcini de simplă gospodărire și la votarea de adrese omagiale fie împăraților și înalților demnitari, fie binefăcătorilor locali ale căror merite și liberalități sînt exaltate în decrete onorifice cu atît mai ditirambice cu cît dărnicia acestora se întîmplă să fie mai neobișnuită (cu titlu de exemple, v. mai departe, numerele 55, 56, 57). Acestei din urmă împrejurări îi datorăm o bună parte din cunoștințele despre viața de fiecare zi a Histriei în primele veacuri ale erei noastre și singure aceste modeste documente ne permit să ne dăm seama de nivelul

[60] A. Aricescu, *Armata în Dobrogea romană*, București, 1977, p. 188-200.
[61] Mai sus p. 25.

https://biblioteca-digitala.ro

activităţii intelectuale, artistice şi religioase în colonia milesiană de pe ţărmul lagunei Sinoe (numerele 99, 100, 193, 207).

Impresia ce se desprinde din lectura lor e aceea a unui oraş de provincie prosper, dar a cărui importanţă nu trebuie exagerată. Pentru Strabon, care scria la începutul erei noastre, Histria nu era decît un „orăşel" (πολίχνιον[62]), şi, comparat cu alte centre urbane din Răsăritul grec sau chiar din Dobrogea, ca Tomis, aşa trebuie să fi şi rămas, în ciuda epitetului λαμπροτάτη πόλις („prea strălucită cetate"), pe care-l primeşte în primii ani ai secolului al III-lea [63]. Ceea ce e sigur, oricum, e că înaintea distrugerii ei de goţi, de care se va vorbi în continuare, Histria trebuie să fi posedat un destul de mare număr de edificii monumentale, de marmură sau de piatră calcaroasă, ale căror arhitrave, folosite ca material cu prilejul reconstrucţiei cetăţii, au fost scoase la iveală în cursul cercetărilor şi se păstrează în muzeul şantierului.

Mărturii mai vechi, izolate, atestă existenţa în Histria, încă din epoca clasică, a unui templu al lui Apollon Tămăduitorul, a unui templu al lui Zeus Polieus, a unui templu al Afroditei, a unui templu al Marelui Zeu şi a unui templu al Cabirilor din Samothrake. Inscripţii recent descoperite menţionează templul lui Dionysos Dătătorul-de-roadă (καρποφόρος) şi un *mithraeum* ridicat prin subscripţie publică la mijlocul sec. II e.n. În sfîrşit, tot o destinaţie religioasă trebuie să fi avut şi „Muscul" amintit într-un decret din sec. III î.e.n., despre care s-a crezut o vreme că ar fi fost o instituţie de învăţămînt. Din rîndul edificiilor profane de folos obştesc se pot cita un ἀγορανόμιον (reşedinţă a magistratului însărcinat cu supravegherea tîrgului) şi un *macellum*, hală mai mult sau mai puţin monumentală, ridicată la o dată necunoscută şi reclădită sub Gordian al III-lea (238—244).

Pentru Histria, ca pentru întreaga Dobroge şi, se poate spune, pentru întreaga Peninsulă Balcanică, secolul al III-lea reprezintă o vreme de grele încercări, de atacuri ale popoarelor în migraţie, năzuind a pătrunde în imperiu, şi de încercări desperate din partea autorităţilor romane de a stăvili un puhoi în stare să rupă orice zăgaz. Cu prilejul fiecărei invazii, un oraş sau altul cade victimă atacatorilor; viaţa socială stagnează, iar populaţia suferă din partea apărătorilor aproape tot atît cît din partea vrăjmaşilor. Către jumătatea sec. al III-lea Histria e prădată şi distrusă de goţi atît de radical încît, pînă astăzi, săpăturile arheologice n-au putut scoate la iveală decît puţine urme anterioare catastrofei. În ciuda dificultăţilor, oraşul era totuşi menit să renască din propria-i cenuşă. Spre sfîrşitul sec. al III-lea Histria e reclădită şi în timpul domniei lui Probus (276—282) reîncepe seria descoperirilor monetare, întrerupte după Gordianus al III-lea [64]. De-aci înainte, însă, informaţiile se fac rare : în vîrtejul care cuprinde Dobrogea şi care nu se va domoli pentru un timp decît în sec. al IV-lea, apoi în cel de-al VI-lea, Histria încetează să mai reţină atenţia cronicarilor : inscripţiile găsite sînt puţine şi sumare [65], iar singurele indicaţii cronologice sigure ne sînt oferite de monede, — cele mai noi

---

[62] *Geogr.*, VII 6, 1.
[63] St. clasice, XI, 1969, p. 243—245.
[64] H. Nubar în *Histria III*, p. 65 urm.
[65] Em. Popescu, *Inscripţiile din sec. IV—XIII*, numerele 109—166, p. 148—177.

https://biblioteca-digitala.ro

din zilele lui Mauriciu — Tiberiu (582—602). Ultimele veacuri ale Histriei nu se oglindesc decît în ruinele scoase la iveală de sapa arheologilor. Mulțumită lor ne e îngăduit să asistăm la destrămarea treptată a instituțiilor, la ruina zidirilor și—în primii ani ai sec. al VII-lea — la definitiva părăsire a orașului de locuitori.

★

De-aci înainte, de-a lungul multor veacuri, amintirea înfloritoarei cetăți se pierde. Peste ruinele unei așezări care dăinuise cincisprezece veacuri se așterne praful, și însuși locul unde altădată fremătase atîta viață cade în uitare. Timp de un mileniu și mai bine, nimeni nu pare să-și fi pus întrebarea unde se va fi înălțat Histria, și trebuie să ajungem aproape de zilele noastre pentru ca — străbătînd pe rînd Dobrogea dinspre deltă spre granița Bulgariei sau invers — călători poloni [66] sau occidentali [67], în drum către Constantinopol, să consemneze în notele lor de călătorie observații directe sau reminiscențe cărturărești cu privire la antichitățile unei regiuni nu o dată pomenite în autorii clasici, începînd cu Herodot. Fie și în aceste condiții, de Histria, firește, nu poate fi vorba, cîtă vreme ruinele-i zăceau ascunse de privirile profane, iar drumul ales de călători spre sud urma traseul șoselei moderne Tulcea-Constanța, la cca. 10 km. vest de vatra cetății dispărute, principalul popas de-a lungul acestui parcurs fiind, atunci ca și acum, orășelul Babadag, important centru religios al locuitorilor mahomedani ai provinciei [68].

Cu vremea, totuși, sub pana cutărui cunoscător al istoriei Sciției Mici, numele Istros prinde a-și face loc [69], cu sau fără legături cu cea-laltă întrebare suscitată de umaniștii timpului: localizarea Tomisului, cetatea suferințelor lui Ovidiu [70]. De o încercare de a fixa pe teren așezarea Histriei nu e încă vorba [71], chiar dacă ici și colo asemenea tentative

---

[66] În starea actuală a informației, cel dintîi călător polon de la care ne-a rămas o descriere a trecerii lui prin Dobrogea, în sec. al XVI-lea, e Erasm Otwinowski (la P. P. Panaitescu, *Călători poloni în țările române*, București, 1930, p. 7—9).

[67] Lista trecătorilor apuseni prin Dobrogea, în drum spre Constantinopol, e lungă și nu poate fi vorba să înșir aci mai multe nume decît e numaidecît necesar. Mă mulțumesc să notez, la sfîrșitul sec. al XVI-lea, pe Georgius Dousa (Joris Van der Does) cu a sa *De itinere Constantinopolitano epistula*, apărută la Leyda în 1599, și pe clericul catolic Filip Stanislavov, care în veacul următor, străbătînd Dobrogea și Bugeacul în cursul unei vizite episcopale, vorbește întîmplător de Babadag, confundîndu-l cu Tomi (*Călători străini despre țările române*, ed. Holban, V (1973), p. 617).

[68] La cele spuse despre Babadag în nota precedentă, adaugă descrierea circumstanțiată a călătorului turc Evlia Celebi, ale cărui notații asupra celor văzute în Dobrogea secolului al XVII-lea sînt de o deosebită însemnătate pentru demografia și geografia istorică a acestei provincii (textele în *Călători*, vol. VI (1976), p. 380 urm., mai ales p. 386—395).

[69] Numai pentru memorie reținem încercarea lui Dimitrie Cantemir de a situa Histria pe brațul de nord al Dunării, la Chilia, aceeași, lămurește el, „ce cu alt numere pe urmă s-au chemat Lycostomon, ce va să zică Gura Lupului" (*Hronicul vechimii a Romano-Moldo-Vlahilor*, ed. Tocilescu, București, 1901, p. 60).

[70] O lungă listă a tentativelor invariabil greșite de căutare a Tomisului în cuprinsul Sciției Mici, între Tulcea și Varna (ca să nu mai vorbim de alte ipoteze încă și mai fanteziste, formulate începînd din sec. al XVI-lea pînă către jumătatea sec. al XIX-lea) la Iorgu Stoian, *Tomitana*, p. 16—17, cu nota 16.

[71] De reținut, totuși, că la sfîrșitul sec. al XVI-lea numele *Istria* și *Istriopolis* își fac apariția — la locul cuvenit — pe două hărți ale Mării Negre întocmite, una de Abraham Ortelius (*Daciarum Moesiarumque vetus descriptio*), alta de C. Levinus Hulsius (*Novum opus geographicum*), ambele publicate în 1595. Datorez această informație cercetătorului S. Iosipescu, de la Centrul de istorie militară, căruia țin să-i mulțumesc și pentru o fructuoasă discuție referitoare la geografia Dobrogei medievale.

https://biblioteca-digitala.ro

nu lipsesc, ca în notele de drum ale lui Adam Neale, medic englez în trecere spre Constantinopol, în suita ambasadorului britanic la Poartă, în primii ani ai secolului al XIX-lea [72]. Pentru acesta, Histria şi-ar fi avut vatra la Karakirmen sau Kara-Herman, *pe malul sudic al deltei* [73], localizare făcută să nedumerească pe cine uită că, după cunoştinţele geografice ale timpului, lacurile de la sudul braţului Sf. Gheorghe se socoteau prelungiri ale deltei, iar canalul dintre Chituc şi continent, sfîrşind la Gura Buazului, ca un braţ al Dunării. Înaintea lui Neale, în sec. al XVII-lea, indicaţii similare se citesc la Evlia Celebi, menţionat mai sus, care, vorbind şi el de Caraharman, nu lasă îndoială asupra faptului că are în vedere *o gură a Dunării*, precizînd chiar că e vorba de al cincilea braţ al fluviului. „Toate vasele de acolo — ne spune călătorul turc — iernează fără grijă şi teamă pe braţul fluviului. Una din *cele cinci guri ale Dunării* este tocmai această gură de la Karaharman, fiind cea mai mică din toate. Se pare că e un canal săpat de mîna oamenilor, în timpul ghiaurilor"[74].

Pentru Neale, aşadar, ca pentru cei mai mulţi călători apuseni din prima şi a doua jumătate a sec. al XIX-lea [75], Histria se localiza la Karaharman (astăzi Vadu, la cca. 10 km sud de Histria, în antichitate *Vicus Celeris*) şi această părere avea să fie împărtăşită chiar de Tocilescu, pe temeiul unor documente epigrafice descoperite în acest loc la sfîrşitul secolului trecut [76]. Cum am mai avut prilejul s-o scriu [77], meritul de a fi găsit soluţia acestei probleme de geografie istorică îi revine lui Ernest Desjardins, care, în cursul unei lungi călătorii arheologice la Dunărea-de-Jos, în 1868, găsind răgazul să cerceteze împrejurimile satului Caranasuf şi să admire vestigiile vizibile la suprafaţa solului, a avut intuiţia că ruinele

---

[72] Notele lui de drum (*Travels through some Parts of Germany, Poland, Moldavia and Turkey*, London, 1818) aveau să apară, simultan cu ediţia engleză, într-o traducere franceză în două volume, fără modificări faţă de original: *Voyage en Allemagne, en Pologne, en Moldavie et en Turquie* (Paris, chez Gide, libraire).

[73] *Travels*, p. 181 (cu observaţiile mele în St. clasice, XIV, 1972, p. 195–201).

[74] *Călători*, VI, p. 387. Din literatura bogată privitoare la Caraharman în vremea lui Evlia Celebi, vezi, pe lîngă V. Eskenasy, Rev. istorie, XXXIII, 1980, p. 761 urm., M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, în Peuce, VI, 1977, p. 259–269. Studiul lui T. Mateescu, *Une ville disparue de la Dobroudja*, Tarih Enstitütüsi Dergisi, 1971, p. 297–343, nu mi-a fost accesibil.

[75] Notabil, din acest punct de vedere, raţionamentul cu ajutorul căruia, în 1856, E. Taitbout de Marigny încerca să acrediteze opinia după care Histria s-ar fi aflat «à environ 8 milles de la partie méridionale du lac Razelme et à 10 Nord-Ouest du rivage de la mer tel qu'il est formé aujourd'hui au-delà de Karairmane (Karakermene) par des terrains d'alluvions" (*Hydrographie de la Mer Noire et de la Mer d'Azow. Description topographique et archéologique de leurs côtes depuis les temps anciens jusqu'à nos jours*, Trieste, 1856, p. 36). Mai puţin clar sînt prezentate lucrurile în cartea (postumă) a lui Xavier Hommaire de Hell: *Les steppes de la Mer Caspienne, le Caucase, la Crimée et la Russie méridionale. Voyage pittoresque, historique et scientifique*, în al cărui volum III (Paris-Strasbourg 1844) la p. 85, n. 24, se citeşte: „Au nord de Tomis se trouvait, au temps des Grecs, la colonie milésienne de Istrus ou Istropolis, dont la petite ville de Kara-Karman occupe aujourd'hui l'emplacement. Istropolis figure dans les cartes du moyen-âge sous le nom de *Grossea*". Numele abia transcris figurează, într-adevăr, în unele portulane, dar explicaţia lui nu-i uşoară, nici localizarea destul de precisă. Acelaşi lucru se poate spune despre *Zanavarda*, denumire sub care unii cercetători nu şovăie să recunoască acelaşi modest port al Karaharmanului (W. Tomaschek, Sitzber. Acad. Wien, CXIII, 1886, p. 308. Cf. V. Eskenasy, Rev. istorie, XXXIII, 1980, p. 761).

[76] Între ele, faimosul decret în cinstea lui Aristagoras fiul lui Apaturios, reeditat mai departe sub nr. 54. De asemeni, textele publicate în secţiunea din acest volum consacrată documentelor găsite în împrejurimile Histriei, p. 464 numerele 350 şi următoarele.

[77] *Supra*, p. 23.

https://biblioteca-digitala.ro

erau ale unui oraș important și a formulat ipoteza că aci trebuie să se fi înălțat Histria. „A quarante kilomètres environ au sud de Babadag, — scrie el [78] — à une demi-lieue au delà du petit village bulgare de Karanasov est un magnifique amas de ruines dont toutes les pierres n'ont pu servir encore aux tombes du cimetière qui en occupe une partie ou aux besoins du village voisin. J'y ai vu des chapiteaux de marbre, des fûts de colonnes, des pierres immenses dont un grand nombre devaient porter des inscriptions, disparues aujourd'hui. Je n'en ai trouvé qu'une seule, en grec et intéressante. Cet imposant ensemble de ruines, le luxe qui avait presidé à ces constructions dont les débris jonchaient le sol, la proximité du golfe formé aujourd'hui d'un enfoncement du lac Venetz, ouvert autrefois sur la mer, enfin les mesures des *Itinéraires*, m'ont fait penser que j'étais près d'une ville grecque et que cette ville était la célèbre Histropolis, une des cités de la Pentapole".

Pînă și această remarcabil de precisă localizare a rămas o vreme necunoscută sau neluată în seamă, și mulți ani încă Histria a continuat a fi căutată cînd la Vadu — Karaharman, cum am mai avut prilejul s-o spun, cînd la Sinoe — Casapchioi [79] (unde astăzi știm că în primele veacuri ale erei noastre se dezvolta așa-zisul *vicus Quintionis*, cînd pe înălțimile de la Kara Burun, la cîțiva kilometri nord de ultima comună [80]. Abia cu trecerea vremii și pe măsura descoperirilor întîmplătoare [81], ipoteza lui Desjardins avea să fie treptat întărită, înainte de a fi definitiv acreditată de săpăturile sistematice începute de Pârvan în 1914 și, de-atunci, cu întreruperi impuse de desfășurarea celor două războaie mondiale [82], continuate fără preget pînă-n zilele noastre.

De-a lungul atîtor decenii de investigații, săpăturile întreprinse de succesivele echipe s-au desfășurat sub auspiciile și, măcar în parte, cu mijloace financiare puse la dispoziția cercetătorilor de Academia Română, iar după întemeierea Academiei de Științe Sociale și Politice, în 1970, cu fonduri puse la dispoziția Institutului de arheologie din București din bugetul acestei instituții, sporite prin contribuțiile DPCN-ului și ale Muzeului județean Constanța.

În relativ puținii ani cît i-a fost dat să conducă săpăturile pe acest șantier (1914—1927), V. Pârvan s-a angajat cu toate forțele în dezvelirea incintei tîrzii a așezării, cu scopul mărturisit de a-i reconstitui traseul și, totodată, de a culege inscripțiile căzute din zidul unde fuseseră întrebuin-

[78] Rev. arch., 1868, p. 19. Singura inscripție copiată la Histria, în AICA, XL, 1868 p. 92—93, nr. 101 (mai departe nr. 180, p. 315 și urm.).

[79] A. von Domaszewski, CIL, III, Suppl., p. 1257; Tocilescu, AEM, XVII, 1891, p. 88, nr. 12.

[80] K. F. Peters, Denkschr. Akad. Wien, Naturwiss. Klasse, 1867, II, p. 111.

[81] Pentru perioada premergătoare cercetărilor inițiate de Pârvan sînt de reținut notațiile arhiepiscopului Raymund Netzhammer cu prilejul unei vizite făcute la fața locului în 1907, publicate mai tîrziu în volumul *Aus Rumänien*, I², p. 232—237.

[82] Nu va fi fără interes să amintesc că în timpul vremelnicei ocupații a Dobrogei de trupe străine, săpături conduse de un Dr. Jacobs din München par să fi dus la descoperirea unui depozit de amfore arhaice, de-atunci dispărute: I. Bianu, AR, ser. II, t. XXXIX Desb. p. 90—91. Cu privire la lucrările întreprinse cu același prilej la Histria de cercetători bulgari (dacă nu săpături propriu-zise, măcar vînători de inscripții), v. *Dobrudscha Bote*, II, Constanța, 1917, nr. 270 (18 oct.), 2—3; nr. 271 (19 oct.), 2—3; nr. 292 (20 oct.), 2—3; nr. 293 (21 oct.), 2—3. De asemeni, cele scrise de H. Illing în Philol. Wochenschrift, XXXVII, 1917 col. 1638, reproduse mai departe la p. 441 în comentariul la nr. 326.

https://biblioteca-digitala.ro

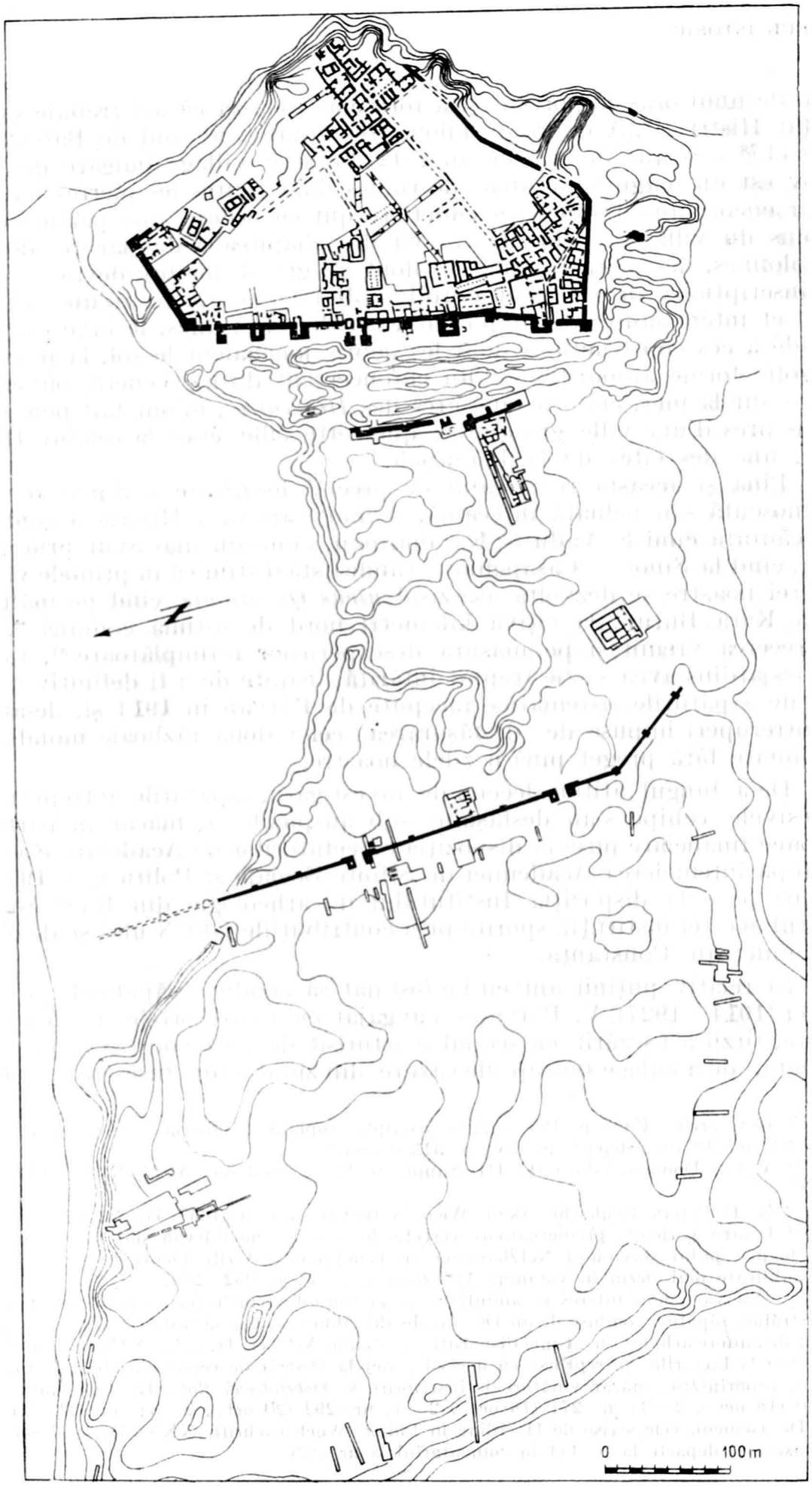

Histria. Plan de ansamblu al săpăturilor în 1980.

https://biblioteca-digitala.ro

tate ca materiale de construcție în urma distrugerii orașului de goți, către mijlocul secolului al III-lea. Pe măsură ce acest prim obiectiv se realiza, într-un timp relativ scurt, regretatul învățat și colaboratorii au pătruns în interiorul cetății pe poarta mare, identificată din cursul primei campanii și, degajînd larga piață din fața acestei intrări, mărginită de zidiri în cea mai mare parte prăbușite, toate aparținînd ultimei faze de viețuire a Histriei (secolele IV—VII e.n.), porneau să exploreze larga arteră de comunicație orientată Nord-Sud, desprinsă din această piață și care, printre ruinele unui așa-zis „bazar" și ale unei serii de basilici civile de mari proporții, sfîrșea într-o piațetă mărginită de portice, în fața unei mari zidiri identificată cu un edificiu termal, în ansamblul căruia analize ulterioare aveau să distingă mai multe faze constructive.

Caracteristice pentru activitatea lui Pârvan în puținii ani cît a condus săpăturile sînt, pe de o parte, împrejurarea că în nici unul din sectoarele cercetate investigațiile sale n-au coborît sub nivelul ultimului strat de ruine, pe de alta, aceea că — în fața marelui număr de documente scrise descoperite în preajma incintei degajate și, uneori, în chiar structura ei — pasiunea sa de epigrafist l-a făcut să păsească fără zăbavă la editarea lor, amînînd publicarea celorlalte descoperiri pentru o dată mai tîrzie. Dovada acestei intenții e de găsit în nota-anexă tipărită la sfîrșitul memoriului *Histria IV* în care, schițînd și planul de lucru pentru un număr neprecizat de ani, făcea să se știe că materialele de tot felul scoase la iveală în cursul cercetărilor aveau să fie descrise și publicate *pe categorii*, într-o ordine schițată provizoriu precum urmează :

1. *Viața antică în orașele grecești de la Pontul Stîng ;*
2. *Situația generală a Histriei și descrierea ruinelor dezgropate în 1914—1916* ;
3. *Fragmente arhitectonice, sculpturale și picturale găsite în 1914 și 1915* ;
4. *Inscripții găsite în 1914 și 1915* ;
5. *Teracote și vase grecești din sec. VII și VI a. Chr. găsite în 1914 și 1915* ;
6. *Descoperiri mărunte din anii 1914—1916.*

Ce avea să se întîmple cu acest interesant proiect [83], se știe. Moartea prematură a învățatului avea să-l împiedice să-și ducă la bun sfîrșit lucrările anunțate, cu o singură excepție : strîngerea și publicarea inscripțiilor descoperite între 1914 și 1925 despre care am arătat înainte în ce condiții au fost editate și comentate [84]. Fapta lui rămîne oricum exemplară și cea mai bună dovadă a seriozității cu care fusese conceput planul de publicații histriene al lui Pârvan este că — la șaizeci și mai bine de ani distanță — acesta se înfăptuiește sub ochii noștri prin rîvna actualei echipe de arheologi, grupați în jurul celui ce scrie [85].

---

[83] *Histria IV*, p. 706.

[84] Cf. Cuvîntul introductiv, supra p. 10 și urm., de completat cu Dacia, II, 1925, p. 198—199.

[85] Din colecția intitulată *Histria. Rezultatele săpăturilor*, concepută ca o serie de monografii închinate materialelor scoase la iveală de-a lungul anilor de succesivele echipe de cercetători, fără limite de timp, au apărut pînă acum patru volume ; alte trei sînt în curs de pregătire.

https://biblioteca-digitala.ro

Din punctul de vedere al simplei explorări a ruinelor rămînea totuşi mult de făcut în suprafaţă ca şi în adîncime, — în sensul că, pe de o parte, cercetarea celui mai recent nivel dezvelit trebuia extinsă la întreaga suprafaţă a aşezării, pe de alta, că măcar în unele sectoare ale ariei degajate, investigaţia se cuvenea prelungită la straturile mai vechi, cu scopul de a ne familiariza cu evoluţia urbanistică a aşezării şi, totodată, de a ne lămuri pînă la ce punct se putea spera să se scoată la lumină fie şi un număr restrîns de monumente din epocile cele mai vechi ale oraşului : arhaică, clasică şi elenistică.

Sub acest din urmă raport, săpăturile soţilor Lambrino n-aveau să ne ofere lumini noi, în ciuda rîvnei investigatorilor şi a conştiinciozităţii de care, în alte privinţe, aveau incontestabil să dea dovadă. Desăvîrşind dezvelirea termelor abia atinse de Pârvan şi consolidîndu-le în măsura mijloacelor avute la dispoziţie, ei aveau să continue investigaţia în aceeaşi direcţie, liberînd, în prelungirea localului de băi şi pînă la latura de sud a incintei, un întreg cartier de locuinţe şi ateliere modeste căruia, pînă astăzi, exploratorii ruinelor Histriei nu pregetă să-i dea numele de „sectorul economic"[86].

O primă încercare serioasă de depăşire a metodei predecesorilor, îmbogăţind pe mai multe planuri cunoştinţele despre trecutul urbanistic al Histriei n-avea să se încerce de altfel decît începînd din 1950, cînd, fără să întrerupă efortul de dezvelire a ruinelor tîrzii în direcţiile est şi sud-est, membrii celei de-a treia echipe de investigatori ai cetăţii de pe ţărmul lagunei Sinoe, pînă la o vreme condusă de E. Condurachi[87], apoi de D. M. Pippidi, aveau să încerce, în sectorul de nord-est al acropolei, în vecinătatea mării, o coborîre în adîncime care, printr-o întîmplare fericită, avea să atingă, chiar din timpul primei campanii, ruinele unui lăcaş de cult de proporţii modeste, datînd din sec. al V-lea, şi în care cercetări ulterioare aveau să recunoască templul lui Zeus Polieus[88].

Nu e, firesc, locul să intru aci în înşirarea şi descrierea tuturor celorlalte descoperiri de monumente de cult făcute de-a lungul ultimelor trei decenii în sectorul pe care de la o vreme ne-am deprins să-l numim *Zona sacră* a Histriei. Ceea ce ţinem să relev în primul rînd e împrejurarea că din monumentele aşezării preromane măcar o parte zace ascunsă sub ruinele unor epoci mai noi ; în al doilea rînd, măsura în care, prin scoaterea lor la lumină, cunoştinţele noastre despre trecutul coloniei milesiene sporesc ca număr şi valoare.

Alte iniţiative preconizate în cursul ultimelor decenii de aceeaşi echipă de cercetători care a văzut desfăşurîndu-se săpăturile din Zona sacră sînt şi ele de natură să modifice perspectiva în care se continuă cercetarea cetăţii şi a teritoriului ei orăşenesc : explorarea timp de mai mulţi ani a satului greco-„barbar" de la Tariverdi (prima aşezare rurală din *chora* histriană cercetată cu migală, chiar dacă rezultatele astfel obţinute n-au fost pînă astăzi în întregime valorificate) ; o seamă de periegheze în împrejurimile imediate ale Histriei (Zmeica, Sinoe, dealul de la Amze

[86] Descrierea lui, de Gr. Florescu, în *Histria I*, p. 293 – 324.

[87] Care a asigurat şi publicarea celor două volume miscelanee, *Histria I* şi *II*, respectiv în 1954 şi 1966.

[88] În aşteptarea apariţiei volumului VII din seria *Histria, Rezultatele săpăturilor*, vezi *Histria I*, Cap. *Sectorul templului grec* (p. 231 – 278), redactat de D. M. Pippidi.

https://biblioteca-digitala.ro

Gaisi, mai de curînd Fîntînele și Nuntași); încercările încă modeste de orientare în vasta necropolă tumulară de pe *terra ferma*, unde de pe acum revelațiile săpăturilor au introdus elemente neașteptate în concepțiile noastre despre relațiile grecilor cu indigenii. Osebit, măsuri schițate dar nu suficient urmărite, cum ar fi explorarea submarină a lagunei Sinoe, în căutarea unor vestigii de natură să permită localizarea sigură a portului în perioada celei mai intense activități comerciale a coloniei [89] se înscriu și ele printre direcțiile de cercetare rezervate unui viitor nu prea depărtat. Împreună cu publicarea în continuare a materialelor încă nestudiate care umplu depozitele șantierului, toate aceste activități, urmărite cu stăruință, vor adînci, dacă nu vor schimba, cunoștințele noastre despre evoluția celei mai vechi colonii milesiene de pe țărmul de apus al Mării Negre, fixîndu-i definitiv locul în mișcarea de colonizare greacă a Pontului Euxin.

[89] V. Canarache, *Primele indicații arheologice în legătură cu portul Histriei*, SCIV, V, 1954, p. 91–92.

https://biblioteca-digitala.ro

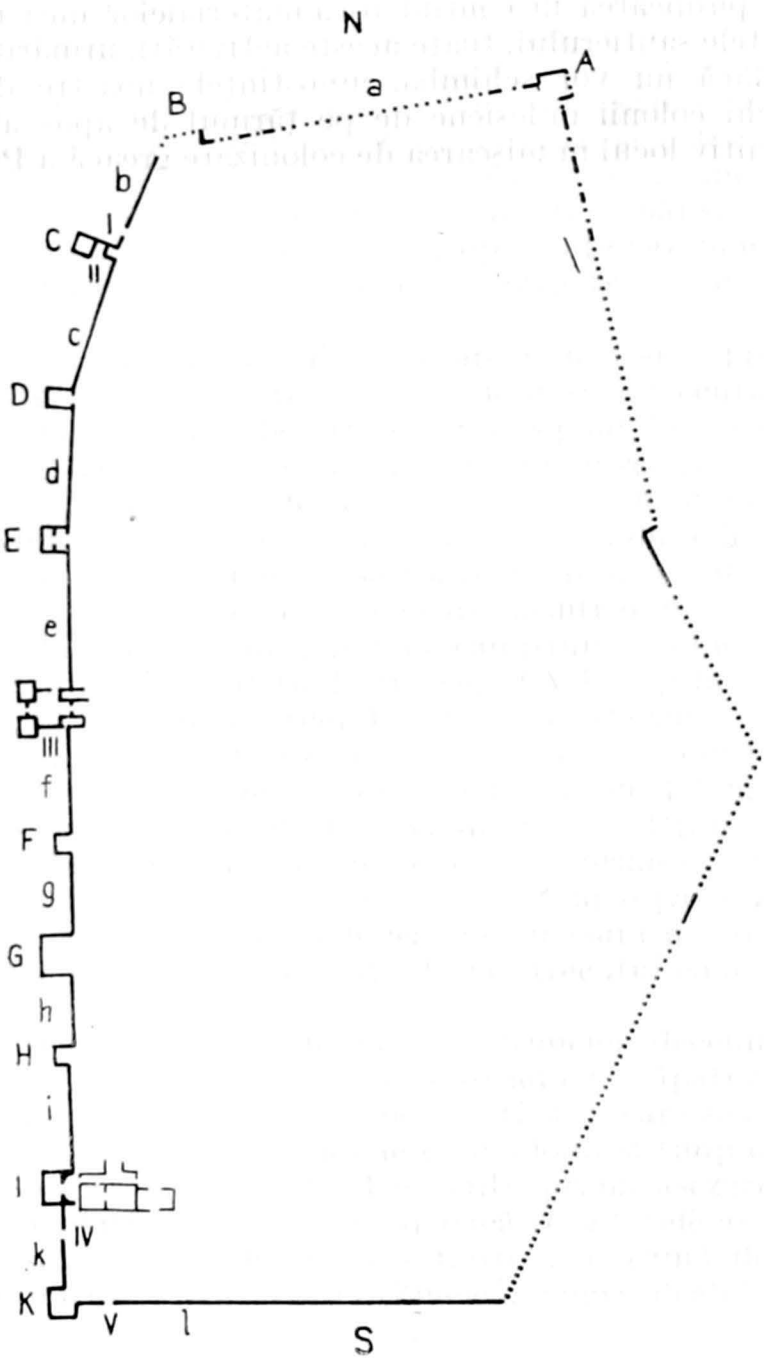

Histria. Plan-schiță a incintei tîrzii : curtine și turnuri.

https://biblioteca-digitala.ro

MĂRTURII LITERARE ANTICE DESPRE HISTRIA ŞI TERITORIUL EI

TESTIMONIA: SCRIPTORES GRAECI ET LATINI

Cum mi s-a mai întîmplat s-o scriu în alte împrejurări[1], relatările autorilor antici despre Histria timp de un mileniu şi jumătate de viaţă istorică sînt puţine şi sărace. Dacă, pentru a-i reconstitui vicisitudinile de la întemeiere pînă la bejenia ultimilor ei locuitori, am fi reduşi la datele oferite de textele literare, rezultatul ostenelilor noastre ar fi dezamăgitor, iar tabloul colonizării greceşti în Marea Neagră lipsit de unele din trăsăturile-i esenţiale. Din fericire, sub acest raport, un ajutor preţios ne-a venit de-a lungul timpului de pe urma descoperirilor epigrafice, al căror număr creşte cu fiecare zi şi care, şi de-aci înainte, ne rezervă poate revelaţii surprinzătoare. Pentru cititor, o comparaţie a informaţiilor oferite de autori cu cele spicuite în inscripţii nu poate fi decît edificatoare, şi acesta e motivul pentru care în paginile ce urmează redau pasajele de căpetenie ale scriitorilor greci şi romani care ne dau ştiri despre Histria în mileniul ce desparte pe Herodot de Eusebiu [2].

★

EUSEBIUS, *Werke*, siebenter Band: *Die Chronik des Hieronymus* (hersg. von R. Helm, Berlin, 1956, p. 95 b, sub anul 657):

Histrus ciuitas in Ponto condita
„Se întemeiază Histria, cetate în Marea Neagră".

PSEUDO-SCYMNOS în GGM, I, versurile 766—770:

(Ἴστρος πόλις)
ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ λαβοῦσαν ⟨Ἴστρου τοὔνομα⟩.
Μιλήσιοι κτίζουσιν ἡνίκα Σκυθῶν
εἰς τὴν Ἀσίαν στράτευμα διέβη βαρβάρων
τὸ Κιμμερίους διῶκον ἐκ τοῦ Βοσπόρου.

„(Cetatea Istros)
şi-a luat numele de la fluviul Istru,
întemeiată de milesieni pe vremea cînd
oastea barbarilor sciţi a trecut în Asia,
urmărind pe cimmerienii alungaţi din Bospor ..."

---

[1] Mai lămurit, în comunicarea prezentată la Congresul de Studii clasice din Philadelphia, 1964: *Épigraphie et Historiographie*, acum în *Scythica Minora*, p. 12—20.

[2] E lesne de înţeles că unele din textele reproduse în continuare comportă completări şi rectificări de care nu cred necesar să vorbesc aici. Cazurile mai semnificative sînt evocate în comentariile la inscripţiile din *Corpus*.

https://biblioteca-digitala.ro

HERODOT, *Ist.*, II 33 (Legrand) :

. . . Τελευτᾷ δὲ ὁ Ἴστρος ἐς θάλασσαν ῥέων τὴν τοῦ Εὐξείνου πόντου διὰ πάσης Εὐρώπης, τῇ Ἰστρίην οἱ Μιλησίων οἰκέουσι ἄποικοι.

„Istrul (Dunărea), după ce străbate întreaga Europă, se varsă în mare, şi anume în Pontul Euxin, lîngă Histria, cetate locuită de coloni ai milesienilor . . .".

HERODOT, *Ist.*, IV 78 :

Ἀριαπείθει γὰρ τῷ Σκυθέων βασιλεῖ γίνεται μετ' ἄλλων παίδων Σκύλης· ἐξ Ἰστριηνῆς δὲ γυναικὸς οὗτος γίνεται καὶ οὐδαμῶς ἐγχωρίης, τὸν ἡ μήτηρ αὕτη γλῶσσάν τε Ἑλλάδα καὶ γράμματα ἐδίδαξε.

„Între alţi copii, Ariapeithes, regele sciţilor, l-a avut şi pe Skyles, cu o fată din Histria, nu cu o localnică. Pe copil, maică-sa l-a deprins cu graiul şi cu literele greceşti".

ARISTOTEL, *Politica*, V 6,1 (Aubonnet) :

Αἱ δ'ὀλιγαρχίαι μεταβάλλουσι διὰ δύο μάλιστα τρόπους τοὺς φανερωτάτους· ἕνα μὲν ἐὰν ἀδικῶσι τὸ πλῆθος· πᾶς γὰρ ἱκανὸς γίνεται προστάτης, μάλιστα δ'ὅταν ἐξ αὐτῆς συμβῇ τῆς ὀλιγαρχίας γίνεσθαι τὸν ἡγεμόνα, καθάπερ ἐν Νάξῳ Λύγδαμις, ὃς καὶ ἐτυράννησεν ὕστερον τῶν Ναξίων. 2. Ἔχει δὲ καὶ ἡ ἐξ ἄλλων ἀρχὴ στάσεως διαφοράς. Ὁτὲ μὲν γὰρ ἐξ αὐτῶν εὐπόρων, οὐ τῶν ὄντων δ'ἐν ταῖς ἀρχαῖς, γίγνεται κατάλυσις, ὅταν ὀλίγοι σφόδρα ὦσιν οἱ ἐν ταῖς τιμαῖς, οἷον ἐν Μασσαλίᾳ καὶ ἐν Ἴστρῳ καὶ ἐν Ἡρακλείᾳ καὶ ἐν ἄλλαις πόλεσι συμβέβηκεν. 3. οἱ γὰρ μὴ μετέχοντες τῶν ἀρχῶν ἐκίνουν, ἕως μετέλαβον οἱ πρεσβύτεροι πρότερον τῶν ἀδελφῶν, ὕστερον δ'οἱ νεώτεροι πάλιν· οὐ γὰρ ἄρχουσιν ἐνιαχοῦ μὲν ἅμα πατήρ τε καὶ υἱός, ἐνιαχοῦ δὲ ὁ πρεσβύτερος καὶ ὁ νεώτερος ἀδελφός· καὶ ἔνθα μὲν πολιτικωτέρα ἐγένετο ἡ ὀλιγαρχία, ἐν Ἴστρῳ δ'εἰς δῆμον ἀπετελεύτησεν, ἐν Ἡρακλείᾳ δ'ἐξ ἐλαττόνων εἰς ἑξακοσίους ἦλθεν.

„E limpede că oligarhiile se răstoarnă de obicei în două chipuri. Cel dintîi, cînd mulţimea e împilată şi cînd primul venit e în stare să ajungă conducător, mai ales dacă se trage dintre oligarhi, ca Lygdamis la Naxos, care mai tîrziu a şi ajuns *tiran* al naxienilor. 2. Începutul unei răscoale poate veni însă şi din alte pricini. Cîteodată răsturnarea se datoreşte unor oameni cu stare, care n-au acces la magistraturi, iar numărul celor ce au parte de demnităţi e prea mic, ca la Massalia, Istros, Heracleia şi în alte cetăţi. 3. În toate aceste locuri, cei ce n-aveau parte de dregătorii s-au răzvrătit pînă ce li s-a îngăduit să se alăture celor la putere, mai întîi fraţilor vîrstnici, apoi şi celor mai tineri : căci în unele locuri nu era îngăduit ca tată şi un fecior, în altele fiul vîrstnic şi mezinul să exercite cîte o magistratură în acelaşi timp. Şi astfel, la Massalia regimul oligarhic şi-a lărgit cadrele, la Istros s-a ajuns de-a dreptul la democraţie, la Heracleia, din puţini cîţi erau la început, deţinătorii puterii au ajuns şase sute".

DIODOR SICILIANUL, *Bibl. istorică*, XIX 73,1 urm. (Bizière) :

Ἐπὶ δὲ τούτων Καλλαντιανοὶ κατοικοῦντες ἐν τοῖς ἐν ἀριστερᾷ μέρεσι τοῦ Πόντου καὶ φρουρὰν ἔχοντες παρὰ Λυσιμάχου ταύτην ἐξέβαλον καὶ τῆς αὐτονομίας ἀντείχοντο. 2. Ὡσαύτως δὲ τήν τε τῶν Ἰστριανῶν πόλιν καὶ τὰς ἄλλας τὰς πλησιοχώρους ἐλευθερώσαντες συνέθεντο συμμαχίαν ὡς κοινῇ πολεμεῖν τῷ δυνάστῃ προσελάβοντο δ'εἰς τὴν φιλίαν τῶν τε Θρᾳκῶν καὶ Σκυθῶν τοὺς ὁμοροῦντας, ὥστε τὸ πᾶν εἶναι σύστημα βάρος ἔχον καὶ

https://biblioteca-digitala.ro

δυνάμενον ἁδραῖς δυνάμεσιν ἀντιτάττεσθαι. 3. Ὁ δὲ Λυσίμαχος πυθόμενος τὰ πεπραγμένα μετὰ τῆς δυνάμεως ὥρμησεν ἐπὶ τοὺς ἀφεστηκότας. Ποιούμενος δὲ τὴν πορείαν διὰ τῆς Θρᾴκης καὶ τὸν Αἷμον ὑπερβαλὼν κατεστρατοπέδευσε πλησίον τῆς Ὀδησσοῦ, πολιορκίαν δὲ συστησάμενος ταχὺ τοὺς ἔνδον κατεπλήξατο καὶ δι᾽ ὁμολογίας παρέλαβε τὴν πόλιν. 4. Μετὰ δὲ ταῦτα τῷ παραπλησίῳ τρόπῳ τοὺς Ἰστριανοὺς ἀνακτησάμενος ἀνέζευξεν ἐπὶ Καλλαντιανούς. Καθ᾽ὃν δὴ χρόνον ἦκον οἵ τε Σκύθαι καὶ Θρᾷκες σὺν πολλῇ δυνάμει βοηθήσοντες τοῖς συμμάχοις κατὰ τὰς συνθήκας. 5. Οἷς ἀπαντήσας Λυσίμαχος καὶ συμβαλὼν ἐξ ἐφόδου τοὺς μὲν Θρᾴκας καταπληξάμενος ἔπεισε μεταθέσθαι, τοὺς δὲ Σκύθας ἐκ παρατάξεως νικήσας καὶ πολλοὺς ἀνελὼν τούτων μὲν τοὺς ὑπολειφθέντας ἐδίωξεν ἐκτὸς τῶν ὅρων . .

„În acelaşi an [313—312], callantienii, care locuiau pe malul de apus al Mării Negre şi aveau în cetatea lor o garnizoană a lui Lysimah, au izgonit-o, năzuind să-şi recîştige neatîrnarea. 2. Totodată, liberînd cetatea histrienilor şi altele vecine, au încheiat cu ele un legămînt ca să lupte împreună împotriva stăpînitorului. În această înţelegere i-au atras şi pe tracii şi sciţii din împrejurimi, plănuind ca împreună cu ei să alcătuiască o putere mare, în stare să ţină piept unor oşti oricît de numeroase. 3. Aflînd de cele întîmplate, Lysimah porni grăbit cu oastea împotriva răzvrătiţilor. Tăindu-şi drum prin Tracia şi trecînd peste muntele Haemus, şi-a aşezat tabăra lîngă Odessos; pe locuitori i-a înspăimîntat curînd, făcîndu-i să predea cetatea fără rezistenţă. 4. Pe urmă, recucerind Istros în acelaşi chip, a pornit împotriva callantienilor, tocmai cînd tracii şi sciţii, cu putere mare, veneau să-şi ajute aliaţii, potrivit învoielilor. 5. Lysimah le-a ieşit grăbit în cale şi, lovindu-i fără şovăire, pe traci i-a spăimîntat, făcîndu-i să treacă de partea lui, iar pe sciţi, biruindu-i în cîmp deschis şi măcelărindu-i în parte, pe cei rămaşi în viaţă i-a fugărit pînă peste hotare".

Appian, *Illyr.*, 30 (Viereck—Roos):

Μυσοὺς δὲ Μᾶρκος μὲν Λευκόλλος, ὁ ἀδελφὸς Λικινίου Λευκόλλου, τοῦ Μιθριδάτῃ πολεμήσαντος, κατέδραμε, καὶ ἐς τὸν ποταμὸν ἐμβαλών, ἔνθα εἰσὶν Ἑλληνίδες ἕξ πόλεις, Μυσοῖς πάροικοι, Ἴστρος τε καὶ Καλλατὶς καὶ Διονυσόπολις καὶ Ὀδησσὸς καὶ Μεσημβρία καὶ Ἀπολλωνία ἐξ ἧς ἐν Ῥώμῃ [ἐκ Καλλατίδος] μετήνεγκε τὸν μέγαν Ἀπόλλωνα, τὸν ἀνακείμενον ἐν τῷ Παλατίῳ.

„Luptînd împotriva moesilor, Marcus Lucullus — fratele lui Licinius Lucullus, cel care s-a războit cu Mithridate — ajunse pînă la fluviul unde sînt şase oraşe greceşti vecine cu moesii: Istros, Callatis, Dionysopolis, Odessos, Mesembria şi Apollonia, de unde [din Callatis] a dus la Roma statuia uriaşă a lui Apollon, expusă pe Palatin ..."

Eutropius, *Breuiarium ab Vrbe condita*, VI 10 (Droysen):

Alter autem Lucullus qui Macedoniam administrabat, Bessis primus Romanorum intulit bellum ... oppidum Vscudamam ... uicit, Cabylen cepit, usque Danuuium penetrauit. Inde multas supra Pontum positas ciuitates agressus est. Illic Apolloniam euertit; Callatim, Parthenopolim, Tomos, Histrum, Burziaonem cepit ....

https://biblioteca-digitala.ro

„Însă celălalt Lucullus, care guverna Macedonia, a fost primul roman care s-a războit cu bessii ... a luat cetatea Uscudama, a ocupat Cabyle şi a înaintat pînă la Dunăre ; de-aci a atacat mai multe cetăţi aşezate pe malul Pontului : a distrus Apollonia şi a cucerit Callatis, Parthenopolis, Tomis, Histria şi Burziaon ...".

Rufi Festi *Breuiarium rerum gestarum Populi Romani*, 9 (Foerster) :

... *Marcus Lucullus per Thracias cum Bessis primus conflixit.. Supra Pontum positas ciuitates occupauit* : *Apolloniam, Calathum, Parthenopolim, Tomos, Histrum, ad Danuuium usque perueniens* ...

„Marcus Lucullus a fost primul care s-a luptat cu bessii în Tracia... A pus stăpînire şi pe oraşele aşezate de-a lungul Pontului : Apollonia, Callatis, Parthenopolis, Tomis, Histria, ajungînd pînă la Dunăre..".

Dion Cassius, *Hist. Rom.*, XXXVIII 10, 3 (Boissevain) :

... τὸ δ'αὐτὸ τοῦτο καὶ περὶ τοὺς συμμάχους τοὺς ἐν τῇ Μυσίᾳ ποιήσας, ἡττήθη πρὸς τῇ τῶν Ἰστριανῶν πόλει πρὸς τῶν Σκυθῶν τῶν Βασταρνῶν, ἐπιβοηθησάντων αὐτοῖς, καὶ ἀπέδρα.

„... Purtîndu-se la fel şi cu aliaţii din Moesia [Caius Antonius Hybrida] a suferit o înfrîngere în preajma cetăţii histrienilor, din partea bastarnilor din Sciţia veniţi în ajutorul acestora, fiind pus pe fugă".

Id., *ibid.*, LI 26, 5 :

... ἀλλ'ἐπὶ Γένουκλα τὸ εὐερκέστατον τῆς Ζυράξου ἀρχῆς τεῖχος ἦλθεν Κράσσος, ὅτι τὰ σημεῖα, ἃ τοῦ Ἀντωνίου τοῦ Γαίου οἱ Βαστάρναι πρὸς τῇ τῶν Ἰστριανῶν πόλει ἀφῄρηντο, ἐνταῦθα ἤκουεν ὄντα ...

„... De-aci [Crassus] a pornit împotriva Genuclei, cea mai puternică întăritură a stăpînirii lui Zyraxes, pentru că auzise că acolo se găseau steagurile luate de bastarni de la Caius Antonius, lîngă cetatea istrienilor".

Strabon, *Geograph.*, VII 6, 1 (Meineke) :

ἔστιν οὖν ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ στόματος τοῦ Ἴστρου ἐν δεξιᾷ ἔχοντι τὴν συνεχῆ παραλίαν Ἴστρος πολίχνιον ..., Μιλησίων κτίσμα, εἶτα Τόμις, ἕτερον πολίχνιον, ... εἶτα πόλις Κάλλατις ...

„Pornind de la „gura sacră" a Istrului şi avînd mereu la dreapta linia neîntreruptă a ţărmului, ajungi la orăşelul Istros, ctitorie a milesienilor,... apoi la Tomi, alt orăşel,... apoi la oraşul Callatis...".

Pomponius Mela, *De chorographia libri III*, II 2, 22 (Frick) :

In litoribus Histro est proxima Histropolis, deinde Milesiis deducta Callatis, tum Tomoe et portus Caria et Tiristis promunturium...

„Pe ţărm, aproape de Istru, se află Histropolis, apoi Callatis, întemeiată de milesieni, apoi Tomi, portul Caria şi promontoriul Tiristis".

C. Plinius Secundus, *Nat. hist.*, IV 11, 44 (Mayhoff) :

Namque Thracia altero latere a Pontico litore incipiens, ubi Hister amnis immergitur, uel pulcherrimas in ea parte urbes habet, Histropolin Milesiorum, Tomos, Callatim, quae antea Cerbatis uocabatur, Heracleam...

https://biblioteca-digitala.ro

„... de cealaltă parte, Tracia începe de la malul Pontului, unde se varsă fluviul Istru, și are în acel loc cetățile cele mai frumoase ca: Histropolis, colonie a milesienilor, Tomis, Callatis, numită înainte Cerbatis, și Heraclea...".

Scriptores Historiae Augustae. Vita Max. et Balb., 16, 3:

Sub his pugnatum est a Carpis contra Moesos. Fuit et Scythici belli principium, fuit et Histriae excidium eo tempore, ut autem Dexippus dicit, Histricae ciuitatis...

„Sub aceştia carpii s-au luptat cu moesii. Tot atunci a avut loc începutul războiului cu sciții și distrugerea Histriei sau, cum se exprimă Dexippus, a cetății histrienilor".

https://biblioteca-digitala.ro

PROSOPOGRAFII

PROSOPOGRAPHICA

A. Străini stabiliţi vremelnic sau statornic la Histria ; *proxeni*.
B. Histrieni atestaţi in oraşe de pe ţărmul Mării Negre sau din Sudul egeic şi mediteranean.

A

Aelius Seuerianus, dec(urio) m(unicipi) Durostori
Αἴλιος Σεουηριανός, Βουλευτὴς [Δουρ]οστορησίων — C 302
Ael(ius) Aurelius Ael(ii) f(ilius) Atticus — C 323.18
Ἀσκληπιάδης Μηνοφίλου Νεικομηδεύς, ὁ καὶ Ἀζανείτης — C 356. 1—2
Διοκλῆς Ἀρτεμιδώρου Κυζικηνός, ἰατρός — C 26.6
Διομήδης Διομήδου, Ἡρακλεώτης — C 310
Διονύσιος τοῦ δεῖνα (πρόξενος) — C 10.1—2
Διόφαντος Δρυίτης — C 234.2
Ἐπικράτης Νικοβούλου, Βυζάντιος, ἀρχιτέκτων — C 65
[Εὐ]ηνωρπί[δης Φιλολάου, Τομί]της — C 48.2—3
Ἡροφῶν Σωστράτου, Θάσιος — C 145
Ἡφαιστίων Μάτριος, Καλλατιανός — C 9.4—5
Πεισίστρατος Μνησιστράτου, Θάσιος — C 145
L. Pompeius Valens, natus Fabia Anquira, constitit rg. Histri — C 373.2—5
Φοῖβος Νικομηδεύς — C 374.4
Ὁ δεῖνα τοῦ δεῖνα Ἀπολλωνιάτης (δικαστής) — C 23
Ὁ δεῖνα τοῦ δεῖνα (ἰατρός) — C 32
Ὁ δεῖνα τοῦ δεῖνα (κολλυβιστής) — C 28
Ὁ δεῖνα τοῦ δεῖνα (πρόξενος) — C 33
Ὁ δεῖνα τοῦ δεῖνα Τομίτης — C 38.7
Ὁ δεῖνα [Διοσκου]ρίδου, Καρχηδόν[ιος] — C 20.4
Ὁ δεῖνα Ἡρακλείδου, [ἀρχι]τέκτων — C 27.6—7
Ὁ δεῖνα [- - - - - - υμου]Καλλατιανός — C 47
Ὁ δεῖνα [Χαι]ρέου Ἀπολλωνιά[της] — C 23.4

[Τὸν δεῖνα τοῦ δεῖνα τιμηθέντο - - - - ὑπὸ τοῦ δή]μου τοῦ Ἰστριανῶν χρυσῶι στεφάνωι [καὶ εἰ]κόνι χαλκῆι *uacat* ἕνεκεν—IGB I², 320 (Mesambria).

N.B. Dacă epigrama funerară AEM, VI, 1882, p. 46, nr. 95 (= Peek, GV 2057), aflată la sfirşitul secolului trecut la Tulcea, dar adusă de bună seamă dintr-o cetate de pe litoral, provine într-adevăr de la Histria, cum presupune L. Robert, Istros, II, 1935—36, p. 12—13, la lista noastră ar fi să se mai adauge un Τειμόθεος Τιμοθέου originar *nu* din Teos, cum se admite îndeobşte (v. Em. Doruţiu-Boilă, ISM, V 288), ci din Tieion, port la hotarul dintre Bithynia şi Paflagonia (cf. şi L. Robert, RevPhilol, XXXIII, 1959, p. 188, n. 1).

https://biblioteca-digitala.ro

B

Atena
Σίμη 'Απατουρίου, 'Ιστριανή
IG II/III² 8941. Cf. D. M. Pippidi, *Contribuții*², p. 285, n. 63.
Cyzic
Μειδίας 'Αρισταίου
C 267. Cf. V. Pârvan, *Histria VII*, p. 26—29; Em. Popescu, SCIV, VII, 1956, p. 345 urm.
Olbia
[Θ]εόδοτος Διον[υ]σίου 'Ιστριανός
IPE I² 20. Sovetskaja Arheologija, XXVIII, p. 154. Cf. D. M. Pippidi, St. clasice, VIII, 1966, p. 242—244.
Διονύσιος Στρουθίωνος 'Ιστριανός
IPE I² 21; E. I. Solomonik, *Nadpisi Olvii (1917—1965)*, Leningrad, 1968, p. 25, nr. 15; D. M. Pippidi, St. clasice, XII, 1970, p. 175—178.
Pireu
Νικήρατος Πολυίδο 'Ιστριανός
Πολίξενος Νικηράτο
'Αρχαιολ. 'Ανάλεκτα ἐξ 'Αθηνῶν, I 1, 1968, p. 35—36, 108—112. Cf. D. M. Pippidi, St. clasice, XI, 1969, p. 233—235.
Rheneia
Βιθυς 'Ιστριανός
Δαμᾶς 'Ιστριανός
G. Klaffenbach, Abhdl. Akad. der Wiss. zu Berlin, Kl. f. Sprache, Lit. u. Kunst, 1964, nr. 2, p. 17. Cf. D. M. Pippidi, St. clasice, VIII, 1966, p. 232—235.
Theba (Egipt)
Μοσχιάδης 'Ιστριανός
J. Baillet, *Inscriptions grecques et latines des Tombeaux des rois ou Syringes à Thèbes*, Mém. Inst. Arch. Or., XLII, 1920—1926. 1202 (387, 37); cf. M. Launey, *Recherches sur les armées hellénistiques*, Paris, 1949—50, I, p. 86; II, p. 1189.

https://biblioteca-digitala.ro

ABREVIERI
ABBREVIATIONES

AA	— Archäologischer Anzeiger, Berlin
ACMI	— Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice
AÉ	— L'Année épigraphique
AEM	— Archäologisch-epigraphische Mitteilungen aus Österreich-Ungarn
AICA	— Annali dell'Istituto di Corrispondenza Archeologica, Roma
AJA	— American Journal of Archaeology
AM	— Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Athenische Abteilung
Annali Sc. Normale Pisa	— Annali della Scuola Normale Superiore di Pisa
Ann. Éc. H. Études	— Annuaire de l'École Pratique des Hautes-Études. IVe section : Sciences historiques et philologiques, Paris
Ant. class.	— L'Antiquité classique
Anz. Akad. Wien	— Anzeiger der Akademie der Wissenschaften in Wien
Apulum	— Apulum. Acta Musei Apulensis. Arheologie — Istorie — Etnografie
ARMSI	— Academia Română. Memoriile Secţiei Istorice
Ἀρχ. Μακεδονία	— Ἀρχαία Μακεδονία. Ἀνακοινώσεις κατὰ τὸ πρῶτων καὶ δεύτερον διεθνὲς Συμπόσιο—Θεσσαλονίκη. I (1970), II (1977)
Ἀρχ. Δελτίον	— Ἀρχαιολογικὸν Δελτίον τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως
Ἀρχ. Ἐφημ.	— Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς
Athenaeum	— Athenaeum. Studi periodici di Letteratura e Storia dell' Antichità, Pavia
BCH	— Bulletin de Correspondance Hellénique
BCMI	— Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice
BÉ	— Jeanne et Louis Robert, Bulletin épigraphique, Paris
BIAB	— Izvestija. Bulletin de l'Institut Archéologique Bulgare
BSAB	— Izvestija. Bulletin de la Société Archéologique Bulgare
BSAF	— Bulletin de la Société nationale des Antiquaires de France
BSG	— Buletinul Societăţii de Geografie, Bucureşti
BSH	— Bulletin de la Section Historique de l'Académie Roumaine
CAF	— *Commicorum Atticorum Fragmenta* ed. Th. Koch, Lipsiae, 1880
CCET	— *Corpus cultus Equitis Thracii*, Leiden
Chiron	— Chiron. Mitteilungen der Kommission für alte Geschichte und Epigraphik des Deutschen Archäologischen Instituts, München
CIG	— *Corpus Inscriptionum Graecarum*
CIL	— *Corpus Inscriptionum Latinarum*
CIMRM	— M. J. Vermaseren, *Corpus inscriptionum et monumentorum religionis Mithriacae*, I—II, Haga, 1956—1960
CRAI	— Comptes-rendus de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, Paris
DA	— Daremberg — Saglio — Pottier — Lafaye, *Dictionnaire des Antiquités grecques et romaines*, Paris, 1877—1929
Dacia	— Dacia. Recherches et découvertes archéologiques en Roumanie, I—XII, 1924—1948
Dacia, N.S.	— Dacia. Revue d'archéologie et d'histoire ancienne
EAA	— *Enciclopedia dell'arte antica classica ed orientale*, Roma, 1958—1960
ED	— Ephemeris Dacoromana, Bucureşti — Roma
Eirene	— Eirene. Studia Graeca et Latina, Praga
Eos	— Eos. Comentarii Societatis Philologae Polonorum, Wroclaw

https://biblioteca-digitala.ro

Epigraphica	— Epigraphica. Rivista Italiana di epigrafia, Milano
Epigraphica-Constantza	— *Epigraphica. Travaux dédiés au VIIe Congrès international d'épigraphie grecque et latine* (Constantza, 9—15 septembre 1977), recueillis et publiés par D. M. Pippidi et Em. Popescu, Bucureşti, 1977
GGA	— Göttingische Gelehrte Anzeiger
Gnomon	— Gnomon. Kritische Zeitschrift für die gesamt. klassische Altertumswissenschaft, München
GRB Studies	— Greek, Roman and Byzantine Studies, Durham, North Carolina
Griechische Städte	— *Griechische Städte und einheimische Völker des Schwartzmeergebietes*, Berlin, 1961
GVI	— *Griechische Vers-Inschriften* hersg. von Werner Peek. Bd. I *Grab-Epigramme*. Berlin, 1955
Hellenische Poleis	— *Hellenische Poleis. Krise-Wandlung-Wirkung*, herausg von E.-Ch. Welskopf. I—IV, Berlin, 1974
Hesperia	— Hesperia. Journal of the American School of Classical Studies at Athens
Historia	— Historia. Zeitschrift für alte Geschichte, Wiesbaden
Histria I	— *Histria. Monografie arheologică*, vol. I. Sub redacţia Em. Condurachi, Bucureşti, 1951
Histria II	— *Histria II*. Sub îngrijirea Em. Condurachi, Bucureşti, 1966
Histria. Rezultatele săpăturilor	— *Histria III. Descoperirile monetare 1911—1970*, de C. Preda şi H. Nubar, Bucureşti, 1973
HThR	— Harvard Theological Review
IAK	— Acta Societatis Archaeologicae Imperii Russici
IG	— *Inscriptiones Graecae*, Berlin
IGB	— G. Mihailov, *Inscriptiones Graecae in Bulgaria repertae*, Serdicae, I² (1970), II (1958), III/1 (1961) — III/2 (1964), IV (1966)
IGLS	— L. Jalabert — R. Mouterde, *Inscriptions grecques et latines de la Syrie*, Paris, I (1929) — V (1959), continuées par Cl. Mondésert et J.-P. Rey-Coquais, VI, 1967
IGR	— *Inscriptiones Graecae ad res Romanas pertinentes*, edd. R. Cagnat, J. Toutain, G. Lafaye. Paris, 1906—1927
Inschr. Assos	— *Die Inschriften von Assos*, hsg. von R. Merkelbach, Bonn, 1976
Inschr. Magnesia	— *Die Inschriften von Magnesia am Maeander*, hsg. von Otto Kern, Berlin, 1900
Inschr. Pergamon	— *Die Inschriften von Pergamon*. Unter Mitwirkung von F. Fabricius und K. Schuchhardt, hsg. von M. Fränkel, Berlin, 1890—1895
Inschr. Priene	— *Inschriften von Priene*, hsg. von Fr. Hiller von Gaertringen, Berlin, 1906
IPE	— *Inscriptiones antiquae orae septentrionalis Ponti Euxini, Graecae et Latinae*, ed. B. Latyschev, I—IV, Petropoli, 1885—1901 (I², Petropoli, 1916)
ISM V	— Inscripţiile din Scythia Minor, vol. V, Capidava — Troesmis — Noviodunum, de Emilia Doruţiu — Boilă, Bucureşti, 1980
Istros	— Istros. Revue roumaine d'archéologie et d'histoire ancienne, Bucureşti
Izvestija-Varna	— Izvestija. Bulletin de la Société archéologique de Varna
JDAI	— Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts
JHS	— Journal of Hellenic Studies
Journ. des Savants	— Journal des Savants, Paris
Klio	— Klio. Beiträge zur alten Geschichte, Berlin
Kratkie Soobscenija	— Kratkie Soobscenija Inst. Materialni Kulturi
LGS	— *Leges Graecorum sacrae e titulis collectae*, edd. J. de Prott L. Ziehen, I—II, Leipzig, 1896—1906

https://biblioteca-digitala.ro

LSJ	— H. G. Liddell — R. Scott — H. Stuart Jones, *A Greek-English Lexicon*, with a Supplement, Oxford, 1968
MAL	— Memorie della Classe di Scienze morali e storiche dell' Accademia dei Lincei, Roma
MAMA	— *Monumenta Asiae Minoris Antiqua*, edd. W. H. Buckler & W. M. Calder, Manchester, 1928
Materiale	— Materiale şi cercetări arheologice, Bucureşti
MEFRA	— Mélanges de l'École Française de Rome et d'Athènes
Mél. Marouzeau	— *Mélanges de Philologie, de Littérature et d'Histoire ancienne offerts à J. Marouzeau*, Paris, 1948
MIA	— Materiali i issledovanija po arheologii SSSR, Moscova — Leningrad
Mnemosyne	— Mnemosyne. Bibliotheca philologica Batava
Nadpisi Olvii	— *Nadpisi Olvii (1917—1965)*, edd. E. J. Levi et alii, Leningrad, 1968
NEH	— Nouvelles études d'histoire, Bucureşti, 1955—
Nouveau choix	— *Nouveau choix d'inscriptions grecques.* Textes, traductions, commentaires par l'Institut Fernand Courby. Paris, 1971
Num. Chron.	— Numismatic Chronicle and Journal of the Numismatic Society
OGIS	— *Orientis Graeci Inscriptiones Selectae. Supplementum Sylloges Inscriptionum Graecarum*, ed. G. Dittenberger, Lipsiae, 1903
ÖJh	— Jahreshefte des Oesterreichischen Archäologischen Instituts in Wien
Opuscula Atheniensia	— Opuscula Atheniensia. Acta Instituti Atheniensis Regni Sueciae. Lund
Ovidiana	— *Ovidiana.* Recherches sur Ovide publiés à l'occasion du bimillénaire de la naissance du poète, Paris, 1968
La Parolla del Passato	— La Parola del Passato. Rivista di studi antichi, Napoli
Philologus	— Philologus. Zeitschrift für das klassische Altertum
Phoenix	— Phoenix, Toronto (Canada).
PIR	— *Prosopographia Imperii Romani*, ed. E. Klebs, H. Dessau et P. von Rohden, Berlin, 1897—1898
PIR²	— *Prosopographia Imperii Romani*, editio altera, edd. E. Groag, A. Stein et Leiva Petersen, Berlin, 1933 —
RA	— Revue archéologique. Paris
RE	— *Real-Encyclopädie der klassischen Altertumswissenschaft*, hersg. von A. Pauly — G. Wissowa — W. Kroll — K. Ziegler, Stuttgart
RÉA	— Revue des études anciennes, Paris
RÉG	— Revue des études grecques, Paris
RÉSEE	— Revue des études sud-est européennes, Bucureşti
Rev. ét. juives	— Revue des études juives, Paris
Rev. Num.	— Revue numismatique, Paris
RevPhilol	— Revue de philologie, de littérature et d'histoire anciennes, Paris
RFIC	— Rivista di Filologia e d'Istruzione classica, Roma
Rhein. Mus.	— Rheinisches Museum für Philologie
RIAF	— Revista pentru istorie, arheologie şi filologie, Bucureşti
RIR	— Revista istorică română, Bucureşti
Riv. di Arch. Cristiana	— Rivista di Archeologia Cristiana, Roma
Samothrace	— P. M. Fraser, *The Inscriptions of Stone* (Samothrace— Excav. conducted by the Inst. of Fine Arts of New York Univ. 2, 1). New York, 1960
SCIV(A)	— Studii şi cercetări de istorie veche, t. 1—24, 1950 — 1973; începînd din 1974 (t. 25): Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie, Bucureşti
SCN	— Studii şi cercetări de numismatică, Bucureşti
SEG	— *Supplementum epigraphicum Graecum*
SGDI	— *Sammlung der griechischen Dialektinschriften*, edd. H. Collitz und F. Bechtel, I—IV, Göttingen, 1884 — 1915

https://biblioteca-digitala.ro

St. clasice	— Studii clasice, Bucureşti
Syll[3].	— *Sylloge inscriptionum Graecarum* a Guilelmo Dittenberger condita et aucta[3], Leipzig, 1915—1924
Talanta	— Talanta. Proceedings of the Dutch Archaeol. and Hist. Society, Groningen
TAM	— *Tituli Asiae Minoris Antiquae*, edd. Ed. Kalinka & R. Heberdey, Wien, 1901—
TAPHA	— Transactions and Proceedings of the Amer. Philol. Association, Cleveland, Ohio
VDI	— Vestnik Drevnej Istorii, Moscova
Wiener Studien	— Wiener Studien. Zeitschrift für klassische Philologie, Wien
Yale Classical Studies	— Yale Classical Studies, edited for the Department of Classics
ZPE	— Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik, Bonn

II

Abbott-Johnson, *Municipal Administration*	— Frank Frost Abbott & Allan Chester Johnson, *Municipal Administration in the Roman Empire*, New York, 1926 (reimprimat 1968)
Andreades, *Greek Public Finance*	— A. M. Andreades, *A History of Greek Public Finance* (transl. C. N. Brown), Cambridge Mass., 1933
Aricescu, *Armata*	— A. Aricescu, *Armata in Dobrogea română*, Bucureşti, 1977
Le Bas — Waddington	— Ph. Le Bas et W. H. Waddington, *Voyages archéologiques en Grèce et en Asie Mineure. Inscriptions grecques et latines recueillies en Grèce et en Asie Mineure*, Paris, 1870
Beauchet, *Droit privé*	— L. Beauchet, *Histoire du droit privé de la République athénienne*, I—IV, Paris, 1897
Bechtel, *Hist. Personennamen*	— F. Bechtel, *Die historischen Personennamen des Griechischen bis zur Kaiserzeit*, Halle, 1917 (reprod. anastatică, Hildesheim, 1964)
Bengtson, *Strategie*	— H. Bengtson, *Die Strategie in der hellenistischen Zeit. Ein Beitrag z. antiken Staatsrecht* I—III, München, 1937, 1944, 1952
— , *Verträge*	— H. Bengtson, *Die Verträge der griechisch-römischen Welt von 700 bis 338 v. Chr.*, zweite Auflage, München und Berlin, 1962
— , *Kleine Schriften*	— H. Bengtson, *Kleine Schriften zur alten Geschichte*, München, 1974
Bickerman, *Cronologia*	— E. J. Bickerman, *La cronologia nel mondo antico*, Firenze, 1963
Bilabel, *Ionische Kolonisation*	— Fr. Bilabel, *Die ionische Kolonisation* („Philologus", Supplbd. XIV), Leipzig, 1920
Blavatskaja, *Zapadnopont. goroda*	— T. V. Blavatskaja, *Zapadnopontiiskije goroda : VII—I vekah d. n. e.*, Moscova, 1952
Bogaert, *Banques et banquiers*	— R. Bogaert, *Banques et banquiers dans les cités grecques*, Leyde, 1968
Bondesson, *De sonis et formis...*	— B. Bondesson, *De sonis et formis titulorum Milesiorum Didymaeorumque*, Lund, 1936
Bruneau, *Cultes de Délos*	— Ph. Bruneau, *Recherches sur les cultes de Délos à l'époque hellénistique*, Paris, 1972
Busolt, *Gr. Staatskunde*	— G. Busolt, *Griechische Staatskunde*. Drittneugestaltete Auflage der griechischen Staats- und Rechtsaltertümer, I, München. 1920, II (bearbeitet von H. Swoboda), München, 1926
Cagnat, *Cours*[4]	— R. Cagnat, *Cours d'épigraphie latine*, IVe éd., Paris, 1914
Călători	— *Călători străini despre ţările române*. Colecţie îngrijită de M. Holban, I—VIII, Bucureşti, 1968—1978
Chantraine, DÉ	— P. Chantraine, *Dictionnaire étymologique de la langue grecque*, I—IV, Paris, 1968—1980

https://biblioteca-digitala.ro

Danov, *Zapadniat briag* — Chr. Danov, *Zapadniat briag na Černo Morev drevnosta*, Sofia, 1947

Degrassi, *Scritti vari* — A. Degrassi, *Scritti vari di antichità*, raccolti da amici ed allievi nel 75 Compleanno dell'Autore, I—III, 1962, IV, 1971

Delorme, *Gymnasion* — J. Delorme, *Gymnasion. Étude sur les monuments consacrés à l'éducation en Grèce (des origines à l'Empire romain)*, Paris, 1960

Detschev, *Charakteristik* — D. Detschev, *Charakteristik der thrakischen Sprache*, Sofia, 1952 (= Linguistique Balcanique, II, 1960, p. 148—212)

— , *Sprachreste* — D. Detschev, *Die thrakischen Sprachreste* (Österr. Akad. d. Wiss., Philos.-hist. Klasse. Schriften d. Balkankommission, Ling. Abteilung, XIV), Wien, 1957

DID. I — II — *Din istoria Dobrogei*, I: D.M. Pippidi, D. Berciu, *Geți și greci la Dunărea-de-Jos din cele mai vechi timpuri pînă la cucerirea romană*, București, 1965; II: R. Vulpe, I. Barnea, *Romanii la Dunărea-de-Jos*, București, 1968

Ducrey, *Traitement des prisonniers* — P. Ducrey, *Le traitement des prisonniers dans la Grèce ancienne*, Paris, 1968

Durrbach, *Choix* — F. Durrbach, *Choix d'inscriptions de Délos*, Paris, 1921

Erythrai — *Die Inschriften von Erythrai und Klazomenai*, hsg. von H. Engelmann und R. Merkelbach, I—II, Bonn, 1972—1973

FHG — *Fragmenta historicorum Graecorum*, ed. C. Mueller, Paris, 1841—1870

Fiebiger — Schmidt, *Inschriftensammlung* — O. Fiebiger — L. Schmidt, *Inschriftensammlung zur Gesch. der Ostgermanen*, Denkschr. Ak. Wien, L, 1917

Firatli, *Stèles funéraires* — v. L. Robert

Fitz, *Laufbahn* — Jenö Fitz, *Die Laufbahn der Statthalter in der römischen Provinz Moesia Inferior*, Weimar, 1966

Frank, *Survey* — *An Economic Survey of Ancient Rome*, ed. by Tenney Frank. Vol. IV: *Roman Asia*, by T. R. S. Broughton, Baltimore, 1938

GGM — *Geographi Graeci Minores*, ed. C. Müller, Paris, 1855—1861

Graham, *Mother City* — A. J. Graham, *Colony and Mother City in Ancient Greece*, Manchester, 1964

Habicht, *Asklepieion* — Chr. Habicht, *Pergamon VIII. Die Inschriften des Asklepieions*. Mit einem Beitrag von M. Wörrle, Berlin, 1969

Hamparțumian, N., *CCET*, IV — N. Hamparțumian, *Corpus Cultus Equitis Thracii*, IV. *Moesia Inferior (Romanian Section) and Dacia*, Leiden, 1979

Hannel, *Studien* — Kr. Hannel, *Megarische Studien*, Lund, 1934

Harmatta, *Sarmatians* — J. Harmatta, *Studies on the History of the Sarmatians*, Budapesta, 1950

Hemberg, *Kabiren* — B. Hemberg, *Die Kabiren*, Uppsala, 1950

Herzog, *Heilige Gesetze* — R. Herzog, *Heilige Gesetze von Kos*, Berlin, 1928

Holleaux, *Études* — M. Holleaux, *Études d'épigraphie et d'antiquités grecques*, I—V, Paris, 1938—1957

Jones, *Cities* — A. H. M. Jones, *The Cities of the Eastern Roman Provinces*, Oxford, 1937

— , *Greek City* — A. H. M. Jones, *The Greek City from Alexander to Justinian*, Oxford, 1940

Kalinka, *Denkmäler* — E. Kalinka, *Antike Denkmäler in Bulgarien* (Schriften der Balkan-Kommission, Ant. Abt. IV), Wien, 1906

Kawerau — Rehm, *Delphinion* — G. Kawerau — A. Rehm, *Das Delphinion in Milet* (*Milet. Die Ergebnisse der Ausgrabungen*, III), Berlin, 1914

Klaffenbach, *Gr. Epigraphik* — G. Klaffenbach, *Griechische Epigraphik*, Göttingen, 1957

de Laet, *Portorium* — S. J. de Laet, *Portorium. Étude sur l'organisation douanière chez les Romains, surtout à l'époque du Haut-Empire*, Brugge, 1949

Lambrino, *Vases* — Marcelle Lambrino, *Les Vases archaïques de Histria*, București, 1938

https://biblioteca-digitala.ro

Laodicée du Lycos	— *Laodicée du Lycos. Le Nymphée. Campagnes 1961 — 1963* — par J. de Gagnières, Pierre Devambez, Lilly Kahil, René Ginouvès..., avec des études de L. Robert et Xavier de Planhol. Québec—Paris, 1969
Launey, *Recherches*	— M. Launey. *Recherches sur les armées hellénistiques*, I — II, Paris, 1949—1950
Liebenam, *Städteverwaltung*	— W. Liebenam, *Die Städteverwaltung im römischen Kaiserreiche*, Leipzig, 1900
Lindos	— *Lindos. Fouilles de l'Acropole (1902—1912)*. II. *Inscriptions* publiées par Chr. Blinkenberg, tome II (nos 282—710), Berlin—Copenhague, 1941
Magie, RRAM	— D. Magie, *Roman Rule in Asia Minor to the End of the Third Century after Christ*, Princeton, 1950
Maier, *Mauerbauinschriften*	— F. G. Maier, *Griechische Mauerbauinschriften*. I. *Texte und Kommentare*, Heidelberg, 1959
Manzmann, *Stiftungsurkunde*	— Ann. Manzmann, *Griechische Stiftungsurkunden. Studie zu Inhalt und Rechtsform*, Münster, 1962
Marrou, *Éducation*	— H. I. Marrou, *Histoire de l'éducation*, IVe éd., Paris, 1958
Martin, *Agora*	— Roland Martin, *Recherches sur l'agora grecque*, Paris, 1951
— , *Urbanisme*	— Roland Martin, *L'urbanisme dans la Grèce ancienne*, Paris, 1956
Michel, RIG	— Ch. Michel, *Recueil d'inscriptions grecques*, Bruxelles, 1900 (Suppl. 1913, 1927)
Mihailov, Langue des inscr.	— G. Mihailov, *La langue des inscriptions grecques en Bulgarie. Phonétique et morphologie*, Sofia, 1943
Mihăescu, *Langue latine*	— H. Mihăescu, *La langue latine dans le Sud-Est de l'Europe*, Bucureşti—Paris, 1978
Moretti, IGVR	— L. Moretti, *Inscriptiones Graecae Vrbis Romae*, I—III, Roma, 1968, 1979
— , *Iscr. ellenistiche*	— L. Moretti, *Iscrizioni storiche ellenistiche*, Firenze, I—II, 1967—1976
Müller, *Volksbeschlüsse*	— H. Müller, *Milesische Volksbeschlüsse*, Göttingen, 1976
Niese, *Geschichte*	— B. Niese, *Geschichte der griechischen und makedonischen Staaten seit der Schlacht bei Chaeronea*, I—II, Gotha, 1893—1899
Nilsson, *Dionysiac Mysteries*	— M. P. Nilsson, *The Dionysiac Mysteries of the Hellenistic and Roman Age*, Lund, 1957
— , *Gesch. gr. Rel.*	— M. P. Nilsson, *Geschichte der griechischen Religion*, I—II², München, 1961
— , *Opuscula selecta*	— M. P. Nilsson, *Opuscula selecta linguis Anglica, Francogallica, Germanica conscripta*, I—II, Lund, 1951—1952
Oliver, *Demokratia*	— J. H. Oliver, *Demokratia, the Gods and the Free World*, Baltimore, 1960
Patsch, *Beiträge*	— G. Patsch, *Beiträge zur Völkerkunde von Südosteuropa*, V. *Aus 500 Jahren vorrömischer und römischer Geschichte Südosteuropas*, 1. Teil, *Bis zur Festsetzung der Römer in Transdanuvien*; 2. Teil, *Der Kampf um den Donauraum unter Domitian und Trajan* (Sitzber. Akad. Wien, 214.Bd., 1932 und 217.Bd., 1937)
Pârvan, *Consideraţii*	— V. Pârvan, *Consideraţii asupra unor nume de rîuri daco-scitice* (ARMSI, ser. II, t. I, mem. 1, p. 2—31)
— , *Contrib. epigrafice*	— V. Pârvan, *Contribuţii epigrafice la istoria creştinismului daco-roman*, Bucureşti, 1913
— , *Dacia*	— V. Pârvan, *Dacia. Civilizaţiile străvechi din regiunile carpato-danubiene*. Trad. Radu Vulpe, Bucureşti, 1957
— , *Descoperiri nouă*	— V. Pârvan, *Descoperiri nouă în Scythia Minor*, Bucureşti, 1913 (ARMSI, ser. II, t. XXXV)
— , *Gerusia din Callatis*	— V. Pârvan, *Gerusia din Callatis*, Bucureşti, 1920 (ARMSI, XXXIX, p. 51—90)
— , *Histria IV*	— V. Pârvan, *Histria IV : Inscripţii găsite în 1914 şi 1915*, Bucureşti, 1916 (ARMSI, ser. II, t. XXXVIII)

https://biblioteca-digitala.ro

— , *Histria VII*	— V. Pârvan, *Histria VII : Inscripţii găsite în 1916, 1921 şi 1922*, Bucureşti, 1923 (ARMSI, ser.II I, t. II, mem. 1)
— , *Începuturile vieţii romane*	— V. Pârvan, *Începuturile vieţii romane la gurile Dunării*, ediţia a II-a, îngrijită şi adnotată de Radu Vulpe, Bucureşti 1974
— , *Pénétration*	— V. Pârvan, *La pénétration hellénique et hellénistique dans la vallée du Danube*, BSH, X, 1923, p. 23—47
— , *Dacia Malvensis*	— V. Pârvan, *Ştiri nouă din Dacia Malvensis*, Bucureşti, 1913 (ARMSI, ser. II, t. XXXVI)
Peek, *Grabgedichte*	— W. Peek, *Griechische Grabgedichte*. Griechisch und deutsch von Werner Peek, Berlin, 1960
Perrot, *Mémoires*	— G. Perrot, *Mémoires d'archéologie et d'histoire*, Paris, 1875
Pflaum, *Carrières proc.*	— H.-G. Pflaum, *Les carrières procuratoriennes équestres sous le Haut-Empire Romain*, Paris, I—II (1960) — III (1961)
Pick, *Münzen N.-Gr.*	— B. Pick — K. Regling, *Die antiken Münzen von Dacien und Moesien (Die antiken Münzen Nord- Griechenlands*, I—II, 1), Berlin, 1898—1910
Pippidi, *Contribuţii*[2]	— D. M. Pippidi, *Contribuţii la istoria veche a României*, ediţia a II-a, Bucureşti, 1967
— , *Epigr. Beiträge*	— D. M. Pippidi, *Epigraphische Beiträge zur Geschichte Histrias in hellenistischer und römischer Zeit* (Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin. Schriften der Sektion für Altertumswissenschaft, 34), Berlin, 1962
— , *I Greci*	— D. M. Pippidi, *I Greci nel Basso Danubio dall'età arcaica alla conquista romana*, Milano, 1971
— , *Recherches*	— D. M. Pippidi, *Recherches sur le culte impérial*, Paris—Bucarest, 1939
— , *Scythica Minora*	— D. M. Pippidi, *Scythica Minora. Recherches sur les colonies grecques du littoral roumain de la Mer Noire*, Paris—Bucarest, 1975
— , *Studii ist. rel.*	— D. M. Pippidi, *Studii de istorie a religiilor antice*, Bucureşti, 1969
Poland, *Vereinwesen*	— Fr. Poland, *Geschichte des griechischen Vereinwesens*, Leipzig, 1909
Pouilloux, *Recherches I*	— J. Pouilloux, *Recherches sur l'histoire et les cultes de Thasos. I. De la fondation de la cité à 196 av. J.C.*, Paris, 1954
Pouilloux & Dunant, *Recherches II*	— J. Pouilloux — Chr. Dunant, *Recherches sur l'histoire et les cultes de Thasos. II. De 196 av. J. C. jusqu'à la fin de l'antiquité*, Paris, 1958
Rayet — Thomas, *Milet*	— Ol. Rayet — Alb. Thomas, *Milet et le golfe Latmique*, Paris, 1877
Rehm, *Didyma*	— A. Rehm, *Didyma*, II. Teil : *Die Inschriften*, Berlin, 1958
— , *Delphinion*	— v. Kaweraü — Rehm
Robert, *BÉ*	— Jeanne et Louis Robert, *Bulletin épigraphique*, Paris.
Robert, *La Carie*	— Jeanne et L. Robert, *La Carie*, II. *Le plateau de Tabai et ses environs*, Paris, 1954
Robert, *Coll. Froehner*	— L. Robert, *Collection Froehner*. I. *Les inscriptions grecques* (Bibliothèque Nationale, Département des Médailles), Paris, 1936
— , *Documents d'Asie Mineure*	— L. Robert, *Documents de l'Asie Mineure méridionale. Inscriptions, monnaies et géographie*, Genève — Paris, 1966
— , *Ét. anatoliennes*	— L. Robert, *Études anatoliennes. Recherches sur les inscriptions grecques de l'Asie Mineure*, Paris, 1937
— , *Ét. épigr. et philol.*	— L. Robert, *Études épigraphiques et philologiques*, Paris, 1938
, *Ét. num. gr.*	— L. Robert, *Études de numismatique grecque*, Paris, 1951
— , *Les gladiateurs*	— L. Robert, *Les gladiateurs dans l'Orient grec*, Paris, 1940, Amsterdam, 1971
— , *Hellenica*	— L. Robert, *Hellenica. Recueil d'épigraphie, de numismatique et d'antiquités grecques*, I—XIII, Paris, 1940—1965
— , *Inscr. Sardes*	— L. Robert, *Nouvelles inscriptions de Sardes*, I, Paris, 1964

https://biblioteca-digitala.ro

— , *Monnaies grecques*	— L. Robert, *Monnaies grecques. Types, légendes, magistrats et géographie*, Genève—Paris, 1967
— , *Monnaies Troade*	— L. Robert, *Monnaies antiques en Troade*, Paris—Genève, 1966
— , *Noms indigènes*	— L. Robert, *Noms indigènes dans l'Asie Mineure gréco-romaine*, I, Paris, 1963
— , *Op. min.*	— L. Robert, *Opera minora selecta*, I—IV, Amsterdam, 1969—1974
— , *Sinuri*	— L. Robert, *Le sanctuaire de Sinuri près de Mylasa*, I. *Les inscriptions grecques* (Mémoires de l'Institut français d'archéologie d'Istanbul, t. VII), 1945
— , *Stèles funéraires*	— N. Firatli, *Les stèles funéraires de Byzance gréco-romaine. Avec l'édition et l'index commenté des épitaphes* par L. Robert, Paris, 1964
— , *Villes*	— L. Robert, *Villes d'Asie Mineure. Études de géographie ancienne*², Paris, 1962
Rostovtzeff, *SEHHW*	— M. I. Rostovtzeff, *Social and Economic History of the Hellenistic World*, Oxford, 1941
— , *Storia ec. e soc.*	— M. I. Rostovtzeff, *Storia economica e sociale dell'Impero Romano* (trad. ital. G. Sanna), Firenze, 1933
Roussel, *Cultes égypt.*	— P. Roussel, *Les cultes égyptiens à Délos*, Paris—Nancy, 1916
Russu, *Limba tr.-d.*²	— I. I. Russu, *Limba traco-dacilor*², Bucureşti, 1967
Samuel, *Chronology*	— Alan Samuel, *Greek and Roman Chronology. Calendar and Years in Classical Antiquity*, München, 1972
Seibert, *Metropolis u. Apoikie*	— J. Seibert, *Metropolis und Apoikie*, Würzburg, 1963
Sherk, *Rom. Documents*	— V. Sherk, *Roman Documents from the Greek East. Senatus Consulta and Epistulae to the Age of Augustus*, Baltimore, Maryland, 1969
Sokolowski, LSAM	— Fr. Sokolowski, *Lois sacrées de l'Asie Mineure*, Paris, 1955
— , LSCG	— Fr. Sokolowski, *Lois sacrées des cités grecques*, Paris, 1969; Supplément, 1972
Solin, *Beiträge*	— Heikki Solin, *Beiträge zur Kenntnis der griechischen Personennamen*, Helsinki, 1971
Solomonik, *Epigr. pam. Cherson.*	— E. I. Solomonik, *Novye epigrafičeskie pamjatniki Chersonesa*, Kiev, 1973
Schmitt, *Staatsverträge des Altertums*	— H. H. Schmitt, *Die Staatsverträge des Altertums*, III. *Die Verträge der griechischen römischen Welt von 338 bis 200 v. Chr.*, München, 1969
Stein, *Legaten*	— A. Stein, *Die Legaten von Moesien* (Dissertationes Pannonicae, I, 2), Budapesta, 1940
Swoboda, *Volksbeschlüsse*	— H. Swoboda, *Die griechischen Volksbeschlüsse*, Leipzig, 1890
Syme, *Danubian Papers*	— R. Syme, *Danubian Papers*, Bucharest, 1971
Tarn, *Civilisation hell.*	— W. W. Tarn, *La civilisation hellénistique* (tr. fr. Lévy), Paris, 1936
Teodorescu, *Monum. Tomi*	— D. M. Teodorescu, *Monumente inedite din Tomi*, Bucureşti, 1918
Tomaschek	— W. Tomaschek, *Die alten Thraker*², Wien, 1894
Vermaseren, *Cybele and Attis*	— M. J. Vermaseren, *Cybele and Attis. The Myth and the Cult*, Leiden, 1977
Vidman, *Sylloge*	— L. Vidman, *Sylloge inscriptionum religionis Isiacae et Sarapiacae* (Religionsgeschichte Versuche und Vorarbeiten, Bd. XXVIII), Berlin, 1969
Vulpe, *HAD*	— R. Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, Bucarest, 1938
— , *St. Thrac.*	— R. Vulpe, *Studia Thracologica*, Bucureşti, 1976

https://biblioteca-digitala.ro

Welles, *R. C.*	— Ch. B. Welles, *Royal Correspondence in the Hellenistic Period. A Study in Greek Epigraphy*, New Haven, 1934
Wilhelm, *Beiträge*	— Ad. Wilhelm, *Beiträge zur griechischen Inschriftenkunde*, Wien, 1906
— , *Neue Beiträge*	— Ad. Wilhelm, *Neue Bieträge zur griechischen Inschriftenkunde*, IV (Akad. d. Wiss. in Wien. Phil.-hist. Klasse. Sitzungsber. 179. Band, 6. Abhandlung), Wien, 1915
Zgusta, *Personennamen*	— L. Zgusta, *Die Personennamen griechischer Städte der nördlichen Schwartzmeerküste*, Praga, 1955
Ziebart, *Schulwesen*²	— E. Ziebart, *Aus dem griechischen Schulwesen*², Leipzig, 1914
— , *Vereinwesen*	— E. Ziebarth, *Das griechische Vereinwesen*, Leipzig, 1896

III

Alte abrevieri

MIB — Muzeul de Istorie al Republicii Socialiste România, Bucureşti
MNA — Muzeul Naţional de Antichităţi (la Institutul de arheologie), Bucureşti

SEMNE DIACRITICE

[ ] litere sau membre de frază dispărute, întregite de editor.
{ } litere greşit săpate de lapicid, de eliminat din textul restituit.
( ) prescurtări în textul transmis, descifrate în transcriere.
[ ] cuvinte sau nume şterse cu ciocanul.
⟨ ⟩ litere adăugate sau înlocuite de editor.
V — *uacat* — spaţiu liber pe piatră.
..... numărul punctelor corespunde literelor pierdute
———— lacună de lungime anevoie de precizat.

https://biblioteca-digitala.ro

HISTRIA

HISTRIANORVM CIVITAS

DECRETE ALE SFATULUI ŞI ADUNĂRII POPULARE

DECRETA SENATVS ET POPVLI

1

MIB, inv. 83 760. Bloc de marmură întreg sus (unde deasupra textului e gravată o cunună sacerdotală), vătămat la stînga, la dreapta şi jos. Dimensiuni : 48 × 44 × 35 cm. Înălţimea literelor : 8—10 mm. Lacune grave la începutul şi la sfîrşitul r. 1—10. Greu citibile, r. 1—3, precum şi r. 25, ultimul în starea actuală de conservare. Scris elegant, gravură profundă. După caracterele paleografice, de pe la jumătatea sec. III î.e.n.

D. M. Pippidi, *Histria I*, p. 476—487, nr. 1. Cf. J. şi L. Robert, BÉ 1955, 163 şi 1966, 272.

[Ἀγαθῆι τύχηι. Ἔ]δοξε τῆι βουλῆι [καὶ] τῶι [δ]ήμωι ἐπιμη[νιεύ]-
[οντος . . . . .] δώρου τοῦ Ἁρμ[ο]δ[ί]ου [. . .]ιστα . . . . σιτου [εἶ]-
[πεν· ἐπειδὴ Δι]ογένης Διογένους πα [. . . . .]π[. . . . .]
[. . . πρό]τερόν τε χρείαν ἔχοντος τοῦ δ[ήμου το]ῖς
[. . . ἐδανίσα]το χρυσοῦς πεντακοσίους ἀ[τόκους . . .]κ . . . υ-
[. . . . .]χρημάτων ὅπως σιτωνηθῆ τῶ[ι δήμωι . . . . ἐπὶ δὲ]
[ἱέρεω Ἀπόλλ]ωνος Ἰατροῦ Ἀγαθήνορος τοῦ Σιμύλ[ου] καὶ Σ.Ε.
[. . . . .]οντος, ὧν αὐτοῦ θυγατριδοῦς, δίδωσι χρυσοῦς
[*e.g.* χιλίους] πεντακοσίους ἀτόκους ἐμ παισίν [ὧ]ν ὅπως ὑ-
[πάρξηι τροφ]ὴ τῶι δήμωι· ἐπαινέσαι ἐπὶ τούτοις Δ[ιο]γένην
[Διογένους κ]αὶ ἀναγράψαι εὐεργέτην τοῦ δῆμου· στεφα-
[νοῦσθαι] δ' αὐτὸν καὶ ἐμ πᾶσι τοῖς ἀγῶσι χρυσῶι στεφά-
[νωι] ἀ[ρε]τῆς ἕνεκεν καὶ εὐνοίας τῆς εἰς τὸν δῆμον· στῆσα-
[ι] δ' αὐτοῦ καὶ εἰκόνα χαλκῆν ἐν τῆι ἀγορᾶι οὗ ἂν αὐτὸς θέλη[ι·]
ἀ[ν]ατεθ[εικ]ότος δὲ τὸ Μουσεῖον τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Διογέ-
[ν]ους τοῦ Γλαυκίου καὶ λελοιπότος εἰς θυσίαν ταῖς Μούσαι[ς]
καὶ σύν[ο]δον τῶι δήμωι χρυσοῦς τριακοσίους, εἶν[αι α]ὐτὸν ἱε-

https://biblioteca-digitala.ro

ρέα Μουσῶν καὶ προθύειν τοῖς Μουσείοις· παρακαλεῖσθαι δὲ αὐτὸν καὶ ἐς πάσας τὰς θυσίας τὰς δημοτελεῖ[ς κ]αὶ στεφανοφορεῖν μετέχοντα πάντων τῶν αὐτῶν τοῖς λοιποῖς ἱερεύσιν· κατὰ τα[ὐ]τὰ δὲ ὑπάρχειν τὴν ἱερωσύνην τοῖς ἐκ[γό]νοις αὐτοῦ τῶν ὅ[ν]των ἀεὶ τῶι πρεσβυτάτωι, ὅπως φιλοτιμώ[τεροι γίνωνται] παρακολουθοῦντες ὅτι ὁ δῆμος πάντας τιμ[ᾶι τοὺς αὐτὸν εὐεργετο]ῦντας· ὑπογραφῆναι δὲ τὸ ψήφισμα [το]ῦτο εἰς στήλας λιθίνας τρεῖς καὶ ἀνατεθῆναι - - - - - - - - -]ἑαυτ- - - - - - - - - - - - - - - - - - [τρεῖς] -

R. 2 : înainte de Δ se întrevede O; în restul rîndului literele citite sînt sigure, dar lungimea lacunelor e anevoie de stabilit. Aceeași observație în privința lacunelor din r. 3, unde, după Διογένους, J. și L. Robert propun : πα[τρὸς γεγονὼς εὐεργέτου] sau ceva similar; în prima ediție, ținînd seamă de un Π încă vizibil, după o scurtă lacună, întregeam : πᾶ[σαν σπουδὴν] π[αρεχόμενος]. — R. 4—5: lacune insanabile : [ἐδανίσα]το apare totuși probabil; după [το]ῖς ne-am putea gîndi la σιτώναις. — R. 6—7 : întregirile de J. și L. Robert. — R. 9—10 : ὑ[πάρξηι τροφ]ή, după fragmentul publicat mai jos sub nr. 2. — R. 16 : θυσίαν, J. și L. Robert; pe piatră : οὐσίαν. — R. 17 : σύν[ο]δον, J. și L. Robert. — R. 21 : τα[ὐ]τά, J. și L. Robert; prima ediție : τα[ῦ]τα. — R. 22 — 23 : φιλοτιμώ[τεροι γίνωνται] J. și L. Robert; prima ediție : φιλοτιμῶ[νται καὶ οὗτοι] — R. 25 : [εἰς στήλας ... τρεῖς]... după al doilea și al treilea exemplar ale decretului, publicate mai jos sub nr. 2—3.

„Noroc bun! Sfatul și Poporul au găsit cu cale, președinte al Adunării fiind ..., fiul lui Harmodios. Cutare, fiul lui cutare, a propus : întrucît Diogenes al lui Diogenes, într-o vreme cînd poporul era strîmtorat ... a împrumutat <aci numele unui colegiu de magistrați> cinci sute de stateri de aur fără dobîndă .. pentru aprovizionarea cu grîne a poporului ..., iar în anul cînd preot al lui Apollon Tămăduitorul era Agathenor al lui Simylos, ... cutare, fiul lui .. *ontos*, nepot al lui de fiică, a dăruit, copil fiind, o mie (?) cinci sute de stateri de aur, fără dobîndă, ca să se asigure hrana poporului, — pentru toate acestea să fie lăudat Diogenes al lui Diogenes și înscris printre binefăcătorii obștii; să fie încununat la toate concursurile cu cunună de aur pentru rîvna și bunele sentimente arătate norodului; să i se înalțe și o statuie de bronz în piața publică, în locul pe care și-l va fi ales singur.

Ținînd apoi seamă de faptul că părintele acestuia, Diogenes al lui Glaukias, a închinat un templu Muzelor, lăsînd (prin testament) și o sumă de trei sute de stateri pentru sacrificii în cinstea zeițelor și pentru un ospăț de dat poporului, adunarea să hotărască : Diogenes al lui Diogenes să fie preot al Muzelor, cu dreptul de a săvîrși cel dintîi jertfa la hramul lor; să fie și poftit a lua parte, încununat, la toate sacrificiile obștești, împreună cu toți ceilalți preoți.

https://biblioteca-digitala.ro

Potrivit celor de pînă aci, sacerdoțiul Muzelor să rămînă mai departe urmașilor lui, — de fiecare dată celui mai vîrstnic dintre cei în viață, — pentru ca și aceștia să rîvnească a dobîndi slavă, cunoscînd că poporul își cinstește binefăcătorii.

Prezentul decret să fie săpat pe trei lespezi de piatră și așezat ...".

Decret onorific pentru un binefăcător local, Diogenes al lui Diogenes, personaj altminteri necunoscut în prosopografia histriană. După arătările textului, pare să-și fi ajutat concetățenii în două rînduri, împrumutîndu-le sume importante, fără dobînzi, în ambele cazuri în vederea procurării de grîne. Această indicație, de o deosebită însemnătate, confirmă știrile din alte izvoare referitoare la o bruscă agravare a condițiilor de viață în cetățile pontice, altădată grînare ale lumii grecești (D. M. Pippidi, *Contribuții* ², p. 32—67 și *I Greci*, p. 130 urm.). Cuvîntul însuși folosit pentru a exprima ideea ajutorării de care vorbim — verbul σιτωνέω — — trebuie luat ca o aluzie la instituția cunoscută sub numele de σιτωνία, născută din nevoia de a asigura întreținerea părții celei mai puțin avute a populației prin contribuția cetățenilor cu stare (caracteristice, din acest punct de vedere, informațiile oferite de decretul olbian pentru Protogenes, IPE, I², frg. A, r. 26—27 ; οἰουμένου δεῖν τοῦ δήμου παραθέσθαι σῖτον ἱκανὸν καὶ εἰς ταῦτα παρακαλοῦντος τοὺς ἔχοντας și frg. B, r. 22—25: συνελθὼν ὁ δῆμος διηγωνιακώς ... παρεκάλει πάντας τοὺς ἰσχύοντας βοηθῆσαι ... Tot așa, la Samos, într-o situație similară, reglementarea distribuțiilor de grîne prin grija *sitonilor* aleși de Adunarea populară e prescrisă cu o minuție extremă, așa fel ca nimeni să nu fie lipsit de rația de grîne ce i se cuvine din fondurile obștești *(Syll.*³, 976). La Histria, documente epigrafice descoperite în ultima vreme și datînd din sec. III/II î.e.n. confirmă greutățile întîmpinate în aprovizionarea cu grîne în această perioadă și ne fac cunoscute sforțările autorităților de a ține piept crizei (mai departe numerele 18, 19, 20 și, în general, Alexandra Ștefan, în *Hellenische Poleis*, II, p. 648—663, pe lîngă Th. Talheim, Hermes, XXXIX, 1904, p. 604—610 și RE, III A, s.v).

Interesant din multe puncte de vedere e și actul de liberalitate al părintelui titularului decretului, Diogenes al lui Glaukias care, închinînd un templu Muzelor (Μουσεῖον), poate cel dintîi de acest fel la Istros, a însoțit această binefacere de un dar de 300 stateri de aur, din al căror venit urmau să se facă jertfe la sărbătoarea Μουσεῖα și să se organizeze un banchet (σύνοδος) pentru participanții la ceremonie (cf. Fr. Poland, RE IV A, col. 1421—1434). Dintre răsplățile acordate lui Diogenes II de concetățenii săi recunoscători, e de reținut în primul rînd preoția ereditară a zeițelor, însoțită de unele privilegii care se regăsesc în termeni identici în cazul preotului Zeilor din Samothrake Dionysios al lui Strouthion (mai departe nr. 19).

R. 1—2 : așa-numita „formulă de sancțiune", nelipsită din nici un decret al adunărilor populare, e aci păstrată fragmentar (formule mai complete și mai bine conservate sub nr. 26 și 54, cu indicațiile lui H. Swoboda, *Volksbeschlüsse*, p. 224, 277). De reținut referirea la Sfat și la Popor, cele două organe consultative supreme, ca și la președintele adunării din ziua votării decretului (ἐπιμηνιεύων), al cărui nume servește

https://biblioteca-digitala.ro

la datarea hotărîrii şi la garantarea deplinei ei legalităţi. Că nu e vorba de un adevărat eponim, cum s-a pretins uneori (T. V. Blavatskaja, VDI, 1949 (3), p. 40 = *Zapadnopont. goroda*, p. 193—194) şi că eponimatul histrian a rămas de la întemeierea cetăţii pînă spre sfîrşitul ei un privilegiu al preotului lui Apollon Tămăduitorul, am arătat în *Contribuţii* [2], p. 80—85 (cf. J. şi L. Robert, BÉ, 1955, 163, p. 239; L. Robert, RevPhilol, XXXIII, 1959, p. 192; Gnomon, 1963, p. 67—68).

R. 4—6 : vătămate în cîteva puncte esenţiale, lasă totuşi să se înţeleagă natura serviciului adus de Diogenes concetăţenilor săi. Aşa cum σιτῶναι sînt magistraţii puşi să asigure aprovizionarea oraşului cu grîne (Thalheim în RE, III A, col. 396—398; W. Liebenam, *Städteverwaltung*, p. 362, 369, 423), verbul σιτωνέω exprimă ansamblul măsurilor luate de aceştia pentru îndeplinirea în bune condiţii a mandatului primit. În puţine cuvinte, e vorba de constituirea unei rezerve de cereale (παράθεσις : *Syll.*[3], 344, r. 72—76, 90—94) cu ajutorul unui fond constituit fie prin danii voluntare (numeroase exemple la Histria şi aiurea, de care va fi vorba mai departe), fie prin împrumuturi fără dobîndă acordate de unii cetăţeni cu stare, de felul lui Diogenes. În inscripţii, numele acestei operaţii e ὑποθήκη şi despre ea vorbeşte, cu amănunte interesante, un document din Erythrai publicat la începutul veacului, unde ni se înfăţişează limpede, pe de o parte, situaţia cetăţii ameninţate de foamete, pe de alta, intervenţia unui binefăcător, Polycritos, care împrumută *sitonilor*, fără dobîndă, suma importantă de 6000 drahme alexandrine : ... Καὶ τὸν μέδιμνον τῶν πυρῶν ὁρῶν διὰ τὴν σιτοδείαν πωλούμενον δραχμῶν ἑξήκοντα καὶ πολλοὺς τῶν πολιτῶν θλιβομένους καὶ τοῖς ἀποδε-δε[ι]γμένοις σιτώναις οὐ δυναμένων εἰς ὑποθήκην χρημάτω[ν] συναχθῆναι, ἐπηγγείλατο τῶι δήμωι πρ[ο]χρήσειν εἰς ὑποθήκην ἀτόκους δραχμὰς ... ἑξακισχιλίας . .(*Erythrai*, I 28, r. 36—41 ; tot acolo, numerele 27, 39, 40, privitoare la situaţii similare).

R. 7—10 : întregite de J. şi L. Robert, descriu într-un limbaj mai puţin clar o nouă liberalitate a lui Diogenes, tot un împrumut acordat cetăţii, de data aceasta în numele unui nepot de fiică (θυγατριδοῦς), al cărui nume s-a pierdut. Suma împrumutată nu se cunoaşte exact (oricum, e vorba de cel puţin 1500 stateri de aur, altfel spus 30.000 de drahme), dar ni se indică destinaţia ei, care e „hrana" norodului (τροφή : termen consacrat despre care mai multe deslușiri sub nr. 19).

R.10—14 : înşiră unele din răsplăţile acordate lui Diogenes, toate obişnuite în asemenea cazuri (cf. Günther Gerlach, *Griechische Ehreninschriften*, Halle/Saale, 1908, p. 9—23 : lauda publică (ἔπαινος), cununa de aur proclamată la concursuri (ἐν τοῖς ἀγῶσι), statuia — sau bustul — de bronz (εἰκών) expusă în *agora*, într-un loc ales de titularul decretului. În documentele histriene e prima menţiune (o alta mai departe, în decretul nr. 8) a pieţei nelipsite din nici o aşezare greacă, începînd din epoca homerică (R. Martin, *L'Agora* ; id., *L'Urbanisme*, p. 8—81 şi 266—275).

R.15 : Μουσεῖον e la origine un templu al Muzelor, patroanele din totdeauna ale vieţii intelectuale şi artistice. Cum zice undeva Strabon : πρόπολοι δὲ τῶν Μουσῶν οἱ πεπαιδευμένοι καὶ ἰδίως οἱ μουσικοί *(Geogr.*, X 3, 10). În această privinţă, alte precizări în comentariul la nr. 3, pornind de la interpretarea greşită dată fragmentului de V. Pârvan.

https://biblioteca-digitala.ro

R.16: θυσία, sacrificiul animal, moment culminant al oricărei slujbe religioase greceşti, urmat de împărţirea cărnii victimei între participanţii la ceremonie şi preoţii cărora le reveneau de drept anumite bucăţi alese. Operaţia se chema: μερίδα διδόναι ἐκ τῶν θυσιῶν, iar un regulament al sanctuarului din Kassopos, nu departe de Sinuri (*Syll.*[3], 1016), împinge precizia pînă a prescrie că preotului i se cuvine o ciosvîrtă de o greutate nu mai mică de zece mine (L. Robert, *Sinuri*, p. 49 şi, în general, L. Puttkammer, *Quo modo Graeci victimarum carnes distribuerint*, Diss. Königsberg, 1912, p. 10—11). — Μουσεῖα, sărbătoarea zeiţelor, celebrată la intervale regulate, de cele mai multe ori însoţită de concursuri gimnice şi muzicale (cf. Pausan. IX 31, 2; Athen. XIV 629 A). De o faimă specială se bucurau în Grecia concursurile desfăşurate tot la cinci ani la sanctuarul Muzelor de pe Helicon (P. Jamot în DA, III 2, p. 2009—2010 şi P. Meyer, RE, XVI, col. 696).

R.17: Dania de 300 de stateri, menită să asigure celebrarea regulată a jertfei şi a praznicului constituie, din punct de vedere juridic, o fundaţie cultuală, instituţie bine reprezentată în documentele epigrafice greceşti şi studiată în zilele noastre de numeroşi istorici ai dreptului antic: B. Laum, *Stiftungen in d. griech. u. röm. Antike*, I—II, Leipzig, 1914; W. Kamps, *Les origines de la fondation cultuelle dans la Grèce ancienne*, Arch. hist. des droits orientaux, I, 1937, p. 145—179; Anneliese Manzmann, *Griechische Stiftungsurkunden. Studie zu Inhalt u. Rechstform*, Münster, 1962.

R.18: Despre înţelesul verbului προθύεσθαι în texte de caracter religios există o literatură întreagă, începînd cu articolul lui L. Ziehen din Rhein.Museum, LIX, 1904, p. 391 şi continuînd cu Sam Eitrem, *Opferritus u. Voropfer der Griechen u. Römer*, Oslo, 1914, p. 5; Fr. Sokolowski, HThR, XLVII, p. 167; J. Casabona, *Recherches sur le vocabulaire des sacrifices en Grèce*, Aix-en-Provence, 1966, p. 103 urm.; M. Wörrle ap. Chr. Habicht, *Inschriften des Asklepieions*, p. 172; H. W. Pleket, Talanta, II, 1970, p. 73; J. Pouilloux, BCH, XCVIII, 1974, p. 159—169. Încercarea de a-i atribui o unică accepţie (de pildă, în documentele din Pergamon referitoare la cultul lui Asclepios: „a jertfi altor divinităţi, cu titlu prealabil, înainte de sacrificiul destinat Zeului tămăduitor") e exagerată. În cazul care ne interesează mai plauzibilă mi se pare traducerea adoptată mai sus: „dreptul de a săvîrşi cel dintîi jertfa" (în acelaşi sens J. şi L. Robert, BÉ 1955, 163, p. 240).

R.19—20: στεφανοφορεῖν e dreptul de a purta cunună, recunoscut preoţilor, magistraţilor şi, dintotdeauna, cetăţenilor de o netăgăduită onorabilitate (Esch., I 21: ἐάν τις Ἀθηναῖος ἑταιρίσῃ ... μηδ' εἰς τὰ δημοτελῆ ἱερὰ εἰσίτω, μηδ' ἐν ταῖς κοιναῖς στεφανηφορίαις στεφανοῦσθαι...

R.21—22: ἔκγονοι, într-un sens restrîns, fii, într-un sens mai larg, nepoţi şi alţi urmaşi direcţi, fără limită de timp. Transmiterea ereditară a unei preoţii într-o singură familie, întemeietoare a cultului, e frecventă în lumea greacă. Cf. decretul din Gythion privitor la restabilirea în cetate a cultului lui Apollon prin rîvna a doi cetăţeni investiţi pentru pietatea lor cu preoţia ereditară a zeului: εἶναι αὐτοὺς ἱερεῖς τοῦ Ἀπόλλωνος, καὶ ἐκγόνους αὐτῶν ἀεὶ διὰ βίου καὶ εἶναι παραδόσιμον τὸ προγεγραμμένον ἱερὸν τοῖς ἐγγόνοις αὐτῶν (LGS, II 56 = Sokolowski, LSCG, 61, r. 25—28). Alte exemple la L. Robert, BCH, 1933, p. 526—528 şi, la Histria chiar, decretul de cinstire a lui Dionysios al lui Strouthion (mai departe nr. 19).

https://biblioteca-digitala.ro

R. 22—23: formula φιλοτιμώτεροι γίνωνται, exprimînd nădejdea că răsplăţile acordate unui everget ar putea stîrni emulaţia altora, se regăseşte în multe inscripţii în aceiaşi termeni sau în termeni uşor diferiţi. Cu titlu de exemplu, W. Peek, Sitzber. Heidelb. Akademie, Philol. -hist. Klasse, 1971, 2. Abhdl., p. 8 (= SEG, XI 949), r. 8—10 : ὅπως εἶ φανερὸν [διότι ἁ πόλις ἁμῶν τοὺς πο]λίτας τοὺς ἐπιθυμήσ[οντας εὐεργετεῖν αὐτὸν εὐλο]γεῖ καὶ τιμᾶι ταῖς κατ[αξίοις τιμαῖς]; la Histria chiar, numerele : 8, 19,21.

R.25 : conjectura εἰς στήλας λιθίνας τρεῖς se întemeiază pe fragmentele publicate mai jos sub nr. 2 şi 3, făcînd parte din exemplare diferite ale decretului nostru, cum rezultă dintr-o cît de rapidă comparaţie.

2

Muz. Histria, inv. 306 [B 160]. Fragment al unei stele de marmură rupt în toate părţile, descoperit nu se ştie cînd, nici unde, în săpăturile din cetate. Dimensiuni în centimetri: 15 ×21 ×19. Înălţimea literelor: 15 mm (*psi* şi *phi*: 17—18 mm; *omicron*: 8 mm). După scris, sec. III î.e.n.

D. M. Pippidi, St. clasice, VII, 1965, p. 182, nr. 2 (=SEG, XXIV 1093). Apartenenţa fragmentului la decretul nr. 1 a fost relevată de J. şi L. Robert, BÉ, 1966, 272.

[- - - - - - - - - - ὅπως]ὑπάρξηι τροφὴ [τῶι δή]-
[μῶι· ἐπαινέσαι ἐπ]ὶ τούτο[ις Δ]ιογ[ένην Διογένους]
[. . . .καὶ ἀναγρ]άψαι εὐερ[γέτην τοῦ δήμου·]
[. . . . . στεφανοῦσθ]αι δ'αὐ[τὸν . . . . .]
[. . . . . καὶ] ἐ[μ πᾶσι τοῖς ἀγῶσι . . . . .]

R.1 : la început, Y încă vizibil; la sfîrşit, după H, hastă verticală. —R.2 : înainte de primul *iota*, unghiul din dreapta al unui *pi*; după TOYTO, lacună de patru litere; la sfîrşit, hastă verticală? — R.3 : la început, puţin din bucla unui P, apoi sigur unghiul unui A. — R.4 : prima literă probabil A; ultima, sigur Y. — În r. 5: la mijloc, urme anevoie de identificat a două litere, din care prima poate un E.

„. . . să existe hrană . . . Pentru acestea să fie lăudat . . . şi înscris printre binefăcătorii poporului; să fie încununat şi la toate concursurile . . .”

Cum rezultă dintr-o comparaţie oricît de superficială a celor două pietre, fragmentul reproduce cîteva cuvinte mutilate din decretul pentru Diogenes, permiţînd întregirea acestuia într-un punct important al motivării (r. 9—10). Aceeaşi comparaţie ne îngăduie, de altă parte, să înţelegem că frîntura care ne reţine atenţia nu făcea parte din exemplarul publicat sub nr. 1, ci dintr-o a doua copie a aceluiaşi text, săpată de altă mînă.

Documentele epigrafice gravate în mai multe exemplare printr-o decizie a Adunării nu sînt rare la Histria. Cu titlu de exemple, cf. stelele solilor trimişi la reşedinţa lui Zalmodegikos (nr. 8), ale necunoscutului din decretul fragmentar nr. 34, ale necunoscutului lovit de o *damnatio memo-*

https://biblioteca-digitala.ro

riae (nr. 178—179), în sfîrşit şi mai ales, cele două exemplare ale faimoasei Hotărnicii a lui Laberius Maximus (nr. 67, 68). Ceea ce e pînă acum unic în epigrafia histriană, e cazul decretului pentru Diogenes, gravat, se pare, în *trei* exemplare, judecînd după împrejurarea că fragmentul aci editat ţine de un exemplar diferit şi de textul mai bine conservat nr. 1 şi de fragmentul publicat mai departe sub nr. 3. În legătură cu aceste două din urmă e de notat că sînt gravate de aceeaşi mînă, cum o dovedeşte comparaţia figurilor 2 şi 3, dar fac parte din copii diferite, cum rezultă fără putinţă de îndoială din împrejurarea că unele fraze se citesc în ambele exemplare.

Pentru chipul cum frg. 2 întregeşte exemplarul lacunar 1, v. mai sus p. 58, comentariul la rîndurile 9—10 şi BÉ, 1966, 272, p. 399 (unde totuşi autorilor le-a scăpat împrejurarea că fragm. 2 şi 3 ţin de exemplare diferite ale aceluiaşi document).

3

Muz. Histria, inv. 37. Fragment al unei stele de marmură rupt în toate părţile, descoperit între 1916—1922 „în zidurile bizantino-barbare ale Histriei, la apus de basilica creştină de pe zidul de SE al cetăţii". Dimensiuni: 21 ×25 ×11 cm. Înălţimea literelor: 12—15 mm. Aceeaşi dată cu numerele 1 şi 2.

Publicat cu colaborarea lui Ad. Wilhelm de V. Pârvan, *Histria VII*, p. 9, nr. 5; reeditat cu lecţiuni noi în SEG, II 448 şi, după descoperirea decretului pentru Diogenes, de D. M. Pippidi, *Histria I*, p. 479. Cf. J. şi L. Robert, BÉ, 1955, 163, p. 240.

[. . .ἐπαινέσ]αι ἐπ[ὶ τούτοις Διογένην]
[Διογένου]ς καὶ ἀναγρ[άψαι εὐεργέτην]
[τοῦ δήμ]ου· στεφανοῦσ[θαι δ'αὐτὸν καὶ]
[ἐμ πᾶσι] τοῖς ἀγῶσι χρυσῶ[ι στεφάνωι]
5 [ἀρετῆς] ἕνεκεν καὶ εὐνοίας τ[ῆς εἰς τὸν]
[δῆμον· στῆ]σαι δ'αὐτοῦ καὶ εἰκ[όνα χαλκῆν]
[ἐν τῆι ἀγο]ρᾶι οὗ ἂν αὐτὸς θέλ[ηι· ἀνατεθει]-
[κότος δὲ τ]ὸ μουσεῖον τοῦ πα[τρὸς αὐτοῦ Διο]-
[γένους τοῦ Γλαυκί]ο[υ . . . . .]

Întregirile mele, după nr. 1. Citirile precedente, precum urmează: R.1: σ]αις Pârvan. — R.2: ς] καὶ ἀναγ Pârvan. — R.3: μ]οῦ στεφανοῦσ[θαι (στεφανοῦσθαι διὰ βίου Wilhelm). — R.4: ἐν] τοῖς ἀγῶσι χρυσῶ[ι] σ[τεφάνωι (ἐμ πᾶσι τοῖς ἀγῶσι Wilhelm). — R. 5: ἀρετῆς] ἕνεκεν καὶ εὐνοίας τ[ῆς εἰς... (φιλοτιμίας ἕνεκεν Wilhelm). — R.6:]ἀναστῆ]σαι δ'αὐτοῦ καὶ εἰκ[όνα χαλκέαν] Pârvan. — R. 7—8: [ἄλλην δὲ εἰκόνα εἰς] τὸ Μουσεῖον Hondius. — R.8: τὸ ὑπ' αὐτοῦ Wilhelm; τὸ ὑπ' αὐτοῦ κεκοσμημένον Crönert; [ἱδρυθέν] Hiller von Gaertringen; [κτισθέν] Ziebarth.

„. . . pentru acestea să fie lăudat Diogenes al lui Diogenes şi înscris printre binefăcătorii obştii; să fie încununat la toate concursurile cu cunună de aur pentru rîvna şi bunele sentimente arătate norodului: să i se înalţe şi o statuie de bronz în piaţa publică, în locul pe care şi-l va fi ales singur.

https://biblioteca-digitala.ro

Ţinînd apoi seamă de faptul că părintele său, Diogenes al lui Glaukias, a închinat un templu Muzelor ..."

Cum s-a arătat înainte, deşi săpate de aceeaşi mînă, fragmentele 2 şi 3 fac parte din două exemplare diferite ale decretului, altele decît cel editat sub nr. 1. În fragmentul de care ne ocupăm, întregirile primilor editori se deosebesc, firește, de textul original, revelat abia de descoperirea exemplarului 1, dar nu în chip aberant, cu excepţia unui pasaj din r. 8, unde conjectura lui Wilhelm : τὸ μουσεῖον τὸ ὑπ' αὐτοῦ a inspirat lui Pârvan ipoteza greşită după care „determinarea mai de aproape a Muzeului, ca *de sub A* ... (fie un loc, fie o persoană)" ar indica existenţa la Histria „încă şi a unui al doilea Μουσεῖον". „În acest caz, — adăuga regretatul istoric, — strălucirea Histriei prin anii 320—260 î.e.n. — s-ar dovedi a fi mai neaşteptată decît tot ce ne puteam noi gîndi despre acest centru elen pierdut în Nordul tracic" *(op. cit.*, p. 12).

Entuziasmul pe care-l respiră aceste rînduri se explică prin interpretarea pe care Pârvan o dădea termenului Μουσεῖον în care vedea „o universitate şi o academie, în înţelesul actual al acestor cuvinte", şi aceasta într-o vreme cînd institute de învăţămînt superior lipseau chiar în centrele cele mai dezvoltate din Grecia metropolitană. Chiar după întemeierea faimosului „Muzeu" alexandrin, organizat sub forma unei asociaţii de închinători ai Muzelor, la fel cu cele mai multe şcoli de filozofie din Atena şi din alte locuri (P. Boyancé, *Le culte des Muses chez les philosophes grecs. Études d'histoire et de psychologie religieuses*, Paris, 1937, p. 229—347), activitatea didactică desfăşurată în el n-a putut fi decît redusă (Müller-Graupa, RE, XVI (1933), col. 801 — 821 ; H.-I. Marrou, *Éducation*[4], Paris, 1958, p. 263). Abia spre sfîrşitul lumii vechi, sub pana unor Themistios sau Libanios, Μουσεῖον ajunge sinonim cu διδασκαλεῖον sau παιδευτήριον, ceea ce înseamnă că la sfîrşitul sec. IV. e.n., cînd trăiau cei doi retori, semnificaţia termenului devenise aceea de „şcoală", în accepţia largă de lăcaş de învăţătură (Lib., *Or.*, LXIV 112 ; Themist., *Or.*, XXIV 303 A).

4

Muz. Histria, inv. 122. Fragment al unei stele de marmură cu fronton, ruptă la dreapta şi jos, aflat în dărîmăturile curtinei *c* a incinţei tîrzii. Dimensiuni : 32 ×13 ×8 cm (la profil : 9 cm). Înălţimea literelor : 10 mm. Sec. III i.e.n. (?)

V. Pârvan, *Histria VII*, p. 6, nr. 4, cu întregirile lui Ad. Wilhelm (SEG, II 446).

Ἔδοξε τῆι βου[λῆι· ἐπιμηνιεύοντος Ἀ]-
γαθοκλέους [τοῦ δεῖνος, ὁ δεῖνα *e.g.* Θεο]-
γνήτου εἶπε[ν· ἐπειδὴ πρότερόν τε Σώπα]-
τρος ἀνὴρ ἀγ[αθὸς γενόμενος περὶ τὸν]
δῆμον ἡμῶ[ν διατετέλεκεν ἑαυτὸν]
εὔχρηστο[ν παρεχόμενος, ἀπόδειξιν τὴν ἀ-]
ρίστην ποιο[ύμενος ἐμ παντὶ καιρῶι τῆς]
εἰς τὴν π[όλιν εὐνοίας, περὶ ὧν καὶ]
πλείους [αὐτῶι ἀπομεμαρτυρήκασιν]

https://biblioteca-digitala.ro

10 ἐπὶ τὸ δη[μόσιον, καὶ νῦν δὲ προαιρού]-
μενος τ[ῆι πόλει χρείας παρέχεσθαι]
πολλοῖς [τῶν πολιτῶν αἴτιος ἐγένετο]
τῆς σω[τηρίας ἀνασώσας αὐτοὺς ἐκ τῆς]
αἰχμαλ[ωσίας, αἱρεθεὶς δὲ πρεσβευτὴς]
15 Τωμέα [- - - - - - - - - - - - - - - ἐκ τῶν ἰ]-
δ[ίων α -
ενε -

R.1 : Ἔδοξε τῆι βουλῆι, Wilhelm, a cărui încercare de întregire se întemeiază pe ipoteza unei lungimi mijlocii de 30 litere pentru fiecare rînd ; ἔδοξε τῆι βου[λῆι καὶ τῶι δήμωι] Pârvan. — R.14 : αἰχμαλ[ωσίας] Wilhelm ; αἰχμαλ[ώτων] Pârvan ; αἱρεθεὶς δὲ πρεσβευτής Wilhelm ; ἀποσταλεὶς δὲ πρός Hiller von Gaertringen ; ἀφ' ἑαυτοῦ δὲ πορευθείς Crönert.

„Decret al Sfatului (histrian). Sub președinția lui Agathocles fiul lui ..., ... fiul lui Theognetos a propus : întrucît Sopatros, însufleţit dintotdeauna de cele mai calde sentimente faţă de poporul nostru, şi-a petrecut viaţa făcîndu-se folositor, manifestîndu-şi în orice împrejurare şi în chipul cel mai strălucit rîvna faţă de cetate, fapt recunoscut în mai multe rînduri în adunările obşteşti, iar acum, hotărît să slujească o dată mai mult oraşul, s-a făcut mîntuitorul unui mare număr de cetăţeni, răscumpărîndu-i din captivitate, cînd, trimis sol la Tomis, ... pe propria cheltuială ...".

Decret onorific pentru un histrian, Sopatros, al cărui merit principal — după partea de text păstrată — pare să fi fost acela de a fi răscumpărat din averea personală un număr de cetăţeni căzuţi prizonieri într-o împrejurare despre care nu ni se dau amănunte. O ipoteză plauzibilă a primului editor punea în legătură fragmentul cu războiul purtat către 260 î.e.n. de histrieni aliaţi cu callatienii, de o parte, împotriva byzantinilor, pentru stăpînirea şi exploatarea „emporiului" Tomi (Memnon, frg. 21 = FHG, III, p. 537 ; cf. *I Greci*, p. 99 urm.). Potrivit acestui mod de a vedea, data documentului ar trebui căutată în jurul anului 250 î.e.n.

De-a lungul întregii antichităţi, căderea în captivitate a echivalat cu o robie prelungită pînă la plata răscumpărării cerute de adversarul biruitor. Despre asemenea intervenţii din partea unor oameni cu stare în favoarea victimelor de amîndouă sexele ale războiului ni s-au păstrat mărturii numeroase, din alte locuri şi chiar de la Histria. Cf., mai departe, decretele cu numerele 8, 15 şi 54 ; iar pentru o tratare mai amănunţită a problemei, pe baza unui bogat material documentar, monografia lui Pierre Ducrey, *Traitement des prisonniers*.

Cum s-a arătat în notele justificative ale textului, citirea ἔδοξε τῆι βουλῆι, care lasă Sfatului răspunderea recompenselor decernate lui Sopatros e a lui Adolf Wilhelm ; restituirea lui Pârvan : ἔδοξε τῆι βουλῆι καὶ τῶι δήμωι, după termenii căreia ne-am găsi înaintea unui decret al

https://biblioteca-digitala.ro

Adunării, apare mai puţin probabilă, din pricina lungimii de rînd prea mare pe care o presupune.

5

Muz. Histria, inv. 378. Fragment al unei stele de marmură rupt în toate părţile (cu excepţia r. 6, unde textul nu-i vătămat la stînga), descoperit în campania 1959 în ruinele din preajma porţii mari a cetăţii. Dimensiuni în cm : 20 ×24 ×7. Înălţimea literelor : 12—13 mm (θ şi ο numai 6 mm). După scris, din sec. III i.e.n.

D. M. Pippidi, St. clasice. VI. 1964, p. 103—118 (= *Studii ist. rel.*, p. 60—82 ; SEG, XXIV 1091 ; Vidman. *Sylloge*, 709 a).

[Ἔδοξε τῆι β]ουλῆ[ι καὶ τῶι δή]-
2 [μωι, ἐπι]μηνιεύον[τος ...5—6...]
...υ του Κρατε[... Ἡρακ (?)]-
4 [λεί]δης Μονίμου εἶπ[εν· ἀπο]-
[σ]ταλῆναι ὑπὸ τοῦ [δήμου εἰς]
6 Καλχηδόνα ἄνδρ[ας τρεῖς(?)]
[ο]ἳ χρησμὸν λήψον[ται παρὰ]
8 [το]ῦ θεοῦ τῆι πόλει ὑ[πὲρ τοῦ]
[Σα]ράπιος, τίνα κ --------

La începutul r. 1, segment al circumferinţei unui *omicron*, urmat de extremitatea inferioară a hastei lui Y. — R.2 : la început, partea de jos a unei haste înclinate spre stînga : M sigur ; la sfîrşit, hasta stîngă a unui N. — R.3 : extremitatea inferioară a unei haste verticale ; la sfîrşitul rîndului, E probabil. — R. 4 : la început, unghiul inferior drept al unui Δ ; la sfîrşit, hasta verticală stîngă şi parte din bara orizontală a unui Π. La începutul r. 5, braţul de jos al unui *sigma* ; la sfîrşit, hasta înclinată din stînga a unui Y. — R.7 : înainte de *iota*, lipseşte o literă din care nu s-a păstrat nici o urmă ; după ultimul N, parte din bara orizontală a unui T. — R.9 : înainte de primul A, parte din bucla unui P ; tot aşa, la sfîrşitul rîndului, un K din care se văd bine hasta verticală şi pornirea braţului superior.

„Sfatul şi Poporul au găsit cu cale. Preşedinte al Adunării fiind ... fiul lui Crate(ros ?) (sau al lui Cratesippos ?), Heracleides al lui Monimos a propus : Poporul să hotărască trimiterea la Kalchedon a unei delegaţii compuse din (trei ?) bărbaţi, care să aducă cetăţii, din partea Zeului, un răspuns cu privire la Sarapis : ce fel ...".

Oricît de trunchiat, decretul îşi vădeşte interesul prin unele particularităţi pe care un comentariu oricît de succint nu se poate dispensa de a le pune în lumină. În primul rînd, năzuinţa histrienilor de a se dumiri asupra divinităţii exotice care era Sarapis, poate cu intenţia de a-l face să intre în panteonul lor oficial. În asemenea situaţii, calea indicată pentru a ajunge la o hotărîre acceptată de întregul corp cetăţenesc era consultarea unui

https://biblioteca-digitala.ro

oracol, și e ceea ce vedem că se decide în cazul care ne reține atenția, trimițîndu-se la Kalchedon (pe malul asiatic al Mării de Marmara) o delegație cu misiunea de a cere sfatul lui Apollon. Din pricina rupturii pietrei, alte amănunte asupra acestui demers nu ni s-au păstrat. Exclus nu-i ca răspunsul Zeului să fi fost negativ, dacă ținem seamă de faptul că pînă în acest moment nici o mărturie referitoare la Sarapis nu s-a mai descoperit în cursul săpăturilor și că acesta lipsește din lista zeilor al căror chip împodobește monedele histriene, înainte sau după cucerirea romană.

A doua particularitate a documentului care se cere subliniată e data lui timpurie. Dacă ne gîndim că răspîndirea în lumea greacă a cultului alexandrin începe în zilele lui Ptolemaios I (P. M. Fraser, *Opuscula Atheniensia*, III, 1960, p. 1—54; dar cf. Ch. B. Welles în Historia, XI, 1962, p. 271—298); dacă nu uităm nici faptul că recunoașterea lui oficială la Atena are loc în sec. al II-lea și că tot din sec. al II-lea datează importantele documente epigrafice care ne informează despre receptarea lui Sarapis la Delos (IG, XI 4, 1299 = *Syll.*³, 663, cu comentariile lui P. Roussel, *Les cultes égyptiens*, p. 19—70; H. Engelmann, *Die delische Sarapisaretalogie*, Meisenheim a. Glan, 1964; Ph. Bruneau, *Cultes de Délos*, p. 457 urm.) nu putem să nu ne exprimăm surprinderea că — cu cel puțin un veac înainte — problema primirii lui în panteonul tradițional reținea deja atenția Adunării histriene.

În aceeași ordine de idei, trebuie amintit și faptul că în celelalte cetăți grecești din Marea Neagră cultul lui Sarapis prinde a se răspîndi mai tîrziu, cele mai vechi mărturii cunoscute datînd de la sfîrșitul epocii elenistice sau din primii ani ai erei noastre (Tyras: IPE, I² 5; Dionysopolis: IGB, I²,13; Mesambria: IGB, I² 328, Vidman, *Sylloge*, 131 a — 132; V. Velkov, Klio, LII, 1970, p. 468—471). Din aceeași vreme datează și primele documente tomitane privitoare la cultele egiptene, strînse și comentate în studiul nostru din St. clasice, VI, 1964, p. 103—118 (= *Studii ist. rel.*, p.60—82).

R. 4—5: [ἀποσ]ταλῆναι ὑπὸ τοῦ [δήμου] ... Deprinderea de a se consulta un oracol — de un particular sau de o cetate — în orice împrejurare anevoioasă sau în preajma unei hotărîri importante, de caracter politic sau religios, e atît de răspîndită în lumea greacă încît mă pot dispensa de a cita aci mai mult de două mărturii epigrafice, fiecare semnificativă în felul ei: Le Bas—Waddington, II 528=CIG 2717 (din Stratonicceea Cariei): [Χρηστήριον Δ]ιὸς Πα[ν]ημερίου. [Ἡ πόλις...] ἐρωτᾷ διὰ Φιλοκάλου β' οἰκονόμο[υ, εἰ] ἐπιστήσονται οἱ ἀλιτήριοι βάρβαροι [τῇι πό]λει ἢ τῇ χώρᾳ τῷ ἐνεστῶτι ἔτει. Ὁ θεὸς ἔχρησε κτλ. și IG, XII 3, 248 = SGDI 3430 = *Syll.*³, 977: Ἐπερωτᾶι Τιμόθεος [τὸ]ν θεὸν, πότερον αὐτῶι λῶιον καὶ ἄμει[νό]ν ἐστιν αἰτήσασθαι τὰν πόλιν ἐν τῶι ἐπινοεῖ τόπωι ἐν τῶι τοῦ Ἀπόλλωνος τοῦ Ἀσγελάτα, ὥστε ναὸν τᾶς Ἀφροδίτας οἰκοδ[ομ]ῆσαι, καὶ ἦμεν δαμόσιον, ἢ ἐν τῶι ἱερῶι τοῦ Α[σκ]λαπιοῦ ἐν ὤι ἐπινοεῖ τόπωι. Ὁ θεὸς ἔχρησε κτλ.

R.6: Despre Kalchedon în antichitate, pe lîngă H. Merle, *Die Geschichte der Städte Byzantion und Kalchedon*, Diss. Kiel, 1916; Oberhummaer, în RE, X (1910), col. 1555—1559; Kr. Hanell, *Megarische Studien*, p. 122, 132 urm., 142 urm., 149 urm.

https://biblioteca-digitala.ro

R.7—8 : χρησμὸν λήψον[ται παρὰ τ]οῦ θεοῦ... Zeul ce urmează a fi consultat nu-i numit, dar e vorba fără îndoială de Ἀπόλλων Χηστήριος, al cărui templu şi al cărui oracol erau bine cunoscute în lumea elenistică şi, cum o dovedeşte chiar inscripţia noastră, în întreaga lume pontică (Dionys. Byz., *Anaplus Bospori*, 111, p. 35 Güngerich ; Luc., *Pseudomantis*, 10). Întrebarea dacă, în acest sanctuar, Apollon a purtat dintotdeauna epitetul amintit sau s-a numit pînă la o vreme Πυθαῖος a prilejuit pînă nu de mult îndoieli cărora socot a le fi pus capăt în studiul citat mai sus : *Cu privire la răspîndirea cultelor egiptene în Sciţia Mică*, p. 73—76 ; tot acolo, amănunte cu privire la data întemeierii oracolului, despre care s-a crezut fără temei că ar fi luat fiinţă în sec. al II-lea.

R.9 : Σαράπιος, în loc de Σαράπιδος din alte texte, e o formă prea răspîndită a genitivului pentru a mai avea nevoie să fie ilustrată cu exemple.

6

Muz. Histria, inv. 143 şi 99. Două fragmente dintr-o stelă de marmură descoperite, unul — nr. 99 — nu se ştie cînd, nici în ce loc, al doilea — nr. 143 — în 1950, în săpăturile din colţul de SV al cetăţii, în preajma laturii sudice a incintei. Cîtă vreme primul e alb şi curat, al doilea e înnegrit de şederea în pămînt sau de foc. Cele două pietre se îmbină perfect. Lastinga, la dreapta şi jos marginile sînt intacte. Lărgimea (laolaltă) : 30 cm, înălţimea maximă : 28 cm, grosimea : 7 cm. După scris, din sec. III i.e.n.

D. M. Pippidi, *Histria I*, p. 494, nr. 3.

fr. nr. 143 fr. nr. 99

[- - - - - - - - - τὸ δὲ ψήφισμα]
[τοῦτο ἀναγράψαι τ]οὺς ἡγεμό-
2 νας εἰς στήλη[ν κ]αὶ ἀναθεῖναι ἐν
τῶι ἱερῶι τοῦ Ἀπόλλωνος· τὸ δὲ
4 ἀνάλωμα δοῦναι τὸν οἰκονόμον,
μερίσαι δὲ τοὺς μεριστάς· ἀπο-
6 στεῖλαι δὲ αὐτῶι καὶ ξένια τὸν οἰ-
κονόμον· καλέσαι δὲ αὐτὸν καὶ
8 πρὸς τὸν ἱερέα τοῦ Ἀπόλλωνος

R. 1 : la început, extremitatea inferioară a unei haste verticale ; după ea, tot atît de sigură, jumătatea de jos a unui Σ. —R.2 : prima literă e, fără îndoială, un N. În preajma rupturii, ultima literă din ΣΤΗΛΗΝ şi prima literă din ΚΑΙ nu se mai văd. Restul textului se citeşte fără dificultate.

„ . . . prezentul decret să fie săpat prin grija *hegemonilor* pe o stelă de piatră şi aşezat în templul lui Apollon. Suma necesară s-o plătească vistierul, după ce va fi fost alocată de împărţitori. Vistierul să-i trimită <titularului decretului> şi daruri, iar acesta să fie poftit şi la preotul lui Apollon".

Fragmentele cuprind partea de sfîrşit a unui decret onorific, şi anume dispoziţiile privind publicitatea de asigurat hotărîrilor Adunării.

https://biblioteca-digitala.ro

R.1—2 : ἡγεμόνας. Textual : „conducători, comandanţi", magistraţi a căror existenţă la Histria e menţionată în mai multe documente din sec. III—II î.e.n., toate fragmentare, ceea ce nu îngăduie încheieri sigure cu privire la numărul şi la atribuţiile lor (mai departe numerele 8, 10, 30 şi, în general, *Contribuţii* [2], p. 73—75 şi 94—95). Cazul unor demnitari militari însărcinaţi ocazional cu publicarea decretelor Adunării nu e, de altă parte, fără precedent. Cu titlu de exemple, cf. inscripţiile OGIS, 81 (Amphiaraion : πολέμαρχοι) şi 248 (Pergamon : στρατηγοί).

R.2—3 : ἐν τῶι ἱερῶι τοῦ Ἀπόλλωνος. E vorba de sanctuarul lui Apollon Tămăduitorul, deseori menţionat ca loc de expunere a decretelor Adunării histriene.

R.4 : οἰκονόμος, tradus cu aproximaţie prin „vistier", pare să indice pe mînuitorul fondurilor intrate şi ieşite din tezaurul cetăţii (mai departe nr. 19, 65), în alte texte numit şi ταμίας (nr. 28). În documentul de care ne ocupăm, „economul" e cel ce pune la dispoziţia „hegemonilor" suma necesară pentru gravarea decretului şi tot lui i se dă în grijă trimiterea de daruri (ξένια) necunoscutului titular al decretului onorific. Οἰκονόμοι cu aceleaşi atribuţii se întîlnesc la Kalchedon (Kr. Hanell, *Megarische Studien*, p. 151—152) şi la Odessos (IGB, I² 37 bis) ; alte amănunte despre funcţie, la F. Landvogt, *Epigraphische Untersuchungen über* οἰκονόμος, Strassburg, 1905, şi, pentru situaţia de la Histria, în special, *Contribuţii* [2], p. 75 urm.

R.5 : μερισταί, alt colegiu de magistraţi financiari, „împărţitori" sau „distribuitori" ai fondurilor publice ; în termeni moderni, „ordonanţatori de credite". Împotriva acestei interpretări, Luigi Moretti, *Iscr. ellenistiche*. II, p. 149, ridică obiecţia după care „l'*economo* è colui che dirige l'οἰκονομία della polis ; i *meristi* sono invece coloro che materialmente distribuiscono il danaro, cioè i pagatori". Aci şi în alte locuri, imprecizia textelor nu dă putinţa unei soluţii definitive a acestei probleme de terminologie, cîtă vreme, pe de o parte, ici şi colo nu lipsesc documentele după al căror mod de a se exprima operaţia indicată prin verbul μερίσαι e de căderea aceluiaşi dregător care face plăţile (*Syll.*[3], 466, 469, 535, 661), pe de alta, o frază din Aristotel, *Statul atenienilor* (XLVIII) pare a înţelege exact contrariul atunci cînd, înşirînd atribuţiile celor zece ἀποδέκται, ni-i înfăţişează la începutul activităţii lor „distribuind" între diferiţii magistraţi sumele disponibile, operaţie indicată prin termenul μερισμός : τῇ οὖν προτεραίᾳ δέχονται τὰς π[άσα]ς καὶ μερίζουσι ταῖς ἀρχαῖς, τῇ δ'ὑστεραίᾳ τόν τε μερισμὸν εἰσ[φέρου]σι γράψαντες ἐν σανίδι... Într-un singur decret emanînd de la cunoscutul κοινὸν τῶν περὶ τὸν Διόνυσον τεχνιτῶν întîlnim funcţiunea de μεριταί, şi aci însă în înţelesul de „distribuitori" şi, totodată, „mînuitori" de bani obşteşti, de vreme ce li se dă în seamă să plătească o anumită sumă fixată de Adunare : [δοῦναι δὲ] α[ὐ]τοῖς τοὺς μερι[σ]τὰ[ς] εἰς θυσίαν ὅσον [ἂν τάξηι ἡ] σύνοδος (*Inschr. Magnesia*, 51, r. 36—37). În legătură cu asemenea variaţii terminologice, cf. observaţiile întemeiate ale lui W. Schönfelder, *Die städtischen u. Bundesbeamten des griechischen Festlandes vom 4. Jh. v. Chr. Geb. bis in die römische Kaiserzeit*, Diss. Leipzig, 1917, p. 139.

R. 5—6 : ἀποστεῖλαι αὐτῶι καὶ ξένια. Deprinderea trimiterii de daruri celor onoraţi prin decrete e atestată în numeroase cetăţi din lumea

https://biblioteca-digitala.ro

greacă : cf. L. Robert, *Coll. Froehner*, p. 90, şi, în general, M. Burzachechi, *Doni ospitali* (ξένια) *e corone d'oro nei decreti della Grecia antica*, în Rendic. Accad. Napoli, XXXVI, 1961, p. 103—113.

R.7—8 : καλέσαι πρὸς τὸν ἱερέα. Invitaţia de a asista la jertfă şi de a lua parte la ospăţ în acelaşi sanctuar al lui Apollon e şi ea o cinste obişnuită în multe locuri ale Eladei antice, fără a exclude cetăţile de pe un ţărm sau altul al Mării Negre : καλέσαι δὲ αὐτὸν καὶ ἐπὶ ξέν[ια εἰς τ]ὸ ἱερὸν τοῦ Ἀπόλλωνος în decretul de la Dragomirna (mai departe, nr. 65) ; καλέσα[ι ἐπὶ ξένια εἰς τὸ ἱε]ρὸν τοῦ Ἀπό[λλωνο]ς în două decrete din Olbia (*Nadpisi Olvii*, 35 şi 36). Cf. Arm. Dittmar, *De Atheniensium more exteros coronis publice ornandi quaestiones epigraphicae*, Leipziger Studien, XIII, 1890, p. 122—123, 210, 238 ; Ad. Wilhelm, Sitzber. Akad. Wien, CLXXXIII, 1921, p. 9—12 ; L. Robert, RevPhilol, LIII, 1927, p. 97—99 ; W. A. Macdonald, AJA, 1955, p. 151—155.

7

MNA, L 1511. Fragment dintr-o stelă de marmură cu fronton, rupt sus şi jos, foarte uzat pe faţa scrisă. După inventarul Muzeului, provenienţa necunoscută. Dimensiuni : 24 ×39 ×14 cm. Înălţimea literelor : 7—12 mm. După scris, din sec. III î.e.n.

Prima publicare : Iorgu Stoian, *Tomitana*, p. 99, nr.9, care-l revendică pentru Tomis. Ediţie nouă, cu citiri diferite. D. M. Pippidi, St. clasice, IX, 1965, p. 233—235, nr. 17 (= SEG, XXIV 1103). Cf. J. şi L. Robert, BÉ 1968, 365.

[Ἔ]δοξε τῶ|ι δ|ήμωι· ἐπιμηνιεύοντος Ἀ-
... οκλε .... τοῦ Λε ..... οἱ ἄρχοντε[ς]
|εἰ|παν· ἐπειδὴ ..... Ἀγαθ[ο]κλέου[ς]
--- Α -- ΜΕ ----- ΥΑ --- τοῦ πα-
[τρ]ός ----------

Cu excepţia a trei litere distruse prin izbituri, r. 1 se citeşte fără greutate. La începutul r. 2 : lacună de trei semne, urmată de o nouă lacună de trei-patru semne : poate [Ἀγαθ]οκλέ[ου]ς, dar tot atît de bine [Ἀριστ]οκλέ[ου]ς sau altceva. Tot în r. 2, după τοῦ, ΛΕ (sau ΔΕ), apoi lacună de cinci-şase semne. —R.2—3 : toate literele transcrise sînt sigure. —R.4 : puţinele litere notate se recunosc cu anevoinţă. La fel în r.5.

Puţinele cuvinte descifrate din formula de sancţiune, şi în special participiul ἐπιμηνιεύων, care la Histria indică pe preşedintele adunării în care s-a votat decretul, trădează originea histriană a documentului. Despre cuprinsul acestuia sau despre personalitatea celui cinstit de concetăţenii săi nu se poate face nici un fel de presupunere.

8

Altădată Muz. Histria, inv. 370, acum MIB, inv. 36921. Stelă de marmură uşor trapezoidală, cu fronton şi acrotere, descoperită în campania 1959 în Zona sacră, lîngă altarul lui Zeus Polieus. Dimensiuni : 167 ×46(49) ×

https://biblioteca-digitala.ro

13 cm. Înălţimea literelor : 10—12 mm *(omicron* şi *theta* : 10 mm). Între fronton şi cîmpul scris, trei cununi în relief. Marginile aproape întregi, uşor vătămate la stînga, jos şi la dreapta, între r. 9—11. Caractere elegante, gravură profundă. Suprafaţa scrisă, uzată de frecări, pe alocuri puţin citeaţă. Greu lizibile mai ales părţile centrale ale ultimelor trei rînduri. După scris, din sec. III î.e.n.

Prima ediţie : D. M. Pippidi, SCIV, XI, 1960, p. 39—54 = *Contribuţii* ², p. 167—185. (Traducere franceză a aceluiaşi studiu, St. clasice, III, 1961, p. 53—66 ; traducere germană : *Epigr. Beiträge*, p. 75—88.) SEG, XVIII 288 ; *Nouveau Choix*, nr. 5. Cf. J. şi L. Robert, BÉ, 1961, 421 ; 1962, 235 ; 1963, 168.

Ἔδοξε τῆι βουλῆι καὶ τῶι δήμωι· ἐπιμηνιεύοντος Θεοκρίτου, Πυθοτέλης Ἀρχελόχου εἶπεν· ἐπειδὴ Διόδωρος Θρασυκλέους, Πρόκριτος Φερεκλέους, Κλέαρχος Ἀριστομάχου ταχθέντες πρέσβεις ὑπὲρ τῶν ὁμήρων πρὸς Ζαλμοδεγικον ἀπεδήμησάν τε διὰ τῆς πολεμίας πάντα κίνδυνον ὑπομείναντες καὶ πᾶσαν προθυμίαν παρασχό[με]νοι ἐκομίσαντο τοὺς ὁμήρους, ὄντα[ς] πλείους ἢ ἑξήκοντα, καὶ τὰς προσόδου[ς] συνέπεισαν ἀποδοῦνα[ι α]ὐτὸν τῶι δήμωι, δεδόχθαι τῆι βου[λ]ῆι [κα]ὶ τῶι δήμωι ἀναγράψαι αὐτοὺς καὶ ἐκγόνους εὐεργέτας τοῦ δήμου καὶ στ[ε]φανοῦσθαι αὐτοὺς καὶ ἐκγόνους ἐμ πᾶσι τοῖς θεάτροις χρυσῶι στεφάνωι δι'ἀνδραγαθίαν καὶ εὔνοιαν τὴν εἰ[ς] τὸν δῆμον, ὅπως φιλοτιμῶνται καὶ οἱ ἄλλοι περὶ τὴν πόλιν εἰδότες ὅτι ὁ δῆ[μος] τιμᾶι τοὺς ἀγαθοὺς ἄνδρας· ἀναγράψαι δὲ τοὺς ἡγεμόνας τὸ ψήφισμα εἰς [στήλας δ]ύο καὶ στῆσαι τὴμ μὲν [ἐ]ν τῆι ἀγορ[ᾶι πρ]ὸ τῆς στοᾶς, τὴν δὲ πρὸ τοῦ [β]ωμοῦ τοῦ Δι[ὸς] τοῦ Πολιέως.

R.2 : lipseşte patronimicul lui Theocritos. — Ultimele litere ale r. 9—11 căzute, dar uşor de întregit. — La fel, puţinele semne şterse prin frecare din r. 12—13, 15, 18, 20. — R. 22 : ΣΤΗΛΑΣ dispărut cu totul, dar restituirea sigură. — R.23 : deşi foarte şters, ΣΤΟΑΣ încă vizibil. — R.24 : ultimele litere din ΔΙΟΣ abia citeţe. De-a lungul întregului text e respectată despărţirea silabică, lucru rar în inscripţiile histriene descoperite pînă astăzi (cf., mai departe, notele critice la nr. 15).

„Decret al Sfatului şi al Poporului. Sub preşedinţia lui Theocritos, Pythoteles al lui Archelochos a propus :

Întrucît Diodoros al lui Thrasycles, Procritos al lui Phereeles şi Clearchos al lui Aristomachos, trimişi soli la Zalmodegikos în privinţa ostatecilor, au călătorit prin ţară duşmană şi — înfruntînd

https://biblioteca-digitala.ro

primejdii de tot felul şi dînd dovadă de cea mai deplină rîvnă — au adus înapoi ostatecii (fiind aceştia la număr peste şaizeci), convingîndu-l totodată pe Zalmodegikos să restituie cetăţii veniturile, Sfatul şi Poporul să găsească cu cale ca aceştia şi urmaşii lor să fie înscrişi printre binefăcătorii obştii; să fie încununaţi, ei şi urmaşii lor, la toate spectacolele de teatru, pentru bărbăţia şi rîvna faţă de Popor, pentru ca şi ceilalţi cetăţeni, cunoscînd că Poporul cinsteşte pe bărbaţii vrednici, să se îndemne a sluji cetatea. *Hegemonii* să poarte de grijă ca prezentul decret să fie săpat pe două lespezi, din care una să se aşeze în *agora*, în faţa porticului, iar cealaltă în preajma altarului lui Zeus Polieus".

Problemele felurite puse de acest neobişnuit de interesant decret au fost tratate în studiul nostru citat în lemmă. Pentru a nu repeta lucruri expuse acolo pe larg, se prezintă aci într-o formă concisă concluziile interesînd istoria Histriei în perioada elenistică.

Sub acest raport, principala ştire adusă de noul document priveşte legăturile cetăţii cu căpetenia pînă aci necunoscută — Zalmodegikos, fără îndoială un βασιλεύς get de o oarecare însemnătate, judecînd după componenţa soliei şi după natura problemelor în litigiu. Cu privire la pămîntul stăpînit de Z., arătările textului sînt sărace, pînă-ntr-atît că la prima vedere pare cu neputinţă de hotărît dacă acesta îşi avea reşedinţa în nordul sau în sudul Dunării, în Muntenia sau în Dobrogea. Către prima ipoteză îndeamnă fraza din decret unde se spune că, pentru a ajunge la ţintă, solii ar fi călătorit „prin ţară străină, înfruntînd primejdii de tot felul". Nu se înţelege totuşi, în această interpretare, natura raporturilor dintre Z. şi oraşul de la mare, nici nu se vede explicaţia impresionantului număr de ostateci a căror zăbavă în mijlocul geţilor n-a putut avea alt rost decît de a garanta executarea unor acorduri importante pentru ambele părţi. Astfel de înţelegeri nu-şi aveau însă locul decît între vecini cu interese comune şi acesta a putut fi cazul învoielii dintre Z. şi Histria, dacă ne gîndim că stăpînirea unui teritoriu rural (χώρα) crea cetăţii de pe ţărmul lacului Sinoe obligaţia de a-şi asigura, dacă nu chiar prietenia, măcar neutralitatea capilor de trib din regiunea înconjurătoare (Pippidi, *Contribuţii* ², p. 120—166 şi, mai de curînd, *Scythica Minora*, p. 65—80). Vom conchide prin urmare că Z. trebuie să fi fost căpetenia unei uniuni de triburi din nord-vestul Dobrogei şi că, după toate probabilităţile, autoritatea lui trebuie să se fi întins destul de departe pentru a crea locuitorilor cetăţii milesiene obligaţia de a obţine din parte-i nu numai liniştea necesară unei exploatări normale a loturilor cetăţeneşti (cf., mai departe, nr. 15), dar şi dreptul de liberă circulaţie spre regiunile unde mărfurile aduse din Sudul egeean îşi găseau o lesnicioasă desfacere (în această ordine de idei, se cuvine amintită prezenţa stăruitoare a histrienilor pe pămîntul Moldovei, unde monedele lor au fost găsite în numeroase puncte, pînă în preajma Iaşilor : B. Mitrea, în St. clasice VII, 1965, p. 163 şi urm.).

R. 2—5 : nici numele preşedintelui Adunării sau al propunătorului decretului, nici cele ale solilor trimişi în primejdioasa misiune nu ne erau cunoscute din alte documente.

R. 6 : ὑπὲρ τῶν ὁμήρων. Deprinderea de a garanta prin chezaşi executarea unor acorduri de caracter public se întîlneşte în Grecia veche

https://biblioteca-digitala.ro

începînd din epoca arhaică (Herod., I 64 ; VII 165). În vîrsta clasică și în cea elenistică, de la o πόλις la alta, îndeplinirea întocmai a unor tratate se asigură printr-un număr mai mare sau mai mic de zăloage, potrivit cu importanța intereselor în joc (cf. Thuc., VII 83 și indicii vol. III din culegerea *Verträge der griechisch-römischen Welt*, îngrijit de Hatto H. Schmitt, s.v. ὁμηρεία și ὅμηρος). Situații similare în lumea romană, cu privire la care textele au fost strînse și studiate de André Aymard, *Études d'histoire ancienne*, Paris, 1967, p. 436—460. Un exemplu de solie întreprinsă în condiții asemănătoare cu cele din decretul nostru, într-un document din Erythrai, decret de cinstire a solului trimis să trateze cu galații readucerea în patrie a unui mare număr de ostateci : τὴν πρ[ὸς] τοὺς βαρβάρους πρεσβείαν ὑπομείνας ἕνεκε τοῦ τοὺ[ς] ὁμηρεύοντας τῶμ πολιτῶν εἰς τὴν πόλιν παραγενέσθαι, οὐ μόνον τοὺς ὁμήρους κομισ[ά]μενος εἰς τὴν πόλιν ἤγαγεν, ἀλλὰ καὶ τῶν πολιτῶν οὓς εἶδεν ὄντας αἰχμαλώτους λυτρωσάμενος διήσωισεν. (*Inschr. Erythrai*, nr. 28, r. 12—18). Aci se arată limpede deosebirea dintre un ὅμηρος și un αἰχμάλωτος, asupra căreia am stăruit în *Contribuții* ², p. 177. De reținut mai e și faptul că, în caz de captivitate prelungită, ostatecii vechi erau înlocuiți prin alții noi, cum rezultă dintr-o inscripție de curînd interpretată în acest sens de Yvon Garlan, BCH, LXXXIX, 1965, p. 332—338 și CII, 1978, p. 99 urm.

R. 6—7 : πρὸς Ζαλμοδεγικον. Numele apare în acest unic document, dar citirea lui e cu totul sigură. Chiar presupunînd că transcrierea greacă l-ar fi alterat întrucîtva, elementul *Zalmo-*, care se întîlnește în numele principalului zeu al geților — Zalmoxis sau Zamolxis (în legătură cu care v. I. I. Russu, AISC, V, 1944—1948, p. 84—102 și M. Eliade, *De Zalmoxis à Gengis Khan*, Paris, 1970, p. 40 urm., cu observațiile mele în St. clasice, XIV, 1972, p. 205—210), ca și elementul - *deg* - atestat în felurite chipuri în onomastica tracă din sudul și din nordul Dunării (cf. exemplele citate în *Contribuții* ², p. 172, n. 14) ne îndreptățesc să afirmăm că e vorba de un get, conducător al unei uniuni tribale fără îndoială importante, judecînd după autoritatea pe care textul i-o atribuie și care-i permite să trateze cu grecii de pe o poziție de superioritate.

R. 7—8 : διὰ τῆς πολεμίας. Cu excepția cazurilor prevăzute în acorduri speciale, de alianță sau de bună vecinătate, „țara dușmană" începea pentru greci îndată după ieșirea din propriile hotare. Orice viclesug era bun pentru a lua ostateci, cu scopul de a obține de la familii sau de la cetatea lor o răscumpărare substanțială (cf. Ps.-Arist., *Oecon.*, II 1351 a 27).

R. 8—9 : πάντα κίνδυνον ὑπομείναντες. La propriu, verbul ὑπομένειν înseamnă „a primi o sarcină" sau „a accepta o cheltuială" ; în cazul nostru, mai curînd „a înfrunta o primejdie" (L. Robert, *Sinuri*, p. 33 — 34). Cît privește „primejdiile de tot felul" la care face aluzie textul, ele erau reale, cum rezultă din exemplele strînse de Pierre Ducrey în cartea-i *Le traitement des prisonniers*, p. 302—303, care dovedesc cu prisosință că imunitatea solilor nu era întotdeauna respectată, nici măcar de toate cetățile grecești.

R. 11 : πλείους ἢ ἑξήκοντα. Numărul pare mare, dar în multe pasaje din *Commentarii de bello Gallico* (reproduse în *Contribuții* ², p. 180, n. 27) se citează cazuri cînd Caesar a pretins și a obținut de la unele triburi

https://biblioteca-digitala.ro

vrăjmaşe nu numai zeci, ci şi sute de ostateci. — προσόδου[ς]: cînd e vorba de economia unui stat, înseamnă „venit, sursă de venituri" (Andreades, *Greek Public Finance*, I, p. 126 urm.). Ţinînd seamă şi de importanţa onorurilor votate în această împrejurare celor trei ambasadori, trebuie să credem că negocierile de ei conduse priveau izvoarele majore de bunăstare a Histriei: exploatarea teritoriului orăşenesc şi pescuitul în fluviu.

R. 16 : ἐμ πᾶσι τοῖς θεάτροις. Indicaţie extrem de preţioasă pentru istoria culturală a Histriei, fiind vorba de cea mai veche atestare a unor spectacole de teatru organizate de autorităţile locale, desigur într-un local apropriat. Pentru o mărturie din sec. II i.e.n. vezi mai departe nr. 12, 25, 64, iar pentru o atestare mai puţin sigură sub raportul originii documentului, decretul păstrat la mănăstirea Dragomirna (nr. 65).

R. 17 : δι ' ἀνδραγαθίαν. . . . Calitate menţionată în decretele de cinstire oridecîteori îndeplinirea mandatului primit necesita din partea personajului lăudat o oarecare cutezare sau bărbăţie. Cf. exemplele strînse de L. Robert, Ant. class., 1966, p. 429—431 şi St. clasice, X, 1968, p. 80, n. 15.

R. 21 : τοὺς ἡγεμόνας. Cf. mai sus nr. 6 şi mai departe nr. 11.

R. 23 : ἀγορά. Piaţa centrală a Histriei, încă nelocalizată prin săpături, dar menţionată şi în alte documente epigrafice (nr. 1, 19, 34). Îndeobşte sediul activităţii economice şi politice din orice oraş grec (R. Martin, *Agora*, p. 372—446; *Urbanisme*, p. 80—81, 266—275), o *agora* era de fiecare dată împodobită cu monumente de tot felul şi mărginită de portice (στοαί), unde, ca în cazul nostru, se expuneau decrete ale adunărilor populare (R. Martin, *Agora*, p. 449—502).

R. 23—24 : πρὸ τοῦ βωμοῦ τοῦ Διὸς τοῦ Πολιέως..... Pînă nu de mult, un cult al lui Zeus Polieus la Histria era atestat numai de importantul decret pentru Aristagoras al lui Apaturios (mai departe nr. 54). Începînd din 1950, săpăturile din Zona sacră ne-au revelat ruinele mai multor temple din epocile clasică şi elenistică, din numărul cărora cel mai vechi e al lui Zeus Polieus, identificat cu ajutorul mai multor fragmente ceramice aflate într-un *bothros* din preajma templului şi purtînd dedicaţia ΔΙ : „lui Zeus" (D. M. Pippidi, *Histria I*, p. 231—278; *I Greci*, p. 55 urm.). Pentru semnificaţia religioasă a epitetului dat divinităţii, sînt de reţinut reflecţiile lui James H. Oliver, *Demokratia*, p. 11 : „... when a civic regime was then instituted, the Zeus who established kings... did indeed survive. But at this time they were also changed by being adopted with new epithets in another role as patrons of the free comunity, or another Zeus was added who would be the patron of the free community... ... Zeus and Athena are still Zeus and Athena, but they no longer are the Zeus and Athena who protect kings. They become the Zeus and Athena who protect the community of free men directly, in other ways, even against kings...".

9

Altădată Muzeul Histria, inv. 27, acum MIB, inv. 36 923. Stelă de marmură la origine cu fronton, ruptă jos, la dreapta şi sus (fără ca în această parte să lipsească ceva din text). Altă ruptură, produsă probabil în momen-

https://biblioteca-digitala.ro

tul descoperirii, a împărţit cîmpul scris în două fragmente inegale. Dimensiuni: 61 × 31 × 16 cm. Înălţimea literelor: 15 mm. Scris îngrijit, gravură adîncă. După caracterele paleografice sec. III î.e.n.

D. M. Pippidi, SCIV, VI, 1953, p. 487—514, retipărită fără modificări în *Histria I*, p. 487, nr. 2, apoi, cu un amplu comentariu, în *Contribuţii* ², p. 32—67 (versiune germană : *Epigr. Beiträge*, p. 75—88; SEG, XVIII 289); L. Moretti. *Iscr. ellenistiche*, II, p. 153, nr. 130. Cf. J. şi L. Robert, BÉ, 1955, 163 şi 1956, 187; W. Pleket, Mnemosyne, X, 1957, p. 144—145.

Ἔδοξε τῆι βουλῆι καὶ τῶι δ[ήμωι]·
ἐπιμηνιεύοντος Δ[ιο]νυσί[ου τοῦ]
[Ἡ]έρωνος, οἱ ἄρχοντε[ς εἶπαν]·
ἐπειδὴ Ἡφαιστίων Μ[άτριος]
Καλλατιανός, ὀφειλομ[ένου]
[α]ὐτῶι πα[ρ]ὰ τῆι πόλει δαν[είου πα]-
τρικοῦ χρυσῶν τριακοσ[ίων κα]-
[τ]ὰ συγγραφ[ὴ]ν ἐξ ἐτῶν π[λειόνων]
καὶ τόκων ἐπιγενομένω[ν οὐκ ὀλί]-
γων, ἀνὴρ καλὸς καὶ ἀγα[θὸς γε]-
νόμενος καὶ συμπεριε[νεγχθεὶς]
τοῖς τῆς πόλεως καιροῖ[ς, τοὺς]
μὲν τόκους παρῆκεν, χρ[υσοῦς]
τετρακοσίους, τὸ δὲ [ὀφει]-
λόμενον κατὰ τὴν συγγ[ραφήν],
χρυσοῦς τριακοσίους, σ[υνετά]-
ξατο κομιεῖσθαι ἀτόκου[ς ἐν ἔτε]-
σιν δυσίν, ἐπηνῆσθαι ἐπὶ το[ύτοις Ἡ]-
φαιστίονα Μάτριος Καλλα[τιανόν - - -]
- -

R. 2 : τοῦ J. şi L. Robert. — R. 8 : ἐξ ἐτῶν πλειόνων Robb., Pleket ; ἔξ ἐτῶν π[ολιτῶν] prima ediţie. — R. 9—10 : ἐπιγενομένω[ν οὐκ ὀλί]γων Pleket ; ἐπιγενομένω[ν ἐπιλοί]πων prima ediţie. — R. 16 — 17 : σ[υνετά]-ξατο Robb. ; σ[υνεπρά]ξατο prima ediţie.

„Decret al Sfatului şi al Poporului. Sub preşedinţia lui Dionysios al lui Hieron, arhonţii au propus : întrucît Hephaistion al lui Matris, callatian, moştenind de la părintele său un împrumut în valoare de 300 stateri de aur contractat de cetate la acesta de ani îndelungaţi, osebit de dobînzile întîrziate, dovedindu-se om ales şi cu inimă, înţelegător faţă de greutăţile oraşului, a renunţat la dobînzile ce se ridicau la 400 stateri, iar pentru plata sumei datorate prin contract, 300 de stateri, a acordat cetăţii o păsuire de doi ani fără dobînzi : pentru aceste temeiuri, să fie lăudat Hephaistion al lui Matris, din Callatis...".

Decret onorific pentru un străin răsplătit cu distincţii şi privilegii înşirate în partea pierdută a inscripţiei. Hephaistion nu e singurul callatian onorat vreodată de Adunarea histriană ; un concetăţean al lui necunoscut e titularul decretului publicat mai departe sub nr. 47. Personajul nu e pomenit

https://biblioteca-digitala.ro

în vreun alt document; numele însă, ca şi patronimicul, nu lasă nici o îndoială asupra faptului că e vorba de un grec, poate un τραπεζίτης, dacă ne gîndim la natura relaţiilor lui cu Histria (cf. V. Pârvan, *Gerusia din Callatis*, p. 56—57, fără a uita rezervele lui R. Bogaert, *Banque et banquiers*, Leyde, 1968, p. 194, n. 348).

Despre serviciile aduse de Hephaistion Histriei, documentul ne informează în termeni expliciţi. În împrejurări pe care decretul le califică drept „grele", histrienii împrumutaseră de la Matris suma de 300 stateri (6.000 de drahme), cu o dobîndă care nu-i specificată, dar pe care sîntem liberi s-o credem dobînda normală a timpului, adică 8,33% după L. Moretti, *Iscr. ellenistiche*, nr. 130, p. 154 (10—12%, după G. Billeter, *Gesch. des Zinsfusses im griech. röm. Altertum bis auf Justinian*, Leipzig, 1898, p. 65—70; J. A. O. Larsen, *An Economic Survey of Ancient Rome*, IV, Baltimore, 1938, p. 368—379). Din pricina evenimentelor, împrumutul n-a putut fi achitat la termen, astfel încît dobînzile acumulate au ajuns să întreacă „capetele", ridicîndu-se la 400 stateri de aur. (În ipoteza avansată de Moretti, 8,33%, ar fi vorba de o zăbavă de 16 ani, ceea ce apare din toate punctele de vedere verosimil.) Matris încetînd între timp din viaţă, titularul creanţei a devenit moştenitorul acestuia care — pierzînd nădejdea să încaseze tot ce i se datora — consimte să renunţe la procente, acordînd histrienilor pentru restituirea capitalului o păsuire de doi ani, fără dobîndă. Tranzacţia trebuie să fi precedat cu puţin votarea decretului de cinstire, prin care Hephaistion căpăta probabil obişnuitele răsplăţi acordate în asemenea împrejurări: *proxenia*, poate chiar cetăţenia histriană, apoi unele avantaje de ordin material. Elemente de comparaţie, în această materie, ne oferă decretul de origine necunoscută pentru delianul Mnesalkos al lui Telesarchides (Durrbach & Jardé, BCH, XXIX, 1905, p. 201, nr. 65, emendat şi retipărit de M. Holleaux în aceeaşi revistă, XXXI, 1907, p. 374—377) şi, mai ales, decretul olbian în cinstea lui Apollonios, fiul lui Euphron, care, la fel cu Hephaistion callatianul, moştenise şi el o creanţă de 3.000 stateri împrumutaţi olbienilor de părintele său (*Nadpisi Olvii*, nr. 28; cf. Clementina Gatti, *Aspetti dell' εὐεργεσία nel mondo ellenistico*, La Parola del passato, CXIV, 1967, p. 209).

R. 3: ἄρχοντες, colegiu de magistraţi cu rosturi administrative şi politice. La Histria menţiunea lor apare în decretele cu numerele 7, 20, 26, 37, 65 (epoca elenistică), dar şi în inscripţia funerară nr. 373 şi în decretul pentru preoteasa Aba, din epoca romană. În coloniile milesiene de pe ţărmurile de vest şi de nord ale Mării Negre arhonţii sînt atestaţi fără excepţie: Apollonia (IGB, I 263, 389, 392), Odessos (IGB, I 47, 48, 64), Dionysopolis (IGB, I 14, 16, 18), Tomis (AEM, VI, 1882, p. 21, nr. 42; VIII, 1885, p. 8, nr. 21; XII, 1889, p. 129, nr. 61); Tyras (IPE, I² 2, 3), Olbia (IPE, I² 26, 29, 31—33, 39—40). Dintre cetăţile dorice ale Pontului Sting, singură Callatis pare să fi avut arhonţi — cel puţin în epoca romană (D. M. Pippidi, Dacia, N.S., IV, 1960, p. 511—514).

R. 4: Ἡφαιστίων, nume teofor format după acel al zeului Hephaistos. O listă a răspîndirii lui în lumea greacă la L. Malten, RE, VIII (1913), col. 316—317; cf. L. Robert, *Op. min.*, III, p. 1597 şi RevPhilol, XXXIII, 1959, p. 222, nr. 4.

R. 7: χρυσῶν τριακοσίων ... Aci şi în toate celelalte texte histriene de epocă elenistică, χρυσοῦς indică un stater de aur (valoare 20 de drahme).

https://biblioteca-digitala.ro

R. 8 : συγγραφή, contract scris de caracter public, semnat de părți în prezența unor martori și depus, pentru mai multă siguranță, fie în păstrarea unei persoane de încredere (συγγραφοφύλαξ), fie — în statele unde o asemenea instituție era cunoscută — într-o arhivă anume creată pentru păstrarea titlurilor de credit : συγγραφοφυλάκιον (R. Dareste, BCH, VI, 1882, p. 241—245 ; Kunkl, RE, IV A, 1376—1388 ; Rostovtzev, Yale Classical Studies, III, 1932, p. 57 urm. ; D. Asheri, *Leggi greche sul problema dei debiti*, Pisa, 1969, p. 22). Cu titlu de exemplu, v. contractul de împrumut dintre orașul Arkesine, în insula Amorgos, și un particular, Alexandros, publicat de Kumanoudis, BCH, VIII, 1884, p. 22—27, reeditat și comentat de Th. Homolle, *ibid.*, XVI, 1892, p. 262—294. Cf. J. Delamarre, RevPhilol, XXVIII, 1904, p. 81—102 și, în general, R. Dareste, BCH, VIII, 1884, p. 362—376 ; W. Kunkel, RE, IV A (1932), 1376—1388 ; P. Kussmaul, *Synthekai. Beiträge zur Geschichte des attischen Obligationsrechtes*, Diss. Basel, 1969, p. 84—87. Pentru ca o πόλις să se poată lega în această formă, în cetățile guvernate democratic, ca Histria, era nevoie de un vot al Adunării, aprobînd operația și numind pe delegații împuterniciți să trateze condițiile (*Syll.*³, 544, r. 2—3 și 7—8 ; cf. G. Busolt, *Gr. Staatskunde*, I, p. 620 și n. 3). Acești πρεσβευταὶ ὑπὲρ τῆς προεγγυήσεως καὶ προδανεισμοῦ (cum sînt numiți într-un document milesian publicat de Rehm, *Delphinion*, 138, r. 6) fixează cifra și termenul împrumutului, stabilesc dobînda și, în limitele mandatului stabilit de Adunare, angajează Statul cu semnătura lor (B. Laum, RE, Suppl. IV, col. 26 ; A. Andreades, *Greek Public Finance*, I, p. 168—176).

R. 8 : ἐξ ἐτῶν π[λειόνων]. Exprimarea vagă nu ne permite să cunoaștem vechimea împrumutului. Oricum mare, dacă ne gîndim că dobînzile ajunseseră să întreacă suma împrumutată, ceea ce ne lasă să bănuim că histrienii nu-și putuseră îndeplini obligația de a vărsa ceva din datorie la termenele stabilite prin contract. În această privință, sînt interesante prescripțiile unei convenții de împrumut între orașele Chorsiai și Thisbe, din Beoția, prin care locuitorii celui din urmă se angajează să respecte dreptul celor dintîi de a-și exploata teritoriul numai atîta vreme cît vor plăti la termen anuitățile convenite : ἁ δὲ πόλις Θισβέων ἰαέτω τὰν πόλιν Χορσιέαων καρπίδδεσθαι τὰν χώραν εἴ κ[α κατα]βάλλει τὰς καταβολὰς τὰς ἐν τοῖ ὁμολ[όγοι] γεγραμμένας ἐν τοῖς χρόνοις τοῖς γεγραμμένοις (P. Roesch, *Notes d'épigraphie béotienne*, RevPhilol, XXXIX, 1965, p. 252—256).

R. 12 : τοῖς τῆς πόλεως καιροῖς. K. înseamnă în general „vremuri grele, împrejurări nenorocite", dar contextul nu ne lasă să înțelegem motivul pentru care în cazul nostru Histria trece printr-o asemenea încercare. Pentru texte paralele, cf. decretul callatian în cinstea lui Bicon (AEM, XIV, 1891, p. 35, nr. 75) și, la Histria chiar, decretele cu numerele 15, 45, 54. În ansamblu, pentru situațiile respective ale Histriei și Callatidei în sec. III—II î.e.n., v. ale mele *Contribuții* ², p. 32—67.

R. 16—17 : σ[υνετά]ξατο. Cum s-a arătat în aparatul critic, e o conjectură a soților Robert (BÉ, 1956, 187) pentru σ[υνεπρά]ξατο, din prima ediție. Verbul înseamnă „a încheia un acord financiar", cum rezultă din exemplele citate în BÉ, 1968, 247 : συντεταγμένοι εἰσί *(Nadpisi Olvii*, 28) ; [τῆς τῶν χρη]μάτων συναγωγῆς τε καὶ ἀποσ[τολῆς τοῖς περὶ Λεον]νόριον βαρβάροις ἃ συνετάξατο ἡ πόλις *(Syll.*³, 410, r. 14—15).

https://biblioteca-digitala.ro

R. 19 : Μᾶτρις — nume grec frecvent întîlnit nu numai în unele cetăţi de pe coastele de vest şi de nord ale Mării Negre, dar şi din Propontida şi din Grecia metropolitană : v. L. Robert, RevPhilol, XXXIII, 1959, p. 231—232, cu notele 1—4.

10

Muz. Histria, inv. 359. Fragment dintr-o stelă de marmură rupt sus, la stînga şi jos, descoperit în campania 1957 în săpăturile din Valul III. Dimensiuni : 19 × 29 × 7 cm. Înălţimea literelor : 12—15 cm. În afara rupturilor marginale, marmura mai e rău vătămată la stînga sus, în centru (unde literele sînt şterse prin frecare) şi jos, unde o parte din ultimele rînduri a căzut în ruptură. După scris, din sec. III i.e.n.

D. M. Pippidi, St. clasice, VII, 1965, p. 181—182, nr. 1 (= SEG, XXIV 1092).

- -
[ἐπαινέσαι μὲν ἐπὶ τούτοις] Διονύ-
[σιον .....9—10 ..... δεδ]όσθαι αὐτῶ[ι]
[καὶ ἐκγόνοις προξενίαν], πολιτεί-
[αν, ἀνεισφορίαν, εἴσπλο]υν καὶ ἔκ-
[πλουν καὶ εἰρήνης καὶ πολέμου] ἀσυ-
[λεὶ καὶ ἀσπονδεί·] εἶνα[ι δὲ αὐ]τῶι
[καὶ ἔφοδον ἐπ]ὶ τὴν βο[υλὴν κ]αὶ τὸν
[δῆμον παραχρῆμα πρώτ]ωι μετὰ [τὰ ἱε]-
[ρά· τὸ ψήφισμα τόδ]ε ἀναγρά[ψαι τοὺς]
[ἡγεμόνας εἰς σ]τήλη[ν λιθίνην καὶ]
[στῆσαι ἐν τῶι ἱερῶι - - - - - - - - - - -]

R. 1 : nimic înainte de Δ. — R. 2 : la început, *omicron*, pe jumătate distrus. — R. 3 : nimic clar înainte de Π ; tot aşa, în r. 4, înainte de Y. —R. 5 : din *alpha*, abia hasta înclinată dreaptă. —R. 6 : EINA aproape şters, dar citeţ. Înainte de T, hastă verticală. — R. 7 : la început, hastă verticală, apoi *iota* ; după primul *omicron*, Y încă vizibil. — R. 9 : la început, E sigur ; la sfîrşit, încă vizibile A şi o parte din I. — R. 10 : la început, braţul superior al unui *sigma* ; la sfîrşit, extremităţile superioare a trei haste verticale.

„... să fie lăudat pentru acestea Dionysios... Să li se acorde, lui şi urmaşilor lui, calitatea de *proxeni*, dreptul de cetate, scutirea de dări, dreptul de a intra şi de a ieşi din port în vreme de război şi de pace, ferit de silnicii şi fără o convenţie anume. Să aibă şi dreptul de a se înfăţişa Sfatului şi Adunării printre cei dintîi, îndată după discutarea treburilor sacre. *Hegemonii* să poarte de grijă ca acest decret să fie săpat pe o lespede de marmură şi aşezat în templul...".

Decret în cinstea unui necunoscut din al cărui nume nu ni s-au păstrat decît primele litere, — desigur străin, întrucît printre celelalte răsplăţi ce i se acordă figurează şi dreptul de cetate. Nici locul de baştină, nici

https://biblioteca-digitala.ro

serviciile pentru care e onorat nu pot fi stabilite. E vorba, probabil, de obişnuitele înlesniri făcute histrienilor călători pentru treburi în oraşul sărbătoritului, într-o vreme cînd relaţiile exterioare ale Histriei erau active şi cînd, ca să citez numai două exemple, era legată politiceşte nu numai de vecina Callatis (Memnon, frg. 21 = FrGrHist. 3B, 434, fr. 13), dar şi de Apollonia Pontică, în ajutorul căreia nu şovăie să trimită un corp expediţionar (mai departe nr. 64 şi 112).

R. 3 : pentru ἔκγονοι, cf. supra nr. 1, p. 59. προξενία e calitatea de πρόξενος cu care e investit oficial un cetăţean străin în urma serviciilor aduse cu titlu individual sau colectiv locuitorilor cetăţii care decerne onorurile (P. Monceaux, *Les proxénies grecques*, Paris, 1886 ; Ad. Wilhelm, *Proxenie und Euergesie*, în *Attische Urkunden V*, Sitzber. Akad. Wien, CCXX 5, 1942, p. 11—82). Într-o lume în care, o dată ieşit din hotarele propriei cetăţi, oricine putea fi tratat ca vrăjmaş şi expus la violenţe şi abuzuri de tot felul, se înţelege interesul de a avea pe meleaguri depărtate un „prieten-oaspe" gata să ajute pe străin şi să-i slujească drept chezaş în faţa autorităţilor locale (cf. Schol. ad Herod. VI 57 : πρόξενοι οἱ προστάται πόλεων καὶ φροντισταί, cu observaţiile lui L. Robert, *Ét. num. gr.*, p. 179—216 şi *Hellenica*, XI—XII, 1960, p. 63—69, care subliniază împrejurarea că în lumea greacă o reţea întinsă de *proxeni* oglindea nemijlocit poziţia importantă a unei cetăţi din punct de vedere politic şi comercial. În acelaşi sens, acum şi Philippe Gauthier, *Symbola*, p. 24). Instituţia e veche : primele ei atestări sînt din sec. al VI-lea, dar se răspîndeşte abia în sec. al V-lea şi avea să dureze pînă spre sfîrşitul epocii elenistice, cînd dispare sub influenţa condiţiilor istorice schimbate. În cetăţile greceşti din jurul Mării Negre, ultimele decrete de proxenie ajunse pînă la noi sînt din primele veacuri e.n. (IGB, I 43 ; IPE, I² 40 ; *Nadpisi Olvii*, 45 ; E. I. Solomonik, *Epigr. pam. Cherson.*, 13 ; B. Lifshitz, Parola del Passato, XIX, 1964, p. 357). În general, asupra tuturor problemelor legate de *proxenie* şi de funcţionarea ei timp de mai multe veacuri, v. amplul articol al lui Fr. Gschnitzer în RE, Suppl. XIII (1973), col. 629—730 (cu toată bibliografia mai veche).

R. 3—4 : πολιτείαν, dreptul de cetate, asimilarea deplină — politică şi religioasă — cu locuitorii oraşului care conceda privilegiul. Cetăţenia acordată devenea efectivă prin instalarea celui onorat în cetatea care-l coopta printre cetăţenii săi. În asemenea cazuri, prin acelaşi decret i se acorda uneori latitudinea de a alege singur tribul sau fratria în registrele căreia dorea să fie înscris ; altminteri concedarea cetăţeniei avea numai o valoare simbolică, rămînînd, cum am zice astăzi, un fel de „cetăţenie de onoare". În ambele ipoteze, πολιτεία era acordată cu titlu ereditar, transmiţîndu-se şi urmaşilor.

R.4 : ἀνεισφορίαν, scutire deopotrivă de obligaţii personale şi de dări şi taxe exigibile mai ales de la străinii domiciliaţi sau în trecere prin oraş. Cu acest înţeles figurează în cele mai multe decrete de cinstire, împreună cu προξενία şi πολιτεία. Pentru mai multe amănunte, pe lîngă disertaţia lui Thumser, *De ciuium Atheniensium muneribus eorumque immunitate*, Wien, 1880, v. şi E. Caillemer în DA, I, p. 511—513 ; Oehler, RE, II (1896), col. 1911—1913 ; H. Francotte, *Les finances des cités grec-*

https://biblioteca-digitala.ro

ques, Liège-Paris, 1909, p. 274 urm.; Andreades, *Greek Public Finance* I, *passim*.

R.4—6 : εἴσπλουν καὶ ἔκπλουν. Dreptul de a intra şi de a ieşi din port în orice împrejurare implică, firește, şi dreptul de a importa mărfuri în condiţii de securitate deplină, exprimate prin adverbele ἀσυλεί şi ἀσπονδεί. Un asemenea privilegiu era cu deosebire preţios în vreme de război (ἐν πολέμωι), cînd nu numai autorităţile unei cetăţi dar şi particularii erau îndreptăţiţi să pună stăpînire pe bunurile ori pe persoana unui presupus inamic. Dar riscuri similare existau şi în vreme de pace (ἐν εἰρήνηι), de pe urma conflictelor de interese dintre locuitorii a două cetăţi diferite, care se soldau cu confiscări de bunuri sau de persoane, în aşteptarea unei hotăriri judecătoreşti care să tranşeze litigiul. Pentru a îngrădi abuzurile, se recurgea fie la concedarea de imunităţi cu titlu individual, prin decrete de felul celui pe care-l analizăm, fie la încheierea de acorduri speciale între cetăţi, ca tratatul dintre Chaleion şi Oianthea, de pe la jumătatea sec. V î.e.n., prin care locuitorii celor două cetăţi se angajau să nu răpească persoane din cetatea vecină (τὸν ξένον μὲ ἀγειν), nici să pună stăpînire pe bunurile lor (μεδὲ χρέματα, αἴ τι συλῶι) sub pedeapsa unor amenzi mergînd pînă la dublul valorii confiscate (IG, IX 1, 333 = SGDI, 1479 = *Staatsverträge*, II 146, r. 1—6). Remarcabilă în acest preţios text (e poate vorba de un adaos posterior ?) e şi ameninţarea cu pedeapsa pentru *proxenul* care nu şi-ar respecta cinstit îndatoririle : τὸν πρόξενον, αἰ ψευδέα προξενέοι, διπλεῖ οἰ θῶι ἔστω (*ibid.*, r. 8—9; cf. R. Dareste, RÉG, II, 1889, p. 305—321; Ad. Wilhelm, ÖJh, XIV, 1911, p. 193—201; K. Latte în RE, IV A (1932), col. 1035—1039; D. Van Berchem, Museum Helveticum, VII, 1960, p. 21—33; Yvon Garlan, BCH, LXXXIX, 1965, p. 338—339; Ducrey, *Traitement des prisonniers*, p. 41 urm.; Ph. Gauthier, *Symbola*, p. 221).

R.7—8 : ἔφοδος ἐπὶ τὴν βουλὴν καὶ τὸν δῆμον (alteori πρόσοδος ἐπὶ τὴν βουλὴν καὶ τὸν δῆμον), formula exprimă înlesnirea făcută titularului decretului de a-şi expune eventuale plîngeri în faţa Sfatului şi Adunării, fără lungile aşteptări la care erau de obicei expuşi străinii şi solii veniţi să se înfăţişeze celor două instanţe.

R.8—9 : μετὰ τὰ ἱερά, „după tratarea problemelor religioase" (primele pe ordinea de zi), iar nu, cum e interpretată uneori această clauză, „după săvîrşirea sacrificiului" care de fiecare dată preceda deschiderea şedinţei (G. Busolt, *Gr. Staatskunde* [3], p. 514 urm.).

R.10 : ἡγεμόνας. Cf. mai sus nr. 6, 8 şi mai departe 30.

11

Altădată în Muzeul Histria, azi dispărut. Fragment dintr-o stelă de marmură rupt sus, la dreapta şi jos, descoperit la intrarea turnului I al incintei tîrzii, între cei doi pilaştri. Dimensiuni : 15×12 cm; grosimea variabilă. Înălţimea literelor : 12—15 mm. Sec. III î.e.n.

V. Pârvan, *Histria IV*, p. 543, nr. 4, reeditat şi întregit de D. M. Pippidi, *Histria I*, p. 496—498, nr. 3 (= SEG, XVI 430). Cf. *Contribuţii* [2], p. 72—75.

https://biblioteca-digitala.ro

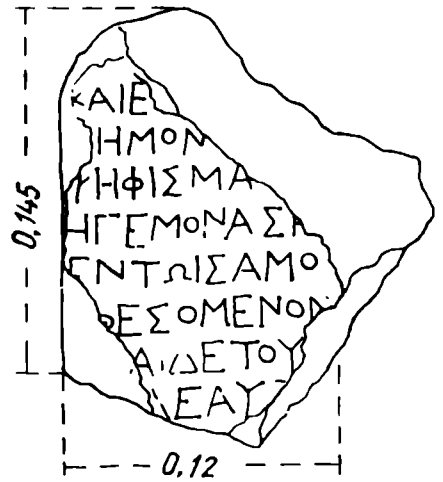

- -
καὶ ε[ὐνοίας τῆς εἰς τὸν]
2 [δ]ῆμον· [ἀναγράψαι δὲ τόδε τὸ]
ψήφισμα [εἰς στήλην τοὺς]
4 ἡγεμόνας [καὶ ἀναθεῖναι]
ἐν τῶι Σαμο[θρᾳκίωι·]
6 [τ]ὸ ἐσόμενον [ἀνάλωμα δο]-
[ῦν]αι δὲ τοὺ[ς οἰκονόμους· πέμ]-
8 [ψαι] δὲ αὐ[τῶι καὶ ξένια τοὺς]
[οἰκονόμους - - - - - - - - - - - - - - - - -]

R.1 : καὶ 'Ε ... Pârvan. —R.2 : ημο[ν] Pârvan. —R.3 : ψήφισμα ... ... Pârvan. —R.4 : ἡγεμόνας ... Pârvan. — R.5 : ἐν τῶι Σαμο[θρᾳκίωι ἱερῶι] Pârvan. —R.6 : ο ἐσόμενον ... Pârvan. —R.7 : αι δὲ τοῦ[το τὸ] Pârvan. —R.8 : δὲ αὐ[τοῖς] Pârvan.

„(... pentru meritele) şi rîvna faţă de Popor. Prezentul decret să fie săpat pe o lespede prin grija *hegemonilor* şi aşezat în templul Cabirilor din Samothrake. Suma necesară le va fi pusă la dispoziţie de vistieri. Aceştia să-i trimită şi daruri ...".

Partea de sfîrşit a unui decret în cinstea unui necunoscut, prea vagă pentru a permite vreo presupunere în legătură cu serviciile aduse de el cetăţii.

R.4 : Cu privire la *hegemoni*, opinia lui Pârvan era că trebuie să vedem în ei nişte „conducători militari aleşi pentru timp de război" (aşa cum se întîlnesc la Tomi, de pildă) a căror activitate s-ar fi desfăşurat „cu prilejul unor lupte împotriva celţilor, cari ... pe la sfîrşitul sec. al III-lea făceau incursiuni şi prădăciuni în tot ţinutul nord-vestic şi vestic al Mării Negre" *(Histria IV*, p. 544—545; cf. T. V. Blavatskaja, *Zapadnopont. goroda*, p. 194). Lăsînd la o parte ipoteza nedovedită despre un atac al celţilor împotriva Histriei „în ultimii ani ai sec. al III-lea sau la începutul sec. II î.e.n.", această presupunere e făcută inutilă de citirea dată aci fragmentului, întemeiată pe mărturia mai multor documente descoperite după moartea primului editor (mai sus nr. 6, 8, 10 şi mai departe 30).

R. 5. Existenţa la Histria a unui sanctuar al Zeilor din Samothrake a fost în vremea din urmă confirmată de descoperirea decretelor publicate mai departe sub numerele 19 şi 58; cf. Pippidi, *Studii ist. rel.*, p. 54—55. După Pârvan, Dacia, I, 1924, p. 277, urmat de B. Hemberg, *Die Kabiren*, p. 222, templul în chestiune ar fi slujit ca „arhivă de Stat", în felul cunoscutului Metroon din Atena (Demost., XIX 129; Pollux, VIII 96; Pausan., I 3, 4). Pentru ca ipoteza să apară plauzibilă, ar fi trebuit însă ca în sanctuar să se păstreze originalele (cf. Ad. Wilhelm, *Beiträge*, 199, iar nu copiile unor hotăriri a căror publicitate era asigurată de orice πόλις prin expunerea plăcilor de marmură sau a blocurilor de calcar în *agora* (mai sus nr. 8),

https://biblioteca-digitala.ro

în port (nr. 179), de cele mai multe ori în temple (nr. 6, 19, 34). Ceea ce trebuie să înţelegem, prin urmare, din dispoziţia la care ne referim, e că — la fel cu sanctuarul lui Apollon Tămăduitorul — templul Zeilor din Samothrake se număra printre locurile frecventate ale Histriei şi va fi fost poate unul din edificiile-i monumentale, lucru explicabil prin marea răspîndire a cultului Cabirilor în rîndurile populaţiei greco-trace din Pontul Stîng.

R.7 : τοὺ[ς οἰκονόμους]. Pentru aceşti dregători, v. mai sus nr. 6. De relevat e doar faptul că, după textul pe care-l comentăm, magistratura pare să fi fost colegială.

R.8 : ξένια. Cf. *supra* nr. 6, p. 67—68.

12

Muz. Histria, inv. 476. Partea superioară a unei stele de marmură cu fronton şi acrotere, descoperită în sectorul A, în campania 1981. Dimensiuni : 75 × 46 × 15 cm. Înălţimea literelor : 13—15 mm (*omicron* şi *theta* numai 8 mm). În mijlocul frontonului, medalion înfăţişînd blazonul cunoscut al Histriei : vulturul pe delfin. Scris elegant, gravură profundă. Textul păstrat, fără erori şi lacune. Sec. III î.e.n.

Inedit.

Ἔδοξε τῶι δήμωι· ἐπιμηνιεύοντος Γλαυκίου τοῦ Πολυφήμου οἱ ἄρχοντες εἶπαν· ἐπειδὴ Διοσκουρίδης Στρουθίωνος ἀνὴρ ἀγαθὸς ὢν περὶ τὴν πόλιν καὶ τοὺς πολίτας πρόθυμον ἑαυτὸν παρείσχηται τῶι δήμωι ἔν τε τοῖς κινδύνοις τῆς πόλεως πρεσβείας Ἑλληνικὰς καὶ βαρβαρικὰς πολλὰς ὑπὲρ τῆς εἰρήνης πεπρέσβευκεν οὐδένα κίνδυνον ὑπολογισάμενος, εἴς τε τὰς ἀρχὰς καὶ ἐπιμελείας τασσόμενος ἐμ πάσαις αὐτὸν φιλότιμον καὶ δίκαιον παρέσχηται ἐπαινέσαι ἐπὶ τούτοις Διοσκουρίδην Στρουθίωνος καὶ ἀναγράψαι εὐεργέτην τοῦ δήμου· καὶ στεφανοῦσθαι αὐτὸν ἐμ πᾶσι τοῖς ἀγῶσι χρυσῶι στεφάνωι ἀ[ρετῆς] ἕνεκεν καὶ εὐνοίας τῆς εἰς τὸν δῆ[μον· στῆσαι δ]ʼαὐτοῦ καὶ εἰκόνα χαλκῆν [ἐν τῆι ἀγορᾶι·] τὸ ψήφισμα
[- - - - - - - - - - - - - - - - - τ]ὴν εἰκό-
[να -]

„Poporul a găsit cu cale. Sub preşedinţia lui Glaukias al lui Polyphemos, arhonţii au făcut propunerea : întrucît Dioskourides al lui Strouthion, bărbat cu alese sentimente faţă de cetate şi de cetăţeni, dovedindu-se plin de devotament faţă de popor în orice împrejurare primejdioasă pentru cetate a îndeplinit solii către oraşe greceşti sau

https://biblioteca-digitala.ro

triburi barbare, fără să țină seamă de primejdii, iar de cîte ori a fost rînduit dregător sau îngrijitor, în toate sarcinile a dat dovadă de mărinimie și dreptate : pentru toate acestea să fie lăudat Dioskourides al lui Strouthion și înscris printre binefăcătorii Poporului ; să fie încununat la toate concursurile cu cununi de aur pentru vrednicia și rîvna lui față de Popor ; să i se înalțe și o statuie de bronz ... decretul să fie săpat de ... (pe o lespede de marmură), iar statuia (să-i fie așezată ...)".

Fără să cuprindă știri senzaționale, noul document nu-i totuși lipsit de interes, în măsura în care ne face cunoscută o nouă figură de binefăcător al obștii histriene și, mai ales, ne întărește în convingerea că, în ciuda susținerilor repetate după care în sec. al III-lea Histria ar fi cunoscut o înflorire excepțională și o liniște netulburată, în realitate starea-i materială era precară, iar poziția politică din cele mai șubrede.

Cu privire la situația financiară a cetății, sînt lămuritoare informațiile oferite de decretul pentru Hephaistion al lui Matris (mai sus nr. 9), iar cu privire la poziția sa politică, știrile oferite de decretul în cinstea solilor trimiși să trateze cu Zalmodegikos problema ostatecilor deținuți de căpetenia getă, și de decretul în cinstea lui Agathocles, fiul lui Antiphilos, care zugrăvește limpede poziția nesigură a Histriei, hărțuită de Zoltes și nevoită să cerșească ajutorul lui Rhemaxos (mai sus nr. 8 și mai departe nr. 15).

Fără să fie la fel de bogat în detalii, noul document se inserează în acest context, confirmînd din plin situația nesigură a Histriei în zilele lui Dioskourides și întărind în totul impresia lăsată de cele trei documente citate.

Sub raport formal, e de notat în formula de sancțiune referirea la Popor, fără mențiunea Sfatului (decret *neprobouleumatic*). De asemeni, împrejurarea că propunerea de cinstire emană de la un colegiu de magistrați (arhonții) și nu de la un oarecare membru al Adunării, ceea ce arată că inițiativa răsplătirii lui Dioskourides exprimă un punct de vedere oficial. Onorurile votate de Adunare sînt cele obișnuite în acest soi de hotăriri și nu se abat de la linia tradițională. Lacuna finală ne-a lipsit de numele colegiului de magistrați care urma să se ocupe de gravarea și expunerea hotărîrii (de obicei *arhonții* sau *hegemonii*).

Nici unul din numele pomenite în text nu e nou în prosopografia histriană. E vorba de bune antroponime grecești (unul teofor), des întîlnite în inscripțiile din acest oraș, nu numai în epoca elenistică, dar și în cea romană.

13

Muz. Histria, inv. 462. Fragment dintr-o stelă de marmură rupt în toate părțile, găsit în săpăturile din Cetate în campania 1980. Dimensiuni : $25 \times 20 \times 10$ cm. Deasupra primelor rînduri ale textului, într-un pătrat adîncit, cunună de laur în cea mai mare parte distrusă. După scris, sec. II/I î.e.n.

D. M. Pippidi, SCIVA, XXXIII, 1982, p. 35, nr. 1.

https://biblioteca-digitala.ro

[Ἔδ]οξε τῶι δήμ[ωι ἐπιμηνιεύ]-
[οντος] Θεοδότου [τοῦ δεῖνα - - -]
- - - - - - - - ΛΛ - - - - - - - - - -

„Poporul a găsit cu cale. Sub preşedinţia lui Theodotos, al lui cutare, cutare fiul lui cutare a propus . . .”

Crîmpeiul e dintr-o hotărire de cinstire a unui necunoscut (poate localnic, poate străin). Despre serviciile astfel răsplătite nu se poate spune nimic, şi nimic despre natura onorurilor ce i se vor fi decernat. Fără să fie sigură, data propusă in lemmă are şanse să se apropie de adevăr. De relevat e şi împrejurarea că, la fel cu alte decrete de la sfîrşitul epocii elenistice, decizia emană de la Adunarea populară singură, fără obişnuita colaborare a Sfatului.

14

Muz. Histria, inv. 303. Fragment din profilul de bază al unui altar de marmură găsit in ruinele termelor, în partea de sud a încăperii de SE, într-una din campaniile 1916—1922. Rupt la stînga, la dreapta şi sus. Dimensiuni: 19×15 cm. Înălţimea literelor : 8 mm.

V. Pârvan, *Histria VII*, p. 17, nr. 10 (= SEG, II 449).

[τὸ δὲ ἐσόμενον ἀν]άλωμα δοῦναι τ[ὸν οἰκονόμον ἀπὸ τῶν προσόδων]

σόμενον D.M.P. — γενόμενον Pârvan. — οἰκονόμον D.M.P. — ταμίαν Pârvan.

„ . . . suma necesară s-o pună la dispoziţie vistierul din veniturile cetăţii . . .”

Dispoziţia finală a unui decret de caracter necunoscut, după scris din sec. III î.e.n. Presupunerea lui Pârvan că ar fi vorba de un „monument onorific sau comemorativ” e puţin verosimilă, mai ales că documentul delian la care trimite pentru comparaţie e un decret în cinstea regelui Philocles al Sidonului (*Syll.*[3], 391). Pentru citirea *oikonomos* cf. mai sus comentariul la nr. 6.

15

MNA, L 565. Stelă de marmură cu fronton şi acrotere, descoperită în 1930 în marea basilică dreptunghiulară situată între clădirea termelor şi turnul cel mare de pe latura de vest a incintei tîrzii, într-un sondaj, la 1,40 m adîncime faţă de nivelul de călcare al edificiului. Ruptă jos, unde textul se întrerupe după r. 57, stela e sfărîmată în mai multe fragmente care, cu unele mici lacune, se îmbină, permiţînd o citire continuă, făcută anevoioasă de uzura suprafeţei scrise. Dimensiuni: 84×39×12 cm. Înălţimea literelor : 6—10 mm. După scris, din jurul anului 200 î.e.n.

Semnalat în mai multe rînduri de descoperitor, S. Lambrino (Acad. Rom. *Anale*, LI, 1930—31, p. 77 şi RIR, I, 1933, p. 223), de R. Vulpe (Gîndirea, XI, 1931, p. 362—364) şi de G. Glotz (CRAI, 1933, p. 124), documentul a fost pentru întîia oară publicat în

https://biblioteca-digitala.ro

întregime de S. Lambrino în Rev. Ét. roum. V—VI, 1960, p. 180—217, apoi reprodus și comentat succesiv de H. Bengtson, Historia, XI, 1962, p. 21—28 (= *Kleine Schriften*, München, 1974, p. 377—388) și de D. M. Pippidi, St. clasice, V, 1963, p. 137—161 = *Contribuții* [2], p. 186—221 (versiune franceză : *Scythica minora*, p. 31—55) ; SEG,

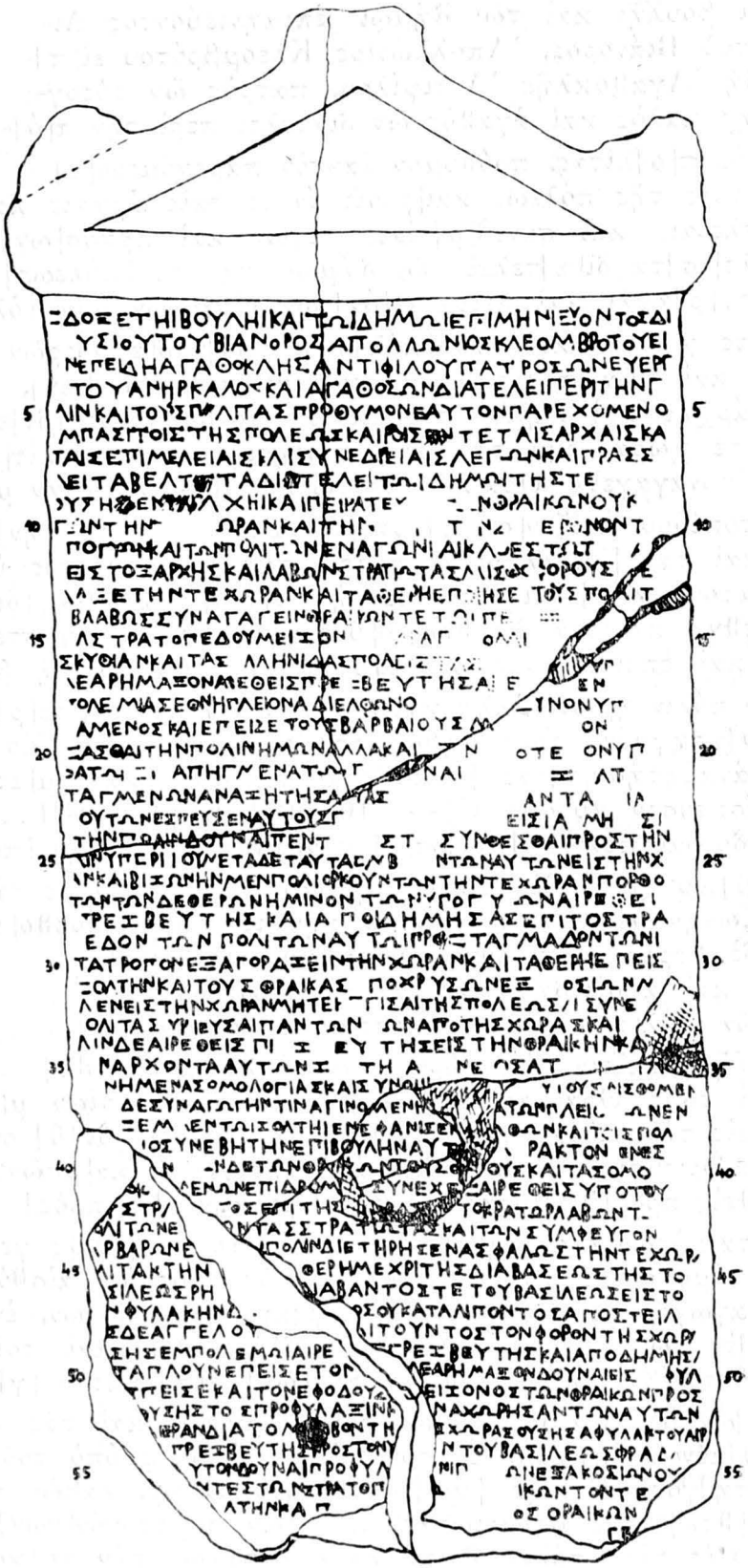

https://biblioteca-digitala.ro

XXIV 1095 ; *Nouveau choix*, 6 ; L. Moretti, *Iscr. ellenistiche*, II, 131, p. 155—160. Cf. S. Lambrino, *Ovidiana*, Paris, 1958, p. 389 ; L. Robert, RevPhilol, XXXIII, 1959, p. 181 ; id., *Hellenica*, XI—XII, 1960, p. 271, n. 4 ; D. M. Pippidi, *Acta Antiqua Philippopolitana Studia historica et philologica*, Sofia, 1963, p. 91—98 ; id., *Mélanges Carcopino*, Paris, 1966, p. 763—770 ; J. şi L. Robert, BÉ, 1962, 234 ; 1963, 175 ; 1964, 300.

Ἔδοξε τῆι βουλῆι καὶ τῶι δήμωι· ἐπιμηνιεύοντος Δι-
[ον]υσίου τοῦ Βιάνορος, Ἀπολλώνιος Κλεομβρότου εἶ[π]-
[ε]ν· ἐπειδὴ Ἀγαθοκλῆς Ἀντιφίλου, πατρὸς ὢν εὐεργ-
[έ]του, ἀνὴρ καλὸς καὶ ἀγαθὸς ὢν διατελεῖ περὶ τὴν π[ό]-
λιν καὶ τοὺς π[ο]λίτας, πρόθυμον ἑαυτὸν παρεχόμενο[ς]
[ἐ]μ πᾶσι τοῖς τῆς πόλεως καὶ[ρ]οῖς ἔν τε ταῖς ἀρχαῖς κα[ὶ]
ταῖς ἐπιμελείαις καὶ συνεδ[ρ]είαις λέγων καὶ πράσσ[ων]
ἀεὶ τὰ βέλτ[ισ]τα δι[α]τελεῖ τῶι δήμωι· τῆς τε [πόλεως]
οὔσης ἐν τα[ρ]αχῆι καὶ πειρατευ[όν]των Θραικῶν οὐκ [ὀλί]-
γων τήν [τε χ]ώραν καὶ τὴν [πόλ]ι[ν], τ[ῶ]ν δ[ὲ θ]ερῶν ὄντ[ων]
[ὑ]πογύων καὶ τῶν πολιτῶν ἐν ἀγωνίαι καθεστώτ[ων], α[ἱρε]-
[θ]εὶς τοξάρχης καὶ λαβὼν στρατιώτας μισθοφόρους [δι]ε[φύ]-
λαξε τήν τε χώραν καὶ τὰ θέρη ἐποίησε[ν] τοὺς πολίτ[ας]
[ἀ]βλαβῶς συναγαγεῖν· Θραικῶν τε τῶ[ν] πε[ρὶ] Ζ[ολτην με]-
[τὰ] στρατοπέδου μείζον[ος π]αραγ[ιν]ομ[ένων εἴς τε τὴν]
Σκυθίαν καὶ τὰς [Ἑ]λληνίδας πόλεις τὰς [τασσομένα]ς ὑπ[ὸ βασι]-
λέα Ῥημαξον, α[ἱρ]εθεὶς πρεζβευτὴς ἀ[π]ε[δήμησ]εν [διὰ τῆς]
πολεμίας ἔθνη πλείονα διελθὼν ο[ὐδένα κίν]δυνον ὑπ[οστει]-
[λ]άμενος καὶ ἔπεισε τοὺς βαρβά[ρ]ους μ[ὴ μόν]ον μὴ βιά]-
σασθαι τὴν πόλιν ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ [τὰ κτή]ν[η τὰ πρ]ότε[ρ]ον ὑπ[ὸ πει]-
ρατῶν σ[υν]απηγμένα τῶ[ι δήμωι ἀποδοῦ]ναι . . . [ὑπὸ Ζο]λτ[ην τε]-
ταγμένων ἀναζητήσα[ν]τας [ἀνασῶισαι π]άντα· [κα]ὶ μ[ετὰ]
[τ]ούτων ἔσπευσεν αὐτοὺς Γ [- - - 10—12] ΕΙΣΙΑ. ΜΗ . . ΣΙ . .
τὴν πόλιν δοῦναι πέντ[ε Τ ὥ]στ[ε] συνθέσθαι πρὸς τὴν [πό]-
λιν ὑπὲρ [β]ίου· μετὰ δὲ ταῦτα, ἐμβ[αλόν]των αὐτῶν εἰς τὴν χ[ώρ]-
αν καὶ Βιζώνην μὲν πολιορκούντων τήν τε χώραν πορθο[ύν]-
των, τῶν δὲ θερῶν ἡμῖν ὄντων ὑπογύων, αἱρεθεὶ[ς]
πρεζβευτὴς καὶ ἀπο{ι}δημήσας ἐπὶ τὸ στρα[τό]-
[π]εδον, τῶν πολιτῶν αὐτῶι πρόσταγμα δόντων [κα]-
τὰ τρόπον ἐξαγοράζειν τὴν χώραν καὶ τὰ θέρη, ἔπεισ[ε]
Ζολτην καὶ τοὺς Θρᾶικας, [ἀ]πὸ χρυσῶν ἐξ[ακ]οσίων μ[ὴ ἐμ]-
[βα]λε⟨ῖ⟩ν εἰς τὴν χώραν μήτε ἐγγῖσαι τῆς πόλεως, δι'[ὃ] συνέ[βη τοὺς]
[π]ολίτας [κ]υριεῦσαι πάντων [τ]ῶν ἀπὸ τῆς χώρας κα[ρπῶν· πά]-
λιν δὲ αἱρεθεὶς πρ[ε]ζ[β]ευτὴς εἰς τὴν Θράικην κ[αὶ πρὸς]
[τὸ]ν ἄρχοντα αὐτῶν Ζ[ολ]τη[ν], ἀ[νε]νεώσατ[ο μὲν] τὰ[ς γε]-
[γε]νημένας ὁμολογίας καὶ συνθή[κας πρὸς α]ὐτούς· αἰσθόμεν-
[ος] δὲ συναγωγήν τινα γινομένη[ν πειρ]ατῶν πλειό[ν]ων, ἐν[έ]-
[δει]ξεμ [μ]ὲν τῶι Ζολτηι, ἐνεφάνισε[ν δ'ἀνε]λθὼν καὶ τοῖς πολ[ί]-
[ταις, δ]ι' ὃ συνέβη τὴν ἐπιβουλὴν αὐτ[ῶν] ἄ[π]ρακτον [γ]ενέα[θαι]·
[παραβά]ν[τ]ων δὲ τῶν Θρ[αι]κῶν τοὺς ὅ[ρκ]ους καὶ τὰς ὁμο[λογίας]
[καὶ π]οιο[υ]μένων ἐπιδρομ[ὰς] συνεχε[ῖ]ς, αἱρεθεὶς ὑπὸ τοῦ [δή]-
[μο]υ στρα[τη]γὸς ἐπὶ τῆς [χώ]ρας [αὐ]τοκράτωρ, λαβὼν τ[ῶν τε]
[π]ολιτῶν ἐ[θελ]οντὰς στρατιώτας καὶ τῶν συμφευγόν[των]
[β]αρβάρων ε[ἰς τὴν] πόλιν, διετήρησεν ἀσφαλῶς τήν τε χώρα[ν]

https://biblioteca-digitala.ro

[κ]αὶ τὰ κτήν[η καὶ τὰ] θέρη μέχρι τῆς διαβάσεως τῆς το[ῦ]
[βα]σιλέως Ῥη[μαξου·] διαβάντος τε τοῦ βασιλέως εἰς τὸ [πέ]-
[ρα]ν, φυλακὴν δ[ὲ διὰ τὸ δέ]ος οὐ καταλιπόντος, ἀποστείλ[αν]-
[το]ς δὲ ἀγγέλου[ς καὶ ἀπ]αιτοῦντος τὸν φόρον, τῆς χώρα[ς]
[οὔ]σης ἐμ πολέμωι, αἱρε[θεὶς] πρεζβευτὴς καὶ ἀποδημήσα[ς]
[κα]τὰ πλοῦν, ἔπεισε τὸν [βασι]λέα Ῥημαξον δοῦναι εἰς [προ]φυλ[α]-
[κὴν ἱ]ππεῖς ἑκα{ι}τόν· ἐφόδου δ[ὲ μ]είζονος τῶν Θραικῶν προσ-
[πεσο]ύσης το[ῖ]ς προφύλαξιν κ[αὶ ἀ]ναχωρησάντων αὐτῶν
[εἰς τὸ π]έραν διὰ τὸμ [φό]βον, τῆ[ς τε] χώρας οὔσης ἀφυλάκτου, αἱρ-
[εθεὶς] πρεζβευτὴς πρὸς τὸν ὑ[ιὸ]ν τοῦ βασιλέως Φραδ[μονα],
[ἔπεισεν α]ὐτὸν δοῦναι προφυλ[ακὴ]ν ἱπ[πέ]ων ἑξακοσίων· οὗ[τοι]
[δὲ ὑπερέχο]ντες τῶν στρατοπ[έδ]ω[ν κατεν]ίκων τόν τε [ἄρχον]-
[τα αὐτῶν Ζο]λτην κα[ὶ] π[- - - 11—12-] Θραικῶν - - - - - - - - - -
- ΓΕ - - - - - - -

Toate ediţiile înşirate în lemmă au la bază textul Lambrino, constituit cu ajutorul învăţaţilor citaţi mai departe. Examenul pietrei, care după descoperire a avut o dată mai mult de suferit de pe urma incendiului Universităţii din 1944, nu permite o îmbunătăţire substanţială a copiei primului editor.

R. 10—11, 12—13, 17—18, 18—19, 19—20, 20—21, 32, 33, 35, 37—38, 40, 41, 50—51, 51—52, 53, 55—56, sînt întregite de M. Holleaux. —R.21 : σ[υν]απηγμένα; 24 : πέντ[ε T], 25, 54 : întregiri de G. Glotz. —R. 20 : τὰ κτή[ν]η Pippidi. — R.21 : τῶ[ι δήμωι ἀποδοῦ]ναι Pippidi. —R. 22, 42—43, 46—47 : întregiri de L. Robert. —R.56—57 : τόν τε |βασιλέα αὐτῶν Ζο]λτην L. Robert.

„Sfatul şi Poporul au găsit cu cale; preşedinte al Adunării fiind Dionysios al lui Bianor, Apollonios al lui Cleombrotos a propus:

„întrucît Agathocles al lui Antiphilos, coborîtor dintr-un părinte binefăcător al obştii, se poartă faţă de cetate şi de cetăţeni ca un om vrednic şi de seamă, dovedindu-şi în chipul cel mai deplin, cu vorba şi cu fapta, rîvna faţă de popor, în orice împrejurare grea pentru cetate precum şi în toate dregătoriile, însărcinările şi slujbele;

„şi mai întîi, într-o vreme cînd cetatea era bîntuită de tulburări, iar traci în număr mare atacau oraşul şi teritoriul, cînd grînele stăteau să dea în pîrg iar cetăţenii se frămîntau foarte, fiind ales căpetenie a arcaşilor şi strîngînd oşteni cu plată Agathocles a ştiut să păzească ţarinile, dînd putinţă fieştecăruia să-şi strîngă grînele fără vătămare;

„iar cînd tracii din jurul lui Zoltes au pătruns cu oaste mare în Sciţia, către oraşele greceşti de sub oblăduirea regelui Rhemaxos, (tot el) ales sol, a pornit în ţară străină, străbătînd pămînturile mai multor noroade şi, înfruntînd primejdii de tot felul, a convins pe barbari nu numai să cruţe cetatea, dar şi să ... adunate înainte de tîlhari ... ce se aflau la ordinul lui Zoltes, .. să mîntuiască toate... şi împreună cu ei s-a grăbit .. cetatea să plătească cinci (talanţi?) pentru ca să cadă la înţelegere cu cetatea în privinţa hranei ...

https://biblioteca-digitala.ro

„Cînd, după aceasta, aceiaşi (barbari) au năpădit ţinutul şi au prins să asedieze Bizone şi să pustiască teritoriul, grînele noastre fiind (şi de data aceasta) gata să dea în pîrg, ales sol şi pornind spre locul unde se afla oastea, rînduit de cetăţeni să răscumpere după putinţă teritoriul şi recolta, i-a convins pe Zoltes şi pe traci, cu preţ de 600 de galbeni, să nu pătrundă în teritoriu, nici să se apropie de oraş, ceea ce a îngăduit cetăţenilor să rămînă stăpini pe toate grînele de pe ogoare.

„Şi iarăşi, ales sol în Tracia şi la căpetenia acestora Zoltes, a reînnoit învoielile şi înţelegerile încheiate cu ei : şi simţind (tot atunci) că se string laolaltă tîlhari mulţi , a adus faptul la cunoştinţa lui Zoltes, dînd de ştire şi cetăţenilor după întoarcerea sa acasă : din care pricină uneltirea a rămas fără urmări.

„Iar mai tîrziu, călcînd tracii jurămintele şi învoiala şi tot dînd năvală (pe pămînturile cetăţii), ales de popor comandant cu depline puteri al teritoriului şi strîngînd oşteni voluntari dintre cetăţeni şi barbarii adăpostiţi în cetate, a păzit ogoarele şi turmele şi grînele pînă la trecerea (spre noi) a regelui Rhemaxos. Iar după ce regele a trecut pe malul din faţă, nelăsînd în urmă-i străji de teamă şi trimiţînd numai vestitori ca să ceară tributul, ales sol şi pornind la drum pe apă, ţinutul fiind cuprins de război, l-a convins pe regele Rhemaxos să dea spre paza cetăţii călăreţi o sută ; iar cînd tracii au căzut în număr mare asupra străjerilor, iar aceştia — de frică — au fugit pe celălalt mal, lăsînd teritoriul (cetăţii) fără pază, trimis sol la feciorul regelui, Phradmon (?), l-a convins pe acesta să dea strajă cetăţii călăreţi şase sute, care, întrecînd oastea vrăjmaşilor, au înfrînt pe căpetenia acestora Zoltes şi ..."

Decretul în cinstea lui Agathocles reprezintă un document de primă importanţă pentru istoria Dunării-de-Jos în perioada elenistică şi un document tot atît de preţios pentru istoria Histriei la începutul sec. II. Însemnătatea lui stă, în primul rînd, în oglindirea primejdiilor care ameninţau oraşul din partea unor căpetenii trace în căutare de prăzi lesnicioase, dar mai ales în ilustrarea raporturilor politice stabilite în aceste condiţii între cetăţile greceşti de pe coasta dobrogeană şi un *basileu* din stînga Dunării, în care avem temeiuri să recunoaştem un rege al geţilor din Sudul Moldovei sau din Cîmpia munteană.

R.1—2 : formula de sancţiune — prescurtată — e de tipul întîlnit în cele mai multe decrete histriene cunoscute pînă acum, numele preşedintelui Adunării şi al propunătorului măsurilor de cinstire apar aci pentru întîia oară.

R.3 : Agathocles al lui Antiphilos ne era necunoscut pînă la descoperirea prezentului document. Purtători ai aceluiaşi nume — fără patronimic sau cu patronimice diferite — nu lipsesc în alte inscripţii histriene din epoca elenistică (nr. 4, 2/2) ; nici datele acestora, nici împrejurările la care se referă nu se potrivesc însă cu particularităţile situaţiei la care ne referim.

R.6 : pentru καιροί, în înţelesul de „vremuri grele" (din punct de vedere politic sau economic), v. mai sus nr. 9, r. 11—12 şi mai departe nr. 54, r. 31—32.

https://biblioteca-digitala.ro

R. 6—7 : Viaţa publică a lui A. e definită prin magistraturi (ἀρχαί) şi însărcinări ocazionale (ἐπιμέλειαι) exprimate în termeni generali, lipsiţi de precizie (limbaj similar şi în decretul nr. 57, al cărui stil emfatic, caracteristic pentru documentele de epocă imperială, întrece sub acest raport orice decret din epoca elenistică); pentru σύνεδροι la Histria, mai departe nr. 55 (din sec. I î.e.n. — Ie.n.) şi, în general, F. W. Schehl, în TAPhA, LXXXII, 1951, p. 111 urm.

R.9 : Pentru înţelesul substantivului ταραχή în inscripţii din Histria şi din alte locuri, mai departe nr. 18 şi p. 98, pentru πειρατεύειν — πειραταί în texte de epocă elenistică, Ducrey, *Traitement des prisonniers*, p. 172—173.

R.10 : χώρα, cea mai veche menţiune a teritoriului orăşenesc într-un document histrian, ceea ce nu înseamnă, firește, că pînă la această dată cetatea ar fi fost lipsită de o bază proprie de aprovizionare. Pentru data şi împrejurările constituirii unor χώραι pe lîngă coloniile greceşti din Dobrogea îndeobşte, şi pe lîngă Histria în particular, v. *Contribuţii* [2], p. 120—166 (cu toată bibliografia subiectului); pentru χώρα histriană în epoca imperială, mai departe nr. 67—68 şi harta anexată.

R.11 : ὑπόγυος sau ὑπόγυιος (ambele forme se întîlnesc deopotrivă în textele literare) înseamnă „gata să se producă, iminent", în cazul nostru : „pîrguit" şi, prin extensiune, „bun de recoltat" (cf. Theophr., *De causis plant.*, I 13, 10 : εἴ τινων ὑπόγυος ἀφαίρεσις τῶν καρπῶν). Ameninţarea cu distrugerea holdelor în preajma secerişului e o tactică des folosită de „barbari" împotriva cetăţilor greceşti periferice, de la care urmăresc să stoarcă sume uneori foarte importante cu titlu de răscumpărare (cf. mai jos, la r. 30 : ἐξαγοράζειν τὴν χώραν καὶ τὰ θέρη). Un exemplu grăitor al acestei situaţii e relatarea lui Polibiu despre raporturile bizantinilor cu tracii vecini (*Hist.*, IV 45, 7—8), deplin confirmată de spusele decretului din Sestos în cinstea lui Menas, fiul lui Menes : τεθλειμμένων ἡμ[ῶν] ἐξ ἐτῶν πλειόνων διά τε τὰς Θραικίους ἐπιδρομὰς καὶ τοὺς περιστάντας τὴν πόλιν πολέμους, ἐν οἷς ἀπήχθη μὲν τὰ ἀπὸ τῶν ἀγρῶν πάντα, ἄσπορος δὲ ἡ πλείστη χώρα ἐγένετο αἵ τ'ἐπιγενόμεναι κατὰ τὸ συνεχὲς ἀφορίαι τοῦ σίτου εἰς ἀπορίαν κατὰ κοινόν τε τὸν δῆμον ἤγαγον καθ'ἰδίαν τε ἕκαστον τῶν πολιτῶν (OGIS, 339, r. 54 urm.) De altă parte, nu e lipsit de interes să se noteze că, pînă şi în războaiele dintre cetăţi din Grecia metropolitană, şantajul cu distrugerea recoltei era practicat ca un mijloc de a stoarce subsidii, cum rezultă din exemplul citat de autorul cărţii a doua a *Economicelor* atribuite lui Aristotel (II 1350 a, 23 c), care nu va fi fost desigur singurul cunoscut autorului culegerii : Σάμον δὲ πολιορκῶν (e vorba de generalul atenian Timotheos) τοὺς καρποὺς καὶ τὰ ἐπὶ τῶν ἀγρῶν ἀπεδίδοτο αὐτοῖς τοῖς Σαμίοις, ὥστε εὐπόρησε χρημάτων εἰς μισθοὺς τοῖς στρατιώταις . . .

R.11 : ἐν ἀγωνίαι καθεστώτ[ων], cf. IPE, I[2] 32, B, r. 22 (Olbia): συνελθὼν ὁ δῆμος διηγωνιακώς şi, la Tomis, AEM, XIV, 1882, p. 22, nr. 50, r. 3—5 : ὁ δῆμος . . . ἠγω[νία]κε ὑπὲρ τοῦ περιβόλου τῆς πόλεως . . .

R.12 : α[ἱρεθ]εὶς τοξάρχης. Cum se exprimă undeva L. Robert : „les inscriptions nous parlent de soldats archers, en dehors des troupes de police, surtout sur les bordures du monde grec, là où des Barbares, armés à la légère, imposent un même armement et une même tactique pour les combattre efficacement" (*Hellenica*, XI—XII, 1960, p. 271). Arcaşi fai-

https://biblioteca-digitala.ro

moşi în bazinul Mării Negre, în antichitate, au fost mai presus de toţi sciţii : M. Launey, *Recherches sur les armées hellénistiques* I, p. 421—423 ; M. F. Vos, *Scythian Archers in Archaic Attic Vase-Painting* (Archaeologica Traiectina, VI), Groningen, 1963. La şcoala lor, grecii de pe coasta de nord a Mării Negre au deprins şi ei mînuirea armei lui Apollon, cum rezultă din exemplul cutărui tînăr olbian ale cărui performanţe sînt celebrate într-o epigramă ajunsă pînă la noi (IPE, I² 195 ; cf. M. Kublanov, Das Altertum, VI, 1960, p. 132 şi Wallace McLeod, Phoenix, XIX, 1965, p. 1—14, cu toată bibliografia mai veche a subiectului), precum şi din monumentele sculpturale din cetatea de la gura Bugului, ale cărei stele funerare înfăţişează nu o dată pe defunct călare, înarmat cu arcul şi cu o tolbă mare de săgeţi (L. Robert, *Hellenica*, XI—XII, p. 270, n. 3, care trimite la Kieseritzky-Watzinger, *Griechische Grabreliefs aus Südrussland*, Berlin, 1909, mie inaccesibil ; de adăugat M. I. Maximova şi M. A. Nalivkina, în lucrarea colectivă *Anticinyie goroda Severnogo Pricernomorija*, Moscova, 1955, p. 310 şi fig. 23).

R.12 : στρατιώτας μισθοφόρους, e vorba, fără îndoială, de trupa de arcaşi pe care o presupune calitatea de τοξάρχης a lui Agathocles. Mercenari în serviciul Histriei sînt amintiţi numai în acest unic document, ceea ce nu exclude, firește, posibilitatea ca şi în alte ceasuri de primejdie cetatea să fi recurs la serviciile unor ostaşi cu plată. De notat, de altă parte, şi faptul că — cel puţin o dată — cetăţeni histrieni sînt pomeniţi ca mercenari în serviciul regilor lagizi : M. Launey, *Recherches sur les armées hellénistiques*, II, p. 1189.

R.12—13 : [δι]ε[φύ]λαξε κτλ. Isprăvi de acelaşi fel, în împrejurări asemănătoare, sînt amintite şi lăudate în decretul din Rhamnous în cinstea strategului Epichares : ποησάμενος τῆς [φυλακῆς τ]ὴν ἐπιμέλειαν τό τε φρούριον διέσωισε τῶι δήμωι πολέμου ὄντος [τούς τε σιτικοὺς καὶ] τοὺς ξυλίνους καρποὺς μέχρι τριάκοντα σταδίων συνεκόμισεν [εἰς τὸ στ]ρατό[πεδον, πύρ]γους [δὲ ἐν τῆι χώραι] καταστησάμενος κρυπτούς, ἐπὶ τὰς σκο[πιὰς παρεφε]δρεύων αὐτὸς μετὰ τῶν στρατιωτῶν ὅπως ἀσφαλῶς γίνηται ἡ [συγκομιδὴ τῶν κ]αρπῶν τοῖς γεωργοῖς (B. Petrakos, Ἀρχ. Δελτίον, XXII A, 1967, p. 38—52 = SEG, XXIV 154, r. 6—11 şi, tot aşa, într-un decret din Berenike publicat de Joyce Reynolds *(Fifth Annual Report of the Society for Libyan Studies*, 1974, p. 7) : Βερενίκας πολιορκειμένας ὑπὸ τῶν κακουργῶν... παρακληθῆς ἀφαγήσασθαι τῶν νεανίσκων καὶ πάντα κίνδυνον ἀναδεξάμενος ἐς τὰν μεγίσταν εἰρήναν τὰ πράγματα κατέστασε...

R.14 : Θραικῶν τε τῶν πε[ρὶ] Ζολτην... Numele personajului nu apare în nici un document cunoscut pînă astăzi. Calitatea de şef al unei puternice uniuni de triburi rezultă limpede din text (μετὰ στρατοπέδου μείζον[ος] şi tot aşa apartenenţa lui etnică, indiscutabil tracă. Singur între toţi cercetătorii de pînă acum, P. O. Karyszkowski (VDI, 1971 (2), p. 36 urm.) preferă să vadă în el o căpetenie getă ; dar după modul de exprimare al redactorului decretului : [π]αραγ[ιν]ομ[ένων εἰς τε τὴν] Σκυθίαν, e evident că Zoltes şi trupele sale veneau de la o mare distanţă, de undeva din Sud. Dacă aşezarea lor ar fi fost în stînga Dunării, textul n-ar fi omis desigur să menţioneze trecerea fluviului, aşa cum face mai departe pentru Rhemaxos.

https://biblioteca-digitala.ro

R.16 : Σκυθίαν e aci Dobrogea, mai tîrziu numită de geografi Μικρὰ Σκυθία şi *Scythia Minor*. Pînă la decretul nostru, cele mai vechi menţiuni ale acesteia se citeau la Strabon, *Geogr.*, VII 4,5 : ... μικρὰ προσηγορεύθη Σκυθία, τῶν Θρᾳκῶν τὰ μὲν τῇ βίᾳ συγχωρούντων, τὰ δὲ τῇ κακίᾳ τῆς χώρας· ἐλώδης γάρ ἐστιν ἡ πολλὴ αὐτῆς...; VII 5, 12:...τὰ ἕλη τὰ τῆς μικρᾶς καλουμένης Σκυθίας τῆς ἐντὸς Ἴστρου...

R. 16—17 : [τασσομένα]ς ὑπ[ὸ βασιλ]έα Ῥημαξον. Conjectură a lui M. Holleaux, τασσομένας exprimă limpede raporturile de dependenţă politică în care Histria şi celelalte cetăţi de pe coasta dobrogeană se găseau faţă de „regele" al cărui nume se menţionează aci pentru întîia oară. Dacă, aşa cum s-a preconizat de primul editor şi cum am încercat s-o dovedesc şi eu în mai multe rînduri (*Acta antiqua Philippopolitana*, p. 91—98; *Contribuţii* [2], p. 207 urm.), Rhemaxos e un rege al geţilor din stînga Dunării, protectoratul de el exercitat asupra coloniilor greceşti prelungeşte interesul dintotdeauna al căpeteniilor din Cîmpia munteană pentru Dobrogea, în general, şi pentru porturile ei în particular. Limpede manifestat în cazul lui Dromichaites, care din această pricină poartă cu Lysimach două războaie din care iese biruitor (Diod., XXI 11—12; Paus., I 9, 6; Polyaen., VII 25; cf. *I Greci*, p. 18, 92, 93), acest interes va culmina în zilele lui Burebista prin încercarea acestuia de a stăpîni durabil toate cetăţile de pe ţărmurile de nord şi de vest ale Mării Negre, de la Olbia la Apollonia (cf. *Mélanges Carcopino*, p. 763—770 şi, mai departe, comentariul la nr. 54 şi 191). Chiar dacă acest mod de a vedea nu-i împărtăşit de toată lumea (pentru obîrşia scită a lui Rhemaxos v. M. I. Rostovtzev, *Skythien u. der Bosporus*, I, p. 493, n. 1; I. I. Russu, Apulum, VI, 1967, p. 123—144; iar pentru ipoteza că ar fi vorba de un rege al celţilor dintre Prut şi Nistru, P. O. Karyszkowski, VDI, 1971 (2), p. 36 urm.), mi se pare că e singurul întemeiat pe situaţia politică la Dunărea-de-Jos la sfîrşitul sec. III şi începutul sec. II, cînd un alt rege important al geţilor din stînga fluviului, Oroles, e pomenit de Iustin undeva în răsăritul Munteniei sau în sudul Moldovei, într-o zonă de contact cu bastarnii veniţi să se instaleze de-o parte şi de alta a Siretului în ultimii ani ai sec. III î.e.n. (XXXII 3, 16; cf. Pârvan, *Getica*, p. 68; R. Vulpe, Materiale, I, 1953, p. 491 urm.; S. Teodor, SCIV, XX, 1969, p. 13—42; M. Babeş, SCIV, XX, 1969, p. 195—217. De Babeş, vezi acum în urmă şi *Moldova centrală şi de nord în sec. II — I î.e.n.*, Bucureşti, 1978, p. 11 şi urm.). În acest sens pledează şi unele importante descoperiri numismatice făcute în ultima vreme, pe baza cărora s-a formulat ipoteza că „regatul" lui Rhemaxos ar fi de localizat undeva în părţile Buzăului şi ale Vrancei (Const. Preda şi Gh. Constantinescu, SCN, IV, 1968, p. 39—45; Const. Preda, *Monedele geto-dacilor*, Bucureşti, 1973, p. 269—270).

În schimb, în sprijinul „scitismului" lui Rhemaxos nu se pot invoca argumente de ordin istoric sau arheologic (Lambrino, *op. cit.*, p. 203—205), iar „celtismul" lui e numai o posibilitate teoretică, de vreme ce în nici un caz n-ar putea fi vorba de un celt din Tracia (cf., în ultimă instanţă, G. Mihailov, Athenaeum, XXXIX, 1961, p. 33—34), fără a mai vorbi pe faptul că indicaţiile documentului exclud posibilitatea ca regele să-şi fi avut reşedinţa în dreapta Dunării, iar prezenţa celţilor între Prut şi Nistru nu ni-i cunoscută pînă în acest moment decît prin informaţiile

https://biblioteca-digitala.ro

tîrzii ale lui Ptolemeu, III 6, 15. Despre înaintarea celţilor spre est, venind din părţile Europei centrale şi ale Poloniei, iar nu din sudul trac, cum credea încă Lambrino, *op. cit.*, p. 204, vezi Pârvan, *Getica*, p. 65, şi, mai ales, consideraţiile lui Vlad Zirra, Dacia, N.S., XV, 1971, 228—234, întemeiate pe o scrutare atentă a tuturor vestigiilor arheologice celtice sau pretinse celtice descoperite pînă acum în Moldova.

Ar mai fi ceva de spus şi despre cronologia evenimentelor relatate în text şi despre data prezumată a decretului pentru A. În această din urmă privinţă, după ce o vreme susţinuse o datare joasă (în jurul anului 180), în studiul din Rev. Ét. roum., p. 207—208, primul editor propune o datare mai timpurie, în ultimele decenii ale sec. al III-lea, făcînd din Rhemaxos un predecesor al lui Oroles, despărţit de acesta numai prin domnia fiului său Phradmon (?). Oricum ar sta lucrurile în această privinţă (personal, nu văd pe ce se întemeiază ipoteza unei domnii a lui Phradmon (?), nici nu sînt convins de transmiterea ereditară a puterii regale la geţi, cită vreme prioritatea la tron a agnaţilor e bine atestată la macedoneni şi la traci : cf. R. Vulpe, în volumul colectiv *În memoria lui Vasile Pârvan*, Bucureşti, 1934, p. 313—323 ; Id., *Studia Thracologica*, Bucureşti, 1976, p. 15—21), ridicarea în timp a documentului mi se pare totuşi fericită : din ultimele decenii ale sec. III datează, la Dunărea-de-Jos, mai multe tezaure monetare de o importanţă excepţională, a căror compoziţie lasă să se înţeleagă că au putut fi constituite din *tributuri* primite de la unul sau mai multe oraşe greceşti mai curînd decît prin acumulare treptată, pe calea schimburilor comerciale. Ştirile oferite de decretul pentru A. sînt şi din acest punct de vedere foarte semnificative şi au şi fost puse în legătură cu constituirea şi ascunderea tezaurelor de la Mărăşeşti (Gh. Poenaru Bordea, Dacia, N.S., XVIII, 1974, p. 103—125) şi Anadol (în legătură cu a cărui cronologie v. observaţiile pătrunzătoare ale lui H. Seyrig în Rev. Num., XI, 1969, p. 36—52, îndeosebi p. 44—45 : „Nous avons tenté de montrer que les statères avaient été enterrés entre 228—220. Bien qu'on ne sache pas ce qui se passait alors en ces régions (în realitate, lucrurile încep să devină acum mai limpezi din multe puncte de vedere : cf. mai sus, în această notă, studiile lui M. Babeş şi Vlad Zirra), il se peut que le mouvement des Bastarnes, venant de la Moldavie et se dirigeant vers le Delta, s'y soit déjà fait sentir et que notre trésor ait été caché pour le soustraire aux troubles de cette migration".

R. 17—18 : primejdiile întîmpinate de A. în cursul misiunii sale sînt aceleaşi şi exprimate în aceiaşi termeni ca greutăţile cărora au avut să le facă faţă solii histrieni trimişi să trateze cu Zalmodegikos : ἀπεδήμησάν τε διὰ τῆς πολεμίας πάντα κίνδυνον ὑπομείναντες (*supra* nr. 8, r. 7—9).

R.20—21 : [τὰ κτή]ν[η τὰ πρ]ότε[ρ]ον... σ[υν]απηγμένα τῶ[ι δήμωι ἀποδοῦ]ναι... cf. supra nr. 8, r. 11—13 ; τὰς προσόδου[ς] συνέπεισαν ἀποδοῦνα[ι α]ὐτὸν τῶι δήμωι...

R.24 : πέντ[ε Τ] : evident, suma e problematică şi, oricum, enormă pentru mijloacele de care putea dispune într-un asemenea moment obştea histriană (mai sus nr. 9 şi comentariul meu în *Contribuţii* ², p. 32—67).

R. 26 : Βιζώνην... πολιορκούντων. Dacă, aşa cum rezultă limpede din text, Zoltes pătrundea în Sciţia Mică dinspre Sud (cf. *supra* r. 14—16 şi mai departe r. 34—35), B. era cea dintîi colonie a grecilor care-i ieşea în cale (despre întemeierea şi vicisitudinile ei istorice, pe lîngă Fr. Bilabel,

https://biblioteca-digitala.ro

Ionische Kolonisation, p. 16 și Chr. Danoff, RE, Suppl. IX, col. 1039 și 1078, vezi Gh. Popa-Lisseanu, *Cetăți și orașe din noul teritoriu al Dobrogei*, București, 1914, p. 50 și O. Mărculescu, An. Dobrogei, XV, 1934, p. 145—162). Din modul de exprimare al decretului mi se pare a înțelege că orașul a fost asediat, dar nu cucerit, și că singur teritoriul rural a suferit prădăciunile tracilor.

R. 30—31 : ἐξαγοράζειν e termenul propriu pentru noțiunea de răscumpărare. Suma plătită e sigur transmisă și, de bună seamă, mai potrivită cu resursele Histriei decît cea postulată de primii editori în r. 24.

R. 35 : ἄρχοντα (termenul revine și în r. 57). De remarcat că titlurile date de documentele epigrafice unor căpetenii „barbare" intrate în legături cu grecii de pe un țărm sau altul al Mării Negre nu sînt întîmplătoare ci corespund unei ierarhii atent stabilite, în funcție de puterea militară a fiecăruia. În decretul pentru A., dacă Rhemaxos e numit βασιλεύς, Zoltes, a cărui importanță militară și politică era desigur mai mică, se învrednicește numai de titlul de ἄρχων, al cărui înțeles e mai vag și se precizează numai în funcție de context. La fel în decretul olbian pentru Protogenes (IPE, I² 32), se face o deosebire hotărîtă între „regele" Saitapharnes, a cărui reședință e numită βασίλειον și căpeteniile scite din jurul lui indicate cu titlul generic de σκηπτοῦχοι.

R. 36 : ὁμολογίας καὶ συνθή[κας] (cf. 40 : ὅ[ρκ]ους καὶ ὁμο[λογίας]). Cu nuanțe asupra cărora nu e locul să ne oprim, toți acești termeni indică *acorduri* între histrieni și adversarii lor, încheiate pentru a pune capăt unor conflicte de interese măcar pentru o vreme, cu posibilitatea de a le prelungi după voie (cf., în r. 35, mențiunea unei „reînnoiri a convențiilor" : ἀ[νε]νεώσατ[ο μὲν] τὰ[ς γεγε]νημένας ὁμολογίας καὶ συνθή[κας]. Obiectul convențiilor de care vorbim (și care trebuie să fi fost sancționate de ambele părți prin jurăminte : ὅρκοι) nu-i greu de ghicit : respectarea integrității teritoriului orășenesc și respectarea folosinței lui de proprietarii legali, în schimbul unor sume și a altor avantaje acordate tracilor — periodic sau o dată pentru totdeauna. În decretul pentru Protogenes se spune că olbienii erau ținuți să-i plătească lui Saitapharnes nu numai un tribut (φόρος), dar și anume „daruri" cu prilejul apariției lui sub zidurile cetății : δῶρα (IPE, I² 32, A. r. 83 urm.). Din documentul nostru, r. 48, rezultă limpede că histrienii erau ținuți să-i plătească lui Rhemaxos — la date dinainte stabilite — un φόρος pentru încasarea căruia regele nu uită să-și trimită împuterniciții (ἀγγέλου[ς]). Cu excepția acordului dintre Kerkyra Melaina și căpeteniile illire, Pylos și Dazos (*Syll.*³, 141), alte asemenea învoieli nu ni s-au păstrat, situație explicabilă dacă ne gîndim că în cele mai multe cazuri trebuie să fi fost vorba de înțelegeri verbale, reduse la un minimum de angajamente reciproce și sancționate prin jurămînt. Pentru noțiunea de συνθῆκαι în dreptul grec, privat și public, vezi P. Kussmaul, *Synthekai. Beiträge zur Geschichte des attischen Obligationsrechtes*, Basel, 1969, p. 14 urm. și 37 urm.

R. 40 : [παραβά]ν[τ]ων δὲ κτλ. Lecțiunea lui Maurice Holleaux. Pentru modul de exprimare, cf. *Syll.*³, 173, nr. 25 : οἱ παραβάντες τοὺς ὅρκους καὶ τὰς συνθήκας (text citat de Lambrino) și celelalte exemple indicate în indicele aceleiași culegeri s.v. παραβαίνω.

https://biblioteca-digitala.ro

R. 42 : στρα[τη]γὸς ἐπὶ τῆς [χώ]ρας [αὐ]τοκράτωρ — evident, o magistratură de excepţie, cerută de împrejurările critice prin care trecea cetatea. „Deplinele puteri" (e înţelesul strict al epitetului αὐτοκράτωρ) se explică prin nevoia ca A. să poată acţiona fără zăbavă potrivit cu situaţiile cărora avea să le facă faţă. Pentru aceleaşi motive, amiralul Hegesagoras al lui Monimos, trimis să ajute pe apolloniaţi într-un război cu mesambrienii (mai departe nr. 64, r. 10), e investit şi el cu puteri nelimitate : ναύαρχος αὐτοκράτωρ. În restul lumii greceşti, în aceeaşi perioadă, titlurile de στρατηγός sau de ναύαρχος αὐτοκράτωρ (citeodată atribuite aceleiaşi persoane) se întîlnesc ori de cîte ori o concentrare de puteri apărea necesară, ca în cazul lui Κρόκος, numit de regele Ptolemaios al VIII-lea ναύαρχος καὶ στρατηγὸς αὐτοκράτωρ καὶ ὑπέρτατος... τῶν κατὰ Κύπρον (Dürrbach, *Choix*, p. 176—177 ; cf. OGIS, 93, 105, 143, 148, 152, 155—158, 161—162, cu observaţiile lui M. Holleaux, *Strategos Hypatos*, Paris, 1918, p. 127—128 şi H. Bengtson, *Strategie*, III, p. 151—152). Despre titlu, în general, pe lîngă M. Scheele, *Strategos Autokrator*, Leipzig, 1932, şi H. Bengtson, *op. cit.*, I (1937), p. 6 urm., 233 urm., v. J. şi L. Robert, BÉ, 1961, 419, p. 194 şi propriile mele consideraţii în *Contribuţii*², p. 96 urm., 207 urm.

R. 42—43 : λαβὼν τ[ῶν τε] [π]ολιτῶν ἐ[θελ]οντὰς στρατιώτας. Din pricini necunoscute, A. n-are la dispoziţie efective recrutate în mod normal, ci e nevoit să-şi alcătuiască o trupă de cetăţeni-voluntari, ca Diophantos al lui Asclepiodoros care, în Chersonesul ameninţat de sciţi, procedează în mai multe rînduri la recrutări în vederea unor acţiuni ofensive : παραλαβὼν τοὺς ἐν ἀκμᾶι τῶν πολιτᾶν, sau ἀναλαβὼν ... τῶν πολιτᾶν τοὺς δυνατοτάτους, sau iarăşi : παραλαβὼν δὲ καὶ τῶν πολιτᾶν ἐπιλέκτους (IPE, I² 352 = *Syll.*³, 709, r. 12, 19, 39—40).

R. 43 — 44 : καὶ τῶν συμφευγόν[των β]αρβάρων ε[ἰς τὴν] πόλιν. La Olbia, în zilele lui Protogenes, sub ameninţarea unei invazii a celţilor, thisamaţii, sciţii şi saudaraţii din împrejurimile cetăţii tînjeau, ni se spune, după adăpostul zidurilor : Θισαμάτας καὶ Σκύθας καὶ Σαυδαράτας ἐπιθυμεῖν τοῦ ὀχυρώματος (IPE, I² 32B, r. 9—11). La Histria, „barbarii" la care se face aluzie sînt geţii din teritoriul rural al cetăţii, la a cărui punere în valoare contribuiau desigur într-o măsură considerabilă (*Contribuţii*², p. 120—166 şi, mai de curînd, *Scythica Minora*, p. 65 — 80). În ochii istoricului, interesul pasajului pe care-l comentăm e deci dublu : de a dovedi că între histrieni şi vecinii lor imediaţi existau raporturi de convieţuire paşnică (în acest sens, raportul meu la cel de-al VI-lea Congres internaţional de Studii clasice, Madrid, 1974, Bucureşti—Paris, 1976, p. 445—453) şi de a ne permite să înţelegem în ce chip erau cultivate teritoriile coloniilor de pe ţărmurile de vest şi de nord ale Mării Negre, despre care s-a susţinut şi se mai susţine fără temei că ar fi fost exploatate cu ajutorul unui mare număr de sclavi-agricultori.

R. 44 : διετήρησεν ἀσφαλῶς : mai sus, comentariul la r. 12 — 14.

R. 45 : διαβάσεως ; cf. 46 : διαβάντος τε τοῦ βασιλέως şi 52 — 53 : [ἀ]ναχωρησάντων αὐτῶν [εἰς τὸ π]έραν... Toate trei pasajele arată limpede că ţinutul stăpînit de Rhemaxos se găsea în stînga Dunării ; despre propunerile în vederea unei localizări mai precise, v. Comentariul la r. 16—17.

https://biblioteca-digitala.ro

R. 49—50 : ἀποδημήσα[ς κα]τὰ πλοῦν... În *Acta Philippopolitana*, p. 97—98 și în *Contribuții*², p. 211—212, am încercat să arăt că această precizare nu e fără tîlc și că, îngrijindu-se să indice itinerariul urmat de sol, redactorul decretului își propunea să pună în lumină curajul și spiritul de sacrificiu al evergetului. Oricum, după rapiditatea cu care se desfășoară repetatele deplasări ale solului și intervențiile trupelor regelui, se poate înțelege că reședința obișnuită a acestuia nu era prea departe de Dobrogea.

R. 54 : πρὸς τὸν υ[ἱὸ]ν τοῦ βασιλέως Φραδ[μονα], lecțiunea e a lui Glotz, acceptată de Lambrino și de ceilalți editori. Personal, o consider îndoielnică și n-o preiau decît pentru că n-am alta mai bună. Cît privește ipoteza succesiunii lui Phradmon (?) la „tronul" lui Rhemaxos, în virtutea unei transmisiuni ereditare a puterii regale despre care n-avem vreo altă știre, mi se pare tot atît de discutabilă ca încercarea de fixare a locului lui în șirul regilor geți, între Rhemaxos și Oroles (Lambrino, *loc. cit.*, p. 208).

R. 56—57 : [ἄρχοντα αὐτῶν Zo]λτην. După primul cuvînt, Lambrino și ceilalți editori pun un semn de întrebare; întregirea mi se pare totuși probabilă după r. 35 și cele spuse mai sus despre grija cu care inscripțiile pontice folosesc titlurile ce însoțesc numele anumitor căpetenii „barbare". Cum s-a arătat în aparatul critic, L. Robert preferă în acest pasaj întregirea [βασιλέα].

16

Altădată în Muz. Histria, acum dispărut. Fragment al unei stele de marmură rupt sus, jos și la dreapta, găsit în dărîmăturile curtinei *k* în una din campaniile 1914 sau 1915. Dimensiuni : 15 × 16 × 6—7 cm. Înălțimea literelor : 8 mm. După scris, din jurul anului 200 î.e.n.

V. Pârvan, *Histria IV*, p. 540, nr. 2, reeditat de Ad. Wilhelm, Anz. Akad. Wien, 1922, p. 34 (= SEG. I 328).

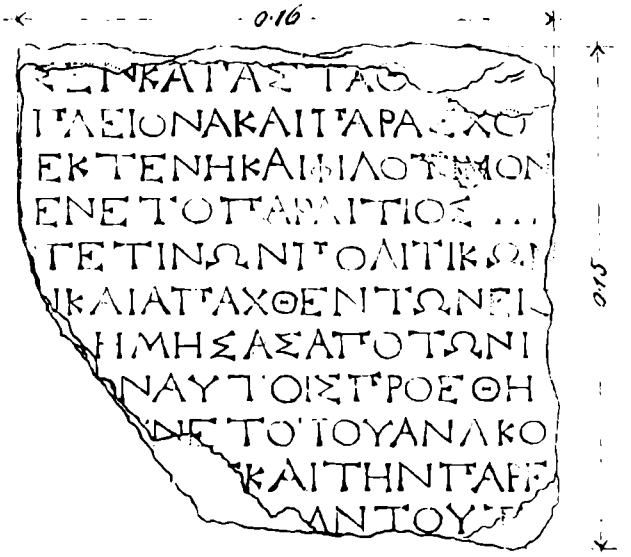

[/////////////////////ἀ-]
[ναλώματα ἐποίη]σεν καταστα θ[εὶς]
[- - - καὶ] πλείονα καὶ παρα[σ]χό-
[μενος ἑαυτὸν] ἐκτενῆ καὶ φιλότιμον

https://biblioteca-digitala.ro

5 [ἀεί τινος ἐγ]ένετο παραίτιος [ἀγα]-
[θοῦ· σωμάτων] τέ τινων πολιτικῶν
[ἁρπαχθέντων] καὶ ἀπαχθέντων [ε]ἰ[ς]
[- - - - - - - ἀποδ]ημήσας ἀπὸ τῶν ἰ-
[δίων τό τε λύτρ]ον αὐτοῖς προέθη-
10 [κεν καὶ αἴτιος ἐγέ]νετο τοῦ ἀνακο-
[μισθῆναι σύμπαντα]ς καὶ τὴν παρε-
[πιδημίαν ἐποιήσατο ἀξί]αν τοῦ τε
- -

R. 6—7 : πολιτικῶν [περιστάσεων] Pârvan. — R. 7—8 : [ε]ἰ[ς Ἡρακλείαν] Wilhelm e.g.; [ε]ἰ[ς ξένην] Pârvan. — R. 12—13 : τοῦ τ[ε ἡμετέρου δήμου καὶ τοῦ δήμου τῶν Ἡρακλεωτῶν] Wilhelm, e.g.

„... a suportat cheltuielile... şi, arătîndu-se binevoitor şi plin de rîvnă, a ştiut în fiece împrejurare să ia iniţiative folositoare pentru norod. Unii din concetăţenii noştri fiind răpiţi (de vrăjmaşi? de piraţi?) şi duşi la..., deplasîndu-se acolo pe propria cheltuială, a avansat sumele necesare răscumpărării, înlesnind întoarcerea în patrie a tuturor şi făcînd ca şederea lui (în acel oraş) să fie demnă de...".

Decretul e în cinstea unui necunoscut despre ale cărui merite nu ne putem face decît o idee imperfectă. După Pârvan (*Histria IV*, p. 541; cf. BSH, X, p. 32, n. 8), rostul hotăririi ar fi fost să răsplătească „pe unul din acei 'moderaţi', care putea fi prieten cu ambele partide în luptă şi care îşi ia asupra sa greaua sarcină a reconcilierii şi întoarcerii celor plecaţi din patrie, ducîndu-se chiar el la dînşii şi avansîndu-le din averea sa banii trebuitori pentru repatriere". Această judecată se întemeiază pe o restituire defectuoasă a textului şi pe înţelegerea greşită a participiului pasiv ἀπαχθέντων. Mai plauzibilă ni se pare întregirea lui Wilhelm potrivit căreia histrienii readuşi în patrie cu cheltuiala anonimului ar fi fost *nu* exilaţi politici, ci victime ale unor operaţii militare (cf. mai sus decretul nr. 4) sau ale piraţilor, despre a căror activitate în apele Mării Negre, începînd din sec. IV î.e.n. şi pînă în sec. III e.n. avem mărturii numeroase (IPE, I² 325, de completat cu Diodor, XX 25 şi Strabon, XI 2, 12; iar pentru epoca romană Ios.Flav., *B.I.*, II 366 urm.). Asupra interpretării arbitrare date fragmentului de Iorgu Stoian (SCIV, IV, 1953, p. 683—685 = *Études histriennes*, p. 38—40), după care decretul s-ar referi la un episod din istoria Histriei cînd „partidul" la putere ar fi izgonit din oraş pe adversarii politici, nu socot necesar să mă opresc, după cele scrise în *Contribuţii*², p. 66, n. 113 şi St. clasice, XIII, 1971, p. 179—182 (în acelaşi sens, acum J. şi L. Robert, BÉ, 1972, 309 şi 1973, 303).

R. 6: [σωμάτων] πολιτικῶν, perifrază pentru πολῖται. Cf. *Syll.*³, 588, r. 64—65 (Milet): ὁπόσα δὲ αἰχμάλωτα σώματα πολ[ι]τικὰ εἰλημμένα ἐν τῶι πολέμωι κτλ.; 521, r. 16—18 (Amorgos): ἀπολῦσαι τά τ'ἐλεύθερα σώματα καί τινα [τ]ῶν ἐξελευθέρων καὶ τῶν δούλων, pe lîngă Polyb., IV 52, 6—7 (cu interpretarea lui Ad. Wilhelm, *Wiener Eranos zur 50.*

https://biblioteca-digitala.ro

Versammlung deutscher Philologen u. Schulmänner, Wien, 1909, p. 131—132) şi multele texte literare şi epigrafice analizate de P. Ducrey, *Le traitement des prisonniers*, p. 26—29.

R. 7 : la începutul rîndului, Pârvan citea [περιστάσεων] ceea ce, în limba documentelor elenistice, are înţelesul de „nenorocire, împrejurare grea". Astfel în decretul tomitan AEM, XIV, 188, p. 22, nr. 50 (= *Syll.*^{3}, 731), r. 2 :διὰ τὰς τῶν καιρῶν περι[σ]τάσεις (întregit de Wilhelm) şi în numeroase alte documente strînse şi discutate de L. Robert, Gnomon, XLII, 1970, p. 589—590.

R. 7 : ἁρπαχθέντων „Bien qu'ἄγω signifie souvent enlever, il importe de se souvenir que la nuance propre à ce verbe est celle d'emmener. A plus d'une reprise, des décrets hellénistiques insistent par l'emploi d'un autre verbe, ἁρπάζω, ou l'un de ses composés, sur le fait qu'il y a eu capture du personnage avant que celui-ci ne soit amené" (P. Ducrey, *op. cit.*, p. 45, cu notele 5—7, care trimit la ÖJh, VIII, 1905, 280, r. 5—6 ; IG, II^2 1225 = *Syll.*^{3}, 454, r. 16—18 ; IG, XII 5, 653, r. 25—26).

R. 7 : ἀπαχθέντων. „La lettre d'un navarque (IG, XII 3. 328 et un décret d'Araxa (JHS, LXVIII, 1948, p. 47, r. 15—17) portent tous deux la forme ἀπάγω. Toutefois, ce sont les aoristes passifs d' ἄγω et surtout d' ἀπάγω, accompagnant des termes tels que σῶμα ou πολίτης, qui demeurent de loin les plus fréquents" (Ducrey, *op. cit.*, p. 40 urm.). Cf. şi *Syll.*^{3}, 594, r. 6 : ἐπειδὴ ἀπ[αχ]θέντων ἐφ[ή]βων τῶν Μυκανέων ὑπὸ Νάβιος ἐς Λ[α]κεδαίμονα ; 763, r. 8 : [ὃν αἰχμα]λωτισθέντα ἐκ Λιβύης καὶ ἀπαχθέν[τα εἰς δουλεί]αν.

R. 9—10 : [τό τε λύτρ]ον αὐτοῖς προέθη[κεν] ... Pentru λυτροῦσθαι în inscripţii, Ad. Wilhelm, Anz. Akad. Wien, 1924, p. 93 urm., pe lîngă L. Robert, *Ét. anatoliennes*, p. 94 şi, în general, P. Ducrey, *op. cit.*, p. 238—246. La Histria chiar, într-o împrejurare asemănătoare, Aristagoras al lui Apaturios e lăudat pentru meritul de a fi plătit răscumpărarea concetăţenilor săi căzuţi în robia geţilor lui Burebista (mai departe nr. 54, r. 14—16 şi comentariul).

17

Muz. Histria, inv. 461. Fragment dintr-o stelă de marmură ruptă în toate părţile, aflat în campania 1976 pe platoul din vestul cetăţii. Părţile lipsă din document sînt mai mari jos şi la dreapta, mai puţin însemnate sus şi la stînga, unde începînd de la r. 11 marginea e mai puţin ştirbită. Dimensiuni aproximative : 47 × 17 (7,50) × 15,30 cm. Înălţimea literelor : 15 mm (*omicron* abia 10 mm). După scris, sec. III/II î.e.n.

Inedit.

---ΔΙΟΡΘΙΑ---

2 [Ἔδοξ]ε τῶι δήμωι· ἐπιμ[ηνιεύοντος τοῦ δεῖνα]
[Αἰσχρίω]νος, Διοχάρης Π[-------εἶπεν· ἐπει]-
4 δὴ Ἡγησαγόρ[ας ------]νος ἀνατέθ[ηκε χρυ]-
[σοῦς] τριακοσίους ὅ[πως ----------]
6 -------κρατηι πόλει ----------

https://biblioteca-digitala.ro

- - - - - - - - τοῖς παντοπ - - - - - - - - - - - - - - - -
8 [- - - - - - - - τ]ὴμ πόλιν τοῦ
[- - - - - - -] ὀγδόους Π - - - - - - - - - - - - - - - -
10 νέμειν τ[ῶι δήμωι - - - - - - - - - - - - καθ']-
ἔτους ἕως -
12 τὸ χρυσίο [- δια]-
νομὴν ο -
14 ἱέρεω επ -
νέμειν [- δρα]-
16 χμὰς -
βοῦν -
18 ιου -

Decret al Adunării poporului în cinstea unui Hegesagoras altminteri necunoscut, prea mutilat pentru a putea fi înţeles şi tradus, cu excepţia preambulului şi a unor rare cuvinte izolate. Rezultă, oricum, din textul trunchiat că personajul a ajutat cetatea, în împrejurări grele, cu o sumă de 300 stateri de aur (r. 4—5) şi că altădată şi-a mai ajutat concetăţenii cu distribuţii băneşti şi de altă natură (r. 10 şi urm.). Merite asemănătoare se atribuie celor mai mulţi „binefăcători" histrieni onoraţi cu decrete de-a lungul perioadei elenistice.

După formularul tradiţional, textul ar fi trebuit să înceapă cu actualul r. 2. Nu se poate face nici o presupunere valabilă în legătură cu puţinele litere păstrate în r. 1.

18

Muz. Constanţa, inv. 48 (altădată în Muzeul şantierului Histria). Două fragmente dintr-o stelă de marmură grav mutilată, descoperite — primul în nu se ştie ce împrejurări, înainte de 1944, al doilea în 1951, în Zona sacră. Piatra e ruptă la dreapta şi jos, mai puţin la stînga (unde, între r. 7—18, marginea e neatinsă), şi sus, de unde au căzut cîteva rînduri. Dimensiuni (împreună): 56 × 31 × 12 cm. Înălţimea literelor: 10 mm. Scris îngrijit, litere „apicate", bara lui A frîntă. După scris, din sec. III/II î.e.n.

D. M. Pippidi, *Histria I*, p. 498, nr. 4. Cf. J. şi L. Robert, BÉ, 1955, 163; G. W. Pleket, Mnemosyne, X, 1957, p. 145—147; J. şi L. Robert, BÉ, 1958, 339.

[- - - - - - τὴ]ν ἐπιστρο[φὴν - - - - - - - - - - - - κα]-
[λῶς] καὶ ἐν[δ]όξως [ποιούμενος καὶ - - - - - - - -]
[ἐπαι]νεθεὶς ἐπὶ τῶ[ι - - - - - - - - - - - - - - - ὥς]
[ἔ]πρεπεν ἀ[ν]δρὶ κα[λῶι καὶ ἀγαθῶι - - - - - - - -]
5 [σώζ]οντι τήν [τε] πό[λιν? - - - - - - - - - - - - - -
- - - - - - - θος ει - - - - - τα γενε - - - - - - - - - - -
τοὺς περιέχοντας [βαρβάρους - - - - - - - - - - -]
δων εἰς τὸ μέλλον· αἱ[ρεθεὶς - - - - - - - - - - - -]
καὶ παραστήμασι καὶ - - - - - - - - - - - - - - - - - -
10 ἀποδημ[ί]ας ἑαυτῶι γε[νομένης κατὰ πρεσβείαν ἄνευ]
τοῦ σι[τ]ηρεσίου, λαβὼν [- - - - - - - - - - - - ἀνέδω]-

https://biblioteca-digitala.ro

κεν τῶι δήμωι· συναγω[νιώντων δὲ τῶν πολιτῶν]
τὰ μὲν διὰ τὰς ταραχὰ[ς - - - - - - - - - - - - - - - -]
νοις ἀχορηγησίαν οὐ γι- - - - - - - - - - - - - - - - - -
ἀφυσ[τ]εροῦσαν τῆς α- - - - - - - - - - - - - - - - - - -
νης τὸ πολίτευμα παρά [τινας - - - - - - - πολι]-
τικὰς ἐπιστάσεις χωρι- - - - - - - - - - - - - - - - - -
πρόσχωρον Θραικὴν καὶ - - - - - - - - - - - - - - - - -
- εν διὰ ταῦτά τε ταπεινω- - - - - - - - - - - - -
- ακοσιων χρυσῶν κεφάλ[αιον - - - - - - - - - - - - -]
ἦθος περιλαβεῖν ἱερῶι Ἀ[πόλλωνος Ἰατροῦ - -]
νος εἰς τὰ σιτικὰ καὶ πρω- - - - - - - - - - - - -
λαβόμενος Ἀ[π]ατούριον Θ[εοπόμπου?- - - - - - -]
προσεισευπορήσ[α]ς μετὰ - - - - - - - - - - - - - - - -
παρασκευὴν ἀρκοῦσαν - - - - - - - - - - - - - - - - - -
πεσχε τοῖς κατὰ τὴ[ν] - - - - - - - - - - - - - - - - -
σας παρέδωκε τοῖς Μ - - - - - - - - - - - - - - - - - -
[ψ]ήφισμα τὰς ἄχρι τοῦ - - - - - - - - - - - - - - - - -
. να ἅμα κ[αὶ] - - - - - - - - - ἐ]ν εὐβοσ[ίαι]
. ως καὶ ε[2—3 τ]ῶν μὲν πολ[ιτῶν? - - - - - -]
. εν, πο[λλῆς] δὲ ἀφορί[ας - - - - - - - - - - - - -]

R. 1—2 : aproape ilizibile. La începutul fiecăruia din ele, lacună de 5—6 litere. — R. 5 : la mijloc, lacună de două semne. La fel la mijlocul r. 6 — R. 8 : prima literă ar putea fi şi A. — R. 10 : κατὰ πρεσβείαν Pleket ; γε[νομένης] Pippidi. La sfîrşitul rîndului, [ἄνευ] adăugat de J. şi L. Robert. — R. 11—12 : [ἀνέδω]κεν Robert, Pleket ; [παρέδω]κεν Pippidi. — R. 12 : după συναγω[νιώντων], δὲ Woodhead. — R. 21 : Ἀ[πόλλωνος Ἰατροῦ] Pippidi ; prima ediţie : Ἀ[πόλλωνος] — R. 24 : προσεισευπορήσ[α]ς Robert, Pleket. — R. 29 : [ἐ]ν εὐβοσ[ίαι] Pleket. — R.31 : πο[λλῆς] δὲ ἀφορί[ας] Robert ; ἀφορί[ας γενομένης] Pleket.

Decret al Adunării în cinstea unui necunoscut, prea fragmentar pentru a putea fi tradus şi, din acelaşi motiv, anevoie de interpretat. Caracterul documentului e neîndoios, putîndu-se face chiar precizarea că rîndurile păstrate aparţin părţii de început a textului, în care se înşiră titlurile la recunoştinţa obştească a personajului cinstit. În cazul Anonimului, arătarea lor continua probabil în jumătatea pierdută a inscripţiei, ceea ce impune concluzia că decretul trebuie să fi avut o lungime apreciabilă.

Ceea ce se citeşte pe piatră lasă impresia unei activităţi publice susţinute, în cursul căreia necunoscutul pare să fi îndeplinit misiuni însemnate, în împrejurări grele. Ameninţat de duşmani din afară, oraşul e mai tîrziu sfîşiat de turburări lăuntrice, agravate de o lipsă de hrană ale cărei proporţii se pot lesne imagina (cf. cele scrise mai sus p. 87 şi, mai departe, comentariul la nr. 19 şi 20).

R. 1 — 2 : [τὴ]ν ἐπιστρο[φὴν ... ποιούμενος] desigur întoarcerea dintr-o misiune îndeplinită în bune condiţii.

https://biblioteca-digitala.ro

R. 5 : [σώζ]οντι τήν [τε] πό[λιν] : dacă întregirea e corectă, ar fi vorba de o împrejurare în care necunoscutul „a mîntuit" cetatea.

R. 7 : τοὺς περιέχοντας [βαρβάρους] aluzie la o ciocnire cu vrăjmaşi nenumiţi. În prima ediţie, ţinînd seamă de data documentului, am făcut presupunerea că ar putea fi vorba de bastarni, ale căror incursiuni în dreapta Dunării, în prima jumătate a sec. II, ne sînt cunoscute şi din alte izvoare (C. Patsch, *Beiträge*, V 1, p. 5 urm. ; Chr. Danoff, Izvestija-Sofia, XIV, 1937, p. 54 ; A. Salać, Eunomia, I, 1938, p. 6—şi 8, n. 2). Această ipoteză e acum întărită de decretul inedit semnalat în Dacia N. S., XXV, 1981, p. 258, în care menţiunea skirilor într-un context nu de ajuns de limpede lasă să se bănuiască prezenţa şi a altor neamuri germanice în Dobrogea în jurul aceleiaşi date.

R. 12 : συναγω[νιώντων δὲ τῶν πολιτῶν], mai sus nr. 15, r. 11, de comparat şi cu IPE, I² 32 A, 64 — 65 : διαγωνιάσαντος τοῦ δήμου καὶ οἰουμένου δεῖν σιτωνῆσαι...

R. 13 : ταραχά[ς]. Cf. mai sus nr. 15, r. 8—9 şi IPE, I² 355, r. 18 — 19 : [...τᾶς ἐμφυλί]ου ταραχᾶς. Cu acelaşi înţeles de „răscoală, război civil", termenul apare şi în scrisoarea lui Q. Fabius Maximus către locuitorii din Dymae : ἐπεὶ οὖν οἱ διαπρα[ξά]μενοι ταῦτα ἐφαίνοντό μοι τῆς χειρίστης ... ταραχῆς κα[τασκευὴν] ποιούμενο[ι...] (*Syll.*³, 684, r. 10).

Despre lupta de clasă în cetăţile pontice, în general, *Contribuţii*², p. 64, urm. ; la Histria, *ibid.*, p. 66, 90, 161, 169, 249.

R. 16 : πολίτευμα, „corp cetăţenesc" (Robert, *Noms indigènes*, p. 477, n. 2, care citează în sprijinul acestei interpretări numeroase texte paralele, printre care şi pe al nostru, OGIS, 332, r. 55 ; AM, 1907, p. 263 nr. 8, II, r. 56 = IGR, IV 293, II, r. 56 ; *Inschr. Magnesia*, 100, r. 11, 101, r. 13—14 ; IG, XII 7, 45, r. 14—15 — şi cîteva altele). După o interpretare diferită, vădit greşită, termenul ar indica o colectivitate neajunsă încă la condiţia de πόλις (astfel A. H. M. Jones, *Cities*, p. 176 şi M. I. Rostovtzeff, SEHHW, ed. germană, II, p. 663). Într-o ordine de idei inrudită, trebuie relevat înţelesul neobişnuit al substantivului πολιτεία în unele texte de epocă romană, în care îmbracă accepţia de „teritoriu oräşenesc" (F. Papazoglou, RÉG, 1959, p. 100—105).

R. 18 : πρόσχωρον Θρᾳκήν, „teritoriu vecin, locuit de traci" (*Contribuţii*², p. 166) ; îndeobşte, „teritoriu de margine" (H. Bengtson, *Die Strategie*, II, 1944, p. 310—314 ; L. Robert, RevPhilol, XXXIII, 1959, p. 181, n. 5 ; G. Mihailov în IGB, I² 43, p. 99), ai cărui locuitori poartă în texte numele de πρόσχωροι, Sokolowski, LSCG, p. 105, nr. 54, 5 ; Rehm, *Didyma*, 392. 4, 394.8, 395. 6—7, 396.4, 400.13, 401.3. În aceste din urmă texte se face o deosebire hotărîtă între cetăţenii cu depline drepturi, πολῖται, şi „vecinii", πρόσχωροι, care participă la sacrificii în sanctuarul lui Apollon ; astfel în nr. 395, r. 6—7 : [οἱ] περὶ τὸ μαντεῖον πάντες καὶ οἱ τὸ ἱερὸν κ[ατοι]κοῦντες καὶ οἱ πρόσχωροι...

R. 22 : σιτικὰ *scil.* χρήματα, alteori σιτωνικὰ χρήματα, σειτωνικὸς πόρος (*Inschr. Assos*), fond destinat achiziţionării de grîne în momente de criză (*supra*, p. 58 şi mai departe nr. 19, p. 102) ; în inscripţii din alte locuri, şi mai ales din Atena, pomenit de obicei cu numele de σιτωνικὰ χρήματα, rezervă bănească administrată de casieri aleşi anume : ταμίαι τῶν σιτωνικῶν (IG, II/III² 1272 ; cf. IG, II/III² 906) ; cf. IGR,

https://biblioteca-digitala.ro

III 1421, r. 6—7 şi 1422, r. 13, cu observaţiile lui L. Robert, 'Αρχ. 'Εφημ., 1969, p. 27) şi L. Moretti, *Iscr. ellenistiche*, I, p. 79.

R. 23 : 'Α[π]ατούριον Θ[εοπόμπου], poate acelaşi cu cel pomenit în nr. 71, r. 2.

R. 24 : προσεισευπορήσ[α]ς : pentru προσεισευπορέω, "aid in procuring", LSJ citează un singur text literar (Isaeus, fr. 66). În schimb, în inscripţii exemplele sînt mai numeroase, toate din epoca elenistică ; astfel εἰσευπορεῖν, într-un decret din Mylase (L. Robert, *Op. min.*, II, p. 1083), προσεισευπορέω, într-un decret din Halasarna : προσεισευπορήσας ἐκ τῶν ἰδίων τὰ χρήματα *(Syll.*[3], 569, r. 36 ; cf. Chr. Habicht, AM, LXXXVII, 1972, p. 204). Alte texte la Pleket, Mnemosyne, X, 1957, p. 145, n. 1.

R. 29 : εὐβοσία, la propriu „păşune bună, pămînt bine cultivat", prin extensiune „trai bun, abundenţă". Pentru acest din urmă sens Pleket citează AM, XLIV, 1919, p. 25, nr. 13 şi *Inschr. Priene*, 108, r. 48—50 : ἐν εὐβο[σί]ᾳ δὲ πάντας ὑπάρχειν, la care se pot adăuga mai multe dedicaţii olbiene pentru 'Αχιλλεὺς Ποντάρχης : ὑπὲρ τῆς πόλεως εὐβοσίας (IPE, I[2] 140—142 şi 144—146). Pentru Εὐβοσία sau Εὐποσία, zeiţă a fertilităţii, înfăţişată uneori pe monede, L. Robert, *Op. min.*, II, p. 1013 urm., iar pentru demnitatea de εὐποσιάρχης la Callatis, I. I. Russu, Dacia, N.S., I, 1957, p. 179—190 (= SEG, XVI 428) ; la Odessos : IGB, I[2] 51, 111, 131, 167.

19

Muz. Histria, inv. 325. Stelă de marmură ruptă în două bucăţi aproximativ egale, descoperită în 1957 în cetate, de-a lungul străzii dintre terme şi sectorul locuinţelor romane tîrzii *(Domus)*. Uşor vătămată la stînga, mai ales la începutul şi la sfîrşitul fragmentului superior, piatra prezintă rupturi sus, jos şi la dreapta, pe toată înălţimea. Dimensiuni (laolaltă) : 75 × 43 × 16 cm. Înălţimea literelor : 13 mm *(omicron* şi *theta* mai mici : abia 7 mm). În afara rupturilor marginale, marmura a mai suferit de pe urma unor izbituri care i-au vătămat suprafaţa scrisă în mai multe locuri, mai ales de-a lungul frînturii dintre cele două fragmente, unde rîndurile 16—17 au fost iremediabil distruse. Gravură corectă, fără să fie frumoasă : bara lui A nu-i încă frîntă, N are hastele verticale egale, dar nu K, nici Π ; braţele lui Σ sînt pe punctul de a deveni paralele. Cu multă probabilitate, încă din sec. III î.e.n.

Prima ediţie : D. M. Pippidi, Dacia, N.S., V, 1961, p. 305 urm., reluată şi treptat ameliorată în *Contribuţii*[2], p. 244—245 ; St. clasice, VII, 1965, p. 186—191 ; *Scythica minora*, p. 112—114 (= SEG, XXIV 1099) ; L. Moretti, *Iscr. ellenistiche*, II 128, p. 146—149. Cf. J. şi L. Robert, BÉ, 1963, 169 ; 1966, 273.

[...τῆ]ι πόλει ΕΙΛ. ΣΛΙ τὸν εὐεργέ[την· ἐφ' οἷς αὐ]-
[τὸ]ν ἐτίμησεν ὁ δῆμος τιμαῖς [ταῖς καθηκού]-
[σ]αις· νυνί τε χρείαν ἐχούσης τ[ῆς πόλεως χρ]-
[η]μάτων, ὅπως ὑπάρξηι σίτ[ου παράθεσις εἰς τρο]-
[φὴ]ν καὶ σωτηρία[ν] τοῦ δήμου, ἐπε[λθὼν ἐπὶ τὴ]-
[ν β]ουλὴν καὶ τὴν ἐκλη[σ]ί[α]ν [ἐ]πηγ[γείλατο]
[χρ]υσοῦς χιλίους εἰς ἐνιαυτόν, ἐπιδ[οὺς καὶ τὸν]

https://biblioteca-digitala.ro

[τ]όκον τὸν γινόμενον τῶι δήμωι ε[ἰς ἐπευω]-
[ν]ισμὸν τοῦ σίτου [τ]οῦ ἀγορασθη[σομένου δι]-
[ὰ] τῆς ἐπαγγελίας· δεδόχθαι τῶ[ι δήμωι ἐ]-
παινέσαι Διονύσιον Στρουθίων[ος ἐπὶ τού]-
τοι]ς καὶ ἀναγράψαι εὐεργέτην τοῦ [δήμου],
[στ]ῆσαι δὲ αὐτοῦ καὶ εἰκόνα χαλκῆ[ν ἐν τῆι]
[ἀγο]ρᾶι παρὰ τὸν Δῆμον καὶ τὰς εἰκόν[ας τὰς]
[παρεστώ]σα[ς αὐ]τῶ[ι· τὸ] δὲ ἀνάλ[ωμα δοῦναι]
[μὲν τὸν οἰκονόμο]ν [μερίσα]ι δ[ὲ τ]οὺς μερ[ιστάς.]
- IO - - - - - - -
- - - - - - - - - - - ΩΣ - - - - - - ΑΣΙΝ - - - - - Α[- - - - - - αὐτ]-
ῶι ἀρετῆς ἕνεκεν καὶ εὐνο[ία]ς τῆς [εἰς τὸν δ]-
ῆμον· δεδόσθαι δὲ αὐτῶι καὶ ἐκγόν[οις ἀεὶ]
[τῶ]ι πρεσβυτάτ[ω]ι τῶν ὄντων ιερωσύ[νην δη]-
[μ]οσίαι Θεῶν τῶν ἐν Σαμοθράικηι καὶ στε[φανη]-
φορίαν καθάπερ καὶ τοῖς ἄλλοις ἱερεῦ[σιν ὅπως]
καὶ οἱ λοιποὶ φι[λ]οτι[μό]τεροι γ[ίν]ωνται εἰδό[τες]
ὅτι ὁ δῆ[μος] τιμᾶι [τ]οὺ[ς ἀγ]αθοὺς τῶν ἀν[δρῶν],
ἀποδιδ[οὺ]ς χάριτ[ας ἀξία]ς τῶν εὐεργ[ετημά]-
των· ἀναγράψαι δ[ὲ τ]οὺς ἡ[γ]εμόνας [τὸ ψήφισ]-
μα τόδε ἐπὶ μὲν τοῦ παρ[ό]ν[τ]ος εἰς [τελαμῶ]-
να λευκοῦ λίθου καὶ [στ]ῆσα[ι] παρὰ τὸ[ν βωμὸν]
[τ]ῶν Θε[ῶν] τῶν ἐν Σα[μ]οθ[ρά]ικηι· σταθ[έντος δὲ]
[τ]οῦ ἀνδριάν[τ]ος καὶ εἰς τὴν [β]άσιν το[ῦ ἀνδριάν]-
[το]ς· ἀν[αγορεῦσα]ι τὸ ψήφισμα καὶ Ε - - - - - - - - - - - - -
- - - - - - - - - - - - - - - - - - ΟΝΟΕ - - - - - - - - - καὶ - - - - - - - - -
- -

R. 1 : la început, extremitățile inferioare ale citorva litere : după o lacună inițială de două semne citesc ΠΟΛΕΙ, apoi cele șase litere transcrise fără multă certitudine ; la sfîrșit, lacună de ca. 10 litere, judecînd după lungimea rîndurilor mai bine păstrate. — R. 2 : citirea sigură. Pentru întregire, cf. *Syll.*³, 709, r. 14 ; ἐφ' οἷς ὁ δᾶμος . . . ἐτίμασε ταῖς καθηκούσαις τιμαῖς; L. Robert, *Coll. Froehner*, p. 88, nr. 54 : [. . . πρό]τερόν τε ἐτίμησεν αὐτὸν ἡ πόλις ταῖς προσηκού[σ]α[ις τιμαῖς . . .]. — R. 5 : la început, două litere lipsă. Pentru lacuna finală, compară *Syll.*³, 562, r. 12—13 : ἐπελ[θ]όντες ἐπὶ τὴν βουλὴν καὶ τὸν δῆμον; 591, r. 44 — 45 : ἐπε[λθὼν ἐπὶ τοὺς ἑξακο]σίους κτλ. — R.6 : pentru grafia ἐκλησία (cu un *kappa)*, cf. IPE, I² 32 *passim*. — R. 8 — 9 : la început, O încă vizibil. La sfîrșitul rîndului, ε[ἰς ἐπευων]ισμόν e întregire propusă de soții Robert, BÉ, 1963, 169. — R. 9 : la sfîrșit : ἀγορασθη[σομένου διά], tot o conjectură a soților Robert ; prima ediție : ἀγορασθή[ντος?]. — R.10 : în ΕΠΑΓΓΕΛΙΑΣ lapicidul a făcut o bară orizontală lui Λ. — R. 11 : Στρουθίωνος τοῦ . . . Thérèse Oziol, urmată de L. Robert, *Stèles funéraires*, p. 184 și BÉ, 1966, 273 ; prima ediție :,, Ἴστρου, Θεῶν μεγάλων ἱερέα . . . — R. 15 : [παρεστώ]σα[ς αὐ]τῶ[ι τὸ] δέ . . . J. și L. Robert, BÉ, 1966, 273, p. 402, care trimite la *Syll.*³, 1020 : [τῆς σ]τήλης τῆς παρεστώσης τοῖς [ἀγά[λμασι]; prima ediție : [των . . . .ΥΣΑ . . . .ΤΩ]. — R. 21 — 22 : δημοσίαι J. și L. Robert, BÉ, 1963, 156. — R. 31—32 : [τ]οῦ ἀνδριάν[τ]ος

https://biblioteca-digitala.ro

J. şi L. Robert, BÉ, 1963, p. 156. —R. 32—33 : stare desperată ; nimic sigur în afara puţinelor litere transcrise.

„... slujbe pentru care Poporul i-a dat cinstirea cuvenită ; iar acum, oraşul ducînd lipsă de bani cu care să poată face rezerve de grîu pentru hrana şi mîntuirea norodului, înfăţişîndu-se Sfatului şi Adunării a făgăduit 1000 de stateri de aur pe termen de un an, dăruind Poporului şi dobînda cuvenită, spre ieftinirea grîului ce urma a fi cumpărat din suma făgăduită ; pentru aceste ⟨temeiuri⟩, Poporul să găsească cu cale să fie lăudat Dionysios fiul lui Strouthion... şi să fie înscris printre binefăcătorii obştii ; să i se aşeze şi o statuie de bronz în agora, alături de statuia Poporului şi de chipurile din jurul acesteia ; cît priveşte cheltuiala, s-o plătească *economul*, după ce va fi fost alocată de *împărţitori*... pentru meritele şi rîvna dovedite faţă de Popor ; de asemenea să li se acorde, lui şi urmaşilor — de fiecare dată celui mai vîrstnic dintre cei în viaţă — preoţia publică a Zeilor din Samothrake şi dreptul de a purta cunună, la fel cu ceilalţi preoţi, pentru ca şi restul cetăţenilor să rîvnească a dobîndi slavă, cunoscînd că Poporul cinsteşte pe bărbaţii vrednici, dînd mulţumita cuvenită pentru binefacerile primite. *Hegemonii* să vegheze ca acest decret să fie săpat deocamdată pe o lespede de marmură şi aşezat în preajma altarului Zeilor din Samothrake, iar cînd statuia va fi înălţată, şi pe baza acesteia. Decretul să fie citit de crainic şi la...".

Decretul pentru Dionysios se înscrie printre documentele făcute să arunce lumină asupra istoriei Histriei în sec. III—II î.e.n. socotite pînă de curînd ca o perioadă de netulburată prosperitate (V. Pârvan, *Histria VII*, p. 12—13 şi *Dacia*, p. 97—98 ; R. Vulpe, HAD, p. 85). În fapt, un aspect izbitor al situaţiei pe care aceste inscripţii ne-o relevă e constituit de greutăţile de aprovizionare întîmpinate de cetăţi socotite altădată grînare ale lumii egeene, dar unde acum grîul e atît de rar încît în unele cazuri trebuie adus de departe (Polyb., *Hist.*, IV, 38, 5 ; mai jos nr. 20). Explicabilă în primul rînd prin imposibilitatea unei exploatări normale a teritoriilor orăşeneşti (la rîndu-i legată de transformările petrecute în masa populaţiei băştinaşe, aşa cum se oglindesc în decretele cu numerele 8, 15, 16), criza e agravată de procesul de diferenţiere petrecut în sînul populaţiei greceşti, pretutindeni împărţită într-un grup restrîns de bogătaşi şi un număr tot mai mare de oameni fără mijloace. În aceste condiţii, se înţeleg, pe de o parte, aluziile la tulburări sociale, cite se pot surprinde în documentele vremii (mai sus nr. 15 şi 16), pe de alta, preocuparea de a veni în ajutorul maselor sărace prin danii sau prin înlesniri băneşti făcute colectivităţilor, cînd nu de-a dreptul prin crearea unor servicii şi instituţii de asistenţă publică (cf. comentariile la nr. 1, 15, 16, 17, 18).

Dar textul care ne reţine atenţia prezintă şi interesul de a ne informa asupra vieţii religioase la Histria în veacurile III/II î.e.n., aducîndu-ne o dovadă explicită despre cinstirea în acest oraş a Zeilor din Samothrake (templul lor e atestat şi în numerele 11 şi 58). Indicaţia decretului după care, pentru meritele sale, Dionysios e răsplătit cu preoţia publică a acestor divinităţi îndreptăţeşte poate ipoteza soţilor Robert după care, adoraţi

https://biblioteca-digitala.ro

pînă la o vreme într-un sanctuar particular, Cabirii ar fi primit un cult obştesc abia din zilele lui Dionysios, răsplătit de cetate cu un sacerdoţiu ereditar.

R. 4 : ὅπως ὑπάρξηι σίτ[ου παράθεσις] : cf. mai sus nr. 1, r. 9 — 10 : ὅπως ὑ[πάρξηι τροφ]ὴ τῶι δήμωι şi comentariul la r. 4—6 ; de asemeni, preţiosul document din Thouria (Messenia) unde se prescriu limpede îndatoririle autorităţilor într-un moment de gravă criză a cetăţii : [ὅπως κατ]αγορασθεῖ σῖτος καὶ παραδοθεῖ εἰς τὸ δαμόσιον καὶ γ[ινέσθω ἁ καταγόραξις καὶ ἁ] διοίκησις καθὼς καὶ περὶ τοῦ δαμοσίου γέγραπται (L. Robert, *Op. min.*, I, p. 108 urm. şi 114).

R. 7 : [χρ]υσοῦς χιλίους : suma nu e mare, dacă ne gîndim nu numai la sacrificiile unui Protogenes pentru Olbia (IPE, I² 32 = *Syll.*³, 495), dar chiar la liberalităţile altor histrieni ca Diogenes, Aristagoras sau Aba (nr. 1, 54, 57). Pentru a înţelege elanul de recunoştinţă pe care-l exprimă decretul nostru, trebuie să-l situăm în climatul de criză în care a fost votat. Să nu uităm că în r. 4—5 se subliniază faptul că gestul lui Dionysios a asigurat „hrana şi mîntuirea poporului", să nu uităm că în viaţa cetăţilor pontice au fost momente, în veacurile III—I i.e.n., cînd o cetate bogată ca Olbia se vedea nevoită să-şi amaneteze „vasele sfinte" (τὰ ἱερὰ ποτήρια) pentru un împrumut de 100 de stateri (IPE, I² 32, A 14—15) şi că, la Histria chiar, decretul pentru Hephaistion al lui Matris oglindeşte incapacitatea autorităţilor locale de a plăti — timp de mulţi ani — fie şi numai dobînzile la un împrumut de 300 stateri contractat la Callatis (mai sus nr. 9, cu comentariul). Asupra problemei, în general, v. şi Clementina Gatti, *Aspetti della* εὐεργεσία *nel mondo ellenistico (a proposito di prestiti di privati alle città*. La Parola del Passato, CXIV, 1967, p. 192—213.

R. 8—9 : ε[ἰς ἐπευων]ισμὸν τοῦ σίτου, cf. L. Robert, *Ét. anatoliennes*, p. 547, care citează mai multe decrete din Lagina, Kys şi Thiateira unde sînt lăudate ostenelile şi dărnicia unor binefăcători întru ieftinirea bucatelor ; alte texte paralele, în RevPhilol, XIII, 1939, p. 131, n. 2 = *Op. min.*, II, p. 1284 (decret din Beroia), Gnomon, XXXI, 1959, p. 665 = *Op. min.*, III, p. 1630 (Didyma) ; *Laodycée du Lycos*, p. 277 (cu trimitere la IGR, IV 870).

R. 11 : Διονύσιος Στρουθίωνος ... Cum s-a arătat în aparatul critic, descifrarea corectă a patronimicului e meritul cercetătoarei Thérèse Oziol, de la Institutul „F. Courby" din Lyon, urmată de J. şi L. Robert în Buletinele epigrafice din 1963 şi 1966. Un element nou în rezolvarea corectă a problemei a fost adus între timp de republicarea, în URSS, a decretului olbian IPE I² 21, în al cărui r. 4 noii editori recunosc etnicul [Ἰ]σ[τρι]ανῶ[ι]... (*Nadpisi Olvii*, 15). Cît priveşte numele titularului, citit de ei : Δι[ο]νυσίωι Σ[ύ]ρου...ύ[ός], a fost restabilit de mine (şi, independent, de soţii Robert) ca Δι[ο]νυσίωι Σ[τ]ρου[θίω]ν[ος] (St. clasice, XII, 1970, p. 175—178 ; BÉ, 1971, 449 ; cf. E. Solomonik, Klio LII, 1970, p. 428 — 436), ceea ce ne-ar putea face să credem că e vorba de însuşi personajul nostru, dacă, în legătură cu vremea celor două texte, nu s-ar pune o problemă de dată. E vorba, anume, de faptul că decretul nostru nu poate fi în nici un caz mai vechi decît sfîrşitul sec. al III-lea, cîtă vreme decretul olbian — datat de Latîşev în sec. al IV-lea — n-ar putea fi în nici un caz mai recent decît începutul veacului următor. Între cele

https://biblioteca-digitala.ro

două texte există deci, după părerea mea, un interval de cel puţin două generaţii, şi aceasta mă îndeamnă să rămîn la ipoteza după care Dionysios cel dăruit cu proxenia olbiană ar fi fost *bunicul* lui Dionysios preotul Zeilor din Samothrake (v. nota din St. clasice XII, citată înainte).

R. 13—14 : [ἐν τῆι ἀγο]ρᾶι... A doua menţiune într-un text epigrafic histrian a pieţei publice ca loc de expunere a hotărîrilor Adunării (mai sus nr. 8, r. 23). Întrucît pînă în acest moment, săpăturile începute de Pârvan în 1914 nu ne-au adus nici o indicaţie cu privire la aspectul urbanistic al cetăţii în epocile clasică şi elenistică (cu excepţia Zonei sacre, despre care v. Pippidi, *I Greci*, p. 55 urm.), despre amplasamentul pieţei care ne interesează nu se pot face decît presupuneri.

R. 14 : παρὰ τὸν Δῆμον... Existenţa în ἀγορά a unei statui a Poporului histrian (Δῆμος) nu-i surprinzătoare decît în măsura în care, pînă acum, nimic nu ne lăsa s-o bănuim. Altminteri, şi oricare ar fi explicaţia fenomenului, în lumea greacă a epocii elenistice cultul unor abstracţiuni morale şi politice ne întîmpină la tot pasul şi va dura pînă-n epoca romană. „Les 'personnifications' — scrie în această privinţă L. Robert — ont naturellement pour nous une apparence 'laïque' et 'littéraire' ; nous n'avons plus l'instinct du polythéisme et nous sommes sous l'influence de siècles où a pullulé l'allégorie dans l'art et dans la poésie et la rhétorique, une allégorie de caractère artificiel et comme apprise et livresque. Dans l'antiquité grecque il en est tout autrement. On peut dire que toute personnification est susceptible d'être l'objet, ici ou là, d'un culte régulier et vivant. Ainsi pour les personnifications politiques et morales... Cela s'observe par exemple pour le Démos et plus tard pour la Boulé... ... Eleuthéria, vieille idéologie traditionnelle chez les Grecs et qui jouxte les cultes de Zeus Eleuthérios..., Homonoia..., Demokratia..., Arété... et même Epidémia à Rhodes avec son collège d'adorateurs, les Epidamiastai. Peuple et Ville, Conseil, Liberté, Concorde, Valeur — tout cela prend de plus en plus d'importance dans les cultes civiques" *(Laodicée du Lycos*, p. 321 ; id., *ibid.*, p. 317 ; *Monnaies grecques*, p. 13 ; Ant. Class., 1966, p. 425—427. În aceeaşi problemă, cf. şi A. Giuliano, Ann. Scuola Ital. Atene, XXXVIII—XXXIX, 1959/60, p.389—401 ; M. P. Nilsson, *Gesch. gr. Rel.*, II, p. 144—145). Dacă trebuie să citez şi cîteva exemple concrete, amintesc că la Atena personificarea Poporului se bucura de onoruri divine, împărţind cu Graţiile (Χάριτες) un τέμενος menţionat deseori în inscripţii *(Syll.*^{3}, 536. 38—39 ; 717.7 ; IG, II/III^2 2798 ; SEG, XXI 476.4, 526.4, 799.2) şi identificat în zilele noastre cu prilejul săpăturilor din agora (R. E. Wycherley, *The Athenian Agora* III, Princeton, 1957, p. 59—61). O situaţie asemănătoare se întîlneşte la Syde, unde ἡ ἱερὰ βουλή cinsteşte cu o statuie [τὸ]ν σεμνότατο[ν] Δῆμον (Emin Bosch, citat la J. şi L. Robert, BÉ, 1952, 156), în Mesambria, unde un decret onorific pomeneşte de două ori o statuie a Poporului personificat : παράστεμα τοῦ Δήμου (IGB, I^2 320, unde ultimul cuvînt trebuie scris cu majusculă), în sfîrşit, în Chersonesul Tauric, unde Poporului îi era dedicat un altar alături de al Fecioarei, principala divinitate locală : ἐν τῆι ἀκροπόλε[ι] παρὰ τᾶς Παρθένου βωμὸν καὶ τὸν τᾶς Χερσονάσου (IPE, I^2 352 = *Syll.*^{3}, 709, r. 51—52). În problema care ne reţine atenţia, un loc de sine stătător îl ocupă cultul Poporului roman (Δῆμος Ῥωμαίων), ale cărui manifestări

https://biblioteca-digitala.ro

încep curînd după biruinţa lui Flamininus asupra macedonenilor (J. S. Trail, Hesperia, 1971, p. 308—329) şi se prelungesc pînă tîrziu în epoca imperială. Cf. R. Mellor, *The Worship of the Goddess Roma in the Greek World*, 1945.

R. 14—15 : εἰκόν[ας τὰς παρεστώ]σα[ς αὐ]τῶι... Conjectura soţilor Robert, perfect adaptată lungimii lacunei, are şi meritul de a ne scuti de obligaţia de a ghici ale cui anume erau chipurile din jurul monumentului înălţat Poporului. În prima ediţie a textului, făceam presupunerea că ar putea fi vorba de o personificare a Democraţiei (şi ea adorată la Atena, cum rezultă dintr-o indicaţie a lui Pausanias, I 3, 3 ; cf. J. H. Oliver, *Demokratia*, p. 91 urm. ; A. F. Raubitschek, *Demokratia*, în Hesperia, XXXI, 1962, p. 238—243), sau de statuile ori busturile unor histrieni ilustraţi prin participarea la răscoala antioligarhică de pe la mijlocul sec. al V-lea (Arist., *Pol.*, V 6, 1305 b 1 urm.). Ipoteza era hazardată şi, oricum, neverificabilă. Cu citirea acceptată în text întrebarea poate rămîne fără răspuns, în aşteptarea lămuririlor pe care ni le-ar putea aduce descoperiri viitoare.

R. 16 : οἰκονόμος — μερισταί : magistraţi financiari pomeniţi în numeroase decrete din sec. III—II î.e.n. *(supra* nr. 6, 11 şi mai departe nr. 65).

R. 21—22 : ἱερωσύ[νην δημ]οσίαι Θεῶν τῶν ἐν Σαμοθράικηι. Preoţia cu care e investit Dionysios e *publică*, ceea ce îndreptăţeşte presupunerea că înainte de data decretului cultul Zeilor din Samothrake a putut fi la Histria un cult *particular*, ca altădată cultul Muzelor, devenit obştesc abia prin hotărîrea de cinstire a lui Diogenes (mai sus nr. 1). Ca în cazul acestuia, sacerdoţiul noilor divinităţi e ereditar, transmisibil în linie masculină celui mai virstnic dintre descendenţii sau colateralii lui Dionysios (cf. H. Volkmann, Klio, XXXIV, 1941, p. 62—71 ; J. şi L. Robert, BÉ, 1963, 169). Despre răspîndirea în Pontul Stîng a cultului Zeilor celor Mari (cum sînt numiţi de cele mai multe ori Zeii din Samothrake în inscripţiile templului), v. Hemberg, *Die Kabiren*, p. 221—231 ; despre templul lor la Histria, *supra* nr. 11 şi mai jos nota la r. 29—30.

R. 22—23 : στε[φανη]φορίαν... În mod obişnuit, dreptul de a purta cunună aparţinea în unele cetăţi greceşti magistratului sau preotului eponim (astfel la Milet şi în multe colonii milesiene, printre care Histria : mai departe nr. 59 şi, în general, Stier s.v. *Stephanophoria*, RE, III A, 2343—2347). În acelaşi timp, deprinderea de a purta cununi la săvîrşirea diferitelor acte de cult, şi în primul rînd a sacrificiului, era obligatorie pentru preoţii tuturor divinităţilor, chiar dacă nu-i menţionată anume (cf. totuşi, mai sus, nr. 1, r. 19—20 prevederile referitoare la στεφανηφορία lui Diogenes şi, în legătură cu un preot al lui Asclepios, *Syll.*[3], 1007, r. 9—11 : τὴν μὲν ἱερωσύνην ... εἶναι Ἀσκληπιάδου ... καὶ τῶν ἀπογόνων τῶν Ἀσκληπιάδου εἰς ἅπα[ντ]α [τ]ὸν χρόνον, καὶ στεφανηφορεῖν αὐτῶν ἀεὶ τὸν ἔχοντα τὴν ἱερωσύνην. Despre problemă, în general, pe lîngă R. Ganszyniec în RE, XI, 1588—1607, J. Köchling, *De coronarum apud antiquos vi atque usu*, Giessen, 1914 ; Sam Eitrem, *Opferritus u. Voropfer der alten Griechen u. Römer*, Uppsala, 1915).

R. 27 : ἡ[γ]εμόνας... mai sus nr. 6 şi, mai departe, 30.10.

https://biblioteca-digitala.ro

R. 29—30 : [βωμὸν τ]ῶν Θε[ῶν] τῶν ἐν Σα[μ]οθ[ρά]ικηι, desigur lingă altarul *templului* închinat Zeilor din Samothrake (mai sus nr. 11 şi mai departe nr. 58).

R. 30 — 31 : σταθ[έντος δὲ τ]οῦ ἀνδριάν[τ]ος... În opoziţie cu ἄγαλμα, întrebuinţat pentru a vorbi de o statuie de cult (L. Robert, *Hellenica*, XI—XII, p. 124, n. 2), ἀνδριάς înseamnă în mod obişnuit statuia unui bărbat sau a unei femei, chiar dacă excepţional poate căpăta şi semnificaţia de icoană divină (G. Roux, RÉG, 1962, p. 373—378; J. P. Rey-Coquais, IGLS, VI, p. 61, n. 4).

20

Muz. Constanţa, inv. 286 (altădată în Muzeul şantierului Histria). Fragment dintr-o stelă de marmură rupt în toate părţile, găsit în zidul interior al turnului G, în campania 1926. Dimensiuni : 14 × 19 × 8 cm. Înălţimea literelor : 10 mm (*omicron* de numai 5 mm). După scris, din jurul anului 200 î.e.n.

S. Lambrino, Dacia, III—IV, 1927—32, p. 400, nr. 3 (= SEG, XXIV 1098); J. Šifman, VDI, 1958 (4), p. 118—121. Cf. J. şi L. Robert, BÉ, 1962, 237, 189—190.

[Ἔδοξε τῆι βουλῆι καὶ τ]ῶι δή{ι}μωι· ἐπι[μηνι]-
[εύοντος Ἀπατο]υρίου τοῦ Παρμενίσ[κου]
[ὁ δεῖνα - - - - - - - - - -]ημου εἶπεν· ἐπειδ[ὴ]
[ὁ δεῖνα - - - - - - - - - -]ριδου Καρχηδόν[ιος]
[σῖτον μεταπεμψάμεν]ος εἰς τὴν πόλιν, π[αρα]-
[κληθεὶς ὑπὸ τῶν ἀρ]χόντων καὶ τοῦ [δή]-
[μου - - - cca. 12 - - - -]αι καὶ παρα{α}ποδόσθ[αι]
- - - - - - - - - - - - - - - - εταsθαι τὰ σιτικὰ
- - - - - - - - - - - - - - - - ασε πόλει - - - - - - - - - -
- - - - - - - - - - - - - - - - - - ρ - - - - - - - - - - - - - - - - - -

R. 2 : după NI, unghiul de jos al unui *sigma*. — R. 3 : [Ἀριστοδ]ήμου Lambrino *e.g.* —R. 4 : la început, *omicron* în parte şters, dar citeţ. [Διοσκου]ρίδου Lambrino *e.g.* — R. 5 — 7 : întregiri Lambrino, după Robert. —R. 5—10 : sînt restituite de Šifman precum urmează : [ἀνὴρ ἀγαθὸς ἀφικόμενο]ς εἰς τὴν πόλιν π[αραπέμπεσθα]ι καὶ παραποδόσθ[αι] τῆι πόλει καὶ μελ[ετᾶσθαι τὰ σιτικὰ καὶ ἐπειδὴ ἡ πόλις ἔ]ασε πολεῖ[ν ἐν τῆι πόλει καὶ ἐν τῆι χώ]ρ[αι τὸ σῖτον αὐτοῦ]. Valoarea acestor conjecturi e nulă, şi nu mai puţin comentariul care le însoţeşte. În acest sens, vezi judecata soţilor Robert („arbitraires, aberrantes et difficilement compréhensibles en grec") şi propriile mele observaţii, *Contribuţii*², p. 249, p. 16.

„Decret al Sfatului şi al Poporului. Sub preşedinţia lui Apaturios (?) al lui Parmeniscos, ... fiul lui... -emos a spus : întrucît... fiul lui Dioscurides (?), din Cartagina, care adusese în oraşul nostru un transport de grîu, rugat fiind de magistraţi şi de norod, a acceptat să... şi să-l cedeze în condiţii avantajoase cetăţii, ... fondurile destinate achiziţionării de grîne...".

https://biblioteca-digitala.ro

Fragment al unui decret în cinstea unui negustor străin, răsplătit pentru servicii aduse Histriei într-unul din momentele de criză alimentară a căror periodică revenire caracterizează istoria cetăţilor pontice în sec. III—I î.e.n. Despre împrejurările de pe urma cărora s-a ajuns la această situaţie, cf. *Contribuţii*[2], p. 42 urm., DID, I, p. 197 urm., precum şi comentariile la nr. 19. Aci relevăm doar faptul că pentru a face faţă nevoilor populaţiei sărace, cetăţile au fost silite să-şi creeze instituţii apropriate şi că, la Histria, cea mai veche menţiune a unui serviciu obştesc de aprovizionare se întîlneşte în decretul pentru Diogenes *(supra*, nr. 1).

R. 4 : Καρχηδόν[ιος]. Marea noutate a fragmentului o constituie locul de obîrşie al titularului decretului, evident surprinzător dacă ne gîndim la distanţa care desparte Cartagina de Histria. Numele însuşi al personajului s-a pierdut. Ne-am aştepta la unul semit, dar sufixul grec al patronimicului : -ιδου (întregit de Lambrino [Διοσκου]ρίδου e de natură să nedumerească. Tot o întrebare anevoie de lămurit e şi aceea dacă grîul transportat de necunoscut venea din Africa sau din vreun loc mai apropiat de Marea Neagră, ca Delos sau Rodos. În ultimă instanţă, răspunsul atîrnă de data pe care o atribuim fragmentului şi care nu-i uşor de fixat. După primul editor, ar fi vorba de prima jumătate a sec. II î.e.n. (la fel Rostovtzeff, SEHHW, III, p. 1462, n. 20), dar caracterele paleografice ale documentului indică mai curînd sfîrşitul sec. III i.e.n.

R. 5 : [σῖτον μεταπεμψάμεν]ος. Cum s-a mai relevat în comentariile la nr. 1 şi 18, de-a lungul celei mai mari părţi a epocii elenistice problema de căpetenie căreia sînt ţinute să-i facă faţă cetăţile Greciei metropolitane şi chiar coloniale (cazul Histriei nu-i unic ; cf. la Olbia, aproximativ din aceeaşi vreme, decretul pentru Protogenes, IPE, I[2] 32 A—B) e aceea a aprovizionării populaţiei cu grîne, în primul rînd a populaţiei sărace, incapabilă să plătească preţurile ridicate prilejuite de raritatea bucatelor. De-aci rolul tot mai important jucat în viaţa internă a oraşelor de „binefăcători" a căror intervenţie (sub formă de danii sau de împrumuturi fără dobîndă) izbuteşte să uşureze măcar în parte situaţia deseori tragică a maselor (despre rolul evergeţilor în viaţa cetăţilor greceşti în perioada elenistică, v. şi reflecţiile lui L. Robert, CRAI, 1969, p. 42 urm.). În legătură cu pricinile crizei şi cu mijloacele folosite pentru remedierea ei, deosebit de semnificativă mi se pare precizarea spicuită într-un decret din Chorsiai publicat de curînd de Paul Roesch, după care, într-un moment cînd lipsa de grîne era generală în Grecia centrală, cetăţile toate decretaseră interdicţia exporturilor : [σ]πανοσιτίας γενομένης περὶ [τὰν χώρ]αν, κὴ τᾶν πολίων πασ[ά]ων ἀπεψαφισμέ[νων τ]ὰν τῶ [σ]ίτω [ἀπο]στ[ο]λάν, προέχρεισε (scil. Kapon din Thisbe) τᾷ πό[λι πο]υρῶν κοφίνως διακατίω[ς κ]ὴ κατέστασε [τὸν] σῖτον τᾷ πόλι..... (Rev. Philol, XXXIX, 1965, p. 256 — 261). Ne explicăm, în aceste condiţii, nevoia de a face apel la pieţe uneori depărtate (către 330—326 Tanagra şi Plataiai primesc grîu din Cyrenaica : SEG, IX 2), ne explicăm şi activitatea desfăşurată în acest sens de intermediari întreprinzători de felul cartaginezului nostru sau al tyrianului Dionysios al lui Ariston, care, împreună cu sidonianul Heliodoros al lui Mousaios, se învrednicesc de recunoştinţa locuitorilor din Oropos pentru servicii analoge : εἰσαγαγόντες σῖτον ἀξιοσάντων τῶν πολεμάρχων ἀποδόσθαι τᾶι πόλει καθυπήκουσαν τᾶς καλῶς ἐχούσης τιμᾶς (B. Petrakos, Ὁ Ὠροπὸς

https://biblioteca-digitala.ro

καὶ τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀμφιαράου, Atena, 1968, p. 174, nr. 37). Tot din Oropos, provine, de altă parte, şi documentul publicat altădată de Leonardos (IG, VII 392), reeditat în ultima vreme de Petrakos (Ἀρχ. Ἐφημ., 1967 = SEG, XXIV 344), unde se vorbeşte de o încărcătură de grîne trimisă oropienilor de locuitorii din Tenedos şi ajunsă la destinaţie prin grija unui Straton din Smyrna, despre care ni se spune: τῆς τε ἀνακομιδ[ῆς] τ[ο]ῦ π[εμφθέντος σ]ίτο[υ] ὑπὸ τοῦ δήμου [Τενεδ]ίω[ν] τῇι π[όλει] [ἐφ]ρόντι[σ]εν, ἐπιχρήσας [ἑα]υτὸν πρ[οεδρ]εύειν ἵ[να ὡς λυσιτ]ελέστ[ατ]α κ[α]ὶ ἀσφ[α]λέ[στα]τα ἀποκ[αταστ]ήσ[η τ]ὸ πλοῖον ἰς τὸν λιμένα...

R. 6: Despre colegiul de ἄρχοντες, comentariul la nr. 9.3.

R. 7: παρα{α}ποδόσθ[αι]... Cum s-a relevat de primul editor, verbul e un ἅπαξ în textele greceşti pînă acum cunoscute. Înţelesul lui e totuşi neîndoios şi trebuie să-l considerăm ca echivalent cu παραπολεῖν ori παραπιπράσκειν, toate avînd accepţia de „a vinde alimente la un preţ mai mic decît al pieţii". Cf. comentariul la nr. 54 şi, în general, J. Triantaphyllopoulos, *Acta of the Fifth Intern. Congress of Greek and Latin Epigraphy*, Oxford, 1971, p. 65–69.

R. 8: σιτικά: mai sus, comentariul la nr. 18, p. 98–99.

21

Muz. Histria, inv. 345 A–B. Două fragmente dintr-o stelă de marmură ruptă în toate părţile, descoperite, primul, în 1956, în sectorul „economic" al cetăţii, al doilea, în 1958, în dărîmăturile turnului din stînga al porţii celei mari. Dimensiuni aproximative (împreună): 38 × 44 × 18 cm. Înălţimea literelor: 10–12 mm. După scris, din sec. III/II î.e.n.

D. M. Pippidi, St. clasice, VII, 1965, p. 183–185, nr. 3; cf. J. şi L. Robert, BÉ, 1966, p. 399–400, 272 (= SEG, XXIV 1094).

- - - - - - - - - - - - - - - - - - του Π - - - - - - - - [ἐνγράψαι]
[δὲ τοὺς ἡγεμόνας τοῦτο τὸ ψ]ήφισμα [εἰς στήλην]
[λιθίνην καὶ ἀναθεῖνα]ι ἐν τῶι ἱερ[ῶι τοῦ *e.g.* Ἀπόλ]-
[λωνος τοῦ Ἰατροῦ, ὅπου] ἂν αὐτῶι δ[οκῆι· τὸ δὲ ἀνά]-
[λωμα δοῦναι τὸν οἰκονόμο]ν, μερίσαι δ[ὲ τοὺς με]-
[ριστάς· ὅταν δὲ [τελ]ε[υτήσηι] τὸν βίον εὐ[γήρως...]
[. . . . . στεφ]ανω[θῆν]αι χρυσῶ[ι στεφάνωι]
[ἀρετῆ]ς ἕνεκεν κ[αὶ εὐνοίας τῆς εἰς τὸν δῆμον·]
[δοῦναι δ']αὐτῶι καὶ τ[αφὴν δημοσίαν, ὅπως καὶ]
[ἄλλοι φι]λοτιμότερ[οι γίνωνται, εἰδότες ὅτι ὁ δῆ]-
[μος τιμ]ᾶι τοὺς ἀγ[αθοὺς τῶν ἀνδρῶν, ἀποδιδοὺς]
[αὐτοῖ]ς τὰς ἀξίας [χάριτας - - - - - - - - - - - - - - - - -]

R. 1: după Π, lacună de ca. 9 semne, judecînd după rîndurile următoare, unde unele întregiri pot fi socotite sigure. —R. 2: înainte de H, parte din hasta lui *psi*; din A final, hasta înclinată stîngă. —R. 4: la sfîrşit, Δ în cea mai mare parte păstrat. —R. 5: prima literă sigur N. —R. 6: lungimea lacunei dintre E şi TON anevoie de apreciat: [τελ]ε[υτήσηι] J. şi L. Robert; tot aşa, la sfîrşitul rîndului εὐ[γήρως. —R. 7: [στεφ]ανω[θῆν]αι J. şi L. Robert. — R. 9: τ[αφὴν δημοσίαν] J. şi L. Robert. Lacuna finală de ca. 10 semne.

https://biblioteca-digitala.ro

„*hegemonii* să vegheze ca acest decret să fie săpat pe o lespede de piatră şi expus în templul lui Apollon Tămăduitorul (?), în locul unde sărbătoritul va găsi cu cale. Cheltuiala s-o verse *economul*, după ce suma va fi fost alocată de *împărţitori*. Atunci cînd, după o bătrîneţe fericită, se va săvîrşi din viaţă, să fie încununat cu cunună de aur pentru meritele şi rîvna lui faţă de Popor; să i se acorde şi o înmormîntare publică... pentru ca şi alţii să se îndemne a dobîndi slavă, cunoscînd că Poporul cinsteşte pe bărbaţii aleşi, dîndu-le mulţumita cuvenită...".

Decret pentru un necunoscut ale cărui merite faţă de cetate trebuie să fi fost neobişnuite, de vreme ce răsplăţile ce i se acordă sînt mari, iar onoarea înmormîntării publice nu se mai întîlneşte în vreo altă inscripţie histriană.

Magistraţii pomeniţi în cele două fragmente sînt toţi cunoscuţi din textele precedente: pentru *hegemoni*, cf. nr. 6, 8, 10, 11, 30; pentru *econom*: 6, 11, 19, 65; pentru *împărţitori*: 6, 19.

Cu privire la înmormîntările publice în oraşele greceşti, J. şi L. Robert, cărora li se datoreşte întregirea r. 9, trimit la textele strînse şi comentate în *Ét. anatoliennes*, p. 56—57 şi 563, n. 3; *La Carie*, II, p. 172; *Hellenica*, XI—XII, p. 274, n. 8 şi XIII, p. 165; *Op. min.*, II, p. 1122, n. 1 şi 1311—1315. Dintre toate, mă opresc asupra ultimului menţionat, un decret din Cyrene pentru Barkaios al lui Euchrestos, în ale cărui rînduri 12—15 se arată amănunţit ceremonialul înmormîntării viitoare: δεδόχθαι σὺν ταῖς προ[γεγονοίσαις] αὐτῷ τειμαῖς ἀκολουθῆσαι ἐπὶ τᾶς ἐκφορᾶς αὐ[τῶι τός τε] ἐλευθέρος παῖδας καὶ τὸς γέροντας καὶ τὰς [συναρχί]ας παίσας· βαστάξαι δὲ τὰν ἐκφορὰν αὐτῶι τός τ[ε ἐφήβος] καὶ τὸς ἄλλος τὸς μετέχοντας τοῦ ἀλείμματος [πάντας]· στεφανῶσαι δὲ αὐτὸν ἐπὶ τᾶς ἐκφορᾶς τὰν [πόλιν χρυσέῳ] στεφάνῳ καὶ ὅπλῳ ἐπιχρύσῳ καὶ εἰκόνι γ[ραπτᾶι καὶ ἀν]δριάντι χαλκέωι... În legătură cu procesiunea funebră descrisă în rîndurile precedente cu participarea obştii întregi, v. H. Metzger, *Ekphora. Convoi funèbre, cortège de dignitaires, en Grèce et à la periphérie du monde grec*, RA, 1975, p. 209—220.

22

Muz. Histria, inv. 357. Fragment al unei stele de marmură rupt în toate părţile, descoperit în campania 1956 în săpătura de degajare a basilicii coemeteriale. Dimensiuni: 34 × 20 × 13 cm. Înălţimea literelor: 12—13 mm. La stînga, în dreptul r. 13—15, marginea pare întreagă. După scris, de la sfîrşitul sec. III sau începutul sec. II î.e.n.

D. M. Pippidi, St. clasice, VII, 1965, p. 185—186, nr. 4. Cf. J. şi L. Robert, BÉ, 1966, 273 (= SEG, XXIV 1096).

```
--------ν αὐτῶι α----------
[-------τ]ῶι δήμωι ἐκκ[----------]
[------ἔδω]κεν τῶι δήμω[ι χρυσοῦς----]
[-----πε]ντακοσίους εἰ[ς ἐνιαυτόν ? ---]
--------εν χρήματα ἔδ[ωκεν ?------]
```

https://biblioteca-digitala.ro

[- - - - - - εἰς τὸ οἰ]κοδομηθῆναι - - - - - - -
[- - - - - - - τ]υχεῖν συγκεκ[λημένον ?- - - - - - -]
- - - - - - ἔδωκεν εἰς ἐλα[ιοθεσίαν? - - - -]
- - - - - - ς, ἄρχων τε γενό[μενος - - - - - -]
- - - - - - - διοίκησιν τῆς πό[λεως - - - - - -]
[- - - - - - χρήμα]τα ἐπηγγείλατο - - - - - - - - -
- - - - - - - - - ι καταγορασθησ[ομένου - - - - - -]
[- - - - - ἵνα εὐβοσ]ία γένηται τῶ[ι δήμωι - - - -]
- - - - - - - - - μενα ἐμ πολλ - - - - - - - - - - - -
- - - - - - - - - - - σθενους - - - - - - - - - - - - - -
- -

R. 1 : la sfîrşit, hastă înclinată spre dreapta. —R. 3 : primul K în parte distrus, dar citeţ ; înaintea lui, hastă verticală. —R. 5 : la început, extremitatea unei bare orizontale inferioare : poate E, poate *omega*? —R. 6 : după ultimul *iota*, bară orizontală superioară. —R. 7 : la sfîrşit, urma unei litere triunghiulare. —R. 11 : înaintea primului A, *tau* încă vizibil. —R.12 : καταγορασθησ[ομένου] J. şi L. Robert. —R. 13 : întregit tot de soţii Robert. —R. 14 : μενα Woodhead ; μὲν ἐκ prima ediţie. — R. 15 : la început şi la sfîrşit cîte un *sigma* în parte distrus.

Proasta stare de conservare a inscripţiei nu îngăduie o încercare de reconstituire a textului, nici o traducere legată a cuvintelor păstrate. Ceea ce se poate înţelege e că ne găsim înaintea unei decizii de cinstire a cuiva ale cărui merite erau înşirate de-a lungul celor 15 rînduri mutilate. Se stăruie îndeosebi asupra liberalităţilor necunoscutului, al căror total nu rezultă limpede (într-un singur caz e vorba de 500 stateri de aur, poate numai împrumutaţi cetăţii pe termen de un an), dar e evident că e vorba de mai multe sume, destinate unor scopuri diferite : în r. 6 se face aluzie la o zidire, în r. 8 la o cumpărare de ulei, probabil pentru buna funcţionare a gimnaziului (v. şi mai departe nr. 59), în r. 13 la o procurare de grîne pentru îndestularea populaţiei sărace : [εὐβοσ]ία (pentru înţelesu expresiei, mai sus nr. 18, r. 29).

O precizare de oarecare interes e şi aceea după care necunoscutul ar fi exercitat demnitatea de ἄρχων (r. 9 ; cf. r. 10 : διοίκησιν τῆς πόλεως). Indicaţia se alătură ştirilor mai vechi despre existenţa la Histria a acestui colegiu de magistraţi *(supra* nr. 7, 9 şi mai departe nr. 26, 37, 65).

23

MNA L 1421. Fragment dintr-o stelă de marmură cu chenar, rupt la stînga şi jos, descoperit în dărîmăturile basilicii cu absidă, la E de termele romane. Dimensiuni : 16 × 15 × 7 cm. Înălţimea literelor : 6—10 mm. După scris, din sec. III—II î.e.n.

V. Pârvan, Dacia, II, 1925, p. 204, nr. 8 ; D. M. Pippidi &Em. Popescu, Dacia, N.S., III, 1959, p. 237—38 (= SEG, XIX 465).

https://biblioteca-digitala.ro

[Ἔδοξε τῆι βουλῆι κα]ὶ τῶι δήμωι· ἐπιμη-
[νιεύοντος - - - - - - - -]ν τοῦ Θεογνήτου,
[ὁ δεῖνα *e.g.* Θεο]μβρότου εἶπεν· ἐ-
[πειδὴ ὁ δεῖνα *e.g.* Χαι]ρέου, Ἀπολλωνι-
[άτης, ἀνὴρ καλὸς καὶ] ἀγαθὸς ὢν διατε-
[λεῖ καὶ κοινῆι τῆι πό]λει καὶ ἰδίαι τοῖς ἐν-
[τυγχάνουσιν αὐτῶι τῶ]ν πολιτῶν χρεί-
[ας παρέχεται -]

R. 5 : ἀνήρ καλὸς καὶ Pippidi ; πρότερόν τε Pârvan. —R. 8 : παρέχεται Pippidi ; παρεχόμενος Pârvan.

„Decret al Sfatului şi al Poporului. Sub preşedinţia lui ... fiul lui Theognetos, ... fiul lui Theombrotos (?) a propus : întrucît ... ... fiul lui Chaireas (?), din Apollonia, bărbat ales şi de seamă, îndatorează în tot chipul oraşul îndeobşte şi pe cetăţenii (histrieni) ce se întîmplă să aibă nevoie de serviciile lui...".

Hotărîrea cinsteşte pe un necunoscut din Apollonia Pontică (azi Sozopol, în R. P. Bulgaria), acordîndu-i privilegiile obişnuite în asemenea cazuri (mai sus nr. 10 şi mai departe 32, 47). Primul editor atribuia documentul sec. III i.e.n., opinie împărtăşită şi de Chr. Danoff, Izvestija-Sofia, XII, 1938, p. 218—219, care-l datează chiar din prima jumătate a acestui veac, întemeindu-se pe legăturile prieteneşti existente la acea vreme între cele două cetăţi (mai departe nr. 112). În realitate, caracterele paleografice ale fragmentului nu îndreptăţesc o datare atît de ridicată. De altă parte, ştim acum că alianţa dintre Histria şi Apollonia, încheiată poate în prima jumătate a sec. III continua să fie în vigoare un secol mai tîrziu, cum se vede din decretul apolloniat publicat mai departe sub nr. 64. Altă hotărîre în cinstea unui locuitor al Apolloniei, votată de Adunarea histriană în prima jumătate a sec. II, mai jos nr. 30.

24

Fragment de marmură rupt în toate părţile, altădată în colecţia Slobozianu, acum în Muzeul din Constanţa. Dimensiuni : 31 × 22 × 13 cm. Înălţimea literelor : 10 mm (*omicron* mai mic : 8 mm ; *phi* : 15 mm). Ca loc de proveniență se dă comuna Corbu (altădată Gargalîc), unde s-au semnalat din secolul trecut inscripţii de sigură proveniență histriană (mai departe, nr. 109). După scris, sec. II î.e.n.

Th. Sauciuc-Săveanu, Dacia, II, 1925, p. 122, nr. 3 ; reeditată cu unele citiri noi de D.M. Pippidi, St. clasice, IX, 1967, p. 230—232, nr. 16 (= SEG, XXIV 1090).

- - - - - - - - - - - φοντω - - - - - - - - - - - -
[- - - - - - - - - ψη]φισμάτων - - - - - - - - - -
[- - - - - - οἰου]μένου τοῦ [δήμου - - - - - -]
- - - - - - -] τοῦντος υ - - - - - - - - - - - -
[- - - - - - πάντ]ων τῶμ πολιτῶ[ν - - - - -]
[- - - - - - - τ]οῖς σώμασι πολι[τικοῖς - - - -]

https://biblioteca-digitala.ro

[- - - - - τὸν δ]ῆμον ἀποδοῦναι - - - - - - - -
8 - - - - - οὺς ἐπέλυσεν τοῦ [λύτρου ?- - - -]
[- - - - - - δο]ὺς χρήματα καὶ - - - - - - - -
[- - - - - χρημά]των ἀπέδωκεν αὐ[τῶι ?- - - -]

Copia lui Sauciuc-Săveanu. Întregiri 3, 6, 8, 9, 10 Pippidi.

Fragment dintr-un decret desigur important, judecînd după puţinele cuvinte susceptibile de întregire. Primul editor observa că „terme ni ca σώμασι (r. 6), χρήματα (r. 9) şi, mai ales, ἐπέλυσεν (r. 8) ne duc cu gîndul la urmările unor complicaţii războinice dintr-o vreme ce nu poate fi precizată". În ce mă priveşte, socot că data documentului trebuie căutată în jurul anului 200 î.e.n. şi că, cu multă probabilitate, e vorba în el de serviciile cuiva care, ca necunoscutul din decretul publicat mai sus sub nr. 16, trebuie să fi contribuit din averea sa personală la răscumpărarea unor histrieni luaţi prizonieri (σώματα πολιτικά).

În legătură cu proveniența fragmentului, se poate spune cu destulă certitudine că ne găsim înaintea unui document histrian. Comuna Corbu e cunoscută de un veac şi mai bine ca locul de găsire al unei alte inscripţii aduse din cetatea de pe ţărmul lacului Sinoe (mai departe nr. 109), iar un învăţat francez în trecere prin Dobrogea, Ernest Desjardins, care ne-a lăsat o preţioasă descriere a antichităţilor greco-romane notate în cursul călătoriei prin ţara noastră, declară a fi văzut acolo „ruinele unor temple şi ale altor monumente de tot soiul" (AICA, 1868, p. 93, nr. 103). În vremea din urmă, săpături arheologice executate timp de mai multe campanii de Muzeul de arheologie Constanţa au scos la iveală urme interesante ale unei aşezări sătești din sec. VI—V î.e.n. (M. Bucovală şi M. Irimia, Pontica, IV, 1971, p. 41—55).

25

Muz. Histria, inv. 391. Fragment al unei stele de marmură rupt în toate părţile (mai puţin la dreapta, unde scrisul e neatins şi unde chenarul singur pare vătămat), descoperit în campania 1963 în ruinele tîrzii din stînga porţii celei mari. Dimensiuni: 15 × 13 × 5 cm. Înălţimea literelor: 13 mm (X, Ω, N, O, Θ : 7—8 mm). După scris, din sec. III/II î.e.n.

D. M. Pippidi, SCIV, XIX, 1968, p. 429, nr. 1 (= SEG, XXIV 1102). Cf. *id.*, St. clasice, VIII, 1966, p. 231—232.

- -
[- - - - - - - - - - - - - - - - - ἐπαινέσαι] αὐτὸ[ν]
[ἐπὶ τούτοις καὶ στεφανῶσ]αι χρυσῶ[ι]
[στεφάνωι τοῖς Θαργηλίοις (?) ἐ]ν τῶι θε-
[άτρωι - - - - - - - - - - - - - -] ΣΩΝ δὲ καὶ
5 [- - - - - - - - - - - - εἶναι δ'α]ὐτῶι καὶ
[ἐκγόνοις προξενίαν, πολι]τείαν,
[ἰσοτέλειαν καὶ εἴσπλουν καὶ ἔκ]πλουν
[καὶ ἐμ πολέμωι καὶ ἐν εἰρήνηι ἀσυλεὶ κ]αὶ
[ἀσπονδεί -]

https://biblioteca-digitala.ro

R. 1 : la sfîrşit, jumătatea inferioară a lui *omicron* încă vizibilă. La fel, la sfîrşitul r. 2, partea stîngă a lui *omega*. —R. 3 : la început, hasta dreaptă şi extremitatea inferioară a barei lui N. —R. 5 : după braţele divergente ale lui Y, *tau* vătămat dar totuşi citeţ. —R. 7 : din *pi* iniţial, numai parte din bara orizontală. Din pricina mărimii lacunelor, împărţirea textului în rînduri nu poate pretinde la exactitate : oricum, o lungime de rînd de circa 30 semne are multe şanse să se apropie de adevăr.

„... să fie lăudat pentru aceste temeiuri şi încununat cu cunună de aur la sărbătoarea *Thargeliilor* (?) în teatru, ... să i se acorde, lui şi urmaşilor, calitatea de *proxen*, cetăţenia, egalitatea fiscală, cum şi intrarea şi ieşirea din port în timp de război şi de pace, ferit de represalii şi fără o convenţie anume...".

Frîntura e a unei hotărîri menite să răsplătească serviciile unui cetăţean străin, căruia i se acordă distincţiile obişnuite în asemenea împrejurări (cf. mai sus comentariile la nr. 10). Redactarea nu se abate de la formularul cunoscut, ceea ce şi face posibilă întregirea textului într-o bună măsură. Din acest punct de vedere, dificultăţi nu prezintă decît r. 4—5, a căror restituire nici n-am încercat-o. Supusă îndoielii e şi conjectura Θαργελίοις în r. 3, unde trebuie să fi figurat menţiunea unei sărbători importante din calendarul local. În sprijinul soluţiei alese, cf. nr. 65, r. 29—30 : καὶ στεφ[ανῶ]σαι αὐτὸν χρυσῶι στεφάνωι το[ῖς Θαρ]γηλίοις...

Dar interesul deosebit al fragmentului stă în pomenirea, în r. 3—4, a unui teatru a cărui existenţă la Histria, în epoca elenistică, multă vreme contestată, e acum dovedită prin cel puţin două texte explicite (mai sus comentariul la nr. 8).

26

Muz. Histria, inv. 302. Stelă fragmentară de marmură cu două registre, ruptă sus şi jos, descoperită nu se ştie în ce împrejurări între 1927—1942. Din relieful care împodobea registrul superior se văd încă partea de jos a unui altar circular şi, în dreapta acestuia, extremitatea inferioară a unei herme. Între relieful adîncit şi marginea dreaptă a stelei, urme de litere abia vizibile. Dimensiuni : 29 × 28 × 8 cm. Înălţimea literelor : 13 mm. După scris, din sec. II î.e.n.

Preambulul (r. 1—5) publicat de D. M. Pippidi în NEH, 1955, p. 98, n. 1. Prima ediţie completă : Em. Popescu, SCIV, VII, 1956, p. 347—349 (= SEG, XIX 467). Cf. J. şi L. Robert, BÉ, 1958, p. 281, 336.

['Επ' ἱ]έρεω 'Εστιαίου τοῦ Μικκαλίω-
νος, μηνὸς Ταυρεῶνος, ἔδοξε
τῆι βουλῆι καὶ τῶι δήμωι· ἐπιμηνι-
4 εύοντος Εὐπολέμου τοῦ Κλεο-
μέδοντος οἱ ἄρχοντες εἶπαν· ἐπε-
[ι]δὴ Διοκλῆς 'Αρτεμιδώρου Κυζικη-
νὸς ἰατρὸς μεταπεμφθεὶς ὑπὸ τοῦ
8 [δή]μου καὶ ποιησάμενος ἀκροάσεις

https://biblioteca-digitala.ro

[καὶ συνκρί]σεις πλείονας ἐμ πάσαις
[εὐδοκίμησεν, ἀ]ξιωθείς τε διὰ ταῦτ-
[α ὑπὸ τῶν ἀρχόντ]ων ἐδημοσίευσε
- -

R. 9—11: J. şi L. Robert, în loc de [καὶ ἐμπειρίας (?) - - - - ἀ]-ξιωθείς τε διὰ ταύτ[ας - - -καὶ ἀποδημ]ῶν Popescu. — R. 12: δωρεὰν ἐν ἄλλαις νόσοις... Popescu.

„În anul sacerdoţiului lui Hestiaios al lui Miccalion, luna Taureon, Sfatul şi Poporul, sub preşedinţia lui Eupolemos fiul lui Cleomedon şi la propunerea arhonţilor, au hotărît: întrucît Diocles al lui Artemidoros, medic din Cyzic, trimis fiind de Popor, a făcut în oraşul nostru mai multe expuneri şi demonstraţii, dobîndind bună faimă, iar mai tîrziu, solicitat de arhonţi, a primt să fie numit medic public...".

Interesul documentului pentru cunoaşterea vieţii culturale la Histria în epoca elenistică a fost pus în lumină de primul editor, care pe baza unui bogat material comparativ a subliniat împrejurarea că demonstraţiile şi conferinţele lui Diocles trebuie să fi avut loc în gimnaziu pentru uzul tineretului, în primul rînd, dar şi al altor ascultători atraşi de materia tratată şi de faima vorbitorului venit de departe (cf. nr. 32 şi, în general, E. Ziebarth, *Schulwesen* [2], p. 122—123; H.-I. Marrou, *Éducation* [4], p. 257—258; M. P. Nilsson, *Die hellenistische Schule*, München, 1955, p. 48, 58). Ceea ce Em. Popescu a reţinut mai puţin, dar a fost relevat cu drept cuvînt de J. şi L. Robert, e faptul că — în urma succesului obţinut — medicul cizicen a fost solicitat să devină medic *public* al Histriei, calitate ce nu se acorda decît unor practicieni reputaţi, printr-o hotărîre specială a autorităţilor locale. În cazul care ne interesează, invitaţia pare să fi venit din partea colegiului de arhonţi (r. 11), care avea desigur căderea să decidă în materie. Recunoaşterea din partea Adunării e implicită, de vreme ce decretul vorbeşte de Diocles ca de un medic cu funcţiuni obşteşti.

În aceeaşi ordine de idei, trebuie arătat că aşa-numitul δημόσιος ἰατρός nu era singurul care-şi putea practica meseria într-o cetate oarecare. Alţi medici, mai mult sau mai puţin calificaţi, aveau dreptul să îngrijească pe bolnavi la Histria (unde în epoca romană ni se vorbeşte chiar de o *asociaţie* a medicilor: mai departe nr. 57), poate chiar şi alţi medici publici, de vreme ce nu rezultă de nicăieri că numărul acestora ar fi fost limitat. Fără îndoială, situaţiile trebuie să fi variat de la o cetate la alta în funcţie de numărul populaţiei, de mijloacele fiecărei comunităţi şi de numărul persoanelor calificate la dispoziţia autorităţilor (în toate aceste privinţe, v. lucrările lui Robert Pohl, *De Graecorum medicis publicis*, Berlin, 1905, şi Louis Cohn-Haft, *The Public Physicians of Ancient Greece*, Northampton Mass., 1956).

R. 1: [ἐπ' ἱ]έρεω, preotul menţionat e al lui Apollon Ἰατρός, eponimul Histriei de la începutul cetăţii pînă tîrziu în epoca imperială. Cum s-a relevat la nr. 1, faptul că în preambulul altor decrete din epoca elenistică se menţionează aşa-numitul ἐπιμηνιεύων τῆς ἐκκλησίας nu

https://biblioteca-digitala.ro

înseamnă, cum s-a susţinut, că eponimatul ar fi trecut de la o vreme pe seama unui demnitar civil (cf. *Contribuţii*², p. 80—85). Cea mai bună dovadă în această privinţă ne-o oferă tocmai decretul de care ne ocupăm, care alături de preotul lui Apollon, eponimul propriu-zis, menţionează în r. 3—4 şi pe ἐπιμηνιεύων, „falsul eponim", cum i se spune uneori. Cum s-a relevat mai întîi de Pârvan, ἱέρεω e genitivul lui ἱέρεως, forma ionică a atticului ἱερεύς.

R. 1—2 : Μικκαλίων, nume rar la Histria, dintr-o familie bogat reprezentată în alte părţi ale lumii greceşti : Μίκκα, Μίκκαλος, Μίκκος — toate dintr-o rădăcină care înseamnă „mic". Cf. L. Robert în BÉ, 1956, 293 şi, mai pe larg, în *Noms indigènes*, p. 53 urm. şi 256 şi *Hellenica*, XIII, p. 254, n. 3.

R.2 : Ταυρεών : una din lunile calendarului ionian, des pomenită în documentele din Milet şi din coloniile sale (Fr. Bilabel, *Ionische Kolonisation*, p. 67—80 ; cf. E. J. Bickerman, *Cronologia*, p. 14—15 şi Alan Samuel, *Chronology*, p. 114—118). La Milet, T. era cea dintîi lună din anul civil şi religios, urmînd după Ἀρτεμισιών (A. Rehm, *Delphinion*, p. 230 urm.). La Histria, unde pînă acum nu sînt atestate decît 4 din cele 12 luni ale calendarului metropolei (Pippidi, *Contribuţii*², p. 115—116), începutul anului trebuie să fi coincis cu echinocţiul de primăvară (Bischoff, RE, X, 1584, § 65 ; Sontheimer, RE, IV A, 2537—38). În luna T. se celebra probabil sărbătoarea Ταύρια, în cinstea lui Poseidon, despre al cărui cult la Histria ni s-au păstrat informaţii interesante (mai departe nr. 60, 61).

R.6—7 : Κυζικηνός. Legăturile Histriei cu Cyzicul sînt vechi şi statornice. În ordinea economică trebuie amintită larga circulaţie a monedelor cyzicene în bazinul Mării Negre (IPE, I² 24 = *Syll.*³, 218 , cu comentariul lui P. O. Karyskovski, VDI, 1958 (3), p. 121—127 şi R. Bogaert, *Banques et banquiers*, p. 121—125 ; Suz. Dimitriu, SCIV, VIII, 1957, p. 103—111), iar în ordinea culturală, imprejurarea că unii tineri histrieni mergeau să-şi desăvîrşească instrucţia la Cyzic (mai departe nr. 267 ; cf. Em. Popescu, SCIV, VII, 1956, p. 345), îndreptăţind afirmaţia lui W. W. Tarn după care, în epocile elenistică şi romană, acest oraş ar fi jucat rolul unui „oraş universitar" pentru tineretul bogat din oraşele pontice şi chiar pentru fiii unor dinaşti din regiunile trace (*Civ. hellénistique*, p. 160).

R.8 : Pentru ἀκροάσεις, „conferinţe", v. textele strînse şi comentate de L. Robert în *Ét. anatoliennes*, p. 79—81, unde — alături de alţi specialişti în cele mai variate discipline — se menţionează şi medici călători din oraş în oraş pentru a-şi întreţine ascultătorii cu probleme de higienă şi de chirurgie. Cum s-a arătat înainte, asemenea expuneri aveau loc în gimnazii, unde în acest scop erau amenajate încăperi anume : ἀκροατήρια (IGR, IV 1703 ; cf. W. Doerpfeld, AM, 1908, p. 334—336 ; J. Keil, ÖJh. XXVIII, Beibl. 9—10 ; J. Delorme, *Gymnasion*, p. 324—325).

R.9 : [συνκρί]σεις, conjectura soţilor Robert, după un decret din Andros în cinstea medicului Herodes : παραγενόμενός τε πρὸς ὑμᾶς καὶ ποιησάμ[ενος - - τ]ε καὶ σύνκρισ[ιν] (AM, LIX, 1934, p. 69, nr. 23 = IG, XII suppl. 24). Cuvîntul însuşi, care la propriu înseamnă „comparaţie", în documentele privitoare la medici pare să fi fost folosit cu înţelesul de „explicaţii, interpretări, demonstraţii" (după J. şi L. Robert, BÉ, 1958, 336, p. 281, „des diagnostics").

https://biblioteca-digitala.ro

R.10 : [εὐδοκίμησεν]. Tot o conjectură a soţilor Robert, care trimit pentru texte paralele la *Ét. épigr. et philol.*, p. 14 : [ἀ]ποκαθή[μενος] ἐν τῶι [γυμνασίωι] ἀκροάσ[εις ποι]ήμενο[ς πλείονας εὐ]δοκίμ[ησε] ; BCH, 1954, p. 69 : εὐδοκιμῶν τε πολλοῖς γέγονεν σωτηρίας παρα[ίτ]ιος ; de comparat şi cu BCH, XXIII, 1899, p. 572 : ἀποκαθήμενος ἐν τῶι γυμνασίωι καὶ διατεθέμενος σχολὰς ἐν αἷς καὶ εὐδοκίμησε . . .

R. 11 : ἐδημοσίευσε. Lucrarea lui Cohn-Haft citată înainte e exemplară prin bogăţia informaţiei şi acribie. Cele 66 documente epigrafice pe analiza cărora se întemeiază, ca şi textele din autori pe care le foloseşte, contribuie la lămurirea celor mai multe probleme ridicate de condiţia medicilor publici în Grecia veche, de la primul δημόσιος ἰατρός de care avem ştiinţă, Demokedes din Crotona, la aspectele variate ale activităţii lor de fiecare zi. La inscripţiile culese de Cohn-Haft, adaug un decret din Samos publicat de Chr. Habicht în 1957 (AM, LXXII, p. 233, nr. 64, r.2 urm.), lămuritor pentru serviciile ce se aşteptau din partea unui „doftor obştesc" : [Διόδωρος Διοσκουρίδου] ἰατρὸς δεδημοσιευκὼς ἐ[φ' ἔτη πλείονα παρ' ἡμῖν] καὶ παρεισχημένος τὰς χ[ρε]ίας κατὰ τὴν τέχνη[ν] ἀνεγκλήτως, καὶ ἐν τῆι ἀποκ[α]ταστάσει τῆς πόλεως καὶ ἐν τοῖς ἄκρων πολιορ[κί]αις πολλῶν τραυματιῶν γινομένων κτλ. (laude similare şi într-un decret din Astypalaia pentru medicul rodian Idriarchos al lui Karpon, editat de W. Peek, Abhdl. Sächs. Akad. d. Wiss., philol.-hist. Klasse, LXII 1 (1969), p. 38—39, nr. 87). Rămîne, oricum, o particularitate interesantă a vieţii sanitare şi culturale a Histriei în perioada autonomiei, faptul de a fi adoptat o instituţie pe care desigur nu toate coloniile greceşti din Marea Neagră vor fi cunoscut-o. Dintre documentele epigrafice privitoare la medici descoperite în această parte a lumii antice, vezi fragmentul IPE, I² 348, din Chersonesul Tauric (cu întregirile lui Ad. Wilhelm, SEG, III 599) : [ἀρρωστημάτων ἐμπεσόντων μεγ]άλων κ[αὶ ἐπικινδύνων φιλοτίμως ἀνεστράφη καὶ πο[ιησάμενος ἀπόδειξιν τᾶς τέχ]νας εὐδοκίμησε, — pe lîngă inscripţiile mai puţin explicite IGB, I² 15 bis, 15 ter şi 315. Alte exemple la Ad. Wilhelm, *Ärzte u. Ärztinnen in Pontos* . . . (ÖJh, XXVII, 1931, Beibl. 73—96), pe lîngă *Neue Beiträge*, IV, 33 (= *Akademieschriften*, I, 1974, p. 227 urm., decret din Seleukeia).

27

Muz. Histria, inv. 266. Fragment dintr-o stelă de marmură ruptă sus, jos şi la dreapta, descoperit în campania anului 1953 în săpătura din Valul III. Dimensiuni : 17 × 20,5 × 5,5 cm. Înălţimea literelor : 11 mm. După scris, din sec. II î.e.n.

I. Stoian, SCIV, V, 1954, p. 95, nr. 10 ; reeditată de D. M. Pippidi, *ibid.*, p. 549—554 (= SEG, XVIII 292). Cf. J. şi L. Robert, BÉ, 1955, 163, a. ; BÉ, 1956, 188.

[Ἔδοξε τῆ]ι βου[λῆι καὶ τῶι δήμωι],
[ἐπιμ]ηνιεύον[τος - - - - - - - - - - - - - - -]
[. . .] Λυσιμάχου, Α - - - - - - - - - - - - -
4 [Μ]ονίμου εἶπεν· ἐ[πειδὴ - - - - - - - - -]
ος Ἡρακλείδου - - - - - - - - - - - - - - - - -
ἐνδημήσας εἰς τ[ὴν πόλιν ἠρχι]-

https://biblioteca-digitala.ro

τεκτόνησεν ἔτη [πλείω καὶ εὐ]-
8 δοκίμηκε, τήν τε ἐ[νδημίαν πε]-
ποίηται εὔτακτόν [τε καὶ κατα]-
ξίαν ἀμφοτέρων τ[ῶν πόλεων],
[δεδόχθαι] τῆι βου[λῆι καὶ τῶι δή]-
[μωι ἐπηνῆσθαι - - - - - - - - - - - - - -]

R.3 : înainte de *lambda*, loc pentru 2—3 semne; la sfîrşit, 'A[ρισταγόρας] Stoian. — **R.4—5** : [Μένισκ]ος Stoian; la sfîrşit, Βυζάντιος Stoian. —**R.7** : πλείω Robert; πολλά Pippidi. —**R.8—11** : τήν τε ε[ὐδοξίαν καὶ πε]ποίηται εὔτακτον [τὴν ἐπισκευα]σίαν ἀμφοτέρων τῶν τ[ειχῶν *(uel* πυλῶν) τῆς πόλεως] Stoian. — **R.9 — 11** : [τε καὶ κατα]ξίαν Robert; [καλὴν καὶ ἀ]ξίαν Pippidi.

„Decret al Sfatului şi al Poporului. Sub preşedinţia lui ..... al lui Lysimachos, ... fiul lui Monimos a propus : întrucît ..... al lui Herakleides, din ....., stabilindu-se în acest oraş, a exercitat ani îndelungaţi meseria de arhitect dobîndind faimă bună, iar şederea printre noi i-a fost rînduită şi vrednică de cetatea de baştină şi de a noastră, Sfatul şi Poporul să găsească cu cale a lăuda ...".

Decret onorific pentru un arhitect necunoscut, fiu al lui Herakleides, originar poate dintr-un oraş pontic sau dintr-o cetate a Greciei metropolitane. Caracterul „formular" al documentului şi vagul termenilor întrebuinţaţi exclud posibilitatea ca necunoscutul să fi adus Histriei servicii de felul celor postulate de primul editor, după care „am avea a face cu aluzia la una din numerousele refaceri ale vechiului zid de incintă, ... refacere de pus pe la sfîrşitul sec. al II-lea î.e.n., cînd se datează, după caracterele scrierii, această inscripţie" *(loc. cit.*, p. 96). Nici condiţiile descoperirii fragmentului, nici cuprinsul lui nu îndreptăţesc o asemenea ipoteză, cum am încercat s-o dovedesc în SCIV, V, 1954, p. 549—555.

R.7—8 : εὐδοκίμηκε cf. L. Robert, Gnomon, XXXV, 1963, p. 58—59.

R.8—10 : Despre propunerile de întregire ale primului editor, J. şi L. Robert, BÉ, 1955, observă cu dreptate că sînt „sans parallèles et impossibles". Pentru lecţiunile adoptate, cf. *Syll.*[3], 658, r. 10 urm. (din Abdera) : ἄνδρες - - - ἄξ[ιοι σφετέρα]ς πατρίδος καὶ εὔνοι τῶι ἡμετέρωι δήμωι; 682, r. 5 urm. (Pergam) : τάν τε ἀναστροφὰν κα[ὶ τὰν ἐπιδαμί]αν ἐποιήσαντο ἀξίως; 734, r. 10 urm. (Delfi) : τάν τε παρεπιδαμίαν καὶ τὰν ἀναστροφὰν ἀξίαν πεποίηται; IPE, I² 348, r.3 urm. (Chersonasos) : εὐδοκίμησε [καὶ τάν τε ἐνδαμίαν καὶ τ]ὰν ἀναστροφὰν εὔτ[ακτον τε καὶ πρέ]πουσαν τᾶι τέχναι πε[ποίηται]; mai ales BCH, XXVI, 1902, p. 394, reeditată de Ad. Wilhelm, *Beiträge*, p. 146, nr. 132 : ἐνδημήσας εἰς τὴν πόλ[ιν] ἡμῶν καὶ παρεπιδημήσας χ[ρό]νον καὶ πλείονα τήν τε παρεπιδημίαν καὶ ἀναστροφὴν [πε]π[οίητ]αι εὔτακτον τε καὶ [σώφρονα καθ' ὃ]ν τρόπον ἐπέβαλλεν ἀνδρὶ καλῶι καὶ ἀ[γαθῶ]ι ἀξίως τῆ[ς] τε ἡμετέ[ρας] πόλεω[ς] καὶ τῆς Ὑπαταίων [καὶ τῆι] καθ'ἑαυτὸν τέχνηι... Nu e de trecut cu vederea nici decretul tomitan AEM, XI 41, nr. 16, cu observaţiile lui W. Weinberger, *ibid.*, XII, 1889, p. 127—130 şi Ad. Wilhelm, *Beiträge*, p. 149.

https://biblioteca-digitala.ro

28

Muz. Histria, inv. 86. Partea inferioară a unei stele de marmură ruptă sus, jos şi la dreapta, găsită între anii 1923—1925 în dărîmăturile curtinei *g*. Dimensiuni: 16,5 × 14 × 8 cm. Înălţimea literelor: 6—10 mm. După scris, din sec. II î.e.n.

V. Pârvan, Dacia, II, 1925, p. 205, nr. 9, D. M. Pippidi, SCIV, VI, 1955, p. 889—895, (= *Contribuţii* [2], p. 65—73; SEG, XVIII 290). Cf. L. Robert, BCH, LIII, 1929, p. 154, n. 3 (= *Op. min.*, I, p. 129, n. 3).

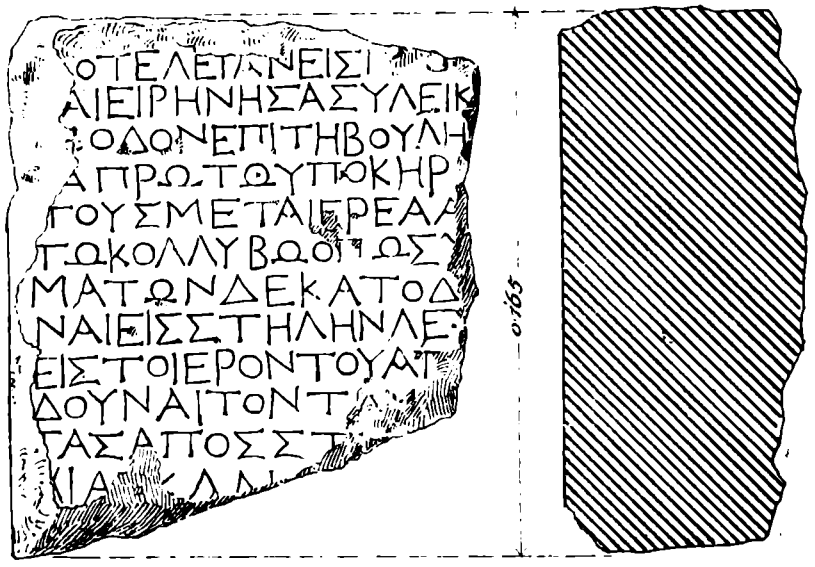

[ἰσ]οτέλειαν, εἰσπ[λ]ο[υν καὶ ἔκπλουν καὶ πολέμου]
[κ]αὶ εἰρήνης ἀσυλεὶ κ[αὶ ἀσπονδεί· εἶναι δὲ αὐτῷ]
[ἔ]φοδον ἐπὶ τὴ⟨ν⟩ βουλὴ[ν καὶ τὸν δῆμον μετὰ τὰ ἱε]-
[ρ]ὰ πρώτῳ· ὑποκηρ[ύσσειν δὲ τοὺς - - - - - - - - - -]
τοὺς μετὰ ἱερέα Λ[- - - - - - - - - ἄδειαν αὐτῷ ἐπὶ]
τῷ κολλύβῳ ὅπως [ὑπάρξει καὶ ἄλλοις, κατὰ τὸ δόγ]-
μα τῶν δέκα· τὸ δ[ὲ ψήφισμα τοῦτο ἀναγραφῆ]-
ναι εἰς στήλην λε[υκοῦ λίθου καὶ ἀνατεθῆναι]
εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀπ[όλλωνος· τὸ δὲ ἀνάλωμα]
δοῦναι τὸν τ[αμίαν ἀφ' ὧν χειρίζει αὐτὸς εἰς]
τὰς ἀποσστ[ολὰς τῶν πρέσβεων καὶ εἰς τὰ ξέ]-
[ν]ια· κα[λέσαι δὲ αὐτὸν καὶ πρὸς τὸν ἱερέα]
[τοῦ Ἀπόλλωνος - - - - - - - - - - - - - - - - - - -]

R.3—5: întregirile sînt ale lui L. Robert. Pârvan citea: [παραχρῆμ]α πρώτῳ ὑποκηρ[ύγματι, πρὶν ἐλθεῖν πάντας] τοὺς μετὰ ἱερέα... — R.5: [ἄδειαν αὐτῷ] Pippidi; ἀ[τέλειαν δὲ εἶναι αὐτῷ] Pârvan. — R.6: ὅπως ὑ[πάρξει καὶ ἄλλοις] Pippidi; ὅπως ὑ[πάρχῃ ὁ νόμος] Pârvan. — R.8: [ἀνατεθῆναι] Pippidi; [ἀναθεῖναι] Pârvan. — R.11—12: [καὶ εἰς τὰ ξέν]ια Pippidi. — R.12—13: κα[λέσαι δὲ αὐτὸν καὶ πρὸς τὸν ἱερέα τοῦ Ἀπόλ]λωνος] Pippidi; κα[λέσαι δὲ αὐτὸν καὶ ἐπὶ ξένια?] Pârvan.

https://biblioteca-digitala.ro

.... egalitate fiscală, dreptul de a intra şi de a ieşi din port în timp de război şi de pace, ferit de silnicii şi fără o învoire specială ; la fel, îngăduinţa de a se înfăţişa Sfatului şi Adunării îndată după rezolvarea treburilor religioase. (Arhonţii?) din anul următor preotului eponim A ... să proclame îngăduinţa de a practica zărăfia, aşa cum se va acorda şi altora, potrivit hotărîrii „celor zece". Prezentul decret să fie săpat pe o stelă de marmură şi aşezat în templul lui Apollon, suma necesară urmînd a fi plătită de casier din fondurile pentru trimiteri de soli şi daruri. Să fie poftit şi la preotul lui Apollon...".

Hotărirea e în cinstea unui zaraf străin, căruia i se acordă, împreună cu răsplăţile obişnuite în asemenea cazuri, învoirea de a-şi practica meseria la Histria, în cadrul dispoziţiilor emanate de la un colegiu de magistraţi numit „al celor zece". Fragmentul e interesant tocmai prin menţiunea acestor dregători, niciodată pomeniţi în vreun alt text histrian, ca şi prin unele particularităţi de redactare, din păcate nu de ajuns de sigure, din pricina proastei stări de conservare a pietrei.

R.1 : [ἰσ]οτέλεια. Egalitatea fiscală (în înţelesul de asimilare a beneficiarului decretului cu cetăţenii histrieni sub raportul impozitelor personale şi profesionale) e o concesiune mai puţin importantă decît scutirea completă de dări (ἀτέλεια) acordată în alte împrejurări.

R.1 : εἴσπ[λ]ο[υν καὶ ἔκπλουν] : v. comentariul la nr. 10.

R.3 : [ἔ]φοδον ἐπὶ τὴ⟨ν⟩ βουλὴ[ν]. Explicaţii mai sus la nr. 10.

R.5 : ἄδεια, la propriu „iertare, amnistie" (cf. *Syll.*[3], 588, 60 urm. : ὑπάρχει[ν] πᾶσ[ι] τούτοις ἄδειαν καὶ ἀμνηστίαν, ὧν πεπράχασιν ἐν τῶι πολέμωι), prin extensiune învoirea de a cere Adunării să repună în discuţie sau să revină asupra unei hotăriri votate în forme legale (M. Goldstaub, *De* ἄδειας *notione in iure publico Attico*, Breslau, 1889), iar în textul de care ne ocupăm, îngăduinţa de a exercita o profesiune îndeobşte controlată de stat (Andreades, *Greek Public Finance*, I, p. 180 şi R. Bogaert, *Banques et banquiers*, p. 401—403). În legătură cu ultimul înţeles, cf. decretul descoperit în punctul numit Hieron, la ieşirea din Bosfor în Marea Neagră, prin care navigatorii spre portul de la limanul Bugului erau înştiinţaţi că schimbul aurului şi al argintului adus cu ei trebuia făcut la Olbia, într-un loc dinainte stabilit, prin mijlocirea unor concesionari exclusivi : οἳ ἂν τὴν ὠνὴν πρίωνται (IPE, I[2] 24, 9—10 şi 21 ; OGIS, 515.15 urm., cu comentariul lui R. Bogaert, *loc. cit.*, p. 119 şi 121—125). În cartea abia citată, p. 49, acest învăţat observă că modul de a se exprima al fragmentului lasă să se înţeleagă că la Histria zărăfia era supusă unei taxe de care titularul decretului pare să fi fost scutit. Starea precară a textului nu permite precizii în această privinţă.

R.6 : κολλύβῳ. La propriu, termenul indică bobul unei cereale, prin extensiune o greutate echivalentă şi, în sfîrşit, o monedă divizionară corespunzătoare acestei greutăţi minime (Svoronos, Journ. intern. d'Archéologie numismatique, XIV, p. 124—129 ; K. Regling, RE, XI (1921), 1099—1100). De la κ. în acest ultim înţeles derivă verbul κολλυβίζειν „a schimba o monedă în alta", şi κολλυβιστής, „cel ce se îndeletniceşte cu schimbul de monede" (= ἀργυραμοιβός, ἀργυροκόπος). În textul

https://biblioteca-digitala.ro

nostru, κ. are evident accepția de „schimb", operație numită în alte cazuri și ἀλλαγή sau καταλλαγή (Pollux, III 84, VII 170), dar în textele epigrafice și papirologice din epoca imperială ajunge să însemne anumite operații de bancă asupra cărora nu e cazul să ne oprim (cf. Th. Reinach, Rev. Num., 1928, p. 145—160; M.N. Tod, Num. Chron., 1945, p. 108—116 și, în general, R. Bogaert, *Banques et banquiers*, p. 49).

R.7: οἱ δέκα, magistrați (financiari?) pomeniți aci pentru prima oară într-un document histrian. Într-un articol publicat cu ani în urmă (Kratkie Soobscenija, XXII, p. 58), T. V. Blawatskaja îi apropia de colegiul cunoscut la Olbia sub numele de οἱ ἐννέα, ale căror atribuții erau întrucîtva asemănătoare (IPE, I² 32 A. 39), dar ei pot fi comparați și cu cei zece πολῆται atenieni, a căror principală atribuție era concesionarea surselor de venituri obștești (Arist., *Statul aten.*, LVII 2—3). În legătură cu aceiași dregători, și ținînd seamă de faptul că numărul membrilor diferitelor συναρχίαι era de cele mai multe ori în raport direct cu numărul împărțirilor administrative ale unei πόλις, am emis altădată ipoteza potrivit căreia după instaurarea regimului democratic Histria ar fi adoptat sistemul zecimal introdus la Atena prin reformele lui Clistene, împărțindu-și populația în zece triburi teritoriale (SCIV, VI, 1955, p. 889—895). Această supoziție n-a fost pînă astăzi confirmată de un document limpede, chiar dacă indicii în acest sens se pot spicui și în alte inscripții (cf. nr. 57, r. 30 și, în general, considerațiile expuse în SCIV, XXVI, 1975, p. 181—187).

R.9: εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀπόλλωνος, deprinderea e descoperită atestată la Histria (nr. 6, 21 etc.), dar ruinele edificiului n-au fost pînă acum descoperite.

R.11: ἀποσστολὰς τῶν πρέσβεων ... Singura mențiune, într-un document local, a unui fond destinat trimiterii de soli peste hotare. Pentru grafia ἀποσστολάς (cu doi *sigma*), primul editor trimitea la unele exemple din Atena. În realitate, fenomenul se întîlnește în mai multe texte din Tomis, Callatis și chiar Histria (AM, VI 39), cum s-a relevat cu aproape patruzeci de ani în urmă de G. Mihailov, *Langue des inscr.*, p. 71.

R.12: Pentru invitația titularului decretului la preotul eponim al cetății, v. deslușirile de sub nr. 6.

29

Muz. Histria, inv. 98 [A 17]. Fragment dintr-o stelă de marmură rupt în toate părțile, descoperit nu se știe cînd, nici unde, înainte de 1941. Dimensiuni: 18 × 16 × 4 cm. Înălțimea literelor: 10 mm. După scris, din sec. II î.e.n.

D. M. Pippidi, SCIV, XIX, 1968, p. 430—432, nr. 2 (= SEG, XXIV 1107). Cf. J. și L. Robert, BÉ, 1969, 393.

[- - - - - - - - - - - π]αραίτιο[ς - - - - - - - -]
[- - - - - - - τ]ὴν φιλοτειμία[ν - - - - - - - -]
- - - - - - - - μειζόνων τε - - - - - - - - - -
[δεδόχθαι τ]ῷ δήμωι ἐπηνῆ[σθαι ἐπὶ τούτοις]
5 - - - - - - - θυγατέρα, γυναῖκ[α δὲ - - - - - -]
[καὶ στεφανοῦσθαι α]ὐτὴν καὶ καθ'ἕτο[ς - - -]
[- - - - - συντε]λουμένης τῆς - - - - - - - - -
- - - - - - - Μόσχιον Διογέ[νους - - - - - - - -]

https://biblioteca-digitala.ro

R.1 : din Σ final, numai braţul de jos orizontal. —R.3 : E final în parte distrus. — R.4 : din al doilea H, numai hasta stîngă. —R. 5 : K redus la hastă şi la punctul de joncţiune al braţelor divergente. — R. 7 : [συντε]λουμένης J. şi L. Robert ; [κα]λουμένης prima ediţie. După ultimul Σ, hastă verticală. —R.8 : M iniţial neîndoios.

Din textul mutilat e de reţinut împrejurarea că onorurile votate sînt pentru o femeie. Fără să fie fără analogii în viaţa cetăţilor greceşti ale epocii elenistice (mai departe comentariul la nr. 120), asemenea cinstiri sînt mai frecvente în primele veacuri ale erei noastre, cum se vede din decretul pentru Aba, fiica lui Hekataios (nr. 57).

Titulara decretului nu-i cunoscută în prosopografia histriană şi chiar numele Μόσχιον („Viţeluşa") nu apare în vreo altă inscripţie publicată, în ciuda faptului că în limba greacă numele masculine şi feminine derivate din substantivul μόσχος („viţel") sînt extrem de numeroase (F. Bechtel, *Hist. Personennamen*, p. 584 ; L. Robert, *Noms indigènes*, p. 59—60). Pentru masculinul Μόσχος, v. nr. 191.

30

Muz. Histria, inv. 93. Fragment dintr-o stelă de marmură rupt sus, jos, la dreapta şi mai puţin la stînga, unde marginea e abia vătămată şi de unde nu lipsesc decît 1—2 litere la începutul unora din rînduri. Dimensiuni : 15 × 11 × 5 cm. Înălţimea literelor : 10 mm. După scris, încă din sec. II î.e.n.

D. M. Pippidi, *Histria I*, p. 505—508, nr. 7, reeditat fără schimbări în Dacia, N.S., III, 1959, p. 237, nr. 3 (= SEG, XIX 471).

```
- - - - - - - - - - - - - - - - - - - - - - - - - - - - - -
[ἀποστ]αλε[ὶς ὑπὸ τῆς πόλεως - - - καλῶς]
[κ]αὶ δικαίω[ς ἐδίκασεν κατὰ τοὺς νόμους]
[ἀ]ξιωθεὶς τ[ιμῶν- - - - - - - - - - - - - - - - ]
.ε καὶ ἰδιωτ - - - - - - - - - - - - - - - - - - - -
τῶι δήμωι - - - - - - - - - - - - - - - - - - - - - -
Ἀπολλωνια[τῶν - - - - - - - - - - - - - - - - - - ]
[τ]αῖς τὴν χρ - - - - - - - - - - - - - - - - - - - -
δίκας ὀρθῶς - - - - - - - - - - - - - - - - - - - - -
μους· ἐπιμελη[θῆναι - - - - - - - - - - - τοὺς]
ἡγεμόνας κ[αὶ - - - - - - - - - - - - - - - - - - ]
.ον - - - - - - - - - - - - - - - - - - - - - - - - -
```

R.1 : Prima literă sigur A. —R.3 : Ξ îndoielnic, ar putea fi şi Σ. —R.4 : E abia citeţ ; din K, hasta verticală. După *omega*, T? —R. 8 : Δ sigur. —R.11 : după N, hasta înclinată stîngă a unui A sau Δ.

„... trimis (judecător) de oraşul (său) ... a judecat cinstit şi drept, potrivit legilor, învrednicindu-se de cinstiri...". (Din restul textului, abia cuvinte izolate.)

Decret onorific pentru un cetăţean din Apollonia (azi Sozopol, în R.P. Bulgaria), trimis, la cererea histrienilor, singur sau însoţit de alţi

https://biblioteca-digitala.ro

colegi, să contribuie la înseninarea atmosferei din această ultimă cetate prin soluţionarea nepărtinitoare a proceselor rămase nejudecate de tribunalele locale. Apelul la judecători străini ca la un for prezentînd mai multe garanţii de imparţialitate decît propriile instanţe, ordinare sau extraordinare, e un fenomen caracteristic epocii elenistice, deseori menţionat în texte epigrafice din Grecia şi Asia Mică (L. Robert, *Les juges étrangers*, în Ξένιον, *Festschrift Zepos*, Athen-Freiburg, 1973, p. 765—782). Solicitaţi de un oraş sau altul, δικασταί aleşi de patria lor se transportau în locul unde serviciile le erau cerute şi, în caz de rezolvare mulţumitoare a litigiilor supuse judecăţii lor, o parte din cinstirile cu care erau răsplătiţi se răsfrîngea asupra cetăţii care-i delegase. Astfel de δικασταί nu trebuie confundaţi cu *arbitrii* din aceeaşi perioadă, al căror cîmp de activitate era diferit şi a căror autoritate se exercita numai în conflictele dintre state. Şi în privinţa acestora materialul documentar e abundent, şi în privinţa lor există o literatură bogată, din care mă mulţumesc să citez : lucrările lui E. Sonne, *De arbitris exteris*, Diss. Göttingen, 1888; M. N. Tod, *International Arbitration among the Greeks*, 1913 şi A.Steinwenter, *Die Streitbeendigung*, München, 1925.

R.1 : [ἀποστ]αλε[ίς]. Expresia greacă pentru „a cere judecători" e αἰτεῖσθαι δικαστάς, iar pentru „a trimite judecători" : ἀποστέλλειν δικαστάς (cf. *Inschr. Magnesia*, 15 a. 14 urm. : ἀπέστειλαν *(scil.* οἱ Μάγνητες) δικαστὰς ἄνδρας [καλοὺς κἀγαθού]ς; AM, LIV, 1929, p. 214 : ἀποσταλέντες ὑπὸ τῆς πόλεως δικασταί; L. Robert, BCH, L, 1926. p. 471 = *Op. min.*, I, p. 35 : ἀπέστειλαν πρὸς [τὴν πόλιν μετάπεμπτον δ]ικαστὴγ ἄνδρα καλὸν καὶ [ἀγαθόν . . .]; exemplele se pot înmulţi la nesfîrşit, între altele cu frumoasa serie de decrete erythreene pentru judecători chemaţi din Priene şi din alte locuri : *Erythrai*, I 111—114, 116—117, 120—125; *Assos*, 7 şi 8, cărora li se poate adăuga acum decretul odessitan IGB, I² 37 bis).

R. 1—2 : [καλῶς κ]αὶ δικαίω[ς]. Cele două adverbe revin în aproape toate documentele ajunse pînă la noi, cînd e vorba să se caracterizeze activitatea judecătorilor lăudaţi. De cele mai multe ori se adaugă precizarea că s-au conformat normelor de drept în vigoare, respectînd interesul părţilor, şi că purtarea lor a fost în total vrednică de laudă şi de relaţiile existente între cetăţi. Cf. L. Robert, *Op. min.*, I, p. 23 : [δικάζων ἴσως κ]αὶ δικαίως κατὰ τοὺς νόμους (Stratoniceea); id., *ibid.*, p. 95 : ἐ[δίκασεν ὀρθῶς καὶ δι]καίως καὶ τοῖς νόμοις [ἀκολού]θως (Lebedos); id., *ibid.*, p. 33—34 : τὰς [μὲν . . . δίκας διέκρινε κα]τὰ τοὺς νόμους ὀρθῶς καὶ [δικαίως . . .] (Colophon); Ad. Giovannini, în *Demetrias*, I (Bonn, 1973), p. 2, r. 39: ἐδίκα[σαν τὰς δίκας ὀρθ]ῶς καὶ δικαίως κατὰ τοὺς νόμους, τήν τε [παρεπιδημίαν ἐποιήσαντο π]αρ'ἡμῖν μετὰ πάσης εὐταξίας . . . (Peparethos). O nuanţă interesantă intervine abia în unele jurăminte ale judecătorilor, înainte de intrarea în acţiune, prin care se angajează să judece după raţiune şi conştiinţă (J. Triantaphyllopoulos, *Le lacune della legge nei diritti greci*, în *Antologia giuridica romanistica ed antiquaria* (Univ. di Milano, Pubbl. della Fac. di Giurisprudenza, 1, II, nr. 7), p. 51—62.

R. 6 : Ἀπολλωνια[τῶν]. Presupunerea că necunoscutul titular al decretului ar fi fost trimis de Apollonia e întărită de importantele inscripţii cu numerele 112 şi 64, care (împreună cu decretul publicat înainte sub nr. 23) dovedesc cu prisosinţă relaţiile prieteneşti existente în sec. III—II între Histria şi colonia milesiană de pe coasta tracă. În aceste condiţii şi

https://biblioteca-digitala.ro

ţinînd seamă de frămîntările insistent menţionate în documentele vremii (mai sus nr. 15, 18 şi mai departe nr. 64), nu-i greu de înţeles că un cetăţean din Apollonia a îndeplinit la Histria misiunea de judecător, spre deplina mulţumire a celor ce-l ceruseră şi aveau să-l cinstească cu onoruri a căror înşirare s-a pierdut.

31

Muz. Histria, inv. 116. Stelă de marmură, altădată cu fronton, ruptă la stînga, la dreapta şi jos, descoperită între 1916—1922 într-un zid tîrziu, la NE basilicii de pe latura de SE a cetăţii. Dimensiuni : 35 × 30 × 12 cm. Înălţimea literelor : 12 mm. Faţa scrisă fiind în parte ciocănită, în parte roasă, textul e anevoie de citit. După scris, din sec. II i.e.n.

V. Pârvan, *Histria VII*, p. 17, nr. 11 ; reeditat cu unele lecţiuni noi în SEG, II 147.

[Ἔδοξε τῆι βουλῆι· ἐπι]μηνιεύοντος Ἀριστομένου[ς]
[τοῦ - - - - - χ]αρις Θεογνήτου εἶπεν· ἐπει-
[δὴ *e.g.* Μεγιστίδης Παντί]μου προγόνων εὐεργετῶν γε-
[γενημένος καὶ ἱερημέν]ων πάντων τῶν θεῶν καὶ α[ὐ]-
[τὸς εὐεργέτης καὶ ἱερεὺς] πά[ντων τ]ῶ[ν] θεῶν ὢν ὑ-
[πέμεινε τὰ νῦν μεγαλομερῶς κ]αὶ ε[ὐ]σ[εβ]ῶς τὴν αὐτὴ[ν]
[ἱερωσύνην ἀναλαβεῖν - - - -]μὲν - - - - - - αὐτῶν φα-
- - - - - - - - - - - - να - - - - - - - - - - - - - - τῶν καὶ
[- - - - - - - - - - - - - - - α]ὐτὸν [ἀπροφα]σίστως
- - - - - - - - - - - - - - - κα - - - - - να, ὧν χ[ά]-
[ριν αὐτὸν ὁ δῆμος ἐτίμησεν] καὶ ε[ἰκ]ό[σι] χαλκαῖ[ς]
[καὶ στεφάνοις ἀϊδίοις - - - - φ]ιλοτ[ιμ]ούμεν[ος]
- - - - - - - - - - - ω κατὰ τὴ[ν] ἑαυ[τοῦ]
[δύναμιν? δεδόχθαι ἐπαινέσαι *e.g.* Μεγ]ιστίδην [Π]αντί[μου]
[- - - - - - - - - - - - - - καὶ εἶναι Μεγιστ]ίδην . . .

R.1 : ἔδοξε τῆι βουλῆι Tod. — R.3 şi urm. : întregirile sînt ale lui Crönert, care credea a fi recunoscut în r. 13 numele titularului. — R.9 : [ἀπροφα]σίστως Wilhelm. — R.10—11 : ὧν χ[άριν αὐτὸν ὁ δῆμος ἐτίμησε] Hondius. — R. 13—14 : κατὰ τ[ὴν] ἑαυ[τοῦ δύναμιν] Pârvan.

„Decret al Sfatului. Sub prezidenţia lui Aristomenes al lui ....., ...charis, fiul lui Theognetos, a propus : întrucît Megistides al lui Pantimos (?), vlăstar al unui neam de binefăcători ilustraţi în serviciul tuturor divinităţilor, la rîndu-i binefăcător şi preot al tuturor zeilor, a consimţit să ia asupră-şi în chipul cel mai mărinimos şi mai pios acelaşi sacerdoţiu ... motiv pentru care Poporul l-a cinstit cu statui de bronz şi cu cununi acordate an de an ..... să hotărască a fi lăudat Megistides al lui Pantimos (?) şi să i se acorde ...".

Identitatea titularului decretului e puţin sigură : numele şi patronimicul nu se întîlnesc în vreo altă inscripţie histriană. Cît priveşte serviciile aduse

https://biblioteca-digitala.ro

cetății, acestea par să fi fost înainte de toate de ordin religios : ceea ce se relevă în chip deosebit e faptul de a fi acceptat un sacerdoțiu oneros (poate al lui Apollon Tămăduitorul) într-o vreme de criză, cînd din lipsă de candidați cetatea risca să rămînă fără preot eponim (pentru o situație similară, v. mai departe nr. 54).

32

Muz. Histria, inv. 379. Fragment al unei stele de marmură rupt sus și jos, descoperit în săpăturile din sectorul central al cetății în campania 1958. Dimensiuni : 32,5 × 29 × 8 cm. Înălțimea literelor : 7—8 mm *(theta* și *omicron* numai 6 mm). La marginea stîngă o izbitură a distrus primele litere ale fiecărui rînd ; la cea dreaptă, ca și în partea de jos a pietrei, o îndelungă frecare a uzat suprafața scrisă, făcînd-o anevoie de descifrat. Scris „apicat", gravură adîncă. Bara lui A numai pe alocuri frîntă, hastele lui Π inegale, *iota* adscris cu regularitate ; probabil încă din sec. II î.e.n.

D. M. Pippidi, St. clasice, VII, 1965, p. 191—192, nr. 6 (= SEG, XXIV 1100). Cf. J. și L. Robert, BÉ, 1966, 274.

---------- Λ[- - - - τὴν] ἐμπει[ρίαν ἐν τῆι ἐπι-
[στή]μηι, ἐποιήσατο δὲ καὶ τὴν ἐ[πιδημίαν
[κα]ὶ τὴν κατὰ τὸν βίον ἀναστρο[φὴν καλὴν καὶ]
4 [εὔ]τακτον καὶ εὐσχήμονα καὶ ἀ[ξίαν] τοῦ ἐπ[ι-
[τ]ηδεύματος καὶ τῶμ πόλ[ε]ω[ν ἀμφοτέρων, ἐ-
[π]αγγέλλεται δὲ καὶ εἰς τὸ λοιπὸ[ν ἀεί] τινο[ς ἀγ-
[αθο]ῦ παραίτιος ἔσεσθαι τῶι δήμωι κα[τὰ] τὴν ἑ[αυ-
8 [το]ῦ δύναμιν· ὅπως οὖν καὶ ὁ δῆμο[ς εὐ]χαρι[στῶν]
[φαί]νηται καὶ τοῖς εὐνοοῦσιν αὐτῷ καὶ εὐγνω[μονοῦ]-
[σ]ι τῶν ἀνδρῶν καὶ οὕτως προσφερομένοις [καὶ ἐν]
[χά]ριτος ἀποδόσει μὴ λείπηται, δ[εδ]όχθαι τ[ῆι]
12 [βουλῆι] καὶ τῶι δήμωι ἐπαινέσαι - - - - - - - - - - - - - -
- - - - - - δεδόσθαι αὐτῶι καὶ ἐκ[γόνοις προξενίαν],
[πολιτείαν, ἰ]σοτέλ[ειαν καὶ εἴ[σπλουν καὶ ἔκπλουν]
- -

R. 1—2 : [τὴν] ἐμπει[ρίαν ἐν τῆι ἐπιστή]μηι Robert. — R.5 : [ἀμφοτέρων] Robert ; πόλ[ε]ω[ν τῶν ἀμφοτέρων] Pippidi. —R.7 : după KA, lacună de două semne, apoi THNE ușor de recunoscut. — R.8 : la început, Y bine păstrat ; la sfîrșit, după ΔHMO, lacună, apoi XAPI încă vizibil. — R.9 : AYTΩ fără *iota* final ; din ultimul cuvînt disting anevoie EYΓNΩ. —R. 10 : la început, I neîndoios ; după ΠPOΣΦEPOMENOIΣ, loc pentru două sau trei semne. —R.11 : prima literă P ; la sfîrșit, T încă vizibil. — R.12 : înainte de KAI, ruptură ; după EΠAINEΣAI, loc pentru 9—10 semne. —R. 13 : la început și la sfîrșit rupturi anevoie de apreciat ; ultima literă, sigur K. —R. 14 : rare litere copiate cu anevoință.

„ ... întrucît cutare fiul lui cutare, din cutare loc, a făcut dovada capacității lui în meserie, iar șederea printre noi și modul de comportare i-au fost frumoase, rînduite și cuviincioase, vrednice de profe-

https://biblioteca-digitala.ro

siunea aleasă şi de ambele noastre cetăţi, iar pentru viitor făgăduieşte să facă tot ce-i va sta în puteri pentru a fi de folos Poporului; pentru ca, la rîndu-i, Poporul să se arate recunoscător şi să nu lipsească a da mulţumită bărbaţilor bine intenţionaţi, plini de rîvnă faţă de el şi devotaţi în aşa măsură, Sfatul şi Poporul să găsească cu cale a fi lăudat ..., fiul lui ..., să i se acorde — lui şi urmaşilor — calitatea de *proxen*, cetăţenia, egalitatea fiscală, dreptul de a intra şi de a ieşi din port ...".

Decretul răsplătea servicii aduse obştii histriene cu distincţii şi privilegii obişnuite în inscripţiile cu acest conţinut. Nici numele, nici meseria, nici locul de baştină al titularului nu ni s-au păstrat, dar unele particularităţi ale formularului (în special r. 1—2, 5 şi 13—14) ne lasă să înţelegem că e vorba de un medic care meritase recunoştinţa histrienilor în timpul unei şederi prelungite, în care-şi exercitase profesiunea cu vrednicie.

Pentru aluzia la priceperea profesională (ἐμπειρία) în decretele pentru medici, Louis Robert, *Hellenica*, XI—XII, p. 463 şi n. 5; *Stèles funéraires*, p. 178. — Pentru conjectură [ἐν τῆι ἐπιστή]μῃ (sau μ⟨η⟩ι), acelaşi în BCH, 1928, p. 173 = *Op. min.*, I, p. 102; BCH, 1954, p. 72, n. 4 = = *Op. min.*, I, p. 259, n. 4; BÉ, 1958, 437.

33

Altădată în Muzeul Histria, acum dispărut. Fragment din partea inferioară a unei stele de marmură, rupt sus, jos şi la dreapta, descoperit între anii 1923—1925 în dărîmăturile curtinei *f*. Dimensiuni: 24 × 38 cm. Înălţimea literelor: 15 mm. Textul aproape în întregime şters. După scris, din sec. II î.e.n.

V. Pârvan, Dacia, II, 1925, p. 210, nr. 12.

[α]ὐτοῖς μὲ[ν - - - - - - τῆς] εὐνοία[ς τῆς]
[πρ]ὸς τὸν [δ]ῆ[μον - - - - - -]τε ταῖ[ς]
[- - - - - - - - - - - - - - - - ἐ]π[ιμέ]λεια[ν]

https://biblioteca-digitala.ro

- - - - - - - - - - - - - - - - - ιου - - - - - - - - - -
[- - - - - - - - - - - - - - - - δεδ]όχθα[ι - - - -]
[- - - - - - - - - - - - - - - - κ]αὶ ἐπαι[νέσαι]

R.6: τῆι βουλῆι Pârvan, puţin plauzibil.

Textul — prea mutilat pentru a putea fi întregit, şi cu atît mai puţin tradus — aparţine unui decret, dacă citirea [δεδ]όχθα[ι] în r. 5 e întemeiată; unui decret onorific, dacă puţinele litere păstrate din r. 6 ar fi susceptibile de citirea propusă fără multă convingere de primul editor.

34

Muz. Histria, inv. 137. Fragment dintr-o stelă de marmură rupt sus şi la dreapta, descoperit în campania 1949 în săpăturile din SV cetăţii. Dimensiuni : 53 × 16 × 12 cm. Înălţimea literelor : 15—16 mm. După scris, sec. II î.e.n.

D. M. Pippidi, *Histria I*, p. 521, nr. 13. Cf. id., *Contribuţii* [2], p. 72 şi n. 23.

- -
θαι καθὼς ομ - [οἱ ἐπ]-
ιστάται ἐνγρά[ψαι τὸ ψήφισμα εἰς τελαμόνας λευκοῦ]
λίθου καὶ ἀναθεῖ[ναι ἕνα μὲν ἐν τῶι ἱερῶι ᾿Απόλλω]-
νος τοῦ ᾿Ιατροῦ, [ἐν ἐπιφανεστάτωι τόπωι παρὰ τὸν βωμὸν]
τοῦ ᾿Απόλλωνος, ἕ[να δὲ ἐν τῆι ἀγοραῖ· ἑλέσθαι δὲ καὶ ἄνδρας δύ]-
ο οἵτ[ι]νες ἐπιμελη[θήσονται τῆς ἀναγραφῆς καὶ τῆς ἀνα]-
θέσεως τῶν τελ[αμόνων· τὸ δὲ εἰς ταῦτα ἐσόμενον]
ἀνάλωμα ὑποτε[λεῖν - - - - - - - - - - - - - - - - - - τὸν οἰκο]-
νόμον· ἡρέθησαν Α -

R.1 : la început, literă rotundă ; la sfîrşit, literă în parte distrusă : poate A, mai probabil M. —R.3 : la început, *iota* sigur. —R.5 : a treia literă ştearsă, dar Y neîndoios. La sfîrşitul rîndului, din E, numai hasta verticală. —R.6 : punctul din al doilea O pare o zgîrietură. Semnul al patrulea, vizibil T, urmat de I. La sfîrşitul rîndului, altă hastă verticală.

„ . . . epistaţii (?) ; decretul să fie săpat pe două lespezi de marmură, din care una să fie aşezată în templul lui Apollon Tămăduitorul, într-un loc cît se poate de vizibil, lîngă altarul lui Apollon, iar cealaltă în agora (?) ; să se aleagă şi doi bărbaţi însărcinaţi să vegheze la gravarea hotărîrii şi la expunerea lespezilor. Cheltuiala necesară pentru acestea să fie dată de econom. Au fost aleşi : A . . .".

În ciuda lacunelor mari, restituirea decretului nu prezintă dificultăţi, dacă se acceptă o lungime de rînd de ±40 de semne. În schimb, dispoziţiile pe care le putem ghici nu prezintă nimic particular, afară poate de unele variante de terminologie.

R.1—2 : [ἐπ]ιστάται. Termenul e vag şi indică de cele mai multe ori nişte împuterniciţi puşi să asigure executarea unei lucrări : ἐ. εἰς τὴν

https://biblioteca-digitala.ro

τοῦ θεάτρου κατασκευήν *(Syll.*^{3}, 330. 10); ἐπιστάται τῆς εἰκόνος *(Syll.*^{3}, 931.10); τεχνείτας καὶ ἐπιστάτας καὶ ἀρχιτέκτονας *(Syll.*^{3}, 799.25). Într-un înţeles mai precis, ca dregători, sînt atestaţi la Milet, unde rostul lor era de a prezida dezbaterile Adunării. Ἔδοξε τῶι δήμωι· γνώμηι ἐ[πι]στατῶν se citeşte în formula de sancţiune a unui decret *(Delphinion*, 37) comentat de Rehm precum urmează : „Die Epistaten ... werden ja wohl ein Ratsausschuss sein ... der lediglich die Verhandlungen in der Volksversammlung zu leiten hat. Das Verhältnis der ἐ. zu den πρυτάνεις ist also ganz analog zu denken dem der πρόεδροι zu den πρυτάνεις... in Athen des IV. Jahrh." *(loc. cit.*, p. 197). În acelaşi sens, F. W. Schehl, TAPHA, LXXXII, 1951, p. 111 urm., după care „οἱ ἐπιστάται ... seem to have been the only probouleumatic commissioners for joint decrees of the *boulé* and the demos, although they did not preclude motions by individuals".

R.3—4 : Pentru expunerea stelelor în sanctuarul lui Apollon, v. şi 6, 18, 28.

R.5 : ἐν τῆι ἀγορᾶι *e.g.* (cf. mai sus nr. 8, r.23). Tot aşa de bine ne-am putea gîndi la un alt punct frecventat al cetăţii.

R.5 urm. : Unică pînă acum la Histria, dar nu fără precedente în alte părţi, e încredinţarea aducerii la îndeplinire a dispoziţiilor privind gravura şi expunerea decretului unor cetăţeni aleşi anume. În cele mai multe cazuri cunoscute grija aceasta era lăsată unor magistraţi ca *hegemonii* (cf. numerele 6, 8, 10, 30).

R.8 : ὑποτε[λεῖν] : la Histria, pînă acum, singurul exemplu de folosire a verbului în acest sens. Cf., totuşi, la Callatis : τὸ δ'ἐσούμενον ἀνάλωμα ἐπιτελε[ῖν α]ὐτόν (Dacia, III/IV, 1927—1932, p. 450, a, r. 10 — 12) şi la Kalinka, *Denkmäler*, 94.39 : τὸ εἰς [αὐτὸν ἀ]ποτελ[έσαι ἀνάλωμα], unde verbul ar putea fi şi [ὑ]ποτε[λέσαι].

35

Muz. Histria, inv. 94. Fragment dintr-o stelă de marmură rupt în toate părţile (poate cu excepţia laturii drepte), descoperit nu se ştie cînd, nici unde. Dimensiuni : 11 ×16 ×4 cm. Înălţimea literelor : 13—14 mm. După scris, sec. II î.e.n.

Inedit.

---------- ΑΘΟ
----- Σ καὶ τὰς
------ παρεῖχε
------- ΗΣΕΠΗΙ
--------- ΣΠΟ
--------- ΙΑΝ

Fără îndoială, crîmpeiul face parte dintr-un decret al Adunării populare, al cărui cuprins nu se poate ghici ori restitui, fie şi cu o largă aproximaţie.

https://biblioteca-digitala.ro

36

Muz. Histria, inv. 454. Stelă de marmură cu fronton și acrotere, ruptă jos, găsită nu se știe în ce împrejurări în campania 1977. Dimensiuni: 57,5 × 31 × 11 cm. Suprafața scrisă, cu rînduri foarte dese și rău uzată prin frecare, e redusă la două benzi înguste, anevoie citibile, la dreapta și la stînga lespezii. Singure descifrabile, rîndurile 1—3 conțin o parte din formula de sancțiune. După scris, sec. II î.e.n.

D.M. Pippidi, SCIVA, XXXIII, 1982, p. 36, nr. 2.

Ἔδοξε τῆι βουλῆι καὶ τῶι δήμωι· ἐπιμηνι-
εύοντος Ποσειδίππου τοῦ Ποσειδίππου
Εὐξενίδης Μο[νίμ]ου εἶπ[ε]ν· ἐπειδὴ ΑΟΣΤΑ
.ΕΝΤΕΣΥ -
.ΗΜΕΥ -
ΔΟΥ -

Începînd cu r. 4, nici una din literele transcrise nu e sigură. Altele, nici n-am încercat să le reproduc.

„Sfatul și Poporul au găsit cu cale. Sub președinția lui Poseidippos al lui Poseidippos, Euxenides al lui Monimos a spus: întrucît ..."

Decretul (cu multă probabilitate onorific) pare să fi avut o expunere de motive destul de lungă. Despre conținut, nu îndrăznesc să formulez vreo presupunere.

37

Muz. Histria, inv. 398. Partea superioară a unei stele de marmură cu fronton și acrotere, descoperită în campania 1973 pe platoul din vestul cetății. Suprafața scrisă e uzată prin frecare, ceea ce face lectura extrem de anevoioasă. Dimensiuni: 56 × 45 × 14 cm. Înălțimea literelor: 15 mm.

D. M. Pippidi, St. clasice, XVII, 1977, p. 102, nr. 2.

Ἔδοξε τ[ῶ]ι δήμωι· ἐπιμηνιεύ[οντος - - - - - - -]
Ἀπολλ[οδότ]ου οἱ ἄρχοντες εἶπα[ν· ἐπειδὴ ὁ δεῖνα Καρ]-
τ[ε]ρομάχου ἱερησάμενος πάντ[ων τῶν θεῶν - - - -]
Α. ΕΣΙΝ.. ΟΝ τῶι πατρὶ... πτὸς Λ - - - - - - - - -
ταῖς τοῦ δήμου πολλ.. ΑΜΕΡΑΛ. Σ - - - - - - - - - -
τοῖς π[ολί]ταις ἔν τε [τα]ῖς ἀρχαῖς [καὶ τὰς συνε]-
δρείαις λέγων καὶ πράσσων ἀεὶ τὰ βέλτ[ιστα - - - - -]
- - - - - - ΣΙΑ - - - - - - - πρ[ε]σβευτ[ὴς αἱρεθεὶς πρός - -]

„Decret al Poporului. Sub președinția lui ..., fiul lui Apollodotos, arhonții au propus. Întrucît ..., fiul lui Karteromachos (?), după ce a slujit ca preot al tuturor zeilor ... (lacună prelungită) ... a

https://biblioteca-digitala.ro

adus servicii cetăţenilor în magistraturi şi în consilii ..., făptuind binele şi propunînd în orice împrejurare măsurile cele mai priincioase ..., iar ales sol ...".

Decret onorific al Adunării singure, la fel ca nr. 17. Numele titularului s-a pierdut (abia patronimicul poate fi întregit) şi tot aşa al preşedintelui şedinţei în care s-a votat hotărîrea. De reţinut rolul colegiului de arhonţi în adoptarea măsurii de cinstire, semn — între altele — al unei scăzute participări a maselor la viaţa publică a cetăţilor spre sfîrşitul epocii elenistice. În acelaşi sens e de înţeles şi menţiunea „comisiilor" la activitatea cărora ni se spune că ar fi participat necunoscutul.

Despre meritele înşirate în motivare e de observat că unele au căzut în lacunele din rîndurile 4, 5 şi 8, iar altele sînt evocate în termeni prea vagi pentru ca înşirarea lor să ne fie de vreun folos.

38

Muz. Histria, inv. 321. Fragment dintr-o stelă de marmură rupt sus, jos şi la dreapta, descoperit în sectorul de SE al cetăţii, în campania 1954. Dimensiuni : 42 × 21 × 18 cm. Înălţimea literelor : 10—12 mm (*omicron* şi *theta* : 6—8 mm). Data : sec. II î.e.n.

Inedit.

.ΙΑ - - - - -
ΕΣΙ - - - - -
ΑΡΠΩ - - - - - -
ΣΠ - - - - - -
ΟΛΙΤΟΣ - - - -
ΑΓΕΝ δρκου
Τομί[της]

Că frîntura provine dintr-un decret al Adunării populare e neîndoios. Mai puţin lămurit e ce-l va fi prilejuit şi dacă, aşa cum am fi tentaţi să credem, după resturile din r. 7, titularul a putut fi un cetăţean din Tomis.

39

Muz. Histria, inv. 168. Fragment dintr-o stelă de marmură rupt sus, jos şi la dreapta, găsit nu se ştie cînd, nici unde. Dimensiuni : 25 × 26,5 × 10 cm. Înălţimea literelor : 12—14 mm. Sec. II î.e.n.?

Inedit.

ΔΙ - - - - - - - -
/ / / / / / / / / /
ΛΟΜ - - - - - - -
[π]όλεμ[ος]
αὐτῶι - - - - -
χειρο - - - - - -
ΝΕΣ - - - - - - -
Π - - - - - - - - -

https://biblioteca-digitala.ro

Cu multă probabilitate, crîmpei de decret, fără a putea spune ceva despre cuprinsul lui, şi cu atît mai puţin încerca o traducere sau restituire.

40

Muz. Histria, inv. 141. Partea inferioară a unei stele de marmură ruptă la dreapta şi sus, găsită în sectorul de SV al cetăţii, în campania 1950. Dimensiuni: 21×19×6,5 cm. Înălţimea literelor: 14 mm. După scris, din sec. II î.e.n.

D. M. Pippidi, *Histria I*, p. 538, nr. 18.

[τ]ὰ ἱερά· τὸ δ[ὲ ἀνάλωμα δοῦναι τὸν οἰκονόμον,]
μερίσαι δὲ το[ὺς μεριστάς - - - - - - - - - - - - - - - - -]

R.1 : la început, poate, urmele unui Σ; la sfîrşit, unghiul sting al unui Δ. După r. 2, orice urmă de literă lipseşte.

„ ... suma necesară s-o plătească vistierul, după ce va fi fost alocată de *împărţitori*...".

Sfîrşitul unui decret onorific al cărui conţinut ne scapă cu desăvîrşire. Textul păstrat face parte din dispoziţia privitoare la cheltuiala necesitată de gravarea şi expunerea stelei.

Pentru μεριστάί (r. 2), mai sus nr. 6, 19.

41

Histria. Locul de păstrare necunoscut. Fragment dintr-o stelă de marmură rupt în toate părţile, găsit într-una din campaniile 1914—15 pe latura nordică a turnului G, în dărîmături. Dimensiunile feţei scrise: 13×13×17 cm. Înălţimea literelor: 15 mm. După scris, din sec. II î.e.n.

V. Pârvan, *Histria IV*, p. 550, nr. 10.

- - - - - - - - Σ Λ - - - - - - - - - - -
2 Λ P A T - - - - - - - - - - - - - - - - - -
[- - - - το]ὺς ἀνδρία[ντας? - - - - -]
4 [- - - - οἱ τοῦ ἱερ]οῦ ἐπιμελ[ηταί?]
[- - - - - - - τοῖ]ς δὲ T - - - - - - - -
6 - - - - - - - - - - - T - - - - - - - - -

42

Muz. Histria. Stelă de marmură ruptă sus, jos şi la dreapta, găsită nu se ştie cînd, nici unde, în săpăturile din cetate. La stînga, la jumătatea înălţimii, chenar lat, care înconjura desigur întregul cîmp scris. Sec. II î.e.n.

https://biblioteca-digitala.ro

Inedit.

Ο - - - - - -
- - - ΜΩ - - - - -
ΣΚΕΥΤΩ - - - -
ΑΞ . . . ΑΙ - - - -
ΤΕΛΙΑΝ - - - - -
ΑΠΟΣΤ - - - -
ΠΗΠΑ - - - - - -
ΙΔΩΡΕΑ - - - - -
ΩΙΠΑ - - - - - -
χωρία
ΥΟΥΣΑ - - - - -
- - ΟΔΡ - - -
- - - - - - - - - - -

Starea jalnică a pietrei nu permite o încercare de restituire, fie şi parţială. Lungimea textului lasă să se înţeleagă totuşi că e desigur vorba de un decret, poate important.

43

Muz. Histria, inv. 413. Fragment al unei stele de marmură rupt sus, jos şi la dreapta, găsit în campania 1966 în Zona sacră. Dimensiuni : 13 × 17 × 8 cm. Înălţimea literelor : 10 mm. Gravura e clară, dar mărimea lacunelor face cu neputinţă o încercare de întregire. După scris, din sec. II i.e.n.

D. M. Pippidi, St. clasice, XVII, 1977, p. 102–103, nr. 3.

- -
ΑΞΙ -
κοινή -
ΒΑΡΗΚ -
κοῦσαν Ε -
ησατο καί - - - - - - - - - - - - - - - - - - -
καὶ ἑαυτοῦ κα[ί] - - - - - - - - - - - - - - -
Μ, ἀνὴρ καλὸς [καὶ ἀγαθὸς ὑπάρχων]
τὰς ἀνενποδισ[- - - - - - - - - - - - - - -]
μενοις τῶν πολιτῶ[ν - - - - - - - - - - -]
Τ ἐπειγούσας χρείας - - - - - - - - - - - -
- - - - - Σ φαίνηται καὶ τιμῶν - - - - - - -
- ΟΓ

Starea jalnică a fragmentului nu permite o traducere, fie şi parţială. De reţinut, în r. 10, aluzia la unele nevoi stringente ale cetăţii — de bani sau de alimente —, în legătură cu care necunoscutul îşi va fi îndatorat concetăţenii. Servicii de această natură sînt pomenite în cele mai multe decrete onorifice din epoca elenistică.

https://biblioteca-digitala.ro

44

Muz. Histria, inv. 89. Fragment dintr-o stelă de marmură rupt în toate părțile, descoperit între 1923—1925 în dărîmăturile curtinei *a*. Dimensiuni : 17×7×12 cm. Înălțimea literelor : 15—20 mm. După scris, sec. II î.e.n.

V. Pârvan, Dacia, II, 1925, p. 208, nr. 10.

- - - - - - - - ια - - - - - - - - - - - -
- - - - - - - - εἰκόν[α - - - - - - - - - -]
[- - ἐν τ]ῶι γυ[μνασίωι - - - - -]
[- - - - - - - - δεδ]όχθ[αι - - - - -]
- - - - - - - - - - - - ντε - - - - - - - -
- - - - - - - - - εσθ[αι - - - - - - - -]

Fragment de decret prea mutilat pentru a permite altceva decît o încercare de citire parțială, cu totul ipotetică. Însuși faptul că ne-am găsi înaintea unei hotărîri de cinstire e nesigur, cîtă vreme nu ni s-a păstrat din r. 5—6 ale textului nici un termen revelator. Sub acest raport, întregirea lui Pârvan la r. 2, potrivit căreia statuia acolo pomenită ar fi fost a titularului decretului, nu se poate susține, știut fiind că în decretele onorifice înșirarea distincțiilor acordate urmează de fiecare dată verbului δεδόχθαι. Mai degrabă ne-am putea gîndi la posibilitatea ca necunoscutul să fi contribuit cu o danie la înfrumusețarea gimnaziului. Prețioasă, oricum, e informația după care în sec. II î.e.n. Histria ar fi avut un γυμνάσιον, în legătură cu care vezi și numerele 59, 181.

45

Muz. Histria, inv. 138. Fragment dintr-o stelă de marmură ruptă sus, jos și la stînga, descoperit în secțiunea practicată de-a curmezișul cetății în campania anului 1950, în dreptul m. 84. Dimensiuni : 31×10×10 cm. Înălțimea literelor : 10 mm. După scris, din sec. II î.e.n.

D. M. Pippidi, *Histria I*, p. 540, nr. 19 ; cf. J. și L. Robert, BÉ, 1955, 163, p. 242.

- - - - - ΕΔΙΑΣ Ε - - - - - - - - -
[- - - - - - ε]ἰς τὸν πλοῦν
[- - - - - τοῖ]ς κατεπείγου-
[σιν καιροῖς] - - - - - καὶ βλάβας οὐ
5 [- - - - - - - - - - - - - τ]ὴν ἀποδημί-
[αν - - - - - - - -]ενειν ἐπὶ τῶν

https://biblioteca-digitala.ro

[- - - - - - - - - - - τ]ὸν Μενίσκον
[- - - - - - - - ἀπ]ὸ τῶν ἰδίων
[- - - - - - - τὰς ὑπ]ογεγραμμέ-
[νας - - - - - - - - - - - -]ἀναλίσκε-
[ιν - - - - - - - ἐκτε]νῆ καὶ φιλό-
[τιμον ὡς ἔπρεπε ἀνδρὶ καλ]ῶι καὶ ἀγαθῶι
[- - - - - - - - - - - - - - κ]εχερισμ[έ-]
- - - - - - - - - - - - - - - - - - ΝΩΝΙ τοὺς ε-
- - - - - - - - - - - - - - - - - ἀνακομίσα[ς]
[- - - - - - - - - - - - - - τὴ]ν ἰδίαν καὶ τὰ
[- - - - - - - - - - ἐπαγγέλ]λεται ἀεί
[τινος ἀγαθοῦ παραίτιος γίνεσθαι,]
- - - - - - - - - - - - [δεδόχθαι] τ[ῶ]ι δήμωι
[- - - - - - - - - - ἐπαινέσαι μὲν ἐπὶ] τούτοις
[- - - - - - - - - - - - - - - - - στρα]τηγὸν
[- καὶ σ]τεφα-
[νῶσαι αὐτὸν - - - - - - - - - - - - - - - - -]ΙΟΙ
- Ι

R.1 : după Δ (sau A ?), extremităţile inferioare a două haste înclinate (A ? M ?), apoi urmele unei litere rotunde ; la urmă Σ. — R.3—4 : [τοὺ]ς κατεπείγου[σιν καιροῖς] J. şi L. Robert ; prima ediţie : κατεπειγου[μένους]. — R.4 : înainte de K, E sigur. — R.5 : din H iniţial, doar bara orizontală şi hasta dreaptă. — R.7 : Ω aproape şters ; poate O ? — R.10 : la început slabe urme dintr-un A sau M. — R.13 : înainte de E, K aproape şters. — R.16 : din primul N, numai hasta dreaptă. — R.17 : [ἐπαγγέλ]λεται J. şi L. Robert ; prima ediţie : -λεται ἀεί. — R.19 : la început, în parte distrus. — R.21 : din T, numai bara orizontală şi începutul hastei verticale. — R.22 : foarte anevoie de citit.

Fragment dintr-un decret în cinstea unui necunoscut, prea mutilat pentru a putea fi întregit altfel decît în cîteva puncte şi numai în mod conjectural. Sigur e doar că, aşa cum nu începea cu r.1, decretul nu se sfîrşea cu r. 23. Însăşi lungimea rîndurilor ne scapă, ca bază de calcul putînd fi luate în consideraţie numai rîndurile 12 (32 de semne) sau 18 (restituirea încercată numără 39 de semne).

Nici despre serviciile care au putut merita necunoscutului recunoştinţa histrienilor nu aflăm mare lucru, dacă se exceptă aluzia la o solie, întreprinsă desigur în vremuri vitrege : κατεπείγου[σιν καιροῖς] (r. 3—4) şi într-o situaţie ce pare să fi pricinuit cetăţii pagube serioase : βλάβας (r. 4). În legătură cu aceleaşi împrejurări e de pus (dacă întregirea r. 21 e corectă) şi calitatea de *strateg* a sărbătoritului, în privinţa căreia trebuie să regretăm că nu ni se dau mai multe amănunte, fie pentru mai buna cunoaştere a organizării militare a Histriei în perioada preromană (mai departe nr. 121 şi, în general, *Contribuţii* ², p. 93—106), fie pentru înţelegerea primejdiilor în mijlocul cărora s-a desfăşurat activitatea la care se face aluzie (cînd vrăjmaşi veniţi de departe încearcă să le prade teritoriul, histrienii numesc pe Agathocles al lui Antiphilos στρατηγὸς ἐπὶ τῆς χώρας αὐτοκράτωρ, mai sus nr. 15, r. 42). Despre strategi în oraşele greceşti,

https://biblioteca-digitala.ro

Busolt, *Gr. Staatskunde*, I, p. 482—483; H. Bengtson, *Strategie*. Despre strategi în Pontul Stîng, Tocilescu, AEM, X, 1886, p. 187 şi 209; G. Seure, RA, XVIII, 1911 (II), p. 424—425; T.V. Blawatskaja, *Zapadnopont. goroda*, p. 199—200.

46

Muz. Histria, inv. 412. Partea de sus a unei stele de marmură cu fronton şi acrotere, ruptă după primele două rînduri ale textului (din r. 3 s-au păstrat abia extremităţile superioare ale primelor cuvinte). În mijlocul frontonului, îngrijit săpată, stema cunoscută a Histriei : vulturul pe delfin. Dimensiuni (inclusiv frontonul) : 23×31×5 cm. Înălţimea literelor : 10 mm (*omicron* şi *omega* mai mici). Scris îngrijit, de pe la sfîrşitul secolului III sau începutul secolului II î.e.n.

D. M. Pippidi, St. clasice, XVII, 1977, p. 101—102, nr. 1.

Ἔδοξε τῶι δήμωι· ἐπιμηνιεύοντος
Πολυαινέτου τοῦ Ἡφαιστοδώ-
ρου Ἀγα[θ]ήνωρ Συ[μίλου εἶπ]εν . . .

R.3 : după primele trei litere deplin citeţe, recunosc cu greu mai întîi partea de sus a unei litere triunghiulare, apoi bara unui Γ, apoi din nou o literă triunghiulară, apoi, după o lacună de un semn, extremităţile superioare ale literelor ΩΡΣΥ ; la sfîrşitul rîndului, clar ΕΝ.

„Decret al Poporului. Sub preşedinţia lui Polyainetos al lui Hephaistodoros, Agathenor al lui Symilos a propus . . .".

Formula de sancţiune a unui decret votat de Adunare, fără colaborarea Sfatului. Preşedintele e necunoscut în prosopografia histriană şi la fel propunătorul deciziei. Nu se pot face presupuneri despre cuprinsul părţii pierdute a textului, dar e probabil că ne găsim înaintea unui decret onorific. Altă hotărîre a Adunării singure, sub nr. 17.

47

Muz. Histria, inv. 106 (B 652). Fragment dintr-o stelă de marmură cu chenar proeminent, ruptă sus, jos şi la stînga. Înălţimea la marginea stîngă : 12 cm ; la marginea dreaptă : 16 cm. Lăţimea părţii scrise : 10 cm. Lăţimea chenarului : 4 cm. Grosimea : 4,5 cm. Înălţimea literelor : 10 mm. Scris îngrijit, gravură profundă. Sec. II î.e.n. ?

D. M. Pippidi, *Histria I*, p. 503, nr. 5.

- -
[ἐπειδὴ ὁ δεῖνα - - - - - - - - - - ὑμου Καλλατιανὸς]
[εὔνουν καὶ πρόθυμον ἑαυτὸν] παρέχεται,
[καθ'ὅσον δύναται λέγων τε καὶ] πράσσων
[τὰ τῆς πόλεως συμφέροντα καὶ τοῖς ἐ]ντυγχά-

https://biblioteca-digitala.ro

[νουσιν τῶν πολιτῶν χρείας π]αρέχεται
[ἰδίαι καὶ κοινῆι τῶι δή]μωι· ὅπως
[οὖν καὶ ἡ πόλις φαίνηται τὰς χάριτα]ς ἀποδι-
[δοῦσα, δεδόχθαι τῶι δήμωι ἐπαινέσαι] μὲν ἐπὶ
[τούτοις τὸν δεῖνα - - - - - - -]ύμου Καλ-
[λατιανόν· δεδόσθαι δὲ αὐτῶι καὶ ἐ]γκό-
[νοις προξενίαν πολιτείαν ἰσοτέλει]αν - - - - - - -

R.2 : prima literă Π, din care se păstrează braţul scurt. —R.5 : din A, parte din hasta dreaptă şi bara transversală. —R.10 : înainte de Γ, jumătatea superioară a unui K. —R.11 : din A, începutul hastei drepte; N sigur.

„... Întrucit ..., fiul lui ... YMOS, din Callatis, se dovedeşte binevoitor şi plin de rîvnă, ajutînd cu vorba şi cu fapta, în limita puterilor, interesele oraşului, îndatorînd totodată şi pe acei dintre concetăţenii noştri care se întîmplă să aibă nevoie de serviciile lui, precum şi Poporul îndeobşte; pentru ca, la rîndul ei, Cetatea să arate că ştie răspunde la binefacerile primite, Poporul să găsească cu cale a fi lăudat ..., fiul lui ... YMOS, din Callatis : să li se acorde — lui şi urmaşilor lui — calitatea de *proxen*, drepturile cetăţeneşti, egalitatea fiscală ...".

Exprimarea vagă a textului, în cea mai mare parte conjectural, nu lasă să se ghicească natura exactă a serviciilor aduse Histriei de titularul decretului. E vorba, cu multă probabilitate, de banalele înlesniri făcute histrienilor în trecere prin Callatis, răsplătite de obicei cu titlul de *proxen* şi cu unele privilegii fiscale (mai sus nr. 10, 25, 32).

Pentru r. 4—5, compară cu Avezou-Picard, BCH, XXXVII, p. 127 (decret din Abdera) : ἑαυτὸν παρέχεται εὐε[ργέτην καὶ κοινῆι καὶ κατ' ἰδίαν πρὸς] τοὺς ἐντυγχάνοντας (text corectat de Ad. Wilhelm, *Neue Beiträge*, 21 : εὐε[ργετῶν καὶ κοινῆι τὴν πόλιν καὶ ἰδίαι] τοὺς κτλ.) sau cu M. Schede, AM, XLIV, 1919, p. 6 H (Samos) : καὶ κοινῆι τῆι πόλει καὶ ἰδίαι τοῖς ἐντυγχάνουσιν τῶν πολιτῶν χρήσιμος ὤν (alte variante ale aceleiaşi formule, *ibid.*, p. 9 L, 11 M, 12 N).

48

Muz. Histria, inv. 97. Fragment dintr-o stelă de marmură ruptă sus, jos, la stînga şi, mai puţin, la dreapta. Dimensiuni : 16×13×5 cm. Înălţimea literelor : 10 mm. Scris „apicat", gravură adîncă. Sec. II/I î.e.n.?

D. M. Pippidi. *Histria I*, p. 504, nr. 6.

- -
[- - - - - - ὁ δεῖνα *e. g.* Θεο]μβρότου
[εἶπεν· ἐπειδὴ *e. g.* Εὐ]ηνωρπί[δης]
[*e. g.* Φιλολάου, Τομί]της, εὔνους ὢ[ν]
[τῆι πόλει καὶ πρόθυμος, κοιν]ῆι τε τῶι δή[μ]-
[ωι καὶ ἰδίαι τ]οῖς ἐντυγχ[ά]-
[νουσιν τῶν πο]λιτῶν χρεί-

https://biblioteca-digitala.ro

[ας παρέχεται] ἐπηνῆσθαι
[ἐπὶ τούτοις *e. g.* Εὐηνωρπίδην Φιλο]λάου Τομί-
[την· δεδόσθαι δὲ] αὐτῶι κα[ὶ]
[ἐκγόνοις προξενί]αν πολιτ-
[είαν εἴσπλουν καὶ ἔκ]πλουν - - - - - - - - -

R.1 : La început, extremitatea de jos a unei haste înclinate spre stînga ; la sfîrşit, O sigur. — La începutul r. 2, slabe urme ale unei litere greu de identificat. — La începutul r. 6, Λ sigur. La sfîrşitul r. 11, prima hastă verticală şi o parte din bara înclinată a unui N.

„... cutare, fiul lui Theombrotos (?) a propus. Întrucît Euenorpides (?), fiul lui Philolaos (?), din Tomis, însufleţit de bune sentimente şi de rîvnă faţă de cetatea noastră, îndatorează în tot chipul poporul histrian îndeobşte şi pe cetăţenii ce se întîmplă să aibă nevoie de serviciile lui, — să fie lăudat pentru aceste motive Euenorpides, fiul lui Philolaos, din Tomis ; să i se acorde, lui şi urmaşilor lui, calitatea de *proxen*, cetăţenia, dreptul de a intra şi de a ieşi din port ...".

Decretul de cinstire e pentru un necunoscut originar din Tomis. Întregirea textului păstrat e lesnicioasă, cu excepţia numelor proprii din r. 1—2, restituite cu titlu de exemplu. Motivarea, extrem de săracă, nu ne oferă nici o informaţie istorică precisă în afară de faptul răsplătirii de către histrieni a unui tomitan, la o dată de căutat între 150—50 î.e.n., cu inevitabila aproximaţie.

Pentru recompensele acordate necunoscutului — cetăţenia şi calitatea de *proxen* — , v. comentariul la nr. 10 şi 25.

49

Muz. Histria, inv. 305. Fragment dintr-o stelă de marmură ruptă sus, la stînga şi jos, descoperit nu se ştie în ce împrejurări între 1928 şi 1941. Dimensiuni : 30 × 26,5 × 11 cm. Înălţimea literelor : 12—14 mm (B puţin mai mare : 15 mm). Suprafaţa scrisă fiind uzată de o îndelungată frecare, textul se citeşte anevoie : mai bine păstrat de-a lungul marginii drepte, e cu totul şters la stînga şi jos. După scris, din sec. II î.e.n.

D. M. Pippidi, St. clasice, VII, 1965, p. 193—194, nr. 7 (= SEG, XXIV 1101). Cf. J. şi L. Robert, BÉ, 1966, 274.

- -
- αν
- τὸν βί-
[ον -]λομε
- [ἑ]κατὸν
- δι' ἀγωνο-
[θεσίας? -]οδωρος
- ΕΚΑΙΝΟΥΜΕ
[- φ]υλάς *v.* δεδ-
[όχθαι τῆι βουλῆι καὶ τῶι δήμωι - - -]τον Αἰσχρί-

https://biblioteca-digitala.ro

10 [ωνος -]μον καὶ εὐ-
- ΚΑΙΔΕΑΥ
- ΡΟΥΠ
- ΛΟΤΟ
- τὸν δῆ-
15 [μον -]ΟΤΟ
- ΟΥΛΟ

R. 9—10 : ... τον Αἰσχρί[ωνος] Robb. —R. 8—9 : δεδ[όχθαι τῆι βουλῆι καὶ τῶι δήμωι - - - Woodhead *dubitanter*.

Starea desperată în care ne-a ajuns fragmentul face imposibilă orice încercare de întregire, cu excepţia cîtorva cuvinte izolate. Sigur pare doar că e vorba de un decret, — după toate aparenţele unul de cinstire.

50

Muz. Histria, inv. 350. Fragment dintr-o stelă de marmură ruptă în toate părţile, găsit nu se ştie unde, nici cînd, în săpăturile din cetate. Dimensiuni : 27 × 24 × 18 cm. Înălţimea literelor : 10 mm. După scris, sec. II î.e.n.

D. M. Pippidi, SCIVA, XXXIII, 1982, p. 36, nr. 3.

- - - - - - - - - - Ε -
- - - - - - - - - - ΑΝΩ - - - - - - - - - - - - - - - - - -
. . .[ἕ]νεκεν -
. . .αὐτῶι καὶ ἐ[κγόνοις - - - - - - - - - - - - -]
[ὅπως φι]λοτιμότε[ροι γίνωνται εἰδότες]
[ὅτι ὁ δῆμος τιμ]ᾶι τοὺς ἀγα[θοὺς τῶν]
[ἀνδρῶν,] ἀποδιδοὺς αὐτοῖς τὰς ἀξίας [τιμάς . . .]

Primele trei rînduri cu neputinţă de înţeles. Începînd cu r. 4 şi următoarele, exprimarea formulară a textului îngăduie întregiri aproape sigure, cu rezerva anevoinţei de a stabili lungimea rîndurilor.

51

Muz. Histria, inv. 194 (B 47). Fragment dintr-o stelă de calcar, rupt în toate părţile, găsit nu se ştie unde, nici în ce împrejurări. Dimensiuni : 6,5 × 10,5 cm. Înălţimea literelor : 12 mm. După scris, secolul al III-lea î.e.n.

Inedit.

- - - - ΕΜΓ
[φι]λότιμ[ος -ον?]
[ἄ]νδρα - - - - - - -
- - - ον - - -

Poate frîntură dintr-un decret onorific.

https://biblioteca-digitala.ro

52

Muz. Histria, inv. 285. Fragment din dreapta, de mijloc, al unei stele de marmură găsite în campania 1953 în marea secţiune de-a curmezişul cetăţii. Dimensiuni: 20 × 19 × 10 cm. Înălţimea literelor: 10 mm. După scris, secolul al II-lea î.e.n.?

I. Stoian, SCIV, V, 1954, p. 97, nr.11.

- -
- - - - - - - - - - - - - - - - - - - λε
- - - - - - - - - - - - - - - - - ενων
- - - - - - - - - - - - - - - ἐπέδω-
[κε] - - - - - - - - - - - οιτων [ὀγδ]-
[οήκοντα χρυσῶν ἐ]πίδοσιν - - - -
- - - - - - - - - - - ς τετέ[λεκε]
- - - - - - - - - - - [χ]ρήμα[τα]

Evident, un fragment de decret onorific, al cărui titular va fi făcut cetăţii una sau mai multe danii în bani, al căror ecou stăruie în rîndurile 4—5 şi 7 ale textului.

53

Muz. Histria, inv. 154. Aşchie de calcar gălbui, ruptă în toate părţile, găsită în sectorul de SV al cetăţii, în campania anului 1949. Dimensiuni: 18 × 17 × 7 cm. Înălţimea literelor: 8 mm. Scrisul elegant, perfect citeţ. După forma literelor, din sec. II/I î.e.n.

D. M. Pippidi. *Histria I*, p. 523, nr. 14.

- - - ΛΑΣ - - -
- - - ΟΣΤΟ - - - -
- - - [κ]ίνδυνοι - -
- - - ΣΤΟΥΠΟΙΟ - - - -
- - - - ΤΑ ΠΡΟΣ ΤΕ - - - -
- - - τοῦ ποταμο[ῦ] - -
- - - [πε]πρέσβευκε - - -
- - [τ]ῶι ΔΥΜΩ - - -
- - ΝΚΑΙΜΗΝ - - - - -
- - - - ΔΡΑΜΕΙ - - - -
- - - ΝΤΩ - - -

Cît se poate judeca, titularul decretului pare să fi fost lăudat pentru rîvna dovedită într-o vreme de primejdii, între altele pentru o solie dusă la bun sfîrşit ([πε]πρέσβευκε) undeva în părţile Dunării sau poate dincolo de fluviu, dacă putem interpreta în sensul acesta vaga indicaţie din r. 6, unde citirea τοῦ ποταμοῦ e sigură. Pentru ποταμός = Dunărea, în înţelesul de fluviu prin excelenţă, v. mai jos nr. 54, r. 44—46, precum şi decretul dionysopolitan pentru Acornion al lui Dionysios, IGB, I² 13, r. 22—24.

https://biblioteca-digitala.ro

54

Altădată la MNA, acum în MIB, inv. 18786. Două fragmente dintr-o stelă de marmură cu fronton, primul rupt numai jos, al doilea în toate părţile, descoperite la interval de 35 ani în comuna Vadu (Caraharman), jud. Constanţa, acolo unde Tocilescu mai credea că s-ar fi înălţat Histria, aproape două decenii după ce Ernest Desjardins o localizase cu precizie.

Fragmentul principal, cuprinzînd preambulul şi cea mai mare parte a motivării, e înalt de 1,04 m, lat de 55 şi gros în medie de 8 cm. În mijlocul frontonului, un medalion în relief înfăţişează „armele" cetăţii: vulturul lovind cu pliscul un delfin, imagine reprodusă de-a lungul timpului pe mai multe din emisiunile monetare ale Histriei (M. Soutzo, RA, XLII, 1881, p. 302, n. 1; B. Pick, *Münzen N.-Gr.*, I 1, p. 65—152; cf. L. Lacroix, *Les „blasons" des villes grecques*, în Ét. d'Arch. Classique, I (1958), p. 91 urm.; Tullia Ritti, *Sigle ed emblemi sui decreti onorari greci*, în Mem. Accad. Lincei, Sc. mor., s. VIII, vol. XIV, fasc. 5, p. 261 urm.). Imediat deasupra textului, aliniate orizontal, cinci cununi de laur — insemnele demnităţilor sacerdotale deţinute de titular. Al doilea fragment — abia o aşchie — are 30 cm înălţime maximă, 22 cm lăţime şi 17 cm grosime. Înălţimea literelor, în amîndouă cazurile: 10 mm (*omicron* şi *theta* egale cu celelalte). Gravura îngrijită, deşi puţin profundă; textul păstrat, pretutindeni citeţ. După caracterele paleografice, de pe la mijlocul sec. I i.e.n.

Fragmentul mai întîi a fost publicat întîi de Gr. Tocilescu în AEM, VI, 1882, p. 36, nr. 78, apoi reeditat succesiv de W. Dittenberger, *Syll.*², 325 (= *Syll.*³, 708) şi O. Fiebiger, ÖJh. XIV, 1911, Beibl. 67. Fragmentul B, descoperit şi publicat de Pârvan, AA, 1915, 249—250, a fost reeditat împreună cu frg. A mai întîi în Fiebiger-Schmidt, *Inschriftensammlung*, Denkschr. Akad. Wien, L, 1917, p. 9—12, nr. 7, apoi de F. G. Maier, *Mauerbauinschriften*, I, p. 257, nr. 80. Cf. D. M. Pippidi, Dacia, N.S., I, 1957, p. 165—177 (= *Contribuţii*², p. 270—280).

FR. A.

Τύχῃ ἀγαθῇ. Ἱερωμένου Ἀριστα-
γόρου τοῦ Ἀπατουρίου τὸ τέταρτον, μη-
νὸς Ἀρτεμει-
σιῶνος δεκάτῃ ἱσταμένου, ἐπιμηνιεύοντος τῆς ἐκκλησίας Ἀθη-
νάδου τοῦ Ἀπολλοδώρου, Ξενοχάρης Ἑστιαίου εἶπεν· ἐπειδὴ Ἀρι-
σταγόρας Ἀπατουρίου, πατρὸς γεγονὼς ἀγαθοῦ καὶ προγόνων εὐερ-
γετῶν καὶ ἱερημένων τῶν θεῶν πάντων, καὶ αὐτὸς στοιχεῖν βουλό-
μενος καὶ τοῖς ἐκείνων ἴχνεσιν ἐπιβαίνειν, κατελθὼν εἰς τὴν πατρί-
δα μετὰ τὴν κατασχοῦσαν τὴν πόλιν περίστασιν, ἀτειχίστου τῆς
πόλεως ὑπαρχούσης καὶ κινδυνευόντων πάλιν τῶν πολειτῶν μ[ε]-
τὰ γυναίων καὶ τέκνων, ταγεὶς ὑπὸ τῶν πολιτῶν τειχοποιὸς ἀνδρη[ό]-
τατα μὲν καὶ γνησιώτατα τῆς ἐπιμελήας τῶν ἔργων προέστη, οὔτε
σωματικῶν πόνων οὔτε τινὸς τῶν εἰς τὴν οἰκοδομίαν ἐνηκόντων λ[ει]-
φθείς, τῆς τε πατρίδος ὀχυρωθείσης καὶ κατὰ μέρος τῶν πολειτῶν ἀ-
πὸ τῆς βαρβάρου καταπορευομένων εἰς τὴν πόλιν τισὶν μὲν δεξιῶς ἀπ[αν]-
τῶν τῶν κρατούντων τῆς χώρας βαρβάρων, τισὶν δὲ πολειτῶν ε[ἰς]
λύτρα προτιθεὶς ἔδειξεν ἑαυτὸν πρὸς πᾶσαν ἀπάντησιν τῶν σωζο[μέ]-
νων εὐομείλητον, πλεῖστά τε συναλλάγματα πολείταις ἅμα κ[αὶ]
ξένοις ποιησάμενος πρὸς πάντας ἀφιλαργύρως ὑπεστήσατο, [τῇ]

https://biblioteca-digitala.ro

τε ἡλικίᾳ προκόπτων καὶ προαγόμενος εἰς τὸ θεοσεβεῖν ὡς ἔπρεπεν αὐτῷ πρῶτον μὲν ἐτείμησεν τοὺς θεούς, Διὸς τοῦ Πολιέως ἀναλαβὼν
20 στέφανον καὶ ἱερησάμενος εὐαρέστως ὑπὸ πάντων ἐπηνήθη τῶν πολειτῶν, εἶτα παραγεν[ηθε]ὶς ἐπάγγελτος καὶ τὸν ἐπώνυμον τῆς πόλεως Ἀπόλλωνος ἀναδεξάμ[ενο]ς στέφανον πανηγύρεσι πανδήμοις καὶ πομπαῖ[ς] [ἱε]ροπρεπέσιν καὶ φυλῶν ἐπιδόσεσιν τοὺς θεοὺς καὶ τὴν πόλιν ἐτείμ[η]σεν, τοῦτο βουλόμενος ἐμφαίνειν, ὅτι τοῖς εὐσεβέστατα καὶ κάλλιστα
25 πολειτευομένοις καὶ παρὰ θεῶν τις χάρις καὶ παρὰ τῶν εὐεργετηθέντων ἐπακολουθεῖ· πάλιν τε τῶν πολειτῶν μετὰ ἔτη τρία διὰ τὰς τῶν κρατούντων τῆς χώρας βαρβάρων ἐπισυνστάσεις ἐπιζητούντων ἱερέα Ἀπόλλωνος Ἰητροῦ, τεθλειμμένων τῶν ἰδιωτικῶν βίων, ἐπέδωκεν ἑαυτὸν καὶ προελθὼν εἰς τῆν ἐκκλησίαν ἀνέλαβεν τὸν αὐτὸν στέφανον τοῦ
30 θεοῦ, διπλασιάζων ἑαυτῷ καὶ τὰς παρὰ τῶν θεῶν καὶ τὰς παρὰ τῶν εὐεργετουμένων χάριτας· καὶ τὸ τρίτον τῶν αὐτῶν καιρῶν τήν τε πόλιν καὶ τὴν χώραν κατεχόντων ὁ αὐτὸς τελήας βουλόμενος τὰς τῆς εὐσεβ[ήκ]ας χάριτας τοῖς θεοῖς ἀπονέμειν ἅμα καὶ τῶν ἰδίων ἀπὸ τοῦ βίου δαπαν[ημ]μάτων τοῖς πολείταις ὡς ὁμοίως δαψιλεύεσθαι ἱερήσατο· μετὰ ἑνια[υ]-
35 τόν τε μηδενὸς ἑαυτὸν ἐπιδιδόντος, τὸν αὐτὸν ἀναλαβὼν στέφανον ἱερήσατο, οὐδενὸς φεισάμενος οὔτε τῶν πρὸς τοὺς θεοὺς οὔτε τῶν πρὸ[ς] τοὺς πολείτας δικαίων· ἐφ' οἷς συνέβη τήν τε πόλιν εὐσταθεῖν καὶ τοὺς πολείτας σώ[ζ]εσθαι, ταγείς τε ἀγορανόμος εἰς ἑνιαυτὸν ἠγορανόμησεν ὡ[ς] ἔπρεπεν ἀνδρὶ καλῷ καὶ ἀγαθῷ παραπολῶν σεῖτον ἅμα καὶ οἶνον καὶ τῶ[ν]
40 λοιπῶν ὠνίων τὰς τειμὰς καθαίρων λυσιτελέστατα τοῖς πολείταις, κα[ὶ] τυχὼν ἐνκωμίου διὰ ταῦτα κατέστησεν οἰκοδομήσας ἀγορανόμιον ἀπὸ [ἰ]δίων δαπανημάτων· ἐφ' οἷς ὁ δῆμος ἀποδεξάμενος αὐτοῦ τὴν καλο-
[κἀ]γαθίαν ἔταξεν αὐτὸν ἀγορανόμον εἰς ἄλλα ἔτη δύο, ἐν οἷς εὐδοκίμ[η]-
[σεν] τοῖς προγεγραμμένοις ὁμοίως. πρεσβήας τε πολλὰς ὑπὲρ τῆς πό[λε]-
45 [ως π]ρεσ[β]εύσας κατὰ τὸ συμφέρον τοῖς πολείταις διεπράξατο πρὸς [τοὺς κρατοῦντας] τῆς χώρας καὶ τοῦ ποταμ[οῦ βαρβάρους...]

FR.B.

---------- ΥΡ ----------
---------- ΕΙΝ ----------
---------- ΑΙΣΙΑ ----------
50 ----------ποιη]σάμενος ΕΜΕΟ ----------
---------- ἑκάστῳ αὐτῶν ----------
---------- ΔΙΑ δεδόχθα[ι τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ ἐπαινέσαι]
[μὲν ἐπὶ τούτοις Ἀριστα]γόραν Ἀπατου[ρίου ----------]
---------- λλοντος ----------
55 [----τὸν ἀπὸ προγόνω]ν εὐεργέτη[ν ὄντα ----------]
[---------- τὸ] δὲ ψήφισμ[α τόδε ἀναγράψαι --------]
[----καὶ ἀναθεῖναι ἐ]ν τῷ ἐπιφ[ανεστάτῳ τόπῳ ----------]
[---------- δε]δόχθαι ----------

Fr. A, r. 14 : ε[ἰς] Dittenberger ; ἐ[κ] Tocilescu. — R. 23 : [ἱε]ροπρεπέσιν Dittenberger ; [π]ροπρεπέσιν Tocilescu. —R. 46 : [τοὺς κρατοῦντας] Dittenberger ; [τῆς θαλάσσης καὶ] Tocilescu ; — ποταμ[οῦ βαρβάρους] Dittenberger ; ποταμ[οῦ] Tocilescu, Maier.

Fr.B : toate încercările de restituire sînt ale lui Pârvan, care în r. 49 citea : [δαπάν]αις ἰδ[ίαις], iar în 55—56 : [ἀναγράψαι εἰς τελαμῶνα λευκόλιθον καὶ ἀναθεῖναι].

https://biblioteca-digitala.ro

„Noroc bun! În timpul celui de-al patrulea sacerdoţiu (eponim) al lui Aristagoras fiul lui Apaturios, luna Artemision, ziua a zecea, preşedinte al Adunării fiind Athenades al lui Apollodoros, Xenochares al lui Hekataios a propus:

„Întrucît Aristagoras al lui Apaturios, coborîtor dintr-un părinte de seamă şi din strămoşi binefăcători ai obştii, învestiţi cu sacerdoţiile tuturor zeilor, năzuind să le urmeze pilda şi să calce pe urmele lor, la întoarcerea în patrie, după nenorocirea abătută asupra oraşului, cînd cetatea n-avea ziduri, iar locuitorii se găseau din nou în primejdie împreună cu nevestele şi copiii, însărcinat de cetăţeni cu refacerea zidurilor, a luat asupră-şi cu bărbăţie şi devotament întreaga supraveghere a lucrărilor, fără să se sustragă ostenelilor trupeşti, nici vreuneia din celelalte griji legate de opera de reclădire; iar după ce patria a fost din nou întărită şi, unul cîte unul, cetăţenii au prins să revină în oraş de pe meleaguri duşmane, cîteodată negociind cu iscusinţă cu barbarii ce stăpîneau ţinutul, alteori punînd la dispoziţia cetăţenilor sumele necesare pentru răscumpărare, s-a arătat săritor la toate nevoile celor mîntuiţi, acordînd nu numai alor noştri, dar şi străinilor (domiciliaţi în Histria) împrumuturi numeroase şi purtîndu-se cu toţi în chipul cel mai dezinteresat.

„Înaintînd în vîrstă şi înclinînd spre evlavie, cum se şi cuvenea, în primul rînd a slăvit pe zei. Primind cununa lui Zeus Polieus şi îndeplinind acest sacerdoţiu în chip satisfăcător, a meritat lauda tuturor cetăţenilor; apoi, solicitînd şi primind cununa de preot al lui Apollon, legată de eponimia oraşului, a cinstit pe zei şi cetatea, organizînd sărbători obşteşti, procesiuni vrednice de cele sfinte şi distribuţii între membrii triburilor, voind să lase să se înţeleagă că acei ce-şi îndeplinesc îndatoririle cetăţeneşti cu pietate şi tragere de inimă se învrednicesc oarecum de recunoştinţa zeilor şi a oamenilor cărora le-au făcut binele.

„Trei ani mai tîrziu, ca urmare a samavolniciilor barbarilor ce continuau să stăpînească ţinutul, cetăţenii găsindu-se din nou în situaţia de a nu avea preot al lui Apollon Tămăduitorul, întrucît averile particulare erau secătuite, Aristagoras s-a oferit singur şi, înfăţişîndu-se înaintea Adunării şi primind cununa divinităţii, şi-a cîştigat un îndoit titlu la recunoştinţa zeilor şi a celor cărora le făcuse binele.

„Vremile continuînd să fie vitrege pentru cetate şi ţinut, iar el voind să ofere zeilor încă şi mai depline temeiuri de recunoştinţă pentru atîta evlavie, iar faţă de cetăţeni să aibă prilejul unor şi mai mari cheltuieli din averea proprie, a exercitat sacerdoţiul chiar şi a treia oară, pentru ca după un an, o dată mai mult neoferindu-se nimeni, să primească aceeaşi cunună şi să-şi îndeplinească îndatoririle sacerdotale fără să precupeţească nimic din cele cuvenite zeilor sau cetăţenilor; şi astfel s-a întîmplat ca oraşul să ajungă din nou la bună stare, iar cetăţenii să se mîntuiască.

„Rînduit *agoranom* pe timp de un an, şi-a îndeplinit sarcina aşa cum se cuvenea unui bărbat ales şi cu inimă, punînd la dispoziţia tuturor grîu şi vin ieftin şi făcînd să scadă preţurile celorlalte bucate în felul cel mai prielnic pentru locuitori. Vrednic de laudă

https://biblioteca-digitala.ro

pentru asemenea faptă, a purces să ridice din banii săi un local pentru administraţia pieţii, motiv pentru care, recunoscîndu-i destoinicia, Poporul l-a rînduit *agoranom* pe alţi doi ani, în cursul cărora a dovedit merite asemenea celor arătate pînă aci.

„Însărcinat cu solii numeroase din partea cetăţii pe lîngă barbarii stăpîni ai ţinutului şi ai fluviului, le-a îndeplinit în chipul cel mai folositor pentru cetăţeni...".

(Fragmentul B fiind prea mutilat, iar rarele întregiri conjecturale, renunţăm să încercăm o traducere, fie şi parţială.)

Multă vreme socotită cea mai importantă (şi mai bine păstrată) inscripţie ieşită vreodată din pămîntul Histriei, hotărîrea de cinstire a lui Aristagoras se numără şi astăzi — după descoperirea unor texte atît de revelatoare ca decretul pentru Agathocles al lui Antiphilos, decretul pentru Hegesagoras al lui Monimos sau *Horothesia* lui Laberius Maximus — printre documentele cele mai de preţ privitoare la trecutul ţinuturilor pontice în ultimul veac al erei păgîne. Cu acest titlu, se învredniceşte de un comentariu adîncit, năzuind să pună în lumină informaţiile de tot felul oferite de partea din text ajunsă pînă la noi.

Din acest punct de vedere, prima problemă ce se cere lămurită e cronologia decretului, datat de Latîşev şi de Dittenberger către jumătatea veacului I, şi mai precis după cucerirea de Burebista a întregului ţărm de Apus al Mării Negre (AM, XI, 1886, p. 202, n.; *Syll.*², p. 515, nr. 325), opinie împărtăşită şi de principalii cercetători români ai Dobrogei în antichitate: V. Pârvan (BSH, X, 1923, p. 44, n.1; Dacia, II, 1925, p. 209, n. 1); S. Lambrino (Dacia, III—IV, 1927/32, p. 405, n. 3); R. Vulpe (HAD, p. 98). Primele rezerve faţă de această întemeiată opinie au fost formulate de Pick, după care decretul ar data din ultimii ani ai sec. II î.e.n., iar „barbarii" nenumiţi din text ar fi fost scordisci, coborîţi de la Dunărea mijlocie spre ţărmurile de apus şi de nord ale Mării Negre *(Münzen N.-Gr.*, I 1, p. 144, n. 3). Ipoteza avea să fie reluată în 1911 de Fiebiger, care, însuşindu-şi o părere mai veche a lui Sehmsdorf potrivit căreia „galaţii" din inscripţia olbiană în cinstea lui Protogenes ar fi fost bastarni *(Die Germanen in den Donauländern bis zum Auftreten der Goten*, Leipzig, 1899, p. 4), caută să atribuie acestui neam germanic un rol în viaţa coloniilor pontice despre care — examinate fără idei preconcepute — izvoarele refuză să dea mărturie (aceeaşi interpretare la Patsch, *Beiträge*, V 1, p. 8—22). Cu deosebirea că, în loc de bastarni, preferă să vorbească de sarmaţi, atribuindu-le un rol în istoria Dobrogei antice pentru dovedirea căruia nu poate cita nici o mărturie epigrafică sau arheologică; aceeaşi dată ridicată e atribuită decretului de J. Harmatta *(Sarmatians*, p. 13), ca să nu mai vorbesc de cîţiva alţi cercetători, români sau străini, care, adoptînd fără discernămînt opinia autorilor citaţi, fac să dateze documentul din sec. al II-lea — între 150 şi 100, de cele mai multe ori —, fără să se ostenească să analizeze temeinicia vederilor adoptate (un exemplu regretabil îl oferă, din acest punct de vedere, Fr. Hiller von Gaertringen, care, în ediţia a III-a a culegerii lui Dittenberger, influenţat de Fiebiger şi abandonînd data consemnată în cea de-a II-a ediţie, opinează pentru o dată „nu cu mult anterioară anului 100 î.e.n.").

https://biblioteca-digitala.ro

Greşeala comună autorilor citaţi e de a nu fi examinat cu atenţie decretul înainte de a formula o opinie, şi anume din două puncte de vedere : paleografic şi lingvistic. E ceea ce făcuse, la vremea lui, Dittenberger, înainte de a ajunge la concluzia : „quare nullus est dubitandi locus, quin de eisdem barbaris, qui n. 324 commemorantur, id est de Getis Byrebista regnante, hic quoque titulus accipiendus sit", e ceea ce am făcut şi eu, într-un studiu din 1957, întemeiat pe comparaţia cu unele documente *datate* de la sfîrşitul erei păgine şi de la începutul erei noastre, care oferă încheierilor lui Dittenberger un temei de nezdruncinat (Dacia, N. S., I, 1957, p. 165—177 = *Contribuţii*², p. 270—286). De-atunci, două noi elemente au venit să se adauge şirului de dovezi, unul arheologic : constatarea, în săpăturile din Zona sacră a Histriei, la nivelul sec. I î.e.n., a unor impresionante urme de distrugere (D. M. Pippidi, *I Greci*, p. 148—149), altul epigrafic : descoperirea listei de donatori publicate mai departe sub nr. 191, din care rezultă că spre începutul erei noastre, de cînd datează inscripţia, reluarea unei vieţi normale în Histria era socotită ca o « a doua întemeiere a cetăţii » : δευτέρα κτίσις τῆς πόλεως (D. M. Pippidi, St. clasice, IX, 1967, p. 153—166 ; id., BCH, XCII, 1968, p. 226—240). Fără teamă de a greşi, putem deci considera că decretul pentru Aristagoras se leagă de un moment important din viaţa ţinuturilor pontice : vremelnica lor cucerire de geţii conduşi de Burebista, pe care un document contemporan îl proclamă πρῶτος καὶ μέγιστος τῶν ἐπὶ Θράκης βασιλέων (*Syll.*³, 762 ; IGB, I² 13) şi despre ale cărui neobişnuite isprăvi militare ni se dau amănunte în Strabon, *Geogr.* VII 3, 11 şi în Dion din Prusa, al cărui *Borysthenitikos*, rostit la Olbia 150 de ani mai tîrziu, evocă în termeni impresionanţi distrugerea acestei cetăţi de vrăjmaşii veniţi de departe (*Or.*, XXXVI 4 ; cf. K. Treu, în *Griechische Städte*, p. 137—154).

În lumina celor ce preced, devin clare anumite amănunte şi particularităţi ale decretului, pe care zadarnic am încerca să le înţelegem în ipoteza datării lui în sec. al II-lea.

R. 1—2 : Formula de sancţiune cea mai completă pe care ne-o oferă un decret histrian (cf. *supra* nr. 26, r. 1—5) : se menţionează în primu rînd eponimul propriu-zis, preotul lui Apollon (în speţă Aristagoras, ales pentru a patra oară), apoi ziua şi luna şedinţei în care s-a votat decretul (ziua a 10-a a fiecărei luni pare să fi fost la Histria dintotdeauna rezervată întrunirii Adunării populare : cf. mai departe nr. 65, r. 2 ; despre luna Artemision, v. şi nr. 142), apoi „falsul eponim", preşedintele Adunării, despre al cărui rol s-a vorbit în alt loc (nr. 1 şi *Contribuţii*², p. 80—85). Nici una din persoanele numite în formulă nu apare în vreun alt document histrian.

R. 5—6 : στοιχεῖν βουλόμενος κτλ., texte paralele la Anneliese Manzmann, *Stiftungsurkunden*, p. 155—156 ; pentru stilul preţios al decretului şi, îndeobşte, pentru retorica textelor epigrafice la sfîrşitul epocii elenistice, v. L. Robert, citat mai jos la r. 10—11.

R. 6—7 : κατελθὼν εἰς τὴν πατρίδα. Cu excepţia lui Latîşev şi a lui Dittenberger, citaţi înainte, cercetătorii mai vechi n-au relevat faptul că aluzia nu e la întoarcerea lui A. dintr-o călătorie oarecare, ci *la întoarcerea din bejenie*. Acesta e înţelesul lui κατελθών în propoziţia citată şi e semnificativ că la Odessos, într-o inscripţie aproximativ contemporană

https://biblioteca-digitala.ro

cu cea de care ne ocupăm (IGB, I² 46), κάθοδος înseamnă același lucru : revenirea locuitorilor din împrăștierea provocată de înaintarea geților, situație întîlnită în istoria cetăților grecești coloniale și chiar metropolitane ori de cîte ori potențialul militar al unei comunități nu-i putea asigura o apărare eficace (astfel la Olbia, în fața amenințării galatilor : πολλῶν ἐχόντων ἀθύμως καὶ παρασκευασμένων ἐγλείπειν τὴν πόλιν ... IPE, I² 32, B 12 și, tot acolo, r. 20 : ἐγλελοιπέναι δὲ πολλοὺς μὲν τῶγ ξένων, οὐκ ὀλίγων δὲ τῶμ πολιτῶν, astfel și la Tomis, în decretul de cinstire a gărzii cetățenești, *Syll.*³, 731.6 : τῶν μὲν διὰ τὴν ἀπ[ο]ρίαν ἐκλελοιπότων τὴν πόλιν. În texte din alte locuri substantivul e folosit și pentru a indica reîntoarcerea cetățenilor obligați să-și părăsească patria din motive politice : [ὅπω]ς ἐκπεμφθῇ πρεσβεία ... περὶ τᾶς Ἐλατέων καθόδου (Elateia : RÉG, 1946/47, p. 152, r. 11); cf. și SEG, I 401, cu observațiile lui L. Robert, RevPhilol, XXXIII, 1959, p. 200, n. 5). — Despre locul unde se va fi refugiat A. (împreună cu familia întreagă), nu se pot face desigur decît presupuneri. Cu acest titlu, semnalez că o inscripție din Atena datată larg din sec. I î.e.n. (IG, II/III² 8941) ne-a păstrat amintirea unei Σίμη Ἀπατουρίου Ἰστριανή — poate o soră a personajului nostru, surprinsă de moarte în capitala Atticii (în acest sens și B. Pick, *op. cit.*, p. 144, n. 2).

R. 7 : κατασχοῦσαν τὴν πόλιν περίστασιν, aluzie ocolită la ocuparea și jefuirea orașului de geți. Despre înțelesul ultimului substantiv („catastrofă, nenorocire"), v. mai sus nr. 16, pe lîngă J. și L. Robert, BÉ, 1958, 226 (Argos).

R. 7—8 : ἀτειχίστου τῆς πόλεως ὑπαρχούσης, în sensul că zidurile Histriei fuseseră distruse de atacatori, iar nu că pînă în zilele lui A. orașul ar fi fost lipsit de ziduri, cum s-a susținut de Patsch, *Beiträge*, V 1, p. 25, urmat de Chr. Danoff, *Zapadniat briag*, p. 61. Cf. argumentarea mea din SCIV, IV, 1953, p. 492—493, întemeiată pe rezultatul săpăturilor arheologice (A. Doicescu și C. Preda, *Histria II*, p. 297—334 și, în chiar documentul pe care-l analizăm, r. 12, unde propoziținea τῆς τε πατρίδος ὀχυρωθείσης consemnează rezultatul ostenelilor „binefăcătorului" în calitate de τειχοποιός : restaurarea zidurilor dărîmate de geți (în același sens, v. acum și F. G. Maier, *Mauerbauinschriften*, I, p. 261, care trimite la o interesantă inscripție din Kamiros *(ibid.*, nr. 49, r. 19—22) : πεπτωκότων τε τῶν τειχέων διὰ τὸν γενόμενον σεισμόν ... καὶ ἀνωχύρου ὄντος τοῦ περιπολίου, προενοίησε τᾶς τειχοποίας).

R. 10—11: οὔτε σωματικῶν πόνων οὔτε τινὸς κτλ. Osteneli similare, în împrejurări ce nu se deosebesc esențial de cele histriene, la Berenike, în Libya, din partea unui everget al cărui decret de cinstire am mai avut prilejul să-l citez înainte : ...μετὰ δὲ ταῦτα τᾶς πόλιος ὑπαρχείσας ἀτιχίστω καὶ δὶς ... πεπορθημένας ὑπὸ τῶν ἐπ[ι]πλευσάντων πειρατικῶν στόλων ΑΥΛΟΤΙΑΙΡΕΝ ὑπὲρ τᾶς πόλιος καὶ τᾶς χώρας ...ὁμόνοιαν διετήρησε δικαίαν κρίσιν ἐς [ἁπ]άντας ἐσφερόμενος *(Fifth Annual Report of the Society for Libyan Studies*, 1974, p. 19—23, r. 13 urm.). În legătură cu emfaza redactării, relevată înainte și care merge parcă amplificîndu-se pe măsură ce expunerea progresează, v. reflecțiile judicioase ale lui L. Robert, RÉA, LXII, 1960, p. 325 — 326 = *Op. min.*, II, p. 841—842 : „la basse époque hellénistique a introduit la rhétorique de l'époque. Je crois que cela tient notamment à un fait social.

https://biblioteca-digitala.ro

De plus en plus l'évolution de la société enlève les affaires des cités à l'action souveraine de l'assemblée du peuple et de la démocratie et les met aux mains d'une minorité, plus ou moins héréditaire, de notables, qui assurent de leur fortune bien des services essentiels de l'État et reçoivent en retour des honneurs de plus en plus nombreux et éclatants. Cette nouvelle aristocratie des cités possède une éducation soignée, elle honore et cultive la παιδεία ; la rhétorique prend de plus en plus place dans la formation de la jeunesse et des élites ; aussi le 'secrétaire', haut personnage qui rédige les décrets et les lettres, les écrit-il au goût rhétorique du jour. Cette évolution se poursuit sous l'Empire . . ." (pentru un bun exemplu din Histria, cf. mai departe nr. 57, decretul în cinstea preotesei Aba, din sec. II e.n.).

R. 12—13 : ἀπὸ τῆς βαρβάρου *(scil.* χώρας), „din ţara barbarilor" înţelege : „din captivitatea getică".

R. 13 — 15 : τισὶν μὲν δεξιῶς ἀπ[αν]τῶν . . . τισὶν . . .ε[ἰς] λύτρα προτιθείς. Acţiunea de ajutorare a concetăţenilor căzuţi in robie se desfăşoară în două chipuri : prin negocieri „abile" cu căpeteniile geţilor (cf. adverbele cu înţeles asemănător : εὐαπαντήτως (AJA, 1935, p. 336) şi εὐυπαντήτως (VDI, 1960, p. 154)) şi prin răscumpărări, în vederea cărora împrumută histrienilor căzuţi prizonieri şi chiar străinilor stabiliţi in Histria sumele necesare, pe bază de inscrisuri — συναλλάγματα (L. Beauchet, *Hist. du droit privé*, IV, p. 16 ; P. De Francisci, Συνάλλαγμα, Pavia, 1913, I, p. 108—125 ; II, p. 485 ; Seidl, RE, IV, A, col. 1322 — 1324). Ceea ce, în ochii redactorului decretului, sporeşte meritul lui A. este faptul că în toate aceste tranzacţii s-a arătat dezinteresat (ἀφιλαργύρως, textual „neiubitor de arginţi"), altfel spus fără să ceară dobîndă pentru banii împrumutaţi. Acţiuni de felul acesta sînt deseori menţionate în inscripţii din lumea greacă (Ducrey, *Le traitement des prisonniers*, p. 238— 246) şi, la Histria chiar, în textele pînă acum cunoscute, se vorbeşte în două rînduri de filantropi onoraţi de cetate pentru meritul de a fi contribuit la liberarea unor captivi *(supra* nr. 4 şi 16). În această ordine de idei, nu trebuie pierdut din vedere că, în lumea antică îndeobşte, un bărbat sau o femeie căzuţi în captivitate în indiferent ce împrejurări erau sortiţi să fie vînduţi şi să-şi sfîrşească zilele ca robi — de cele mai multe ori departe de patrie sau de locul unde-şi pierduseră libertatea. Ca să nu dau acestui comentariu proporţii neobişnuite, mă mulţumesc să citez numai decretul din Troizen în cinstea unui locuitor din Theangela, răsplătit pentru meritul de a fi scos din robie pe un troezenian vîndut în Caria (?), întreţinîndu-l pe cheltuiala sa pînă la întoarcerea în patrie : καὶ νῦν πυθόμενος Χαρμάδαν ἐξανδραποδισμένον ὑπ'Αἰτολῶν εἶμεν περὶ τοὺς τόπους, μετὰ πάσας φιλοτιμίας πολλὰν σπουδὰν ποησάμενος ἰδίαι λυτροσάμενος καὶ θρέψας οὐκ ὀλίγον χρόνον ἐς οἶκον ἀγκεκόμικε ἰδίοις ἀναλώμασιν (L. Robert, *Coll. Froehner, I*, p. 86, nr. 53, r. 8—15). (Despre sclavi din părţile Histriei vînduţi la Delos în epoca elenistică, m-am ocupat în *Contribuţii*[2], p. 523—528.)

R. 17—18 : τῇ τε ἡλικίᾳ προκόπτων, mai jos nr. 59.

R. 18 : θεοσεβεῖν. Cf. G. Bertram, la G. Kittel, *Theol. Wörterbuch zum Neuen Testament*, III (Stuttgart, 1938), p. 124—128 şi textele paralele citate de L. Robert, *Inscr. Sardes*, I, p. 44—45.

https://biblioteca-digitala.ro

R. 19 — 20 : Διὸς τοῦ Πολιέως ἀναλαβῶν στέφανον. Amintesc că templul lui Zeus Polieus e primul lăcaş de cult descoperit la Histria în Zona sacră şi că, înălţat în a doua jumătate a sec. VI, pare să fi fost reclădit în prima jumătate a sec. V î.e.n. (D. M. Pippidi, *Histria I*, p. 231—278 ; Dacia, N.S., VI, 1962, p. 139—156 ; *I Greci*, p. 55 urm.). Osebit de prezentul text, menţiunea lui mai apare în decretul nr. 8, ca loc de expunere pentru documentele importante votate de Adunare.

R. 21—22 : τὸν ἐπώνυμον τῆς πόλεω[ς] ... ἀναδεξάμ[ενο]ς στέφανον. Cum s-a relevat în mai multe rînduri, divinitatea tutelară a Histriei e Apollon Ἰητρός (cf. mai departe, sub nr. 169, baza unei statui de cult care va fi stat în templul la care se face aci aluzie, şi, în general, Bilabel, *Ionische Kolonisation*, p. 109). Pentru modul de exprimare al decretului, e de comparat IGB, I² 13 (= *Syll.*³, 762), r. 13 — 16 : τοῦ τε ἐπωνύ[μου τῆς πόλεως Διον]ύσου οὐκ ἔχοντος ἱερῆ ... ἐπέδωκεν ἑαυτὸν κ[αὶ] ... ἀναλαβ[ὼν τὸν στέφανο]ν τοῦ θεοῦ κτλ.

R. 22 : πανηγύρεσι, „hram, adunare sărbătorească întru slava unui zeu", de unde : „petrecere, bîlci" (cf. Strabon, *Geogr.*, X 5, 4 : πανήγυριν, ἐμπορικόν τι πρᾶγμα). O π. e atestată şi la Callatis, în decretul pentru Apollonios întemeietorul *gerusiei*, alături de festivităţile în cinstea împăraţilor şi de sărbătoarea *Diombria* (SEG, I 327 ; cf. Pârvan, *Gerusia din Callatis*, p. 70 urm.).

R. 23 : φυλῶν ἐπιδόσεσιν. Distribuţii băneşti făcute cetăţenilor organizaţi pe triburi sînt amintite şi în decretul pentru Aba, nr. 57, r. 30.

R. 27 : βαρβάρων. O dată mai mult geţii, amintiţi şi în r. 14 şi 46 ca ocupanţi ai teritoriului, ceea ce se potriveşte cu o stăpînire prelungită vreme de mai mulţi ani, cum a fost aceea a lui Burebista, şi mai puţin cu o incursiune a scordiscilor, bastarnilor sau sarmaţilor, cum s-a pretins de unii cercetători *(supra*, p. 141).

R. 27 : ἐπισυνστάσεις, „uneltiri, acţiuni ostile" (Philon, *Leg. ad Caium*, 312 ; cf. Ios. Flav., *Contra Apionem*, I 149), alteori „acţiune penală împotriva cuiva" (IG, XI 4, 1299 = P. Roussel, *Cultes égyptiens*, p. 71, nr. 1, r. 23—24).

R. 30 : διπλασιάζων. Cf. expresiile paralele : ἐπαύξειν (sau συναύξειν) σπουδήν, εὔνοιαν, φιλοτιμίαν — şi observaţiile lui L. Robert, RevPhilol, 1927,p. 104 = *Op. min.*, II, p. 1059. Pentru stilul emfatic al textului, v. nota la r. 10—11.

R. 31 : καιρῶν. Cf. mai sus numerele 9, 15, 45 şi, în afara Histriei, *Syll.*³, 731.2 (Tomis), 409.33, 434.14 (Atena), OGIS, 339 (Sestos).

R. 34 : δαψιλεύεσθαι. Despre verb şi alte cuvinte din aceeaşi familie (δαψιλής, δαψίλεια, δαψιλῶς), v. Ad. Wilhelm, în *Mélanges Glotz*, Paris, 1932, II, p. 902—903 ; J. şi L. Robert, BÉ, 1962, 239, p. 191.

R. 37 : εὐσταθεῖν. Cf., la Olbia, numeroasele dedicaţii de preoţi şi magistraţi... ὑπὲρ τῆς πόλεως εὐστάθειαν (IPE, I² 128, 132, 138, 141, 177), cu observaţiile lui L. Robert, RevPhilol, 1958, p. 27, n. 5 şi *Hellenica*, XI—XII, p. 269, n. 2.

R. 38 : ἀγορανόμος. Pînă la 1894, referinţele la această magistratură extrem de răspîndită în lumea greacă sînt strînse la J. Oertel, RE, I, col. 883—885. Multe altele au ieşit la iveală de-atunci, a căror înşirare ar fi aci de prisos. Relev faptul că, în regiunile pontice, *a.* se întîlnesc

https://biblioteca-digitala.ro

la Olbia (IPE, I² 128, 129, 685; *Nadpisi Olvii*, 90), Chersonesos (IPE, I² 418, 440; *Pamiatniki Kersonesa*, 26), Dionysopolis (IGB, I² 15ter), Odessos (IGB, I² 162, 230bis, 231), Mesembria (IGB, I² 317). Dintre cetăţile dobrogene, în afara Histriei (pentru care v. şi dedicaţiile nr. 175—176), singură Tomis pare să fi cunoscut *agoranomia*, dacă trebuie să acceptăm interpretarea dată de L. Robert faimosului sarcofag zis „al lui Ovidiu", rînduit altădată de Em. Coliu printre mărturiile dobrogene ale cultului lui Men (Istros, I, 1934, p. 81—116), dar în ale cărui simboluri învăţatul francez preferă să recunoască insemnele magistraturii care ne reţine atenţia (ἀγορανόμος). În măsura in care la Histria, cu prilejul hramurilor principale ale anului religios, aveau loc şi bilciuri *(supra*, nota la r. 22), trebuie să presupunem că acestea erau controlate tot de *a.*, ca în cutare oraş din Asia Mică unde e atestat un πανηγύρεως ἀγορανόμος (Le Bas—Waddington, II 55, p. 27).

R. 39: Pentru παραπωλῶν, in inţelesul de „a vinde sub preţul pieţei, a vinde ieftin" (termeni echivalenţi παραπιπράσκειν, παράπρασις, v. Ad. Wilhelm, AEM, XX, 1897, p. 75—77; id., *Beiträge*, p. 199—200) A. Jardé, *Les céréales ds. l'antiquité*, I, Paris, 1925, p. 177, n. 6; L. Robert, RA. 1926 (II), p. 184—186 = *Op. min.*, I, 243—245; *Ét. anatoliennes*, 346, 547; J. Triantaphyllopoulos, în *Acta of the Fifth Intern. Congress of Epigraphy*, Oxford, 1971, p. 65—69. Ceea ce face A. în timpul agoranomiei sale, fac magistraţii tomitani în împrejurările critice descrise în decretul AEM XIV, 1891, p. 22, nr. 50 = *Syll.*³, 731; face, mai ales, la Olbia, faimosul Protogenes, ale cărui silinţe de a uşura situaţia alimentară în cetatea sa de baştină sînt pe larg descrise în decretul ştiut: σιτοδείας οὔσης καὶ πωλουμένου τοῦ σίτου εἰς πέντε ...πρῶτος παρελθὼν ἐπηγγείλατο μεδίμνους δισχιλίους εἰς δέκα (IPE, I² 32 A, 24); ... σιτοδείας γενομένης ἰσχυρᾶς καὶ πωλουμένου τοῦ σίτου εἰς μέδιμνον καὶ δύο τριτεῖς... πρῶτος δ'ἐπηγγείλατο πυρῶν μεδίμνους δισχιλίους πεντακοσίους, ὧν τοὺς πεντακοσίους μὲν ἔδωκεν εἰς τέτταρας καὶ ἑκτέας, τοὺς δὲ δισχιλίους εἰ[ς] δύο κτλ. *(ibid.* 60*)*.

R. 41: ἀγορανόμιον. Dacă şi alte colegii de magistraţi histrieni vor fi dispus de un sediu propriu, e greu de spus: nici săpăturile, nici documentele epigrafice nu ne-au adus pînă acum ştiri în această privinţă. Cît priveşte mărturiile privitoare la clădiri destinate activităţii agoranomilor în alte cetăţi greceşti, numărul lor e mare: cf. O. Rayet, *Milet*, p. 51 (Tralles); BCH, 1881, p. 479, n. 2 (Samos); L. Robert, în volumul colectiv *Laodicée du Lycos*, p. 259 (Laodiceea). O situaţie asemănătoare cu cea de la Histria se întîlneşte în epoca romană în Beoţia, la Acraiphiai, unde un agoranom face concetăţenilor săi serviciul făcut de Aristagoras histrienilor: Σέξτος Τεμψώνιος ... ἀγορανομῶν παρ'ἑαυτοῦ τὸ ἀγορανόμιον τῇι πόλει... (SEG, XXV 549).

R. 43: ἄλλα ἔτη δύο. Evident, o dublă abatere de la tradiţia democratică din Histria şi din alte locuri, după care magistraturile aveau a fi colegiale şi anuale (la Atena, după constituţia lui Clistene, singuri *polemarchii* puteau fi realeşi). E un semn al creşterii rolului evergeţilor în viaţa cetăţilor pe măsura îndesirii crizelor social-politice, pe măsura şi a pauperizării maselor, reduse să-şi aştepte întreţinerea de la mărinimia unor bogătaşi răsplătiţi cu onoruri şi demnităţi necunoscute în secolele precedente. Un exemplu al acestei stări de lucruri îl oferă însăşi cariera

https://biblioteca-digitala.ro

lui Aristagoras, dar mai ales aceea a lui Protogenes, ajuns spre sfîrşitul vieţii să concentreze în mîinile sale toate demnităţile financiare ale Olbiei : ἐπὶ τῆς κοινῆς οἰκονομίας καὶ ταμιείας γενόμενος καὶ χειρίσας τὰς... μεγίστας προσόδους ... şi mai departe πλεῖστα δὲ χειρίσας τῶγ κοινῶν, τρία δὲ ἔτη συνεχῶς πάντα διώικησεν ὀρθῶς καὶ δικαίως... (IPE, I² 32 B, r. 64 urm., 72 urm.).

R. 44—46 : πρεσβήας τε πολλὰς ... [π]ρεσ[β]εύσας ... Pentru grafia πρεσβήας în loc de πρεσβείας, v. exemplele strînse de K. Meisterhans, *Gram. der attischen Inschriften*, p. 47, n. 21 ; Bonde Bondesson, *De sonis et formis*, p. 46—47 şi, în general, L. Robert, RevPhilol, 1927, p. 121 = *Op. min.*, II, p. 1076, n. 2. — De unele din soliile întreprinse de A. pentru apărarea intereselor cetăţii, s-a vorbit înainte. Altele se vor fi adăugat în cursul unei activităţi obşteşti atît de bogate, a căror înşirare s-a pierdut. Cît priveşte pe „barbarii" cu care — în împrejurări diferite — va fi avut să trateze, trebuie să ne gîndim în primul rînd la geţi, dar nu numai la geţi. Trebuie reţinut, de altă parte, că rostul misiunilor îndeplinite de A. trebuie să fi fost apărarea intereselor Histriei în cele două zone direct legate de prosperitatea cetăţii : teritoriul rural şi delta, cu rezervele-i inepuizabile de peşte (mai sus, cele spuse în legătură cu nr. 8 şi 15 şi, mai departe, comentariul la nr. 67—68).

55

Muz. Histria, inv. 85 şi 191. Două fragmente ale unei stele de marmură cu fronton (în cea mai mare parte distrus), rupte la dreapta şi jos. Înălţimea cîmpului scris : 17 cm ; lăţimea : 12 cm ; grosimea : 6 cm. Înălţimea literelor : 9 mm. Judecînd după r. 5, întregit cu destulă certitudine, ruptura la dreapta reprezintă cam două treimi din lungimea rîndurilor. Scris înflorit, „apicat". A doua jumătate a sec. I î.e.n. sau în primele decenii ale sec. I e.n.

D. M. Pippidi, *Histria I*, p. 508, nr. 8, St. clasice XX, 1981, p. 76—77.

Τύχ[ηι ἀγαθῆι]
Ἔδοξε τῶι [δήμωι· ἐπιμηνιεύον]-
τος Φιλοδή[μου τοῦ δεῖνα, οἱ σύν]-
4 εδροι εἶπαν·[ἐπειδὴ Πάπας? Θεο]-
πόμπου ἀν[ὴρ καλὸς καὶ ἀγαθὸς ὑ]-
6 πάρχω[ν καὶ εὔνους τῶι δήμωι, ἔτι]
νέος ὢ[ν - - - - - - - - - - - - - - - - - - -
8 χε τοῦ π - - - - - - - - - - - - - - - - - -
. ΗΑΣΩ - - - - - - - - - - - - - - - - - -

R. 1 : X păstrat numai pe jumătate. —R. 5 : la sfîrşit, începutul unei haste verticale, desigur H. —R. 6 : la sfîrşit, tot o hastă verticală, probabil N. — R. 8 : după Π, extremitatea inferioară a unei haste verticale. —R. 9 : după o lacună de o literă, H, după care A Σ ; apoi o lacună de unul sau două semne, în sfîrşit O sau Ω.

https://biblioteca-digitala.ro

„Noroc bun! Decret al Poporului. Sub prezidenţia lui Philodemos al lui..., colegiul de *synedroi* a propus : întrucît Papas (?) al lui Theopompos, bărbat ales şi cu inimă, plin de rîvnă faţă de Popor, încă de tînăr...".

Primele rînduri dintr-un decret în cinstea unui histrian necunoscut, fiul lui Theopompos, despre ale cărui merite faţă de cetate nu ne putem face decît o idee vagă.

R. 2 : formula ἔδοξε τῶι δήμωι ar putea lăsa să se creadă că ne găsim înaintea unui decret al Poporului singur, dacă exemple numeroase n-ar dovedi că începînd din sec. III î.e.n., chiar în Attica, decretele probuleumatice încep cu formula prescurtată : ἔδοξε τῶι δήμωι (Larfeld, *Hdb. d.griech. Epigraphik*, II, p. 644, 675 ; Busolt, *Gr. Staatskunde*, I³, p. 450). Tot aşa, dacă ţinem seamă de faptul că în epoca imperială tradiţionalul Sfat al cetăţilor poartă cîteodată numele de συνέδριον (G. Gilbert, *Hdb. d. griech. Staatsalterthümer*, Leipzig, 1885, II, p. 316 ; W. Liebenam, *Städteverwaltung*, p. 227—228), interpretarea cea mai simplă de dat colegiului de magistraţi pomeniţi în r. 3—4 ar fi că prin σύνεδροι avem a înţelege βουλευταί (la Eretria, echivalenţa συνέδριον — βουλή e bine atestată încă din sec. I î.e.n. : A. Rehm, *Delphinion*, p. 378—379 ; M. Holleaux, *Études*, I, p. 66—67 şi 128 ; L. Robert, Ἀρχ. Ἐφημ., 1969, p. 46, n. 3). Nu trebuie uitat însă că Histria e o colonie milesiană şi că, tocmai în Milet, membrii unei comisii guvernamentale însărcinate cu pregătirea proiectelor supuse votului popular poartă în epoca elenistică numele de σύνεδροι (*Syll.*³, 273, 577, 666, 683 ; OGIS, 213). Funcţiunea pe care aceştia o îndeplineau corespunde aceleia cu care la Atena erau însărcinaţi οἱ συγγραφεῖς (Fr. Poland, RE, IV A, col. 1346 ; F. W. Scheel, TAPHA, LXXXII, 1951, p. 111—126) şi, cu acest înţeles, termenul se întîlneşte şi în alte oraşe din Asia Mică (Priene, Efes), apoi în unele cetăţi din jurul Mării Negre, ca Olbia (IPE, I² 43, 44, 47), Odessos (IGB, I² 39) şi Apollonia (mai departe nr. 64). La Histria, în afara documentului de care ne ocupăm, două alte inscripţii sînt de pus în legătură cu colegiul synedrilor : nr. 15 (mai sus p. 84—85) şi nr. 65 (dacă provenienţa histriană a acestui important text poate fi considerată dovedită), ceea ce, firesc, exclude interpretarea lui L. Vidman, după care în toate aceste cazuri prin συνέδριον ar trebui să înţelegem γερουσία (Eirene, III, 1964, p. 177).

R. 4 : În prima ediţie a textului, am făcut presupunerea că numele căzut în lacună ar putea fi Πάπας (acelaşi ca al ctitorului din inscripţia monumentală nr. 146). În sprijinul acestei ipoteze se poate invoca, pe lîngă argumentul că scurtimea numelui se adaptează perfect la lungimea lacunei, care n-a putut număra mai mult de 5—6 semne, similitudinea caracterelor paleografice ale celor două inscripţii, care merge pînă la identitate. Ultima fiind din zilele lui August, rezultă că decretul nostru poate fi atribuit cu destulă siguranţă ultimului pătrar al sec. I î.e.n. sau primilor ani ai sec. I e.n. şi că titularul lui se va fi chemat, cu numele-i întreg, Πάπας Θεοπόμπου (despre imposibilitatea ca documentul să privească persoana unui alt „binefăcător" histrian, Ἀπατούριος Θεοπόμπου, aşa cum propune L. Robert, BÉ, 1955, 163, p. 242, cf. comentariul la nr. 18).

https://biblioteca-digitala.ro

R. 6—7 : ἔτι νέος ὤν compară cu decretul din Andros publicat de W. Peek, AM, LIX, 1934, p. 68, nr. 23: ἀνὴρ ἀγαθὸς ὑπάρχων ἀπὸ τῆς πρώτης ἡλικίας κτλ.

56

Muz. Histria, inv. 116. Fragment dintr-o stelă de marmură ruptă sus, jos şi la dreapta, descoperit între 1916—1922, în dărîmăturile din preajma curtinei *e*. Dimensiuni: 27 × 17 × 15 cm. Înălţimea literelor: 10 mm. Scris îngrijit, litere „apicate". După caracterele paleografice, din a doua jumătate a secolului I î.e.n. sau din primele decenii ale secolului I e.n.

V. Pârvan, *Histria VII*, p. 26, nr. 16 (cu unele lecţiuni ale lui Ad. Wilhelm), reeditat în SEG, II 452 de Crönert, ale cărui întregiri le reproducem cu titlu de exemplu.

ΔΟ - ἐπειδὴ]
'Αρτεμ[ίδωρος - - - - - πατρὸς γεγονὼς εὐεργέτου καὶ]
προγόνω[ν ἱερημένων καὶ εὐεργέτων διὰ τὴν αὐτοῦ ἐν πᾶ]-
σιν ὑπερ[οχὴν ἠξιώθη τοῦ - - - - - - - - - - - - - στεφάνου],
ὃν καὶ πεν[τάκις ἀναλαβὼν τιμῶν τὸν δῆμον οὐδέποτε]
οὐδὲν διέλιπ[εν πομπαῖς τε καὶ θυσίαις καὶ πανηγύ]-
ρεσι, ἐκτενῆ ἑα[υτὸν παρεχόμενος καὶ πρὸς τοὺς ξέ]-
νους, ἔτι δὲ καὶ θ[εοσεβῶν διαφερόντως - - - - - - - - τὴν]
ἱερωσύνην ἱερήσα[το ἐκτενῶς - - - - - - - - - - - - - - - - λοι]-
πῶν τῆς ἱερωσύν[ης· - - - - - - - - - - - - - - - - - μεθ' ἃ καὶ]-
ρῶν ἐπιγενηθέντ[ων δυσκόλων, μηδενὸς αὐτὸν ἐπιδιδόντος,]
[τὰ] τοῦ δήμου τείμ[ια διασώζειν θέλων αὖθις αὐτὸν ἐπέδωκε]
[πο]μπὰς καὶ πα[νηγύρεις δαψιλέστατα χορηγῶν - - -]
- - - - - παις καί - - - -

R. 3 — 4 : [τοῖς ἐκείνων ἴχνε]σιν Wilhelm. — R. 4 : ὑπερ[τιθέμενος] sau ὑπερ[έθετο] Wilhelm. —R. 9—10 : [τῶν λοι]πῶν Wilhelm. — R. 10 — 11 : [και]ρῶν ἐπιγενηθέ[ντων δυσκόλων] Wilhelm.

„... întrucît Artemidoros al lui ..., fiu al unui părinte binefăcător şi coborîtor din strămoşi renumiţi prin sacerdoţiile ocupate şi prin facerile lor de bine, doritor la rîndu-i să-i întreacă,... s-a învrednicit de cununa primită în cinci rînduri, nelăsînd nicicînd norodul să ducă lipsă de procesiuni, nici de sacrificii, nici de festivităţi, ba arătîndu-se îndatoritor pînă şi faţă de străini şi, tot aşa, dovedindu-şi cu prisosinţă evlavia, a asumat preoţia lui Apollon Tămăduitorul, îngrijindu-se cu rîvnă de procesiune şi de celelalte îndatoriri legate de sacerdoţiu; iar cînd împrejurările au devenit grele, toţi ceilalţi şovăind să ia asupră-le o asemenea răspundere, singur s-a oferit să păstreze datinile scumpe Poporului, suportînd cu dărnicie cheltuiala procesiunilor şi a festivităţilor...".

Decretul e prea mutilat pentru a ne lăsa să cunoaştem identitatea titularului ori împrejurările în mijlocul cărora a fost votat. Singura indicaţie

https://biblioteca-digitala.ro

de reţinut, din acest punct de vedere, e că la data votării decretului situaţia Histriei nu era mai bună decît în zilele lui Aristagoras al lui Apatourios (mai sus nr. 54), cu ale cărui realizări activitatea lui Artemidoros nu-i lipsită de asemănări.

57

MIB, inv. 18704. Nouă fragmente ale unei mari stele de marmură, descoperite începînd din 1952 în lucrările de degajare a unei clădiri din sectorul de SE al Histriei, în imediata apropiere a edificiului îndeobşte cunoscut ca *Domus I*. Fragmentele, cîte sînt, se leagă bine între ele, permiţînd reconstituirea în bună măsură a lespezii îmbucătăţite; dar lacune importante subsistă încă în textul transmis, fără a mai vorbi de ruptura de jos a marmurei, care a făcut să se piardă cea mai mare parte din măsurile de cinstire a titularei decretului. Dimensiuni actuale: 97 × 45 × 5 cm. Înălţimea literelor: 10 mm. În centrul frontonului triunghiular, cu acrotere, imaginea Cybelei pe tron, cu un tympanon în mîna stîngă şi o pateră în dreapta. În fiecare din cele două acrotere, un leu aşezat, ţinînd între labele dinainte cîte un cap de taur. Cîmpul scris, mai adîncit, e înconjurat de un chenar gros deasupra căruia se citesc cuvintele marcate mai departe ca r. 1. După scris şi după unele indicaţii prosopografice desprinse din analiza documentului, din a doua jumătate a sec. II e.n.

Primul fragment descoperit, publicat de Em. Popescu, SCIV, V, 1954, p. 449–466 (= SEG, XVIII 293). După aflarea şi a celorlalte fragmente, ediţie nouă, revăzută, a decretului întreg în Dacia, N.S. IV, 1960, p. 273–290 (= SEG, XXIV 1112, XXV 793). Cf. J. şi L. Robert, BÉ, 1956, nr. 189, p. 144–145; 1958, nr. 336, p. 282; 1962, nr. 239, p. 190–191; M. J. Vermaseren, *Cybele and Attis*, p. 144.

Ἀγαθῆι τύχηι
Ἔδοξε τῆ βουλῆ καὶ τῷ δήμῳ· Οὔλπιος Δημή-
τριος εἶπεν, ἐπιψηφιζομένου Διογένους Θευ-
δώρου· ἐπειδὴ Ἄβα Ἑκαταίου τοῦ Εὐξενίδου
θυγάτηρ γυνὴ δὲ Ἡράκοντος Ἀριστομάχου, γο-
νέων τε ἐπισήμων καὶ προγόνων ἐπιφανεστάτων
οὖσα καὶ οὐδεμίαν φιλοτιμίαν ἢ λειτουργίαν
εὐσχήμονα παρῃτημένων, ἀλλὰ καὶ στεφανη-
φορίας καὶ ἱερωσύνας καὶ ἀρχὰς καὶ ἐπιμελεί-
ας καὶ πάσας δημοτελεῖς χορηγίας ἥ καὶ ἐνδό-
ξους ὑπηρεσίας ἀνυπερβλήτως ἐκτετελεκό-
[τω]ν καὶ πάσης ἐξαιρέτου τειμῆς τετυχηκό-
[των, μ]ικρὸν ἡγησαμένη τὴν ἀπὸ μόνου τοῦ
[γένους με]γαλαυχίαν εἰ μὴ καὶ τὴν ἀπὸ τῆς ἰδίας
[πρὸς τὸ]ν δ[ῆμον] εὐποιΐας προσκτήσαιτο δόξαν,
[καὶ δ]ιὰ τοῦτο ἱερ[ωσύ]νην Μητρὸς θεῶν αὐτεπάγγελ-
[τος ἀν]αλαβοῦσα, οὐ μό[ν]ον ὅσα σεμνῶν γυναικῶν καὶ
[ἱερειῶ]ν καὶ τοῦ παλαιο[ῦ αἰῶν]ος ἦν ἴδια{ν} μεγαλο-
φρόνως καὶ εὐγενῶς καὶ ε[ὐ]σ[εβῶ]ς ἐτέλεσεν,
ἀλλὰ καὶ ὅσαι μεγάλαι τῶν ἀνδρῶν φιλοτ[είμων ἀρ]-
χιερωσύναι ἢ καί τινες ἄλλαι χορηγίαι καὶ τα[ύ]τας [μι]-
μήσασθαι σπουδάσασα· πρῶτον μὲν εὐθὺς τὰς πρώτας

https://biblioteca-digitala.ro

προσόδους καὶ θυσίας καὶ εὐχὰς τοῖς θεοῖς ποιουμένη τὴν τοῦ ἔτους ἀρχὴν μετ' εὐφροσύνης καὶ εὐωχίας μεγαλοπρεποῦς ἐποιήσατο τοῖ[ς μὲ]ν γὰρ βουλευταῖς πᾶσιν καὶ γερουσιασταῖς καὶ Ταυριασταῖς καὶ ἰατροῖς καὶ παιδευταῖς καὶ τοῖς ἰδίᾳ καὶ ἐξ ὀνόματος καλουμένοις ἐκ δύο κατ'ἄνδρα δηναρ[ί]ων διανο[μ]ήν, ἣν οὔπω τις ἄλλη πρότερον, ἔδωκεν τοῖς δὲ ἐ[ν] ταῖς φυλαῖς κατὰ πεντηκονταρχίαν διανενεμημ[έ]νοις, ἔτι μὴν καὶ ὑμνῳδοῖς καὶ τέκτωσιν καὶ ἱεροπ[λα]τείταις καὶ Ἡρακλειασταῖς οἰνοπό[σ]ιον, ὅσον οἱ ἐ[πὶ τ]οῖς μεγάλοις ὀνόμασιν φιλοτειμούμ[εν]οι, μετὰ [δὲ τοῦ]το πάσῃ νεομηνίᾳ καὶ πάσαις τα[ῖς ἐ]ν ἑκάσ[τῳ μηνὶ] θυσίαις καὶ ἑορταῖς καὶ πατρίοις εὐ[χαῖς] δ[αψιλέστ]ατα καὶ ἱεροπρεπέστατα ἐξυπηρέ[τησεν· ὅσα] γὰρ τῆς ἐθίμου ἱεροποιίας ἀναλώματα α[ὐτίκα ἐδέ]ξατο, καὶ ὅσα ὑπὲρ εὐσεβείας ἐπενόει πάν[τα φιλ]οτείμως ἐποίησεν, τῶν μὲν ἀναλωμάτω[ν κατ]αφρονήσασα, τῆς δὲ εὐδοξίας οὐκ ὀλιγωρήσα[σα τ]έλει· καὶ παρεπιδημούντων τινῶν τῶν τε π[ερὶ τὸν] δῆμον δυναμένων καὶ τοῦ πλήθους ὡς ε .... ειν .... εαν αὐτῶν αἰτουμένων καὶ τῶν μᾶλλ[ον ....]ων ἀναδυομένων οὐδὲν τούτων .... ἡμέραν ἣν ἠθέλησεν ἡ πόλις τῶ[ν ....]πᾶσιν ἔδωκεν καὶ καθόλου δι' ὅλ[ου ....]ν καὶ γυναιξὶν φιλοτιμοτάτη κ[αὶ ἀξιωτάτη γέ]γονεν· δεδόχθαι ἐπηνῆσθαι μὲ[ν ἐπὶ τούτοις· ἀναγ]ορεύ[εσ]θαι δὲ καὶ στεφανοῦ[σθαι Ἄβαν Ἑκαταίου ἐν πᾶσιν ἑ]ορταῖς, με[τέ]χειν δὲ αὐ[τὴν καὶ τῶν ἄλλων] τειμῶν ΕΥ [..... καὶ] εἰκόνων γ[ραπτῶν -]
- - - - εισγ -
- - - - - λλ -

R. 13: din primul M, abia hasta verticală dreaptă.—R. 15: [πρὸς τὸ]ν δ[ῆμον] **Woodhead;** [πρὸς τὸν δῆμον] **Popescu. —R. 16—17:** αὐτεπάγγελ[τος] **Woodhead;** αὐτεπαγγέλ[τως] **Popescu.—R. 18:** ἴδια **Robert;** ἴδια(ν) **Popescu, piatra. —R. 21 — 22:** [μι]μήσασθαι **Robb.;** ν[ε]μήσασθαι **Popescu.—R. 36:** δ[αψιλέστ]ατα **Robb.;** δ[ικαιότ]ατα **Popescu.—R. 43—47: anevoie de restituit: Popescu presupune:** πλήθους ὡς ἔ[τι ἄλλην δωρ]εὰν (?) αὐτῶν αἰτουμένων/ καὶ τῶν μᾶλλ[ον φορτικῶν τιν]ῶν ἀναδυομένων, οὐ/δὲν τούτων [ἀπηγόρευσε καὶ εἰς τὴν] ἡμέραν ἣν ἠθέλησεν/ἡ πόλις τῶ[ν Ἰστριηνῶν (?)] πᾶσιν ἔδωκεν καὶ κα/θόλου δι'ὅλ[ου χρόνου (*siue* ἔτους) ἐπ' ἄνδρασι]ν καὶ γυναιξὶν κτλ.

„Noroc bun. Decret al Sfatului şi al Poporului. Ulpios Demetrios a făcut propunerea, preşedinte al Adunării fiind Diogenes al lui Theodoros. Întrucît Aba a lui Hekataios, fiul lui Euxenides, soaţă a lui Herakon, fiul lui Aristomachos, coborîtoare din părinţi de seamă şi din strămoşi vestiţi, care nicicînd nu s-au sustras de la

https://biblioteca-digitala.ro

vreo danie sau îndatorire cuviincioasă, ci cu fală au exercitat preoţii eponime, sacerdoţii şi demnităţi civile, dregătorii, sarcini de tot felul şi îndatoriri obşteşti, precum şi orice slujbe onorabile, îndeplinindu-le cum nu se poate mai bine şi învrednicindu-se de o slavă nemuritoare;

socotind puţin lucru faima moştenită din strămoşi, dacă la aceasta n-ar adăuga numele bun dobîndit pe urma propriilor sale binefaceri faţă de Popor, şi din această pricină preluînd asupră-şi — din propriu îndemn, cu mărinimie, distincţie şi evlavie — preoţia Maicii zeilor, nu s-a mulţumit a săvîrşi numai ceea ce de-a lungul timpului mai făcuseră şi alte cucernice femei ori preotese, dar s-a străduit să imite şi alte mari isprăvi îndeplinite în trecut numai de bărbaţi de seamă: mari preoţii ori liberalităţi neobişnuite.

Şi mai întîi, fără zăbavă închinînd zeilor cele dintîi procesiuni, sacrificii şi rugi, a celebrat începutul anului cu ospeţe şi mese bogate; tuturor membrilor Sfatului şi ai *gerusiei*, precum şi membrilor asociaţiei de închinători ai lui Poseidon, şi medicilor, şi dascălilor, şi multor invitaţi nominal, cu titlu personal, le-a înmînat cîte doi denari de cap de om, sumă pe care înaintea ei nici o altă femeie n-o mai împărţise vreodată; membrilor triburilor, repartizaţi în grupe de cîte cincizeci, şi nu mai puţin cîntăreţilor de imnuri şi dulgherilor, şi celor cu casele de-a lungul căii sacre şi închinătorilor lui Herakles, o distribuţie de vin pe măsura celor făcute de cei ce cîndva avuseseră parte de înalte demnităţi; iar osebit de acestea, la fiece început de lună şi la toate sacrificiile, sărbătorile şi rugile tradiţionale din fiece lună a anului a luat asupră-şi cu dărnicie şi evlavie toate cheltuielile, fără şovăire, ca şi tot ce pietatea ei a mai găsit cu cale, cu aceeaşi generozitate, fără a ţine seamă de cheltuială, mereu cu gîndul la bunul ei nume. Asemenea sacrificii a făcut chiar pentru străinii veniţi să locuiască printre noi ori pentru mulţimea..."

De-aci înainte, pînă la rîndul 47, textul e prea lacunar pentru a permite o traducere legată. Abia cu r. 47 citirea redevine lesnicioasă, unde se înşiră, măcar în parte, onorurile decernate titularei decretului.

„... (Sfatul şi Poporul) să găsească cu cale a fi lăudată pentru acestea Aba a lui Hekataios; meritele ei să fie proclamate şi să fie încununată la toate sărbătorile, avînd parte şi de celelalte cinstiri... chipuri pictate..."

Primul şi, pînă în acest moment, singurul decret histrian de epocă romană, ajuns pînă la noi în condiţii relativ mulţumitoare, prezintă un interes deosebit prin stilul ca şi prin conţinutul lui, bogat în informaţii de tot felul, din care numai unele se întîlnesc şi în alte documente.

În ce priveşte forma, caracteristică pentru vremea cînd textul a fost redactat, se distinge printr-o emfază şi o afectare abia suportabile — acumulări de adverbe şi de adjective la superlativ, întorsături căutate pentru a exprima lucrurile cele mai simple —,ceea ce face ca traducerea

https://biblioteca-digitala.ro

într-o altă limbă să fie nu numai anevoioasă, dar şi imprecisă. Asemenea particularităţi de stil oglindesc de altă parte şi o tendinţă spre linguşire şi exaltare a „binefecătorilor", care trădează nu numai o accentuată strîmtorare materială a celor mai mulţi, dar şi o decădere semnificativă a spiritului civic într-o comunitate multă vreme mîndră de tradiţiile-i democratice.

Cum s-a arătat în lemmă, documentul pare să fie din al treilea pătrar al sec. II e.n., dată spre care ne îndreaptă nu numai particularităţi paleografice şi de limbă, dar şi unele indicii prosopografice : Ulpios Demetrios, propunătorul măsurii de cinstire, figurează printre fruntaşii gerusiei a căror listă a fost săpată în anul 138 (mai departe, nr. 193, col. A, r. 38), Herakon al lui Aristomachos, soţul titularei, e pomenit şi el într-o inscripţie dionisiacă din a doua jumătate a sec. II (mai departe, nr. 198, r. 7—8). Numele Aba nu se întîlneşte pînă acum în vreun alt document histrian, dar nu-i exclus ca descoperiri viitoare să ne aducă şi alte deslușiri privitoare la cariera ei publică.

R. 3 : Ἐπιψηφιζόμενος (textual : „cel care pune la vot") e, firește, preşedintele Adunării, cel căruia în decretele din perioada elenistică i se spune fără excepţie ἐπιμηνιεύων (τῆς ἐκκλησίας). Pentru ψηφίζω — ψηφίζεσθαι, în textele literare, v. Platon, *Apol.*, 32 b ; Plut., *Pericles*, 20 şi, în general, H. Swoboda, *Volksbeschlüsse*, p. 180, n. 4.

R. 4 : Numele Aba e rar, dar nu neobişnuit în documentele greceşt din cetăţile de pe ţărmul de Nord al Mării Negre (L. Zgusta, *Personennamen*, p. 293—294, 591 ; L. Vidman, în *Griechische Städte*, p. 155—158) şi chiar din Asia Mică. Un exemplu între altele, o Ἄβα Ἰατροκλέους (CIG, 2937, inscripţie greşit socotită ca provenind din Tralles, în realitate originară din Mylasa, L. Robert, *Op. min.*, II, p. 911).

R. 7 : Φιλοτιμία, la origine „dărnicie, liberalitate", în epoca romană îmbracă o semnificaţie specială, devenind echivalentul latinului *munus*, în accepţia de „spectacol de circ sau de amfiteatru" organizat cu cheltuiala unui particular, în schimbul unei demnităţi religioase sau civile primite de la concetăţenii săi. Evoluţia termenului e reconstituită de Isidore Lévy, Rev. des Études Juives, XLI, 1900, p. 182—183 şi L. Robert, *Les gladiateurs*, p. 276 urm., cu numeroase exemple din întreg Orientul elenic. Pentru *munera* la Histria, în sec. II e.n., v. mai departe nr. 373 şi observaţiile mele în St. clasice, XIV, 1972, p. 210—213. Pentru φιλότιμος -οι, mai departe nr. 193 cu comentariile respective.

R. 7 : Λειτουργία, aci în înţelesul general „orice serviciu adus obştii cu cheltuiala unui particular, uneori în chip obligatoriu, alteori din proprie iniţiativă". Sub Imperiu, în provinciile de limbă greacă, îndatoririle personale faţă de cetatea de baştină se menţin, chiar după dobîndirea de un individ a cetăţeniei romane. În acest sens, cf. al III-lea din edictele lui August găsite la Cyrene (SEG, IX 8, r. 57—58), cu comentariul lui F. De Visscher, CRAI, 1939, p. 111—120.

R. 8—9 : Στεφανηφορίαι, în general, demnităţi civile sau religioase ce îndreptăţeau pe titularii lor să poarte cunună la anumite ceremonii şi festivităţi. La Histria, acest drept pare să fi fost recunoscut preoţilor fără distincţie (astfel preotului Muzelor, după decretul nr. 1, r. 29, dar desigur şi altora) şi cu atît mai mult preoţilor eponimi (mai sus nr. 54,

https://biblioteca-digitala.ro

r. 29—30) şi arhiereilor cultului imperial (mai departe nr. 78). N-avem pînă acum o dovadă că acelaşi drept ar fi aparţinut şi vreunui demnitar civil.

R. 9—11 : Ἀρχαί, ἐπιμέλειαι, ὑπηρεσίαι — exemple de abundenţa proprie stilului decretului. Între cele trei categorii de dregătorii exercitate de strămoşii Abei, distincţia e anevoie de făcut ; se înţelege doar că, în judecata redactorului decretului, ele erau de importanţă inegală. Despre ὑπηρεσίαι, în special, Liebenam, *Städteverwaltung*, p. 418.

R. 16 : Μήτηρ θεῶν *(Magna mater deum Idaea)* e Cybele, onorată la Histria poate din cele mai vechi timpuri (Maria Alexandrescu-Vianu, Dacia, N. S., XXIV, 1980, p. 261—265), dar despre al cărei cult în cetatea de pe ţărmul lagunei Sinoe n-avem ştiri mai numeroase decît din primele veacuri ale erei noastre (mai departe numerele 126—128). Cu privire la receptarea ei în cetăţile de pe ţărmul de Nord şi de Vest al Mării Negre, v. mărturiile strînse de Em. Popescu, SCIV, V, 1954, p. 458 urm. şi Dacia, N.S., IV, 1960, p. 273 urm. (cu deosebire important decretul din Tomis IGR, I 602), iar despre cultul Cybelei în general, H. Graillot, *Le culte de Cybèle, Mère des Dieux, dans l'Empire romain*, Paris, 1912 şi M. J. Vermaseren, *Cybele and Attis*.

R. 21 : Χορηγίαι, tot în înţeles general, „orice serviciu obştesc îndeplinit de un particular". În cazul de care ne ocupăm, sîntem înclinaţi să ne gîndim mai ales la susţinerea materială a unor spectacole de teatru ori întreceri muzicale, de felul celor menţionate în inscripţiile nr. 100, 207, 221 şi comentate în *Contribuţii*², p. 401 urm. şi 415 urm.

R. 23 : Προσόδους. În alt context, „venituri publice" (Andreades, *Greek Public Finance*, 1, p. 126 urm.) ; aci, mai curînd, „procesiuni" (BÉ, 1962, nr. 239, p. 189).

R. 24 : Τὴν τοῦ ἔτους ἀρχήν — prima zi a anului, din totdeauna celebrată cu ceremonii şi ospeţe cît mai copioase. Despre aceeaşi sărbătoare (εἰσιτήρια ἱερά) la Atena, celebrată în Agora de arhontele eponim cu sacrificii lui *Zeus Soter* şi *Athenei Soteira*, v. textele grupate de J. H. Oliver, *Demokratia*, p. 49—50.

R. 26 : Βουλευταῖς πᾶσιν : membrii Sfatului local, fără restricţie. Într-un decret fragmentar din Dionysopolis, reconstituit de curînd de L. Robert (RevPhilol, XXXIII, 1959, p. 206 = IGB, I² 15 ter) se menţionează distribuţii băneşti făcute în împrejurări similare unor βουλευταί proveniţi din cetăţi membre ale Comunităţii Pontice fără deosebire, precum şi altor categorii de beneficiari, pomeniţi ca în decretul pentru Aba. Despre distribuţii făcute Sfatului şi membrilor lui, în orice împrejurare, în Orientul grec, cf. observaţiile judicioase ale lui Isidore Lévy, RÉG, VIII, 1895, p. 228—229 : „L'usage des libéralités faites aux membres du Sénat avait pris une régularité qui en faisait une source de revenus réguliers, en vertu de dons, de legs ou de fondations perpétuelles, les bouleutes recevaient une large part des sommes énormes que les riches particuliers répartissaient entre leurs concitoyens. Ces recettes, il est vrai, n'entraient dans les coffres du Sénat que pour en resortir aussitôt, et si elles enrichissaient les sénateurs, leur emploi était rigoureusement déterminé et le Sénat ne pouvait en disposer à son gré".

https://biblioteca-digitala.ro

R 26 : Γερουσιασταῖς. Despre *gerusia* din Histria, mai departe nr. 193 cu comentariul respectiv (lista fruntaşilor acestei instituţii în anul 138 e.n.); despre *gerusii*, în general, Is. Lévy, RÉG, VIII, 1895, p. 231—250 (cu literatura mai veche) şi, dintre multele contribuţii mai noi asupra gerusiilor, J. H. Oliver, *The Sacred Gerusia*, Athens, 1965.

R. 26—27 : Ταυριασταί, membrii unei asociaţii de închinători ai lui Poseidon (Ταύρειος Ἐννοσίγαιος) despre ale căror rosturi la Histria se vorbeşte mai departe sub numerele 60 şi 61.

R. 27 : Ἰατροῖς, indicaţie preţioasă, întrucît ne lasă să înţelegem că în sec. II e.n. numărul medicilor la Histria nu era neglijabil. Două decrete de cinstire a unor medici veniţi să profeseze în cetatea dobrogeană mai sus, sub numerele 26, 32. Despre statutul lor, aşa cum rezultă din aceste documente, cf. p. 115 urm.

R. 27 : Παιδευταῖς, tot o informaţie preţioasă, despre o breaslă cu privire la care, în inscripţiile histriene, n-avem alte veşti. Cf. totuşi informaţiile strînse de Em. Popescu în SCIV, VII, 1956, p. 143—165 şi despre dascăli din Callatis activi în alte cetăţi ale Pontului Stîng în epoca elenistică, D. M. Pippidi, St. clasice, XV, 1973, p. 174—175 (comentînd un decret din Mesambria publicat de V. Velkov, Studia Balcanica, II, 1970, p. 55—62).

R. 30 : Ἐν ταῖς φυλαῖς sînt cetăţeni înscrişi în cele şase triburi ioniene tradiţionale, cărora cam în vremea decretului pentru Aba avea să i se adauge un trib nou creat : „al romanilor" (mai departe, comentariul la nr. 142).

R. 30—31 : Πεντηκονταρχίαι, subdiviziuni ale triburilor (φυλαί), grupînd cîte cincizeci de cetăţeni fiecare, în scopuri administrative şi militare. În alte locuri o asemenea grupă de cincizeci de indivizi poartă numele de πεντηκοστύς (Pollux, I 27 ; cf. L. Robert, *Hellenica*, V, 1948, p. 12 urm. ; RevPhilol, XXXIII, 1959, p. 214 ; RÉA, 1960, p. 341—342).

R. 31 : Ὑμνῳδοί : „cîntăreţi de imnuri", în legătură cu ale căror asociaţii şi rosturi în viaţa religioasă şi culturală a Histriei v. mai departe numerele 167, 221, cu comentariile respective şi literatura întreagă a subiectului.

R. 31—32 : Τέκτονες, „dulgheri", desigur grupaţi într-o asociaţie profesională. Explicaţia împărtăşirii dulgherilor din liberalităţile Abei trebuie căutată în rolul acestora de „purtători ai arborelui" (δενδροφόροι) în cultul lui Attis, după legendă mort sub un pin de pe muntele Ida. Purtarea în procesiune a arborelui sacru, în ziua de 22 martie (în calendarul roman *arbor intrat*) era o sărbătoare mare a anului religios, în lumea romană ca şi în cea greacă, unde credincioşii Cybelei erau deopotrivă numeroşi. Vezi J. Carcopino, *Aspects mystiques de la Rome païenne*, Paris, 1941, p. 149 urm. ; M. J. Vermaseren, *Cybele and Attis*, p. 115 ; L. Robert, *A travers l'Asie Mineure*, p. 157, n. 57.

R. 32 : Ἱεροπ[λα]τεῖται, textual, „cei cu locuinţele de-a lungul căii sacre", importanta arteră de comunicaţie (poate mărginită de o dublă colonadă), despre a cărei existenţă la Histria aflăm aci pentru întîia oară. Asemenea „căi sacre" sînt atestate şi în unele centre importante din Grecia metropolitană, a căror listă a fost întocmită de L. Robert, *Ét. anatoliennes*, p. 532—538. Fiecare poartă numele unui cartier al oraşului

https://biblioteca-digitala.ro

sau al unei bresle ai cărei membri îşi aveau atelierele de-a lungul căii respective. În lumea pontică, o asemenea πλατεῖα e atestată la Anchialos (IGB I² 376, după L. Robert, RevPhilol, XXXIII, 1959, p. 223), dar e neîndoios că altele trebuie să fi existat ici şi colo, a căror amintire nu ni s-a păstrat.

R. 32 : Ἡρακλειασταί, „închinători ai lui Herakles", pentru prima oară atestaţi la Histria, unde cultul fiului lui Zeus n-a lăsat alte urme notabile. Despre termeni ca *Taureastai*, *Herakleistai* şi alţii de aceeaşi natură, L. Robert notează : „Ces noms en -ισταί et -ασταί sont issus de verbes en -ίζειν et -άζειν désignant la célébration de cérémonies et fêtes" (*Monnaies grecques*, p. 12). E vorba deci, ca în toate cazurile similare, de asociaţii religioase, foarte numeroase în epoca romană în întreg Imperiul. La Histria, în aceeaşi perioadă, cele mai active sînt grupările de credincioşi ai lui Dionysos, despre care v. mai departe numerele 99 şi 100.

R. 32—33 : Οἰνοπόσιον, „distribuţii de vin". Cf. exemplele comentate de L. Robert, RÉA, 1940, p. 306 şi 309 ; RevPhilol, 1943, p. 190 şi 192.

R. 33—34 : Ἐ[πὶ τ]οῖς μεγάλοις ὀνόμασιν φιλοτειμούμ[εν]οι. Traducerea soţilor Robert, foarte explicită, sună : „de la même importance que ceux qui font des générosités pour de grands titres et à leur occasion" (BÉ, 1962, nr. 239, p. 191). Despre ὄνομα, în accepţia de „titlu, distincţie", cf. textele epigrafice şi literare grupate de L. Robert, *Hellenica*, XI—XII, 1960, p. 576, n. 3 (de reţinut, în special, TAM, X 32 : ... οἷς ἡ βουλὴ καὶ ὁ δῆμος ὀνόμασιν ἐτείμησεν Ὀπραμόαν...).

R. 34 : Νεομηνία — νουμηνία, „zi întîi a fiecărei luni", festivitate general-greacă, celebrată începînd din epoca arhaică în chipuri care au putut varia de la oraş la oraş, dar care fără excepţie implică rugi şi sacrificii propiţiatorii. Referinţe numeroase, în acest sens, la Em. Popescu, Dacia, IV, 1960, p. 292—293.

R. 36 : Δ[αψιλέστ]ατα, conjectură fericită a lui L. Robert ; Em. Popescu citea aici δ[ικαιότ]ατα. Despre înţelesul adverbului (şi al termenilor δαψιλής, δαψίλεια), cf. Ad. Wilhelm în *Mélanges Glotz*, p. 902—903, şi mai sus, comentariile mele la numerele 1 şi 19.

R. 41—47 : Cum s-a relevat în Notele critice, rîndurile acestea sînt imperfect reîntregite şi anevoie de înţeles. Textul nu-şi recapătă cursivitatea decît cu r. 48 şi urm., unde se înşiră unele din cinstirile menite să răsplătească binefacerile Abei, toate banale în sensul că deseori întîlnite în decrete onorifice din orice vreme. Altele urmau, fără îndoială, şi printre ele poate şi unele mai caracteristice.

https://biblioteca-digitala.ro

58

Muz. Histria, inv. 33. Stelă de marmură ruptă în două fragmente care se completează, descoperite la oarecare distanţă unul de celălalt în clădirea cu capiteluri bizantine din axul central al oraşului, la cca 100 m de poarta principală. Dimensiuni (împreună): 44 × 29 (31) × 9 cm. Fragmentul inferior, mai bine păstrat, e citeţ; fragmentul superior, vătămat serios la stînga şi sus încă din antichitate, pe urma unei încercări de tăiere cu dalta, urmărind pregătirea unei stele mai mici, prezintă serioase greutăţi de lectură. După scris, din sec. II î.e.n.

S. Lambrino, Istros, I, 1934, p. 122–126. Cf. BÉ, 1936, 373.

[- - - - - - - - - - - - - - - - - - - παρ]εχόμενος
- - - - - - - - - - - - - νῦν - - - - - - πάλιν
- - - - - - - - - - - - - - - - ΣΙ χρήματα [γι]νόμ[ε]-
[να - - - - - -]ος. τοῖς ἀπ' ἀρχῆς ὑφ' ἑα[υ]τοῦ
- - - - - - - - - - ὅπως αἱ φυλαὶ γίνωνται
[- - - - - - - - - κατ]' ἐνιαυτὸν ἡμέραν ἐπώ-
[νυμον αὐτο]ῦ τὴν συναγωγὴν ποιούμε-
[ναι ἀπὸ τῶν γ]ινομένων προσόδων ἐκ
[- - - - - - - - τ]ῶν δεδομένων ὑπ' αὐτοῦ δι-
[αφόρων· τ]ύ[χ]ηι ἀγαθῆι· δεδόχθαι ταῖς φυ-
[λαῖς· ἐπα]ιν[έσ]αι μὲν ἐπὶ τούτοις Μενίσ-
[κον . . . . .] ἄ[ν]δρα καλὸν καὶ ἀγαθὸν γεγε-
[νημένο]ν κ[αὶ] παρ'ὅλον τὸν βίον εὐεργε-
[σίας π]αρ[εχό]μενον πρὸς τοὺς πολίτ-
[ας] ἄγε[ιν] δ[ὲ] αὐτοῦ καὶ ἡμέραν καθ'ἕκασ-
[τ]ο[ν] ἐνια[υ]τό[ν], μηνὸς Ἀνθεστηριῶνος
[δ]ωδεκά[τ]η[ν, ἐν] ἧ(ι) θύσαντες τοῖς θεοῖς ἄ-
[γ]ουσιν τὴν [σ]ύνοδον ἀπὸ τῶν μεμερισ-
[μ]ένων δ[ι]αφ[ό]ρων καὶ στεφανώσουσιν
[αὐτ]ὸν χρυσ[ῶ]ι στεφάνωι ἀρετῆς ἕνε-
κεν καὶ εὐνο[ί]ας τῆς εἰς τὰς φυλάς· ἐπιμέ-
[λ]εσθαι δὲ τῆ[ς] συνόδου καὶ τῆς ἀναγο-
[ρε]ύσεως το[ῦ στεφ]άνο[υ τοὺς κ]α[τ' ἔ]-
[τος αἱ]ρουμένους ἐπισκόπο[υ]ς· ἀποσ-
[τεῖλ]αι [δ]ὲ αὐτῶι καὶ τ[οῖς] ἀπογόνοις
[αὐ]τοῦ ἐν ταῖς σ[υνόδοις τ]αύταις τὰ γέρα
[κα]θάπερ καὶ τοῖς ἱερεῦσιν· ὃς δ'ἂν εἴπηι ἢ (ἐ)πιμη-
[νι]εύσηι τοῦ ἀρθῆναι τὴν σύνοδον ἢ μὴ ἐπιτε-
[λ]έσωσιν τὰ ἱερὰ οἱ ἐπίσκοποι ἢ μὴ στεφανώ-

https://biblioteca-digitala.ro

30 [σωσ]ιν τὸν εὐεργέτην ἀποτεισάτωσα[ν]
[ταῖς] φυλαῖς χρυσοῦς πέντε καὶ ἑστωσ[αν]
[ἱερόσ]υλοι· τὸ δὲ ψήφισμα τόδε ἀναγραφῆ[ναι]
[εἰς τ]ελαμῶνα λευκοῦ λίθου καὶ ἀνατ[εθῆ]-
ναι ἐν τῶι Σαμοθρᾳκίωι.

R. 24—25 : ἀποσ[τεῖλ]αι Pippidi ; ἀποσ.... Lambrino.

(Primele nouă rînduri, neintregite, menţionează, pe lîngă danii repetate făcute de sărbătorit triburilor, obligaţia pentru acestea de a organiza în cinstea lui Meniskos, an de an, o festivitate sub forma unei adunări generale. Urmează dispozitivul decretului, destul de bine conservat pentru a permite o traducere legată.)

„Noroc bun ! Triburile să găsească cu cale să laude pentru aceste merite pe Meniskos, al lui..., bărbat ales şi de seamă, care o viaţă întreagă n-a încetat să-şi arate mărinimia faţă de cetăţeni ; să decidă ca — an de an — ziua a 12-a a lunii Anthesterion să fie închinată cinstirii lui, cu care prilej, săvîrşindu-se jertfa către zei, să aibă loc şi banchetul din diferitele sume repartizate în acest scop ; să fie încununat cu coroană de aur pentru meritele şi rîvna lui faţă de triburi. De ospăţ şi de proclamarea coroanei să se ocupe supraveghetorii aleşi în fiecare an ; de la banchet să li se trimită — lui şi urmaşilor lui — darurile obişnuite pentru preoţi. Oricine ar propune sau, prezidînd o adunare, ar îngădui să se suprime banchetul, sau să nu se săvîrşească jertfa de supraveghetori, sau să nu fie încununat binefăcătorul — să plătească triburilor o amendă de cinci stateri de aur şi să fie proclamat sacrileg. Prezentul decret să fie săpat pe o lespede de marmură şi aşezat în templul Zeilor din Samothrake".

E greu de spus cîte alte ştiri privitoare la istoria internă a Histriei, la data adoptării hotărîrii, va fi cuprins partea pierdută a motivării. Important, oricum, e faptul că textul de care ne ocupăm e pînă acum singurul decret histrian cunoscut votat de o *adunare a triburilor*, despre a căror organizare şi activitate ne oferă informaţii preţioase. Tocmai în legătură cu acest aspect al documentului se pune însă o problemă care-şi aşteaptă dezlegarea, şi anume de ce fel de triburi e vorba, gentilice sau teritoriale ?

Judecînd după data decretului şi după împrejurarea că la vremea promulgării lui Histria număra cel puţin trei veacuri de regim democratic (*Contribuţii* [2], p. 68 urm.), ar părea firesc să presupunem că — la fel cu cele mai multe πόλεις din lumea greacă, începînd cu Atena — corpul cetăţenesc al Histriei era împărţit în zece unităţi teritoriale, menite să înlocuiască în funcţiunile lor administrative vechile triburi gentilice, aduse de colonişti la venirea lor din patria-mumă. O indicaţie în acest sens mi s-a părut a găsi în faptul că în epoca elenistică un important colegiu de magistraţi financiari numără *zece* membri, cifră pe care nu fără temei socoteam a o putea pune în legătură cu numărul triburilor pe care aceşti dregători le reprezentau (SCIV, VI 1955, p. 889—895). Verosimilă sau ba, această ipoteză n-a fost pînă acum confirmată de vreun document explicit. În aceste condiţii şi ţinînd seamă şi de împrejurarea că în două colonii de pe coasta de apus a Mării Negre — Tomi şi Odessos — tot tri-

https://biblioteca-digitala.ro

burile gentilice îndeplineau rosturi încredințate în alte locuri triburilor teritoriale (cf. Em. Doruțiu-Boilă, St. clasice, XII, 1970, p. 117—126; D. M. Pippidi, SCIV, XXVI, 1975, p. 181—187), trebuie să conchidem că triburile nenumite de care se vorbește în decretul pentru Meniskos sînt cele șase triburi gentilice milesiene: Αἰγικορεῖς, Ἀργαδεῖς, Βωρεῖς, Γελέοντες, Οἴνωπες Ὅπλητες — cărora în secolul II e.n. avea să li se adauge un trib „al romanilor" φυλὴ Ῥωμαίων (mai departe numerele 97, 142, 334 cu comentariile respective).

R.6—7: ἐπώνυμον ἡμέραν, cf. *Syll.*[3], 1068. 20 (Patmos): ἄγειν δὲ αὐτοῦ καὶ ἐπώνυμον ἡμέραν...

R.7: συναγωγή. Înainte de a ajunge să însemne cu precădere lăcașul sfînt al religiei mozaice: συναγωγὴ τῶν Ἰουδαίων, συναγωγὴ τῶν Ἑβραίων (IPE, IV, 52, 53; Keil-Premerstein, *Dritte Reise*, nr. 42 și, în general, Krauss, RE, IV A, col. 1286—1316), termenul a avut accepția de „adunare", în general, și în special de adunare a unei asociații sau confraternități religioase (exemple prea numeroase pentru a mai fi nevoie să fie citate: cf. totuși Fr. Poland în RE, IV A, col. 1284—1286). Președintele unei asemenea grupări purta uneori numele de συναγωγεύς (astfel la Tomi, G. Mihailov, Izvestija-Sofia, XXV, 1962, p. 214—216, nr. 20 și, la Histria chiar, președintele gerusiei locale, mai departe nr. 193 r. 8, 9, 10, 13).

R.11—12: Μενίσκος — personajul nu mai e numit într-un alt document local.

R.16: Ἀνθεστηριῶνος, luna a 11-a din calendarul milesian-histrian (Rehm, *Didyma*, p. 485; Bickerman, *Cronologia*, p. 14). Cf. și numele Ἀνθεστήριος (infra nr. 60, r. 4; *Contribuții* [2], p. 116, n. 43).

R.17—18: ἄγουσιν τὴν [σ]ύνοδον. Despre σύνοδος, mai sus sub nr. 1 și, în general, Poland în RE, IV A, col. 1421—1434.

R. 24: ἐπισκόπο[υ]ς, cu excepția unui document din Camiros (IG, XII 1, 1731), care pomenește cinci ἐπίσκοποι laolaltă cu alți magistrați aleși, termenul nu pare să fi indicat în alte texte grecești, epigrafice și literare, decît niște „supraveghetori" ocazionali ai unei ceremonii sau împuterniciți cu ducerea la bun sfîrșit a hotărîrii luate de o adunare sau de alt corp constituit. Mai tîrziu, prin restrîngere și specializare, se ajunge la înțelesul de „demnitar eclesiastic", „episcop", oglindit în nenumărate texte grecești și latine.

R.24 urm.: ἀποσ[τεῖλ]αι ... τὰ γέρα. Între alte obligații, supraveghetorii au și pe aceea de a trimite lui Meniskos (și, după moartea acestuia, coboritorilor lui) părți din carnea animalelor jertfite cu prilejul fiecărei σύνοδος. Această deprindere, generală în lumea greacă (cf. Puttkammer, *Quo modo Graeci uictimarum carnes distribuerint*, Diss. Königsberg, 1912, p. 10—11), e reglementată în anumite cazuri pînă în amănunte, stabilindu-se prin regulamente religioase pînă și natura ori greutatea bucăților de carne rezervate preoților (*Syll.*[3], 1016, 1 urm. L. Robert, *Sinuri*, p. 49, citînd un text publicat de Hula-Szanto, *Reise in Karien*, p. 23, nr. 2).

R.27—28: ὃς δ' ἂν (ἐ)πιμη[νι]εύσῃ... Măsurile aci edictate urmăresc statornica menținere în vigoare a decretului, persoanele amenințate cu o amendă de cinci galbeni fiind eventualul propunător al unei hotăriri de modificare sau anulare, precum și președintele ședinței în care o asemenea propunere ar putea fi făcută. În legătură cu asemenea dispoziții,

https://biblioteca-digitala.ro

exemple la H. Swoboda, *Volksbeschlüsse*, p. 86 urm. şi D. M. Lewis, *Entrenchment-Clauses in Attic Decrees*, în *Phoros-Meritt*, Locust Valley — New York, 1974, p. 81—89.

R.34 : ἐν τῶι Σαμοθρᾳκίωι, mai sus numărul 11, r. 5.

59

Muz. Histria, inv. 301 A—B. Două fragmente dintr-o stelă de marmură, descoperite, primul (A), nu se ştie în ce împrejurări, între anii 1928—1943, altul, B, în 1963, în sectorul casei romane tîrzii *(Domus)*. A, uşor trapezoidal, rupt sus, jos şi la stînga (mai puţin la dreapta, unde marginea se păstrează întreagă între rîndurile 4—18), are o înălţime maximă de 31 cm, o lăţime maximă de 24 cm şi o grosime de 7 cm. B, rupt şi el în toate părţile, dar mai ales sus şi la dreapta, are dimensiunile : 23×17×7 cm. Înălţimea literelor, egală în ambele fragmente : 8—10 mm. Scris lipsit de eleganţă, dar corect : bara lui A e frîntă, braţele lui *sigma*, paralele. Cu o singură excepţie, *iota adscriptum* e notat consecvent. Sec. II î.e.n.

Frg. A, publicat de Em. Popescu în SCIV, VII, 1956, p. 349 urm. ; frg. B, tot în SCIV, XVIII, 1967, p. 235—242, de Iorgu Stoian, fără să fi sesizat legătura dintre cele două texte. Apartenenţa ambelor fragmente la acelaşi decret a fost notată abia de L. Robert, St. clasice, X, 1968, p. 77—85, căruia i se datorează nu numai recditarea corectă a fragmentului B, dar şi unele noi citiri în textul revăzut al fragmentului A (= SEG, XIX 469 ; XXV 790). De acelaşi autor (în colaborare cu J. Robert), cf. şi BÉ, 1958, 336, p. 281—282 ; BÉ, 1973, 303, p. 386. De asemenea D. M. Pippidi, St. clasice XXI (sub tipar).

- - - - - - - - - - - - - ἀρχήν - - - - - - - - - - - - - -
[- - - - - - - - - - - ἐν τῆι πρώτηι] ἡλικίαι ἐπ[εμελήθη]
[- - - - - - - - - - - τῆς τῶν] τε ἐφήβων καὶ [νέων]
[ἀγωγῆς καλῶς καὶ κοσ]μίως καὶ παρέσχεν ἑλα[ι]-
[ον - - - - - - εἰς τὸν ὑ]πολιπῆ χρόνον τοῦ ἐ-
[νιαυτοῦ· καιρῶν δὲ δυσ]χερῶν ὑπαρχόντων δι-
[ά τε τοὺς πολέμους] καὶ τὰς ἀφορίας, ὅμως
[δὲ θέλων ἀκόλου]θος φαίνεσθαι τῆι ἐξ ἀρ-
[χῆς φιλοτιμίαι, ἐπιτε]λέσας θυσίαν ἐν τοῖς Ἑρμαί-
[οις - - - - - ca. 8—9] καὶ ἀλείψας καὶ γλυκίσας,
[δέδωκε κατὰ τὴν σύ]νοδον νομὴν καὶ οἰνομέ-
[τρησιν· δεδόχθαι τοῖς] νέοις· ἐπηνῆσθαι μὲν ἐπὶ
[τούτοις - - - - - - -] Θεογνήτου καὶ στεφανοῦ-
[σθαι αὐτὸν κατ'ἐνια]υτὸν ἐπὶ τοῦ γλυκισμοῦ
χρυσῶι σ[τεφάνωι ἐν τ]ῆι τῶν Ἑρμαίων ἡμέραι φιλο-
τιμίας καὶ εὐ[νοίας τῆς] εἰς ἑαυτούς· σταθῆναι δὲ
αὐτοῦ καὶ εἰκόν[α χαλ]κῆν ἐν τῶι γυμνασίωι ὅπου
ἂν αὐτῶι φαίνητ[αι ὅπω]ς καὶ οἱ λοιποὶ φιλοτιμότ[ε]-
ροι γίνωνται πρὸ[ς τὸ φ]ιλαγαθεῖν εἰς τοὺς νέ[ους·]
τὸ δὲ ψήφισμα [τόδε ἀ]ναγράψαι ἐπὶ τοῦ παρ[όντος]
εἰς τελαμῶνα [λευκ]οῦ λίθου [ὃν καὶ ἀναθεῖναι ἐν]
τῶι γυμνασίωι ὅ[που ἂ]ν αὐτ[ῶι φαίνηται· τῆς δὲ]
ἀναγορεύσεω[ς τοῦ στεφάνου - - - - - - - - - - - - - - -]
τὸν καθ'ἔτος α -
ἐπίσκοπον *uacat.*

https://biblioteca-digitala.ro

R.1 : [ἤρξε δὲ καὶ τὴν] ἀρχήν Popescu. —R.2 : [ἐν τῆι] ἡλικίαι Popescu. —R.4 : [παιδείας κοσ]μίως Popescu. —R.5 : [ἐχαρίσα]το λίπη χρόνον τοῦ ἔτους Popescu. —R.7 : [διὰ δὲ τοὺς πολέμους] καὶ τὰς ἀφορίας Popescu. — R.9 : [εὐνοίαι] Popescu. — R.11 : [καὶ διδούς] Popescu. — R.11 — 12 : οἰνόμε[λι] Popescu. —R.15—16 : φιλοτιμίας [ἕνεκεν] Popescu. —R.17—18 : ὅπου ἂν αὐτὸς θέληι Popescu. —R.18— 19 : φιλοτιμότεροι [γίνωνται φ]ιλαγαθεῖν Popescu. —R.20 : ἐπὶ τοῦ παρ[ωμάλου] Popescu. —R.21 : [τελαμῶνος λευκ]οῦ λίθου [τόδε τὸ ψήφισμα καὶ στῆσαι] Popescu.

În ediția Stoian, r. 14—25 sînt întregite precum urmează :

σθαι [ἐπὶ τούτοις - - - - καὶ στεφανοῦσθαι δ'αὐτὸν]
χρυσῶι σ[τεφάνωι εὐνοίας ἕνεκεν καὶ φιλο]-
τιμίας καὶ εὐ[εργεσίας τῆς εἰς - - - - - στῆσαι δ']
αὐτοῦ καὶ εἰκόν[α χαλκῆν ἐν τῶι γυμνασίωι ὅπου]
ἂν αὐτῶι φαίνητ[αι ὅπως καὶ οἱ λοιποὶ φιλοτιμότε]-
ροι γίνωνται πρὸ[ς -]
τὸ δὲ ψήφισμα [τοῦτο ἀναγραφῆναι ὑπὸ τῶν ἀρχόντων]
εἰς τελαμῶνα [λευκοῦ λίθου καὶ σταθῆναι αὐτὸν ἐν]
τῶι γυμνασίωι· τὴν δ'ἐπιμέλειαν ποιήσασθαι τῆς]
ἀναγορεύσεω[ς τοῦ στεφάνου - - - - - - - - - - - - - -]
τὸν καθ'ἔτος α[ἱρούμενον ?- - - - - - - - - - - - - - - - τὸν]
ἐπίσκοπον *uacat.*

„...această demnitate. Încă din tinerețe s-a îngrijit de pregătirea efebilor și a tinerilor în chip frumos și rînduit, punîndu-le la dispoziție uleiul necesar pentru restul anului. De asemeni, cu toate că vremile erau grele din pricina războaielor și a lipsurilor, stăruind în mărinimia dovedită dintru început a săvîrșit sacrificiul la Sărbătorile lui Hermes, ... veghind la ungerea și îndulcirea tinerilor și împărțind chiar bucate și vin în vederea ospățului. Pentru toate aceste motive tinerii să găsească cu cale a fi lăudat ..., fiul lui Theognetos, și încununat în fiece an cu prilejul gustării vinului dulce, în ziua întîi a Sărbătorilor lui Hermes, pentru dărnicia și rîvna arătate față de dînșii. Să i se înalțe o statuie de bronz în gimnaziu, în locul ales de el, pentru ca și alții să se îndemne a dobîndi nume bun, dînd dovadă de bunăvoință față de tineri. Prezentul decret să fie săpat deocamdată pe o lespede de marmură, expusă în gimnaziu, acolo unde va găsi el cu cale. De proclamarea coroanei să se îngrijească ⟨magistratul⟩... ales an de an, ⟨precum și (?)⟩ inspectorul (sau supraveghetorul?)".

Cum rezultă clar din r. 12, ne găsim înaintea unui decret al asociației „tinerilor" (νέοι) din Histria, instituție a cărei răspîndire în lumea elenistică e foarte mare și în legătură cu care dispunem de o documentare epigrafică bogată (Fr. Poland, *Vereinwesen*, p. 94; E. Ziebarth, *Schulwesen* [2], p. 88—89 și, mai ales, Clarence Allen Forbes, *Neoi. A Contribution to the Study of Greek Associations*, Middletown Conn., 1933). Spre deosebire de asociațiile tot atît de numeroase de *efebi* (ἔφηβοι) a căror funcționare în sistemul de educație al grecilor a fost nu o dată studiată (începînd cu

https://biblioteca-digitala.ro

lucrarea încă utilă a lui Albert Dumont, *Essai sur l'éphébie attique*, Paris, 1875—1876, şi sfîrşind cu recenta *Histoire de l'éphébie attique des origines à 31 av. J.-C*, Paris, 1962, a lui Chrysis Pelekides), grupările de νέοι primeau în rîndurile lor elemente în vîrstă de 20—30 ani, cu oarecare aproximaţie. Într-o inscripţie din Chios (*Syll.*³, 959) νέοι sînt numiţi uneori şi ἄνδρες, ceea ce-l îndreptăţeşte pe Forbes să scrie : „the word νέοι refers to youths older than the ephebi, ranging from a minimum age of nineteen or twenty years to an indeterminable maximum" (*op. cit.*, p. 2). În aceeaşi ordine de idei, cf. şi observaţiile lui Poland, *Vereinwesen*, p. 94).

Oricare ar fi însă limita superioară a acestei subdiviziuni a corpului cetăţenesc, ceea ce trebuie reţinut cu privire la originea ei (ca şi a celorlalte clase de vîrstă din societatea greacă : παῖδες, ἔφηβοι, νέοι, γέροντες — πρεσβύτεροι) e legătura cu gimnaziul (γυμάσιον), considerat ca instituţie fundamentală a unui sistem educativ care urmărea în egală măsură dezvoltarea însuşirilor intelectuale şi fizice ale individului (cf. J. Delorme, *Gymnasion*, p. 421—480).

De-a lungul epocilor elenistică şi romană, gimnaziul a devenit centrul vieţii obşteşti a fiecărei πόλις. În aceeaşi măsură, conducătorul activităţilor desfăşurate în gimnaziu — gimnaziarhul : γυμνασίαρχος — a ajuns şi el unul dintre demnitarii de seamă ai oricărei cetăţi de o oarecare importanţă (mai departe nr. 223, 268). Asigurînd (în cele mai multe cazuri prin mijloace proprii) funcţionarea normală a gimnaziului ; împodobindu-l cu statui şi obiecte de artă ; oferindu-i mijloacele de a răsplăti serviciile antrenorilor şi personalului didactic permanent sau temporar ; întreţinînd printre frecventatorii instituţiei pasiunea agonală în stare să le asigure succesele rîvnite — gimnaziarhii îndeplineau în cetatea greacă a ultimelor veacuri î.e.n. un rol esenţial (Poland, *Vereinwesen*, p. 401—402 ; J. Oehler, RE, VII, col. 1969—2004 ; Forbes, *op. cit.*, p. 21—33).

În Histria sec. II î.e.n., documentul de care ne ocupăm constituie cea dintîi dovadă categorică a existenţei în acest oraş, la sfîrşitul perioadei elenistice, a unui gimnaziu organizat după principiile cunoscute din inscripţiile descoperite în alte locuri. O frîntură de decret publicată de Pârvan în 1925 (mai sus nr. 44) îndreptăţea încă de atunci presupunerea editorului cu privire la vechimea în oraşul dobrogean a acestui important aşezămînt (sec. III î.e.n.). Fragmentul era însă prea neînsemnat pentru a oferi informaţii de o oarecare valoare asupra funcţionării instituţiei şi a atribuţiilor gimnaziarhului. În amîndouă privinţele, noul document aduce acum ştiri preţioase.

Nu cunoaştem numele personal al gimnaziarhului lăudat. Ni s-a păstrat, în r. 13, numai patronimicul Θεογνήτου, ceea ce a permis primului editor să-l apropie de [Εὐχά]ρις Θεογνήτου, pomenit într-un decret din sec. II î.e.n. (mai sus nr. 31). În măsura în care ambele texte sînt de atribuit aceleiaşi epoci, evident, apropierea trebuia făcută. Dar de o certitudine în această privinţă nu poate fi vorba, întrucît în lumea greacă *Theognetos* e un nume banal, ca toate numele teofore.

În r.1 : ἀρχήν — menţiunea unei magistraturi cu care necunoscutul pare să-şi fi început cariera publică — e menită să rămînă neprecizată. Orice presupunere în această privinţă ar fi gratuită.

https://biblioteca-digitala.ro

R.3 : ἐφήβων καὶ [νέων]. Fugara aluzie la *efebi*, alături de *tineri*, e pînă acum singura dovadă a existenţei la Histria, în epoca elenistică, a unei instituţii bine cunoscute în întreaga lume greacă, în legătură cu care se poate vedea bibliografia citată *supra* p. 161—162. Tot acolo, şi unele indicaţii privind organizaţia *tinerilor* amintită în textul decretului nostru în mai multe rînduri.

R.4 : ἀγωγή (lecţiunea lui L. Robert) e termenul tehnic pentru „antrenament", mai potrivit cu natura activităţilor al căror sediu era gimnaziul şi care nu erau, cum s-ar putea crede, numai de atletism. În realitate, *tinerii* aveau parte şi de o pregătire ostăşească multilaterală încununată — la sfîrşitul fiecărui an — de un examen şi de o distribuţie de premii. Pentru deprinderea mînuirii armelor în gimnazii — de la spadă şi suliţă pînă la arc şi praştie — v. M. Launey, *Recherches sur les armées hellénistiques*, II, p. 815 şi urm.

Cu privire la activităţile intelectuale din gimnazii, v. mai sus comentariul la decretul nr. 26 şi, în general, E. Ziebarth, *Schulwesen*[2], p. 143 ; H.-I. Marrou, *Éducation*[4], p. 427 ; M. P. Nilsson, *Die hellenistische Schule*, München, 1955, p. 42—49.

Despre poziţia organizaţiilor de vîrstă în viaţa publică a cetăţilor greceşti în vremea care ne interesează, sînt de reţinut şi indicaţiile unui decret din Elaea care ne-a păstrat — în legătură cu vizita în oraş a lui Attalos al III-lea — măsurile autorităţilor privitoare la participarea *efebilor*, *tinerilor* şi *vîrstnicilor* (fără a exclude femeile şi fetele, în veşminte de sărbătoare), la primirea regelui (OGIS, 332, r. 33 şi urm.).

R.4—5 : ἔλαιον. Aci şi în continuarea decretului (cf. r. 10 : ἀλείψας), referiri repetate la uleiul dăruit asociaţiei tinerilor de fiul lui Theognetos subliniază locul exerciţiilor fizice între activităţile gimnaziului şi, totodată, importanţa sacrificiilor băneşti pe care era ţinut să le facă cel ce lua asupră-şi sarcina oneroasă de gimnaziarh (texte grăitoare, sub acest raport, mai jos în nota la r. 13—14).

Asemena sacrificii deveneau, firesc, şi mai mari în „vremile grele" de care se face pomenire în r.6 ([καιρῶν... δυσ]χερῶν ὑπαρχόντων), prilejuite de războaie şi crize alimentare (r. 7 : πόλεμοι καὶ ἀφορίαι), la vremea decretului nostru frecvente nu numai în cetăţile pontice (cf. comentariul la numerele 15, 19), dar şi în întreaga lume greacă.

R.9—10 : θυσίαν ἐν τοῖς Ἑρμαίοις. „Sărbătorile lui Hermes" erau hramul prin excelenţă al gimnaziului şi al celor ce-l frecventau. Cu acest prilej, după sacrificiul de rigoare în asemenea împrejurări (θυσία) şi împărţirea cărnii victimei (poate la această operaţie se referă termenul νομή din r.11, asociat cu οἰνομέτρησις, „distribuţie de vin", menţionată în r.11—12), avea loc banchetul (σύνοδος) care încununa festivitatea, contribuind la strîngerea legăturilor dintre membrii asociaţiei.

R.10 : ἀλείψας καὶ γλυκίσας. Primul participiu alude la uleiul necesar exerciţiilor de palestră, aci şi de fiecare dată oferit de gimnaziarh ; al doilea, cu multă probabilitate, la împărţirea raţiilor de vin dulce (sau îndulcit cu miere : οἰνόμελι) ce urmau să fie consumate fie la ospăţul — σύνοδος, fie în cadrul unei „trataţii" anume. Despre οἰνόμελι v. IPE, II 342 (= CIRB, 1005), r. 12 (Phanagoreia) ; despre γλυκίζειν — γλυκισμός, *Inschr. von Priene*, 108, 109 (cu nota lui Hiller v. Gaertringen, p. 89 ; Ad. Wilhelm, ÖJh X, 1907, p. 27 ; L. Robert, *Ét. anatoliennes*,

https://biblioteca-digitala.ro

p. 38 (Teos); BÉ, 1958, 336, p. 282; 'Αρχ. 'Εφημ., 1969, p. 35, n. 4; St. clasice, X, 1968, p. 85. Despre σύνοδος, mai sus comentariul la nr. 1 şi, în general, Poland, în RE, IV A, col. 1421—1434.

R.12 : τοῖς νέοις.. Cum s-a relevat înainte, avem aci dovada că decretul emană de la asociaţia tinerilor, şi nu de la Adunarea populară.

R.13—14 : στεφανοῦσθαι. Încununarea fiului lui Theognetos avea să se repete an de an cu prilejul Sărbătorii lui Hermes, despre care sîntem lăsaţi să credem că se desfăşura după un program incluzînd, împreună cu sacrificiul menţionat în r. 9 şi distribuţia de vin dulce discutată în comentariul la r. 10, poate şi o distribuţie suplimentară de ulei, atît de necesar exerciţiilor încît orice danie în acest scop e amintită cu recunoştinţă în decrete onorifice din numeroase cetăţi ale lumii greceşti : OGIS, 748. 13—15 : εἰς ἔλαιον καὶ [σ]υναγω[γὴν] ... ἀργυρίου τάλαντα Ἀλεξάνδρεια εἴκοσιν (Cyzic); L. Robert, BCH, LIX, 1935, p. 438 — 440 = *Op. min.*, I, p. 279—281: τό τε ἄλιμμα (cf. în inscripţia noastră r.10, ἀλείψας!) λαμπρῶς καὶ μεγαλοψύχως παρέσχον (Akraiphiai); P. Herrmann, Denkschr. Akad. Wien, LXXVII, 1, p. 6—7, nr. 3 : καὶ ἀλειφούσης (binefăcătoarea e o femeie) [τὸν ἐνιαυ]τὸν ἐκ τῶν ἰδίων (Apollonis în Lydia). În acest din urmă caz, dania acopere consumul de ulei în gimnaziu pe un an întreg; în schimb, în cazul evergetului histrian, cum se spune în r.5—6, numai pe durata unei fracţiuni a anului, următoare alegerii ca gimnaziarh : [εἰς τὸν ὑ]πολιπῆ χρόνον τοῦ ἐνιαυτοῦ. Tot în legătură cu distribuţiile de ulei menite să asigure buna funcţionare a gimnaziilor (de unde expresiile cu care se indică cei ce le frecventează : μετέχοντες τοῦ ἀλείμματος, ἀλειφόμενοι), vezi şi L. Robert, *Ét. anatoliennes*, p. 290—291; *Hellenica*, III, p. 127—130; *La Carie*, II, p. 320—322 şi *Laodicée du Lycos*, p. 268, n. 1. Cănile (sau cupele) reprezentate pe reliefurile onorifice sau funerare ale anumitor gimnaziarhi simbolizează şi ele distribuţiile de ulei făcute cu cheltuiala acestora, cu o frecvenţă sau abundenţă nu o dată subliniate cu mîndrie (cf. textele grupate de Ziebarth, *op. cit.*, p. 73—75, la care se mai pot adăuga decretul din Amphipolis editat de Fr. Cumont, ÖJh, I, 1898, p. 180—184 şi un curios text din Erythrai în care, în legătură cu dărnicia dovedită de persoana cinstită (o femeie-gimnaziarh), se arată că în timpul magistraturii ei uleiul era împărţit tot anul „cu găleata" (ἐκ ληνῶν), „de dimineaţa pînă seara"; δι'ὅλης τῆς ἡμέρας *Erythrai*, I 85, cu comentariul editorilor).

R.17 : ἐν τῶι γυμνασίωι. Firește, pentru aşezarea statuii unui gimnaziarh nu era loc mai potrivit decît gimnaziul, chiar dacă în unele cazuri se lăsa sărbătoritului sau sărbătoriţilor latitudinea de a-şi alege un alt punct al cetăţii. În decretul din Akraiphiai citat înainte, clauza de care vorbim sună : δεδόσθαι αὐτοῖς τόπους ἐν τῷ γυμνασίῳ καὶ ᾧ ἂν ἄλλῳ θέλωσιν ἐπισήμῳ τόπῳ εἰκόνας ἀναθεῖναι κτλ.

O ultimă observaţie mi se pare necesară în marginea interesantului text care ne-a reţinut atenţia, şi anume că în momente de criză socială şi politică de felul celor ce se întîmplă nu o dată în viaţă cetăţilor metropolitane şi coloniale în epoca elenistică, gimnaziile par să fi fost focare de agitaţie destul de puternice pentru a trezi suspiciunea păturilor conducătoare. Ne lasă s-o înţelegem reflecţiile lui Platon în tratatul despre *Legi*, unde filozoful se referă la exemple concrete dintr-o vreme apropiată de cea în care scria : ἐπεὶ καὶ τὰ γυμνάσια καὶ τὰ ξυσσίτια πολλὰ μὲν ἄλλα

https://biblioteca-digitala.ro

νῦν ὠφελεῖ τὰς πόλεις, πρὸς δὲ τὰς στάσεις χαλεπά· δηλοῦσι δὲ Μιλησίων καὶ Βοιωτῶν καὶ Θουρίων παῖδες (636 B; cf. Ziebarth, *Schulwesen* [2], p. 91).

60

Muz. Histria, inv. 160. Fragment dintr-o stelă de marmură ruptă sus, jos și la dreaptă, găsită în sectorul central al cetății, în lucrările de dezvelire a așa-zisei „case romane tîrzii" *(Domus)*. Dimensiuni : 15,5 × 15 × 17,5 cm. Înălțimea medie a literelor : 10 mm. Gravură adîncă dar lipsită de eleganță. Sec. II î.e.n.

D. M. Pippidi, *Histria I*, p. 553—555, nr. 30.

```
- - - - - - - - - - - - - - - - - α δ[εδόχθαι]
[τ]οῖς Ταυρεαστ[αῖς ἐπαινέ]-
σαι μὲν ἐπὶ τού[τοις - - - - - - ]
νικον Ἀνθεστηρί[ου καὶ στε]-
φανοῦσθαι αὐτὸ[ν καθ' ἐνιαυτὸν]
τοῖς Ταυρέοις τῆ[ι e.g. τεσσερεσκαι]-
δεκάτ[ῃ] μετὰ α - - - - - - - - - - - - - - -
ραν Θεόδωρο[ν - - - - - - - - - - - χρυσῶι - - ]
στεφάνωι, ὅπ[ως ἂν καὶ οἱ λοι]-
ποὶ φιλοτιμ[ότεροι γίνωνται εἰδότες ὅτι]
τὰ πρὸς τ[οὺς Ταυρεαστὰς εὐερ]-
[γετήματα κτλ.]
```

R.1 : între A și Δ, spațiu alb de ca. 2 cm. —R.2 : la început, parte din circonferința unui O, apoi extremitatea inferioară a unei haste verticale, apoi, distinct, Σ. — R.6 : după T final, hasta verticală și ceva din bara orizontală a unui H. —R.7 : după primul T, lacună de o literă. La sfîrșitul rîndului, A, în parte distrus, dar citeț. —R.10 : la sfîrșit, jumătatea stîngă a unui M. —R.11 : după un prim T sigur, unghiul ascuțit al unui A. La sfîrșitul rîndului, fie T, fie hasta lungă și bara orizontală a unui H.

„ ... Taureaștii să găsească cu cale a fi lăudat pentru aceste motive ... nicos al lui Anthesterios și încununat în fiece an la sărbătoarea *Taurea* .... ziua a patruzecea (?) ... cu cunună de aur (?) (de iederă ?), pentru ca și alții să rîvnească a dobîndi slavă, cunoscînd că binefacerile față de *Taureaști* ...."

Decret onorific votat de o asociație religioasă în cinstea unui binefăcător pentru merite a căror înșirare s-a pierdut. Credincioșii ce-o alcătuiau își zic în inscripție „Taureaști", după unul din epitetele purtate de divinitatea pe care o slăvesc și care e Poseidon, „stăpînul mării", pînă la o vreme adorat în ipostaza de taur (Hesych., s.v. Ταῦρος; Suda, s.v. Ταυρίδιον, citați la Kruse, RE, IV A, col. 2538—2539). O dată pe an, în luna Ταυρεών, asociația celebrează sărbătoarea Ταύρεα sau Ταύρεια [ἑορτή τις ἀγομένη Ποσειδῶνος, după Hesychios, s.v., vol. IV, p. 133 Schmidt) cu care prilej avea loc și încununarea publică a celor cinstiți de asociație.

https://biblioteca-digitala.ro

După mărturia lui Athenaios, X 425 c, la Efes, în epoca elenistică, la celebrarea *Tauriilor* participau şi copii, din această pricină porecliţi ταῦροι (οἰνοχοοῦντες ἤθεοι τῇ τοῦ Ποσειδῶνος ἑορτῇ ταῦροι ἐκαλοῦντο (cf. L. Ziehen, RE, IV A, col. 2539). De altă parte, în acelaşi oraş, două inscripţii din primele veacuri ale erei noastre vorbesc o dată de o συνεργασία Ταυρειάδων (*Forsch. in Ephesos*, II, n.80—81), altădată de o asociaţie de Ταυρεασταί (ibid., nr. 75). Dacă prima ar putea fi, aşa cum s-a presupus, o asociaţie profesională a unor meşteri-pielari (T.R.S. Broughton, ap. Tenney Frank, *Survey*, IV, p. 824, 842), a doua e cu siguranţă o confraternitate religioasă (Broughton, *loc. cit.*, p. 842 ; Kruse, RE, IV A, col. 2538), al cărei interes e de a constitui o paralelă izbitoare pentru confraternitatea histriană. Un alt decret al aceleiaşi asociaţii, mai departe sub nr. 61. O altă mărturie a cultului lui Poseidon la Histria e inscripţia publicată mai departe sub nr. 143.

În r. 6—7 întregirea τεσσερεσκαιδεκάτῃ se bazează pe indicaţia unei inscripţii din Sinope (*Syll.*^{3}, 1017 = Sokolowski, LSAM 1) după care festivităţile în cinstea lui Poseidon Heliconios începeau în acest oraş, în două luni diferite, cu ziua a 12-a a lunii respective : [δημόσια δὲ] ἀπὸ δωδεκάτης τοῦ Ταυρεῶνος ἕ[ως εἰκοστῆς κ]αὶ ἐν τῶι Ποσιδεῶνι μηνὶ ἀπὸ δω[δεκάτης ἕως] τεσσερεσκαιδεκάτης (*Syll.*^{3}, 1017, r. 9—11. Cf. M. Holleaux, *Études*, I, p. 360, şi L. Robert, BCH, LIX, 1935, p. 431 — 436).

Tot în legătură cu data sărbătorii care ne reţine atenţia, e de menţionat împrejurarea că, şi în calendarul histrian, luna Ταυρεών (cu multă probabilitate cea dintîi a anului civil) e menţionată în decretul publicat mai sus sub nr. 26.

61

MNA, L 1420. Fragment din partea dreaptă a unei stele de marmură ruptă peste tot, găsit într-un zid tîrziu la N basilicii bizantine de pe latura de SE a cetăţii. Dimensiuni : 20 ×20 ×7,5 cm. Înălţimea literelor : 10 mm. Sec. II i.e.n.

V. Pârvan, *Histria VII*, p. 22—23, nr. 15 (folosind numeroase citiri ale lui Adolf Wilhelm, SEG, II 451).

- - - - - - - - - - - - μεν - - - - - - - - - - - - -
[- - - - - - - πά]ππων [εὐεργετῶν]
[καὶ ἱερημένω]ν πάντων τῶν θεῶν
[καὶ αὐτὸς ἱερη]μένος καὶ ὢν εὐεργέ-
[της τοῦ δήμο]υ· πρότερόν τε πολ-
[λὰς καὶ μεγάλ]ας ἐπιδόσεις πεπο[ί]-
[ηται τοῖς πο]λίταις ἀνθ' ὧν αὐτὸν
[ὁ δῆμος ἐτ]ίμησεν εἰκόσι τε χαλ-
[καῖς καὶ στε]φάνοις ἀϊδίοις· θέλων
[δὲ καὶ νῦν ἀ]κόλουθος φαίνεσθαι
[τῆι προυπαρχ]ούσηι πρὸς πάντας
[εὐνοίαι - - - - π]ᾶσι τοῖς Ταυρε[ασταῖς]

https://biblioteca-digitala.ro

R.12 : [π]ᾶσι τοῖς Ταυρε[αστᾶις] Pippidi; ασι τοῖς Ταυρε... Pârvan—Wilhelm.

> ., ... coborîtor din strămoşi binefăcători şi slujitori ai tuturor zeilor, el însuşi o vreme preot şi binefăcător al norodului, în primul rînd a făcut danii multe şi mari cetăţenilor, în schimbul cărora Poporul l-a cinstit cu statui de bronz şi cu cununi pe viaţă : iar acum, năzuind să se arăte în continuare următor rîvnei manifestate faţă de toţi ... tuturor *Taureaştilor* ..".

Decret de cinstire a unui everget necunoscut, ale cărui titluri la recunoştinţa publică sînt formulate în termeni din cei mai banali. Primul editor socotea că documentul ar fi din sec. I î.e.n., dar scrisul e caracteristic inscripţiilor histriene din sec. II.

De altă parte, dacă după formular fragmentul ar putea fi foarte bine dintr-o hotărîre a Adunării poporului, ultimul rînd, aşa cum am încercat să-l întregim, ne duce cu gîndul la o decizie emanînd de la plenul unei asociaţii religioase : a *Taureaştilor*, în legătură cu care v. comentariul la nr. 60.

https://biblioteca-digitala.ro

DECRETE ALE UNOR CETĂȚI STRĂINE ÎN CINSTEA HISTRIENILOR

DECRETA EXTERARVM CIVITATVM IN HONOREM HISTRIANORVM FACTA

62

Muz. Histria, inv. 30. Două fragmente dintr-o stelă de marmură cu fronton, descoperite, unul, în clădirile situate la V de basilica creștină de pe latura de SE a cetății, al doilea, în dărîmăturile curtinei *f* a incintei tîrzii.

Cel dintîi (frg. B, astăzi dispărut), înalt de ca. 11 cm și lat de 15, a fost publicat de V. Pârvan, *Histria VII*, p. 13, nr. 6 (= SEG, II 450); al doilea (frg. A), înalt de 21 cm și lat de 28, a fost editat tot de Pârvan, Dacia, II, 1925, p. 203, nr. 7. Grosimea stelei: 14–16 cm; înălțimea literelor: 8–14 mm. Cele două fragmente au fost considerate independente pînă în 1928, cînd L. Robert a făcut dovada că aparțin aceluiași document, propunînd citirea adoptată mai departe, fundamental deosebită de a primului editor: BCH, LII, 1928, p. 170–172 (= *Op. min.*, *I*, p. 99–101); cf. LIII, 1929, p. 151, n. 1 (= *Op. min.*, I, p. 126, n. 1). După pilda lui Robert, fragmentele au fost retipărite — cu o ușoară modificare — de Sc. Lambrino în Dacia, III–IV, 1927/32, p. 398, nr. 2.

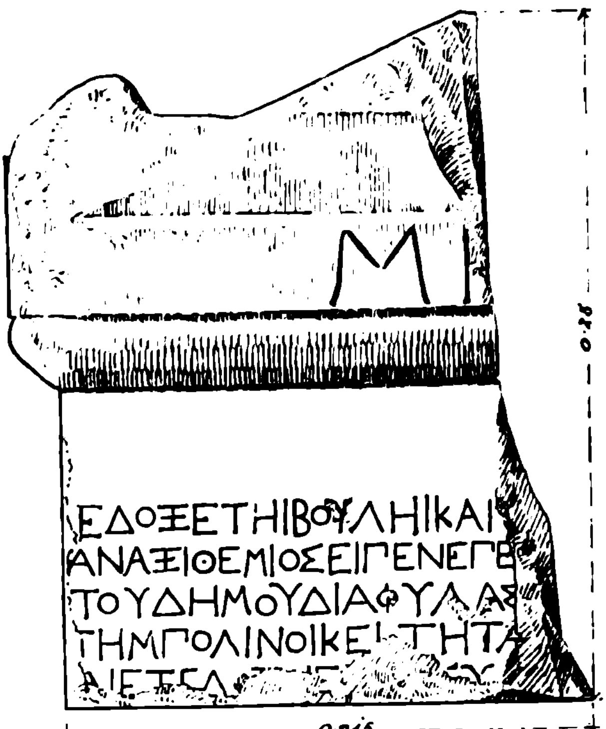

A

B

Μι[λησίων]
Ἔδοξε τῆι βουλῆι καὶ [τῶι δήμωι· γνώμη ἐπ]ιστατῶ[ν· ὁ δεῖνα
Ἀναξιθέμιος εἶπεν· ἐπε[ιδὴ Ἰστριανοί, φίλ]οι καὶ συγγ[ενεῖς ὄντες]
τοῦ δήμου, διαφυλάσ[σοντες τὴν προυπ]άρχουσαν [αὐτοῖς πρὸς]
τὴμ πόλιν οἰκειότητα [καὶ φιλίαν, ἔν τε] τοῖς πρότερο[ν χρόνοις]
διετέλου[ν] εὔ[νου]ς ὑ[πάρχοντες κοινῆι] τε τῶι δήμ[ωι τῶν Μιλη]-
[σίων καὶ ἰδίαι -]-

https://biblioteca-digitala.ro

R.1 : Μή[τηρ] Pârvan, frg. A. —R.2 : [τῶι δήμωι· Ἀρτεμίδωρος] Pârvan, frg. A.; [ο]ιστατω frg. B. —R.3 : ἐπ[ειδὴ ὁ δεῖνα τὴν] Pârvan, frg. A; ...οι καὶ συγγ[ενεῖς] frg. B. — R.4 : διαφυλάσ[σων πρός τε τὴν θεὰν καὶ πρὸς] Pârvan, frg. A ; [ὑπ]άρχουσαν, frg. B. —R.5 : [καὶ φιλίαν τὴν ὑπάρχουσαν] Pârvan, frg. A ; τοῖς προτέρο[ις] frg. B. —R. 6 : διετέλ[εσεν] Pârvan, frg. A ; τε τῶι δήμ[ωι] frg. B ; διετέλ[ου]ν [χρείας παρεχόμενοι? κοινῆι] Robert ; διετέλου[ν] εὔ[νου]ς ὑ[πάρχοντες κοινῆι] Lambrino.

„Decret al Milesienilor. Sfatul și Poporul au găsit cu cale, cu încuviințarea colegiului de epistați. ..... fiul lui Anaxithemis a propus : întrucît histrienii, prieteni și rude ale poporului milesian, păstrează neștirbite prietenia și legăturile dintotdeauna existente între ei și cetatea noastră, dovedind de-a lungul anilor bunele lor sentimente față de norodul milesian îndeobște și față de unii cetățeni personal ..."

Copie fragmentară a unui decret milesian destinat să reînnoade tradiționalele legături dintre Histria și metropola sa, întrerupte de extinderea stăpînirii persane asupra orașelor grecești de pe coasta apuseană a Asiei Mici, eliberate și redate vechii lor prosperități abia în primii ani ai expediției lui Alexandru. Cum a relevat cel dintîi Louis Robert, documentul se integrează în seria decretelor votate în ultimii ani ai sec. IV și în sec. III î.e.n., descoperite în lucrările de degajare a templului lui Apollon Delphinios din Milet. Între acestea, cel mai important din punctul nostru de vedere e tratatul de isopolitie cu Olbia, încheiat înaintea morții lui Alexandru (G. Kawerau & A. Rehm, *Delphinion*, p. 289, nr. 136), dar, alături de el, se mai pot cita tratatele de *isopolitie* cu Cyzicul și Chios *(Delphinion*, nr. 137 și 141), ca și acele cu Phygela, cu Seleukia-Tralles și cu Mylasa *(ibid.*, 142, 143, 146), toate reeditate acum și în *Staatsverträge*, III, nr. 408, 409, 453, 537, 539.

Întemeindu-se pe caracterele paleografice ale fragmentelor histriene, Pârvan le atribuia primilor ani ai sec. al III-lea *(Histria VII*, p. 13; Dacia, II, p. 203), fără a exclude posibilitatea unei datări în sec. al IV-lea (Dacia, II, p. 203 ; cf. BSH, X, 1923, p. 31). Ultima ipoteză pare mai verosimilă, dacă ținem seamă de data tratatului cu Olbia (din 330, după Žebelev, Comptes rendus Acad. Sciences URSS, Classe des Humanités, 1929, p. 429 urm., urmat de Tod, GHI, II, p. 270 și Alex. J. Graham, *Mother City*, p. 99—100), ca și de unele împrejurări politice asupra cărora a atras atenția Christo Danov, sugerînd că acordul dintre Milet și Histria ar putea fi „din anii care au precedat acțiunea lui Lysimach împotriva cetăților de pe malul apusean al Mării Negre" *(Zapadniat briag*, p. 54). Se știe, într-adevăr, că în conflictul de mari proporții ce opunea pe Lysimach (aliat cu Cassandros și Ptolemeu) lui Antigonos, și în cadrul căruia expediția satrapului Traciei împotriva cetăților pontice nu reprezintă decît un episod, Miletul era de partea lui Antigonos (Hiller von Gaertringen, RE, XV 1603), ceea ce, dacă nu constituie o dovadă a faptului că „Miletul n-a putut rămîne indiferent față de soarta uneia dintre cele mai însemnate colonii pontice", așa cum afirma învățatul bulgar, îndreptățește presupunerea că, în recrutarea de aliați la care amîndouă tabercle procedau cu febrilitate, milesienii vor fi făcut să intervină tradiționalele lor legă-

https://biblioteca-digitala.ro

turi cu colonia dobrogeană (asupra răscoalei cetăţilor din Pontul stîng împotriva lui Lysimach, v. Diodor, *B.h.*, XIX 73 şi XX 25, cu observaţiile mele din *I Greci*, p. 92—95 şi 'Αρχ. Μακεδονία, II, 1977, p. 381—396; asupra legăturilor lor cu Antigonos, pe lîngă Danov, citat înainte, B. Niese, *Geschichte*, I, p. 286—287 şi II, p. 74; G. Saitta în ΚΩΚΑΛΟΣ, I, 1955, p. 68 urm.).

R.2 : pentru colegiul de ἐπιστάται la Milet, Rehm, în *Delphinion*, p. 197 şi H. Müller, *Volksbeschlüsse*, p. 59—83; la Histria, mai sus nr. 34.

R. 3 : [φίλ]οι καὶ συγγ[ενεῖς]. Tendinţa de apropiere între cetăţi descori depărtate în spaţiu, dar putindu-se prevala fie de o obîrşie comună, fie de interese complementare, e caracteristică epocii elenistice, poate ca o reacţie împotriva instabilităţii politice generalizate şi a ameninţării din partea puternicelor state desprinse din regatul universal al lui Alexandru. Din acest punct de vedere, atitudinea Miletului, aşa cum se oglindeşte în documentele invocate înainte, nu reprezintă un caz izolat. Altele multe se mai pot cita, îndreptăţind reflecţia lui Diodor după care, „aşa cum copiii nedreptăţiţi în vreun fel caută sprijinul părinţilor, tot astfel cetăţile se-ndreaptă şi ele spre cei ce le-au întemeiat" : παῖδες μὲν οὖν ἀδικούμενοι πρὸς πατέρας καταφεύγουσι, πόλεις δὲ πρὸς τοὺς ἀποικήσαντας δήμους (*B.h.*, X 343). Inscripţiile din această categorie ilustrează spusele istoricului într-o măsură neaşteptată (cu titlu de exemplu, cf. decretul din Paros studiat de L. Robert în BCH, 1935, p. 489—513 = *Op. min.*, I, p. 302—326) şi în toate, se poate spune, comunitatea de origine şi identitatea instituţiilor sînt puse în lumină cu o insistenţă caracteristică. Φιλία întemeiată pe συγγένεια sînt note ce nu lipsesc din motivarea nici unuia din tratatele menţionate înainte (cf. Domenico Musti, *Sull'idea di* συγγένεια *in iscrizioni greche*, Ann. Scuola Norm. Sup. Pisa, Lettere-Storia-Filosofia, XXXIII, 1963, p. 225—229) şi tocmai similitudinea de formular l-a îndemnat pe L. Robert să evoce, încă din 1928, posibilitatea ca decretul atît de fragmentar de care ne ocupăm, reconstituit de el cu o excepţională agerime, să fi avut ca scop „la concession aux Istriens de l'isopolitie" (BCH, 1928, p. 172 = *Op. min.*, I, p. 101).

Pe rudenia reală sau fictivă indicată prin termenul συγγένεια se întemeiază, în tratatele de isopolitie, măsurile concrete menite a stabili între locuitorii a două cetăţi o deplină egalitate de drepturi civile şi religioase (W. Gawantka, *Isopolitie, Ein Beitrag z. Geschichte der zwischenstaatlichen Beziehung in der rechtlichen Antike*, München, 1975; dar cf. observaţiile pătrunzătoare ale lui Philippe Gauthier în Annuaire de la IV-e Section de l'Éc. Hautes Ét., 1977/78, p. 373—377). În unul din cele mai vechi documente de acest fel, decret din Priene din 326/25 î.e.n., prin care se decide participarea regulată a cetăţii microasiatice la serbările în cinstea Athenei Polias, celebrate în capitala Atticii din cinci în cinci ani, temeiul invocat e συγγένεια, la care se adaugă prietenia dintotdeauna existentă între cele două cetăţi-state : ...τῆι Ἀθηνᾶι τῆι Πολιάδι καθ' [ἑκάστην] πεντετηρίδα τοῖς Παναθηναίοις τοῖς μεγάλοις πομπὴν καὶ πανοπλίαν εἰς Ἀθήνας ἀποστέλλε[ιν] μνημεῖον τῆς ἐξ ἀρχῆς συγγενείας καὶ φιλίας ἡμῖν ὑπαρχούσης πρὸς αὐτούς· εἶναι δὲ Ἀθη[ναίοις] ἅπασι καθάπερ καὶ πρότερον ὑπῆρχεν αὐτοῖς [καὶ] πολιτείαν ἐμ Πριήνηι καὶ ἰσοτέλ[ε]ιαν καὶ προεδ[ρίαν]

https://biblioteca-digitala.ro

ἐν τοῖς ἀγῶσι, καὶ εἰσκηρύσσεσθ[αι] αὐτοῦς καθά[περ] τοὺς εὐεργέτας... (*Inschr. Priene*, 5, r. 1—10).

Dispoziții mai precise privitoare la egalitatea de drepturi civile și religioase se citesc în alte texte ajunse pînă la noi, descoperite la Milet sau în alte locuri. Dintre primele, reține atenția în special tratatul Milet-Olbia, care începe cu referirea la o datină „străbună", în vigoare altădată : τάδε πάτρια Ὀλβιοπολίταις καὶ Μιλησίοις (*Milet*, III, 1, 136 = *Syll.* ³, 286 = *Staatsverträge*, III 408, r. 1—2); dintre celelalte, tratatul dintre Pergam și Temnos, în care clauzele referitoare la conferirea reciprocă de drepturi civile sînt formulate cu o precizie ce nu lasă nimic de dorit : ἔμμεναι Ταμνί[ταισι ἐν Περ]γάμωι πολι[τ]είαν καὶ Περγαμήν[οισι ἐν Τάμνω], μετεχόντ[ε]σσι ὧν καὶ οἱ ἄλλο[ι πολῖται μετέχοι]σι, καὶ γᾶς καὶ οἰ[κία]ς ἔγκτησιν ἔ[μμεναι τῶ Ταμνί]τα ἐμ Περγάμω [κ]αὶ τῶ Περγ[αμήνω ἐν Τάμνω· τέλη δ]ὲ φέρην τὸν Ταμνίταν [ἐμ Περγάμω καθάπερ ὁ Περγ]άμηνος φέρει, κα[ὶ τ]ὸν Π[εργάμηνον ἐν Τάμνω καθάπερ ὁ]Ταμνίτας φέρε[ι] (*Inschr. von Pergamon*, 5 = OGIS, 265, cu o emendație importantă a lui L. Robert, RÉG, 1927, p. 214—218 = *Op. min.*, I, p. 204—209).

Dispoziții similare se citesc și în convenția Milet-Olbia, care, pe lîngă drepturile civile și fiscale înșirate în tratatul dintre Pergam și Temnos, menționează cu stăruință o seamă de alte privilegii concedate olbienilor la Milet și milesienilor la Olbia în materie religioasă, politică, judecătorească și chiar sportivă. O analiză a lor amănunțită ne-ar duce prea departe și n-ar adăuga mare lucru la observațiile formulate în această privință de J. Seibert, *Metropolis u. Apoikie*, p. 179—191 și A. J. Graham, *Mother City*, p. 99—109.

Începînd din sec. II î.e.n., termenul ἰσοπολιτία folosit pînă atunci pentru a exprima numai relații între cetăți, începe să se aplice într-o măsură crescîndă decretelor prin care o cetate acordă unui cetățean străin drepturile rezervate în principiu propriilor săi supuși. Asimilarea e împinsă pînă acolo încît, prin jurămîntul pe care e ținut să-l depună la primirea egalității de drepturi, beneficiarul măsurii se obligă să lupte din toate puterile în sprijinul noii sale patrii : συμπολιτεύσομαι (sună formularul unui astfel de jurămînt) τῶι δήμωι τῶι Μιλη[σίων μεθ'ὁμονοίας καὶ συνδιατηρήσω τὴν πόλιν] καὶ τὰ φρούρια (*Delphinion*, 37 e, r. 83).

63

Muz. Histria, inv. 124. Mic altar paralelipipedic de marmură, scris pe trei fețe, găsit nu se știe cînd și în ce împrejurări între 1928 și 1941. A patra față e complet spartă și recompusă din bucățele. Dimensiuni : 19 × 19,4 × 18 cm. Înălțimea literelor : 11—14 mm. După scris, din secolul al III-lea î.e.n.

Inedit.

Fața centrală : Πόλις Ἀπολ[λωνιατῶν?]
προ με...

https://biblioteca-digitala.ro

Faţa dreaptă : Ἐπὶ ἱέρεω Ἀπόλλων[ος Ἰητροῦ?]
- - - - νον τῶν τῆι - - -
- - - - Σιμύλου - - -
- - ὑπό - -

Faţa stîngă : - - - ου παμ - - -

Natura documentului e anevoie de ghicit. Dacă întregirea Ἀπολ[λωνιατῶν], în r. 1 al textului de pe faţa centrală a pietrei e corectă, ar putea fi vorba de copia unei decizii de cinstire a histrienilor de cetatea din sud. Ipoteza e îndrăzneaţă dar nu absurdă, dacă nu uităm că în secolul al III-lea î.e.n. cele două colonii milesiene erau aliate şi că, într-o împrejurare ale cărei amănunte nu le cunoaştem, Histria a trimis în ajutorul apolloniaţilor o escadră condusă de Callicrates al lui Callicrates (mai departe, dedicaţia cu nr. 112). E de amintit, de altă parte, şi amănuntul că în decretul de cinstire a amiralului Hegesagoras al lui Monimos, trimis de histrieni să ajute cetatea-soră în cursul unui război cu mesembrienii, în prima jumătate a secolului al II-lea î.e.n., printre alte măsuri votate de Adunarea apolloniată se numără şi dispoziţia de a aduce la cunoştinţa poporului histrian onorurile acordate de aliaţii lor recunoscători (nr. 64, r. 39 şi urm.).

64

MIB, inv. 18794. Stelă de marmură ruptă sus (unde cea mai mare parte a frontonului a dispărut) şi jos (aici spărtura a cauzat pierderea rîndurilor finale), uşor vătămată la stînga şi la dreapta, mai ales la începutul şi la sfîrşitul primelor trei rînduri. Descoperită în campania 1958 în sectorul central al cetăţii *(Domus)*, în ruinele din stratul romano-bizantin. Dimensiuni : 80 × 58 (54) × 11 cm. Înălţimea literelor : 15 mm. Gravură adîncă, corectă, fără să fie frumoasă. Sec. II î.e.n.

D. M. Pippidi şi Em. Popescu, Dacia, N.S. III, 1959, p. 235–258 (versiune română în St. clasice, II, 1960, p. 203–224) ; H. Bengtson, Historia, XII, 1963, p. 96 – 104 (= *Kleine Schriften*, p. 389–397) ; SEG, XIX 468 ; IGB, I² 388 bis. Cf. J. & L. Robert, BÉ, 1961, 419 ; Pippidi, *Contribuţii* ², p. 222–241. Fr. Chamoux, *La civilisation hellénistique*, Paris, 1981, p. 212–218.

[Ἔδ]οξε τῆι βουλῆ[ι κ]αὶ τῶι δήμωι· τῶν συνέδρω[ν]
[γ]νώμη· ἐπειδὴ [συ]μβέβηκεν τήν τε πέραν [χώ]-
[ρ]αν Μεσημβρια[ν]ῶν πόλεμον ἀνεπάγγελτον
[ἡ]μῖν ἐξενεγκ[άν]των καὶ πολλὰ καὶ μεγάλα ἀσε-
[β]ησάντων εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ εἰς
τοὺς ἐσχάτους κινδύνους ἀγαγόντων τὴν πόλι[ν],
Ἰστριανοὶ συνγενεῖς καὶ φίλοι καὶ εὔνοοι ὑπάρχον-
τες τοῦ δήμου ἐξαπέστειλαν πλοῖά τε μακρ[ὰ]
καὶ στρατιώτας τοὺς βοηθήσοντας ἡμῖν, τά-
ξαντες ἐπὶ τούτων ναύαρχον αὐτοκράτορα [Ἡ]-
γησαγόραν Μονίμου, ἄνδρα καλὸν καὶ ἀγαθόν, ὃς πα-
ραγενόμενος τήν τε πόλιν καὶ τὴν χώραν καὶ τοὺς
λιμένας μεθ' ἡμῶν καὶ τῶν συνμάχων διεφύ-
λαξεν, τό τε φρούριον τὸ ἐν Ἀγχιάλωι ἀπηλλο-

https://biblioteca-digitala.ro

τριωμένον καὶ κατεχόμενον ὑπὸ τῶν πολεμίων, διὸ συνέβαινεν τήν τε πόλιν καὶ τὰς προσόδους μεγάλα βλάπτεσθαι, ἐκπολιορκήσας μ[ε]θ' ἡμῶν τε καὶ τῶν ἄλλων συνμάχων κατέρειψε εἰ[ς] ἔδαφος, ἔν τε τῶι ἐπίπλω⟨ι⟩ τῶι ἐπ' Ἀγχίαλον τῶν ἐναντίων ἐπιθεμένων τῶι στόλωι διακινδυνεύσα[ς] πρὸς πλείονας τῶν τε πολεμίων ἐκράτησεν καὶ πλοῖον αὔτανδρον ἔλαβε μεθ'ἡμῶν τε καὶ τῶν ἄλλων συμμάχων, ὁμο[ίω]ς δὲ καὶ ἐν ταῖς ἀποβάσεσιν παραβολώτερον ἑαυτὸν διδοὺς εἰς τοὺς ἀγῶνας καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς ἅπασιν φιλοκινδύνως ἀγωνιζόμενος ἐπὶ προτερημάτων διὰ παντὸς ἐγείνετο καὶ τοὺς στρατιώτας ἑαυτοῦ προθύμους καὶ χρησίμους ἐν τῶ[ι] πολέμωι διὰ παντὸς παρείχετο· ὅπως οὖν ὁ δῆμος ε[ὐ][χ]αριστῶν φαίνηται καὶ τειμῶν τοὺς ἀγαθοὺς τῶν ἀνδρῶν, τύχηι ἀγα[θ]ῆι δεδόχθαι τῆι βουλῆι καὶ τῶι δήμωι ἐπαινέσαι μὲν ἐπὶ τούτοις τὸν δῆμον τὸν Ἰστριανῶν, φίλον ὄντα συγγενῆ καὶ σύμμαχον, καὶ ἐπὶ τῶι πένψαι ναύαρχον Ἡγησαγόραν Μονίμου καὶ ἀποκαταστῆσαι τὰς ἐψηφισμένας Ἰστριανοῖς τιμάς· στ[ε]φανῶσαι δὲ καὶ Ἡγησαγόραν Μονίμου χρυσῶι στεφάνω[ι] ἐν τοῖς Διονυσίοις καὶ εἰκόνι χαλκῆι ἐν ὅπλοις ἐπ 'ἐμ[β]όλου καὶ ἀναθεῖναι τὴν εἰκόνα εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀπόλλωνος τοῦ Ἰατροῦ καὶ γράψαι τὸ ψήφισμα τὴν βά[σ]ιν, [ἀ]ναγγεῖλαι δὲ τὰς τειμὰς καὶ ἐν Ἴστρωι ἐν τοῖς συν[τελουμέν]οις ἀγῶσιν α[ἐ]ὶ ποιουμένους τὴν ἀναγγε[λίαν τοὺς -]

R. 1 : *iota* final din βουλή a dispărut ; din K se recunoaşte hasta verticală. La sfîrşitul rîndului, *omega* încă vizibil. — La începutul r. 2, nici o urmă de Γ. În lacună, unul din braţele lui Σ şi extremitatea inferioară a lui Y. La sfîrşitul rîndului, hastă înclinată spre dreapta, iar la începutul r. 3, înainte de AN, urmele unui P. În prima ediţie a documentului lacuna era întregită [AK/PAN], arătîndu-se ca posibilă şi lecţiunea [X Ω/PAN]. Ultima mi se pare acum preferabilă, ţinînd seamă de despărţirea silabică respectată de-a lungul întregului text, ca şi de argumentele invocate de J. şi L. Robert, BÉ, 1961, p. 188—189. Acelaşi rînd pune de altfel în faţa editorului o problemă mai greu de rezolvat : incorectitudinea izbitoare a unei perioade care începe cu o propoziţie infinitivală depinzînd de συμβεβηκέναι şi continuă cu un genitiv absolut construit după reguli. Evident, lapicidul a sărit aci un rînd pe care ar fi imprudent să încercăm a-l reconstitui. — La începutul r. 4, hasta dreaptă şi o parte din bara orizontală a lui H. După lacuna unde se distinge conturul literelor AN, T perfect vizibil. La sfîrşitul rîndului, hasta stîngă şi bara orizontală de jos a lui E. — R. 5 : la început, nici o urmă din B, dar se poate recunoaşte uşor H urmat de Σ. — La sfîrşitul r. 10, hasta verticală stîngă şi o parte din bara orizontală a lui H. — Noua întregire a lacunei de la începutul r. 40: συν[τελουμέν]οις e a soţilor Robert, *loc. cit.*, p. 188. Restul inscripţiei e perfect citeţ, cum se poate vedea din examenul fotografiei.

https://biblioteca-digitala.ro

Cum s-a mai relevat înainte, de-a lungul întregului text despărţirea silabică e respectată cu stricteţe. Această particularitate, care se întîlneşte la cele mai multe inscripţii apolloniate (IGB, I² 388—392, 396, 399, 401), dar, cu rare excepţii, e aproape inexistentă la Histria, îndreptăţeşte încheierea că decretul ce ne reţine atenţia a fost săpat în oraşul care l-a votat mai degrabă decît în cel unde a fost descoperit.

„Sfatul şi Adunarea poporului au hotărît, la propunerea *synedrilor*: deoarece s-a întîmplat ca teritoriul ⟨şi fortăreaţa⟩ de dincolo să fie ocupate în timpul războiului nedeclarat pornit împotriva noastră de mesambrieni, care au săvîrşit multe şi mari nelegiuiri faţă de templul lui Apollon, împingînd cetatea în cele mai mari primejdii; iar histrienii — rude, prieteni şi plini de rîvnă faţă de poporul nostru — ne-au trimis într-ajutor corăbii lungi şi ostaşi, punînd mai mare peste aceştia pe amiralul cu puteri depline Hegesagoras al lui Monimos, bărbat destoinic şi inimos, care venindu-ne în sprijin a păzit împreună cu noi şi cu ceilalţi aliaţi oraşul, teritoriul şi porturile, iar cît priveşte cetăţuia de la Anchialos — ajunsă în mîini străine şi stăpînită de duşmani, din care pricină oraşul şi veniturile noastre au avut de suferit amarnic — a luat-o cu asalt, împreună cu noi şi cu ceilalţi aliaţi, distrugînd-o pînă în temelii; iar în timpul plutitului spre Anchialos — inamicii atacîndu-ne flota — şi-a pus viaţa în primejdie înfruntînd forţe superioare, biruind pe vrăjmaşi şi capturînd, împreună cu noi şi cu ceilalţi aliaţi, o corabie cu întregu-i echipaj; iar în timpul debarcărilor, curajos în încăierări şi în orice altă împrejurare războindu-se ca un adevărat iubitor de primejdii — a ieşit mereu biruitor, însufleţindu-şi oştenii şi făcîndu-i folositori cît a ţinut războiul; pentru ca, deci, poporul să-şi arate recunoştinţa faţă de bărbaţii destoinici — într-un ceas bun! — Sfatul şi Adunarea să hotărască:

Să fie lăudat pentru aceste temeiuri norodul histrian — prieten, rudă şi aliat al nostru — pentru că ne-a trimis în ajutor pe amiralul Hegesagoras al lui Monimos, şi să se reînnoiască onorurile altădată votate histrienilor. De asemenea, să fie încununat Hegesagoras fiul lui Monimos cu cunună de aur la sărbătoarea Dionysiilor şi să i se înalţe o statuie de bronz care să-l înfăţişeze armat, pe un bot de corabie. Statuia să-i fie aşezată în templul lui Apollo Tămăduitorul, iar acest decret să fie săpat pe soclu. Onorurile să fie proclamate şi la Histria, în timpul celebrării concursurilor, pomenirea lor făcîndu-se de fiecare dată de colegiul de..."

Limba lipsită de dorismele care de-a lungul epocii elenistice ne-ntîmpină în documentele provenind din coloniile megariene ale Mării Negre indică limpede că ne găsim înaintea unui decret votat de o cetate ioniană şi, dacă ne gîndim la faptul că această cetate proclamă ca divinitate tutelară pe Apollon revendicînd şi drepturi asupra micului port Anchialos (situat pe malul de nord al golfului Burgas, exact în faţa Apolloniei) putem trage concluzia că e vorba de aceasta din urmă, a cărei pietate faţă de zeul din Didyma e cunoscută şi ale cărei raporturi cu Anchialos sînt de asemenea atestate de Strabon *(Geogr.* VII 319). Asupra cultului lui Apollon

https://biblioteca-digitala.ro

Iatros la Apollonia, vezi IGB, I² 388 bis, 391, 400 și, în general, Fr. Bilabel, *Ionische Kolonisation*, p. 106—107).

Limba și caracterele paleografice ale documentului indică drept dată secolul al II-lea e.n. Cît privește conținutul, e evident că el exprimă recunoștința locuitorilor din Apollonia față de histrieni pentru ajutorul militar pe care aceștia li l-au oferit la o vreme de grea cumpănă. Această gratitudine se adresează în egală măsură comandantului corpului expediționar, Hegesagoras al lui Monimos, temei pentru care — în motivarea și în dispozițiile decretului — se vorbește atît de histrieni cît și de reprezentantul lor oficial.

De subliniat e și faptul că în decret înțelegerea dintre cele două cetăți e menționată în așa fel încît se înțelege că — dînd ajutor apolloniaților — histrienii se conformau stipulațiilor unui tratat. În r. 32 aceștia din urmă sînt numiți φίλοι καὶ συγγενεῖς καὶ σύμμαχοι, ceea ce permite și concluzia că în momentul cînd decretul era votat alianța dintre cele două cetăți devenise tradițională (asupra acestui aspect al problemei, cf. Dacia, N.S., III, 1959, p. 238—241 și *Contribuții*², p. 222—241).

R. 1 : Σύνεδροι la Apollonia sînt atestați numai în acest decret; pentru Odessos, v. IGB, I² 39.

R. 2 : Cum s-a relevat în notele critice, construcția defectuoasă a frazei lasă să se înțeleagă că în acest loc lapicidul a sărit ceva din textul pe care-l copia, cu multă probabilitate un rînd întreg, pe care J. și L. Robert încearcă să-l reconstituie precum urmează : ἐπειδὴ [συ]μβέβηκεν τήν τε πέραν [χώραν καὶ τὸ φρούριον τὸ ἐν Ἀγχίαλω κατεσχῆσθαι ὑπὸ] Μεσημβριανῶν (în acest sens, v. și H. Bengtson, *loc. cit.*, p. 97).

R. 3 : Μεσημβρια[ν]ῶν. Cu privire la această colonie megariană de pe coasta de vest a Mării Negre, situată între Apollonia și Odessos, v. Br. Lenk, în RE, XV (1931), col. 1072—1074, de completat cu Kr. Hanell, *Megarische Studien*, p. 128, 159, 214; Chr. Danov, *Zapadniat briag*, p. 116 urm. (mai de curînd și în RE, Suppl. IX, col. 1071—1074); T. V. Blawatskaja, *Zapadnopont. goroda*, p. 20—32; în sfîrșit, I. Venedikov, V. Velkov, L. Ognenova, Z. Čimbuleva, T. Petrov, I. Čangova : *Mesambria*, I, Sofia, 1969. Inscripțiile la Mihailov, IGB, I² 307—367.

R. 3 : πόλεμον ἀνεπάγγελτον. Agresiunea mesambrienilor e agravată de lipsa unei declarații de război formale. Expresia se regăsește la Polybiu, IV 16, 4, care înfierează pe etolieni pentru vina de a-și ataca vecinii fără vreun temei legal : λῃστεύοντες συνεχῶς τὴν Ἑλλάδα καὶ πολέμους ἀνεπαγγέλτους φέροντες πολλούς; dar, cum relevă cu dreptate soții Robert, pînă acum decretul nostru oferă singurul exemplu epigrafic. În ce privește legile războiului la greci și chestiunea de a ști dacă, în general vorbind, războaiele lor erau declarate cu mai multă sau mai puțină solemnitate (cf. instituția fetialilor la romani), sînt de luat în seamă exemplele invocate de Bengtson în articolul citat, din care rezultă că, departe de a fi constituit o excepție scandaloasă, agresiunile prin surprindere erau destul de numeroase în lumea greacă, mai ales în epoca elenistică (în aceeași problemă, cf. J. H. Thiel, *Oudgrieksch oorlogsrecht*, Groningen, 1927, p. 21, n. 6; J. L. Myres, *Akeryktos polemos*, Class. Rev., LVII, 1943, p. 66—67; F. Kiechle, *Zur Humanität in der Kriegsführung der Griechen*, Historia, VII, 1958, p. 129 urm.; Max Dieckhoff, *Krieg u.*

https://biblioteca-digitala.ro

Frieden im griech.-röm. Altertum, Berlin, 1962; P. Ducrey, *Le traitement des prisonniers*, p. 3, n. 2; Yvon Garlan, *La guerre dans l'antiquité*, Paris, 1972, p. 29 urm.

R. 4—5: ἀσε[β]ησάντων εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀπόλλωνος. Templul la care se face aluzie era principalul monument sacru al Apolloniei, pomenit ca atare de Strabon, *Geogr.*, VII 319, care precizează că se înălța pe insula numită astăzi Sf. Chiriac și că adăpostea o celebră statuie a zeului executată de Calamis: Ἀπολλωνία ... τὸ πλέον τοῦ κτίσματος ἱδρυμένον ἔχουσα ἐν νησίῳ, [ὅπου] ἱερὸν τοῦ Ἀπόλλωνος ἐξ οὗ Μᾶρκος Λεύκολλος τὸν κολοσσὸν ἦρε καὶ ἀνέθηκεν ἐν τῷ Καπετολίῳ (despre înțelesul termenului κολοσσός în sculptura antică, G. Roux, RÉA, 1960, p. 5—40); tot așa Pliniu, *Nh.*, XXXIV, 39: „in Capitolio Apollo tralatus a M. Lucullo ex Apollonia Ponti urbe, XXX cubitorum, D talentis factus". În contextul în care e folosit, ἀσεβέω lasă să se înțeleagă nu numai că în atacul lor neprevăzut mesambrienii au izbutit să debarce în insula care constituia centrul religios și civic al orașului (pe locul sanctuarului urme de distrugere n-au putut fi identificate, în ciuda săpăturilor întreprinse în insulă de Degrand, ale căror rezultate au fost prezentate de G. Seure în Rev. arch., 1924, p. 101—135; în aceeași problemă, cf. și J. Frel, Izvestija-Sofia, XXIII, 1960, p. 239—251), dar că au și prădat templul, comițînd astfel o gravă nelegiuire. Sensul verbului e precizat de un document din Samothrake citat de soții Robert în BÉ, 1961, p. 191, care mai invocă și alte texte cu conținut analog: νῦν [τε τ]οὺς ἀσεβήσαντας εἰς τὸ ἱερὸγ καὶ [ἐ]γχειρήσαντας συλῆσαι τὰ ἀναθήματα [τ]ὰ ἀνατεθέντα [ὑ]πὸ τῶν βασιλέωγ καὶ [τ]ῶν ἄλλων Ἑλλήνωγ καὶ ζητήσαντας [ἐμ]πρῆσαι τὸ τέμενος τῶν θεῶν καὶ [εἰσ]πηδήσαντας νύκτωρ ἐπ' ἀδικίαι [καὶ] ἀσεβείαι τοῦ ἱεροῦ ... παραγενόμενος ὁ βασιλεὺ[ς εἰ]ς τοὺς τόπους δέδωκεν ἐγδότους [τ]ῆι πόλει καὶ ἀφέσταλκε κτλ. (IG, XII 8, 150 = *Syll.*³, 372, r. 4—15. Cf. Herod., *Hist.*, VIII 129, IG, VII 2418; R. Herzog, *Heilige Gesetze*, p. 32 și, în general, P. Ducrey, *Le traitement des prisonniers*, p. 326 urm.).

R. 7: συνγενεῖς καὶ φίλοι. Despre grafia primului din aceste cuvinte, L. Robert, *Hellenica*, XI—XII, 1960, p. 515, n. 3; despre semnificația ambilor termeni în frazeologia politică a epocii elenistice, D. Musti în An. Scuola Norm. Sup. Pisa, Lettere, storia, filosofia, XXXIII, 1963, p. 225—229 și comentariul la nr. 62, unde și altă literatură; despre legăturile dintre Apollonia și Histria, în special, mai jos comentariul la r. 31 și mai departe nr. 112.

R. 8: πλοῖά τε μακρά. Corăbiile „lungi" sînt corăbii de război, rapide și ușor manevrabile (Cecil Tott, *Ancient Ships*, Chicago, 1964, p. 22—23, notele 59—60). Cu acest înțeles, termenul apare frecvent în inscripții (cel puțin o dată și într-un document din Callatis: AEM, VI, p. 10, nr. 16 = SGDI, 3090) și la istorici, începînd cu Herodot, V 30. Alte amănunte la Fr. Miltner s.v. *Seewesen*, RE Suppl. V, col. 914 urm., și, în general, despre dezvoltarea forțelor maritime în perioada de după Alexandru, W. W. Tarn, *Hellenistic Military and Naval Developments*, Cambridge, 1930. Mai anevoie de apreciat e importanța numerică și capacitatea de luptă a diferitelor flote în aceeași perioadă, asupra cărora nici un autor contemporan nu ne oferă date suficiente. Pentru unele informații

https://biblioteca-digitala.ro

spicuite în inscripții, v. L. Robert, RevPhilol, XVIII, 1944, p. 11—17 (= *Op. min.*, III, 1377—1383).

R. 9: στρατιώτας, așa sînt numiți și oamenii din echipajele de sub ordinele lui Callicrates al lui Callicrates, pomeniți în dedicația nr. 112.

R. 10: ναύαρχον αὐτοκράτορα. Evident, o magistratură extraordinară, cerută de condițiile neobișnuite în care se desfășura războiul cu mesambrienii, așa cum, în împrejurări diferite dar depotrivă de critice, Agathocles al lui Antiphilos e ales στρατηγὸς ἐπὶ τῆς χώρας αὐτοκράτωρ, însărcinat cu apărarea teritoriului orășenesc împotriva cetelor prădalnice ale lui Zoltes (mai sus nr. 15). Acesta fiind singurul document histrian unde termenul apare, e greu de spus dacă celălalt corp expeditionar de care avem știre, trimis în ajutorul apolloniaților cu un veac înainte (mai departe nr. 112), era și el comandat de un ofițer cu același titlu. Despre *navarhi* în lumea greacă, în general, v. P. L. Strack în RE, XVI, col. 1889—1896 (de completat cu L. Robert citat în nota precedentă).

R. 10—11: Ἡγησαγόρας Μονίμου. Personajul e necunoscut în prosopografia histriană. În schimb, numele Hegesagoras, de veche origine milesiană, e bine atestat la Histria și se întîlnește pînă-n epoca romană. Pentru Monimos, foarte răspîndit în întreg bazinul Mării Negre, v. Bechtel, *Hist. Personennamen*, p. 502, și, mai ales, Louis Robert, *Noms indigènes*, p. 58—59.

R. 12—13: τοὺς λιμένας. La plural, pentru că așa cum se spune lămurit într-un periplu anonim al Mării Negre, Apollonia avea două porturi: Ἀπολλωνίαν πόλιν ... ἔχουσαν καὶ λιμένας μεγάλους δύο (GGM, I 85, p. 421).

R. 13: συνμάχων. Pentru grafie, L. Robert, *Hellenica*, XI—XII, p. 515, n. 3; cît privește întrebarea dacă în această dramatică situație, pe lîngă histrieni, apolloniații vor fi avut și alți aliați, și pe cine anume, e menită să rămînă fără răspuns. Cf. și mai jos notele la r. 18 și 32.

R. 14: τό τε φρούριον τὸ ἐν Ἀγχιάλωι... După mărturia lui Strabon, Anchialos (azi Pomorije) era o ctitorie a apolloniaților: Ἀγχιάλη πολίχνιον Ἀπολλωνιατῶν (*Geogr.*, VII 319). Pentru data întemeierii (cel mai tîrziu în sec. al IV-lea), v. Strack, în F. Münzer și M. L. Strack, *Die Münzen der Thraker und der Städte Abdera, Ainos, Anchialos*, Berlin, 1912, p. 203—204 (o opinie diferită la Chr. Danov, *Zapadniat briag*, p. 123, care face să dateze orașul din sec. al V-lea); alte informații cu privire la așezarea și la explorarea ei arheologică recentă, în articolul lui Danov din RE, Suppl. IX, col. 1070—1071. Cum au remarcat cu dreptate J. și L. Robert în darea de seamă despre prima ediție a textului (BÉ, 1961, p. 195 urm.), între φρούριον și așezarea civilă trebuie făcută o deosebire; ocupată probabil de o mică garnizoană, fortăreața era chemată nu numai să apere ceea ce Strabon, citat înainte, numește τὸ πολίχνιον, dar și să-i supravegheze activitățile. Oricum, prin ocuparea de mesambrieni a cetății și a așezării civile interesele apolloniaților erau greu lezate: pe de o parte încetau de a mai avea controlul absolut al navigației în golful Burgas, pe de alta pierdeau veniturile a căror scădere se deplînge în r. 16—17: διὸ συνέβαινεν τήν τε πόλιν καὶ τοὺς προσόδους μεγάλα βλάπτεσθαι; pentru βλάπτειν τὴν πόλιν, cf. A. Wilhelm, Wiener Studien, 1907, p. 3 și Ἀρχ. Ἐφημ., 1914, p. 8 (citat la L. Robert, *Sinuri*, p. 37); pentru taxele portuare în antichitatea greacă, J. H. Thiel,

https://biblioteca-digitala.ro

Klio, XX, 1920, p. 62 urm.; Andreades, *Greek Public Finance*, I, p. 138 urm.; W. Schwahn în RE, V A, col. 243—244 şi 255—257).

R. 18: τῶν ἄλλων συμμάχων. Care anume „aliaţi", nu se poate şti. De bună seamă greci, dacă ne gîndim că trebuie să fi venit de departe, şi numai pe mare. Exclusă nu-i însă nici posibilitatea ca apolloniaţii să fi cerut şi obţinut ajutorul unei căpetenii trace din vecinătate, aşa cum, în împrejurări similare, histrienii fac şi ei apel la geţi şi, uneori, la sciţi (*supra* nr. 15, p. 84 şi urm.).

R. 18 — 19: κατέρειψε εἰ[ς] ἔδαφος. Împotriva opiniei primilor editori, care vedeau în acest mod de exprimare o exagerare a redactorului decretului (exemple de asemenea exagerări citează H. Seyrig, *Syria*, 1957. p. 97), J. şi L. Robert, în BÉ din 1961, p. 197, apără punctul de vedere că spusele textului trebuie înţelese întocmai: apolloniaţii au dărîmat „pînă-n temelii" fortăreaţa pe care tot ei o zidiseră, pentru că nu se simţeau în stare s-o apere şi pentru a nu risca s-o vadă ocupată de mesambrieni. Cf. şi consideraţiile de la p. 198 şi, mai de curînd, Gnomon, XLII. 1970, p. 597, n. 6 şi 598, n. 1, pe lîngă Journ. des Savants, 1976, p. 190, cu nota 144.

R. 19: ἔν τε τῶι ἐπίπλω⟨ι⟩ κτλ. Pentru ἐπιπλεῖν în înţelesul de „expediţie navală", „plutire în direcţia unui obiectiv precis", cf. textele paralele citate de soţii Robert, BÉ, 1961, p. 198—199. La fel pentru ἐπιτίθεσθαι, în înţelesul de „a ataca", pentru construcţia διακινδυνεύειν πρός, în accepţia de „a da o luptă" (numeroase exemple din Polybiu şi Diodor) şi pentru termenul αὐτανδρος, atestat pentru întîia oară la Tucidide (VII 25, 4), dar frecvent abia în epoca elenistică (în acelaşi sens v. şi Ducrey, *Le traitement des prisonniers*, p. 47 şi n. 3—4).

R. 26: Despre προτέρημα, în sensul de „izbîndă, biruinţă", aceiaşi autori notează că e un termen deseori folosit de istoricii din epoca elenistică (Polybiu, Diodor) şi adaugă: „il est très intéressant pour l'histoire de, la langue et du style d'en trouver un exemple dans le décret d'Apollonie et à cette date, et de le rapprocher: un tel fait est bien propre à illustrer ce que l'historien de la *koiné* doit tirer des inscriptions et qu'il ne peut les laisser de côté" (BÉ, 1961, p. 200).

R. 31—32: τὸν δῆμον τὸν Ἰστριανῶν. Mulţumiri aduse unei cetăţi de o altă cetate sînt obişnuite fie şi numai pentru trimiterea unei echipe de judecători corecţi (mai sus nr. 30 cu literatura acolo citată); cu atît mai vîrtos într-un caz ca acesta, cînd e vorba de un ajutor militar de care a depins sfîrşitul fericit al războiului.

R. 32: φίλον ὄντα καὶ συγγενῆ καὶ σύμμαχον. Despre întrebuinţarea primelor două adjective în documente interesînd raporturile dintre două πόλεις s-a vorbit în comentariul la decretul milesian nr. 62; al treilea, în cazul care ne reţine atenţia, prezintă interesul de a indica, fără îndoială posibilă, faptul că, trimiţînd apolloniaţilor ajutorul de care aceştia aveau atîta nevoie, histrienii acţionau în baza unui tratat de alianţă şi de sprijin reciproc, postulat încă din 1916 de Vasile Pârvan pe baza dedicaţiei publicate mai departe sub nr. 112 (cf. *Histria IV*, p. 547 şi *Contribuţii*[2], p. 227—228).

R. 34: ἀποκαταστῆσαι τὰς ἐψηφισμένας τιμάς. Primul verb ne lasă să înţelegem că bunele raporturi dintre Histria şi Apollonia au putut

https://biblioteca-digitala.ro

fi un timp întrerupte și că decretul de care ne ocupăm venea să reînnoiască (sau să restabilească) cinstirile acordate altădată aliaților de la gurile Dunării. Pentru acest sens al lui ἀποκαθίστημι, v. numeroase exemple în indicele la culegerea lui Dittenberger și, pentru discuția unor cazuri anume, L. Robert, *Ét. anatoliennes*, p. 426—428, pe lîngă J. și L. Robert, BÉ, 1939, nr. 275; 1941, nr. 129; 1959, nr. 66 și 1961, nr. 419, p. 187.

R. 36: Încununarea amiralului ἐν τοῖς Διονυσίοις n-are nimic excepțional: cultul zeului viței nu lipsea din nici o cetate greacă și în cele mai multe se făcea în cadrul sărbătorii lui anuale. De reținut, oricum, că pînă la descoperirea decretului nostru Dionysiile nu erau atestate la Apollonia; dimpotrivă, de mai multe ori la Mesambria: IGB, I² 307.5, 308 bis. 7—8, 308 ter. 3.

R. 36—37: εἰκόνι χαλκῆι ἐν ὅπλοις ἐπ' ἐμ[β]όλου ... În cetățile grecești, statuile (sau medalioanele) de bronz sînt recompensa obișnuită a celor mai importanți εὐεργέται. Caracteristic, în cazul lui Hegesagoras, e faptul de a fi înfățișat în ținută de campanie (ἐν ὅπλοις), avînd ca piedestal o proră de corabie (ἐπ' ἐμβόλου). Interpretarea acestor termeni a prilejuit între G. Klaffenbach (*Gr. Epigraphik*, p. 77; Philologus CV, 1961, p. 295—297) și J. & L. Robert (BÉ, 1958, nr. 16, p. 180 și 1962, nr. 203, p. 176—177) o discuție din care se desprinde încheierea că în limba decretelor onorifice εἰκὼν ἔνοπλος e un portret pictat pe un scut (un medalion, altfel spus, în formă de scut), cîtă vreme cuvintele εἰκὼν χαλκῆ ἐν ὅπλοις indică o statuie de bronz înfățișînd pe sărbătorit (de obicei un comandant de oaste sau un amiral) în ținută militară, potrivit activității desfășurate (pentru comparație, cf. decretul din Chersonasos în cinstea lui Diophantos: IPE, I² 175 = *Syll.*³, 709). În cazul care ne interesează, se adaugă precizarea că statuia va fi așezată pe o bază imitînd un cioc de corabie (măsură firească în cazul unui amiral) și că textul decretului de cinstire va fi săpat pe acest soclu neobișnuit (εἰς τὴν βάσιν).

Cum e ușor de înțeles, lespedea găsită la Histria reprezintă numai o *copie* a decretului original, comunicată histrienilor potrivit hotărîrilor Adunării.

R. 39: [ἀ]ναγγεῖλαι δὲ τὰς τειμάς. Și aceeastă deprindere e răspîndită în lumea greacă chiar pentru documente mai puțin importante decît decretul în cinstea lui Hegesagoras, a cărui motivare constituie oarecum o relatare oficială a chipului cum amiralul histrian își îndeplinise misiunea încredințată. Un bun exemplu al unei asemenea comportări protocolare, între două πόλεις prietene, îl constituie scrisoarea autorităților din Amphissa către cele din Scarphiai, în legătură cu proxenia acordată medicului Menophantos: ['Αμφισσέ]ων [οἱ ἄρ]χοντες καὶ ἁ πόλις Σκαρφέων τοῖς ἀρχόντ[οις καὶ τᾶι βουλᾶι] καὶ τᾶι πόλει χαίρειν. Τῶν δεδομένων τημίων ὑπὸ [τᾶς] πό[λι]ος ἁμῶν Μηνοφάντωι 'Αρτεμιδώρου ... [τὸ ἀ]ντί[γ]ραφον ἐξαπεστάλκαμεν ποτὶ τὰν ὑμετέραν πόλιν [καθάπερ] καὶ αὐτὸς ὁ Μηνόφαντος ἁμὲ παρεκάλεσε (IG, IX I², 3, 750, r. 5—9).

R. 39—40: συν[τελουμέν]οις ἀγῶσιν. În alte locuri, ca la Callatis, proclamarea onorurilor se face... ἐν πᾶ[σῃ δὲ] συνπεριφορᾷ καὶ συνόδῳ καὶ δαμοθοινίᾳ (I. I. Russu, Dacia, N.S., I, 1957, p. 182, r. 3—4; cf. J. & L. Robert, BÉ, 1959, nr. 259, p. 212) sau: ὅπως ἐν ταῖ[ς συνό]δοις ἀνα[γο]ρεύηται πάσαις (Sauciuc-Săveanu, Dacia, N.S., II, 1958, p. 212, r. 15—16).

https://biblioteca-digitala.ro

65

Stelă de marmură ruptă sus și ușor vătămată pe lături, mai ales în jumătatea inferioară a textului, sub care e săpată o amplă cunună de lauri acoperind întreaga lățime a lespezii. Dimensiuni actuale : 154 cm înălțime și 48,5 cm lățime. Grosimea pietrei nu se poate preciza, aceasta fiind încastrată în pridvorul bisericii mănăstirii Dragomirna (Bucovina), unde se păstrează nu se știe bine de cînd, adusă nu se știe de unde. Înălțimea literelor : 18—22 mm.

Prima publicație : Kretikos, în Ἓσπερος (Leipzig), 1885, nr. 94, 340 ; Gr. Tocilescu, AEM, XII, 1887, p. 66, nr. 141 (= Michel, RIG, 128) ; E. A. Kozak, *Die Inschriften aus der Bukovina*, Wien, 1903, p. 19, nr. 11 (O. Fiebiger, ÖJh, XIV, 1911, col. 71 ; Fiebiger — Schmidt, *Inschriftensammlung ...*, nr. 3 ; *Syll.*³, 707) : S. Lambrino, *Miscellanea de filologia, literatura e historia cultural a memoria di F. A. Coelho*, II (Lisboa, 1950), p. 169 ; F. G. Maier, *Mauerbauinschriften*, I (Heidelberg, 1959), p. 277, nr. 86. Cf. B. Pick, *Münzen N. -Gr.*, I 1, p. 145, n. 2 ; B. Keil, Hermes, XXXI, 1896, p. 72 urm. ; Ad. Wilhelm, GGA, 1898, p. 227 urm. ; id., *Neue Beiträge*, V, p. 42 ; V. Pârvan, BSH, X, 1923, p. 44, n. 6, Dacia, II, 1925, p. 207, n. 10 ; S. Lambrino, BSAF, 1933, p. 80 ; *Ovidiana ...*, p. 388, M. Rostovtzev, SEHHW, II, p. 766, III, p. 1511 ; J. & L. Robert, BÉ, 1953, nr. 118, p. 152 ; 1955, nr. 244, p. 241 ; L. Robert, Ann. Éc. H. Études, IV-e Section, 1963/1964, p. 121 ; *Inscr. Sardes*, p. 16, n. 3 ; Gnomon, XLII, 1970, p. 594 ; Ann. Éc. H. Études, 1974, p. 241 ; D. M. Pippidi, ÖJh, XLIII, 1956, Beibl. 63 urm. (= *Epigr. Beiträge*, p. 51—59) ; *Contribuții* ², p. 117—119 ; A. E. Peršikov, Kratkie Soobsčenija, 1968 (3), p. 173—179.

...ἐπὶ - - - - - - - - - - ΙΕΣ. εις .....
[δ]εκάτη(ι) οἱ σύνεδροι εἶπ[αν· ἐ]-
πειδὴ πρεσβευτὴς ἀποστ[αλεὶς]
Εὔπολις Φιλομήλου εἰς Βυζ[άν]-
τιον καὶ προσταχὴν λαβὼν ἐπ[ά]-
γειν ἀρχιτέκτονα ἐμισθώσ[α]-
το Ἐπικράτην, ὃς παραγενόμ[ε]-
νος πολλὰ καὶ λυσιτελῆ συνετ[ε]-
λέσατο παρὰ τὰς ἐγδόσεις τῶν
ἔργων, τοῖς τε καιροῖς συμπερι-
φερόμενος τοῖς κατὰ τὴμ πόλιν
τοὺς μισθοὺς ἐλάμβανεν
οὓς ὁ δῆμος ἠξίου, πολέμου τε
προσαγγελθέντος Ὀλατικοῦ
τὰ πρὸς τὸν καιρὸν ἐμπείρως καὶ
προθύμως παρεσκεύασεν, ὧν ἦν
χρεία, εἴς τε τὸμ μετὰ ταῦτα
χρόνον ἐπιμελητὰς ἑλομένου
τοῦ δήμου τῶν τειχῶν εἰς ἔτη
δύο, ἐπικληθεὶς ὑπὸ τῶν συνέδρων
ἐπεστάτησε συμφερόντως, πα-

https://biblioteca-digitala.ro

ρεπιδημῶν τε ἔτη πλείω ἀνέγκλη-
τος ὢν διετέλεσεν, καὶ τὰ λοιπὰ εὔ-
νους ὢν διατελεῖ τῶι δήμωι, δόξ[αι]
[τ]ῆι βουλῆι καὶ τῶι δήμωι, ἐπαινέσαι
[ἀ]ρχιτέκτονα Ἐπικράτην Νικοβούλ[ου]
[Βυ]ζάντιον ἀρετῆς ἕνεκε καὶ εὐν-
[οί]ας τῆς εἰς τὴμ πόλν, καὶ στεφ[α]-
[νῶ]σαι αὐτὸν χρυσῶι στεφάνωι το[ῖς]
[Θαρ]γηλίοις ἐν τῶι θεάτρωι· δίδοσ[θαι]
[δὲ α]ὐτῶι τετάρτωι σιτηρέσια καὶ μ[ισ]-
[θόν]· εἶναι δὲ αὐτῶι καὶ ἐκγόνοις προξ[ε]-
[νίαν], πολιτείαν εἰσπλουν καὶ ἔκπλου[ν]
[καὶ ἐ]μ πολέμωι καὶ ἐν εἰρήνηι ἀσυλε[ὶ]
[καὶ ἀ]σπονδεὶ καὶ ἔφοδον ἐπὶ τὴμ βουλ[ὴν]
[καὶ] τὸν δῆμον μετὰ τὰ ἱερά. Τὸ δὲ ψή-
[φισ]μα τοῦτο ἀναγραφῆναι εἰς τελαμ[ῶ]-
[να] λίθινον ὑπὸ τῶν ἀρχόντων καὶ στ[α]-
[θῆ]ναι ἐν τῶι ἱερῶι τοῦ Ἀπόλλωνος. Τ[ὸ]
[δὲ] ἀνάλωμα τὸ εἰς τὸν τελαμῶνα δ[οῦ]-
[ναι] τοὺς οἰκονόμους ἀφ' ὧν χειρίζουσ[ιν]
[αὐτ]οί. καλέσαι δὲ αὐτὸν καὶ ἐπὶ ξέν[ια]
[εἰς] τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀπόλλωνος.

R. 1 : „Initio eponymi velut Ἐπι[γόνου] deinde mensis nomen [Ἀρ]τε-[μ]εισ[ιῶνος] fuisse suspicamur" — Hiller von Gaertringen ; . . . ιες . . . . Tocilescu. Astăzi, pe piatră, nu se mai distinge nimic. — R.6 : ἐμισθώ[σατο] Toc. — R. 7 : παραγενό[με]νος Ὀλατικοῦ Toc. — R. 14 : Ὀλατικοῦ neîndoios piatra, care prezintă în mijlocul lui *omicron* un punct care-i dă înfățișarea unui *theta*. [Γα]λατικοῦ Pick, *op. cit.*, p. 145, n. 2 ; cf. Fiebiger, ÖJh, XIV, 1911, Beibl. 73. — R. 20 : Y din ΥΠΟ vizibil intercalat. — R. 26 : [ἀ]ρχιτέκτονα Toc. — R. 30 : δίδοσθ[αι] Toc. — R. 31 — 32 : μ[ισθὸν] Wilhelm, GGA, 1888, p. 227. — R. 36 — 37 : ψ[ήφισμα] Toc. — R. 38 : [λί]θινον Toc. — R. 41 : [τ]οὺς Toc.

„. . . a zecea, colegiul de *synedroi* a propus. Întrucît Eupolis al lui Philomelos, trimis sol la Byzanț cu misiunea de a aduce un arhitect, l-a angajat pe Epicrates, iar acesta venind în cetatea noastră a luat multe și folositoare măsuri în legătură cu concesionarea lucrărilor, după care, înțelegînd greutățile ce apăsau orașul, a consimțit să primească retribuția stabilită de Popor ; iar atunci cînd s-a vestit războiul cu olații a făcut pregătirile necesare, cerute de împrejurări, cu pricepere și tragere de inimă ; și mai tîrziu, cînd Poporul se pregătea să aleagă supraveghetori ai zidurilor pe termen de doi ani, solicitat de *synedri* a condus lucrările în chipul cel mai prielnic ; ⟨ținînd apoi seamă de faptul că⟩ zăbovind în mijlocul nostru vreme de mai mulți ani a avut purtări ireproșabile și că în toate privințele dă dovadă de rîvnă față de Popor —

Sfatul și Poporul să afle cu cale să fie lăudat arhitectul Epicrates fiul lui Nicoboulos, din Byzanț, pentru meritele și bunele-i

https://biblioteca-digitala.ro

simţăminte faţă de oraş, şi să fie încununat cu cunună de aur, în teatru, cu prilejul sărbătorii Thargeliilor. Să i se pună la dispoziţie... ... întreţinere şi leafă. Să i se acorde — lui şi urmaşilor — calitatea de proxen, cetăţenia, dreptul de a pătrunde şi de a ieşi din port în timp de război şi în timp de pace fără a se expune la silnicii şi fără o învoire specială. Să i se permită accesul la Sfat şi la Popor îndată după tratarea treburilor sfinte. Prezentul decret să fie săpat pe o stelă de piatră prin grija arhonţilor şi aşezat în sanctuarul lui Apollon. Cheltuiala necesară pentru lespede s-o dea *economii* din fondurile pe care le mînuiesc. Epicrates să fie poftit şi ca oaspete la sanctuarul lui Apollon".

Decret onorific (unul din rarele documente din această categorie şi de această însemnătate ajunse pînă la noi în stare aproape completă) întocmit pentru a răsplăti meritele unui arhitect din Byzanţ, Epicrates al lui Nicoboulos, angajat vremelnic ca „specialist" într-o cetate de pe un ţărm sau altul al Mării Negre. Care anume cetate, nu-i uşor de spus, şi răspunsurile la această întrebare au oscilat de-a lungul timpului între Apollonia (la sud) şi Olbia (la nord), fără a exclude unele oraşe intermediare, cum ar fi Histria Callatis ori Tyras. Proveniența callatiană, susţinută de Tocilescu pe temeiul pomenirii în text a unui colegiu de *synedroi*, întîlniţi în inscripţiile din acel oraş, a fost repede părăsită, după ce Bruno Keil a dovedit că limba documentului — fără a mai vorbi de alte indicii relevate de analiza lui internă — pledează pentru proveniența dintr-o cetate ioniană (Hermes, XXXI, 1896, p. 472, 476). După învăţatul citat, aceasta ar fi fost Apollonia (astăzi Sozopol, în R. P. Bulgaria), şi această soluţie s-a impus pînă în 1911 cînd, reluînd şi adîncind analizele lui Keil, Otto Fiebiger a crezut a putea susţine la rîndu-i că oraşul unde şi-a găsit de lucru Epicrates ar fi fost Olbia (ÖJh, XIV, 1911, Beibl. 75—76). Înainte de Fiebiger, o sugestie a lui Pick, indicînd ca loc de origine Tyras, a rămas fără ecou (*Münzen N.-Gr.*, I 1, p. 145); în schimb, la început timide, apoi tot mai insistente, s-au ridicat glasuri pentru a pune în lumină asemănări izbitoare între cuprinsul decretului pentru Epicrates şi cel a numeroase documente histriene din epoca elenistică (Fr. Bilabel, *Ionische Kolonisation*, p. 109; V. Pârvan, Dacia, II, 1925, p. 207, n. 10; S. Lambrino, *Miscellanea... ... F. A. Coelho*, II, p. 169—177). Noi înşine, în mai multe rînduri, am avut prilejul să examinăm această problemă, arătînd că ipoteza potrivit căreia inscripţia de la Dragomirna a fost adusă din Dobrogea apare în stadiul actual al informaţiei mai plauzibilă decît oricare alta emisă vreodată în legătură cu originea decretului (ÖJh, XLIII, 1956, Beibl. 63 urm.; *Epigr. Beiträge*, p. 51—59; *Contribuţii*², p. 117—119); ceea ce i-a şi determinat pe unii învăţaţi, care în vremea din urmă au avut prilejul să se ocupe de decretul nostru, să considere probabilă originea lui histriană: L. Robert, *Inscr. Sardes*, I, p. 16, n. 3; Ann. Éc. H. Études, IV-e Section, 1973/74, p. 241; L. Moretti, *Iscr. ellenistiche*, II, p. 160.

După studiul nostru, o intervenţie a lui A. E. Peršikov, într-o notă publicată în Kratkie Soobsčenija, 1968 (3), p. 173—179, propune problemei o soluţie neaşteptată, în sensul că lespedea misterioasă ar fi ajuns în Bucovina din Asia Mică, şi mai precis din împrejurimile Nicomediei.

https://biblioteca-digitala.ro

Asemenea alegație, întemeiată pe o scrisoare trimisă Societății Arheologice din Odessa la sfîrșitul secolului trecut de un profesor bucovinean, Iosif Fleischer, care pretindea a fi aflat știrea „în arhiva mănăstirii" (unde cîțiva ani mai tîrziu Grigore Tocilescu mărturisea a nu fi găsit nici cea mai mică informație), e atît de puțin verosimilă încît cu greu merită a fi luată în considerație. Trebuie, oricum, subliniată împrejurarea că în sprijinul ei nu pledează nici un element desprins din analiza internă a documentului, nici vreo indicație privitoare la împrejurările în care lespedea a ajuns în locul unde se găsește astăzi. E adevărat că, între coastele de Nord și de Vest ale Mării Negre și porturile principale ale Propontidei (Cyzicul, Prusias, Nicomedia) legăturile economice și culturale au fost susținute de-a lungul unei bune părți a istoriei lor milenare. Îndeosebi comerțul cu lemn de construit corăbii a fost activ înainte și după cucerirea de romani a bazinului Mării Negre și a asigurat nu numai prosperitatea porturilor exportatoare dar și răspîndirea în tot bazinul Mediteranei a numeroși ναύκληροι originari din Prusias și Nicomedia (L. Robert, *Op. min.*, IV, p. 350—353; BCH, CII, 1978, p. 415—428; *A travers l'Asie Mineure*, p. 82 urm.). Proveniența micrasiatică a decretului nostru n-ar fi deci *a priori* imposibilă, dar ar trebui sprijinită pe alte argumente decît afirmația lui Fleischer, cu atît mai mult cu cît negustori originari din Nicomedia sînt cunoscuți și la Histria, cum aflăm din inscripția funerară a lui Menophilus Bassus, găsită la Vadu (mai departe nr. 356 cu comentariul respectiv).

Altă problemă importantă, care nu știm să fi fost vreodată examinată cu atenția de care se învrednicește, e aceea a datei decretului. Repetînd opinia lui Keil, care-i fixa ca *terminus ante quem* anul 100 î.e.n., cei ce s-au ocupat cu documentul s-au mulțumit să-l atribuie celei de a doua jumătăți a sec. II î.e.n. (astfel Hiller von Gaertringen în *Syll.*[3], II, p. 339). În realitate, cît putem judeca pe temeiul unei mai adîncite cunoașteri a scrisului histrian, inscripția e fără îndoială mai veche, putînd urca în timp pînă la *prima jumătate a sec. al III-lea î.e.n.* Lămuritoare, din acest punct de vedere, mi se par înfățișările lui B, K, Y, P, dar mai ales ale literelor: Π, Σ, Χ, Ω, asemănătoare cu ale altor inscripții din aceeași vreme, și îndeosebi cu ale decretului milesian de isopolitie cu Histria, după toate probabilitățile din ultimii ani ai sec. al IV-lea sau din primii ani ai celui de-al III-lea (mai sus nr. 62).

Noua încadrare cronologică mi se pare de o însemnătate deosebită, în măsura în care principalele informații cuprinse în decret — construirea de histrieni a unui zid-incintă și războiul cu neamul al cărui nume trebuie să fi sunat: Ὀλατες nu se mai situează, cum s-a crezut, între 150 și 100, ci, cu un mare grad de verosimilitate, între 300—250 î.e.n. Ca urmare, semnificația celor două evenimente apare alta decît ar fi lăsat-o să se bănuiască ambianța istorică a sec. al II-lea și, ca să mă refer la exemplul cel mai grăitor, cîtă vreme în această din urmă conjunctură activitatea desfășurată de Epicrates n-ar putea fi raportată decît la o refacere mai mult sau mai puțin considerabilă a incintei elenistice descoperite la Histria în campaniile 1951—1955 (C. Preda — A. Doicescu, în *Histria II*, p. 295—334), cu datarea pe care o propun, aceeași activitate constructivă capătă o semnificație mai concretă, putînd fi pusă în legătură, de pildă, cu repunerea în funcție a incintei orașului după stricăciunile suferite pe urma

https://biblioteca-digitala.ro

conflictului cu Lysimach, în timpul celei dintîi răscoale a cetăţilor pontice împotriva satrapului Traciei (Diodor, *b.h.*, XIX 73, 2; cf. *I Greci*, p. 94 şi 255—256).

Consideraţii analoge se pot face asupra ştirii privitoare la războiul „olatic", în legătură cu care se admite astăzi că ar fi fost purtat împotriva unei populaţii trace trăitoare în sudul Dunării, într-o regiune nu prea depărtată de mare: după unii, în vecinătatea Apolloniei (Keil, Hermes, XXXI, 1896, p. 472—476), după alţii, mai la nord, spre Histria, unde numele Ὄλας apare într-o inscripţie ceramică atribuită secolului al IV-lea (Lambrino, *op. laud.*, citat la Robert, BÉ, 1953, p. 152, nr. 138; de acelaşi autor, cf. şi *Tomis, cité gréco-gète chez Ovide*, în *Ovidiana*, Paris, 1958, p. 388). Fără să exagerăm importanţa acestei mărturii izolate şi fără să împărtăşim interpretarea dată de editor documentului, trebuie să observăm că — raportat la secolul al III-lea, şi mai precis la prima jumătate a acestui veac — un eveniment ca războiul în chestiune poate fi mai lesne înţeles decît în ipoteza că s-ar fi desfăşurat în jurul anului 100, vreme despre care informaţiile epigrafice şi literare sînt bogate şi în care lipsa oricărei aluzii la prezenţa olaţilor în Dobrogea apare anevoie explicabilă.

R. 2: [δ]εκάτ̣η(ι), *iota* final, omis de lapicid, apare cu regularitate în terminaţia dativelor masculine şi feminine din restul textului (r. 29, 30, 32 etc.). Că, la Histria, ziua a zecea a fiecărei luni pare să fi fost rezervată convocării unei adunări a Poporului (poate adunarea principală a fiecărei luni) rezultă şi din decretul în cinstea lui Aristagoras al lui Apaturios (nr. 54, r. 5).

R. 2: Pentru σύνεδροι la Histria, vezi comentariul la nr. 55 mai sus p. 148.

R. 4: Εὔπολις Φιλομήλου, necunoscut din vreun alt document local.

R. 9: ἐγδόσεις (în locul attic. ἐκδόσεις), şi în decretul olbian pentru Protogenes (IPE, I² 32, fr. A, r. 31—32; fr. B, r. 71—72). La propriu, „închiriere, concesionare"; în practica administrativă a cetăţilor greceşti: concedare — prin adjudecare — către întreprinzători particulari a unor lucrări publice. În cazul nostru cinstea şi priceperea lui Epicrates ar fi asigurat oraşului, în slujba căruia-şi desfăşura activitatea, foloase însemnate, cu prilejul concesionării unor asemenea lucrări. (Cf. L. Robert, în Gnomon, XLII, 1970, p. 594.)

R. 10—11: τοῖς τε καιροῖς συμπεριφερόμενος, cf. IPE, I² 32, r. 31—32, fr. B, 71 — 72; συμπεριενεχθεὶς δὲ τοῖς καιροῖς (Olbia), dar şi supra nr. 9 συμπεριενεγχθεὶς τοῖς τῆς πόλεως καιροῖς (Histria).

R. 13—14: πολέμου Ὀλατικοῦ (lecţiunea certă a decretului, uşor de controlat în fotografie, ceea ce exclude conjectura temerară a lui Pick, *Münzen N.-Gr.*, I 1, p. 145, nr. 2, după care ar fi de citit aci [Γα]λατικοῦ, iar războiul s-ar fi purtat cu celţii — scordisci, interpretare respinsă cu hotărîre în *Contribuţii*², p. 180 urm.

După B. Keil, Hermes, XXXI, 1896, p. 472—476, Ὀλατες sau Οὔλατες ar fi fost un neam trac, trăitor într-un loc necunoscut al coastei de vest a Mării Negre, poate în preajma Apolloniei. Cu deosebirea că se gîndea mai curînd la vecinătatea Histriei, la fel socotea despre olaţi şi

https://biblioteca-digitala.ro

S. Lambrino, care invoca în sprijinul acestei ipoteze o cărămidă cu numele ΟΛΑΣ aflată în săpăturile sale, și astăzi pierdută (*Miscellanea Coelho*. p. 169—177). Pînă la o altă eventuală descoperire, lămuritoare, identificarea mai precisă a olaților și a așezării lor exacte în Peninsula Balcanică rămîne o taină de nepătruns.

R. 18—19 : ἐπιμελεταὶ τῶν τειχῶν sînt atestați în Attica, precum și în numeroase cetăți din Grecia continentală și insulară. La Histria, în calitatea-i de supraveghetor al construcției zidurilor, Aristagoras al lui Apaturios poartă titlul de τειχοποιός (*supra* nr. 54, r. 9).

R. 21—22 : παρεπιδημῶν τε ἔτη πλείω. Pentru caracterizarea ce urmează, vezi mai sus cele arătate despre șederea la Histria a arhitectului de origine necunoscută, onorat pentru activitatea lui cu decretul nr. 27, r. 6 și urm.

R. 30 : το[ῖς Θαρ]γηλίοις. Această sărbătoare în cinstea lui Apollon și a surorii sale Artemis nu e pînă acum atestată la Histria într-un text explicit. Că va fi figurat totuși în calendarul sacru al cetății nu e nici o îndoială, dată fiind strînsa apropiere între instituțiile religioase ale Histriei și cele ale Miletului. În același sens, cf. și relieful histrian înfățișînd pe Zeus, pe Apollon și pe Artemis, publicat de S. Lambrino în Ἀρχ. Ἐφημ., 1937, p. 359—362, nr. 5.

R. 30 : Despre existența unor teatre la Histria, din vîrsta clasică pînă tîrziu în epoca romană, v. mai sus comentariile la decretele 8, 25, pe lîngă D. M. Pippidi, St. clasice, VIII, 1966, p. 231—232.

R. 32—33 : προ[ξενίαν] κτλ. privilegii în mod obișnuit acordate străinilor cu decrete de cinstire și care nu lipsesc nici la Histria în asemenea cazuri.

R. 38 : ὑπὸ τῶν ἀρχόντων. Acest colegiu de magistrați executivi e pomenit la Histria în decretele 7, 9, 20, 26, 37 etc.

R. 39 : ἐν τῶι ἱερῶι τοῦ Ἀπόλλωνος, de bună seamă sanctuarul cel mai respectat al Histriei, deseori pomenit ca loc de expunere a unor decrete însemnate.

R. 41 : οἰκονόμους. Asemenea magistrați financiari sînt atestați în epoca elenistică în număr mare la Histria, dar și la Odessos (IGB, I² 37 bis).

R. 42 : καλέσαι ἐπὶ ξέν[ια], și această favoare este acordată nu o dată titularilor unor decrete de cinstire, străini sau localnici, la Histria și în alte locuri. Cu titlu de exemple, cf. mai sus comentariul la numărul 28.

https://biblioteca-digitala.ro

66

Muz. Histria, inv. 32. Colțul de jos, sting, al unei mari stele de calcar ruptă sus, jos și la dreapta, aflat în campania 1915 în turnul E al incintei tîrzii „pe dărîmăturile de deasupra stîlpului de N. al încăperii". Cîmpul inscripției pare să fi fost altădată încadrat „de semicoloane sau de pilaștri de stil ionic" din care nu se mai păstrează nimic. Dimensiuni: 42 × 24 × 15 cm. Înălțimea literelor, îngrijit săpate: 10—12 mm. Prima jumătate a sec. I e.n.?

V. Pârvan, *Histria IV*, p. 554, nr. 14.

καὶ δι[- ὁ δεῖνα πρεσβευτὴς]
Ἰστριαν[ῶν ἄρχουσιν βουλῆι δήμωι χαίρειν· οἱ πρέσ]-
βεις ὑμ[ῶν - - - - - - - - - - - - - ἀπέδοσάν μοι τὸ ψή]-
φισμα δ[ι' οὗ - αἴσ]-
θομαι ὁ[τι -]
διάκει[μαι - ὑμῶν]
δεηθέν[των - - - - - - - - - - - - - - - - - - τὴν πρόσοδον]
τῆς πύλ[ης -]

https://biblioteca-digitala.ro

κα τὴν π[όλιν -]
πόλει τῆ[ι - - - - - - - - - - - κατὰ θάλασσαν καὶ κατὰ ἤ]-
πειρον π[-]
χη ἐπισ[τολή - τὸ]
τέλος τ[ὸ τῆς κατὰ τὸν Ἴστρον ὄχθης - - - - - - - - - -]
βασιλεῖ Ῥο[ιμητάλκαι -]
τη ᾶ καὶ [- - - - - - - - - - - - - - - - - ἀπὸ τῶν τοῦ πο]-
ταμο[ῦ στομάτων -]
δρόμ[ου -]

Literele păstrate pretutindeni citeţe, cu excepţia r. 1, din care nu mai subsistă decît K iniţial. Întregirile, toate ale lui Pârvan, pornesc de la presupunerea că ne-am găsi înaintea unei scrisori oficiale, emanînd de la un guvernator roman (al Moesiei? al Macedoniei?) adresată autorităţilor histriene. Ipoteza nu-i neverosimilă, dar nu-şi găseşte temei decît în grupuri de litere izolate şi fragmentare, susceptibile şi de alte restituiri, ceea ce ne împiedică fie să traducem cuvintele răzleţe, fie să încercăm a le desluşi.

În starea prezentă a pietrei, sigură apare numai menţiunea în r. 14 a unui rege trac Ροιμηταλκης. Care anume, e cu atît mai greu de spus cu cît, numai în jumătatea de veac care desparte domnia lui August de cea a lui Claudiu, se cunosc trei purtători ai acestui nume dinastic: Rhoimetalkes I, fiul lui Cotys II († 14 e.n.), Rhoimetalkes II, fiul lui Rhascuporis II (începînd din anul 19 e.n.); Rhoimetalkes III, fiul lui Cotys III şi al Antoniei Tryphaena (cronologia nesigură). Pentru alte amănunte în legătură cu dinastia regilor sapaei, vezi mai ales Dessau, Ephem. Epigraphica, IX, p. 694, urmat de toţi cercetătorii mai noi pînă la Mihailov, IGB, I², p. 366—368 (la care şi un arbore genealogic).

Despre opinia lui R. Vulpe (reluînd o idee a lui V. Pârvan, Dacia, I, 1924, p. 366), potrivit căreia un *portorium* al ţărmului trac ar fi existat din timpul mandatului regilor odrysi în Dobrogea, fiind întemeiat odată cu *praefectura orae maritimae* (HAD, p. 121), mi s-a întîmplat să mai scriu că mi se pare inacceptabilă *(Contribuţii²*, p. 376, n. 71). Lăsînd la o parte proasta stare de conservare a documentului pe care se întemeiază şi care nu îndreptăţeşte inducţii de o asemenea importanţă, mi se pare temerară presupunerea că romanii ar fi perceput impozite într-un teritoriu ce nu făcea încă parte din statul lor (de aceeaşi părere Fr. Vittinghoff, RE, XXII (1935), col. 360 şi S. J. De Laet, *Portorium*, p. 235—236, care apără punctul de vedere că o „vamă a ţărmului Dunării" n-a existat înainte de anexarea regatului trac de Claudius, în 46 e.n.). Anevoie de acceptat mi se pare şi părerea lui Pârvan după care „les villes grecques du Pont thrace sont forcées d'entretenir les meilleures relations avec les rois odryses, parce que les Romains font dépendre les privilèges et les immunités qu'ils accordent aux Grecs, de ces relations des villes helléniques avec les rois thraces, leurs clients" *(loc. cit.*, p. 366).

67

(Ex. 4.) Muz. Histria, inv. 3. Bloc paralelipipedic de piatră nisipoasă, grav avariat încă din momentul descoperirii (în placajul curtinei *i*, lîngă turnul H, în campania 1914), astăzi cu desăvîrşire ilizibil. Dimensiuni:

https://biblioteca-digitala.ro

155 × 56 × 56 cm. Înălţimea literelor : 15 mm. Din pricina stării desperate a pietrei, textul de mai jos e stabilit după desenul şi fotografia publicate de V. Pârvan, *Histria IV*, p. 557 şi pl. IV, întregite cu lecţiunile unui al doilea exemplar (B) mai bine conservat şi mai complet (mai departe nr. 68). Partea finală, latină, — mai lungă decît în exemplarul B —, era săpată pe faţa laterală dreaptă a blocului şi e astăzi tot aşa de distrusă ca textul de pe faţa principală. Se publică după o fotografie multă vreme inedită, folosită de noi în 1964 pentru întîia oară.

V. Pârvan, *Histria IV*, p. 556–558, nr. 15 ; D. M. Pippidi, St. clasice, VI, 1964, p. 331–342 ; J. H. Oliver, GRB Studies, VI, 1965, p. 146–149.

[*confluentes riu*]*o*[*rum Picusculi et Gabrani, inde ab i*]-
[*mo Gabrano ad c*]*a*[*p*]*ud* [*eiusdem, inde* - - - - *?iuxta riuum*]
[*Sanpaeum, inde ad riuum T*]*u*[*rg*]*iculum* [- - - -]*t*[- - - - -]
[*a riuo Calabae*]*o, milia passum* [*circite*]*r D. VII*

Ἐπιστολὴ Σαβείνου. Φλ(άβιος) [Σαβε]ῖνος Ἰστρια[νῶν ἄρχου]-
[σιν] βουλῇ δήμῳ χαίρειν. Τὸ περὶ Πεύκην [ὑμεῖν δίκα]-
[ιον ὅπ]ως [ἀ]κέραιον διατηρηθῇ ἔσται ἐπιμελὲς [Ἀρουν]-
[τίῳ Φλ]άμμα τῷ ἐπάρχῳ· οὕτως γὰρ αὐτῷ ἐπέστειλα.
[λαλήσω δὲ κ]αὶ Αἰ{μι}λιανῷ διαδόχῳ μου καὶ εἰς τὸ [παν]-
[τελὲς συν]στήσω ὑμᾶς. Ἄλλη ἐπιστολὴ τοῦ αὐτοῦ
[Σαβείνου. Φλ(άβιος)] Σαβεῖνο[ς Ἰ]στριανῶν ἄρχουσιν βου[λῇ]
[δήμῳ χαίρε]ιν· Ε[ἰ καὶ] τὸ τῆς κατὰ τὸν Ἴστρον
[ὄχθης τέλος μέ]χρι θα[λά]σσης διήκει καὶ ἐκ τοσού-
[του διαστήμα]τος ἀ[φέστ]ηκεν ἡ πόλις ἀπὸ τῶν τοῦ πο-
[ταμοῦ στομάτω]ν, ὅμ[ως], ἐπεὶ καὶ οἱ πρέσβεις ὑμῶν διεβε-
[βαιοῦντο καὶ Ἀσι]ατικ[ὸς ὁ ἔπαρ]χος ἔλεγε σχεδὸν ἐκ-
[είνην μόνην εἶναι τῆς πόλε]ως πρόσοδον τὴν ἐκ τοῦ τα-
[ρειχευομένου ἰχθύος], ἔδοξα δεῖν ὑμεῖν κατὰ τὴν
[ὑμετέραν συνήθιαν μένειν τὴν αὐτὴ]ν ἄδειαν τοῦ ἁλιεύειν
[ἐν τῷ Πεύκης στόματι καὶ τ]οῦ παραφέρειν δᾷδα
[εἰς τὴν ἑνὸς ἑκάστου χρ]είαν δίχα τέλους· περὶ
[γὰρ τῶν τῆς ὕλης χρειῶν ἀναμφισ]βήτητα ἔχετε ὅρια κ[αὶ]
[τὴν ἐξ ἐκείνων χρῆσιν πᾶσαν τῷ τέλει ἀ]νυπεύθυνον.
[Ἐπιστολὴ Πομπωνίου Πείου]
[Πομπώνιος Πεῖος Ἰστριανῶν ἄρχουσιν βουλῇ δήμῳ χαί]ρειν.
[Καὶ ἐκ τῶν γεγραμμένων ὑμεῖν ὑπὸ Φλ(αβίου)] Σαβείνου
[καὶ Αἰλιανοῦ ἀνδρῶν ἐπισημοτάτων καὶ ἐ]μοὶ τειμιω-
[τάτων ἦν ἀντιλαβέσθαι ὅτι ἡ ἀσθένια τ]ῆς πόλεως
[ὑμῶν προνοίας τυγχάνει πρὸ οὖν πάντων φροντί]ζοντος τοῦ θε-
[ιοτάτου Καίσαρος καὶ ὡς ἀληθῶς σωτῆρος ὑμῶν] ἵνα μὴ μόνον
[διαφυλαχθῇ ἀλλὰ καὶ αὐξηθῇ τ]ὰ τῶν πόλεων δί-
[καια, ἐπέκρεινα τὴν τῶν κατὰ στό]μα Πεύκης ἁλιευομένων
[ἰχθύων πρόσοδον ὑμετέρ]αν εἶναι, [ᾧ] δικαίῳ ταῦτα
[τὰ τέλη] οἱ πρό[γονοι ὑμῶν κ]αὶ πατέρες [τῇ] χάριτι τῶν Σε-
[βαστ]ῶν ἀδιαλ[είπτως ἔσ]χον. - - - Ἄλλη ἐπιστολὴ Πλαυτίου
[Αἰλ]ιανοῦ. Πλαύτ[ιος Αἰ]λιανὸς Ἰστριανῶν ἄρχουσιν
[χ]αίρειν. Τὸ ψήφισμα ὑμῶν ἀπέδοσάν μοι οἱ πρέσβεις
[Κ]αλλίστρατος Δημητρίου καὶ Μειδίας Ἀρτεμιδώρου·

https://biblioteca-digitala.ro

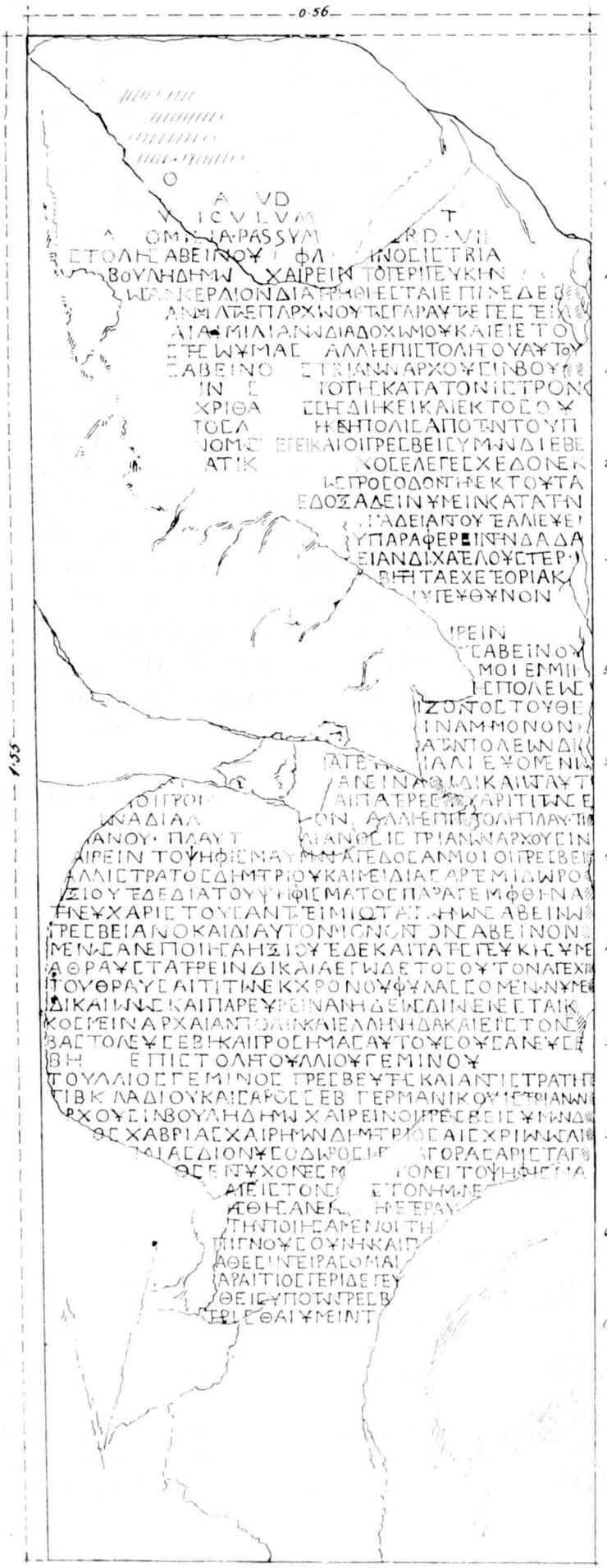

https://biblioteca-digitala.ro

[ἠ]ξιοῦτε δὲ διὰ τοῦ ψηφίσματος παραπεμφθῆναι
τὴν εὐχαριστοῦσαν τῷ τειμιοτάτῳ ἡμῶν Σαβείνῳ
πρεσβείαν, ὃ καὶ δι'αὐτὸν μόνον τὸν Σαβεῖνον [ἀ]-
[σ]μένως ἂν ἐποίησα· ἠξιοῦτε δὲ καὶ τὰ τῆς Πεύκης ὑμε[ῖν]
ἄθραυστα τηρεῖν δίκαια· ἐγὼ δὲ τοσοῦτον ἀπέχω
τοῦ θραῦσαί τι τῶν ἐκ χρόνου φυλασσομένων ὑμε[ῖν]
δικαίων, ὡς καὶ παρευρεῖν ἂν ἡδέως δι'ὧν ἐνέσται [κο]
κοσμεῖν ἀρχαίαν πόλιν καὶ Ἑλληνίδα καὶ εἰς τὸν Σ[ε]-
βαστὸν εὐσεβῆ καὶ πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς οὖσαν εὐσε-
βῆ. - - - Ἐπιστολὴ Τουλλίου Γεμίνου.
Τούλλιος Γέμινος πρεσβευτὴς καὶ ἀντιστράτηγ[ος]
Τιβ(ερίου) Κλα(υ)δίου Καίσαρος Σεβ(αστοῦ) Γερμανικοῦ Ἰστριανῶν
[ἄ]ρχουσιν βουλῇ δήμῳ χαίρειν. Οἱ πρέσβεις ὑμῶν Δ[η]-
[μήτρι]ος Χαβρίας Χαιρήμων Δημήτριος Αἰσχρίων{ως} Αἰ-
.....Με]ιδίας Διονυσόδωρος Ἡγ[ησ]αγόρας Ἀριστταγό-
[ρας Μητρόδωρ]ος ἐντυχόντες μ[οι ἐν] Τόμει τὸ ψήφισμα
[ὑμῶν ἐπέδοσαν καὶ τὴ]ν εἰς τὸν Σ[εβασ]τὸν ἡμῶν ἐ[πιδεξά]-
[μενοι εὔνοιαν συν]ήσθησαν ἐ[πὶ τῇ] ἡμετέρᾳ ὑ[γιείᾳ καὶ]
[παρουσίᾳ σπουδεστά]την ποιησάμενοι τὴ[ν περὶ ὧν ἐνετεί]-
[λασθε αὐτοῖς ὁμιλίαν· ἐ]πιγνοὺς οὖν ἣν καὶ π[ρὸς ἡμᾶς ἀνε]-
[φάνησαν τῆς πόλεως ὑμῶν δι]άθεσιν πειράσομαι [ἀεί τινος ὑ]-
[μεῖν ἀγαθοῦ γενέσθαι π]αραίτιος· περὶ δὲ Πεύ[κης καὶ τῶν]
[στομάτων διδα]χθεὶς ὑπὸ τῶν πρέσβ[εων ὑμῶν ἐδι]-
[καίωσα τηρ]ῖσθαι ὑμεῖν τ[ὰ τῶν προγόνων ὑμῶν ὅρια].

[*Exemplum decreti Mani L*]*aberi M*[*a*]*xi*[*m*]*i l*[*eg(ati) Aug(usti)*]
[*pr(o) pr(aetore) Imp(eratore) Caes(are) T*]*raian*⟨*o*⟩ *G*[*ermanico III Iulio Fron*]-
[*tino III co(n)s(ulibus) V*]*III kal(endas)* [*No*]*uembres. Descriptum* [*et recognit*]*um factum ex com*[*m(entariis) Mani Laberi*]
[*Maximi*] *leg(ati) Aug(usti) pr(o) pr(aetore) permi*[*ttente Fabio Pom-*
[*peiano quae iam scrip*]*ta sunt Charagon*[*io Philo*]-
[*palaestro cond(uctori) pub*]*l(ici) portori ripae Thr*[*aciae postulanti*]
[*ut portor*]*ium sibi Halmyridi*[*s et Peuci daretur. Secundum*]
[*forma*]*m quam accepit i*[*us exigendi portori habebit a fini*]-
[*bu*]*s canabar(um) D*[*imensium usque ad*]
[..] DVCETASA
[..] CIONARIIV
[*ma*]*gistrat*[*us?*]
[...] *Histrian*[*orum?*]
[...] ETREL.
[...] CEROBAI
[*u*]*eterano*
NTAREQV[*e* *M' Labe*]-
rius Max[*imus*]
[.] AQVEL
[.] ACCOS
[..] SCEDA

https://biblioteca-digitala.ro

Pentru justificarea în amănunt a întregirilor, vezi notele critice la exemplarul B (nr. 68). Aci se semnalează numai unele particularităţi proprii exemplarului A. — R. 7 : pentru [A]KEPAION, Pârvan citea KEPΔION. Tot acolo, piatra : ΕΠΙΜΕΔΕΣ. — R. 13 : la început, [ΜΕ]ΧΡΙ faţă de ΜΕΧΡΙΣ exemplarul B. — R. 27 : la urmă, ΜΟΙΕΙΜΙ Pârvan. — R. 45: la sfîrşit, KO şters de lapicid, care a reînceput cuvîntul în r. următor. — R. 50 : pe piatră Κλαδίου : pentru această grafie, Mihailov, *Langue des inscr.*, p. 42—43; cf. L. Robert, Ant. Class., XXXII, 1963, p. 17, n. 80. — R. 52 : ΧΑΒΡΙΑΣ ΧΑΙΡΗΜΩΝ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ se citesc numai în acest exemplar, în care şi ΑΙΣΧΡΙΩΝ e mai corect scris decît în exemplarul B. La sfîrşitul rîndului, după fotografie s-ar putea citi şi ΛΦ. —R. 61 : în locul primului X, Pârvan credea a distinge un *sigma* dreptunghiular. — R. 63—72 : întregirile mele, întemeiat pe exemplarul B. —R. 73-84 : ce cred a fi recunoscut pe fotografia de citire anevoioasă.

Cum a observat cu dreptate Pârvan, exemplarele A şi B ale documentului sînt „după toate semnele copii contemporane ale aceluiaşi text, executate chiar de acelaşi meşter săpător" (*Histria IV*, p. 559). Data gravurii nu e însă data decretului lui Laberius Maximus, păstrată în r. 64 al exemplarului mai complet (25 octombrie 100 e.n.), ci sensibil mai tîrzie, cum o proclamă forma literelor, caracteristică pentru epoca Severilor. Pentru comentariul istoric al textului, vezi mai departe nr. 68, p. 195 şi urm.

68

(Ex. B) MIB, inv. 36.922. Două fragmente ale unui bloc paralelipipedic de piatră compactă, vătămat la dreapta şi jos, descoperite în campania 1914 „pe pragul interior al porţii celei mari, chiar la intrarea în oraş". Înălţimea (împreună) : 1,64 m ; lăţimea—după mărimea rupturii din dreapta—pînă la 44 cm ; grosimea : 63 cm. Înălţimea literelor : 15—17 mm. Numeroase ligaturi. „Înainte de a fi fost utilizat pentru gravarea documentului pe care-l poartă, blocul fusese pregătit pe faţa laterală stîngă cu un ornament uşor reliefat, pur linear, în chipul unui fronton. La săparea actualei inscripţii, pe altă faţă decît cea astfel pregătită, piatra a fost întoarsă cu capătul superior în jos, frontonul rămînînd la baza cippului".

V. Pârvan, *Histria*, *IV*, p. 558, nr. 16 (AE, 1919, 10). Alte reeditări : Ad. Wilhelm, Anz. Akad. Wien, 1922, XV—XVIII, p. 36 (= SEG, I, 329 = F. F. Abbott & A. C. Johnson, *Municipal Administration*, p. 384, nr. 68 = M. P. Charlesworth, *Documents illustrating the Reigns of Claudius and Nero*, Oxford, 1939, p. 35, nr. 9 = A. Dobó, *Publicum Portorium Illyrici*, Budapest, 1940, p. 180, nr. 84) ; D. M. Pippidi, *Epigr. Beiträge*, p. 133—153 ; J. H. Oliver, GRB Studies, VI, 1965, p. 146—149 (= E. Mary Smallwood, *Documents Illustrating the Reigns of Gaius Claudius and Nero*, Cambridge, 1967, nr. 384) ; D. M. Pippidi, *Contribuţii* [2], p. 353—357 (= SEG, XIX 1109). Cf. V. Pârvan, Ausonia, X, 1921, p. 121 urm. ; H. Dessau, ÖJh, XXIII, 1926, Beibl. 345—348 ; H. Nesselhauf, Epigraphica, I, 1939, p. 331—338 ; S. J. de Laet, *Portorium*, p. 204—209 ; J. & L. Robert, BÉ, 1966, nr. 276 ; Fr. Vittinghoff, Chiron, I, 1971, p. 307.

Ὁροθεσία Λαβερίου Μαξίμου ὑ[πατικοῦ]

Fines Histrianorum hos esse con[stitui . . . . . Pe-]
ucem laccum Halmyridem a do[minio . . . . . .]
Argamensium, inde iugo summo [. . . . . *ad c-*]

https://biblioteca-digitala.ro

[o]nfluentes riuorum Picusculi et Ga[brani, inde ab im-
[o] Gabrano ad capud eiusdem, inde [. . . . . *iuxta riuum*]
[S]anpaeum, inde ad riuum Turgicu[lum . . . . . .]
a riuo Calabaeo, milia passum circi[ter D? XVI]

'Επιστολὴ Σαβείνου

Φλάβιος Σαβεῖνος 'Ιστριανῶν ἄρχουσ[ιν βουλῇ δήμῳ]
χαίρειν. Τὸ περὶ Πεύκην ὑμεῖν δίκαιο[ν ὅπως ἀκέραιον δι]-
ατηρηθῇ, ἔσται ἐπιμελὲς Αρουντίῳ Φλάμ[μᾳ τῷ ἐπάρχῳ οὗ]-
τως γὰρ αὐτῷ ἐπέστε[ι]λα· λαλήσω δὲ καὶ Αἰ{μι}λι[ανῷ διαδόχῳ]
μου καὶ εἰς τὸ παντελὲς συνστήσω ὑμᾶς. "Α[λλη ἐπιστολὴ]
τοῦ αὐτοῦ Σαβείνου. Φλά(βιος) Σαβεῖνος π[ρεσβευτὴς 'Ιστρι]-
ανῶν ἄρχουσιν βουλῇ δήμῳ χαίρειν· εἰ κα[ὶ τὸ τῆς κατὰ τὸν]
"Ιστρον ὄχθης τέλος μέχρις θαλάσσης δ[ιήκει καὶ ἐκ το]-
σούτου διαστήματος ἀφέστηκεν ἡ πό[λις ἀπὸ τῶν τοῦ]
ποταμοῦ στομάτων, ὅμως, ἐπεὶ καὶ οἱ [πρέσβεις ὑμῶν]
διεβεβαιοῦντο καὶ 'Ασιατικὸς ὁ ἔπαρχος [ἔλεγε σχεδὸν]
ἐκείνην μόνην εἶναι τῆς πόλεως πρόσο[δον τὴν ἐκ τοῦ]
ταρειχευομένου ἰχθύος, ἔδοξα δεῖν [ὑμεῖν κατὰ τὴν ὑμετέ]-
ραν συνήθιαν μένειν τὴν αὐτὴν ἄδει[αν τοῦ τε ἁλιεύειν]
ἐν τῷ Πεύκης στόματι καὶ τοῦ παραφ[έρειν τὴν δᾶδα]
εἰς τὴν ἑνὸς ἑκάστου χρείαν δίχα τέ[λους· περὶ
γὰρ τῶν τῆς ὕλης χρείων ἀν{γ}αμφισβήτη[τα ἔχετε ὅρια]
καὶ τὴν ἐξ ἐκείνων χρῆσιν πᾶσαν τῷ τέλε[ι ἀνυπεύθυνον].

'Επιστολὴ Πομπωνίου Πείου

Πομπώνιος Πεῖος 'Ιστριανῶν ἄρχουσιν [βουλῇ δήμῳ χαίρειν].
Καὶ ἐκ τῶν γεγραμμένων ὑμεῖν ὑπὸ Φλ(αβίου) [Σαβείνου καὶ Αἰλι]-
ανοῦ, ἀνδρῶν ἐπισημοτάτων καὶ ἐμο[ὶ τειμιοτάτων, ἦν ἀντι]-
λαβέσθαι ὅτι ἡ ἀσθένια τῆς πόλεως ὑμῶ[ν προνοίας τυγχάνει πρὸ οὖν]
πάντων φροντίζοντος τοῦ θειοτάτου [Καίσαρος καὶ ὡς ἀληθῶς σωτή]-
ρος ἡμῶν· ἵνα μὴ μόνον διαφυλαχθῇ ἁλ[λὰ καὶ αὐξηθῇ]
τὰ τῶν πόλεων δίκαια, ἐπέκρεινα τὴν τ[ῶν κατὰ στόμα Πεύκης ἁλι]-
ευομένων ἰχθύων πρόσοδον ὑμετέραν εἶ[ναι, ᾧ δικαίῳ ταῦ]-
τα τὰ τέλη οἱ πρόγονοι ὑμῶν καὶ πατέρε[ς] τ[ῇ χάριτι τῶν Σεβαστῶν]
ἀδιαλείπτως ἔσχον. 'Επιστολὴ Πλαυ[τίου Αἰλιανοῦ].
Πλαύτιος Αἰλιανὸς 'Ιστριανῶν ἄρχο[υσιν χαίρειν].
Τὸ ψήφισμα ὑμῶν ἀπέδοσάν μοι οἱ πρέσβε[ις Καλλίστρατος]
Δημητρίου καὶ Μειδίας 'Αρτεμιδώρου. 'Η ξιο[ῦτε δὲ διὰ τοῦ ψη-]
φίσματος παραπεμφθῆναι τὴν εὐχαριστο[ῦσαν τῷ τειμιωτάτῳ]
ἡμῶν Σαβείνῳ πρεσβείαν, ὃ καὶ δι'αὐτὸν μόν[ον τὸν Σαβεῖνον ἀ]-
σμένως ἂν ἐποίησα· ἠξιοῦτε δὲ καὶ τὰ τῆς Πεύ[κης ὑμεῖν ἄθραυσ-
τα τηρεῖν δίκαια· ἐγὼ δὲ τοσοῦτον ἀπέ[χω τοῦ θραῦσαί τι τῶν ἐκ]
χρόνου φυλασσομέν[ων] ὑμεῖν [δικαίων, ὡς καὶ παρευρεῖν ἂν ἡδέ]-
[ως] δι'ὧν ἐ⟨νέ⟩σται κοσμεῖν ἀρχέαν πόλιν καὶ 'Ελληνίδ[α καὶ ἐς τὸν Σεβα]-
[στ]ὸν εὐσεβῆ καὶ πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς οὖσαν εὐ[σεβῆ].

'Επιστολὴ Τουλλίου Γεμίνου

[Τούλ]λιος Γέμινος πρεσβευτὴς καὶ ἀντιστρά⟨τη⟩γος [Τιβ(ερίου) Κλαυδί]-

https://biblioteca-digitala.ro

[ου]Καίσαρος Σεβ(αστοῦ) Γερμανικοῦ Ἰστριανῶν ἄρχους[ιν βουλῇ δήμῳ]
χαίρειν. Οἱ πρέσβεις ὑμῶν Δημήτριος, Ἐσχρίων, Ωτα..., [Μειδίας] Διονυσόδωρος, Ἡγησαγόρας, Ἀρισταγόρας, [Μητρόδωρος ἐν-] τυχόντες μοι ἐν Τόμει τὸ ψήφισμα ὑμῶν ἐπέδοσαν κα[ὶ τὴν εἰς τὸν Σεβασ]-
τὸν ἡμῶν ἐπιδειξάμενοι εὔνοιαν συνήσθησαν ἐ[πὶ τῇ ἡμετέρᾳ ὑγεί]-
α καὶ παρουσίᾳ σπουδεοτάτην ⟨π⟩οιησάμενοι τ[ὴν περὶ ὧν ἐνετείλασ]-
θε αὐτοῖς ὁμειλίαν· ἐπιγνοὺς οὖν ἣν καὶ πρὸς [ἡμᾶς ἐνεφάνισαν τῆς] πόλεως ὑμῶν διάθεσιν πειράσομαι ἀεί τινος ὑ[μεῖν ἀγαθοῦ] γενέσθαι παραίτιος. Περὶ δὲ Πεύκης καὶ τῶν στομ[άτων διδαχθε]-
ὶς ὑπὸ τῶν πρέσβεων ὑμῶν ἐδικαίωσα τηρῖσθαι ὑμ[εῖν τὰ τῶν προ]-
γόνων ὑμῶν ὅρια *v v Exemplum* [*decreti*]
Ma⟨n⟩i Laberi Maximi leg(ati) Aug(usti) pr(o) pr(aetore)
[I]mp(eratore) Caesar⟨e⟩ Traiano Aug(usto) German[ico III Iulio Fron]-
tino III co(n)s(ulibus), VIII ka(lendas) Nouembres. [*Descriptum*]
et recognitum factum ex comm(entariis) M[*ani Laberi*]
Maximi leg(ati) Aug(usti) pr(o) pr(aetore), permitte[*nte...*]
Fabio Pompeiano. Quae iam era⟨nt⟩ scri[*pta*]
Charagonio Phi⟨l⟩o⟨p⟩alaestro con[*ductori publici por-*]
tori ripae Thraciae, postulant⟨i⟩ ut [*portorium sibi Hal-*]
myridis et Peuci daretur. Secund[*um formam quam accepit*]
[*habe*]*bit ius exigendi porto*[*ri a finibus ca*]-
[*nab*]*arum Dimensium usque* [*ad mare . . . . . .*]

La sfîrşitul r. 1, primul Y din ὑ[πατικοῦ] încă vizibil. — R. 2 — 3: [*Pe*]*ucem* Pârvan; [*insulam Pe*]*ucem* P. Nicorescu, într-un articol rămas inedit; VCEM Oliver. —R.3: *a dom*[*inio*] Pârvan; *ad o*[*ram territorii*] Nicorescu; *ado* Oliver. —R.4—5: [*ad c*]*onfluentes* Pârvan; *iugo summo* [*collium usque ad c*]*onfluentes* Nicorescu. —R.6: *o*, la început, acum căzut în ruptură; [*iuxta riuum*] Pârvan; [*ad et iuxta riuum*] Nicorescu. —R.7: S şi L acum căzute în ruptură; [*et inde recta uia?*] Nicorescu. —R.8: *circit*[*er*] *D*[*X*]*V*[*I*] Pârvan; *circit*[*er ad X? ad mare?*] Nicorescu; *circ*[*iter DXVI*] Oliver. — R.11: [ὅπως ἀκέραιον] Wilhelm; [ὡς ἂν κέρδιον] Pârvan. —R.12: [δι]ατηρηθῆι, ἔσται Wilhelm; [δι]ατηρηθή[σε]ται Pârvan. Φλάμ[μᾳ] Wilhelm, după ex. A, unde se păstra AMMA; Φλα[βι]-αν[ῷ] Pârvan. — R.13: Αἰ{μι}λιανῷ Dessau; Αἰμιλιανῷ Pârvan, Wilhelm. —R.14: συνστήσω B; ... στήσω A. — R.17: μέχρις B; μέχρι A. — R.25: la sfîrşit: περὶ ναυσίν Nicorescu. — R.26: [ὅρια ὑμῶν] acelaşi, puţin convingător. — R. 30 — 31: [Αἰ]λιανοῦ Dessau; [Αἰμι]λιανοῦ Pârvan, Wilhelm. — R.31: ἐμο[ὶ τιμιωτάτων ἦν ἀντι]λαβέσθαι Wilhelm, după A. — R.32: [ἐπικουφιεῖται] Oliver; [προνοίας τυγχάνει πρὸ οὖν] Wilhelm, excelent ca sens, dar prea lung. — R.33—34: [Καίσαρος καὶ ὡς ἀληθῶς σωτῆ]ρος Wilhelm; [νῦν αὐτοκράτο]ρος Oliver. — R. 34: ἀλ[λὰ καὶ αὐξηθῇ] Wilhelm. — R.36: [ᾧ] Wilhelm; [τῷ] Pârvan. — R.36 — 37: [ταῦ]τα Wilhelm; [ταὐ]τὰ Pârvan. —R.38: ἐπιστολή B; ἄλλη ἐπιστολή A.—R.41: ἀξιο[ῦτε] Wilhelm; Ἠξίο[υ τε] Pârvan. — R.44: ἂν ἐποίησα Wilhelm; ἀνεποίησα Pârvan. —R.46: δικαίων altădată pe piatră, acum căzut în rup-

https://biblioteca-digitala.ro

tura recentă. —R.47 : în exemplarul A, νέσται şi ἀρχαίαν. —R.50 : pe piatră ΑΝΤΙΣΤΡΑΓΟΣ. —R.52 : înainte de Δημήτριος, A prezintă numele Δ[....], Χαβρίας şi Χαιρήμων, iar după Ἐσχρίων (ortografiat Αἰσχρίων) literele ΩΤΑ (păstrate şi în B), întregite Ὠτα[κός] de Piejko la Oliver, iar de soţii Robert : Ὠτα[κίλιος]. Tot în A s-a păstrat şi [Μει]δίας, înainte de Διονυσόδωρος —R.53 : M[ητρόδωρος] Pârvan, urmat de Wilhelm. —R.54 : τήν Crönert. — R.55 : ἐ[πὶ τῇ] ἡμετέρᾳ ὑ[γεί]ᾳ Wilhelm. — R.56 : ποιησάμενοι Pârvan, Wilhelm ; IOTHΣAMENOI piatra. — περὶ ὧν ἐνετείλασθε Crönert ; τὴν καὶ πρὸς [ἡμᾶς αὐτοὺς τῆς] Wilhelm. — R.58 : ὑ[μεῖν ἀγαθοῦ] Pârvan. —R.59 : [διδαχθε]ίς Wilhelm ; [πεισθε]ίς Pârvan. —R.61 : [*decreti*] Dessau, Oliver ; [*epistulae*] Pârvan, Wilhelm. —R.62 : *Ma⟨n⟩ĩ* Dessau ; *Mari* Pârvan, după B. —R.63 : *Caesar⟨e⟩* Pârvan, *Caesari* piatra. —R.65 : *comm(entariis)* Pârvan ; *comm(entario)* Oliver. — R.66 : *permittente*] ... Dessau ; *permitte*[*nte scriba*] Oliver. —R.67 : *quae iam era⟨nt⟩ scri*[*pta*] Pârvan ; *quae in⟨f⟩ra scrip*[*ta sunt*] Oliver. —R.68 : *Charagonio Phi⟨l⟩o⟨p⟩alaestro*, după Dečev, ÖJh, XXXI, 1939, Beibl. 130 ; pe piatră : PHICORALAESTRO. Tot acolo : *con*[*ductori*] Pippidi ; *con*[*ductore*] Pârvan ; *con*[*duct.*] Oliver. —R.69 : *postulant⟨i⟩* Pippidi ; *postulante* piatra. —R.70 : întregirile şi punctuaţia sînt ale mele ; *secund*[*um ueterem legem*] Pârvan, Wilhelm. —R. 71 : [*habe*]*bit* Pippidi ; [*habet*] Oliver ; [... *?b*]*it* Pârvan. —R.71—72 : [*a finibus canab*]*arum* Pippidi, după A ; [*a finibus terr*]*arum* Pârvan ; [*a territorio uicano*]*rum* Nesselhauf. — R.72 : [*ad mare*] Pippidi, Oliver ; [*ad caput Peuci*] Pârvan.

„Hotărnicia consularului Laberius Maximus.
Hotarele histrienilor le-am statornicit precum urmează : ...Peuce, lacul Halmyris începînd cu teritoriul (?) ... argamensilor, de-aci de-a lungul creştetului ... pînă la confluenţa rîurilor *Picusculus* şi *Gabranus*, apoi de la gura rîului *Gabranus* pînă la izvoarele acestuia, de-aci ... pe lîngă rîul *Sanpaeus* către rîul *Turgiculus* ..., de la rîul *Calabaeus* (către mare ?) aproximativ 517 mii de paşi ...

Scrisoarea lui Sabinus

Flavius Sabinus magistraţilor sfatului şi poporului histrian — voie bună ! Grija ca dreptul vostru în legătură cu Peuce să fie păstrat neştirbit o va purta prefectul Arruntius Flamma, căci aşa i-am dat dispoziţiuni. Voi vorbi în acest sens şi cu Aelianus, urmaşul meu, şi vă voi recomanda atenţiei lui în toate privinţele. — Altă scrisoare a aceluiaşi Sabinus. Flavius Sabinus, guvernator, magistraţilor, sfatului şi poporului histrian — voie bună ! Cu toate că reţeaua vamală a malului Dunării se întinde pînă la mare, iar oraşul vostru e situat la atîta depărtare de gurile fluviului, totuşi, întrucît şi solii voştri m-au încredinţat, şi prefectul Asiaticus mi-a spus că aproape singurul venit al oraşului vostru e cel de pe urma peştelui sărat, am găsit cu cale că trebuie să vă fie păstrată, după datină îngăduinţa de a pescui în gura Peuce şi de a aduce lemn de facle, pentru nevoile fiecăruia, fără plata vreunei taxe. În ce priveşte folosinţa pădurii, aveţi hotare necontestate şi tot dreptul de a vă bucura de ele nesupuşi la vreo dare.

https://biblioteca-digitala.ro

Scrisoarea lui Pomponius Pius

Pomponius Pius magistraţilor, sfatului şi poporului histrian — voie bună ! Chiar din cele scrise vouă de Flavius Sabinus şi de Aelianus — bărbaţi prea aleşi şi atît de respectaţi de mine — se putea înţelege că slăbiciunea cetăţii voastre e uşurată numai de dumnezeiescul nostru împărat, mîntuitorul nostru al tuturor : pentru ca, deci, drepturile cetăţilor să nu fie numai păstrate, dar şi sporite, am încuviinţat ca venitul peştelui prins în gura Peuce să fie al vostru, după dreptul de care — din mila împăraţilor — strămoşii şi părinţii voştri s-au bucurat neîntrerupt.

Scrisoarea lui Plautius Aelianus

Decretul vostru mi-a fost înmînat de trimişii Callistratos al lui Demetrios şi Meidias al lui Artemidoros. Îmi cereţi prin acest decret să înlesnesc drumul soliei voastre de mulţumire către prea cinstitul Sabinus, lucru pe care cu dragă inimă l-aş fi făcut fie şi numai pentru Sabinus. Mai cereţi apoi ca drepturile voastre în legătură cu Peuce să rămînă nevătămate. În ce mă priveşte, atît de puţin mă gîndesc să stîrbesc ceva din drepturile acordate vouă de atîta vreme, încît bucuros aş mai născoci şi altele, cu ajutorul cărora să cinstesc un vechi oraş grec, plin de respect faţă de împărat şi respectuos şi faţă de noi înşine.

Scrisoarea lui Tullius Geminus

Tullius Geminus, trimis cu puteri pretoriene al Cesarului Tiberius Claudius Germanicus Augustul, doreşte voie bună magistraţilor, sfatului şi poporului histrian. Solii voştri Demetrios, Chabrias, Chairemon, Demetrios, Aischrion, Ota ..., Meidias, Dionysodoros, Hegesagoras, Aristagoras, Metrodoros — întîlnindu-mă în Tomi — mi-au înmînat decretul vostru şi, exprimîndu-şi credinţa faţă de împărat, ca şi bucuria pricinuită de sănătatea şi de prezenţa noastră, şi-au îndeplinit în chipul cel mai zelos misiunea pe care le-aţi încredinţat-o. Luînd cunoştinţă de sentimentele oraşului vostru faţă de persoana noastră, voi încerca la rîndu-mi să vă fiu de folos în orice împrejurare. În legătură cu Peuce şi cu gurile, lămurit informat de solii voştri, am găsit cu cale să vi se păstreze hotarele din strămoşi.

Copie a hotărîrii lui Manius Laberius Maximus, trimis imperial cu puteri pretoriene, din 25 octombrie al anului cînd erau consuli împăratul Caesar Traian Augustul Germanicul şi Iulius Frontinus, fiecare pentru a III-a oară (=100 e.n.). Text reprodus şi verificat după însemnările lui Manius Laberius Maximus, trimis imperial cu puteri pretoriene, cu îngăduinţa lui Fabius Pompeianus, scris (şi transmis) lui Charagonius Philopalaestrus, concesionar al veniturilor vămii ţărmului Traciei, care cerea să i se plătească vama lacului Halmyris şi a gurii Peuce. Potrivit deciziei primite, va avea dreptul să perceapă vamă de la hotarul canabelor de la Dimum pînă la mare ...".

Fără să fie vorba cu adevărat de o *magna charta*, cum îi plăcea lui Pârvan să numească textul abia reprodus (ACMI, 1915, p. 192—193 ; cf. *Histria VII*, p. 42), e neîndoios că hotărnicia lui Laberius Maximus şi scrisorile ce-o însoţesc reprezintă documente de cel mai înalt interes pentru

https://biblioteca-digitala.ro

Histria. Limitele teritoriului rural, după Pârvan și Nicorescu.

https://biblioteca-digitala.ro

istoria Histriei în primele două veacuri ale e.n. Problemele pe care le ridică sînt toate importante, începînd cu statutul juridic acordat cetății la trecerea ei sub stăpînire romană și sfîrșind cu situația-i economică în perioada critică a revenirii la o stare mai bună, după pustiirea suferită către jumătatea secolului I î.e.n. din partea geților lui Burebista (mai sus nr. 54 și mai departe, nr. 191). Elucidarea lor, în măsura posibilului, am încercat-o în studiile citate în *lemma* (adaugă : *I Greci*, p. 172 urm. și 293 urm.), ceea ce mă dispensează de alte considerații generale și-mi dă dreptul să zăbovesc asupra deslușirilor de amănunt cerute de un text a cărui înțelegere e îngreunată nu numai de cuprinsu-i neobișnuit, dar și de transcrierea lui defectuoasă.

R.1 : Ὁροθεσία, titlu dat inscripției numai în exemplarul B, e termenul propriu pentru o fixare de hotare săvîrșită fie de o autoritate superioară, fie de arbitri aleși dintr-un oraș neutru, în cazul unui conflict teritorial ivit între două cetăți. Un bun exemplu al acestei din urmă situații e oferit de inscripția din Priene care ne-a păstrat amintirea vrajbei dintre locuitorii acestei cetăți și samieni, scurtă vreme după 133 î.e.n., pînă la urmă aplanată pe temeiul unei mai vechi hotărîri a unui grup de arbitri chemați din Rodos : [ἐπελθόντες ἐπὶ τοὺς ἀ]μφισβετουμένους τόπους . . . (scil. delegații celor două cetăți) πάντως δικαίαν εἶναι ἔκριναν τὴν Ῥοδίων κρίσιν τε καὶ ὁροθεσίαν (Le Bas — Waddington 206 = *Inschr. Priene*, 42,7—8). În cazul de care ne ocupăm, hotărîrea e luată de guvernatorul în funcție al Moesiei Inferioare — M'. Laberius Maximus — în împrejurări arătate limpede în r. 64 urm. ale documentului. Acțiunea de „a hotărnici" se exprimă obișnuit prin verbul ὁροθετέω, ca în IGR, III 335 = OGIS, 538, unde, în legătură cu intervenția a doi demnitari romani în conflictul dintre două comunități, se spune : . . . ὡροθέτησαν τὰ μὲν ἐν δεξιᾷ εἶναι Σαγαλασσέων, τὰ δὲ ἐν ἀριστερᾷ κώμης Τυμβριανάσσο[υ] (r. 14—15). — Despre Laberius Maximus și despre data hotărniciei, mai jos la r. 62 urm.

R.2 : *Fines Histrianorum*, pentru *territorium Histrianorum*. Cf. Pomponius în *Dig.*, „territorium est uniuersitas agrorum *intra fines* cuiusque ciuitatis" (și, în general, despre terminologia documentelor de acest fel, Liebenam, *Städteverwaltung*, 4 urm. ; Abbott — Johnson, *Munic. Administration*, p. 39—54 ; A.H.M. Jones, *Greek City*, p. 89—93). — *hos esse con*[*stitui*] : acest mod de exprimare nu înseamnă că fixarea granițelor ar fi fost făcută arbitrar sau după singura chibzuință a guvernatorului. Chiar dacă, teoretic, ar fi putut-o face (ni s-au păstrat știri numeroase despre adăogiri sau reduceri de teritorii hotărîte de magistrați romani în favoarea sau în paguba unor cetăți provinciale „libere"), e evident că în hotărîrea luată Laberius, la fel cu precursorii ale căror scrisori către autoritățile histriene sînt anexate la „dosarul" Horothesiei, trebuie să fi ținut seama de drepturile cîștigate ale histrienilor, întărindu-le „hotarele din strămoși" : τὰ τῶν προγόνων ὅρια (r. 60—61).

R.2—3 : [*Pe*]*ucem*, v. mai jos notele la r. 11.

R.3 : Pentru Halmyris (astăzi Razelm), cf. Plin., *Nat. hist.*, IV 79 : „primum ostium Peuces . . . ; ex eodem alueo et super Histropolim lacus gignitur LXIII p. ambitu, Halmyrim uocant", cu deslușirile lui Kiessling, RE, VII (1912), col. 2276—2278.

https://biblioteca-digitala.ro

R.4 : *Argamensium*, locuitorii cetăţii *Argamum*, de localizare incertă. Probabil aceeaşi cu 'Ωργάμη — πόλις ἐπὶ τῷ Ἴστρῳ *(Hecataei Milesii fragmenta*, ed. G. Nenci, Firenze, 1954, frg. 183), cea mai veche aşezare greacă pe pămîntul României menţionată într-un text literar. Despre Marea Neagră în opera lui Hecateu, v. şi Marian Plezia în Eos, 1959—1960, p. 27—42, iar despre încercările de a acredita localizarea *Orgamei-Argamum* la Jurilovca, P. Nicorescu, BSH, XXV, 1944, p. 95—101, şi M. Coja, EAA, VIII, s.v. — În *iugum summum*, Pârvan, *Histria IV*, p. 582, credea a recunoaşte „ ... dealul foarte înalt (106 m), cel mai ridicat pe întregul ţărm vestic al lagunelor ... aflător între lacul Goloviţa şi satul Poturi".

R.5 : *Picusculus*, Slava Cercheză, după Nicorescu (v. harta) ; Poturi, după Pârvan, *Histria IV*, p. 583. De reţinut, în acest caz şi în cazul rîuleţului *Turgiculus*, pomenit în r.7, numele pur latine ale celor două cursuri de apă, semn indiscutabil al unei colonizări romane timpurii în regiunile care ne interesează.

R.6 : *Gabranus*, pîrîul Hagiavat, după Pârvan, *loc. cit.* ; Slava Rusă, după Nicorescu, în studiul inedit la care m-am referit în mai multe rînduri. Hidronimul ar fi de origine tracă (Pârvan, *Histria IV*, 584 ; Russu, *Limba traco-dacilor* [2], p. 107).

R.7 : *Sanpaeus*, astăzi Beidaut (Pârvan, *loc. cit.*) sau Cogealac (Nicorescu, care precizează : „din dreptul gurii acestuia hotarul continuă în linie dreaptă — circa 16 000 paşi = 23,68 km — spre mare, pînă la capul Midia"). Despre originea — tracă sau scitică — a numelui, Pârvan, *Histria IV*, 584, *Consideraţii*, p. 4—5.

R.7 : *Turgiculus*, Suflarul, după Pârvan, *Histria IV*, 584 ; Duingi, după Nicorescu.

R.8 : *Calabaeus* (Casimcea, după Pârvan, *loc. cit.*) ar fi tot un hidronim de origine scitică sau tracă *(Consideraţii*, p. 3—4). În lumina acestor identificări, graniţele teritoriului histrian — transpuse în termeni moderni — ar fi fost, după autorul *Geticelor* : „gura Dunării numită Peuce, lacul Halmyris de la hotarul cu argamensii, apoi o linie pînă pe vîrful dealului Hamangi, de aici la confluenţa Poturului cu Hagiavatul, pe urmă de la gura pînă la izvoarele Hagiavatului, apoi pe lîngă Beidaut în sus ; de aici graniţa trece pe rîul Suflaru, iar pe urmă pe Casimcea ; (în total ?) cam ... mii de paşi" *(Histria IV*, 583). La Nicorescu, ale cărui identificări — s-a văzut — sînt diferite, traseul hotarelor e şi el altul, graniţa de nord a teritoriului pornind de la un punct situat pe malul sudic al golfului Goloviţa, iar cea de sud situîndu-se pe rîul Duingi, pînă mai jos de satul Tariverdi, de unde s-ar fi prelungit în linie dreaptă pînă la capul Midia (pentru mai multe amănunte, v. harta de la p. 196).

Cifra, care la sfîrşitul primei părţi a *Horothesiei* exprima în mii de paşi fie lungimea hotarelor în ansamblu, fie pe a unei părţi din ele, mărginită de apa Calabaeus, nu ni s-a păstrat în condiţii mulţumitoare. Dacă semnul D, citit de Pârvan în r. 8 al exemplarului A, avea o valoare numerică, linia de înconjur a teritoriului histrian ar fi măsurat mai mult de 500 km, încheiere evident anevoie de admis. La rîndu-i, Nicorescu, care în r. 8, în loc de DXVI preferă să citească XVI (înţelegînd prin această cifră numărul miilor de paşi dintre gura pîrîului Cogealac şi capul Midia),

https://biblioteca-digitala.ro

evită e drept, concluzia inacceptabilă a lui Pârvan, dar îi substituie o interpretare a textului incontrolabilă şi, pînă la urmă, tot atît de arbitrară. Asemenea speculaţii în jurul întinderii teritoriului histrian sînt menite să rămînă ipotetice, cîtă vreme o descoperire epigrafică nouă nu va veni să ne revele poziţia exactă fie şi a unui singur toponim sau hidronim din cele înşirate în Hotărnicie.

R. 9 : Ἐπιστολὴ Σαβείνου. Cu această indicaţie începe şirul anexelor la Hotărnicia propriu-zisă, toate scoase din arhivele Histriei şi adăugate decretului lui Laberius pentru a-i sublinia semnificaţia prin recapitularea şi a altor recunoaşteri ale hotarelor stăpînite de histrieni „din străinoşi". Reproducerea acestor documente oficiale ţine pînă la r. 61 şi se încheie cu scrisoarea lui Tullius Geminus, care nu-i însă cea mai nouă din serie. Cum se va arăta mai departe, ordinea actelor din „dosarul" Horothesiei nu-i cea cronologică, fără să se poată surprinde criteriul după care au fost rînduite . Aceasta înseamnă că nici succesiunea guvernatorilor Moesiei de care va fi vorba în continuare nu-i cea firească, aşa cum socotea Pârvan şi cum, după el, s-au lăsat îndemnaţi să susţină şi alţii (Lambrino, RevPhilol, LII, 1931, p. 258, nr. 3 ; R. Journet, Istros, I, 1934, p. 150—151 ; R. Vulpe, HAD, p. 118—120 ; cf. idem, DID, II, p. 49 urm.).

R. 10 : Φλάβιος Σαβεῖνος, Ti. Flavius Sabinus, frate mai mare al viitorului împărat Vespasian, consul în anul 44, împreună cu Hosidius Geta (AÉ, 1968, nr. 5). Despre carierea lui publică ni se dau amănunte interesante de Tacitus *(Hist.*, III 75), de Suetoniu *(Vesp.*, IV 1), ca şi de mai multe documente epigrafice strînse şi interpretate succesiv de Kappelmacher în RE, VI, col. 2611—2613, Edm. Groag în PIR ², III, p. 167 urm., şi de Stein, *Legaten*, p. 28—29. După acest din urmă învăţat, anii administraţiei moesice a lui Sabinus, pe care Pârvan îi fixa între 43 şi 49 *(Histria, IV*, p. 566—567), s-ar situa în realitate între 53 şi 60 e.n. Propriile mele cercetări în această privinţă m-au dus la încheierea că venirea lui la conducerea Moesiei trebuie căutată în jurul anului 50, iar numirea ca *praefectus Vrbi* ar fi avut loc în 57, sau poate încă în cursul anului 56, curînd după moartea lui L. Volusius Saturninus *(Contribuţii* ², p. 297—300 ; cf. G. Vitucci, *Ricerche sulla Praefectura Vrbi in età imperiale*, Roma, 1956, p. 114).

R. 11. Πεύκη. Sub acest nume, autorii antici înţelegeau trei realităţi geografice diferite : un *braţ* al Dunării (în speţă, braţul sudic al Deltei), o *insulă* şi chiar un *munte* (sau o colină înaltă) situat în imediata apropiere a fluviului (E. Polaschek, RE, XIX, 1938, col. 1382—1390). În pasajul de care ne ocupăm (şi, îndeobşte, în textul Horothesiei) prin Πεύκη se înţelege cursul de apă care constituia pentru Histria o linie de hotar fictivă şi de care se legau interese vitale ale cetăţii. Sub forma care ne reţine atenţia, numele apare la Pliniu, *Naturalis historia*, IV 79, la Solinus 13,1 şi la Ammianus Marcellinus, XXII 8,45 ; la Strabon, VII 3,15 şi la autorul anonim al Periplului Pontului Euxin, 67—91, denumirea e Ἱερὸν στόμα. Ambele puteau fi folosite cu egală îndreptăţire, cum se înţelege din Ptolemaios, III 10,2, la care găsim precizarea : στόματι τῷ λεγομένῳ Ἱερῷ ἢ Πεύκῃ. Aşadar, cu drept cuvînt Pârvan vedea în *Peuce* braţul Sf. Gheorghe, aşa cum cu drept cuvînt identifica Hahnyris

https://biblioteca-digitala.ro

cu Razelmul prelungit prin Zmeica şi Goloviţa. „Astfel stînd lucrurile — putea scrie primul editor şi comentator al Horothesiei —, histrienii n-aveau la sud şi est de aceste îndepărtate hotare ale lor : Peuce şi Halmyris, propriu-zis, nici o palmă de pămînt bun ... Ei n-aveau însă atîta nevoie de teritoriu agricol, cît de un drum al lor fără staţii de vamă, aşa ca să-şi poată aduce nesupăraţi peştele din braţul Peuce ... Acest drum liber — în întregime pe apă — era perfect asigurat prin mai sus arătata stabilire de hotare, care, deşi o pură teorie din punct de vedere teritorial, dădea totuşi histrienilor, din punct de vedere juridic, posibilitatea de a fi acasă la ei chiar în îndepărtata Deltă a Dunării" *(Histria IV*, p. 587 — 588). Citatul exprimă lămurit şi interesele permanente ale Histriei în legătură cu Dunărea, şi motivul pentru care — în ciuda lipsei unei legături directe, teritoriale, cu Peuce — acest braţ e socotit ca făcînd parte din hotarele Histriei.

Din notele critice la acest rînd, s-a văzut că, în loc de [*Pe*]*ucem*, lecţiunea lui Pârvan, Paul Nicorescu propunea citirea : [*insulam Pe*]*ucem*, înţelegînd prin aceasta „întreg complexul de insule cuprins între braţele exterioare ale deltei şi mare, adică întreaga deltă". Conjectura nu e de admis, dar ne dă prilejul să amintim că, după o lucrare din 1909 a lui M.-D. Ionescu-Dobrogeanu, insula Peuce trebuie să fi cuprins, către începutul secolului II e.n., „nu numai partea strictamente aluvională, ... dar şi o parte pur continentală, adică triunghiul dintre Isaccea, lacul Babadag şi iezerul Razelm, pînă în Dunavăţ" (BSG, XXX, p. 40). Fie spus în treacăt, o opinie asemănătoare emisese către jumătatea veacului trecut germanul Konze în disertaţia intitulată *De Istri ostibus* (Breslau, 1851, p. 53), împărtăşită şi apărată cu căldură de o întreagă serie de cercetători mai noi : ruşi (F. Braun, Zapiski Imp. Novorossiskogo Universiteta, XXVIII, 1879, p. 126 ; Fr. Braun, Sbornik otdel. iaz. i slov. Imp. Akad. Nauk, LXIV, nr. 12, 1899, p. 184—193), bulgari (K. Škorpil, în vol. colectiv *La Dobroudja*, Sofia, 1918, p. 143—144) şi chiar americani (J. Bromberg, Byzantion, XIII, 1938, p. 27—28). O trăsătură comună a tuturor acestor autori e ignorarea nu numai a studiilor geologice asupra regiunii (G. Murgoci, BSG, XXXIII, 1912, p. 183—185 ; An. Inst. Geol., V, 1912, p. 324), dar şi a literaturii geografice mai noi (Gr. Antipa, Const. Brătescu, G. Vîlsan citaţi în *Contribuţii* [2], p. 367, nota 33), din care rezultă că la începutul erei noastre înfăţişarea gurilor Dunării nu era esenţial diferită de cea de astăzi. Atunci cînd autorii vechi numesc Peuce braţul cel mai de sud al Deltei, n-avem nici un motiv să ne îndoim că acesta ar fi fost braţul Sf. Gheorghe, chiar dacă (după o recentă şi atrăgătoare ipoteză a lui Polaschek) în secolul V î.e.n. şi chiar mai tîrziu Peuce ar fi comunicat cu Halmyris prin braţul secundar — încă navigabil — numit astăzi Dunavăţ (RE, XIX, col. 1383—1384). Aşa stînd lucrurile, localizarea *insulei* Peuce devine şi mai lesnicioasă, în măsura în care — după Strabon şi o întreagă serie de geografi antici — acest ostrov ar fi fost ocolit în partea-i de sud de *braţul* cu acelaşi nume (referinţele la Polaschek, RE, XIX, col. 1388—1389). Fără a căuta să-i fixăm conturul, putem deci admite că *Peuce insula* se găsea în continuarea teritoriului grăniţuit de Laberius, chiar dacă neinclusă în hotarele propriu-zise ale Histriei. Această încheiere — singura logică şi întemeiată pe texte — a fost contestată cu vigoare de Gh. Năstase, într-un studiu anume închinat ostrovului miste-

https://biblioteca-digitala.ro

rios, ale cărui rezultate se pot sintetiza în afirmaţia că vechea insulă Peuce n-ar fi decît actualul grind al Chiliei (BSG, LI, 1932, p. 8—50, mai ales p. 28). „Neputînd pescui în porţiunea sud-estică a Deltei — scrie el —, unde stăpîneau argamensii, histrienii şi-au îndreptat activitatea spre braţul cel mai depărtat, dar şi cel mai bogat în peşte al Istrului, unde au obţinut din străvechi timpuri anumite concesii, care mai tîrziu au fost confirmate de romani după instalarea lor la gurile fluviului" *(op. cit.*, p. 30—33). Cît priveşte mărturia concordantă a celor după care Peuce ar fi fost braţul sudic al fluviului, opinia lor e respinsă în bloc sub cuvînt că „nici unul, niciodată, n-a văzut meleagurile Dunării". „Conduşi de numele grecesc al insulei — ni se spune — cei vechi au creat pentru explicarea lui Πεύκη un mit sau o legendă etiologică, în care au pus numele insulei pe seama pinilor cu care imaginaţia lor a plantat-o" *(op. cit.*, p. 34—35). Fără a zăbovi mai mult asupra acestor afirmaţii arbitrare, va fi de ajuns să precizăm că ipoteza „mitului" cu ajutorul căruia geografii antici ar fi căutat să explice un toponim „getic sau, mai probabil, scitic, care va fi sunat mai mult sau mai puţin ca grecescul Πεύκη", e spulberată de indicaţia lămurită a *Horothesiei*, potrivit căreia histrienii s-ar fi aprovizionat cu lemn răşinos într-un loc situat în apropierea braţului, deci şi a insulei Peuce (mai departe la r.23—24) şi, în general, I. Dumitriu-Tătăranu, în Revista pădurilor-Industria lemnului, XCI, 1976 (3), p. 168—170.

R. 11 : δίκαιο[ν]. Înţelesul termenului (care, într-un asemenea context, nu putea însemna decît „drept recunoscut sau concedat cetăţii de o autoritate superioară" la o dată mai veche neindicată) se va lămuri mai departe, în lumina precizărilor din scrisorile altor guvernatori. — ἀκέραιον, lecţiunea lui Wilhelm, ţine seama de arătările ex. A (care în acest loc prezintă, poate din greşeala desenatorului, ΚΕΡΔΙΟΝ) şi convine perfect şi ca înţeles. Cf. *Syll.*[3], 410, r. 10 : διετήρησαν τὴν πόλιν καὶ τὴν χώραν ἀκέραιον, cu observaţiile lui L. Robert, BCH, 1926, p. 505 (= *Op. min.*, I, p. 69).

R. 12 : un Arruntius Flamma cu gradul de ἔπαρχος (posibil *praefectus orae maritimae*, dacă nu *praefectus ripae Thraciae)* nu ne e cunoscut din vreun alt text. O legătură între el şi trei *Licinii* Flamma (tatăl şi doi fii) toţi purtînd titlul de ἔπαρχος τεχνιτῶν *(praefectus fabrum)* într-o inscripţie din Attaleia (IGR, III, 779, reeditată de G. Bean, Belleten Türk Tarih Kurumu, XXII, 1958, p. 35—36) apare puţin probabilă. Despre „prefectura ţărmului mării" în Dobrogea, la începutul erei noastre, vezi deslușirile date mai jos la r. 20; despre funcţiune, în general, J. Marquardt, *Röm. Staatsverwaltung*, I[2], Leipzig, 1881, p. 54, II [2] (1884), p. 535 şi urm.; G. Barbieri, RFIC, LXIX, 1941, p. 268 şi urm.; W. Ensslin, RE, XXII A (1954), col. 1338 (unde documentul nostru e trecut cu vederea).

R. 13 : Αἰ{μι}λι[ανῷ] διαδόχῳ μου. E meritul lui Dessau *(loc. cit.*, col. 345 — 348) de a fi înţeles pentru întîia oară că Αἰμιλιανός, în acest pasaj al *Horothesiei*, reprezintă o greşeală a lapicidului sau, mai curînd, a secretarului care a pregătit „dosarul" spre publicare. Un *Aemilianus*, guvernator al Moesiei în secolul I e.n., e cu totul necunoscut; în schimb, din împrejurarea că Sabinus vorbeşte de el ca de un succesor desemnat rezultă, pe de o parte, faptul că prima epistolă a fratelui lui Vespasian e în realitate *a doua* în ordine cronologică, fiind scrisă în preajma înapoierii

https://biblioteca-digitala.ro

lui la Roma, pe de alta, că „urmaşul" în chestiune nu poate fi decît Ti. Plautius Silvanus Aelianus, în legătură cu a cărui misiune dunăreană dispunem de suficiente informaţii, menţionate mai departe în comentariul la r. 38.

R. 14 : συνστήσω. Pentru συνιστάναι în înţelesul de „a prezenta, a recomanda", cf. Ad. Wilhelm, *Griechische Königsbriefe*, Leipzig, 1943, p. 22—35, comentînd o scrisoare a lui Antiochus III către un guvernator regal (Ch. B. Welles, *R.C.*, 44, r. 39), cu observaţiile lui L. Robert, BÉ, 1946—1947, nr. 195, p. 354. — Despre cea de-a doua epistulă a lui Sabinus reprodusă în inscripţie (r. 14—27), am arătat înainte, la r. 13, că e în realitate *cea dintîi* adresată de guvernator histrienilor, curînd după luarea în primire a administraţiei Moesiei. Aşa se explică nu numai tonul ei oficial, dar şi referirile repetate la situaţia de drept a cetăţii în raport cu autorităţile romane.

R. 16—17 : [τὸ τῆς κατὰ τὸν] Ἴστρον ὄχθης τέλος e echivalentul grec a ceea ce în textul latin, r. 68—69, se numeşte *portorium ripae Thraciae*, cu alte cuvinte *reţeaua vamală* stabilită de romani de-a lungul malului drept al Dunării, de la *Dimum* (mai departe, observaţiile la r. 72) pînă la vărsarea fluviului în mare. Oricît s-ar fi discutat despre data exactă a acestei întocmiri fiscale (Pârvan se ferea să facă în această privinţă o afirmaţie categorică, dar R. Vulpe nu şovăie s-o dateze din vremea regilor odrysi : mai sus, comentariul la nr. 66), pare sigur că o măsură de acest fel n-a putut fi luată decît din momentul *transformării în provincie a regatului clientelar trac* şi al trecerii Dobrogei sub cîrmuire romană (46 e.n.), independent de chestiunea de a şti dacă la această dată aşa-numitul „ţărm trac" a fost alipit Moesiei curînd înfiinţate (cum cred cei mai mulţi : A. Stein, *Römische Reichsbeamten der Provinz Thracia*, Sarajevo, 1920, p. 3 şi 12 ; *Legaten*, p. 17 ; H. Dessau, *Gesch. röm. Kaiserzeit*, II, 2, p. 532—533 ; H. Nesselhauf, Epigraphica, I, p. 336 ; D. M. Pippidi, *Contribuţii* [2], p. 376—377) sau lăsat provinciei Thracia pînă-n zilele lui Commodus, aşa cum s-a susţinut pentru întîia oară de A. von Premerstein, ÖJh, I, 1898, Beibl. 188, şi mai cred şi azi unii cercetători (Ph. Horovitz, RevPhilol, XIII, 1939, p. 218 ; De Laet, *Portorium*, p. 206, n. 3 şi 231, n. 3). Asupra acestei controverse, vezi şi A. Betz, în RE, VI A, col. 453—454. În sprijinul datei adoptate, pledează împrejurarea că *portorium ripae Thraciae*, lămurit menţionat în prima scrisoare a lui Flavius Sabinus către histrieni, din anul 50 (D. M. Pippidi, *Contribuţii* [2], p. 299 şi 377, şi nu din 44 : V. Pârvan, *Histria IV*, p. 571), e presupus şi de scrisoarea lui Tullius Geminus (din 47, cel mai devreme, dat fiind că acesta e pomenit printre consulii anului 46 : Degrassi, *Fasti*, p. 13) în care, răspunzînd probabil unei plîngeri a solilor histrieni în legătură cu taxele pretinse de arendaşul „vămii" Dunării, guvernatorul proclamă intenţia de a păstra cetăţii „hotarele fixate din străbunoşi" (r. 61). Cîtă vreme τὸ τῆς κατὰ τὸν Ἴστρον ὄχθης τέλος va fi rămas de sine stătător e iarăşi o problemă controversată, în legătură cu care vezi *Contribuţii* [2], p. 379—380, unde, pe temeiul unei inscripţii din Capidava publicată de Gr. Florescu în 1932 (Dacia, III—IV, 1927—1932, p. 504, nr. 6=ISM V nr. 10), se admite că în zilele lui Hadrian cele două *portoria* înainte separate (al Illyricului şi al malului trac) trebuie să fi fost reunite într-un unic organism cu numele *publicum portorii Illyrici utriusque et ripae Thraciae* (în acelaşi sens şi Nesselhauf, *art. cit.*, p. 331 şi

https://biblioteca-digitala.ro

337—338; De Laet, *Portorium*, p. 238—240; B. Gerov, *Zur epigraphischen Documentation des Publicum Portorii Illyrici et Ripae Thraciae*, Epigraphica, XLII, 1980, p. 119—130).

R.17: μέχρις θαλάσσης „pînă la vărsarea Dunării în mare"; la fel mai jos, r. 72.

R. 18—19: [ἀπὸ τῶν τοῦ] ποταμοῦ στομάτων. Informaţiile despre numărul şi denumirile gurilor Dunării variază simţitor de la un autor la altul nu numai în epoca clasică, dar şi în cea romană. Dacă de Herodot, spre pildă, fluviul e numit πεντάστομος *(Hist.*, IV 47; cf. IV 99), la Strabon numărul gurilor se ridică la şapte *(Geogr.*, VII 3, 15). Asupra problemei, în general, E. Polaschek, RE, XIX, col. 1382—1387 (cu literatura mai veche). Aluzia la distanţa dintre cetate şi Dunăre (r. 18—19) se lămureşte în lumina celor arătate pe larg în r. 20 urm.

R. 19: [πρέσβεις]. Conjectura e asigurată de comparaţia cu rîndurile 40 şi 52, din care rezultă limpede că la înscăunarea fiecărui nou guvernator histrienii obişnuiau să-i trimită soli, cu misiunea de a-i cîştiga bunăvoinţa şi de a obţine de la el recunoaşterea „drepturilor" — δίκαια — concedate lor din clipa trecerii cetăţii sub oblăduire romană. Cf. mai jos desluşirile la r. 23, 27, 35—38, 45, 59—61 şi 70—72.

R. 20: Ἀσιατικός, *praefectus orae maritimae* sau *praefectus ripae* (?), de bună seamă predecesor al lui Arruntius Flamma *(supra* r. 12). Alte amănunte despre el lipsesc, ca şi îndeobşte despre înfiinţarea şi desfiinţarea acestor dregătorii, atestate în Dobrogea numai în secolul I e.n. Şirul prefecţilor pînă acum pomeniţi de izvoare începe cu doi cunoscuţi ai lui Ovidiu: *Vestalis (Ex Ponto*, IV 7 şi IV 9, 1—7, 59—60, 119; cf. Stein — Reidinger, RE, VIII A, col. 1776—1778) şi *L. Pomponius Flaccus (Ex Ponto*, IV 9, 119; cf. PIR, III, p. 76, nr. 539), primul în anul 12, al doilea în anul 15 e.n. Despre rolul lor în apărarea cetăţilor Troesmis şi Aegyssus, atacate de geţi, vezi şi R. Syme, *Danubian Papers*, p. 67.

R. 20—21: [σχεδὸν] ἐκείνην μόνην εἶναι τῆς πόλεως πρόσο[δον] desigur o exagerare pentru nevoile cauzei. Că histrienii se ocupau şi cu cultivarea întinsului lor teritoriu rural e astăzi dovedit de o serie de decrete semnificative din epoca elenistică (mai sus nr. 8 şi 15) fără să mai vorbim de numeroşii *vici* atestaţi în epoca romană în cuprinsul aceluiaşi teritoriu (mai departe nr. 324—378). Oricum, că, printre celelalte ocupaţii ale locuitorilor, pescuitul trebuie să fi jucat un rol important, se poate înţelege nu numai din insistenţa cu care aceştia solicită guvernatorilor succesivi întărirea „drepturilor" lor asupra braţului Peuce, dar şi din mărturiile mai multor autori antici cu privire la exportul de peşte sărat din regiunile pontice (vezi nota următoare).

R. 22: ταρειχευομένου ἰχθύος. În general, prin τάριχος se înţelege peştele conservat: sărat sau marinat, care de-a lungul întregii antichităţi a făcut obiectul unui comerţ susţinut. Pentru ieftinătatea lui, în Grecia metropolitană trecea drept hrana săracilor (Orth, RE XI, col. 950—952; Schneider, RE, IV A, col. 2319—2320), dar nu o dată se vorbeşte de peştele nobil prins la gurile Dunării ca de un aliment de o calitate excepţională (Sopatros din Paphos la Athenaios, III 119). Cu această notabilă excepţie (adaugă Herodot, IV, 53, despre pescuitul la gura Niprului),

https://biblioteca-digitala.ro

proveniența peștelui importat din Marea Neagră nu e lămurit indicată : se vorbește de el ca de pește „pontic", fără altă precizare (Hesiod la Athenaios, III, 116 ; Hipponax, fragm. 39 ; Cratinos și Antiphanes la Kock, *Com. Att. Fragm.*, I, 24, II, 43 și 87 ; Polyb., IV, 38 ; Plut., *Ant.*, 29) ; fără teamă de a greși, se poate totuși presupune că atunci, ca și acum, sturionii din Deltă, ὀξύρρυγχοι, trebuie să fi fost foarte căutați pentru savoarea lor deosebită (L. Robert, Journ. des Savants, 1962, p. 57—59, cu notele extrem de bogate și interesante). Cu privire la importul de pește în Grecia veche se pot vedea : H. Michell, *The Economics of Ancient Greece* [2], Cambridge, 1957, p. 289 ; Carl Roebuck, *Ionian Trade & Colonisation* (IIe Conférence d'Histoire économique, Aix-en-Provence, 1962), p. 127 și, mai de curînd, Chr. Danoff în RE, Suppl. IX, col. 972—979. Pentru pescuitul intens și industria prelucrătoare a peștelui în Mediterana occidentală, de-a lungul epocii romane pînă la sfîrșitul antichității, vezi M. Ponsich & M. Tarradell, *„Garum" et industries antiques de salaison dans la Méditerranée occidentale*, Paris, 1965.

R. 22—23 : [κατὰ τὴν ὑμετέ]ραν συνήθιαν „potrivit cu datina, cu deprinderea " (revine a spune : „cu îngăduința de care ați beneficiat și pînă acum din partea autorităților imperiale"). Despre συνήθια în înțelesul de „asociație, grupare", vezi Poland, *Vereinwesen*, 51—52 și RE, IV A (1932), col. 1366—1368, de completat cu L. Robert, *Ét. anatoliennes*, p. 535, nota 3, și BÉ, 1955, nr. 168, p. 341.

R. 23—24 : ἄδει[αν τοῦ τε ἁλιεύειν] ἐν τῷ Πεύκης στόματι, „îngăduința" aci pomenită nu reprezintă o favoare ocazională, ci un drept permanent, concedat dintotdeauna (mai jos, r. 25 urm.). — Pentru Πεύκης στόμα, mai sus nota la r. 11 și mai departe la r. 35.

R. 24 : παραφ[έρειν τὴν δᾷδα], citire asigurată de ex. A. Δᾷς (formă contrasă din δαΐς) are aci valoare de colectiv : „facle de brad" (sau din alt lemn rășinos), în legătură cu care se pun două întrebări : de unde-și procurau histrienii materialul lemnos la care se face aluzie și care era destinația lui ? — În problema proveniență, relev faptul că din scrisoarea lui Flavius Sabinus nu rezultă că pinii destinați faclelor ar fi crescut chiar în Delta unde astăzi nu se întîlnește nici cea mai mică urmă de conifer (în această privință, Năstase, citat mai sus la r. 11, are cu siguranță dreptate), ci doar că histrienii aduceau lemnul în chestiune dintr-un loc cu numele Peuce, care a putut fi însă masivul păduros de pe malul sudic al brațului cu acest nume (Dumitriu-Tătăranu citat mai sus sub r. 11). Ptolemeu, III, 5,5, vorbește de un „munte Peuce" (Πεύκη ὄρος) și Polaschek are probabil dreptate atunci cînd crede că trebuie identificat cu muntele *„das den Peuce-Arm in Süden begleitete"* (RE, XIX, col. 1389). Cît privește întrebuințarea faclelor, dacă e firesc să presupunem că măcar în parte vor fi servit la luminat (Em. Pottier s.v. *fax* în DA, II, 2, p. 1025—1029), tot așa de firesc e să ne întrebăm dacă nu cumva erau folosite și la pescuitul nocturn, practicat pînă astăzi pe țărmurile Propontidei și, în țara noastră, în unele ape de munte (L. Robert, *Hellenica*, IX, 1950, p. 90—97 ; X, 1955, p. 272—274 ; XI—XII, 1960, p. 112, n. 8 ; cf. I. Conea, BSG, LVI, 1937, p. 384—390 și D. M. Pippidi, St. clasice, VII, 1965, p. 324—329 ; XIV, 1972, p. 195—201).

R. 25 : δίχα τέ[λους]. Scutirea privește taxele percepute cu titlul de *portorium* de concesionarul „vămii malului trac", pe care histrienii

https://biblioteca-digitala.ro

s-ar fi cuvenit să le plătească în măsura în care proveniența lemnului era din afara hotarelor proprii. Din acest punct de vedere, scrisoarea face o deosebire limpede între facle și lemnul de ars sau de construcție (ὕλη) pomenit în r. 26. Acesta din urmă provenind din păduri situate în limitele teritoriului histrian (Pârvan, *Histria IV*, p. 577, se gîndea în chip special la cerul și tufanul de pe valea Casimcei, ori la ulmul de la *Ulmetum*) putea fi transportat în cetate fără opreliști și fără plata vreunei taxe către arendașul „vămii malului trac". Această din urmă precizare se adaugă celorlalte indicații spicuite în scrisorile altor guvernatori, ajutîndu-ne să înțelegem statutul juridic al Histriei în cadrul Imperiului roman, despre care mai multe deslușiri în comentariul la r. 35.

R. 26 : ὅρια, în acest context, după justa observație a lui Pârvan, „nu ... numai o linie, ci și suprafața închisă de linie : cuprinsul însuși al liniei de hotar, stăpînit și utilizat de posesorul respectivelor ὅρια" (*Histria IV*, p. 580). Într-un sens asemănător, dar referindu-se la documente din alte locuri, J. H. Oliver, GRB Studies, IV, 1963, p. 141—143. În general, despre ὅροι ai diferitelor comunități din Imperiu, Liebenam, *Städteverwaltung*, p. 12—14.

R. 28 : *Pomponius Pius*. Pe numele întreg : C. Pomponius Pius, consul sufect în anul 65 (Degrassi, *Fasti*, p. 18), guvernator al Moesiei în 67—68, ca succesor al lui Tib. Plautius Silvanus Aelianus (Stein, *Legaten*, p. 32 ; Pippidi, *Contribuții* [2], p. 300). Alte amănunte cu privire la cariera lui lipsesc.

R. 30 : γεγραμμένων ὑμεῖν ... Aluzia e, fără îndoială, la cea de-a doua scrisoare a lui Sabinus (mai sus, r. 15—28) și la scrisoarea lui Plautius Aelianus (mai jos, r. 38—48), despre care se poate presupune că au fost înfățișate noului guvernator de solii histrieni curînd după venirea lui în Moesia.

R. 32 : ἀσθένια τῆς πόλεως. „Slăbiciunea" e, firește, economică și financiară. Același înțeles într-un decret olbian, *Nadpisi Olvii*, nr. 28, unde neplata la vreme a unei datorii contractate de cetate e explicată ... διὰ τὴν κοινὴν ἀσθέν[ειαν] (cf. J. & L. Robert, BÉ, 1956, nr. 192, p. 437). În cazul Histriei, starea de inferioritate materială mărturisită de soli se explică în chipul cel mai simplu prin pustiirea suferită cu un veac înainte din partea geților, ale căror urme n-au putut fi șterse decît cu prețul unui efort care, în ochii contemporanilor, echivala cu o „a doua întemeiere a orașului" (δευτέρα κτίσις τῆς πόλεως, mai sus nr. 54 și mai departe nr. 191).

R. 33 : ἐπικουφιεῖται. Conjectura lui J. H. Oliver, care înlocuiește restituirea elegantă, dar puțin cam lungă, a lui Ad. Wilhelm (cf. aparatul critic). În realitate, nici prima nu poate fi socotită sigură, nici cea de-a doua imposibilă, dacă ținem seama de numărul mare de ligaturi din unele rînduri. Oricum, sensul frazei e admirabil redat în citirea lui Wilhelm, care — vorbind de πρόνοια imperială — subliniază valoarea charismatică a epitetului θειότατος aplicat de guvernator lui Nero în r. 33. Cu privire la divinizarea lui Nero de contemporani, și în special de Lucan, vezi L. Paul, N. Jhb. f. Philol. u. Paedagogik, 1894, p. 409—420.

R. 35 : τὰ τῶν πόλεων δίκαια. Folosit la singular sau la plural, ultimul substantiv indică, în *Horothesie*, ansamblul de drepturi concedate histrienilor de autoritățile imperiale la trecerea lor sub oblăduirea romană,

https://biblioteca-digitala.ro

la o dată neprecizată din timpul domniei lui August, oricum anterioară anului 9 e.n., cînd Ovidiu avea să fie exilat la Tomis (*Trist.*, II 197—200; *Ex Ponto*, IV 7 şi 9, cu observaţiile mele în Riv. storica dell'Antichità, II, 1972, p. 75—78 şi St. clasice, XVI, 1974, p. 256—260). Presupunerea cea mai verosimilă e că alipirea la Imperiu a cetăţilor greceşti din Pontul Stîng nu s-a făcut pe rînd şi izolat, *ci într-un singur moment şi laolaltă*, după constituirea unui κοινόν din care par să fi făcut parte, la început, Istros, Tomis, Callatis, Dionysopolis şi Odessos, mai tîrziu şi pentru o vreme — şi Mesambria. În această ipoteză, e firesc să credem că toate membrele „comunităţii" au avut parte dintru început de acelaşi statut juridic şi că acesta n-a putut fi decît al unor cetăţi *liberae et immunes* sau al unor cetăţi *foederatae*, condiţie de care se mai bucuraseră în cursul secolului I î.e.n., în scurta perioadă dintre sfîrşitul campaniilor lui M. Terentius Varro Lucullus (70) şi conflictul cu abuzivul guvernator al Macedoniei din anii 62—61, C. Antonius Hybrida (Dion Cassius, XXXVIII, 10,3, cf. S. Lambrino, CRAI, 1938, p. 278—288; A. Passerini, Athenaeum, n.s. XIII, 1935, 57—72; Pippidi, *Scythica Minora*, p. 168 urm.). Aşa stînd lucrurile, repetatele aluzii la „drepturile" recunoscute Histriei din moşi-strămoşi, care se citesc în scrisorile anexate decretului lui Laberius Maximus (r. 11, 36, 45, 46), nu pot avea altă semnificaţie decît *recunoaşterea* implicită, pe de o parte, a stăpînirii *nemijlocit exercitate de cetate asupra teritoriului ei dintotdeauna*, pe de alta, scutirea acesteia — în hotarele ei tradiţionale — de orice impozite ori taxe, directe sau indirecte, îndeobşte datorate fiscului şi percepute de acesta, după epoci, prin arendaşi cu titlu individual ai veniturilor sau prin societăţi vectigaliene (Marquardt, *Röm. Staatsverwaltung* [2], II, p. 298 urm.; De Laet, *Portorium*, p. 119—123).

Asemenea concesiuni, acordate celor ce-şi „încredinţau soarta poporului roman", cum se exprimă cei doi Scipioni, Lucius şi Publius, în scrisoarea lor din 190 către locuitorii Herakleei de pe Latmos : παραγεγονότων ὑμῶν εἰς τὴν ἡμετέρα[μ πίστιμ] (*Syll.*[3], 610; R. Sherk, *Rom. Documents*, 35, r. 8—9), sînt limpede înşirate într-o serie de documente de drept public din secolele II şi I î.e.n. — *Senatus consulta*, legi sau scrisori ale unor înalţi demnitari —, începînd cu textul abia pomenit, unde, în r. 10—12, citim : συγχωροῦμεν δὲ ὑμῖν τήν τε ἐλευθερίαγ καθότι καὶ [ταῖς ἄ]λλαις πόλεσιν, ὅσαι ἡμῖν τὴν ἐπιτροπὴν ἔδωκαν, ἔχουσιν ὑ[φ'αὑτοὺς πά]ντα τὰ αὐτῶμ πολιτεύεσθαι κατὰ τοὺς ὑμετέρους νόμους... În acest paragraf, propoziţia care garantează heracleoţilor folosinţa netulburată a teritoriilor stăpînite la încheierea acordului cu romanii e de o mare conciziune. Mai explicite sînt dispoziţiile legii *Antonia* din 71 î.e.n., prin care, acordîndu-se locuitorilor oraşului Termessus Maior din Pisidia statutul de „prieteni şi aliaţi ai poporului roman", li se recunosc totodată proprietatea şi folosinţa teritoriului stăpînit la data votării legii : *quei agrei quae loca aedificia publica preiuataque Termensium maiorum Pisidarum intra fines eorum sunt fueruntue L. Marcio Sex. Iulio cos. quaeque insulae eorum sunt fueruntue ieis consolibus, quei supra scriptei sunt, quodque eorum rerum ieis consulibus iei habuerunt possederunt u[sei fructeique] sunt... [uti antea habeant possideant...]* (CIL, I[2], 589, r. 12 urm.), de comparat cu paragraful corespunzător din *s.c. de Mytilenaeis*, din zilele lui Caesar; *Syll.*[3], 764 = Sherk, *Rom. Documents*, 26, col. b,

https://biblioteca-digitala.ro

r. 30—32 : . . . ἐξεῖναι ὑμῖ[ν . . . ταῖς] τῆς πόλεως καὶ τῆς χώρας προσόδοις καθ' [ἡσυχίαν χρῆσθαι . . .] şi, mai ales, cu r. 13—15 din s.c. votat în anul 39 i.e.n. în favoarea locuitorilor din Plarasa şi Aphrodisia Cariei (OGIS, 455 = Sherk, *Rom. Documents*, 28): ὅπως τε ἡ πόλις καὶ οἱ πολεῖται οἱ Πλαρασέων [καὶ Ἀφροδεισιέων μεθ' ὧ]ν κωμῶν χωρίων ὀχυρωμάτων ὁρῶν προσόδων πρὸς τὴν φιλίαν το[ῦ δήμου προσῆλθον, ταῦτα ἔχωσ]ιν κρατῶσιν χρῶνται καρπίζωνταί τε πάντων πραγμάτων ἀτε[λεῖς ὄντες . . .].

Alte texte s-ar mai putea înşira, ca documentul de curînd publicat de J. Pouilloux & Christiane Dunant, *Recherches* II, p. 37, nr. 174 (scrisoare a lui Sulla către thasieni, însoţind un s. c. prin care se confirmă acestora stăpînirea asupra posesiunilor lor dintotdeauna şi dreptul la veniturile astfel percepute), dar n-ar face decît să confirme cele arătate aci cu prisosinţă, şi anume că aluzia lui Pomponius Pius la „drepturile" dintotdeauna ale Histriei (ca şi acea a lui Tullius Geminus, din r. 60—61, privitoare la „hotarele strămoşeşti" ale cetăţii : τὰ τῶν προγόνων ὅρια) au a fi interpretate în sensul unor făgăduieli făcute histrienilor de a li se respecta nu numai integritatea teritorială, dar totodată imunitatea fiscală — în limitele acestui teritoriu — concedată cu prilejul integrării în Imperiu (în acelaşi sens, cf. *Contribuţii*[2], p. 377—379 şi Dacia, N.S., XIX, 1975, p. 143 urm.).

R. 35 : Aici şi în rîndul corespunzător din exemplarul A, Oliver preferă citirea κα]τὰ Πεύ[κης] întregirii mai largi a lui Wilhelm : [κατὰ στόμ]α Πεύ[κης], întemeiată pe locurile din text unde se vorbeşte repetat de *gura* Peuce (r. 24) sau de *gurile* fluviului, în general (r. 19 şi 59). Decisivă, în acest sens, ni se pare indicaţia din r. 24, potrivit căreia dreptul de pescuit al histrienilor s-ar fi exercitat ἐν τῷ Πεύκης στόματι, altfel spus de cele mai multe ori — dacă nu exclusiv — în gura Sf. Gheorghe. Explicaţia e de căutat, socot, în desluşirile date altădată lui Pârvan de Antipa, reproduse în *Histria IV*, p. 575, n. 1 : „Colegul Antipa îmi comunică despre pescuitul morunului că la gurile Dunării, cînd acest peşte trece din mare în fluviu, el se poate prinde neasemănat mai uşor decît direct în mare, unde tehnica pescuitului lui e mult mai complicată. Aceasta ar fi dar încă un motiv pentru cererea insistentă a histrienilor de a li se păstra dreptul de liberă pescuire pe gura Peuce". Nu e de trecut cu vederea însă împrejurarea că în exemplarul A (singurul care ne-a păstrat pasajul), în acest loc nu se citeşte κα]τὰ Πεύ[κης], ca la Oliver, ci . . . α Πεύ[κης], ceea ce poate fi lesne întregit : [κατὰ στόμ]α Πεύ[κης], cum a făcut Wilhelm.

R. 36 : πρόσοδον. „Venitul" cedat cetăţii sînt taxele — pe care în mod obişnuit pescarii greci ar fi trebuit să le plătească arendaşului vămii Dunării (mai jos, nota la r. 69). Îngăduind ca ele să revină obştii histriene, autorităţile imperiale o ajutau să-şi tămăduiască măcar în parte „slăbiciunea" de care s-a vorbit în r. 32.

R. 37 : πρόγονοι καὶ πατέρες, invocarea „părinţilor şi a strămoşilor" are aci valoarea unei sublinieri a vechimii privilegiilor de care se bucură histrienii. Expresii similare se pot spicui şi în alte documente romane din epoca de sfîrşit a Republicii care fixează situaţia de drept a unor cetăţi din Răsăritul elenic : ἡμετέραν οὖσαν ἐκ προγόνων (Sherk, *Rom. Documents*, 14.16, din anul 112 î.e.n.); διὰ προγόνων πάντα τὰ

https://biblioteca-digitala.ro

δίκαια (id., *ibid.*, 18.3 din anul 81); κατὰ τῶν προγόνων ἔθος (id., *ibid.*, 26 b, 24—25).

R. 38 : Πλαυτί[ου Αἰλιανοῦ]. Despre chipul greşit cum e gravat numele acestui personaj în scrisoarea a doua a lui Flavius Sabinus, s-a vorbit mai sus la r. 13. Cîtă vreme un Aemilianus, de rang senatorial, e cu totul necunoscut în prosopografia secolului I e.n., Ti. Plautius Silvanus Aelianus e pentru istoric un personaj familiar, a cărui carieră întreagă ne-a fost păstrată de piatra-i funerară aflată în mausoleul familiei Plautiilor de la Ponte Lucano, lîngă Tibur (CIL, XIV, 3608 = ILS, 986). Anii guvernării lui în Moesia, greşit fixaţi de Pârvan în 52—53 (*Histria IV*, p. 567), sînt în realitate ca. 56 — ca. 67 (Pippidi, *Contribuţii*², p. 287 urm., în special 288—302; cf. Stein, *Legaten*, p. 29—31 şi, pentru o privire asupra carierei lui întregi, L. Halkin, Ant. class., III, 1934, p. 121—161).

R. 40 : τὸ ψήφισμα fără îndoială, un decret de mulţumire şi de cinstire a lui Flavius Sabinus pentru guvernarea exemplară şi bunăvoinţa arătată histrienilor.

R. 40 : πρέσβεις. Solii sînt doi, în contrast cu numărul mare al celor trimişi să-l întîmpine pe Tullius Geminus (mai jos, r. 52—53). Explicaţia trebuie probabil căutată în împrejurarea că acesta din urmă fiind cel dintîi guvernator al Moesiei pe lîngă care histrienii interveneau pentru recunoaşterea drepturilor lor, se cuvenea ca delegaţia să fie mai impunătoare. Altă raţiune ar putea fi apropierea Tomis-ului, unde a avut loc întîlnirea şi unde o solie oricît de numeroasă se putea transporta cu puţină cheltuială. În cazul soliei la Aelianus, nu se ştie unde va fi avut loc întîlnirea, în cuprinsul provinciei care era destul de întinsă.

R. 42 : παραπεμφθῆναι τὴν εὐχαριστο[ῦσαν]. Pasaj de interpretare dificilă. J. H. Oliver traduce : „You ask through your resolution that the embassy which is taking your thanks to our most esteemed Sabinus be sent on by public post...". Dar cf. obiecţiile formulate de J. & L. Robert, BÉ, 1966, nr. 276, p. 337 : „Tous les exemples de παραπέμπειν, παραπέμπεσθαι, παραπομπή pour des ambassadeurs montrent qu'il s'agit d'une escorte pour assurer leur sécurité. Où doivent se rendre les deux ambassadeurs, où se trouve l'ancien gouverneur de Mésie Sabinus? S'il s'agit d'aller à Rome, on ne peut les faire escorter jusque-là et on ne voit pas d'autre ressource que la poste publique. Mais ne s'agit-il pas d'aller ailleurs, moins loin?". Un răspuns sigur e, firește, imposibil. Despre folosirea de particulari a mijloacelor de transport oficiale, cf. Holmberg, *Zur Geschichte des Cursus Publicus*, Uppsala, 1933, p. 42 urm. Despre trimiterea (deseori abuzivă) de delegaţii la împărat sau la senat, Liebenam, *Städteverwaltung*, p. 82—93.

R. 43—44 : ὃ καὶ δι'αὐτὸν μό[νον τὸν Σ. ἀσμένως ἂν ἐποίησα... Oliver înţelege : „On account of Sabinus, yes. On no one else's account would I gladly have done this"; mai corect J. & L. Robert, BÉ, 1966, nr. 276, p. 337 : „... ce que j'aurais fait avec joie déjà seulement par égard pour Sabinus" (la fel în *Contribuţii*², p. 358 şi mai sus p. 195).

R. 45 : δίκαια, cf., mai sus, explicaţiile la r. 35.

R. 46 : [ὡς καὶ παρευρεῖν ἂν ἡδέως...] toate cuvintele păstrate în exemplarul A. Asemenea asigurări de bunăvoinţă, din partea unui înalt demnitar, fac parte din formularul scrisorilor romane oficiale adresate

https://biblioteca-digitala.ro

cetăţilor prietene. Cu titlu de exemplu, cf., în scrisoarea lui Caesar către mytilenieni (Sherk, *Rom. Documents*, 26, r. 9—12): ἐγὼ ἡδέως τήν τε πόλιν [ὑμῶν εὐεργετεῖν πειράσομαι καὶ κατὰ τ]οὺς παρόντας καιροὺς καὶ ἐν τοῖς μετὰ ταῦ[τα χρόνοις...] şi mai departe (34 urm.): ἐγὼ γὰρ ταὐτά τε ἡδέως πεποίηκα ὑ[πὲρ ὑμῶν καὶ πειράσομαι εἰς τ]ὸ μέλλον αἰεί τινος ἀγαθοῦ παραίτιος ὑμῖν [γενέσθαι ...]. La fel, în scrisoarea Scipionilor către Heracleea pe Latmos, Sherk, 35, r. 13 urm., de comparat şi cu expresiile folosite în scrisoarea împăratului Claudiu către milesieni: *Delphinion*, p. 381, nr. 156, r. 6 urm.: διαφυλάξας τὰ ὑπὸ τῶν πρὸ ἐμοῦ Σεβαστῶν καὶ τῆς συγκλήτου δεδομένα δίκαια ἀποδέχομαι καὶ πιράσομαι *(sic)* αὔξιν *(sic)* αὐτὰ εὐσεβῶς διακιμένων ὑμῶν πρὸς τὸν ἐμὸν οἶκον...

R. 47: κοσμεῖν, la figurat, „a contribui pe o cale sau alta la îmbunătăţirea situaţiei unei cetăţi, prin acordarea de privilegii noi sau alte măsuri avantajoase". Exemple ale acesui mod de exprimare (din care nu lipseşte textul nostru), la L. Robert, *Ét. anatoliennes*, p. 324 şi CRAI, 1969, p. 44, n. 4. — ἀρχέαν πόλιν καὶ Ἑλληνίδ[α]: vechimea Histriei, în raport cu celelalte oraşe din Pontul Stîng, nu era desigur necunoscută lui Aelianus şi putem fi siguri că solii trimişi să-l întîmpine vor fi avut grijă să i-o amintească. Trebuie reţinut totuşi că asemenea „complimente" sînt proprii stilului epistolar al autorităţilor romane şi că vechimea cutărei sau cutărei cetăţi e subliniată elogios în numeroase documente strînse şi comentate de L. Robert în *Villes*², p. 316 (cu notele 2—3), *Ét. anatoliennes*, p. 303—304 şi *Op. min.*, II, p. 1237, n. 6. Oricum, împreună cu meritele indiscutabile dobîndite într-o guvernare excepţional de lungă şi de bogată în realizări, bunele procedee folosite în raporturile cu grecii dobrogeni trebuie să-i fi asigurat printre aceştia o popularitate deosebită, de vreme ce un tînăr callatian de bună familie, onorat de concetăţenii săi cu titlul rîvnit de υἱὸς τῆς πόλεως, poartă pe piatra-i de mormînt cele „trei nume" ale trimisului imperial (D. M. Pippidi, în *Mélanges Piganiol*, I, Paris, 1966, p. 283—288 = *Contribuţii*², p. 528—532; cf. St. clasice, XVIII, 1979, p. 151—153).

R. 47—48: Σεβαστόν. Fără îndoială Nero (mai sus desluşirile la r. 38), în ciuda stăruinţei lui Pârvan de a fixa guvernarea dunăreană a lui Aelianus în zilele lui Claudius *(Histria IV*, p. 567—569).

R. 50: Τούλλιος Γέμινος, pe numele-i întreg: C. Terentius Tullius Geminus (Egbert, AJA, 1905, p. 67 = Degrassi, *Fasti*, p. 13). Titulatura corectă şi întreagă a acestui personaj, indicată în r. 50—51, situează administraţia lui moesică sub domnia împăratului Claudius, şi mai precis între anii 47—54 e.n. (A. Stein, *Legaten*, p. 28; D. M. Pippidi, *Contribuţii*², p. 295); încercarea lui Pârvan de a-i fixa misiunea numai în anul 54 *(Histria IV*, 570—571), explicabilă prin ideea greşită pe care acest învăţat şi-o făcea despre cronologia tuturor celorlalţi guvernatori citaţi în *Horothesie*, e de respins cu hotărîre.

R. 52: οἱ πρέσβεις ὑμῶν Αἰσχρίων κτλ. Inexplicabil în ipoteza că Tullius Geminus ar fi ultimul dintre consularii ale căror scrisori ni s-au păstrat în „dosarul" pe care-l comentăm (Pârvan, *Histria IV*, p. 567), numărul mare de soli trimişi să-l întîmpine la Tomis (r. 54) apare firesc dacă nu uităm că, în realitate, el e probabil *cel dintîi* guvernator al Moesiei după anexarea regatului trac, cînd Dobrogea — pînă atunci supusă cîrmuitorilor din casa lui Rhoemetalkes I (Th. Ivanov, St. clasice,

https://biblioteca-digitala.ro

III, 1961, p. 93—8)9 — trece pentru intiia oară sub oblăduirea directă a legatului imperial al provinciei de la gurile Dunării (Premerstein, Dessau, Stein, Pippidi). Pe lîngă unele deosebiri de grafie imputabile desigur lapicidului (Αἰσχρίων în A, Ἐσχρίων în B), între cele două exemplare ale *Horothesiei* se constată şi alte nepotriviri, în legătură cu numărul solilor, cu numele lor şi cu ordinea în care sînt citaţi în text. În privinţa numărului — 11 în A şi numai 8 în B — , mi se pare mai firesc să presupunem că meşterul care a săpat cel de-al doilea exemplar a sărit trei nume la începutul listei (Χαβρίας, Χαιρήμων şi Δημήτριος), decît să ne închipuim că lapicidul exemplarului A le-a introdus singur, nu se înţelege din ce pricină. De altă parte, cum se poate vedea în desenul lui Pecurariu *(Histria IV*, p. 557, mai sus p. 188), lista din exemplarul A începea la sfîrşitul r. 54 cu un nume mutilat, din care nu s-a mai păstrat pe piatră decît un Δ, la început, şi ΟΣ, la sfîrşit. Oliver citeşte aci Δ[ίκαι]ος, fără altă îndreptăţire decît lungimea lacunei, care într-un text atît de plin de ligaturi nu constituie un argument decisiv. Dimpotrivă, admiţînd că la începutul enumerării a stat numele unui Δ[ημήτρι]ος şi că un alt personaj cu acest nume era pomenit în continuare în r. 52, e uşor să vedem aci o *haplografie*, în sensul că lipsa de atenţie a meşterului l-a făcut să înceapă lista cu cel de-al doilea Δημήτριος. De-aci înainte înşiruirea de nume coincide în ambele exemplare, singura deosebire fiind aceea — semnalată înainte — care priveşte grafia numelui Αἰσχρίων. Oarecari greutăţi prezintă şi întregirea numelui mutilat ΩΤΑ (sau ΩΤΑΚ) anevoie de apropiat de vreun nume grecesc cunoscut. Oliver, folosind o sugestie a lui Franciszek Piejko (la rîndu-i întemeiat pe numele unui magistrat monetar din Dyrrachion, unic exemplu înregistrat de Pape-Benseler), întregeşte Ὠτα[κός]; dar pe moneda în chestiune forma corectă e Σωτακός (cum a arătat nu demult L. Robert, *Monnaies de Troade*, Genève-Paris, 1966, p. 110, n. 5), ceea ce ne duce inevitabil la concluzia aceluiaşi învăţat, după care pe stela noastră am avea numele Ὠτα[κίλιος] (BÉ, 1966, nr. 276, p. 403), — cel dintîi roman pomenit într-o inscripţie din Histria, afară numai dacă nu ne-am găsi înaintea unui grec romanizat, cum pare probabil la o dată atît de timpurie.

R. 54 : τυχόντες μοι ἐν Τόμει. Fie că a venit aci pe mare (poate chiar la începutul misiunii dunărene), fie pe altă cale, e uşor de înţeles de ce guvernatorul va fi poposit un timp la Tomis, pe cale de a deveni oraşul de frunte al „comunităţii" pontice : μητρόπολις καὶ πρώτη τοῦ εὐωνύμου Πόντου (IGR, I, 630). Aci aveau loc serbările periodice în cinstea împăraţilor, organizate de mai-marele comunităţii (aşa-numitul pontarh), şi tot aci, probabil, întîlnirile guvernatorului Moesiei (mai tîrziu al Moesiei Inferioare) cu reprezentanţii diferitelor cetăţi de sub oblăduirea sa. Cf., în general, Stoian, *Tomitana*, p. 33 urm., Chr. Danoff, RE, Suppl. IX 1417 urm. şi, despre Tomis ca sediu al aşa-zisului κοινόν, J. Toutain, Mém. Soc. Ant. de France, LXII, 1901, p. 123—144 şi L. Robert, *Les gladiateurs*, p. 101—107, de completat cu Pippidi, *Scythica Minora*, p. 230—249 şi 250—256. — τὸ ψήφισμα cuprinsul decretului înmînat de soli guvernatorului nu e precizat, dar din context se înţelege că trebuie să fi avut caracterul unei manifestări de loialism faţă de împăratul pe tron ([τὴν εἰς τὸν Σεβασ]τὸν εὔνοιαν).

R. 56 : παρουσία, în înţelesul de „apariţie, prezenţă", e un cuvînt cu adînci rezonanţe în limba textelor elenistice şi neo-testamentare,

https://biblioteca-digitala.ro

exprimînd de cele mai multe ori intervenţia activă a unei divinităţi (astfel IG IV², 1, 122.33—34 : συνράψας δὲ τὰ[ν γ]αστέρα καὶ ποήσας ὑ[γιῆ] τὰν γυναῖκα τάν τε παρουσίαν τὰν αὐτο[ῦ π]αρενεφάνιζε ὁ Ἀσκληπιός . . . ; Ev. Mat. 24—27 : ὥσπερ γὰρ ἡ ἀστραπὴ ἐξέρχεται . . . οὕτως ἔσται ἡ παρουσία τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου), dar şi înfăţişarea înaintea supuşilor a unor suverani sau înalţi demnitari (OGIS, 139.9 (Philae) : οἱ . . . πραγματικοὶ πάντες . . . καὶ . . . ἡ λοιπὴ ὑπηρεσία ἀναγκάζουσι ἡμᾶς παρουσίας αὐτοῖς ποιεῖσθαι şi, mai ales, într-un text faimos din Olbia, în legătură cu apariţia sub zidurile cetăţii a unei căpetenii „barbare" venite să-şi primească darurile convenite : τοῦ τε βασιλέως Σαιταφάρνου παραγε(νομέ)νου εἰς τὸ πέρας ἐπὶ θεραπείαν, τῶν δὲ ἀρχόντων συναγαγόντων ἐκκλησίαν καὶ τήν τε παρουσίαν ἐμφανισάντων τοῦ βασιλέως κτλ. (IPE, I² 32).

R. 58 : πειράσομαι κτλ. Cu uşoare variante, formula se întîlneşte des în documente oficiale din ultimele veacuri ale Republicii şi din perioada de început a Principatului, cum ar fi scrisoarea citată mai sus a Scipionilor către locuitorii Herakleei de pe Latmos : ὑμ[εῖ]ς δὲ πρὸς πάντας τοὺς Ἕλληνας εὐνόως διακείμεν[οι τυγχά]νομεγ καὶ πειρασόμεθα, παραγεγονότων ὑμῶν εἰς τὴν ἡμετέρα[μ πίστιμ], ποιεῖσθαι τὴν ἐνδεχομένην, ἀεί τινος ἀγαθοῦ παρα[ίτιοι] γενόνεμοι (Sherk, *Rom. Documents*, 35.7—10, împreună cu alte cîteva texte din aceeaşi colecţie : 26 B 35 ; 38.82—83 ; 58.80—81).

R. 59 : περὶ δὲ Πεύκης καὶ τῶν στομάτων, v. mai sus adnotările la r. 17—18.

R. 59—60 : Cum s-a relevat în Notele critice, [διδαχθε]ίς e lecţiunea lui Ad. Wilhelm, întemeiat pe exemple împrumutate corespondenţei unor guvernatori sau împăraţi romani cu autorităţile oraşelor din Răsăritul asiatic. Alte texte în care διδάσκω are înţelesul de „a informa pe un magistrat despre o anumită stare de lucruri", la L. Robert, *Hellenica*, XI—XII, p. 252—254 şi BÉ 1970, 536, p. 446, în marginea unui document recent descoperit din Aphrodisia Cariei.

R. 60—61 : [τὰ τῶν προ]γόνων ὑμῶν ὅρια . . . v. mai sus notele 35 urm.

R. 61 : *Exemplum* etc. Începe aşa-numita *subscriptio* a Hotărîrii (r. 61—72), cuprinzînd formula de garantare a autenticităţii documentului din punctul de vedere al autorităţii romane. Formulare similare se citesc la sfîrşitul decretelor emanate de la înalţi dregători şi, mai ales, la sfîrşitul hotărîrilor luate de împăraţi sau de cancelaria imperială.

R. 62 : M'. Laberius Maximus (în text, *Marius* e o greşeală repetată a lapicidului sau a secretarului care i-a pregătit textul de gravat). *Praenomen*-ul corect e păstrat de CIL, XI 5067, XIV 4538, XVI 48 — la care se adaugă V. Velkov, VDI, 1961 (2), p. 69 urm. Guvernator de rang consular al provinciei Moesia Inferior între anii 100—102 (Stein, *Legaten*, p. 61), participant activ la primul război dacic (Dion Cassius, LXVIII 9, 4), în 103 *consul ordinarius* în tovărăşia lui Traian (Degrassi, *Fasti*, p. 31), mai tîrziu bănuit de complot şi *relegatus in insulam* de acelaşi împărat (SHA, *Vita Hadriani* 5, 5 şi, în general, Edm. Groag, RE. XII col. 250—254).

R. 63—64 : Data decretului e 25 octombrie 100 (r. 59), dar e probabil că cei doi cippi ajunşi pînă la noi au fost gravaţi la o dată ulterioară, poate în zilele Severilor, după Lambrino, RÉL, XVI, 1938, 27, poate

https://biblioteca-digitala.ro

sub domnia lui Marcus Aurelius (aproximativ 170 e.n.), după J. H. Oliver, GRB Studies, VI, 1965, p. 151.

R. 66—67 : *permitte*[*nte*] *Fabio Pompeiano.* Nici calitatea, nici vremea cînd îşi va fi exercitat funcţia acest personaj nu rezultă limpede din indicaţiile textului, aşa cum ni s-a păstrat. Dacă trebuie exclusă ipoteza că ar putea fi vorba de Fabius Postuminus, urmaşul lui Laberius la administraţia Moesiei Inferioare, cum lăsa să se înţeleagă H. Dessau, ÖJh, XXIII, 1926, Beibl. 355, n. 31 ; dacă nu socotim plauzibil nici că ar fi vorba de un guvernator al Moesiei Inferioare pînă acum neatestat, dar care ar fi trăit în prima jumătate a sec. al III-lea, cum ne îndeamnă R. Vulpe (*Actes de la XII-e Conférence „Eirene"...*, Bucureşti-Amsterdam, 1975, p. 671—678), nu ne rămîne decît posibilitatea de a vedea în el un dregător de rang inferior însărcinat cu păstrarea arhivei lui Laberius fie în provincia de la gurile Dunării, fie chiar la Roma, cum propune J. H. Oliver, *art. cit.*, p. 153—165. V. şi mai departe comentariul la nr. 69.

R. 68 : *Charagonius Philopalaestrus*, numele concesionarului vămii ţărmului trac la data decretului lui Laberius Maximus, e greşit transmis în ambele exemplare ale *Horothesiei* (v. mai sus Notele critice) şi a fost restabilit corect abia de D. Dečev, ÖJh, XXXI, 1939, Beibl. 130, urmat de editorii mai noi. — Numele ca atare nu ştiu să se întîlnească în vreun alt text de la noi sau de aiurea. Un Ἀραγώνιος e însă atestat într-o inscripţie din Alexandria Troadei (CIG, II add., p. 1129, n. 3558 b).

R. 69 : *postulanti ut* etc. Pretenţia lui Charagonius de a percepe *portorium* pentru peştele prins în Peuce şi în lacul Halmyris (Razelmul nostru) era pricina conflictului dintre histrieni şi *conductor*, a cărui concesiune — potrivit indicaţiei din rîndurile 71-72 — pare să se fi întins de la Dimum pînă la vărsarea Dunării în mare. De la această dispoziţie, obligatorie pentru pescari proveniţi din alte cetăţi, histrienii erau totuşi exceptaţi, şi aceasta e esenţa imunităţii acordate lor de împăraţi chiar de la intrarea cetăţilor pontice sub oblăduirea romană, respectată întocmai de guvernatorii ale căror scrisori sînt reproduse în anexa Hotărîniciei lui Laberius. În textul *subscripţiei*, clauza de scutire urma desigur în partea pierdută a documentului, în continuarea cuvintelor ... *usque ad mare*...

R. 70 : [*formam quam accepit*] ceea ce am numi astăzi „caietul de sarcini", parte integrantă a contractului de arendare.

R. 71—72 : [*canab*]*arum Dimensium.* Lecţiunea *canabarum* figurează limpede în exemplarul A. Înaintea publicării notei mele din St. clasice, VI, 1964, p. 331—342, terminaţia *arum* din exemplarul B era întregită cînd [*terr*]*arum* (Pârvan), cînd [*uicanor*]*um* (Nesselhauf). Despre *Dimum* (azi Beline, în R. P. Bulgaria), ca reşedinţă a unui *cuneus equitum Solensium* sub Imperiul tîrziu, şi anevoinţa de a concilia lecţiunea *Horothesiei* cu alte ştiri de istorie administrativă şi militară la Dunărea de Jos în sec. I—II e.n., cf. C. Patsch, RE, V, 649 ; Nesselhauf, *art. cit.*, p. 333 ; A. Mócsy, *Studien zu den Militärgrenzen Roms...*, Graz, 1967, p. 212 ; Fr. Vittinghoff, Chiron, I, 1971, p. 307.

69

Histria. Astăzi dispărută. „Aşchie din faţa scrisă a unei stele de calcar fin, găsită în ruinele din colţul de N al cetăţii, la Răsărit de poarta lui

https://biblioteca-digitala.ro

Anastasius". Dimensiuni : 10,3 × 12,5 cm. Înălţimea literelor : 15 mm. Sec. II e.n.

V. Pârvan, *Histria VII*, p. 47–51, nr. 40 (= SEG, II 45). Cf. D. M. Pippidi, *Contribuţii* ², p. 283, n. 91 şi J. H. Oliver, GRB Studies, VI, 1965, p. 151, n. 5.

- - - - - *His[triani?-orum?]*
- - - - - *[Pontiu]s Lael[ianus - - - -]*
[- - Ἀρουν]τίῳ Φλά[μμᾳ]
- - - - βουλὴ δῆμος
- - - - [? σπ]ουδήν - - - -

R. 1 : (?) his[t?] Pârvan. — R. 2 : slael[i?] Pârvan. — R. 3 : [Ἀρουν]τίῳ Φλά[μμᾳ] Pârvan.

Textul fragmentar nu lasă să se înţeleagă caracterul documentului (cu multă probabilitate un decret sau o scrisoare oficială a autorităţilor romane către histrieni) şi cu atît mai puţin o traducere legată a puţinelor cuvinte păstrate. De reţinut sînt, în textul latin, o menţiune a histrienilor (nu se vede în ce ordine de idei) şi numele lui M. Pontius Laelianus, guvernator al Moesiei Inferioare între 165 şi 170 (Stein, *Legaten*, p. 78—79), iar în cel grec, numele lui Arruntius Flamma, prefect al litoralului maritim sub împăratul Claudiu (supra, nr. 68, r. 13). Ipoteza lui Pârvan, după care fragmentul ar proveni dintr-o scrisoare a lui Flavius Sabinus, guvernatorul Moesiei din anii 50—57 către Arruntius Flamma, în legătură cu hotarele teritoriului histrian *(Histria VII*, p. 50 ; în acelaşi sens R. Vulpe, HAD. p. 118, n. 1), e de respins cu hotărîre, dacă, aşa cum am propus înainte şi cum se admite acum şi de un recent editor al *Horothesiei* lui Laberius Maximus, în r. 2 al fragmentului e de citit [*Pontiu*]*s Lael*[*ianus*] (James H. Oliver, GRB Studies, VI, 1965, p. 151, n. 5).

https://biblioteca-digitala.ro

70

Muz. Histria, inv. 12. Bloc de marmură vinătă rupt sus, jos şi la dreapta, descoperit în 1914/15 în placajul exterior al zidului sudic de la Zwinger-ul porţii principale. Dimensiuni: 23 × 93 cm. Înălţimea literelor: 20 mm (cu excepţia lui omicron, mai mic). După scris, sec. III î.e.n.

V. Pârvan, *Histria IV*, p. 515, nr. 5.

Ἡ βουλὴ καὶ ὁ δῆμος
Καλλιάδην Καλλιάδου
τὸν εὐεργέτην

„Sfatul şi Poporul cinstesc pe Kalliades al lui Kalliades, binefăcător al cetăţii".

Bază onorifică (mai degrabă decît baza unei statui, aşa cum presupunea primul editor), votată de Adunare pentru a răsplăti serviciile unui *everget* altminteri necunoscut. După Pârvan, documentul ar fi de la „sfîrşitul secolului al III-lea sau începutul secolului al II-lea î.e.n.". În judecata noastră, el trebuie să fie mai vechi şi anume din prima jumătate a sec. III cel mai tîrziu.

71

Muz. Histria, inv. 253. Bază de calcar ruptă sus şi la dreapta, găsită în campania 1951 în Zona sacră a cetăţii, în lucrările de dezvelire a templului lui Zeus Polieus. Dimensiuni: 37 × 69 × 46 cm. Înălţimea literelor: 35 mm. După scris, din sec. II î.e.n.

D. M. Pippidi, *Histria I*, p. 556, nr. 31.

Ἡ βουλὴ [καὶ] ὁ δ[ῆμος]
Ἀπατούρι[ον] Θεοπόμ[που]
τὸν εὐεργέτην

R. 1: KAI aproape şters, dar citeţ; la fel O. —R. 2: după *iota*, lipsesc două litere. ΘΕ puţin clare, totuşi sigure.

„Sfatul şi poporul au cinstit pe binefăcătorul obştii Apaturios, fiul lui Theopompos".

https://biblioteca-digitala.ro

Obiceiul de a răsplăti pe binefăcătorii cetății cu baze puse din fonduri publice — foarte răspîndit în cetățile grecești din toate epocile — a lăsat și alte urme la Histria unde, pe lîngă monumentul nostru, se cunosc bazele publicate în acest volum sub numerele 70 și urm. — din epocile elenistică și imperială.

72

Muz. Histria, inv. 135. Locul și data descoperirii necunoscute; oricum, în Cetate, între 1928—1941. Fragment dintr-o placă de calcar gălbui, ruptă sus, jos și la dreapta. Dimensiuni: 50 × 30 × 9 cm. Înălțimea literelor: 75 mm. Data: 128—138 e.n.

D. M. Pippidi, *Histria I*, p. 513, nr. 10.

[Imp(eratori) Caesari]
Diui [Traiani]
Part(hici) f(ilio) [Diui Neruae]
nep(oti) Tr[aiano]
Hadria[no Aug(usto)]
p(ontifici) m(aximo) tr(ibunicia) [p(otestate)...]
co(n)s[uli..... p(atri) p(atriae)?]

Deasupra r. 1, urmele a două litere, din care ultima ar putea fi partea de jos a unui O sau C. —R. 3: ultima literă, sigur F. —R. 7: după O, partea superioară a unei litere greu de identificat.

„Cezarului împărat Traian Hadrian Slăvitul, fiu al divinului Traian, biruitor al Parților, nepot al divinului Nerva, învestit cu puterea tribuniciană..., consul..., părinte al patriei?..."

Starea fragmentară a textului ne lipsește de arătarea împrejurării care a determinat săparea dedicației și, totodată, de unele indicații pe temeiul cărora s-ar fi putut ajunge la o mai precisă datare. Dacă, în r. 7, după titlul de consul figura acela de „părinte al patriei", limitele cronologice între care se situează inscripția ar fi 128—138.

73

Histria, inv. 294. Fragment dintr-o stelă de marmură, rupt sus, jos și la stînga, la dreapta mărginit de un chenar, găsit în Cetate nu se știe cînd, nici unde. Dimensiuni: 29 × 21 × 7 cm. Înălțimea literelor: 15 mm. Sec. II e.n.

D. M. Pippidi, SCIVA, XXXIII, 1982, p. 39, nr. 10.

- -
[Λ(ούκιον) Αἴλ(ιον) Καίσαρα, τὸ]ν ἐνφανέ-
[στατον Αὐτοκρά]τορος Καί-
[σαρος Τραιαν]οῦ Ἁδριανοῦ
[υἱόν, ὑπὲρ νείκης τύ]χης τε καὶ αἰ-
[ωνίου διαμονῆς - - - - - - - - - - - - - - - - - - -]

https://biblioteca-digitala.ro

Dedicaţia, prea mutilată pentru a putea fi întregită cu certitudine, e pusă în cinstea lui Lucius Ceionius Commodus, în inscripţii L. Aelius Caesar, din 136 fiu adoptiv al împăratului Hadrian, mort la 1 ianuarie 138.

74

Histria. În paramentul curtinei *a*, la încheierea cu turnul A, cu faţa scrisă spre exterior. Cip de marmură albă, foarte uzat de folosirea ca piatră de pavaj sau prag, înainte de a fi recuperat ca material de construcţie la zidirea incintei tîrzii. Dimensiuni : 157 × 59 × aprox. 60 cm. Înălţimea literelor : 35—40 mm *(omega* mai mic : numai 25 mm). Textul, din care s-au păstrat abia puţine litere la începutul şi la sfîrşitul rîndurilor, e într-o stare mizeră. 157 e.n.?

V. Pârvan, *Histria IV*, p. 660—661, nr. 41 ; I. I. Russu, St. clasice, II, 1960, p. 359—361.

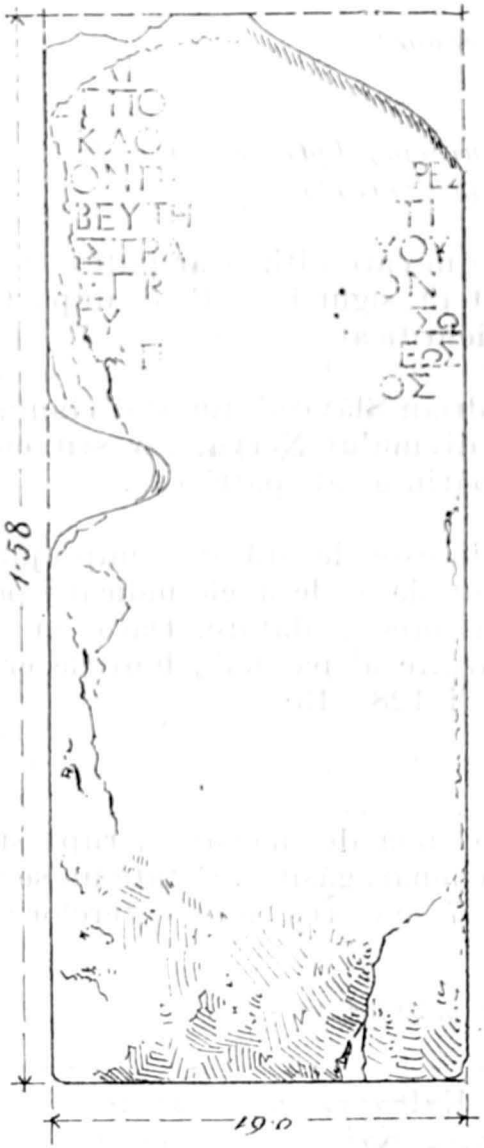

[Ἀγαθῇ Τύχῃ]
Τ. Πο[μπόνιον Πρό]-
κλο[ν Οὐϊτράσι]-
ον Π[ωλλίωνα πρεσ]-
βευτ[ὴν καὶ ἀντι]-
στρ[άτηγον τοῦ Σε]-
[βαστοῦ Καίσαρος]
[βουλὴ δῆμος τῆς]
[Ἰστριανῶν πόλεως]

„Noroc bun ! Sfatul şi Poporul cetăţii histrienilor cinstesc pe Titus Pomponius Proculus Vitrasius Pollio, trimis cu puteri pretoriene al Cezarului împărat (T. Aelius Hadrianus Antoninus Pius)".

https://biblioteca-digitala.ro

Întregirile sînt toate ale lui I. I. Russu, care a recunoscut caracterul inscripției mutilate și identitatea demnitarului onorat. Prezența lui Vitrasius Pollio e atestată numai pentru anul 157 e.n. de cînd datează inscripția bilingvă din Callatis publicată de T. Sauciuc-Săveanu, *Titus Vitrasius Pollio și orașul Callatis*, Cernăuți, 1936. Alte documente histriene din zilele aceluiași guvernator, mai departe sub numerele 149, 150.

75

Muz. Histria, inv. 121. Fragment dintr-un bloc de calcar rupt în toate părțile, găsit în Cetate nu se știe în ce împrejurări. Dimensiuni : 29 × 17 × 36 cm. Înălțimea literelor : 26 mm. (138—160 e.n.)

D. M. Pippidi, SCIVA, XXXIII, 1982, p. 39, nr. 11.

- - - OIX
[Hadriano Antonjino...
[- - - Αὐ]τοκράτορι Καίσ[αρι]
[- - - Ἁδ]ριανῷ Ἀντω[νείνῳ]

Împăratul onorat e Antoninus Pius *(Imp. Caesar T. Aelius Traianus Hadrianus Aug. Pius)*.

În lipsă de elemente mai concrete de titulatură, data precisă a dedicației nu poate fi stabilită.

76

Histria. Fragment astăzi pierdut dintr-o placă subțire de marmură, găsit în dărîmăturile din fața porții celei mari. Dimensiuni : 7,5 × 12 × 2 cm. Înălțimea literelor : 35 mm. Sec. II e.n.

V. Pârvan, *Histria VII*, p. 53, nr. 13.

[Ἀντωνεί]νῳ

Primul editor presupune, nu fără temei, că ar fi vorba de o frîntură dintr-o dedicație pentru un împărat din familia Antoninilor sau a Severilor.

77

Muz. Constanța, inv. 45. Altar votiv de calcar, rupt jos și greu vătămat pe latura dreaptă, aflat în com. Panduru, jud. Constanța, unde pare să fi fost adus din Histria la o dată necunoscută. Dimensiuni : 70 × 70

https://biblioteca-digitala.ro

× 62 cm. Înălţimea literelor : 30—40 mm *(theta* cu bara scurtă în interior şi *ypsilon* cu liniuţă transversală). Începînd cu r. 5, citirea anevoioasă din pricina ciocăniturilor pe care piatra pare să le fi suferit în antichitate. Data : 139—161 e.n.

I. Micu, *Călăuza vizitatorului*, p. 36, nr. 201 ; A. Rădulescu, SCIV, XIV, 1963, p. 78—79, nr. 1 (= SEG, XXIV 1910) ; J. David Thomas, ZPE, XI, 1973, p. 142. Cf. D. M. Pippidi, St. clasice, XVIII, 1979, p. 153—154.

Ἀγαθῇ τ[ύχῃ]
Τὸν υἱὸν το[ῦ Αὐτο]-
κράτορος [Καίσαρος]
Ἁδριανοῦ Ἀντ[ωνείν]-
νου Εὐσεβοῦς, [Μάρκον]
Αὐ[ρ]ήλ[ι]ον Οὐῆ[ρον]
[Καίσαρα, βου]λὴ δῆ[μος]
[Ἰστριαν]ῶν [πόλεως]

R. 5 : la sfirşit, [Μάρκον] J. David Thomas ; Λούκιον Rădulescu. —R. 6—7 : [Σεβαστόν] Rădulescu ; [Καίσαρα] J. David Thomas.

„Noroc bun ! Întru slava lui Marcus Aurelius Verus, fiul Cezarului împărat Hadrianus Antoninus cel Pios, pus-au această lespede Sfatul şi Poporul cetăţii histrienilor".

După reconstituirea primului editor, închinarea ar fi cinstit pe Lucius Aelius Aurelius Commodus în urma adoptării lui de Antoninus Pius. În realitate, cum s-a relevat cu drept cuvînt de J. David Thomas, dedicaţia nu poate fi pentru acesta, care nu devine *Augustus* decît după moartea părintelui său adoptiv, ci pentru celălalt fiu adoptat al lui Antoninus, viitorul împărat Marcus Aurelius, filozoful. Data documentului se situează astfel între 139 şi 161, iar altarul se adaugă altor monumente similare aduse în cetate din teritoriul histrian spre a servi ca materiale de construcţie după distrugerea Histriei de goţi (nr. 168, p. 300—301).

78

Histria. În placajul contrafortului extern din stînga porţii celei mari a cetăţii, pe faţa vestică a acestuia (r. 3 de sus), cip de calcar cu profilele tăiate. Dimensiuni : 180 × 62 × 62 cm. Înălţimea literelor : 45 mm (în r. 1), 40 mm (în celelalte). Gravură elegantă, puţin profundă. Ligaturi. *Hederae distinguentes*. Sec. II e. n.

V. Pârvan, *Histria IV*, p. 631, nr. 29 ; D.M. Pippidi, St. clasice, VII, 1965, p. 298—301 (=SEG, XXIII 1113).

https://biblioteca-digitala.ro

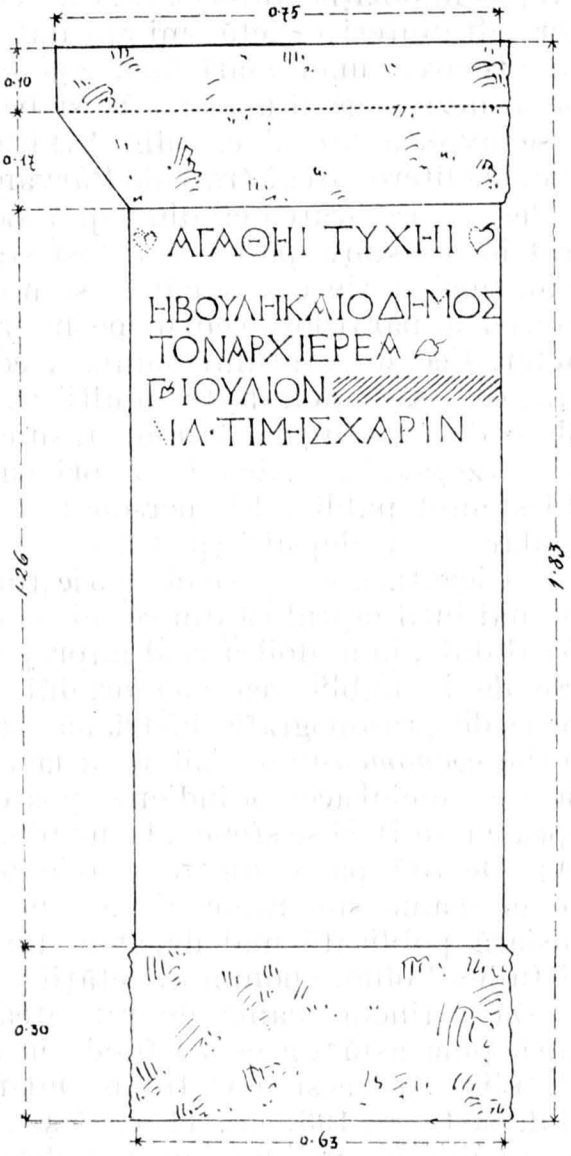

Ἀγαθῆι Τύχη[ι]
2 Ἡ βουλὴ καὶ ὁ δῆμος
τὸν ἀρχιερέ[α]
4 Γ. Ἰούλιον [Πωλλίω]-
[ν]α τιμῆς χάριν

R. 1: Τύχηι Pârvan; astăzi ultima literă nu se mai vede. — La fel, A de la sfîrșitul r. 3, unde a dispărut și palmeta din desenul publicat de Pârvan, *loc. cit.* — R. 4: după Ἰούλιον, ceea ce primul editor lua drept rasură nu-i decît golul lăsat de o lentă descompunere a pietrei. În lacuna de ca. 6 litere se disting, la început, urmele slabe a două haste verticale, mai departe conturul unui M sau a doi *lambda* apropiați, iar la sfîrșitul rîndului parte dintr-o circumferință.

„Noroc bun! Sfatul și Poporul pus-au această piatră întru cinstirea lui C. Iulius Pollio, mare preot (al cultului împăraților)".

După executarea copiei și a desenului publicat în *Histria IV*, p. 610, cipul a fost așezat de Pârvan cu fața scrisă spre interior, ceea ce a făcut cu neputință orice examen al inscripției vreme de 45 de ani. Abia în timpul lucrărilor de întărire și restaurare a unei părți din incinta tîrzie în vara 1959, blocul a fost scos din nou la iveală și cercetat cu grijă, înainte de

https://biblioteca-digitala.ro

a fi repus în poziţia anterioară. Cu acest prilej, verificînd copia primului editor, altminteri exactă, mi-am dat seama că lacuna de la sfîrşitul r. 4 nu e urmarea unei martelări, aşa cum presupunea Pârvan, ci efectul firesc al dezagregării unei pietre slabe sub influenţa agenţilor atmosferici. Aşa se explică faptul că, din 1914 pînă în 1959, procesul a continuat şi că unele litere înregistrate de Pârvan au dispărut cu totul. Aşa se explică, mai ales, împrejurarea că din capul locului singur *cognomenul* personajului onorat în inscripţie părea să fi fost şters, ceea ce Pârvan căuta să explice într-un mod puţin convingător, scriind : „întocmai cum, la condamnarea memoriei împăraţilor, vedem pe histrieni martelînd numai numele strict caracteristice împăratului damnat, cele moştenite rămînînd în fiinţă pe piatră, tot aşa şi aci, dintre mulţii *C. Iulii* din Histria,... persoane onorabile şi de nume foarte frumos răsunător roman, singur acest fost *archiereus*, [Ἀκορνίω]ν, [Αἰσχρίω]ν ori cum se va fi numit, se făcuse vrednic de blestemul public. El, personal, şi nu numele respectat de *C. Iulius* avea dar a fi pedepsit" (p. 632).

În legătură cu această teorie (inspirată, evident, de nevoile cauzei) relev mai întîi faptul că din *cognomenul* „damnat" stăruie pe piatră urme indiscutabile, în al doilea rînd împrejurarea că în patru decenii şi mai bine scurse de la publicarea memoriului lui Pârvan cunoştinţele noastre în materie de prosopografie histriană au sporit considerabil. În ce priveşte resturile *cognomen*-ului vizibile în lacună, ele au fost relevate în aparatul critic. Pe temeiul acestor indicii se poate susţine că supranumele în chestiune începea cu un Π şi se sfîrşea, la nominativ singular, în — ΩN (acuzativ — ΩNA). De altă parte, dintre textele de epocă romană susceptibile de a fi luate în seamă sub raportul care ne interesează e de reţinut inscripţia dionisiacă publicată mai departe sub nr. 204, care ne-a relevat numele unui Iulius Pollio, eponim al cetăţii în a doua jumătate a sec. II.

Dacă ţinem seama de raritatea Iuliilor în populaţia histriană — singurii pînă astăzi atestaţi fiind, în afara personajului de care vorbim, un C. Iulius Castus şi un C. Iulius Quietus, ambii în lista membrilor gerusiei (mai departe nr. 193, col. II, r. 25 şi 47 ; cf. şi catalogul cu nr. 196, r. 16) ; dacă nu uităm raritatea tot atît de mare a *cognomen*-ului Pollio ; dacă, mai ales, avem în vedere lungimea lacunei din textul de care ne ocupăm şi urmele încă vizibile ale cuvîntului dispărut, apare neîndoielnic că eponimul din inscripţia dionisiacă e unul şi acelaşi cu marele preot din inscripţia onorifică şi că numele lui întreg trebuie să fi sunat : C. Iulius Pollio.

O ultimă precizare e şi ea necesară. În comentariul primei ediţii (*Histria IV*, p. 632—633), Pârvan, fără a o spune lămurit, argumentează ca şi cum „marele preot" onorat de obştea histriană ar fi fost un ἀρχιερεὺς τοῦ κοινοῦ, cu alte cuvinte al federaţiei de oraşe din Pontul Stîng cunoscută sub numele de κοινὸν τῶν Ἑλλήνων sau κοινὸν τῆς Πενταπόλεως resp. τῆς Ἑξαπόλεως. „În Pontul Stîng — scrie el — demnitatea de ἀρχιερεύς şi cea de ποντάρχης sînt aşa de strîns legate, ... încît vedem ... pe aceeaşi persoană ocupîndu-le nemijlocit una după alta, sau chiar simultan..." (p. 632). În ciuda acestei recunoaşteri, ceva mai departe nu şovăie totuşi a face afirmaţia că „o identificare a pontarhiei cu simpla situaţie de ἀρχιερεὺς τοῦ κοινοῦ τῆς Πενταπόλεως (Ἑξαπόλεως) e absolut inadmisibilă" (p. 633). În realitate, în inscripţia pe care o comentăm Pollio e cinstit în calitate de ἀρχιερεύς *municipal*, nu în calitate

https://biblioteca-digitala.ro

de mare preot al federației pontice (distincția trebuie făcută și e confirmată de numeroase inscripții din alte orașe de pe țărmul de vest al Mării Negre (IGB, I² 16, 19, 51, 58, 71; cf. L. Robert, RevPhilol, XXXIII, 1959, p. 204, n. 2; Pippidi, *Scythica Minora*, p. 236 urm.; *id.*, St. clasice, XVII, 1977, p. 196—198). Așa fiind, n-are rost să stăruim asupra ipotezei potrivit căreia „lăsînd un loc liber așa de mare pe monumentul nostru în r. 3, (lapicidul) nu o făcea la întîmplare, ci în așteptarea pontarhiei, care trebuia să fie cît de curînd după arhieria Histriei" (p. 632). O privire asupra pietrei e de ajuns ca să învedereze faptul că în spațiul liber de după ἀρχιερέα n-ar fi avut în nici un caz loc adaosul: καὶ ποντάρχην și că, preferind să-l ocupe cu o frunză de iederă stilizată, lapicidul își menaja posibilitatea de a consacra întregul rînd 4 numelui sărbătoritului, pentru a-l pune astfel în evidență.

79

Histria. În rîndul de jos al marilor blocuri cu care e placată curtina *g*, în apropierea turnului *G*, mare bază de calcar compact, cu profilele tăiate. Cîmpul scris e vătămat la dreapta, sus și la nivelul ultimelor rînduri. Dimensiuni: 200 × 69 × 61 cm. Înălțimea literelor: în primul rînd, 37 mm; în rest, 40—45 mm.

V. Pârvan, *Histria VII*, p. 88, nr. 57 (= SEG, II 455).

Τὸν θειό[τατον]
Αὐτοκράτορ[α Καί]-
σαρα Λ(ούκιον) Σεπτίμ[ιον]
Σεουῆρον εὐσεβῆ
Περτίνακα Αὐγοῦ-
στον Ἀραβικόν, Ἀδι-
[αβενικόν], βουλὴ
[δῆμος Ἰστριανῶν].

„Întru cinstirea dumnezeiescului Împărat, Cezarul Lucius Septimius Severus Pertinax, cuviosul nostru August, învingător al arabilor și adiabenilor, ⟨pus-au această lespede⟩ Sfatul și Poporul histrienilor".

În dedicația închinată — potrivit titulaturii folosite — din anii 195—198 e.n. e de reținut o oarecare neregularitate în înșirarea epitetelor imperiale (*Pius Pertinax*) și folosirea latinescului Αὐγοῦστος pentru Σεβαστός.

80

Histria. Altar de calcar încastrat în curtina *i* a incintei tîrzii, cu fața scrisă în afară. Profilele au fost sfărîmate din antichitate, partea dreaptă e și ea vătămată, pe toată lungimea. Dimensiuni: 160 × 64 cm. Înălțimea literelor, îngrijit gravate: 45—50 mm. Data: 196—198 e.n.

https://biblioteca-digitala.ro

V. Pârvan, *Histria IV*, p. 641, nr. 32.

['Αγ]αθῆ[ι Τύχηι]
Τὸν υἱὸν τοῦ θε[ιο]-
τάτου Αὐτοκράτ[ο]-
ρος Λ. Σεπτιμί[ου]
Σεουήρο[υ] Περτ[ίνα]-
κος Μ. Αὐρήλ[ιον]
'Αντωνεῖνον Κ[αί]-
σαρα Σεβαστὸν [βου]-
λὴ δῆμος 'Ισ[τρι]-
ανῶν

„Noroc bun! Sfatul şi Poporul histrienilor cinstesc pe Cezarul August Marcus Aurelius Antoninus, fiul dumnezeiescului împărat Lucius Septimius Severus Pertinax".

Dedicaţie în cinstea lui Caracalla dintr-un moment cînd, dăruit de tatăl său cu titlul de *Caesar*, tînărul principe nu era totuşi formal asociat la domnie : din 196—198, prin urmare, dacă se admite, cu Pârvan, că titlul Σεβαστός, pe care oficial Caracalla n-avea să-l primească decît în 198, reprezintă în textul nostru o greşeală a autorităţilor histriene.

Pentru transcrierea greacă a numelui *Seuerus*, v. şi inscripţia nr. 79 ; pentru forma 'Ιστριανῶν, în loc de 'Ιστριηνῶν, inscripţia nr. 83 şi observaţiile lui Pârvan, *loc. cit.*, p. 642.

81

Muz. Histria, inv. 145. Fragment dintr-o stelă de marmură cu chenar, ruptă la stînga, sus şi jos, găsită în secţiunea practicată de-a lungul cetăţii

https://biblioteca-digitala.ro

în campania 1950. Dimensiuni : 20 × 27 × 12,5 cm. Înălțimea literelor : 20 mm. Din r. 2, abia vagi urme de litere ; r. 7 complet șters cu ciocanul. Data : 198 e.n. ?

D. M. Pippidi, *Histria I*, 542–544, nr. 20.

[Ὑπὲρ τῆς τῶν κυρίων αὐτοκρατό]-
[ρων νείκης τε καὶ αἰων]ίου δι[αμο]-
[νῆς, Λ. Σεπτιμίου] Σευήρου Περ-
[τίνακος καὶ Μ.] Αὐρηλίου Ἀντω-
[νείνου Σεβασ]τῶν, Εὐσεβῶν,
[Εὐτυχῶν, Μη]δικῶν, Ἀδιαβη-
[[νικῶν, καὶ Π. Σεπτιμίου Γέτα]]
[[Καίσαρος - - - - - - - - - - - - - - - - -]]

„Întru izbînda și veșnica dăinuire a împăraților L. Septimius Severus Pertinax și M. Aurelius Antoninus, cuvioșii și fericiții noștri augusti, biruitori ai mezilor și ai adiabenilor, precum și a Cezarului P. Septimius Geta...".

Cu multă probabilitate, dedicația e pusă din inițiativa și cu cheltuiala Sfatului și a Poporului histrian, ca toate celelalte cîte ni s-au păstrat (nr. 79, 80). În privința datei, e de ținut seamă de titlurile *Pius* și *Adiabenicus*, asumate de Septimius Severus în 195, și mai ales de acel de *Augustus*, conferit lui Caracalla în 198. Dacă întrebuințarea lor de redactorul inscripției e corectă (trebuie notat că epitetul Μηδικῶν nu figurează în mod obișnuit în titulatura Severilor) și ținem seamă de faptul că la săparea ei Geta (mort în 212) era încă în viață, fără să fi primit titlul de *Augustus*, pe care avea să-l capete în 209, ajungem la concluzia că inscripția n-ar putea data decît din anii 198—209, și mai degrabă din vara 198, cînd vestea asocierii la tron a lui Caracalla oferea supușilor din toate provinciile un prilej de a-și manifesta lealitatea. Pentru alte amănunte în legătură cu încadrarea cronologică a textului, v. și comentariul din *Histria*, I, p. 543—544.

82

Muz. Histria, inv. 295. Fragment dintr-o stelă de marmură ruptă sus, jos și la stînga, descoperit în 1954 în săpăturile din sectorul de SE al cetății. Dimensiuni : 24 × 18 × 7 cm. Înălțimea literelor : 15 mm. Rasură în rîndul al șaptelea. Rare ligaturi. Data : 198—199 e.n.

D. M. Pippidi, St. clasice, VII, 1965, p. 306–308, nr. 4.

[Ἀγαθῇι Τύχηι]
[Ὑπὲρ τῆς τῶν θειοτάτων αὐτ]ο[κρα]-
[τόρων νείκης τε καὶ τ]ύχης
[καὶ αἰωνίου διαμονῆς, Λου]κίου Σε-
[πτιμίου Σευήρου καὶ Μάρκ]ου Αὐρηλί-
[ου Ἀντωνείνου Σεβαστῶν Πα]ρθικῶν με-

https://biblioteca-digitala.ro

[γίστων καὶ Λουκίου Σεπτιμίου Γέτα]
[Καίσαρος καὶ Ἰουλίας Δόμν]ης Σεβα[σ]-
[τῆς, θειοτάτης μητρὸς κά]στρων, καὶ
[ὑπὲρ τῆς ἱερωτάτης σ]υνκλήτου
[καὶ ἱερῶν στρατευμά]τω[ν κ]αὶ ὑπὲ[ρ]
[τοῦ διέποντος τὴν ἐπαρχείαν ὑπατικοῦ]
- -

R. 2 : spre sfirşit, partea inferioară a unui *omicron*. —R. 6 : la urmă, N şi M în ligatură. —R. 7 : rasură conştiincioasă în care nu se citeşte nimic. —R. 8 : după A, loc pentru o singură literă. —R. 9 : la început, *sigma* sigur. —R. 11 : la început, TΩ citeţe, apoi lacună de trei litere, apoi *iota* singur, apoi *pi* şi *epsilon*, în ligatură.

„Noroc bun ! Pentru izbinda, norocul şi veşnica dăinuire a dumnezeieştilor împăraţi, auguştii L. Septimius Severus şi M. Aurelius Antoninus, mari biruitori ai parţilor, şi a cezarului L. Septimius Geta, şi a Iuliei Domna, dumnezeiască maică a taberelor, şi pentru preasfinţitul Senat, şi pentru guvernatorul provinciei consularul...".

Prea mutilată pentru a putea fi întregită cu exactitate literală, inscripţia închinată casei imperiale, senatului şi armatei de obştea histriană sau, poate, de vreo asociaţie, lasă totuşi să se înţeleagă că a fost săpată în anii 198—199, scurtă vreme după ce va fi ajuns la Histria vestea ridicării lui Bassianus la rangul de *Augustus* şi a lui Geta la acel de *Caesar*. După autorul biografiei lui Severus din *Historia Augusta*, ambele evenimente s-au petrecut în vara anului 198, cu prilejul cuceririi Ctesiphonului, cînd, ni se spune, „etiam filium eius Bassianum Antoninum, qui Caesar appellatus iam fuerat, annum XIII agentem participem imperii dixerunt milites Getam quoque, minorem filium, Caesarem dixerunt..." (SHA, *Vit. Seueri*, XVI 3—4). Biruinţa asupra parţilor e şi motivul pentru care, tot în vara anului 198, Septimius Severus asumă epitetul triumfal de *Parthicus Maximus*, oficial atribuit lui Caracalla începînd din 199 (Dessau, ILS, 421, n. 2 ; cf. Cagnat, *Cours* [4], p. 206, n. 1 şi 209). În aceste condiţii, ţinînd seamă de faptul că în dedicaţia pe care-o comentăm Septimius Severus şi Caracalla (oficial : M. Aurelius Antoninus) apar cinstiţi cu epitetul Παρθικοὶ μέγιστοι ; ţinînd seamă şi de amănuntul că lui Caracalla i se atribuie titlul de *Augustus*, iar lui Geta titlul de *Caesar*, pare probabil că dedicaţia a fost prilejuită de vestea cuceririi Ctesiphonului, urmată de promovările amintite în sînul casei imperiale.

83

Muz. Histria, inv. 51. Cip de calcar, descoperit nu se ştie în ce loc şi în ce împrejurări, între 1925 şi 1927. Dimensiuni : 175 × 60 × 58 cm. Rasură puternică în r. 3—4 ; în rest, textul perfect citeţ. Data : 198—200 e.n.

Sc. Lambrino, Dacia, III—IV, 1927/32, p. 407—408, nr. 5.

https://biblioteca-digitala.ro

['Αγαθῇ Τύχῃ]
[Αὐτο]κ[ράτορ]α [Καί]-
[[σαρα Μ. Αὐρ(ήλιον) 'Αντω]]-
[[νεῖνον Σεβ(αστὸν] υἱὸν]]
αὐτοκρά-
τορος Λ. Σεπτι-
μίου Σεουήρου
Εὐσεβ(οῦς) Περτ(ίνακος) Σεβ(αστοῦ)
'Αραβικοῦ
'Αδιαβ(ηνικοῦ) Παρθικοῦ
βουλὴ δῆμος
'Ιστριηνῶν

„Noroc bun! Sfatul şi Poporul histrienilor cinstesc pe Cezarul împărat Marcus Aurelius Antoninus, Slăvitul, fiul împăratului Lucius Septimius Severus, Cuviosul, Dîrzul, Slăvitul, biruitorul arabilor, al adiabenilor şi al parţilor".

O dedicaţie aproape identică, închinată de autorităţile histriene lui Caracalla, sub nr. 88. După unele particularităţi ale titulaturii împăratului şi presupunînd că autorităţile histriene erau corect informate de schimbările de formular intervenite la Curtea din Roma, — Σεβαστός din mai 198, Εὐσεβής din aprilie 200, — pare probabil că săparea inscripţiei se situează între aceste două date. Alte dedicaţii histriene pentru Caracalla singur sau asociat cu Septimius Severus sau Geta, sub numerele 87, 90.

84

Muz. Histria, inv. 155. Aşchie dintr-o placă de marmură ruptă în toate părţile, descoperită în 1950 în secţiunea efectuată de-a curmezişul cetăţii. Dimensiuni: 14 × 14,5 × 2 cm. Înălţimea literelor: 20 mm. După scris, din sec. II/III e.n.

D. M. Pippidi, *Histria I*, p. 545, nr. 21.

- - - - - - - - - - - - - - - - - [τ]οῦ Κυρίου
- - - - - - - - - - - - - - - - - [Α]ὐτοκρ[άτορος]
- - - - - - - - - - - - - - - - - ['Αδια]βη[νικοῦ]

R. 2: înaintea lui Y, sigur vîrful unui A; tot aşa, după P. — R. 3: înainte de B, poate începutul unei haste verticale, poate vîrful unui A? La sfîrşit, H neîndoios.

Inscripţie onorifică sau monumentală, după scris din vremea Severilor. Κύριος din r. 1 (pentru care v. mai departe nr. 99) şi epitetul triumfal 'Αδιαβηνικός din r. 3, îndreaptă gîndul spre Septimius Severus sau Caracalla.

85

Muz. Histria, inv. 451. Două fragmente dintr-o placă de marmură ruptă în toate părţile, descoperite în săpăturile de degajare a edificiului termal II,

https://biblioteca-digitala.ro

în afara incintei de după catastrofa gotică. Dimensiuni : 21 × 15 × 1,5 cm. Înălţimea literelor : 30 mm. Data : sec. II e.n.

Al. Suceveanu, *Histria VI*, p. 131—132, nr. 1.

- - - - - - - - - - - - - - - - - -
- - [δημαρχικ]ῆς ἐξο[υσίας] - -
- - - [π]ατρὶ π[ατρίδος] - - -
- - [ὑπάτῳ τὸ] β′ βου[λὴ δῆμος] - -
- - [πρεσβευτο]ῦ καὶ ἀντ[ιστρατήγου - -]
- - - - ηγ - - - -

„... al puterii tribuniciene,... părinte al patriei... consul a doua oară, Sfatul şi Poporul (cetăţii histrienilor)... (trimis imperial, cu puteri pretoriene...).

Inscripţia e în cinstea unui împărat al cărui nume s-a pierdut şi a cărui identitate nu se poate deduce din titulatura imperială trunchiată. Tot aşa, nu se poate face nici o presupunere cu privire la persoana guvernatorului şi vremea administraţiei lui moesice.

86

Histria. Bază cu profilele tăiate, încastrată în rîndul de jos al pietrelor de placaj din curtina *i*, în apropierea turnului I, îndată deasupra soclului. Dimensiuni : ca. 200 × 68 × 58 cm. Înălţimea literelor : 40—50 mm.

V. Pârvan, *Histria VII*, p. 89—90, nr. 58.

Ἀγαθῇι τύχηι
Τὴν Σεβαστὴν Ἰου-
λίαν Δόμναν, βου-
λὴ δῆμος Ἰστρια-
νῶν.

„Noroc bun ! Sfatul şi poporul histrienilor cinstesc pe Slăvita Iulia Domna".

După presupunerea plauzibilă a primului editor, dedicaţia, de o sobrietate neobişnuită, va fi fost pusă în acelaşi timp cu nr. 87, datînd deci tot dintr-un an cuprins între 195—198 e.n.

87

Muz. Histria, inv. 22. Fragment din partea superioară a unei stele de marmură ruptă jos şi la dreapta, găsit într-una din campaniile 1914/15 în dărîmăturile de lîngă portiţa IV a incintei tîrzii, pe curtina *k*. Înălţimea (la stînga) : 20 cm, (la dreapta) : 30 cm ; lăţimea : 70 cm ; grosimea : 17 cm. Înălţimea literelor : 15 mm. Cîmpul inscripţiei e înconjurat de un chenar bogat profilat. În r. 6, rasură. Data : 198—201 e.n.

https://biblioteca-digitala.ro

V. Pârvan, *Histria IV*, p. 637–641, nr. 31.

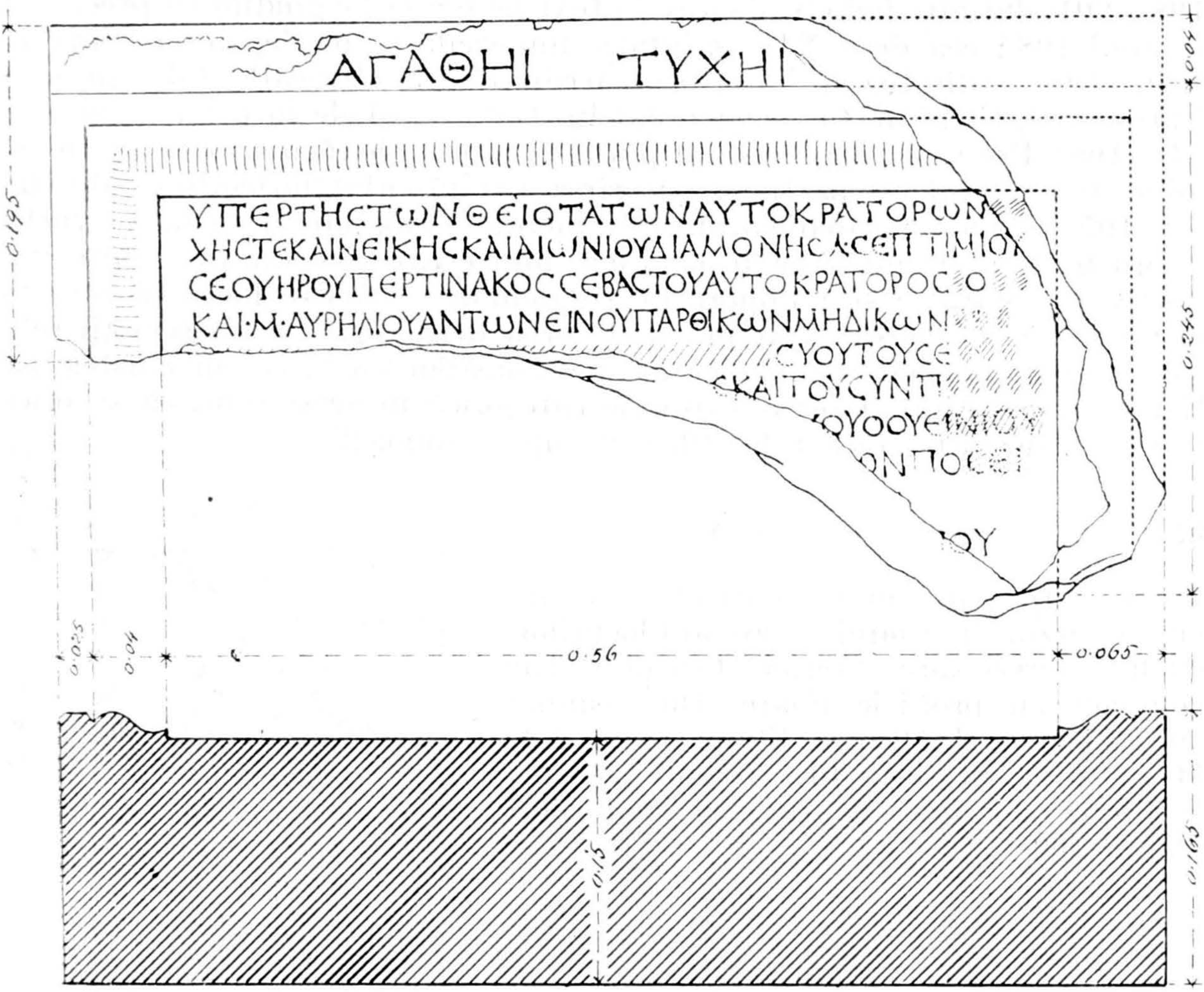

'Αγαθῆι Τύχηι
Ὑπὲρ τῆς θειοτάτων αὐτοκρατόρων [τύ]-
χης τε καὶ νείκης καὶ αἰωνίου διαμονῆς Λ. Σεπτιμίο[υ]
Σεουήρου Περτίνακος Σεβαστοῦ αὐτοκράτορος [τ]ὸ [ια']
καὶ Μ. Αὐρηλίου 'Αντωνείνου, Παρθικῶν, Μηδικῶν
⟦καὶ Π. Σεπτιμίου Γέτα ἐπιφανεστάτου Καίσαρο⟧ς, υἱοῦ τοῦ Σε[βασ]-
[τοῦ καὶ 'Ιουλίας Δόμνης Σεβαστῆς] καὶ τοῦ σύνπ[αντος]
[αὐτῶν οἴκου καὶ τοῦ διέποντος τὴν ἐπαρχείαν ὑπατικ]οῦ 'Οουει-
[νίου]
[Τερτύλλου, πρεσβευτοῦ Σεβαστῶν ἀντιστρατήγου . . .]ον πο
- ιου

„Noroc bun! Întru norocul, izbînda și veșnica dăinuire a dumnezeieștilor împărați Lucius Septimius Severus Pertinax Slăvitul, *imperator* pentru a XI-a oară, și a lui Marcus Aurelius Antoninus, mari învingători ai parților și ai mezilor, ... și a prea-luminatului Cezar Publius Septimius Geta, fiul Slăvitului și al Slăvitei Iulia Domna, și a întregului lor neam, și a guvernatorului provinciei, consularul Ovinius Tertullus, trimis al împăraților cu puteri pretoriene..."

https://biblioteca-digitala.ro

Numele guvernatorului Ovinius Tertullus datează inscripţia din anii 198—201, dar alte indicii spicuite în text ne fac să ne gîndim cu precădere la anul 198 : cea de-a XI-a salutaţie imperială a lui Septimius Severus (vara 198), calitatea de *Augustus* atribuită lui Caracalla (M. Aurelius Antoninus), titlul de *Caesar* acordat lui Geta (ambele în prima jumătate a lui 198). Pretextul dedicaţiei ar putea fi biruinţele răsunătoare ale romanilor în războiul cu parţii şi cucerirea Ctesifonului (noiembrie—decembrie 197), dar numele dedicantului s-a pierdut şi nu putem şti dacă e vorba de un particular sau — ca în cele mai multe cazuri similare — de o iniţiativă a „Sfatului şi a Poporului histrienilor". Pârvan făcea în această privinţă presupunerea că ar putea fi vorba de omagiul unei asociaţii religioase (cf. mai departe, dedicaţia „dionisiaştilor vîrstnici" în cinstea lui Elagabal, nr. 99), dar orice afirmaţie categorică în acest sens, ca şi orice încercare de întregire a r. 9—10, sînt supuse îndoielii.

88

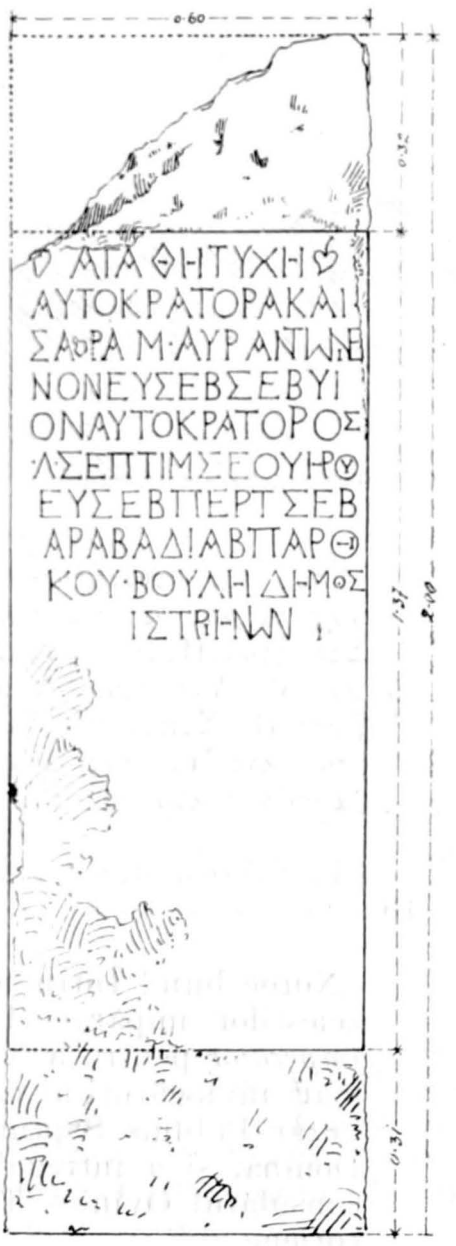

Histria. În paramentul curtinei *i* a incintei tîrzii, în rîndul de jos al blocurilor, cu faţa scrisă spre exterior. Cip de calcar compact cu profilele tăiate. Dimensiuni : 201 × 60 cm. Înălţimea literelor : în r. 1, 50—60 mm ; în rest, 40—50 mm. Ligaturi şi litere mai mici la sfîrşitul rîndurilor. Data : 200—210 e.n.

V. Pârvan, *Histria IV*, p. 642, nr. 33.

Ἀγαθῇ Τύχῃ
Αὐτοκράτορα Καί-
σαρα Μ. Αὐρ(ήλιον) Ἀντωνεῖ-
νον Εὐσεβ(ῆ) Σεβ(αστὸν) υἱ-
ὸν Αὐτοκράτορος
Λ. Σεπτιμ(ίου) Σεουήρου
Εὐσεβ(οῦς) Περτ(ίνακος) Σεβ(αστοῦ)
Ἀραβ(ικοῦ) Ἀδιαβ(ηνικοῦ) Παρθι-
κοῦ, βουλὴ δῆμος
Ἰστριηνῶν

https://biblioteca-digitala.ro

„Noroc bun! Sfatul și Poporul histrienilor cinstesc pe Cezarul împărat M. Aurelius Antoninus, cuviosul nostru August, fiul împăratului L. Septimius Severus, Cuviosul, Dîrzul, Slăvitul, biruitor al arabilor, al adiabenilor și al parților".

Dedicația e pusă în cinstea lui Caracalla, dar datarea ei exactă e îngreunată de neglijența cu care sînt folosite în text unele elemente ale titulaturilor imperiale. Epitetele triumfale ale lui Septimius Severus sînt din anii 195—198, ca și epitetul *Pius* (195). Dar asociatul său la domnie nu capătă titlul de *Augustus* decît în 198 și pe acel de *Pius* la 1 aprilie 200. Inscripția datează deci cu multă probabilitate din acest an; oricum, e anterioară morții lui Septimius Severus (14 februarie 211).

89

Histria, în zidul curtinei *g*. Cip onorific de calcar compact, cu profilele tăiate, așezat cu fața scrisă spre exterior. Înălțimea monumentului: 210 cm; lățimea: 74 cm. Înălțimea literelor: 40 — 42 mm (în r. 5 — 7, *omicron* mai mic). Între r. 1—2, spațiu liber. Data: 212—217 e.n.

V. Pârvan, *Histria IV*, p. 644—646, nr. 34; K. E. Illing, Berl. Philol. Wochenschrift, LVII, 1917, col. 1673, nr. 3.

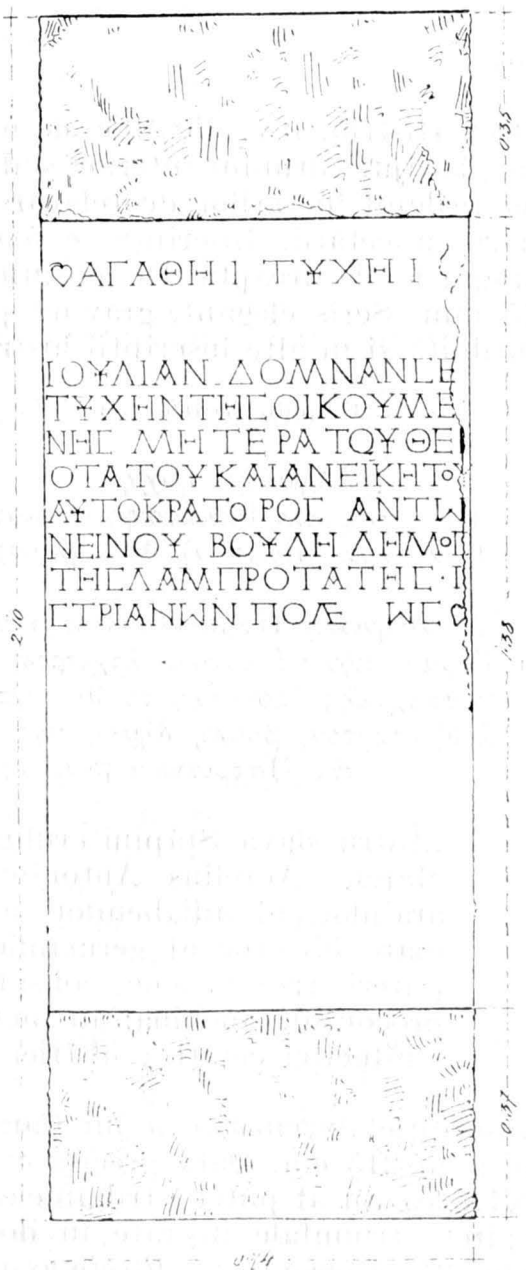

Ἀγαθῇ Τύχῃ
Ἰουλίαν Δόμναν Σε(βαστὴν)
Τύχην τῆς οἰκουμέ-
νης, μητέρα τοῦ θει-
5 οτάτου καὶ ἀνεικήτο[υ]
αὐτοκράτορος Ἀντω-
νείνου, βουλὴ δῆμος
τῆς λαμπροτάτης Ἰ-
στριανῶν πόλεως

https://biblioteca-digitala.ro

R. 2—3 : Σε(βαστὴν) Τύχην Pârvan ; εὐτυχήν Illing. R. 6 : 'Αντιν Illing, desigur din inadvertenţă.

„Noroc bun ! Sfatul şi Poporul prea-strălucitei cetăţi a histrienilor cinstesc pe Slăvita Iulia Domna, Zina bună a lumii întregi, maică a împăratului Antoninus".

Cum a relevat cu dreptate primul editor, data dedicaţiei e de căutat între 26 febr. 212, cînd e asasinat Geta, şi 8 aprilie 217, data morţii lui Caracalla. Din bogata literatură despre soaţa lui Septimius Severus, v. în ultimă instanţă Jean Babelon, *Impératrices syriennes*, Paris, 1957, p. 29—203, fără a uita paginile inspirate ale lui Ernest Renan despre atmosfera spirituală din Roma Severilor (*Marc Aurèle*, Paris, 1929, p. 489—498).

90

Muz. Histria, inv. 45. Bloc de marmură folosit ca material de construcţie în placajul turnului interior sudic al porţii principale, descoperit în 1954 cu prilejul lucrărilor de relevare a complexului monumental din această parte a cetăţii. Inscripţia e foarte puţin vătămată în stînga şi într-un singur loc la dreapta. Dimensiuni : 162 × 62 × 22 cm. Înălţimea literelor : 45 mm. Scris elegant, gravură profundă. Caracteristică, forma lui *omega*, întîlnită şi în alte inscripţii histriene din vremea Severilor. Data : 215 e.n.

D. M. Pippidi, *Histria I*, p. 530, nr. 16.

'Αγαθῆι Τύχηι
[Τ]ὸν γῆς καὶ θαλάσσης δεσπότην αὐτοκράτορα
[Κ]αίσαρα Μ(άρκον) Αὐρ(ήλιον) 'Αντωνεῖνον, Εὐσεβῆ Σεβ(αστὸν)
'Αραβικ[ὸν]
'Αδιαβηνικὸν Παρθικὸν Βρεταννικὸν μέγιστον,
Γερμανικὸν μέγιστον, ἀρχιερέα μέγιστον,
δημαρχικῆς ἐξουσίας τὸ θι', ὕπατον τὸ δ', π(ατέρα) π(ατρίδος),
ἀνθ[ύπα]τον, βουλὴ δῆμος τῆς λαμπροτά-
τῆς 'Ιστριανῶν πόλεως

„Întru slava Stăpînitorului mării şi al pămîntului, Cezarul împărat Marcus Aurelius Antoninus, cuviosul nostru August, biruitor al arabilor, al adiabenilor, al parţilor, mare biruitor al britannilor, mare biruitor al germanilor, mare pontifice, în al XIX-lea an al puterii tribuniciene, consul pentru a patra oară, părinte al patriei, proconsul, închinat-au această lespede Sfatul şi Poporul prea-strălucitei cetăţi a histrienilor".

Inscripţie de cinstire a lui Caracalla, închinată de autorităţile histriene în anul 215 e.n. Data precisă e oferită de menţiunea în r. 6 a celui de-al XIX-lea an al puterii tribuniciene a împăratului, toate celelalte titluri şi epitete triumfale înşirate în document fiind anterioare ; consul IV din anul 213, *Germanicus Maximus* din 213, *Arabicus* şi *Adiabenicus* din anii 213—214 (Cagnat, *Cours* [4], p. 209—210).

https://biblioteca-digitala.ro

Împrejurarea care a prilejuit omagiul ar putea fi succesul obținut de împărat în conflictul cu parții, pe la începutul anului 215, cînd, prin tratative diplomatice mai curînd decît prin forța armelor, a izbutit să obțină de la Vologaeses al V-lea unele concesiuni favorabile romanilor (W. Reusch, *Der historische Wert der Caracallavita in der SHA*, Leipzig, 1931, p. 34 urm.). Dar nu trebuie trecut cu vederea nici faptul că în anii 213 și 214, înainte de a se deplasa în Răsărit, Caracalla întreprinsese mai multe campanii de-a lungul frontierei Dunării împotriva alamanilor și a chattilor, apoi împotriva carpilor, aliați probabil cu goții (F. Altheim, *Die Soldatenkaiser*, Frankfurt a.M., 1939, p. 80; C. Daicoviciu, St. clasice, VII, 1965, p. 235—250; D. Van Berchem în *Actes du IX-e Congr. intern. d'Études sur les Frontières romaines*, București, 1974, p. 301—305). Este vremea cînd, din inițiativa lui Caracalla și sub directa sa supraveghere se reorganizează sistemul de apărare a Daciei de Nord (a se vedea inscripțiile oglindind activitatea desfășurată în acești ani pe teritoriul Daciei: BSH, XV, 1929, p. 73—82; AISC, I 2 (1928/32), p. 60 c; Dacia, VII—VIII, 1937/40, p. 326, nr. 7) și cînd, în Moesia Inferioară sau poate la Nord de gurile Dunării (R. Vulpe, DID, II, p. 201 urm.) se poartă lupte grele, încununate de succes, pomenite în inscripția funerară a unui veteran din Oescus (CIL, III 14416; cf. V. Pârvan, Riv. Fil. Istr. classica, II, 1924, p. 221). Temeiurile pentru o manifestare de lealism nu lipseau dar histrienilor în momentul cînd închinau frumoasa lor lespede, și aceasta ne dispensează de a căuta mai de aproape evenimentul care a motivat-o.

Pompoasa formulă care face din împăratul roman un γῆς καὶ θαλάσσης δεσπότης prinde să se impună în timpul dinastiei Severilor (IGR, I 1063; III 468, 1422; IV 1012, 1013, 1109, 1204 b, 1354 — toate din zilele lui Caracalla. Dar cf. și IGR, III 27 (Macrinus), IGR, III 53 IGB, III 2 1567 (Severus Alexander), 1197 (Philippus Arabs), IGB III 2, 1567 (Gallienus), IGB, II 645 (Aurelian), IGR, III 139 (Carus), 150, 1112, 1278, 1542 (Dioclețian). În prima jumătate a sec. III ea se va amplifica și, într-o dedicație histriană din anii 235—238, Maximin Tracul e proclamat nu numai „Stăpîn al mării și al uscatului" dar și „al întregului neam omenesc" (mai departe nr. 94; aceeași exprimare într-o dedicație pentru Iulian din anii 361—363: *Syll.*³, 906 a; cf. și inscripția în cinstea lui Decius: SEG, 794, și alta similară din timpul lui Gordian III: IGB, III 2, 1564, 1565). E de remarcat că, deși în întrebuințarea-i oficială această titulatură e tîrzie, ideea din care purcede e tot atît de veche ca Imperiul însuși. Încă din primii ani ai erei noastre numeroase pietre din Asia Mică și insule proclamă pe Augustus αὐτοκράτωρ γῆς καὶ θαλάσσης (L. Robert, RevPhilol, XIII, 1939, p. 181—183), iar o cunoscută inscripție din Acerrae îl slăvește ca viitor κοσμοκράτωρ: „nam quom te, Caesar, tempus exposcet deum caeloque repetes sedem qua mundum reges" (CIL, X 3757, r. 4—5; cf. CIL, XI 1421, r. 10: „totius... orbis terrarum *praeses* (Augustus)" și CIL, XII 4333, r. 14—16: „(Augustus)... quem felicitas *orbis terrarum rectorem* dedit").

Firește, concepția principelui-*cosmocrator*, în toate aspectele ei, nu se elaborează decît cu imperiul teocratic și, din acest punct de vedere, domnia lui Dioclețian reprezintă o dată mai mult o întorsătură hotărîtoare. Pentru opera de guvernămînt a acestuia, v. monografia lui W. Ses-

https://biblioteca-digitala.ro

ton, *Dioclétien et la Tétrarchie*, I (Paris, 1946), p. 183, 209, 391—392, care aminteşte, nu fără dreptate, precedentul elenistic al lui Demetrios Poliorcetes, înfăţişat, în cadrul serbărilor celebrate în cinstea lui de atenieni, dominînd imaginea lumii cunoscute (οἰκουμένη) îmbrăcat în mantia cosmică şi purtînd în jurul capului cele 12 semne ale Zodiacului (Duris din Samos la Athenaios, IV 253 E, cu observaţiile lui Fr. Cumont, CRAI, 1919, p. 323, n. 6 şi Victor Ehrenberg, *Aspects of the Ancient World*, Oxford, 1946, p. 179 urm.). Pentru dezvoltarea cultului imperial în Occident, în general, v. D. M. Pippidi, *Recherches*; L. Cerfaux - J. Tondriau, *Un concurrent du christianisme : le culte des souverains dans la civilisation gréco-romaine*, Tournai, 1957; Entretiens Hardt sur l'Antiquité classique XIX : *Le culte des souverains dans l'Empire romain*, Vandoeuvres-Genève, 1975.

Atributul măgulitor care, în r. 7—8, însoţeşte menţiunea Sfatului şi Poporului Histriei — λαμπροτάτη Ἰστριανῶν πόλις — e comun în epoca Severilor (poate chiar începînd cu domnia lui Caracalla); cf. numerele 89, 91, 92, 93, 99, 141 şi, în general, Pârvan, *Histria IV*, p. 646 şi D. M. Pippidi, St. clasice, XI, 1969, p. 243—245, pe lîngă J. şi L. Robert, BÉ 1970, 407.

91

Histria. În paramentul curtinei *g*. Cip de calcar compact cu profilele tăiate, rupt la dreapta şi la stînga, cu faţa scrisă spre exterior. Dimensiuni : 186 × 73 cm. Înălţimea literelor : 45 mm. Rasuri în rîndurile 2, 3, 4, 6 şi 7. Data : 217 e.n.

V. Pârvan, *Histria IV*, p. 649—652, nr. 36; E. K. Illing, Berl. Philol. Wochenschrift, XXXVII, 1917, col. 1637, nr. 2.

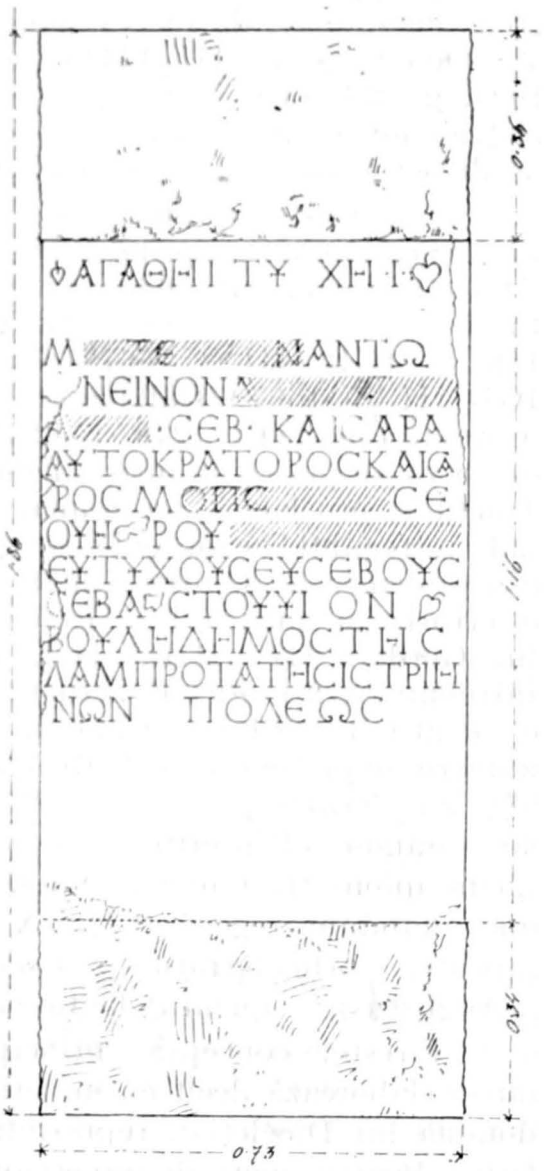

Ἀγαθῇ Τύχῃι
Μ(άρκον) [[Ὀπέλλιον]] Ἀντω-
νεῖνον Δ[[ιαδουμενι]]-
[[ανὸν]] Σεβ(αστὸν) Καίσαρα,
Αὐτοκράτορος Καίσα-
ρος Μ(άρκου) Ὀπε[[λλίου]] Σε-
ουήρου [[Μακρείνου]]
Εὐτυχοῦς Εὐσεβοῦς
Σεβαστοῦ υἱόν,
βουλὴ δῆμος τῆς
λαμπροτάτης Ἰστριη-
νῶν πόλεως

https://biblioteca-digitala.ro

R. 2 : în rasură, Αὐρήλιον Illing. — R. 3 : în rasură : Σεουῆρον Illing. —R. 6 : în rasură : Αὐρηλίου Illing. —R. 7 : Ἀντωνῖνου Illing.

„Sfatul și Poporul prea-strălucitei cetăți a histrienilor cinstesc pe Slăvitul Cezar M. Opellius Antoninus Diadumenianus, fiul Cezarului împărat M. Opellius Severus Macrinus, Slăvitul, Norocosul Cuviosul".

Ca de fiecare dată cînd și-a luat libertatea să publice inscripții copiate la Histria în timpul primului război mondial (cf. numerele 89, 92), fără să știe că toate fuseseră editate de Pârvan în 1916, Illing comite greșeli grave de transcriere și interpretare. În cazul de față, lacunele din text sînt completate ca și cum ar privi persoana lui Severus Alexander, cîtă vreme desenul executat de Dionisie Pecurariu cu obișnuita-i acribie nu lasă nici o îndoială că e vorba de M. Opellius Antoninus Diadumenianus, fiul și asociatul la domnie al lui M. Aurelius Macrinus, urmașul la tron al lui Caracalla.

Dintre abaterile de la formularul oficial al titulaturilor imperiale prezentate de documentul nostru, primul editor a relevat succesiunea Σεβαστὸς Καῖσαρ în loc de Καῖσαρ Σεβαστός. Asemenea abateri nu-s rare în inscripțiile de epocă imperială provenind din Răsăritul grec și n-au altă explicație decît lipsa de experiență a redactorului lor. Cît privește data documentului — 217 — e de presupus că a fost gravat odată cu dedicația pentru Macrinus (mai jos nr. 92.).

92

Cip de calcar cu fața scrisă la aer, în paramentul curtinei *g* a incintei tîrzii, la colțul cu turnul F. Profilele — superior și inferior — retezate. Dimensiuni : 175 ×75 cm. Înălțimea literelor : 45 mm (la sfîrșitul rîndurilor ceva mai mici). Cîteva ligaturi. Data : 217 e.n.

V. Pârvan, *Histria IV*, 647, nr. 35. Recditată (fără a cunoaște ediția lui Pârvan și cu întregiri fanteziste) de K. E. Illing, Berl. Philol. Wochenschrift XXXVII, 1917, col. 1637, nr. 1.

Ἀγαθῇ Τύχῃ
Αὐτοκράτορα Καίσαρα
Μ(άρκον) Ὀ[πέλλιον] Σεουῆρον
[Μακρεῖνον], Εὐτυχῆ, Εὐ-
σεβῆ, θειότατον καὶ ἀ-
νείκητον Σεβ(αστὸν), δημαρχ[ι]-
κῆς ἐξουσίας, πατέρα π[α]-
τρίδος, ἀρχιερέα μέγι-
στον, ἀνθύπατον,
βουλὴ δῆμος τῆς λαμ-
προτάτης Ἰστριηνῶν
πόλεως

https://biblioteca-digitala.ro

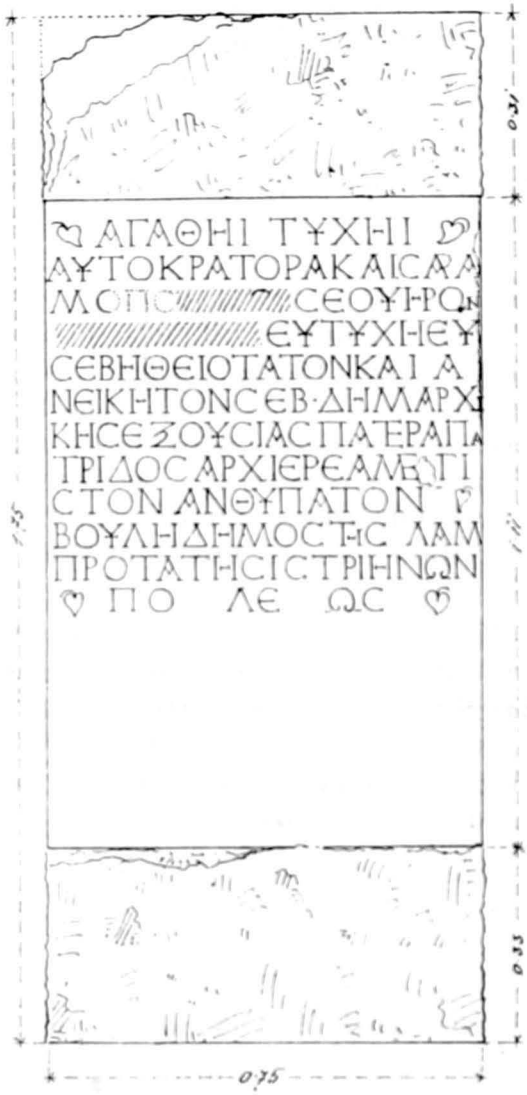

R. 3 — 4 : numele împăratului în parte ciocănit, totuși primele trei litere din r. 3 neîndoioase, ceea ce nu-l împiedică pe Illing să citească M.[AYPHΛION] ΣEOYHPON [ANTΩNEINON]. — R. 8 : lipsește în copia lui Illing. — R. 9 : [EK] TON ANΘYΠATON Illing.

„Noroc bun! Sfatul și Poporul prea-strălucitei cetăți a histrienilor cinstesc pe Cezarul împărat Marcus Opellius Macrinus, fericitul, cuviosul, dumnezeiescul nostru August, învestit cu puterea tribuniciană, părinte al patriei, mare pontif și proconsul".

Identificarea împăratului în cinstea căruia a fost pusă dedicația, așa cum a fost încercată de Pârvan, e ireproșabilă. La fel datarea textului, după toate probabilitățile din vara sau toamna anului 217. În schimb, cu totul greșite sînt întregirile propuse de Illing, după care împăratul cinstit ar fi Caracalla, iar inscripția, din anul 203.

93

Altar votiv de calcar descoperit într-una din campaniile 1914/15, așezat cu fața scrisă în jos în paramentul turnului exterior stîng al porții celei mari. Dimensiuni : 170 × 68 × 61 cm. Înălțimea literelor : 4—5 cm. Scris corect, îngrijit. Ligaturi. Numele imperiale șterse cu ciocanul, dar în parte citețe.

V. Pârvan, *Histria IV*, p. 653, nr. 37.

https://biblioteca-digitala.ro

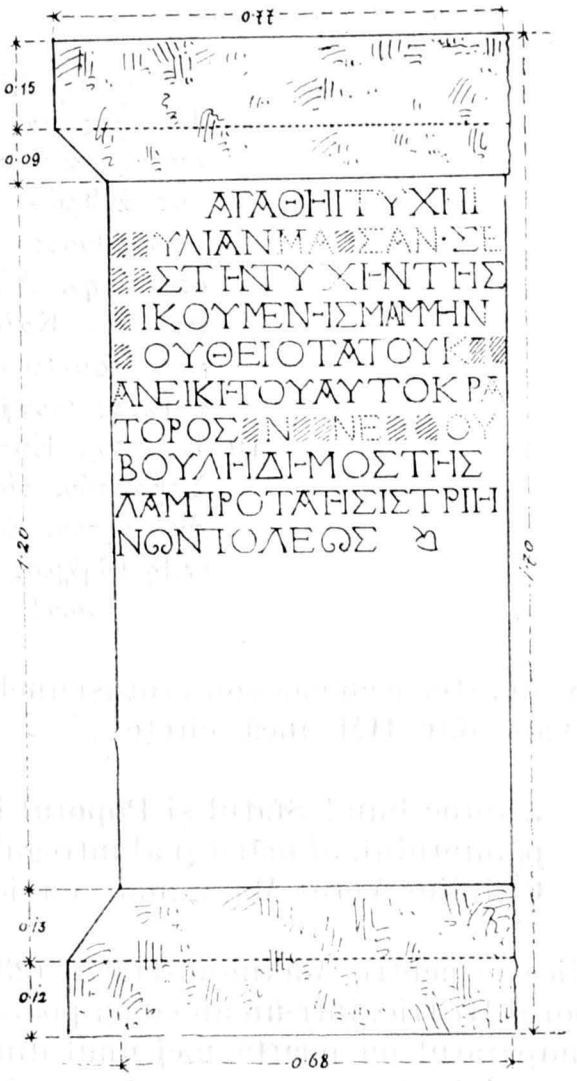

'Αγαθῆι Τύχη[ι]
['Ιο]υλίαν Μα[ῖσαν] Σ[ε]-
[βα]στήν, Τύχην τῆς
[Ο]ἰκουμένης, μάμμην
[τ]οῦ θειοτάτου κ[αὶ]
ἀνεικήτου Αὐτοκρ[ά]-
τορος [Ἀντωνείν]ο[υ],
βουλὴ δῆμος τῆς
λαμπροτάτης Ἰστριη-
νῶν πόλεως

„Noroc bun ! Sfatul și Poporul prea-strălucitei cetăți a histrienilor cinstesc pe slăvita Iulia Maesa, Ocrotitoarea lumii întregi, bunica dumnezeiescului și nebiruitului împărat Antoninus".

Inscripție de cinstire a femeii înzestrate cu excepționale însușiri de inteligență și voință care a fost Iulia Maesa, bunica lui Elagabal, al cărei rol activ în viața imperiului îndreptățește considerația de care s-a bucurat din partea locuitorilor a diferite provincii (SHA, *Anton. Elag.* XII 3). În Histria, pe lîngă dedicația pusă de asociația de credincioși ai lui Dionysos, unde numele ei apare asociat cu cel al lui Elagabal (nr. 99), Iulia Maesa a mai fost poate pomenită și în inscripția trunchiată, săpată pe plinta unei statui astăzi pierdute (nr. 182).

94

Bază de calcar folosită în paramentul turnului exterior stîng al porții celei mari, cu fața scrisă în sus și soclul prins în chiar ușorul porții externe. Dimensiuni : 128 ×67 ×65 cm. Înălțimea profilului superior, stricat : 28 cm. Înălțimea literelor, îngrijit săpate : 45—50 mm. 235 e.n.

https://biblioteca-digitala.ro

V. Pârvan, *Histria IV*, p. 657, nr. 39.

Ἀγαθῇι Τύχηι
Τὸν γῆς καὶ θα-
λάττης καὶ παν-
τὸς ἀνθρώ-
πων ἔθνους
δεσπότην, Αὐτο-
κράτορα Καίσαρα
[Γ. Ἰούλ(ιον) Οὒῆρον]
[Μαξιμεῖνον],
Εὐσεβῆ, Εὐτυχῆ,
Σεβαστόν, τὸν
ἀνείκητον, βοῦ-
[λ]ὴ [δ]ῆμος Ἰστριη-
[νῶν]

R. 8—9 : şterse cu ciocanul, totuşi unele litere vizibile. —R. 13 : ΔHM]OΣ Pârvan, dar HM încă citeţe.

„Noroc bun ! Sfatul şi Poporul histrienilor cinstesc pe Stăpînitorul pămîntului, al mării şi al întregului neam omenesc, Cezarul împărat C. Iulius Verus Maximinus, cuviosul şi fericitul August, nebiruitul".

Dedicaţie pentru Maximin Tracul (235—238 e.n.), închinată de Sfatul şi Poporul Histriei într-un an ce nu poate fi stabilit cu precizie. După faptul că împăratul nu poartă nici unul din epitetele triumfale asumate după 236, ca şi după imprejurarea că omagiul nu se adresează deopotrivă fiului şi moştenitorului prezumtiv al tronului, se poate presupune că inscripţia e din 235, şi anume dinainte de 29 august, dată la care, după ipoteza cea mai plauzibilă, Maximus a fost proclamat Caesar (J. Vogt, *Die alexandrinische Münzen*, I, p. 189 ; cf. G. Bersanetti, *Studi sull'imperatore Massimino il Trace*, Roma, 1940, p. 52—53). Iniţiativa autorităţilor histriene ar data în aceste condiţii din primele luni ale domniei lui Maximinus, cînd astfel de manifestări de lealism îşi găsesc explicaţia cea mai firească.

Pentru pomposul titlu acordat împăratului de histrieni, vezi mai sus nr. 90 şi comentariul.

95

Histria. Bloc de calcar tăiat sus şi jos, întrebuinţat ca material de construcţie în uşorul stîng al porţii celei mari din incinta tîrzie. Dimensiuni : 117 ×69 ×62 cm. Înălţimea literelor : 45—50 mm. Numele imperiale din r. 3—4 şi 7—8 ciocănite. Data : 235—238 e.n.

V. Pârvan, Dacia, II, 1925, p. 244, nr. 42.

https://biblioteca-digitala.ro

Ἀγαθῇι Τύχηι
Τὸν θεοφιλέστα-
τον Καίσαρα [[Γ. Ἰούλ(ιον)]]
[[Οὐῆρον Μάξιμον]]
5 υἱὸν τοῦ κυρίου ἡ-
μῶν Αὐτοκράτο-
ρος [[Γ. Ἰουλ(ίου) Οὐήρου]]
[[Μαξιμείνου]]
βουλὴ δῆμος
10 Ἰστριηνῶν

„Sfatul și Poporul histrienilor cinstesc pe Cezarul mult-iubit de zei C. Iulius Verus Maximus, fiul Stăpînului nostru împăratul C. Iulius Verus Maximinus".

Limitele cronologice în care se încadrează dedicația sînt acele ale domniei lui Maximinus. Alte altare închinate tînărului Cezar la Histria, mai departe nr. 320, 321, 346 ; la Capidava, ISM, V 20.

Moesia Inferioară fiind una din provinciile care au luat atitudine împotriva lui Maximinus după izbucnirea conflictului dintre aceasta și Senat (Bersanetti, *Studi sull'imperatore Massimino il Trace*, p. 62), putem presupune că martelarea numelor imperiale din dedicația noastră trebuie să se fi produs în vara 238.

https://biblioteca-digitala.ro

96

Muz. Histria, inv. 460. Fragment dintr-o edicula de marmură ruptă in toate părţile, descoperit în campania 1970, în lucrările de restaurare a termelor din afara zidurilor Cetăţii (terme 2). Înălţimea literelor: 10—12 mm. Sfirşitul sec. II e.n. — inceputul sec. III e.n.

Al. Suceveanu, *Histria VI*, p. 132, nr. 4.

[Ἀγα]θῇ Τύχῃ. [Ὑπὲρ] τῆ[ς τοῦ]
[αὐτοκρ]άτορος νε[ίκης τε καὶ τύχης]
καὶ εἱερᾶς συνκλήτου καὶ
δήμου Ῥωμαίων - - - - -

„Întru izbînda şi norocul impăratului, a sfinţitului Senat şi a neamului romanilor ..."

Caracterul onorific al inscripţiei nu lasă loc îndoielii. Îndoielnică, în schimb, e încercarea de restituire a lacunelor şi identitatea împăratului cinstit. Probabil epoca Severilor.

Despre cultul stăpînirii romane in lumea greacă, sub Imperiu, v. R. Mellor, *The Worship of the Goddess Roma in the Greek World*, 1945.

https://biblioteca-digitala.ro

97

Histria, Zona sacră, baza S. Bloc de calcar ușor trapezoidal rupt sus și la dreapta, găsit împreună cu alte baze similare în preajma templului Afroditei, în campania 1972. Pe fața superioară a pietrei se vede clar lăcașul unde venea să se insereze extremitatea inferioară a unui relief sau a unei stele puse să cinstească o divinitate. Dimensiuni: 47×26 cm. Latura îngustă a bazei poartă — gravat cu stîngăcie — cuvîntul transcris mai jos. Data inscripției anevoie de precizat; oricum epoca imperială.

D. M. Pippidi, St. clasice, XIX, 1980, p. 109—110.

Βορέω[ν]

„Din partea tribului *Boreis*".

Indiferent ce formă va fi îmbrăcat, ofranda a cărei bază singură ni s-a păstrat are meritul de a ne oferi prima atestare explicită a tribului gentilic *Boreis* la Histria (alta, conjecturală, mai departe, sub nr. 191), pe lîngă cele două cunoscute dinainte: Ἀργαδεῖς și Αἰγικορεῖς (mai jos nr. 333, 334, provenite din *Vicus Quintionis*). Dacă nu uităm că un trib „al romanilor" (Ῥωμαίων) ne-a fost revelat și el la Histria de o dedicație descoperită în ultima vreme (mai departe nr. 142), înseamnă că din cele șapte triburi în care era împărțită populația orașelor vest-pontice în primele veacuri ale erei noastre urmează să se mai găsească dovada existenței la Histria a altor trei: Οἴνοπες, Γελέοντες, Ὅπλητες.

98

Muz. Histria, inv. 364. Fragment dintr-un vas-ofrandă de lut, de mari proporții, descoperit nu se știe în ce împrejurări, nici cînd, în săpăturile din cetate. Înălțimea maximă a fragmentului 18 cm; lățimea maximă: 29 cm; grosimea: 6 mm. De jur împrejurul gurii recipientului, inscripție greacă redusă la puține cuvinte (înălțimea literelor: 18 mm). Pîntecul vasului, împodobit cu vrejuri de iederă (simbol dionisiac prin excelență).

Reprodus fără alte deslușiri de D. M. Pippidi în BCH, LXXXIV, 1960, p. 438; reluat întocmai și în *Scythica Minora*, pl. XIX, 2 și XX.

- - - - - ἱερονείκαις κ - - - -
- - - ου γραμματεύον[τος - -]

https://biblioteca-digitala.ro

Cum rezultă din textul mutilat, vasul făcea parte dintr-o categorie oferită ca premii unei echipe biruitoare la un concurs „sacru" de muzică dionisiacă. Asemenea întreceri periodice sînt pomenite la Histria în numeroase inscripţii care ne-au păstrat nu numai numele coriştilor, dar şi pe ale instructorilor lor muzicali. Cf. numerele 100, 207.

99

Muz. Histria, inv. 29 A—B. Lespede de marmură de forma unei *tabula ansata*, ruptă în două părţi inegale descoperite la date diferite (fragmentul A în 1949). Dimensiuni laolaltă : 106 ×30 (26) ×12,5 cm. Dată fiind forma rupturii, lungimea lacunei variază cu fiece rînd. De altă parte, lungimea normală a rîndurilor trece şi ea de la 52 litere în primele trei rînduri la 47 semne în r. 7 (în fiecare din ele întregirile putînd fi considerate sigure). Scrisul, caracteristic inscripţiilor histriene din epoca Severilor.

D. M. Pippidi, *Histria*, I, p. 533—538, nr. 17 ; Dacia, N.S., III, 1959, p. 399, nr. 4 = *Epigr. Beiträge*, p. 162—163, nr. 4 ; *Studii. ist. rel.*, p. 246 — 247, nr. 5 (= SEG, XIX 477 ; XXIV 1120).

Ἀγαθῇ [Τύχῃ]
Ὑπὲρ τῆς τοῦ κυρίου αὐτοκράτορος Μ. [Αὐρ. Ἀντωνείνο]υ Σεβαστοῦ
Εὐσεβοῦς Εὐτυχοῦς τύχης καὶ Ἰουλία[ς Σεβαστῆς Μητρὸ]ς
κάστρων
καὶ τῶν κρατίστων ἐπάρχων τοῦ κυρίο⟨υ⟩ [αὐτοκράτορος] Οὐαλερίου
Κωμάζοντος καὶ Ἰουλίου Φλαβιανοῦ κ[αὶ ἱερᾶς συγ]κλήτου καὶ ἱερῶν στρατευμάτων καὶ ὑπὲρ τοῦ διέπο[ντος τ]ὴν ἐπαρχείαν ὑπατικοῦ Τ. Φλ. Νοουίου Ῥούφου καὶ βο[υλῆς] καὶ δήμου τῆς λαμπροτάτης Ἰστριηνῶν πόλεως, [ἡ] σπεῖρα Διονυσιαστῶν πρεσβυτέρων, οἱ περὶ πατ[έρα] Ἀχιλλ⟨έ⟩α Ἀχιλλᾶ
καὶ ἱερέα Αὐρ. Βίκτορα Κάστου [καὶ ἱεροφάν]την Φλ. Ἰουκοῦνδον καὶ Φλ. Σεουῆρον κ[αὶ - - - - - - - Ἀ]ριστίδην.

R. 4 : KYPIOA piatra. —R. 9 : AXIΛΛ piatra, dar cf. nr. 100.

„Noroc bun ! Întru izbînda Stăpînului nostru împăratul M. Aurelius Antoninus slăvitul, cuviosul, fericitul, şi a Iuliei Augusta, Maica taberelor, şi a preaputernicilor prefecţi ai stăpînului şi împăratului nostru, Valerius Comazon şi Iulius Flavianus, şi a sfinţitului Senat, şi a sfinţitelor oşti, a cîrmuitorului provinciei, consularul Titus Flavius Novius Rufus, şi pentru Sfatul şi Poporul prea-strălucitei cetăţi a histrienilor, ⟨pus-a această lespede⟩ cercul închinătorilor vîrstnici ai lui Dionysos, strînşi în jurul părintelui Achilleus al lui Achillas, preotului Aurelius Victor, fiul lui Castus, şi hierofantului Flavius Iucundus, precum şi în jurul lui Flavius Severus şi ... Aristides".

Dedicaţie în cinstea lui Elagabal — M. Aurelius Antoninus în documentele oficiale —, către care ne îndreaptă nu numai epitetele Εὐσεβοῦς, Εὐτυχοῦς, comune tuturor împăraţilor începînd cu el (Cagnat, *Cours*[4], p. 212),

https://biblioteca-digitala.ro

dar și numele unuia din prefecții pretoriului, Comazon, și al guvernatorului Moesiei Inferioare, Titus Flavius Novius Rufus, cunoscut dintr-o inscripție citată mai departe.

La omagiul adus împăratului (alte două dedicații în cinstea lui Elagabal, provenind din teritoriul rural, mai departe sub nr. 345, 366) e asociat un membru feminin al Casei imperiale, bunica lui Elagabal, Iulia Maesa, onorată cu epitetul Μήτηρ Κάστρων — *Mater castrorum*, obișnuit la împărătesele din familia lui Septimius Severus (deși mama lui Elagabal, Iulia Soaemias, a purtat și ea numele oficial de *Iulia Augusta*, epitetul abia pomenit, purtat numai de Maesa, arată fără putință de îndoială că Ἰουλία Σεβαστή din inscripția noastră e bunica împăratului: Cagnat, *op. cit.*, p. 167; H. U. Instinsky, Klio, XVII, 1943, p. 200 urm.). La Histria, numele ei apare în inscripția nr. 93 și, poate, în fragmentul nr. 182, unde numele împărătesei e restituit numai ipotetic.

Alături de personajele de rang imperial, dedicația cinstește în continuare doi prefecți ai pretoriului, despre care pînă aci se credea că ar fi slujit, unul, sub Elagabal, celălalt sub Severus Alexander. Într-adevăr dacă personalitatea și cariera lui Valerius Comazon ne erau bine cunoscute (A. Passerini, *Le coorti pretorie*, p. 322—323; Lawrence Lee Howe, *The Pretorian Prefect from Commodus to Diocletian*, Chicago, 1942, p. 97—100; R. Hanslik s.v. *Valerius* (134), RE, VII A, col. 2412—2413; G. Barbieri, *L'Albo senatorio da Settimio Severo a Carino*, Roma, 1952, p. 231, nr. 1174; H.-G. Pflaum, *Carrières proc.*, II, p. 752—756), despre Flavianus, pînă la inscripția noastră, nu se știa decît că și-a găsit moartea — împreună cu Geminius Chrestus — în ultimele luni ale anului 222 (Dion, LXXX 2, 3; Zosim, I 11, 2. Cf. Stein în RE, VI, col. 2506 și PIR², III F 180; A. Passerini, *op. cit.*, p. 324—326; L. L. Howe, *op. cit.*, p. 75).

Cum se arată lămurit în document, lespedea e închinată de o asociație de credincioși ai lui Dionysos (Διονυσιασταί) care poartă numele special de σπεῖρα și ai cărei membri revendică epitetul de „vîrstnici" (πρεσβύτεροι), desigur spre a se deosebi de o asociație similară ai cărei părtași vor fi fost recrutați dintre tineri (cf. IGB, I² 17 = ὑμνῳδοὶ νεώτεροι și, în general, despre raporturile νέοι — πρεσβύτεροι, Fr. Poland, *Vereinwesens*, p. 98—99 și P. Hermann, Denkschriften Akad. Wien, LXXX, 1962, p. 43, nr. 160).

R. 2 și 4: Κύριος (lat. *dominus*), ca titlu imperial, pare să fi fost folosit pentru întîia oară de Antoninus Pius în legende monetare (M. Bernhart, *Hdb. z. Münzkunde der röm. Kaiserzeit*, Halle, 1926, p. 43 și n. 2, care trimite la exemplele strînse de J. Eckhel, *Doctrina numorum*, VIII, p. 365; cf. și G. Lugli, la De Ruggiero, *Diz. epigrafico*, II 2, p. 1952 urm.).

R. 3: Despre rolul neobișnuit jucat de Iulia Maesa în viața publică, sub domnia lui Elagabal, cf. HA, *Vit. Elag.*, XII 3: „... cum ingressus est uel Castra uel Curiam, auiam suam, Variam nomine ... secum induxit, ut eius auctoritate honestior fieret; ... nec ante eum ... senatum mulier ingressa est ita, ut ad scribendum rogaretur et sententiam diceret".

R. 4: Pînă la sfîrșitul sec. II, titlul oficial acordat prefecților pretoriului, ca membri ai ordinului equestru, era acel de *eminentissimus*:

https://biblioteca-digitala.ro

ἐξοχώτατος (D. Magie, *De Romanorum iuris publici sacrique uocabulis sollemnibus in Graecum sermonem conuersis*, Leipzig, 1905, p. 31, 107 ; A. Stein, Wiener Studien, XXXIV, 1912, p. 163). Κράτιστος e folosit pentru întîia oară în jurul anului 200 (Pap. Columbia, inv. 516, citat de L. L. Howe, *op. laud.*, p. 19, n. 26) şi pare să se fi generalizat în deceniile următoare, de cînd datează inscripţia noastră.

R. 5 : Despre Comazon, bibliografia esenţială mai sus, p. 241. Cronologia carierei lui se stabileşte precum urmează : prefect al pretoriului în primul an al domniei lui Elagabal (218) ; prefect al Romei în 219 (L. L. Howe, *op. cit.*, p. 74, n. 3 ; G. Vitucci, *Ricerche sulla 'praefectura Urbis' in età imperiale*, Roma, 1957, p. 128, nr. 39), consul în 220 (Dion, LXXIX 4, 2 ; AÉ 1968, 85 b ; Degrassi, *Fasti*, p. 61), apoi din nou prefect al Romei — probabil în 222 (Dion, LXXIX 21, 2 ; H.A., *Vita Alex. Seueri*, XIX 1, unde numele lui Comazon nu-i pomenit, dar se dă amănuntul interesant ca numirea lui ar fi fost cerută de Senat. Mort, probabil, în 222 e.n.

R. 5 : Iulius Flavianus. Aci pomenit pentru întîia oară cu gentiliciul întreg, şi tot aci menţionat întîia oară ca prefect al pretoriului în 218. Din nou *praefectus praetorio* în 219, în tovărăşia lui Geminius Chrestus (prefect al Egiptului în 219—220, după ipoteza plauzibilă a lui A. Jardé, *Études critiques sur la vie et le règne de Sévère Alexandre*, Paris, 1925, p. 36, nr. 7, urmat de Passerini, *op. cit.*, p. 325 şi de L. L. Howe, p. 75, n. 34—35), ceea ce dovedeşte că încă din timpul primei lui prefecturi Flavianus trebuie să-şi fi cîştigat reputaţia unei integrităţi indiscutabile (cf. aprecierea lui Zosim, I 11, 1 : Φλαβιανὸν καὶ Χρηστόν, ἄνδρας τῶν τε πολεμικῶν οὐκ ἀπείρους καὶ τὰ εἰρήνη διαθεῖναι ἱκανούς şi informaţiile din *Vita Alex. Seueri*, XIX 1 : „praefectum praetorii sibi ex senatus auctoritate constituit ... (desigur Flavianus). Alterum praefectum praetorii fecit, qui ne fieret etiam fugerat, dicens inuitos non ambientes in republica conlocandos" — Geminius Chrestus, după A. Passerini, (*op. cit.*, p. 325). Executat împreună cu colegul său în 222, în urma unei intrigi urzite de Iulia Mamaea sau, poate, de noul lor coleg Ulpianus (Dion, LXXX 2, 2 ; Zosim, I 11, 2. Cf. H. -G. Pflaum, *Carrières proc.*, II, p. 762—765).

R. 5—6 : Epitetul ἱερά, în conexiunile ἱ. σύγκλητος şi ἱ. στρατεύματα, folosit curent în vremea care ne interesează (cf. dedicaţiile din Tomis : IGR, I 611, 613 sau actul de fundaţie al emporiului Pizos: IGB, III 2, 1960) ; ἱ. σύγκλητος, de altă parte, se întîlneşte izolat din zilele lui Tiberiu : Tac., *Ann.*, IV 15 ; cf. O. Hirschfeld, Sitzber. Berl. Akad., 1888, p. 841—842 ; Mommsen, *Röm. Staatsrecht*, III³, p. 1261 şi n. 2 ; G. Forni, Mem. Accad. Lincei (s. VIII), V, 1953, p. 49—168, cu observaţiile lui L. Robert, BÉ, 1954, p. 111—113, nr. 54.

R. 7 : După părerea celor mai mulţi, T. Flavius Novius Rufus pare să fi guvernat Moesia Inferioară — nu se ştie cîtă vreme — între 218—222 e.n. (A. Stein, *Legaten*, p. 92 ; J. Fitz, *Laufbahn*, p. 28—29). Prezenţa lui la Dunărea de Jos ne era pînă acum cunoscută dintr-o inscripţie aflată la Troesmis, poate din primul an al domniei lui Elagabal (CIL, III 6170 = 773 = ILS 478). Aceeaşi dată ni se pare că trebuie atribuită dedicaţiei noastre, ceea ce poate să însemne fie că Rufus a fost numit în înaltul post îndată după proclamarea lui Elagabal, fie că venirea la tron a acestuia l-a surprins în locul unde fusese numit de Macrinus (despre primele măsuri

https://biblioteca-digitala.ro

administrative ale tînărului împărat și despre atitudinea lui față de unii guvernatori aflați în funcție la moartea predecesorului, cf. Dion, LXXIX 3).

R. 8 : λαμπροτάτης Ἰστριηνῶν πόλεως. Cf. comentariul la nr. 89, 90, 91, 92, 93.

R. 8 : σπεῖρα e numele purtat în primele veacuri e.n. de cele mai multe asociații de închinători ai lui Dionysos din provinciile de limbă greacă, chiar dacă nu o dată acestea își mai zic στιβάδειον sau Βακχεῖον. Numărul celor cunoscute pînă acum e foarte mare și nu face decît să crească. La lista întocmită în 1909 de Poland, *Vereinwesen*, p. 153 (completată în art. σπεῖρα din RE, III A, col. 1587—1588, și apoi din nou *ibid.*, col. 2551—2552), se mai pot adăuga fără efort următoarele documente: ÖJh, XIII, 1910, Beibl. 48, nr. 13 (Erythrai), IGB, I² 23 (Dionysopolis), II 480 (Munic. Montanensium), 671 (Nicopolis ad Istrum), III, 2. 1517—18 (Cillae), 1841 (Ajtos). Pe teritoriul României, σπεῖραι sînt atestate în inscripțiile CIL III, 870 și AEM, XIV, 1891, p. 28, nr. 57 (= IGR, I 638).

R. 9 : οἱ περὶ πατ[έρα], construcție des folosită pentru a indica pe membrii unei confraternități *grupați în jurul* unuia sau mai multora din capii lor spirituali. La Histria se întîlnește în inscripția cu numărul 100, și la fel în unele texte de pe coasta tracă (IGB, I² 20) sau de pe coasta de nord a Mării Negre (CIRB, 666, 691, 726). Alte exemple la Poland, *Vereinwesens*, p. 76—77, de completat cu Sterling Dow, Harv. St. Class. Philology, LXIII, 1958, p. 423—436; TAPHA, XCI, 1960, p. 381—409; JHS, LXXXII, 1962, p. 142—144.

Îndeobște, *spirae*-le au în fruntea lor fie un σπειράρχης (Poland, RE, III A, col. 1591), fie un πατήρ, folosit și de asociații create pentru cultul altor divinități decît Dionysos: Belela, Theos Hypsistos, Asclepios, mai ales Mitra (documente prea numeroase pentru a putea fi citate). În Dobrogea, un πατὴρ παστοφόρων în dedicația isiacă publicată de D. M. Theodorescu, *Mon. inedite din Tomi*, n. 8, nr. 3; un πατὴρ δενδροφόρων într-o inscripție de cinstire a lui Septimius Severus (AEM, XI, 1887, p. 44, nr. 57) și un *pater dumi* (alături de o *mater dumi*) pe un altar închinat Cybelei sau zeiței Anaitis (D. M. Pippidi, *Studii ist. rel.*, p. 288 urm.), pe lîngă un πατήρ al comunității mitriace din Histria, în inscripția publicată mai departe sub nr. 137.

R. 9 : Ἀχιλλ⟨ε⟩ὺς Ἀχιλλᾶ : același, probabil, cu purtătorul titlului de πατήρ în grupul de ὑμνῳδοὶ περὶ τὸν μέγαν θεὸν Διόνυσον, de la care ni s-a păstrat dedicația nr. 100.

R. 10 : ἱερέα. Cel puțin un ἱερεύς sau o ἱέρεια nu lipsesc din nici o asociație religioasă, oricare i-ar fi natura. Confraternitățile cu membri numeroși, ca thiasul Agrippinillei din Torre Nova (Vogliano-Cumont AJA, XXXVII, 1933, p. 215—261), aveau, firește, mai mulți preoți și mai multe preotese. La Histria chiar, un *album* trunchiat (mai departe nr. 195) ne-a păstrat amintirea unei asociații cu patru ἱερεῖς, pe lîngă mai multe ἱέρειαι, iar o dedicație a grupării de himnozi abia amintite pomenește și ea cel puțin doi ἱερεῖς (nr. 100).

https://biblioteca-digitala.ro

R. 10 : ἱεροφάντην. În ierarhia misterică se cunosc numeroase demnităţi al căror nume grec, la nominativ, se sfîrşea în -της. Pe lîngă ἀρχιμύστης (mai departe nr. 199) sau *orgiophantes* (CIL, X 1583), ἐπιμελητής, ἐπιθέτης, τελεσιφάντης, θεοφάντης, νεοφάντης (referinţele în *Studii ist. rel.* p. 261—264). Dacă, în cazul care ne interesează, am optat pentru întregirea [ἱεροφάντην, e pentru că acest titlu, frecvent atestat, indică un grad mistic inferior aceluia de ἱερεύς, după care urmează nemijlocit.

R. 10—11 : Φλ(άουιος) Ἰουκοῦνδος. Personajul e menţionat şi în dedicaţia himnozilor (nr. 100 r. 5) printre fruntaşii acestei grupări (προστάται). Despre ceilalţi doi demnitari, Flavius Sabinus şi Aristides, sîntem lipsiţi de alte informaţii.

100

Muz. Histria, inv. 268. Două fragmente ale unei lespezi de marmură ruptă în toate părţile, descoperite în 1953 în săpăturile din sectorul de SE al cetăţii. Dimensiuni (împreună) : 49 × 46 × 12 cm. Înălţimea literelor (foarte inegale) : 17—20 mm. Rupturile mai mari sînt în părţile de sus şi de jos ale stelei, rîndurile 1—4 sînt foarte uzate prin frecare. După scris (*omicron* şi *omega* rombice), sec. III e.n.

I. M. Pippidi, SCIV, V, 1954, p. 93, nr. 6 ; SCIV, VI, 1955, p. 61—74 (= *Contribuţii* [2], 415—463 ; SEG, XVII 342). Cf. J. şi L. Robert, BÉ, 1955, 163 ; *Hellenica*, IX, 1950, p. 25 ; L. Robert, *Noms indigènes*, p. 444 ; J. şi L. Robert, BÉ, 1956, 19.

-----καὶ τοῦ
[κρατίστου ὑ]πατικοῦ Ἰουλίου
[Γαιτουλικ]οῦ, ὑμνῳδοὶ πρεσβύτε-
[ροι οἱ πε]ρὶ τὸν μέγαν θεὸν Διόνυσον
[τοὺς π]ροστάτας Φλ(άουιον) Ἰουκοῦνδον
[καὶ] Φλ(άουιον) Διογένην καὶ Φλ(άουιον) Λονγεινι-
[α]νὸν καὶ Αὐρ(ήλιον) Διονύσιον Β'τοῦ Ἐ-
[στ]ιαίου, νεικήσαντες ἀγῶνα ἐ-
[πὶ] ἀγωνοθέτου Αὐρ(ηλίου) Γρηγόρου τοῦ
[Ἀρ]τεμιδώρου καὶ πατρὸς Ἀχιλλ-
έως Ἀχιλλᾶ, μεσοχόρου δὲ καὶ
[χο]ροστάτου Αὐρ(ηλίου] Ηλει τοῦ Ηλει μ-
ουσάρχου Δημητρίου Δομετια-
νοῦ, συναγωνισάμενοι οἵδε·

[Αὐ]ρ(ήλιος) Αἰλιανὸς Ηλει
[Αὐ]ρ(ήλιος) Ἀλέξανδρος Ηλει
[Αὐ]ρ(ήλιος) Σατουρνεῖλος Ηλει
[Ἀ]θηνάδης Δαματρίου
[Κα]λλίνεικος Ἡρακλιαν(οῦ)
[Νεικ]ήρατος Ἑρμίππου
[Δημή]τρις Δα⟨μα⟩τρίου
.....ς Ῥούφου
[Ἀρτεμίδ]ωρος Μαρ[κιαν]οῦ
[Διονύ]σιος Π - - - -

Αὐρ(ήλιος) Ἀρτεμίδωρος Ἀ-
ριστοκράτ(ους) ἱερεύς
Αὐρ(ήλιος) Ἀριστοκράτ[ης]
Ἀριστοκρά[τους] ἱερεύ[ς]
Πόπλιος Αἰλ[ιος]
Ἑρμερι[νοῦ]
Αὐρ(ήλιος) Ποντικὸς Ε - - -
- - - Φ - - -

https://biblioteca-digitala.ro

R.3 : la început, unghiul de jos al lui *omicron* și *ypsilon* perfect vizibile. La fel ὑμνῳδοί, în ciuda numeroaselor ligaturi. — R. 12, 15, 17 : Ηλει J. și L. Robert, pentru Ἡλεί[ου], prima ediție. — La începutul r. 14, N sigur, deși păstrată numai hasta verticală dreaptă. — R. 18 : din primul A, abia vîrful unghiului. — R. 20 : Αἴλ[ιος] J. și L. Robert, în loc de Αἰλ[ιανός] în prima ediție. — R.23 : la început, ligatură. După al doilea P, lacună de mai multe litere. Rîndul corespunzător din col. II în întregime distrus, cu excepția unui *phi* sigur.

„. . . și a preaputernicului consular Iulius Gaetulicus, cîntăreții vîrstnici din jurul marelui zeu Dionysos ⟨cinstesc⟩ pe fruntașii Flavius Iucundus, Flavius Diogenes, Flavius Longinianus și Aurelius Dionysios al lui Dionysios, fiul lui Hestiaios, cu prilejul biruinței dobîndite la întrecerea din timpul agonothetului Aurelius Gregoros, fiul lui Artemidoros, și a părintelui Achilleus fiul lui Achillas, conducător și instructor al corului fiind Aurelius Elei, fiul lui Elei, iar instructor poetic Demetrios al lui Dometianos.

Au participat la concurs următorii :

Aurelius Aelianus al lui Elei
Aurelius Alexandros al lui Elei
Aurelius Saturnilus al lui Elei
Athenades al lui Demetrios
Kallinikos al lui Heraclianus
Nikeratos al lui Hermippos
Demetrios al lui Damatrios
. . . . . al lui Rufus
Artemidoros al lui Marcianus
Dionysios al lui P . . . . . .
Aurelius Artemidoros al lui Aristocrates, preot
Aurelius Aristocrates al lui Aristocrates, preot
Publius Aelius al lui Hermerinos (?)
Aurelius Pontikos al lui E . . . .”

Inscripția e, evident, agonistică, prilejuită de biruința unei echipe de cîntăreți de imnuri și de executanți de dansuri sacre la un concurs despre care nu ni se dau amănunte. După caracterele lui paleografice, documentul e de la începutul sec. III e.n. (oricum, după edictul lui Caracalla), impresie întărită de pomenirea în r. 2 a unui guvernator al Moesiei Inferioare cu gentiliciul *Iulius*, care e cu multă certitudine Iulius Gaetulicus (Stein, *Legaten*, p. 94).

Asociația care închină lespedea își proclamă legătura cu cultul lui Dionysos, ale cărui sărbători, pretutindeni în lumea greacă, includeau în ritualul lor concursuri muzicale și poetice. La Histria, mărturii similare ni s-au păstrat în număr relativ mare, datînd toate din epoca imperială (sec. II și III e.n.).

R. 3—4 : ὑμνῳδοὶ πρεσβύτεροι, cîntăreți „vîrstnici”, pentru a se deosebi desigur de o echipă de cîntăreți „tineri” (νεώτεροι) cum se întîlnesc la Dionysopolis (IGB ², 17).

R. 4 : epitetul „mare” (μέγας θεός) e purtat de Dionysos la Histria și într-un alt document fragmentar din sec. II.

R. 5 : [π]ροστάτας, tradus mai sus prin „fruntași” (ca în catalogul de nume nr. 227, din sec. al II-lea, și el în legătură cu cultul lui Dionysos. Acolo și alte referințe privitoare la rolul „fruntașilor” (bărbați și femei) în diferite asociații culturale din lumea greacă.

https://biblioteca-digitala.ro

R. 8 : νεικήσαντες ἀγῶνα. Asemenea biruinţe la întreceri muzicale sînt pomenite în mai multe rînduri în documentele histriene (nr. 1, 2, 64), uneori cu precizarea că e vorba de un concurs sacru : ἱερὸς ἀγών (nr. 207). Că, de fiecare dată, e vorba de *coruri* (de bărbaţi , poate şi de copii) rezultă din pomenirea în fiecare din dedicaţiile sau cataloagele ajunse pînă la noi a unor μεσόχοροι sau χοροστάται (în ambele cazuri instructori ai corurilor concurente).

R. 9 : ἀγωνοθέτου. Se-nţelege, agonothet al asociaţiei — nu al oraşului —, organizator al întrecerilor la care într-un caz sau altul participă aceasta şi al cărui nume indică anul cînd a avut loc manifestaţia (în contextul unde apare, expresia ἐπὶ ἀγωνοθέτου are valoare temporală).

R. 10 : πατήρ, „părintele", demnitarul suprem al grupării într-o întreagă serie de asociaţii religioase, începînd cu cele dionisiace şi mithriace. Ca al agonothetului, numele lui serveşte şi el la datarea biruinţei obţinute. De notat împrejurarea că „părintele" grupării de himnozi e acelaşi cu al „cercului de dionisiaşti vîrstnici" (σπεῖρα Διονυσιαστῶν πρεσβυτέρων), care în anul 218 a pus să se sape dedicaţia în cinstea lui Elagabal şi a altor înalţi demnitari ai Curţii imperiale (*supra* nr. 99 şi comentariul).

R. 10—11 : Ἀχιλλέως Ἀχιλλᾶ; cf. nr. 99, p. 243, comentariul.

R. 11—12 : μεσόχορος — χοροστάτης. Cele două titluri purtate de acelaşi personaj indică aceleaşi atribuţii, care în esenţă se reduc la instruirea echipei de coruri şi dansuri a asociaţiei. În ambele cazuri am putea deci folosi traducerea „dirijor". Pentru μεσόχορος, cf. Plin., *Ep.*, II 14,7 şi L. Robert, *Ét. épigr. et philol.*, p. 86—98, 102.

R. 12—13 : μούσαρχος. Etimologia e evidentă, dar găsirea unui termen corespunzător e anevoioasă. „Instructor poetic" am tradus mai sus, nu fără şovăire, ţinînd seamă de raritatea termenului, întîlnit numai într-un vers al lui Terpandru (fr. 3 Diehl).

R. 17 şi 19 din col. II : menţiunea celor doi ἱερεῖς ai asociaţiei; preoţii nu lipsesc din ierarhia nici unei grupări similare.

Din numele înşirate începînd cu r. 15, singur Ἡλει se învredniceşte de o menţiune specială, în sensul că e rar, folosit mai ales în Asia Mică (L. Robert, *Noms indigènes*, p. 444). În prima ediţie citeam Ἡλει[οῦ], lecţiune posibilă dar nu evidentă, ţinînd seamă de micul număr de texte unde acest antroponim apare. Toate celelalte nume din inscripţie sînt greceşti şi des întîlnite în prosopografia histriană. De notat şi faptul că Flavius Iucundus, din r. 5, figurează şi în dedicaţia nr. 99, r. 10, cu titlul de ἱεροφάντης. Despre îndreptăţirea acestei lecţiuni şi semnificaţia titlului, v. deslușirile de la p. 244.

https://biblioteca-digitala.ro

DEDICAȚII ALE UNOR PREOȚI, MAGISTRAȚI ȘI PERSOANE PARTICULARE

DEDICATIONES SACERDOTVM, MAGISTRATVVM ET HOMINVM PRIVATORVM

101

Muz. Histria, inv. 477. Fragment dintr-o țiglă de acoperiș rupt la ambele extremități, descoperit în lucrările de degajare a interiorului templului Afroditei, în campania 1976. Grosimea țiglei : 39 cm. Zgîriat pe pasta crudă înainte de ardere, textul e în scriere *boustrophedon* : altfel spus : în r. 1 de la stînga spre dreapta, iar în r. 2 în sens invers. Stîngaci trasate și inegale, literele au o înălțime de 11—14 mm, în medie. După caracterele paleografice, cu multă probabilitate din sec. VI î.e.n.

Inedit.

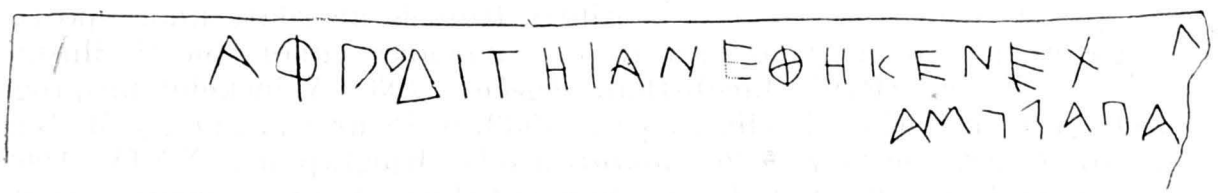

'Αφροδίτηι ἀνέθηκεν ἐχ - - - - Λ - -
αμλλαγᾶ

La sfîrșitul r. 1, *chi* e despărțit de *lambda* prin cel puțin două litere invizibile.

„Cutare .. a închinat Afroditei ofranda din ..."

Umila dedicație, expresie a unei religiozități elementare, a fost cu multă probabilitate scrisă de unul din meșterii angajați în zidirea edificiului sacru. Interesul ei de căpetenie stă în vechimea textului, la Histria unul din puținele ajunse pînă la noi din sec. VI î.e.n. Despre scrierea „șerpuitoare" *(Schlangenschrift)*, cum i se mai spune celei din dedicația care ne ocupă, v. E. Zinn, în Arch. Anz., LXV-LXVI, 1950—1951, p. 1—36 ; Lilian H. Jeffery, *The Local Scripts of Archaic Greece*, Oxford, 1961, p. 48.

102

Muz. Histria, inv. 369. Disc de granit de formă elipsoidală, aproape rotund, scris pe amîndouă fețele, descoperit în campania 1958 în săpăturile din sectorul cetății situat la est de terme. În mijlocul feței inferioare, gaură

https://biblioteca-digitala.ro

rotundă relativ adîncă. Diametru : 36(32) cm ; grosime : 11 cm. Înălţimea literelor : 10 cm. Amîndouă feţele poartă acelaşi text, gravat de aceeaşi mînă .

D. M. Pippidi, *Epigraphica-Constanţa*, p. 11—14, nr. 1.

Τέλονός ἐμί

„Aparţin lui Telon"

Literele perfect citeţe nu lasă îndoială asupra marii vechimi a scrisului : *epsilon* cu hasta şi cu cele trei braţe puternic înclinate ; *omicron* egal ca mărime cu celalalte litere ; *ny* cu braţele inegale, înclinate spre dreapta şi depărtate unul de altul. La fel, unele particularităţi de limbă, cum ar fi confuzia ο/ω şi grafia ἐμί pentru εἰμί, curentă în sec. VII — VI î.e.n., nu lasă îndoială asupra faptului că ne găsim înaintea uneia din cele mai vechi inscripţii descoperite pînă azi la Histria — cu multă probabilitate din a doua jumătate a sec. VI î.e.n., ceea ce face anevoioasă orice precizare cu privire la natura şi destinaţia ei. Analogii apropiate se găsesc printre inscripţiile funerare — relativ tîrzii — din unele insule ale Arhipelagului (G. Susini, Ann. della Scuola archeol. italiana di Atene, XLI-XLII, 1963—1964, p. 203 urm.), dar mai ales printre trofeele acordate unor sportivi învingători la concursuri organizate în memoria unor morţi iluştri : ἐπιτάφιοι ἀγῶνες (Paul Jacobsthal, *Diskoi* (93. Winckelmannsprogr. d. arch. Ges. zu Berlin), Berlin-Leipzig, 1933, p. 18 urm., 22 ; cf. şi M. Burzachechi, *Oggetti parlanti nelle epigrafi greche* (Epigraphica, XXIV, 1962, p. 3—54, mai ales 23—24). Un răspuns satisfăcător nu se poate aştepta decît de la o altă descoperire similară, fie în Histria, unde săpăturile în stratele adînci ale aşezării sînt abia la început, fie într-o altă colonie de pe ţărmurile de vest ori de nord ale Pontului, cum ar fi Olbia, unde inscripţiile de epocă arhaică scoase la iveală în ultimele decenii sînt mai numeroase decît în orice altă colonie greacă din Marea Neagră (cf. D. M. Pippidi, St. clasice, XVI, 1974, p. 253—255).

Pentru numele Τέλων, relativ rar, v. Ἀρχ. Δελτίον, XXIII, 1968, p. 138, nr. 28.

103

MNA, L. 428 (?). Aşchie ovală de calcar gălbui (material din care au fost construite cele mai multe monumente din Zona sacră), ruptă la dreapta şi jos, descoperită în campania 1963 în substrucţiile zidului dintre *naos* şi *pronaos*, cu prilejul unui sondaj în interiorul templului lui Zeus Polieus. Literele care formează inscripţia sînt dispuse circular de-a lungul marginilor fragmentului, ceea ce permite supoziţia că gravorul a folosit o piatră pregătită nu se ştie în ce alt scop, vopsită pe faţa superioară cu o substanţă roşie, solubilă în apă. Dimensiuni maxime : 12 × 8,5 × 2,8 cm. Înălţimea literelor : 5 mm (cu excepţia lui *epsilon*, a cărui hastă măsoară 7 mm).

https://biblioteca-digitala.ro

D. M. Pippidi, *Epigraphica-Constanța*, p. 14–16, nr. 2.

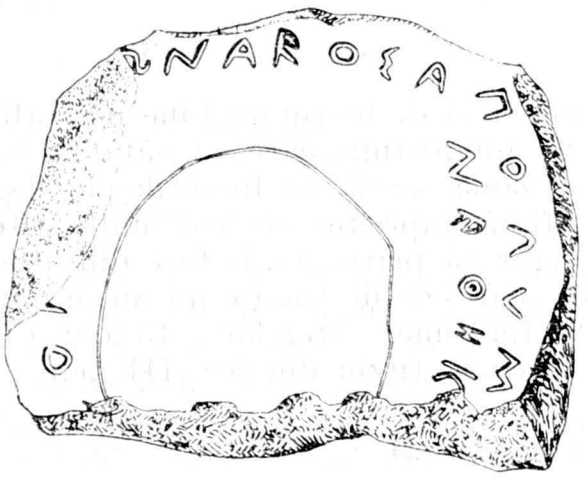

Πολυμ[ήδης *siue* -ήστωρ]
Ο - - - - - - - - - - ΩΝΑΕΟΣ *siue* ΩΝΑΡΟΣ
ἀνέθηκ[ε - - - - - - - -]
- -

„Polymedes (sau Polymestor?) fiul lui ... a închinat ofranda"

Literele din r. 1, desigur resturile unui nume propriu, reprezintă din punct de vedere gramatical subiectul frazei, revelîndu-ne în același timp pe autorul modestei dedicații. Oricare i-ar fi forma adevărată, numele e vizibil grec, și tot așa patronimicul, din care se păstrează puținele semne care formează r. 2. În schimb, în r. 3, ἀνέθηκ[ε] se citește fără greutate, lăsîndu-ne să înțelegem noima documentului: avem a face cu dedicația unui credincios de condiție modestă, judecînd după materialul ieftin și după stîngăcia cu care a fost gravată. Cît privește divinitatea căreia-i era destinată, putem fi siguri că e vorba de Zeus Polieus, în templul căruia a fost găsită. Împreună cu analiza caracterelor paleografice ale textului *(epsilon, sigma* și *ny* sînt, din acest punct de vedere, revelatoare), această împrejurare ne ajută să-i atribuim o dată sigură, dat fiind că — înălțat în sec. VI și distrus spre sfîrșitul epocii arhaice — edificiul a fost reclădit pe aceleași temelii în prima jumătate a sec. V î.e.n. *(Histria I*, p. 231—278, corectat în *I Greci*, p. 55 urm.).

104

Muz. Histria, inv. 100. Fragment dintr-un altar de marmură cu cornișă, rupt jos și la dreapta, găsit nu se știe cînd, nici unde. Dimensiuni: 30 × 17 × 24 cm. După scris, sec. IV—III î.e.n.

Inedit.

[Ἀ]πόλλ[ωνι Ἰητρῶι]

https://biblioteca-digitala.ro

Că e vorba de o dedicaţie închinată divinităţii de căpetenie a oraşului, poate fi considerat sigur. De cine anume, nu ştim.

105

Muz. Histria, inv. 416. Stelă de marmură bine păstrată (cu excepţia unei rupturi la colţul de sus din dreapta, care n-a vătămat totuşi textul), găsită în campania 1973 în Zona sacră, în lucrările de degajare a templului Afroditei. Măcar că aflată împreună cu mai multe alte dedicaţii de date diferite, nu e deloc sigur că piatra va fi fost dintotdeauna expusă aci: o schimbare de loc şi, poate, de destinaţie nu mi se pare exclusă. Dimensiuni: 55×34×8 cm. Înălţimea literelor: 15 mm (Y, P 20 mm; O,Ω: 12 mm). După scris, cel mai tîrziu din sec. III i.e.n.

D. M. Pippidi, Στήλη. Τόμος εἰς μνήμην Νικ. Κοντολέοντος, Atena, 1978, p. 40–43; SCIVA, XXXIII, 1982, p. 36, nr. 1.

Ἀπόλλωνος Φωλευτη-
ρίου

„A lui Apollon Pholeuterios".

Dacă renunţăm să ne-ntrebăm pentru care motiv această stelă a fost găsită într-un loc unde n-avea ce căuta, ştiut fiind că la Histria Apollon dispunea de cel puţin un templu propriu, poate cel mai important din oraş, singura problemă pe care ne-o pune inscripţia pe care-ncercăm s-o lămurim e aceea a supranumelui zeului. Într-adevăr, după ştiinţa mea, Φωλευτήριος nu era pînă acum atestat în legătură cu fiul Latonei, nici cu vreo altă divinitate din panteonul tradiţional. Chiar verbul de la care adjectivul pare format: φωλεύω (mai ades φωλάζω) nu-i de întrebuinţare curentă şi se întîlneşte, cît pot să-mi dau seama, fie în înţelesul de „a trăi într-o peşteră sau într-o tainiţă", fie în acela de „a hiberna" (în legătură cu somnul de iarnă al urşilor şi al şopîrlelor). Despre cameleon, Aristotel scrie undeva că „hibernează ca şopîrlele": φωλεύει δὲ καθάπερ οἱ σαῦροι (*Hist. anim.*, II 11, 503 b 23).

Că, între şopîrlă şi Apollon, trebuie să fi existat o relaţie oarecare, e neîndoios. Că, în ochii unora, zeul trecea drept omorîtorul de şopîrle prin excelenţă (Σαυροκτόνος), iarăşi trebuie s-o credem pe temeiul mărturiei lui Pliniu cel Bătrîn, care ne-a lăsat descrierea unei statui a lui Praxiteles înfăţişîndu-l pe zeu în această ipostază: *fecit (Praxiteles) et puberem Apollinem subrepenti lacertae comminus sagitta insidiantem, quem Sauroctonon uocant (Nat. hist.*, XXXIV 70). O altă explicaţie a epitetului ar mai fi posibilă, cum sugerează Liana Lupaş, şi anume o derivare de la substantivele φωλεός (şcoală) sau φωλητήριον (loc de adunare). Cf. Chantraine, DÉ, s.u., şi J. & L. Robert, BÉ 1965, nr. 490, care citează substantivul φώλαρχος într-o inscripţie din Lucania.

106

Muz. Histria, inv. 262. Lespede de marmură vineţie ruptă jos, puţin vătămată la stînga şi la dreapta, găsită în campania 1949 în sectorul de SE al

https://biblioteca-digitala.ro

cetății. Dimensiuni : 36 × 29 × 8 cm. Înălțimea literelor : 12 mm. Sub unicul cuvînt păstrat, gravat sus, la stînga, urmele cîtorva semne ilizibile. După scris, sec. IV—III î.e.n.

D.M. Pippidi, SCIVA, XXXIII, 1982, p. 37, nr. 5.

Φόρκυος

„Al (sau a) lui Phorkys".

Caracterul documentului e anevoie de sezisat. Într-o primă interpretare, ar putea fi vorba de un omagiu adus unei divinități marine a cărei natură nu era limpede nici pentru greci, judecînd după puținele mențiuni de care se învrednicește în *Theogonia* lui Hesiod, de unde aflăm doar că era născută din perechea Nereus-Gaia și că, la rîndu-i, împreună cu Keto, a dat ființă „Fecioarelor cărunte" (*Graiai*) și unui „Șarpe cumplit".

Pe lîngă dedicația de care ne ocupăm, și cam din aceeași vreme, solul Histriei ne-a oferit și o inscripție ceramică al cărei text, în citirea editorului, — Φίλων ἀνάθημα Φόρκυι ἐμὲ (ἀνέθηκε) — e interpretat de el : „Philon m-a pus pe mine ofrandă lui Phorkys" (St. clasice, VII, 1965, p. 275).

Oricare a putut fi rațiunea unuia sau altuia din cele două prinoase (unul prea concis, celălalt nu tocmai corect formulat), exclus nu-mi pare nici ca Phorkys să fie în inscripția noastră un antroponim, în care caz legătura lespezii cu personajul în cauză, exprimată prin folosirea numelui la genitiv, ne îndeamnă să ne gîndim la o piatră de mormînt. Pentru inscripții funerare reduse la un singur cuvînt, numele defunctului, v. exemplele strînse și comentate de Christiane Dunant în *Fouilles d'Erétrie*, VI, 1978, p. 28—45.

107

Muz. Histria, inv. 433. Fragment dintr-o bază de calcar rupt în toate părțile, descoperit nu se știe cînd și în ce condiții. Dimensiuni : 18 × 18 × 10 cm. Înălțimea literelor : 17—26 mm. După scris, din secolele IV—III î.e.n.

D.M. Pippidi, SCIVA, XXXIII, 1982, p. 38, nr. 6.

[Νύμφαις ἁ]γαθαῖς
[εὐχαριστήριο]ν

Altă dedicație pentru nimfe în teritoriul histrian sub numărul 333.

108

Muz. Histria, inv. 463. Două fragmente dintr-o tipsie largă de bazalt, descoperită în lucrările din preajma templului Afroditei din Zona sacră, în campania 1972. Diametrul vasului (în grecește *perirrhanterion*) : 68—70 cm. Înălțimea literelor : 18—22 mm. Închinarea e gravată cu îndemînare pe buza tipsiei, ca factură desigur mai veche decît dedicația (poate sec. IV î.e.n.?).

https://biblioteca-digitala.ro

K. Zimmermann şi P. Alexandrescu, Dacia N. S., XXIV, 1980, p. 275–279.

[Ἀ]φροδίτηι

Pentru destinaţia şi răspîndirea acestui tip de vas în lumea greacă, v. discuţia editorilor în studiul citat în lemmă. Pentru alte documente histriene referitoare la cultul Afroditei, numerele 113, 118, 119.

109

Altădată în comuna Gargalicul Mare (azi Corbu, jud. Constanţa), de multă vreme dispărută. Bloc de marmură servind drept piatră de mormînt într-un cimitir turcesc. Dimensiuni : 30 × 68 × 70 cm. Înălţimea literelor, necunoscută.

Prima publicaţie : Ernest Desjardins, AICA, XL, 1868, p. 93–94, nr. 102. (B. Pick, *Münzen N.-Gr.*, I, 1, p. 139, n. 1 ; SGDI, 5543). Cf. D. M. Pippidi, St. clasice, IX, 1967, p. 232 ; J. & L. Robert, BÉ, 1968, nr. 368.

Θαλωνὶς Ἀρτεμιδώρο[υ]
Θυγάτηρ, Ἀρσίφρονος γυνή,
ε⟨ὐχ⟩ὴν Δήμητρι
ἐπ' ἱέρε[ω] Ἱέρωνος τοῦ
Ἀντιάναχτος

R.1 : Ἀρτεμίδωρος Desjardins ; Ἀρτεμιδώρο[υ] Pick. — R.3 : ΕΛΥΤΗΝ Desjardins ; ε[ὐχ]ήν Pick. — R. 4 : ἐπ' ἱέρε(ω) Desjardins ; ἐπὶ ἱέρε(ως) - - - - - - - - ἱέρε(ω) Pick — Γέρωνος Desjardins ; Ἱέρωνος Robb.

„Thalonis fiica lui Artemidoros, soaţa lui Arsiphron, închinare Demetrei, în anul preoţiei lui Hieron, fiul lui Antianax".

Desjardins, care a copiat cel dintîi inscripţia, nu face vreo presupunere cu privire la originea ei. Provenienţa histriană a fost postulată pentru prima oară de Pick şi de-atunci n-a mai fost pusă la îndoială (cf. Pippidi, *loc. cit.*, p. 232).

Nici dedicanta, nici soţul ei, nici preotul eponim pomenit în ultimele rînduri nu mai apar în vreo altă inscripţie locală. Pentru alte dedicaţii Demetrei, vezi numerele 115, 120, 125.

110

Muz. Histria, inv. 338. Bloc paralelipipedic de marmură vînătă, rupt la stînga, la dreapta şi jos, aflat în rîndul cel mai de jos al placajului curtinei *k*, lîngă turnul *K*. Dimensiuni : 67 × 40 × 34 cm. Înălţimea literelor : 26 mm. Pe feţele de sus şi de jos, tăieturi adînci lăsate de penele sau scoabele cu care blocul a putut fi legat într-o clădire tîrzie, dacă nu urmele unei statui fixate pe soclu. După scris, sec. IV î.e.n.

https://biblioteca-digitala.ro

V. Pârvan, *Histria VII*, p. 4–6, nr. 3 (= SEG, II 464).

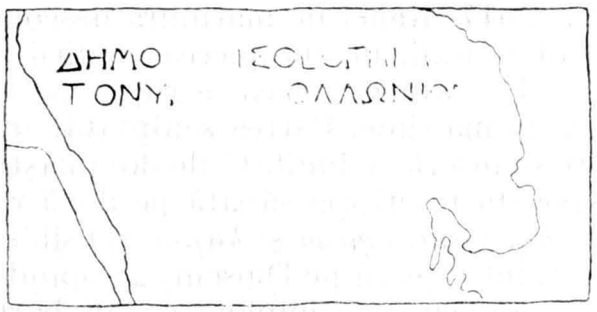

Δημο[σθῆ]ς Θεο[γνήτου]
τὸν υ[ἱὸν Ἀπ]ολλώνι[ον]

„Demosthes (?) al lui Theognetos (?) cinsteşte pe fiul său Apollonios".

Numele din r. 1 sînt întregite de primul editor *exempli gratia*. Onorifică (sau, poate, funerară) inscripţia e probabil din sec. IV î.e.n. şi se numără printre cele mai vechi ajunse pînă la noi. Pârvan, *Pénétration*, p. 31, credea a putea afirma că baza purta o statuie de bronz, răsplată pentru un act eroic al defunctului sau pentru o moarte prematură pentru binele comun.

111

Histria, astăzi pierdut. Fragment din colţul stîng, de sus, al unui altar de marmură găsit în dărîmăturile de pe latura de nord a turnului *G*. Dimensiuni: 19,5 × 12,5 × 6 cm. Înălţimea profilului păstrat: 3 cm. Înălţimea literelor: 33—35 mm. După scris, sec. III î.e.n.

V. Pârvan, *Histria IV*, p. 552, nr. 12.

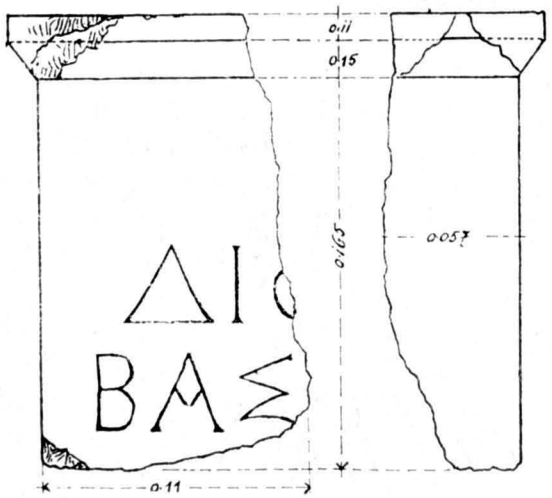

Διο[νύσωι]
Βασ[σαρεῖ]

„Închinare lui Dionysos Bassareus".

Citirea, puţin sigură, e a primului editor, care mai propunea şi întregirea Διο[νύσωι] Βασ[ιλεῖ], încă şi mai puţin plauzibilă. De notat, oricum, că la Histria dedicaţii către Dionysos dintr-o vreme anterioară epocii imperiale nu se cunosc pînă acum şi că, în oraşul de pe ţărmul lacului Sinoe, zeul nu poartă altă ἐπίκλησις decît pe acea de „dătător de roadă": Καρποφόρος.

https://biblioteca-digitala.ro

112

MNA, L 617. Relief de marmură descoperit în 1914 în ruinele curtinei *k* a incintei tîrzii, în apropierea clădirii termelor. Dimensiuni : 35,5 × 44 × 11 cm. La stînga, placa e ruptă pe aproximativ jumătatea lăţimii, şi tot aşa în înălţime. Partea sculptată, adîncită cu 2 cm în raport cu cadrul în care se înscrie, e limitată de doi pilaştri susţinînd un epistil cu trei benzi, care poartă inscripţia săpată pe două rînduri. Înălţimea literelor : 10 mm (*omicron*, *theta*, *omega* şi *kappa* sensibil mai mici). Relieful, destul de rău avariat, înfăţişează pe Dioscuri galopînd la dreapta : în faţa lor, cu dreptele înălţate în semn de implorare, doi bărbaţi îmbrăcaţi în *himation*. Zeii poartă obişnuitele lor bonete ţuguiate, cîte un *chiton* şi, cît se poate judeca, pieptare de piele, pe lîngă hlamide fluturînd în vînt. Caii lor — „destul de bine stilizaţi", după părerea primului editor — sînt prezentaţi în perspectivă, cel mai depărtat în parte acoperit de cel din primul plan. Din lipsa de îndemînare a sculptorului, copitele anterioare ale calului din planul al doilea par a se rezema pe trupul unuia din rugători, din care — din această pricină — abia se mai zăreşte mîna stîngă. Sec. III î.e.n.

V. Pârvan, AA, 1915, col. 270 (cf. şi ACMI, 1915, p. 192) reeditat în *Histria IV*, p. 546, nr. 6 ; D. M. Pippidi şi Em. Popescu în Dacia, N.S., III, 1959, p. 235 – 236, nr. 1 (= SEG, XIX 484 ; cf. XXIV 1130). G. Bordenache, *Sculture*, 70 ; L. Moretti, *Iscr. ellenistiche*, II, 126, p. 143 – 144.

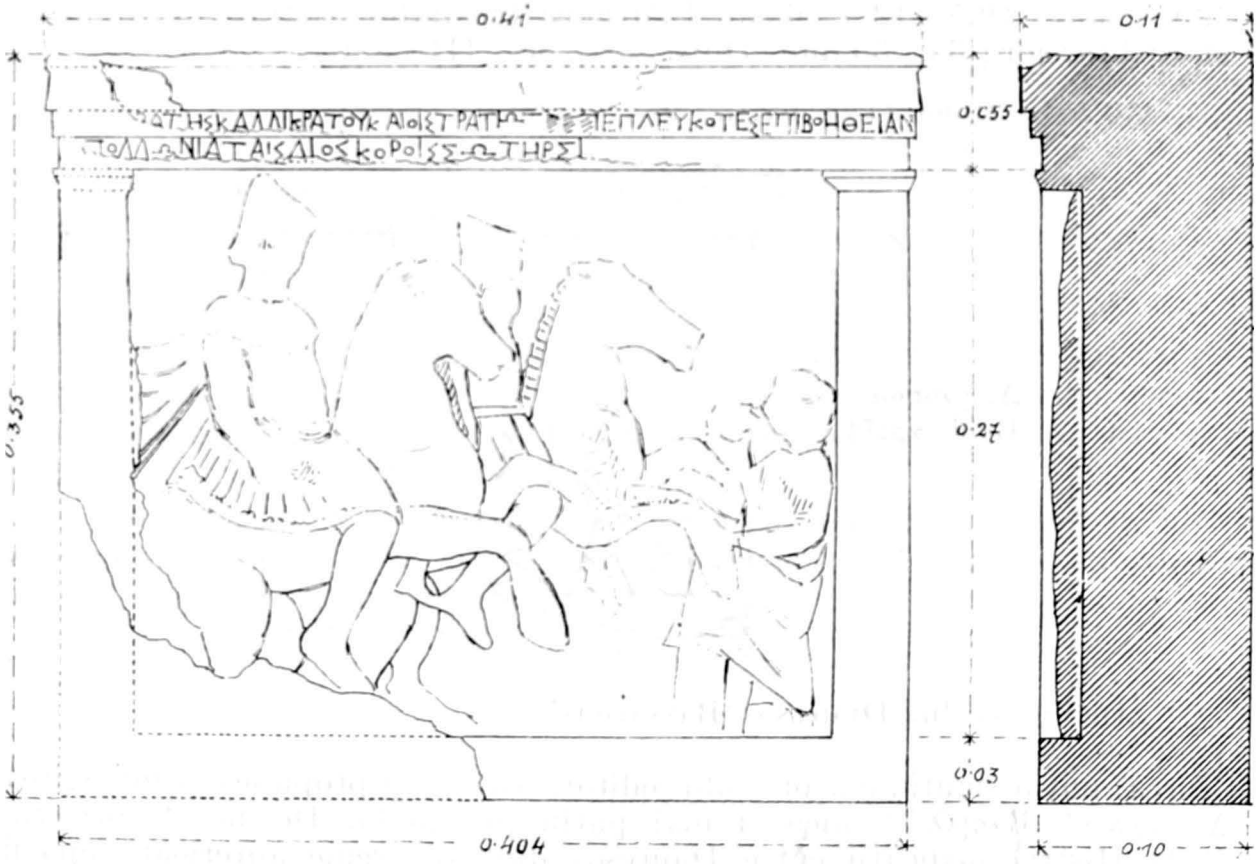

[Καλλικ]ράτης Καλλικράτου καὶ οἱ στρατιῶ[ται π]επλευκότες
ἐπὶ βοήθεια[ν]
[Ἀ]πολλωνιαταῖς Διοσκόροις σωτῆρσι

https://biblioteca-digitala.ro

R.1 : la sfîrșit, urme din N încă vizibile în desenul publicat de Pârvan, p. 547. În locul citirii βοήθεια[ν], J. și L. Robert, BÉ, 1961, 419, p. 187, propun βοηθεία[ι], dar exemplele de construcție cu acuzativul sînt extrem de numeroase.

„Callicrates al lui Callicrates și oștenii care au plutit cu el în ajutorul apolloniaților ⟨închină acest relief⟩ Dioscurilor Mîntuitori".

Primul în timp dintre documentele epigrafice privitoare la legăturile Histriei cu Apollonia Pontică, dedicația lui Callicrates prezintă dublul interes de a ne informa despre alianța dintre cele două orașe în epoca elenistică și, totodată, despre războiul susținut în comun împotriva unor dușmani despre care s-a presupus în chip verosimil că ar fi celții din Tylis. Această din urmă ipoteză se întemeiază pe data atribuită inscripției — prima jumătate a sec. III î.e.n., cînd se întemeiază regatul lui Comontorios — și a fost formulată mai întîi de Christo Danoff (Izvestija—Sofia, XII, 1938, p. 248—258), fiind preferabilă interpretării date evenimentelor de Pârvan (un atac al tracilor din interior la o dată de căutat în sec. al II-lea), dar nu poate pretinde la o absolută certitudine.

Exclusă nu-i nici posibilitatea unui conflict cu o altă colonie pontică, ca în cazul asprului război purtat de apolloniați cu mesambrienii, despre care ne informează decretul în cinstea lui Hegesagoras (mai sus nr. 64). Acest ultim text vorbește limpede despre alianța dintre cele două colonii milesiene, calificînd pe histrieni drept φίλοι, συγγενεῖς καὶ σύμμαχοι (r. 32). În cazul dedicației închinate de Callicrates, legătura politică e subliniată de verbul βοηθεῖν, al cărui înțeles în numeroase documente diplomatice din epocile clasică și elenistică e acela de „a veni în ajutor în virtutea unui acord de prietenie și asistență mutuală" (astfel în tratatul dintre Atena și Teba, *Syll.*[3], 122, r. 5—6 : βοηθεῖν Βοιωτὸς [π]αντὶ σθένει; în cel dintre Atena și Corcyra, *Syll.*[3], 151, r. 4—5 : βοηθεῖν Ἀθηναίος παντὶ σθένει; în sfîrșit, în altul dintre Atena și regele trac Kersobleptes (*Syll.*[3], 370, r. 19—20). Pentru alte referințe similare, v. indicele culegerii *Die Staatsverträge des Altertums*, iar pentru legăturile politice dintre cetățile de pe coasta de Apus a Mării Negre în epoca elenistică, în general, *Contribuții* [2], p. 222—241.

După modul de exprimare al dedicației, e ușor de înțeles că ajutorul dat de histrieni apolloniaților s-a materializat într-o escadră la ordinele lui Callicrates, așa cum, o sută de ani mai tîrziu, tot o escadră de „vase lungi" avea să le fie trimisă ca sprijin sub comanda „amiralului cu depline puteri" Hegesagoras. Deși în primul caz numele lui Callicrates nu-i însoțit de un titlu sau grad anume, nu-i desigur greșit să ni-l închipuim și pe el investit cu titlul de ναύαρχος, cu sau fără adaosul αὐτοκράτωρ (pentru înțelesul termenului, v. mai sus comentariile la decretele pentru Agathocles și Hegesagoras, nr. 15 și 64). În întregul lui, documentul își găsește o paralelă izbitoare în dedicația ostașilor samieni trimiși să ajute pe aliații din Iasos împotriva unor vrăjmași despre care nu ni se dau amănunte, spre sfîrșitul sec. II sau în primii ani ai sec. I î.e.n. : οἱ στρατευσάμενοι ἐν τῇ καταφράκτῳ νηὶ τῇ ἀποσταλείσῃ ἀπὸ τοῦ δήμου πρὸς Ἰασεῖς ἐπὶ συμμαχίαν Διονύσιον Μητροδώρου τὸν ἑαυτὸν τριήραρχον ἀρετῆς

https://biblioteca-digitala.ro

ἕνεκεν καὶ φιλαγαθίας καὶ δικαιοσύνης τῆς εἰς ἑαυτούς .... (Stamatiadis, Σαμιακά, I, 1881, p. 275 = L. Robert, *Op. min.*, I, p. 568).

Despre Dioscuri ca patroni ai navigaţiei şi mîntuitori ai corăbierilor în primejdie, v. Diodor, *B.h.*, IV 43, 2 ; *Imnul homeric*, 16—17 ; Theocrit, XXII 6—22 şi, în general, K. Jaisle, *Die Dioskuren als Retter zur See bei den Griechen u. Römern*, Tübingen, 1907 ; despre iconografia lor (de cele mai multe ori înfăţişaţi călări), F. Chapouthier, *Les Dioscures au service d'une déesse*, Paris, 1935, p. 281—286 şi Ernest Will, *Le relief cultuel gréco-romain*, Paris, 1955, p. 90 şi urm., 113 şi urm. ; despre cultul lor la Histria, în epoca elenistică, B. Pick, *Münzen N.-Gr.*, I 1, p. 149, n. 2 ; L. Ruzicka, Num. Ztschr., X, 1917, p. 107 ; B. Hemberg, *Die Kabiren*, p. 230—231 ; D. M. Pippidi, *Studii ist. rel.*, p. 57—59.

113

MIB, inv. 18733. Placă de marmură relativ bine conservată, prezentînd sus şi jos profile împodobite cu ove şi astragali, uşor vătămată la stînga şi la dreapta, descoperită în 1966 în Zona sacră, în lucrările de dezvelire a templului Afroditei, laolaltă cu alte trei lespezi anepigrafe împodobite cu bucranii şi ghirlande în relief. Dimensiuni : 27 × 88 × 7,2 cm. Înălţimea literelor variază între 13 mm *(omicron, theta)* şi 20 mm *(iota, rho, sigma)*. Sec. III î.e.n.

G. Bordenache, St. clasice, IX, 1967, p. 145 ; D. M. Pippidi, *Studii ist. rel.*, p. 46 (= SEG, XXIV 1127).

Ἀθηναγόρας Θεοδότου
Ἀφροδίτηι ἱερησάμενος

„Athenagoras al lui Theodotos, prinos Afroditei la ieşirea din preoţie".

Despre un cult histrian al Afroditei eram pînă de curînd informaţi numai prin dedicaţia nr. 118 şi, mai ales, prin baza de statuie nr. 173, care ne dezvăluie ipostaza în care zeiţa era adorată în oraşul de pe ţărmul lagunei Sinoe (ca zeiţă a mării, protectoare a marinarilor). Confirmînd informaţiile mai vechi, noul document ne dezvăluie în acelaşi timp identitatea templului în al cărui pronaos a fost găsit, împreună cu relieful publicat mai jos sub nr. 114. Alte amănunte despre data şi planul templului în curs de cercetare, în monografia de apropiată publicare ca al VII-lea volum din seria *Histria. Les résultats des fouilles*, de P. Alexandrescu şi colaboratori.

114

MIB, inv. 18748. Relief votiv săpat într-o bază de coloană ionică, descoperit în campania 1966 în templul Afroditei din Zona sacră, în stratul de cenuşă ce acoperea podeaua pronaosului. Pe o bază îngustă, doi pilaştri dorici susţin un epistil şi o cornişă înaltă, delicat modelată. Profilele epistilului se prelungesc pe feţele laterale ale reliefului, în ansamblu înalt de 0,515 m. Cele două rînduri ale inscripţiei votive sînt săpate pe epistil, cu litere din sec. III î.e.n., înalte de 10—12 mm.

https://biblioteca-digitala.ro

G. Bordenache, St. clasice, IX, 1967, p. 147–149 (= SEG, XXIV 1128). Cf. J. și L. Robert, *Hellenica*, IX, 1950, p. 51–56; BÉ, 1968, 166.

Γύκεια Διονυσίου θυγάτηρ
Θεοφίλου γυνὴ τοῦ Θεοδότου, Μοίραις.

„Gykeia, fiica lui Dionysios, soața lui Theophilos al lui Theodotos, închinare Ursitoarelor".

Prima și, pînă în momentul cînd scriu, unica mărturie histriană cu privire la cultul Ursitoarelor, divinități adorate pretutindeni în lumea greacă din cele mai vechi timpuri. Mențiuni ale acestor personificări ale Destinului se citesc la Homer și, după el, în nenumărate texte și inscripții pînă la sfîrșitul antichității (cf. Sam Eitrem în RE, XV, col. 2449—2497, cu bogata literatură citată). Prin natura și atributele lor, cele trei zeițe *(Klotho, Lachesis* și *Atropos)* prezintă legături cu numeroase figuri ale panteonului grec, printre care Afrodita, ceea ce explică prezența reliefului nostru în locul unde a fost găsit. Despre iconografia Moirelor, Bordenache, *loc. cit.*, p. 148—149 și C. Caprino în Encicl. Arte Antica, V, p. 143 urm.; despre înrudirea lor cu divinitățile cunoscute în Gallia și Germania sub numele de *Matronae* sau *Matres*, Bordenache, St. clasice, XI, 1969, p. 95—100.

115

Histria, astăzi pierdută. Colțul de sus, drept, al unui mic altar de calcar, „cu fața scrisă stilizată în chip de *aedicula*, găsit pe latura nordică a turnului G". Dimensiuni: 15 × 12 × 15 cm. Înălțimea literelor: 30—35 mm. După primul editor, din secolul III î.e.n.

V. Pârvan, *Histria IV*, p. 682–683, nr. 51.

...MHTPI

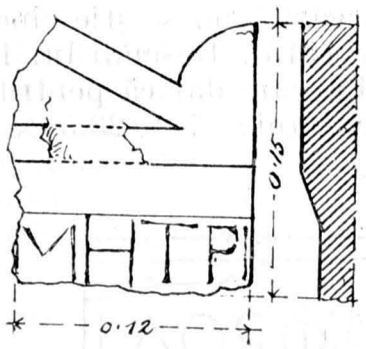

Fără multă convingere, Pârvan presupunea că ar fi vorba de o dedicație în cinstea Demetrei sau a Cybelei [Θεῶν] Μήτηρ [Μεγάλη]. Ambele atribuții ni se par deopotrivă nejustificate. Alte întregiri s-ar mai putea încerca, pornind de la numele (sau patronimicul) Demetrios.

116

MNA, L 901 [1402]. Fragment dintr-o stelă de marmură lucrată în chip de *naïskos*, cu fronton și acrotere, găsit în 1965 în cartierul „economic"

https://biblioteca-digitala.ro

al cetăţii. Ceea ce ni s-a păstrat din lespede e numai colţul din dreapta, cu o parte din relieful care decora nişa (protoma unui cal galopînd spre dreapta) şi ultimele litere ale textului săpat pe epistil. Dimensiuni : 26 × 26 × 5 cm. Înălţimea literelor : 5 mm. După scris, din sec. III î.e.n.

Inedit.

...ΝΟΥΣ
... ΟΥ
... ΕΣ

Poate imaginea unui defunct eroizat, poate relief votiv închinat Dioscurilor. Resturile mizere ale textului nu permit o restituire plauzibilă.

117

Muz. Histria, inv. 107. Fragment dintr-o stelă de marmură cu două registre (cel superior în întregime distrus), rupt la dreapta, la stînga şi jos, găsit nu se ştie unde, nici cînd. Dimensiuni : 16 × 8 × 10,5 cm. Înălţimea literelor : 12 mm. După scris, sec. III î.e.n.

Inedit.

['I]στριανοὶ Καλλα[τιανὸν]---
[κ]αὶ τὸν ἀδελ[φὸν] ---
ηρος δὲ - - - - αν

Caracterul onorific al textului e aparent. Mai greu de ghicit sînt persoana lăudată şi motivul cinstirii. De asemeni întocmirea inscripţiei, care nu se apropie de nici unul din formularele tradiţionale la Histria.

118

Histria, astăzi pierdută. Frîntură dintr-o placă de marmură ruptă sus, jos şi la dreapta, găsită nu se ştie cînd, nici unde (probabil într-una din campaniile 1914—1915). Desenul lui Pecurariu arată că piatra urma să fie publicată de Pârvan, dar că pentru un motiv sau altul a fost trecută cu vederea. Dimensiuni : 17 × 23,5 × 5 cm. După scris, sec. III î.e.n.(?)

Inedită.

'Αφροδί[τηι]
ΜΑΡ - - - - -

https://biblioteca-digitala.ro

Închinare Afroditei, într-o ipostază exprimată prin epitetul trunchiat din r. 2, pe care nu mă încumet să-l întregesc. Dacă n-ar fi vorba de o placă subțire, potrivită pentru o dedicație, ne-am putea gîndi și la o piatră funerară, în care caz r. 1 ar trebui citit 'Αφροδι[σία], iar în cele trei litere din r. 2 am avea începutul patronimicului.

119

Muz. Histria, inv. 304. Fragment dintr-o stelă de marmură cu două registre, ruptă la stînga și într-o măsură mai mică la dreapta, descoperită nu se știe în ce condiții între 1928 și 1941. Din registrul superior, împodobit altădată cu un relief, ca și din profilul ce despărțea sculptura de suprafața scrisă, n-a rămas nimic. La fel din partea inferioară a stelei, unde — judecînd după spațiul lăsat liber sub r. 3 — textul nu pare să fi continuat. Dimensiuni: 13 × 15 × 13,60 cm. Înălțimea mijlocie a literelor, 1 cm (Υ și Δ: 12 mm; Ο și Ω: 6—7 mm). Sec. III/II î.e.n.

D. M. Pippidi, St. clasice, IV, 1962, p. 131, nr. 2 (= SEG, XXIV 1129).

[- - - - - - - - 'Ηφαι]στοδώρου
[τοῦ 'Α]πολλωνίου, γυν[ὴ]
[δὲ - - - -]ώρου, 'Αφροδί[τηι].

R. 1: la început, brațele divergente ale unui *sigma*. — La sfîrșitul r. 2, lacună de o literă. — R. 3: începe cu un *omega* încă vizibil; din iota final, numai jumătatea superioară a hastei.

„... fiica lui Hephaistodoros al lui Apollonios..., soață a lui -oros închinare Afroditei".

Inscripția mutilată poate fi întregită în cel puțin două moduri diferite, motiv pentru care în prima ediție propuneam citirea: ... ['Ηφαι-] στοδώρου ..... τοῦ 'Α]πολλωνίου γυνή, [...]ώρου 'Αφροδίτηι.. Restituirea acceptată astăzi prezintă avantajul de a explica în modul cel mai simplu grupul de litere de la începutul r. 3. Pentru a înlătura dificultatea ar trebui cunoscută lungimea rîndurilor, ceea ce în starea prezentă a pietrei e cu neputință.

Pentru cultul Afroditei la Histria v. și numerele 101, 108, 113, 118.

120

Muz. Histria, inv. 104. Fragment dintr-o placă dreptunghiulară de marmură cu profile sus și jos, ruptă la stînga și la dreapta. Locul și anul descoperirii nu se cunosc (oricum, între 1928—1940). Înălțimea (inclusiv profilele) 12 cm; lungimea: 24 cm; grosimea: 5 cm. Înălțimea literelor: 12 mm (*omicron* și *theta* mai mici: abia 6 mm). După scris, din sec. II î.e.n.

D. M. Pippidi, St. clasice, IV, 1962, p. 128—130, nr. 1 (= *Studii ist. rel.*, p. 41—44, nr. 1; SEG, XXIV 1132. Cf. H. W. Pleket, Epigraphica, II, 1969, p. 19, nr. 2).

https://biblioteca-digitala.ro

[Ἀπο]λλωνὶς Διογέ[νους, γυνὴ]
[δὲ - - - Εὐαι]νέτου τοῦ Ἀθηνά[δου],
[Δήμ]ητρι ἄρξασα.

R. 2 : la început, bara înclinată şi hasta dreaptă a unui N. — La începutul r. 3, bara orizontală şi extremitatea superioară a hastei din dreapta a unui H. — După ἄρξασα, *uacat*.

„Apollonis, fiica lui Diogenes, soaţa lui Euainetos (sau Polyainetos?) al lui Athenades, a pus această dedicaţie Demetrei, la ieşirea din archontat".

Altă mărturie epigrafică a unui cult al Demetrei la Histria, dintr-o vreme cînd asemenea dovezi de pietate sînt frecvente în celelalte colonii de pe coastele de vest şi de nord ale Mării Negre (Pantikapaion : IPE, II 7, 13, 20; Callatis : Dacia, I, 1924, p. 139, nr. 2; III—IV, 1927/32, p. 451 b; Dacia, N.S., II, 1958, p. 212; Dionysopolis : IGB, I² 21; Mesambria : IGB, I² 342, 370 bis). Dar ceea ce, în acest document, merită să reţină îndeosebi luarea aminte e participiul ἄρξασα, care lasă să se înţeleagă că omagiul adus zeiţei a fost prilejuit de fericita exercitare a unei magistraturi — în speţă a archontatului. Constatarea stîrneşte unele nedumeriri, în măsura în care — în starea prezentă a informaţiei — participarea femeilor la viaţa publică a cetăţilor greceşti nu-i de ajuns documentată, cel puţin la data pe care sînt înclinat s-o atribui textului (cf. P. Paris, *Quatenus feminae rei publicae... attigerint*, Paris, 1891; O. Braunstein, *Die politische Wirksamkeit der griechischen Frau*, Leipzig, 1911; J. Vogt, *Von der Gleichwertigkeit der Geschlechte in der bürgerlichen Gesellschaft der Griechen*, Abhdl. d. Geistes-u. Sozialwiss. Klasse der Akad. Mainz, 1960, n. 2), cită vreme din primele veacuri ale erei noastre nu ne lipsesc indicaţiile despre rolul jucat de femeile cu stare şi de bună familie în viaţa socială, politică şi religioasă a patriilor lor — colonii şi cetăţi metropolitane. Pentru Histria, cf. decretul pentru preoteasa Aba (cam din anii 140—160 e.n.). Cam din aceeaşi vreme par să dateze — pe lîngă unele texte analizate de Christiane Dunant şi J. Pouilloux (*Recherches*, II, p. 123—124) — importanta epigramă thasiană publicată de Georges Daux (BCH, LXXII, 1958, p. 314—318; cf. Jean Pouilloux, RÉA, LXI, 1959, p. 290—291), precum şi mai multe inscripţii onorifice din Heraklea-Salbake studiate de Jeanne şi L. Robert, *La Carie*, II, p. 173—176 (cf. L. Robert, RÉA, LXII, 1960, p. 295, n. 1) ori din Assos, unde, în zilele lui August, o distinsă cetăţeană a acestui oraş, Lollia Antiochis, îndeplinea, ni se spune, suprema magistratură a locului, fiind prima femeie ridicată la această demnitate : βασιλεύσα[σα] κατὰ τὰ πάτρια πρώτη γυναικῶν (*Inschr. Assos* 16). Ceva mai tîrziu, tot în Asia Mică, o inscripţie bine conservată pomeneşte o Marcia Claudia Ἰουλιανή, ridicată la demnitatea de Ἀσιαρχίς pentru a doua oară (Le Bas—Waddington, II 20).

Motivînd primirea în gerusia locală a unei femei, Flavia Vibia Sabina, o inscripţie din Thasos mai de mult cunoscută subliniază împrejurarea că de o asemenea cinste nu se mai învrednicise nici o femeie înainte : μόνην καὶ πρώτην τῶν ἀπ' αἰῶνος τῶν ἴσων τειμῶν τοῖς γερουσιάζουσιν

https://biblioteca-digitala.ro

(IG, XII 8, 839; cf. Fr. Poland, *Vereinwesen*, p. 297). În realitate, chiar de la sfîrșitul epocii elenistice se răspîndește deprinderea de a acorda femeilor demnități felurite și importante, cum rezultă din seria de decrete thasiene pentru Ἠπίη, fiica lui Dionysios (BCH, LXXXIII, 1959, p. 362 — 397), la care se pot adăuga mai multe decrete din Kyme pentru Archippe, fiica lui Dikaiogenes, editate aproape în același timp de G. Bean, în Belleten Türk Tarih Kurumu, XXX, 1966, p. 528—537, și de Augusta Hönle în AA, LXXXII, 1967, col. 46—62. În cele mai multe cazuri e vorba de demnități religioase, dar nu o dată se acordă femeilor onorate și demnități civile, veacuri de-a rîndul rezervate exclusiv bărbaților. În epigrama thasiană citată înainte, o femeie, Epikydilla, se mîndrește de a fi exercitat archontatul în două rînduri, în tovărășia soțului ei Pythion: δὶς ἄρξαντές τε πολείταις (G. Daux, *op. cit.*, p. 315; cf. J. Pouilloux, *loc. cit.*, p. 294—295).

Într-o inscripție din Priene, tot din sec. I î.e.n., o altă femeie, Phyle, e lăudată pentru destoinicia dovedită în cea mai înaltă dregătorie a cetății și pentru liberalitățile consimțite în folosul obștii (W. W. Tarn, *Civilisation hell.*, p. 97).

121

Muz. Histria, inv. 165. Relief votiv de mici dimensiuni (21 × 10,5 × 7 cm), rupt sus, la stînga și mai puțin la dreapta, păstrînd pe soclu vagi urme de inscripție. Ceea ce s-a păstrat din relief înfățișează un orant, la dreapta, în fața unui altar ce ocupă partea centrală a cadrului. După scris, din sec. II î.e.n.

D. M. Pippidi, SCIV, XIII, 1962, p. 345 (= Klio, XLI, 1963, p. 158—167); *Contribuții* [2], p. 93—106 (= SEG, XXIV 1135).

[Ὁ δεῖνα Μ]ειδίου ταξιαρχ[ήσας]
- - - - - - - - λιακωι Διο - - - - - - - -

„Cutare, fiul lui? Meidias a închinat relieful la ieșirea din funcția de taxiarh".

Primele litere din r. 1 reprezintă fără îndoială sfîrșitul unui patronimic, ultimele, un participiu exprimînd motivarea nemijlocită a dedicației: ieșirea cu bine dintr-o magistratură, în cazul de față de caracter militar. Indicația nu-i lipsită de interes, în măsura în care e vorba de prima mențiune la Histria a unui ταξίαρχος, altfel spus a unui comandant al unității de pedestrași recrutați în sînul unei φυλή (comandanții unităților de călăreți recrutați în aceleași condiții se numeau φύλαρχοι). Dacă recursul la analogia oferită de instituțiile Atenei e justificat (indicațiile ce preced sînt împrumutate scrierii lui Aristotel, *Statul atenienilor*, LXI 3—5; cf. J. A. O. Larsen, Class. Philol. 1946, p. 91—98; W. B. Dinsmoor, Hesperia, XXIII, 1954, p. 284), însemnează că armata regulată a Histriei era alcătuită din atîtea τάξεις cîte triburi număra cetatea (în această din urmă privință v. comentariul la nr. 58), fiecare comandată de un ταξίαρχος ales

https://biblioteca-digitala.ro

de Adunare dintre cetăţenii cu mai multă stare şi vază (cf. *Nouveau choix*, p. 36, nr. 2, cu comentariul p. 38—40, şi, în general, Busolt-Swoboda, II, § 132, p. 1185—1196; F. Lammert în RE, V, A, col. 75 şi 85—87). La aceste trupe se adăugau, firește, după împrejurări, efective de arcaşi mercenari (*supra* nr. 15, r. 12) sau corpuri de voluntari (*ibid.*, r. 42—44), pe lîngă un număr anevoie de precizat de „corăbii lungi" (ναῦς μακραί) puse sub comanda unuia sau mai multor ναύαρχοι (mai sus nr. 64, r. 10).

Dintre cetăţile de pe ţărmul de Apus al Mării Negre, singură Mesambria pare să fi cunoscut instituţia *taxiarhilor* — şase la număr, după indicaţiile unui decret publicat cu aproape un secol în urmă de C. Jireček (AEM, X, 1886, p. 175 = SGDI, III 3079 = IGB, I² 325). Textul necuprinzînd nici o altă precizare, ar fi desigur temerar să se ia ca bază arătările unor autori din epoca imperială despre armatele din vremea lor pentru a calcula fie efectivele militare ale Mesambriei, fie pe acele ale Histriei într-o perioadă anterioară cuceririi romane (astfel T. V. Blavatskaja, *Zapadnopont. goroda*, p. 199).

122

Muz. Varna, inv. II 272. Mic altar de marmură cu colţul de sus din dreapta şi profilul superior distruse, găsit „în dărîmăturile din faţa turnului E", într-una din campaniile 1914 sau 1915. Dimensiuni: 18 × 18 × 9 cm. Înălţimea literelor: 10—12 mm. După scris, din sec. II î.e.n.

Prima publicaţie: V. Pârvan, *Histria IV*, p. 549, nr. 9. Reeditată de M. Mirčev, Izvestija-Varna, VIII, 1951, p. 28, nr. 50, apoi de G. Mihailov, IGB, I² 300. Cf. G. Dunst, Deutsche Litz., 79, 1958, p. 757—762; J. & L. Robert, BÉ, 1960, nr. 254; D. M. Pippidi, Dacia, N. S., V, 1961, p. 533—535 (=St. clasice, IV, 1962, p. 196; *Studii ist. rel.*, p. 51—52; SEG, XXIV 1131).

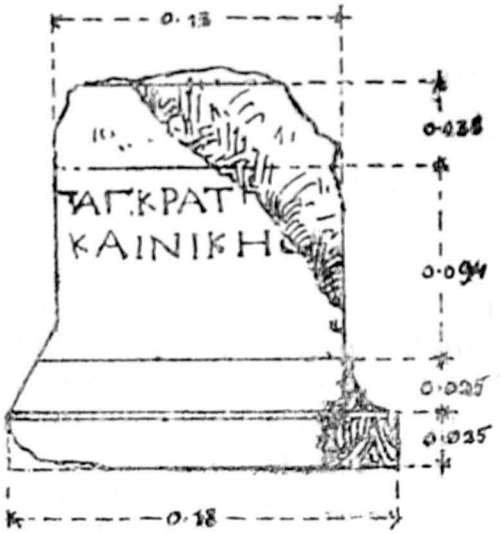

Παγκράτ[ει]
καὶ Νίκη[ι]

Fără multă convingere, Pârvan citea: [Ἀφροδίτηι] Παγκρατ[ίστηι] *siue* Παγκρατ[εῖ] καὶ Νικη[φόρωι]; Mirčev: ... Παγκρατ[εῖ] ... καὶ Νικη-φ[όρῳ]; Mihailov: Παγκρατ[εῖ] ... καὶ Νίκῃ *uel* Νίκη[ι].

„Lui Pankrates şi Victoriei".

https://biblioteca-digitala.ro

Despre eroul Pankrates, pînă de curînd atestat numai în Attica, unde avea un sanctuar cîmpenesc pe malurile rîului Ilissos, v. J. Meliadis, Praktika, 1953, p. 47—60 și 1954, p. 41—49. Reliefurile scoase la iveală în săpături îl prezintă sub trăsăturile lui Herakles, în mînă cu măciuca și pe umeri cu pielea de leu. De altă parte, unele *ex-voto*-uri aflate cu același prilej, înfățișînd fie mîini fie picioare, lasă să se înțeleagă că e vorba de o divinitate tămăduitoare. Mai puțin probabilă mi se pare ipoteza după care — mai ales în Macedonia — Pankrates ar fi fost adorat ca o ipostază a lui Alexandru cel Mare divinizat (Al. N. Oikonomidis, Platon, XI, 1959, p. 230—233; dar cf. J. și L. Robert, BÉ, 1960, nr. 254).

123

Muz. Histria, inv. 267. Fragment al unei mici stele de marmură cu fronton și acrotere, ruptă la stînga și jos, descoperit în ruinele tîrzii din sectorul de SE al cetății. Dimensiuni: 25 × 20 × 10 cm. Înălțimea literelor: 13 mm. La dreapta, deasupra frontonului triunghiular, o stea cu opt raze simbolizînd pe unul din feciorii lui Zeus, motiv care cu multă probabilitate împodobea și cealaltă latură a stelei, astăzi ruptă. Sec. II—I î.e.n.

D. M. Pippidi, SCIV, V, 1954, p. 92, nr. 2; St. clasice, IV, 1962, p. 140—142, nr. 5 (= SEG, XXIV 1134).

[Ὁ δεῖνα] Μενεχάρ[μου]
[φύσει δὲ . . .]ου Διοσκόροις
[εὐχαριστ]ήριον

La începutul r. 2, unde altădată crezusem a vedea AI, un nou examen al pietrei mi-a permis să citesc cu multă siguranță OY, ceea ce mă obligă să înlocuiesc întregirea [Μητρὶ Θεῶν κ]αὶ prin cea de mai sus, propusă în *Studii ist. rel.*, p. 57.

„. . ., fiul adoptiv al lui Menecharmos, după naștere al lui. . ., prinos Dioscurilor".

Pentru întregirea r. 2, cf., între alte exemple, IPE, I² 440: [Αὐρ.] Ἑρμοκράτης Μύρονος, φύσει δὲ Θειμοθέου, ἐφιλοτειμησάμην . . . . . δηνάρια κτλ.

Pentru Dioscuri, în general, și cultul lor la Histria, v. comentariul la nr. 112.

Pentru variantele de grafie Διόσκουροι / Διόσκοροι, v. Restelli, Riv. di Filologia, LXXIX, 1951, p. 246—257.

124

Muz. Histria, inv. 358. Fragment dintr-o placă de marmură rupt la stînga, la dreapta și jos, descoperit în săpăturile din Valul III în campania 1952. Dimensiuni: 12 × 27 × 9 cm. Înălțimea literelor: în r. 1—2, 25 mm (*omicron* numai 15 mm); în r. 3, 15 mm. Sec. III î.e.n.

https://biblioteca-digitala.ro

D. M. Pippidi, SCIV, IV, 1953, p. 112; St. clasice, IV, 1962, p. 134, nr. 4.

['Απολ]λωνίδης - - - - -
['Ασκλ]ηπιῶι εὐ[χήν *siue* -χαριστήριον]
- - - ['Ηρακ]λείδης

„...Apollonides ... închinare (sau ofrandă) lui Asclepios .... Heracleides".

Cu această unică excepţie, dedicaţii închinate lui Asclepios lipsesc la Histria în epoca elenistică şi sînt rare chiar sub ocupaţia romană, de cînd ni s-a păstrat singur altarul publicat mai departe sub nr. 135.

125

Muz. Histria, inv. 38. Relief de marmură înfăţişînd pe Demetra între două rugătoare, descoperit nu se ştie cînd, nici unde, înainte de 1941. La baza frontonului triunghiular, pe profilul ce-l desparte de cîmpul adîncit unde sînt sculptate figurile, astăzi foarte uzate, inscripţie de două rînduri, aproape ştearsă. Dimensiuni maxime: 57 × 50 × 13 cm. Înălţimea literelor: 12 mm. Sec. I—II e.n.

D. M. Pippidi, SCIV, XIX, 1968, 432—433, nr. 3 (= *Studii ist. rel.*, p. 225, nr. 3; SEG, XIX 432; XXIV 1136).

Μοιρὼ Διονυσίου τοῦ Μενίσκου θυγάτ[ηρ]
Δήμητ[ρι εὐ]χὴ[ν - - - - - - - -]γω - - ηρ

R. 1: spre centru, partea de jos a literelor cu totul ştearsă, dar extremităţile superioare îngăduie o citire aproape sigură; la sfîrşit, din *tau* numai partea stîngă a barei orizontale. —R. 2: după primele cinci litere, mi se pare a recunoaşte XH; ceva mai departe, ΓΩ (sau IO?), la urmă HP.

„Moiro, fiica lui Dionysios al lui Meniskos, închinare Demetrei".

Altă dedicaţie în cinstea Demetrei, mai sus nr. 109. Nici persoana de la care emană inscripţia, nici părinţele ei nu apar în vreun alt document din Histria.

126

Muz. Histria, inv. 349. Bază de marmură dreptunghiulară, descoperită în campania 1957 în lucrările din sectorul Casei romane tîrzii *(Domus)*. Una din laturile înguste poartă inscripţia; pe faţa superioară, urmele labelor anterioare şi posterioare ale unui leu. Dimensiuni: 6,5 × 25 × 62 cm. Înălţimea literelor: 15 mm (Δ numai 10 mm). După scris, din sec. I—II e.n.

https://biblioteca-digitala.ro

D. M. Pippidi, SCIV, XIX, 1968, p. 433–35, nr. 4 (= *Studii ist. rel.*, p. 228, nr. 5; SEG, XXIV 1137).

Ἀλέξανδρος Ἡγησαγό-
ρου Μητρὶ Θεῶν κατ' εὐ-
χήν

„Alexandros al lui Hegesagoras Maicii Zeilor, după juruinţă".

Dedicantul e necunoscut în prosopografia histriană. Despre cultul Cybelei la Histria, v. comentariul la nr. 57 şi *Studii ist. rel.*, p. 227–233. Despre locul proeminent al zeiţei în panteonul tomitan stă mărturie (pe lîngă alte documente epigrafice şi arheologice) fraza din decretul *Syll.*[3], 731, unde, în legătură cu comportarea celor doi comandanţi ai Gărzii civice, se spune: καθ' ἕκα[σ]τον ἐνιαυτὸν θύουσιν ὑπὲρ τῆ[ς] τοῦ δήμου σωτηρία[ς] Μητρὶ Θεῶν καὶ Διοσκόροις (r. 36–37).

127

Muz. Histria, inv. 286. Fragment dintr-un mic altar de marmură rupt la stînga şi jos, găsit în Secţiunea 1950 printre dărîmături. Inscripţia, pe două rînduri, continua probabil şi în rîndul al treilea, în întregime distrus. Dimensiuni: 10 × 7 × 7 cm. Înălţimea literelor: 7 mm (*omicron* şi *theta* mai mici). Sec. II e.n.?

I. Stoian, SCIV, V, 1954, p. 96, nr. 12.

---------ς Φιλίνου
---------Μητρὶ Θεῶν

R. 1: Σ încă citeţ. Din r. 3 nici o urmă limpede. După Em. Popescu, SCIV, V, 1954, p. 460, ar fi de întregit: χαριστήριον ἀνέθηκε, dar citirea nu se impune.

„... al lui Philinos, Maicii Zeilor...".

Modesta ofrandă se adaugă la dovezile tot mai numeroase ale cultului Cybelei la Histria în epoca romană. Cf. mai sus comentariul la numerele 57 şi 125.

128

Muz. Histria, inv. 287. Bază votivă de marmură uşor vătămată la profilele de sus şi de jos ale feţei cu inscripţie, descoperită în campania 1953 de-a lungul străzii dintre sectorul Casei romane tîrzii şi Terme. Dimensiuni: 15 × 35 × 25 cm. Înălţimea literelor: 12 mm. Sec. II e.n.

I. Stoian, SCIV, V, 1954, p. 97, nr. 13.

Ἥλιος Μητρὶ Θεῶν
χαριστήριον

„Helios, ca mulţumită, Maicii Zeilor".

https://biblioteca-digitala.ro

Altă mărturie a cultului Cybelei la Histria în vremea Antoninilor, în legătură cu care v. comentariul la nr. 57.

Numele Helios (atestat, între altele, în inscripţia publicată mai departe sub nr. 196) apare curios prin lipsa patronimicului, pe care nici un grec de condiţie liberă nu uită de obicei să-l amintească. Să fie vorba de un sclav? Judecînd după modicitatea ofrandei, ipoteza nu-i lipsită de verosimilitate.

129

Muz. Histria, inv. 81 + 209. Aşchii dintr-un altar de piatră de nisip rupt sus, la dreapta şi jos, găsit în contrafortul interior stîng al turnului *G*, într-una din campaniile 1916—1922. Dimensiuni (împreună) : 46 × 27 × 3,5 cm. Înălţimea literelor : 45—50 mm. Sec. II—III e.n.

V. Pârvan, *Histria VII*, p. 85, nr. 56.

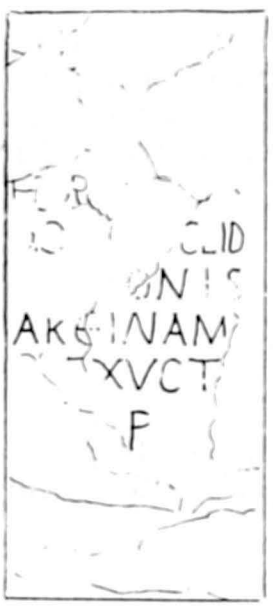

Her[culi siue *-oni sancto]*
2 O - - - - - - - - - - - - - - - ACLID
G - - - - - - - - - - - - - IONIS
4 *arcinam*
[e]x uot[o]
p(osuit)

R. 1 : astăzi complet distrus, se reproduce după primul editor, care înclina spre întregirea *Her[oni]*. O importantă asociere de Ἡρακληασταί e totuşi atestată la Histria, în sec. II e.n., de decretul în cinstea preotesei Aba (nr. 57). Pentru *arcina* (diminutiv de la *arca* — „dulap, ladă, cufăr", la figurat „vistierie") — nu par să existe alte atestări. Cf., totuşi, un *arcarius*, într-o inscripţie colegială din Nicopolis ad Istrum (CIL, III 7457, r. 6).

În starea lamentabilă a fragmentului, care nu permite o traducere propriu-zisă, din dedicaţie se desprinde numai impresia că necunoscutul ei autor a dăruit unei divinităţi (Hercule sau Heron) lădiţa-chivot destinată unui templu sau unei asociaţii de credincioşi.

130

Muz. Histria, inv. 333. Altar votiv de calcar rupt în mai multe bucăţi, dar reîntregit, descoperit în campania 1954 în zidul nordic al bazilicii

https://biblioteca-digitala.ro

de lîngă turnul cel mare de pe latura de vest a cetății. Dimensiuni: 164 × 54 × 32 cm. Înălțimea literelor: 35 mm. În registrul superior, relief înfățișînd pe Zeul-Cavaler cu hlamida în vînt, spre dreapta. Gravura inscripției corectă, cu excepția r. 7. Litere adînci, ligaturi. *Hederae distinguentes.*

I. I. Russu, SCIV, IX, 1958, p. 54; D. M. Pippidi, Acta Ant. Acad. Scient. Hung. X, 1962, p. 219, nr. 1 = *Studii ist. rel.*, p. 219–223, nr. 1. Cf. CCET, IV 64.

Heroni inuic-
to Sicinius
Porphyrio
pro salutem
5 *suam et suorum*
ex imperio Hero-
nis lib(ens) a[n]i{i}mo feci
Glabrione et Homu-
llo co(n)s(ulibus).

R. 7: pe piatra AIIMO. — La sfîrșitul r. 8: MV în ligatură.

„Nebiruitului Heron, Sicinius Porphyrio, pentru sănătatea sa și alor săi, din porunca lui Heron închină această icoană cu dragă inimă, în timpul consulatului lui Glabrio și Homullus".

Zeul cinstit de Sicinius Porphyrio e divinitatea îndrăgită a băștinașilor din sudul Dunării, adoptată de la un timp nu numai de grecii din orașele de pe coastă, dar și de veteranii și coloniștii romani veniți să se așeze în preajma lor (G. Kazarov, *Denkmäler des thrakischen Reitergottes in Bulgarien*, Budapest, 1938, de completat acum cu *corpus*-ul monumentelor Cavalerului Trac aflate pe teritoriul României, întocmit de Nubar Hampartzumian și tipărit la Leiden în colecția EPRO, condusă de M. J. Vermaseren, 1979. Tot de Kazarov, mai vezi și articolele *Heros* și *Thrake (Religion)* în RE, Suppl. III, col. 1132 urm. și VIII A, col. 478 urm.).

Despre originea, ca și despre semnificația religioasă a acestei figuri divine s-a discutat și se discută între specialiști, fără ca toate aspectele problemei să fi fost lămurite. O cunoscută lucrare a lui Ernest Will *(Le relief cultuel gréco-romain. Contribution à l'histoire de l'art de l'Empire romain*, Paris, 1955) a adus în această dezbatere precizări importante și, cel puțin în privința tipului iconografic al Călărețului, concluzia după care motivul trac n-ar reprezenta decît o variantă relativ tîrzie a unei serii mai vaste, acea a eroului grec (*op. cit.*, p. 79). În schimb, cu privire la simbolismul imaginii, care de bună seamă îmbracă într-o formă larg răspîndită o realitate religioasă locală, problema e departe de a fi soluționată, din pricina anevoinței de a alege între multiplele sensuri atribuite chipului divin, începînd din epoca elenistică. Tot atît de complicată, de altă parte, e și problema identificării Cavalerului cu una sau alta din figurile panteonului grec (Apollon, Asclepios, Dionysos), fără a mai vorbi de nenumăratele cazuri cînd, fără îndoială posibilă, Călărețul nu-i decît imaginea defunctului înălțat la condiția divină (S. Eitrem s.v. *Heros*, în RE, VIII, col. 1119 și urm.).

https://biblioteca-digitala.ro

În dedicaţia lui Sicinius Porphyrio (ca şi în acea consacrată de Bianor al lui Kleogenes : mai departe nr. 131), caracterul propiţiatoriu al formulelor întrebuinţate — *pro salutem suam et suorum*, κατ' εὐχήν — arată limpede că zeul e conceput ca o divinitate protectoare, sensibilă la nevoile credincioşilor, aşa cum sînt îndeobşte închipuite figurile divine cărora li se atribuie epitetul ἐπήκοος (v., între alte exemple, IGB, I² 283, 287 ; II 530, 725, 854 şi, în general, O. Weinreich, Θεοὶ ἐπήκοοι, AM, XXXVII, 1912, p. 1—68). Sub acest raport, Cavalerul din reliefurile histriene se apropie de varianta Eroului προπύλαιος, aşa cum o întîlnim în numeroase exemple din Tracia şi din alte locuri (IGB, I² 291 bis), fără a exclude Egiptul lagid, de unde ne-au rămas o seamă de imagini simţitor modificate ale Eroului Călăreţ, împreună cu o interesantă epigramă a lui Callimach, care permite identificarea fără greş a zeului, chiar sub înfăţişarea neaşteptată de pedestraş ! (24 ed. Cahen, cu interpretarea lui P. Roussel, RÉG, XXXIV, 1921, p. 266 urm.).

În textul poetului alexandrin zeul îşi zice Ἥρως şi acest nume, ca şi obîrşia dedicantului Aietion, venit în Valea Nilului din Amphipolis, la hotarul dintre Tracia şi Macedonia, înlătură orice îndoială cu privire la caracterul şi originea divinităţii descrise, împotriva tezei formulate pentru întîia oară de Paul Perdrizet, dar împărtăşită şi de alţii, după care Ἥρως sau Ἥρων de pe monumentele egiptene n-ar fi decît o nouă ipostază a lui Horus (*Cultes et mythes du Pangée*, Paris-Nancy, 1910, p. 20, n. 3 ; *Negotium perambulans in tenebris. Études de démonologie gréco-orientale*, Paris—Strasbourg, 1922, p. 7—11).

În realitate, în inscripţii, indiferent de unde ar veni, Ἥρως şi Ἥρων sînt nume echivalente, Heron fiind forma cu precădere folosită în textele latine, deşi nu lipseşte nici în cele greceşti (cf. L. Robert, RA, XXXIII, 1933, p. 123—124 şi 147 ; E. Will, BCH, 1940—1941, p. 203-204).

Despre cuprinsul inscripţiei e puţin de spus. Dedicantul, Sicinius Porphyrio, e o apariţie nouă în prosopografia histriană. Cu multă probabilitate, e vorba de locuitorul unui *uicus* din teritoriul rural, de unde piatra a putut fi adusă pentru a sluji ca material de construcţie. Formularul inscripţiei e de tipul cel mai banal, inclusiv greşeala care consista în folosirea prepoziţiei *pro* cu acuzativul (alte exemple la H. Mihăescu, *Limba latină*, p. 175 § 219).

În r. 7, AIIMO pentru ANIMO e o evidentă eroare de gravură. Cît priveşte data documentului, — indicată prin perechea de consuli M'. Acilius Glabrio Cn. Cornelius Severus şi M. Valerius Homullus — e 152 e.n.

131

Muz. Histria, inv. 10. Stelă de marmură relativ bine păstrată (cu excepţia părţii stîngi) descoperită nu se ştie unde, nici cînd, între 1928 şi 1941. Dimensiuni : 63 × 53 × 18,5 cm. Înălţimea literelor : 20 mm (*omicron* mai mic). Formula propiţiatorie cu care începe dedicaţia e săpată pe frontonul reliefului, care înfăţişează pe Cavalerul trac călărind spre dreapta şi ocupă cea mai mare parte din suprafaţa pietrei. Data : sec. II e.n.

https://biblioteca-digitala.ro

I. I. Russu, SCIV, IX, 1958, p. 53; D. M. Pippidi, Acta Ant. Acad. Scient. Hungaricae, X, 1962, p. 223–224; id., *Studii ist. rel.*, p. 223–225 (=SEG, XXIV 1139; CCET, IV, p. 601 nr. 63).

Ἀγαθῇ Τύχῃ
Ἥρωα
Βιάνωρ
Κλεο-
γένους
ἀνέθη-
κεν
κατ'
εὐχήν.

R. 2: H căzut în ruptură. —R. 6: A aproape şters, dar vizibil. — La fel X în r. 9.

„Noroc bun! Bianor al lui Kleogenes a închinat icoana Eroului, după juruinţă".

Dedicantul e necunoscut, dar un Βιάνωρ Ἑκαταίου şi un Κλεογένης Νουμηνίου figurează în lista membrilor gerusiei din anul 138 (nr. 193, col. II, r. 38 şi col. I, r. 48). Pentru dedicaţii în limba greacă construite cu acuzativul (e vorba de fiecare dată de consacrarea unei imagini a zeului sau a zeiţei onorate), v. exemplele citate de L. Robert, *Hellenica*, XI–XII, 1960, p. 229, n. 1.

132

Muz. Histria, inv. 19. Partea superioară a unui altar votiv, găsit în dărîmăturile romano-bizantine de la sud de terme. Dimensiuni: 0,69 × 0,40 (0,55) × 0,41 m. Înălţimea literelor: 6 mm.

V. Pârvan, *Histria*, *IV*, p. 693–694, nr. 57; Em. Popescu, *Inscripţiile din sec. IV – XIII*, 109.

I(oui) O(ptimo) M(aximo)/et Marti Con/seruatori pro/salute D(ominorum) n(ostrorum)/ [I]mper(atorum) Aug(ustorum) (duorum)/ [Cons]tant[ini...?]/ [et Lic]i[nii?...]

„Lui Iupiter cel prea bun şi mare şi lui Marte Conservatorul, închinare pentru sănătatea stăpînilor noştri, augustii [împăraţi Constantin şi Licinius".

În ciuda lacunelor întinse, reconstituirea celor doi editori e plauzibilă. Împăraţii onoraţi sînt cei ale căror nume au fost restituite în text. Data: primii ani ai secolului IV e.n.

133

Muz. Histria, inv. 92. Fragment dintr-un relief de marmură înfăţişînd pe Cavalerul trac, rupt sus şi la dreapta, găsit nu se ştie cînd, nici unde. Din imaginea divinităţii nu se păstrează decît o parte din cal şi cîinele care întovărăşea pe călăreţ. Dimensiuni: 11 × 14 × 5 cm. Înălţimea literelor: 13 mm. Sec. II e.n.?

I. I. Russu, SCIV, IX, 1958, p. 53 (= CCET, IV p. 64, nr. 75).

...ΟΑΙ Ζώιλος

https://biblioteca-digitala.ro

134

Muz. Histria, inv. 348. Bază de marmură vătămată la profilul de sus şi ruptă la dreapta, unde pare să fi continuat cu aceeaşi tăietură poate pentru o inscripţie astăzi pierdută. Descoperită în 1957 în sectorul de la est de Casa romană tîrzie (*Domus*). Dimensiuni : 10 × 36 × 30 cm. Înălţimea literelor : 15 mm. Sec. II e.n.

D. M. Pippidi, SCIV. XIX, 1968, p. 435–436, nr. 5 (= SEG, XXIV 1138).

Ταταρίων χαλκε-
ὺς ἀνεθόμην δῶ-
ρον Ἀθηνᾷ

R. 1 : parte din bara orizontală a primei litere, distrusă. —R. 2 : forma lui *my* cu totul neobişnuită în inscripţiile histriene din sec. II e.n., cînd trebuie datată inscripţia după celelalte caractere paleografice.

„Eu, fierarul Tatarion, am închinat acest dar Athenei".

Modestul monument e interesant prin mai multe particularităţi, începînd cu numele neobişnuit al dedicantului, în care trebuie să recunoaştem unul din aşa-numitele *Kinderwörter* sau *Lallnamen*, frecvente în toate regiunile lumii greceşti (L. Robert, *Hellenica*, VI, 1948, p. 90 ; *Noms indigènes*, p. 348 ; *Stèles funéraires*, p. 186). Asemenea nume se caracterizează prin repetarea primei silabe *(ma-ma, pa-pa, ta-ta)* şi acesta e şi cazul lui Ταταρίων (foarte numeroşi Τατα în inscripţiile Asiei Mici : MAMA, I 9, 308 ; IV 180, 181, 183, 204, 259, 319, 354. Un Ταταρίων la Varna : IGB, I² 174 bis ; pentru forma feminină — Τατάριον — , IG, I² 4868), căruia sufixul -ων nu face decît să-i accentueze caracterul popular (pentru alte exemple din bazinul Mării Negre, şi L. Zgusta, *Personennamen*, p. 305 § 603).

Tot atît de interesantă e menţionarea în text a profesiei donatorului, care, oferind zeiţei statueta-ofrandă, a ţinut să arate că o face în calitatea-i de meşter-fierar (χαλκεύς). E prima şi singura oară cînd un meşteşugar e pomenit ca atare într-o inscripţie din Histria, deşi — către aceeaşi vreme — o întreagă serie de grupări profesionale sînt înşirate în decretul pentru preoteasa Aba (nr. 57).

De reţinut e şi faptul că Athena, pe care Tatarion o omagiază în calitate de patroană şi protectoare a meşteşugarilor (unul din epitetele-i cunoscute e acel de Ἐργάνη), nu-i pomenită pînă acum în nici o altă inscripţie locală.

135

Muz. Histria, inv. 400. Altăraş de marmură uşor vătămat la cornişa de jos, aflat în 1966 în cuprinsul comunei Istria, între sat şi cantonul de cale ferată. Cornişa superioară, bine păstrată, e împodobită pe trei laturi cu cîte o rozetă cu patru foi, iar la extremităţi cu acrotere. Dimensi-

https://biblioteca-digitala.ro

uni : 83 × 41 (la înălţimea coronamentului) × 25 cm. Înălţimea literelor : în r. 1 : 30, în r. 2 : 31, în r. 3 : 29 mm. Invocaţia propiţiatoare, săpată pe cornişă, are slove mai mici. După scris, din sec. II e.n.

D. M. Pippidi, St. clasice, XVII, 1977, p. 103–104, nr. 1.

Ἀγαθῇ Τύχῃ
Ἀσκληπιῷ
Περγαμηνῷ
Σαβεινιανός

„Noroc bun! Lui Asclepios cel slăvit în Pergam ⟨închină acest altar⟩ Sabinianus".

Dedicaţia se adaugă la unica mărturie pînă acum cunoscută a cultului lui Asclepios la Histria, care datează din epoca elenistică (mai sus nr. 124). Ceea ce-i sporeşte interesul e, pe de o parte, persoana dedicantului (cu multă probabilitate un grec romanizat, desigur unul din notabilii cetăţii, de vreme ce numele lui se regăseşte printre ale fruntaşilor histrieni înşiraţi în catalogul publicat sub nr. 193), pe de alta, ipostaza în care e invocat zeul, a cărui popularitate în continuă creştere începînd din epoca elenistică culminează în primele veacuri ale erei noastre, cînd numărul lăcaşurilor de cult pînă acum cunoscute, identificate pe teren sau menţionate în inscripţii, se ridică la mai multe sute : Thraemer în RE, II (1896), col. 1642–1697, de completat cu RE, Suppl. I 153 (Bürchner) şi III 171 (Oldfather). Pe lîngă sanctuarele mai vechi de la Epidaur şi Cos, dintotdeauna faimoase, în epoca romană se ridică la o notorietate cu totul excepţională sanctuarul din Pergam, cu privire la funcţionarea căruia dispunem de numeroase informaţii literare şi epigrafice (E. şi L. Edelstein, *Asclepius. A Collection and Interpretation of the Testimonies*, I–II, Baltimore, 1945). Cam pe vremea cînd Sabinianus închina zeului altarul de care ne ocupăm, Lucian din Samosata scria că Pergamul era pentru contemporani un loc de pelerinaj tot atît de frecventat ca Delfi şi că mulţimile care într-unul din aceste locuri năzuiau să-şi afle viitorul, în celălalt se îmbulzeau să-şi caute sănătatea : ... ἐξ οὗ δὲ ἐν Δελφοῖς μὲν Ἀπόλλων τὸ μαντεῖον κατεστήσατο, ἐν Περγάμῳ δὲ τὸ ἰατρεῖον ὁ Ἀσκληπιός ... ἐπὶ ταῦτα μὲν ἅπαντες θέουσι καὶ πανηγύρεις ἀνάγουσι καὶ ἑκατομβὰς παριστᾶσιν *(Icaromenipp.*, 24). În aceste condiţii, nu-i de mirare că izvoarele ne dau copioase amănunte nu numai despre practica incubaţiei în templu (ca la Epidaur, de unde, după tradiţie, ar fi venit întemeietorii cultului din Pergam, cum ne informează un decret de curînd publicat de Werner Peek, Abhdl. d. Sächs. Akad. d. Wissenschaften, philol.-hist. Klasse, LX 2, p. 15, nr. 17), despre apa tămăduitoare a puţului din incinta acestuia (Aelius Arist., *Or.*, LIII 1–5), ba chiar despre o ceremonie la echinocţiul de primăvară în cursul căreia, ni se spune, credincioşii se mînjeau cu noroi în cinstea zeului : ἦν ἰσημερία ἡ μετὰ χειμῶνα ὅτε πηλοῦνται τῷ Θεῷ (Ael. Arist., *Or.*, XLVIII 74), practică pe care m-aş încumeta s-o interpretez ca pe o cură de nămol vindecător. Oricare ar fi însă adevărul în această privinţă, din punctul nostru de vedere e deajuns să reţinem că faima neobişnuită a sanctuarului se

https://biblioteca-digitala.ro

răsfrîngea nemijlocit asupra cetăţii care-l adăpostea, al cărei nume oficial în epoca imperială sună; ἡ [μητρ]όπολις τῆς Α[σίας καὶ δίς] νεωκόρος, πρώτ[η καὶ μόνη? τ]οῦ Σωτῆρος Ἀσ[κληπιο]ῦ Περγαμηνῶν π[όλις] (Habicht, *Asklepieion*, p. 32, nr. 10; cf. şi numerele 11, 20, 22, 23, 28, 30, 32, 35, 37, 42, 54).

În contrast cu puţina răspîndire a cultului lui Asclepios în Dobrogea în antichitate, inscripţiile în cinstea zeului sînt numeroase în oraşele de pe coasta tracă, unde o dedicaţie din Odessos îl proclamă ... ὁ τῆς οἰκουμένης σωτήρ (IGB, I² 86 bis; cf. 76, 86, 266 bis, 315, 354 quat.), şi pe coasta de nord a Mării Negre, la Olbia (IPE, I² 184), la Chersonesos (unde e atestat un ἱερὸν τοῦ Ἀσκλαπιο[ῦ]: IPE, I² 376) şi în Regatul Bosporan (IPE, II 30 = CIRB, 957).

În legătură cu ultimele referinţe, e de reţinut poate şi indicaţia lui Ştefan din Byzanţ, s.v. Ἅγιον, după care în localitatea din Sciţia astfel numită Asclepios ar fi fost cinstit în chip deosebit: Ἅγιον, τόπος Σκυθίας ἐν ᾧ Ἀσκληπιὸς ἐτιμᾶτο. Nici numele aşezării, nici menţiunea cultului nu se regăseşte în vreun alt izvor.

136

Muz. Histria, inv. 265. Altăraş de marmură, parcă ieşit din acelaşi atelier ca precedentul, dar de mai mici dimensiuni. Înălţimea: 82, lăţimea: 33—30, grosimea: 24—21 cm. Înălţimea literelor: 25 mm. Găsit în sectorul de SV în campania 1949. Inscripţia e ciocănită şi, cu excepţia r. 3, foarte puţin citeaţă. Sec. II e.n.

Inedit.

ΣΩ - - - - - - -
ΑΘ - - - - - - -
Σαβειν[ιανός]

Divinitatea căreia-i e închinat altarul nu se poate ghici. La fel cuprinsul r. 2. În schimb, cu multă probabilitate, dedicantul e acelaşi din inscripţia precedentă, adorator al lui Asclepios.

137

MNA, L 618. Stelă de marmură reîntrebuinţată, primitivă ca înfăţişare, aflată în una din campaniile 1923 sau 1924 în cartierul sudic al cetăţii, la NV de bazilica bizantină. În ciuda marginilor neregulat tăiate (în partea de sus, fronton abia schiţat, lipsit de orice ornament), piatra e întreagă, şi la fel şi textul, ce nu pare să fi continuat după r. 17. Dimensiuni: 45 × 32 × 18 cm; înălţimea literelor: 12—15 mm. Sec. II e.n.

V. Pârvan, Dacia, II, 1925, p. 318, nr. 31 (= CIMRM, II, p. 362, nr. 2296); D. M. Pippidi, în *Hommages à Maarten J. Vermaseren*, III, p. 967—973.

https://biblioteca-digitala.ro

Τύχηι ἀγαθῆι
Ἡλίωι Μίθρᾳ ἀνεικήτῳ.
Ἐπὶ ἱέ[ρ]εω Ἰουλίου Σεουήρο[υ]
ὑπατικοῦ
οἵδε συνεισήνεγ[κα]ν εἰς τ[ὴν]
[ο]ἰκοδομίαν τοῦ ἱεροῦ
σπηλέου καὶ [θεο]σέβειαν, ὑπη[ρ]ετοῦ[ντ]ος πατρὸς
[ε]ὐσεβοῦς Μ[εν]ίσκου Νουμηνί-
[ου]·
[M.] Οὔλπ. Ἀρτεμίδωρος ποντάρ[χης]
[Ἵ]ππόλοχος Πυθίωνος
[Κ]άρπος Ἀ[π]ολλοδώρου
[Κ]αλλίστρατος Ἀπολλοδώρου
[Α]ἴλ. Διονύσιος Δημοκράτου[ς]
[Ἰ]ούλ. Βάσσος β(ενεφικιάριος)
ὑπατικοῦ
[Αὐ]ρήλιος Αἰμιλιανός
[Αἴ]λ. Φίρμος, Διονύσιος Διονυσοδ[ώρου].

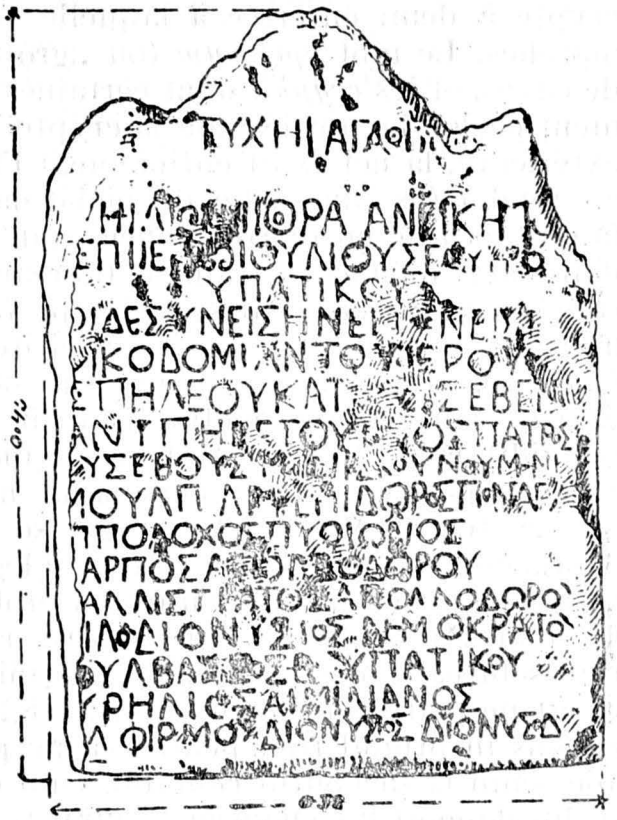

Textul e al primului editor, cu excepția r. 4, unde Pârvan citea βενεφικιάριος măcar că piatra nu prezintă nici o urmă de literă înainte de ὑπατικοῦ și în ciuda faptului că acest ultim cuvînt e scris intenționat la jumătatea rîndului, pentru a-l scoate mai bine în relief.

„Noroc bun! Soarelui Mithra, nebiruitul! În anul sacerdoțiului lui Iulius Severus, guvernator de rang consular al Moesiei Inferioare, următorii au contribuit la construirea grotei sfinte și la cinstirea Zeului, prin grija cuviosului părinte Meniskos, fiul lui Numenios: Marcus Ulpius Artemidoros, pontarh, Hippolochos al lui Pythion, Karpos al lui Apollodoros, Aelius Dionysios al lui Demokrates, Iulius Bassus, beneficiar consular, Aurelius Aemilianus, Aelius Firmus, Dionysios al lui Dionysodoros".

Lista contributorilor la amenajarea în Histria a unui templu lui Mithra (probabil primul de acest fel în cetatea de pe țărmul lagunei Sinoe), imitînd în aspectul său o grotă naturală și, din această pricină, indicat de obicei cu unul din termenii σπήλαιον sau ἄντρον (în textele latine: *spelaeum*, *antrum*, *spelunca*).

Întemeiat pe numeroasele descoperiri de *mithraea* făcute de-a lungul timpului pe toată suprafața Imperiului roman (unele în excelentă stare de conservare, ca acel de sub biserica Santa Prisca din Roma, sau altele scoase la lumină în Ostia), un recent cercetător al procesului de răspîndire a religiei iraniene în lumea antică ne oferă următoarea succintă descriere a unei „peșteri"-tip mithriace: „... Ce local se trouvait toujours en

https://biblioteca-digitala.ro

contrebas par rapport à l'entrée. Il s'agit le plus souvent d'une sorte de crypte à demi enterrée à laquelle on accédait en descendant quelques marches. Le mot *spelaeum* (ou „grotte") désigne précisément ces espèces de caves, et les *cryphii* dont certaines inscriptions font état sont à proprement parler les initiés „de la crypte". Quel que fût le type de couverture extérieure, la nef avait entièrement l'aspect d'une caverne. Mithra figurait au fond dans une sorte de niche ou d'*arcosolium*, parfois garnie d'une fausse rocaille en pierres ponces, qui évoquait fictivement le *specus* légendaire où le dieu avait traîné le taureau récalcitrant" (R.-A. Turcan, *Mithra et le mithriacisme*, Paris, 1981, p. 73). Documentul e datat cu numele unui ἱερεύς care, în funcţie de citirea r. 4 : ὑπατικοῦ sau βενεφικιάριος ὑπατικοῦ, ar putea fi sau preotul lui Apollon Tămăduitorul, eponimul cetăţii, sau preotul confraternităţii mithriace histriene, în zilele căruia s-a zidit lăcaşul sfînt. Ambele lecţiuni prezintă greutăţi de interpretare. Ipoteza potrivit căreia personajul numit în r. 3 al inscripţiei ar fi un guvernator al Moesiei Inferioare se loveşte de lipsa unui precedent în istoria cetăţilor dobrogene, unde un legat investit cu demnitatea de eponim nu e pînă acum atestat. Cu multă probabilitate, această situaţie l-a împiedicat pe Pârvan să accepte pentru r. 4 citirea ὑπατικοῦ, fără alt adaos. Dar soluţia la care s-a oprit, susţinînd că înaintea acestui titlu s-ar fi văzut pe piatră un β, presupusă siglă a termenului βενεφικιάριος, e de respins în primul rînd pentru că pe piatră nu se recunoaşte nici cel mai mic semn la începutul rîndului, cum e uşor de văzut din fotografia stelei şi din desenul lui Dionisie Pecurariu publicat în Dacia II, 1925, p. 219; în al doilea rînd, pentru că, aşa cum o dovedesc nenumărate exemple, prescurtarea lui βενεφικιάριος în documente de orice categorie nu e β, ci βφ (cf. Avi Yonah, *Abbreviations in Greek Inscriptions*, Jerusalem, 1940, p. 55; L. Robert, *Les gladiateurs*, p. 322—323; id., *Hellenica*, X, 1955, p. 174, n. 2—3; id., BÉ, 1956, p. 167, nr. 279).

Aşa stînd lucrurile, citirea ὑπατικοῦ mi se pare singura posibilă, chiar dacă nu-i uşor de spus dacă în consularul Iulius Severus al textului avem a-l recunoaşte pe Sextus Minicius Faustinus Cn. Iulius Severus, guvernator al Moesiei Inferioare la o dată care ar putea fi aproximativ 129—131 (Stein, *Legaten*, p. 66—67), pe T. Statilius Iulius Severus, deţinătorul aceleiaşi demnităţi în 159 (Stein, *op. cit.*, p. 75—76) sau pe L. Statilius Iulius Severus, colegul de consulat al precedentului în 155 şi urmaşul lui la conducerea Moesiei în 160? — Pentru motive pe care nu le indică limpede, dar care în esenţă se reduc la lipsa de pe piatră a siglei postulate de Pârvan, Arthur Stein, care socotea şi el că „preotul" din r. 3 ar putea fi un trimis imperial, opta pentru Sextus Minicius Faustinus Cn. Iulius Severus (*Legaten*, p. 66—67). În ce mă priveşte, întemeiat pe indicaţiile de care dispunem cu privire la unii din credincioşii înşiraţi în r. 9—17, şi în special la cariera lui M. Ulpius Artemidoros, συναγωγεύς al gerusiei în anul 138 şi fruntaş al vieţii publice histriene în zilele lui Antoninus Pius (nr. 193), îmi îndrept preferinţa spre T. Statilius Iulius Severus, al cărui nume apare şi într-un document local pe care Stein n-a avut putinţa să-l cunoască (mai departe nr. 378).

În legătură cu identitatea şi cronologia ultimilor doi guvernatori aduşi în discuţie, s-a susţinut în ultima vreme şi părerea că în realitate ar fi vorba de o *singură persoană*, activă sub Antoninus, cu numele corect

https://biblioteca-digitala.ro

L. Iulius T. Statilius Severus (H. Nesselhauf, Athenaeum, 1958, p. 226 urm.; R. Syme, Dacia, N.S., 1968, p. 337; Bengt Thomasson, *Laterculi Praesidum*; *Moesia*, *Dacia*, *Thracia*, Göteborg, 1977, p. 19—20).

Dintre donatorii înșirați pe piatră într-o ordine care nu-i desigur întîmplătoare, de vreme ce lista începe cu numele lui M. Ulpius Artemidoros, Dionysios al lui Dionysodoros figurează printre membrii de onoare ai gerusiei din 138 (mai departe nr. 193). Cît privește pe Carpos Apollodorou (care nu trebuie confundat cu Carpos Artemidorou (nr. 180) e evident că locul de el ocupat în protipendada histriană nu era neglijabil, judecînd după alte cataloage unde e pomenit oarecum *honoris causa*.

Alte liste de subscriitori la înălțarea unor clădiri de interes obștesc ne sînt cunoscute în numeroase locuri ale lumii grecești, din vremea clasică pînă în epoca romană. Din ele, mă mulțumesc să citez una din Smyrna, a cărei intitulație o apropie întrucîtva de intitulația listei noastre: ἡ νεωκόρος Σμυρναίων πόλις τὰ ὀνόματα τῶν ὑπεσχημένων καὶ συνεισηνεγκάντων εἰς τὴν τοῦ λιμένος κατασκ[ευήν] (Le Bas—Waddington, II, 2) și, bine înțeles, importantul decret al thiasiților callatieni privitor la construirea unui templu lui Dionysos, în jurul anului 200 î.e.n. (Th. Sauciuc-Săveanu, Dacia, I, 1924, p. 128—129). În acest din urmă document, care în ultimii cincizeci de ani n-a încetat să rețină atenția epigrafiștilor, se arată limpede nu numai scopul subscripției deschise, dar și motivarea religioasă a inițiativei.

138

Histria, inv. 443. Fragment de calcar rupt în toate părțile, găsit în dărîmăturile turnului *F*, într-una din campaniile 1914 sau 1915. Dimensiuni: 36 × 30 × 8 cm. Înălțimea literelor: 7—8 cm. Secolul II e.n.

V. Pârvan, *Histria IV*, p. 622, nr. 26.

- - - VET- - -
- - - R- - -
- - - ENTE- - -
- - - STRO- - -

Exempli gratia, primul editor citea: ... *uet*[*erani et ciues*] *R*(*omani*) [*consist*]*ente*[*s uico*...] *STRO*.... Dacă presupunerea e exactă, fragmentul ar fi de adăugat altarelor votive aduse la Histria, pentru a fi reîntrebuințate, din satele de pe teritoriul rural al cetății. În starea prezentă a cunoștințelor despre geografia antică a Dobrogei, numele localității nu se poate întregi. Oricum, prilejul închinării cippului trebuie să fi fost obișnuita „sărbătoare a trandafirilor", în părțile noastre celebrată în prima jumătate a lunii iunie.

139

Histria. În dărîmăturile curtinei *k*, lîngă turnul *I*, într-una din campaniile 1914 sau 1915, astăzi dispărută. Fragment dintr-un monument de piatră nisipoasă, rupt în toate părțile. Dimensiuni: 21 × 16 × 6 cm. Secolele II—III e.n.

https://biblioteca-digitala.ro

V. Pârvan, *Histria IV*, p. 682, nr. 50.

- - - E - - -
- - - ECIN - - -
- - - VII - - -

Fără multă convingere, primul editor întregea : [*Ioui*] *e*[*t Iunoni R*]*egin*[*ae pro*]/[*sal*]*u*[*te Imp. Caes*...], dar tot el, pentru r. 2, socotea posibilă și citirea : ... *Ca*]*ecin*[*a*, cu gîndul la Caecina Largus, considerat guvernator al Moesiei Inferioare, iar nu al Traciei, cum e îndeobște admis (Stein, *Reichsbeamten*, p. 45—46 ; Groag, PIR, II², p. 19, nr. 102).

În realitate, nici una din cele două tentative de restituire n-are a fi reținută.

140

Muz. Histria, inv. 437. Partea de sus a unei stele de calcar cu fronton triunghiular, ruptă la stînga, la dreapta și jos, descoperită nu se știe cînd, nici unde. Dimensiuni : 18 × 27 × 7 cm. În centrul frontonului, despărțit de cîmpul scris printr-un chenar dublu, un *kantharos* în relief, între două frunze de iederă stilizate. Din primul rînd al textului, abia puține litere, retezate în ruptură. Data, anevoie de precizat ; oricum epoca imperială. Poate sec. II e.n. ?

Inedit.

Ἀγα[θῇ Τύχῃ]

Fragmentul e dintr-un monument dionisiac, cum se poate înțelege din simbolurile gravate pe fronton. La Histria, în sec. II—III e.n., ofrandele oferite lui *Dionysos Karpophoros* sînt numeroase.

141

MNA, L 217. Fragment dintr-o stelă de calcar ruptă în toate părțile, găsit în 1948 în partea de nord a cetății Bisericuța-Garvăn (în antichitate Dinogetia). Dimensiuni : 34 × 39 × 6,4 cm. Înălțimea literelor : 3 cm. După scris, sec. III e.n.

Gh. Ștefan, Dacia, N.S., II, 1958, p. 325—327 (= ISM, V, nr. 259).

[Ἀγαθῇι Τύχηι. Ὑπὲρ τῆς τοῦ]
[Αὐτοκράτορος Καίσαρ(ος) Μ. Αὐρ. Σεουήρου]
[Ἀλεξάνδρου Σεβ(αστοῦ) καὶ Ἰουλίας Μαμ]-
[μαίας μητρὸς αὐτο]ῦ καὶ κάστρων [σωτηρίας]

https://biblioteca-digitala.ro

5 [τε καὶ νείκης κ]αὶ αἰωνίου διαμ[ονῆς]
[αὐτῶν καὶ τοῦ λαμ]προτάτου ὑπατικο[ῦ]
[*nomen legati* A]ὐρ(ήλιος) Βάσσος Χρυσίππ[ου]
[βουλευτὴς τῆς λαμ]προτάτης [Ἰστριανῶν]
[πόλεως].

R. 7 : Χρυσίππ[ου] Pippidi ; -ος Ștefan. —R. 8 : βουλευτής Pippidi.

„Noroc bun ! Întru mîntuirea, izbînda și veșnica dăinuire a Cezarului împărat Marcus Aurelius Severus Alexander, Slăvitul, și a Iuliei Mammaea, maica lui și a taberelor, și a luminatului consular.... făcut-a această închinare Aurelius Bassus al lui Chrysippos, membru în Sfatul prea-strălucitei cetăți a histrienilor".

Textul, în bună măsură ipotetic, urmează de aproape formularul altor dedicații din Dobrogea romană, ca nr. 99, între altele. Consularul al cărui nume s-a pierdut ar putea fi Iulius Gaetulicus, atestat ca guvernator al Moesiei Inferioare între 222—225, de inscripția agonală nr. 100, dar și oricare altul din timpul scurtei domnii a lui Severus Alexander (222—235).

Dedicantul, proaspăt cetățean roman prin efectul Edictului lui Caracalla din 212, nu ne e altminteri cunoscut. Indicația din r. 8, după care orașul unde-și avea rostul se învrednicea de epitetul „prea-strălucită cetate", denunță în el un histrian, cu destulă probabilitate membru al Sfatului (βουλευτής) — la data cînd trăia personajul titlu onorific mai degrabă decît demnitate electivă și efectivă.

Despre împrejurările în care piatra va fi ajuns la Dinogetia nu se poate spune nimic. Sigure sînt numai proveniența — Histria — și calitatea mai mult sau mai puțin oficială a autorului dedicației.

142

Muz. Histria, inv. 412. Placă de marmură ușor dreptunghiulară, destul de bine păstrată. Dimensiuni : 33 × 31 × 11 cm. Înălțimea literelor : 2 cm. Pe fața principală, registrul superior are în centru o rozetă și la extremități acrotere ; sub el, cîmpul scris, ușor adîncit și încadrat într-un chenar, prezintă un text de opt rînduri gravate cu grijă (dimensiuni : 24—27 cm). *Sigma* și *epsilon*, lunare ; *omega* și *my*, cursive. Reglaj. După scris, din prima jumătate a sec. III e.n.

D. M. Pippidi în *Le monde grec : pensée, littérature, histoire, documents. Hommages à Claire Préaux*, 1975, p. 464—469 (= SCIV, XXVI, 1975, p. 181—187).

Ἀγαθῇ Τύχηι
2 Ἱερωμένων
Διοσκόρων τὸ δ',
4 Ἀρτεμεισεῶνος,
Αὐρ(ήλιος) Ἀσιάρχης Χαρ-
6 μίδου, φυλῆς Ῥω-
μαίων, ἱερατεύσας
8 ἀνέθηκα Διονύσῳ.

https://biblioteca-digitala.ro

„Noroc bun ! În anul cînd Dioscurii erau preoţi eponimi pentru a patra oară, în luna Artemision, Aurelius Asiarches, fiul lui Charmides, din tribul romanilor, la ieşirea din preoţie a închinat această lespede lui Dionysos".

R. 1 : Folosire inconsecventă a lui *iota* ἀνεκφώνητον, lucru obişnuit în inscripţiile din epoca imperială (cf. r. 8).

R. 2—3 : Prima eponimie divină atestată la Histria, urmată la scurt interval de lista de nume nr. 222, unde divinitatea e Zeus Polieus. Altele sînt desigur de aşteptat, judecînd după faptul că oraşul a avut de înfruntat crize numeroase în tot cursul istoriei lui şi că, de altă parte, chiar în textul nostru Dioscurii apar ca preoţi pentru a patra oară. Despre eponimiile divine, în general, L. Robert, *Hellenica*, II, 1946, p. 51 urm. şi RevPhilol, XXXIII, 1959, p. 202, n. 3 ; despre situaţia la Callatis id., *ibid.* ; la Tomis, I. Stoian, SCIV, XI, 1960, p. 303—320.

R. 3 : Pentru grafia Διοσκόρων (la fel în nr. 112), Rastelli, Riv. Filol., 1951, p. 246—257 ; pentru cultul „Feciorilor lui Zeus" la Histria, în epoca elenistică, v. mai sus nr. 112 şi D. M. Pippidi, *Studii ist. rel.*, p. 57—59, cu bibliografia mai veche.

R. 4 : Ἀρτεμισιών e ultima lună a calendarului milesian (E. Bickermann, *Cronologia*, p. 14, A. E. Samuel, *Chronology*, p. 117) ; la Histria atestată şi în decretul pentru Aristagoras fiul lui Apaturios *(supra* nr. 54).

R. 5 : Αὐρ(ήλιος) Ἀσιάρχης e un cetăţean roman de dată recentă (după Edictul lui Caracalla din 212) : îl trădează nu numai gentiliciul, dar şi deprinderea de a-şi păstra patronimicul. Alte exemple ale aceluiaşi *cognomen*, întrucîtva insolit : IG, XIV 1422, r. 6 : οὔνομα δ'ἐν τοκέεσσι φιλοῖς κέκλητ' Ἀσιάρχης ; *Syll.*[3], 824 B : Κλ.Ἀχαικόν, τὸν καὶ Ἀσιάρχην, Χαιρωνέα, Δελφοὶ Δελφὸν ἐποίησαν (unde vocabulul care ne interesează trebuie scris cu majusculă, după justa observaţie a lui Christopher Jones, *Plutarch and Rome*, Oxford, 1971, p. 9, n. 33).

R. 5—6 : un alt Charmides în inscripţia fragmentară nr. 172.

R. 6—7 : φυλῆς Ῥωμαίων : prima atestare la Histria a acestui trib de creaţie recentă, astfel numit cu intenţia de a onora pe stăpînii lumii (cf. R. Mellor, *The Worship of the Goddess Roma in the Greek World*, 1975). La Tomi, o φυλὴ Ῥωμαίων e cunoscută din secolul trecut (IGR, I 648) ; la Dionysopolis, abia de cîţiva ani (M. Mirčev, Izvestija-Varna, XIX, 1968, p. 151 urm. ; cf. Em. Doruţiu-Boilă, St. clasice, XII, 1970, p. 117—126). Pentru aportul documentului la cunoaşterea organizării interioare a Histriei nu numai în epoca anterioară dar şi în veacurile anterioare, v. mai sus nr. 28 şi D. M. Pippidi, SCIV, XXVI, 1975, p. 181—187.

R. 8 : Dedicaţia către Dionysos e făcută ca mulţămită la încheierea anului de sacerdoţiu. Alte dedicaţii similare (colective) sînt publicate sub numerele 198, 199, 203, 204. Pentru cultul lui Dionysos Karpophoros la Histria, în general, *Epigr. Beiträge*, p. 154—177 *(Studii ist. rel.*, p. 239—266).

143

Fragment dintr-o placă de marmură „găsită împreună cu un torso de statuie între ruinele oraşului Istros , de un ţăran din satul Caranasuf". Alte

https://biblioteca-digitala.ro

preciziuni asupra împrejurărilor descoperirii nu se cunosc, cum nu se cunoaște actualul loc de păstrare al fragmentului, altădată în colecția D. G. Ionescu-Tulcea. Dimensiuni (după Weiss) : 60×38 cm. Înălțimea literelor : r. 1, 30 mm ; r. 2 : 11, 23 mm. Sec. III e.n.

Sumar publicată de C. Moisil, BCMI, IV, 1911, p. 106 ; reeditată și întregită de J. Weiss, ÖJh. XIV, 1911, Beibl. 149–154, după estampaj.

Ἀγαθῇ Τύχῃ
Ποσειδῶνι Ἑλικωνίῳ Τίτος Αἴλιος Μιν[ουκιανός],
ποντάρχης τῆς Πενταπόλεως ἀπὸ [πατρὸς καὶ]
ἱερεὺς τοῦ θεοῦ διὰ βίου τὸν τελαμῶν[α καὶ τὸ ἄγαλμα]
τοῖς συνμύσταις ἀνέθηκα. Ἱεράσ[αντο τοῦ θεοῦ οἵδε·]
[Β]ίρριος Λέων, ποντάρχης, ἱερασά[μενος]·
[Α]ὐρ(ήλιος) Διογένης Τρύφωνος, ἱερα[σάμενος]·
[Α]ὐρ(ήλιος) Μαρκιανὸς Ἀρτεμιδ[ώρου - - -]
[Αὐρ(ήλιος) Ἑρμά]φιλος Διονυσίου - - - - - - - - - - - - - -
[Αὐρ(ήλιος) Πον]τιανὸς Κρα[τίνου - - - - - - - - - -]
[Αὐρ(ήλιος) Διον]υσόδ[ωρος - - - - - - - - - - - -]

R. 5 : ΙΕΡΑΣ Moisil ; ΚΑΙ ΙΕΡΑΣΑΝΤΟ Weiss.

„Noroc bun ! Eu, Titus Aelius Minucianus, conducător din strămoși al Pentapolei și preot al Zeului pe viață, ⟨închinat-am⟩ lui Poseidon Heliconios această lespede și statuia pentru bunăstarea tovarășilor de credință. Slujit-au Zeului cei ce urmează :

Birrios Leon, pontarh, fost preot ;
Aurelios Diogenes al lui Tryphon, fost preot ;
Aurelios Marcianos al lui Artemidoros ...
Aurelios Hermaphilos al lui Dionysios ...
Aurelios Pontianos al lui Cratinos ...
Aurelios Dionysodoros ..."

Dedicație a preotului unei asociații de închinători ai lui Poseidon Heliconios, însoțind consacrarea unei statui a zeului înălțată cu cheltuiala dedicantului. În prosopografia histriană Minucianus e necunoscut, dar demnitatea de *pontarh* pe care arată a o fi exercitat, ca și împrejurarea că alți membri ai familiei lui o exercitaseră și ei, ne îndeamnă să vedem în el un fruntaș al vieții publice histriene din prima jumătate a sec. III e.n., cînd după particularitățile paleografice (și în special după formele literelor *omicron*, *omega*, *my*), credem că a trăit personajul. Spre aceeași încheiere ne duce examenul celorlalte nume pomenite în inscripție (cinci *Aurelii* deveniți romani prin efectul Constituției Antoniniene), fără a mai vorbi de posibilitatea ca între Aurelius Marcianus al lui Artemidoros și Artemidoros al lui Marcianus, menționat în inscripția publicată sub nr. 100 din anii 222–225, să fi existat o legătură altfel decît întîmplătoare.

https://biblioteca-digitala.ro

Despre vechimea cultului slujit de Minucianus în cetăţile Ioniei, cf. Herod., I 148; Strab., *Geogr.*, VIII 384 C şi Paus., VII 24,5. Despre vechimea în Histria a unei asociaţii de credincioşi ai lui Poseidon (συνμύσται), purtînd numele cultual de Ταυρεασταί, s-a vorbit în comentariile la numerele 57, 60 şi 61. Tot aşa, despre titlul de „preşedinte al Pentapolei pontice", privitor la care s-au dat deslușiri în comentariul la inscripţia 207. În legătură cu calitatea de ἱερεὺς διὰ βίου a lui Minucianus, adăugăm că privilegiile preotului lui Poseidon Heliconios ne sînt cunoscute mulţumită unui regulament din Sinope, principalul nostru document referitor la cinstirea zeului tradiţional al ionienilor într-o cetate din bazinul Mării Negre (*Syll.*[3], 1017. Cf. Holleaux, *Études*, I, p. 360 şi L. Robert, BCH, 1935, p. 431—436 = *Op. min.*, I, p. 188—193). Dedicaţia tomitană publicată în revista constantinopolitană Ὁ ἐν Κωνσταντ. Σύλλογος (=Perrot, *Mémoires*, p. 447) adaugă prea puţin la cunoştinţele noastre despre problemă.

https://biblioteca-digitala.ro

144

MIB, inv. 18845—18846. Două fragmente ale unui epistil de marmură descoperite la sfîrșitul secolului trecut în comuna Sinoe (altădată Casapchioi), jud. Constanța. Dimensiuni (laolaltă) : 2,17 × 0,475 × 0,25 m. Înălțimea literelor : între 5—6 cm *(omicron* și *omega* mai mici). Sec. IV î.e.n.

Gr. Tocilescu, AEM, XI, 1887, p. 38, nr. 43 ; V. Pârvan, *Histria IV*, p. 536—538 ; Scarlat Lambrino, 'Αρχ. 'Εφημ., C, 1937, p. 353, nr. 3 ; D. M. Pippidi, *Epigraphica-Constantza*, p. 16, nr. 3. Cf. Dinu Theodorescu, SCIV, XVI, 1965, p. 495—498 ; D. M. Pippidi, St. clasice, XI, 1969, p. 238—243.

'Ιπποlόχου παῖδες [τ]οῦ 'Ηγησαγόρε[ω]
Ξενοκλῆς Θεόξεν[ο]ς 'Απόλλωνι ['Ιητρῶι]
ἐπὶ ἱέρεω 'Ηγησαγ[όρ]εω τοῦ Θεοδ[ότου]

R.2 : 'Απόλλωνι Tocilescu ; 'A. 'Ιητρῶι Pârvan, Lambrino.

„Feciorii lui Hippolochos, fiul lui Hegesagores, Xenocles și Theoxenos, închină acest lăcaș lui Apollon Tămăduitorul, în anul sacerdoțiului lui Hegesagores, fiul lui Theodotos".

Întemeiat pe împrejurarea că partea superioară a celor două piese e împodobită cu o succesiune de denticule întrerupte, V. Pârvan socotea că am avea a face cu „o piatră de frontispiciu de sine stătătoare și completă", presupunere confirmată în vremea din urmă de un examen stilistic adîncit al fragmentelor, a cărui concluzie e că ne-am găsi înaintea unei arhitrave de stil doric provenind dintr-un edificiu sacru închinat lui Apollon în chiar cuprinsul principalului sanctuar histrian al zeului. Restituirea ipotetică a ordonanței clădirii lasă deschisă întrebarea dacă e vorba de un „portic cu un interax lărgit", sau de un : „propilon de tipul distil *in antis*, eventual tetrastil cu interaxul median mai mare" (Dinu Theodorescu, *loc. cit.*, p. 486—487). Oricare ar fi pînă la urmă răspunsul, în ochii istoricului documentul prezintă interesul de a dovedi (împreună cu dedicațiile 169, 170 și inscripțiile funerare 236, 237) că ne găsim înaintea unei adevărate „dinastii" locale, a cărei vază trebuie să se fi întemeiat pe bogăție, dar și

https://biblioteca-digitala.ro

pe zelul neobişnuit în slujba lui Apollon, ceea ce i-a făcut pe unii cercetători să se întrebe dacă n-am avea cumva a face „cu o familie sacerdotală investită cu monopolul cultului lui Apollon la Histria, precum Branchizii în sanctuarul de la Didyma?" (Lambrino, *loc. cit.*, p. 357). Fără a putea răspunde hotărît la această întrebare, mi se pare că bogăţia şi vechimea familiei era de natură să asigure membrilor ei accesul la înaltul sacerdoţiu, chiar fără a recurge la ipoteza unui privilegiu ereditar.

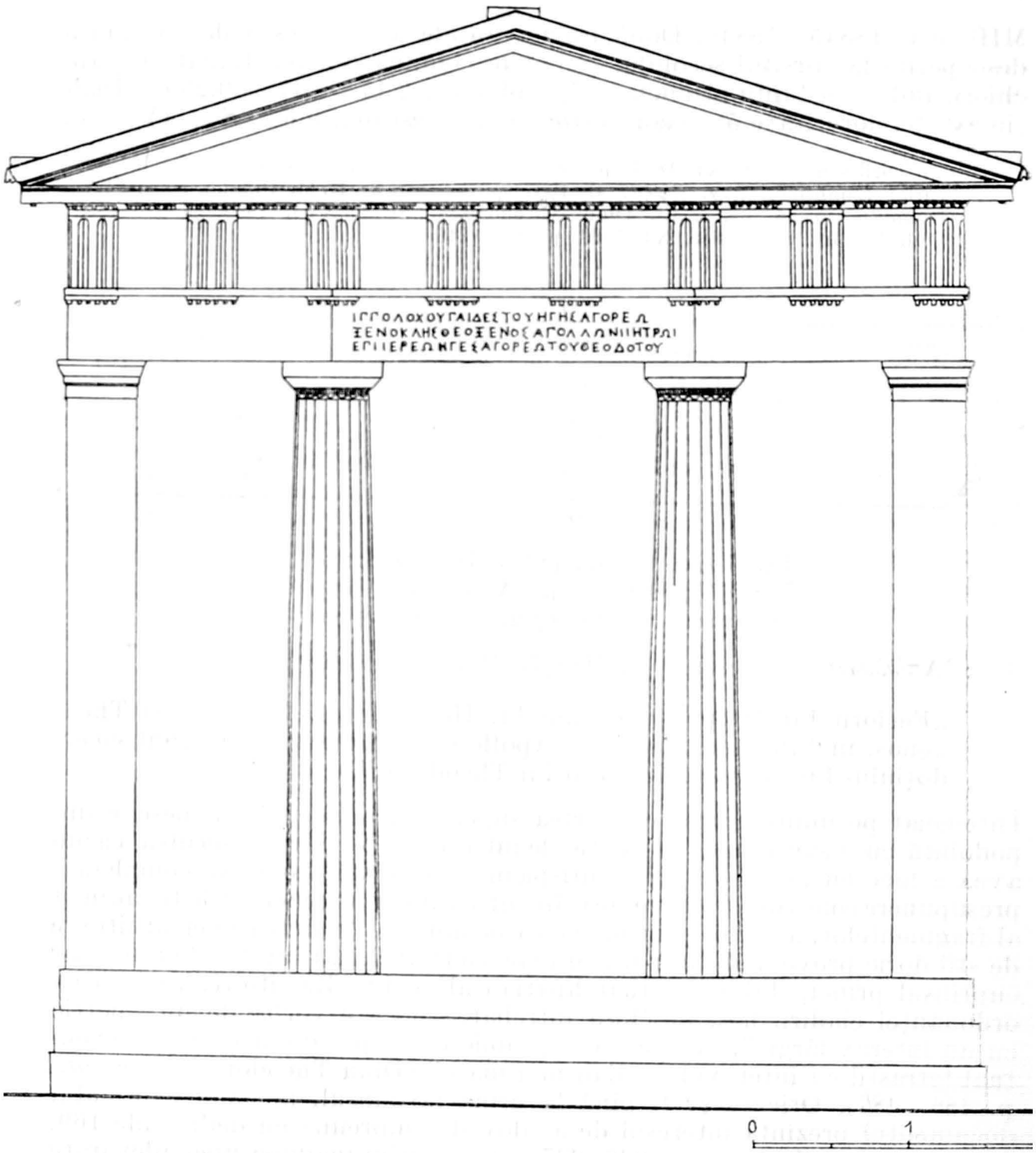

Reconstituire de arh. D. Theodorescu.

https://biblioteca-digitala.ro

Studiul arhitectonic al arhitravei, ca și genitivul în -ου al numelor lasă se se înțeleagă că inscripția e întrucîtva mai nouă decît numerele 169 și 170. Către aceeași încheiere duce examenul arborelui genealogic al spiței, așa cum a fost reconstituită de Pârvan și de Lambrino în studiile citate :

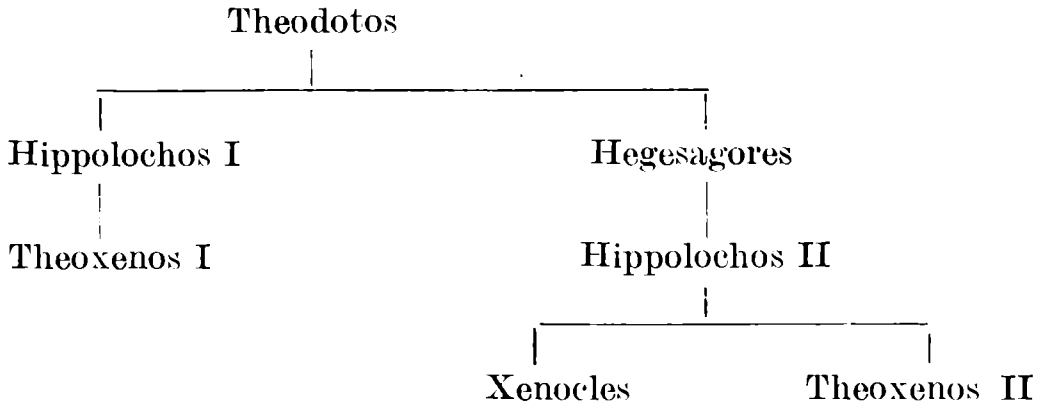

145

Muz. Histria, inv. 464. Două din cele trei blocuri alcătuind epistilul unui templu de marmură în cea mai mare parte distrus : blocul central (înalt de 0,378 m, lung de 2,237 m, gros de 0,569 m) și blocul din dreapta (lung de 2,452 m), amîndouă bine păstrate, în ciuda unor ușoare rupturi la extremități. Pe blocul central, inscripția votivă, completată prin cîteva slove gravate pe blocul din dreapta. Înălțimea literelor : 3,5—7 cm. După caracterele paleografice și observațiile stratigrafice, din sec. III î.e.n.

D. M. Pippidi, BCH, LXXXIII, 1959, p. 455—465 (= *Studii ist. rel.*, p. 53—54; SEG, XVIII 269).

[Π]εισίστρατος Μνησιστράτου Θάσιος Θεῶι Μεγάλωι
[ἐ]πὶ ἱέρεω Ξενοχάρους τοῦ Ἀπολλωνίου

„Peisistratos, fiul lui Mnesistratos, thasianul ⟨a închinat această zidire⟩ Zeului celui Mare, în zilele preotului (eponim) Xenochares al lui Apollonios".

Primul (și, pînă acum, unicul) document care atestă existența la Histria, încă din sec. III î.e.n., a unui lăcaș închinat Marelui Zeu, divinitate înainte cunoscută numai prin mărturiile — epigrafice, arheologice, numismatice — descoperite la Odessos (astăzi Varna), pe țărmul bulgăresc al Mării Negre (G. Kazarov, RE, XV, col. 226—230 și VI A, col. 523—524, de completat cu B. Hemberg, *Die Kabiren*, p. 221—227. Din literatura mai nouă asupra subiectului, E. Will, *Le relief cultuel gréco-romain*, p. 63—64, și din nou G. Kazarov în *Studia Dečev*, Sofia, 1958, p. 521—526). Îndeobște i se atribuie o origine tracă (în epoca romană numele-i local pare să fi fost *Derzelas* : IGB, I² 13, 47, 48, 49), dar e permis să credem că în elaborarea lui trebuie să fi intrat numeroase elemente grecești (Br. Mueller în Dissert. philol. Hallenses, XXI, p. 326—327). Domn al lumii subpămîntene, Marele

https://biblioteca-digitala.ro

Zeu aminteşte prin unele trăsături pe Pluton şi pe Sarapis (Em. Condurachi, Cron. numism. şi arheologică, 1939, p. 148—153; Th. Gherasimov, Izvestija-Varna, VIII, 1951, p. 65—72), prin altele pe Cavalerul trac de la care — pe cîteva monumente recent descoperite — pare să fi împrumutat pînă şi calul! (G. Tončeva, BIAB, XVIII, 1952, p. 83—91). De altă parte, cultul lui se apropie de al Cabirilor, măcar că o încercare de a preciza mai de aproape raporturile dintre cele două credinţe se loveşte de piedici de netrecut. În această ordine de idei, e de reţinut că în decretul fragmentar publicat de A. Salač în BCH, LII, 1928, p. 395 (= P. M. Fraser, *Samothrace*, II 1, p. 33, nr. 6) raportul postulat de editor între cultul lui Derzelas şi al Zeilor din Samothrake nu se întemeiază pe o indicaţie explicită sau implicită a textului. Însăşi ipoteza după care, la Odessos, onoarea eponimatului ar fi aparţinut preotului Marelui Zeu apare puţin probabilă, în lumina recentelor precizări ale lui L. Robert, în RevPhilol, XXXIII, 1959, p. 193, n. 1 şi 211.

Cum se arată limpede în r. 1 al inscripţiei, ctitorul templului e un thasian — stabilit, poate, la Histria sau întreţinînd numai legături strînse cu cetatea de pe ţărmul lacului Sinoe. Numele lui nu apare în vreo altă inscripţie din Histria sau de aiurea, ceea ce-i explică lipsa din prosopografia întocmită de J. Pouilloux şi Christiane Dunant în *Recherches*, II, p. 297 (cf. G. Daux, BCH, LXXXII, 1958, p. 638). Oricum descoperirea templului vine să confirme informaţiile de care dispuneam mulţumită monedelor şi fragmentelor de amfore ştampilate culese în săpăturile din cetate sau din teritoriul ei rural cu privire la relaţiile comerciale dintre insula lui Herakles şi oraşul dobrogean (V. Canarache, *Importul amforelor ştampilate la Histria*, p. 31—80). Un alt thasian pomenit într-un document aflat la Histria e Herophon al lui Sostratos (mai departe nr. 174).

146

Muz. Histria, inv. 114 + 105. Două fragmente dintr-o stelă de marmură ruptă sus, jos şi la stînga. La dreapta ruptura e mai puţin importantă, cel puţin în dreptul rîndurilor 2—4, de unde nu par să fi căzut mai mult de două-trei litere. Lărgimea maximă: 29 cm; înălţimea celor două fragmente împreună: 25 cm; grosimea: 8,5 cm. Înălţimea literelor: 10 mm. Ultima parte a sec. I i.e.n. — primii ani ai sec. I e.n.

D. M. Pippidi, *Histria I*, p. 511, nr. 9; ÖJh, XLVI, 1959, Beibl. 229—238 (= *Epigr. Beiträge*, p. 101—105; *Studii ist. rel.*, p. 157; AÉ, 1961, 296; SEG, XIX 473; St. clasice, XX, 1981, p. 76—77).

---------- NE ----------
----[εἰ]ς ἀνάσ[τα]σιν το[ῦ ----]
[ἀνδριάντος? -----]δοσιν κατασκευά[σ]-
[ας? -------]τοῦ ναοῦ, ἐπιγραφὴν [ἔχ]-
[ουσαν τήνδε· Αὐτ]οκράτορι Καίσαρι Σε[β]-
[αστῶι], Παπᾶς Θεοπόμπου οἰκο[δόμ]-
[ησ]εν ἐκ τῶν ἰδίων ἀναλω[μάτων],
[------ἱερωμένου *e.g.* Φιλοδ]ήμου τ[οῦ]

https://biblioteca-digitala.ro

R.2 : a doua literă, partea de jos a unui A. —R. 3 : la sfîrșit, sigur după Y, hasta stîngă a unui A. —R. 8 : la început, extremitățile a trei haste verticale : între a doua și a treia, intervalul obișnuit la H.

„ . . . la înălțarea statuii (?) . . . . îngrijind de . . . . . a templului, cu următoarea inscripție : Împăratului Cezar Slăvitul, cu cheltuiala lui Papas fiul lui Theopompos, în zilele preotului eponim Philodemos al lui . . .".

Inscripția e de un tip banal, dar împrejurarea la care se referă e nu numai importantă, dar neașteptată, în sensul că nimic nu lăsa să se bănuiască existența la Histria a unui templu închinat lui August într-un an cînd împăratul era încă în viață (27 î.e.n. — 14 e.n.). Într-adevăr, singur între toți împărații, Augustus își zice în documente Αὐτοκράτωρ Καῖσαρ Σεβαστός fără alt adaos (în latinește : *Imp. Caesar Augustus*). De altă parte, dacă mai mult decît orice urmaș întemeietorul imperiului e cinstit ca θεός din timpul vieții (cf. ale mele *Recherches*, p. 9 urm. cu toată literatura mai veche ; Lily Ross Taylor, *The Divinity of the Roman Emperor*, Middletown Conn., 1931 ; iar dintre studiile mai noi Christian Habicht în *Le culte des suverains dans l'Empire romain*, „Entretiens Hardt", XIX, 1975, p. 41—88), după moartea și consacrarea oficială o inscripție ca a noastră n-ar fi putut să nu-i menționeze calitatea de *diuus* (Θεὸς Σεβαστός).

După Suetoniu, cultul lui Augustus în provincii ar fi întîmpinat rezistența hotărîtă a împăratului, iar temple nu i s-ar fi înălțat nicăieri în timpul vieții „. . . nisi communi suo Romaeque nomine" (*Diu. Aug.*, 52). După mărturia mai precisă a lui Dion Cassius, pe lîngă cultul oficial al lui Caesar, autorizat în Efes și Niceea, Augustus ar fi încuviințat în provinciile răsăritene și un cult al său personal — asociat cu Roma — în Pergam și Nicomedia (*Hist. Rom.*, LI 20, 6—7). Documentele epigrafice ne dau în această privință știri mai precise, arătîndu-ne că în orașele grecești ale Asiei pietatea supușilor față de August s-a manifestat în unele cazuri prin înălțarea unor temple, alteori prin sfințiri de altare (o listă cuprinzătoare a acestor texte, privind fie cultul Romei, fie pe acel al Romei asociat cu al lui Augustus, fie cultul lui Augustus singur, la D. Magie, *RRAM*, II, p. 1613—1614). Pînă la descoperirea inscripției care ne reține atenția, existau în Răsăritul elenic (pe lîngă cele două amintite de Dion, măcar în parte confirmate de Tacit, *Ann.*, IV 55) cinci sanctuare consacrate lui August, și anume : în Efes (CIL, III 6070=7118), Eresos (IG, XII Suppl. 124), Hypaipa (Keil-Premerstein, Denkschr. Akad. Wien, LVII, 1914, nr. 117), Milet (*Milet. Ergebnisse der Ausgrabungen*, I 2, p. 108, nr. 7 b, r. 19), Sardes (IGR, IV 1756, r. 13 urm.).

Despre tipul arhitectonic al acestor lăcașuri de cult (fără a exclude și pe cel din Histria), vezi E. Sjöquist, *Caisareion, A Study in Architectural Iconography*, Opuscula Romana, I, 1954, p. 86—108 și, mai de curînd, Robert Etienne, *Culte impérial et idéologie*, ZPE, XLIII, 1981, p. 135—142 (la care și altă literatură recentă).

147

Muzeul Histria, inv. 291 *a—b—c*. Trei fragmente dintr-o arhitravă de marmură trunchiată la început și la sfîrșit, descoperite la date diferite,

https://biblioteca-digitala.ro

unul (*a*) în sectorul de SE în 1954, celelalte două *(b—c)* în zidul de incintă al cetăţii în campania 1970. Dimensiuni: 49×37×52 (respectiv): 27×37×40 şi 45×35×67 cm. Înălţimea literelor: 70—80 mm. Cele trei fragmente se leagă între ele nemijlocit, avînd acelaşi conţinut.

D.M. Pippidi, SCIVA, XXXIII, 1982, p. 39, nr. 9.

[Imp(eratori) Caes(ari) diui Traiani Part]hici filio, diui
[Neruae nepoti Traiano Hadriano Aug(usto)]

[Αὐτοκράτορι Καίσαρι Θεοῦ Τραιανο]ῦ Παρθικοῦ υἱῷ, Θ[εοῦ
Νέρουα υἱωνῷ, Τραιανῷ Ἁδριανῷ - - - -]

„Împăratului Cezar Traianus Hadrianus Slăvitul, fecior al trecutului între zei Traian, biruitorul parţilor, nepot al trecutului între zei Nerva ..."

Inscripţie de consacrare a unei clădiri de interes obştesc, înălţată în zilele lui Hadrian, între 117—138 e.n. O dată mai exactă a construcţiei nu se poate stabili din lipsa altor elemente din titulatura imperială. Tot aşa, natura ori înfăţişarea monumentului, înălţat desigur cu cheltuiala obştii histriene.

148

Muz. Histria, inv. 47. Fragment dintr-o arhitravă de marmură ruptă la stînga, la dreapta şi, într-o oarecare măsură, sus, unde cornişa a fost tăiată încă din antichitate pentru a permite refolosirea blocului. Către jumătatea înălţimii fragmentului, de-a lungul întregii lui lungimi, o largă rasură separînd textul latin de cel grec reprezintă, fără îndoială, tot urma unei benzi ornamentale. Locul descoperirii necunoscut: între 1928—1941. Dimensiuni: 0,52×1,43×0,34 m. Înălţimea literelor latine: 4 cm; înălţimea literelor greceşti: 3,5 cm. Despre lungimea lacunelor de la extremităţile stîngă şi dreaptă singur textul reîntregit poate da o idee. Data probabilă: 117—128.

D.M. Pippidi, *Mélanges offerts à Kazimierz Michalowski*, Warszawa, 1966, p. 619—623.

[Imp(eratori) Caesari Tra]iano Hadriano Aug(usto)
[P(ontifici)] M(aximo)
- - - - [l]eg(ato) Aug(usti) pro pr(aetore)
[Histrianorum ciuitas]

//

[Αὐτοκράτορι Καίσαρι Τρ]αιανῷ Ἁδριανῷ Σεβαστῷ ἀρχιερεῖ
[μεγίστῳ]
[Βουλὴ] Δῆμος Ἰστριανῶν
[προνοησαμένου ? - - - -] πρεσβευτοῦ καὶ ἀντιστρατήγου τοῦ Σεβαστοῦ

R.1: în ruptura iniţială se distinge hasta lui I; la urmă, încă vizibile hasta înclinată stîngă a lui V şi partea inferioară a lui G. —R. 3: numai jumătatea superioară a slovelor, dar fiecare cuvînt citeţ.— Din r. 4, cerut de construcţia gramaticală şi de comparaţia cu textul grec, nici o urmă.

https://biblioteca-digitala.ro

Distrugerea cornișei a adus cu sine și ciocănirea literelor gravate imediat deasupra ei. — R.6 : Δ inițial ușor de recunoscut. — În r. 7 : ligaturi NT și HΓ.

„Cezarului Împărat Traianus Hadrianus Slăvitul, mare pontif, ... ⟨ în timpul guvernării lui⟩ ..., trimis imperial cu puteri pretoriene, Cetatea histrienilor.
Cezarului Împărat Traianus Hadrianus Slăvitul, mare pontif, Sfatul și Poporul histrienilor, ⟨în timpul guvernării lui .....⟩, trimis al împăratului cu puteri pretoriene".

Fragmentul reprezintă a doua mărturie despre un monument public înălțat la Histria sub domnia lui Hadrian. Asemenea vestigii sînt mai numeroase din zilele lui Antoninus Pius, cum rezultă din documentele publicate mai departe sub numerele 149 și următoarele.

O datare mai precisă a inscripției e anevoioasă, din pricina pierderii numelui guvernatorului Moesiei pomenit în rîndurile 3 și 7. Oricum, un *terminus ante quem* e oferit de lipsa din text a titlului onorific *pater patriae*, conferit lui Hadrian în aprilie 128 e.n.

149

Muz. Histria. Două fragmente dintr-un mare epistil de marmură (cel mai mare rupt în dreapta) găsite în dărîmăturile curtinei *b* a incintei tîrzii, înălțată după catastrofa gotică. Dedicațiile săpate pe ambele fețe — în grecește, resp. în latinește — reproduc întocmai textele scrise pe monolitul publicat mai departe sub nr. 150, împreună cu care împodobeau un monument public a cărui destinație ne scapă. Dimensiuni (laolaltă) : 57 × 136 + 58 × 43 cm. Înălțimea literelor (ușor variabilă) : 50—70 mm. Data : între 157—159 e.n.

V. Pârvan, Dacia, II, 1925, p. 211—212, nr. 15—16.

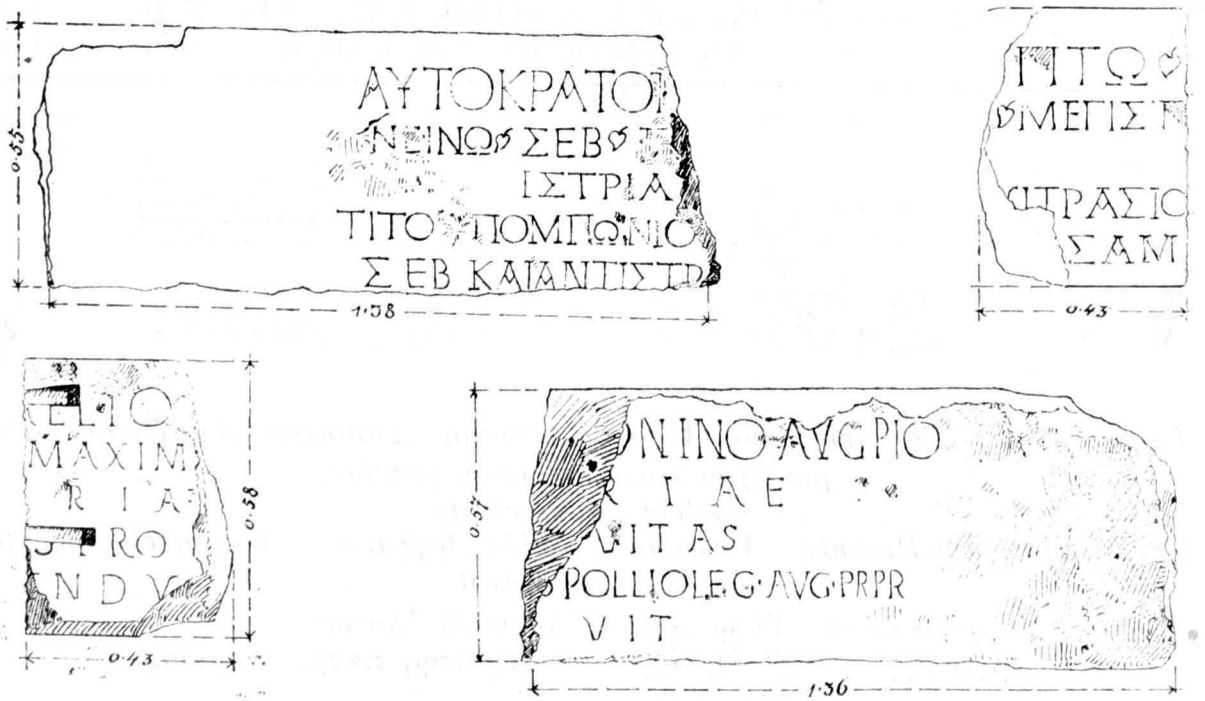

https://biblioteca-digitala.ro

Αὐτοκράτορ[ι Καίσαρι] Τίτῳ [Αἰλίῳ Ἁδριανῷ Ἀντω]-
νείνῳ Σεβ(αστῷ) Ε[ὐσεβ(εῖ) Ἀρχιερεῖ] Μεγίστ[ῳ Πατρὶ Πατρίδος]
Ἰστρια[νῶν ὁ δῆμος]
Τίτου Πομπωνίο[υ Πρόκλου] Οὐιτρασίο[υ Πωλλίωνος πρεσβ(ευτοῦ)]
Σεβ(αστοῦ) καὶ ἀντιστρ[ατήγου προνοη]σαμ[ένου γενέσθαι].

[Imp(eratori) Caes(ari) Tito] Aelio [Hadriano Anto]nino Aug. Pio
[pontifici] maxim[o patri pat]riae
[Hist]ria[norum ci]uitas
[T(itus) Pomponiu]s Pro[culus Vitrasius] Pollio leg. Aug. pr. pr.
[facie]ndu[m cur]auit

Pentru traducere și comentariu, vezi mai departe numărul 150.

150

Histria. Monolit de calcar din epistilul unei clădiri neprecizate, scris pe ambele fețe, întrebuințat ca material de construcție în curtina *f* a incintei tîrzii. Dimensiuni: 58×348×43 cm. Înălțimea literelor (în descreștere, după rînduri): pe fața exterioară, între 60—50 mm; pe fața interioară, între 70—60 mm. Spații mari între litere, atît la textul grec cît și la cel latin. *Hederae distinguentes.*

Textul latin (fața exterioară): V. Pârvan, *Histria IV*, p. 611, nr. 21; K. E. Illing, Berl. Philol. Wochenschrift, XXXVII, 1917, col. 1638, nr. 5 (= AÉ, 1919, 11).
Textul grec (fața interioară): V. Pârvan, *Histria VII*, p. 60, nr. 47 (= SEG, II 454)

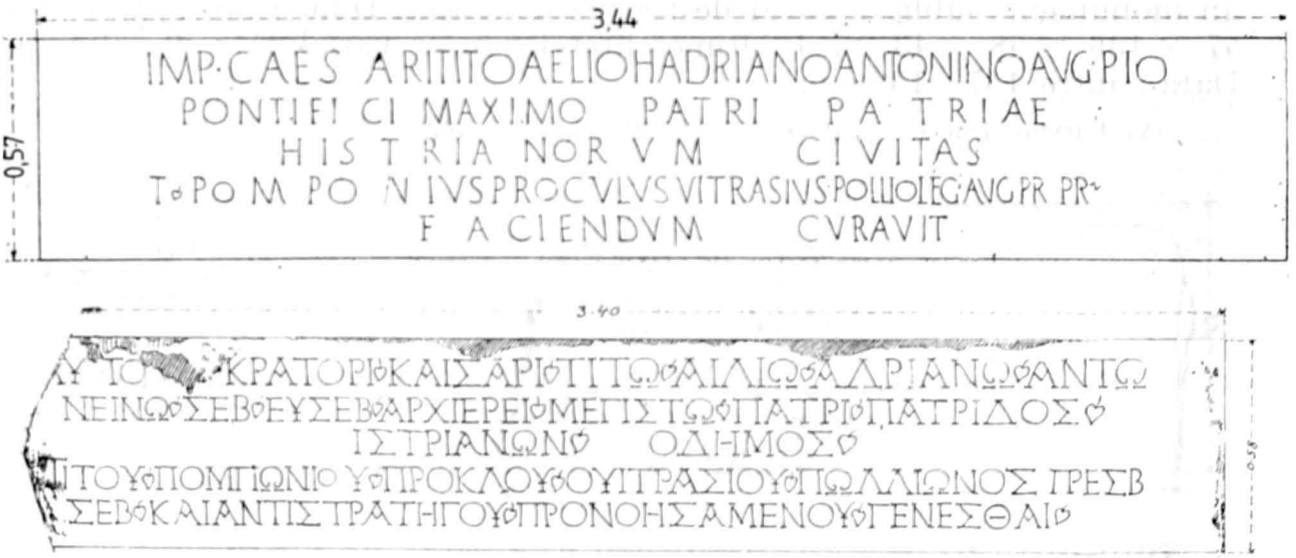

Imp(eratori) Caesari Tito Aelio Hadriano Antonino Aug(usto) Pio,
pontifici maximo, patri patriae,
Histrianorum ciuitas
T. Pomponius Proculus Vitrasius Pollio, leg(atus) Aug(usti) pr. pr.
faciendum curauit

Αὐτοκράτορι Καίσαρι Τίτῳ Αἰλίῳ Ἁδριανῷ Ἀντω-
νείνῳ Σεβ(αστῷ) Εὐσεβ(εῖ), ἀρχιερεῖ μεγίστῳ, πατρὶ πατρίδος,
Ἰστριανῶν ὁ δῆμος

https://biblioteca-digitala.ro

Τίτου Πομπωνίου Πρόκλου Οὐιτρασίου Πωλλίωνος, πρεσβ(ευτοῦ) Σεβ(αστοῦ) καὶ ἀντιστρατήγου, προνοησαμένου γενέσθαι.

„Împăratului Cezar Titus Aelius Hadrianus Antoninus Slăvitul, Cuviosul, mare pontif, părinte al patriei ⟨închină această zidire⟩ Cetatea histrienilor. Grija lucrării a purtat-o Titus Pomponius Proculus Vitrasius Pollio, trimis imperial cu puteri pretoriene".

Faptul de a fi fost scris pe ambele fețe lungi indică limpede că blocul n-a slujit ca epistil al unei clădiri obișnuite, în care caz inscripția n-ar fi putut fi citită din ambele părți. După ipoteza plauzibilă a primului editor, blocul trebuie să fi fost suspendat peste o stradă, alcătuind un „portic deschis, în felul unui arc de triumf", ceea ce explică repetarea textului în greceşte şi în latineşte, „întrucît ambele fațade aveau o însemnătate egală" *(Histria VII*, p. 61).

Numele guvernatorului Moesiei Inferioare T. Pomponius Proculus Vitrasius Pollio (pomenit și în inscripția nr. 149) fixează ca dată documentului un an între 157—159. Altădată, pe baza unor informații mai puțin sigure, Stout *(Governors of Moesia*, p. 50) și Pârvan *(Histria IV*, p. 612) situau misiunea acestui trimis imperial între 139—151 e.n. Mai de curînd, descoperirea unei inscripții din Callatis (Th. Sauciuc-Săveanu, *T. Vitrasius Pollio și orașul Callatis*, Cernăuți, 1936) ne-a adus știrea că în anul 157 Vitrasius Pollio se găsea la Dunărea de Jos, unde a zăbovit probabil pînă în 158 sau 159, cînd întîlnim ca urmaș al lui în această demnitate pe T. Statilius Iulius Severus (mai departe miliariul nr. 317 și, în general, Stein, *Legaten*, p. 72—75).

151

Histria, în paramentul curtinei *h*, unde sînt și acum încastrate, descoperite într-una din campaniile 1914 sau 1915. Două blocuri de calcar din epistilul unei clădiri de mari proporții, a cărui lungime totală trebuie să fi fost de trei blocuri, din care lipsește blocul inițial. Dimensiuni (împreună): 80 × 444 cm (grosimea e ascunsă în zid). Înălțimea literelor: 45 × 50 mm (la textul latin), 45 mm (la cel grec). Ligaturi. Data: 10.XII.154 — 9.XII.155.

V. Pârvan, *Histria IV*, p. 612, nr. 22 (=AE, 1919, 12).

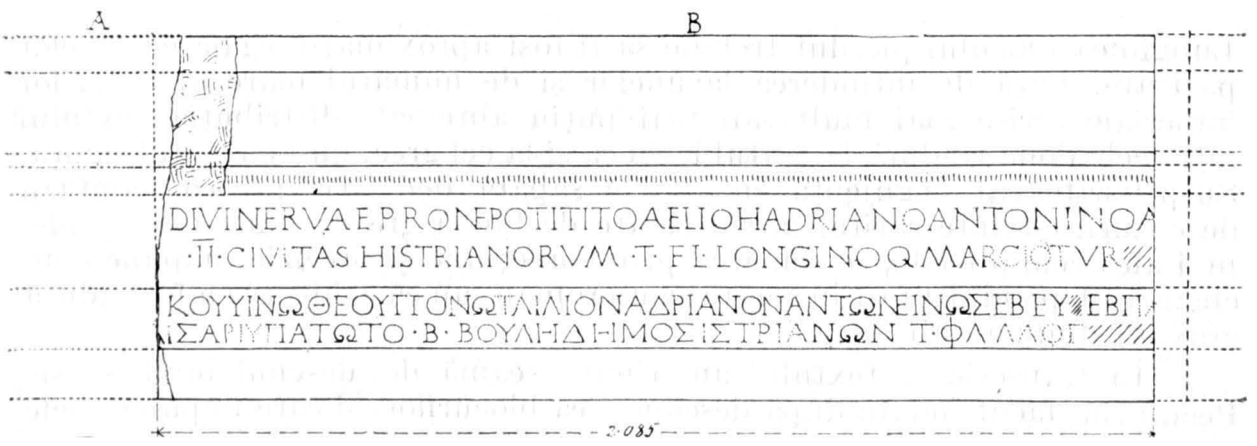

https://biblioteca-digitala.ro

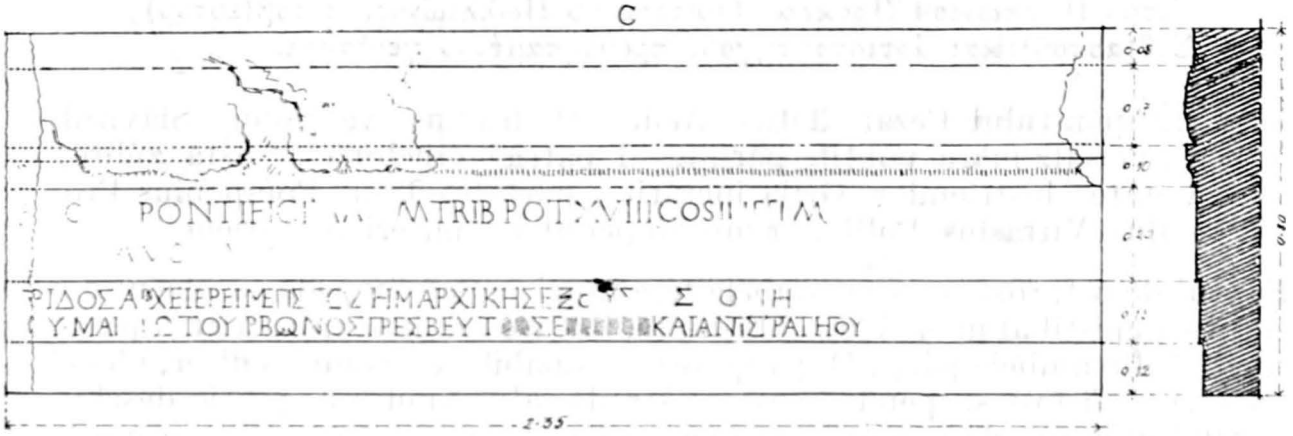

[Imp(eratori) Caesari diui Hadriani filio, diui Traiani Parthici nepoti], diui Neruae pronepoti, Tito Aelio Hadriano Antonino [Aug(usto) Pio], pontifici maxim(o), trib(uniciae) pot(estatis) XVIII, co(n)s(uli) IIII, et M. [Aurelio Vero Caesari, co(n)s(uli)] II, ciuitas Histrianorum, T. Fl(auio) Longino Q. Marcio Tur[bone leg(ato) A]ug(usti) [pr(o) pr(aetore)].

[Αὐτοκράτορι Καίσαρι θεοῦ Ἁδριανοῦ υἱῷ, θεοῦ Τραιανοῦ Παρθι]κοῦ υἱ⟨ω⟩νῷ, θεοῦ ⟨Νέρουα ἐ⟩γγόνῳ, Τ(ίτον) Αἴλιον Ἁδριανὸν Ἀντωνείνῳ Σεβ(αστῷ) Εὐ[σ]εβ(εῖ), π[ατρὶ πατ]ρίδος, ἀρχιερεῖ μεγίστῳ, δημαρχικῆς ἐξουσ[ίας] [τ]ὸ ιη′, [ὑπάτῳ τὸ δ′, καὶ Μ. Αὐρηλίῳ Οὐήρῳ Καί]σαρι, ὑπάτῳ τὸ β′, βουλὴ δῆμος Ἰστριανῶν, Τ(ίτου) Φλα(ουίου) Λογ[γίνο]υ Μα[ρκί]ῳ Τούρβωνος π[ρ]εσβευτ[οῦ] Σ[εβαστοῦ κ]αὶ ἀντιστρατήγου.

„Împăratului Cezar, fiu al trecutului între zei Hadrian, nepot al trecutului între zei Traian, învingătorul parţilor, strănepot al trecutului între zei Nerva, Titus Aelius Hadrianus Antoninus, Slăvitul, Cuviosul, mare pontifice, în al XVIII-lea an al puterii sale tribuniciene, consul pentru a IV-a oară, părinte al patriei — şi Cezarului M. Aurelius Verus, consul pentru a II-a oară, Cetatea histrienilor, guvernator al Moesiei fiind T. Fl. Longinus Q. Marcius Turbo, trimis imperial cu puteri pretoriene".

Lungimea blocului pierdut trebuie să fi fost aproximativ egală cu a celor păstrate. Faţă de întinderea lacunelor şi de numărul mare al titlurilor imperiale scrise mai mult sau mai puţin abreviat, distribuţia textului între cele două rînduri, la textul latin ca şi la cel grec, nu-i cu totul sigură. Surprinzătoarea neglijenţă cu care e săpată dedicaţia greacă (confuzii de cazuri, cuvinte sărite) într-o cetate de limbă greacă unde inscripţiile, mai ales cele oficiale, se remarcă prin corecţiune şi precizie, impune concluzia că lapicidul a fost în acest caz un roman sau că arhitrava a fost adusă gravată dintr-un alt oraş.

În transcrierea textului am ţinut seamă de desenul lui Dionisie Pecurariu, făcut îndată după descoperirea blocurilor, şi care impune unele

https://biblioteca-digitala.ro

ușoare abateri de la ediția Pârvan. De notat în special faptul că în textul grec numele lui Nerva e omis, ceea ce impune inserarea lui între parenteze ascuțite, nu drepte, ca la primul editor.

Despre cariera lui T. Flavius Longinus Q. Marcius Turbo, vezi Stein, *Legaten*, p. 70—71; pentru legăturile lui cu Q. Marcius Turbo Publicius Severus, prefect al pretoriului sub Hadrian, Pflaum, *Carrières proc.*, p. 199, nr. 94 și, mai de curînd, Ronald Syme, St. clasice, III 1961, p. 131 și JRS, LII, 1962, p. 95.

152

Histria (azi dispărut). Fragment dintr-un epistil de calcar găsit într-una din campaniile 1914 sau 1915 în dărîmăturile din fața curtinei *l*, între turnul *K* și portița V. Dimensiuni: 23 × 29 × 49 cm. Înălțimea literelor: 30 mm. Data: 155? 145? e.n.

V. Pârvan, *Histria IV*, p. 615—617, nr. 23.

Imp(eratori) Caes(ari) [diui Hadriani filio, diui Traiani Parthici nepoti, diui Neruae]
pronepoti, Tito Aelio Hadriano Antonino Aug(usto) Pio, pontifici maximo, tr(ibuniciae) pot(estatis)
[X]VIII co(n)s(uli) I[I]II [p(atri) p(atriae) et M. Aurelio Vero Caesari, co(n)s(uli) II,
ciuitas Histrianorum, T. Flauio Longino Q. Marcio Turbone leg(ato) Aug(usti) pr(o) pr(aetore)].

„Împăratului Cezar Titus Aelius Hadrianus Antoninus Pius, fiul trecutului între zei Hadrian, nepotul trecutului între zei Traian, învingătorul parților, strănepot al trecutului între zei Nerva, slăvitul, mare pontif, în al XVIII-lea (?) an al puterii sale tribuniciene, consul pentru a IV-a oară, părinte al patriei, și Cezarului Marcus-Aurelius Verus, consul pentru a II-a oară ⟨închină acest monument⟩ Cetatea histrienilor, în zilele guvernatorului Titus Flavius Longinus Quintus Marcius Turbo, trimis imperial cu puteri pretoriene".

Inscripția — după toate probabilitățile săpată pe un edificiu public — n-a putut fi întregită de Pârvan decît *exempli gratia*. Riguros vorbind, nici identitatea împăratului, nici elementele din titulatură susceptibile să ofere indicații cronologice nu pot fi considerate ca sigure, chiar dacă raportarea documentului la domnia lui Antoninus Pius are mulți sorți de probabilitate. Anul puterii tribuniciene a împăratului fiind îndoielnic, pomenirea lui T. Flavius Longinus Marcius Turbo în ultimul rînd al textului trebuie luată cu toată rezerva. Dacă, în loc de [X]VIII, conjectura primului editor, am citi în acest loc [V]III (cum apare în desenul publicat de

https://biblioteca-digitala.ro

Pârvan la p. 615 şi în pl. II 4), în loc de 155 e.n., ar trebui să fixăm ca dată fragmentului anul 145, cînd guvernator al Moesiei Inferioare era Tib. Claudius Saturninus (Stein, *Legaten*, p. 69).

153

Muz. Histria, inv. 123. Fragment dintr-o arhitravă de calcar rupt în toate părţile, găsit nu se ştie cînd, nici unde, în săpăturile din cetate. În rîndul al doilea, — despărţit de primul printr-un chenar în relief — literele sînt mai mici şi mai dese. Dimensiuni: 25×15×20 cm. Înălţimea literelor: 7,5 mm. Sec. II e.n.

Inedit.

- - - P O - - - -
- - TRA - - -

Singurul lucru sigur ce se poate spune despre crîmpeiul inform e că făcea parte dintr-o inscripţie monumentală. Puţinele litere păstrate nu permit vreo presupunere cu privire la înţelesul cuvintelor.

154

Muz. Histria, inv 465. Fragment dintr-o mare arhitravă de marmură rupt în toate părţile, descoperit nu se ştie unde şi în ce împrejurări. Sec. II e.n.

Inedit.

Hist[rianorum ciuitas]

„Cetatea histrienilor".

Edificiul de mari proporţii din care ni s-a păstrat crîmpeiul de inscripţie aci reprodus (templu, portic sau orice altă clădire civilă ori religioasă) trebuie să fi fost înălţat cu multă probabilitate în zilele lui Antoninus Pius (138—170 e.n.), de cînd datează vestigiile celor mai multe monumente publice histriene ajunse pînă la noi.

155

Muz. Histria, inv. 79. Placă de marmură spartă în mai multe fragmente, descoperită în una din campaniile 1916—1922 în clădirea termelor tîrzii, refolosită ca paviment şi uzată de paşii trecătorilor. Dimensiuni (recompusă): 86×57×8 cm. Înălţimea literelor: 30 mm. Sec. II e.n.

V. Pârvan, Dacia, II, 1925, p. 213, nr. 17.

https://biblioteca-digitala.ro

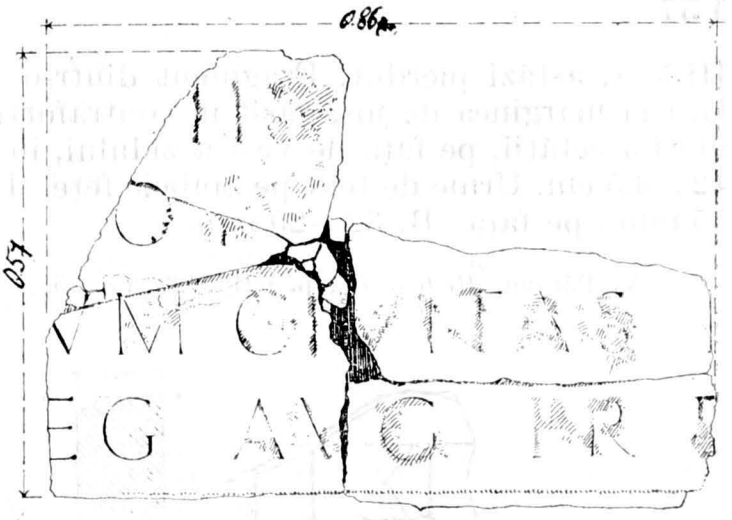

- - - - - - - - II - - - - - -
- - - - - - O - - - - - - - - - -
[Histrianor]um ciuitas
[l]eg(atus) Aug(usti) pr(o) p[r(aetore)]

„Cetatea histrienilor .... (prin grija lui) .... trimis imperial cu puteri pretoriene....".

Dacă e neîndoios că inscripția pare să fi împodobit un monument public, nu se poate face vreo presupunere valabilă cu privire la data și caracterul acestuia. Din aceeași placă făcea poate parte și frg. nr. 158, al cărui loc în ansamblul inscripției rămîne oricum anevoie de fixat.

156

Histria. Așchie dintr-o lespede de marmură găsită în dărîmăturile turnului *E*, astăzi pierdută. Dimensiuni : 9 × 16 cm. Înălțimea literelor : 15—20 mm. După scris, primul editor atribuia fragmentul secolului II î.e.n. În ce mă privește, prefer o datare în epoca imperială.

V. Pârvan, *Histria IV*, p. 548—549, nr. 8.

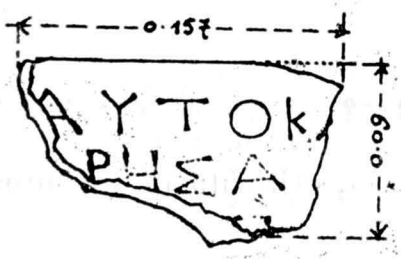

AYTOK
PHΣA

Mai ales după dispariția fragmentului, nu se poate face nici o presupunere autorizată despre natura și conținutul lui, afară de aceea că va fi făcut parte dintr-o inscripție monumentală.

https://biblioteca-digitala.ro

157

Histria, astăzi pierdut. Fragment dintr-o placă de marmură uşor profilată la marginea de jos, găsit în contrafortul exterior sudic al porţii celei mari a cetăţii, pe faţa de vest a zidului, în dărîmături. Dimensiuni : 13 × 12 × 3,5 cm. Urme de text pe ambele feţe. Înălţimea literelor : pe faţa A, 55 mm ; pe faţa B, 32—20 mm.

V. Pârvan, *Histria IV*, p. 621—622, nr. 25.

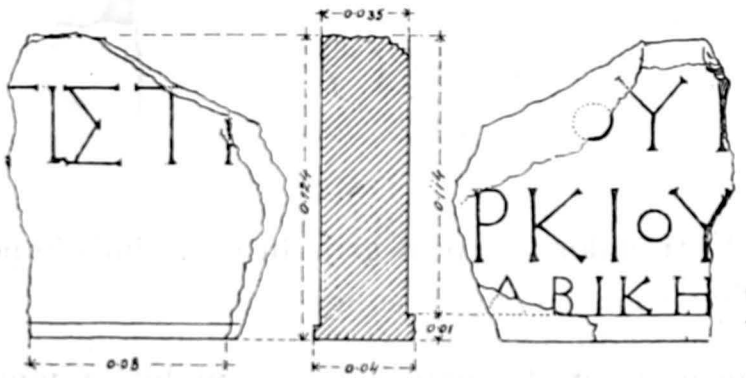

a *b*

[?K]TIΣT

- - - OYI - - -
- - - PKIOY - - -
[?AP]ABIKH - - -

Puţinele litere păstrate, pe o faţă sau alta, nu dau un sens, cu excepţia celor de pe faţa A, unde s-ar putea citi [κ]τίστης (ziditor, fondator). Pe faţa B, în ultimul rînd, poate [Ἀρ]αβική.

158

Muz. Histria, inv. 346. Fragment dintr-o placă mare de marmură ruptă pretutindeni, găsită în sectorul T, în campania 1958. Dimensiuni : 34 × 28 × 8 cm. Slove monumentale, înalte de 8 cm. Sec. II e.n.?

Inedit.

- - - TRAS - - -
- - - AVG (?)

De bună seamă dintr-o clădire publică, ctitorită de un împărat.

159

Muz. Histria, inv. 77. În dărîmăturile curtinei *e*, într-una din campaniile 1916—1922. Fragment de marmură înnegrit de foc, rupt la stînga, la dreapta şi jos. Dimensiuni : 13,5 × 20 × 23 cm. Înălţimea literelor : 4 cm. Sec. II e.n.

https://biblioteca-digitala.ro

V. Pârvan, *Histria VII*, p. 61, nr. 48.

OAN
IEVI

R. 1 : *[Aureli]o An[tonino?]* Pârvan.

Cît se poate judeca, fragmentul e dintr-o arhitravă. Pentru alte inscripții monumentale din sec. II v. supra numerele 148 urm.

160

Muz. Histria, inv. 407. Fragment dintr-o placă de marmură rupt la stînga, la dreapta și jos, găsit nu se știe unde, nici cînd. Dimensiuni : 23 × 21 × 6,5 cm. Înălțimea literelor : 76—81 mm. Sec. II e.n.

Inedit.

OHA
OTE

Ca și precedentul, desigur dintr-un monument public, înălțat cu sprijinul autorităților imperiale.

161

Muz. Histria, inv. 275. Așchie de marmură ruptă la stînga, la dreapta și jos, înaltă de 8 cm, lată de 7 cm și groasă de 2,3 cm, găsită în ruinele din sectorul de sud-est al cetății. Cît se poate judeca, fragment dintr-o inscripție monumentală aparținînd sec. II/III e.n., din care n-au rămas decît două litere.

D. M. Pippidi, SCIV, V, 1954, 1—2, p. 92, nr. 3.

- - - ΩP - - - - -

162

Muz. Histria, inv. 247 [9]. Fragment dintr-o placă de calcar rupt în toate părțile, găsit nu se știe în ce împrejurări, înainte de 1941. Dimensiuni : 13,5 × 20,5 × 2,5 cm. Înălțimea literelor : 50 mm. Sec. II/III e.n.

Inedit.

- - - POTE - - -
- - - THEP (?) - -

După mărimea slovelor, inscripția trebuie să fi fost monumentală. Orice încercare de întregire, temerară.

https://biblioteca-digitala.ro

163

Muz. Histria, inv. 283. Fragment dintr-o lespede de calcar rupt la stînga, la dreapta şi jos, descoperit în campania 1953 în ruinele din sectorul de SV al cetăţii. Dimensiuni: 16×23×8 cm. Înălţimea literelor: 34 mm. După scris, din sec. II—III e.n.

D. M. Pippidi, SCIV, V, 1954, p. 93, nr. 5.

Caes(ar)
[Pa]rth[icus]
- - - - - - - - O - - - - - -

Desigur dintr-o inscripţie onorifică sau monumentală.
După epitetul triumfal *[Pa]rth[icus]*, împăratul cinstit ar putea fi oricare dintr-o serie care începe cu Traian (116) şi sfîrşeşte cu Philippus Arabul (244).

164

Muz. Histria, inv. 90. Fragment dintr-o placă de marmură ruptă de jur împrejur, găsit în campaniile 1923—1925 în dărîmăturile caselor din preajma porţii celei mari a cetăţii. Dimensiuni: 15×15×10 cm. Înălţimea literelor: 35 mm. După scris, secolul al II-lea e.n.

V. Pârvan, Dacia, II, 1925, p. 217, nr. 19.

- - - - Δ - - -
- - - IOIA - - - -
- - - - ONT - - - - -

Pare sigur doar că inscripţia era în greceşte; altceva nimic.

165

Histria, astăzi pierdut. Fragment dintr-o placă de marmură, scris pe ambele feţe, găsit în dărîmăturile exterioare ale contrafortului intern din stînga porţii celei mari. Dimensiuni: 17×17×2,8 cm. Înălţimea literelor, pe o faţă: 37—40 mm; pe cealaltă: 37 mm. După scris, sec. II e.n.

V. Pârvan, *Histria IV*, p. 593, nr. 17.

https://biblioteca-digitala.ro

A. ACV
[l]eg. Au[g(usti)]

B. ONT
O *Caes*
IO

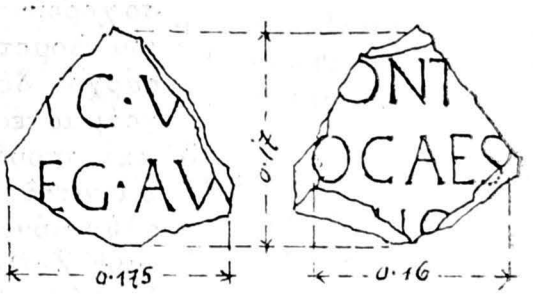

De bună seamă, fragmentul e dintr-o inscripție monumentală. În r. 2 al feței A, se poate întregi fără șovăire *l]eg(atus) Au[g(usti)*; în r. 2 al feței B, tot așa, *Caes(ari)* sau *Caes(are)*.

166

Muz. Histria, inv. 347. Fragment dintr-o placă de marmură rupt la stînga, la dreapta și jos, descoperit în sectorul Casei romane tîrzii în campania 1956. Dimensiuni : 32×43×8 cm. Înălțimea literelor : 80 mm. Sec. II e.n.

Inedit.

- - - [Ca]esari - - -
- - - [Ma]xim[o]

Frîntură dintr-o inscripție monumentală, cuvintele păstrate fac parte din titulatura imperială.

167

Muz. Histria, inv. 334. Stelă de marmură cu fronton, descoperită în săpăturile din sectorul locuințelor romane tîrzii *(Domus)*. Marginile sînt puțin vătămate, iar cîmpul scris, intact. În mijlocul frontonului, și el întreg, frunza de acant stilizată. Dimensiuni : 96×34,5×10,5 cm. Dimensiunile cîmpului scris : 65,8×27,5 cm. Înălțimea literelor : 12 mm în r. 1 ; 15 mm în celelalte. După scris, din a doua jumătate a sec. II e.n.

I. Stoian, Dacia, N.S., XIV, 1970, p. 397–401 ; id., *Études histriennes*, Bruxelles, 1972, p. 108–119. Cf. D. M. Pippidi, St. clasice, XIV, 1972, p. 201–204.

Ἀγαθῆι Τύχηι
Ὑπὲρ τῆς τῶν Σεβαστῶν
νείκης τε καὶ σωτηρίας
καὶ βουλῆς καὶ δήμου Ἰσ-
τριανῶν Ζιπας Διοκλέ-
ους ὑμνῳδοῖς πρεσβυτέ-
ροις ἱερονείκαις τοῖς πε-
ρὶ τὸν Διόνυσον τὴν στι-
βάδα ἐποίησε ἐκ τῶν ἰδί-
ων ἀντὶ ἱερωσύνης, με-

https://biblioteca-digitala.ro

σοχοροῦντος Κοκκε-
ίου Δομετιανοῦ, μου-
σάρχου δὲ Αἰλιανοῦ Ηλι,
γραμματέως δὲ διὰ βίου
καὶ σπουδέου φίλου Μ(άρκου)
Διονιττᾶ [τ]οῦ Ἀρτεμιδώ(ρου)
εὐθυνούντων Διογέ-
νους Ζοΐλου.

R. 16 : după primul nume, lipseşte T, iar la sfirşit, terminaţia -ρου. — R. 17 : participiul e la plural, chiar dacă e urmat de un singur nume.

„Noroc bun ! Pentru izbînda şi mîntuirea împăraţilor şi a Sfatului şi Poporului histrian. Zipas al lui Diocles a înălţat cu cheltuiala sa spre folosinţa himnozilor vîrstnici dionisiaci, biruitori la concursul sacru, şi ca mulţămită pentru preoţie, o *stibas*, conducător al corului fiind Cocceius al lui Dometianos, instructor poetic Aelianus al lui Eli, secretar pe viaţă şi distins prieten al asociaţiei Marcus al lui Dionittas, fiul lui Artemidoros, cenzori Diogenes al lui Zoilos".

Altă inscripţie referitoare la o asociaţie de himnozi care, spre a se deosebi de membrii altor asociaţii de acelaşi fel îşi zic singuri „vîrstnici" (precum cei din dedicaţia nr. 100) şi „biruitori la (unul sau mai multe) concursuri sacre" (asemenea celor din dedicaţiile 98 şi 196, ori din catalogul nr. 207). În starea actuală a documentării, indicaţii mai precise cu privire la legăturile dintre asociaţiile pomenite nu mi se par cu putinţă.

Dedicaţia, care poate fi socotită şi ca o inscripţie monumentală, e prilejuită de consacrarea unei clădiri de cult dăruită tovarăşilor de credinţă de Zipas fiul lui Diocles ca mulţumită pentru cinstea de a fi fost ales preot. Ea menţionează mai mulţi demnitari ai asociaţiei, cu specificarea funcţiei îndeplinite de fiecare. Despre ei va fi vorba mai departe, după ce mai întîi vom fi zăbovit asupra termenului mai anevoie de interpretat care e στιβάς (Poland, RE, III A, col. 2482—2484).

Pentru primul editor al textului cuvintele din r. 8—9 : τὴν στιβάδα ἐποίησε ar vrea să spună că Zipas a pregătit himnozilor „o festivitate urmată de un banchet". Explicaţia nu e satisfăcătoare, nu pentru că ocazional στιβάς n-ar putea avea şi semnificaţia de „banchet ritual" (ca în marea inscripţie a Iobacchilor din Atena : *Syll.*[3], 1109), ci pentru că mai potrivită cu înţelesul documentului în întregul lui e interpretarea potrivit căreia dania la care se face aluzie ar fi fost mai însemnată : o zidire menită să slujească himnozilor ca loc de reuniune (sau de ospăţ), de felul celor descoperite ici şi colo pe pămîntul Greciei şi identificate de arheologi ca στιβάδια sau στιβάδεια (cf. Ch. Picard, CRAI, 1944, p. 136—141 ; id., BCH, LXVIII—LXIX, 1944/45, p. 240—270 ; *Guide de Thasos*, Paris, 1967, p. 42—43 ; Ph. Bruneau, *Cultes de Délos*, p. 296—304, — în ultimă instanţă D. M. Pippidi, St. clasice, XIV, 1972, p. 201—204, cu toată literatura mai veche). După acest mod de a vedea, Zipas ar fi de înscris pe lista ctitorilor de lăcaşuri sfinte din Histria, care în stadiul actual al cunoştinţelor noastre începe cu feciorii lui Hippolochos : Xenocles

https://biblioteca-digitala.ro

și Theoxenos, în prima jumătate a sec. IV î.e.n., iar clădirea însăși, oricare i-ar fi fost așezarea, s-ar adăuga templului lui Dionysos Dătătorul-de-roadă, despre care ni s-au păstrat știri într-o serie de inscripții cam din aceeași vreme cu inscripția noastră, dedicații și *alba* comentate în *Studii ist. rel.*, p. 234—266.

În r. 2, aluzia la o pereche de împărați ar putea privi fie pe Marcus Aurelius și pe Lucius Verus (161—169 e.n.), fie pe Septimius Severus și pe Caracalla (198—211): caracterele paleografice ale documentului pledează mai curînd pentru prima din aceste date.

R. 5: Zipas, fiul lui Diocles, nu ne era cunoscut din vreun alt document pînă acum. Numele pare trac (cf. IGB, II 711: Ζιπας Μουκατρα; IV 2336: Ἀλέξανδρος Ζ(ι)πα, dar desigur dintr-o familie grecizată, judecînd după patronimic.

R. 6—8: ὑμνῳδοὶ πρεσβύτεροι οἱ περὶ τὸν μέγαν Διόνυσον se intitulează și membrii unei asociații de cîntăreți din zilele lui Severus Alexander, de la care ne-a rămas și catalogul cu nr. 100. La aproape o jumătate de veac distanță, să fie oare vorba de aceeași grupare?

R. 7: biruitori la niște concursuri muzicale dionisiace sînt și himnozii din listele cu numerele 98, 196.

R. 10: ἀντὶ ἱερωσύνης indică limpede motivul liberalității: e vorba de o *summa honoraria*.

R. 10—11: un μεσόχορος („conducător al corului, dirijor") și în dedicația nr. 100, r. 11 (alte trimiteri în *Contribuții*[2], p. 459). Cocceius al lui Dometianos e un nume nou la Histria; cf. totuși, în inscripția abia citată, un Demetrios al lui Dometianos, cu titlul de μούσαρχος (poate, cum am încercat să traduc, un „instructor poetic" al grupării). Acest din urmă termen nu apare în vreun alt text epigrafic, cu excepția aceleiași dedicații nr. 100, de unde L.S.J., *Suppl.*

R. 13: Împreună cu mulți alți purtători ai patronimicului Ηλει (toți Aurelii), un Αἰλιανὸς Ηλι sau Ηλει e pomenit în r. 15 al inscripției citate în nota precedentă. Dat fiind intervalul ce desparte cele două documente, e puțin probabil să fie vorba de aceeași persoană. Oricum, numele e rar (cunoscut mai ales prin exemple din Asia Mică) și interesant, în măsura în care nu e de fiecare dată limpede dacă ne găsim înaintea unui antroponim indigen (nominativ Ηλεις) sau a unei forme prescurtate a grecului Ἥλιος (tip Ἀντώνις, Διονύσις, Δημήτρις). În așteptarea unui studiu adîncit al problemei, așa cum ni-l promite L. Robert, vezi observațiile acestui învățat în *Hellenica*, IX, 1950, p. 25—26 și *Noms indigènes*, p. 443 și 508.

R. 14: γραμματεῖς. Secretarii sînt o apariție obișnuită în structura asociațiilor grecești (Fr. Poland, *Vereinwesen*, p. 383 urm.; D. Schultess, RE, VII, 1743—1747). La Histria, ne întîmpină în fragmentele publicate sub nr. 98 și 197, la Callatis, într-un *album* atît de important ca acel al asociației de φιλοκύνηγοι din zilele lui Gordian III (D. M. Pippidi, St. clasice, XIV, 1972, p. 141 urm.). Tot acolo (col. II, r. 22), un φιλότειμος κάλλιστος, titlu tot atît de rar în ierarhia complicată a grupărilor de orice categorie ca σπουδαῖος φίλος din inscripția noastră (r. 15). În acest

https://biblioteca-digitala.ro

domeniu inepuizabil, fiece text nou, oricît de modest, ne poate aduce date necunoscute înainte.

R. 17 : εὐθυνούντων, desigur inadvertenţă a lapicidului, în locul singularului aşteptat. Aşa cum nu o dată avea „consilieri juridici" (ἔκδικοι), o asociaţie antică îşi putea alege din sînul ei „controlori sau verificatori" îndeplinind rosturile „cenzorilor" din zilele noastre.

168

Muz. Histria, inv. 83. Opt fragmente inegale dintr-o placă de marmură ruptă în toate părţile. Dimensiuni actuale : înălţimea maximă 55 cm ; lăţimea maximă : 43 cm ; grosimea 2,5 cm. Înălţimea literelor : 5 cm.

Şapte fragmente au fost publicate de Pârvan în *Histria VII*, p. 82, nr. 54 şi p. 54, nr. 44, fără să fi observat legătura dintre ele. Al optulea (r. 1), identificat în vara 1952, s-a editat împreună cu celelalte mai întîi în SCIV, IV, 1953, p. 796—801 ; *Histria I*, p. 514—519, nr. 11 (versiune germană : *Epigr. Beiträge*, p. 192—201) ; *Contribuţii*[2], p. 464—480 (AÉ, 1964, 277). Cf. H.-G. Pflaum, RÉL, XXXVI, 1958, p. 391.

[I]mp(erator) - - - - -
[Caesar M. Ant]oni[us Gordianus]
[Pius Fe]lix Inuic[tus Aug(ustus)]
4 *[Pontif]ex Maximu[s]*
[trib(unicia) pot(estate)] III co(n)s(ul) [p(ater) p(atriae)]
6 *[mace]llum ue[tustate]*
[conl]absum [a fundamentis]
8 *[restit]uit c[urante]*
[C. Pe - - - - -, leg(ato) Aug(usti) pr(o) pr(aetore)]

R. 4 : la început, jumătatea superioară a unui E. — R. 6 : ultima literă, sigur E (Pârvan credea a vedea aci un L şi citea : VL[TRA], propunînd citirea imposibilă : *[bel]lum ul[tra* (scil. *fines prouinciae)] absum[psit]*. — R. 8 : după semnul despărţitor, C şters cu ciocanul, încă vizibil. — R. 9 : rasură deplină pe întreg rîndul.

„Cezarul împărat Marcus Antonius Gordianus, cuviosul, fericitul, neînfrîntul nostru August, mare pontif, învestit cu puterea tribuniciană în al III-lea an, consul, părinte al patriei, a refăcut din temelii halele ruinate de vechime, prin grija lui C. Pe...., trimis împărătesc cu puteri pretoriene.....".

În raport cu întregirile temerare ale primului editor (cf. îndeosebi *Histria VII*, p. 83—84), citirea de mai sus — întemeiată pe corelarea tuturor fragmentelor şi în special pe indicaţiile r. 1, necunoscut de Pârvan, prezintă mai întîi interesul de a data documentul din timpul domniei lui Gordian al III-lea, şi nu din zilele lui Maximin Tracul, cum s-a susţinut prea multă vreme (cf. R. Vulpe, HAD, p. 261—262), în al doilea rînd, pe acela de a lămuri împrejurarea precisă la care se referă inscripţia mutilată, şi care nu e sfîrşitul victorios al unui presupus război, ci restaurarea unei clădiri de interes public ruinate de vechime (*macellum, uetustate conlabsum*).

https://biblioteca-digitala.ro

Urmarea nemijlocită a textului astfel întregit e punerea la îndoială a indicației din SHA, *Vita Maximi et Balbini*, XVI, 3, potrivit căreia distrugerea Histriei de goți ar fi avut loc în anul 238 e.n. (*Sub his pugnatum est a Carpis contra Moesos. Fuit et Scythici belli principium, fuit et Istriae excidium eo tempore, ut autem Dexippus dicit, Istricae ciuitatis...*). Căci, dacă la sfîrșitul anului 240, data exactă a inscripției potrivit arătărilor titulaturii imperiale, autoritățile romane se puteau gîndi la rezidirea unei hale orășenești ruinate de vechime, e evident că orașul de pe malul lagunei Sinoe nu fusese pînă atunci atacat și distrus de goți. Evenimentul, care marchează o cezură din cele mai importante în istoria Histriei, n-a putut avea loc decît mai tîrziu, la o dată de căutat *grosso modo* între 245 și 269 e.n. (în acest sens, cu concluzii diferite, Em. Doruțiu-Boilă, St. clasice, VI, 1964, p. 247—259; R. Vulpe, St. clasice, XI, 1969, p. 157—172; Gh. Poenaru-Bordea, SCN, V, 1971, p. 91—111).

O altă problemă ridicată de textul fragmentar e restituirea corectă a r. 9, altfel spus identitatea guvernatorului Moesiei Inferioare din anul cînd inscripția a fost săpată. După presupunerea exprimată în prima ediție a textului reconstituit, ar fi vorba de un necunoscut C. PE...., pomenit către data care ne reține atenția pe un stîlp miliar aflat mai de mult lîngă Hîrșova (CIL, III 7606; cf. Stein, *Legaten*, p. 99—100). Această ipoteză, combătută de Mihailov, IGB, II, p. 95—96 și Klio, XXXVII, 1959, p. 227—231, iar mai de curînd de Jenö Fitz, *Laufbahn*, p. 37—38, a fost îmbrățișată cu argumente demne de luat în seamă de Em. Doruțiu-Boilă în Dacia, N.S., XII, 1968, p. 404—408.

https://biblioteca-digitala.ro

169

Muz. Histria, inv. 1. Bloc de marmură neagră cu vine albicioase, descoperit într-una din campaniile 1914—1915 în placajul laturii sudice a turnului *G* al incintei tîrzii. Colțul de sus, din stînga, e rupt, împreună cu primele două litere ale textului. Pe fața superioară a blocului, fără îndoială baza unei statui de cult, urmele tălpilor divinității închipuite în bronz. În colțul din dreapta, în față, o adîncitură mai mică. Dimensiuni: 29 × 69 × 77 cm. Înălțimea literelor: 25 mm (O, Θ și Ω numai de 20 mm).

V. Pârvan, *Histria IV*, p. 533, nr. 1; S. Lambrino, Aréthuse, 1930, p. 101—108; Dacia III—IV, 1927/32, p. 391—398; Ἀρχ. Ἐφημ., 1937, p. 352—362; D. M. Pippidi *Epigraphica — Constantza*, p. 18—19.

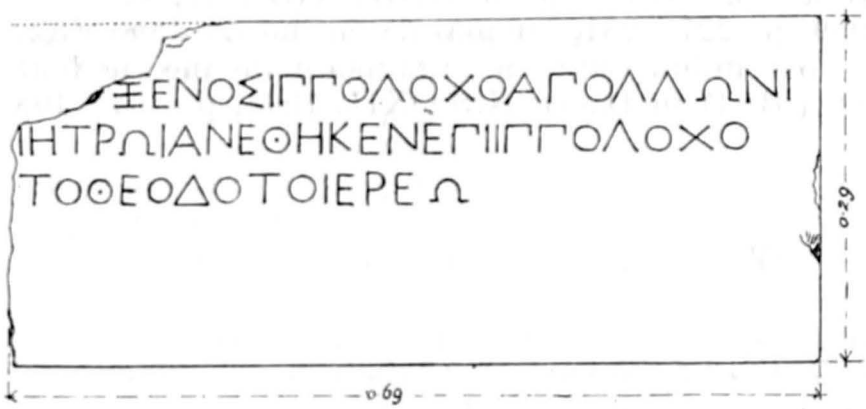

[Θε]όξενος Ἱπολόχο Ἀπόλλωνι
Ἰητρῶι ἀνέθηκεν ἐπὶ Ἱπολόχο
τῶ Θεοδότο ἱέρεω

„Theoxenos, fiul lui Hippolochos, a închinat această statuie lui Apollon Tămăduitorul, în anul sacerdoțiului lui Hippolochos al lui Theodotos".

Baza unei statui de cult al zeului protector al Histriei, adorat în ipostaza de „Medic" sau „Tămăduitor", ca în cele mai multe colonii milesiene din Marea Neagră (Fr. Bilabel, *Ionische Kolonisation*, p. 81 urm.). E de presupus că templul care adăpostea statuia trebuie să se fi numărat printre monumentele de seamă ale orașului, măcar că amplasamentul lui n-a fost pînă acum descoperit (pentru ipoteza că s-ar fi înălțat în partea de SE a acropolei, v. Marcelle Lambrino, *Les vases archaïques*, p. 356). Cît privește statuia, al cărei aspect Sc. Lambrino încercase să-l reconstituie cu ajutorul monedelor locale, dintre care unele înfățișează pe zeu sub chipul

https://biblioteca-digitala.ro

unui tînăr înveșmîntat în robă lungă, purtînd în mîna stîngă lira rezemată pe o colonetă, e de ținut în seamă observația Gabriellei Bordenache (Dacia, N.S., V, 1961, p. 189—190), după care atributele Citharedului n-au putut fi în orice caz aceleași cu ale zeului Tămăduitor, pe care — cum nota încă din 1920 Fr. Bilabel, *op. cit.*, p. 106, n. 1 — sîntem îndemnați să ni-l închipuim mai curînd gol, cu arc și tolbă, ținînd în mînă un lung ram de laur, așa cum apare pe o monedă din Apollonia Pontică a cărei legendă — Ἀπόλλωνος Ἰατροῦ — e făcută să înlăture orice îndoială cu privire la identitatea divinității înfățișate (B. Pick, JDAI, XIII, 1898, p. 169). Cum rezultă din mai multe mărturii, această din urmă statuie era opera lui Calamis și proporțiile ei colosale au făcut-o celebră în lumea veche, independent de valoarea ei artistică (Strabon, *Geogr.*, VII 6, 1; Plin., *N.h.*, XXXIV 39; despre Calamis, în general, José Dörig, JDAI, LXXX, 1965, p. 138—165). Cine va fi fost autorul statuii histriene e mai greu de spus, dar o recentă descoperire în necropola olbiană, unde săpăturile au scos la iveală baza ușor vătămată a unei statui de cult a lui Apollon Ἰητρός semnată de sculptorul atenian Stratonides, trăitor pe la jumătatea sec. al IV-lea (E. I. Levi, VDI, 1965 (2), p. 86 urm. = *Nadpisi Olvii*, p. 62—63, nr. 65), îndreptățește poate ipoteza recentă după care, în cazul care ne interesează, n-ar fi vorba de un original, mai mult sau mai puțin celebru, ci de o copie a statuii olbiene (W. M. Calder III, AJA, LXXV, 1971, p. 325—329).

Oricum ar sta lucrurile în această privință, baza mai pune o problemă pe care primii ei editori n-au izbutit s-o rezolve, vreau să zic încadrarea cronologică a documentului. Vasile Pârvan, Scarlat Lambrino și cîți s-au mai ocupat de dedicația lui Theoxenos, au atribuit-o ultimilor ani ai sec. al V-lea î.e.n., dată acceptată și de Lilian H. Jeffery, *The Local Scripts of Archaic Greece*, Oxford, 1961, p. 368. Această încheiere se întemeia pe caracterele paleografice ale inscripției, dar și pe limba ei (genitivul în -ο al numelor proprii pe care le cuprinde). În realitate, între ultimii ani ai secolului V și primul sfert al sec. IV nici scrisul nu se schimbă în așa măsură încît să permită o delimitare certă (o inscripție rodiană în toate privințele identică e datată de Blinkenberg, *Lindos*, I, col. 221, nr. 27, „din jurul anului 400", iar o alta, abia diferită, din același loc, (nr. 33), dintre anii 400—350 î.e.n.), nici trecerea la genitivul în -ου nu se operează înainte de jumătatea sec. al IV-lea (Meisterhans-Schwyzer, *Gramm. d. att. Inschriften*[3], 1900, p. 6 și 63). La aceste considerații se adaugă posibilitatea amintită înainte ca statuia histriană să reproducă modelul olbian creat de Stratonides în prima jumătate a sec. IV, precum și unele indicații prosopografice scoase din examenul comparativ al inscripției noastre cu dedicația nr. 170 și cu inscripția monumentală nr. 144. Acestea din urmă fiind cu siguranță din a doua jumătate a sec. IV (cf. Dinu Theodorescu, SCIV, XVI, 1965, p. 481—498), iar persoanele pomenite în ea fiind nepoții de frate ai celui ce — cu o generație înainte — închinase statuia de a cărei bază ne ocupăm (v. mai sus în comentariul la nr. 144, arborele genealogic al familiei, așa cum poate fi întocmit pe baza documentelor actualmente cunoscute), se impune concluzia că dedicația lui Theoxenos n-a putut fi nici ea gravată decît în primele două decenii ale sec. IV, cel mai devreme (D. M. Pippidi, St. clasice, XI, 1969, p. 238—243).

https://biblioteca-digitala.ro

170

Altădată în Muz. Histria, azi dispărut. Bloc de marmură albă, descoperit în campania 1926 printre dărîmăturile curtinei *l* a incintei tîrzii. Faţa superioară prezintă în stînga o adîncitură de formă neregulată (la fund dreptunghiulară), iar în dreapta o gaură rotundă. Dimensiuni: 28 × 77 × 52 cm. Înălţimea literelor (în cea mai mare parte şterse): 25 mm.

Prima publicaţie: S. Lambrino, Dacia, III/IV, 1927–1932, p. 391, nr. 1. Cf. Aréthuse, 1930, p. 101–108 şi Ἀρχ. Ἐφημ., 1937, p. 353, nr. 2.

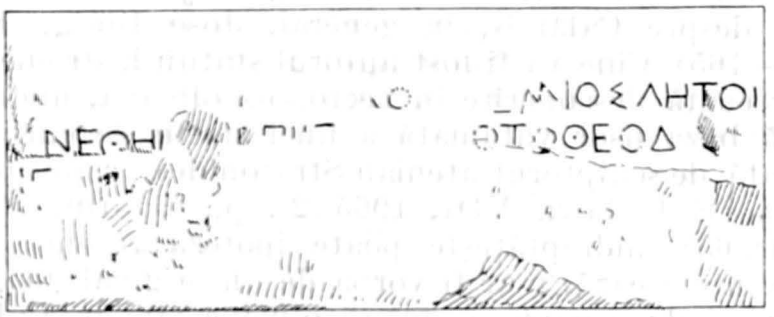

[ὁ δεῖνα - - - - -] Ἱ[ππο]λό[χο - - -]εμιος Λητοῖ
[ἀ]νέθη κ[ε]ν ἐπὶ Ἱπ[πολόχ]ο τῶ Θεοδ[ότο]
ἰέ[ρε]ω.

„... fiul lui Hippolochos, ... a închinat ⟨această statuie⟩ Latonei, în anul preoţiei lui Hippolochos, fiul lui Theodotos".

Baza unei statui a Latonei, — astăzi pierdută, — înălţată cu cheltuiala unui necunoscut într-un an cînd sacerdot eponim al Histriei era Hippolochos fiul lui Theodotos. Acest din urmă personaj fiind menţionat în dedicaţia nr. 169 şi, de altminteri, caracterele paleografice ale celor două documente fiind aceleaşi, e firesc să presupunem că ambele inscripţii sînt contemporane, aşa cum contemporane au fost şi statuile pe a căror bază se citeau. În acelaşi sens pledează împrejurarea că, în amîndouă cazurile, dedicanţii sînt fii ai preotului Hippolochos, iar divinităţile onorate — şi ele înrudite — par să fi fost asociate în acelaşi cult (Lambrino, Dacia, III/IV, 1927–1932, p. 395 şi urm.; Ἀρχ. Ἐφημ., 1937, p. 358–359).

Judecînd după urmele încă vizibile pe faţa superioară a blocului, statuia Latonei trebuie să fi fost de bronz. Fără să fie cu totul sigur, e posibil ca aspectul ei să se regăsească în unele monede înfăţişînd o divinitate feminină, dreaptă în veşminte lungi şi ample, ţinînd în mînă un sceptru (Pick, *Münzen N.-Gr.*, nr. 506, 508, 523; L. Ruzicka, Numism. Ztschr., 1917, p. 73 urm., nr. 516 a, 523 b). Interpretată de cei mai mulţi ca referindu-se la Hera, această imagine ar putea fi în realitate a Latonei, dacă se ţine seamă de arătările inscripţiei pe care o comentăm, ca şi de împrejurarea că un cult al maicii lui Apollon e atestat în toate coloniile întemeiate sub auspiciile sanctuarului din Didyma (Lambrino, Aréthuse

https://biblioteca-digitala.ro

1930, p. 101—108; 'Αρχ. 'Εφημ., 1937, p. 358—359). Sigur, oricum, e că o dată cu statuia înălțată lui Apollon cu cheltuiala lui Theoxenos (nr. 169), un alt fiu al lui Hippolochos contribuia la strălucirea sacerdoțiului exercitat de părintele său, închinînd Latonei monumentul a cărui bază ni s-a păstrat.

171

Muz. Histria, inv. 264. Bloc de marmură vînătă rupt la dreapta, descoperit în campania 1953 în sectorul casei romane tîrzii, reîntrebuințat ca material de construcție. Dimensiuni: 29 × 55 × 33 cm. Înălțimea literelor: 18 mm *(omicron* și *theta* mai mici). Pe fața superioară, două scobituri care au slujit, poate, la fixarea unei statui. Sec. IV î.e.n.

Iorgu Stoian, SCIV, V, 1954, p. 94, nr. 8; Werner Peek, *ibid.*, VI, 1956, p. 199—203; D. M. Pippidi, *Epigraphica — Constantza*, p. 22, nr. 8; cf. J. și L. Robert, BÉ, 1958, 335.

Δῖ' 'Αρετὰ κλυτόφαμε, θεῶγ γ[ένος ἐκγεγαυῖα,]
ἔξοχα ἐτίμησας τόνδε σε φ[ιλάμενον]
Εὐσθένεος Μενέχαρμον· ὃ[ν ἐν δαΐ κῦδος ἐλέσθαι]
μαρτυρεῖ ἥδε πάτρα τῶιδ[ε τίουσα λίθωι].

Întregirile sînt toate ale lui Peek. La sfîrșitul r. 2 Stoian citea: πεφ[θέντα], deși Σ e neîndoios. Tot Stoian propune, la sfîrșitul r. 3: Μενεχάρμονο[ς], iar la sfîrșitul r. 4: τῶι δ[ήμωι].

„Dumnezeiască, mult slăvită Virtute, vlăstar din neamul zeilor, mai presus de alții l-ai cinstit pe acest iubitor al tău Menecharmos, fiul lui Eusthenes, a cărui faimă, dobîndită în lupte, e proclamată de obștea care i-a închinat această piatră".

Cea mai veche epigramă și una din cele mai vechi inscripții descoperite pînă astăzi pe teritoriul țării, oferă o dovadă prețioasă a nivelului remarcabil atins de cultura Histriei în sec. V—IV î.e.n. După caracterele-i paleografice, textul poate fi atribuit într-adevăr primilor ani ai sec. IV, de cînd ne-au rămas o seamă de inscripții monumentale și funerare de o deosebită însemnătate (cf. numerele 144, 169, 237).

Întregirile adoptate, și care se întemeiază pe motive exploatate în liricele lui Bacchylides, între alții (cf. epiniciile II și XIII Snell), exaltă dragostea de „virtute" (care e tot una cu dragostea de glorie) a lui Menecharmos, histrian altminteri necunoscut. Nu poate fi vorba, prin urmare, de o ἀρετή în înțelesul etic al termenului, ci numai de acea aspirație spre depășirea de sine, spre o excelență oricum manifestată, al cărei întîrziat ecou răsună în versurile închinate de Aristotel amintirii prietenului său Hermeias din Atarneus: 'Αρετὰ πολύμοχθε γένει βροτείῳ, / θήραμα κάλλιστον βίῳ, / σᾶς πέρι, Παρθένε, μορφᾶς / καὶ θανεῖν ζηλωτὸς ἐν Ἑλλάδι πότμος / καὶ πόνους τλῆναι χαλεποὺς ἀκάμαντας ... („Virtute, neamului omenesc îmbelșugat izvor de suferințe, preafrumoasă țintă a vieții! Pentru chipul tău, Fecioară, pînă și moartea e în ochii grecilor

https://biblioteca-digitala.ro

răsplată rîvnită şi truda, oricît de grea, e îndurată fără preget...", *Anth. lyr. Gr.*, I 1, p. 117 Diehl).

172

Muz. Histria, inv. 408. Fragment de marmură neagră rupt la stînga, la dreapta şi jos, descoperit în Zona sacră în campania 1963. Dimensiuni: 15 × 19 × 12 cm. Înălţimea literelor: 20 mm (*omicron*: 12 mm; *omega*: 17 mm; *ypsilon*: 25 mm). După scris, sec. III î.e.n.

Inedită.

[Ἀπολλ]ωνὶς Χαρ[ίδου]
[Ἀρτέμι]δι ἱερη[σαμένη]
- - - - - - - - τοῦτο - - - - - -

Ofrande oferite unor divinităţi cu prilejul ieşirii dintr-o preoţie a dedicanţilor nu sînt rare la Histria, începînd cu numerele 169 (Apollon) ori 113 (Afrodita) şi sfîrşind cu seria de stele închinate de echipele anuale de sacerdoţi ai lui Dionysos Karpophoros (numerele 203, 204, 205, 206 etc.).

Artemis, dacă de ea e vorba în r. 2 al dedicaţiei, e aci pomenită pentru întîia oară într-un document histrian, deşi, alături de Apollon, fratele, şi Leto, mama divinităţii în discuţie, cultul Zeiţei-fecioare n-a putut nici el lipsi din panteonul cetăţii de pe malul lagunei Sinoe (v. mai sus comentariul la nr. 170, cu literatura acolo citată).

173

Muz. Histria, inv. 112. Bloc de marmură de formă aproape pătrată, descoperit nu se ştie în ce condiţii între 1928 şi 1941. În mijlocul feţei superioare, cavitate circulară care trebuie să fi slujit la fixarea unei statui pe soclu; alte două găuri simetrice, pe partea opusă feţei scrise, par să fi fost făcute de crampoane în chip de „coadă de rîndunică". Trei găuri adînci se văd şi pe faţa inferioară a blocului: două pătrate, laterale, una rotundă, în centru. Înălţimea pietrei: 19 cm; lungimea feţei superioare (unde blocul înfăţişa un profil astăzi distrus): 57 cm; lungimea feţei inferioare (ruptă la extremităţi): 51 cm; lăţimea: 61 cm. Înălţimea literelor: 20—25 mm. Textul se înscrie într-un cadru dreptunghiular aproape tot atît de mare ca faţa blocului pe care e săpat. După scris, din sec. II î.e.n.

D. M. Pippidi, St. clasice, IV, 1962, p. 131—134, nr. 3 (= *Studii ist. rel.*, p. 44—46; SEG, XXIV, 1133).

Ἀπολλώνιος Μητροβίου
[Ἀφρ]οδίτηι Ποντίᾳ ἐπηκόωι

R. 1 se citeşte fără greutate. — La începutul r. 2, primele trei litere aproape şterse.

„Apollonios al lui Metrobios Afroditei Marine îndurătoarea".

https://biblioteca-digitala.ro

În ciuda marii vechimi a cultului și a răspîndirii lui în întreaga lume greacă (M. P. Nilsson, *The Minoan-Mycenaean Religion and its Survival in Greek Religion* ², Lund, 1950, p. 336, 397 ; *Gesch. Gr. Rel.*², 491 urm.), mărturiile privitoare la Afrodita Marină — Ποντία, Λιμενία, Ναυαρχίς, Εὔπλοια — sînt rare și localizate exclusiv în porturi, ceea ce, după judicioasa observație a lui Wilamowitz, se explică prin originea străină a divinității și prin împrejurarea că primele locuri unde a pătruns trebuie să fi fost cetățile de pe coastă *(Der Glaube der Hellenen*, Berlin, 1931, I, p. 98). Oricum, e sigur că, după o cercetare recentă (Kruse, RE, XXII, col. 29), culte ale Afroditei Ποντία nu-s atestate decît în relativ puține locuri : Troizen și Hermione în Grecia continentală (Eurip., *Hippolyt*, 415, 422 ; Pausan., II 34, 11) Cyzic în Propontida (AM, VI, 1881, p. 46, nr. 6 ; VII, 1882, p. 255, nr. 27 ; X, 1885, p. 206, nr. 30), Erythrai în Asia Mică *(Erythrai*, II, 213 a), Teiristasis pe coasta tracă (AM, IX, 1884, p. 75, nr. 8). Pînă la publicarea mult așteptată a unei legi sacre din Cos referitoare la aceeași divinitate (R. Herzog, AA, 1903, col. 197 ; L. Robert, BCH, LVII, 1933, p. 468, n. 1), baza din Histria se înscrie deci printre rarele mărturii privind cultul ei în epoca elenistică. (Măcar că dintr-o vreme sensibil mai tîrzie, nu pot trece cu vederea statuia de zeiță descoperită în 1962 la Tomis, de cei mai mulți considerată ca o Τύχη πόλεως, dar nu fără verosimilitate interpretată ca o Ἀφροδίτη Ποντία de G. Bordenache, St. clasice, VI, 1964, p. 167—175 ; Eirene, IV, 1965, p. 74—77.)

În celelalte colonii grecești din Marea Neagră, cultul Afroditei e mai puțin răspîndit : o singură dedicație din Mesambria (IGB, I² 325), un templu de epocă romană în Chersonesul Tauric (IPE, I² 440), două inscripții mai vechi descoperite în Pantikapaion și Olbia (IPE, II 25 și I² 168) în care zeița e gratificată cu epitete care-i subliniază calitatea de patroană a navigației : Ναυαρχίς în capitala Regatului Bosporan (epitetul e revendicat uneori și de orașe, ca Side, mîndre de flota și de instalațiile lor portuare : L. Robert, *Hellenica*, V, 1948, p. 73—74) și Εὔπλοια în cetatea de la gura Bugului, unde în anii din urmă a ieșit la iveală și un altar consacrat Afroditei Ποντία de un everget local : Ἀγρότας Διονυσίου τὸμ βωμὸν ἀνέθηκεν Ἀφροδίτηι Ποντίαι *(Nadpisi Olvii*, 68).

Despre chestiunea de a ști dacă lăcașul sfînt de curînd descoperit în Zona sacră a Histriei (închinat și el Afroditei, cum rezultă neîndoios din inscripția nr. 113) trebuie sau nu identificat cu templul căruia-i era destinată statuia comandată de Metrobios, v. mai sus p. 251 și urm.

174

Muz. Histria, inv. 284. Bază paralelipipedică de marmură, relativ bine conservată, găsită în campania 1953 într-un perete al „Secțiunii 150", refolosită ca material de construcție. Dimensiuni : 20 × 50 × 42 cm. Înălțimea literelor : 15—20 mm. Pe fața superioară, cavitate dreptunghiulară. După scris, din sec. II î.e.n.

https://biblioteca-digitala.ro

I. Stoian, SCIV, V, 1954, p. 95, nr. 9. Cf. Dunant-Pouilloux, *Recherches*, II, p. 225, nr. 394.

Ἡροφῶν
Σωστράτου
Θάσιος

„Herophon, fiul lui Sostratos, thasianul".

Primul editor al documentului socotea că ne-am găsi înaintea unei baze de statuie, ipoteză exclusă de proporţiile modeste ale pietrei şi de aspectul cavităţii de pe faţa ei superioară, făcută să susţină mai curînd o stelă gravată, cu multă probabilitate un decret onorific.

Despre pătrunderea negustorilor şi mărfurilor thasiene în ţinuturile Dunării-de-jos, vezi Pârvan, BSH, X, 1923, p. 35 urm.; despre legăturile insulei cu Histria, în special, mai sus comentariul la nr. 145.

175

Muz. Histria, inv. 74. Două fragmente ale unei baze de marmură descoperite „în ruinele cartierului sudic al acropolei histriene", între 1923—1925. Dimensiuni (laolaltă): 18 × 31 × 20 cm. Înălţimea literelor: 15—18 mm (*omicron* şi *omega* numai de 10—12 mm). Pe partea superioară a blocului, o scobitură unde trebuie să fi fost fixată statueta zeului în cinstea căruia e săpată inscripţia. Faţa scrisă, vătămată la stînga sus, în locul unde se citea numele dedicantului. După scris, din sec. II î.e.n.

V. Pârvan, Dacia, II, 1925, p. 209, nr. 11.

[Ὁ δεῖνα Εὐ]φράνορος
ἀγορα[νο]μήσας Ἑρμεῖ
Ἀγοραίωι

R. 1: la început, Φ abia vizibil, dar citeţ. —R. 2: la ruptura dintre cele două fragmente, lacună de două semne.

„...fiul lui Euphranor, lui Hermes *Agoraios*, după ieşirea din funcţia de *agoranom*".

https://biblioteca-digitala.ro

Deprinderea de a închina zeilor o ofrandă la ieșirea dintr-o magistratură sau preoție e generală în lumea greacă. În cazul de față e vorba de un *agoranom*, adică de un demnitar însărcinat cu supravegherea pieței — în special a calității și a prețului mărfurilor — , cum mărturisește pentru Attica tratatul lui Aristotel despre *Statul atenienilor*, LI 1. La Histria, unde *agoranomia* ne e cunoscută mai ales prin decretul în cinstea lui Aristagoras fiul lui Apaturios (mai sus nr. 54) e posibil ca atribuțiile agoranomilor să fi fost mai întinse, îmbrățișînd aprovizionarea orașului în ansamblul ei. Oricum, e vorba de o magistratură colegială (la Olbia numărul agoranomilor era de cinci — I. V. Blavatskaja, *Zapadnopont. goroda*, p. 194) și anuală (măcar că, în cazul lui Aristagoras, poate din pricina împrejurărilor excepționale, acesta pare s-o fi exercitat singur timp de trei ani în șir).

Despre cultul lui Hermes Ἀγοραῖος, în general, cf. S. Eitrem, RE. VIII, col. 755—782 și R. Martin, *Agora*, p. 192—193. Despre favoarea de care pare să se fi bucurat în anumite cetăți în special, v. L. Robert, BCH, LVII, 1933, p. 455 urm., cu lunga notă de la p. 473 (= *Op. min.*, I, p. 461, n. 3), care, comentînd o importantă inscripție din Erythrai, relevă împrejurarea că dintre toate preoțiile vîndute după datină în acest oraș, într-un anumit an, acea a lui *H. A.* a obținut prețul cel mai ridicat : 4600 drahme, față de altele adjudecate pentru mai puțin de 1000 drahme (un tablou amănunțit al prețurilor vreodată înregistrate, la H. Herbrecht, *De sacerdotii apud Graecos emptione uenditione*, Dissert. Argentorat., 1885, p. 23—24).

Cu excepția unei alte dedicații similare, despre cultul lui Hermes la Histria n-avem pînă acum știri. Sînt cunoscute, în schimb, sărbătorile *Hermaia*, cu privire la care v. mai sus decretul nr. 59. La Callatis, de altă parte, *H. A.* e menționat, alături de *Themis Agoraia* și de *Aphrodite Agoraia* într-o importantă inscripție oraculară publicată și comentată de D. M. Pippidi în BCH, LXXXVI, 1962 (II), p. 74—80 (= *Scythica Minora*, p. 131-137).

176

Muz. Histria, inv. 450. Bază de marmură cu profile sus și jos, ruptă la dreapta și la stînga (fără ca textul de pe fața principală să fi fost vătămat), descoperită în campania 1977. Pe fața superioară, două adînciturі — una pătrată, alta dreptunghiulară, care trebuie să fi slujit la fixarea statuetei pomenite în textul dedicației. Dimensiuni : 11 × 22,5 × 16, 5 cm. Înălțimea literelor : 18—20 mm. După scris, sec. II î.e.n.

D.M. Pippidi, SCIVA, XXXIII, 1982, p. 38, nr. 8.

Φιλόθεος Μενίππο[υ]
ἀγορανομήσας
Ἑρμεῖ Ἀγοραίωι

„Philotheos al lui Menippos, la ieșirea din slujba *agoranomiei*, lui Hermes Agoraios".

https://biblioteca-digitala.ro

Personajul e numit aci pentru întiia oară, dar magistratura pe care se mîndreşte de a o fi exercitat ne e bine cunoscută, la Histria şi în alte locuri (mai sus, nr. 54, 175).

La rîndu-i, Hermes Agoraios e o divinitate protectoare a pieţei *(agora)* şi a celor legaţi prin meseria lor de piaţă. O dedicaţie identică, din sec. III î.e.n., mai sus sub nr. 175.

177

Muz. Histria, inv. 263 + 312. Două fragmente inegale, destul de prost păstrate, ale unui bloc paralelipipedic de marmură cu inscripţii pe două laturi şi păstrînd pe faţa superioară mai multe cavităţi care în antichitate slujeau la fixarea unei statui. Pe această faţă, la marginea stîngă, fragmentul mai mare lasă să se vadă urma unui crampon de tipul „coadă de rîndunică", în timp ce marginea lui dreaptă e destul de vătămată. Fragmentul mai mic, scris numai pe o latură, e rupt în toate părţile. În starea actuală cele două fragmente măsoară împreună 97 cm, pe o lăţime maximă de 54 cm. Înălţimea e de numai 20 cm. În inscripţia săpată pe latura lungă literele au o înălţime de 20 mm *(omicron*, de numai 17 mm); în inscripţia de pe latura scurtă, variază între 23—25 mm *(omicron* şi aci mai mic). O particularitate notabilă a documentului e că — cu excepţia a două cuvinte — inscripţia de pe latura lungă e ciocănită, nu de-ajuns de bine pentru a nu se putea recunoaşte conturul unei părţi din literele şterse.

D. M. Pippidi, SCIV, XII, 1961, p. 25—33 (trad. fr. în *Mélanges Grenier*, Bruxelles, 1962, p. 1265—1275); id., *Contribuţii*², p. 338—348 (= SEG, XVI 432; XIX 475).

Inscripţia de pe latura lungă:

A Αὐτοκράτορ[ι] Δ[ομετιανῷ] Καίσα[ρι]
ὁ δῆμ[ο]ς

Inscripţia de pe latura scurtă (răsturnată, în raport cu prima):

B Αὐτοκράτορα Νέρουαν
Καίσαρα ὁ δῆμος

În rasură se disting destul de limpede literele TOP din primul cuvînt, Δ de la începutul celui de-al doilea şi, la sfîrşitul acestuia din urmă, în chip aproape sigur, conturul unui Ω. După ΚΑΙΣΑ, extremitatea inferioară a unei haste verticale.

„Cezarului împărat Domiţian — Poporul (histrian)".
„Poporul (histrian) cinsteşte pe Cezarul împărat Nerva".

Judecînd după lungimea rasurii de pe latura lungă a bazei, numele împăratului condamnat n-a putut fi nici Gaius, nici Nero. De altă parte, ţinînd seamă de faptul că prima literă a numelui şters a fost cu siguranţă un Δ (iar ultima, după toate probabilităţile, un Ω), concluzia e că, înainte de a fi refolosită pentru Nerva, baza susţinuse statuia lui Domiţian.

https://biblioteca-digitala.ro

Într-un anume moment al domniei lui (poate îndată după urcarea-i pe tron), Domițian s-a învrednicit deci din partea histrienilor de un monument ce trebuie să fi rămas nestricat pînă la asasinarea împăratului, urmată de o severă *damnatio memoriae* (Suet., *Dom.*, 23). La Histria, hotărîrea Senatului trebuie să fi dus în primul rînd la topirea statuii devenite indezirabile și, în al doilea rînd, la ciocănirea numelui de pe o bază care, cu oarecare spirit de economie, putea sluji (și, de fapt a și slujit) la instalarea statuii succesorului. Această din urmă împrejurare, explicabilă prin situația materială grea a Histriei în sec. I e.n. (mai sus nr. 68 și comentariul), nu trebuie să ne surprindă. Comportări analoge, inspirate de motive asemănătoare, se întîlnesc și în alte orașe ale imperiului, și e cunoscută pagina din cuvîntarea lui Dion Chrysostomul către rodieni, în care, relevînd îndrăzneala de a priva pe binefăcătorii cetății de o răsplată motivată, retorul-filozof observa cu amărăciune că această necuviincioasă atitudine se manifesta nu numai față de particulari, ci și „față de regi și de unele cetăți prietene": οὐκ ἰδιωτῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ βασιλέων καί τινων δήμων ὑβριζομένων καὶ τὰς τιμὰς ἀποστερουμένων ... (*Or.*, XXXI 8; numeroase alte exemple epigrafice la L. Robert, *Hellenica*, II, 1946, p. 109—141; E. Vanderpool, Hesperia, XXVIII, 1959, p. 86—90, și, în general, H. Blanck, *Wiederverwendung alter Statuen als Ehrendenkmäler bei Griechen u. Römern*, Diss. Köln, 1963).

Aceste constatări contrazic ipoteza formulată cu aproape jumătate de veac în urmă de Carl Patsch, potrivit căreia, într-un moment neprecizat al luptelor lui cu dacii, Domițian s-ar fi văzut silit să abandoneze Nordul Dobrogei, retrăgînd trupele de pe Dunăre și creînd de-a lungul văii Karasu o linie fortificată ale cărei urme, încă vizibile, ar constitui așa-numitul „mare val de pămînt" (*Beiträge*, V 2, p. 25—27 și 188—189). Această retragere strategică ar fi dăinuit pînă spre sfîrșitul veacului, cînd, în împrejurări despre care nu ni se dau amănunte, teritoriul pierdut ar fi fost recuperat și Histria ar fi reintrat sub controlul guvernatorului Moesiei, un *terminus ante quem* în această privință fiindu-ne oferit de Hotărnicia lui Laberius Maximus, cu data de 25 octombrie 100 (mai sus, nr. 67—68). În realitate, dacă, după toate probabilitățile, încă din anul 97 Nerva avea la Histria o statuie, înseamnă că la urcarea sa pe tron autoritățile locale se grăbiseră să-i ofere o dovadă de credință, lucru de neconceput dacă la acea dată orașul n-ar fi făcut parte din imperiu. Se poate deci considera ca dovedit faptul că între 81 și 97 Histria n-a încetat nici o clipă să facă parte din Moesia și că argumentele cu care s-a încercat să se facă dovada contrară nu țin seamă de ansamblul documentelor ce ne stau astăzi la dispoziție.

178

Histria, în paramentul incintei tîrzii (contrafortul exterior stîng al porții celei mari). Cip votiv de calcar silicios, sfărîmat și crăpat în mai multe locuri. Partea dreaptă a feței scrise ruptă de sus pînă jos, la fel și partea inferioară, sub textul păstrat întreg. Profilele de sus și de jos tăiate. Dimensiuni: 195 × 67 × 64 cm. Înălțimea literelor, îngrijit săpate: 30—35 mm. După scris, sec. II e.n.

https://biblioteca-digitala.ro

V. Pârvan, *Histria IV*, p. 623, nr. 27. Cf. D. M. Pippidi, St. clasice, IX, 1967, p. 228—230; *Contribuţii*[2], p. 424—425 şi 427.

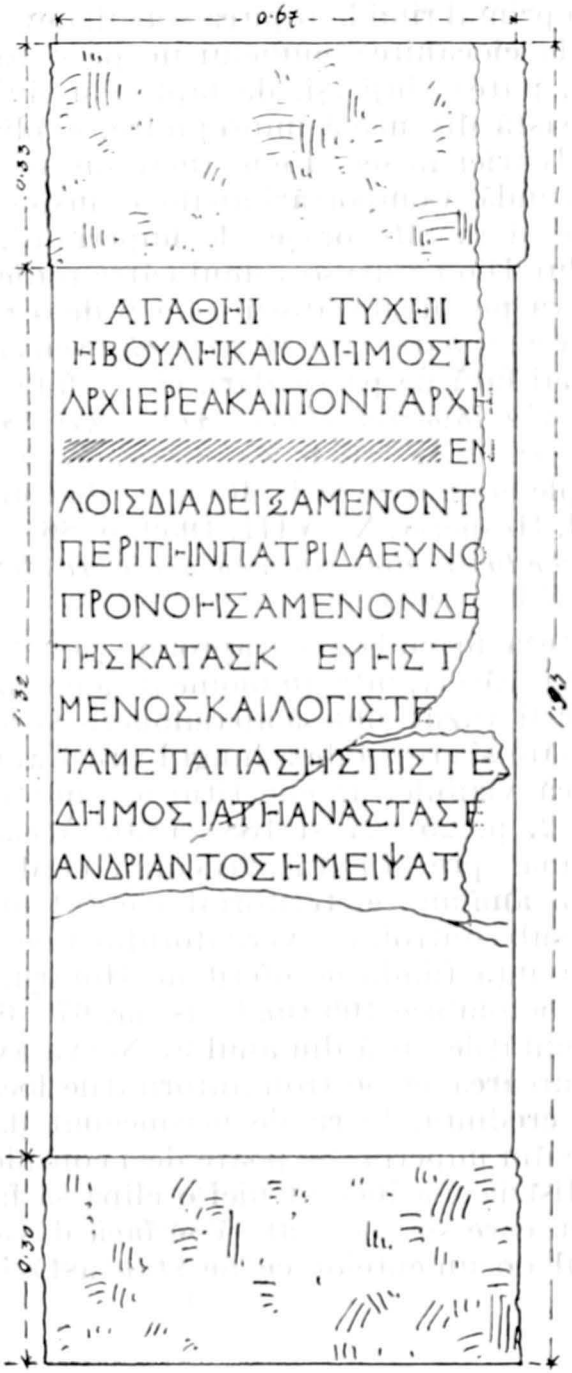

Ἀγαθῆι Τύχηι
Ἡ βουλὴ καὶ ὁ δῆμος τ[ὸν]
ἀρχιερέα καὶ ποντάρχη[ν]
////////////// ἐν [πολ]-
λοῖς διαδειξάμενον τ[ὴν]
περὶ τὴν πατρίδα εὔνο[ιαν],
προνοησάμενον δὲ [καὶ]
τῆς κατασκευῆς τ[οῦ λι]-
μένος καὶ λογιστε[ύσαν]-
τα μετὰ πάσης πίστε[ως]
δημοσία τῇ ἀναστάσε[ι τοῦ]
ἀνδριάντος ἠμείψατ[ο].

R. 4 aproape în întregime şters cu ciocanul; din numele distrus intenţionat primul editor n-a putut distinge nimic. — În r. 8, un defect al pietrei a obligat pe lapicid să despartă cuvîntul κατασκευῆς în două părţi inegale. — La sfîrşitul r. 12 Pârvan distingea un *omicron* care nu apare în desenul ca întotdeauna foarte atent al lui D. Pecurariu.

Pentru traducere şi comentariu, v. numărul următor.

https://biblioteca-digitala.ro

179

Histria, în placajul contrafortului exterior stîng al porții celei mari, pe fața de vest. Cip de calcar compact, asemenea celui descris sub nr. precedent, mai bine păstrat și de dimensiuni ușor diferite : 187 × 64 × 67 cm. Înălțimea literelor egală : 30—35 mm. Fața scrisă e în bună măsură ștearsă, poate în urma unei șederi prelungite în apă. Textul și ortografia, asemenea celor de la nr. 178. După scris și conținut, din sec. II e.n.

V. Pârvan, *Histria IV*, p. 625, nr. 28. Cf. D. M. Pippidi, St. clasice, IX, 1967, p. 228—230 ; *Contribuții*², p. 424—425 și 427.

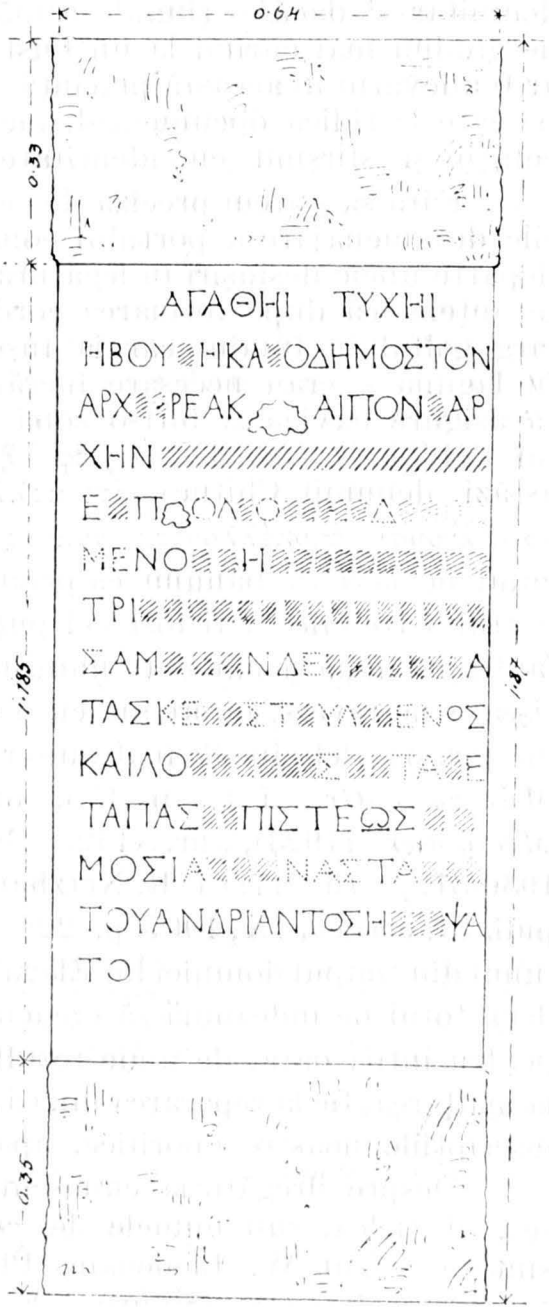

Ἀγαθῆι Τύχηι
Ἡ βου[λ]ὴ καὶ ὁ δῆμος τὸν
ἀρχ[ιε]ρέα καὶ πον[τ]άρ-
χην ////////////////////
5 ἐ[ν] πολ[λ]ο[ῖς δια]δ[ειξά]-
μενο[ν τ]ὴ[ν περὶ τὴν πα]-
τρί[δα εὔνοιαν, προνοη]-
σάμ[ενο]ν δὲ [καὶ τῆς κ]α-
τασκευ[ῆς] τ[ο]ῦ λ[ιμ]ένος
10 καὶ λο[γιστεύ]σ[αν]τα με-
τὰ πάσ[ης] πίστεως, [δη]-
μοσία [τῇ ἀ]ναστά[σει]
τοῦ ἀνδριάντος ἠ[μεί]ψα-
το.

https://biblioteca-digitala.ro

În r. 3 şi 5, găuri naturale ale pietrei, pe care lapicidul le-a ştiut ocoli (v. desenul). — R. 12—13 (la fel ca în nr. 178) : ἠμείψατο, în locul pluralului aşteptat.

„Noroc bun ! Sfatul şi Poporul au cinstit pe arhiereul şi pontarhul (cutare, fiul lui cutare), care în numeroase împrejurări şi-a vădit rîvna faţă de patrie, veghind la refacerea portului şi îndeplinind cu toată cinstea funcţia de controlor al finanţelor cetăţeneşti, îngrijindu-se să i se înalţe o statuie cu cheltuiala obştească".

Dubla inscripţie de cinstire nu prezintă nici o trăsătură neobişnuită din punctul de vedere al conţinutului şi al formularului. Cel mult ne putem întreba dacă fiecare din cei doi cippi a purtat cîte un chip al înaltului demnitar şi dacă — ţinînd seamă de înălţimea soclului — nu trebuie să ne gîndim mai curînd la un bust decît la o statuie propriu-zisă ? Oricare ar fi adevărul în această privinţă, mai interesante sînt cîteva alte întrebări pe care le ridică documentul, începînd cu serviciile aduse de necunoscut cetăţii şi sfîrşind cu identitatea acestuia.

Fără să putem preciza de ce natură şi cît de ample vor fi fost lucrările de amenajare a portului conduse de fostul pontarh şi arhiereu (mai departe unele deslușiri în legătură cu aceste importante demnităţi), e uşor de înţeles că după formarea cordonului litoral care avea să despartă de larg golful în fundul căruia fusese întemeiată Histria, transformîndu-l în lagună — erau necesare lucrări de dragare şi alte măsuri de natură să asigure navigaţia într-o zonă considerată primejdioasă încă din zilele lui Polybiu (*Hist.*, IV 41 : ἐφ ' ἧν (e vorba poate de barajul aluvionar astăzi denumit Chituc), ἔτι πελάγιοι τρέχοντες οἱ πλέοντες τὸν Πόντον λανθάνουσι ἐποκέλλοντες νυκτὸς ἐπὶ τοὺς τόπους . . .). Spusele istoricului ne lasă să bănuim că printre lucrările menite să faciliteze accesul portului trebuie să fi fost cel puţin un far, şi nu e desigur o întîmplare faptul că două documente numismatice de la începutul sec. III e.n. înfăţişează pe revers, împreună cu o divinitate fluvială care e desigur Istrul, un turn paralelipipedic înalt, interpretat cu drept cuvînt ca un far (B. Pick, *Münzen N.-Gr.*, I 1, p. 176, nr. 511 ; Imhoof-Blümer, *Die Fluss-u. Meergötter* (1923), nr. 142, Bul. Soc. Numism. Rom., XXV—XXVI, 1930/31, p. 16—17. Cf. R. Netzhammer, *Aus Rumänien*, p. 235 ; D. M. Pippidi, St. clasice, IX, 1967, p. 228—230). În ciuda datei celor două bronzuri (unul din timpul domniei lui Elagabal, celălalt din zilele lui Severus Alexander), totul ne îndeamnă să credem că farul nu va fi fost atunci construit pentru întîia oară, de unde rezultă că o participare a necunoscutului fie la înălţarea, fie la repararea lui, către mijlocul sec. al II-lea, de cînd datează inscripţiile noastre onorifice, apare plauzibilă.

Despre dregătoria cunoscută în epoca imperială, şi mai precis în sec. al II-lea, sub numele de *curator ciuitatis* (pe greceşte λογιστής), sînt de văzut W. Liebenam, Philologus LVI, 1897, p. 290—325 ; id., *Städteverwaltung*, p. 480 urm. ; E. Kornemann, RE, IV (1901), col. 1806—

https://biblioteca-digitala.ro

1811 ; A. H. M. Jones, *Greek City*, p. 136—138. În starea de astăzi a documentării, necunoscutul e singurul controlor împărătesc al finanțelor obștești atestat într-o inscripție histriană ; în restul Dobrogei un λογιστής e pomenit doar la Tropaeum Traiani (CIG, 3497 = IGR, 1213 ; cf. L. Robert, Istros, I, 1934, fasc. 2 ; id., *Ét. anatoliennes*, p. 124—127).

Nu stărui asupra demnității de pontarh, nici asupra celei de mare preot al cultului imperial, indisolubil legată de prima, întrucît despre amîndouă se vorbește în comentariul la nr. 207 (și în *Scythica Minora*, p. 230—249). Mai important e să ne întrebăm dacă personajul a cărui carieră ne reține atenția n-ar putea fi identificat sau dacă n-am putea formula vreo ipoteză valabilă în legătură cu împrejurările care, spre sfîrșitul vieții, i-au atras dizgrația încheiată printr-o *damnatio memoriae*. În privința ultimei necunoscute, nu mă simt îndreptățit să fac vreo presupunere. Cu privire la identitatea necunoscutului, mi s-a întîmplat însă să susțin că ar putea fi vorba de Ἀρτεμίδωρος Ἡροδώρου, mai marele gerusiei din anul 138, cunoscut din alte documente și ca M. Οὔλπιος Ἀρτεμίδωρος. Personajul îndeplinește condiția de a fi fost o figură de prim plan a vieții publice histriene către jumătatea sec. II e.n. și de a fi exercitat demnitățile de pontarh și arhiereu, pe lîngă alte magistraturi mai mărunte (cf. și comentariul la nr. 193). Tocmai situația lui excepțională în societatea în care trăia l-a putut împinge însă la acțiuni judecate dușmănoase de autoritățile imperiale, atrăgîndu-i o condamnare a cărei urmare avea să fie ștergerea numelui altădată respectat de pe cele două monumente onorifice. Se adaugă împrejurarea că, ținînd seamă de lungimea rîndurilor în amîndouă exemplarele inscripției, lacuna creată de rasură se împlinește în chipul cel mai corect printr-un nume de 15 semne ca M. Οὔλ(πιος) Ἀρτεμίδωρος.

180

MNA, inv. L 343. Bloc de calcar descoperit la sfîrșitul secolului trecut „în cimitirul turcesc de pe colina Caranasuf", pe teritoriul actualului sat Istria, jud. Constanța. Dimensiuni : 75 × 145 × 60 cm. Înălțimea literelor : 50 mm.

Copiată de Ernest Desjardins cu prilejul călătoriei arheologice întreprinse în Dobrogea în anii 1867/68, inscripția a fost pentru întîia oară publicată în AICA, 1868, p. 92, nr. 101, iar cîțiva ani mai tîrziu, după o copie defectuoasă a inginerului Weickum, de W. Christ, în Sitzber. Bayer. Akademie, I, 1875, p. 82, nr. 7. În urma aducerii la MNA, documentul avea să fie editat pentru a treia oară de Gr. Tocilescu în AEM, XI, 1887, p. 66, nr. 140. O lectură diferită a r. 2 a fost propusă de L. Robert mai întîi în RA, 1934 (I), p. 48—52, apoi în Istros, II, 1936, p. 12—13 și 20 ale extrasului, în sfîrșit, întemeiat pe o documentare mai bogată, în *Hellenica*, VII, 1949, p. 74—81 (cf. și BÉ, 1950, 133 și 176).

Restituirea inscripției, așa cum se dă mai jos, a fost publicată mai întîi în SCIV, IX, 1958, p. 357—369, apoi reluată, fără modificări esențiale, în *Contribuții*², p. 386—400 (cf., *ibid.*, și p. 401—431 : *Un nou document despre Comunitatea pontică în sec. II e.n.* îndeosebi p. 421—425 și 427).

Pentru o mai lesnicioasă urmărire a eforturilor depuse în ultimul veac în scopul obținerii unei citiri acceptabile a textului fragmentar, dau aci transcrierile lui Desjardins și Tocilescu (copia Weickum poate fi considerată neglijabilă), urmate de propunerile de întregire a rîndurilor 2—3 formulate de Louis Robert.

https://biblioteca-digitala.ro

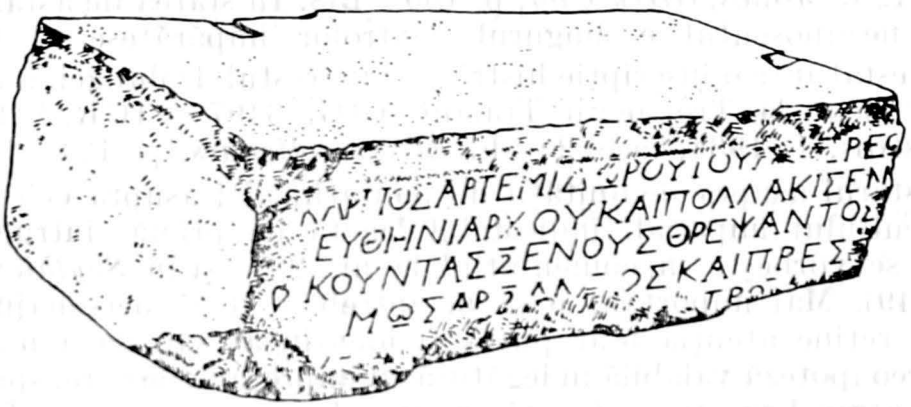

Desjardins :

Κάρπος Ἀρτεμιδ[ώ]ρου [ἀρχι]ερέως
εὐθενιάρχου καὶ πολλάκις ἐν[οι]-
κοῦντας ξένους θρέψαντο[ς]
...ιμος ἄρξαντος καὶ πρεσ-
[β]εύ[σαντος] - - - - - - - [Ἰσ]τρο[πόλεως]

Tocilescu :

Κλίτιος Ἀρτεμιδώρου τοῦ [ἀρχιε]ρέω[ς]
εὐθηνιάρχου καὶ πολλάκις ἐν[οι]-
κοῦντας ξένους θρέψαντος [προ]-
[θύ]μως ἄρξαντος καὶ πρεσ[βεύσαντος]
- - - - - - - - - - - - - - - [Ἰσ]τρό[πολις]

Louis Robert :
(fără a încerca să despartă rîndurile 2—3) :

...εὐθηνιάρχου καὶ πολλάκις ἐν [δυσχρήστοις καιροῖς (sau : ἀναγκαίοις καιροῖς sau : ἐν τοῖς ἐπείγουσι καιροῖς) τοὺς πολίτας καὶ τοὺς ἐνοι]κοῦντας ξένους θρέψαντος - - - -

Propria noastră citire, întemeiată pe convingerea (verificată pe piatră) că inscripția e întreruptă la dreapta și că textul continua pe un al doilea bloc aproximativ tot atît cît ni s-a păstrat pe primul, reține și sugestia lui L. Robert, după care elogiul lui Artemidoros urmează de aproape un formular cunoscut din alte documente de-a lungul timpului în Răsăritul grec :

Κάρπος Ἀρτεμιδώρου τοῦ ἀ[ρχιε]ρέω[ς καὶ ποντάρχου καὶ υἱοῦ τῆς
πόλεως],
2 εὐθηνιάρχου καὶ πολλάκις ἐν [ταῖς ἀφορίαις τοὺς πολίτας καὶ τοὺς
ἐνοι]-
κοῦντας ξένους θρέψαντο[ς καὶ πάσας λειτουγίας ἐκτελέσαντος προθύ]-
4 μως, ἄρξαντος καὶ πρεσ[βεύσαντος δωρεὰν ὑπὲρ τῶν τῆς πόλεως
δικαίων]
[εἰς τὴν τοῦ Πόντο]υ [μη]τρό[πολιν Τομέα - - - - - - - - - - - - - - -]

https://biblioteca-digitala.ro

„Carpos al lui Artemidoros, al arhiereului și pontarhului, cinstit cu titlul de „fiu al Cetății" care a condus serviciul de aprovizionare și, în vremuri de lipsă, nu o dată a hrănit pe cetățeni și pe străinii stabiliți în mijlocul nostru ; care a luat asupră-și cu tragere de inimă numeroase sarcini obștești, fiind arhonte și îndeplinind pe propria-i cheltuială solii pentru apărarea drepturilor cetății la metropola Pontului Tomis...".

Din principalele probleme pe care le ridică documentul astfel întregit (cu destulă verosimilitate, dacă nu chiar cu exactitate) : natura monumentului pe care era săpat, identitatea lui Carpos și cariera lui Artemidoros, prima va rămîne probabil fără răspuns. Cîștigat mi se pare numai faptul că, la fațadă, lărgimea lui trebuie să fi fost de două ori cît a blocului păstrat, ceea ce oferă o bază rezonabilă pentru calcularea lungimii rîndurilor restituite (pentru o zidire oarecum asemănătoare, de caracter funerar, vezi monumentul lui Q. Ouius Fregellanus, din Rimini, desenat de G. Gatti la Attilio Degrassi, *Scritti vari*, I, p. 529).

Mai ușor e de răspuns la întrebarea privind identitatea lui Carpos (Clitios în citirea greșită a lui Tocilescu, denunțată dintru început de L. Robert, care a restabilit lecțiunea exactă). Carpos al lui Artemidoros e o figură cunoscută a societății histriene în sec. al II-lea e.n., menționat alături de ilustrul său părinte într-o serie de documente epigrafice ale timpului (nr. 193).

La rîndu-i, M. Ulpius Artemidoros (în lista binefăcătorilor gerusiei din anul 138 pomenit ca Artemidoros al lui Herodoros) dă impresia să fi fost histrianul cel mai de vază al timpului său : συναγωγεύς al gerusiei (urmînd în această calitate părintelui său), „fiu al Cetății" și pontarh, *eutheniarh* și arhonte, ca să nu mai vorbim de alte servicii aduse Histriei în împrejurări la care se face aluzie în ultimele rînduri ale documentului și, dacă nu ne amăgim, și într-o altă inscripție onorifică, păstrată în dublu exemplar, din care se desprinde știrea neașteptată că spre sfîrșitul carierei, ilustrul personaj ar fi avut parte de o *damnatio memoriae* (cf. numerele 178 și 179).

Cariera neobișnuit de bogată pe care inscripția lui Carpos ne dă prilejul s-o evocăm nu e fără analogii în alte cetăți din Grecia asiatică. În această ordine de idei, va fi de ajuns să reproduc cîteva rînduri din decretul de cinstire a lui Tib. Claudius Menogenes Caecilianus din Thyateira — ἀρχιερεὺς τῆς Ἀσίας — , al cărui *cursus honorum*, prelungit pe multe rînduri, amintește de aproape activitatea obștească a histrianului Artemidoros : ἄνδρα ἤθους ἕνεκα καὶ ... ἀρετῆς τε πάσης ἐν τοῖς πρώτοις τῆς Ἀσίας καταριθμούμενον, ἔν τε πρεσβείαις καὶ χορηγίαις καὶ ἔργων κατασκευαῖς ... καὶ πᾶσι καιροῖς τοῖς ἐπείγουσιν ἐπιδεικνύμενον τήν τε εἰς ἑαυτὴν καὶ τὴν πατρίδα εὔνοιαν (Paul Foucart, BCH, XI, 1887, p. 100, nr. 23).

În încheiere și pentru a înfățișa clar legăturile de rudenie dintre personajele ce ne interesează, reproduc aci arborele genealogic întocmit pe temeiul documentelor astăzi la dispoziția noastră și publicat întîi în

https://biblioteca-digitala.ro

Contribuţii [2], p. 398 :

Dionysios
|
Herodoros
|
Artemidoros
|
Carpos
|
Diogenes — Artemidoros — Calpournios — Herodoros — Callistratos

181

Muz. Histria, inv. 62. Bază de calcar ruptă în două şi puternic vătămată la dreapta, descoperită într-una din campaniile 1914—1915 în paramentul curtinei *i* a incintei tîrzii. Dimensiuni : 150 × 45 × 57 cm. Înălţimea literelor : 45—50 mm. O singură ligatură. Rîndurile 9—11 complet şterse cu ciocanul. Sub text, la dreapta, o palmetă ornamentală. Prima jumătate a sec. III e.n.

V. Pârvan, *Histria IV*, p. 688, nr. 55.

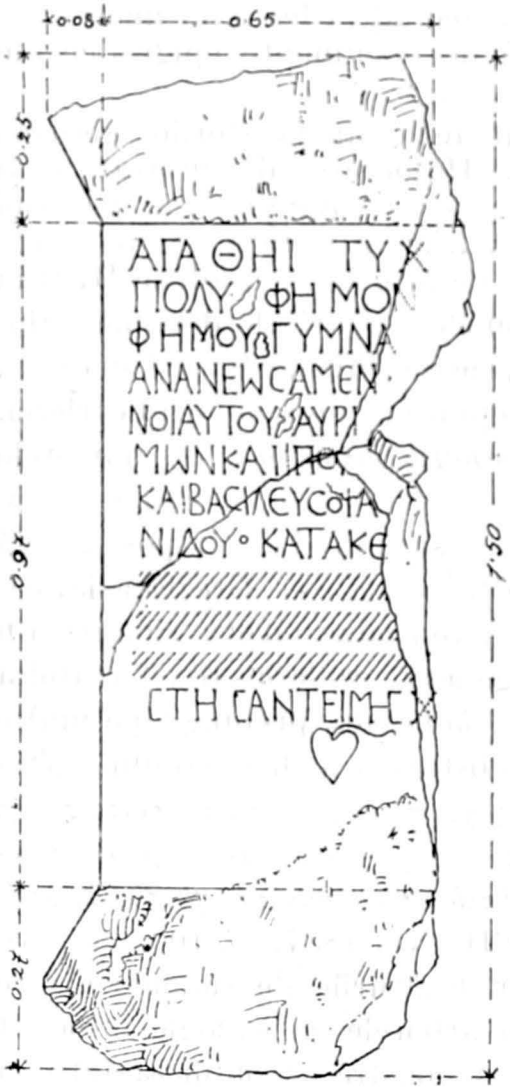

’Αγαθῆι Τύ[χηι]
Πολύφημο[ν Πολυ]-
φήμου, γυμνά[σιον]
ἀνανεωσάμεν[ον, ἔκγο]-
νοι αὐτοῦ· Αὐρ[ήλιος]...
μων καὶ Πο - - - - - - - - - -
καὶ Βασιλεὺς οἱ ’Α[πολλω]-
νίδου, κατὰ κέ[λευσιν]
/ / / / / / / / / / / / / / / / / /
/ / / / / / / / / / / / / / / / / /
[/ / / / / / / / / / / /]ἀνέ]-
στησαν τειμῆς [χάριν].

https://biblioteca-digitala.ro

R. 5 : lacuna de la sfîrșitul rîndului e de circa 5 semne. —R. 6 : după Π, O probabil, apoi o lacună de ca. 6—7 semne. —R. 9—11 : din slovele ciocănite nu se recunoaște nimic.

„Noroc bun ! În cinstea lui Polyphemos al lui Polyphemos, care a restaurat gimnaziul orașului, ⟨pus-au această inscripție⟩, potrivit poruncii, urmașii săi : Aurelius... și Po... și Basilius, feciorii lui Apollonides".

Inscripție onorifică pentru un cetățean căruia i se atribuie meritul de a fi refăcut sau înfrumusețat gimnaziul, probabil în prima jumătate a sec. III e.n. La data publicării lui, textul pe care-l comentăm constituia prima mărturie explicită despre existența unui gimnaziu la Histria. Mai de curînd, două texte din epoca elenistică (mai sus numerele 44 și 59) au venit să confirme vechimea în Histria a unui așezămînt fără de care aproape că nu se poate concepe o cetate greacă (cf. comentariul la nr. 59 și, în general, A. H. M. Jones, *Greek City*, p. 220 și urm.).

În legătură cu „ordinul" sau „porunca" amintită în r. 8, — potrivit căreia urmașii binefăcătorului ar fi luat asupră-le punerea inscripției de cinstire — Pârvan amintește dispozițiile unui decret attic de la sfîrșitul sec. IV î.e.n., care prescrie ca grija gravurii să fie lăsată în seama „rudelor și prietenilor" personajului onorat : συνεπιμεληθῆναι δὲ τῆς ἀν[αγρ]αφῆς τοὺς φίλους καὶ τοὺς οἰκείους τοὺς Εὔφρο[νος] (*Syll.*³, 317, r. 37—38). O altă interpretare ar putea fi aceea că „ordinul" le-a venit din partea unei divinități, în vis, împrejurare des menționată în inscripții.

182

Histria. Fragment — astăzi pierdut — din plinta unei statui de marmură gălbuie, din care nu s-a mai păstrat decît laba piciorului stîng (lungă de 21 cm) și inscripția de pe muchia plintei, descoperită într-una din campaniile 1914—1915 „în dărîmăturile din fața curtinei *e*, la 5 m depărtare de portița II (zidită)". Înălțimea plintei singure : 11 cm ; lățimea : 40 cm. Înălțimea literelor (surprinzător de neglijent săpate) : 12—20 mm.

V. Pârvan, *Histria IV*, p. 455, nr. 38.

[Ἀγα]θῇ(ι) Τύχηι
[Ὑπὲρ τῆς τοῦ Κυρίου Αὐ]τοκράτορος Μ(άρκου)
[Αὐρ(ηλίου) Ἀντωνείνου Σεβ(αστοῦ) τύχης κ]αὶ τῆς Σεβ(αστῆς)
Ἰου⟨λί⟩ας
- - - - - - - - - - - - - - - - ντων περὶ τήν - - - - - - - - - - - - - - -

https://biblioteca-digitala.ro

R. 2—3 : întregirile noastre. — În r. 2 Pârvan citea : ὑπὲρ σωτηρίας iar în r. 3 : [Αὐρ(ηλίου) - - - - - - - κ]αί ...

„Noroc bun ! Întru izbînda stăpînului nostru împăratul Marcus Aurelius Antoninus Slăvitul şi a împărătesei Iulia..."

Cum a observat cu dreptate primul editor, puţinele cuvinte păstrate dintr-o dedicaţie pusă în cinstea unui împărat şi a unei împărătese din casa Severilor (şi după caracterele paleografice documentul aparţine fără îndoială primei jumătăţi a sec. al III-lea) pot fi raportate cu egală îndreptăţire la Caracalla asociat cu Iulia Domna, la Elagabal asociat cu Iulia Maesa, ori la Severus Alexander asociat cu Iulia Mamaea. O datare mai precisă fiind cu neputinţă, fragmentul are a fi atribuit deci, cu inevitabila aproximaţie, anilor 212—235 e.n.

Ipoteza că am avea a face cu o statuie imperială fiind puţin probabilă, ne putem gîndi la un monument rustic (poate un Heracles cîmpenesc, cf. Kalinka, *Denkmäler*, nr. 463 şi fig. 142), adus în cetate pentru a fi folosit la reconstruirea incintei tîrzii.

183

Muz. Histria, inv. 254. Fragment dintr-o bază de calcar descoperit în secţiunea practicată de-a lungul cetăţii în 1951, la vest de Casa romană tîrzie *(Domus)*. Pe faţa principală, chenar de fantezie care încadra probabil un relief şi din care ni s-a păstrat numai partea superioară. Rupturi la începutul şi la sfîrşitul r. 1, mai ales la dreapta, unde lipsesc cel puţin două litere. Dimensiuni : 10,50 × 40 × 28,5 cm. Înălţimea literelor : 10—15 mm. *Epsilon* şi *sigma* lunare ; *lambda* aproape cursiv. Data : prima jumătate a secolului al III-lea e.n.

D. M. Pippidi, *Histria I*, p. 563—564, nr. 35.

['Αρεί]α Φλ - - - - - - ηνειω γυνὴ ἐπεσκεύα[σα]
τὸ ἄγαλμα

R. 1 : la început, A sigur, apoi jumătatea inferioară a unei haste către mijlocul căreia mi se pare a zări umflătura caracteristică a unui *phi*. Din a treia literă, abia extremitatea unei haste înclinate spre stînga, din a patra un simplu punct, poate extremitatea unei haste înclinate spre dreapta. După aceasta, hastă înclinată spre stînga ; A, prin urmare, sau M. Cele patru litere următoare sînt mai bine păstrate, dar după *iota* greutatea de a distinge ceva e din nou mare ; sub toate rezervele, mi se pare a recunoaşte un *omega* de o formă obişnuită la Histria în epoca Severilor (W). Restul textului, citeţ.

„ ... , soaţa lui?, ... a pregătit statuia...".

Modestia bazei exclude presupunerea că ar fi vorba de o statuie adevărată. Mai lesne ne-am putea gîndi la un medalion sau la un relief.

https://biblioteca-digitala.ro

184

Muz. Histria, inv. 260. Fragment dintr-o stelă de marmură cu fronton şi acrotere, descoperit în lucrările de dezvelire a incintei din Valul III. Rupt jos şi la dreapta, fragmentul reprezintă jumătate din lăţimea probabilă a lespezii, ale cărei rînduri trebuie să fi numărat cca. 46 semne. Dimensiuni: 12 × 27,5 × 6 cm. Înălţimea literelor: 10—14 mm (*omicron* şi *omega* numai 8 mm). Sec. III î.e.n.

D. M. Pippidi, *Histria I*, p. 557, nr. 32.

'Ορφανισταὶ οἱ ἐπὶ ἱέρεω Νικ[οσθένους τοῦ δεῖνα, Εὐφρ-]
αίων Φιλίνου, 'Απολλόδοτ[ος τοῦ δεῖνα . . .]

R. 1: ultimul semn sigur K. —R. 2, la început, A în parte distrus: se distinge bara orizontală, prea sus pentru a putea fi atribuită unui Δ.

„Colegiul de *orphanistai* din anul sacerdoţiului lui Nik[ostenes al lui . . . ; Euphr]aion fiul lui Philinos, Apollodotos . . .".

Colegiul de magistraţi la care se referă fragmentul reprezintă o instituţie cu privire la care informaţiile de care dispunem sînt reduse (puţinul material literar şi epigrafic e adunat de E. Ziebarth, RE, XVIII, col. 1197; cf. şi A. Dorjahn, *ibid.*, col. 1197—1200). În afară de inscripţia noastră, singură o inscripţie din Selymbria pomeneşte pe aceşti apărători ai copiilor lipsiţi de părinţi (G. Seure, BCH, XXXV, 1912, p. 549, nr. 9), ceea ce nu înseamnă că, într-o formă sau alta, magistraţi cu atribuţii asemănătoare n-au mai existat în lumea greacă, sau că instituţia ca atare ar fi fost o creaţie a cetăţilor din regiunile trace. Legislaţia Atenei pare să fi oferit exemplul (se cuvine relevată totuşi existenţa în Creta a unor ὀρφανοδικασταί pomeniţi în Legea din Gortys, XII 32, a căror instituţie poate fi mai veche decît textul atribuit astăzi de cei mai mulţi sec. V î.e.n.) şi e caracteristic faptul că în tratatul despre *Constituţia atenienilor* Aristotel oferă informaţii preţioase despre supravegherea exercitată de arhontele eponim asupra chipului cum tutorii înţelegeau să-şi îndeplinească obligaţiile faţă de „pupilele" încredinţate de familii (LV 17). Dacă, în exercitarea acestor atribuţii, arhontele va fi fost dintru început ajutat de magistraţi în subordine, în starea actuală a informaţiei n-avem putinţa s-o spunem. Sigur e doar că în secolul al IV-lea el era asistat de un colegiu de ὀρφανοφύλακες (Xenoph., *De uect.*, II 7) şi că, sub acest nume, dregători însărcinaţi cu protecţia orfanilor se întîlnesc la Naupactos şi la Gorgippia, menţionaţi în inscripţii prea fragmentare pentru a putea desprinde din

https://biblioteca-digitala.ro

ele informaţii circumstanţiate (Naupactos: G. Klaffenbach, Sitzber. Berl. Ak. philos.-hist. Kl., 1935, XIX, p. 693—694 (sec. II î.e.n.); Gorgippia: IPE, IV 434, fr. B-C (sec. I—II e.n.)).

185

Muzeul Histria, inv. 386. Fragment de marmură rupt în toate părţile, găsit în campania 1963 în Zona sacră, împreună cu fragmentele publicate mai jos sub numărul 186 şi 187. Dimensiuni: 28 × 34 × 18 cm. Înălţimea literelor: 18 mm. După scris, din sec. I î.e.n. — I e.n.

Inedit.

---------- ΣΔ
[Ἀρτεμίδ]ωρος Ἀπελ[λᾶ]
------ Μενίππου
----- ος Ἡροδώρου
--- ης Ἡγησαγόρο[υ]
------ ΙΩΜ --

„... Artemidoros al lui Apellas, ... al lui Menippos, ... al lui Herodoros, ... al lui Hegesagoras..."

Fragment de *album* al unei asociaţii, foarte probabil de caracter religios. Numele sînt toate greceşti, unele de veche tradiţie ioniană. Pentru hipocoristicul Ἀπελλᾶς, v. comentariul la nr. 286 şi MAMA, IV 281, 284.

186

Muz. Histria, inv. 415. Fragment dintr-o stelă de marmură ruptă sus şi la dreapta, descoperit în campania 1963 în Zona sacră. După calitatea pietrei şi caracterele paleografice, cu multă probabilitate ruptură din acelaşi bloc din care face parte şi crîmpeiul de *album* nr. 187. Dimensiuni: 75 × 62 × 33 cm. Înălţimea literelor: 15—18 mm. După scris, secolele I î.e.n.—I e.n.

Inedit.

[Δ]ημήτριος Κρατ[εσίππου]
Μηνόδωρος Βιάν[ωρος]
Εὐξενίδης Κάρπου

După r. 3, *uacat* pe toată lăţimea pietrei.

Numele sînt mai bine păstrate şi restituirile pot fi socotite sigure. Cu privire la Κάρπος, des întîlnit în inscripţiile histriene de epocă imperială, v. mai departe comentariul la nr. 193 şi Heikki Solin, *Beiträge*, p. 106, n. 2. Despre natura catalogului distrus, nu se poate face nici o presupunere întemeiată. Un al treilea crîmpei din acelaşi *album* ar putea fi nr. 185.

https://biblioteca-digitala.ro

187

Muz. Histria, inv. 383. Fragment al unei stele de marmură rupt sus, jos şi la stînga, găsit în campania 1963 în Zona sacră a cetăţii. Dimensiuni: 34 × 21 × 8 cm. Înălţimea literelor: 15—18 mm. După scris, secolul I i.e.n.—I e.n.

Inedit.

- - - - - - - - - - - ου
2 [Φιλί]ππο[υ]
- - - - - - - - - - - ους
4 - - - - - - - - - - - ου Δαδα[ς]
- - - - - - - - - - - - ΜΥΝ
6 [Εὐξε]νίδου

Cu excepţia r. 2, unde literele păstrate presupun aproape cu certitudine un patronomic [Φιλί]ππο[υ], şi a r. 4, unde din numele Δαδα[ς], şi el patronimic, se păstrează unghiul de jos al unui *sigma*, celelalte nume nu pot fi întregite nici măcar conjectural (poate în r. 6, [Εὐξε]νίδου (?), nume frecvent la Histria în epoca imperială). — În r. 5, literele ΜΥΝ, mai mult zgîriate decît săpate, sînt de altă mînă şi nu se vede limpede ce rost vor fi avut.

În legătură cu numele Δαδα (nominativ şi genitiv), cunoscut la Histria şi din marea piatră de mormînt a lui Ithazis Dada, descoperită într-un turn al cetăţii Ulmetum, trebuie spus că uneori se referă la un bărbat (astfel la Tomis, AEM, VI, 1882, p. 25, nr. 50 = Stoian, *Tomitana*, p. 187, nr. 1), alteori la o femeie (Ἐπιγραφαὶ τῆς Λέσβου. Συμπλήρωμα, p. 63, nr. 92), v. consideraţiile lui L. Zgusta, *Personennamen*, p. 301—302, de completat cu L. Robert, *Hellenica*, XI—XII, 1960, p. 372, n. 5 şi G. Mihailov, *Actes du Ier Congrès d'Études Balkaniques*, VI, Sofia, 1968, p. 551—552, care exclude că ar fi vorba de un nume trac, aşa cum admit cei mai mulţi.

188

Muz. Histria, inv. 419. Fragment dintr-un bloc de marmură rupt în toate părţile, găsit în Cetate nu se ştie unde, nici cînd. Dimensiunile cîmpului scris: 16 × 12 cm. Înălţimea literelor: 18—20 mm. Sec. I î.e.n.—I e.n.

Inedit.

. . . - - - του
. . . Ἡγησα[γόρου]
. . . του Σα - - -
. . . ΟΣ

Album destul de asemănător cu numerele 186, 187.

https://biblioteca-digitala.ro

189

Muz. Histria, inv. 397. Fragment dintr-o stelă de marmură ruptă de jur împrejur, găsit în Zona sacră în campania 1966. Singura margine netedă e cea de sus, fie că a fost tăiată regulat, fie că lespedea n-a avut fronton şi din partea aceasta nu lipseşte nimic. Dimensiuni: 26 × 21 × 7 cm. Înălţimea literelor: 15 mm (*omicron* numai 14 mm). Scris apicat. Sec. I î.e.n. sau I e.n.

D. M. Pippidi, St. clasice, XVII, 1977, p. 105–106, nr. 6.

- - - - - - - - - - - - - -ΑΓ - - - - - - - -
2 - - - - - - - - - - - - - 'Ηγη[σαγόρου?]
- - - - - - - - - - - - - -Θεο[δώρου?]
4 - - - - - - - - - - - - -[Θ]εοφίλ[ου?]
- - - - - - - - - - - - Θεογνή[του?]
6 - - - - - - - - - - - - -[Μ]ενεχάρ[μου?]
- - - - - - - - - - - - - -'Αρτεμ[ιδώρου?]
8 - - - - - - - - - - - - - -[Δ]ιον[υσίου?]

R. 1: înainte de A, extremitatea unei haste înclinate spre stînga. — R. 3: la sfîrşit, segment de circonferinţă. — R. 4: la sfîrşit, I sigur şi hastă înclinată spre dreapta. — R. 5: la început, Θ pe jumătate distrus, dar neîndoios.

O dată mai mult o listă de nume fragmentară, despre care nu se poate spune ce reprezintă. Tot atît de greu e de spus care din cele două rupturi laterale e mai mare şi dacă numele erau cumva urmate de vreun calificativ. Cele cîteva întregiri încercate *exempli gratia* pornesc de la presupunerea că lacunele mari sînt la stînga şi că, prin urmare, numele păstrate sînt patronimice. Oricum ar sta lucrurile, toate sînt frecvent atestate la Histria şi nici unul nu permite o identificare sigură.

190

Muz. Histria, inv. 418. Fragment dintr-o stelă de marmură rupt peste tot, descoperit în Zona sacră, unde s-au aflat şi alte frînturi, probabil din aceeaşi lespede. Dimensiuni: 25 × 30 × 16 cm. Înălţimea literelor: 20 mm. Sec. I î.e.n.–I e.n.

Inedit.

- - - - - - Δημο[σθένους] - - - -
2 'Αθηναῖος Μ[ονίμου]
[Αἰ]σχρίων Χα[ρμίδου]
4 [Ξάνθιπ]πος 'Αθην[άδου]
[Δι]ογένης

„... al lui Demosthenes, Athenaios al lui Monimos, Aischrion al lui Charmides, Xanthippos al lui Athenades, Diogenes..."

Caracterul necunoscut. Poate crîmpeiul face parte din aceeaşi lespede ca numerele 186 şi 187.

https://biblioteca-digitala.ro

191

Muz. Histria, inv. 395. Bloc de marmură cenușie descoperit întîmplător în primăvara 1966 pe platoul din vestul cetății, la oarecare distanță de sectorul X. Dimensiuni actuale: 118×65×18 cm. Înălțimea literelor: 10—17 mm. Tăiat în chip de stelă cu fronton (împodobit la mijloc cu un motiv circular), blocul prezintă particularitatea de a fi fost folosit în cel puțin trei rînduri: ca bloc de cornișă într-un templu ionic; ca stelă pentru săparea inscripției transcrise mai jos; ca material de construcție într-un zid, cu care prilej s-a tăiat o parte din cornișă la stînga, distrugîndu-se începutul coloanei I a textului.

Lapicidul a știut folosi cu îndemînare suprafața vătămată de crampoanele menite să fixeze blocul la prima-i întrebuințare: două la extremitățile de sus și de jos; alte două chiar la mijlocul lui. Scrisul ocolește cu luare aminte nu numai aceste goluri mai mari (în antichitate astupate probabil cu stuc), dar și celelalte defecte ale pietrei (col. II, r. 31—34 și 36—37).

Textul nu pare săpat în întregime de aceeași mînă. Anume rînduri (din col. II mai ales) sînt gravate cu slove mai mari, de un meșter mai puțin abil (r. 39 și urm., de pildă). Spre sfîrșitul aceleiași coloane, unele nume au fost șterse pentru a fi săpate din nou sau pentru a face loc altora, urmele primului scris fiind pretutindeni vizibile și, în unele cazuri, citibile. După caracterele paleografice și alte date ale analizei interne, din sec. I î.e.n.—I e.n.

D. M. Pippidi, St. clasice, IX, 1967, p. 153—166 (= SEG, XXIV 1105). Cf. D. M. Pippidi, BCH, XCII, 1968, p. 226—240 (= *Contribuții*², p. 534—546; *Scythica Minora*, p. 193—201); St. clasice, XIX, 1980, p. 109—110.

Τύχῃ ἀγαθῇι. Οἵδε
[τῆς Βορέω]ν φυλῆς εὐεργέται μετὰ τὴν δευτέραν κτίσιν τῆς πόλεως

	I	II
	---------- Μόσχου	Ἀριστόνεικος Ἀθηνοδώρου
	---------- ορας [β′]	Σαραπίων Ἀθηνοδώρου
5	---------- ανείνιος	Χρύσιππος Λυσιμάχου
	---------- ς Μονίμου	Μόσχος β′ νεώ(τερος)
	---------- ος Μονίμου	Διογένης Παπίου
	---------- ς Πολυαινέτου	Διονύσιος Κλειτοφῶντος
	---------- Ἀνθρωπίωνος	Ἀπολλόδωρος Κλειτοφῶντος
10	---------- ρος β′	Ἀχιλλόδωρος Κλειτοφῶντος
	---------- ος Παταίκου	Δημήτριος β′
	---------- ς Μονίμου	Ἄνα Δημητρίου β′ γυν[ή]
	[---------- Ἀ]ριστοκράτους	Νουμήνιος Διοκλέους
	---------- Μόσχου	Πολύξενος Νεικηράτου
15	---------- β′	Ξενοχάρης Νεικηράτου
	---------- ς β′	Ἀρτεμίδωρος Ἀπολλοδώρου
	---------- Μόσχου	Ἀρτεμίδωρος Πυθοδώρου
	[---------- Ἀ]πολ[λ]ωνίου	Ἀρισταγόρας Πυθοδώρου

https://biblioteca-digitala.ro

--------Διογένους	Ἀρχέλαος Πυθοδώρου
----------Διογένους	Ἀριστόλαος Θεοφίλου
----------ος Θεοδότου	Εὐκλῆς Θεοφίλου
----------ων β′	Θεόδωρος Ἀρτεμιδώρου
----------Διογένους	Ἀπολλον[ί]δης Λυσιμάχου
[----------Ν]ουμηνίου	Ζωΐλος Διογένους
----------Διογένου[ς]	Δημόχαρις Ἀρτεμιδώρου
---------ΣΕΤΚΕΛΕΙ	Διονύσιος Ἀρτεμιδώρου
--------ρος β′νεώ(τερος)	Δημήτριος Ἀρτεμιδώρου
----------β′	Ἀπελλᾶς Λυσιμάχου
----------ος β′	Ἡδίστη Παπίου τοῦ Διογένους γυνή
--------τος Στρουθίωνος	Φιλιστίδης Μόσχου
------τιης Στρου[θίων]ος	Διονύσιος β′νεωτέρου
----------Δημητρίου	Πολέμων Ὄσπου
----------νιος Μόσχου	Διοσκουρίδης Θεοκλέου[ς]
----------φων β′ νεώ(τερος)	Ἀρισταγόρας Νεικηράτου
----------ν Φιλιστίδου	Φίλιππος Θεοδώρου
[Ἀπολ]λόδωρος Διονυσίου	Διονύσιος Θεοκλέους
----------ν Διοκλέους	Διογένης Ζωΐλου
----------ων Νουμηνίου	Θεόγνητος Παπίου
----------β′	Μόσχος Ζωΐλου
----------ς Θεοδώρου	Διοσκουρίδης Παπίου
----------Θεοδώρου	Δημόχαρις Ποσιδωνίου
----------Θεοκλέους	Σαραπίων Ὄσπου
----------Θεοκλέους	Ἀριστοκράτης Κλυτοῦ
[---Δ]ιογένους γυνή{ι}	Ἀνθρωπίων Μόσχου
-----ων β′	Ἀπολλώνιος Πολυαινέτου
-----ον Χαιρήμονος β′γυνή	Ἀριστοκράτης Πολυαινέτου
-------ς Κ〈λ〉εομβρότου	Ἀριστόνεικος Ὄσπου
------σιος β′νεώ(τερος)	Ἀριστομένης Μηνίου
--------ων Ἀρχελάου	Δημήτριος β′ Δημητρίου
--------μος Δατειζει	Δημήτριος Ἀπατουρίου
--------λας Ἀρισταγόρου	Δωτοῦς Δατιζει
--------μαχος β′ νεώ(τερος)	Ἀπτηλᾶς Μενίσκου
[Ἀπολ]λώνιος Ἀθηνοδώρου	Ἄττας Πολυαινέτου
	Διογένης Θεοφίλου

Tăietura din stinga a blocului e destul de regulată. Ca urmare, de-a lungul întregii coloane I a textului, numele individuale ale persoanelor înşirate au dispărut fără excepţie, reduse în cel mai bun caz la o literă sau la silaba finală. În col. a II-a, in schimb, textul e intreg şi, chiar dacă nu peste tot citeţ, în ansamblu, lesne descifrabil. —R. 2 : lungimea presupusă a lacunei iniţiale fiind de 7—8 semne, conjectura [Βορέω]ν convine în totul, dar poate şi [Ὁπλήτω]ν sau [Οἰνόπω]ν. —R. 4 : după terminaţia de nominativ -ορας urma desigur patronimicul, care în acest caz n-a putut fi exprimat decît printr-o prescurtare. — R. 5 : terminaţia e neobişnuită la un nume grec, şi la fel lipsa patronimicului; de altă parte, un nume roman pare greu de admis la această dată şi într-un document unde nu se întîlneşte vreun alt nume italic. — R. 10 : aci şi în numeroase alte locuri ale textului omonimia dintre tată şi fiu e exprimată prin sigla B, notată cu o

https://biblioteca-digitala.ro

consecvență ce nu cunoaște abateri (cf. col. II, r. 49). — R. 15 (și urm.): ca în St. clasice, IX, p. 157.

Lista de nume pe care o publicăm — precedată de o scurtă intitulație — e un document de o însemnătate cu atît mai mare cu cît cuprinsul ei e mai neașteptat:

„*Noroc bun! Aceștia sînt binefăcătorii din tribul (Boreis?), după cea de-a doua întemeiere* (sau *zidire*) *a orașului*".

Indiferent de numele tribului (restituit conjectural în r. 2), e ușor de văzut că interesul neobișnuit al documentului stă în mențiunea a ceea ce originalul grec numește δευτέρα κτίσις τῆς πόλεως. De aceasta va fi vorba mai departe, după cîteva observații cu privire la numărul și calitatea așa-zișilor „binefăcători" (εὐεργέται).

	I	II
	----- al lui Moschos	Aristonikos al lui Athenodoros
	------oras al lui ---oras	Sarapion al lui Athenodoros
5	--------aneinios	5 Chrysippos al lui Lysimachos
	---- al lui Monimos	Moschos al lui Moschos cel tînăr
	------ al lui Monimos	Diogenes al lui Papias
	------ al lui Polyainetos	Dionysios al lui Clitophon
	----- al lui Anthropion	Apollodoros al lui Clitophon
10	-----ros al lui --ros	10 Achillodoros al lui Clitophon
	----os al lui Pataikos	Demetrios al lui Demetrios
	----- al lui Monimos	Ana, soața lui Demetrios al lui Demetrios
	------ al lui Aristokrates	Numenios al lui Diokles
	------- al lui Moschos	Polyxenos al lui Nikeratos
15	------- al lui ---	15 Xenochares al lui Nikeratos
	------- al lui ---	Artemidoros al lui Apollodoros
	----- al lui Moschos	Artemidoros al lui Pythodoros
	----- al lui Apollonios	Aristagoras al lui Pythodoros
	----- al lui Diogenes	Archelaos al lui Pythodoros
20	----- al lui Diogenes	20 Aristolaos al lui Theophilos
	----- al lui Theodotos	Eukles al lui Theophilos
	---- al lui ---	Theodoros al lui Artemidoros
	---- al lui Diogenes	Apollonides al lui Lysimachos
	------ al lui Numenios	Zoilos al lui Diogenes
25	----- al lui Diogenes	25 Democharis a lui Artemidoros
	------ Setkelei	Dionysios al lui Artemidoros
	---ros al lui ---ros cel tînăr	Demetrios al lui Artemidoros
	---- al lui ---	Apellas al lui Lysimachos
	---- al lui ---	Hediste a lui Papias, soața lui Diogenes
30	---tos al lui Strouthion	30 Philistides al lui Moschos
	------ties al lui Strouthion	Dionysios al lui Dionysios
	------ al lui Demetrios	Polemon al lui Ospos
	----nios al lui Moschos	Dioskourides al lui Theokles

https://biblioteca-digitala.ro

---phon al lui --phon cel tînăr
---- al lui Philistides
Apollodoros al lui Dionysios
--- al lui Diokles
--- al lui Numenios
---- al lui ---
-- al lui Theodoros
---- al lui Theodoros
----- al lui Theokles
--- al lui Theokles
---- soaţa lui Diogenes
---on al lui ---on
--on soaţa lui Chairemon al lui Chairemon
--- al lui Cleombrotos
---sios al lui --sios cel tînăr
---on al lui Archelaos
---nos al lui Dateizis
---las al lui Aristagoras
---machos al lui ---machos cel tînăr
Apollonios al lui Athenodoros
Aristagoras al lui Nikeratos
Filip al lui Theodoros
Diogenes al lui Theokles
Diogenes al lui Zoilos
Theognetos al lui Papias
Moschos al lui Zoilos
Dioskourides al lui Papias
Democharis a lui Posidonios
Sarapion al lui Ospos
Aristokrates al lui Klytos
Anthropion al lui Moschos
Apollonios al lui Polyainetos
Aristokrates al lui Polyainetos
Aristonikos al lui Ospos
Aristomenes al lui Menios
Demetrios al lui Demetrios al lui Demetrios
Demetrios al lui Apaturios
Dotus al lui Datizis
Aptelas al lui Meniskos
Attas al lui Polyainetos
Diogenes al lui Theophilos

E vorba, în total, de 107 nume de bărbaţi şi femei, nu o dată grupaţi pe familii (col. I, r. 6—7, 18—20, 30—31, 40—41, 42—43; col. II, r. 3—4, 8—10, 11—12, 14—15, 17—19, 20—21, 25—27, 45—46). Nota dominantă a ansamblului e rezonanţa curat greacă a majorităţii numelor păstrate (cu excepţia a două citiri nesigure de care s-a vorbit în notele critice şi a două nume trace discutate mai departe), printre care se remarcă — pe lîngă unele frecvent întîlnite în inscripţii ioniene din toate vremile: Aristagoras, Aristokrates, Aristolaos, Aristomenes, Aristonikos, Eukles, Kleitophon, Pataikos, Polyainetos, Philistides — numeroase *teofore* ca: Apollonios, Apollonides, Artemidoros, Demetrios, Dioskourides, Diogenes, Dionysios, Theocles, Theodoros şi altele. Dintre ultimele, caracteristic e îndeosebi Σαραπίων, pentru întîia oară întîlnit într-un document histrian anterior sec. II e.n. (nu mai puţin de trei Σαραπίων figurează în nr. 193, col. I, r. 61, 75, 81, iar un al patrulea în nr. 197, cu multă probabilitate din a doua jumătate a sec. al II-lea).

Nume romane nu se citesc în lista pe care-o comentăm, nici nu par să se ascundă în vreuna din lacunele col. I, de fiecare dată urmate de un patronimic care subliniază obîrşia greacă a persoanelor necunoscute. În schimb, e de reţinut prezenţa printre „binefăcători" a unui număr fie şi restrîns de traci, care-şi fac intrarea în viaţa publică a Histriei într-o împrejurare neobişnuită şi în tovărăşia unora din membrii cei mai cu vază ai corpului cetăţenesc. Astfel, în col. I, r. 26, grupul de litere ΣΕΤΚΕΛΕΙ ar putea ascunde un nume trac pe care nu l-am ştiut recunoaşte; tot acolo, r. 50, patronimicul Δατειζει (de la un nominativ Δατειζεις: G. Mihailov, *Langue des inscr.*, p. 120) ne îndeamnă spre o presupunere asemănătoare măcar că terminaţia -μος a numelui fiului pare mai curînd greacă. Situ-

https://biblioteca-digitala.ro

ație analogă și în r. 51 al col. II, unde Δωτοῦς ar putea fi un nume elenic derivat din rădăcina δω- (astfel Bechtel, *Hist. Personennamen*, p. 148, urmat de L. Zgusta, *Personennamen*, p. 375, p. 967 a). Trebuie totuși observat că la Herodot, VII 72, o căpetenie a paflagonienilor poartă numele Δῶτος și că pe un altar din *vicus Quintionis* (mai departe nr. 330.11) un magistrat local se numește *Dotu* Zinebti. După Pârvan *(Histria VII*, p. 67, nr. 50) *Dotu* sau *Dotus* ar fi trac (cf. D. Dečev, Linguistique Balkanique, II, 1960, p. 179), opinie neîmpărtășită însă de I. I. Russu, din al cărui repertoriu lipsește *(Limba traco-dacilor*, p. 66—67). Față de patronimele de care e însoțit atît în lista noastră cît și în inscripția din *vicus Quintionis*, caracterul băștinaș al numelui e, oricum, de luat în seamă.

Printre grecii ale căror nume sînt înșirate în listă, nici unul nu ne era cunoscut dinainte, nici nu poate fi identificat cu siguranță. Firește, numele nu sînt noi și, cu puține excepții: Ἄνα, Ἀνθρωπίων, Ἀπτηλᾶς (anevoie de explicat, dar de citire sigură), Ἄττας (?), Ἀχιλλόδωρος, Δημόχαρις (Δημοχάρης în nr. 193, col. I, 56), Διοκλῆς, Θεοκλῆς, Κλυτός (?), Ὄσπος, Πάταικος, Πολύξενος, Πυθόδωρος (cf. Πυθίων), Φιλιστίδης, se regăsesc izolat în numeroase inscripții histriene (v. mai departe indicele p. 518 urm.), începînd din sec. IV î.e.n. pînă la sfîrșitul dinastiei Severilor. Dar identitatea nici unuia nu poate fi stabilită în chip neîndoios și o încercare de încadrare cronologică a documentului pe temeiul informațiilor prosopografice mi se pare, în stadiul prezent al informației, dinainte sortită eșecului (nici un nume *întreg* din listă nu se întîlnește în aceleași condiții într-un document cunoscut, fie și dintr-o altă vreme). Ca o simplă ipoteză, cu neputință de controlat, se poate presupune că lacuna din col. I, r. 39, ar ascunde un [Πολέμ]ων Νουμηνίου ai cărui coborîtori — alternativ numiți Πολέμων și Νουμήνιος — ar fi continuat spița pînă în zilele lui Hadrian, cînd, printre fruntașii gerusiei, întîlnim deopotrivă un Νουμήνιος Πολέμωνος și un Πολέμων Νουμηνίου τοῦ Νουμηνίου, poate din aceeași familie (nr. 193, col. I, r. 39 și 93).

Ne găsim deci înaintea unei liste de cetățeni dintr-un anumit trib — indiferent de numele-i exact — care, într-un fel sau altul, au contribuit la ajutorarea cetății. Deși lucrul nu e spus anume, presupunerea cea mai firească e că dărnicia „binefăcătorilor" va fi sprijinit refacerea incintei sau a unor monumente publice, cum se vede în multe locuri din lumea greacă, deseori menționate în inscripții. (Cf. în culegerea lui F. G. Maier, *Mauerbauinschriften*, I, documentele cu numerele: 17 (Atena), 31 (Melitaia), 32 (Troizen), 36 (Megalopolis), 38 (Ioulis), 55 (Thasos), 83—84 (Olbia).) Din punctul de vedere al modului de redactare, asemănarea cea mai mare cu lista noastră o prezintă un lung *album* din Chios editat de Jeanne Vanseveren, RevPhilol, XI, 1937, p. 321, nr. 4 (Maier, *op. cit.*, I, nr. 52; cf. Louis Robert, *Op. min.*, I, p. 504) a cărui intitulație explică limpede rostul și însemnătatea daniei fiecărui subscriitor: οἵδε βουλόμενοι διὰ παντὸς ἐλευθέραν καὶ αὐτόνομον τὴν πατρίδα διαμένειν κατὰ τὴν ἑαυτῶν προαίρεσιν ὑπέσχοντο δωρεὰν χρήματα καὶ ἐπέδωκαν εἰς τὴν ὀχύρωσιν τῶν τειχῶν κατὰ τὸ ψήφισμα κτλ. (1—5).

În documentul pe care-l comentez, numele nu-s însoțite de titluri, nici de arătarea serviciilor aduse (ca în nr. 98, 99, de pildă). E deci cu neputință să se spună după ce criterii s-a făcut înșirarea, cu excepția

https://biblioteca-digitala.ro

amănuntului că membrii aceleiaşi familii — uşor de recunoscut după patronimic — sînt grupaţi împreună : fraţi cu fraţi, mai rar soţi şi soaţe. Prezenţa femeilor printre bărbaţi e o particularitate cu atît mai vrednică de reţinut cu cît e mai rară înainte de epoca romană (pentru situaţia la Histria, cf. nr. 120). Alături de alte consideraţii de care va fi vorba, ea ne va ajuta să dăm *album*-ului o încadrare cronologică corectă.

Ca să încep cu aspectul paleografic al problemei, o comparaţie atentă cu unele documente din a doua jumătate a sec. I î.e.n. sau din prima jumătate a sec. I e.n. (aşa cum am încercat-o altădată şi asupra căreia nu voi reveni) duce inevitabil la concluzia că lista binefăcătorilor a fost săpată între aceleaşi limite de timp, cu alte cuvinte *către începutul erei noastre* (St. clasice, IX, 1967, p. 160 urm.). Către aceeaşi încheiere duc, de altă parte, şi unele fapte de limbă, în ciuda împrejurării că într-un simplu *album* asemenea observaţii sînt mai anevoioase decît într-un text expozitiv. E vorba, în primul rînd, de ezitarea proprie epocii de sfîrşit a elenismului în notarea lui ἰῶτα ἀνεκφώνητον (cf. r. 1); e vorba, de asemeni, de alternarea ι/ει în cîteva nume caracteristice : Ἀριστόνεικος în loc de Ἀριστόνικος, Δατειζει (gen. al tracului Δατειζης) scris uneori Δατιζει, Νεικήρατος pentru Νικήρατος. Chiar dacă, aşa cum am mai avut prilejul s-o scriu, această fluctuaţie fonetică e mai veche, în sensul că în alte locuri se înregistrează mai de timpuriu, ea nu se generalizează decît spre sfîrşitul epocii elenistice, iar în textele epigrafice histriene nu apare decît cu începere din sec. I î.e.n. (*Contribuţii* ², p. 277—282, cu literatura citată în note).

Paleografic şi lingvistic, inscripţia se situează aşadar la sfîrşitul erei păgîne, şi mai precis în anii următori expansiunii getice spre Marea Neagră, cînd, aşa cum ne informează într-un desăvîrşit acord izvoarele literare şi cele epigrafice, cucerirea de Burebista a cetăţilor greceşti de pe coastele de nord şi de vest ale Mării Negre s-a desfăşurat într-un ritm impetuos şi fără cruţare : cîte au încercat să reziste au fost luate cu asalt, unele au fost distruse total sau parţial, toate şi-au văzut locuitorii împrăştiaţi şi pămînturile prădate : Strabon, *Geogr.*, VII 3, 11; Dion Prus., *Or.*, XXXVI 4 urm.; IGB, I² 46; mai ales decretul publicat mai sus sub nr. 54, care ne oferă asupra cuceririi Histriei detalii preţioase, subliniind amploarea „nenorocirii" abătute asupra cetăţii (în aceeaşi ordine de idei, cf. consideraţiile din *Contribuţii* ², p. 270—286, 534—546 şi Dacia XXV, 1981, p. 255—262). Din toate aceste mărturii, a căror analiză nu e cazul să fie reluată aci, rezultă fără putinţă de tăgadă, în primul rînd, că pe la mijlocul sec. I î.e.n. Histria a trecut printr-o primejdie de moarte, în al doilea rînd, că în amintirea contemporanilor fatala încercare a fost resimţită ca o *cezură* în istoria cetăţii, iar revenirea la viaţa normală ca o „a doua întemeiere", după cea din sec. al VII-lea.

192

Muz. Histria, inv. 101. Fragment dintr-o stelă de calcar rupt la stînga, la dreapta şi jos, găsit nu se ştie unde nici cînd. Dimensiuni : 16 × 8 × 8 cm. Înălţimea literelor : 20 mm. Gravură superficială. Sec. III e.n.

https://biblioteca-digitala.ro

Inedit.

- - - - - Α ΣΙ ΦΙ
- - - - - Σ Ἱερω[νύμου]
- - - - - [Θε]οδώρ[ου]
- - - - - [Χαι]ρήμο[νος]
- - - - - [Δη]μοφίλ[ου]
- - - - - - ΛΟ

Despre cuprins nu îndrăznesc să formulez altă ipoteză decît că face parte din lista de membri ai unei asociaţii religioase, cu multă probabilitate un thiasos dionisiac.

193

Muz. Histria, inv. nr. 4. Stelă de marmură cu fronton suportat de un epistil bogat împodobit, avînd în timpan o cunună cu panglici şi pe laturi acrotere cu palmete adînc reliefate, găsită în campania 1916 la intrarea exterioară a porţii celei mari, folosită ca piatră de pavaj. Deşi spartă în mai multe bucăţi, stela e practic întreagă (cu excepţia unui singur fragment, în dreptul r. 49, col. II, pierdut în vremea din urmă cu prilejul unei deplasări a blocului neobişnuit de mare şi de greu). Dimensiuni: 3,80 × 0,87 × 0,25 — 0,32 m. Înălţimea literelor, variabilă. Scris îngrijit, deşi nu perfect uniform. Ligaturi rare.

V. Pârvan, *Histria IV*, p. 596, nr. 20 (= SEG, I 330).

Ἀγαθῇ τύχῃ
Ὑπὲρ τῆς τοῦ αὐτοκράτορος Τραιανοῦ
Ἀδριανοῦ καὶ τοῦ ὑοῦ αὐτοῦ Τίτου Αἰλίου Καί-
σαρος Ἀντωνείνου ὑγείας καὶ σωτηρίας
καὶ τοῦ σύνπαντος οἴκου αὐτῶν ἀϊδίου δια-
μονῆς καὶ νείκης αὐτῶν.
Γερουσίας φιλότιμοι οἱ μετὰ τὴν δευτέραν κτίσιν·
Καλλίστρατος Δημητρίου, συναγωγεύς,
Ἀρτεμίδωρος Εὐξενίδου, συναγωγεύς,
Ἡρόδωρος Διονυσίου, συναγωγεύς.

Κάρπος Κάρπου
Μεγιστίων Νουμηνίου
Ἀρτεμᾶς Ἀρισταγόρου
Κουσίας Διονυσοδώρ[ου]
Ἀριστό[λ]αιος Θεοφίλου
Πολύφημος Ἐστ[ιαίου]
Διονύσιος Κρατησίππου

Ἔδοξε γερουσιασταῖς τοῖς πε-
[ρὶ Ἀρ]τεμίδωρον Ἡροδώρου·
[ἐπ]εὶ ὁ συναγωγεὺς ἡμῶν Ἀρτεμί-
[δ]ωρος Ἡ[ρο]δώρου πολλάκι καὶ τάχει-
ον εὐεργετήσας τὴν γερουσίαν καὶ
φυλάξας τὴν τῶν γραμμάτων ἡμεῖν
πίστιν καὶ τὰ νῦν ὑπέρ τε ἑαυτοῦ καὶ

https://biblioteca-digitala.ro

Φιλήμων Φιλή[μο]νος
Χαιρέας Ἀρ[ισταγό]ρου
Ἀπατούριος Δ[ημη]τρίου
[Χαιρ]έας Ἀπού[λλου]
[Ἡγ]ήμων Διον[υσίο]υ
Διονύσιος Ἡρο[δώρο]υ
Μενίσκος Δη[μητρ]ίου
Εὐξενίδης Π[αν]κράτου
Διονύσιος Μη[νί]ου
Εὐξενίδης Ε[ὐξε]νίδου
Γρήγορος Κάρ[που]
Ἀπολλώνιος Ἀπο[λλ]ωνίου
Μειδίας Φαν[οκλέο]υς
Φλάουιος Μεν[ίσκος]
Εὐκλέων Σή{ξη}στου
Ἀριστοκράτη[ς Ἡροδώ]ρου
[Ἀρ]τεμίδωρος [Ἡροδώρου]
[Διο]νύσιος [Διονυσίου]
[Φλάουιος] Εὐ[ξ]ενίδης
Ἱππόλοχος [Εὐξενίδου]
Μ. Οὔλπιος Δημήτριος
υἱ[ὸς Ἀρτεμᾶ]
Νουμήνιος Πολέμωνος
Κάρπος Ἀρτεμιδώρου
Αἰλ. Ἀρ[τεμίδωρος υἱὸς
Διοσκουρίδου]
Κρατήσιππος Θεοδώρο[υ]
Ἱπποσθένης Ἡρ[οδώρου]
Διονυσόδωρος Κουσίου
Ἀριστόμαχος Ἡρακ[ῶ]ντος
Μειδίας Θεοκλέους
Ἑστιαῖος Δίωνος
Κλεογένης Νουμηνίου
Πολέμων Νουμηνίου
Σιδηρὸς Σιδηροῦ
[Θεόδ]ωρος Κουραγέ[νους]
Διονύσιος Διονυσίου
Ἡρακλέων Τερτίου
Αἰσχρίων Ἀριστονείκου
Ἡγησαγόρας Ἀπολλοδώρ[ου]
Δημοχάρης Ἀρισταγόρου
Εὐξενίδης Πολυαινέτου
Ἑστιαῖος Διονυσίου
Ἀντιγένης Φιλίππου
Κυίντος Ὄστιος Οὐαλέριο[ς]
Σαρα[πίων Σαρα]πίωνος
Ἱππό[λοχος Χαιρέου]
Ἀρτε[μᾶς Ἀρισταγόρου]
Φλ[άουιος Γάλλ]ος
Φλ[άουιος Κουάρτος]

τοῦ υἱοῦ Κάρπου ἐπιδίδωσι εἰς ῥο-
δισμὸν δηνάρια χειλία, δεδόχθαι
τὴν ἡμέραν ἄγεσθαι κατ' ἔτος ἐκ τῶν
τόκων καὶ στεφανωθῆναι αὐτοὺς
ἐν τῷ ῥοδισμῷ ἀναγορεύοντος
τοῦ κήρυκος· οἱ γερουσιασταὶ στεφα-
νοῦσιν Ἀρτεμίδωρον Ἡροδώρου,
τὸν συναγωγέα καὶ εὐεργέτην
καὶ φιλότειμον, καὶ Κάρπον Ἀρ-
τεμιδώρου, τὸν φιλότειμον
καὶ εὐεργέτην, εὐνοίας χάριν.
Στεφανωθῆναι δὲ καὶ τὸν συν-
αγωγέα ἡμῶν Ἀρτεμίδωρον
Ἡροδώρου μετὰ τοὺς Θεοὺς καὶ
τοὺς αὐτοκράτορας καὶ ἀνα-
γραφῆναι τὸ ψήφισμα εἰς τελα-
μῶνα.
Γ. Ἰούλιος Κάστος
Δάδ[α]ς Μηνίου
Ἀρτεμίδωρ[ος Θεο]δώρου
Αἴλιος Μοιρόδωρος
Ποσειδώνιος Διοσκουρίδου
Ἀρχέλαιος Ξενοχάρους
Αἴλιος Δημοσθένης
Αἴλιος Μήνιος
Πρωτᾶς Χρηστοῦ
Κάρπος Ἀπολλοδώρου
Αἴλιος Νεικήρατος
Ἀρτεμίδωρος Φαίδρου
Εὐξενίδης Διονυσίου
Βιάνωρ Ἑκαταίου
Διονύσιος Φίλωνος Ὄπληξ
Πολυαίνετος Πολυαινέτου
Διονύσιος Μονίμου
Ἡρόφαντος Μηνίου
Ἡραπίδης Μονίμου
Ἡρόδωρος Κάρπου
Καλλίστρατος Κάρπου
Μ. Οὔλπιος Πραίσης
Γ. Ἰούλιος Κυῆτος
Π. Αἴλιος Γαῦκος
[Θεάδων Μενίσκου]
Ἱερώ[νυμος Διονυσοδώρ]ου
Μ. Κοκκήιος Π[ολέμ]ων
Θεόδωρος Κάρπου
Διογένης Χαιρέου
[Μ.] Οὔλπιος Ἰανουάριος
Διονύσιος Αἰσχρίωνος
Ἀρχέλαος Διονυσίου
Βάσυλλος Φιλίππου

https://biblioteca-digitala.ro

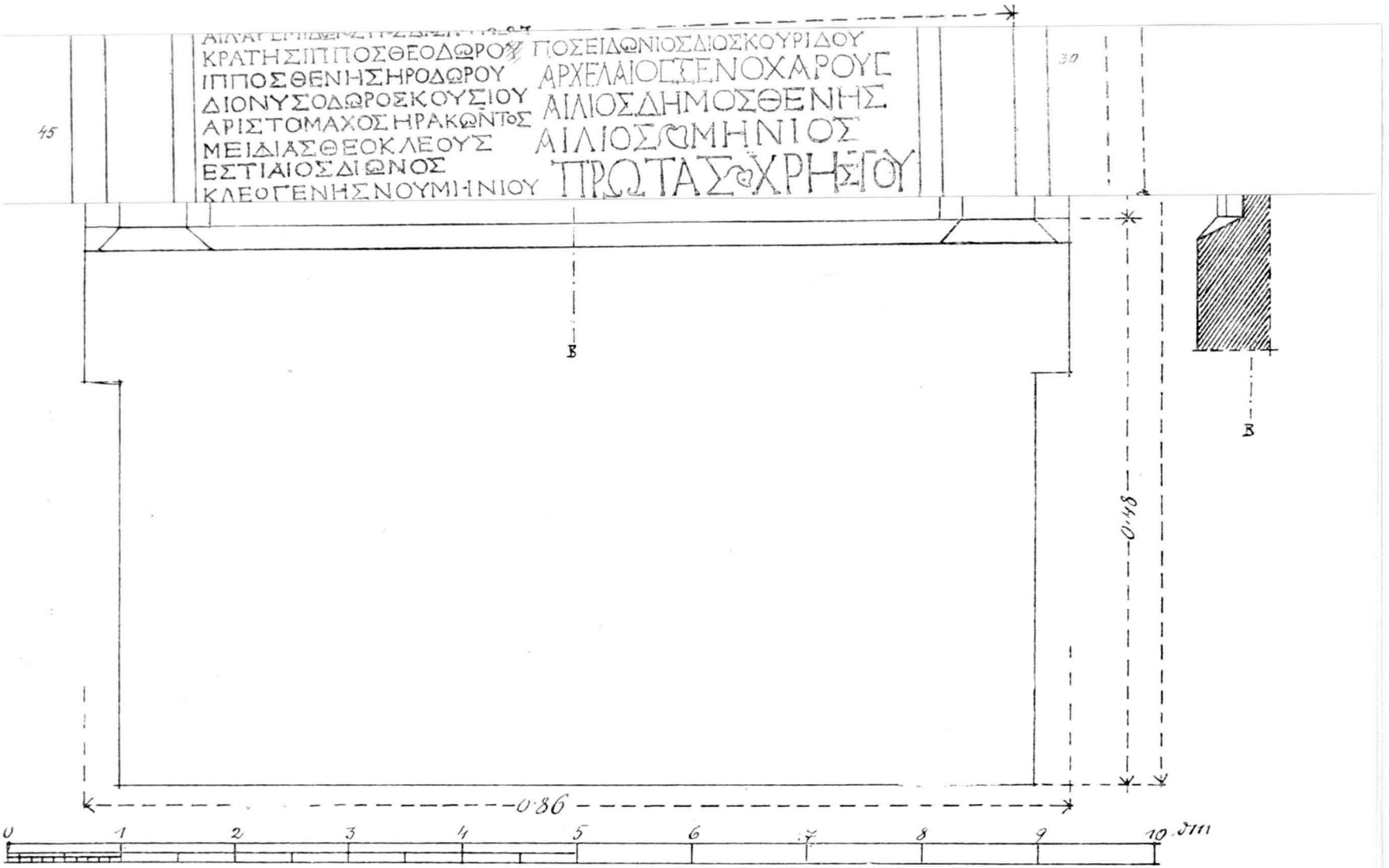

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Νίνο[ς Νεικίου]
Διο[νυσόδωρος Δι]ονυσίου
Μεν[ίσκος Μοιροδώρου]
Φανο[κλῆς Μειδίου]
Μόν[ιμος Μενίσκου]
Ζω[ίλων Νεικάνδρου]
Μ. Οὔλ[πιος Εὐξενίδης 'Αρτεμιδώρου]
Μ. Οὔλ[πιος Δημήτριος 'Αρτεμιδώρου]
Αἴλ. 'Α[ρτεμίδωρος Φαιδρίου]
'Ιππ[οσθένης Σαραπίω]νος
Μ. Οὔλπ[ιος 'Αρτεμίδωρος Ε]ὐξενίδου
Διογέ[νης Κάρ]που
Διογέ[νης Διονυσί]ου
Πίστο[ς Διονυσί]ου
Διονύσ[ιος Διονυσοδώρ]ου
Φιλόδημο[ς Σαραπί]ωνος
'Αρτεμίδωρος 'Ηγή[μονος]
'Αριστομένης 'Ε[στ]ιαίου
'Αντίπατρος 'Αντιπάτρου
Σ. Πέδιος 'Ασιατικός
'Αρίστων Φιλοδήμου
'Εὐξ[ε]νίδης Εὐξενίδου
Θεόγνητος Διονυσίου
Χρῆστος Πρωτᾶ
Δημόφιλος 'Αθηνάδους
'Αριστόλαιος Θεοφίλου
'Αριστόνεικος Θεοτείμου
Πολέμων Νουμηνίου τοῦ β'
Ποσειδώνιος 'Απολλωνίου
Βαρβαρίων Τιτθᾶς
Διονυσόδωρος Διονυσίου
Φαιδρίας Μενίσκου
'Ροῦφος 'Ανδρονείκου
Νεικίας Νίννου
Μόνιμος Διονυσίου
'Αρτεμᾶς Φίλ[ωνος]
Αἴλιος Δημ[οκράτης]
Μ. 'Ιούλιος Μό[σχος β']
Εὐξενίδης Νο[υμηνίου]
Διονύσιος Φίλ[ωνος]
'Απολλόδωρος 'Ηροφ[άντου]
Αἰσχρίων 'Αθηνάδου
Σατυρίων Αἰσχρίωνος
Μενέχαρμος Σωσίου
'Αρτεμίδωρος Εὐξενίδου
'Αρτεμίδωρος Κάρπου
Οὐαλέριος Μοντανός
Αἴλιος Φλᾶβος
Μ. Οὔλπιος Καλλίστρατος
'Αρτεμίδωρος Νουμηνίου
'Αρτεμίδωρος Γρηγόρου
Θεοκλῆς 'Αρισταγόρου
Αἴλιος Μαρκιανός
Θεόπομπος Διοσκουρίδου
Κάστος 'Αλεξάνδρου
[Ε]ὔοδος Θεοπόμπου
Διογένης 'Αριστονείκου
'Αριστόλ[α]ος Σατυρίωνος
Φίλων 'Αρτεμᾶ
Τ. Φλ. Σαλλούστι(ο)ς
[Δημ]ήτριος 'Αντιγέ[νους]
[Χαιρήμων] Διονυσοδώρου
[Κλειτοφῶν] 'Ερμοδώρου
Διονύσιος Φιλοδήμου νε(ώτερος)
[Μαρ]κίων Μάρκου
[Μοι]ρόδωρος Εὐξενίδου

Aşa cum e aci înfăţişat, textul redă starea *prezentă* a documentului, la şaizeci de ani de la descoperire. În acest răstimp, o bună parte din numele săpate în coloana I a lespezii (mai rar şi în cea de-a II-a) s-au şters

https://biblioteca-digitala.ro

într-o oarecare măsură, dar pot fi lesne restabilite cu ajutorul fotografiei publicate de Pârvan *(Histria IV*, pl. X—XI) şi, mai ales, a excelentului desen al lui Dionisie Pecurariu, un model de fineţe şi de exactitate. Citeva din citirile defectuoase ale primului editor au fost îmbunătăţite în SEG, I 330, în special de Crönert, altele se îndreaptă în această de-a treia ediţie, după o revizie atentă a pietrei.

R. 4: καὶ astăzi şters.—Col. I, r. 12: Μεγιστίων Crönert; Δεγιστίων Pârvan. — R. 22: Ἡγήμων Crönert; Ἡρήμων Pârvan. — R. 32: Ση{ξη}στου Pârvan; Σηξήστου Crönert, întemeiat pe Hesychius, p. 1346, Schmidt: Σέξεστος ὄνομα κύριον. —R. 45: Ἡρακ[ῶ]ντος Crönert; Ἡράκοντος Pârvan. —R. 51: Κουραγένους Pârvan, piatra; Κου[φομ]ένους Crönert. —R. 93: Νουμηνίου τοῦ Νουμηνίου Crönert; Νουμηνίου τοῦ δευτέρου Pârvan. —R. 95: Τιτθᾶς Russu, SCIV, IX, 1968, p. 52; Robert, BÉ 1974, 573, p. 296; Τιτόας Pârvan. —R. 103: Μόσχος (Μόσχου) Crönert; Μόσχος (βενεφικιάριος) *sive* ὁ δεύτερος Pârvan. —Col. II, r. 39: Ὄπληξ piatra; Ὄπλης Crönert; ὁ Πλήξ Pârvan. —R. 41: sfîrşitul rîndului şters cu ciocanul; numele început mai la stînga, perfect citeţ. —R. 43: Ἡραπίδης Pârvan, piatra; Ἡραπίδης Crönert, după numele feminin Ἡράπις (CIG, 4090). — R. 48: Γαῦκος Pippidi: cf. IG, XI 4, 1238; Γ(λ)αῦκος Pârvan, Crönert. —R. 70: Εὔοδος Hondius, confirmat de piatră; [Μυ]ο[δ]ός Pârvan. — R. 75: Ἀντιγένους Pippidi; Ἀντ[ω]νε(ῖ)νος Hondius, citire „problematică" după Pârvan, p. 601.

Faţă de marele număr de nume, textul e remarcabil de corect, greşelile sînt puţine. Pare totuşi sigur că lista n-a fost scrisă dintr-o bucată. Cu multă probabilitate, într-o primă repriză s-au săpat primele 100 de nume din coloana I şi decretul de la începutul coloanei a II-a. Mai tîrziu, într-una sau mai multe reprize, s-au adăugat numele din josul coloanei I (101—108) şi cele din col. a II-a, r. 25—80. Scrisul e aci mai puţin regulat, greşelile şi ştersăturile mai numeroase. E anevoie de spus dacă deosebirile de înălţime a literelor în această parte a textului *(e.g.* 25, 33, 74) sînt de explicat printr-un capriciu al lapicidului sau prin importanţa persoanelor adăugate (respectiv amploarea daniilor făcute *gerusiei).*

„Noroc bun! Pentru sănătatea şi mîntuirea împăratului Traianus Hadrianus şi a fiului acestuia Cezarul Titus Aelius Antoninus, pentru izbînda lor şi pentru veşnica dăinuire a întregului lor neam!

Aceasta e lista membrilor de onoare ai gerusiei de după cea de-a doua întemeiere (a cetăţii): Callistratos al lui Demetrios, preşedinte; Artemidoros al lui Euxenides, preşedinte; Herodoros al lui Dionysios, preşedinte".

„Decret al gerusiaştilor din preajma lui Artemidoros al lui Herodoros: întrucît preşedintele nostru Artemidoros al lui Herodoros în repetate rînduri şi chiar de curînd nu şi-a precupeţit binefacerile faţă de gerusie, după ce o vreme s-a îngrijit cu credinţă de scriptele asociaţiei noastre, iar acum — în numele propriu şi al fiului său Carpos — a dăruit gerusiei 1.000 denari pentru celebrarea sărbătorii trandafirilor, adunarea (membrilor) să găsească cu cale ca din dobînzile acestei sume să se sărbătorească an de an ziua tranda-

https://biblioteca-digitala.ro

firilor, iar ei să fie încununaţi în cursul ceremoniei, în timp ce crainicul va avea grijă să proclame : 'membrii gerusiei încununează pe Artemidoros al lui Herodoros, preşedinte, binefăcător şi membru de onoare al lor, ca şi pe Carpos al lui Artemidoros, membru de onoare şi binefăcător, pentru rîvna lor deosebită'. Preşedintele Artemidoros al lui Herodoros să fie încununat împreună cu zeii şi împăraţii, iar acest decret să se sape pe o lespede".

Col. I, r. 11—108 : „Carpos al lui Carpos ; Megistion al lui Numenios ; Artemas al lui Aristagoras ; Cousias al lui Dionysodoros ; Aristolaios al lui Theophilos ; Polyphemos al lui Hestiaios ; Dionysios al lui Cratesippos ; Philemon al lui Philemon ; Chaireas al lui Aristagoras ; (20) Apaturios al lui Demetrios ; Chaireas al lui Apullus ; Hegemon al lui Dionysios ; Dionysios al lui Herodoros ; Meniskos al lui Demetrios ; Euxenides al lui Pancrates ; Dionysios al lui Menios ; Euxenides al lui Euxenides ; Gregoros al lui Carpos ; Apollonios al lui Apollonios ; (30) Meidias al lui Phanocles ; Flavius Meniskos ; Eucleon al lui Sextus ; Aristocrates al lui Herodoros ; Artemidoros al lui Herodoros ; Dionysios al lui Dionysios ; Flavius Euxenides ; Hippolochos al lui Euxenides ; M. Ulpius Demetrios, fiul lui Artemas ; Numenios al lui Polemon ; (40) Carpos al lui Artemidoros ; Aelius Artemidoros, fiul lui Dioscurides ; Cratesippos al lui Theodoros ; Hipposthenes al lui Herodoros ; Dionysodoros al lui Cousias ; Aristomachos al lui Heracon ; Meidias al lui Theocles ; Hestiaios al lui Dion ; Cleogenes al lui Numenios ; Polemon al lui Numenios ; (50) Sideros al lui Sideros ; Theodoros al lui Curagenes ; Dionysios al lui Dionysios ; Heracleon al lui Tertius ; Aischrion al lui Aristoneicos ; Hegesagoras al lui Apollodoros ; Democharcs al lui Aristagoras ; Euxenides al lui Polyainetos ; Hestiaios al lui Dionysios ; Antigenes al lui Philistos ; (60) Quintus Hostius Valerius ; Sarapion al lui Sarapion ; Hippolochos al lui Chaireas ; Artemas al lui Aristagoras ; Flavius Gallus ; Flavius Quartus ; Ninos al lui Nicias ; Dionysodoros al lui Dionysios ; Meniskos al lui Moirodoros ; Phanocles al lui Meidias ; (70) Monimos al lui Meniskos ; Zoilon al lui Nicandros ; M. Ulpius Euxenides al lui Artemidoros ; M. Ulpius Demetrios al lui Artemidoros ; Aelius Artemidoros al lui Phaidrias ; Hipposthenes al lui Sarapion ; M. Ulpius Artemidoros al lui Euxenides ; Diogenes al lui Carpos ; Diogenes al lui Dionysios ; Pistos al lui Dionysios ; (80) Dionysios al lui Dionysodoros ; Philodemos al lui Sarapion ; Artemidoros al lui Hegemon ; Aristomenes al lui Hestiaios ; Antipatros al lui Antipatros ; S. Pedius Asiaticus ; Ariston al lui Philodemos ; Euxenides al lui Euxenides ; Theognetos al lui Dionysios ; Chrestos al lui Protas ; (90) Demophilos al lui Athenades ; Aristolaios al lui Theophilos ; Aristonicos al lui Theotimos ; Polemon al lui Numenios, fiul lui Numenios ; Poseidonios al lui Apollonios ; Barbarion al lui Titthas ; Dionysodoros al lui Dionysios ; Phaidrias al lui Meniscos ; Rufus al lui Androneicos ; Neicias al lui Ninnos ; (100) Monimos al lui Dionysios ; Artemas al lui Philon ; Aelius Democrates ; M. Iulius Moschos, fiul lui Moschos ; Euxenides al lui Nume-

https://biblioteca-digitala.ro

nios; Dionysios al lui Philon; Apollodoros al lui Herophantos; Aischrion al lui Athenades; Satyrion al lui Aischrion"

Col. II, r. 25—80 : „C. Iulius Castus; Dadas al lui Menios; Artemidoros al lui Theodoros; Aelius Moirodoros; Poseidonios al lui Dioscurides; Archelaios al lui Xenochares; Aelius Demosthenes; Aelius Menios; Protas al lui Chrestos; Carpos al lui Apollodoros; (35) Aelius Neikeratos; Artemidoros al lui Phaidros; Euxenides al lui Dionysios; Bianor al lui Hecataios; Dionysios al lui Philon Oplex; Polyainetos al lui Polyainetos; Dionysios al lui Monimos; Herophantos al lui Menios; Herapides al lui Monimos; Herodoros al lui Carpos; (45) Callistratos al lui Carpos; M. Ulpius Praesens; C. Iulius Quietus; P. Aelius Gaukos; Theadon al lui Meniskos; Hieronymos al lui Dionysodoros; M. Cocceius Polemon; Theodoros al lui Carpos; Diogenes al lui Chaireas; M. Ulpius Ianuarius; (55) Dionysios al lui Aischrion; Archelaos al lui Dionysios; Basyllus al lui Filip; Menecharmos al lui Sosias; Artemidoros al lui Euxenides; Artemidoros al lui Carpos; Valerius Montanus; Aelius Flavus; M. Ulpius Callistratos; Artemidoros al lui Numenios; (65) Artemidoros al lui Gregoros; Theocles al lui Aristagoras; Aelius Marcianus; Theopompos al lui Dioscurides; Castus al lui Alexandros; Euhodos al lui Theopompos; Diogenes al lui Aristoneikos; Aristolaos al lui Satyrion; Philon al lui Artemas; T. Fl. Sallustius; (75) Demetrios al lui Antigenes; Chairemon al lui Dionysodoros; Cleitophon al lui Hermodoros; Dionysios al lui Philodemos cel tînăr; Marcion al lui Marcus; Moirodoros al lui Euxenides".

Cel mai lung *album* descoperit pînă astăzi la Histria (comparabil ca amploare numai cu lista „binefăcătorilor din tribul *Boreis*, după cea de-a doua întemeiere a cetăţii" : mai sus, nr. 191) prezintă îndoitul interes de a ne face cunoscută o bună parte din pătura conducătoare a Histriei, către jumătatea sec. II e.n., şi, totodată, de a ne permite o privire asupra compoziţiei ei etnice, aşa cum se reflectă în numele înşirate cu o remarcabilă preocupare de exactitate. Sub primul raport, documentul ne ajută să surprindem şi — nu o dată — să fixăm cu precizie legăturile de familie dintre membrii „protipendadei" histriene, deţinătoare a demnităţilor religioase şi civile de-a lungul unei perioade care în linii mari se identifică cu domnia Antoninilor. Sub cel de-al doilea, ne oferă posibilitatea să înţelegem că, dacă în marea-i majoritate această pătură privilegiată e *greacă* (şi va rămîne astfel cel puţin pînă la edictul lui Caracalla),începînd din zilele lui Traian şi, mai vîrtos, sub împăraţii următori, în rîndurile ei pătrund pe rînd un număr crescînd de traci elenizaţi sau romanizaţi, pe lîngă grecii tot mai numeroşi ale căror *tria nomina* trădează recenta lor ridicare la condiţia de cetăţeni romani cu depline drepturi. Despre amîndouă aceste semnificaţii ale textului se dau mai departe deslușirile necesare. Pentru moment, mă opresc asupra cîtorva aspecte ale documentului a căror lămurire mi se pare indispensabilă.

Mai întîi data, limpede indicată în r. 2—4 ale intitulaţiei, unde se menţionează calitatea de asociat la domnie a viitorului Antoninus Pius (25 februarie 138 e.n.). Moartea lui Hadrian, de altă parte — 10 iulie

https://biblioteca-digitala.ro

138 —, fiind un *terminus ante quem* neîndoios, înseamnă că stela a fost gravată în ultimele cinci luni de domnie ale acestui împărat. O altă particularitate a intitulaţiei care se cere lămurită e şi precizarea că lista înfăţişează numele „membrilor de onoare" ai gerusiei „de după cea de-a doua întemeiere" (μετὰ τὴν δευτέραν κτίσιν). În această privinţă, primul editor înţelegea indicaţia ca vrînd să însemne : „după cea de-a doua întemeiere a gerusiei". „Avînd în vedere existenţa mai veche a „primei" gerusii, — citim în *Histria IV*, la p. 611—, ... avînd în vedere folosul şi bunul nume legat de prezenţa unei γερουσία într-un oraş grecesc de frunte, ... Senatul şi Poporul din Histria hotărăsc a doua κτίσις a gerusiei" (trec cu vederea unele afirmaţii incontrolabile, ca aceea după care iniţiativa autorităţilor locale a putut fi aprobată chiar de Hadrian „reîntemeietorul").

Mai tîrziu, editînd un fragment de *album* pe care-l data din sec. I, Pârvan nutrea iluzia de a fi descoperit „lista *primei* gerusii a Histriei, înainte de reforma şi revizuirea cadrelor ei, făcută de Hadrian" *(Histria VII*, p. 41). În realitate, în lumina indicaţiilor asupra problemei oferite de inscripţia publicată mai jos sub nr. 201, aluzia la „a doua întemeiere" trebuie înţeleasă ca referindu-se la „a doua întemeiere *a oraşului*" (δευτέρα κτίσις τῆς πόλεως), după pustiirea ei de oştile lui Burebista (mai sus, nr. 191 şi comentariul). Cît priveşte presupunerea că albumul nr. 201 ar oglindi — măcar în parte — compoziţia gerusiei locale în sec. I e.n., ea a fost respinsă cu argumente valabile de I. I. Russu, care a făcut dovada că lista fragmentară nu-i din sec. I, ci, cu multă probabilitate, *posterioară* marei liste din zilele lui Hadrian (SCIV, VIII, 1958, p. 39).

În privinţa organizaţiei care ne-a lăsat documentul, trebuie spus că — după discuţii prelungite, mai ales în cea de-a doua jumătate a sec. al XIX-lea — natura gerusiilor e astăzi destul de bine cunoscută pentru a ne putea dispensa de explicaţii amănunţite. E vorba, dacă se face abstracţie de unele varietăţi atestate în epocile arhaică şi elenistică (bună expunere de ansamblu la Poland, *Vereinwesen*, p. 411 urm.; mai de curînd J. H. Oliver, *The Sacred Gerusia* şi de acelaşi, *Gerusiae and Augustales*, Historia, VII, 1958, p. 472—496), de o asociaţie formată din cei mai reprezentativi cetăţeni „vîrstnici" ai unei πόλις metropolitane sau coloniale (γέροντες, în opoziţie cu νέοι), exercitînd atribuţii religios-culturale şi deţinînd în viaţa publică a oraşelor respective un rol de prim plan (despre clasele de vîrstă în antichitatea greacă, P. Roussel, Mém. Acad., XLIII, 1942, p. 123—227, în special Forbes, citat în comentariul la decretul nr. 59). Alcătuiri particulare prin originile lor, gerusiile îndeplinesc în realitate funcţii obşteşti care le învrednicesc nu numai de atenţia autorităţilor locale (pe care le ajută în felurite acţiuni şi, mai ales, în celebrarea cultului cîrmuitorilor), dar şi de cea a autorităţilor romane şi a împăraţilor, care nu o dată le adresează scrisori oficiale, păstrate în inscripţii de cel mai înalt interes *(Syll.*[3], 833; Oliver, *The Sacred Gerusia*; P. Roussel, *Délos, colonie athénienne*, p. 55, n. 1; L. Robert, RevPhilol, 1958, p. 29).

Cele mai vechi documente referitoare la funcţionarea acestui tip de gerusii datează din sec. I—II e.n. (I. Lévy, RÉG, VIII, 1895, p. 231—250; W. Liebenam, *Städteverwaltung*, p. 227 şi 565—566; D. Magie, RRAM, II, p. 857—860), regulă confirmată şi de situaţia din Dobrogea,

https://biblioteca-digitala.ro

unde o gerusie e atestată la Callatis în prima jumătate a sec. I e.n. (Pârvan, *Gerusia din Callatis* = SEG, I 327; cf. D. M. Pippidi, *Contribuţii* ², p. 329—337), a doua fiind cea din Histria, întemeiată probabil la începutul sec. II — poate tocmai în momentul publicării listei pe care o comentăm. Decalajul cronologic se explică, în acest caz, prin înflorirea deosebită a primului oraş către începutul e.n., vreme cînd Histria se trudea să-şi vindece ἀσθένια pricinuită de pustiirea lui Burebista (mai sus nr. 54 şi D. M. Pippidi, Dacia, N.S., XXVI, 1981, p. 260). Revenirea la normal are loc abia după aşezarea *limes*-ului dunărean, în zilele lui Traian, ceea ce explică constituirea mai tîrzie a gerusiei locale (semnul revenirii la bunăstare a cetăţii), dar şi alegerea — cîtva timp mai tîrziu — a fostului συναγωγεύς din anul 138, M. Ulpius Artemidoros, la demnitatea de preşedinte al Comunităţii pontice (mai sus nr. 180 şi mai departe nr. 207).

În traducerea de mai sus a intitulaţiei documentului, termenul φιλότιμοι e redat prin „membrii de onoare", echivalent aproximativ al originalului grec, care înseamnă la propriu „membri donatori", „binefăcători" ai unei asociaţii religioase sau profesionale (Poland, *Vereinwesen*, p. 411—413; Ad. Wilhelm, Anz. Akad. Wien, 1928, p. 140 urm.; L. Robert, *Hellenica*. X, 1955, p. 40; D. M. Pippidi, St. clasice, XIV, 1972, p. 210—213).

O a doua parte a documentului care trebuie să ne reţină atenţia e — gravat la începutul col. a II-a — decretul onorific votat de adunarea membrilor pentru cinstirea preşedintelui în funcţie al gerusiei, Artemidoros al lui Herodoros, şi a fiului acestuia, Carpos al lui Artemidoros. Ambele personaje ne sînt cunoscute şi din alte inscripţii histriene (mai sus nr. 180 şi mai departe nr. 207), unde ni se dau mai multe amănunte despre legăturile lor de familie şi despre carierele respective, ceea ce mă dispenseazâ de a repeta aci lucruri spuse în altă parte cu răgaz (D. M. Pippidi, *Contribuţii*², p. 386—400). Reţinem pentru acest comentariu singure amănuntele care nu se citesc în vreun alt text şi care se leagă fie de modul de redactare, fie de împrejurările care au motivat votarea decretului.

R. 1: ἔδοξε γερουσιασταῖς, formula de sancţiune imită pe cea a hotărîrilor luate de Adunarea populară şi se întîlneşte, fără excepţii, şi în alte decrete votate de plenul membrilor oricărei asociaţii (mai sus nr. 59, cf. nr. 60).

R. 1—2: pentru expresia οἱ περί urmată de un nume propriu la acuzativ şi care indică fie pe membrii unui colegiu restrîns de magistraţi sau de demnitari, fie — ca aci — pe *toţi* membrii unei grupări sau asociaţii, strînşi în jurul conducătorului lor, v. mai sus nr. 99 şi, în general, literatura citată la p. 243.

R. 3: συναγωγεύς are aci înţelesul de „preşedinte" al gerusiei, demnitate care în alte locuri poartă nume diferite: προστάτης (Hyettos), γερουσιάρχης (Thessalonike, Callatis), ἄρχων (Atena) sau γυμνασιάρχης (Efes). O problemă interesantă care se ridică, în această ordine de idei, e aceea a rostului şi atribuţiilor celor trei συναγωγεῖς pomeniţi la sfîrşitul intitulaţiei: Καλλίστρατος Δημητρίου; Ἀρτεμίδωρος Εὐξενίδου şi Ἡρόδωρος Διονυσίου. În legătură cu ei, primul editor făcea presupunerea că ar fi funcţionat concomitent, ba chiar „cu drepturi egale de a convoca acest colegiu" (*Histria IV*, p. 602; cf. p. 607). Ipoteza mi se

https://biblioteca-digitala.ro

pare inacceptabilă, președinte în funcție la data gravării decretului fiind singur Ἀρτεμίδωρος Ἡροδώρου (desigur fiul lui Ἡρόδωρος Διονυσίου), cinstit de gerusiaști pentru dania de care va fi vorba mai departe și pentru serviciile aduse o vreme în calitate de γραμματεύς al asociației (φυλάξας τὴν τῶν γραμμάτων ἡμεῖν πίστιν, r. 6—7). Cît privește pe cei trei συναγωγεῖς din fruntea listei, singura explicație de luat în seamă e că ne găsim înaintea a trei *foști* președinți, menționați cu demnitatea ocupată cîndva în ierarhia colegială, așa cum se vede și din alte documente de acest fel din epoca imperială.

R. 4—5 : despre τάχειον, în înțelesul de „mai înainte, în trecut", v. exemplele culese și comentate de L. Robert, *Hellenica*, XI—XII, p. 16—20.

R. 8 : υἱοῦ Κάρπου, v. comentariul la nr. 180.

R. 8—9 : εἰς ῥοδισμόν „ziua trandafirilor" (lat. *Rosalia*) e marea sărbătoare de caracter funerar a grecilor, romanilor și tracilor deopotrivă, celebrată în Dobrogea la 13 iunie, cum se vede din numeroasele altare votive închinate în această zi de locuitorii romani și indigeni ai satelor din teritoriul rural al Histriei (mai departe numerele 352 și urm., cu literatura citată la p. 467). Pentru săvîrșirea „praznicului la mormînt", care însoțea festivitatea, era nevoie de fonduri — în cazul de față puse la dispoziția gerusiei de Artemidoros, în numele propriu și în acel al fiului său Carpos. Donația are caracterul unei fundații, în sensul că mia de denari oferită trebuia să rămînă neatinsă, singure dobînzile urmînd a fi folosite an de an pentru împlinirea datinei. Tot an de an, și tot la „sărbătoarea trandafirilor", urma să aibă loc încununarea celor doi binefăcători, ceremonie fără analogii la Histria. Textul proclamației citite în această împrejurare de crainic nu prezintă particularități notabile ; precizarea că amîndoi făceau parte din numărul membrilor de onoare ai gerusiei abia dacă mai era necesară, cîtă vreme numele lor figurează, cum era de așteptat, în r. 34 și 40 din col. I a listei. — Mai interesantă e dispoziția consemnată în r. 19—24 ale decretului, unde se spune că bustul (?) lui Artemidoros avea a fi încununat an de an împreună cu statuile (sau busturile?) zeilor și împăraților, în cadrul unor ceremonii despre care nu ni se dau amănunte, dar care ne sînt cunoscute din alte locuri. Interesantă, în această ordine de idei, e îndeosebi aluzia la încununarea busturilor împăraților, care dovedește că, așa cum vedem că se petrec lucrurile în numeroase cetăți din Grecia și Asia, la Histria grija cultului imperial era încredințată gerusiei, care trebuie să fi întreținut lealismul față de împăratul pe tron prin celebrarea cu regularitate a aniversărilor oficiale : *dies imperii* (Plin., X 52), *natalis Caesaris* (Plin., X 88) și altele, a căror amintire ni s-a păstrat în calendare (v. lista acestora în *Contribuții* [2], p. 332, nr. 11). În toate aceste împrejurări, un moment solemn al ceremoniei era purtarea în procesiune a busturilor imperiale (*diuae*, *diui* și împăratul pe tron), pe lîngă încununarea solemnă la care face aluzie textul nostru. Că, de fiecare dată, e vorba de *busturi* mai curînd decît de statui (cum credea Pârvan, *Histria IV*, p. 609) se înțelege din numeroasele documente grupate de L. Robert (RÉA, LXII, 1960, p. 316—324), dar și din scrisoarea împăraților Marcus Aurelius și Lucius Verus către Ulpius Eurycles, λογιστής al gerusiei efesine (J. H. Oliver, *The Sacred Gerusia*, p. 93, nr. 11, text reprodus în *Con-*

https://biblioteca-digitala.ro

tribuții [2], p. 333—334), unde se comentează și versurile din *Ep. ex Ponto*, II 8, 7 și urm., care ne-au păstrat amintirea primelor chipuri imperiale despre care avem știință să fi ajuns pe meleagurile dobrogene. Despre templul înălțat cam în aceeași vreme sau puțin înainte lui Augustus, în Histria, de Papas fiul lui Theopompos, v. mai sus nr. 146 și D. M. Pippidi, *Studii ist. rel.*, p. 157—163, iar despre εἰκόνες imperiale, în general, H. W. Pleket, Talanta, II, 1970, p. 69.

Măcar că textul nu ne-o spune limpede, e de presupus că în programul acestor ceremonii erau incluse unele sacrificii zeilor și împăraților, laolaltă sau separat. În acest ultim caz, chestiunea de a ști dacă jertfele aduse împăraților le erau oferite ca unor zei, subliniind natura lor divină, ori constituiau mai degrabă invocații pentru sănătatea și buna lor stare, reprezintă o întrebare la care, din pricina laconismului surselor, de cele mai multe ori nu se poate răspunde. În această privință, cf. studiul pătrunzător al lui S. R. F. Price, *Between Man and God: Sacrifice in he Roman Imperial Cult*, JRS, LXX, 1980, p. 28—41.

194

Muz. Histria, inv. 340. Fragment dintr-o stelă de marmură ruptă sus, la stinga și jos, găsit nu se știe bine cînd și în ce loc anume. Sec. II e.n.

Inedit.

- - - - - - - - - ου
- - - - - - - - - υ
- - - - - - ωρου
[Δι ο]γένους

Poate din același *album* ca nr. 185.

195

Muz. Histria, inv. 261. Fragment dintr-o stelă de marmură ruptă sus, jos și la stînga, găsit în 1951 în sectorul de sud-vest al cetății. Dimensiuni: 25,5 ×12,5 ×9 cm. Înălțimea literelor: 12—15 mm. După scris, din sec. II e.n. (?).

D. M. Pippidi, *Histria I*, p. 562, nr. 34.

- - - - - [ἱερ]εύ[ς]
- - - - - - - - - - λις
- - - - - - δων
- - - - - [ἱ]ερεύ[ς]
- - - - - - [ἱ]ερεύ[ς]
- - - - [ο]υ ἱερεύς
- - [Ἀλεξ]άνδρου
- - - - ου ἱέρια
- - [φιλ]ότειμος
- - ος ἱέρεια
- - - - - - ισου

https://biblioteca-digitala.ro

- - [Καλ]λίστου
- - - - - Μέμνονος
- - [Σωσί]ας Λεπίδου
- - - - Δημοσθ[ένο]υ[ς]

R.1 : abia extremităţile barelor orizontale ale lui E, apoi hasta verticală şi braţul stîng al lui Y. —R. 2 : Σ de la sfîrşitul rîndului abia vizibil şi mai mic decît celelalte litere. —R. 9 : primul O aproape distrus. —R. 12 : înainte de Λ, partea de jos a unei haste înclinate. —R. 13 : după ultimul N, un O mai mic decît celelalte litere. —R. 15 : ENO distruse, Y citeţ.

Crîmpei dintr-un *album* al unei asociaţii religioase ai cărei membri — bărbaţi şi femei — figurează în listă cu indicaţia demnităţii ocupate în ierarhia mistică a sectei. Din acest punct de vedere, e de remarcat că grupul număra nu mai puţin de patru preoţi (ἱερεῖς), două preotese (ἱέρειαι) şi un φιλότειμος, titlu des întîlnit în asociaţiile greceşti de orice fel. Puţinele nume citeţe din listă sînt curat greceşti, cu excepţia patronimicului Lepidus, care e roman.

196

Muz. Histria, inv. 354. Stelă de marmură ruptă sus, descoperită în campania 1956 în sectorul zis „al casei romane tîrzii" *(Domus)*. Dimensiuni : 56 ×42 ×14 cm. Înălţimea literelor : 12—15 mm. Cîmpul scris, întrucîtva adîncit, e încadrat între două colonete cu caneluri. Transformată ulterior în capitel bizantin, piatra a căpătat ornamente apropriate pe latura din dreapta şi pe cea de jos. După caracterele paleografice şi după ligaturi, documentul ar părea din epoca Severilor. Unele indicaţii prosopografice relevate în comentariu ne îndeamnă să-i atribuim totuşi o dată mai timpurie, către mijlocul sec. II e.n.

D. M. Pippidi, St. clasice, VII, 1965, p. 301—306, nr. 3 (= SEG, XXIV 1117). Cf. J. şi L. Robert, BÉ, 1966, 275.

- -
[Ἱ]ερονεικῶ[ν ὀ]νόματα [Μόνι]-
[μος] Ἀπελλᾶ, Γλύκω[ν Γ]λύκωνος, Αἴλ(ιος) Σω-
- - - - - -, Αἴλ(ιος) Νίγερ, Νουμῆνις Θεοδώρου, Κόρος
Φαρνάκου, Ροῦφος Φοίβου, Αἰσχρίων Κορίνθου,
Γλύκων Πίστου, Μεννύλος Χρυσίωνος,
Θεόφιλος Ἀλεξάνδρου, Γα[ῦκος] Πρόκλου, Γλύ-
κων Γλύκωνος, [Ἕ]λις Νουμηνίου, Μακρεῖ-
νος Ἰουλιανὸς οἱ Ἀλεξάνδρου, Θεόδωρος
Νεικηράτου, Ἰνγένους Σίννου, Κοΐντος Κοΐντου,
Ἀκυλενὸς Λουκίφερ, Διονυττᾶς Πίστου,
Αἴλ(ιος) Τειμοθῆς, Παπίας Ἀνθᾶ, Αἴλ(ιος) Ἑρ-
μογένης, Ἡρακλείδης Ἡλίου, Καλλέ-
ας Δορυφόρου, Πολύτειμος Ἀρτεμι-
δώρου, Τειμοκλῆς Ἀνθᾶ, Κορβούλων Μάρ-
κου, Ἡλιόδωρος β', Ἰούλιος Μάσκμος, Σητώνιος Ῥεστιτοῦτος, Πολύστρατος Διο-

https://biblioteca-digitala.ro

δότου, Αἴλ(ιος) Εὔτυχος, Ἀπφοῦς β', Δομέτις
Λουκίου, Αἴλ(ιος) Ροῦφος, Φούλβιος Τελέσφο-
ρος, Φίλιππος β', Χρυσίων Νέστορος, Μέσ-
σιος Κορνήλιος, Παπᾶς Πίστου, Ἑρ-
μόδωρος Ἀρτεμιδώρου, Τέρ-
τις Διονυσίου, Ἀλέξανδρος.

R. 1 : spre sfîrşit, urmele a două litere imposibil de identificat. —R. 2 : la început, extremitatea inferioară a unei haste verticale; spre mijloc, lacună de două semne ; la sfîrşit, patru litere în parte distruse, unde cred a recunoaşte MONI. —R. 3 : la început, lacună de cca. trei litere. —R. 4 : la început, lacună de două-trei litere, din care ultima probabil un *sigma* lunar. —R. 5 : din prima literă, abia extremitatea inferioară a unei haste verticale. —R. 7 : ΓΑ despărţit printr-un punct de ΠΡΟΚΛΟΥ. —R. 8 : după ΓΛΥΚΩΝΟΣ, lacună de o literă sau două, apoi sigur ΛΙΣ ; conjectura ΗΛΙΣ se întemeiază pe comparaţia cu nr. 201 A, r. 17. —R. 10 : ligatura celor doi *ny* din ΣΙΝΝΟΥ, în totul asemănătoare celei din r. 6, la numele ΜΕΝΝΥΛΟΣ. —R. 16 : după ΗΛΙΟΔΩΡΟΣ, Β izolat prin puncte la jumătatea înălţimii rîndului ; la sfîrşit, ΣΗ, cît se poate judeca fără ligatură. —R. 18 : după Ἀπφοῦς, din nou Β despărţit prin puncte, apoi sigur ΔΟΜΕΤΙΣ. —R. 20: după Φίλιππος, Β între două puncte. O dată mai mult sînt de relevat numeroasele ligaturi, unele foarte anevoie de citit.

„ . . . numele învingătorilor la concursul sacru : Monimos, fiul lui Apellas, Glykon, fiul lui Glykon ; Ail(ios) al lui So . . . ; Ail(ios) Niger ; Noumenis al lui Theodoros ; Koros al lui Pharnakes ; Rufus al lui Phoibos ; Aischrion al lui Korinthos ; Glykon al lui Pistos ; Mennylos al lui Chrysion ; Theophilos al lui Alexandros ; Ga(ukos) al lui Proklos ; Glykon al lui Glykon ; Helis al lui Noumenios ; Macrinos şi Ioulianos, fiii lui Alexandros ; Theodoros al lui Nikeratos ; Ingenuus al lui Sinnos ; Quintus al lui Quintus ; Aquilinus Lucifer ; Dionyttas al lui Pistos ; Ail(ios) al lui Timotheos ; Papias al lui Anthas, Ail(ios) Hermogenes ; Herakleides al lui Helios ; Kalleas al lui Doryphoros ; Polyteimos al lui Artemidoros ; Timokles al lui Anthas ; Corbulon al lui Marcus ; Heliodoros al lui Heliodoros ; Iulius Maximus ; Setonius Restitutus ; Polystratos al lui Diodotos ; Ail(ios) Eutychos ; Apfos al lui Apfos ; Dometis al lui Lucius, Ail(ios) Rufus ; Fulvius Telesphoros ; Philippos al lui Philippos ; Chrysion al lui Nestor ; Messius Cornelius ; Papas al lui Pistos ; Hermodoros al lui Artemidoros ; Tertis al lui Dionysios ; Alexandros."

Prima problemă ridicată de lista de nume care precede priveşte împrejurarea care a prilejuit-o. Faptul că în r. 2 al textului se arată că e vorba de învingători la un concurs sacru nu ne lămureşte asupra naturii concursului, nici a divinităţii pentru cinstirea căreia se va fi desfăşurat. La amîndouă aceste întrebări am încercat a răspunde în BCH, LXXXIV, 1960, p. 434—458 (= *Scythica Minora*, p. 230—245), emiţînd ipoteza că e vorba de o întrecere muzicală, din cele organizate periodic în cadrul cultului

https://biblioteca-digitala.ro

lui Dionysos (despre concursurile sacre în lumea greacă, v. J. şi L. Robert, *La Carie*, II, p. 184, nr. 84; L. Robert, *Hellenica*, XIII, p. 139; id. Ἀρχ. Ἐφημ., 1969, p. 55, n. 8; J. Pouilloux, Rev. arch., 1971, p. 291—294). Modul cum e redactată lista nu lasă îndoială asupra faptului că indivizii ale căror nume se înşiră s-au distins cu toţii în aceeaşi împrejurare, ceea ce nu se potriveşte decît cu membrii unui grup de ὑμνῳδοί, de felul celor menţionaţi în documentul cu nr. 100, 207.

A doua problemă ce trebuie să ne reţină atenţia e data inscripţiei, despre care am arătat înainte că, după date prosopografice, sîntem îndemnaţi s-o atribuim sec. al II-lea, un *terminus post quem* fiindu-ne oferit de numeroşii *Aelii* a căror cetăţenie romană n-a putut fi dobîndită decît în timpul domniei lui Antoninus Pius (r. 4, 12, 12—13, 18, 19).

Către aceeaşi încheiere ne îndeamnă împrejurarea că o serie de nume din lista noastră figurează întocmai în catalogul nr. 201, ale cărui legături cu marele *album* al gerusiei din anul 138 (nr. 193) au fost bine puse în lumină de I. I. Russu (SCIV, IX, 1958, p. 39—56). Toate aceste potriviri de nume, la care s-ar putea adăuga şi unele mai puţin sigure (cum ar fi Καλλίστρα[τος Κάρπου] din r. 6 al listei studiate de Russu, acelaşi, poate, cu Καλλίστρατος Κάρπου din catalogul nr. 193 B 45), nu lasă îndoială asupra faptului că întreg grupul de documente la care am avut prilejul să mă refer datează din aceeaşi vreme — aproximativ mijlocul sec. II e.n. — şi că privesc activităţi religios-culturale desfăşurate de membrii unei pături a societăţii histriene care e în esenţă aceeaşi. Această împrejurare contribuie la fixarea unei date pentru textele avute în vedere, oferind totodată o bază temeinică pentru viitoarele studii de prosopografie a Histriei sub împăraţii Antonini. De pe acum stabilirea anumitor filiaţii şi rudenii devine posibilă, dar mai ales cîştigă în precizie cunoştinţele noastre despre stratificarea socială a Histriei în primele veacuri ale stăpînirii romane, cînd o mînă de oameni cu stare concentrează în mîinile lor preoţiile şi demnităţile laice, eternizîndu-şi numele în inscripţii ce ni-i înfăţişează sub un aspect sau altul al variatelor lor îndeletniciri.

Sub raportul obîrşiei, aceşti privilegiaţi sînt în marea lor majoritate greci, — unii de curînd trecuţi la cetăţenia romană, cum se poate înţelege din unele gentilicii sau *cognomina* folosite cu mai multă sau mai puţină consecvenţă. Romani adevăraţi apar în lista noastră prea puţini: Aelius Niger (r. 4), Iulius Maximus (r. 16), Setonius Restitutus (r. 17), Messius Cornelius (r. 20—21), şi încă îndoiala e permisă dacă şi în aceste cazuri n-avem a face cu greci *romanizaţi*, sau cu greci care au adoptat nume romane, într-o vreme cînd amestecul de neamuri şi tendinţa tot mai accentuată spre egalizarea grecilor cu romanii duce la o „încurcătură a numelor" (*Namenverwirrung* cum s-a spus), care face desfătarea şi canonul onomatologilor de vocaţie. Oricum, numele Messius Cornelius, abia citat, trebuie apropiat, socot, de numele [M]essiei Pudentilla, restituit de I. I. Russu în inscripţiile cu nr. 359 şi 360, în care se menţionează litigiul de hotărnicie iscat în timpul administraţiei moesice a lui Ovinius Tertullus între locuitorii satului Buteridava, situat în teritoriul rural al Histriei şi o femeie în care poate că nu e greşit s-o vedem pe propria fiică a importantului personaj din zilele lui Antoninus Pius sau Marcus Aurelius.

https://biblioteca-digitala.ro

Dintre celelalte nume pomenite în listă, de o semnalare specială se învrednicesc mai ales cele ce urmează :

R. 4 : Κόρος. Considerat lidian de Sundwall şi Buckler, e, în realitate, cum a arătat în mai multe rînduri L. Robert, un bun nume grec, format de la subst. κόρος, "belşug, bogăţie" (*Ét. épigr. et philol.*, p. 175; *Noms indigènes*, p. 56 : „C'est un nom de bon augure, emprunté à 'l'idéologie' matérielle de l'époque"). Acelaşi autor citează exemple de folosire a numelui la Thyatira, Efes, Cyzic şi Abdera.

R. 5 : Φαρνάκου (patronimul precedentului). Din prima literă a rîndului nu s-a păstrat decît extremitatea inferioară a unei haste verticale : Φ sau Ψ, prin urmare. În prima ediţie a inscripţiei citeam Ψαριακοῦ, nume derivat fie de la ψάρ, „graur", fie de la ψάρι, formă populară pentru ὀψάριον, „peşte gătit sau conservat" şi, în general, „peşte". Conjectura părea plauzibilă, în măsura în care numele greceşti formate din substantive care înseamnă păsări sau peşti sînt foarte numeroase, cum au dovedit-o Fr. Bechtel (*Hist. Personennamen*, p. 580 urm., 607 urm.), iar acum în urmă L. Robert (în *Noms indigènes*, p. 165—167). Lecţiunea Φαρνάκου mi se pare astăzi preferabilă, dacă nu uităm că e vorba de un nume larg răspîndit în Pont (unde e atestat şi ca nume dinastic) şi că legăturile economice dintre Histria şi ţărmul de Nord al Asiei Mici au fost statornice în epocile elenistică şi romană.

R. 7 : Γα[ῦκος]. Abrevierea ar putea fi citită şi Γα[ῦρος] (Robert, *Stèles funéraires*, p. 146), la rigoare chiar şi Γά[ιος]. Mi se pare firesc să aleg însă un nume des întîlnit nu numai în oraşul nostru (nr. 197), dar şi la Tomis (AEM, XI, 1888, p. 44, n. 57, r. 33), la Callatis (IG, XI 4, 1298) şi în Byzanţ (Γαύκιον : Robert, *Stèles funéraires*, p. 145). Cu privire la trecerea de la Γλαῦκος la Γαῦκος (dispariţia lui λ velar prin disimilare, sub influenţa lui υ din diftong?), cf. Mihailov, *Langue des inscr.*, p. 87.

R. 10 : Ἰνγένους Σίννου. Primul e, evident, transcrierea greacă a lat. *Ingenuus*. Mult mai rar e patronimicul Σίννου, de la un nominativ Σίννος sau Σίννας, ambele atestate (IG, IX 1^2, 400 şi IX 1, 872 = Peek, GVI, 2017), cum aminteşte L. Robert, *Noms indigènes*, p. 240 (unde discută şi alte nume din aceeaşi rădăcină : Σίνναρος, Σιννέας etc.).

R. 11 : Ἀκυλενὸς Λουκίφερ, *Aquilinus Lucifer*.

R. 11 : Διονυττᾶς Πίστου. Personajul figurează şi în lista de nume nr. 211.

R. 16 : Ἰούλιος Μάσκμος, *Iulius Maximus*.

R. 16—17 : Σητώνιος Ῥεστιτοῦτος, *Setonius Restitutus*. Un Ῥεστιτοῦτος şi într-o inscripţie greacă din Magnesia (Robert, *Noms indigènes*, p. 220).

R. 18 : Ἀπφοῦς : astfel pe piatră. Dacă nu-i cumva vorba de o greşeală a lapicidului, care a gravat OY în ligatură, în locul simplului omicron aşteptat, avem a face cu o variantă mai rară a numelui cunoscut îndeobşte ca Ἄπφος. La Histria, într-o altă inscripţie (cunoscută mai demult, nr. 296), patronimul Ἄπφου a fost de fiecare dată socotit ca genitiv al lui Ἄπφος. Textul pe care-l comentăm ridică însă întrebarea dacă[1] într-un caz şi în celălalt n-avem cumva a face cu genitivul nominativului Ἀπφοῦς, şi tot aşa în inscripţiile IPE, IV 286 şi 355 din Pantikapaion

https://biblioteca-digitala.ro

(tot acolo, şi tot de la acelaşi nume, cf. şi forma de genitiv Ἄπφουτος : IAK, X, 1904, p. 82). De reţinut, de altă parte, că Ἀπφοῦς, la nominativ, apare în mod sigur în mai multe texte din Bithynia şi chiar din Sudul Dunării într-o inscripţie funerară din Cillae : ...Ἡδύλος καὶ Ἀπφοῦς καὶ Χρῆστος ἀδελφῷ μνήμης χάριν (IGB, III 1, 1521 ; despre declinarea numelor proprii în -ους, gen. -ου, vezi şi G. Mihailov, *Langue des inscr.*, p. 127).

Oricum ar sta lucrurile în această privinţă, prilejul e bun pentru a arăta că, după cercetări mai vechi şi chiar în lucrări mai noi, numele de care ne ocupăm a fost socotit cînd ca lycian sau frigobitinic (J. Sundwal, *Die einheimischen Namen der Lykier* .., Leipzig, 1913, p. 51 urm. ; G. Seure, BCH, XXV, 1901, p. 321), cînd ca „trac" sau „traco-getic" (D. Dečev, *Charakteristik*, Sofia, 1952, p. 88 ; I. I. Russu, SCIV, IX, 1958, p. 58). Despre răspîndirea lui în lumea tracă stau, într-adevăr, mărturie textele pe care le-am citat, iar despre marea-i frecvenţă în Asia Mică, numărul cu adevărat impresionant de documente unde se pomeneşte mai ales forma feminină a numelui, cu mai multe variante de grafie : Ἄπφη, MAMA, VII 107 (în acelaşi timp şi în Europa : IPE, II 217 ; Robert, *Stèles funéraires*, p. 142) ; Ἄπφια : MAMA, I 117 ; IV 122, 304, 320 ; VII 153, 155, 237, 356 (fără să lipsească nici din Dobrogea : mai departe, nr. 291) ; Ἄφια : MAMA, I 4 ; Ἄπφια : MAMA, IV 17, 276 A, 310, 317 ; VI, 133 141 A, 353 (acum şi Robert, *Stèles funéraires*, p. 144).

Problema obîrşiei unui nume nu e rezolvată însă numai cu fixarea ariei lui de răspîndire. De aceea, împotriva explicaţiilor micro-asiatică ori tracă, L. Zgusta şi, mai de curînd, L. Robert au subliniat cu vigoare împrejurarea că rădăcina tuturor acestor nume se întîlneşte în vocabularul grec. „Nach Eustath. 565, 23 ist ἀπφά oder ἄπφα eine zarte Aussprache von Gebrüdern, Geschwistern und Geliebten" — scrie primul (*Personennamen*, p. 296), iar cel de-al doilea, vorbind de numele Ἄπφη, Ἀπφουτίων, Ἄπφος : „pour le sens de ces noms en grec, tirés d'un hypocoristique de parenté, voir A. Cameron, *Studies Buckler*, p. 47, n. 7 ; P. Chantraine, RevPhilol., 1952, p. 95 ; *Études sur le vocabulaire grec*, 16 ; H. Erbse, *Untersuch. attizist. Lexika*, 1950, p. 108, n. 166 (Aelius Dionysius : ἀπφά, ἀδελφῆς καὶ ἀδελφοῦ ὑποκόρισμα) avec les renvois aux autres lexicographes ; le très large emploi hypocoristique est montré par Eustathe, 565, 27 : ἄπφιον, ὑποκόρισμα ὃν ἐρωμένης (*Stèles funéraires*, p. 142 ; cf. *Noms indigènes*, p. 154).

R. 23 : Ἀλέξανδρος, nume fără patronimic. Dacă nu-i vorba de o omisiune a lapicidului (puţin probabilă), individul e fie un libert, fie născut din tată necunoscut.

197

Muz. Histria, inv. 297. Stelă de marmură ruptă sus, descoperită în campania 1954 în sectorul de SE al cetăţii. Partea inferioară, nelucrată, era destinată să fie fixată într-o bază. Cîmpul inscripţiei, pe două coloane, e adîncit în raport cu chenarul care-l înconjoară. Dimensiuni (inclusiv profilele şi partea nescrisă) : 47 ×69 ×12 cm. Înălţimea literelor : 15 mm (în rîndurile 9—12 din col. a II-a şi pe profilul inferior : 20 mm). Ultimul nume din col. I şi cele două nume săpate pe marginea de jos a chenarului

https://biblioteca-digitala.ro

par a fi fost adăugate ulterior : numai aci *omicron* are forma rombică iar *sigma* e lunar. Tot aci se relevă singurele ligaturi. Cu multă probabilitate, a doua jumătate a sec. II e.n.

D. M. Pippidi, St. clasice, VIII, 1966, p. 55, nr. 19 (= SEG, XXIV 1118).

Βαλεντεῖνος Κάστου
Χαιρέας Ξενοχάρους
Ποντικὸς Ἑρμοδώρου
Κάστος Πονπείου
[Ἀραβιανὸς Ἀραβιανοῦ]
Κάστος Τερτίου
Μακρεῖνος Γαύκου
Κησέρνιος Ῥωμανοῦ
Παρθενοπαῖος Πωλλίωνος
Σεραπίων Ἀπρωνιανοῦ
Χρυσιανὸς Χρύσου
Ἀλέξανδρος Λουκίου
Σουλπικιανὸς Κάστου
Λούκιος Ἡρακλείδου
Νείλων Ξενοχάρους
Γαῦκος Γαύκου
Κάστος Νυμφιδιανοῦ

ΜΟΙ
Λυσίμαχος Θεοδώρου
Καλανδίων Γλύκωνος
Αἰμίλιος Αἰλιανοῦ
Βαλέριος Ἡλίου
Ἄνδρων Λονγείνου
Αἴλιος Μαρτεῖνος
Παῦλος Παύλου
Ἀντίοχος Ἀσκληπιοδώρου τὸν τελαμῶνα ἀφιέρωσα γραμματεύοντος Λουκίου Βρουτίου.

Αἴλιος Ἐλευθερίων

Col. I, deasupra r. 1, urme vagi de scris din care nu se distinge nimic. — R. 5 : Ἀραβιανοῦ adîncit în raport cu restul suprafeţei scrise ; fără îndoială e vorba de o revenire a lapicidului : patronimicul a fost şters şi scris a doua oară. În tot restul inscripţiei citirea sigură.

. . . . . .
Valentinus al lui Castus
Chaireas al lui Xenochares
Pontikos al lui Hermodoros
Castus al lui Pompeius
Arabianus al lui Arabianus
Castus al lui Tertius
Macrinus al lui Gaukos
Caesernius al lui Romanus
Parthenopaios al lui Pollio
Serapion al lui Apronianus
Chrysianos al lui Chryses
Alexandros al lui Lucius
Sulpicianus al lui Castus
Lucius al lui Heracleides
Neilon al lui Xenochares
Gaukos al lui Gaukos
Castus al lui Nymphidianus

MOI . . . . . .
Lysimachos al lui Theodoros
Kalandion al lui Glykon
Aemilius al lui Aelianus
Valerius al lui Helios
Andron al lui Longinus
Aelius al lui Martinus
Paulus al lui Paulus
Antiochos al lui Asclepiodoros am consacrat lespedea, secretar fiind Lucius Bruttius

Aelius Eleutherion

https://biblioteca-digitala.ro

Listă de membri ai unei asociații de caracter nedeterminat săpată cu cheltuiala unuia din ei, Antiochos al lui Asclepiodoros, sub îngrijirea secretarului asociației Lucius Bruttius. Oricare-i va fi fost caracterul (cu alt prilej am făcut presupunerea că ar fi vorba de o grupare muzicală), ne găsim în fața unei asociații numeroase și bine organizate, dispunînd măcar de un președinte (care a putut fi darnicul Antiochos, obligat la acest act de liberalitate tocmai de poziția-i eminentă în sînul colegiului : cf. nr. 193) și de un secretar, organ indispensabil al oricărei asociații profesionale sau religioase (Poland, *Vereinwesen*, p. 135 urm.).

În ansamblu, trebuie relevat numărul mare al numelor și patronimicelor de origine romană : Valentinus, Castus, Pompeius (în acest caz ortografiat *Ponpeius*), Tertius, Caesernius, Pollio, Apronianus, Sulpicianus, Aemilius, Aelianus — chiar dacă nu va fi fiind vorba de romani propriu-ziși (care n-ar fi renunțat desigur să-și înșire obișnuitele „trei nume"), ci de greci romanizați. De o mențiune specială se învrednicesc și unele nume exotice, ca semiticele *Martinus* și *Arabianus*, teoforul *Serapion*, *Neilon* (de la numele fluviului Νεῖλος), *Kalandion* (de la Καλάνδαι, lat. *Calendae*) și altele. În sfîrșit, nu poate fi trecută cu vederea lipsa numelor grecești de tradiție milesiană (Hegesagoras, Hippolochos, Aristagoras etc.), care constituie una din trăsăturile notabile ale inscripțiilor histriene nu numai din epoca elenistică, dar și din cea romană.

198

Muz. Histria, inv. 150. Stelă de marmură cu fronton, ușor vătămată la stînga, aflată la săteanul Ion Ganea din comuna Istria, în curtea căruia se găsea de mulți ani, ridicată probabil din cetate în cursul primului război mondial împreună cu alte inscripții în parte recuperate. Dimensiuni : 43 ×28 ×24 cm. Înălțimea literelor : 13 mm. După scris, din a doua jumătate a sec. II e.n.

D. M. Pippidi, *Histria I*, p. 546, nr. 22, reeditată în Dacia, N.S., III, 1959, p. 293, nr. 1 (= *Epigr. Beiträge*, p. 157, nr. 1); *Studii ist. rel.*, p. 238 (= SEG, XIX 481.)

Ἀγαθῇ Τύχῃ
Ἱερωμένου Διογ[έ]-
νου Ἀθηνάδου β'
Διονύσου Καρποφό-
ρου ἱερεῖς· Ἡρόφαν-
τος Αἰσχρίωνος,
Ἡράκων Ἀριστομά-
χου, Διονύσιος
[Ἀ]θηνάδου,
Ἀριστομένης
[Ἀ]ρτεμᾶ.

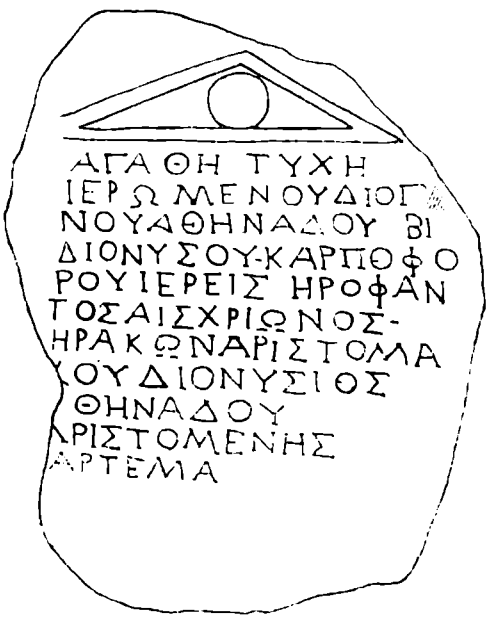

https://biblioteca-digitala.ro

R. 2 : primele două litere șterse, dar încă citețe. —R. 7 : din H vizibilă numai hasta dreaptă. —R. 8 : din X, extremitatea de sus a unei haste înclinate. —R. 9—11 : primele litere căzute, dar ușor de reconstituit.

„Noroc bun! În timpul celui de-al doilea sacerdoțiu al lui Diogenes fiul lui Athenades, ⟨pus-au această piatră⟩ preoții lui Dionysos Dătătorul-de-roadă : Herophantos al lui Aischrion, Herakon al lui Aristomachos, Dionysios al lui Athenades, Aristomenes al lui Artemas".

Despre împrejurarea care a determinat săparea stelei nu se poate spune mai mult decît în cazul inscripțiilor cu numerele 199, 203, 204 : rostul lor a fost să perpetueze amintirea unor „echipe" sacerdotale cu prilejul intrării sau ieșirii din funcție, la date care nu par să fi fost prea depărtate (cu excepția nr. 143, care e din primii ani ai sec. al III-lea).

Numele înșirate în dedicația de care ne ocupăm se întîlnesc toate în lista fruntașilor gerusiei din anul 138 (nr. 193), ceea ce nu-i desigur o întîmplare. Numele — mai ales cînd nu e vorba de unele de tot comune, cum ar fi, în lumea greacă, Diogenes sau Dionysios — își au epocile și ariile lor de răspîndire, în funcție de împrejurări asupra cărora nu e locul să ne oprim. Constatarea că persoanele pomenite într-un document poartă nume frecvent atestate într-un anumit loc și într-o anumită perioadă nu e lipsită de semnificație. Dacă, în cazul nostru, unul din membrii colegiului preoțesc se numește Herakon, fiul lui Aristomachos, iar în lista membrilor gerusiei (col. A, r. 45) se citește Aristomachos fiul lui Herakon, nu e absurd să presupunem (dacă nu uităm că în familiile grecești se dădea nepoților, și îndeosebi primului născut, numele bunicului după tată : Demosth., *Adv. Boeot.*, 1002; cf. S. Reinach, *Traité d'épigraphie grecque*, p. 503—504; Chr. Habicht, Chiron, II, 1972, p. 110—113) că Herakon al lui Aristomachos era fiul unui Aristomachos fiul lui Herakon, fruntaș al vieții publice histriene și membru al gerusiei din anul 138. În aceste condiții, dedicația de care ne ocupăm ar data cu multă certitudine din a doua jumătate a sec. II, cum am arătat mai sus pornind de la unele particularități de ordin paleografic.

199

Muz. Histria, inv. 307. Fragment al unei stele de marmură ruptă la stînga și sus, găsit nu se știe în ce împrejurări între 1928 și 1941. Dimensiuni : 23 × 22 × 6,5 cm. Înălțimea literelor : 13—15 mm. Scris stîngaci, gravură superficială. Numeroase ligaturi. *Omicron* rombic și *sigma* dreptunghiular, caracteristice pentru documentele din epoca Severilor.

D. M. Pippidi, Dacia, N.S., III, 1959, p. 400, nr. 5 (= *Epigr. Beiträge*, p. 163—164, nr. 5); *Studii ist. rel.*, p. 247, nr. 6 (= SEG, XIX 478).

```
  ----------I
2 ----------παρ
  ----------φανου
4 ----------ου τῆς
  [----------ἡ σπεῖρα] Διονυσι-
```

https://biblioteca-digitala.ro

6 [αστῶν - - - - - - - - - - - - - - -] οἱ περὶ ἱερέα
[- - - - - - - - - - - - - - Ξεν]άνδρου καὶ
8 - - - - - - - - - - - - Λουκίου ἀρχιμ(ύστην).

R. 1 : la sfîrșit, hastă verticală. — R. 2 : între Π și P, literă anevoie de recunoscut. — R. 6 : la început, O în parte distrus, I abia perceptibil. — R. 8 : ultima literă anevoie de identificat : M, probabil.

Din comparația cu numerele 98, 99 rezultă că ne găsim înaintea unui document săpat din inițiativa și cu cheltuiala unei asociații de credincioși ai lui Dionysos — σπεῖρα Διονυσιαστῶν — designată, potrivit obiceiului, cu numele cîtorva demnitari sub a căror îndrumare aceasta își desfășura activitatea. Dacă în r. 5 conjectura σπεῖρα are multe șanse de probabilitate, aceasta nu înseamnă că asociația de la care emană documentul ar fi una și aceeași cu σπεῖρα „închinătorilor vîrstnici ai lui Dionysos" din zilele lui Elagabal (supra, nr. 99). Comparația celor două pietre ne îndeamnă mai curînd spre concluzia contrară, și la fel împrejurarea că, în contrast cu numeroșii demnitari ai altor asociații, σπεῖρα care a consacrat dedicația noastră nu pare să fi avut mai mult de un ἱερεύς și de un ἀρχιμ(ύστης), în raport cu ale cărui atribuții v. W. Quandt, *De Baccho ab Alexandri aetate in Asia Minore culto*, Halle, 1912, p. 249 și textele citate în *Studii ist. rel.*, p. 263—264.

200

Muz. Histria, inv. 403. Lespede de marmură cu fronton, perfect conservată — cu excepția cîtorva mici rupturi pe marginea dreaptă — descoperită în Zona sacră, în campania 1960. În mijlocul frontonului, amforă în relief. Dimensiuni : 74 × 39 cm. Înălțimea literelor : 12—15 mm. Scris „apicat". Reglaj. Sec. II e.n.

D. M. Pippidi, St. clasice, XVII, 1977, p. 104—105, nr. 5.

Αἰσχρίων Β' (Αἰσχρίωνος) Τελέστου
Μοιρόδωρος Ἡγησαγόρου
Ἀθηνάδης Αἰσχρίωνος
Δημοχάρης Γρηγόρου
5 Χαιρέας Ζουρηι
Νεῖλων Συνεκδήμου
Νείκανδρος Νεικίππου
Ἀπολλώνιος Ἀρτεμιδώρου
Σουσουλων Πατει
10 Πανκράτης Ζεισκεαγι
Μόνιμος Πίστου
Πολυαίνετος Γρηγόρου

„Aischrion al lui Aischrion, fiul lui Telestes, Moirodoros al lui Hegesagoras, Athenades al lui Aischrion, Demochares al lui Gregoros, Chaireas al lui Zoures, Neilon al lui Synecdemos, Nikandros al lui Nikippos, Apollonios al lui Artemidoros, Sousoulon al lui Pates, Pancrates al lui Zeiskeagos, Monimos al lui Pistos, Polyainetos al lui Gregoros".

https://biblioteca-digitala.ro

Faptul că pe frontonul stelei e sculptată în relief amfora semnalată mai sus ne dă dreptul să presupunem că gruparea ai cărei membri sînt înşiraţi în listă era de caracter dionisiac, poate coriști participanţi la un concurs muzical (cf. numerele 167, 207.)

Cele mai multe nume sînt curat greceşti, dar alături de ele sînt de semnalat şi altele, de origine tracă sau iraniană. Ζουρηι, din r.5, genitivul tracului Ζουρης (atestat şi la Olbia, IPE, I² 23 : Καῖσαρ Ζουρη) ar fi, după Vasmer şi Tomaschek *(Die alten Thraker*, II 2, p. 40), hipocoristicul numelui unui cunoscut rege dobrogean Ζυραξης (Dion Cas., LXVII 6); Σουσουλων (tot la Olbia, IPE, I² 116.4 : Αβροαγος Σουσουλωνος) ar fi, după Zgusta, § 709, şi Tomaschek, II 2, p. 44, de origine sarmatică; tot în r. 9, Πατει, probabil genitivul unui Πατης atestat în Regatul Bosporan şi în Egipt, ar fi şi el de origine iraniană sau egipteană, după G. Mihailov, Linguistique Balkanique, XIII, 1969, p. 42—43. În sfîrşit, Ζεισκεαγι, din r. 10, e probabil înrudit cu numele trace Ζειζας, Ζιειζις, Ζεισις (Dečev, *Thrak. Sprachreste*, p. 178—179; cf. L. Robert, RevPhilol, XXXIII, 1959, p. 180, nr. 5).

201

Muz. Histria, inv. 26. Fragment din partea de mijloc a unei mari stele de marmură, găsit între 1916—1922 în piaţeta din faţa „basilicii bizantine de S—E", ca simplu pavaj de stradă, cu faţa scrisă în sus, ceea ce explică faptul că inscripţia e aproape cu totul ştearsă. Dimensiuni: 50 × 60 × 13 cm. Înălţimea literelor: 15 mm *(omicron* mai mic). După ediţia descoperitorului, reluată şi în oarecare măsură îmbunătăţită în SEG, II (1924) de Ad. Wilhelm, Hiller von Gaertringen şi Crönert, o ediţie nouă, cu numeroase citiri noi, a fost publicată de I. I. Russu în 1958, pe temeiul unor continue comparaţii cu alte liste de nume apărute la Histria în cursul săpăturilor recente. Faţă de această ultimă ediţie, cea a lui Pârvan, din 1923, reprezintă un stadiu depăşit al textului, pe care ar fi inutil să-l redăm în notele critice şi la care nu vom avea a ne raporta decît prea puţin în comentariul ce urmează.

V. Pârvan, *Histria VII*, p. 39—45, nr. 38 (= SEG, II, 457); I. I. Russu, SCIV, IX, 1958, p. 39—56.

1 ---------- Τ ----------
2 ---------- Τ ------ Υ ----------
3 [Κ]λ[ε]ίτ[ων Ι - - - -] ------ς Ἐπαφρόδειτος
4 Γλύ[κ]ων Γ[λύκωνος] [Θεόδωρος] Νεικηράτου
5 Νουμήνιος [Θεοδώρου] Π[ολ]ύσ[τρ]ατος Διοδότου
6 Καλλίστρα[τος Κάρπου] Σ[ητώνιος] Ῥεστιτοῦτος
7 Γλύκ[ων] Πίστο[υ] ---------- ς Φιλίππου
8 Μέννυλος Χρυσί[ωνος] --------- ιος Χρυσίωνος
9 Δημοσθένης ---------- [Οὔλ]π. Ἰανουάρις
10 Μ. Αἴλ. Νίγερ [Οὔλ]π. Ἡλιόδωρος
11 Δομίτιος Λου[κίου] [Κορ]βούλων Μάρκου

https://biblioteca-digitala.ro

12 Ἰουλιαν[ός] - - - - - - - - - -	[Φί]λιππος Ἱερονύμου
13 Μόνιμ[ος] - - - - - - - - - - - -	- - - - - Αἴλ. Ἑρμῆς
14 Καλλέας [Δορυφόρου]	- - - - - το[γέ]νης Μοιροδώρου
15 Κοίντος [Ῥωμα]ν[οῦ]	[Κο]ίντος Κοίντου
16 Μακρεῖνος Γ[αύκου]	- - - - - ισιας Πεισιθέου
17 Ἥλις Νουμη[νίου]	[Δημ]οκράτης Θεαγένου
18 Μ. Σαιτ - - - - - - - - - - - -	- - - - - - - - σσιος Ἡρακλᾶς
19 Οὔλπ. Πολύτ[ειμος]	Γ. Οὐαλέριος Οὐάλης
20 Παπᾶς [Πί]στου	Φούλβιος Δέκμος
21 Παπίας Ἀν[θᾶ]	Εὐάρεστος Οὔλ. Ἀρτεμιδώρου
22 [Τ]ειμοκλῆς Ἀν[θ]ᾶ	Χρυσίων Νέσ[τορος]
23 [Μέσ]σιος Κορνῆλις	Ι ΙΝΣ - - - - - - - - - - - - - - - -
24 - - - - - - - - σι - - - - - - - - - -	- - - - - - - - - - - - - - - - - - -

Literele din r. 1—2 sînt descifrate de Russu; ediția Pârvan începea cu actualul r. 3. — R. 15: Κοίντος [Ῥωμα]ν[οῦ] Pippidi (cf. nr. 207, r. 20); Russu: Κοίντος [Κοί]ν[του], dar cf. același rînd, col. II.

Ca și propria-mi conjectură cu privire la col. I, r. 15, cele mai multe din citirile noi ale lui Russu se întemeiază pe comparații cu alte liste de nume descoperite la Histria în anii de după cel de-al doilea război mondial. Parte din acestea sînt de pe la jumătatea sec. al II-lea sau din a doua jumătate a acestui secol, ceea ce, ajutîndu-ne să cunoaștem un număr relativ mare de fruntași ai societății histriene din zilele Antoninilor și ale Severilor, ne dă putința să stabilim între ei apropieri (în unele cazuri să întocmim chiar genealogii), și, oricum, să propunem întregiri plauzibile acolo unde anumite nume din inscripții ca a noastră ni s-au transmis defectuos.

Dintr-un punct de vedere mai general, din studiul lui Russu la care m-am referit e de reținut concluzia că — departe de a fi anterioară catalogului fruntașilor gerusiei din anul 138, așa cum presupunea Pârvan, lista asupra căreia zăbovim e sensibil mai tîrzie. În loc să constituie (cum s-a crezut de aproape patru decenii) evidența unei „prime gerusii" a Histriei, anterioară aceleia din zilele lui Hadrian, ea reprezintă un simplu *album* al unei oarecari asociații, a cărui dată e alta decît cea preconizată de descoperitor, putînd fi atribuită fără greș domniei lui Antoninus, dacă nu primilor ani ai domniei lui Marcus Aurelius.

Însăși ipoteza după care ar fi existat la Histria *două* gerusii, diferite în timp și diferite și în structura lor, așa cum postula Pârvan întemeiat pe împrejurarea că în intitulația marei liste gravate în 138 se face aluzie la o misterioasă „a doua întemeiere" — ceea ce Pârvan interpreta ca „a doua întemeiere a gerusiei" — „trebuie astăzi abandonată, de cînd descoperirea documentului, publicat mai sus sub nr. 191, ne-a arătat că, în modul de a se exprima al oficialității histriene, „a doua întemeiere" era nu a gerusiei, ci a cetății (δευτέρα κτίσις τῆς πόλεως).

Această problemă lămurită, rămîne să spunem cîteva cuvinte despre numele cetățenilor înșirați în textul reconstituit fie și parțial, prin eforturile lui Pârvan și, mai ales, ale lui Russu. E vorba de circa 40 nume, în marea lor majoritate grecești, dar și de unele romane *(praenomina, gentilicii* ori *cognomina)*, elenizate ca fonetică și grafie. O problemă delicată e aceea a numelor trace, a căror lipsă totală din lista noastră

https://biblioteca-digitala.ro

(în alte *alba* histriene pot fi mai lesne detectaţi) se explică, aşa cum observa şi Russu (*op. cit.*, p. 54), fie prin împrejurarea că natura asociaţiei care ne reţine atenţia nu-i încuraja să aspire a deveni cumva membri, fie, mai probabil, prin aceea că ne-am găsi în prezenţa unui număr de traci asimilaţi, ale căror nume noi, greceşti sau romane, nu mai înfăţişează vreo urmă a adevăratei lor origini etnice.

202

Muz. Histria, inv. 341. Fragment de marmură rupt în toate părţile (cu excepţia unei mici porţiuni din latura stîngă), găsit în campania anului 1959, în săpăturile din Zona sacră. Dimensiuni: 24 × 23 × 9 cm. Înălţimea literelor: 18—19 mm. Sec. II e.n.

D. M. Pippidi, St. clasice, VIII, 1966, p. 54—55, nr. 17 (= SEG, XXIV 146).

Χαιρήμω[ν]
'Αρτεμίδωρο[ς]
Πυθίων 'Απολ[λωνίου? -λωδότου?]
Διονύσιος
Μέμνων Α...
Διονύσιο[ς]
[Μ]όνιμο[ς]
---ΙΩΡ---

R. 1: la sfîrşit, hasta verticală din dreapta a lui N, urmată de altă hastă înclinată spre dreapta. — La sfîrşitul r. 2: unghiurile de sus şi de jos ale lui Σ. — R. 8: singure literele reproduse, foarte citeţe.

„Chairemon, Artemidoros, Pythion al lui Apollonios, Dionysios, Memnon al lui A..., Dionysios, Monimos...".

Crimpei de *album*, fără îndoială din epoca imperială, cînd numele aci înşirate se întîlnesc în numeroase liste, întregi sau fragmentare. Ce reprezintă acestea, în cazul nostru, e cu neputinţă de spus.

203

Muz. Histria, inv. 351. Fragment al unei stele de marmură cu fronton în mijlocul căruia e săpat un strugure în relief, rupt la stînga şi jos. Înălţimea (inclusiv frontonul): 18 cm; lăţimea: 14 cm; grosimea: 9 cm. Înălţimea literelor: 15 mm (10 mm în r. 1). După scris, de pe la jumătatea sec. II e.n.

D. M. Pippidi, Dacia, N.S., III, 1959, p. 394, nr. 2 (reprodus în *Epigr. Beiträge*, p. 157) (= *Studii ist. rel.*, p. 238—239; SEG, XIX 482).

['Αγα]θῆι τύχηι
['Επ' ἱ]ερέω Διο-
[γένο]υς τοῦ
[.....] Διονύ-
[σου Καρποφό]-
[ρου ἱερεῖς]
- - - - - - - - - - - - - - - - - -

https://biblioteca-digitala.ro

„Noroc bun! Sub sacerdoţiul lui Diogenes, fiul lui..., aceştia au fost preoţi ai lui Dionysos Dătătorul-de-roadă...".
Texte similare sub numerele 198, 199, 204.

204

Muz. Histria, inv. 31 + 31 B. Două fragmente ale unei stele de marmură cu fronton, descoperite, unul, în 1949, în cartierul zis „economic", altul în 1959, în ruinele de lîngă poarta principală a cetăţii. În centrul frontonului, ciorchine de strugure în relief. Cîmpul scris, uşor adîncit, înconjurat de un chenar liniar dublu. Dimensiuni (împreună): 52 × 31 × 8 cm. Înălţimea literelor: 20 mm *(omicron* mult mai mic: în unele cazuri abia de 5 mm). După scris, din ultimele decenii ale sec. II e.n.

Fragmentul superior editat de D. M. Pippidi, *Histria I*, p. 524–529, nr. 15 (= SEG, XIX 483), republicat, împreună cu fragmentul inferior, în St. clasice, VII, 1965, p. 297–298, nr. 1 (= *Studii ist. rel.*, p. 239 – 240; SEG, XXIV 1124).

Ἀγαθῇ τύχῃ
Ἐπ' ἱέρεω Ἰουλίου
Πωλλίωνος Διο-
νύσου Καρποφό-
ρου ἱερεῖς·
Βελτίδιος Σάν-
κτος, Ποσει-
δώνιος Θεο-
πόμπου, Ἀπολ-
λωνίδης Μενε-
χάρμου, Ζω[ίλος (*siue* -ίλων)]
Λυσιμάχ[ου].

R. 11: după Z, hastă verticală putînd fi braţul stîng al unui *omega* unghiular, aşa cum e gravat constant în întreaga inscripţie.

„Noroc bun! Sub sacerdoţiul lui Iulius Pollio ⟨pus-au această dedicaţie⟩ preoţii lui Dionysos Dătătorul-de-roadă: Beltidius Sanctus, Poseidonios al lui Theopompos, Apollonides al lui Menecharmos, Zoilos (sau Zoilon) al lui Lysimachos".

Dedicaţie a preoţilor lui Dionysos Karpophoros dintr-un an de căutat în cea de-a doua jumătate a sec. II e.n. La fel cu celelalte inscripţii de acest fel descoperite pînă acum la Histria lista poartă patru nume, ceea ce întăreşte presupunerea că — măcar în sec. al II-lea — acesta era numărul obişnuit al membrilor colegiului preoţesc al zeului. De reţinut de asemeni imprejurarea că nici unul din numele aci menţionate nu ne e cunoscut prin vreun alt document local, cu excepţia lui C. Iulius Pollio, preotul lui Apollon Tămăduitorul, titularul inscripţiei onorifice nr. 78. Cît priveşte restituirea *Zoilos* sau *Zoilon* din r. 11, pentru ea pledează în primul rînd urmele observate pe piatră, apoi constatarea că lungimea rîndurilor inscripţiei variază între 9 şi 12 semne, cele mai numeroase fiind rîndurile

https://biblioteca-digitala.ro

cu 12 semne. Se adaugă consideraţia că la Histria Zoilon apare şi în inscripţiile cu numerele 193 şi 309. Dintre celelalte nume, toate greceşti şi frecvent atestate în epigrafia histriană, reţine atenţia cel al primului ἱερεύς: Beltidius Sanctus, de bună seamă un grec romanizat, originar din Asia Mică şi păstrînd în numele lui amintirea locului de baştină (Βέλτη· χωρίον Φρυγικόν, după Hesychius). Σάνκτος, de altă parte, care face aci funcţie de *cognomen*, nu de patronimic, e, firește, latinul *Sanctus*, intîlnit într-o inscripţie onorifică din Antalya-Attaleia (G. Bean, în Belleten Türk Tarih Kurumu, XXII, 1958, p. 29, nr. 16; cf. J. şi L. Robert, BÉ, 1959, nr. 417), iar cu grafia Σάγκτος în MAMA, V 18 (tot acolo, femin. Σάγκτη). Pentru a completa aceste sumare informaţii, menţionez şi un Σάνκτος [Ἀγ]αθοκλέους în Sliven, pe teritoriul de azi al Bulgariei (IGB, III 2, nr. 1768). Epitetul Καρποφόρος apare în toate inscripţiile histriene unde zeul e pomenit. Despre el, mai pe larg, în comentariul la nr. 99.

205

Muz. Histria, inv. nr. 390. Fragment dintr-o stelă de marmură cu fronton, rupt sus, jos şi la dreapta, descoperit nu se ştie cînd, nici unde. În mijlocul frontonului, ornament în relief, ca un buton; pe faţa posterioară, reîntrebuinţată, o rozetă schiţată rudimentar. Cît se poate judeca, faţa cu inscripţia a fost folosită întîi: execuţia e mai îngrijită. Dosul stelei e mai grosolan: suprafaţa nu pare să fi fost vreodată netezită. Dimensiuni: 20 × 17,5 × 6 cm. Înălţimea literelor: 1 cm (*omicron* egal cu celelalte litere).

D. M. Pippidi, St. clasice, VIII, 1966, p. 55, nr. 18 (= SEG, XXIV 1122).

Ἀγαθῇι [τύχηι]
Διονύσο[υ Καρπο]-
φόρου ἱ[ε]ρ[εῖς]·
- - - - - - -ΟΥΤΑ- - - - -

R. 1: din *iota* final, începutul hastei. — R. 2: ultimele litere abia vizibile, sfîrşitul complet şters. — R. 3—4: vagi urme de scris, suprafaţa extrem de uzată.

„Noroc bun! Preoţii lui Dionysos Dătătorul-de-roadă...".

Încă o listă de preoţi ai lui Dionysos, dintr-un an pe care nu-l cunoaştem, fără îndoială din sec. II e.n. Alte asemenea liste, mai mult sau mai puţin bine păstrate, se publică sub numerele 203, 204, 206. În fragmentul nostru, după puţinele cuvinte iniţiale, urmau numele preoţilor, probabil în număr de patru.

206

Muz. Histria, inv. 394. Fragment al unei stele de marmură cu fronton şi acrotere, ruptă la dreapta şi jos. În mijlocul frontonului, între două frunze de iederă stilizate, un *cantharos*. Dimensiuni: 42 × 27 × 6 cm. Înălţimea literelor: 15—17 mm. După scris, din a doua jumătate a sec. II e.n.

https://biblioteca-digitala.ro

D. M. Pippidi, *Studii ist. rel.*, p. 239, nr. 3.

Ἀγα[θῇ τύχῃ]
Ἱερε[ῖς Διονύ]-
σο[υ Καρποφό]-
[ρου - - - - - - - - -]

„Noroc bun! Preoții lui Dionysos Dătătorul-de-roadă...".

Texte similare sub numerele 203, 204, 205.

207

Muz. Histria, inv. nr. 259. Placă de marmură ruptă sus, la dreapta și jos, descoperită în campania 1951 în sectorul Casei romane tîrzii *(Domus)*. Dimensiuni: 43 × 53 × 13 cm. Înălțimea literelor: 12 mm. Marginea dreaptă a inscripției e vătămată în chip inegal: mai mult sus, unde lacuna e de aproximativ 10 cm; mai puțin jos, la nivelul ultimelor rînduri, unde lespedea e aproape întreagă. Suprafața pietrei fiind în mai multe locuri roasă și literele tocite, citirea e anevoioasă, pe alocuri nesigură. Scris îngrijit, deși lipsit de eleganța altor documente histriene contemporane. După caracterele paleografice și unele indicii de ordin prosopografic relevate în comentariu, din anii 140—160 e.n.

D. M. Pippidi, BCH, LXXXIV, 1960 (2), p. 434—455; *Contribuții*², p. 401—431 (reluată în *Scythica Minora*, 230—249; SEG, XXIV 1115). Cf. I. Stoian, *Études histriennes*, p. 147—166; G. Mihailov, Epigraphica, XLI, 1979, p. 7—42.

[- - - - - - - - - - - -]ΣΑΜΟ [- - - - - - - - - - - - - - - - - - -]
[- - νικήσαν]τες ἐπὶ ἀγωνοθέτο[υ - - - - - - - - - - - - - -]
[- - - - - -], προστατούντων δὲ Μ. Ο[ὐλ. Ἀρτε]-
[μι]δώρου, πρώτου ποντάρχου καὶ υἱο[ῦ τῆς]
[π]όλεως, Μ. Οὐλπ Καλλιστράτου, Μ. Οὐλ. Σα[βει]-
[νι]ανοῦ, Μ. Οὐλ. Πραίσεντος, Μ. Οὐλ. Γερμανικο[ῦ],
[Τ.] Κομινίου Εὐξενίδου νεωτέρου, ποντάρχου,
[Μ.] Οὐλ. Δημητρίου, Διογένου Κάρπου, Ἀρτεμι-
[δώ]ρου Κάρπου, Καλπουρνίου Κάρπου, Ἡροδ[ώ]-
[ρο]υ Κάρπου, Καλλιστράτου Κάρπου, Αἰλ. Ἀρτε[μι]-
[δώ]ρου Διοσκουρίδου, Π. Αἰλ. Φαιδρίου, Κάρπου [Ἀ]-
[πο]λλοδώρου, Διονυ[σ]ίο[υ] Μοιροδώρου, Χαιρή[μο]-
[νο]ς Παπίου, Πωλλίωνος Μέμνονος, Θεοκλέου
[- -]ΙΑ, ἀρχιερατεύοντος Π. Αἰλ. Ἑκαταίου, με-
[σο]χορήσαντος δὲ Μ. Αἰλ. Οὐαλεριανοῦ, τὸν ἱε-
[ρὸ]ν ἀγῶνα· ὀνόματα τῶν ἱερησαμέν[ω]ν
[κα]ὶ συ⟨ν⟩αγωνισαμένων καὶ [φ]ιλοτειμισαμέ-
[νω]ν *vvv* [Μ.] Οὔλ[π.] Οὐαλερια[νός] *vvv*
[Πίστ]ος Γλύκ[ω]ν[ο]ς, Γ. Οὐαλέριος Πρόκλ[ος],
[- - - - -]νος Γερμαν[οῦ], Ῥωμανὸς Κοίντος,
[...]ος Μενεκράτ[ου], ΛΙ . . ΛΙΣ Καλλικλέου

https://biblioteca-digitala.ro

R. 1 : aproape în întregime distrus; din cele patru litere notate, abia ultimele două sigure. —R. 2 : din primul T, extremitatea inferioară a hastei verticale; la sfîrşit, după O, hasta verticală a lui Y. —R. 3 : la început, după o lacună de circa patru litere, extremitatea inferioară a unei haste verticale, apoi IOY; la sfîrşit, O aproape cu totul distrus. —R. 5 : la început, O încă vizibil; la sfîrşit, după A, urme din bucla inferioară a unui B. —R. 7 : din primul K, abia hastele înclinate. A treia literă e sigur M, cu toate că în fotografie seamănă mai mult cu un N; ceva mai departe, *xi* în parte distrus, dar totuşi sigur. La sfîrşit, după APXOY, hastă înclinată spre dreapta. —R. 10 : la început, Y sigur; din ultima literă, abia o hastă verticală şi începutul barelor orizontale. —R. 12 : la sfîrşitul rîndului, după H, hastă verticală şi începutul barelor orizontale. —R. 13 : primul *sigma* sigur. La sfîrşitul rîndului, lacună de patru semne, care ne-a lipsit de o parte din patronimicul lui Theocles. Dacă, aşa cum cred, acesta numără şase litere, o întregire de tipul Ἀπελλᾶ sau Ἀγιλλᾶ are multe şanse de probabilitate. —R. 15 : la sfîrşit, după IE lacună de două semne. —R. 16 : după AΓΩNA, s-ar părea că e loc pentru o literă, dar mai curînd e vorba de un defect al pietrei. Oricum, ONOMATA şi ceea ce urmează nu lasă loc îndoielii. —R. 17 : primul N din ΣY⟨N⟩-AΓΩNIΣAMENΩN omis de lapicid, care pare să fi schiţat o ligatură între Y şi A. Ceva mai departe, din Φ abia hasta verticală; tot aşa, din T. Între E şi M, spaţiu suficient pentru un *iota*. La sfîrşitul rîndului, lacună de două semne. —R. 18 : la început, extremităţile superioare a două haste verticale, apoi nimic. După OYAΛEPIA[NOΣ], nici o altă urmă de literă. —R. 21 : la început, lacună de trei semne, după care mi se pare a recunoaşte O. Între MENEKPAT[OY] şi KAΛΛIKΛEOY văd mai întîi un *lambda* (?) urmat de un I, apoi o lacună de două semne, apoi o hastă înclinată spre stînga, în sfîrşit IΣ.

„... biruitori la concursul sacru în timpul agonothetului..., fruntaşi (ai asociaţiei) fiind M. Ulpius Artemidoros, prim pontarh şi fiu al cetăţii, M. Ulpius Callistratos, M. Ulpius Sabinianus, M. Ulpius Praesens, M. Ulpius Germanicus, Cominius Euxenides cel tînăr, pontarh, M. Ulpius Demetrius, Diogenes al lui Carpos, Artemidoros al lui Carpos, Aelius Artemidoros al lui Dioscurides, P. Aelius Phaidrias, Carpos al lui Apollodoros, Dionysios al lui Moirodoros, Chairemon al lui Papias, Pollion al lui Memnon, Theocles al lui... ; primpreot: P. Aelius Hecataios, iar conducător al corului: M. Aelius Valerianus.

Numele foştilor preoţi ai asociaţiei, ale concurenţilor şi membrilor de onoare: M. Ulpius Valerianus, Pistos al lui Glykon, C. Valerius Proclos, ... al lui Germanos, Romanos al lui Quintus, ...al lui Menecrates, ... al lui Callicles".

Lespedea fragmentară ne-a păstrat numele învingătorilor la un „concurs sacru" (ἱερὸς ἀγών), după toate probabilităţile organizat chiar în Histria, unde asemenea manifestări de caracter poetico-muzical sînt în mai multe rînduri atestate nu numai în cursul sec. II, dar şi la începutul sec. III e.n. (mai sus nr. 100). Ca inscripţia abia menţionată, documentul nostru trebuie să fi început cu un omagiu adus autorităţilor imperiale înainte de a se

https://biblioteca-digitala.ro

referi la împrejurările întrecerii şi la persoanele prin al căror merit biruinţa fusese cîştigată: concurenţii (συναγωνισάμενοι) şi conducătorul corului (μεσοχορήσας); cf. M. P. Nilsson, *Dionysiac Mysteries*, p. 59 urm. şi, pentru rolul muzicii în ceremoniile obişnuite ale cultului dionisiac, inscripţia din Teos la Sokolowski, LSAM, nr. 28, r. 7—10: ὕμνους [ἄδεσθαι καθ' ἑκά]στην ἡμέραν... [ὑπὸ τῶν ἐ]φήβων καὶ τοῦ ἱερέως τῶν παί[δων].

Asemenea echipe de cîntăreţi se alcătuiau fie din tineri (νέοι: IGB, I 17, 160), fie din adulţi (πρεσβύτεροι), ultimii recrutaţi în mod obişnuit dintre membrii gerusiei, sau funcţionînd sub auspiciile acesteia (mai sus, nr. 201). Măcar că lucrul nu-i spus limpede în textul mutilat, acesta trebuie să fi fost şi cazul corului de care ne ocupăm, printre ai cărui προστάται (alcătuind un soi de consiliu de patronaj al asociaţiei: cf. Fr. Sokolowski, LSCG, p. 119, nr. 64) întîlnim numele mai multor membri de seamă ai gerusiei histriene, în ultimul an al domniei lui Hadrian (mai sus nr. 193). Din cei 19 προστάται ai grupului de cîntăreţi, 11 figurează nominal printre fruntaşii gerusiei, şi anume: M. Ulpius Artemidoros, în col. B, r. 2 şi 20; M. Ulpius Callistratos, în col. B, r. 63; M. Ulpius Praesens, în col. B, r. 46; M. Ulpius Demetrius, în col. A, r. 38; Diogenes al lui Carpos, în col. A, r. 77; Artemidoros al lui Carpos, în col. B, r. 60; Herodoros al lui Carpos, în col. B, r. 44; Callistratos al lui Carpos, în col. B, r. 45; Aelius Artemidoros, fiul lui Dioscurides, în col. A, r. 41; P. Aelius (Artemidoros), fiul lui Phaidrias, în col. A, r. 74; Carpos al lui Apollodoros, în col. B, r. 34. Dar restul de opt nu erau nici ei străini de acelaşi grup „sus pus" al societăţii histriene, de vreme ce M. Ulpius Sabinianus şi M. Ulpius Germanus par a fi fost cetăţeni romani (cum o proclamă ale lor *tria nomina*), Calpournios — fiu al gerusiastului Carpos (la fel cu Diogenes, Artemidoros, Herodoros şi Callistratos), iar din ultimii cinci (Cominios, Dionysios, Chairemon, Pollion, Theocles) — măcar unii membri ai gerusiei, al cărei *album* oferă mai multe exemple de persoane purtînd fie aceleaşi nume, fie acelaşi patronimic (Euxenides: col. A, r. 25, 27, 72, 87, 104; Dionysios: col. A, r. 17, 23, 26, 35, 52, 80, 105; Chairemon: col. B., r. 76). Mai semnalez că trei din fruntaşii ce ne reţin atenţia figurează în diferite documente contemporane, de fiecare dată la loc de cinste şi de fiecare dată în condiţii ce nu lasă îndoială în privinţa faptului că e vorba de aceiaşi oameni: Callistratos al lui Carpos (nr. 201), M. Ulpius Demetrios (nr. 57), în sfîrşit, Carpos al lui Apollodoros (nr. 137).

Această simplă enumerare e de ajuns pentru a dovedi existenţa în Histria epocii romane a acelei pături privilegiate prin rang şi avere, care de-a lungul primelor veacuri ale erei noastre, în întreg Răsăritul elenic a alcătuit pătura conducătoare a oraşelor (L. Robert, *Les gladiateurs*, p. 257—258 şi, în cazul special al Histriei, comentariile la nr. 57). Textele citate mai îndreptăţesc însă şi o concluzie cronologică, în sensul că lista membrilor gerusiei fiind gravată în 138, iar celelalte inscripţii la care m-am referit, ceva mai tîrziu, documentul care ne reţine atenţia poate fi atribuit cu multă probabilitate ultimilor ani ai lui Antoninus Pius sau primilor ani ai domniei lui Marcus Aurelius. Din acest punct de vedere, examenul numelor pe care le conţine poate fi socotit revelator, întrucît — alături de şase *Ulpii* şi de trei *Aelii* — găsim în el un *Pollion*, fiu al lui Memnon, a cărui prezenţă în Histria nu-i desigur fără legătură cu misiunea dunăreană a lui T. Pomponius Proculus Vitrasius Pollio, guvernator al

https://biblioteca-digitala.ro

Moesiei Inferioare în anii 157—158 (Stein, *Legaten*, p. 72—75). Cam în aceeaşi vreme, un alt προστάτης, cetăţean roman, îşi face apariţia în calitate de eponim al cetăţii într-o listă de preoţi ai lui Dionysos Karpophoros.

Ca orice asociaţie greacă de oarecare importanţă, şi asociaţia noastră avea în slujba ei unul sau mai mulţi ἱερεῖς (Poland, *Vereinwesen*, p. 379 urm.), pe lîngă un număr mai mare sau mai mic de φιλότιμοι („membri donatori" sau „de onoare") (Poland, *Vereinwesen*, p. 411; Ad. Wilhelm, Anzeiger Akad. Wien, 1928, p. 137—142; L. Robert, *Les gladiateurs*, p. 276 urm.). Tot atît de cunoscute, de altă parte, sînt titlurile de ἀγωνοθέτης şi de μεσόχορος atribuite acelor membri ai asociaţiei a căror situaţie socială sau calificare profesională îi recomandă pentru situaţiile de organizator al concursurilor şi de conducător al corului.

O precizare mi se pare utilă în cazul lui P. Aelius Hecataios, al cărui nume şi al cărui titlu ne-ar putea face să ne gîndim la un ἀρχιερεύς al Comunităţii pontice sau la un ἀρχιερεύς municipal, dacă locul pe care-l ocupă în listă — între grupul de προστάται şi conducătorul corului, M. Aelius Valerianus — nu ne-ar da a înţelege că ne găsim înaintea unui demnitar *colegial*, a unui „prim-preot" a cărui autoritate se exercită asupra obişnuiţilor preoţi din serviciul asociaţiei (Poland, *Vereinwesen*, p. 343 urm.).

Cu totul alta trebuie să fi fost poziţia în societatea histriană de la mijlocul sec. II a celor doi προστάται M. Ulpius Artemidoros şi Cominios Euxenides „cel tînăr", ultimul calificat drept simplu „pontarh", în timp ce primului i se atribuie titlurile de „prim pontarh" şi de „fiu al cetăţii": πρῶτος ποντάρχης καὶ υἱὸς τῆς πόλεως. Într-un caz şi în altul e vorba de persoane ajunse la demnitatea cea mai înaltă pe care o putea ocupa în epoca imperială un grec originar dintr-un oraş de pe coasta de vest a Mării Negre, şi anume acea de preşedinte al confederaţiei de cetăţi cunoscute sub numele de κοινὸν τῶν Ἑλλήνων sau Πεντάπολις (resp. Ἑξάπολις), întemeiată după toate probabilităţile odată cu anexarea de romani a ţărmului trac (cf. totuşi ipoteza lui G. Kazarov după care comunitatea pontică a putut fi constituită încă de la sfîrşitul sec. al IV-lea, în toiul luptei împotriva lui Lysimach : Philologus, LX, 1901, p. 315—316, ca şi pe acea recent formulată de L. Robert, *Monnaies Troade*, p. 46, potrivit căreia anumite monede emise în sec. II î.e.n. de apolloniaţi ar fi fost bătute ca „monnaies de panégyrie" cu prilejul adunărilor periodice ale Confederaţiei Pontului Stîng, „qui a dû exister déjà, quelle que fût sa forme"). Cum nu poate fi vorba să risipim în acest loc toate nedumeririle legate de organizarea şi funcţionarea Comunităţii pontice (pentru literatura veche şi nouă a chestiunii, ca şi pentru o încercare de strîngere laolaltă a materialelor privitoare la pontarhii din sec. II—III, vezi, pe lîngă ale mele *Scythica Minora*, p. 230—249 şi 250—256, Paul Veyne, BCH, 1966 (I), p. 144—155; Emilia Doruţiu-Boilă, Dacia, N.S., XIX, 1975, p. 151—160; D. M. Pippidi, St. clasice, XVII, 1977, p. 196—198), mă mulţumesc să arăt că în interpretarea mea titlul de πρῶτος ποντάρχης purtat de Artemidoros, are a fi înţeles nu în sens ierarhic, ci cronologic, cu alte cuvinte indică nu pe cel mai înalt în grad dintre mai mulţi pontarhi care şi-ar fi exercitat mandatul simultan, ci pe cel dintîi pontarh de origine histriană, pe primul

https://biblioteca-digitala.ro

histrian ajuns să ocupe înalta demnitate, ai cărei titulari se recrutau succesiv dintr-un oraş sau altul al Comunităţii pontice (în acest sens, cf. şi explicaţia titlului πρῶτος Ἀρμενιάρχης propusă de Behrendt Pick, RÉA, XVI, 1914, p. 283, n. 2, împărtăşită şi de Franz Cumont în *Anatolian Studies presented to W. M. Ramsay*, Manchester, 1923, p. 117). Cît priveşte cel de-al doilea titlu purtat de Artemidoros — acel de „fiu al Cetăţii" : υἱὸς τῆς πόλεως — , e vorba evident de un epitet onorific menit să sublinieze poziţia eminentă ocupată în mijlocul concetăţenilor săi de Artemidoros şi care, în aceeaşi formă sau în forme uşor diferite, se întîlneşte în primele trei secole ale erei noastre în inscripţiile a numeroase oraşe din întreg Orientul elenic (πατὴρ τῆς πόλεως la Olbia : IPE, I² 42, 46, 54, 174; κτίστης τῆς πατρίδος, la Pergam : OGIS, 491 : υἱὸς τῆς γερουσίας la Thasos : IG,XII 8, 525; υἱὸς τῆς βουλῆς, *ibid.* : Chr. Dunant şi J. Pouilloux, *Recherches*, II, p. 126, nr. 238; υἱὸς τοῦ Πόντου la Tomis : G. Perrot, *Mémoires*, p. 447; IGR, 634; υἱὸς τῆς πόλεως la Callatis, D. M. Pippidi, *Mélanges Piganiol*, p. 283—288 = St. clasice, XVIII, 1979, p. 151—153). În aceste condiţii, e uşor de înţeles locul cu totul neobişnuit deţinut de M. Ulpius Artemidoros nu numai în cadrul asociaţiei de himnozi, dar, după toate aparenţele, în întreaga societate histriană a sec. II (edificatoare, din acest punct de vedere, inscripţia nr. 180, cu comentariul ei amănunţit).

208

Muz. Histria, inv. 409. Fragment dintr-un *clipeus* de marmură cu bordura în relief, rupt la stînga şi jos, găsit în campania 1963, în săpăturile din Zona sacră. Dimensiuni : cca 20 × 16 × 8 cm. Înălţimea literelor pe bordura superioară : 15 mm; pe *clipeus* : 15 mm. După scris, secolul al II-lea e.n.

D.M. Pippidi, SCIVA, XXXIII, 1982, p. 40, nr. 12.

Pe bordură, la dreapta :

M. Οὔ[λ. Ἀρτεμιδώρ]ου

Pe *clipeus*, în centru :

[Ὑμνῳδοὶ περὶ τὸν Διόν]υσον
- - - - - N
[Ἀθη]νάδου

„M. Ulpius Artemidoros (?)/... Cîntăreţii din jurul lui Dionysos... .../ Athenades (?)".

Cît se poate judeca, dedicaţie a unei echipe de cîntăreţi dionisiaci, poate biruitoare la un concurs (cf. numerele 1, 2, 64, 100, 207). În aceste condiţii, numele săpat pe bordură ar putea fi al unui προστάτης al grupării de himnozi, poate chiar al lui M. Ulpius Artemidoros, fruntaş al vieţii politice şi culturale a Histriei în sec. II e.n., iar cel din ultimul rînd, al conducătorului artistic al formaţiei.

https://biblioteca-digitala.ro

209

Muz. Histria, inv. 386. Fragment dintr-o stelă de marmură ruptă în toate părţile, găsit în Zona sacră în campania 1963. Dimensiuni: 14 × 32 × 15 cm. Înălţimea literelor: 10—15 mm. După scris, sec. II e.n.

Inedit.

[Ἀθην]άδ[ου]
[Θεόδ]ωρος Ἀπελ[λᾶ]
- - - - - Μονίμου
- - - ος Ἡροδώρου
- - - ης Ἡγησαγόρο[υ]
[Δ]ιομ[ήδης]

„...al lui Athenades, Theodoros al lui Apellas ... al lui Monimos, ... al lui Herodoros, ... al lui Hegesagoras, Diomedês".

Neîndoios, fragment de *album*.

210

Muz. Histria, inv. 343. Fragment dintr-o placă de marmoră, rupt sus, la dreapta şi jos, găsit în sectorul T din Cetate, în campania 1957. Dimensiuni: 18 × 21 × 8 cm. Înălţimea literelor: 22 mm. După scris, sec. III i.e.n.

ΠΟΛΕΜΟ
ΚΡΙΤΩΝ ΤΩ
ΒΙΩΝΟΣ

Cu multă probabilitate, frîntura e dintr-un *album*. Numele înşirate nu pot fi toate corect restituite.

211

Muz. Histria, inv. 158. Stelă de marmură ruptă sus, şi — puţin — la stînga, aflată în curtea învăţătorului din comuna Caraharman-Vadu, care n-a putut da informaţii precise despre locul şi împrejurările descoperirii. Dimensiuni: 52 × 62 × 15 cm. Înălţimea literelor: 15 mm (cu excepţia ultimului rînd, ale cărui litere sînt mai mari). După scris, poate din prima jumătate a sec. II e.n.

https://biblioteca-digitala.ro

D. M. Pippidi, *Histria I*, p. 559, nr. 33. Cf. J. şi L. Robert, BÉ, 1955, nr. 163, p. 243; I. I. Russu, SCIV, IX, 1958, p. 47, nr. 3.

[Ἡράκ]ων Δη[μητρίου?]
Ἡρακλείδης Λ - - - - -
Μάξιμος Μονίμου
Διογένης Ἀπφοῦ
[Β]άρβαρος Τειμύλου
Οὔλπ(ιος) Ἰγγένης
Ἀθηνάδης Μονίμου
[Κ]ερκᾶς Εὐ[νόσ]του
Φλάουιος Ἀδριανός
Κερκίων Κορίνθου
Διονύσιος {ιος} Αἰσχρίωνος
Μαρκιανὸς Μάγνου
Ἀρτεμίδωρος Ἀντιγένου
Οὔλ(πιος) Μάρκος Νεώτερος
Διονυττᾶς Πίστου
Ἀρτεμίδωρος Φαίδρου ἔγραφε

R. 1 : la început, lacună de patru semne; după Δ, extremităţile inferioare a două haste paralele. — R. 2 : după ultimul Δ (sau Λ?), hastă verticală, apoi patru puncte, urmele mai multor haste paralele. — R. 6 : Οὔλπ Ἰγγένης, J. şi L. Robert; prima ediţie : Οὐλπιγγένις. — R. 8 : [Κ]ερκᾶς Εὐ[νόσ]του, Russu, prima ediţie : Κερκασεὺς Ν[οη]τοῦ. — R. 11 : {ιος} greşeala lapicidului; Χ, Ω şi Ο din Αἰσχρίωνος mult mai mici decît celelalte litere, introduse probabil după ce numele fusese săpat. — Tot aşa, în r. 13 şi 16, *omicron* din Ἀντιγένου şi Φαίδρου.

„Herakon al lui Demetrios?, Herakleides al lui L..., Maximus al lui Monimos, Diogenes al lui Apfos, Barbaros al lui Teimylos, Ulpios Ingenuus, Athenades al lui Monimos, Kerkas al lui Eunostos, Flavius Adrianus, Kerkion al lui Korinthos, Dionysios al lui Aischrion, Marcianus al lui Magnus, Artemidoros al lui Antigenes, Ulpius Marcus cel tînăr, Dionyttas al lui Pistos. — Scris-a Artemidoros al lui Phaidros".

Fragment dintr-un *album* de proporţii mai mari decît cele obişnuite şi de o execuţie extrem de îngrijită. Mulţumirea lucrului bine săvîrşit trebuie să-l fi îndemnat pe lapicid să-şi însemne numele în josul lespezii sau poate împrejurarea că şi el se număra printre membrii asociaţiei (despre deprinderea pietrarilor greci de a-şi semna cîteodată operele, v. S. Reinach, *Traité*, p. 305).

Dintre cei 16 histrieni pomeniţi în lista a cărei destinaţie nu se lasă ghicită, unii poartă nume greceşti autentice (r. 1, 2, 7, 10, 11, 13, 15, 16), alţii de origine romană (r. 3, 6, 12, 14), alţii, în sfîrşit, de posibilă origine tracă. Astfel Diogenes, din r. 4, al cărui patronimic Ἀπφοῦ e socotit de G. Seure „frigo-bithynic" (RÉG, XXIV, 1907, p. 321, nr. 22), iar de Pârvan (*Histria IV*, p. 596) şi de G. G. Mateescu (BCMI, XI, 1916,

https://biblioteca-digitala.ro

p. 40) de-a dreptul trac şi, mai precis, bessic (la fel şi D. Dečev, *Sprachreste*, p. 20). Această opinie nu e împărtăşită de L. Robert, *Noms indigènes*, p. 154 şi 248; H. Solin, *Beiträge*; P. Chantraine, DE, p. 99 urm.; G. Mihailov, *Actes du I-er Congrès d'Études sud-est européennes*, Sofia, 1968, p. 550—551.

Pentru *Kerkas*, din r. 8, şi *Kerkion*, din r. 10, formate de la κέρκος, „Menschenglied", după Fick-Bechtel, *Die griech. Personennamen* [2], p. 316 şi Bechtel, *Hist. Personennamen*, p. 482), vezi mai ales L. Robert, *Noms indigènes*, p. 187—191, care face să derive ambele nume de la κερκίς, „suveică" (la fel Olivier Masson, *Quelques noms grecs de métier en -as et les noms propres correspondants*, ZPE, XI, 1973, p. 1—19).

212

Histria, sector A. Într-un zid degajat în campania 1978, bloc de marmură de mari proporţii, tăiat dintr-o friză arhitectonică reîntrebuinţată. Dimensiuni: 67 × 50 × 43 cm. Înălţimea literelor: 10 mm (afară de cele din r. 21, care măsoară 15 mm). Scris elegant, perfect clar, cu excepţia r. 22, puţin citeţ, şi a rîndurilor 1—8, complet dispărute. Tot aşa eventuala intitulaţie, care nu putea lipsi la o inscripţie de o asemenea mărime. După scris, sec. II. e.n.

D. M. Pippidi, SCIVA, XXXIII, 1982, p. 40, nr. 13.

Rîndurile 1—8 lipsă.

'Αρτεμίδωρος [Κ]αλλιστράτου
Βιάνωρ Β' (Βιάνωρος)
'Αγαθοκλῆς 'Ηροδώρου
Μενίσκος Κουσίου
Νουμήνιος Καλλιστράτου
'Εφαιστόδωρος Θεοδώρου
Αἰσχρίων Β' (Αἰσχρίωνος)
Σύμμαχος 'Αρτεμιδώρου
'Ερρένιος Κλειτοφῶντος
Ποντικὸς Δημητρίου
Μενίσ[κ]ος 'Αθηνάδου
'Αρτεμίδωρος Κουραγένους
Εὐξενίδης Μονίμου
Ν ΞΙΤΟΝ ΙΑΓΙΣΟΥ
Δημοχάρης Δεκροίμου
Βάσσος Νίννου
'Αναξιμένης Κλειτοφῶντος
'Αριστοκράτης 'Αρτεμιδώρου
'Ασκληπιάδης Κλεινίου
'Αθηνάδης Β' ('Αθηνάδου)
- - - - - - - - - ΛΩ Λυσιμάχου

„... Artemidoros al lui Kallistratos, Bianor al lui Bianor, Agathocles al lui Herodoros, Meniskos al lui Kousias, Numenios al lui Kallistratos, Hephaistodoros al lui Theodoros, Aischrion al lui Aischrion,

https://biblioteca-digitala.ro

Symmachos al lui Artemidoros, Herrenios al lui Kleitophon, Pontikos al lui Demetrios, Meniskos al lui Athenades, Artemidoros al lui Kouragenes, Euxenides al lui Monimos, indescifrabil, Democharès al lui Dekroimos, Bassus al lui Ninnos, Anaximenes al lui Kleitophon, Aristokrates al lui Artemidoros, Asclepiades al lui Kleinias, Athenades al lui Athenades, ... al lui Lysimachos...".

Numele, cîte se citesc bine, sînt toate grecești și des întîlnite în cataloage de epocă imperială, ajunse pînă la noi în număr mare. Chiar patronimicul puțin obișnuit *Kouragenes* apare aci pentru a doua oară, atestat fiind și în nr. 193 A, r. 51. Despre numele din r. 22, anevoie descifrate, mă feresc să fac presupuneri. La fel despre patronimicul Δεκροίμου, niciodată întîlnit înainte.

Cu privire la Βάσσος, dacă nu e o simplă transliterație a latinului *Bassus*, v. G. Mihailov, în *L'Onomastique latine*, Paris, 1977, p. 346. E imposibil de spus dacă lista se încheia cu r. 29 sau dacă se prelungea pe piatra sensibil mai lungă înainte de a fi fost înjumătățită.

213

Muz. Histria, inv. 436. Fragment dintr-o stelă de marmură rupt în toate părțile, găsit în sectorul Casei romane tîrzii, în campania 1968. Dimensiuni: 13 × 6,5 × 12 cm. Înălțimea literelor: 12—14 mm. Sec. II e.n.

Inedit.

- - - - KAT - - -
- - - TYPEO - - -
- - - APTEMI - - -
- - - T. KAI - - -
- - - - - OΣ - - - - -

Însăși natura aschiei scrise e îndoielnică. O întregire sigură nu e posibilă decît în r. 3: Ἀρτεμί[δωρος] sau Ἀρτεμι[δώρου].

214

Muz. Histria, inv. 164. Aschie dintr-o placă de marmură albă, calcinată, găsită în dărîmăturile din preajma curtinei *a*. Dimensiuni: 15 × 12 × 15 cm. Înălțimea literelor: 15 mm. După scris, secolul al II-lea e.n.

V. Pârvan, *Histria VII*, p. 52—53, nr. 42.

[Ἀγαθ]ῇ [Τύχῃ]
- - - - - - - - ταις - - - - - - - -
[Πο]λύφημ[ος - - - - - - -]
[Δι]ονύσι[ος - - - - - - - -]
[Ξε]νοκλῆς Ο - - - - - - -
['Εκα]ταῖος Α - - - - - - -
[Λἰσχ]ρίων Α - - - - - - - - -
- - - - - - [Π]οσει[δωνίου]
- - - - - - - - - Τ - - - - - - - -

https://biblioteca-digitala.ro

Pentru resturile din r. 2, primul editor propunea întregirea [θιασεί]ταις, care nu e neverosimilă şi prezintă avantajul de a sublinia caracterul religios al asociaţiei de la care ne-a rămas lista de nume. Acestea sînt toate greceşti şi des întîlnite în inscripţiile vechi şi noi din cetatea de pe ţărmul lagunei Sinoe.

215

Muz. Histria, inv. 438. Fragment dintr-o stelă de marmură rupt sus, jos şi la dreapta, chenar la stînga, aflat în 1966 în săpăturile din Zona sacră. Dimensiuni: 10 × 5 × 9 cm. Înălţimea literelor: 12—13 mm. Sec. III e.n.

Inedit.

AYP - - -
AYP - - -
IEPE - - -
AYPA - - -
AYP - - - -

Sigur fragment de *album*, dintr-o vreme posterioară edictului lui Caracalla. Probabil toţi sînt cetăţeni romani prin efectul edictului din 212, dar printre ei ar putea fi şi unii deveniţi astfel cu titlu individual, la o dată anterioară. Cum observă în această privinţă A. N. Sherwin-White: „... in inscriptions from eastern and western provinces, and in some Egyptian papyri, persons who were already Roman citizens are found in the years following the *Constitutio* taking Aurelius as an extra gentile name. There is also the odd fact that in one of the Dura rosters the clerk has — rightly or wrongly — added the name Aurelius to every entry. The evidence suggests some uncertainty about official procedure, and the possibility of local directives. It is in an official and military milieu that the edict is given immediate effect, while the persons in the backwoods may take no action" (*The Roman Citizenship* ², Oxford, 1973, p. 387).

216

Muz. Histria, inv. 466. Fragment dintr-o placă de marmură rupt în toate părţile, găsit în interiorul cetăţii, în faţa intrării turnului I. Dimensiuni: 7,5 × 11 × 38 cm. Înălţimea literelor: 10 mm. Secolul al II-lea e.n.?

V. Pârvan, *Histria IV*, p. 594, nr. 18.

- - - - - - - - ς Μο[νίμου?]
- - - - - - - - ς Μειδ[ίου?]
[Νουμή]νιος Φιλ[οδήμου?]
- - - - - - - - - Μην[οφίλου?]

Evident, crîmpei dintr-un *album* despre a cărui natură nu se pot face decît presupuneri. Orice încercare de întregire a numelor e, de altă parte, supusă îndoielii. Citirile reproduse sînt ale lui Pârvan.

https://biblioteca-digitala.ro

217

Muz. Histria, inv. 147. Bloc de calcar galben sfărîmicios, rupt la stînga, la dreapta şi jos, găsit în Zona sacră în lucrările de dezvelire a templului lui Zeus. Dimensiuni: 30 ×29 ×17 cm. Înălţimea literelor: 22—25 mm. Natura materialului şi starea proastă de conservare fac citirea inscripţiei extrem de anevoioasă. Cît putem judeca, textul începe înainte de actualul r. 1; deasupra căruia cel puţin două rînduri par a fi fost distruse cu ciocanul. La fel se înfăţişează piatra sub r. 4, fără a putea spune dacă ceea ce s-a urmărit prin martelare a fost ştergerea unor nume proprii sau pregătirea blocului în vederea unei noi întrebuinţări. După scris, din secolul al II-lea e.n.

D. M. Pippidi, *Histria I*, p. 552, nr. 29.

- - - - - - - [Φίλ]ιππος Φιλί[ππου]
[?Ρου]φεῖνα Ἀχιλ[λέως]
- - - ΛΙ Φαυστεῖνα ΤΙΑ - - - - - - -
- - - - - - - - ΟΥΤΑΤ - - - - - - - - -

După înşirarea de nume proprii din r. 1—3, ar putea fi vorba de un *album*, fără să putem spune ceva mai mult despre cuprinsul lui.

218

Muz. Histria, inv. 300. Placă de marmură cu profile în stînga şi dreapta, ruptă sus şi jos, descoperită nu se ştie în ce împrejurări între 1928—1941. Dimensiuni: 30 × 45 × 5 cm. Înălţimea literelor: 15 mm. De notat faptul că în cele cîteva rînduri ale textului unele litere apar cu aspecte diferite: alături de *sigma* cu braţe divergente, *sigma* dreptunghiular şi chiar lunar, *alfa* cu bara uneori dreaptă, alteori frîntă; *epsilon* normal şi lunar. De asemeni, faptul că întreaga suprafaţă a pietrei e striată de linii paralele *(réglage)*, destinate să faciliteze munca lapicidului. În sfîrşit, împrejurarea că în partea dreaptă a plăcii, în dreptul rîndurilor 2—8, în spaţiul liber dintre text şi profil, meşterul antic a schiţat o formă feminină rudimentară, pe care a uitat probabil s-o şteargă. Numeroase ligaturi. Între unele nume, puncte despărţitoare.

D. M. Pippidi, St. clasice, VIII, 1966, p. 57, nr. 20.

- IOC
- ANOC
Ἰλαρίων Λουκίου
Τ(ίτος) Φλ(άουιος) Οὔλπιος
Λιλλεις Ἀνδρωνος
Ἰούλιος Γεμελλεῖνος
Αὐρ(ήλιος) Ὀλύμπιος Ἀσκληπιάδου
Κλαύδ(ιος) Σέξτος
Αὐρ(ήλιος) Ἀμανδος Ἀρτεμιδώρου
Κλαύδ(ιος) Δημῆτρις Σέξτου
Νεικίας Οὐαλερίου ὁ καὶ Μάρκος

https://biblioteca-digitala.ro

R. 4 : T scris în afara alinierii, probabil adăogat ulterior. — R. 5 : în prima ediţie citeam : Αἴλ(ιος) Λεισάνδρωνος paleografic perfect plauzibil, dar onomastic discutabil, întrucît un antroponim Λεισάνδρων nu-i atestat. — R. 11 : la sfîrşit, din lipsă de spaţiu, ligatura ΚΟΣ.

„Hilarion al lui Lucius, T(itus) Fl(auius) Ulpius, Lilleis al lui Andron, Iul(ius) Gemellinus, Aur(elius) Olympus al lui Asclepiades, Claud(ius) Sextus, Aur(elius) Amandus al lui Artemidoros, Claud(ius) Demetris al lui Sextus, Nicias al lui Valerius, zis şi Marcus".

Lipsită de partea-i introductivă, această simplă listă de nume nu lasă să se înţeleagă în ce scop a fost săpată. Fără îndoială, documentul e legat de activitatea unei asociaţii. Într-un caz similar, am făcut presupunerea că măcar unele din cataloagele fragmentare pe care le întîlnim la Histria sub Imperiu ar putea fi puse în legătură cu întrecerile de coruri prilejuite de cultul lui Dionysos. Ipoteza nu e singura posibilă, dacă ţinem seamă de numărul mare şi de importanţa asociaţiilor în viaţa socială şi religioasă a Histriei din primele veacuri ale erei noastre. Ceea ce e limpede, în schimb, e că oamenii ale căror nume le citim sînt în bună parte cetăţeni romani (T. Flavius Ulpius, Iulius Gemellinus, Aurelius Olympius, Claudius Sextus, Aurelius Amandus, Claudius Demetris), sau purtători de nume romanizate (Hilarion al lui Lucius, Nicias al lui Valerius, supranumit Marcus).

De reţinut e şi numele Λιλλεις, cu multă probabilitate trac, pînă de curînd atestat numai în Bithynia (Dečev, *Sprachreste*, p. 276, Mihailov, *Actes du I-er Congrès des Ét. balkaniques*, Sofia, V, 1968, p. 551). În realitate, cum a relevat cu două decenii în urmă L. Robert, un Λιλλων Μαρκέλλου apare şi pe un fragment din Tomis, actualmente în lapidariul Institutului de arheologie din Bucureşti (AEM, VI, 1882, p. 25, nr. 51). Alte nume din aceeaşi familie (masculine şi feminine) sînt adunate şi comentate de acelaşi învăţat în studiul la care m-am referit, ale cărui concluzii le reproduc întocmai : „Λιλλος et Λιλλων à Chersonasos de Tauride sont les mêmes noms que Λιλλος, Λιλλα, Λιλλια en Bithynie, Λιλλεις à Odessos (şi acum la Histria), Λιλλων à Tomis. Ces noms ne sont pas certainement à classer parmi les noms grecs, et il n'est pas possible d'en chercher une étymologie grecque" (*Hellenica*, XI—XII, 1960, p. 375 ; cf. BÉ, 1961, 410 şi *Op. min.*, I, p. 200).

Caracteristicile paleografice ale documentului, aşa cum le-am relevat înainte, (la care am mai putea adăuga : *ypsilon* cu hasta tăiată de o bară orizontală, *omega* în chip de W) datează documentul din vremea Severilor, mai degrabă din primii ani ai secolului al III-lea decît din vremea de după edictul lui Caracalla.

219

Fragment de placă de marmură — astăzi pierdut — descoperit în campania din 1912 în valea din sud-vestul cetăţii Ulmetum, lîngă fîntînile satului Pantelimonul de Sus. Placa, scrisă pe două coloane, este ruptă sus, la

https://biblioteca-digitala.ro

dreapta şi jos. Dimensiuni: 18 × 24 (22) × 2 cm. Înălţimea literelor: 10 mm. După scris, sec. I î.e.n.

V. Pârvan, *Ulmetum*, II, 2, p. 393-394, nr. 30; Emilia Doruţiu-Boilă, ISM, V, 87.

	I	II
	Ἀλέξ[ανδρος]	
	Μᾶτρις...	
	Διοσκουρίδης Δι[ονυσίου]	
	[Ἀ]ρτεμίδωρος Ὑγιαί[νοντος]	Μ
5	[Θ]εόδωρος Θεοδώρο[υ]	Ηγ
	[Ἀ]πολλώνιος Ἀττάλ[ο]υ	
	Πολυκράτης Ἕρμωνος	
	Μενεκλῆς Πασικλέ[ους]	
	[Δ]ιονύσιος Ὀρθο[κλέους]	
10	[Ἡρα]κλέων Ἀρισ[τοκράτους]	

După presupunerea îndreptăţită a celor doi editori, inscripţia pare să provină din Histria, de unde, în împrejurări necunoscute, a ajuns la Ulmetum, unde au fost găsite şi alte pietre de aceeaşi provenienţă.

220

Muz. Histria, inv. 144. Aşchie dintr-o placă de calcar ruptă sus, jos şi la stînga, găsită în campania anului 1951 în secţiunea practicată de-a curmezişul cetăţii. Dimensiuni: 17 × 16,5 × 15 cm. Înălţimea literelor: 15 mm. După scris, din sec. II—III e.n.

D. M. Pippidi, *Histria I*, p. 549, nr. 24.

	[?Δημητρ]ίου
2	[?Διογένο]υς
	[?Ἀπολλοδ]ώρου
4	[?Ἀπολλο]δώρου
	[?Δημη]τρίου
6	- - - - - - - ου
	- - - - - - - ου

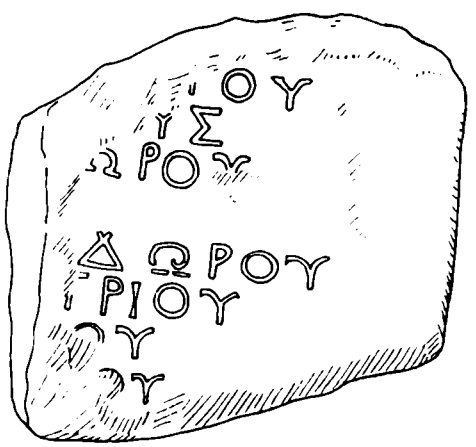

R.1: înaintea lui O, extremitatea inferioară a unei haste verticale. —R.2: prima literă în parte distrusă, dar *Y* sigur. —R.5: la început, hasta verticală şi puţin din bara orizontală a lui T. —R. 6—7: în ambele cazuri, primele litere O.

Listă de patronimice, de vreme ce toate numele păstrate sînt la genitiv, iar piatra e ruptă la stînga. Nici lungimea listei, nici rostul ei nu se pot ghici, din pricina proastei stări de conservare a fragmentului.

https://biblioteca-digitala.ro

221

Muz. Histria, inv. 119. Fragment dintr-un *clipeus* de marmură cu bordură în relief, rupt la stînga, la dreapta şi jos, găsit în Zona sacră, în campania 1963. După scris, din sec. II e.n.

D. M. Pippidi, SCIVA, XXXIII, 1982, p. 40, nr. 12.

[Ὑμνῳδοὶ] περὶ τὸν Διό[νυσον]
- - - -
ΠΟΦ

„Himnozii din jurul lui Dionysos (închină această inscripţie)...".

Altă ofrandă adusă de o asociaţie de *himnozi* dionisiaci, de bună seamă după o victorie obţinută la un concurs local. O închinare similară, săpată cu un prilej asemănător, sub nr. 204. Deslușiri despre alcătuirea și activitatea corurilor de cîntăreţi, recrutaţi dintre adoratorii zeului vinului a Histria, mai sus, în comentariul la nr. 100.

222

Muz. Histria, inv. 467. Fragment dintr-un medalion oblong de marmură, rupt la dreapta, la stînga şi jos, găsit în 1978, în Zona sacră. Dimensiuni : 21 × 19 × 5 cm. Înălţimea literelor : 10 mm (cu excepţia r. 1, unde slovele sînt de 15 mm). Sec. III e.n.

D. M. Pippidi, SCIVA, XXXIII, 1982, p. 41, nr. 14.

Ἀγαθῇ Τύ[χῃι]
2 Ἐπὶ ἱέρεω Διὸς Π[ολιέως]
[οὗ]τοι ἱερεῖς θεοῦ·
4 -Υ Κάρπου Τερτ[ίου?]
- - [Νει]κήρατος Π - - -
6 Αἰσχρί[ωνος]
- - - ΙΕ - - -

„Noroc bun ! Sub sacerdoţiul lui Zeus Polieus ... următorii au fost preoţi ai Zeului" (urmează mai multe nume trunchiate).

Interesul deosebit al fragmentului stă în împrejurarea că în anul gravării listei, preot eponim al Histriei era Zeus Polieus. Eponimii divine în cetatea de pe malul lacului Sinoe mai sînt atestate în inscripţiile cu numerele 63 şi 142. Cît priveşte pe sacerdoţii ale căror nume ni s-au păstrat : Carpos, Neikeratos, Aischrion — toate sînt greceşti şi des întîlnite la Histria din cele mai vechi timpuri, cu excepţia lui Carpos, atestat de fiecare dată în texte din epoca imperială (137, 180, 193, 226).

223

Muz. Histria, inv. 146. Fragment de marmură rupt în toate părţile, găsit în Zona sacră în lucrările de dezvelire a templului lui Zeus Polieus. Dimen-

https://biblioteca-digitala.ro

siuni : 10 × 6,5 × 5,5 cm. Înălţimea literelor : 11—14 mm. După scris, şi îndeosebi după forma caracteristică a lui *my*, din sec. III e.n.

D. M. Pippidi, *Histria I*, p. 550, nr. 25. Cf. J. şi L. Robert, BÉ, 1955, nr. 163, p. 242—243 ; H. W. Pleket, Mnemosyne, X, 1957, p. 146.

- - - - - - - A - - - -
- - - [φι]λότι[μος]
- - - - - [φιλ]ότειμο[ς]
[Δι]ογένου[ς]
[- - - γυμν]ασιάρχ[ης]

R. 3 : J. şi L. Robert ; prima ediţie : οτειμο. — R. 5 : Pleket ; prima ediţie : - - - γι ἀρχι[μύστης].

Crîmpei de *album* cuprinzînd numele membrilor unei asociaţii, cu arătarea în dreptul unora a demnităţii ocupate în mijlocul tovarăşilor de credinţă. Φιλότιμος e un asemenea grad, des atestat în inscripţii din Histria, Tomis, Callatis şi din alte locuri ale lumii greceşti.

224

Muz. Histria, inv. 422. Frîntură dintr-o stelă de marmură ruptă în toate părţile, găsită în Zona sacră în campania 1967. Dimensiuni : 20 × 19 × 4 cm. Înălţimea literelor : 15 mm. După scris, sec. III e.n.

Inedit.

- - - - MA
- - - - - - -
- - - - - - -
- - - ΔΟΥ

Dacă fragmentul e dintr-un *album*, cum mi se pare probabil, în r. 1 am avea terminaţia patronimicului [Ἀρτε]μᾶ, iar în ultimul rînd, a patronimicului [Ἀθηνά]δου.

225

Muz. Histria, inv. 139. Fragment dintr-o stelă de marmură cu chenar la stînga, ruptă sus, jos şi la dreapta. Dimensiuni : 21 × 16 × 6,5 cm. Înălţimea literelor : 10 mm. Gravură profundă, lipsită de eleganţă. După scris, şi în special după formele lui *lambda* şi *omega*, din sec. III e.n.

D. M. Pippidi, *Histria I*, p. 548, nr. 23.

Λω - - - - - - - - - - - - - - - -
Τίτ[ος] Ποσι - - - - - - - - -
Ἀχιλλεὺ[ς] Ἡ - - - - - - - -
Ἀλέξανδρος Ἀρχιδ - - -
5 Δελφικὸς Μ - - - - - - -
Νατάλις Πομ[πονίου?]
Δημῆτρις Ἀμο - - - - - - - -

https://biblioteca-digitala.ro

Ποσειδώνιο[ς - - - - - - - - -]
Τούρβων Δ - - - - - - - - - -
10 ''Ανδρων Μ - - - - - - - - - -
'Αγάθων 'Α - - - - - - - - - -
Τ(ίτος) Φλ(άουιος) Θαλά[σσιος?]
'Αριστομ[ένης -αχος?]
Παπᾶς Λ - - - - - - - - - - - -
15 Δημῆτ[ρις -ριος?]

R. 1 : din prima literă, extremităţile inferioare a două haste înclinate : poate Λ, poate Δ?; a doua literă, sigur Ω. — R. 3 : după Υ, partea de jos a unui *sigma* lunar, urmat de extremităţile inferioare ale hastelor unui H. — R. 4 : după ultima literă, *epsilon* (lunar) sau *omicron*. — R. 12 : din ultima literă abia o hastă înclinată; poate A? — R. 15 : înainte de M, hasta dreaptă şi ceva din bara orizontală a unui H ; după T, extremitatea superioară a unei haste verticale.

Listă de nume ale membrilor unei asociaţii de caracter neprecizat. Cu excepţia lui T. Flavius Thala[ssios] din r. 12, ale cărui *tria nomina* trădează un cetăţean roman de origine greacă, ceilalţi par toţi greci, chiar cînd se numesc *Natalis* sau *Turbo*. În acest din urmă caz, ca în cazul lui T. Flavius Thalassios (pentru care v. Bechtel, *Hist. Personennamen*, p. 598), o ipoteză plauzibilă e aceea după care cei doi histrieni ar purta numele consularului roman T. Flavius Longinus Q. Marcius Turbo, guvernator al Moesiei Inferioare în anul 155 e.n. (Stein, *Legaten*, p. 70—71. Cf. R. Syme, *The wrong Marcius Turbo*, în JRS, LII, 1962, p. 87—96). Ca urmare, data inscripţiei s-ar modifica în sensul că — în locul primilor ani ai sec. III — am putea-o atribui şi celei de-a doua jumătăţi a sec. II e.n.

226

Muz. Histria, inv. 424. Fragment dintr-o stelă de marmură rupt sus, jos şi la dreapta. Dimensiuni : 18 × 14 × 17 cm. Înălţimea literelor : 15 mm. Sec. II—III e.n.

Inedit.

Η - - - - - - - -
2 Διο[νύσιος]
Φαῖ[δρος]
4 'Ε[ρα]τα[ῖος]
Αἰσχ[ρίων]
6 Κάρπ[ος]
'Αρτεμ[ίδωρος]
ΗΠ - - - - - - - -

Dacă supoziţia că avem a face cu un fragment de *album* are şansa să fie adevărată, întregirile şi citirile r. 3, 4, 6 pot fi considerate sigure.

227

Muzeul Histria, inv. 469. Fragment dintr-o stelă de marmură cu chenar dublu, rupt sus, la dreapta şi jos, găsit nu se ştie în ce loc, în campania

https://biblioteca-digitala.ro

din 1978. Dimensiuni: 34 × 19 × 10 cm. Înălțimea literelor: 15 mm. Gravură adîncă, numeroase ligaturi. Începutul sec. III e.n.

D.M. Pippidi, SCIVA, XXXIII, 1982, p. 42, nr. 15.

Τ - - - - - - - - - - -
Α - - - - - - - - - - -
καὶ Β - - - - - - - - -
τὴν κτίσιν - - - - -
τὰ τὴν ΘΕΟ - - - -
προστάται - - - - -
Εὐξείνιος ΛΙ - - - - -
Ἀρτεμίδωρος Ε - - - -
Εὐξενίδης Εὐ - - - -
Ἀρτεμίδωρο[ς] - - -
Ἱππόλοχ[ος] - - -
Οὔλ(πιος) Ἀττι - - - -
Ἡγησαγό[ρας] - - - -
Ἀμω - - - - - -
Διο[νύσιος] - - - -
Ε - - - - - - -

R. 2: după *lambda* inițial, altă literă triunghiulară: A? — R. 3: după *iota*, bine păstrat, partea inferioară a unui *beta* ușor de recunoscut. — R. 12: după Οὔλ(πιος), gentiliciul (roman? grec?) anevoie de descifrat.

Pînă la r. 6, slovele păstrate nu dau un înțeles limpede, cu excepția r. 4: „zidirea" și 6: „fruntașii". Ceea ce urmează reprezintă, cu multă probabilitate, numele acestora din urmă (Euxeinios, Artemidoros, Euxenides, Artemidoros, Hippolochos, Ulpius Atti..., Hegesagoras, ... Dionysios), sub privigherea sau cu participarea cărora s-a realizat „zidirea" menționată în r. 4.

Documentul evocă deci activitatea unei asociații religioase, poate în legătură cu clădirea unui lăcaș de cult (cf. numerele 137 și 146). Dintre numele înșirate (teofore sau profane) singurul greu de citit e cel din r. 12, unde gentiliciul Οὔλ(πιος), folosit ca *praenomen*, precede un *cognomen* pe care aș înclina să-l întregesc Ἀττι(κός). Pentru προστάται în alte asociații histriene, v. listele 100 și 207 cu comentariile respective.

228

Muz. Histria, inv. 432. Fragment dintr-o stelă de marmură rupt sus, jos și la dreapta. În stînga, chenar gros, mărginind cîmpul scris. Dimensiuni: 10 × 12 × 6 cm. Înălțimea literelor: 15 mm. Sec. II e.n.?

Inedit.

Α - - - - - - -
ἱερε[ῖς?]
Σω - - - - - -

https://biblioteca-digitala.ro

Poate începutul unei liste de preoţi ai unei divinităţi oarecare. Cf. mai sus inscripţiile dionisiace cu numerele 198, 199, 203—206.

229

Muz. Histria, inv. 69. Placă de marmură albă, dintr-un placaj, utilizată ca material de scris pentru o listă de nume. Dimensiuni: 29 × 26 × 2 cm. Rupturi la colţurile din dreapta, sus şi jos. Înălţimea mijlocie a literelor, neregulate, mai mult zgiriate decît săpate, 15—20 mm. După scris, de pe la începutul secolului al III-lea e.n.

V. Pârvan, *Histria VII*, p. 91, nr. 59 (= SEG, II 458).

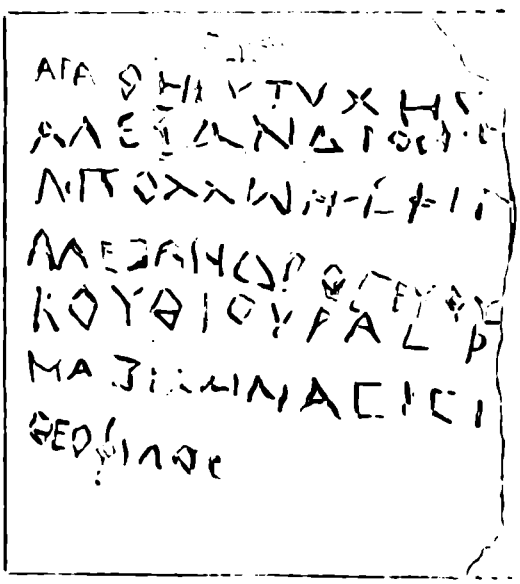

Ἀγαθῆι Τύχη(ι)
2 Ἀλέξανδρος ἱε[ρ](εύς)
Ἀπολλώνιος φιλ(ότειμος)
4 Ἀλέξανδρος εὔθυ(νος)
Κουθιουρας φ(ιλότειμος)
6 Μαξιμίνα Σίσι
Θεόφιλος

„Noroc bun! Alexandros, preot; Apollonios, binefăcător; Alexandros, cenzor; Kouthiouras, binefăcător; Maximina fiica lui Sisus; Theophilos...".

La jumătatea şi la sfirşitul r. 1, palmete despărţitoare. — În r. 7, după Θεόφιλος *uacat*.

Lista de membri ai unei mici asociaţii de oameni de condiţie modestă, poate sclavi, judecînd după împrejurarea că fiecare poartă un singur nume şi după modestia *album*-ului. Cum, cu excepţia persoanelor numite în r. 6—7 (un bărbat şi o femeie), toţi ceilalţi membri ai grupării îndeplinesc o funcţiune (ἱερεύς — preot, εὔθυνος — cenzor), s-ar putea, cum presupunea primul editor, ca lista să cuprindă numai numele fruntaşilor ei. Oricum, ne găsim înaintea unei asociaţii de nevoiaşi (un *collegium tenuiorum*, cum s-ar putea spune în termeni latini), care imită organizarea altor grupări mai importante (la Tomis, între altele, AEM, VI, 1882, p. 19, nr. 39).

Printre numele notate pe placă, de reţinut e, în primul rînd, acel al femeii Maximina Sisi (nume roman + patronimic trac, de la un nominativ Σισης sau *Sisus*: Tomaschek, II, 2, p. 43) şi al bărbatului Κουθιουρας, cu cuvintele lui V. Pârvan: „a treia formă (atestată la

https://biblioteca-digitala.ro

Histria, n. mea) a numelor trace derivate de la rădăcina *Cutiu (Cutiula, Cutiuris, Cuthiuras)*".

230

Muzeul Histria, inv. 118. Fragment dintr-o stelă de marmură rupt sus, jos și la stînga, găsit în Cetate nu se știe unde, nici cînd. Dimensiuni: 15 × 10 × 10 cm. Înălțimea literelor: 10 mm. Sigma dreptunghiular; *omega* în chip de W; ligaturi. Sec. III e.n.

Inedit.

- - - - CTAI - - - -
- - - - - ICΛΩNE - - - - -
'Αρίστον - - - - - -
- - ης Αὐρ(ήλιος) Χρη(στός)
['Α]σκληπ[ιάδης]
- - [Οὔλ]πιος Π - - - -
- - ΕΓΡΟ - - -

Gravura clară, dar citirea corectă a textului anevoioasă. Chiar caracterul de *album* al fragmentului apare îndoielnic, în ciuda cîtorva restituiri de nume plauzibile.

https://biblioteca-digitala.ro

231

Muz. Histria, inv. 258 A + B. Două fragmente ale unei stele funerare de marmură vinătă, cu fronton, găsite, unul în 1952, celălalt în 1958, în sectorul central al cetăţii, la vest de Casa romană tîrzie *(Domus)*. Înălţimea fragmentelor laolaltă: 65 cm; lăţimea: 48 cm; grosimea: 18 cm. În centrul fragmentului superior, încadrat într-un chenar simplu, numele defunctei săpat pe trei rînduri. Înălţimea literelor pe primul fragment: 3 cm *(omicron:* 1,8 cm); pe cel de-al doilea: 1,5 cm *(omicron:* 1,3 cm). Deşi cele două bucăţi ale stelei se continuă nemijlocit, între ele există o lacună în care a căzut cea mai mare parte din primul vers al epigramei. Partea inferioară a stelei lipseşte.

D. M. Pippidi, St. clasice, VIII, 1966, p. 45—46, nr. 1 (= SEG, XXIV 1141); W. Peek, *Hommages à Claire Préaux*, Bruxelles, 1975, p. 458.

Ἡδίστη
Εὐαγόρο
θυγάτηρ
Τίς θν[ητῶν κραδίης οὕτως ἐκύ]-
ρησεν ἀνοίκτου, ὅστις ἃ[ν]
οὐκ ἐπὶ σοί, παρθένε, δάκρυ [χέοι];
ἦ κάλλει κόσμωι τε μολοῦσ' ἀεὶ [ἐλ]-
πίδα δόξης: Ἡδίστη: πρὸ γάμω[ν]
ὤλεσας ἡλικίαν.

R. 4: abia primele cinci semne. — În lacuna r. 5 se disting încă extremităţile inferioare ale literelor. La sfîrşit, hastă înclinată spre dreapta. — R. 8: numele Ἡδίστη e izolat de cuvintele care-l preced şi urmează prin cîte trei puncte suprapuse (cf. P. Kretschmer, *Das antike Punktierungssystem*, BIAB, XVI, 1950, p. 99—105). La sfîrşit, fără îndoială, un *omega*.

Întregirile sînt toate ale lui Peek, *Griech. Grabgedichte*, 89, care compară pentru versurile 4—5, IG, II/III² 12335, 5 urm. şi 12236, 7 urm., iar pentru versurile 6 urm., IG, IV (= Kaibel 465) 1.

„Hediste, fiica lui Evagoras. Care dintre muritori a avut parte de o inimă atît de împietrită încît să nu verse lacrimi pentru soarta ta, copilă? Tu, care prin frumuseţe şi cuminţenie îndreptăţeai oricîte nădejdi, Hediste, ţi-ai prăpădit tinereţea înainte de a fi atins vremea nuntirii...".

Nici copila dispărută înainte de vreme, nici părintele ei nu ne erau pînă aci cunoscuţi din alte inscripţii histriene. Evagoras e un frumos nume grec, pentru care orice referinţă ar fi de prisos. Cît priveşte numele Hediste

https://biblioteca-digitala.ro

(superlativ feminin de la ἡδύς, „plăcut, dulce"), chiar dacă nu apare în documentele scrise ale altor oraşe de pe ţărmul de Apus al Mării Negre, îşi găseşte numeroase corespondenţe în Ἡδεῖα (*Erythrai*, II 218, 399) sau în masculinul Ἡδύς (Odessos : IGB, I² 51, B 4), ori Ἁδύς (Odessos : IGB. I² 112; N. Firatli & L. Robert, *Stèles funéraires*, p. 137). Interesul documentului stă astfel în calitatea-i literară şi, într-o măsură egală, în vîrsta-i timpurie: prima jumătate a sec. IV î.e.n.

232

Muz. Histria, inv. 371. Douăsprezece fragmente inegale ale unei plăci de calcar descoperite în campania 1958, în preajma basilicii creştine de lîngă poarta mare a cetăţii. Piatra fiind ruptă în toate părţile, nu mai putem recunoaşte nici forma, nici dimensiunile iniţiale. Înălţimea inscripţiei reconstituite: 55 cm; lăţimea: 57 cm. Înălţimea literelor: 5—6 cm. După scris, din prima jumătate a sec. IV î.e.n.

D. M. Pippidi, St. clasice, VIII, 1966, p. 47, nr. 2 (= SEG, XXIV 1144).

Ἡγή[σ]ανδρος
Ἀλεξάνδρο

R. 1 : primul *sigma* stricat de ruptură, totuşi sigur.

„Hegesandros, fiul lui Alexandros".

Defunctul, necunoscut. Vechimea documentului e pusă în lumină nu numai de particularităţile lui paleografice (sobrietatea ductului, aspectul „pătrat" al literelor), dar şi de genitivul în -ο al patronimicului (care avea să dureze în textele milesiene pînă spre jumătatea sec. al IV-lea: Gärtchen-Hoffmann, SGDI, IV 2, p. 933; B. Bondesson, *De sonis et formis*, p. 139; cf. p. 83 e) şi de numele defunctului, frecvent întîlnit în Ionia din epoca arhaică pînă-n cea elenistică. Cu titlu de exemple, cf. SGDI, 5313, 5463, 5477 şi, mai ales, 5504 — din Milet — , poate încă din sec. al VII-lea.

233

Muz. Histria, inv. 78. Placă dreptunghiulară de marmură ruptă la dreapta şi jos, descoperită nu se ştie unde, între 1928 şi 1941. Dimensiuni: 11 × 27 × 8 cm. Înălţimea literelor: 5 cm (*omicron* şi *theta* numai 4 cm). După scris, începutul sec. IV î.e.n.

D. M. Pippidi, St. clasice, VIII, 1966, p. 47, nr. 4 (= SEG, XXIV 1146).

Θόας
Ἡροδό[το]

R. 1 : sigma în parte distrus, dar sigur.

„Thoas, fiul lui Herodotos".

https://biblioteca-digitala.ro

În continuarea inscripţiei, cît se poate vedea funerară, au fost înşirate şi numele altor membri ai aceleiaşi familii. Pentru genitivul în -o, restituit în r. 2, vezi comentariile la nr. 232.

234

Muz. Histria, inv. 401. Stelă de marmură tăiată la stînga şi jos, cu chenar sus şi la dreapta, găsită întîmplător în 1972 în partea de nord-vest a necropolei tumulare, lîngă tumulul 27. Dimensiuni : 73 × 43 × 9 cm. Înălţimea literelor în r. 1—3 : 15 mm ; în r. 4—5 : 23—25 mm (peste tot *omicron* şi *omega* mai mici ; *phi* : 40 mm). După scris, sec. IV î.e.n.

D. M. Pippidi, St. clasice, XVII, 1977, p. 105—106, nr. 7.

[T]όνδε ἀρετῆς ἕνεκεν/Διόφαντον ὁ Σωκλέος υἱός/
Νικήτης τιμᾶι στήληι ἠδὲ τάφωι.

uacat
Διόφαντος
Δρυίτης
uacat

R. 1 : la început, prima literă a căzut în ruptură. —R. 3 : la sfîrşit, *iota* şters dar încă vizibil. În rest, citirea lesnicioasă şi sigură.

„Pentru meritele sale (eminente), Niketes, fiul lui Sokles, îl cinsteşte pe Diophantos cu această lespede şi cu un mormînt. — Diophantos Dryites".

Prima problemă pe care o ridică această epigramă funerară (în realitate, un simplu distih elegiac : hexametru + pentametru) e dacă stela a fost tăiată la stînga, în sensul înălţimii, înainte sau după gravarea textului păstrat. În primul caz, trebuie să ne întrebăm pentru ce piatra a fost lăsată fără chenarul vizibil la dreapta şi sus ? În cel de-al doilea, ce text (sau relief) a putut figura pe partea pierdută a stelei, ţinînd seamă de faptul că distihul păstrat e întreg şi că rîndurile 4—5, gravate cu o vizibilă preocupare de simetrie, se încadrează perfect în cîmpul inscripţiei ajunse pînă la noi.

Oricare ar fi răspunsul, textul se adaugă celor mai vechi epigrame histriene cunoscute pînă acum, dintre care una datează din prima jumătate a sec. IV î.e.n. (piatra de mormînt a Hedistei, fiica lui Evagoras, supra nr. 231). Mai puţin reuşit din punct de vedere metric (a doua jumătate a pentametrului prezintă schema defectuoasă — — — ⏑ ⏑ —, în loc de — ⏑ ⏑ — ⏑ ⏑ —), el oferă şi alte particularităţi ce se cer relevate, dacă nu mai îndelung comentate.

În primul rînd, e de reţinut faptul că între defunct şi cel care-l cinsteşte după moarte nu pare să fi existat o legătură de rudenie : actul de pietate al lui Niketes e inspirat de „virtutea" lui Diophantos, nu de apartenenţa la aceeaşi familie. Ἀρετή, de altă parte, nu e de luat aci în înţeles etic, ca în alte texte mai tîrzii, ci în sensul de „merit" sau „capa-

https://biblioteca-digitala.ro

citate", ca în epigrama de cinstire a lui Menecharmos (supra nr. 171). Dacă nu-i vorba de o exagerare firească în acest gen de compuneri, defunctul trebuie să se fi ilustrat deci prin realizări de un anumit nivel într-un domeniu sau altul, dar această simplă presupunere nu trebuie împinsă prea departe.

Curioasă apare oricum împrejurarea că numele Diophantos nu e însoţit de patronimic şi că această observaţie nu se aplică numai distihului elegiac, unde menţiunea părintelui a putut fi omisă din necesităţi metrice, dar şi rîndurilor 4—5, unde în locul patronimicului aşteptat se citeşte fie demoticul rodian Δρυΐτης (Fr. Hiller von Gaertringen în RE, V, col. 1744—95), fie, mai curînd, aşa cum propune Georges Daux într-o notă recentă, un etnic format de la numele oraşului Δρῦς din Tracia, de unde defunctul ar fi fost originar (BCH, CI, 1977 (II), p. 470).

235

Aşchie de marmură ruptă jos, sus şi la stînga, descoperită nu se ştie cînd, nici în ce împrejurări, astăzi pierdută. Din această pricină nu se pot da aci nici dimensiunile fragmentului, nici înălţimea literelor. Fotografia care ne-a păstrat amintirea inscripţiei e totuşi destul de bună pentru a ne permite să afirmăm că se poate atribui fără greş primei jumătăţi a sec. al IV-lea î.e.n.

D. M. Pippidi, St. clasice, VIII, 1966, p. 17, nr. 3 (= SEG, XXIV 1145).

- - - - - - - ΣΙΙΙ
[Ἀντι]πάτρο
[γυ]νή

În r. 1, prima literă e fără îndoială Σ : se vede limpede nu numai jumătatea inferioară a literei, dar şi vîrful unghiului ei superior. A doua literă e tot atît de sigur *iota;* hasta verticală fiind de aceeaşi înălţime cu hastele lui H, nu ne putem gîndi că am avea înaintea noastră un T. — R.2 : marginea dreaptă pare intactă. — Din r. 3, ceea ce am dat.

„... sia, soaţa lui Antipatros".

Inscripţia funerară a unei necunoscute. Nici propriu-i nume, nici acel al soţului ei nu pot fi întregite decît cu o margine de incertitudine. Oricum, genitivul în -ο al numelui din r. 2 confirmă datarea bazată pe elemente paleografice.

236

Muz. Histria, inv. 470 [A 148]. Bloc masiv de marmură descoperit într-una din campaniile 1928—1936, lîngă basilica de la colţul străzii care duce spre terme (în dreapta porţii mari) şi strada care din piaţa centrală urcă spre cartierul locuinţelor de epocă romană tîrzie. Dimensiuni : 37 × 127 × 94 cm. Pe faţa superioară, tăietură lungă de 63, largă de 32 şi adîncă de 12 cm ; pe faţa opusă, alta de aceeaşi mărime. După presupu-

https://biblioteca-digitala.ro

nerea întemeiată a primului editor, blocul ar fi fost tăiat din antichitate în două jumătăţi care au servit ca baze de statui.

Sc. Lambrino, Ἀρχ. Ἐφημ., C 1937, p. 354, nr. 1; D. M. Pippidi, *Epigraphico-Constantza*, p. 19, nr. 6.

[Ἵπ]πόλοχος
Ἡγησαγόρεω

R. 1 căzut în tăietură, pe muchia căreia se disting limpede literele citate.

„Hippolochos, fiul lui Hegesagores".

Piatra de mormînt a unuia din personajele pomenite în inscripţia monumentală nr. 144, şi anume a părintelui celor doi ctitori (Hippolochos II). Despre familie în întregul ei şi despre locul ocupat în societatea histriană către jum. sec. IV î.e.n., v. D. M. Pippidi, *I Greci*, p. 59—61, pe lîngă comentariile la numerele 144, 169, 237.

237

Muz. Histria, inv. 128. Fragment al unei stele de piatră nisipoasă, ruptă la stînga, găsit în dărîmăturile curtinei *a* a incintei tîrzii, între 1916—1922. Dimensiuni : 36 × 41 × 12 cm. Înălţimea literelor : 35—40 mm *(omicron* mai mic). După scris, din sec. IV i.e.n.

V. Pârvan, *Histria VII*, p. 3, nr. 2 (= SEG, II 462). Cf. L. Robert, AJA, 1960, p. 53—56; D. M. Pippidi, *Epigraphica — Constantza*, p. 19, n. 31.

Ἄρτις
Ἡγησαγό-
[ρεω] γυνή

R. 2 : faptul că marginea fragmentului e întreagă la dreapta ridică întrebarea (pe care primul editor nu şi-a pus-o) dacă ultimele litere ale numelui Hegesagores se citeau la începutul r. 3, cum mi se pare probabil, sau dacă avem de a face cu o prescurtare de felul celor obişnuite pe legendele monetare (Crönert).

„Artis, soaţa lui Hegesagores".

Piatră de mormînt a unei femei despre care Pârvan credea că ar fi făcut parte din familia preotului eponim Hegesagores al lui Theodotos (nr. 144). Ipoteza a fost respinsă cu bune argumente de Scarlat Lambrino, Ἀρχ. Ἐφημ., 1937, p. 356, care relevă faptul că modestia epitafului contrastează puternic cu bogăţia şi frumuseţea execuţiei celorlalte documente epigrafice rămase de la coborîtorii lui Theodotos.

238

Muz. Histria, inv. 55. Bloc paralelipipedic de calcar, uşor vătămat la colţurile din dreapta ale feţei scrise, descoperit nu se ştie în ce împrejurări

https://biblioteca-digitala.ro

înainte de 1941. Dimensiuni : 32 × 66 × 67 cm. Înălțimea literelor : 4—5 cm. După scris, ca și după genitivul în -OY, documentul pare să dateze de pe la jumătatea sec. IV î.e.n.

D. M. Pippidi, St. clasice, VIII, 1966, p. 48, nr. 5 (=SEG, XXIV 1147 ; D. M. Pippidi, *Epigraphica — Constantza*, p. 24, nr. 12).

Ἡρώνυμος
Διαγόρου

„Heronymos al lui Diagoras".

Defunctul e necunoscut în prosopografia histriană, unde nici numele Heronymos, nici patronimicul Diagoras nu par să fi avut o mare răspîndire (aceeași situație și în celelalte colonii de pe țărmurile de vest și de nord ale Mării Negre).

239

Bloc de gresie verzuie, în paramentul sudic al zidului care unea turnul *C* al incintei tîrzii de portița vecină. Azi scrisul e șters cu totul, dar în momentul descoperirii citirea era sigură. Dimensiuni : 27,5 × 58 cm. Înălțimea literelor : 50—60 mm.

V. Pârvan, Dacia II, 1925, p. 199, nr. 1. Cf. L. H. Jeffery, *The Local Scripts*, p. 368, nr. 3 ; D. M. Pippidi, *Epigraphica — Constantza*, p. 24, n. 38.

Ἀρτεμίδωρος
Θεοκλέος

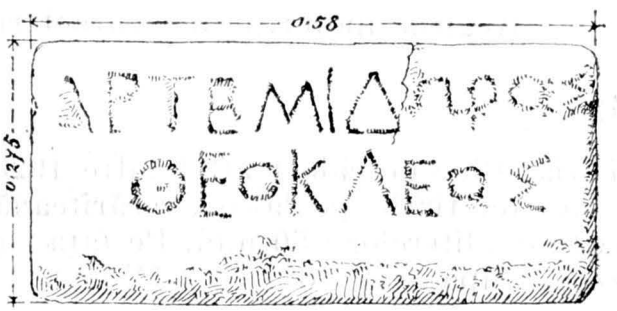

„Artemidoros al lui Theocles".

După primul editor, epitaful ar data din sec. al V-lea, fiind poate cea mai veche inscripție funerară descoperită la Histria. Judecînd după desenul stîngaci la dispoziția noastră, cu mai multă dreptate Lilian Jeffery îl atribuie sec. al IV-lea.

240

Muz. Histria, inv. 58. Bloc de calcar descoperit nu se știe în ce împrejurări, înainte de 1941. Dimensiuni : 42 × 104 × 59 cm. După scris, sec. IV î.e.n.

Inedit.

Αὐξησιλεώ
Ἡφαιστοκλέος

https://biblioteca-digitala.ro

„Auxesileo, fica lui Hefaistocles".

Bază funerară din lotul ce pare să provină dintr-o necropolă histriană încă neidentificată, ale cărei pietre de mormînt au fost folosite la reconstruirea cetăţii după catastrofa gotică.

Dacă patronimicul Hefaistocles e un teofor de un tip obişnuit (cf. Diocles, Istrocles, Hierocles), firesc într-o cetate unde numele aristocratice de tradiţie ioniană abundă pînă tîrziu în epoca romană, numele Auxesileo face parte dintr-o serie bine reprezentată mai ales în epoca tîrzie : formate cu rădăcina αὐξι, αὐξη, acestea exprimă ideea unei „creşteri", a unui „spor" sau a unui „succes", răspîndirea lor fiind studiată în mai multe rînduri de L. Robert : *Hellenica*, XI—XII, 1960, p. 23 urm. ; Ann. Éc.H. Ét., IVe Section, 1962—63, p. 56 ; *Noms indigènes*, p. 294—295.

241

Muz. Histria, inv. 375. Bloc de calcar rupt la dreapta, găsit nu se ştie unde, nici cînd, în săpăturile din Cetate. Dimensiuni : 31 × 28 × 56 cm. Înălţimea literelor : 35 mm. După scris, sec. IV î.e.n.

Inedit.

Ἀγα[θήνωρ]
Δη[μοχάρους]

„Agathenor, fiul lui Demochares".

Întregirile ipotetice, dar caracterul funerar neîndoios.

242

Histria. Bloc de calcar aflat între 1923—1925 în paramentul turnului *K* al incintei tîrzii, pe latura răsăriteană. Dimensiuni : 52 × 83 × 63 cm. Înălţimea literelor : 50 mm. Pe faţa superioară a pietrei, φιάλη μεσόμφαλος. După scris, din sec. IV î.e.n.

V. Pârvan, Dacia, II, 1925, p. 201, nr. 6.

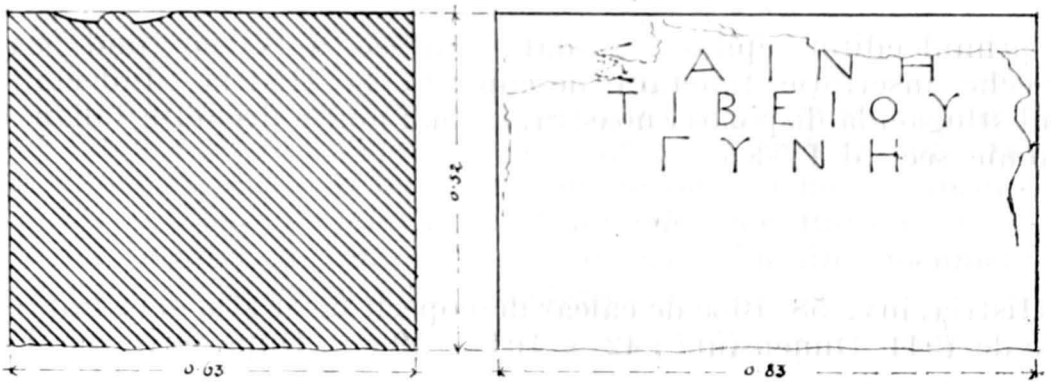

Σαίνη
Τιβείου
γυνή

https://biblioteca-digitala.ro

„Saine, soața lui Tibeios".

Pentru primul editor, „a găsi la Histria, în sec. IV î.e.n., doi traci cu totul elenizați ni se pare natural" (p. 203). În realitate, nici defuncta, nici soțul ei, nu arată a fi fost traci : Σαίνη e un bun nume grec (L. Robert, BCH, 1962, p. 278, n. 6), iar Tibeios, măcar că la origine paflagonian (Strabon, *Geogr.*, VII 3, 12 ; cf. G. Huxley, GRB Studies, IV, 1963, p. 155—156), ar putea fi și numele unui cetățean grec, ca numitul Τίβειος Τιανός (IG, II² 10450) sau Τίβειος părintele unui Ἡράκλειος din Chersonesul Tauric (Solomonik, *Epigr. pam. Cherson.*, p. 153, nr. 152). Despre același nume, discuții contradictorii cu numeroase referiri la documente din diferite colțuri ale lumii grecești la L. Zgusta, *Personennamen...*, p. 413, 1156 și L. Robert, *Ét. épigr. et philol.*, p. 124, n. 1 ; RevPhilol, XXXIII, 1959, p. 229, n. 5 și, mai ales, *Noms indigènes*, p. 530, 531.

243

Muz. Histria, inv. 387. Fragment de calcar rupt în toate părțile, găsit în Cetate nu se știe cînd, nici unde. Dimensiuni : 27 × 22 × 13 cm. Înălțimea literelor : 50 mm. După scris, sec. IV—III î.e.n.

Inedit.

[Ἀπο]λλοδώρου γυ[νή]
ΕΜ - - - - - - - Ι

Poate ruptură dintr-o piatră de mormînt.

244

Muz. Histria, inv. 261. Colțul de sus din stînga al unui mic altar de marmură cu profilul superior tăiat, rupt la dreapta și jos, găsit în ruinele curtinei *a*, într-una din campaniile 1916—1922. Dimensiunile feței scrise : 32 × 37 × 17 cm. Înălțimea literelor : 26—31 mm (*omicron* numai de 30 mm). Data : sec. IV î.e.n.

V. Pârvan, *Histria VII*, p. 2, nr. 1 (= SEG, II 163).

Πολ - - - - - -
Εὐ - - - - - -

Primul editor propunea una din restituirile : Πολ[ύδωρος] Εὐ[κράτους] (Polydoros al lui Eucrates) sau Πολ[υδώρη] Εὐ[κράτους γυνή] (Polydora, soția lui Eucrates). În primul caz, defunctul ar fi un bărbat, în cel de-al doilea, o femeie. Ambele citiri sînt posibile, dar nici una nu e sigură.

245

Histria, în zidul de vest al templului Afroditei. Bază funerară de marmură, întreagă, reîntrebuințată. Dimensiuni : 26 × 50 × 40 cm. Înălțimea literelor : 32 mm. După scris, sec. III î.e.n.

https://biblioteca-digitala.ro

D.M. Pippidi, SCIVA, XXXIII, 1982, p. 45, nr. 25.

'Απόλλα
'Ελπίου θυγάτηρ

„Apolla, fiica lui Elpios".

Numele defunctei şi al părintelui ei sînt bune nume greceşti, dar rare, în comparaţie cu formele 'Απολλᾶς şi 'Ελπίδης, ambele masculine.

246

Muz. Histria, inv. 57. Bloc de marmură rupt sus, la stînga şi jos, descoperit nu se ştie cînd şi în ce împrejurări, în săpăturile din Cetate. Dimensiuni : 66 × 43 × 42 cm. Înălţimea literelor : 22—24 mm. Scrisul mai mult şters. După caracterele paleografice, sec. IV/III î.e.n.

D.M. Pippidi, SCIVA, XXXIII, 1982, p. 42, nr. 16.

ΥΜΑΡΟΥΣ
[Ἀμει]νίας Φερεκλ[έ]ους
[Αἰσχί]νης Ἀντικράτους
- - - - Ἥρωι
[Εὐρυ]νόμη - - - ΝΤΕΣ
- - - - - ΟΥ - - ΟΣΜΟΥ
- - - - - ΟΣ

Funerară. Crîmpeiele de nume se lasă greu întregite.

247

Muz. Histria, inv. 151. Stelă de calcar sfărîmicios, ruptă jos şi la dreapta, aflată în secţiunea practicată de-a curmezişul cetăţii în campania 1951. Dimensiuni : 43 × 21 × 8 cm. Înălţimea literelor : 30 mm. După scris, din sec. IV/III î.e.n.

D. M. Pippidi, *Histria I*, p. 551, nr. 27.

Π[ρώτη]
Περικ[λέους]
γ[υνή]

R. 1 : urme abia vizibile ale unui *pi:* prima hastă verticală se observă bine ; mai puţin limpede hasta scurtă şi bara orizontală.

„Prote (?), soţia lui Pericles".

Nici defuncta, nici soţul ei nu apar în vreo altă inscripţie histriană.

https://biblioteca-digitala.ro

248

Muz. Histria, inv. 11. Bloc de calcar, găsit în paramentul laturii *O* a turnului *K* al incintei târzii, într-una din campaniile 1923—1925. Dimensiuni: 51 × 42 × 37 cm. Înălțimea literelor: 40—60 mm *(omicron* și *omega* mai mici). În mijlocul feței superioare a pietrei, φιάλη μεσόμφαλος, largă și profundă. După scris, sec. IV—III î.e.n.

V. Pârvan, Dacia, II, 1925, p. 201, nr. 5.

Ἀρίστων
[Π]αυσανίου

„Ariston al lui Pausanias".

Ambele nume, de veche tradiție greacă. Defunctul necunoscut din vreo altă inscripție histriană.

249

Stelă funerară altădată „între ruinele cetății de la Caranasuf" (Histria), unde a fost văzută și copiată de G. Ionescu, inspector al pescăriilor din Dobrogea în primii ani ai secolului, azi dispărută.

Nici dimensiunile, nici aspectul pietrei nu-s arătate de Const. Moisil, primul editor, care s-a mulțumit s-o transcrie în BCMI, III, 1910, p. 95.

Μητρόδωρος
Ἀρχελόχου

„Metrodoros, fiul lui Archelochos".

Personajul e necunoscut în prosopografia histriană. În lipsa unei fotografii sau a unui desen al inscripției, nu se poate, firește, încerca o datare. Sobrietatea formularului și rezonanța numelor ne îndeamnă totuși s-o atribuim sec. IV—III î.e.n.

250

Bază funerară a cărei urnă s-a pierdut și care în momentul descoperirii era încastrată în zidul unei clădiri, poate într-un punct neștiut al incintei târzii. Fotografia ne-a păstrat textul cu deplină claritate. S-ar putea ca piatra, dacă n-a fost scoasă din locul ei și transportată cine știe unde, să apară din nou la lumină, în lucrările de restaurare ale incintei târzii, astăzi în plină desfășurare. Firește, nici dimensiunile pietrei, nici înălțimea literelor nu pot fi indicate. După scris, cu multă probabilitate din prima jumătate a sec. III î.e.n.

D. M. Pippidi, SCIV, XIX, 1968, p. 436—437, nr. 6 (= SEG, XXIV 1149).

Δημώ
Διοπείθους
γυνή

https://biblioteca-digitala.ro

„Demo, soţia lui Diopeithes".

Şi numele defunctei, şi acel al soţului apar aci pentru întîia oară într-un document din Histria. Despre numele din rădăcina δαμο-δαμος, v. K. Mras, Wiener Studien, XXXVIII, 1916, p. 310 şi H. Solin, *Beiträge*, p. 109, n. 1.

251

Muz. Histria, inv. 257. Fragment dintr-o stelă de calcar cu fronton şi acrotere ruptă sus, jos şi la dreapta, descoperită în 1952 în Zona sacră a cetăţii. Dimensiuni : 23 × 18 × 9 cm. Înălţimea literelor : 3 cm. În parte, aspectul literelor le apropie de aspectul epitafelor din sec. IV ; în ansamblu, inscripţia apare totuşi stîngace şi desigur mai recentă.

D. M. Pippidi, St. clasice, VIII, 1966, p. 48, nr. 6 (= SEG, XXIV 1148).

Εὐηνωρπ[ίδης?]
Ἀριστ[οκλέους *siue* ονίκου]

La sfîrşitul r. 1, *pi* sigur, deşi bara transversală a literei se confundă oarecum cu linia inferioară a cornişei. — La sfîrşitul r. 2, urma vagă a unei litere rotunde.

„Evenorpides (?), fiul lui Aristocles (sau Aristonicos)".

Singura problemă pe care o pune piatra de mormînt (în afara numelor ce nu pot fi întregite cu destulă certitudine) e acea a datei, în privinţa căreia indicaţiile scrisului nu-s suficient de limpezi.

252

Muz. Histria, inv. 169. Aşchie de calcar aflată în dărîmăturile curtinei *g*, într-una din campaniile 1923—1925. Înălţimea : 16,5 cm. Înălţimea literelor : 4—5 cm (cu excepţia lui *omicron*, înalt de numai 3 cm). După scris, din sec. III i.e.n.

V. Pârvan, Dacia, II, 1925, p. 200, nr. 3.

[Αἰσχί]νης
[Χαίρω]νος

„Aischines (?) fiul lui Chairon (?)".

Fragmentul e desigur dintr-o stelă funerară. Numele şi patronimicul defunctului sînt întregite de primul editor *exempli gratia*. Datarea lui în sec. al IV-lea mi se pare îndoielnică.

253

Histria, într-un zid tîrziu de pe latura nordică a străzii principale, „imediat lîngă contrafortul interior stîng al porţii celei mari". Bază de calcar rudimentară. Dimensiuni : 40 × 65 × 63 cm. Înălţimea literelor : 35—45 mm.

https://biblioteca-digitala.ro

După primul editor, ar fi vorba de un cip funerar, pe care nu se încumetă să-l dateze, situîndu-l printre documentele de epocă imperială.

V. Pârvan, *Histria IV*, p. 661, nr. 42.

Νικί[ας]
Νικίο[υ]

„Nicias, fiul lui Nicias".

După caracterele paleografice şi sobrietatea formularului, cu multă probabilitate de la începutul epocii elenistice.

254

Muz. Histria, inv. 290. Bază de calcar descoperită în campania 1954 în săpăturile din Zona sacră. Dimensiuni: 27 × 74 × 54 cm. Înălţimea literelor: 35 mm *(omicron* de numai 30 mm). Pe faţa superioară φιάλη μεσόμφαλος. După scris, din secolul al III-lea î.e.n.

D. M. Pippidi, SCIVA, XXXIII, 1982, p. 43, nr. 19.

Νόνος

Piatră de mormînt a unui individ altfel necunoscut. Pomenirea defunctului numai prin numele-i personal nu e fără exemplu în epigrafia histriană, chiar dacă în cele mai multe cazuri pe asemenea baze se păstrează şi patronimicul. Pentru alte (numeroase) exemple de pietre de mormînt purtînd numai numele personal al defunctului sau defunctei, v. Christiane Dunant, *Stèles funéraires* (extras din Eretria, VI, 1978), p. 28—45, nr. 2—110.

255

Muz. Histria, inv. 339. Bază paralelipipedică de calcar, descoperită în campania 1955, în stratul cel mai recent al Zonei sacre. În ansamblu, bine conservată, piatra e vătămată mai ales pe faţa-i superioară. Dimensiuni: 33 × 75 × 50 cm. Înălţimea literelor: 3 cm *(omicron* şi *omega* egale cu celelalte litere). După scris, sec. III î.e.n.

D. M. Pippidi, St. clasice, VIII, 1966, p. 48, nr. 7 (=SEG, XXIV 1150).

Ἑστιαῖος
Μοιροδώρου

„Hestiaios al lui Moirodoros".

Numele şi patronimicul — amîndouă teofore — sînt curat greceşti (pentru Ἑστιαῖος, foarte frecvent în coloniile ioniene ale Mării Negre, vezi L. Robert, în RevPhilol, XXXIII, 1959, p. 212 şi RÉG, LXXIV, 1961, p. 265.

https://biblioteca-digitala.ro

256

Muz. Histria, inv. 293. Trei fragmente ale unei plăci de marmură elegant profilată sus, ruptă la stînga şi la dreapta, descoperită în campania 1959 în sectorul Casei romane tîrzii *(Domus)*. Dimensiuni : 14 × 73 × 9 cm. Înălţimea literelor : 20 mm *(theta* şi *omicron* mai mici). După scris, din sec. III î.e.n.

D. M. Pippidi, SCIVA, XXXIII, 1982, p. 43, nr. 18.

Μει[δ]ίας ὑ[π]ὲρ τῆς θυγατρὸς Μι - - -
- - - - - - - μενης - - - - - - - - A

„Midias pentru fiica sa Mi....."

Inscripţie de pomenire a unei fete tinere, pusă de părintele său altminteri necunoscut. Destinaţia plăcii nu apare limpede. Oricum, după material şi proporţii, nu pare o piatră de mormînt.

257

Muz. Histria, inv. 140. Bloc de marmură vinătă rupt în toate părţile, găsit în săpăturile din sectorul de SV al cetăţii, în 1950. Dimensiuni : 21 × 28 × 16 cm. Înălţimea literelor : 20 mm. După scris, din sec. III î.e.n.

D. M. Pippidi, *Histria I*, p. 550, nr. 26.

[Πολ]υαίνετ[ος]
Φαίδρου

„Polyainetos al lui Phaidros".

În r. 1, în loc de [Πολ]υαίνετ[ος], J. şi L. Robert, BÉ, 1955, 163, p. 243 propun citirea [Ε]ὐαίνετ[ος], ceea ce e, firește, posibil. De observat, totuşi, că pentru simetrie, textul începea probabil mai la stînga şi că un Polyainetos se mai întîlneşte la Histria în lista nr. 193, col. B, r. 40.

258

Muz. Histria, inv. 344. Bloc paralelipipedic de calcar rupt în două bucăţi inegale, uşor vătămat la stînga şi la dreapta, descoperit în campania 1959 în Zona sacră. Pe faţa superioară, adîncitură informă despre care e greu de spus dacă servea la fixarea unei stele (poate a unui relief) sau avea o altă destinaţie. Dimensiuni : 33 × 63 × 43 cm. Înălţimea literelor : 4 cm (*omicron* mai mic). După scris, din sec. III î.e.n.

D. M. Pippidi, St. clasice, VIII, 1966, p. 49, nr. 8 (= SEG, XXIV 1151).

Ναυσικλῆς Λέοντος

https://biblioteca-digitala.ro

— Primul N, în parte distrus dar sigur. Tot așa, la sfîrșitul numelui, grupul -HΣ, din care nu ni s-a păstrat decît jumătatea inferioară a literelor.

„Nausicles al lui Leon".

259

Histria, Sectorul A. Bloc de calcar gălbui, descoperit în 1980 în zidul de înconjur. Dimensiuni : 47 × 72 × 58 cm. Înălțimea literelor : 33 mm (*omicron* și *theta* mai mici). După scris, sec. III î.e.n.

D. M. Pippidi, SCIVA, XXXIII, 1982, p. 43, nr. 17.

'Απολλ[όδωρος]
Διοπείθους

„Apollodoros, fiul lui Diopeithes".

Piatră de mormînt. Formularul tradițional.

260

Muz. Histria, inv. 439. Fragment dintr-o stelă de calcar ruptă peste tot, găsită nu se știe cînd, nici unde. Dimensiuni : 27 × 20 × 13 cm. Deasupra puținelor litere păstrate în registrul inferior, largă bandă de piatră nescrisă. Înălțimea slovelor : 4—5 cm. După caracterele paleografice, sec. III î.e.n.

Inedit.

ΚΙΣΩ - - - -
ΡΙ - - - - -

Poate piatră de mormînt ?

261

Muz. Histria, inv. 417. Fragment dintr-o stelă de marmură cu fronton în cea mai mare parte distrus, aflat întîmplător în campania 1972. Dimensiuni : 27 × 10 (9) × 16,5 cm. Înălțimea literelor : 10 mm (*omicron*, *theta* și *omega* mai mici și mai înălțate, în raport cu baza fiecărui rînd). După scris, din sec. III—II î.e.n.

D. M. Pippidi, St. clasice, XVII, 1977, p. 107—108, nr. 8.

Εὔφημος με - - - - - - - - - -
2 στῆσε δέ μ'ἐνθ - - - - - - - -
χειρί τε δεξιτ - - - - - - - - -
4 πολλὰ δὲ πε - - - - - - - - -
αὐτὰρ ἐγὼ - - - - - - - - - - -
6 τοὔνομα - - - - - - - - - - - -

https://biblioteca-digitala.ro

τόν τε πα - - - - - - - - - - -
Σμύρναν - - - - - - - - - - - -
αὐτὰρ ἐ[γὼ - - - - - - - - - -
τῶι σ - - - - - - - - - - - - -

În r. 1, 5, 9 de notat grafiile αο, εο pentru αυ, ευ. — În r. 8, la început nu-i exclus să fie vorba de substantivul comun σμύρνα (mirodenia folosită pentru fumigaţii în ritualul funebru); mai probabilă totuşi citirea Σμύρνα, oraşul de pe coasta ioniană (azi Izmir, în Turcia).

Textul e prea mutilat pentru a putea fi tradus. Puţinele cuvinte identificabile nu au un înţeles legat. Putem doar spune că avem înaintea noastră un epitaf în versuri şi că nici numele întreg al defunctului, nici împrejurările morţii nu se lasă ghicite. Cu titlu ipotetic, reproduc totuşi întregirile propuse pentru versurile 1—4 de Werner Peek, ale cărui încercări de restituire ale unor epigrame histriene am mai avut prilejul să le folosesc :

Εὔφημος μὲ[ν ἐγὼ λεγόμην, ∪ ∪ — ∪ ∪ υἱός?]
στῆσε δὲ μ'ἐνθ[άδε νῦν σῆμα θανόντι πατήρ?]
χειρί τε δεξιτ[έρηι κεφαλὴν ἐπεμάσσατο πολλά]
πολλὰ δὲ πε[νθήσας ἐστονάχησε κάσις?]

262

Muz. Histria, inv. 212. Fragment dintr-o placă de marmură rupt în toate părţile, găsit nu se ştie în ce împrejurări şi la ce dată. Sec. III—II î.e.n.

D. M. Pippidi, SCIVA, XXXIII, 1982, p. 43, nr. 20.

Πρωτ[αγόρου]
γυν[ή]

„... soaţa lui Protagoras".

Numele defunctei s-a pierdut. Caracterul funerar al inscripţiei neîndoios.

263

Muz. Histria, inv. 103. Bloc de calcar rupt la stînga, la dreapta şi jos, descoperit în cetate, nu se ştie unde, nici cînd. Dimensiuni : 43 × 26 × 33 cm. Înălţimea literelor : 18—22 mm. Pe faţa superioară a pietrei, φιάλη μεσόμφαλος. După scris, sec. III/II î.e.n.

D. M. Pippidi, SCIVA, XXXIII, 1982, p. 44, nr. 21.

Νουμήνιε Ἑστιαίου
χαῖρε

„Numenie, fiu al lui Hestiaios, fii fericit !"

Nici decedatul, nici părintele său nu ne sînt altminteri cunoscuţi.

https://biblioteca-digitala.ro

264

Muz. Histria, inv. 84. Stelă de calcar cu fronton, ruptă sus, la dreapta şi jos, descoperită nu se ştie cînd, nici unde, între 1928 şi 1941. În centrul registrului superior, al cărui aspect de ansamblu abia de se poate ghici, ciorchine de strugure în relief. Dimensiuni : 18 × 21 × 7 cm. După scris, sec. II î.e.n.

D. M. Pippidi, SCIVA, XXXIII, 1982, p. 44, nr. 22.

Πρώτ[η]
Ἡροδ[ότου]
χα[ῖρε]

„Prote a lui Herodotos, fii fericită !"

Piatră de mormînt de tipul cel mai banal. Defuncta şi părintele ei sînt necunoscuţi în prosopografia histriană.

265

Muz. Histria, inv. 471. Bază de marmură ruptă pretutindeni, găsită nu se ştie cînd, nici unde, în săpăturile din cetate. Sec. II î.e.n.

D. M. Pippidi, SCIVA, XXXIII, 1982, p. 44, nr. 23.

[Ἡ δεῖνα Διονυ]σίου θυ[γάτηρ]
[γυνὴ δὲ .....]νι[.....τοῦ ...]

„... Cutare.... fiica lui ... sios, soaţa lui cutare".

Piatră de mormînt cu neputinţă de întregit, altfel decît în liniile-i mari. Defuncta e o femeie, dar propriu-i nume, ca şi cele ale soţului şi părintelui s-au pierdut.

266

Muz. Histria, inv. 350. Altar funerar cu cornişa retezată, rupt la dreapta şi jos, probabil reîntrebuinţat într-o construcţie. Data şi locul găsirii nu se cunosc. Dimensiunile actuale : 11 × 22 × 44 cm. Înălţimea literelor : 15 mm. Sec. II î.e.n.

D. M. Pippidi, SCIVA, XXXIII, 1982, p. 44, nr. 24.

ΑΓΩΗΓΙ.....
Ἀρτεμ[ιδώρου]
[γυνή]

„... soaţa lui Artemidoros".

Numele dispărutei incomplet şi, oricum, neobişnuit (Pape-Benseler nu cunosc decît numele Ἀγώ, -οῦς, iar în alte texte nu l-am putut identifica),

https://biblioteca-digitala.ro

se întîlneşte pentru întîia oară la Histria. Dacă inscripţia avea şi un al treilea rînd, cum am presupus, nu e limpede. Exclus nu e, de altă parte, ca într-o restituire ipotetică epitaful să fi sunat: Ἀγὼ τοῦ δεῖνα... ... [γυνὴ δὲ] Ἀρτεμ[ιδώρου τοῦ δεῖνα ...].

267

Histria. Stilp frumos din marmură albăstrie, azi dispărut, găsit în campania 1916 în dărîmăturile curtinei *a*, în timpul celui dintîi război mondial. Dimensiunile piesei nu sînt date de primul editor. Înălţimea literelor: 10—12 mm. După scris, din secolele I î.e.n.—I e.n.

V. Pârvan, *Histria VII*, p. 26—29, nr. 17; SEG, II 461 (cu unele lecţiuni noi ale lui Ad. Wilhelm); Em. Popescu, SCIV, VII, 1956, p. 345; Werner Peek, GVI, 1519.

Πατρὸς Ἀριστα[ί]ου γένος αὐξήσοντά σε πηοί
ἠλπίσαμ(ε)ν πάτρηι κῦδος ἐλευσόμενον·
ἄρτι γὰρ εὐξυνέτους σε δαημοσύνας μεθέποντα
Κυζζίκου, ἣν ἐπόθεις, γῆ λάχεν ὠκύμορον,
Μειδία, ἠϊθέοις δὲ μεταπρεφθεὶς ἑτάροισιν
πᾶσιν ἀνειάων κάλλιπες οἰκτρὸν ἄχος.
μύρονται δὲ γονεῖες ὑπ' ἄ[λγ]εσιν, εἰς σποδιὴν γάρ
ἐξέχεαν μούνην φροντίδα γηροκόμον
οὐδ' ἐπὶ νυμφιδίοις θαλαμεύμασι δᾷδας ἀνάψαι
ἔφθασαν· ἃ τέκνων ἐλπὶς ὑπηνέμιος.
Ζηλωτὸς δ' ἀστοῖσι καὶ ἀλλοδαποῖσι πεφηνώς
τὴν ἀρετὴν ζῶσαν καὶ ἐν φθιμένοισιν ἔχεις.

În ansamblu, textul e al lui Pârvan, cu sugestii primite de la Ad. Wilhelm şi Crönert. La sfîrşitul versului 1, Peek preferă σε πηοί, pentru σ'ἐπ' ἠοῖ, Pârvan.

În studiul citat în lemmă, Popescu dădea epigramei o traducere literală. Cea care urmează prezintă unele libertăţi cerute de caracterul poetic al textului:

„Am nutrit nădejdea că, ajuns în pragul vieţii, vei spori spiţa părintelui tău Aristaios şi faima neamului din care te tragi. Dar pe cînd, în Cyzic, către care ai rîvnit, îţi însuşeai cunoştinţe temeinice, ţara străină te-a răpus, Meidias, smulgîndu-te din cercul tinerilor tăi tovarăşi de învăţătură, pricinuindu-ne tuturor o jale amară. Cu lacrimi fierbinţi te plîng bătrînii tăi părinţi, ale căror nădejdi s-au spulberat în cenuşă, fără să fi apucat măcar să-ţi aprindem făcliile nuntirii — bucurie de toţi aşteptată de la odrasle, pentru noi trecătoare ca o boare de vînt! Preţuit, cît ai trăit, deopotrivă de ai tăi şi chiar de străini, meritele tale sînt acum vii pînă şi printre cei plecaţi din viaţă..."

Ca epitafele versificate din orice loc şi vreme, poezia funerară histriană — de la cele mai vechi pînă la cele mai recente compuneri cunoscute — e debitoare unui număr restrîns de locuri comune, mereu reluate şi abia

https://biblioteca-digitala.ro

variate, în legătură cu vremelnicia omului, cu neprevăzutul sorții și cu jalea supraviețuitorilor înșelați în așteptările lor legitime. Începînd cu piatra de mormînt a Hedistei (mai sus, nr. 231), aceleași motive își fac drum în toate epigramele ajunse pînă la noi, cu atît mai multă lipsă de măsură cu cît ne apropiem de epoca imperială. Epitaful lui Meidias nu face excepție de la regulă și poate fi considerat ca o colecție quasi-completă a banalităților pe care dispariția unui om tînăr le poate inspira unui versificator lipsit de talent.

Din punct de vedere istoric, documentul e interesant în măsura în care confirmă legăturile economice și, desigur, culturale dintotdeauna existente între depărtata Histrie și bogatul port din Propontida, ale cărui monumente și ale cărui înalte școli s-au bucurat de-a lungul epocii elenistice de o faimă meritată (F. W. Hasluck, *Cyzicus*, p. 171 urm., 177; W. W. Tarn, *Civ. hellénistique*, 160). Tineri din familii cu stare și chiar vlăstare ale unor familii regale din Asia Mică și din Pont erau trimise să-și desăvîrșească educația în acest oraș „universitar", așa cum în alte momente istorice se îndreptau spre Atena, Pergamon sau Lampsakos, despre care o inscripție studiată de Ad. Wilhelm ne lasă să înțelegem că adăpostea o numeroasă colonie de dascăli și de învățăcei: μαθηταὶ καὶ διδάσκαλοι οἱ ἐνδημοῦσιν ἢ ἐνδημήσουσιν εἰς τὴν πόλιν παιδεύοντες ἢ παιδευθησόμενοι... (*Neue Beiträge*, Sitzber. Akad. Wien, CLXVI, 1911, 1, 46), scutiți de plata dărilor și bucurîndu-se de un regim de favoare din partea autorităților comunale (E. Ziebarth, *Schulwesen* [2], p. 87—88).

268

Muz. Histria, inv. 411. Mică stelă de marmură trapezoidală, ușor vătămată la stînga, la nivelul frontonului și, tot la stînga, în cîteva locuri unde izbiturile n-au atins însă relieful, nici textul. Unele rupturi și în partea de jos a lespezii, unde o cornișă delicat lucrată desparte textul de prelungirea prin care stela se fixa pe o bază astăzi dispărută. Imediat sub fronton, cunună în relief. Sub aceasta, într-un cîmp adîncit, relief înfățișînd un bărbat cu bustul gol, înmînînd ceva ca o minge unui copil care-i face față. În mîna stîngă bărbatul ține un sul (?) în parte așezat pe un altar. În planul al doilea, dominînd scena, *hermă* pe un piedestal înalt. Dimensiunile frontonului: 7,5 × 11 cm. Dimensiunile trunchiului stelei (fără prelungirea menită să rămînă invizibilă): 66 × 31 (sus) × 32 (jos) × ×10 cm. Înălțimea literelor: 10 mm. Reglaj. Piatra a fost găsită în 1972, de-a lungul drumului care duce de la podul de curînd construit spre comuna Istria. După scris, din sec. I î.e.n.—I e.n.

D. M. Pippidi, St. clasice, XVII, 1977, p. 108, nr. 9.

Ἱερώνυμε Μενίσκου,
γυμνασίαρχε, χαῖρε.
Χαῖρε καὶ σὺ παροδεῖτα.

„Hieronyme, fiu al lui Meniskos, gimnasiarhule, fii fericit! Și tu trecătorule!"

https://biblioteca-digitala.ro

Defunctul nu ne e altminteri cunoscut, dar magistratura pe care arată a o fi exercitat cu succes, judecînd după cununa care i-a răsplătit activitatea, e atestată în mai multe texte histriene, începînd cu decretul nr. 59. Existenţa în Histria a unui gimnaziu e, de altă parte, confirmată şi prin alte inscripţii, din epoca elenistică pînă-n sec. II e. n. (mai sus numerele 44 şi 59).

269

Muz. Histria, inv. 88. Fragment al unei plăci subţiri de marmură albă, rupt în toate părţile, găsit între 1916—1922 în dărîmăturile din faţa curtinei *d*. Dimensiuni : 19 × 18 × 3 cm. Înălţimea literelor (ornate cu *apices*) : 15—20 mm. Secolele I î.e.n.—I e.n.

V. Pârvan, *Histria VII*, p. 38—39, nr. 37 (= SEG, II 460).

---------ευτερον
---------γυνὴ δὲ
---------ος

R. 1 : Pârvan [(ἀπ)ελ]εύτερον.

Textul e perfect citeţ, dar atît de fragmentar că anevoie se poate încerca o întregire sau traducere. Formularul, cît se poate surprinde din el, ne-ar lăsa să ne gîndim la o inscripţie funerară : se opun însă literele din r. 1 (care nu trădează un nume propriu) şi subţirimea plăcii de marmură, potrivită cu o foaie de placaj mai curînd decît cu o piatră de mormînt.

Primul editor se gîndea la un „document manumissional" (primul pînă acum şi unicul de acest fel la Histria), dar presupunerea e temerară, întrucît în r. 1 n-avem -ευθερον, ci -ευτερον, iar în r. 2 menţiunea calităţii de „soţie" nu poate privi decît o persoană de condiţie liberă.

270

Muz. Histria, inv. 108. Fragment dintr-o stelă de marmură ruptă sus, jos şi la stînga, descoperită nu se ştie în ce împrejurări între 1928—1941. Imediat deasupra textului se disting urmele cornişei distruse. Dimensiuni : 18 × 19 × 12,5 cm. Înălţimea literelor : 1,5 cm. Sec. I î.e.n.—I e.n.

D. M. Pippidi, St. clasice, VIII, 1966, p. 49, nr. 9 (= SEG, XXIV 1152).

---------N ’Αριστοκράτο[υ]
[χ]αῖρε
---------’Αριστοκράτου
[χ]αῖρε.

https://biblioteca-digitala.ro

R. 1 : înaintea lui N, vagi urme dintr-o literă care ar putea fi *omega*. La sfîrşit, Y a căzut în ruptură. — R. 2 : înaintea lui A, braţele înclinate din dreapta ale lui X. — R. 3 : înainte de A, o linie verticală, poate hasta dreaptă a unui H ?

„... al lui Aristokrates, fii fericit ! ... al (poate a) lui Aristokrates, fii fericit (fericită) !"

Inscripţie funerară a doi fraţi (poate a unui frate şi a unei surori). Numele părintelui, rar în onomastica histriană, nu se mai întîlneşte decît la începutul sec. III e.n., în inscripţia himnozilor învingători din zilele lui Severus Alexander (100).

271

Muz. Histria, inv. 50. Partea superioară a unui altar de calcar cu profilele tăiate, găsit în paramentul curtinei *i* a incintei tîrzii, într-una din campaniile 1923—1925. Dimensiuni : 110 × 95(82) × 55 cm. Literele vopsite cu minium mai păstrează urme de culoare. Data : sec. I—II e.n.

V. Pârvan, Dacia, II, 1925, p. 231—232, nr. 29 (= W. Peek, GVI, 1611 ; id., *Griechische Grabgedichte*, 385).

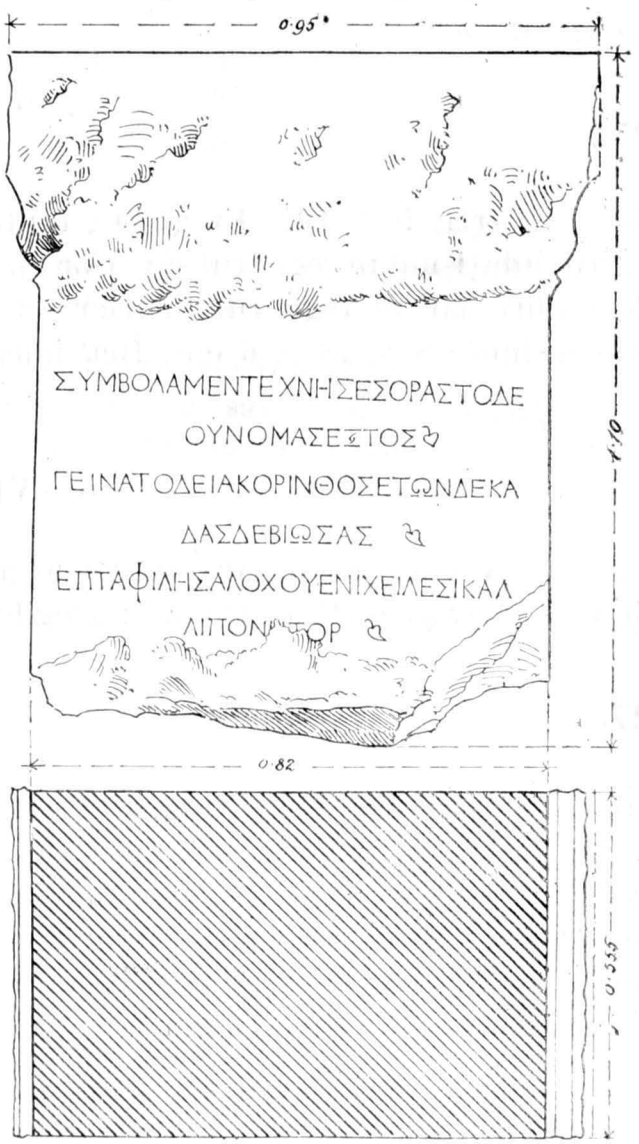

Σύμβολα μὲν τέχνης ἐσορᾷς, τὸ δὲ
2 οὔνομα Σέξτος.
Γείνατο δεῖα Κόρινθος, ἐτῶν δεκά-
4 δας δὲ βιώσας
ἑπτὰ φίλης ἀλόχου ἐνὶ χείλεσι κάλ-
6 λιπον ἦτορ.

https://biblioteca-digitala.ro

„Semnele meseriei le vezi, iar numele mi-era Sextus. Dumnezeiescul Corint mi-a dat viaţă şi, după ce am trăit de şapte ori cîte zece ani, lăsatu-mi-am suflarea pe buzele soaţei iubite".

Starea în care ne-a ajuns cipul nu ne permite să spunem dacă epigrama continua pe partea inferioară a pietrei. Cei trei hexametri păstraţi au un înţeles de sine stătător şi textul s-a putut opri aci. Exclus nu-i însă nici ca versurile să fi continuat cu amănunte despre copii şi familie, ori cu locuri comune despre zădărnicia vieţii şi eternitatea morţii.

Undeva, pe o latură astăzi stricată a monumentului, figurau, ni se spune, însemnele meşteşugului defunctului. Despre el nu putem afirma însă nimic şi, a vorbi de Sextus ca de un corăbier, cum face primul editor, e o ipoteză gratuită.

Născut la Corint, probabil din părinţi romani (la începutul Imperiului importantul port e o colonie a lui Iulius Caesar), defunctul trebuie să-şi fi petrecut cea mai mare parte din viaţă în Dobrogea, poate chiar la Histria, dacă ţinem seama de corectitudinea versificaţiei şi a limbii, nelipsită de iz poetic.

272

Muz. Histria, inv. 192. Fragment dintr-un relief de calcar de mari proporţii, înfăţişînd în registrul superior un bărbat într-o barcă uşoară purtată de valuri, iar în registrul inferior cîteva litere din inscripţia pierdută. Dimensiuni : 8 × 18 × 6 cm. Înălţimea literelor : 18 mm. Sec. III e.n.?

Inedit.

- - - VIV - - -

Dacă, aşa cum presupun, fragmentul e dintr-un monument funerar, literele păstrate ar fi, poate, de întregit : *uiu*[*us sibi fecit*].

273

Muz. Histria, inv. 126. Fragment dintr-o mare lespede de calcar rupt la stînga şi sus, găsit în anii 1914/15 în zidul de incintă de după distrugerea gotică, pe pragul portiţei V. Dimensiuni : 103×66 × 31 cm, înălţimea literelor : 35—45 mm. Rare ligaturi. Cîmpul scris e înconjurat de obişnuitul chenar de viţă crescută dintr-un vas figurat în centrul laturii de jos a lespezii. Sec. II e.n.

V. Pârvan, *Histria IV*, p. 675, nr. 47 ; K. E. Illing, BPhW, XXXVII, 1917, col. 1639, nr. 7.

https://biblioteca-digitala.ro

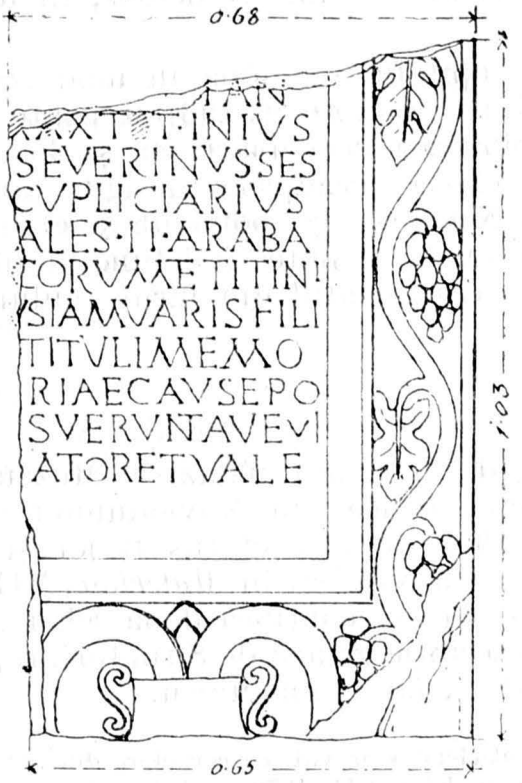

[...uixi]t an(nis)
[...]X. Titinius
Seuerinus, ses-
cupliciarius
ales II Araba-
corum, et Titini-
us Iamuaris, fili,
tituli memo-
riae cause po-
suerunt. Aue ui-
ator et uale.

„... a trăit ani... Titinius Seuerinus, subofiţer în escadronul II de aravaci, şi Titinius Iamuaris, feciorii lui, pus-au piatra de mormînt spre pomenire. Mergi cu bine, călătorule, fii sănătos!"

Monumentul, cu siguranţă adus în cetate din teritoriul rural al Histriei, e pus în memoria unui veteran de cei doi fii ai săi, Titinius Seuerinus şi Titinius Iamuaris: primul, subofiţer în escadronul II de aravaci, cu sediul la Carsium, al doilea, poate, moştenitorul lotului de pămînt al defunctului şi administratorul bunurilor familiale.

Propriu vorbind, *sesquiplicarius* e un gradat plătit cu o soldă şi jumătate faţă de cea a ostaşilor obişnuiţi. La Histria, un decurion din acelaşi corp de trupă e pomenit în inscripţia nr. 297 (A. Aricescu, *Armata în Dobrogea romană*, p. 55—56).

În r. 8, *tituli* pentru *titulum* e o greşeală curentă în latina provincială; la fel, în r. 9, *cause* pentru ablativul *causa*.

274

Muz. Histria, inv. 251. Bază de marmură vătămată sus şi la dreapta descoperită în Zona sacră, în lucrările de dezvelire a templului lui Zeus Polieus. Dimensiuni: 18,5 × 49,5 × 18,5 cm. Înălţimea literelor: 13 cm. Data: sec. II e.n.

D. M. Pippidi, *Histria I*, p. 564, nr. 36.

Πολέμων Νουμηνίου
χαῖρε

https://biblioteca-digitala.ro

„Polemon al lui Numenios, fii fericit!"

Ca scris, epitaful seamănă în mod izbitor cu marele *album* al gerusiei din anul 138 *(supra* nr. 193) şi poate că nu e o întîmplare faptul că în prima coloană a acestuia, r. 39 şi 49, întîlnim un Νουμήνιος Πολέμωνος şi un Πολέμων Νουμηνίου (desigur tată şi fiu), fără a mai vorbi de un Πολέμων Νουμηνίου β' pomenit şi el în r. 93. Unul din cei doi gerusiaşti din r. 49 sau 93 ar putea fi defunctul din inscripţia noastră, ceea ce ar face să dateze documentul din jurul anului 150 e.n.

275

Sarcofag de marmură, astăzi în Muzeul Tulcea, descoperit într-o movilă a acropolei antice din Noviodunum (Isaccea), în săpăturile executate în vara 1958 de Expectatus Bujor şi Gavrilă Simion, al căror raport preliminar s-a publicat în *Materiale*, VII, p. 391—397. Pe unul din pereţii sarcofagului (care conţinea două schelete intacte), încadrată într-o *tabula ansata*, inscripţie greacă de 8 rinduri, reprodusă de descoperitori la p. 396, în capitale şi fără comentariu.

Textul elegant gravat, cu caractere din sec. II e.n., a fost simultan editat de Em. Popescu în Klio, LII, 1970, p. 373—378 şi, în colaborare cu Maria Alexandrescu-Vianu, în RESEE, VIII, 1970, p. 323—326, nr. 26; ISM, V, p. 280. Cf. J. şi L. Robert, BÉ, 1971, 444, p. 466.

Θ(εοῖς) κ(αταχθονίοις)
'Αλεσάνδρα
'Αλεσάνδρῳ 'Η-
ρακλέωνος, τ-
ῷ πατρινεῖ καὶ
γερουσιαστῇ,
τὴν σορὸν ἔθ-
ηκε. Χῆρε.

R. 2—3 : astfel piatra; Bujor şi Popescu 'Αλεξάνδρα 'Αλεξάνδρῳ.

„Zeilor subpămînteni. Alexandra a pregătit sarcofagul lui Alexandru, fiul lui Herakleon, părintelui ei, membru al gerusiei. Fii sănătos!",

Pentru σορός, în înţelesul de sarcofag, v. Jadwiga Kubinska, *Monuments funéraires dans les inscriptions grecques de l'Asie Mineure*, p. 16, Πατρινεῖ, după Popescu, ar putea fi sau un latinism, de la *patrinus*, sau o greşeală a lapicidului pentru πάτρωνι. Soţii Robert preferă citirea τῷ πατρί şi explică ultimele trei litere (νει) ca abrevierea unui titlu necunoscut. Pe urmele lor, mai de curînd, G. Mihailov completează : πατρὶ Νεικαι[εῖ] . . .

Principala problemă pe care o ridică inscripţia e originea defunctului. Întemeiat pe titlul de membru al unei gerusii purtat de Alexandros, mai întîi Popescu, apoi şi soţii Robert, presupun că ar fi vorba de un histrian surprins de moarte în timpul unei călătorii la Noviodunum.

https://biblioteca-digitala.ro

276

Muz. Histria, inv. 71. În paramentul curtinei *h* a incintei tîrzii, lîngă turnul *G*, între 1923—1925. Altar de calcar rupt în mai multe fragmente, în întregime reconstituit. Feţele laterale împodobite cu reliefuri înfăţişînd coroane felurit stilizate. Dimensiuni: 147 × 68 × 65 cm. Textul peste tot citeţ, cu excepţia r. 7, căzut în ruptura dintre cele două fragmente principale. Înălţimea literelor: 50—55 mm. Sec. II e.n.

V. Pârvan, Dacia, II, 1925, p. 223, nr. 24.

D(is) M(anibus)
Vlp(ius) Latinus ex sig(nifero)
uet(eranus) leg(ionis) V Mac(edonicae)
uixit annis LX.
Aufidia Auita,
coiux eius, heres
[pientissima, bene]
[m]erenti posuit
de suo.

R. 6: abia jumătăţile superioare ale literelor. —R. 7: se disting extremităţile inferioare ale hastelor.

„Zeilor Mani! Ulpius Latinus, fost stegar, veteran din legiunea a V-a Macedoneană, a trăit ani 60. Soţia sa Aufidia Avita, moştenitoare devotată, a ridicat altarul din averea proprie".

Din zilele lui Traian, legiunea a V-a Macedoneană îşi avea garnizoana la Troesmis. Începînd din 166, prezenţa ei e atestată la Potaissa (A. von Premerstein, Wiener Eranos, 1909, p. 268; V. Pârvan, *Dacia Malvensis*, p. 45; A. Aricescu, *Armata romană în Dobrogea*, p. 33 şi urm.). După liberarea de sub drapel, Ulpius Latinus va fi venit să trăiască undeva în preajma Histriei. Piatra de mormînt a soaţei, Aufidia Avita, mai departe sub nr. 277.

277

Muz. Histria, inv. 63. Altar funerar de calcar, bine păstrat, descoperit nu se ştie în ce împrejurări între 1928 şi 1941. Pe ambele feţe laterale, cununi mari în relief, împletite cu panglici şi fire de iarbă. Înălţimea: 1,14 m; lăţimea (la cornişă): 57 cm; grosimea maximă: 57 cm. Înălţimea literelor: 5,3 cm. Data: sec. II e.n.

D. M. Pippidi, St. clasice, VIII, 1966, p. 50, nr. 11.

[A]ufidia Auita
[u]iua sibi posuit.

R. 1: la început, hasta înclinată din dreapta a unui V. —R. 2: la început, extremitatea superioară a unei haste drepte.

https://biblioteca-digitala.ro

„Aufidia Avita, şi-a aşezat acest altar încă în viaţă".

Soaţă a veteranului Ulpius Latinus, din legiunea a V-a Macedoneană, Aufidia pare să-şi fi pregătit monumentul o dată cu acel al soţului, cu care se aseamănă în toate privinţele (mai sus nr. 276).

278

Histria. În colţul de sud-est al turnului *K* din incinta tîrzie, unde a rămas încastrat pînă astăzi. Altar de calcar cu profilele tăiate (jos, numai în parte), rupt la stînga şi, mai puţin, la dreapta. Dimensiuni : 183 × 65 cm. Înălţimea literelor : 5 cm (în ultimul rînd : 4 cm). Ligaturi rare ; puncte despărţitoare. După scris, din sec. II e.n.

V. Pârvan, *Histria IV*, p. 664, nr. 44.

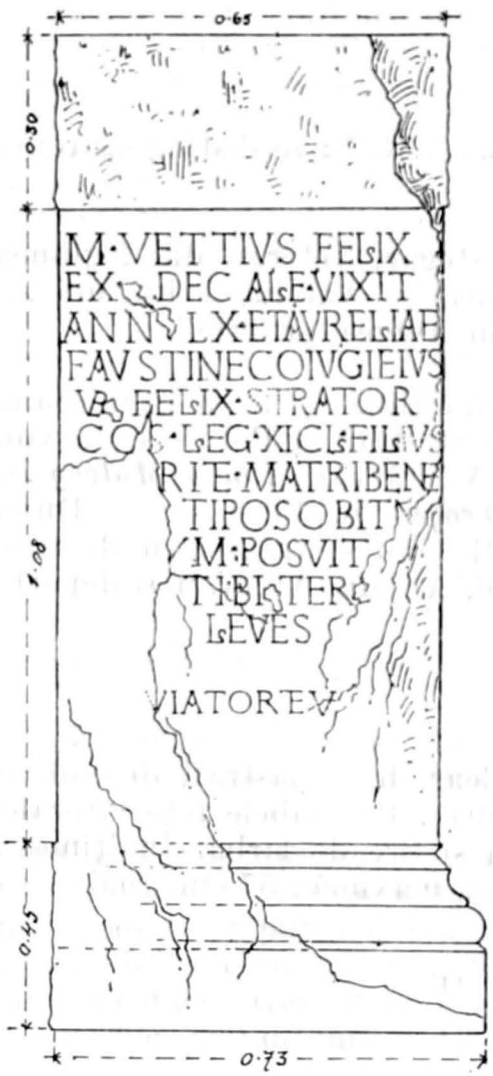

[D(is) M(anibus)]
M. Vettius Felix
ex dec(urione) ale, uixit
ann(is) LX, et Aureliae
Faustine, coiugi eius,
Vlp(ius) Felix, strator
co(n)s(ularis) leg(ionis) XI Cl(audiae), filius,
[pat]ri et matri bene
[meren]ti, pos(t) obit[um]
[eor]um posuit.
[Sit] tibi ter[ra]
leues.
[Aue] uiator et u[ale].

R. 3 : al(a)e Pârvan. — R. 5 : Faustin(a)e Pârvan. — R. 9 : POSOBIT [VM piatra ; cf. CIL, III 917, 14190.

https://biblioteca-digitala.ro

„Închinare Zeilor Mani. Marcus Vettius Felix, fost decurion de escadron, care a trăit ani 60, și Aureliei Faustina, soației lui, pusu-le-a, după moarte, acest altar fiul lor Ulpius Felix, aghiotant consular în legiunea a XI-a Claudia, — tatălui și mamei lui, vrednici de cinstire. Fie-ți țărîna ușoară ! Salut, călătorule, mergi cu bine".

Ortografia și sintaxa textului, deopotrivă defectuoase, sînt caracteristice celor mai multe inscripții funerare din Dobrogea (cf. Mihăescu, *Langue Latine* passim).

Pentru gradul de *strator consularis*, v. J. Marquardt, *Röm. Staatsverwaltung*, II, 2, p. 548.

După presupunerea plauzibilă a primului editor, corpul de trupă în care slujise Vettius Felix va fi fost Ala II Arabacorum, cu garnizoana la Carsium (V. Pârvan, *Descoperiri în Scythia Minor*, p. 487 urm. ;A. Aricescu, *Armata în Dobrogea romană*, p. 38, 40). Pentru legăturile Histriei cu Durostorum, reședința legiunii a XI-a Claudia, mai ales după strămutarea legiunii a V-a Macedoneană de la Troesmis la Potaissa în Dacia, v. mai departe nr. 302.

279

Muz. Histria, inv. 383. Placă de calcar ruptă la dreapta și, într-o măsură mai mică, la stînga, descoperită în campania 1959 în ruinele de lîngă poarta mare a cetății. În mijloc, cadru în chip de *tabula ansata*, limitînd inscripția. Dimensiunile lespezii întregi : 84 × 47 × 13 cm. Dimensiunile cîmpului scris : 39 × 32 cm. Înălțimea literelor : 30—35 mm. Sec. II e.n.

D. M. Pippidi, St. clasice, VIII, 1966, p. 52, nr. 14 ; Em. Popescu, *Inscripții*, 153.

D(is) H(eroibusque?) I(nferis) M(anibus)
Campanus
ex decurion[e . . .]
uixit anis . . .
Asholes co[niugi bene]
merenti po[suit].
Auetes supe[ri?]

R. 1 : după D, cît se poate judeca, un H, cu toate că în r. 5 aceeași literă are o bară orizontală întreagă, și oricît de problematică ar apărea semnificația ei în acest loc. Nu-i exclusă nici o greșeală a lapicidului, în care caz ar trebui citit : *D(is) {i}i(nferis) M(anibus)*. — R. 3 : la sfîrșit, hasta verticală din stînga a unui N perfect vizibilă. — R. 5 : la sfîrșit, O înjumătățit dar neîndoios.

„Zeilor (și Eroilor?) Mani, subpămînteni. Campanus, . . . fost decurion . . . a trăit ani . . . (Soața?) Asholes a pus această lespede soțului ei, care a binemeritat. Fiți sănătoși, voi cei ⟨din lumea⟩ de deasupra !"

Cum s-a relevat în notele critice, sigla H(dacă așa trebuie interpretate cele două haste verticale avînd între ele o frunză stilizată) se lasă anevoie

https://biblioteca-digitala.ro

descifrată în formula *i(nferis) M(anibus)*. În lipsă de analogii, care nu există sau care nu mi-s cunoscute, soluţia *H(eroibus)* mi se pare posibilă, dacă nu cu totul satisfăcătoare, *heroes* avînd în acest context înţelesul general de „făpturi semidivine din lumea subpămînteană" sau pe acela de „strămoşi heroizaţi". O exprimare întrucîtva similară, pleonastică, şi într-un epitaf grec din Beroia Syriei : Θεοῖς καταχθονίοις καὶ δαίμοσιν... ... (CIG, 4452, ap. L. Robert, *Op. min.*, II, p. 1360, n. 2 ; cf. Journ. des Savants, 1973, p. 161, n. 4).

Piatra de mormînt a unui veteran, fost *decurio* într-o trupă de cavalerie (după Em. Popescu, *op. cit.*, ar fi vorba de un fost membru al curiei din localitatea de reşedinţă a defunctului). Numele Campanus nu era pînă aci cunoscut în prosopografia histriană. Necunoscut, de altă parte, e şi teritoriul rural unde veteranul îşi avea aşezarea şi de unde piatra va fi fost adusă pentru a sluji ca material de construcţie, cu prilejul refacerii cetăţii după catastrofa gotică.

De relevat e şi numele *Asholes*, de vădită origine greacă, dar destul de rar (un Ἀσχολος în Atena : IG, II/III ² altul, cu multă probabilitate, în Gorgippia : IPE, II 405). De asemeni, forma *auetes* (pentru *auete*), precum şi substantivul *superi* în înţelesul de „oameni din lumea de deasupra" (în raport cu lăcaşul morţilor), altfel spus : „supravieţuitori".

Salutul pe care în acest caz li-l adresează defunctul e întru totul analog obişnuitului : *aue uiator* (respectiv : χαῖρε παροδῖτα) de pe nenumărate pietre funerare din intreaga lume romană, în primele veacuri ale erei noastre. Pe pămîntul Dobrogei, paralela cea mai sugestivă din punctul de vedere al limbii şi al conţinutului ne-o oferă inscripţia de la Pantelimonul -de-Sus publicată de Vasile Pârvan (*Ulmetum*, II, 2, p. 332, nr. 3 = AA, 1915, col. 239), pe care Const. Daicoviciu o citeşte : *ualeates uos qui superis setis et coletes manes ... quia uos ad nos uenturi setis* (AISC, I 2, 1928—1932, p. 63—64 ; cf. H. Mihăescu, *Limba latină în provinciile dunărene*, p. 253).

280

Muz. Histria, inv. 7. Partea superioară a unei mari stele de calcar, împodobită cu un relief înfăţişînd scena ospăţului funebru, descoperită între 1923—1925 în paramentul curtinei *k*, în imediata apropiere a turnului *I*. În primul plan, în stînga, un călăreţ, care ar putea fi defunctul în ipostaza Cavalerului trac, primeşte cununa pe care i-o întinde un sclav. În dreapta, unde piatra e foarte vătămată se recunoaşte bustul unei femei aşezate pe tron şi o scenă de banchet funebru. Sub relief, din inscripţia încadrată ca de obicei într-un chenar, s-au păstrat primele două rînduri. Dimensiuni : 86 × 104 × 25 cm. Înălţimea literelor : 40—50 mm. După scris, din sec. II e.n.

V. Pârvan, Dacia, II, 1925, p. 230, nr. 28.

https://biblioteca-digitala.ro

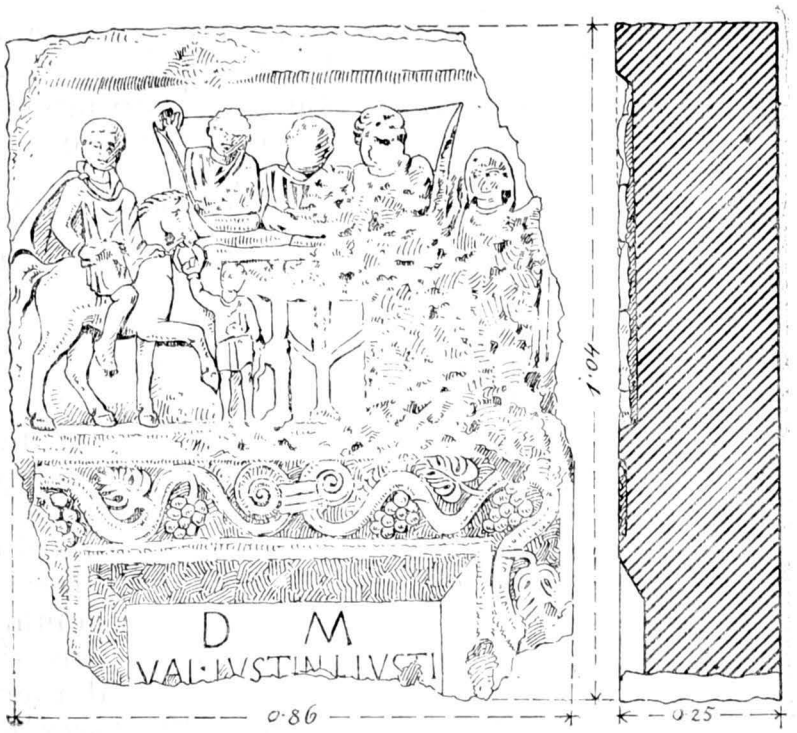

D(is) M(anibus)
Val(eri) Iustini. Iusti-
[nus siue *Iustina ...*
fecit].

Din r. 2 s-a păstrat abia partea superioară a literelor; citirea sigură.

„Zeilor Mani ai lui Valerius Iustinus. Iustinus (sau Iustina) ... a pus să se facă monumentul".

Și această piatră de mormînt a fost spartă pentru a fi folosită ca material de construcție în incinta refăcută după distrugerea gotică.

281

Muz. Histria, inv. 61. Bloc de calcar compact tăiat în chip de *tabula ansata*, rupt la stînga și sus, aflat în paramentul curtinei *l*, la est de portița a V-a a cetății, într-una din campaniile 1923—1925. În triunghiul ornamental din dreapta, chip de meduză în relief, în parte distrus. Dimensiuni: 90×77×41 cm. Înălțimea literelor: 35—37 mm. După scris, din sec. II e.n.

V. Pârvan, Dacia, II, 1925, p. 221, nr. 22.

[D(is)] M(anibus)
[L? Aelio] Seuerino
[triera]rcho cl(assis) Fl(auiae)
[Moes(icae) qu]i uixit an-
[nos ...], Claudia Sa-
[? bina c]oniux me-
[moriam c]um sarco(phago)
[mari]to bene me-
[renti] et sibi fe-
[cit].

https://biblioteca-digitala.ro

„Zeilor Mani. Lui Lucius (?) Aelius (?) Severinus, comandant de trieră în flota Flauia Moesica, care a trăit ani ..., soaţa sa Claudia Sabina (?) a pregătit piatra de mormînt şi locul de veci pentru sine şi pentru soţul care a binemeritat".

Înfiinţată probabil din primele timpuri ale prezenţei romanilor la Dunărea de Jos, către începutul erei noastre, *classis Flauia Moesica* a fost reorganizată sub domnia lui Vespasian, de la care-şi trage numele (E. Condurachi în *Actes du IX-e Congrès d'Études sur les Frontières romaines*, Bucureşti. 1974, p. 81—88; A. Aricescu, *Armata în Dobrogea romană*, p. 70—74)

Gradul de *trierarchus*, deţinut de Ael. Seuerinus, e acel al unui comandant de trieră *(trieris)*, corabie cu trei rînduri de vîsle. Baza principală a flotei *Flauia* era la Nouiodunum (Isaccea), dar *stationes* de mai mică importanţă sînt atestate la Barboşi şi în alte puncte de pe malurile de sud şi de nord ale fluviului.

Memoria, în accepţia de „piatră de mormînt, piatră de pomenire", e de uz curent în inscripţiile funerare din întreaga lume romană. La fel *sarcophagus*, care, după locuri, poate însemna nu numai „sarcofag", dar şi „mormînt" (Liana Lupaş, *Denumirile mormîntului în latină*, St. clasice, V, 1963, p. 111—134).

282

Muz. Histria, inv. 67. Stelă de calcar cu două registre, altădată cu fronton astăzi pierdut, tăiată încă din antichitate în două părţi aproximativ egale, spre a fi reîntrebuinţată. Găsită în paramentul laturii nordice a turnului *G* în campania 1915, degajată complet abia între 1923—1925. În registrul superior, relief înfăţişînd ospăţul funebru: doi bărbaţi pe *kline*, purtînd cununi în mîna dreaptă, întinsă. În stînga, femeie pe tron. În faţă, considerabil mai mic, sclav lîngă masa rotundă, cu trei picioare.

https://biblioteca-digitala.ro

De jur-împrejurul stelei, chenar de viţă cu ciorchini de struguri. Dimensiuni (laolaltă): 146 × 85 × 29 cm. Înălţimea literelor pe faţa principală, 50—55 mm. Pe faţa îngustă din dreapta (unde e gravat un singur cuvînt de rămas bun): 85—90 mm. După scris, din sec. II e.n.

V. Pârvan, *Histria IV*, p. 684—685, nr. 53 (aclamaţia). Id., Dacia, II, 1925, p. 222, nr. 23 (inscr. funerară).

D(is) I(nferis) M(anibus)
Victor filius Co-
[rneli - - - - - - - - - - - -]IA *Haue*
[- - - - - - - - - - uixit an]-
nis XVI, cui sapul-
chrum fecit et
titulum posu-
it Cornelius pa-
ter filio pientis-
simo.

Din cele două rînduri căzute în ruptură, abia extremităţile superioare ale literelor IA, la sfîrşitul r. 3, şi extremităţile inferioare ale literelor VI către mijlocul r. 4. Pentru transformarea *e — a* în *sapulchrum*, v. E. Richter, *Beiträge zur Geschichte der Romanismen*, I (Halle, 1934), p. 98—99.

„Zeilor Mani subpămînteni. Victor, fiul lui Cornelius ... a trăit ani 16. Căruia i-a zidit mormîntul şi i-a pus piatra de pomenire tatăl său Cornelius, ca unui fiu prea-iubitor".

Dacă formularul e banal, mai interesant e relieful din registrul superior, care înfăţişează scena banchetului funebru într-un chip care trădează originea bizantină a modelului: defunctul (în cazul nostru defuncţii) întins pe *kline* şi ţinînd în dreapta întinsă o cunună, iar în stînga un văscior. Cum a arătat în mai multe rînduri L. Robert, studiind reliefurile funerare din cetăţile de pe coasta bulgară, ne găsim înaintea unui mod de a concepe ospăţul care, din Byzanţ, s-a răspîndit pretutindeni pe coastele de vest şi de sud ale Mării Negre. Cf. RevPhilol, XXXIII, 1959, p. 467—469; BÉ, 1959, 251 (p. 58—59); *Hellenica*, XI—XII, 1960, p. 378—379; iar pentru documentarea fotografică, Nezih Firatli, *Stèles funéraires*, în special planşele XIII-XXV.

283

Muz. Histria, inv. 127. În paramentul turnului *F* al incintei tîrzii, într-una din campaniile 1923—1925. Stelă funerară de calcar, cu fronton şi chenar de viţă, ruptă în două fragmente mari şi mai multe mărunte, toate regăsite. Dimensiuni (împreună): 158 × 73,5 × 30 cm. Înălţimea literelor (mai mari la textul latin decît la cel grec): 25—35 mm. Ligaturi. Sec. II e.n.

V. Pârvan, Dacia, II, 1925, p. 225, nr. 25.

https://biblioteca-digitala.ro

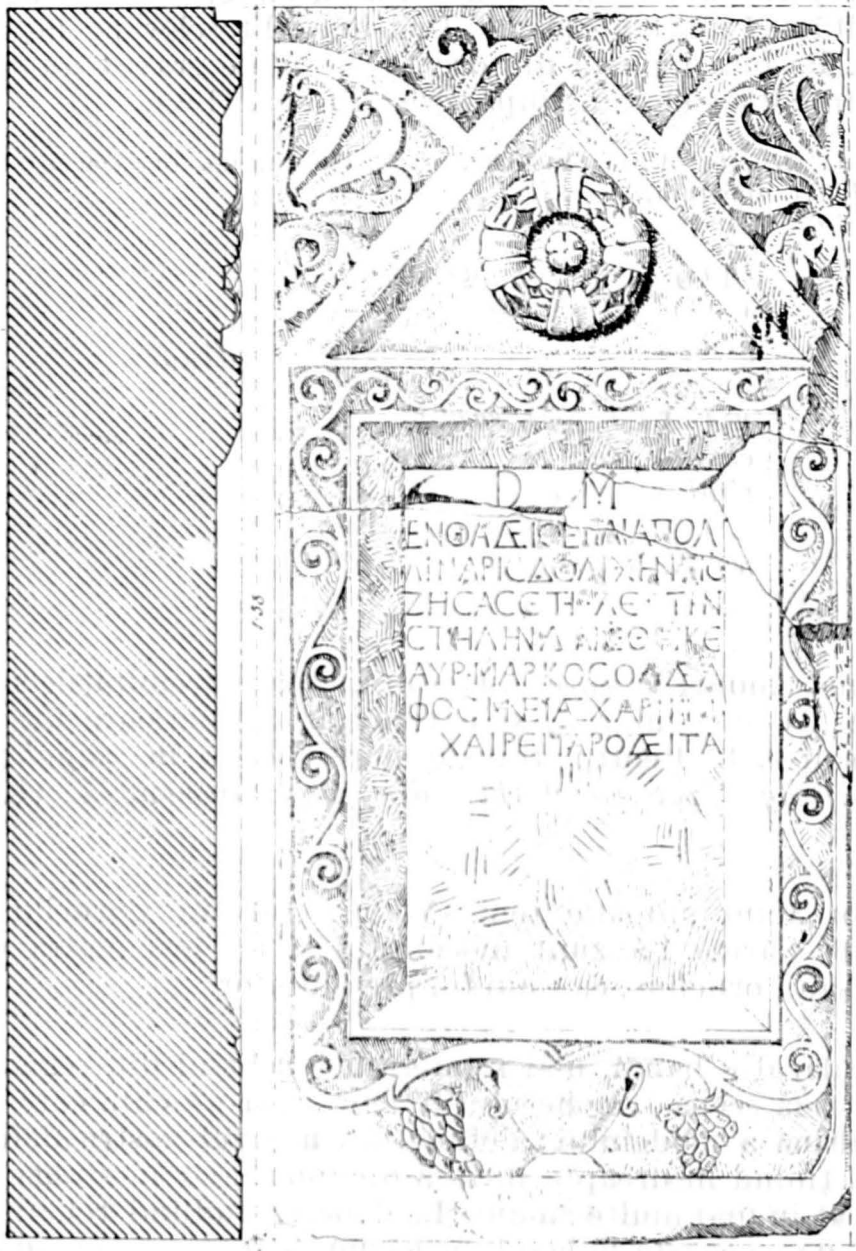

D(is) M(anibus)
Ἐνθάδε κεῖται Ἀπολ-
λινάρις Δολιχην[άρ]ις
ζήσας ἔτη λε'. Τὴν
στήλην ἀνέθηκε
Αὐρ(ήλιος) Μάρκος ὁ ἀδελ-
φὸς μνείας χάριν.
Χαῖρε παροδεῖτα

R. 2 : Ἀπολλινάρις : grec la origine (Ἀπολλινάριος), devenit cu vremea *cognomen* roman. Sub Principat se întîlneşte la mai multe familii de rang senatorial : PIR² C 1239, 1240 ; PIR² D 133 (Heikki Solin, *Beiträge*, Helsinki, 1971, p. 73 şi n. 3). — R. 3 : Δολιχην[άρ?]ις Pârvan, dar forma e atestată.

„Zeilor Mani ! Aci zace Apollinaris Dolichenaris, care a trăit ani 35.

https://biblioteca-digitala.ro

Stela i-a înălțat-o fratele Aurelius Marcus, spre pomenire. Fii fericit trecătorule" !

Pentru Iupiter Dolichenus la Histria, v. Dacia, N.S., V, 1961, p. 209; pentru alte mărturii ale aceluiași cult în Dobrogea romană: CIL, III 7520 și 14445; SCIV, XV, 1964, p. 535.

284

Muz. Histria, inv. 130 + 279. Două fragmente dintr-o lespede de calcar tăiată în chip de *tabula ansata*, descoperite în sectorul de la sud de Terme, unul — cel din stînga — într-una din campaniile 1923 sau 1924; celălalt în 1952. Înălțimea maximă a fragmentului din dreapta: 12 cm; lățimea ambelor fragmente: 52 cm; grosimea: 12 cm. Înălțimea literelor: 40 mm.

Fragmentul din stînga, publicat de V. Pârvan în Dacia, II, 1925, p. 230, nr. 27; inscripția reconstituită de D. M. Pippidi în St. clasice, VIII, 1966, p. 51, nr. 13.

- - - - - - - - - - *Mar[ius* siue *-cius]*
2 *[p]ient[i]ssim[o filio]*
Crispo FIIOP - - - - - - - - - - - - - -
4 *posuit. Vixi[t annis]*
XVIII. Mem[oriae]
[causa -]

R. 1: A nu are bara orizontală. — R. 2: la început, extremitatea de jos a hastei verticale și cele două bare — inferioară și mijlocie — ale lui E, încă vizibile. — R. 5: unghiul superior al lui X bine păstrat. — Urmele unui al 6-lea rînd sînt neîndoioase, dar o încercare de restituire ar fi arbitrară.

„... Marius (sau Marcius) a pus această lespede fiului său prea iubitor Crispus ... A trăit 18 ani. Spre amintire ...".

Piatra de mormînt a unui adolescent, după scris din a doua jumătate a sec. II e.n.

285

Muz. Histria, inv. 34. Fragment de stelă funerară de marmură albă, găsit în dărîmăturile curtinei *e*. Sub actuala inscripție a fost înainte o alta — tot funerară și tot în limba greacă —, din care se păstrează cîte-o urmă de literă la începutul rîndurilor 1 și 2 (a doua chiar un A, prima nesigură). Dimensiuni: 37 × 29(27) × 9 — 10 cm. Înălțimea literelor: 15 — 20 mm. Sec. II e.n.?

V. Pârvan, *Histria VII*, p. 45, nr. 39 (= SEG, II 2, 465).

Ἀπολλώνι-
ος Δατειζει
χαῖρε, χαῖρε
καὶ σὺ παροδεῖ-
τα.

https://biblioteca-digitala.ro

„Apollonios al lui Dateizis, fii fericit! Fii fericit şi tu trecătorule!"

De reţinut, în această altminteri banală inscripţie funerară, e împrejurarea că un părinte trac a dat fiului său un nume grec — Apollonios — prim pas spre elenizarea familiei, venită poate din vreun sat vecin să se stabilească la Histria. Δατειζει e genitivul numelui Δατειζις, la rîndu-i format de la toponimul Δατος, localitate pe ţărmul trac în faţa insulei Thasos. Cf. G. Mihailov, *La langue des inscriptions grecques en Bulgarie*, p. 120, § c şi I. I. Russu, *Limba traco-dacilor*, p. 101.

286

Muz. Histria, inv. 288. Lespede de marmură neregulat tăiată, uşor vătămată la dreapta şi jos, fără ca textul să fi fost atins decît prea puţin. Descoperită în campania 1953, în sectorul Casei romane tîrzii *(Domus)*. Dimensiuni: 70×30(37)×18 cm. Înălţimea mijlocie a literelor: 3 cm.

I. Stoian, SCIV, V, 1954, p. 97, nr. 15.

Ἀπελλᾶ[ς]
Ἀπελλᾶ
χαῖρε.
Καὶ σὺ παρ-
οδεῖτα
χαῖρε.

R. 1: la sfîrşit, parte din hasta verticală a unui *sigma*, dreptunghiular — R. 4: din *rho*, hasta verticală şi conturul vag al buclei.

„Apellas, fiu al lui Apellas, fii fericit! Şi tu, trecătorule, fii fericit!"

După scris, epitaful e cu multă probabilitate de la sfîrşitul sec. II e.n. Personajul e altminteri necunoscut. Numele însuşi, destul de frecvent în inscripţiile oraşelor greceşti de pe coasta tracă (IGB, I ² 47, 52, 150, 181, 191, 287, 294), se întîlneşte mai rar în coloniile dobrogene. De reţinut, oricum, în onomastica primelor veacuri ale erei noastre, înmulţirea în provinciile de limbă greacă a hipocoristicelor terminate în-ᾶς (multe din ele nume de meserii) (L. Robert, *Ét. épigr. et philol.*, p. 191; id., RevPhilol, XVIII, 1944, p. 52—53; O. Masson, ZPE, XI, 1975, p. 1—19). La Histria, oricum, pe lîngă Ἀπελλᾶς (desigur de la Ἀπολλᾶς) sînt de reţinut: Ἀπτηλλᾶς (mai anevoie de explicat), Ἀχιλλᾶς, Πρωτᾶς şi Τιτθᾶς — toate relevate, cu trimiterile respective, la Indicele I al prezentei culegeri.

287

Muz. Histria, inv. 53. Cip de calcar retezat la aproximativ jumătate din înălţimea iniţială pentru a fi folosit ca material de construcţie, găsit nu se ştie cînd şi în ce împrejurări. Dimensiuni: 108×70(65)×61 cm. Înălţimea literelor: 35 mm. O dată cu cornişa superioară, ruptă din antichitate pentru a se face mai lesnicioasă întrebuinţarea pietrei, au fost ciocănite şi irremediabil distruse primele versuri ale epigramei. Altele s-au pierdut prin

https://biblioteca-digitala.ro

tăierea blocului la nivelul actualului r. 6. Numeroasele ligaturi, *sigma* dreptunghiular și *omega* în chip de W datează inscripția către sfîrșitul sec. II sau în primii ani ai sec. III e.n.

D. M. Pippidi, St. clasice, VIII, 1966, p. 50, nr. 10 (= SEG, XXIV 1142).

- -
[οὐ μόνον — ⏑ ⏑ — ⏑ ⏑ — ⏑ ⏑ — ⏑ ⏑ ὑ]μνεῖ
Εἴστρος ὅλος Μεί[κου (?)]/ τὸ φιλόξενον ἦθος ἀνυ/μνῶ.
ζῶν εἶχες βίον ἡδύν, /ἔχεις καὶ νῦν ἀμέριμνον,//
μηκέτι φροντί[ζων] που[λυ ⏑ ⏑ — ⏑ ⏑ — ⏑]

Întregirile sînt ale lui Werner Peek, care la sfîrșitul r. 2 propune și Κλει-[ζων], dar MEI mi se pare sigur. — În ultimul rînd, după ΦΡΟΝΤΙ, loc pentru circa trei litere, apoi ΠΟΥ citeț.

„. . . . Histria întreagă slăvește firea ospitalieră a lui Mikos. Cît ai trăit, ai avut o viață plăcută; chiar acum ești lipsit de griji, fără necazuri de vreun fel . . .".

În versuri stîngace și banale, epigrama laudă meritele modeste ale unui defunct altminteri necunoscut. Numele Μῖκος, destul de rar în inscripțiile cetăților grecești de pe țărmul de nord al Mării Negre (Zgusta, *Personennamen*, p. 398, § 1082), mai apare la Histria o singură dată, în plîngerea adresată guvernatorului Moesiei Inferioare, către mijlocul sec. II, de locuitorii unui sat din teritoriul rural (nr. 378). În acest din urmă text, numele e scris Μίκκου (de la un nominativ Μίκκος sau Μίκκας: cf. IGB, I² 381 și III 1 1412 : Μίκκαλος; mai sus nr. 26 : Μικκαλίων), toate nume grecești aparținînd unui grup format de la μικρός (F. Bechtel, *Hist. Personennamen*, p. 485—486), în ciuda încercărilor repetate ale unor cercetători de a vedea în ele nume cariene sau lycaoniene (cf. L. Robert, *Noms indigènes*, p. 56—57, cu întreaga literatură a problemei). În legătură cu pretinsul nume „gotic" *Micca*, al părintelui lui Maximin Tracul (*H. A. Maxim. duo*, I 5—6), sînt de ținut în seamă rezervele întemeiate ale lui E. Hohl în RE, X, 854—855, urmat de G. M. Bersanetti, *Studi sull'Imperatore Massimino il Trace*, p. 91—92.

288

Muz. Histria, inv. 389. Fragment dintr-o mare lespede funerară de calcar ruptă sus, la stînga și jos, descoperită în campania 1960 în paramentul turnului mare al incintei tîrzii. Înconjurată de obișnuitul chenar din curpeni de viță, piatra de mormînt e împărțită în două registre printr-o cornișă împodobită și ea cu un motiv vegetal. În registrul inferior, într-un cadru adîncit, inscripție latină; în cel superior, imaginea în relief a unui legionar în picioare, din care nu s-a păstrat decît partea inferioară a trupului, de la genunchi în jos. Dimensiuni: 117 × 79 × 35 cm. Lățimea chenarului: 15 cm. Înălțimea literelor: în r. 1, 75 mm; în r. 2—3, 65 mm. După scris, din sec. II e.n.

D. M. Pippidi, St. clasice, VIII, 1966, p. 51, nr. 12.

https://biblioteca-digitala.ro

D(is) M(anibus)
et memori-
ae pietati
- - - - - - - - - - -

Ruptura la stînga n-a făcut să se piardă decît chenarul : suprafaţa scrisă e neatinsă. — La sfîrşitul r. 2, litera R (probabil sărită de lapicid) a fost gravată în interiorul lui O. — R. 3 : toate literele sînt vătămate la extremităţile inferioare, dar perfect citeţe.

„Zeilor Mani, amintirii şi pietăţii . .".

Cu multă probabilitate adusă din teritoriul rural pentru a servi la ridicarea incintei tîrzii, spre sfîrşitul sec. al III-lea sau la începutul celui de-al IV-lea, lespedea trebuie să fi aparţinut vreunuia din veteranii corpurilor de trupă de pe *limes*-ul dunărean, venit să se stabilească în vecinătatea Histriei ca fostul stegar Ulpius Latinus, amintit în comentariul la nr. 276.

289

Muz. Histria, inv. 406. Cinci fragmente dintr-o placă de marmură ruptă la stînga pe întreaga înălţime, găsită împreună cu alte texte epigrafice în cabinetul lui Scarlat Lambrino, la Universitate, după incendiul din 1944. Dimensiuni : 39,5 × 15,5 × 3 cm. Înălţimea literelor : 20 mm *(omicron* mult mai mic : abia 5 mm). Sec. III e.n.?

D.M. Pippidi, SCIVA, XXXIII, 1982, p. 45, nr. 26.

- - - - - - - - - Ι καὶ μοῦνον
- - - - - - ΝΟΝ ἔνθα τε
- - - - - - ΜΒΩ ἐν αἰπυ
- - - - - - ΤΙ μητρὸς Ε
- - - - - - ων υἱὸς εων
- - - - - - ΙΝΥ ΙΟΙΟ ΣΥΡΙ
- - - - - - ΑΙΠΟΝ εν ζω..
[- - - - - - παυσ]άμενος βι[ότου]
[χαῖ]ρε. Χαῖρε
[καὶ σὺ π]αροδεῖτα . . .

Cît se poate judeca, epigrama nu număra mai multe versuri decît cele ale căror urme s-au păstrat. Ce înţelegem din ea, e că sentimentele exprimate sînt ale unei mame neconsolate de moartea feciorului.

290

Muz. Histria, inv. 384. Stelă funerară ruptă sus şi la dreapta, uşor vătămată la stînga, descoperită în campania 1961 în sectorul de SE al cetăţii. În cîmpul adîncit al inscripţiei, înconjurat de un chenar îngust, relief înfăţişînd cu multă probabilitate obişnuita scenă a banchetului funebru.

https://biblioteca-digitala.ro

În primul plan, privind spre dreapta, personaj feminin aşezat, cu mantie peste *chiton* şi sandale cu tălpi groase. În stînga figurii centrale, care ocupă cea mai mare parte a suprafeţei sculptate, reprezentare convenţională a unei sclave copleşite de tristeţe. În dreapta, resturi dintr-o măsuţă cu trei picioare, iar în planul al doilea, ceva din marginea *klinei* pe care stătea întins bărbatul. Inscripţia, cu slove stîngace şi destul de prost aliniate, în ciuda reglajului încă vizibil, e gravată sub relief pe patru rînduri întrerupte la dreapta. Dimensiuni: $36 \times 44 \times 12$ cm. Înălţimea literelor: 5—10 mm. Data anevoie de precizat: oricum, epoca imperială.

D. M. Pippidi, SCIV, XIX, 1968, p. 439, r. 7 (= SEG, XXIV 1143).

Ὀδῖτα, ἐπίσχες τὴν ταχεῖαν ἔμβασιν πατρὸς γεγω-
εἰπεῖν θέλω σοι πέτρος ὁ ἐπὶ τύμβοις Δημητρίου κα-
ΩΣΙΝΑ ὑπέστι τῇ κόνει Δημήτριος τέλει Σ
MENHN

R. 1: după cel de-al doilea *sigma*, lapicidul a schiţat un al treilea, corectat după aceea în *tau*. — R. 2: *theta* distrus de o izbitură, abia vizibil. La fel OI din τύμβοις; la sfîrşitul rîndului, A redus la jumătatea superioară. — R. 3: înainte de *omega*, loc pentru o literă, dar nu se distinge nimic. După al doilea *sigma*, izbitură care a distrus o literă. Tot aşa, K din κόνει, puţin clar.

Epigrama mutilată a avut darul să reţină atenţia lui Werner Peek, a cărui încercare de restituire o reproduc cu îngăduinţa învăţatului coleg:

Ὀδῖτα, ἐπίσχες τὴν ταχεῖαν ἔμβασιν·
πατρὸς γεγω[νὸς μοῖραν υἱέος θ'ἅμα]
εἰπεῖν θέλω σοι πέτρος ὁ ἐπὶ τύμβοις·
Δημητρίου κα[θεῖλε παῖδ'ὁμώνυμον],
[τ]ῷ σὺν δ'ὕπεστι τῇ κόνει Δημήτριος.
τέλει σ[ὺ δ'εὐτυχῶς ὁδὸν προκει]-
μένην

„Trecătorule, stăpîneşte-ţi mersul grăbit: eu, piatra de pe acest mormînt, vreau să-ţi spun povestea unui părinte şi, totodată, pe a fiului. Ursita i-a răpit lui Demetrios pe copilul care-i purta numele, iar acum zace şi el împreună cu cenuşa aceasta. Sfîrşeşte-ţi cu bine calea începută!"

Textul astfel întregit se dispensează de comentariu (pentru raţiuni metrice, în locul lecţiunii τύμβοις din v. 3, socotită ca o greşeală de lapicid, Otto Skutsch, în SEG, XXV 805, propune citirea ἐπιτύμβ⟨ιο⟩ς, care nu schimbă cîtuşi de puţin înţelesul versului). Sentimentul căruia-i dă glas şi clişeele pe care le foloseşte — de la apostrofa adresată călătorului, invitîndu-l să ia aminte la povestea decedaţilor, pînă la urarea finală, nelipsită din formularul inscripţiilor funerare greceşti şi romane, în versuri sau în proză — sînt banale şi de toţi cunoscute. În culegerea-i de inscripţii versificate a cărei publicare a început-o în 1955, Werner Peek citează mai bine de o sută asemenea compuneri (de tipul: μνῆμα τόδ'εἰμὶ

https://biblioteca-digitala.ro

τοῦ δεῖνος), înşirîndu-se din secolul al VI-lea î.e.n. pînă în epoca imperială. Dintre epigramele histriene descoperite pînă acum, cf. şi numerele 171, 231, 234, 261, 267, 271 etc.

291

Muz. Histria, inv. 9. Altar funerar de calcar, păstrat întreg, descoperit între anii 1923—1925 în paramentul laturii nordice a turnului *F*. Dimensiuni: 154 × 76 × 56 cm. Înălţimea literelor: 30—35 mm, cu excepţia dedicaţiei Θ.K., înaltă de 60 mm, şi a literelor Φ şi Ψ, a căror hastă mediană atinge 85 mm. Sub ultimul rînd al textului, amforă între două păsări, fiecare cu o floare în cioc. După scris şi unele particularităţi fonetice, din sec. III e.n.

V. Pârvan, Dacia, II, 1925, p. 232, nr. 30.

Θ(εοῖς) Κ(αταχθονίοις)
Ἐνθάδ' ἐγὼ κεῖμε
κλυτὴ Ἀπφία τε Φιλίππου
παυσαμένη βιότοιο
φάους, ἐτῶν εἴκοσι ὀκτώ

https://biblioteca-digitala.ro

λίψα δ'ἐπιχθονίοις
παῖδα μοῦνον ἐμὸν
τεκέων ἄρρενα πενταετῆ
σὺν πατρὶ φίλῳ ἐμῷ τε συνεύνῳ
Αἰσχρίων Ἀριστα γόρου
βουλευτής, ὃς ἕνικα μνήμης
καὶ τῆς παρ'ἐμοὶ φιλότητος
ζῶν τε καὶ φρονέων
τόνδ'ἀνέθηκε τίτλον.
Χαίρετε ὅσοι τὸ
ζῆν βιότου παρο-
δεύετ' ἀλύπως.

Perfect citeț în momentul descoperirii, cum o dovedesc fotografia și desenul publicat de Pârvan în prima ediție, textul e astăzi — cu excepția a foarte puține semne — ilizibil, din pricina căderii de pe suprafața pietrei a pojghiței subțiri în care au fost gravate literele.

„Zeilor subpămînteni. Aci odihnesc eu, vestita Apfia, fiica lui Filip, care am încetat de a vedea lumina zilei la vîrsta de 28 ani. În urmă-mi, las celor de pe pămînt pe singuru-mi copil, băiețaș de cinci ani, împreună cu iubitu-i tată, tovarășul meu de viață : Aischrion al lui Aristagoras, membru al Sfatului cetății, care, spre aducere aminte și din dragoste pentru mine, fiind încă în viață și în deplinătatea minții, a închinat această inscripție de pomenire. Fiți fericiți, voi, care pe căile vieții treceți fără griji !".

Din cuprinsul epitafului stîngaci versificat, țesut din locuri comune, prea puțin e de reținut din punct de vedere istoric, ca de pildă, amănuntul că membrii Sfatului histrian își păstrează titlul de βουλευταί într-o vreme cînd, în alte locuri, numele ce li se dă e acel de σύνεδροι (W. Liebenam, *Städteverwaltung*, p. 227—228). Numeroasele anomalii de exprimare ale epigramei au fost relevate și suficient explicate de primul editor, *loc. cit.*, p. 234—235.

Cu privire la numele Ἀπφία, e de notat marea lui răspîndire în orașele de pe litoralul bulgar al Mării Negre (cel puțin cinci exemple citate la Mihailov, IGB, I² index), în Asia Mică (P. Herrmann, Anz. Österr. Ak. Wiss., hist. phil. Klasse, CXI, 1974, p. 440) și, sub forma Ἄπφη, în cîteva centre din Regatul Bosporan (CIRB, 164, 1082, 1086). Despre caracterul lui traco-frigian, după Pârvan, *Histria IV*, p. 596 ; Dacia, II, 1925, p. 234, ori „asianic sau grec", după Mihailov, IGB, I², p. 448, nu se poate vorbi cu certitudine. Oricum, nu poate fi vorba să vedem în el o transcriere greacă a latinului Appia, cum înclină să creadă același Pârvan, *loc. cit.*, referindu-se la Pape-Benseler, *s.v.* Sînt de respins, de asemeni, afirmațiile primului editor, după care soața lui Aischrion ar fi purtat două nume : unul grec Κλυτή, altul latin (Appia = Ἀπφία), cîtă vreme κλυτή, cu care începe textul epigramei, trebuie înțeles mai curînd ca femininul adjectivului κλυτός, ή, όν „strălucit, vestit, renumit", așadar un *epithetum*

https://biblioteca-digitala.ro

ornans al dispărutei, chiar dacă, în alte documente greceşti, un nume personal Κλύτη nu-i necunoscut (astfel, la Odessos, Κλύτη Ἀπολλωνίου γυνή : IGB, I² 97).

292

Muz. Histria, inv. 40. Bază de calcar descoperită într-una din campaniile 1914—1915 în paramentul curtinei *a*. Inscripţia e încadrată într-o mare *tabula ansata*, care acoperă aproape întreg blocul. Dimensiuni : 60×142 cm. Înălţimea literelor : 15—25 mm. Scrisul neîngrijit, cu unele litere cursive. O singură ligatură. Prima jumătate a sec. III e.n.

V. Pârvan, *Histria IV*, p. 671—674, nr. 46.

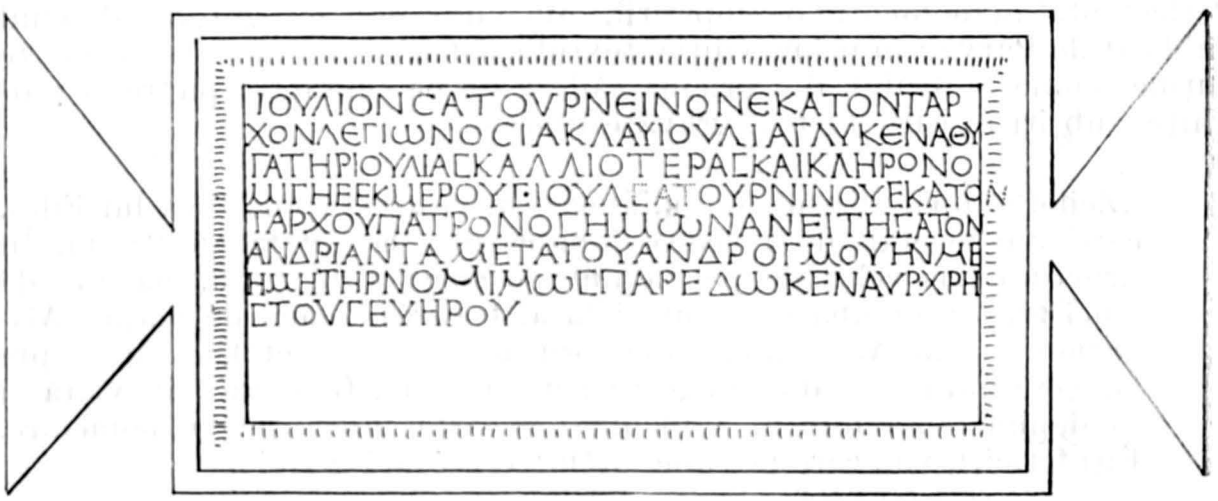

Ἰούλιον Σατουρνεῖνον, ἑκατόνταρ-
χον λεγιῶνος ια' Κλαυ(δίας), Ἰουλία Γλυκένα θυ-
γάτηρ Ἰουλίας Καλλιοτέρας καὶ κληρονό-
μ[ος] ἐκ μέρους Ἰουλίου Σ[α]τουρνίνου ἑκατον-
τάρχου, πάτρονος ἡμῶν, ἀνέ⟨σ⟩τησα τὸν
ἀνδριάντα μετὰ τοῦ ἀνδρό[ς] μου, ἣν με
ἡ μήτηρ νομίμως παρέδωκεν, Αὐρ(ηλίου) Χρη-
στοῦ Σευήρου.

R. 4 : la început, pe piatră literele ΜΙΓΗΕ, transcrise de Pârvan în majuscule şi înţelese ca vrînd să însemne κληρονομήσασα. Corect am aştepta κληρονόμ[ος], în acord cu θυγάτηρ din r. 2—3.

„Iulius Saturninus, sutaş în legiunea XI-a Claudia. Iulia Glykena, fiică a Iuliei Calliotera şi moştenitoare în parte a sutaşului Iulius Saturninus, răposatul nostru patron, am înălţat statuia împreună cu bărbatul meu Aurelius Chrestus Severus, căruia maică-mea m-a dat de nevastă în chip legiuit".

Legăturile de rudenie dintre persoanele pomenite în text, deşi stîngaci formulate, au fost bine deslușite de primul editor. În lipsă de urmaşi legitimi, centurionul Iulius Saturninus pare să-şi fi lăsat averea celor

https://biblioteca-digitala.ro

două liberte, mama şi fiica, Iulia Calliotera şi Iulia Glykena. Ultima, măritată cu Aurelius Chrestus Severus, înalţă monumentul celui decedat, plătindu-şi astfel datoria de recunoştinţă. Despre legăturile Histriei cu Durostorum, garnizoana legiunii a XI-a Claudia, v. comentariile la numerele 302, 278.

293

Muz. Histria, inv. 148 [179]. Fragment dintr-o lespede de calcar rupt sus, jos şi la dreapta, găsit nu se ştie cînd, nici unde, ca material de construcţie într-o clădire din cetate. Dimensiuni: 29 × 27 × 10 cm. Înălţimea literelor: 63 mm. Sec. II e.n.

Inedit.

D(is) [M(anibus)]
C(aius) Vlp(ius) - - - - -
RAS - - - -

„Zeilor Mani. Caius Vlpius .....".

Caracterul funerar al documentului e neîndoios. Întregirea în continuare a *cognomen*-ului din r. 2 şi a rîndurilor 3 şi următoarele, imposibilă.

294

Muz. Histria, inv. 131. Fragment dintr-o mare stelă de calcar cu fronton ruptă sus, jos şi la stînga, descoperită nu se ştie cînd şi în ce loc, oricum în săpăturile conduse de Pârvan. Dimensiuni: 60 × 30 × 12 cm. Înălţimea literelor: 25 mm. Cîmpul scris e înconjurat de un chenar vegetal. Din decoraţia frontonului, în parte distrus, prea puţine resturi. Sec. II—III e.n.

Inedit.

- - - - - - - - - - - - - VIBVS
- - - - - - - - - - - - - ILIO
- - - - - - - - - - - - - *ann(o)*
- - - - - - - - - - - - - VINO
- - - - - - - - - - - - - R POSV
- - - - - - - - - - - - - RIVOI
- - - - - - - - - - - - - DIA

Caracterul funerar al inscripţiei e uşor de ghicit. Poate o epigramă?

295

Muz. Histria, inv. 111. Fragment dintr-o stelă de calcar cu două registre, rupt sus şi la stînga, găsit nu se ştie unde, nici cînd. Dimensiuni: 15 × 12 × 6 cm. În registrul superior, despărţit de cel inferior printr-un chenar lat, altădată un relief, din care singură subsistă baza unui altar. În regis-

https://biblioteca-digitala.ro

trul inferior, resturile unei inscripţii care desigur nu comporta mai mult de două rînduri. Înălţimea literelor : 25 mm. Sec. II/III e.n.

Inedit.

[- - - - *coniugi* siue *filiae*] *suae*
[*posu*]*it*

„... pus-a ⟨această lespede⟩ soaţei (?) sau fiicei (?) sale".

Caracterul funerar e sigur, dar alte amănunte ne scapă.

296

Altădată în Muzeul Histria, astăzi dispărut. Cip de calcar de proporţii modeste, rupt jos şi la dreapta, găsit în 1914 sau 1915 în dărîmăturile din interiorul cetăţii, în faţa portiţei IV. Dimensiuni : 18 × 14 × 9 cm. Înălţimea literelor : 15 mm (*omicron* mai mic; *rho* mai înalt). Data : secolele II—III e.n.

V. Pârvan, *Histria IV*, p. 595—596, nr. 19.

Κουτιλ[ης]
Ἄπφου, τ[ῆι]
γ[υ]νεῖ

R.2—3 : după Ἄπφου, primul editor nu mai da nimic. În desenul îngrijit al lui Pecurariu, se văd limpede literele reproduse.

„Koutiles al lui Apphos soaţei sale ...".

Caracterul inscripţiei ne scapă, dar cu multă probabilitate e vorba de o piatră funerară. Numele Κουτιλης şi Ἄπφος au fost pînă nu de mult considerate amîndouă trace. Pentru primul, v. W. Tomaschek, *Die alten Thraker*, I, p. 77—78 şi II 2, p. 50 (Κουτιλας); G. G. Mateescu, ED, I, p. 210, n. 3 (Κουθιος); Dečev, Ann. Bibl. et Musée de Plovdiv, 1940—1941 (Κουθιουλα). Pentru cel de-al doilea, mai recent interpretat ca

https://biblioteca-digitala.ro

un hipocoristic de rudenie *grec*, referințe bogate la L. Robert, Ant. Classique, XXXXII, 1963, p. 6, n. 15 și, mai sus, în comentariul la nr. 196, r.18.

297

Muz. Histria, inv. 60. Stelă de calcar fragmentară, împodobită cu obișnuitul motiv al viței de vie, aflată în 1914—1915 în paramentul exterior al curtinei *l*, în apropierea portiței V. Dimensiuni: 90 × 85 × 30 cm. Înălțimea literelor (inegale chiar în același rînd): 30—50 mm. O singură ligatură. Puncte despărțitoare distribuite fără rost. Sec. II/III e.n.

V. Pârvan, *Histria IV*, p. 678—679, nr. 48.

D(is) M(anibus)
Aur(elius) Firmus
ueteranus ex
dec(urione) al(ae) II Araba-
corum, uixit an-
nis L. Aur(elia) Vettia
coiux et Aur(elia) Firmi-
na, filia, bene me-
renti marito
et patri posue-
runt. Aue uiato[r]
et uale.

R 7: *coiux*, piatra; Pârvan: *co(n)iux*.

„Închinare Zeilor Mani. Aurelius Firmus, veteran, fost decurion al escadronului II de aravaci, a trăit ani 50. Aurelia Vettia, soață și Aurelia Firmina, fiică, pus-au lespedea soțului și părintelui care a binemeritat. Salut, călătorule, fii sănătos!"

Dacă Aurelia Vettia va fi fost sau nu rudă cu Vettius Felix din inscripția nr. 278, e greu de spus. Alți foști oșteni din escadronul de aravaci cu sediul la Carsium, sub numerele 273, 278. Grafia *coiux*, pentru *coniux*, e des întîlnită în inscripțiile de epocă imperială.

298

Muz. Histria, inv. 342. Altar votiv de calcar ușor vătămat la bază, aflat în Zona sacră a cetății în campania 1958. Dimensiuni: 75 × 35(31) × 30 (28) cm. Înălțimea literelor: 35—40 mm. Scris stîngaci, ligaturi. După caracterele paleografice, din sec. II/III e.n.

D. M. Pippidi, St. clasice, XVII, 1977, p. 108, nr. 10.

https://biblioteca-digitala.ro

Maioribus
sanctis. Sul-
picianus
Timocrati
ex uoto po-
suit pro se et
suos.

„Umbrelor sfinte ale părinţilor. Sulpicianus al lui Timocrates a inchinat altarul, după juruinţă, pentru sănătatea sa şi alor săi".

Formularul, altfel banal, prezintă particularitatea interesantă de a menţiona, în locul *Zeilor mani*, cărora în mod obişnuit li se dedicau de romani stelele şi altarele funerare, închinarea *maioribus sanctis*, despre care n-am ştiinţă să mai fi fost folosită într-un document din Sciţia Mică.

Într-o exprimare mai căutată, *maiores* sînt *parentes* sau *di parentes*, despre care o tradiţie neîntreruptă de la Varro şi Cicero la sf. Augustin ne lasă să înţelegem că ar fi tot una cu *di manes*. (Cf. Cic., *De legibus*, II 55; Varro la sf. Augustin, *De ciu. Dei*, VIII 26, p. 364, 1, de comparat şi cu Plut., *Quaest. Rom.*, 14, p. 267 a.)

Pentru *di parentes* (exemple frecvente în inscripţii şi texte literare) sau *di genitores* (atestări mai rare), cf. notele lui Dessau la ILS 1078 şi 7099, pe lîngă A. Brelich, *Aspetti della morte nelle iscrizioni sepolcrali dell'Impero romano*, Budapest, 1937, p. 69, de completat cu Fr. Bömer, *Ahnenkult und Ahnenglaube im alten Rom*, Leipzig-Berlin, 1943, p. 1—49. Pentru noţiunea de „sfinţenie", la greci şi la romani, E. Williger, *'Hagios'. Untersuchungen zur Terminologie des Heiligen in den hellenisch-hellenistischen Religionen*, RVV XIX, 1, 1922 şi E. Delehaye, *Sanctus. Essai sur le culte des saints dans l'antiquité*, Bruxelles, 1927.

Personajul care a închinat altarul nu ne e cunoscut printr-un alt document. În r. 7, *suos* pentru *suis*, e o greşeală des întîlnită în inscripţiile latine la sfîrşitul antichităţii. (H. Mihăescu, *Limba latină în provinciile dunărene*, p. 175).

299

Muz. Histria, inv. 59. Jumătatea inferioară a unei stele de calcar cu chenar de viţă în relief, găsită în paramentul turnului *G* al incintei tîrzii, pe latura nordică, între 1923—1925. Dimensiuni: 70×80×27 cm. Înălţimea literelor, neregulate: 20—30 mm. După scris, din sec. II—III e.n.

V. Pârvan, Dacia, II, 1925, p. 240, nr. 39.

https://biblioteca-digitala.ro

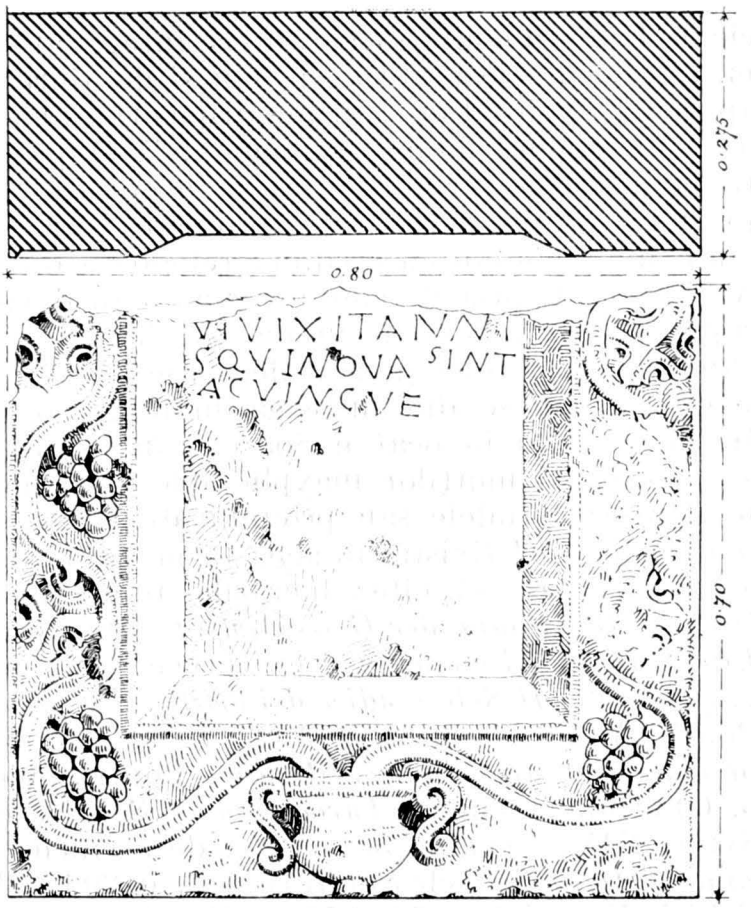

[- - - - - - - - - - - - - - - *q*]
ui uixit anni-
s quinquagint-
a cuincue.

„. . . care a trăit ani cincizeci şi cinci".

Pentru evoluţia *qu* = *cu*, vezi exemplele grupate de Mihăescu, *Limba latină*, 97.

300

Muz. Histria, inv. 87. Fragment dintr-o lespede de calcar împodobită cu chenar de viţă, ruptă în toate părţile, descoperit în dărîmăturile curtinei *f* între 1923—1925. Dimensiuni: 30 × 33 × 10 cm. După scris, sec. II/III e.n.

V. Pârvan, Dacia, II, 1925, p. 237, nr. 33. Cf. D. M. Pippidi, St. clasice, XII,1970, p. 171—175 (versiune franceză, dezvoltată, în Riv. Storica dell' Antichità, VI—VII, 1976—1977, p. 37—44).

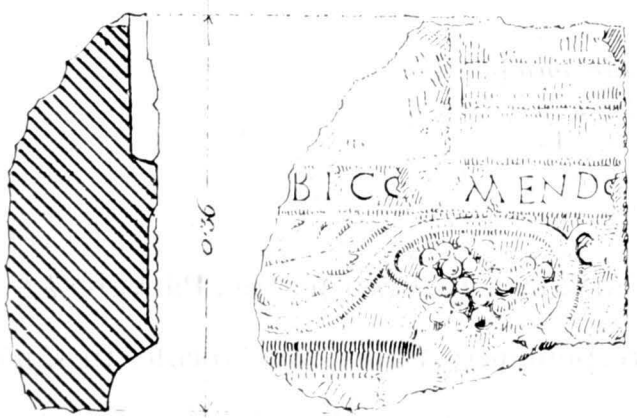

[Sol ti]bi co[m]mend[o]

Gravate în afara cîmpului inscripţiei de-a lungul chenarului de viţă, cuvintele păstrate reprezintă, cum a văzut bine primul editor, un *alloquium* sau o *adclamatio* adăugată epitafului propriu-zis. După Pârvan,

https://biblioteca-digitala.ro

ele ar fi fost menite să garanteze integritatea mormîntului şi, în sprijinul ei, citează unele texte de la noi şi de aiurea, în care verbul *commendare* apare cu înţelesul de „ultime dispoziţiuni cu privire la înmormîntare şi la ospăţul funebru de după ceremonie". După regretatul învăţat, aceasta ar fi semnificaţia verbului citat şi în epitaful lui L. Pompeius Valens (mai jos, nr. 373), dar în realitate apropierea e arbitrară. Deslușirile ce ni se oferă n-au nimic comun cu credinţa religioasă din care se inspiră invocaţia, în realitate pătrunsă de convingerea că firul vieţii defunctului a fost întrerupt violent înainte de vreme şi adresată unei divinităţi în măsură să cunoască pe făptaş şi să pedepsească crima. În cele mai multe texte de acest fel, culese din întreaga lume greco-romană (şirul lor începe cu Homer !), zeul invocat e Soarele, în calitate de răzbunător al crimelor ascunse şi al morţilor inexplicabile (ale tinerilor cu deosebire), şi lui i se adresează rudele sau prietenii dispărutului cu invocaţia lapidară *Sol, tibi commendo!* Există, în această privinţă, o întreagă literatură, din care mă mulţumesc să citez lucrările fundamentale ale lui Franz Josef Dölger, *Die Sonne der Gerechtigkeit*, Münster, 1919, Franz Cumont, *After Life in Roman Paganism*, New Haven, 1922, p. 123—124. De acelaşi autor, v. şi studiile *Il Sole vindice dei delitti ed il simbolo delle mani alzate*, Mem. Pontif. Accad. Archeol., I, 1923, p. 65—80; *Nuovi epitafi col simbolo della preghiera al dio vindice*, Rendic. Pontif. Accad. Archeol., V (1926/27), p. 69 urm., precum şi *Invocation au Soleil accompagnée de mains supines*, Syria, XIV, 1933, p. 381—385; de asemenea documentele prezentate şi comentate în ale mele *Studii ist. rel.*, p. 206—217, şi în Riv. Storica dell'Antichità, VI—VII, 1976/1977, p. 37—44.

301

Muz. Histria, inv. 68. Fragment dintr-o stelă de calcar ruptă sus şi la dreapta, găsită în anii 1914—1915 „în soclul curtinei *l*". Dimensiuni: 105 × 89 × 23 cm. Înălţimea literelor: 40 mm. Sec. II/III e.n.

V. Pârvan, *Histria IV*, p. 683—684, nr. 52.

\- - - - - - - - - - -
m[*emoriae cau*]-
se ti[*tulum po*]-
suerun[*t*]. *A-*
ue uiator et
uale. Hec sunt.

R.2: [*cau*]*se* piatra; *caus(a)e* Pârvan. — R.5: *hec* piatra; Pârvan: *h(a)ec*.

„... au pus inscripţia spre pomenire. Salut, trecătorule, fii sănătos. Asta-i viaţa !"

De relevat e doar formula finală, de resemnare în faţa morţii, despre a cărei răspîndire în inscripţiile antice v. I. I. Russu, St. clasice, II, 1960, p. 361—364. Echivalentul grec al expresiei latine e: ὁ βίος ταῦτα, în legătură cu care v. exemplele grupate de Ad. Wilhelm, *Beiträge*, p. 201;

https://biblioteca-digitala.ro

L. Robert, *Ét. anatoliennes*, p. 390; *Les gladiateurs*, p. 20; RevPhilol, 1944, p. 53—56; *Hellenica*, XI—XII, 1960, p. 426 și n. 5; L. Moretti, IGVR, II 298 și Riv. Filol. Istr. classica, CIII, 1975, p. 189.

302

Histria. În paramentul curtinei *f*, lîngă turnul *F*, cu fața scrisă spre exterior. Cip de calcar cu profilele tăiate, vătămat la dreapta, sus și la stînga, la nivelul rîndurilor 10—11. Dimensiuni: 195 × 62 cm. Înălțimea literelor: 25—30 mm la textul latin; 25—35 la cel grec. Între cele două versiuni ale textului, rînd alb. După scris, din sec. II/III e.n.

V. Pârvan, *Histria IV*, p. 668—671, nr. 45.

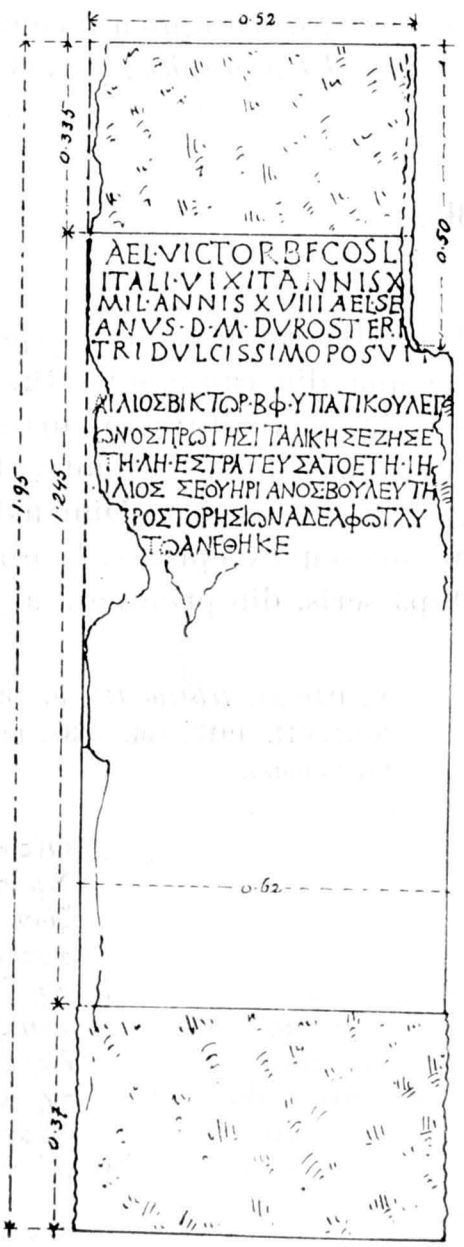

Ael(ius) Victor, b(ene)f(iciarius) co(n)-
s(ularis) l[eg(ionis) I]
Itali(cae) uixit annis X[XXVIII],
mil(itauit) annis XVIII. Ael(ius)
Se[*ueri*]-
anus, d(ecurio) m(unicipi) Durosteri,
[*fra*]-
tri dulcissimo posui[t].

Αἴλιος Βίκτωρ, β(ενε)φ(ικιάριος) ὑπατι-
κοῦ λεγ[ι]-
ῶνος πρώτης Ἰταλικῆς, ἔζησε
[ἔ]τη λη′, ἐστρατεύσατο ἔτη ιη′.
[Α]ἴλιος Σεουηριανός, βουλευτὴς
[Δουρ]οστορησίων, ἀδελφῷ γλυ-
[κυτά]τῳ ἀνέθηκε.

https://biblioteca-digitala.ro

„Aelius Victor, beneficiar consular al legiunii I Italica, a trăit ani 38 şi a slujit în oaste ani 18. Aelius Severianus, membru în Sfatul municipiului Durostorum, pus-a lespedea de pomenire fratelui prea-iubit".

În teritoriul histrian, o *statio* de beneficiari consulari a fost identificată de Pârvan în preajma satului Rîmnicu-de-Jos, unde par să se fi încrucişat drumurile Marcianopolis-Noviodunum şi Histria—Carsium *(Descoperiri nouă*, p. 518 urm.). Legiunea I Italica îşi avea garnizoana la Novae (astăzi Šištov, în R. P. Bulgaria) începînd din anul 69 e.n. Documentul nostru e primul, în ordine cronologică, în care se menţionează statutul de municipiu acordat canabelor de la Durostorum poate de Marcus Aurelius, între 169—176 (Pârvan, Riv. Filol., II, 1924, p. 307 — 340), poate de Caracalla, după opinia recent exprimată de Em. Doruţiu-Boilă, *Actes VIIe Congrès d'Épigraphie*, p. 356.

303

Muz. Histria, inv. 39. Lespede de calcar ruptă sus şi jos, descoperită într-una din campaniile 1914 sau 1915 pe latura de est a turnului *K*, la legătura acestuia cu curtina *l*. Cîmpul scris e înconjurat de obişnuitul chenar împodobit cu motivul viţei crescute dintr-un vas figurat în partea de jos a blocului. Dimensiuni: 98 × 96 × 32 cm. Înălţimea literelor: 30 mm (cu excepţia r. 1, unde *theta* are 40 mm). Foarte multe ligaturi. După scris, din primii ani ai sec. III e.n.

V. Pârvan, *Histria IV*, p. 661, nr. 43; K. F. Illing, Berl. Philol. Wochenschrift, XXXVII, 1917, col. 1638, nr. 4 (cu numeroase greşeli, după o copie defectuoasă a lui Scholz).

Θ(εοῖς) [Κ(αταχθονίοις)]
Χρύσιππος Σιδ[ηροῦ]
ζῶν κατεσκεύασα έ-
αυτῷ τε καὶ τῇ συμβίῳ Πώ-
μῃ Ἀρίστωνος καὶ τέ-
κνοις Ἀρίστωνι, ζήσαντι
ὡς ἔτη δ', Ζούθει, ὡς ἔ-
τη α', Σιδηρῷ, ὡς ἔτη ι',
Ἀρτεμιδώρῳ, ὡς ἔτη
ιη' μνήμης χάριν.
Χαίροιτε.
Χαῖρε καὶ σὺ παροδῖτα.

https://biblioteca-digitala.ro

„Închinare Zeilor sub pămînteni ! Chrysippos al lui Sideros, fiind încă în viaţă, pus-am această lespede pentru mine, pentru soaţa mea Pome, fiica lui Ariston, şi pentru vlăstarele : Ariston, care a trăit ani patru ; Zouthis, care a trăit un an ; Sideros, care a trăit ani zece ; Artemidoros, care a trăit ani optsprezece — spre pomenire. Fiţi fericiţi ! Fii fericit şi tu, trecătorule !“

Nici defunctul, nici familia lui nu sînt în vreun fel pomeniţi într-o altă inscripţie histriană. Deşi neobişnuit, numele soaţei, Pome, ar putea fi grec. În schimb, Zouthis e fără îndoială trac, ceea ce ne dă dreptul să ne întrebăm dacă, în ansamblu, n-avem înaintea noastră o familie de traci grecizaţi ?

304

Muz. Histria, inv. 292. Lespede de calcar ruptă sus şi la stînga, poate şi jos, descoperită în campania 1954 în sectorul casei romane tîrzii *(Domus)*. După aspect, ar putea fi vorba de una din laturile lungi ale unui sarcofag în centrul căreia — delimitat de un chenar în chip de *tabula ansata* — a fost gravată inscripţia, poate cu prilejul unei refolosiri a pietrei. Dimensiunile actuale : 38 × 60 × 14 cm. Înălţimea literelor : 3—4 cm *(theta* ceva mai mic). După scris, şi în special după aspectul lui M şi forma cursivă a lui *omega*, cel mai devreme din prima jum. a sec. III e.n.

https://biblioteca-digitala.ro

D. M. Pippidi, St. clasice, VIII, 1966, p. 53, nr. 15.

- - - - - - - - - - - - - - -
- - - - - - - - Υ ἀνέθε-
[κε] ζῶν ἑαυ-
[τῷ]{ἑαυτῷ} καὶ
[τῇ ἑαυτ]ῷ μάμῃ
5 [καί---] ΙΛω θυγα-
[τρὶ] μνήμης
[χάρ]ιν. Καί σὺ π-
αρωδῖτα
[χαῖρε].

R. 1 : între ANE şi ΘE *uacat*, poate din pricina unui defect al pietrei. — R. 2 : înainte de Z, urma vagă a unei haste verticale. — R. 3 : repetarea din greşeală a lui EAYTΩ nu surprinde într-un text atît de neglijent gravat. — R. 5 : înainte de I, urma neprecisă a unei litere : poate tot o hastă verticală ? — R. 6 : M în parte distrus, dar sigur. — R. 7 : *iota* iniţial încă vizibil. X în loc de K, din vina lapicidului, care a comis şi greşeala din r. 8, scriind *omega* pentru *omicron*. Cu multă probabilitate trebuie să fi existat şi un r. 9, astăzi distrus, cuprinzînd verbul χαῖρε, cerut de formularul tradiţional. Exclus nu-i totuşi ca urarea să fi fost din capul locului trunchiată, aşa cum o citim astăzi.

„ . . . încă din viaţă a pus această lespede pentru sine, pentru mama (sau bunica ?) şi pentru fiica sa . . . spre pomenire. Şi tu, trecătorule, fii fericit !"

Întreaga înfăţişare a documentului arată că e vorba de piatra de mormînt a unor oameni nevoiaşi, săpată de un meşter nepriceput, pe un material de nimereală. Numele defuncţilor s-a pierdut, dar e uşor de înţeles că, împreună cu bărbatul al cărui nume a căzut în ruptura iniţială, mormîntul adăpostea o fiică a acestuia (r. 5) şi o altă persoană de sex feminin, al cărei raport de rudenie cu necunoscutul e exprimat prin termenul μάμη (r. 4). În greaca clasică μάμη e tot una cu μήτηρ, dar mai tîrziu — şi în special în epoca imperială — înţelesul lui obişnuit e acel de „bunică", după tată sau după mamă (cf. *Syll.*[3], 844 b 5 — ca inscripţia pe care-o comentez — din sec. III e.n.).

305

Muz. Histria, inv. 380. Fragment de altăraş votiv de marmură, rupt sus, grav vătămat la stînga şi la dreapta, găsit nu se ştie în ce loc în campania 1960. Dimensiuni : 25×19×15 cm. Înălţimea literelor : 12 mm (*phi* : 25 mm). Ligaturi. După scris, sec. III e.n.

Inedit.

- - - - ΚΛΥΤ (?)
- - - ΑΔΦΗΝ
- - - ΩΝΤΗΝ
- - ΘΗΚΑ
- - ΩΘΕΙΣ ΕΚΠΟΝ
- - ΕΣ πατρίδα

https://biblioteca-digitala.ro

Fragmentul e al unei epigrame funerare, prea mutilată pentru a servi ca bază pentru o restituire plauzibilă.

306

Muz. Histria, inv. 242 A-B. Două fragmente dintr-o stelă de marmură ruptă peste tot, găsite nu se știe unde, la date diferite. Dimensiuni (împreună): 20,5 × 15 × 4,5 cm. Înălțimea literelor: 12 mm (*tau*: 13 mm; *omega*: 11 mm). După scris, din sec. III e.n.

Fragmentul din dreapta, publicat de S. Lambrino în Dacia, III—IV, 1927/32, p. 408, nr. 6 (cu unele lecțiuni greșite). Fragmentul din stînga, inedit.

ΝΔ
[μνήμ]ης χάριν
[ἐ]κ τῶν ἰδίω[ν]
[ἐπ]οίησ[εν]

„. . . spre pomenire, a pus să se facă pe propria-i cheltuială".

De notat împrejurarea că scrisul de pe fragmentul din dreapta poartă încă urme de culoare.

307

Muz. Histria, inv. 72. Jumătatea inferioară a unei mari stele de calcar împodobită cu chenar de viță, găsită în paramentul curtinei *k* a incintei târzii, într-una din campaniile 1923—1925. Dimensiuni: 85 × 80 × 36 cm. Înălțimea literelor, inegale și neregulat trasate: 20—35 mm. Lărgimea chenarului: 30 cm. După scris, sec. III e.n.

V. Pârvan, Dacia, II, 1925, p. 238, nr. 38.

Mama... Da[dae?] lib[ert]a
patrono bene me-
renti titlum posu-
it de suo segun-
dum uoluctatem
testamenti. Aue
uiator.

„Mama, liberta lui Dada (?), a pus cu cheltuiala sa această piatră de mormînt fostului său stăpîn, care a binemeritat, potrivit dispozițiilor testamentului. Fii sănătos, călătorule!"

În r. 1: după MAMA, primul editor credea a recunoaște literele DA, azi dispărute, și întregea *Da[dae]*, de la un nominativ *Dada* sau *Dadas*, des întîlnit nu numai în inscripțiile dobrogene, dar și în cele din cetățile de pe litoralul bulgar al Mării Negre, ba chiar din Asia Mică. Genitivul acestui nume trac, pe de altă parte, îmbracă uneori forma *Dada* (astfel în inscripția ISM, V, 79: *Ithazis Dada*), alteori *Dadae* ori (desigur sub influența greacă) Δαδεος (cf. Dečev, *Thrak. Sprachreste*, p. 110 și, în general, L. Zgusta, *Personennamen*, p. 301—302; L. Robert, *Hellenica*, XI—XII,

https://biblioteca-digitala.ro

p. 372 şi n. 5; G. Mihailov, *Actes Ier Congrès Int. Ét. Balkaniques*, VI, Sofia, 1968, p. 549—555).

Titlum pentru *titulum*, *segundum* pentru *secundum*, *uoluctatem* pentru *uoluntatem* sînt particularităţi fonetice des întîlnite în inscripţiile romane tîrzii din Sciţia Mică şi din ţinuturile dunărene (H. Mihăescu, *Limba latină*, §§ 89 şi 112).

308

În paramentul laturii de est a turnului *K* al incintei, în campania 1914, astăzi dispărută. Partea superioară a unei stele din piatră de nisip, ruptă în trei bucăţi. Dimensiuni: 77 × 84 × 22 cm. Înălţimea literelor: 7 cm. Cîmpul scris, înconjurat de obişnuitul chenar în relief, înfăţişînd o viţă cu struguri. Scris stîngaci, ligaturi numeroase. Sec. III e. n.?

V. Pârvan, BCMI, 1914, p. 119; id., *Histria IV*, p. 685, nr. 54.

D(is) M(anibus)
Mucatrio
Seutonis
f(ilius) u(i)xit ann(is)
XXXV.....
Seuto SOP

În r. 6, Pârvan citea încă Seu[t]o, urmat nemijlocit de SO(?) şi de o ultimă literă: B, P sau R.

„Zeilor Mani! Mucatrio, fiul lui Seuto, a trăit ani 35...".

Şi Mucatrio şi Seuto (Seutes) sînt nume trace des atestate; pentru caracterul lor bessic, cf. G. G. Mateescu, BCMI, IX, 1916, p. 40 şi Georges Seure, RevPhilol, LV, 1929, p. 103—104.

309

Muz. Histria, inv. 157. Altar funerar de calcar bine conservat, descoperit nu se ştie în ce condiţii între 1928—1941. Dimensiuni: 119 × 57 (45) × 48 cm. Gravură superficială, *omega* cursiv, *epsilon* şi *sigma* lunare. După scris, din sec. III e.n.

D. M. Pippidi, *Histria I*, p. 519—520, nr. 12.

https://biblioteca-digitala.ro

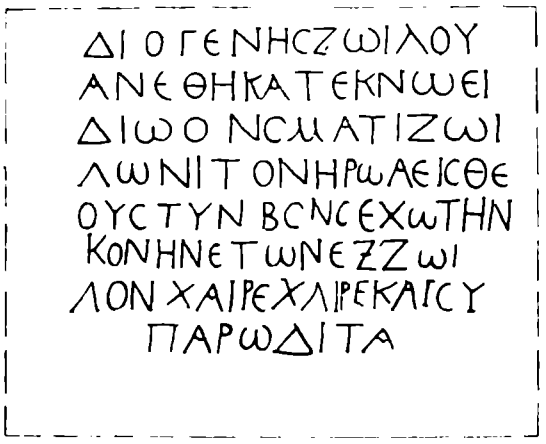

Διογένης Ζωΐλου
ἀνέθηκα τέκνῳ εἰ-
δίῳ ὀνόματι Ζωί-
λωνι. Τὸν ἥρωα εἰς θε-
οὺς· τύνβο{ν}ς ἔχω τὴν
κόνην. Ἐτῶν ἕξ. Ζωΐ-
λον χαῖρε. Χαῖρε καὶ σὺ
παρωδῖτα.

R. 3 : Primul *omicron* din ὀνόματι pare corectat dintr-un *omega*. — R. 5 : după τύνβον, un *sigma* cursiv înclinat, legat de *ni* printr-o trăsătură orizontală, a cărei semnificaţie nu e limpede, dar în care înclin să văd o transformare a acuzativului în nominativ.

„Eu, Diogene al lui Zoilos, am închinat acest altar copilului meu, pe nume Zoilon. Devenit „erou", el e acum printre zei, mormîntul nu cuprinde decît cenuşa. De ani şase, Zoilon, fii fericit ! Şi tu, trecătorule !".

Părintele dă glas speranţei că fiul său e sortit unei forme de nemurire, mai puţin ştearsă decît simpla supravieţuire în Hades. În această aşteptare se îmbină credinţa în incoruptibilitatea sufletului şi convingerea că dragostea şi pietatea supravieţuitorilor au puterea să asigure dispăruţilor o condiţie întrucîtva asemănătoare cu a zeilor (cf. IG, III 1461, din Atena, unde defunctul însuşi e pus să sublinieze rolul părinţilor în promovarea lui la condiţia divină : ἐτελεύτησα ἐμβὰς ἰς ἔτη πέντε . . . καὶ ὁ πατήρ με ἀνέστησε ἥρωα συγγενείας cu observaţiile lui E. Rohde, *Psyche* (tr. Reymond), p. 557 urm. ; L. R. Farnell, *Greek Hero Cult and Ideas of Immortality*, Oxford, 1921.

R. 4 : construcţia întreruptă τὸν ἥρωα εἰς θεούς trebuie completată cred, printr-o propoziţie subînţeleasă de tipul ἀναβεβηκῆναι πίστευε (sau ceva similar). O idee similară despre despărţirea dintre suflet şi trup, după moarte, şi în epigrama din Pherai publicată de D. P. Theocharis în Ἀρχ. Δελτίον, XXII, 1967, Chronika, p. 297 : . . . ζῶ ἐν οὐρανίοις ἄστροις ὑπὸ πατρὸς ἀερθείς· σῶμα δὲ . . .μητέρα γῆν κατέχειν . . . Despre acest din urmă text, cf. R. Merkelbach, ZPE, XI, 1973, p. 156, pe lîngă J. şi L. Robert, BÉ, 1974, 309.

În r. 5, corectura semnalată τύνβον-τύνβος e cerută de ἔχει la persoana treia. Alături de grafia τύνβος pentru τύμβος sînt încă de notat confuziile ι/ει şi ο-ω (r. 2 şi 8), care reflectă transformări fonetice curente în limba greacă a epocii imperiale.

Un Ζωίλων Νεικάνδρου se întîlneşte în lista binefăcătorilor gerusiei din anul 138 (mai sus, nr. 193) ; altul, Ζωίλος Λυσιμάχου, în nr. 204.11.

https://biblioteca-digitala.ro

310

Muz. Histria, inv. 399. Stelă de calcar primitivă ca înfăţişare, descoperită în 1968 pe platoul din preajma cetăţii, la cca 500 m spre vest de casa gardianului. Piatra e uşor vătămată la dreapta şi sus, dar textul e neatins. Dimensiuni: 68 × 35 × 11 cm. Înălţimea literelor: 30 mm. Scris stîngaci, neregulat. *Sigma* lunar, *lambda* şi *omega* cursive. Sigur din sec. III e.n.

D. M. Pippidi, St. clasice, XVII, 1977, p. 109–110, nr. 11.

Διομήδης
Διομήδου,
Ἡρακλεώτης,
ἐτῶν ν'
χαῖρε

„Diomedes al lui Diomedes, de fel din Heracleia, de ani 50, fii fericit!"

Personajul nu apare în vreo altă inscripţie din Histria, unde alţi Diomedes trebuie să fi trăit, fără îndoială. N-au putut lipsi, de altă parte, nici heracleoţii (din Heracleia Pontică, azi Eregli) veniţi să se stabilească statornic în oraşul de pe ţărmul lacului Sinoe, chiar dacă numărul lor va fi fost mai mic decît al celor aşezaţi la Tomis şi la Callatis, unde în sec. al II-lea îi vedem grupaţi într-o asociaţie specială.

311

Muz. Histria, inv. 152. Fragment dintr-o lespede de calcar gălbui ruptă sus, jos şi la dreapta, descoperită nu se ştie în ce împrejurări. Dimensiuni: 70 × 27 × 16 cm. Înălţimea literelor: 40 mm. Deasupra textului, resturile unui relief de o tehnică extrem de rudimentară, înfăţişînd doi bărbaţi în faţa unui animal anevoie de identificat. Scris neîndemînatic, gravură superficială. Sec. III? Sec. IV e.n.?

D. M. Pippidi, St. clasice, VIII, 1966, p. 54, nr. 16.

D(is) M(anibus)
Te in domo - - - -
alta sapientia?
euictus E - - - -

R. 1: în stînga lui D, frunza de iederă stilizată, repetată probabil simetric în dreapta lui M (astăzi căzut în ruptură). — La începutul r. 2, din pricina proastei stări a pietrei, greu de spus dacă prima literă e T sau NI? — R. 3: la început, ar putea fi şi numele ATTAS. — R. 4: la urmă, E şters dar probabil.

Judecînd după puţinele cuvinte păstrate, inscripţia pare să fi fost în versuri. Ţinînd seamă de participiul *euictus*, din r. 4, ca şi de resturile reliefului, se poate risca presupunerea că defunctul şi-a găsit moartea fie în lupta cu o fiară, fie cu prilejul unei vînători de circ. Numeroasele

https://biblioteca-digitala.ro

documente dobrogene privitoare la lupte şi vînători de circ, la L. Robert, *Les gladiateurs*, p. 100—107, nr. 41—47, cu adăugirile lui Gh. Ştefan, Bul. ştiinţific, 1948, p. 29—38.

312

Muz. Histria, inv. 134. Stelă funerară de calcar galben ruptă sus, jos şi la dreapta, găsită nu se ştie cînd (între 1928—1941), nici unde. Dimensiuni : 47×28 × 13 cm. Înălţimea literelor : 37 mm. După scris, sec. III e.n.

Inedită.

Α - - - - - - - - MAN
φῦναι εἴπερ
ΓΜΑΤΙΜΑΣΙΝ
ΜΑΚΑΝΟΥΣ
Μοῖρα δέ
μὲ τηλε - - - -
Αρ - - - - - - - -
Ο - - - - - - - - Ν

Piatră de mormînt în versuri, ca atîtea altele aflate la Histria (cf. numerele 171, 231, 261, 267, 287 etc.). Ici şi colo unele clişee s-ar lăsa întregite, dar cîştigul — literar sau ştiinţific — n-ar compensa nici pe departe osteneala.

313

Histria, astăzi pierdut. Fragment dintr-o stelă de mari proporţii, rupt sus, jos şi la dreapta, găsit nu se ştie unde înainte de 1941. Dimensiunile exacte necunoscute, şi la fel înălţimea literelor. Pe faţa principală, împărţită în două registre separate printr-o ramă groasă, inscripţia incompletă ocupă partea stîngă a unui *clipeus* întrerupt. Dincolo de cîmpul scris, la stînga, jumătatea superioară a unui cadru dreptunghiular, în care apare un braţ înălţat, prelungit de o mînă cu degetele răşchirate. Scrisul stîngaci, caractere din sec. II/III e.n.

Inedită.

- - - - καὶ - - - -
ἑαυτῷ [καὶ τῇ ἑαυτοῦ]
συνβί[ῳ - - - - - - - - -]
με ἐν τε - - - - - - -
ΜΗΣΗΘΚΑ - - - - - -
δώσει Π - - - - - - - -

„... sieşi şi tovarăşei sale de viaţă...".

Cu excepţia primelor trei rînduri, textul trunchiat anevoie (dacă nu imposibil) de întregit.

https://biblioteca-digitala.ro

Pe lîngă conţinut, caracterul funerar al documentului e proclamat de mîna gravată la extremitatea stîngă a stelei, simbol al protestului adresat divinităţii împotriva unei morţi violente sau premature. Cf., supra, comentariul la nr. 300 şi *Studii ist. rel.*, p. 206—217.

314

Muz. Histria, inv. 350. Fragment dintr-un bloc de marmură neagră rupt sus, la dreapta şi la stînga, descoperit în sectorul zidului arhaic în campania 1978. Dimensiuni: 27 × 16 × 14 cm. Înălţimea literelor: 17—20 mm. După caracterele paleografice, sec. III e.n. Pe latura dreaptă, şi ea puternic mutilată, resturi dintr-o inscripţie mai veche, ţinînd de o primă folosire a blocului, ca dedicaţie sau bază de statuie. Aci, înălţimea literelor e de 25 mm, iar scrisul, cu multă probabilitate, din sec. IV î.e.n.

D. M. Pippidi, SCIVA, XXXIII, 1982, p. 45—46, nr. 27.

Faţa A:

[Ἀπόλλωνι]
[Ἰη]τρῶι

Faţa B:

- - - - - [θυ]γατήρη
- - ΥΗΣΑΝΦΟΥ ΡΝΙ
[Χ]αῖρε καὶ σὺ παρο-
[δεῖ]τα.

A.: „Lui Apollon Medicul".
B.: „... fiicei? Fii fericită! Şi tu, trecătorule".

Întregirea slovelor de pe faţa A poate fi considerată sigură. La fel vechimea dedicaţiei.

În inscripţia de caracter funerar de pe faţa B, r. 1, [θυ]γατήρη e, poate, o greşeală pentru [θυ]γατρί; r. 2 mi-e ininteligibil.

315

Muz. Histria, inv. 170. Fragment dintr-o piatră de mormînt de calcar, rupt în toate părţile, descoperit nu se ştie cînd, nici unde. Dimensiuni: 18 × 27,5 × 4 cm. Două rînduri, urmele unui al treilea. Reglaj. Înălţimea literelor: 30 mm. Data: sec. III e.n.?

Inedit.

. . . . . A
. . . . . con(iugi)
[. . memo]riam p[osuit]

„Cutare... a pus soaţei inscripţia de pomenire".

Pentru *memoria*, în înţelesul de „mormînt", „piatră de mormînt", v. L. Lupaş, St. clasice, V, 1963, p. 123 şi 131.

https://biblioteca-digitala.ro

316

Muz. Histria, inv. 360. Fragment de stilp miliar despicat în două, descoperit în săpăturile din sectorul Terme, în campania 1957. Dimensiuni: 53 × 37 × 19 cm. Înălţimea literelor: 50 mm.

Inedit.

Imp(erator) Caes(ar)
diu[i Hadriani]
fil(ius) [diui Traiani]
n(epos)...

„Împăratul Cezar, fiu al trecutului între zei Hadrianus, nepot al trecutului între zei Traianus...".

Împăratul pomenit în inscripţia trunchiată e Antoninus Pius (138—161), din zilele căruia datează şi miliariile cu numerele 317 şi 318. Adevăratul loc de proveniență al fragmentului nu se cunoaşte, dar nu poate fi decît un sat vecin din teritoriul rural al Histriei.

317

MNA, L 131. Stîlp de gresie rupt sus, aflat la sfîrşitul secolului trecut în comuna Sinoe. Înălţimea actuală: 140 cm; diametrul 36 cm. Înălţimea literelor: 56—65 mm. Scrisul distrus pe alocuri, mai ales la dreapta. Data: 159 e.n.

Gr. Tocilescu, AEM, XIV, 1891, p. 20, nr. 47; CIL, III, 12 513.

Imp(erator) Caes(ar),
diui Hadr(iani)
fil(ius), [d]iui Tr[aia]-
ni n[e]p(os), T(itus) [A]el(ius)
Ha[dr(ianus) An]t(oninus)
Au[g(ustus) Pius]
p(ontifex) m(aximus) tr(ibunicia) [p]ot(estate)
XXII, co(n)s(ul) IIII
p(ater) p(atriae), T(ito) [Stati]-
lio [Iulio Se]-
uer[o] leg(ato)
Aug(usti) [pr(o) pr(aetore)],
m(ilia) p(assuum) XVIIII

„Împăratul Cezar, fiu al trecutului între zei Hadrianus, nepot al trecutului între zei Traianus, Titus Aelius Hadrianus Antoninus, Slăvitul,

https://biblioteca-digitala.ro

Cuviosul, mare pontif, în anul al XXII-lea al puterii tribuniciene, consul a IV-a oară, părinte al patriei, ⟨a pus să se facă,⟩ trimis imperial cu puteri pretoriene fiind Titus Statilius Iulius Severus. Mii de paşi, XVIIII".

Titulatura împăratului Antoninus Pius, aşa cum e dată în rîndurile 7—8, arată cu precizie anul al XXII-lea al domniei (10 decembrie 158 — 9 decembrie 159 e.n.). Trecerea lui T. Statilius Iulius Severus la administraţia Moesiei e şi ea din acelaşi an (Stein, *Legaten*, p. 75—76, independent de chestiunea de a şti dacă acest legat imperial e unul şi acelaşi cu L. Iulius Statilius Severus, cum opinează H. Neselhauf, Athenaeum, XXXVI, 1958, p. 227 şi R. Syme, Dacia, N. S., XII, 1968, p. 337, nr. 11).

Dacă miliariul de care ne ocupăm va fi fost aşezat nu departe de locul unde a fost găsit, e de presupus că străjuia o derivaţie a şoselei centrale a Dobrogei romane (Tropaeum—Noviodunum), şi anume drumul care — prin Vicus Quintionis şi Ibida — unea Histria cu Noviodunum.

318

MNA, L 134. Stîlp de gresie rupt în trei fragmente (fragmentul superior lipseşte), descoperit la sfîrşitul secolului trecut la Sinoe, în condiţii necunoscute. Dimensiuni (împreună): i. = 94, diam. = 36 cm. Înălţimea literelor: 45 mm.

Gr. Tocilescu, AEM, XIV, 1891, p. 21, nr. 48; CIL, III, 12 514.

Imp(erator) Caesar M(arcus) Aurelius
Antoninus Aug(ustus) ponti-
fex maximus trib(unicia) pot-
[est]at(e) XVI, co(n)s(ul) III et
[Imp(erator)] Caesar Lu(cius) Aure-
lius Verus Aug(ustus) tri-
b(unicia) potestat(e) II co(n)s(ul) II
diui fili Pii, diui Ha-
driani nepotes, di-
ui Neruae abnepo-
tes M(arcus) Seruilius
Fabianus Maxi-
mus leg(atus) Aug(usti)
pr(o) pr(aetore)
M(ilia) p(assuum) XVIIII.

„Împăratul Cezar Marcus Aurelius Antoninus Slăvitul, mare pontif, în al XVI-lea an al puterii tribuniciene, consul pentru a III-a oară, şi împăratul Cezar Lucius Aurelius Verus Slăvitul, în al II-lea an de putere tribuniciană, consul a doua oară, fii ai trecutului între zei Antoninus Cuviosul, nepoţi ai trecutului între zei Hadrianus, strănepoţi ai trecutului între zei Nerva, pus-au să se facă prin Marcus Servilius Fabianus Maximus, trimis imperial cu puteri pretoriene. Mii de paşi XVIIII".

https://biblioteca-digitala.ro

Titulaturile celor doi împăraţi asociaţi arată deopotrivă anul 162 e.n. (mai exact : 10 decembrie 161—9 decembrie 162). Guvernarea lui M. Servilius Fabianus Maximus e şi ea din anii 161—163 e.n. (Stein, *Legaten*, p. 76—77).

Despre locul unde a fost găsit miliariul, v. comentariul la nr. precedent.

319

Muz. Histria, inv. 255. Fragment dintr-un miliariu de calcar galben, rupt în toate părţile, descoperit în campania 1952, în sectorul incintei elenistice. Dimensiuni : 10 × 30 × 7 cm. Înălţimea literelor : 4 cm.

D. M. Pippidi, St. clasice, VIII, 1966, p. 58, nr. 21.

[M(arcus) Aurel]ius Antoninus
[p]ontifex maxim[us]

„... Marcus Aurelius Antoninus, mare pontifice...".

Din pricina proastei stări de conservare a inscripţiei, nu se poate spune cu siguranţă în zilele cărui împărat a fost săpată. După vagile indicaţii din r. 1, pot veni în discuţie cu egală îndreptăţire Marcus Aurelius, Caracalla şi Elagabal (fiecare din ei, pe numele-i oficial : *Imp. Caesar M. Aurelius Antoninus*). Judecînd după împrejurarea că un miliariu găsit în secolul trecut în comuna Casapchioi (azi Sinoe, nr. 318) poartă numele lui M. Servilius Fabianus Maximus, guvernator al Moesiei Inferioare în anul 162 (A. Stein, *Legaten*, p. 76—77), se poate face presupunerea că fragmentul nostru ar fi şi el legat de activitatea aceluiaşi personaj. În acest caz, data lui ar fi desigur tot 162, iar împăratul menţionat în r. 1 Marcus Aurelius filozoful (161—180 e.n.).

320

Muz. Histria, inv. 282. Fragment dintr-un miliariu de calcar rupt sus şi jos, descoperit în campania 1953 în ruinele tîrzii din sectorul de sud-est al cetăţii. Înălţimea : 20 cm ; lăţimea : 29 cm ; grosimea : 7,5 cm. Înălţimea literelor : 25—30 mm.

D. M. Pippidi, SCIV, V, 1954, p. 94, nr. 7.

[Imp(erator) Caes(ar) C(aius) Iulius]
[Verus Maximinus]
[P(ius) F(elix) Aug(ustus) Ger(manicus) Max(imus)
Dac(icus)]
[Max(imus) Sar(maticus) Max(imus) trib(unicia) p(otestate)]
[III Imp(erator) V co(n)s(ul) proco(n)s(ul)]
[et C(aius) Iulius Verus]
[Maximus nobilis(simus)]
[C]aes(ar) Ger(manicus) Max(imus) Dac(icus)
Max(imus) Sar(maticus) Max(imus) fil(ius)

https://biblioteca-digitala.ro

10 *eius m⟨i⟩ll[i]aria*
noua pon[i iusse-]
[r]u[nt per.....]

R. 10 : primul *i* din *milliaria*, omis de lapicid.

„Cezarul impărat Caius Iulius Verus Maximinus, Cuviosul, Norocosul nostru August, Mare biruitor al germanilor, Mare biruitor al dacilor, Mare biruitor al sarmaţilor, în al treilea an al puterii tribuniciene, *imperator* a V-a oară, consul, proconsul, — precum şi Caius Iulius Verus Maximus, prea-nobilul nostru Cezar, Mare biruitor al germanilor, Mare biruitor al dacilor, Mare biruitor al sarmaţilor, fiul său, au poruncit să se aşeze stilpi miliari noi prin grija lui...".

Fragmentul se adaugă la puţinele documente menţionînd epitetul triumfal *Dacicus Maximus*, asumat de Maximinus în 236 sau 237 (CIL, II, 4756; VIII, 10047; X, 6811), sporind totodată seria miliariilor moesice datînd din zilele acestui împărat : nr. 321 (=CIL, III 14462) şi CIL, III, 7605, Bersanetti, *Studi sull'Imperatore Massimino il Trace*, p. 42, nr. 1 (calea de-a lungul Dunării); CIL, III, 7612 (drumul Histria—Noviodunum). Cele mai multe din aceste texte fiind din timpul guvernării lui Fl. Lucilianus (cf. şi Dacia, III—IV, 1927—1932=*Capidava*, I, p. 114, nr. 38=ISM, V, nr. 20), e probabil că numele acestuia trebuie restituit în lacuna din r. 12 (Stein, *Legaten*, p. 97—98; cf. Groag, în PIR², III, p. 158, nr. 306). În acest caz, data inscripţiei e 237, pentru că în prima jumătate a lui 238 Moesia Inferioară se număra printre provinciile răzvrătite împotriva lui Maximinus, care se întrec să-i şteargă numele de pe monumente (în afara documentelor citate, cf. numerele 94, 95 şi, în general, Bersanetti, *op. cit.*, p. 62).

321

MNA, L 132. Stilp de calcar, rupt sus, descoperit în condiţii necunoscute, în comuna Corbu, jud. Constanţa. Înălţimea : 74 cm; diametrul : 10 cm; înălţimea literelor : 6 cm.

Gr. Tocilescu, *Fouilles et recherches*, p. 211, nr. 40 (= CIL, III, 14 462). Cf. Em. Doruţiu-Boilă, SCIV, XV, 1964, p. 133, nr. 9.

[Imp(erator) Caes(ar) C(aius) Iul(ius)]
[Verus Maximinus Pi-]
us Fel(ix) Inuictus
Aug(ustus) et C(aius) Iul(ius) Verus
5 *Maximus nobi-*
lissimus Caes(ar)
restituerunt
per Fl(auium) Lucilia-
num leg(atum)
10 *pr(o) pr(aetore).*
M(ilia) p(assuum) C

https://biblioteca-digitala.ro

„Cezarul Împărat Caius Iulius Verus Maximinus, Cuviosul, Fericitul, Neînvinsul nostru August, şi Caius Iulius Verus Maximus, prea nobilul Cezar, au pus să se refacă ⟨acest stîlp miliar⟩ prin grija lui Flavius Lucilianus, guvernator imperial cu puteri de pretor. Mii de paşi 100".

Despre activitatea desfăşurată în Moesia Inferioară, în ultimii ani ai domniei lui Maximin Tracul, în domeniul refacerii drumurilor, s-a vorbit în comentariul la inscripţia nr. 320. Tot acolo şi referinţele privind misiunea în aceste părţi a lui Flavius Lucilianus, al cărui nume întreg, după o inscripţie din Roma unde e pomenit, pare să fi fost L. Flavius Honoratus Lucilianus (CIL, VI, 39 443 ; cf. G. Barbieri, *Albo Senatorio*, p. 211, nr. 1042 şi p. 546—547).

322

MNA, L 137. Stîlp de gresie rupt în două fragmente, descoperit la sfîrşitul secolului trecut la Sinoe, în condiţii necunoscute. Scrisul în cea mai mare parte şters. Înălţimea : 112 cm ; diam. : 25 cm. Înălţimea literelor : 60 mm.

Gr. Tocilescu, AEM, XIV, 1891, p. 22, nr. 49 ; CIL, III, 12515.

Imp(eratori) Caes(ari) [C(aio)]
Messio [Quin-]
to Tra[iano]
Deci[o - - - - - - - - - -]
5 *C - - - - - - - - - - -*
- - - - - re[stituit]
[p]er P- - - - - - - -
O - - - - - - - - - - - -
10 *C - - - - - Post[umino?]*
O - - - - - - - - -
leg(ato) Aug(usti)
[p]r(o) [pr(aetore)]

Literele izolate din rîndurile 5-11 sînt urme ale unei inscripţii mai vechi, şterse pentru a reutiliza piatra.

„Împăratului Cezar Caius Messius Quintus Traianus Decius... a reînnoit... prin Caius... Postuminus (?), trimis imperial cu puteri pretoriene"...

Întregirea anevoioasă, dar numele împăratului se citeşte sigur. În lipsa altor elemente de titulatură, se poate deci spune că miliariul e din 249/250 e.n., cînd guvernator al Moesiei Inferioare era P. (?) sau C.(?) Postuminus (?), urmat nemijlocit de C. Vibius Trebonianus Gallus (Stein, *Legaten*, p. 103—104).

Cu multă probabilitate, „refacerea" la care se face aluzie în r. 7 priveşte acelaşi drum de care se leagă celelalte două miliarii aflate la Sinoe (mai sus nr. 317, 318).

https://biblioteca-digitala.ro

323

MIB, 16681—16682. Diplomă militară din zilele lui Severus Alexander (222—235), pînă astăzi singura găsită în teritoriul histrian, la Fîntînele, altădată Inan-Cişme (com. Cogealac, jud. Constanţa), nu se ştie în ce condiţii dar în bună stare de conservare. Dimensiuni : 14 × 10,25 × 0,75 cm.

Publicată sumar de Const. Moisil în BCMI, II, 1909, p. 43, pomenită în treacăt de J. Weiss în ÖJh, XVI, 1913, Beibl. 76 a fost editată integral şi corect abia de Herbert Nesselhauf în CIL, XVI (1336), nr. 145.

Intus, tabella I :

Imp(erator) Caes(ar), diui Antonini Magni Pii
fil(ius), diui Seueri Pii nepos,
M(arcus) Aurelius Seuerus Alexander Pius
Felix Aug(ustus), pont(ifex) max(imus) trib(unicia) pot(estate)
XII, co(n)s(ul)
III, p(ater) p(atriae), proco(n)sul nomina militum
qui militauer(unt) in cohort(ibus) pr(aetoris) Alexandrian(is) decem I. II. III. IIII. V. VI. VII. VIII.
VIIII. X. piis, uindicibus qui pie et
fortiter militia functi sunt,
ius tribui conubii dumtaxat
cum singulis et prim(is) uxor(ibus), ut,
aetiamsi peregrini iur(is) feminas
in matrimonio suo iunxer(int), proinde lib(eros) [tollant]
ac si ex duobus ciuibus Romanis natos.

Tabella II :

A(nte) d(iem) VII id(us) Ian(uarias)
Maximo et Paterno co(n)s(ulibus)
coh(ors) V pr(aetoria) Alexandrian(a) p(ia) u(index)
Ael(io) Aurelio Ael(ii) f(ilio) Attico Acamantia Doryleo.
Descript(um) et recognit(um) ex tabula aerea quae fixa est Rom(a)e in muro
pos(t) templ(um) diui Aug(usti) ad Mineruam.

Extrinsecus : tabella I :

Imp(erator) Caes(ar), diui Antonini Magni
Pii f(ilius), diui Seueri Pii nepos,
M(arcus) Aurelius Seuerus Alexander Pius
Felix Aug(ustus), pont(ifex) max(imus) trib(unicia) pot(estate)
XII, co(n)s(ul) III
p(ater) p(atriae), proco(n)s(ul),
nomina militum qui militauerunt in
cohortibus praetoris Alexandrianis decem I. II. III. IIII. V. VI. VII. VIII. VIIII. X.
piis, uindicibus, qui pie et fortiter militia functi sunt, ius tribui conubii
dumtaxat cum singulis et primis uxo-

https://biblioteca-digitala.ro

ribus, ut, etiamsi peregrini iuris feminas in matrimonio suo iunxerint, proinde liberos tollant ac si ex duobus ciuibus Romanis creatos.
A(nte) d(iem) VII idus Ian(uarias)
L(ucio) Valerio Maximo et
Cn(aeo) Cornelio Paterno co(n)s(ulibus)
COH. V. PR. ALEXANDRIANA. P. V.
AEL. AVRELIO. AEL. F. ATTICO
ACAMANTIA DORYLEO
Descript(um) et recognit(um) ex tabula aerea qu(a)e fixa est Romae in muro pos(t) temp(lum) diui Aug(usti) ad Mineruam.

Extrinsecus tabella II.

M. Aureli Sabiniani
M. //reli Dionysi
. Vlpi Pontentis (!)
. Valeri Vitaliani
. Aureli Amandi
C. Vlpi Valentis
T. Claudi Muciani

Fața interioară, tăblița I:

„Împăratul Cezar, fiu al trecutului între zei Antoninus cel Mare, Cuviosul, nepot al trecutului între zei Severus, Cuviosul, Marcus Aurelius Severus Alexander, Cuviosul, Fericitul, Slăvitul, mare pontifice, investit cu putere tribuniciană pentru a XII-a oară, consul a III-a oară, proconsul: numele oștenilor care au slujit în cele zece cohorte pretoriene „Alexandriane": prima, a doua, a treia, a patra, a cincea, a șasea, a șaptea, a opta, a noua, a zecea — credincioase și ocrotitoare— , care cu credință și tărie și-au făcut datoria ostășească și cărora le-a dăruit dreptul de a contracta legal căsătorii cu o primă și unică soață, așa că și de s-ar uni cu femei peregrine, să poată avea cu ele copii asemenea celor născuți din doi părinți cu cetățenia romană.

Dat în ziua de șapte ianuarie din anul cînd erau consuli Maximus și Paternus lui Aelius Aurelius, fiul lui Aelius Atticus, de fel din Acamantia Doryleum, oștean în cohorta a V-a de pretorieni „Alexandriana", credincioasă și ocrotitoare".

Tăblița a II-a:

„Copie certificată după tabla de aramă țintuită pe peretele posterior al templului trecutului între zei Augustus, din Roma, înălțat pe locul altădată închinat Minervei".

Fața exterioară, tăblița I:

(Se repetă textul copiat mai sus, fără abateri)

https://biblioteca-digitala.ro

Faţa exterioară a tăbliţei a doua:
(Martori):

M. Aurelius Sabinianus
M. *(Au)relius Dionysius*
. *Vlpius Pontens* (!)
. *Valerius Vitalianus*
. *Aurelius Amandus*
C. Vlpius Valens
T. Claudius Mucianus

Singura diplomă militară aflată vreodată în teritoriul histrian e a unui oştean din a V-a cohortă de pretorieni, cu epitetul onorific „Alexandriana", format după numele împăratului pe tron Severus Alexander (pe numele-i întreg: *Caesar Marcus Aurelius Severus Alexander Augustus*). Numele oşteanului e Aelius Aurelius; fiul lui Aelius Atticus, de fel din Doryleum, Frigia.

Concesiunea dreptului de a contracta căsătorii legale cu femei *peregrine* (neromane şi deci necetăţene) se acorda liberaţilor de sub drapel în favoarea copiilor eventuali, care astfel se năşteau cetăţeni cu depline drepturi. Cum precizează limpede r. 10—11 din text, această concesiune excepţională se acorda numai o dată, la contractarea primei căsătorii, dar şi aşa restrinsă importanţa ei a fost considerabilă în procesul de răspîndire în Imperiu a dreptului de cetate înainte de Edictul lui Caracalla (212).

Data documentului e 7 ianuarie 233. Numele întreg al celor doi consuli eponimi e L. Valerius Maximus şi Cn. Cornelius Paternus (Degrassi, *Fasti consolari*, p. 64—65).

https://biblioteca-digitala.ro

ÎMPREJURIMILE HISTRIEI

VICINIA

Despre teritoriul histrian, întinderea și presupusele-i hotare în timpul stăpînirii romane (cel puțin începînd din anul 100, data „Hotărniciei consularului M'. Laberius Maximus"), s-a vorbit pe larg în comentariul la acest important document, editat mai sus sub nr. 68, p. 191 și urm. Cum toponimele menționate în *Hotărnicie* sînt toate antice, identificarea lor cu una sau alta din așezările de astăzi din preajma cetății e anevoioasă și întemeiată exclusiv pe locurile de găsire ale inscripțiilor — cîteodată una singură, alteori mai multe — , în care sînt arătate nu numai numele lor vechi, dar și grupurile etnice sălășluite în unele din ele. S-a ajuns astfel să se știe cu destulă certitudine că așa-zisul *vicus Quintionis*, de unde ne vin nu mai puțin de 16 inscripții (dedicații prilejuite de o anumită sărbătoare, ba și unele inscripții funerare), poate fi localizat în actualul sat Sinoe (altădată Casapchioi), jud. Constanța, unde săpături arheologice efectuate în campania 1952 pe coasta dealului Amze Gaisi (SCIV, IV, 1953, p. 136—138) au confirmat intuiția lui V. Pârvan, că *vicus Celeris*, de unde de asemenea ne vin o seamă de texte interesante (deși numele antic e menționat numai într-unul din ele), se găsea la sud de Histria, acolo unde e acum satul Vadu, altădată Caraharman, tot în județul Constanța. În schimb, în mai multe alte cazuri n-avem nici o indicație despre numele antic și trebuie să ne mulțumim cu arătarea numelui de astăzi al așezărilor : Cogealac, Săcele, Mihai Viteazul, unele cunoscute sub mai multe denumiri de-a lungul timpului, ca actualul sat Istria, din imediata vecinătate a cetății, care în veacul trecut a purtat numele de Caranasib sau Caranasuf. În cuprinsul fiecăreia din aceste serii de texte, am căutat, în măsura posibilului, să respectăm o ordine cronologică.

Despre inscripțiile de proveniență evident suburbană găsite chiar în Histria, de cele mai multe ori în zidul de incintă de după distrugerea gotică, e de presupus că au fost aduse în cetate la data refacerii întăriturii spre a servi ca material de construcție, laolaltă cu foarte multe fragmente de monumente orășenești religioase și civile, dărîmate de invadatori. Așa fiind, locul lor în această culegere ar fi trebuit să fie printre documentele din teritoriul rural, dacă lipsa de informații precise n-ar constitui un obstacol de netrecut în calea unei repartiții mai judicioase.

VICUS QVINTIONIS

(Sinoe — Casapchioi)

324

Muz. Histria, inv. 18. Bloc de calcar compact descoperit într-una din campaniile 1914—1915 în paramentul fetei nordice a turnului G, la încheierea cu curtina *g*. Fața scrisă e încadrată de un chenar cu profil simplu.

https://biblioteca-digitala.ro

Dimensiuni : 131 × 57 cm. Înălţimea literelor : 30—35 mm. Textul întreg şi perfect citeţ. Ligaturi rare. Data : 139—161 e.n.

V. Pârvan, *Histria IV*, p. 617—621, nr. 24 ; Sc. Lambrino, *Mél. Marouzeau*, p. 320, nr. 1. Cf. G. G. Mateescu, BCMI, IX, 1916, p. 39—40 ; V. Pârvan, *Începuturile vieţii romane* [2], p. 110, 118 urm.

Herculi inuicto
Pro salute imp(eratoris)
T(iti) Ael(i) Antonin(i)
Hadriani Aug(usti) Pii
et Aureli Veri Caes(aris),
uet(erani) et c(iues) R(omani) et Bessi
consistentes
uico Quintio-
nis auditorio
restituto, cura-
gentibus Sulpi-
cio Narcisso
et Derzeno Aul-
upori magistra-
tis et Cocceio Phoe-
bo quaestore
sigillum posuerunt.

În r. 3—4, ordinea firească a numelor împăratului e inversată.

„Închinare lui Hercule cel nebiruit ! Pentru sănătatea împăratului Titus Aelius Antoninus Hadrianus Slăvitul, Cuviosul, şi a Cezarului Aurelius Verus pus-au această piatră de aducere aminte veteranii, cetăţenii romani şi bessii locuitori ai satului lui Quintio, după restaurarea casei obşteşti prin grija primarilor Sulpicius Narcissus şi Derzenus al lui Aulupor, questor fiind Cocceius Phoebus".

Cum s-a mai relevat, satul lui Quintio e pomenit şi în inscripţiile cu numerele 326—328, 330, 332. Din toate rezultă împrejurarea de cel mai înalt interes pentru înţelegerea procesului de romanizare în Dobrogea primelor veacuri ale erei noastre, că, începînd din secolul al II-lea, după întemeierea limesului scitic, pretutindeni pe pămîntul dintre Dunăre şi mare, fără a excepta fostele teritorii ale cetăţilor de pe litoral, populaţia era alcătuită din veterani, din colonişti veniţi din alte părţi ale Imperiului dar bucurîndu-se de cetăţenia romană şi din traci de diferite seminţii (de cele mai multe ori bessi sau lai) aşezaţi pe pămîntul Sciţiei Mici nu se ştie în ce împrejurări înainte de cucerirea romană.

De reţinut, în această ordine de idei, e şi faptul, de care s-a vorbit înainte, că demnităţile săteşti erau accesibile romanilor şi tracilor, asociaţi pe picior de egalitate la conducerea treburilor locale : Derzenus fiind fără îndoială un bess, iar Sulpicius Narcissus şi Cocceius Phoebus cetăţeni romani, cu multă probabilitate de origine greacă sau orientală.

Despre clădirea a cărei restaurare a prilejuit săparea inscripţiei (*sigillum*, care la propriu înseamnă „statuetă", în cazul care ne intere-

https://biblioteca-digitala.ro

seazã are accepţia de „piatră comemorativă"), Pârvan se exprima precum urmează : „*Auditorium*... cu toate că foarte măreţ pentru lucrul modest ce avea a-l însemna aici, nu e greu de înţeles". „Sala de audienţe şi judecată a vicului nostru e, cum am zice azi, primăria comunei rurale. *Magistri uici* îşi au aci atît tribunalul cît şi „birourile" administrative şi edilitare ale comunei lor..." *(loc. cit.*, p. 619).

Tot primul editor releva cu dreptate că *magistrati* (pentru *magistri*) „e un termen greco-roman devenit familiar în Scythia Minor" şi trimite spre exemplificare la *Ulmetum*, II 2, p. 370, şi Tropaeum Traiani (IGR, I 596). Sub forma uşor diferită μαγιστράτη se regăseşte şi la Istria în inscripţia cu nr. 363, 10—11.

325

Muz. Histria, inv. 8. Altar de calcar rupt sus şi la stînga, vătămat pe întreaga suprafaţă scrisă, aflat în paramentul turnului A, între 1923—1925. Dimensiuni : 86 × 37 × 32 cm. Înălţimea literelor : 40—50 mm. Scris stîngaci, neregulat. Ligaturi capricioase.

V. Pârvan, Dacia, II, 1925, p. 214, nr. 18 ; S. Lambrino, *Mél. Marouzeau*, p. 320, nr. 2.

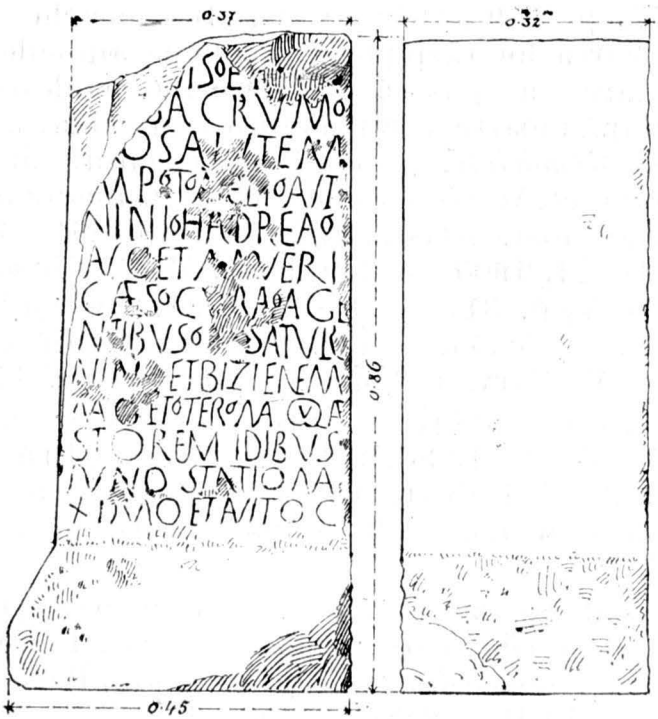

[?Nymph]is et [?Silu]-
[ano] sacrum
[pr]o salutem
[I]mp(eratoris) T(iti) Aeli Ant[o]-
nini Hadria(ni)
Aug(usti) et Au[r](eli) Veri
Caes(aris), cura age-
ntibus [? Ti.] Satur-
nino et Bizienem

https://biblioteca-digitala.ro

10 *mag(istris) et Ter(entio) Mat(erno) quae-*
storem, idibus
Iun(is), Q. Statio Ma-
ximo et Auito c(onsulibus)

R. 8 : *[?Tib.]* Pârvan. — R. 10 : Pârvan propune şi *Mat[uro?]*.

„Închinare Nimfelor şi lui Silvanus pentru sănătatea slăvitului împărat Titus Aelius Antoninus Hadrianus şi a Cezarului Aurelius Verus, prin grija primarilor Tiberius Saturninus şi Bizienis şi a vistiernicului Terentius Maternus, la 13 iunie ale anului cînd erau consuli Q. Statius Maximus şi Avitus (= 144 e.n.)".

Satul în numele căruia a fost pusă dedicaţia nu-i arătat : tot aşa de bine ar putea fi *uicus Quintionis* sau *uicus Secundini*. În schimb, data la care a fost închinată piatra — 13 iunie — revine pe cele mai multe altare din această categorie (nr. 327—333) şi indică „hramul trandafirilor" (*Rosalia*, pe greceşte Ῥοδισμός), sărbătoare de caracter funerar, cînd sătenii din întreaga Sciţie Mică purtau ofrande la morminte, împărtăşindu-se din bucatele aduse pentru răposaţi. Asemenea scene sînt deseori înfăţişate pe stelele funerare din Moesia Inferioară (M. Alexandrescu-Vianu, Dacia, N.S., XXI, 1977, p. 139—166 ; cf. G. Bordenache, *ibid.*, IX, 1965, p. 253—281) şi marea lor răspîndire proclamă adînci rădăcini ale unei credinţe despre care s-a spus că, „răspunzînd modestului ideal popular despre viaţa de după moarte, a rămas biruitoare chiar asupra creştinismului" (V. Pârvan, *Memoriale*, p. 31. Pentru sensul sărbătorii şi al ceremoniilor la mormînt, cf. W. Tomaschek, *Über Brumalia u. Rosalia*, Sitzber. Akad. Wien, Philol.-hist. Klasse, LX, 1868, p. 351—404 ; P. Perdrizet, *Les Rosalies*, BCH, 24, 1900, p. 299 urm. ; M. P. Nilsson, *Das Rosenfest*, în *Opuscula selecta*, V, p. 311—329, şi mai ales, acelaşi în RE, I A, 1920, col. 1111—1115. De asemenea, pentru supravieţuirea ritului păgîn în Rusaliile creştine, V. Pârvan, *Contrib. epigrafice*, p. 111—116).

Despre marea răspîndire a cultului Nimfelor în lumea tracă, v. G. Kazarow, RE, VI A (1936), col. 509—512 şi Ernest Will, *Le relief cultuel*, p. 60, n. 2 ; L. Robert, Ann. Coll. de France, LXXIV, 1973/74, p. 538 ; în teritoriul histrian : R. Vulpe, HAD, p. 225 şi mai departe nr. 333.

Silvanus e adorat la Ulmetum şi Capidava (ISM, V 66 şi 67 ; cf. şi Pârvan, *Începuturile vieţii romane* [2], p. 54). Pentru alte provincii : J. Toutain, *Les cultes païens dans l'Empire romain*, Paris, 1907, I, p. 268—273 ; M. Boulard, BCH, 1923, p. 458—459.

Ca pe celelalte altare din serie (cf. numerele 324 şi urm.), dintre cei doi *magistri* menţionaţi Ti. Saturninus e probabil roman, Bizienis, nu mai puţin sigur, trac. Şi aci questorul-vistier Terentius Maternus (?) e un roman, ca în toate documentele din *uicus Quintionis* pînă acum cunoscute (singurele unde nu lipseşte niciodată questorul).

Numele corecte ale consulilor menţionaţi în r. 11—12 sînt T. Statilius Maximus şi L. Hedius Rufus Lollianus Auitus (Degrassi, *Fasti consolari*, p. 41 ; cf. p. 288).

https://biblioteca-digitala.ro

326

Muz. Histria, inv. 13. Altar votiv de calcar compact găsit în jurul anului 1916 între dărîmăturile curtinei *a* a zidului de incintă. Dimensiuni: 113 × 53,5/56,5 × 38/41 cm. Înălțimea literelor: 55—60 mm (la profilul superior), 30—40 mm (la trunchiul altarului). Ligaturi în r. 2, 8, 12. *Hederae distinguentes.*

Prima publicație (ignorată de editorii mai noi): K. E. Illing, Berl. Philol. Wochenschrift, XXXVII, 1917, col. 1638, nr. 6 (după o copie defectuoasă, în legătură cu care vezi mărturisirile citate mai departe); V. Pârvan, *Histria VII*, p. 55, nr. 46; Sc. Lambrino, *Mélanges Marouzeau*, p. 320, nr. 3.

I(oui) O(ptimo) M(aximo)
sac(rum) pro salute Imp(eratoris) Caes(aris)
Titi Ael(i) Antonini Had⟨r⟩iani
Aug(usti) Pii et M(arci) Aureli Veri C-
aes(aris) uet(erani) et c(iues) R(omani) et Bessi
consistentes uico
Quinis, cura agen-
tibus mag(istris) Cla(udio) Gai-
us et Durisse Bithi,
idibus Iunis Orf-
ito et Prisco co(n)s(ulibus),
et quaestore Serui-
lio Primigenio

Despre condițiile în care a transcris această inscripție (și altele, reproduse în diverse locuri ale prezentei culegeri), K. E. Illing mărturisește cele ce urmează: „... Es wurde mir berichtet (sub. la Histria, în timpul primului război mondial), dass bulgarische Soldaten unter Leitung eines Professors aus Sofia die in den Grundmauern eingelassenen Inschriften herauszubrechen begonnen hätten, um sie in ihre Heimat zu überführen. Die Spuren ihrer Tätigkeit waren leider an Beschädigungen mancher Inschriftsteine zu erkennen. Einige dieser lagen schon herausgerissen im Rasen, andere waren noch fest mit dem Mauerwerk verbunden. Ihre Inschriften abzuschreiben bemühten wir, Dr. Scholz und ich, uns im grosster Eile, die freilich das Ergebnis beeinträchtigte" *(loc. cit.*, col. 1636—1637).

„Lui Iupiter cel prea bun și prea mare! Închinare pentru sănătatea Cezarului Împărat Titus Aelius Antoninus Hadrianus Slăvitul, Cuviosul, și a Cezarului Marcus Aurelius Verus, veteranii, cetățenii romani și bessii locuitori ai satului lui Quin(tio), prin grija primarilor Claudius Caius și Durisse al lui Bithus, — la idele lui iunie, sub consulii Orfitus și Priscus (= 149 e.n.) — și a questorului (vistier) Servilius Primigenius".

Un *uicus Quinis* nefiind pînă acum atestat pe teritoriul Histriei, avem a face fără îndoială cu o greșeală a lapicidului care a săpat numele neobișnuit în loc de *Quin(tion)is* (Sinoe-Casapchioi), de unde provin și celelalte închinări în cinstea împăraților publicate mai departe.

https://biblioteca-digitala.ro

Ziua consacrării (13 iunie) coincide cu sărbătoarea trandafirilor (Ῥοδισμός, *Rosalia*), totodată sărbătoarea prin excelenţă a morţilor, celebrată cu sfinţenie în Italia şi Răsăritul elenic la date care — în funcţie de climat — variau între lunile mai—iunie ale fiecărui an (vezi literatura citată în comentariul la nr. 325).

Interesantă pentru alcătuirea internă a satelor din Dobrogea romană e conlocuirea veteranilor împroprietăriţi şi a cetăţenilor romani cu traci-bessi, participînd cu egală îndreptăţire la conducerea comunităţii, fenomen relevat cu vigoare de istorici fără excepţie. „The status of citizen — observă în această ordine de idei A. N. Sherwin-White — is a matter of honour and titular distinction. It does not separate off his possessors from their fellows, as a privileged class or special clique. The form of the community — that of a *conuentus* or else of a *collegium* — is Roman, but within it, as far as can be seen, *ueterani*, *ciues Romani*, and natives stand on the same level, without any political advantage attaching to any particular grade" (*The Roman Citizenship* [2], Oxford, 1973, p. 270).

Aşa se explică menţiunea în inscripţia noastră a unui primar roman, Claudius Caius, şi a altuia bess, Durisse al lui Bithus (nume şi patronimic deopotrivă trace). Aci şi în textele similare ce urmează, questorul e minuitorul fondurilor obşteşti (Pârvan traducea de-a dreptul „perceptorul"). În documentul care ne reţine atenţia, numele e probabil adăugat în ultimul moment; în mod normal, ne-am fi aşteptat ca el să figureze în continuarea numelor celor doi *magistri*.

În r. 3, ordinea numelor imperiale: *Antonini Had⟨r⟩iani* nu-i cea oficială. Vezi mai sus nr. 325.

Numele întregi ale celor doi consuli citaţi în r. 10—11 sînt: Ser. Cornelius Scipio Salvidienus Orfitus şi Q. Pompeius Sosius Priscus (Degrassi, *Fasti consolari*, p. 42).

327

MNA, L 157. Partea inferioară a unui altar paralelipipedic de calcar compact, rupt sus, jos şi, în parte, la stînga. Dimensiuni: 67 × 45 × 45 cm. Înălţimea literelor: 35—40 mm. Scrisul stîngaci şi aspectul neîngrijit al monumentului ar îndemna spre o datare în secolul al III-lea, dacă perechea de consuli al căror nume s-a păstrat în rîndurile 10—11 ale documentului n-ar dovedi că altarul a fost consacrat în a doua jumătate a secolului al II-lea.

D. Tudor, St. şi cerc. ştiinţifice — Iaşi, II, 1951 (1—2), p. 4—5, nr. 2.

- - - - - - - - - - - - - -

1 *[- - - - - - - - - - - uet(erani)]*
[et c(iues) R(omani) et Bessi con]-
[sistentes u]ico Quin[ti]-
onis, cur(agentibus) mag(istris)
5 *Aelio Bellico*
et Mucaporo
Ditugenti et
ques(tore) Cl(audio) Ianu-
ario, idibus Iunis

https://biblioteca-digitala.ro

10 *imp(eratore) Vero III [et]*
Quadr(ato] co(n)s(ulibus).

R. 1—3 sînt întregite de mine după formularul tradițional.

„... veteranii și cetățenii romani și bessii locuitori ai satului lui Quintio, prin grija celor doi primari Aelius Bellicus și Mucaporus al lui Ditugentus și a questorului Claudius Ianuarius, la 13 iunie al anului cînd erau consuli împăratul Verus pentru a treia oară și Quadratus (= 167 e.n.)".

Formularul dedicației e același ca al tuturor documentelor de acest fel aflate în *uicus Quintionis*, și la fel și informațiile pe care ni le oferă despre administrația comunității: doi *magistri* din care unul e cu siguranță cetățean roman, fie și de dată recentă, iar celălalt cu siguranță trac. Questorul-vistier e, ca în toate cazurile similare, un roman. În aceeași ordine de idei, se cuvine reținută împrejurarea, nerelevată de primul editor, că primarul Aelius Bellicus reapare printre dregătorii satului, și tot în calitate de *magister*, în dedicația publicată mai departe sub nr. 330, din anul 175 e.n. În starea actuală a informației e prima situație de acest fel sigur atestată, dar nu singura totuși, de vreme ce questorul din textul pe care-l comentăm, Claudius Ianuarius, reapare și el, a doua oară în calitate de *magister*, în dedicația nedatată — dar desigur tot din secolul al II-lea — publicată mai departe sub nr. 329. Ambele particularități subliniază împrejurarea că modeștii demnitari comunali de care ne ocupăm nu erau numai reeligibili, dar puteau fi și „avansați" (dacă se poate spune), trecînd de la gradul modest de *quaestor* la acel mai reprezentativ de *magister*.

Numele întreg și corect al consulilor pomeniți în r. 10—11 s-ar fi cuvenit scris: Imp. L. Aurelius Verus III și M. Ummidius Quadratus (Degrassi, *Fasti consolari*, p. 47).

328

Muz. Histria, inv. 23. Altar de calcar rupt în două fragmente inegale la nivelul r. 2 și vătămat în partea dreaptă a profilului superior, descoperit în ruinele curtinei *a*, între 1916—1922. Dimensiuni: 150 × 55 (45) × 50 cm. Înălțimea literelor: 50—55 mm (ultimul rînd: 40—45 mm). Scris capricios, ligaturi.

V. Pârvan, *Histria VII*, p. 62, nr. 49; Sc. Lambrino, *Mél. Marouzeau*, p. 321, nr. 1.

I(oui) O(ptimo) [M](aximo)
[sa]cr[um, pro]
sal(ute) imp(eratoris) Aug(usti),
uet(erani) et c(iues) R(omani) et
5 *Bessi con(sistentes) uic(o)*
Q(uintionis), cur(am) a(agentibus) ma(gistris)
Iulio Gemini
et Genicio Brin(i) et ques(tore)

https://biblioteca-digitala.ro

Cocceio Fir-
mo, idibus Iu-
nis, Prisco et Apollina-
re co(n)s(ulibus)

„Lui Iupiter cel prea-bun şi prea-mare. Pentru sănătatea Slăvitului împărat, veteranii şi cetăţenii romani şi bessii sălăşluiţi în satul lui Quintio ⟨închinat-au acest altar⟩ prin grija celor doi primari Iulius al lui Geminus şi Genicius al lui Brinus, precum şi a questorului Cocceius Firmus, în ziua de 13 iunie a anului cînd erau consuli Priscus şi Apollinaris" (= 169 e.n.).

Împăratul pomenit în r. 3 e Marcus Aurelius († 180). — R. 4—5 : veteranii, cetăţenii romani şi bessii sînt înşiraţi în ordinea consacrată de tradiţie. Evident, veteranii sînt toţi *ciues Romani*, dar — într-o vreme cînd recrutarea legiunilor se făcea pe bază regională — cetăţeni trebuie să fi fost şi o parte din *bessi*, dăruiţi cu cetăţenia la eliberarea din serviciul militar. — R. 7—10 : Numele primului *magister* — desigur roman — e scris după maniera greacă : gentiliciul Iulius ţine locul numelui individual, iar cognomenul *Geminus* face funcţie de patronimic. La fel şi numele celui de-al doilea : *Genicius* e nume bun italic (v. exemplele citate de Pârvan, p. 65), dar *Brin(us)* nu poate fi decît părintele personajului, fără îndoială un bess pe cale de romanizare (pentru rădăcina *Brin* în onomastica tracă v. pe lîngă Pârvan, *loc. cit.*, I. I. Russu, *Limba traco-dacilor* [2], p. 96). În cazul questorului Cocceius Firmus (gentiliciu + *cognomen*), e de reţinut nu numai originea romană a numelor (alţi *Coccei* în Dobrogea, mai sus, nr. 324 şi infra, nr. 349 ;), dar şi întrebuinţarea corectă a ablativului cerut de construcţia frazei.

Şi aci, ziua sfinţirii altarului e cea tradiţională. Numele întregi ale perechii de consuli sună : Q. Pompeius Senecio Poscius...Amyntianus Sosius Priscus şi P. Coelius Apollinaris (Degrassi, *Fasti consolari*, p. 47—48).

329

MNA, L. 513. Altar paralelipipedic de calcar, rupt jos şi sus, unde, din fronton, nu s-a păstrat decît o parte, înfăţişînd o acvilă cu aripile desfăşurate, gata să-şi ia zborul. Cîmpul scris e înconjurat de un chenar executat cu grijă, scrisul e regulat şi chiar elegant. Dimensiuni : 97 × 60 × 25 cm. Înălţimea literelor : 45 mm. Ligaturi.

D. Tudor, St. şi cercet. ştiinţifice — Iaşi, II, 1951 (1—2), p. 5—7, nr. 3.

I(oui) O(ptimo) M(aximo)
et Iunoni re-
gi(nae) pro sa(lute) Imp(eratoris)
Aug(usti) ciuit(atis)
et reg(ionis) His(triae) cur-
agen(tibus) Cl(audio) Ia-
nuar(io) et Lupo T .....
[magi(stris) et quaest(ore)]
- -

https://biblioteca-digitala.ro

R. 8 întregit de mine.

„Închinare lui Iupiter cel prea-bun și prea-mare și Iunonei regina, pentru sănătatea Slăvitului Împărat, a cetății și a întregii regiuni a Histriei, prin grija primarilor Claudius Ianuarius și Lupus T ..., precum și a questorului-vistier ....".

Inscripția se abate întrucîtva de la formularul tradițional și se învrednicește astfel de cîteva observații mai amănunțite. În primul rînd, numele satului lui Quintio, de unde monumentul provine fără îndoială, nu e menționat în textul păstrat, dar amintirea locului de găsire e arătată lămurit în însemnările lui Grigore Tocilescu (BAR, dosar 5132, p. 198). În al doilea rînd, e o particularitate a documentului pe care-l comentăm împrejurarea că protecția divină e invocată de săteni nu numai pentru împăratul pe tron, dar și pentru bunăstarea regiunii Histria și a cetății cu același nume *(regio et ciuitas)*.

Trebuie de asemenea relevat faptul că unul din cei doi *magistri* ai satului, *Claudius Ianuarius*, nu e menționat aci pentru întîia dată, ci că numele lui apare și într-o inscripție mai veche, din același loc, în calitate de simplu *quaestor (supra*, nr. 327). În sfîrșit, în legătură cu data dedicației (neindicată ca de obicei prin perechea de consuli ai anului, pierîți în ruptură), tot ce se poate spune e că e din zilele lui Marcus Aurelius, și mai precis dintr-un an cînd — după moartea lui L. Aelius Verus și înainte de asocierea la domnie a fiului său Commodus — era singurul împărat pe tron (170—176). Mai mult, cum întîmplarea a făcut să ne ajungă — sigur datate — dedicațiile dintre 175 și 177, putem trage concluzia neîndoioasă că documentul de care ne ocupăm a fost săpat între 170 și 174 e.n.

330

Muz. Histria, inv. nr. 25. Altar paralelipipedic de calcar cu profilele rupte sus (la dreapta) și jos (în întregime), aflat în ruinele curtinei *a*, între 1916—1922. Dimensiuni: 115 × 61,5 cm (la profilul superior, 46,5 cm la trunchi) × 58 cm (la profilul superior, 44 cm la trunchi). Înălțimea literelor: 35—50 mm. Textul e scris pe una din fețele înguste ale altarului. Ligaturi și prescurtări frecvente.

V. Pârvan, *Histria VII*, p. 67, nr. 50; S. Lambrino, *Mél. Marouzeau*, p. 321, nr. 5.

I(oui) O(ptimo) M(aximo)
sacrum pro
sal(ute) Imp(eratoris), uet(erani)
et ciues R(omani) et Be-
ssi con(sistentes) uico
Quintionis
cur(agentibus) mag(istris) Ae-
lio Bellico et
Mucatralo
Doli et ques(tore) Do-
tu Zinebti, idi-

https://biblioteca-digitala.ro

bus Iunis, Piso-
ne et Iuliano
co(n)s(ulibus)

„Lui Iupiter cel prea-bun şi prea-mare, pentru sănătatea Împăratului, veteranii şi cetăţenii romani şi bessi sălăşluiţi în satul lui Quintio ⟨închinat-au acest altar⟩ prin grija primarilor Aelius Bellicus şi Mucatralis (-us?) al lui Dolus, precum şi a vistierului Dotu al lui Zinebtus, în ziua de 13 iunie a anului cînd erau consuli Piso şi Iulianus" (= 175 e.n.).

Împăratul pomenit în r. 3 e Marcus Aurelius (M. Aurelius Antoninus Aug.); formularul dedicaţiei, la fel cu al celorlalte din serie. Şi de astă dată primul *magister* numit — Aelius Bellicus — e un roman (probabil de dată recentă), cită vreme tovarăşul său de magistratură e un trac curat (pentru *Mucatralis*, nume frecvent în Dobrogea, cf. nr. 342 şi, în general, Pârvan, p. 68, Mateescu, Dečev, Russu; pentru *Dolus* sau *Doles*, Tomaschek, *Die alten Thraker*, I. Abhandlung, p. 34—35. O abatere de la regula observată în cele mai multe cazuri e, în inscripţia noastră, prezenţa unui *quaestor* trac: *Dotus* (?)*Zinebti* (nume + patronimic), în legătură cu care v. Pârvan, p. 69—71.

Numele întregi ale consulilor amintiţi în r. 12—13 sînt: L. Calpurnius Piso şi P. Saluius Iulianus (Degrassi, *Fasti consolari*, p. 49).

331

Muz. Histria, inv. 24 (+ fragmentele 179, 182, 204, 235). Altar de calcar sfărîmat în numeroase bucăţi, găsit într-una din campaniile 1916—1922 în ruinele curtinei *a*, „la o mare adîncime sub dărîmături". Profilul de sus e rupt la dreapta, profilul de jos lipseşte cu totul. Dimensiuni: (după reconstituire): 140×55 (la profile) şi 44 (la trunchi). Înălţimea literelor: 45—55 mm (în r. 13 numai 35 mm). Scris neregulat, numeroase ligaturi.

V. Pârvan, *Histria VII*, p. 71, nr. 51; S. Lambrino, *Mél. Marozeau*, p. 321, nr. 6.

I(oui) O(ptimo) M(aximo)
sac(rum) pro [sal(ute)]
Imp(eratoris) uet(e)r(ani) e[t]
c(iues) R(omani) et Bes(si) c[o]-
n(sistentes) uic(o) Quin(tionis),
curag(entibus) mag(istris)
Tib(erio) Firmo et
Val(erio) Cutiunis
et questor[e]
Fl(auio) Secundo
idibus Iuni[s]
Apro II et Pol[i]-
one II co(n)s(ulibus)

„Lui Iupiter celui prea-bun şi prea-mare, întru sănătatea Împăratului ⟨închinat-au acest altar⟩ veteranii şi cetăţenii romani şi bessii sălăşluiţi în satul lui Quintio, prin grija primarilor Tiberius Firmus

https://biblioteca-digitala.ro

și Valerius Cutiunis, precum și a vistierului Flavius Secundus, în ziua de 13 iunie a anului cînd erau consuli Aper și Pollio, fiecare pentru a doua oară" (= 176 e.n.).

Ca în dedicația precedentă numele împăratului nu-i arătat, dar ca acolo e vorba de Marcus Aurelius († 180 e.n.). Din cei doi primari pomeniți în rîndurile următoare, primul, cetățean roman, e indicat prin *praenomen* și *cognomen*; al doilea, trac (poate și el cetățean), prin gentiliciul Valerius și un cognomen (sau patronimic?) a cărui formă corectă e nesigură, *Cutiunis* putînd fi deopotrivă un nominativ sau un genitiv (cf. Pârvan, *op. cit.*, p. 72—74; Tomaschek, *Die alten Thraker*, II 2, p. 51). Numele *quaestor*-ului (roman) nu ridică probleme.

Numele întregi ale consulilor din anul 176 sînt: Titus Pomponius Proculus Vitrasius Pollio și M. Flavius Aper II (Degrassi, *Fasti consolari*, p. 49).

332

Muz. Histria, inv. 64. Altar paralelipipedic de calcar rupt în două părți inegale, aflat între 1916—1922 în ruinele curtinei *a*. Profilul de sus aproape întreg; cel de jos, vătămat la dreapta. Înălțimea: 135 cm; lățimea: 46—50 cm la profile, 40—41 la trunchi; grosimea, ca lățimea. Înălțimea literelor: 45—50 mm. Prescurtări insolite, ligaturi.

V. Pârvan, *Histria VII*, p. 74, nr. 52; S. Lambrino, *Mél. Marouzeau*, p. 321, nr. 7.

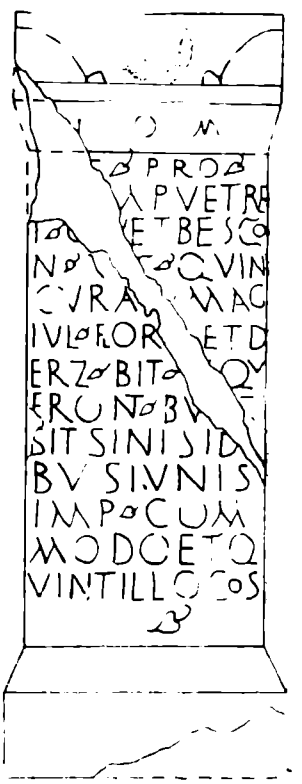

I(oui) O(ptimo) M(aximo)
[sa]c(rum) pro
[sal(ute) I]mp(eratoris), uet(e)r(ani) et
c[i]u(es) [R(omani)] et Bes(si) co-
n(sistentes) u[(ic(o)] Quin(tionis)
cura[g(entibus)] mag(istris)
Iul(io) Flor[o] et D-
erz(eno) Bit(i) [et] qu(aestore)
Front(one) Bu[?rt]-
sitsinis id[i]-
bus Iunis
Imp(eratore) Com-
modo et Q-
uintillo co(n)s(ulibus).

„Lui Iupiter prea-bun și prea-mare! Pentru sănătatea împăratului, veteranii și cetățenii romani și bessii sălășluiți în satul lui Quintio

https://biblioteca-digitala.ro

〈închinat-au acest altar〉 prin grija primarilor Iulius Florus şi Derzenus al lui Bitus, precum şi a vistierului Fronto al lui Burtsitsinis, în ziua de 13 iunie a anului cînd erau consuli împăratul Commodus şi Quintillus" (= 177 e.n.).

Împăratul pentru sănătatea căruia se închină altarul e Marcus Aurelius, avînd la această dată asociat la domnie pe fiul său Commodus, pomenit în r. 12—13 în calitate de consul, în tovărăşia lui M. Peducaeus Plautius Quintillus (Degrassi, *Fasti consolari*, p. 119).

Ca de obicei, primul dintre primari poartă un bun nume roman (gentiliciu + *cognomen*), iar al doilea un nume şi un patronimic trace. În legătură cu ele şi cu patronimicul questorului (care, în acest caz, mai degrabă decît roman e un trac romanizat), v. Pârvan, p. 76—78.

333

MCNA, inv. L 49. Altar de marmură rupt uşor în partea dreaptă, sus, descoperit nu se ştie în ce împrejurări în satul Sinoe, altădată Casapchioi, ud. Constanţa. Dimensiuni: 104 × 29 × 30 cm. Înălţimea literelor: 40 mm. După scris, de la începutul secolului al III-lea e.n.

Gr. Tocilescu, AEM, XVII, 1894, p. 88, nr. 12; S. Lambrino, Istros, I, 1934, p. 117.

Ἀγαθῇ Τύχῃι
Φυλὴ Λίγικο-
ρέων τὸν βω-
μὸν ταῖς Νύ[μ]-
[φ]αις ἀνέστησ[εν]
ἐκ τῶν ἰδίων
[ἐ]πὶ ἀρχῆς
Σκαπούλα Ν[ι]-
κολάου.

R.2: la început, Φ încă citeţ; [Φ]ΥΛΗ Tocilescu.

„Noroc bun! Tribul Aigikoreis a înălţat acest altar Nimfelor, pe propria-i cheltuială, în timpul conducerii lui Scapoulas al lui Nicolaos".

Gravată din iniţiativa şi cu cheltuiala unuia din cele şase triburi milesiene, dedicaţia datează, după caracterele-i paleografice, de la începutul secolului al III-lea e.n., fiind poate ceva mai nouă decît altarul consacrat de tribul Argadeis (publicat mai jos sub nr. 334). Locul de găsire — satul Sinoe, în teritoriul rural al Histriei — subliniază caracterul cîmpenesc al divinităţilor adorate, cum şi ocupaţiile agricole ale unei bune părţi din populaţia Histriei în primele veacuri ale erei noastre. Din acest punct de vedere, monumentul trebuie apropiat de cel închinat „Nimfelor şi lui Silvanus", la 13 iunie 144 (*supra*, nr. 325).

https://biblioteca-digitala.ro

Pentru cultul Nimfelor în provinciile Imperiului roman, în primele veacuri ale erei noastre, v. R. Hošek, *Actes du IXe Congrès intern. d'études sur les frontières romaines*, Bucureşti, 1974, p. 315—319; pentru Moesia Inferioară, în special, J. Todorov, *Paganizmat na Dolna Mizija*, Sofia, 1928, nr. 516, 517, 518, 706.

Ca orice asociaţie de drept public sau privat, tribul Aigikoreis avea desigur fonduri proprii şi sărbători tradiţionale, de celebrarea cărora se îngrijeau organe de conducere ale căror titluri şi al căror număr nu ne sînt cunoscute. În textul pe care-l comentăm, expresia ἐπὶ ἀρχῆς ar putea fi înţeleasă şi ca un colectiv, dacă n-ar fi urmată de singurul nume al lui Scapoulas, fiul lui Nicolaos, a cărui poziţie în fruntea tribului reprezintă situaţia deţinută la Tomi, de pildă, de aşa-numitul φύλαρχος (Gr. Tocilescu, AEM, VI, p. 24, nr. 48; V. Pârvan, Dacia, I, 1925, p. 273—279).

334

Muz. Histria, inv. 472. Cip de calcar cu profilele întregi sus şi jos, cu multă probabilitate adus din *vicus Quintionis* în cetate, unde a fost folosit în paramentul exterior al zidului nordic al turnului I, cu baza în afară şi cu faţa scrisă în jos. Dimensiuni: 116 × 82 × 96 cm. Înălţimea literelor: 38—40 mm Φ: 92 mm). Secolul al III-lea e.n.

Sc. Lambrino, Istros, I, 1934, p. 118—121.

Ἀγαθῇ Τύχῃ
Διὸς Ὀμβρίμου
φυλῆς Ἀργαδέων

R. 2: pe piatră PI, Lambrino: Ὀμβίμου; *my* aproape cursiv; *sigma* şi *epsilon* lunare.

„Noroc bun! Altar al lui Zeus *Ombrimos*, pus de tribul *Argadeis*".

Altar închinat de unul din cele patru triburi gentilice ioniene *(Aigikoreis, Argadeis, Geleontes, Hopletes)* lui Zeus Ὄμβριμος, străveche divinitate a grecilor de pretutindeni, uneori adorat şi sub numele de Zeus Ὄμβριος (Hesiod, *Op.* 451; cf. M. P. Nilsson, *Greek Popular Religion*, New York, 1940, p. 7). Mai frecvent atestat este numele de Ζεὺς Ὄμβριος (SEG, XXV, 225) sau Ὀμβραρός (IGLS, III 1, 741), Ζεὺς Ὄμβριμος e „Zeus dătătorul-de-ploaie", ipostază a Stăpînului cerului făcută să impresioneze o populaţie de timpuriu atrasă de munca cîmpului, într-o regiune bîntuită de secetă cum trebuie să fi fost Dobrogea în antichitate. Pentru acelaşi motiv, o inscripţie din secolul I pomeneşte la Callatis o sărbătoare numită *Diombria* (Pârvan, *Gerusia din Callatis*, p. 62), iar la Tropaeum Traiani, în secolul al III-lea, o dedicaţie provenind din teritoriul rural al cetăţii preamăreşte şi ea pe Zeus *Ombrimos* (Al. Barnea, SCIV, XX, 1969, p. 595—609).

Data *Diombriilor* nu ne e cunoscută cu exactitate: e posibil să fi fost celebrate imediat înaintea arăturii de primăvară, dacă e să credem indicaţiile Lexiconului Suda în legătură cu sărbătoarea similară Προηρόσια (αἱ πρὸ τοῦ ἀρότου γενόμεναι θυσίαι περὶ τῶν μελλόντων ἔσεσθαι καρπῶν ὥστε τελεσφορεῖσθαι); cf. M. P. Nilsson, Eranos, XLI, 1944,

https://biblioteca-digitala.ro

p. 70—76; Sterling Dow — D. Healey, Harv. Theol. Studies, XXI, 1965, p. 1—58 şi, în general, H. von Geisau, în RE, XXIII (1957), col. 108—109).

335

Muz. Histria, inv. 6. Altar de calcar rupt jos şi, în parte, la stînga, găsit în dărîmăturile curtinei *a*, între 1916—1922. Profilul de sus păstrat întreg. Dimensiuni: 123 × 45(48) × 42 (44) cm. Înălţimea literelor: 25—52 mm. Ligaturi. *Hederae distinguentes*. Secolul al II-lea e.n.

V. Pârvan, *Histria VII*, p. 94, nr. 60.

D(is) M(anibus)
Antonius Do-
lentis uixit ann(os)
XVIII. Saluia Anicii
filio bene m(erenti) pos(uit)
et Val(erius) Crescens

„Zeilor Mani! Antonius al lui Dolens a trăit 18 ani. Salvia a lui Anicius a închinat (această lespede) fiului său merituos, împreună cu Valerius Crescens".

Pentru *Dolens*, formă latinizată a numelui trac Δολης (Tomaschek, II 2, p. 34), cf. şi IGB, III 1, nr. 1005, 1317, 1516.

După presupunerea plauzibilă a primului editor, monumentul ar proveni din *uicus Quintionis*, ca altarele împreună cu care a fost descoperit

336

MNA, L 189. Altar funerar aflat la sfîrşitul secolului trecut în comuna Casapchioi, în antichitate *uicus Quintionis*. Piatra e ruptă mai puţin sus, mai mult jos (unde lipseşte cel puţin un rînd), dar are marginile întregi. Dimensiuni: 46 × 75 × 26 cm. Înălţimea literelor: 5—6 cm.

Gr. Tocilescu, AEM, XI, 1887, p. 62, nr. 123; CIL III 7524.

Braetius Fauor(inus?)
uet(eranus) leg(ionis) V Mac(edonicae) mil(itauit)
an(nos) XXVI, uixit an(nos) LX,
Val(erius) Ingenus filius
et heres patri pien-
tis(i)mo et Fla(uia) Fir-
ma co(n)i(u)gi bene
[merenti posuerunt]

„Braetius Favorinus, veteran al legiunii a V-a Macedoneană, a slujit ani 26, a trăit ani 60. Piatra i-au închinat-o Valerius Ingenuus, fiu şi moştenitor, părintelui prea iubit, şi Flavia Firma, soţului ei care a binemeritat".

https://biblioteca-digitala.ro

Formularul e banal. Defunctul e unul din veteranii a căror prezență în *uicus Quintionis* e subliniată în fiece inscripție găsită în acest loc. Faptul de a-și fi făcut serviciul militar în legiunea a V-a Macedoneană, strămutată de la Troesmis la Potaissa în 157, atribuie pietrei de mormînt o dată în prima jumătate a sec. II e.n.

337

Muz. Histria, inv. 5. Stelă de calcar compact ruptă jos, adusă probabil din *uicus Quintionis*, aflată în paramentul curtinei *h*, la vest de portița a V-a a cetății, între 1923—1925. În registrul superior, relief înfățișînd ospățul funebru, între două coloane; în registrul inferior, inscripția încadrată de obișnuitul chenar de viță. Înălțimea (împreună cu relieful): 128×89×37 cm. Înălțimea literelor: 35—45 mm. Ligaturi. După scris și unele indicații ale cuprinsului, din secolele II—III e.n.

V. Pârvan, Dacia, II, 1925, p. 228, nr. 26; *Histria IV*, p. 680, nr. 49.

D(is) M(anibus)
Aur(elio) Erculano Seuti Aur(elia) Dusia
Seuti coiux et Aur(elius)
Cocceius er(es) et Aur(elius)
Genialis er(es) et Aur(elius)
Claudius er(es) et Aur(elius)
Vindix er(es), fili et
eredes, bene m-
[erenti patri posuerunt].

„Zeilor Mani. Lui Aurelius Erculanus, fiul lui Seutes, Aurelia Dusia soția lui Seutes, și Aurelius Cocceius, moștenitor, și Aurelius Genialis, moștenitor, și Aurelius Claudius, moștenitor, și Aurelius Vindix, moștenitor, — toți fii și moștenitori, — pus-au această lespede părintelui lor care a binemeritat".

Din stema acestei familii de traci trăitori în împrejurimile Histriei, așa cum se poate reconstitui cu ajutorul inscripției publicate sub nr. 338, rezultă că Aurelia Dusia era mama vitregă a defunctului. Potrivit aceleiași mărturii, arborele genealogic al familiei ar fi următorul:

(Prima soție) — Seutes — Aurelia Dusia (a doua soție)
Aur. Erculanus — Claudia Dusia

Aur. Cocceius | Aur. Genialis | Aur. Claudius | Aur. Vindix

338

Două fragmente (ale unei stele funerare de mari dimensiuni, descoperite în locuri diferite, la date diferite și, pentru acest motiv, publicate separat. Primul fragment, și anume partea superioară, împodobită cu un relief

https://biblioteca-digitala.ro

înfăţişînd pe defuncţi alături de Cavalerul trac, a fost găsit în satul Sinoe-Casapchioi (anticul *uicus Quintionis*), la sfirşitul secolului trecut. Dimensiuni : 95 × 90 × 20 cm. Înălţimea literelor : 65—70 mm.

Actualmente la MNA, I. 306, a fost publicat de Gr. Tocilescu, în AEM, XIX. 1896, p. 92, nr. 35 şi figurează în CIL, III, 14214[25]; CCET IV, nr. 12. Al doilea fragment provenind din acelaşi loc, dar descoperit chiar la Histria, în soclul curtinei *l*, în imediata apropiere a portiţei a V-a a cetăţii, într-una din campaniile 1914 sau 1915, se păstrează în Muz. Histria, inv. 46. Editat de V. Pârvan, *Histria IV*, p. 680, nr. 49, a fost retipărit tot de el în Dacia, II, 1925, p. 228—229, împreună cu jumătatea superioară a pietrei de care se leagă neîndoios.

Scrisul e acelaşi (caracteristică, forma lui A cu un simplu punct în loc de bara orizontală) şi tot aşa chenarul care înconjura textul, împodobit cu motivul viţei încărcate de struguri. După scris, secolele II—III e.n.

D(is) M(anibus)
Claudia
Dusia ui-
[xit an(nis) ... Aur(elii)]
[Cocceius et Genialis et]
Claudi(u)s et Vindix,
fili Erculani et e-
redes, matri pien-
tisime uiuo titu-
lum posuerunt,
bene merite, mem-
oriae cause. Aue
uiator et uale.

R. 4—5 : căzute în ruptură, se întregesc cu r. 5—6 din nr. 337. — R. 6 : din primul I, abia extremitatea inferioară a hastei ; V lipseşte, fie că a fost omis de lapicid, fie că era în vreun fel legat de litera precedentă.

„Zeilor Mani. Claudia Dusia a trăit ani ... *Aurelii* Cocceius şi Genialis şi Claudius şi Vindix, fiii şi moştenitorii lui Erculanus, au pus această lespede bunei lor mame, încă din viaţă, spre pomenire, pentru meritele ei. Noroc trecătorule, umblă cu bine!"

Epitaful unui alt membru al grupului familial pomenit în inscripţia precedentă, şi anume al soaţei lui Aurelius Erculanus, Claudia Dusia, cinstită încă în viaţă de urmaşii ei cu un monument funerar în felul celui închinat de aceiaşi moştenitori amintirii tatălui lor. Numele celui mai vechi membru cunoscut al familiei fiind trac, Seutus sau Seutes (aceeaşi origine e atribuită de V. Pârvan, BCMI, IV, 1911, p. 9 şi Claudiei Dusia, pe care o socoate „de neam dac"), dar toţi coborîtorii lui purtînd praenomen-ul Aurelius, ne găsim probabil înaintea unei familii de localnici dăruiţi cu cetăţenia romană prin efectul edictului lui Caracalla (212 e.n.). Proaspăta lor promovare la condiţia de romani se străvede în greşelile de limbă comise în r. 9 şi 12, la această dată frecvente în cele mai multe inscripţii latine provinciale. Acelaşi lucru se poate spune despre particularităţile fonetice ale documentului : dispariţia aspiratei *h* la începu-

https://biblioteca-digitala.ro

tul numelui Herculanus, ori confuziile de sunete *ae-e* şi *e-i* (*pientisime*, *merite*, pentru *pientis(s)im(a)e*, *merit(a)e* *Vindix* pentru *Vindex*).

339

MNA, L 90 + 184 = 184 a—b. Lespede mare de calcar ruptă în două jumătăţi găsite, respectiv, în comunele Sinoe şi Vadu, la date diferite şi în împrejurări numai în parte cunoscute. Jumătatea superioară, împărţită la rîndul ei în două registre suprapuse, prezintă în relief scena banchetului funerar, din care se păstrează masa înconjurată de figuri nedesluşite; sub relief, începutul cîmpului scris, pînă la r. 7 al textului. Jumătatea inferioară, mai bine conservată, înfăţişează rîndurile 8—14 ale inscripţiei funerare, ca şi rîndurile 1—7 înconjurate de un chenar împodobit cu vrejuri de viţă. Dimensiunile fragmentului superior: 105 × 88 × 25 cm.; înălţimea literelor: 58—60 mm. Dimensiunile fragmentului inferior: 112 × 94 × 24 cm.; înălţimea literelor: 58—60 mm. Cu o greşeală în r. 11, gravura e corectă. Ligaturi. *Hederae distinguentes*. Sec. II—III e.n.

Gr. Tocilescu, *Fouilles et recherches*, p. 207, nr. 32; id., RIAF, IX, 1903, p. 63, nr. CII. III 7525 şi 14449.

D(is)M(anibus)
T(itus)Manius Bassi-
anus uixit an-
n(is) LXII, bul(euta) His(triae),
Manius Vitales, ne-
pos eius, uixit an-
ni(s) VIII. [Vitalia]-
nus Bassianus
fil(ius) eius et Scapul-
lia Gemella con(i)unx
eius s(ibi) et {sibi} paren-
tibus benemerentis
posuerunt
Haue uiator

Cu micile greşeli din r. 10 şi 11 (într-un caz: *conunx* pentru *coniux*, în celălalt, *sibi* săpat nelalocul lui) gravura e corectă, textul pretutindeni citeţ.

„Închinare Zeilor Mani. Titus Manius Bassianus, membru al Sfatului Histriei, a trăit 62 de ani; Manius Vitalis, nepotul lui, a trăit 8 ani. [Vitalia]nus Bassianus, fiu, şi Scapullia Gemella, soaţa sa, pus-au această lespede întru pomenirea lor şi a părinţilor care au binemeritat. Fii sănătos, trecătorule!"

Formularul e banal, ortografia mai corectă decît a celor mai multe epitafuri contemporane. Singurul element de semnalat e titlul purtat de defunctul vîrstnic: *buleuta Histriae*, pe care-l întîlnim şi în alte documente din epoca

https://biblioteca-digitala.ro

imperială, cînd calitatea de membru al Sfatului încetează de a mai fi urmarea unei alegeri sau a unei trageri la sorţi pentru a deveni, în tot mai mare măsură, o demnitate conferită cu titlu viager membrilor unor anumite familii de magistraţi cu atribuţii censoriale (βουλόγραφοι). Cf. Isidore Lévy, RÉG, VII, 1895, p. 221; A. H. M. Jones, *Greek City*, p. 170—171, 176—177.

Numele Scapullia (poate femininul cognomenului roman Scapula?) apare numai aci într-o inscripţie histriană. Un Σκαπούλας, fiul lui Νικόλαος, se întîlneşte totuşi şi în nr. 333, r. 8.

340

MNA, L 522. Altar de calcar „cu conglomerate", rupt sus şi întrucîtva la dreapta, descoperit la sfîrşitul secolului trecut în comuna Casapchioi. Dimensiuni: 105 × 45 × 42 cm. Înălţimea literelor: 25—55 mm. Faţa scrisă grav erodată, mai ales la începutul rîndurilor 3—4 şi spre mijlocul rîndurilor 5—7. În genere, scrisul extrem de neregulat, citirea anevoioasă.

D. Tudor, St. şi cercet. ştiinţifice — Iaşi, II, 1951 (1—2) p. 2—4, nr 1.

[I(oui) O(ptimo) M(aximo) D(olicheno)]
[et Iunoni r]egine [pro]
[s]alutem imp(eratoris)
[Caes(aris) M(arci) Aur(eli) A]n[t]oni-
[ni Aug(usti)], Aur(elius) Iul(ius) De-
[...]us, P[..... G]aius Hi-
[...]o[..... Ae]lius Ma-
[...]et ..... [Aman]dus sace[r]-
[dote]s I(ouis) O(ptimi) M(aximi) D(olicheni) uico Q(uintionis)
[et Mar]ciana D(omino) N(ostro) ex vo-
[to] posuerunt.

Cum s-a semnalat în lemmă, scrisul şters face practic imposibilă verificarea citirilor primului editor, îndeosebi a numelor. Oricum, raportarea dedicaţiei la cultul lui Iupiter Dolichenus pare sigură, mai ales pe temeiul întregirii plauzibile a r. 9. Aceasta ne obligă să presupunem că printre locuitorii satului lui Quintio, alături de romani propriu-zişi şi de greci autentici, trebuie să fi existat şi coloni veniţi din Asia Mică, fapt care explică prezenţa în satul dobrogean a acestor credincioşi ai Baal-ului din Doliche. În această din urmă privinţă, primul editor comite greşeala de a susţine că o comunitate de acest fel ar mai fi existat în teritoriul histrian, şi anume în satul Vadu (altădată Caraharman), de unde ne-ar fi rămas o altă dedicaţie închinată zeului de un colegiu de patru ἱερεῖς în serviciul unui templu. După propria mărturisire, D. Tudor îşi ia informaţia din cartea lui H. A. Kan (*Jupiter Dolichenus. Sammlung der Inschriften und Bildwerke*, Leiden, 1943, nr. 11), dar, ca şi izvorul său, confundă localitatea Karaorman, din R. P. Bulgaria, cu Karaharmanul histrian (care nu e de altfel singurul loc cu acest nume nici măcar în Dobrogea).

https://biblioteca-digitala.ro

În privința datei documentului e puțin de spus, și anume că raportarea la domnia lui Elagabal (218—222) e corectă, vreme căreia de altfel ar putea să-i fie atribuite, pe lîngă unele texte din *uicus Secundini* (nr. 345), și alte inscripții din *uicus Quintionis*, mai puțin precis încadrate cronologic.

341

Histria. Fragment (astăzi pierdut) dintr-un cip de calcar rupt sus, jos și la dreapta, găsit într-una din campaniile 1914—1915 lîngă turnul *I* al incintei tîrzii, în săpătură. Dimensiuni: 65×32×18 cm. Înălțimea literelor, stîngaci gravate: 25—30 mm. O singură ligatură. Secolul al III-lea e.n.

V. Pârvan, *Histria IV*, p. 659 — 660, nr. 40.

C - - - - - - - - - - - - - - - - -
TE - - - - - - - -
NID - - - - - - - - - *[im-*
perato[ri Caesa]-
5 *ri*
Aug(usti) mag(istri) [*uici*]
Quint(ionis?) - - -

R. 1: ar putea fi și O. — R. 6: *Aug(usti) Mag[ni?]* Pârvan.

Puținele slove descifrate nu fără îndoieli de primul editor fac cu neputință o încercare de restituire ori de traducere. Caracterul documentului e și el îndoielnic, în ciuda faptului că — după înfățișare și unele particularități ale textului — ar putea fi vorba de un altar votiv de felul celor închinate anual împăraților de sătenii din *chora* histriană.

După scris, primul editor propunea datarea documentului în zilele lui Elagabal. Fără să fie inacceptabilă, ipoteza nu se impune.

VICVS SECVNDINI

Al doilea ca număr de inscripții în care i se citește numele, așa-zisul „sat al lui Secundinus" *(uicus Secundini)* n-a fost pînă acum localizat. Sigur situată în teritoriul rural al Histriei și cu multă probabilitate înte-

https://biblioteca-digitala.ro

meiată spre sfîrşitul secolului I sau în cursul secolului al II-lea e.n., ca urmare a procesului de colonizare desfăşurat în Dobrogea după transformarea Traciei în provincie romană şi alipirea pămîntului dintre Dunăre şi mare la provincia anterior înfiinţată a Moesiei, această aşezare îşi trăgea desigur numele de la un „moş" roman venit să se aşeze nu departe de cetatea de pe ţărmul lagunei Sinoe. Pe lîngă veterani, împroprietăriţi după încheierea serviciului militar într-o garnizoană de pe *limes*-ul dunărean, şi colonişti romani originari din unele provincii răsăritene sau apusene ale Imperiului, textele menţionează în componenţa populaţiei din satul lui Secundinus o seminţie tracă din sud, *lai* din Peonia, strămutaţi aci în împrejurări rămase necunoscute, destul de numeroşi pentru a întemeia în preajma Histriei cel puţin două aşezări statornice — satul despre care vorbim şi aşa-numitul „Turn al lailor" (Λαϊκὸς πύργος) amintit în documentul publicat mai departe sub nr. 378, la p. 490 şi urm. (În legătură cu identitatea lailor şi cu discuţia de ea prilejuită în istoriografia română şi chiar străină, vezi V. Pârvan, *Zidul cetăţii Tomi*, p. 432 urm.; *Histria VII*, p. 99—106 şi Dacia, II, 1925, p. 242—244; Stanley Casson, JRS, XVII, 1927, p. 97 urm.; E. Štaerman, VDI, 1946, 2, p. 81 — 88; C. Balmuş, SCIV, IV, 1953, 3—4, p. 723—731; R. Vulpe, SCIV, IV, 1953, 3—4, p. 733—745).

Cele şapte altare votive în care se menţionează *uicus Secundini* au fost toate descoperite în cetate, unde au fost aduse încă din antichitate spre a fi folosite la rezidirea incintei dărîmate de goţi, către jumătatea secolului al III-lea e.n. Cel mai vechi dintre ele pare să dateze din anul 182, cel mai nou din 246 e.n.

Ca altarele din *uicus Quintionis* şi din alte puncte ale teritoriului rural histrian, de care a fost vorba mai sus sau va fi vorba în continuare, cele din *uicus Secundini* au fost şi ele închinate cu prilejul sărbătorii Rosaliilor, în fiece an, pentru sănătatea împăraţilor pe tron şi a familiei domnitoare, prin grija modeştilor dregători locali, *magistri* şi *quaestores*, sau numai *magistri*, ca în comunitatea care ne reţine atenţia. În cazul unor inscripţii mutilate, ca nr. 342, această din urmă particularitate ne poate ajuta să stabilim în chip verosimil locul lor de proveniență.

342

Muz. Histria, inv. 336. Fragment dintr-un altar votiv de calcar, rupt sus şi la stînga, descoperit nu se ştie unde, nici cînd, între 1928—1941. Dimensiuni: 54×18×37 cm. Înălţimea literelor: 25—30 mm. Scris stîngaci, ligaturi. Data: 182 e.n.? 195 e.n.?

D. M. Pippidi, St. clasice, XVII, 1977, p. 110, nr. 12.

[- - - - - - - - - - - - - - - - cu]-
[ragentibus m]agis-
[tris - - - ca 4 *- - L]ongino*
[et - - - ca 7—8 *- - -] Muca-*
[trali, T]ineii(o) et
[ca 10 *- - - - - -] cons(ulibus)*

https://biblioteca-digitala.ro

„ .... prin grija magistraţilor ... Longinus şi ... al lui Mucatralis, sub consulatul lui Tineius şi ...".

Altar votiv provenind cu multă probabilitate din *uicus Secundini*, dat fiind numărul relativ mare de asemenea monumente şi împrejurarea că alături de cei doi *magistri* pomeniţi în r. 3—5 nu e menţionat şi un *quaestor*, nelipsit în documentele provenite din *uicus Quintionis*.

O restituire mai precisă a textului e stînjenită de necunoaşterea lungimii exacte a rîndurilor. Întregirile încercate se întemeiază pe constatarea că în inscripţiile de acelaşi fel lungimea medie a rîndurilor e de 13—15 semne. Dacă formularul nu lasă loc îndoielii, numele sînt, în bună parte, conjecturale. Oricum, un nume roman şi un nume trac constituie regula pentru perechea de *magistri* ai satelor din *chora* histriană.

În privinţa consulilor menţionaţi în r. 5—6, o primă dificultate stă în deprinderea localnicilor de a folosi uneori gentiliciul, alteori *cognomen*-ul eponimilor pe care-i citează, alta în faptul că din numele primului *ordinarius* ni s-a păstrat doar terminaţia, şi aceea la genitiv în locul ablativului aşteptat. Dacă, aşa cum presupun, literele INEII nu pot fi revendicate decît pentru un TINEIUS, anii de luat în seamă sînt 158, 182, 195, 219. Ultimul e de exclus, pentru că tovarăşul de consulat al lui Q. Tineius Sacerdos fiind Elagabal *(Imp. Antoninus II)*, numele acestuia ar fi fost săpat pe piatră înaintea aceluia al colegului său. Din cei rămaşi, mai multe şanse de probabilitate prezintă perechea de *ordinarii* din anii 182 *(M. Petronius Sura Mamertinus* şi *Q. Tineius Rufus)* şi 195 *(P. Iulius Scapula Tertullus Priscus* şi *Q. Tineius Clemens)*.

343

Muz. Histria, inv. 21. Partea inferioară a unui altar votiv înjumătăţit, cu profilul rupt, aflată în paramentul curtinei *k*, la întîlnirea cu turnul *I*, într-una din campaniile 1923—1925. Dimensiuni: 58×40×35 cm. Înălţimea literelor: 20—25 mm. Ligaturi rare.

V. Pârvan, Dacia, II, 1925, p. 241, nr. 41; S. Lambrino, *Mél. Marouzeau*, p. 321, nr. 8.

[I]oui Optimo Maximo c(iues) R(omani) et Lai consistentes reg(ione) Si(tri?), uico Secundini, posueru[nt p]ro salutem Dominorum nostrorum Imperatorum Luci Septumi Seueri Pertenaci[s] [et impera]t(oris) Ma[rci] Aur[eli] [Antonini - - - - - - - - - - - - -]

https://biblioteca-digitala.ro

R.3 : *Si(tri)*, fără îndoială pentru *His(trí)*, formă greacă a numelui cetăţii care în inscripţiile latine de epocă imperială e numită obişnuit *Histria*, *Histrianorum ciuitas*. — R.10 : Piatra : T suspect?

„Închinare lui Iupiter cel prea-bun şi prea-mare. Cetăţenii romani şi laii sălăşluiţi în satul lui Secundinus din regiunea Histriei, au pus acest altar pentru sănătatea stăpînilor noştri împăraţii Lucius Septimius Severus Pertinax şi a împăratului Marcus Aurelius Antoninus ..." (anii 198—211 e.n.).

Cum s-a arătat mai sus la p. 456, unde se citează şi literatura problemei, identitatea lailor pomeniţi aci ca al doilea element al populaţiei din satul lui Secundinus, pînă astăzi nelocalizat, a prilejuit discuţii prelungite pînă-ntr-o vreme recentă. De notat, de asemenea, imprejurarea că în inscripţiile provenite din *uicus Secundini* lipseşte menţiunea questorilor pomeniţi în inscripţiile din *satul lui Quintio*, de pildă.

Împăraţii pomeniţi în r. 8—11 sînt Septimius Severus şi fiul său Caracalla (cu numele-i oficial M. Aurelius Antoninus), după proclamarea acestuia ca *Augustus* în anul 198. Documentul se datează aşadar între acest din urmă an şi 211, data morţii lui Septimius Severus. Cu multă probabilitate, închinarea altarului a putut fi motivată chiar de asocierea la tron a lui Caracalla, prilej folosit şi de histrienii din cetate pentru a-şi manifesta lealismul faţă de casa domnitoare *(supra* nr. 81 şi 82).

344

Muz. Histria, inv. 16. Altar paralelipipedic de calcar, cu profilele tăiate, relativ bine conservat. Locul şi data descoperirii necunoscute : oricum în Cetate, între 1928—1941. Dimensiuni : 145 × 55 × 42 cm. Piatra păstrează liniile orizontale trase pentru înlesnirea lapicidului ; de asemenea, urme de culoare roşie, menite să sporească vizibilitatea literelor. Ligaturi.

S. Lambrino, *Mél. Marouzeau*, p. 322, nr. 9.

I(oui) O(ptimo) M(aximo)
c(iues) R(omani) et Lai cons(istentes)
uico Secundini
po(suerunt) pro salutem im-
peratorum dom-
inorum n(ostrorum duorum) L. S(eptimi)
Seueri et Marci A(ureli)
Antonini, cura
ag(entibus) mag(istris) Artema
Dioscoridentis
et Iust(i)no Valeri,
imp(eratoribus duobus) Seuero
III et Ant(onino) co(n)s(ulibus)

R. 4 : {*po*} Lambrino ; dar cf. numerele 343, r. 5 şi 345 r. 3—4.

https://biblioteca-digitala.ro

„Închinare lui Iupiter cel prea-bun și prea-mare. Cetățenii romani și laii locuind în satul lui Secundinus au pus acest altar pentru sănătatea stăpînilor noștri împărații Lucius Septimius Severus și Marcus Aurelius Antoninus, prin grija primarilor Artemas al lui Dioscorides și Iustinus al lui Valerius, în anul cînd erau consuli împăratul Severus pentru a treia oară și împăratul Antoninus (pentru prima oară)" (anul 202 e.n.).

Despre deprinderea de a sublinia cu vopsea roșie traseul literelor săpate în piatră, pretutindeni în lumea greacă, înainte și după cucerirea romană, v. L. Robert, CRAI, 1955, p. 211, n. 2 și bibliografia citată de același în BÉ, 1974, p. 327, nr. 692.

M. Aurelius Antoninus e Caracalla, asociat la domnie din 198, cînd primește titlul de *Augustus*. Din cei doi *magistri* pomeniți în text, primul — — Ἀρτεμᾶς Διοσκουρίδου — e un grec, singurul, pînă acum, menționat într-o inscripție din teritoriul rural în calitate de primar. Al doilea — *Iustinus Valeri* — e probabil un trac romanizat, al cărui nume apare scris după moda greacă (nume personal + patronimic).

Ziua sfințirii altarului nu se arată, dar putem presupune că e 13 iunie, ca în toate celelalte inscripții din aceeași categorie. Anul consulatului comun al celor doi Auguști e 202 (Degrassi, *Fasti consolari*, p. 57).

345

Muz. Histria, inv. 14. Altar paralelipipedic de calcar relativ bine conservat (profilul de jos redus), descoperit în Cetate nu se știe cînd, nici unde, între 1928—1941. Dimensiuni: 133×60×54 cm. Sec. III e.n.

S. Lambrino, *Mél. Marouzeau*, p. 323, nr. 10.

I(oui) O(ptimo) M(aximo)
c(iues) R(omani) et Lai consistentes
uico Secundini po-
suerunt pro salu-
te imperatoris M(arci)
Aur(eli) A[ntonini] Pii F[e]-
licis Aug(usti), curage[n]-
tibus mag(istris duobus) Fl(auio) Valen-
te et Valerio Cosenis,
imp(eratore) domino n(ostro) [M. Aur(elio)
Ant(onino)] Aug(usto) III et Vale-
rio Comazone
cons(ulibus)

„Închinare lui Iupiter prea-bun și prea-mare. Cetățenii romani și laii din satul lui Secundinus au pus acest altar pentru sănătatea împăratului Marcus Aurelius Antoninus, Cuviosul, Fericitul nostru August, prin grija celor doi primari Flavius Valens și Valerius al lui Coson (?), în anul cînd erau consuli stăpînul nostru împăratul M. Aurelius Antoninus, Slăvitul, pentru a treia oară, și Valerius Comazon" (anul 220 e.n.).

https://biblioteca-digitala.ro

Cu deosebiri minime — titulatura imperială mai completă, precizarea numărului primarilor —, formularul dedicaţiei reproduce pe acel al numerelor precedente şi următoare.

Ca în fiecare din ele, e de notat şi în cazul care ne reţine atenţia lipsa menţiunii veteranilor de fiecare dată pomeniţi în inscripţiile provenite din *uicus Quintionis*, fie că aceştia nu vor fi existat cu adevărat, fie, mai probabil, că se vor fi confundat cu categoria mai cuprinzătoare a cetăţenilor romani.

Împăratul din r. 5—7 e Elagabal, urcat pe tron în anul 218, asasinat în 222. În Histria sau în teritoriul histrian numele lui mai apare în inscripţiile cu numerele 93 şi 99, ultima o dedicaţie a „dionisiaştilor vîrstnici" importantă în multe privinţe (v. comentariul şi, pentru mai multe amănunte, D. M. Pippidi, *Studii ist. rel.*, p. 246—266).

Din cei doi primari (de notat, o dată mai mult, lipsa questorului-vistier), primul e probabil roman (Flavius Valens), al doilea, judecînd după patronimic, un trac. Pentru comparaţie, cf. alte nume din aceeaşi familie : Κοσων, Κοσις, Κοσσους, Κοσιγγας, *Cosingis*; în general, G. G. Mateescu, ED, II, 1926, p. 233; I. I. Russu, *Limba traco-dacilor* [2], p. 99.

Perechea consulară din anul 220 e formată din Elagabal, consul pentru a treia oară (Degrassi, *Fasti*, p. 61) şi din favoritul acestuia Valerius Comazon — prefect al pretoriului în 218 (D. M. Pippidi, *Studii ist. rel.*, p. 251—252, cu literatura mai veche), prefect al Romei în 219 (L. L. Howe, *The Pretorian Prefect from Commodus to Diocletian*, Chicago, 1942, p. 97—100; G. Vitucci, *Ricerche sulla praefectura Urbis in età imperiale*, Roma, 1957, p. 120, nr. 39), apoi din nou prefect al Romei, probabil în 222 (Dio Cassius, LXXIX, 21, 2; *H.A. Vita Alex. Seueri*, XIX, 1).

346

Muz. Histria, inv. 49. Altar paralelipipedic de calcar rupt jos, altminteri bine păstrat, găsit în valul din faţa intrării principale a cetăţii, căzut poate din placajul turnurilor porţii, între 1916 — 1922. Dimensiuni: 96×56(50)×52(46) cm. Înălţimea literelor: 30—40 mm (O mai mic: 20 mm). Rasuri în rîndurile 2 şi 6—9. Ligaturi rare.

V. Pârvan, *Histria VII*, p. 96, nr. 61; S. Lambrino, *Mél. Marouzeau*, p. 323, nr. 11.

[*I(oui) O(ptimo) M(aximo)*]
[*et Iunoni Regine*]
ciues Romani et Lai
consistentes uico
Secundini posueru-
nt pro salute inp(eratoris) [*C. Iul(i)*]
Veri [*Maximini*] *Pii Au-*
g(usti) et [*C. Iul(i)*] *Veri* [*Maximi*]
[*nobilissimi Caesaris*]
cura agentibus
mag(istris) Aur(elio) Fortuna-
to et Aelio Herculano, Perpetuo et Cor-
[neliano co(n)s(ulibus)]

https://biblioteca-digitala.ro

R. 1: singur M păstrat. — R.2: în rasură se recunosc, fără greutate, literele NONI şi REGINE (întregit de Pârvan: *Regin(a)e)*.

„Închinare lui Iupiter cel prea-bun şi prea-mare şi Iunonei regina. Cetăţenii romani şi laii stabiliţi în satul lui Secundinus au pus acest altar pentru sănătatea împăratului C. Iulius Verus Maximinus cuviosul nostru August, şi a prea-nobilului Cezar C. Iulius Verus Maximus, prin grija primarilor Aurelius Fortunatus şi Aelius Herculanus, în anul cînd erau consuli Perpetuus şi Cornelianus" (anul 237 e.n.).

Data exactă a sfinţirii altarului lipseşte, dar e cu siguranţă 13 iunie *(Rosalia)*, ca în celelalte cazuri similare. Cirmuitorii pentru sănătatea cărora se face dedicaţia sînt Maximin Tracul (235—238), cu numele-i oficial Imp. C. Iulius Verus Maximinus Aug., şi fiul acestuia Cezarul C. Iulius Verus Maximus. Alte inscripţii în cinstea lor, aflate pînă acum la Histria, sub numerele 94 şi 95.

Cei doi *magistri* pomeniţi în r. 11—12 sînt, evident, cetăţeni romani — cel puţin unul de dată recentă: Aur(elius) Fortunatus, cu multă probabilitate un beneficiar al edictului lui Caracalla din 212.

Numele întregi ale consulilor din 237 sînt: L. Marius Perpetuus şi L. Mummius Felix Cornelianus (Degrassi, *Fasti consolari*, p. 66).

În legătură cu problema statutului juridic al *lai*-lor după *Constitutio Antoniniana*, pe lîngă cele arătate în comentariul la nr. 326, vezi şi A. Boilă — Emilia Doruţiu-Boilă, St. clasice, XIV, 1972, p. 179—194.

347

Muz. Histria, inv. 17 — în paramentul curtinei *i*, într-una din campaniile 1923—1925. Altar paralelipipedic de calcar, relativ bine păstrat: profilul superior împodobit cu un ornament floral, profilul inferior redus. Dimensiuni: 130 × 52 (40) × 42 cm. Înălţimea literelor (inegale): 25—40 mm. Rare ligaturi.

V. Pârvan, Dacia, II, 1925, p. 246, nr. 43; S. Lambrino, *Mél. Marouzeau*, p. 324, nr. 12.

I(oui) O(ptimo) M(aximo) et Iunoni regine,
c(iues) R(omani) et Lai consistentes uico Secun-
dini posuerunt
pro salute Imp(eratoris)
M. Ant(onius) Gordi-
anus (sic)
cura agentibus
mag(istris duobus) Bonoso B-
onunis et Iusto
Iustini, Pio et
Proculo co(n)s(ulibus)

https://biblioteca-digitala.ro

„Închinare lui Iupiter prea-bun şi prea-mare şi Iunonei regina. Cetăţenii romani şi laii stabiliţi în satul lui Secundinus au pus acest altar pentru sănătatea împăratului M. Antonius Gordianus, prin grija celor doi primari Bonosus al lui Bonunis şi Iustus al lui Iustinus, în anul cînd erau consuli Pius şi Proculus" (anul 238 e.n.).

Împăratul pomenit în r. 7—8 e Gordian al III-lea (238—244), rivalul fericit al lui Maximin Tracul, înainte de a fi la rîndu-i înlăturat de propriul său prefect al pretoriului, Filip Arabul (SHA, *Gordiani tres*, 30). Din timpul scurtei lui domnii ni s-au păstrat la Histria alte două inscripţii, însemnate mai ales prin datele cînd au fost gravate : dedicaţia nr. 348 şi inscripţia monumentală nr. 168 din 240, altfel spus dintr-o vreme cînd, după arătările *Istoriei Auguste*, Histria ar fi fost de mai mulţi ani distrusă de goţi (cf. *supra*, comentariul la nr. 168 şi D. M. Pippidi, *Contribuţii* [2], p. 464—480).

Despre primarii numiţi în r. 10—12, e de spus că amîndoi vor fi fost traci, deveniţi romani de puţină vreme, ca aproape toată populaţia Imperiului. Acesta-i probabil motivul pentru care nu se ostenesc să afişeze cele trei nume şi se mulţumesc să se recomande după modelul grec cu numele individual şi patronimicul (la genitiv).

Consulii anului 238 sînt : C. Fulvius Pius şi Pontius Proculus Pontianus (Degrassi, *Fasti consolari*, p. 66).

348

Muz. Histria, inv. 473. Placă de calcar gălbui, desprinsă dintr-un altar paralelipipedic cu cornişă, tip foarte răspîndit la Histria şi în împrejurimi. Dimensiuni : 36 × 32 × 11 cm.

S. Lambrino, Dacia, III—IV, 1927—1932, p. 409, nr. 7.

Imp(eratori) Cae(sari)
M. Anto-
nio Gor-
[d]i[ano]
- - - - - - - - - - - - - - - - -

Alt altar votiv închinat lui Gordian III de locuitorii din *uicus Secundini*, ca cel de mai sus, nr. 347 ; o inscripţie monumentală histriană din zilele aceluiaşi împărat, mai sus nr. 168.

349

Muz. Histria, inv. 15. Locul şi data descoperirii necunoscute : oricum, Histria, între 1928—1933. Altar paralelipipedic de calcar relativ bine păstrat. Profilul de sus e vătămat la stînga ; cel de jos, la dreapta. Dimensiuni : 140 × 57 × 48 cm. Înălţimea literelor : 3—5 cm. Rare ligaturi. Rasuri în r. 6—8. La începutul r. 13, defect natural al pietrei, din pricina căruia scrisul începe către jumătatea rîndului.

S. Lambrino, RÉL, XI, 1933, p. 458 ; idem, *Mél. Marouzeau*, p. 324, nr. 13.

https://biblioteca-digitala.ro

I(oui) O(ptimo) M(aximo)
et Iunoni Regine,
c(iues) R(omani) et Lai consistentes
uico Secundini posuer-
u(n)t pro salute imp(eratoris) Gai Iuli
Marci [Philippi]Pii Aug(usti)
[et Iuli Philippi, nob-
ilissimi Caesaris]
cura agentibus m-
agistratis Claudi-
um Antoninum et
Cocceium Iustu-
m, Pres-
enti et Albino
co(n)s(ulibus)

În rasura r. 7, IVLI încă citibil. — La fel, unele litere din r. 8.

„Închinare lui Iupiter cel prea-bun și prea-mare și Iunonei regina. Cetățenii romani și laii stabiliți în satul lui Secundinus au pus acest altar pentru sănătatea împăratului Caius Iulius Marcius Philippus, cuviosul nostru August, și a prea-nobilului Cezar Iulius Philippus prin grija primarilor Claudius Antonius și Cocceius Iustus, în anul cînd erau consuli Praesens și Albinus" (anul 246 e.n.).

Împăratul din r. 6, mai cunoscut sub numele de Filip Arabul (Philippus Arabs), a domnit între 244—249, asociindu-și la domnie pe fiul său Iulius Philippus, asasinat împreună cu părintele său.

Despre ablativul *magistratis*, în r. 9—10, v. cele spus mai sus la nr. 324.

Claudius Antonius și Cocceius Iustus ar putea fi romani, judecînd după nume.

Consulii din anul 246 sînt : C. Bruttius Praesens și C. All.... Albinus (Degrassi, *Fasti consolari*, p. 68).

VICVS CELERIS

(Vadu — Caraharman)

Așezat la ca. 10 km S de Histria, la mare deschisă (și anume în punctul unde cordonul aluvionar astăzi numit Chituc se apropie de continent, formînd cu acesta canalul cunoscut sub denumirea de Gura Buazului), satul Vadu, altădată Caraharman, a avut de-a lungul întregului ev mediu o viețuire neîntreruptă, cunoscută numai în parte. Dacă identificarea lui cu Zanavarda sau Grossea, propusă de unii cercetători pe baza indicațiilor din portulane ar fi sigură (mai sus p. 32) am putea trage concluzia că micul port era activ în vremea cînd corăbii genoveze cercetau țărmul dobrogean între Tomis și Gurile Dunării. Sigur, oricum, e că sub stăpînirea turcească a Dobrogei, cînd numele localității se schimbase în Cara-

https://biblioteca-digitala.ro

harman (sau Karakirmen), călătorii străini în drum spre Constantinopol sau pe calea întoarcerii de la Ţarigrad spre Moldova şi Polonia se opreau cu regularitate în modesta aşezare, oferindu-ne în privinţa întinderii şi activităţii ei comerciale indicaţii de preţ (între alţii Evlia Celebi, în *Călători*, vol. VI, p. 387, cu comentariul editorilor şi notele recente ale Marieі-Matilda Alexandrescu-Dersca Bulgaru şi Victor Eskenasy, respectiv în Peuce, VII, 1977 şi Rev. Istorie, XXXIII, 1980, p. 761.

Interesantă din punctul nostru de vedere în aceste pagini, e împrejurarea că, mai aproape de zilele noastre, fie unii călători apuseni (ca Adam Neale, în primii ani ai sec. al XIX-lea), fie geografi şi istorici contemporani cu războiul Crimeei, au propus stăruitor localizarea la Caraharman (Karakirmen în unele versiuni) a Histriei, a cărei aşezare exactă n-avea să fie stabilită decît în 1868, de Ernest Desjardins (v. mai sus p. 33).

Descoperiri întîmplătoare de inscripţii greceşti şi latine pe teritoriul satului, şi în primul rînd a importantului decret în cinstea lui Aristagoras al lui Apaturios *(supra* nr. 54 p. 138—147) au făcut totuşi ca propunerea lui Desjardins să nu fie de toţi admisă, identitatea Histria-Caraharman fiind apărată între alţii de Grigore Tocilescu, pînă ce săpăturile începute de Pârvan în 1914 au venit să pună capăt oricărei îndoieli în privinţa exactităţii intuiţiei învăţatului francez.

Cu privire la problema identităţii satului în antichitate, relev că pe temeiul informaţiilor oferite de documentele publicate mai jos sub numerele 351 şi 352 e vorba de *Vicus Celeris* astfel numit, desigur, după obişnuitul strămoş întemeietor.

350

MNA, L 180. Stelă terminală fragmentară, scrisă pe două feţe, găsită nu se ştie în ce împrejurări în cuprinsul satului Vadu, în teritoriul rural al Histriei. Dimensiuni : 76 × 64 × 23 cm. Înălţimea literelor : 12—13 mm. Secolul al II-lea e.n.

Gr. Tocilescu, AEM, XIV, 1891, p. 20, nr. 46 ; idem, RIAF, IX, 1903, 1, 1, p. 62, nr. 92 ; idem, *Fouilles et recherches*, p. 110, nr. 4 ; CIL, III, 12 488. Cf. V. Pârvan, BCMI, IV, 1911, p. 6 ; *Descoperiri nouă în Scythia Minor*, p. 537, nr. 6.

Faţa *a* : *[fines] t[e]-*
[r]rae uic[i]
PARSAL...
/// I.T.I.A.

Faţa *b* : *[fi]nes ter-*
[ra]e uici
C....COS...
/// T.IA

a, r. 2 : *rrae* CIL.
b, r. 3 : *C...COS... G* CIL.

a : „Hotarul pămînturilor satului Parsal...".
b : „Hotarul pămînturilor satului C...".

https://biblioteca-digitala.ro

Interesul textului fragmentar stă în pomenirea numelor a două sate din teritoriul rural al Histriei, despre care nu s-a păstrat vreo altă menţiune. Piatra de hotar despărţea ogoarele celor doi *uici*, dar e greu de spus cît se întindeau acestea şi în ce direcţie. Pentru alte sate romano-indigene în teritoriul histrian, v. numerele 325—349, toate posterioare *Horothesiei* lui Laberius Maximus din anul 100 e.n.

351

Muz. Histria, inv. 20. Altar paralelipipedic de calcar, cu profilele uşor vătămate, găsit într-una din campaniile 1916—1922 în dărîmăturile curtinei *a*. Dimensiuni : 124 × 54 (47) × 50 (42) cm. Înălţimea literelor : 55—65 mm (în ultimele două rînduri numai 35—40 mm). Scris stîngaci, ligaturi.

V. Pârvan, *Histria VII*, p. 78, nr. 53 ; S. Lambrino, *Mél. Marouzeau*, p. 324, nr. 14.

I(oui) O(ptimo) M(aximo)
et Iuno-
ni Regin-
e, pro sal(ute) Im-
p(eratoris) et uici Ce-
leris, cur-
a agente
Vlpium
Vlpianu(m)
mag(istro), imp(eratore)
Vero Caesa(re)
et Quintillo co(n)s(ulibus).
D(e) s(uo) p(osuit).

„Lui Iupiter cel prea-bun şi prea-mare şi Iunonei regine ! Pentru sănătatea împăratului şi (propăşirea) satului lui Celer, închină acest altar primarul Ulpius Ulpianus, cu propria lui cheltuială, în anul cînd erau consuli Cezarul Verus şi Quintillus" (= 177 e.n.).

Perechea Iupiter-Iuno (cu epitetul *Regina*) se întîlneşte des în dedicaţii din întreaga Dobroge, nu numai în cele din teritoriul histrian.

Împăratul din r. 4—5 e Marcus Aurelius, pomenit singur (ca în altarul nr. 331 din *uicus Quintionis*), măcar că din anul 176 avea ca asociat la domnie pe fiul său Commodus (cf. nr. 332, r. 12—13).

352

MNA, L 227. Altar votiv de calcar rupt sus, scris pe două feţe, găsit în comuna Vadu, în condiţii necunoscute. Dimensiuni : 72 × 60 × 51 cm. Înălţimea literelor : 25—60 mm. După conţinut şi scris, din secolul al II-lea e.n.

Gr. Tocilescu, AEM, VIII, 1884, p. 52, nr. 1 (cf. şi p. 249) ; CIL, III, 7526. Cf. V. Pârvan, BCMI, IV, 1911, p. 6 ; idem, *Histria VII*, p. 79—81 ; R. Vulpe, HAD, p. 194—195, 242.

https://biblioteca-digitala.ro

a - - - - - - - - - - - - - - - - - -
- - - - *Dianes o[pti]-*
me meae titulum [po]-
suimus nos uiu[e-]
ntes ipsi Rosalia
confrequentauimus
[po]sit(us) V i[dus] Iunias
b . . . . . *[-ti]tulum*
[con]freq(u)ent(etis) III kal(endas) Iu-
nias per mag(istros) qui
tunc erunt; eadem
condicionim do
uico Ce(l)eris XLXXV
ut faciant pri(die) kal(endas) Iunias
hoc loco quod si q[ui]
ex eis uicis non feceri[nt]
ab die iubeo at eos reuer[ti]
qui perseu(e)rint facer[e]

Faţa *b*, r. 2 : *[con]freq(u)ent(etis)* Tocilescu, p. 249. —R. 5 : *condicionim* CIL, piatra; *condicion[e]* Tocilescu.

a „piatra de mormînt a prea-bunei mele Diana am pus-o cît sîntem încă în viaţă şi am celebrat an de an sărbătoarea trandafirilor în ziua de 8 a lunii iunie...".
b „să cercetaţi în fiecare an mormîntul la 29 mai, cu primarii din anul respectiv ; în aceleaşi condiţii, dăruiesc satului lui Celer 75 *denari* ca să serbeze acolo hramul în ziua de 31 mai ; iar dacă vreunii din săteni nu-l serbează la ziua sorocită, poruncesc ⟨ca banii⟩ să treacă la cei ce se vor îngriji să ţină hramul".

Inscripţie funerară interesantă în multe privinţe, începînd cu unele particularităţi de vocabular : *titulum* „piatră de mormînt", „lespede funerară" — prin extensiune „mormînt" (cf. L. Lupaş, St. clasice, V, 1963, p. 133 şi nr. 338) ; *frequentare* şi *confrequentare* „a cerceta, a îngriji mormîntul la date dinainte ştiute" ; *facere* (fără complement), „a face slujba la mormînt, a săvîrşi ritul de pomenire a morţilor" (ambele verbe lipsesc la Mihăescu, *La langue latine*, p. 308—309) ; în sfîrşit, *ponere*, „a pune inscripţia de pomenire, a sfinţi mormîntul", folosit în acest înţeles de-a lungul şi de-a latul provinciilor dunărene (cf. J. Herman, *Posit (= posuit) et questions connexes dans les inscriptions pannoniennes. Essai de géographie linguistique*, Acta ant. Acad. Hungaricae, IX, 1961, p. 321—331).

Prescripţia vizitării mormîntului la o zi anumită (în cazul nostru, sfîrşitul lui mai — începutul lui iunie) se leagă de deprinderea celebrării Sărbătorii trandafirilor (gr. Ῥοδισμός, lat. *Rosalia*), la date variabile după locuri şi climă (exemple la J. Carcopino, *Libyca*, II, 1954, p. 419—433). Obligaţia pentru supravieţuitori de a cerceta mormîntul la o dată fixă, aşa cum prescrie în documentul nostru părintele neconsolat al copilei Diana, se regăseşte întocmai într-o inscripţie din Lydia publicată de curînd de Peter Herrmann şi Kemal Ziya Polatkan (Sitzb. Akad. Wien, philos.-

https://biblioteca-digitala.ro

hist. Kl., 265, I, 1969), în care întemeietorul unei fundații funerare prescrie (r. 49—51 ale textului) ca beneficiarii generozității lui să înflorească în anumite zile mormîntul eroului defunct cu trandafiri, cheltuind în acest scop în mod obligatoriu o sumă de 25 de denari [ῥοδίζουσιν... ἐπὶ τὸ μνημεῖον μὴ ἔλασσον δαπανοῦντες εἰς ῥόδα δηναρίων εἴκοσι πέντε... — cu comentariul lui L. Robert, BÉ, 1970, nr. 512, p. 440).

Rusaliile creștine păstrează ceva din datina păgînă (V. Pârvan, *Memoriale*, p. 31), și tot așa „sărbătoarea trandafirilor" observată de cutare arheolog din zilele noastre în satele și tîrgurile Asiei Mici (M. Colligon, *Notes d'un voyage en Asie Mineure*, Paris, 1897). Despre *Rosalia*, în general, pe lîngă W. Tomaschek, Sitzber. Akademie Wien, LX, 1868, p. 351 urm.; P. Perdrizet, în BCH, XXIV, 1900, p. 299; M. P. Nilsson, *Opuscula selecta*, I (Lund, 1951), p. 121, n. 113 și 311—329; L. Robert, RÉA, LXII, 1960, p. 342 și n. 2; *Hellenica*, XI—XII, 1960, p. 412, nr. 2—3; BÉ, 1970, 512; 1972, 408; 1973, 392; Journ. des Savants, 1975, p. 158 („Partout l'usage des Rosalies funéraires, dans les inscriptions, est un témoignage certain de romanité ou de romanisation").

353

MNA, L 209. Altar funerar de calcar, tăiat în două bucăți, descoperit nu se știe cînd, nici în ce împrejurări, în satul Vadu. Înălțimea ambelor fragmente: 184 cm; lățimea mijlocie: 80 cm; grosimea: 80 cm. Altădată într-o stare mai bună, altarul prezintă astăzi rupturi la dreapta și, într-o măsură mai mică, la stînga. Pe una din fețele laterale ale cipului, o corabie în relief cu pînzele desfășurate. Pe profil, o lancie și un scut.

Gr. Tocilescu, AEM, VI, 1882, p. 38, nr. 79.

Ἰουλία Ἀλεξάν[δρου],
ζῶσα, ἑαυτῇ τε [καὶ τῷ]
[ἀ]νδρὶ ἑαυτῆς Φιλ[ίσκῳ Ζω]-
[τ]ικοῦ, συνβιώσα[σα καὶ]
[σ]υντεκνώσου[σα ἔτη]
[τρ]ιάκοντα ὀκ[τώ, τὸ]
μ[ν]ημεῖον κα[τεσκεύ]-
ασε[ν].

R. 1: din N final, abia prima hastă verticală. — R. 4: din primul K, extremitatea superioară; din ultimul A lipsește hasta înclinată dreaptă. — R. 7: la sfîrșitul rîndului, vîrful unghiului lui A.

„Iulia, fiica lui Alexandros, încă din viață a pus această piatră de pomenire pentru sine și pentru soțul ei Philiscos (?), fiul lui Zoticos (?), cu care a trăit ani 38, avînd împreună și copii".

Formularul, de tipul cel mai banal, nu comportă observații speciale. Cu privire la semnificația corăbiei săpate pe una din laturile altarului, o primă explicație, simbolică, ne-ar putea duce cu gîndul la călătoria răposaților spre Insulele Fericiților (cf. Ernst Pfuhl, *Sepulkrale Bilder von Segelschiffen*, Ἀρχ. Ἐφημ., 1937, p. 92—96). Mai verosimilă mi se pare

https://biblioteca-digitala.ro

totuşi interpretarea realistă dată de Piero Sticotti unui relief similar din Trieste (CIL, V, 540), potrivit căreia în corabia figurată ar fi de văzut o referire la profesia defunctului. În acest sens, e de amintit şi pasajul din romanul lui Petronius (*Satyr.*, 70) în care Trimalchio — mare negustor, între altele — recomanda executorului său testamentar : ...*naues etiam... monumenti mei facias plenis uentis euntes* (A. Degrassi, *Scritti vari d'Antichità*, III, Venezia-Trieste, 1967, p. 315, n. 19). Despre aspectul şi tonajul vaselor comerciale în antichitate, L. Casson, în *Studia Paribeni — Calderini* (1956), p. 231—238.

354

MNA, L 472. Fragment dintr-o lespede de calcar ruptă sus, la dreapta şi la stînga, găsit în comuna Vadu (Ms. Tocilescu, Dosar 5132, p. 217). Dimensiuni : 52 × 43 × 20 cm. Înălţimea literelor : 40 mm. Sub cîmpul scris, *uacat*. După caracterele paleografice, prima jumătate a secolului II e. n.

D. Tudor, Materiale, III, 1956, p. 594, nr. 71.

- - - - - - - - - - - - PO
[- - - - - - - - - hic] sit-
[us est. Patri? filio? pientiss(imo) be(ne)]
[me(renti) f(aciendum)]
c(urauit)

„... e îngropat aci. Tatălui (sau fiului ?), care a binemeritat, a îngrijit să i se pună ⟨piatra de mormînt⟩".

Starea lamentabilă a lespezii nu permite o restituire corectă, nici o traducere fidelă. Ceea ce se dă mai sus nu e decît o aproximaţie a textului original.

355

Muz. Histria, inv. 52. Fragment din partea de jos, dreapta, al unei mari lespezi de calcar ruptă sus şi la stînga, găsit nu se ştie cînd şi unde (cu multă probabilitate, adus dintr-un *uicus* al teritoriului rural). Dimensiuni : 75 × 37 × 30 cm. Înălţimea literelor : 45 mm. Cîmpul scris e înconjurat de obişnuitul chenar de viţă încărcată cu struguri. Litere stîngace. Ligaturi. Sec. II/III e.n.

Inedit.

- - - - *[fi]lio et*
- - - - *et mer-*
- - - - *[e]t qui*
[Aue uiator] et uale.

„Umblă cu bine, călătorule, şi fii sănătos !"

https://biblioteca-digitala.ro

Piatră funerară de tip rustic, ca execuţie şi formular. Frînturile de cuvinte păstrate abia de permit întregiri în rîndurile 1 şi 4. Defuncţii pomeniţi erau desigur mai mulţi ; printre ei, un fiu al cărui nume s-a pierdut.

356

MNA, L 311. Altar funerar de calcar, ulterior transformat în jgheab de adăpat vitele, descoperit nu se ştie cînd, nici în ce împrejurări, în comuna Vadu. Dimensiuni : 130 × 57 × 50 cm. Înălţimea literelor : 40 mm. Inscripţia e întreagă, uşor vătămată la stînga. După scris, sec. II/III e.n.

Gr. Tocilescu, AEM, VIII, 1884, p. 24, nr. 62.

Ἀσκληπιάδης Μη-
νοφίλου Νεικομηδεύς,
ὁ καὶ Ἀζανείτης, ἔνπο-
ρος, Μηνοφίλῳ Βά[σ]-
[σ]ῳ ἀδελφῷ, ἐνπόρῳ,
καὶ Ἀσκληπιάδης Μη-
νοφίλου τῷ πατρί·
[ἔ]ζη ἔτη ξ', τὸν βω-
μὸν μνή(μη)ς χάριν.
Χαῖρε παροδεῖτα.

„Asclepiades al lui Menophilos, zis şi „Azanitul", de fel din Nicomedia, negustor, împreună cu Asclepiades al lui Menophilos ⟨au inchinat acest altar⟩ spre pomenire lui Menophilos Bassus, negustor, — unul fratelui, celălalt părintelui său, care a trăit 60 de ani. Fii fericit, trecătorule !".

Cu multă probabilitate, cei doi fraţi Asclepiades şi Menophilos, negustori, veneau din Nicomedia Bithyniei. Cel dintîi din ei, poate pentru o zăbavă mai lungă în Aizanoi, în ţinutul vecin al Frigiei, purta şi porecla de „Azanitul". Cît vor fi sălăşluit la Histria (mai degrabă decît în teritoriul ei rural, dată fiind profesiunea amîndurora), nu ştim ; destul de mult, oricum, de vreme ce defunctul Menophilos Bassus lasă în urmă-i un fiu adult, numit şi el Asclepiades.

Pentru Nicomedia, în epoca romană, v. A. H. M. Jones, *Cities of the Eastern Roman Provinces*, p. 151—152, 160—161, 165—167 ; L. Robert, BCH, CII, 1978, p. 415—428 ; id., *A travers l'Asie Mineure*, Paris, 1980, p. 82 urm. pentru Aizanoi, în aceeaşi perioadă, T. R. S. Broughton, *Roman Asia* (în *An Economic Survey of Ancient Rome*, IV, Baltimore, 1938), p. 724, 742, 771—772.

Ţinînd seamă de lipsa din text a oricărei aluzii la o legătură a familiei cu *uicus Celeris* ; ţinînd seamă şi de profesia celor doi fraţi Asclepiades şi Menophilos, se poate presupune fără teamă de a greşi că inscripţia a fost transportată la Vadu din Histria, cum s-a întîmplat în alte împrejurări şi cu marele decret în cinstea lui Aristagoras al lui Apaturios (mai sus, nr. 54).

https://biblioteca-digitala.ro

PELETLIA

357

Peletlia (cătun al comunei Vadu, în teritoriul rural al Histriei). Fragment dintr-un relief înfăţişînd pe Cavalerul trac, cu dedicaţia redusă la cîteva semne. Cîndva într-o colecţie particulară, astăzi dispărut. Epoca imperială.

V. Pârvan, AA, 1915, col. 247.

[Ἡ]ρόφαντος
[ἀνέθ]ηκεν εὐχαρισ[τήριον]

„Herophantos (?) a închinat ⟨icoana⟩ ca mulţumită".

Relieful lipseşte din culegerea lui Nubar Hamparţumian, CCET, IV, unde şi-ar fi avut locul. Despre εὐχαριστεῖν — εὐχαριστήριον în dedicaţiile greceşti către zei, v. exemplele strînse şi comentate de L. Robert, *Hellenica*, X, 1925, p. 55—66; *Op. min.*, I, p. 419, n. 65.

ARCIDAVA

(localizare necunoscută)

358

Muz. Histria, inv. 474. Fragment dintr-un altar votiv de calcar, rupt sus şi jos, descoperit la Histria în campania 1974 în curtina *l* a incintei tîrzii. Dimensiuni : 36 × 12 × 6 cm. Înălţimea literelor : 50 mm. Ligaturi.

Al. Suceveanu, RRH, XIV, 1975, p. 111—118.

[Sacrum pro salute]
Imp(eratoris) [M(arci) Aur(eli)]
Antonini
Aug(usti) Armen-
ia(ci) Part(h)i(ci) Medi(ci), uic(us)
Arcidaua (?) per
- - - - - - - - - - - - - -

Ultimul rînd abia citibil : totuşi ARCIDAVA (sau ARGIDAVA) pare asigurat. Literele finale nu ni se par clare, nici inteligibile. Citirile sînt ale primului editor.

„Închinare pentru sănătatea împăratului Marcus Aurelius Antoninus, Slăvitul, învingător al armenilor, al parţilor şi al mezilor, satul Arcidava...".

Ca şi numeroasele altare votive descoperite de-a lungul anilor în incinta tîrzie a Histriei, şi acest fragment provine din teritoriul rural al cetăţii, şi anume dintr-un sat despre care pînă acum nu avem vreo altă ştire.

https://biblioteca-digitala.ro

Suceveanu, care-i apropie numele de toponimul 'Αργέδαυον din decretul de cinstire a lui Acornion din Dionysopolis (IGB, I², 13, r. 6), vede în Arcidava reşedinţa unei căpetenii geto-dace din secolul I î.e.n., decăzută sub stăpînirea romană la condiţia de simplă aşezare rurală.

După titulatura împăratului onorat, care e Marcus Aurelius (filozoful), dedicaţia arată a fi fost pusă cel mai tîrziu la începutul anului 166 e.n.

BVTERIDAVA

(localizare necunoscută)

359

MNA, L 516. Lespede de calcar gălbui, ruptă la dreapta şi jos, găsită la sfîrşitul secolului trecut „în apropiere de Isaccea" (în antichitate Noviodunum), jud. Tulcea. Această indicaţie a primului editor (preluată şi de redactorul vol. III din CIL : „prope Isacceam") nu e deajuns de clară şi a fost categoric contrazisă de Pârvan, care lasă să se înţeleagă că documentul ar veni dintr-un loc mai apropiat de Histria. Supoziţia sa a fost recent confirmată de propriile însemnări ale lui Tocilescu, în manuscrisele păstrate la BAR, din care rezultă că, în realitate, piatra de hotar a fost găsită în preajma Histriei, în comuna Sariurt. Dimensiunile pietrei, destul de prost conservate : 75 × 54 × 25 cm. Înălţimea literelor : 40 mm. Ligaturi. Data : 198—202 e.n.

Gr. Tocilescu, *Fouilles et recherches*, p. 206, nr. 31 (AÉ, 1901, 52); CIL, III, 14.447. Cf. V. Pârvan, *Histria IV*, p. 633, nr. 30; I. I. Russu, SCIV, VI, 1955, p. 80; Em. Doruţiu-Boilă, SCIV, XV, 1964, p. 132, nr. 2.

[I]ussu et ex dec[ret-]
o u(iri) c(larissimi) Ouini Ter[tul]-
li co(n)s(ularis) termini
positi inter [M]es-
siam Pud[entil]-
lam [et] uicano[s]
But[e]ridaue[n]-
ses per Vind(i)u-
[m Verian]um pr-
[aef(ectum) cl(assis)]

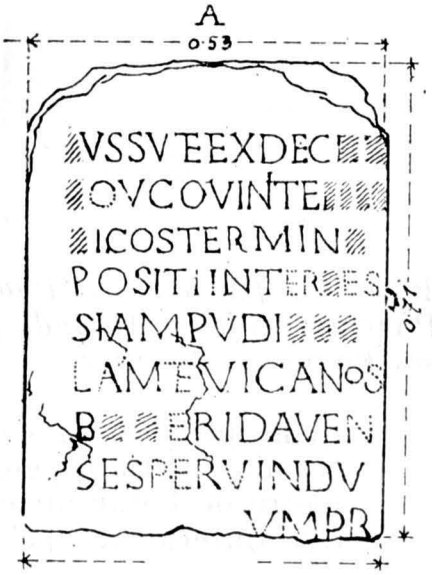

R. 5 : SIAMPVDI Tocilescu ; *[M]essiam Pud[entil]lam* Russu. —R. 8 : *tr[i]buendu[m]* Tocilescu, care în ultimul rînd citea : *kal(endas) Apr(iles)*.

Un al doilea exemplar al aceluiaşi document, identic cu acesta în toate privinţele, a fost găsit în 1914 printre dărîmăturile incintei tîrzii

https://biblioteca-digitala.ro

a Histriei şi publicat de Pârvan, înainte de a fi reeditat de Russu. Pentru traducerea şi comentariul textului corect restituit, v. numărul următor.

360

Muz. Histria, inv. 70. Lespede de calcar gălbui, ruptă la stînga şi, mai puţin, la dreapta, găsită în campania 1914 lîngă latura de vest a turnului *E*. Dimensiuni : 97 × 45 × 18 cm. Înălţimea literelor : 40—45 mm (O mai mic). Textul, relativ bine conservat, e identic cu al inscripţiei precedente.

V. Pârvan, ACMI, 1915, p. 193 ; idem, *Histria IV*, p. 633, nr. 30 (= AÉ, 1919, 14) ; M. I. Rostovtzev, *Storia econ. e sociale*, p. 288, n. 85 ; I. I. Russu, SCIV, VI, 1955, p. 80.

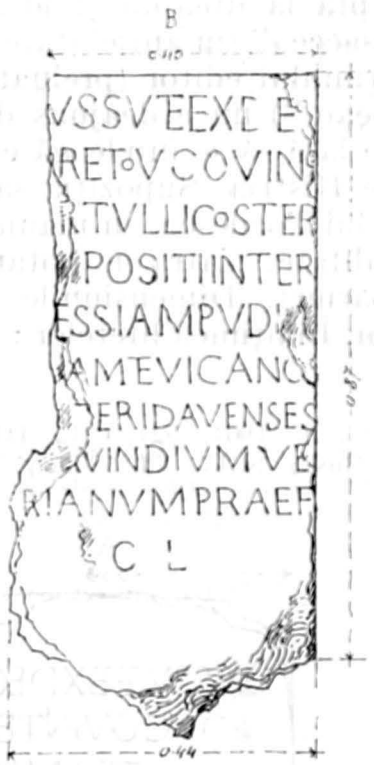

[I]ussu et ex de-
[c]reto u(iri) c(larissimi) Ouini
[T]ertulli co(n)s(ularis) ter-
[mini] positi inter
[M]essiam Pude[n-]
[til]lam et uicano[s]
[Bu]teridauenses
[per] Vindium Ve-
[r]ianum praef(ectum)
cl(assis)

R. 5—6 : *[M]essiam Pude[ntil]lam* Russu ; *[B]essi Ampudi [uil]lam* Pârvan ; *[G]essi Ampudi [uil]lam* Rostovtzev. — R. 7 : *[?Cut]eridauenses* Cagnat — Besnier.

„Din porunca şi ca urmare a hotărîrii prea-strălucitului bărbat Ovinius Tertullus, guvernator de rang consular al provinciei, pusu-s-au pietre de hotar între pămînturile Messiei Pudentilla şi ale sătenilor din Buteridava, prin grija lui Vindius Verianus, prefectul flotei".

Preţios pentru cunoaşterea relaţiilor agrare în Sciţia Mică sub stăpînirea romană, documentul ne lasă să înţelegem că la Buteridava (localizare necunoscută : poate chiar în teritoriul histrian, poate undeva în actualul judeţ Tulcea, nu atît de departe ca Noviodunum) mica proprietate ţărănească coexista cu proprietăţi mari sau mijlocii, de felul *villei* exploatate

https://biblioteca-digitala.ro

de matroana cu nume roman (probabil rudă cu histrianul Cornelius Messius, pomenit în catalogul publicat mai sus sub nr. 196, r. 21), despre ale cărei activități nu ni se dau alte amănunte.

Exprimarea concisă a textului nu ne îngăduie să răspundem nici la întrebarea dacă locuitorii Buteridavei stăpîneau loturi individuale sau dacă, laolaltă, formau o *obște*, cum s-a susținut și cum ar fi posibil, dacă ținem seamă de faptul că satul lor va fi fost, așa cum îl arată numele, anterior ocupației romane.

În această ordine de idei, de reținut, cu titlu de analogie, faptul că în Syria romană, cam pe vremea inscripției din Buteridava, proprietatea asupra pămîntului se exercita colectiv, în sensul că (periodic?) o adunare a totalității sătenilor procedează la împărțirea între aceștia a anumitor țarini: γενομένης ἐκκλησίας ὑπὸ τῆς γερουσίας καὶ τῶν λοιπῶν κωμητῶν καὶ βουλευσαμένων αὐτῶν διελέσθαι τὸν ὑπ[άρχ]οντα αὐτοῖς ἀγρὸν ἐν τοῖς ἰδίοις ὅροις τό[πῳ] τῷ λεγομένῳ Ἀγάθωνος μά[νδ]ραις [ὄ]ντα ὀρ(ε)ινόν (OGIS, 488). După acest text, comunitatea deliberează și atribuie membrilor ei loturi individuale dintr-un teren înainte proprietate obștească. Nu ni se spune, din păcate, dacă împărțirea se făcea o dată pentru totdeauna, nici dacă deținătorii de loturi erau obligați la prestații — în bani sau în natură — față de comunitate. Tot așa, nu ni se dau lămuriri despre condițiile în care se exercita dreptul de proprietate al sătenilor asupra țarinilor propriu-zise ale satului, înainte de distribuția menționată în documentul reprodus (George Mc. Lean Harper, *Village Administration in the Roman Province of Syria*, Yale Classical Studies, I, 1928, p. 151 urm.).

O seamă de *villae rusticae* din Dobrogea de nord au fost cercetate în ultima vreme de V.-H. Baumann (Peuce, IV, 1973—1975, p. 109—124, Dacia, N.S., XXIII, 1979, p. 131—146), fără ca o descoperire epigrafică să ne fi oferit informații circumstanțiate asupra vreuneia din ele. În schimb, pe întinsul Imperiului roman (cf. J. Harmand, *Sur la valeur archéologique du mot uilla*, RA, 1951 (II), p. 155—158), în perioada care ne interesează, conflictele de proprietate și litigiile de hotar sînt prea numeroase pentru a putea stărui asupra lor. Dintr-o zonă apropiată de teritoriul histrian, amintesc inscripția de la Cetatea (Azarlîc), care ne informează despre ocuparea pămînturilor așa-zisei *ciuitas Ausdecensium* de dacii vecini (CIL, III 14 437 [2]; V. Pârvan, *Tropaeum*, p. 25 urm.; R. Vulpe, HAD, p. 188—189; D. Tudor, Analele Univ. București (istorie), 1956, p. 50—57), de asemenea, din provincia Thracia, inscripțiile IGR, I 709; G. Kazarow, Ann. Bibl. Nationale Plovdiv, 1930, p. 224, nr. 4; CIL, III 14206 [4]. (— *inter r. p. col. Philippensium et Claudianum Artemidorum*), cu observațiile lui A. Mócsy, Acta Antiqua, X, 1962, p. 373—374.

Despre toponimul Buteridava, vezi G. G. Mateescu, BCMI, IX, 1916, p. 40, iar despre toponimele terminate în *-daua*, *-deua*, în general, Vl. Georgiev, *Bălgarska etimologhija i onomastika*, Sofia, 1960, și St. clasice, III, 1961, p. 26—27.

Anii administrației lui Ovinius Tertullus în Moesia Inferioară sînt 198—202 (Stein, *Legaten*, p. 84—86). Alte inscripții dobrogene în care e pomenit: *supra* p. 227, nr. 87; CIL, III 7540 = IGR, I 612; IGR, I 614.

Pentru originea și cariera lui M. Vindius Verianus, v. A. Degrassi, *Scritti vari*, p. 501 urm., 507 urm. și, în general, H. -G. Pflaum, *Carrières*

https://biblioteca-digitala.ro

proc., p. 689, nr. 255 (cf. D. M. Pippidi, Dacia, N.S., VI, 1962, p. 553). Rostul amestecului lui în conflictul de hotărnicie care ne reţine atenţia a fost bine explicat de Pârvan, care observă : „Guvernatorul Moesiei Inferioare, însărcinînd pe comandantul flotei Dunării cu delimitarea *vicanilor* daci din Buteridava, confirmă autoritatea superioară a comandantului asupra ţinutului de pe malul Dunării, dîndu-i astfel posibilitatea să tragă direct toate foloasele pentru soldaţii săi şi pentru tezaurul imperial". Şi în alt loc : „cît de departe s-a întins teritoriul care atîrna de *praefectus classis Flauiae Moesicae* nu putem şti : firește inscripţia nouă de la Histria, care nu putea fi pusă în zidul cetăţii decît dacă n-a fost în uz prea departe de acest oraş grecesc, ne îndeamnă a localiza atît *uilla* cît şi *uicus* pomenite de ea cît mai aproape de Histria, dar nu prea departe de Dunăre, respectiv de lacul Halmyris, unde probabil că făceau poliţia şi paza tot vase uşoare de-ale flotei Moesiei şi unde dară jurisdicţia prefectului avea şi pe mal rostul ei" *(Histria IV*, p. 637). Asupra acestei din urmă probleme, îndelung dezbătută în literatura de specialitate în ultima jumătate de veac, v. acum şi Fr. Vittinghoff, în *Atti del Convegno internazionale sul tema 'I diritti locali nelle provincie romane'*... (Roma, Accademia dei Lincei, 174, p. 109—124).

ISTRIA

(Caranasuf — Caranasib)

Actuala comună Istria (jud. Constanţa) se întinde pe malul de vest al lacului cu acelaşi nume, la circa 9 km vest de cetate şi la circa 3 km nord de lacul Duingi, azi Nuntaşi. Pe teritoriul lui a existat în antichitate o modestă aşezare rurală, al cărei nume nu-l cunoaştem dar care a dăinuit probabil tot atît cît Histria însăşi, cu alte cuvinte din secolele VII/VI î.e.n. pînă în secolul VII e.n., poate chiar în veacurile următoare, judecînd după împrejurarea că nu departe de sat, în punctul numit Capul Viilor, s-a descoperit în zilele noastre o necropolă din secolul al X-lea.

În cuprinsul satului nu s-au găsit decît urme de locuire sporadice, dacă se exceptă un cimitir săpat sistematic în anii din urmă, ale cărui morminte mai vechi datează din secolul VI î.e.n., altele mai recente fiind din epoca elenistică (Vl. Zirra, în Materiale, IV, p. 215 şi urm.). Nu lipsesc nici urmele din epoca romană, ca inscripţia greacă publicată mai jos sub nr. 364 şi alte fragmente în limba latină despre ale căror condiţii de găsire sîntem lipsiţi de informaţii, astăzi păstrate în şcoala primară din localitate.

În veacul trecut, sub numele Caranasuf sau Caranasib, satul e menţionat de unii călători străini ca Ernest Desjardins, a cărui amănunţită explorare arheologică a Dobrogei i-a permis să identifice pentru întîia oară cu precizie aşezarea Histriei (AICA, XL, 1868, p. 92—93, nr. 101 ; RA, 1868, p. 19).

https://biblioteca-digitala.ro

361

Istria-sat. Lekythos greco-oriental descoperit în 1961 în cimitirul de la Bent, mormîntul 48. În jurul gîtului vasului, inscripţia reprodusă mai jos, cu caractere din sec. VI î.e.n.

Vlad Zirra, Materiale, IX, p. 215.

Λήκυθος Μητρίχης ἐιμί

„Sînt ulciorul Metrichei".

Inscripţia e banală, dar vechimea literelor e de reţinut. De asemeni împrejurarea că la această dată timpurie familii de greci locuiau statornic (şi se înmormîntau) în aşezarea rurală care avea să dureze pînă în epoca romană.

Pentru tipul vasului şi ductul literelor, cf. AM, LXXIV, 1959, p. 24, fig. 3; BCH, 1964, p. 830, fig. 11.

362

Istria-sat, în colecţia şcolii comunale, cu multă probabilitate adusă din cetate. Fragment inform dintr-o stelă de marmură, rupt în toate părţile. Dimensiuni: 17 × 18 × 8 cm. Înălţimea literelor: 15 mm. După scris, sec. III î.e.n.

Inedit.

- - - - ΤΟΚΑΕΟΣΤ - - - -
- - [Πο]σειδ{ω}ώνι[ος] - - -
- - - [πε]ντήκοντ[α] - - -
- - - - χρυσοῦ ἐπὶ - -
εως τοῦ Α - - -
- - - ONT - - -

Fără îndoială e vorba de un decret onorific a cărui stare jalnică nu oferă elemente pentru o restituire oricît de ipotetică. R. 3—4 păstrează amintirea unei sume de cel puţin 50 de stateri de aur cheltuită de titular în folosul obştii histriene.

363

MIB, inv. 18839. Altar de marmură relativ bine conservat, purtînd pe una din feţele principale inscripţie în limba greacă, iar pe feţele laterale,

https://biblioteca-digitala.ro

înguste, imagini ale Cavalerului trac. Locul de găsire, satul Caranasuf. Dimensiuni : 83 × 43 × 45 cm. Înălţimea literelor : 40 mm *(omicron* numai 25 mm).

Gr. Tocilescu, AEM, XI, 1887, p. 69, nr. 142 ; IGR, I, 599 ; G. Bordenache, *Sculture greche e romane*, p. 103, nr. 210. Cf. V. Pârvan, *Histria IV*, p. 620 şi n. 1 ; idem, *Începuturile vieţii romane*, p. 117—118, 199 ; Ad. Wilhelm, Wiener Studien, XLVI, 1929, p. 229 ; J. şi L. Robert, BÉ, 1970, 396, p. 414 ; N. Hampartzumian, CCET, IV, 62.

Διονύσιος καὶ Ἡ-
ρόδωρος οἱ
Σατυρίωνος
καὶ Ἀρτεμίδωρ-
ος Διονυσίου
τὸ ἔργον τοῦ
ἀβιτωρίου κατ-
εσκεύασαν ἐκ
τῶν ἰδίων τῇ κώ-
μῃ ὑπὲρ μαγιστρά-
της.

„Dionysios şi Herodoros fiii lui Satyrion, împreună cu Artemidoros al lui Dionysios au ridicat cu propria cheltuială şi spre folosinţa satului zidirea latrinei publice, ca mulţumită pentru alegerea lor ca magistraţi".

Numele antic al satului de unde vine documentul nu e arătat. Oricum, trebuie să fie vorba de unul vecin cu cetatea şi în care populaţia greacă era numeroasă, judecînd după faptul că inscripţia nu e redactată în latineşte, ca marea majoritate a celor provenite dintr-un *uicus* întemeiat în teritoriul rural.

Cei trei foşti magistraţi (cu multă probabilitate doi *magistri uici* şi un *quaestor*, ca în nr. 332) au nume curat greceşti, dar nu ne sînt cunoscuţi din altă parte. Zidirea cu care şi-au înzestrat satul (modestă, dar utilă) a prilejuit lui Pârvan o luare de poziţie în favoarea unei interpretări mai puţin banale *(Histria IV*, p. 620, n. 1, şi *Începuturile vieţii romane la gurile Dunării*, p. 117, 118, 199). În amîndouă aceste lucrări, dar mai ales în prima, exprimîndu-şi nemulţumirea faţă de accepţia dată termenului de primul editor („Abtritt"), autorul *Geticelor* se întreba dacă nu trebuie să vedem în el „o formă a latinului *auditorium* (menţionat în inscripţia nr. 324), sau dacă nu cumva stă în „legătură cu cuvintele *abitus — abitio* („plecare, ieşire, trecere"), în care caz ar însemna „cheiul cu debarcaderul *uicus*-ului, aşezat undeva pe malul mării, în marele golf al Histriei".

Adevărul e că ne găsim înaintea unei simple transcrieri a cuvîntului latin *abitorium*, pe care Tocilescu şi Cagnat l-au redat corect, unul prin *Abtritt*, celălalt prin *latrine*. Aceeaşi interpretare la Ad. Wilhelm, Wiener Studien, XLVI, 1929, p. 229 (de unde a trecut în *Supplementul* la LSJ, apărut în 1968) şi la L. Robert, BÉ, 1970, nr. 396, p. 414, care invocă substantivul ὑποχώρησις folosit cu acelaşi înţeles într-o inscripţie din Apollonia pe Rhyndakos (CIG, 3705).

https://biblioteca-digitala.ro

În r. 10—11, μαγιστράτης e tot un latinism : cf. μαγιστράτος (cu înțelesul de *magister uici*) într-o inscripție din Tropaeum Traiani (IGR, I, 596 ; Al. Barnea, SCIV, XX, 1969, p. 595 urm.) și, în general, pentru asemenea împrumuturi, H. Mihăescu, *Langue latine*, § 306, p. 300.

364

Istria-sat, în colecția școlii comunale. Placă de marmură aproape nevătămată, găsită nu se știe în ce condiții în ultimii ani. Dimensiuni : 73 × 28 cm. Înălțimea literelor : 25—30 mm. Sfîrșitul epocii elenistice.

Inedit.

Σιμάδας
Διονυσίου
χαῖρε.
Χαῖρε
καὶ σὺ
παροδεῖτα

„Simadas al lui Dionysios, fii fericit ! Fii fericit și tu, trecătorule !"

Epitaf banal. Numele defunctului apare aci pentru întîia oară în prosopografia histriană.

365

Fragment pierdut al unei lespezi de calcar, descoperit în secolul trecut „în cimitirul turcesc din marginea sudică a satului Caranasib" (Caranasuf), azi Istria.

W. Christ, Sitzber. d. bayer. Akademie, I, 1875, p. 95, nr. 28 (= Ephem. epigraphica, II, nr. 359 ; CIL, III, 7525).

- - - - - - - - - -

I nomi[n]i|||| e
que uixit annis
X]ei[er]ene
que
uixit annis XXXV

https://biblioteca-digitala.ro

Textul după CIL. În r. 1, în locul cuvîntului ininteligibil aș citi mai bucuros : *nomi[n]e*. În r. 3, recunosc numele feminin *Eirene*, în greaca modernă *Irini*.

„... pe nume ..., care a trăit ani 10 ; Irina, care a trăit ani 35...".

Autorul copiei e inginerul F. Weickum, care, în cursul unei călătorii în Dobrogea în jurul anului 1870, a mai copiat și alte inscripții grecești și latine, încredințîndu-le spre publicare lui W. Christ (cf. *Contribuții* [2], p. 387). Textul — probabil din sec. II e.n. — e epitaful banal a cel puțin doi membri ai unei familii altfel necunoscute.

CORBU

(Gargalîc. Numele antic necunoscut)

366

MNA, L 468. Fragment din partea de jos a unui altar votiv de calcar, găsit la sfîrșitul secolului trecut în comuna Corbu (Ms. Tocilescu, dos. 5132, p. 214). Dimensiuni : 72 × 40 × 32 cm. Înălțimea literelor : 35 mm. Penultimul rînd al textului, șters cu ciocanul. Prima jumătate a secolului al III-lea e.n.

D. Tudor, Materiale, II, 1956, p. 594, nr. 72.

- -
VE -
OMV -
⟦Imp(eratore) Antonino Aug(usto) III⟧
[et] Val(erio) Com[azone co(n)s(ulibus)]

„... în timpul cînd erau consuli împăratul Antoninus pentru a treia oară și Valerius Comazon" (= 220 e.n.).

Cum se numea în antichitate așezarea dezvoltată pe locul actualului sat Corbu, nu știm. Sigur e doar că în veacurile trecute s-au adus aci din alte locuri ale teritoriului histrian, și chiar din cetatea de pe țărmul lagunei Sinoe, numeroase fragmente arhitectonice și epigrafice puse să împodobească cimitirul turcesc din localitate. Ernest Desjardins, care a trecut pe-aci

https://biblioteca-digitala.ro

în 1867, venind dinspre nord, semnalează ruine considerabile în preajma golfului unde se înălțau cele două sate Gargalîcul-Mare și Gargalîcul-Mic (azi Corbul-de-Sus și Corbul-de-Jos). Multe din fragmentele adunate de învățatul francez erau desigur aduse din Histria (poate și din Tomis), ca inscripțiile editate mai sus sub numerele 109 și 180 (AICA, XL, 1868, p. 92—94, nr. 101 și 102). În aceste condiții, e permisă îndoiala dacă fragmentul de altar aci publicat va fi provenind dintr-un monument pus de localnici, sau va fi fost adus dintr-un alt *uicus* al teritoriului histrian.

După numele fragmentar al consulului pomenit în r. 4, Valerius Comazon Eutychianus, împăratul al cărui nume a fost șters cu ciocanul în r. 3 n-a putut fi decît Elagabal, cu numele-i oficial *M. Aurelius Antoninus Augustus*.

PANDURU

(Poturi)

367

MNA, L. 492. Fragment din profilul de sus, cu o parte din trunchi, al unui altar de calcar, aflat la sfîrșitul secolului trecut în satul Panduru, comuna Baia, jud. Tulcea. Dimensiuni: 42 × 40 × 50 cm. Înălțimea literelor: 4 cm.

D. Tudor, Materiale, II, 1956, p. 593, nr. 69.

I(oui) O(ptimo) M(aximo)
[sac]rum pro s-
[alute] M(arci) Aur(eli) Ver-
[i Caesaris - - - - - - - -]

„Lui Iupiter cel prea-bun și prea-mare, închinare pentru sănătate a Cezarului Marcus Aurelius Verus...".

Satul Panduru făcea parte în antichitate din teritoriul rural al Histriei, așa cum a fost delimitat ipotetic de Pârvan (*Histria IV*, p. 582—583, și R. Vulpe, HAD, p. 120, cu hărțile respective).

Inscripția săpată prin grija locuitorilor așezării al cărei nume antic nu-l cunoaștem, e de caracter onorific, chiar dacă nu va fi fost consacrată cu prilejul sărbătoririi Rosaliilor, ca altarele din alți *uici* publicate sub numerele 325 și următoarele.

Împăratul cinstit e Marcus Aurelius (filozoful), în perioada anterioară urcării pe tron și asocierii la domnie a lui Lucius Verus (anii 139—161 e.n.).

https://biblioteca-digitala.ro

NEATÎRNAREA

(Caildere, Jud. Tulcea)

368

MNA, L. 267. Descoperit în condiţii necunoscute la Caildere. Altar votiv de calcar, uşor vătămat la dreapta. Dimensiuni: 155 × 53 × 60 cm. Înălţimea literelor: 45—70 mm. Anul 187 e.n.

Gr. Tocilescu, AEM, XVII, 1894, p. 86, nr. 10; CIL, III, 12 487.

I(oui) O(ptimo) M(aximo)
et Iunoni
reg(inae) pro
salutem
imp(eratoris) M(arci) Aur(eli)
[A]ntonin[i]
[Com]m(odi) Aug(usti) P(ii) F(elicis)
[et] Cris[pi]n(ae) Au[g(ustae)]
Maximu[s]
mag(ister) u[i]c[i]
ex uiso l(ibens) m(erito)
posuit Cris-
pino et Aeli[ano]
co(n)s(ulibus)

R. 1: *I(oui) O(ptimi) M(aximi)* Tocilescu, din greşeală. —R. 5: *[i]mp(eratoris)* Tocilescu. —R. 8: *[Fe]l(icis)[et]* Tocilescu. —R. 13: *Aeli[a]* CIL.

„Lui Iupiter cel prea-bun şi prea-mare şi Iunonei regina pentru sănătatea împăratului Marcus Aurelius Antoninus Commodus, Slăvitul, Cuviosul, Fericitul, şi a Slăvitei Crispina, închinat-a acest altar Maximus... primarul satului, cu dragă inimă şi pe merit, în urma unei arătări, în timpul consulilor Crispinus şi Aelianus" (= 187 e.n.).

Numele actualului sat Neatirnarea în antichitate nu ne e cunoscut. Închina lui Maximus e făcută în nume propriu şi, desigur, cu propria cheltuială, în urma unei arătări (probabil în vis). Cu excepţia confuziei — frecventă în textele dobrogene din epoca imperială — între acuzativ şi ablativ (*salutem* pentru *salute*), limba dedicaţiei lui Maximus e mai corectă decît a celor mai multe documente din această categorie. La fel numele împăratului pe tron şi titulatura imperială.

Cu numele întregi, consulii anului 187 sînt L. Bruttius Quintius Crispinus şi L. Roscius Aelianus Paculus (Degrassi, *Fasti consolari*, p. 52).

https://biblioteca-digitala.ro

CASIAN

(Şeremet)

Sat pe valea Casimcei (ţinînd de com. Tîrgşor, jud. Constanţa), al cărui nume antic e necunoscut, dacă n-ar fi cumva de identificat cu un *uicus Casiani* sau *Casianum*, a cărui întindere şi aşezare se pot deduce din inscripţiile rupestre de care va fi vorba în continuare.

După Pârvan, care a explorat pentru întîia oară locul şi ne-a împărtăşit impresiile sale într-o comunicare academică din 1913, ne-am găsi înaintea unei aşezări situate „pe podişul înalt dintre Esteru, Pazarlia şi Valea Casimcei". Regretatul învăţat nu excludea posibilitatea ca satul să-şi fi luat denumirea după un loc de cult al lui Zeus Casius (îndeobşte situate pe înălţimi), dar înclina să creadă mai curînd că s-a numit astfel după un proprietar din partea locului, *Casius* sau *Casianus* (*Descoperiri nouă*, p. 537).

Mai aproape de noi, reluînd studiul documentelor epigrafice şi completîndu-l cu o amănunţită anchetă de teren, Radu Vulpe se opreşte la încheierea că în antichitate locul ar fi văzut fiinţînd aci un templu al lui Zeus Casios. În aceste condiţii, „hotarele" menţionate în inscripţiile rupestre ar fi fost *ale sanctuarului*, iar întreaga vale, cu înălţimile şi peşterile păstrate pînă astăzi, n-ar fi decît domeniul privilegiat al divinităţii adorate pe culmi.

Problema e prea complexă pentru a fi tratată aci în toate amănuntele. Personal, mă opresc la cea de-a doua interpretare sugerată de Pârvan, aceea că am avea a face cu un *uicus* ca atîtea altele din teritoriul orăşenesc al Histriei. În aceste condiţii, ὅροι Κασιανῶν ar însemna, simplu, „hotarele casienilor, altfel spus, „hotarele satului Casianum", oriunde va fi fost în realitate vatra aşezării şi oricît de departe se vor fi întins ţarinele ei. În sprijinul acestor concluzii se pot menţiona, în primul rînd, lipsa oricărei urme de cult al lui Zeus Casios în Sciţia Mică ; în al doilea rînd, lipsa — pe platoul cercetat de Vulpe şi de Pârvan — a oricăror ruine de natură să sugereze existenţa în acest loc, în antichitate, a unui lăcaş de cult ; în al treilea rînd, împrejurarea că o nouă piatră de hotar a casienilor s-a găsit în ultima vreme în vecinătatea comunei Cogealac (la 10 km de Şeremet), descoperire fircască, dacă „hotarele" în chestiune ar fi fost ale unei aşezări sătеşti cu ogoare relativ întinse, dar anevoie explicabilă dacă am avea a face cu o comunitate de închinători ai lui Zeus Casios. Deprinderea de a marca prin stîlpi cu inscripţii sau prin inscripţii rupestre limitele unui sanctuar (ὅροι ἱεροῦ), a unei proprietăţi (ὅροι χωρίου) sau ale unui sat (ὅροι κώμης) fiind deopotrivă atestată, probleme de rezolvat oferă mai ales termenii σπήλουγα — σπηλούγων. În ce-l priveşte pe cel dintîi (probabil formă populară pentru σπῆλυγξ, acc. σπήλυγγα, de unde lat. *spelunca*), socot că e vorba de un substantiv feminin singular, cu înţelesul de „peşteră", „cavernă", însemnînd în cazul nostru o *anumită* grotă, faimoasă, din ansamblul peşterilor de pe Valea Casimcei. Inscripţia semnala trecătorilor vecinătatea cavernei (poate loc de cult), atrăgînd totodată atenţia asupra limitelor comunităţii casienilor (eventual ale pămînturilor lor).

https://biblioteca-digitala.ro

Înţelesul celei de-a doua inscripţii devine şi el clar, dacă vedem în σπηλούχων o formaţie de tipul πολιοῦχος, σκηπτοῦχος („protector al unei cetăţi", „deţinător al unui sceptru"). Σπηλοῦχοι (nu σπηλοῦχαι, cum sugera Vulpe) ar fi deci „deţinătorii" sau „proprietarii peşterii", mai curînd decît locuitorii acesteia, cum s-ar putea de asemeni presupune. Ce anume făcea ca această „peşteră" prin excelenţă să fie semnalată atenţiei obşteşti (frumuseţe, sanctitate sau orice altceva), e o întrebare la care nu mă încumet să răspund. Sigur e doar că faima ei era destul de mare pentru a o face cercetată de către străini de departe, ceea ce obliga pe localnici să le notifice apropierea ei.

În aceeaşi ordine de idei, e de ţinut seama şi de faptul că existenţa unui *uicus Casiani* sau *Casianum* nu e un simplu postulat al lui Pârvan, cum se putea înţelege din comunicarea la care ne-am referit, ci o realitate istorică garantată de biografia unui cunoscut părinte al Bisericii, Ioan Cassian „Scitul", trăitor în sec. al IV-lea şi unul din întemeietorii monachismului occidental (Gennad., *De script. eccl.*, 61; " Cassianus natione Scytha..."; cf. A. H. M. Jones, *Later Roman Empire*, II, Oxford, 1973, p. 988, pe lîngă A. Hoch, *Zur Heimat des Joh. Cassians*, Theol. Quartalschrift, LXXXII, 1900, p. 43—69; A. Ménager, *La patrie de Jean Cassien*, Échos d'Orient, XXI, 1921, p. 330—358; H.-I. Marrou, *La patrie de Jean Cassien*, *Miscell. de Jerphanion*, Orient. Christ. period., XIII, 1947, p. 588—596.

369

„Stîncă imensă, destul de netedă, tăiată pare că într-adins ca un fel de contrafort al înălţimilor ce se ridică în spatele ei spre Răsărit". Dimensiuni: r. de sus, lung de 1,19 m; r. de jos de 1,15 m. Înălţimea literelor: în r. 1, de 9—13 cm; în r. 2, de 11—15 cm.

V. Pârvan, *Descoperiri nouă*, p. 334; R. Vulpe, *Epigraphica—Constantza*, p. 113—130; Cf. J. şi L. Robert, BÉ, 1979, 337; N. Gostar, Dacia, N.S., XXIV, 1980, p. 311—314.

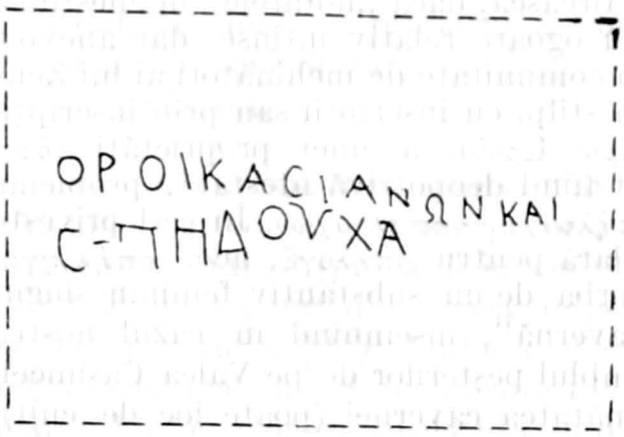

"Οροι Κασιανῶν καὶ σπηλοῦχα

„Hotarele casienilor şi peştera".

https://biblioteca-digitala.ro

370

„În poziție absolut analoagă a primei stînci cu inscripție, o a doua, tot așa regulat netezită, ... prelucrată în partea-i de jos ca o bancă de odihnit, și încadrînd împreună cu cea dintîi, în chip simetric, cele două aripi ale teatrului natural, se ridică, purtînd tot pe două rînduri următoarea inscripție ceva deosebită de prima". Rîndul de sus, lung de 1,38 m ; cel de jos, de 1,18 m. În r. 1, literele sînt înalte de 10 cm ; în r. 2, de 12 cm.

V. Pârvan, *Descoperiri nouă*, p. 335 ; R. Vulpe, *Epigraphica-Constantza*, p. 113—130 ; N. Gostar, Dacia, N.S., XXIV, 1980, p. 311—314. Cf. J. și L. Robert, BÉ, 1978, 337.

Ὅροι Κασιανῶν
σπηλούχων

„Hotarul casienilor deținători (sau locuitori) ai peșterilor".

Față de interpretarea pînă aci expusă, N. Gostar, în studiul citat în lemmă, preferă să vadă în inscripția 369 o bornă despărțitoare între două comunități, a casienilor și a unor ipotetici „spelunhani" iar în inscripția 370 (proclamată „cu totul lipsită de sens", dacă între ultimele două cuvinte care o compun nu se subînțelege un καί omis de lapicid, tot o piatră de hotar cu înțelesul : „limita între casieni și aceeași populație din inscripția 369" (în latinește : fines Cas(s)ianorum et Speluhanorum). Că nici această exegeză nu mi se pare plauzibilă, abia dacă trebuie s-o spun. Oricum, e indiscutabil că cele două inscripții rupestre prezintă particularități de redactare anevoie explicabile, independent de întrebarea la care am încercat să răspund înainte, dacă avem a face cu limitele unui sanctuar sau ale unei simple comunități sătești.

https://biblioteca-digitala.ro

COGEALAC

371

MNA, L 297. Stelă de calcar ruptă jos, descoperită la sfîrşitul secolului trecut în comuna cu acest nume, la ca. 20 km vest de Histria. Deasupra cîmpului scris, relief înfăţişînd ospăţul funebru : lîngă masa acoperită cu bucate, defunctul întins pe o *kline* primeşte din mîna soaţei o cunună împletită. Alături de grup, sclav în atitudinea convenţională. Dimensiuni : 165 × 165 × 31 cm. După scris şi caracterele reliefului, sec. II e.n.

Gr. Tocilescu, AEM, XI, 1887, p. 36, nr. 40 ; CIL, III 7528.

D(is) M(anibus)
Ael(iae) Dio-
nysiae
uix(it) an(nis) XXV
Val(erius) Clem-
entinus
maritus
eius b(ene) m(erenti)
coiugi
[car(issimae)] po[suit]

„Zeilor Mani ai Aeliei Dionysia, care a trăit ani 25, pus-a această lespede Valerius Clementinus, soţul ei, soţiei dragi care a binemeritat".

Formularul e banal, ortografia corectă (*coiugi* pentru *coniugi* e greşeală des întîlnită în inscripţiile funerare din epoca imperială).

372

Muz. Constanţa, inv. 21.400. Cip de piatră calcaroasă cu inscripţii pe ambele feţe, descoperit întîmplător în hotarul comunei Cogealac. Dimensiuni : 85 × 45 × 22 cm. Înălţimea literelor : 85—95 mm. După scris, sec. III e.n.

M. Bărbulescu—Munteanu, Pontica, XI, 1978, p. 132—135. Cf. R. Vulpe, *Epigraphica-Constantza*, p. 128, n. 24 ; J. şi L. Robert, BE, 1980, 3, 333 ; N. Gostar, Dacia, N.S., XXIV, 1980, p. 311—314.

Faţa A : Κασι-
ανά

Faţa B : Σπηλ-
λούχα

„Peştera casiană" (sau : „a casienilor" sau : „de pe teritoriul casienilor").

Cuvintele transcrise se citesc fără greutate. Suprafaţa zgrunţuroasă a pietrei nu îngăduie să se spună dacă inscripţia continua şi după r. 2.

https://biblioteca-digitala.ro

În concordanță cu comentariul dat inscripțiilor rupestre nr. 369—370, N. Gostar, în studiul citat în lemmă, credea a putea susține : „il en résulte clairement que l'inscription de Tariverdi est la troisième borne qui indique un point de la ligne de démarcation entre les localités Καρ(σ)ιανά et Σπηλούχα" (p. 344). Ceea ce-i apărea clar regretatului coleg, mie nu-mi apare tot atît de limpede. Notez, oricum, că de pe piatră lipsește tocmai cuvîntul ὅρος sau ὅροι, care ar fi trebuit să definească funcțiunea bornei. Cît despre interpretarea lui R. Vulpe, reprodusă înainte, recunoscînd anevoința de a explica în mod convingător o situație oricum obscură, rămîn la convingerea că, în imposibilitatea de a accepta ideea unui sanctuar pentru existența căruia nu există dovezi, singura ipoteză făcută să permită înțelegerea globală a textelor aflate la o distanță relativ mare e aceea a unei comunități sătești stăpînă deopotrivă pe înălțimile de la Șeremet și pe ogoarele de la Cogealac. În aceeași privință, v. și cele scrise înainte la p. 482—483 în comentariul la numerele 369 și 370.

NISTOREȘTI

(Kuciuk-Kioi)

373

MNA, inv. L 351. Altar de calcar relativ bine conservat (cu excepția feței scrise, foarte puțin citeață), descoperit nu se știe cînd, nici în ce împrejurări, în satul Nistorești, comuna Pantelimon. Dimensiuni : 215 × 65 × 85 cm. Înălțimea literelor : 40 mm. Numeroase ligaturi.

Gr. Tocilescu, AEM, XVII, 1894, p. 87, nr. 11 ; CIL, III, 12489 ; ILS, 7182. Cf. V. Pârvan, BCMI, IV, 1911, p. 5—6 ; D. M. Pippidi, St. clasice, XIV, 1972, p. 210—213 ; idem, Riv. Storica dell'Antichità, 6—7, 1976—1977, p. 37—44.

D(is) I(nferis) M(anibus)
Lucius Pompe-
ius Vale⟨n⟩s na⟨t⟩us
Fabia Anquira
consist(it) r(egione) Hist(ri)
muneraque fe-
cit Histro in
oppido arcon-
tium et aediliciu⟨m⟩
et sacerdotium
at Liber[um] et sepul-
crum se uiuo {me}
ipse sibi fecit et ara⟨m⟩
posuit, cum fuit ann(orum)
LXXVI et ..... Man-
suetae coniu[g]i suae
p(iae) bene merenti que
uixit an(nos) L et Do-
nato filio suo qui nu⟨n⟩c

https://biblioteca-digitala.ro

20 *est an(norum) XX et d(ierum) m(inus) pl(us) V. M(arcus) maio(rarius) rerum supr*[*a*] *s(cripti) e*[*t*] *supra* [*scrip-*]
te p{*u*} *osuit, quem com*⟨*m*⟩*e*⟨*n*⟩*do ...*
tus cum libert⟨*i*⟩*s me*⟨*i*⟩*s. Scrip-*
[*tum*] *XIII Octob(ribus) Barbaro co(n)s(ule).*

— R.5 : *consist(ens)* Tocilescu. — R. 11 : *Liber*[*i*] Tocilescu. — R. 15 : [*Fl(auiae)*?] Tocilescu. — R. 19 : pe piatră, NVC. — R. 20—21 : MAIORE RVM? SVPR? ... SVPRA Tocilescu. — R. 22 : pe piatră, PVOSVIT. Ibid., COMEDO. — R. 23 : *Tu ... cum libertos meos* Tocilescu. — R. 24 : *X [ka]l(endas) Octobres* Tocilescu. — Faţă de imposibilitatea de a citi ceva pe altar, mai ales în partea finală a inscripţiei, pretutindeni lecţiunile adoptate sînt cele din CIL, ai cărui editori au avut la dispoziţie un decalc făcut îndată după descoperirea monumentului.

„Zeilor Mani subpămînteni. Lucius Pompeius Valens, născut în Fabia Ancyra, stabilit în teritoriul Histriei, a îndeplinit în cetatea Histria sarcinile de arhonte şi de agoranom, precum şi demnitatea de preot al lui Dionysos ⟨din acelaşi oraş⟩. Cînd a ajuns la vîrsta de 76 ani, fiind încă în viaţă, şi-a pregătit mormînt, înălţînd şi un altar sieşi, credincioasei şi vrednicei sale soţii Mansueta, care a trăit 50 de ani, şi fiului său Donatus, acum în vîrstă de ani 20 şi aproximativ 5 zile. Inscripţia a fost săpată prin grija lui Marcus, arendaşul bunurilor sus-numitului şi sus-numitei pe care-l recomand ..... dimpreună cu liberţii mei. Scris în ziua de 19 septembrie a anului cînd era consul Barbarus (= 157 e.n.).

Destul de banal ca redactare, epitaful cuprinde totuşi unele informaţi ce trebuiesc relevate, începînd cu locul de proveniență a decedatului, Ancyra, principalul centru al galaţilor tectosagi. Ca Asclepiades al lui Menophilos, pomenit în inscripţia nr. 356, şi ca mulţi alţi coloniști originari din Asia Mică, Lucius Pompeius Valens, cetăţean roman, a venit să se stabilească în preajma Histriei *(regione Histri)*, ca proprietar al vreuneia din *villae*-le care, aci şi în teritoriul vecin al Capidavei, reprezintă un fenomen caracteristic al Dobrogei romane agricole. (Pentru *regio*, în înţelesul de *territorium*, folosit şi în inscripţia nr. 329, cf. Siculus Flaccus, *De condicione agrorum*, ed. Lachmann, I, p. 135, 4 şi celelalte mărturii citate în comentariul la nr. 360). Interesant, oricum, e că Valens trebuie să fi avut şi o locuinţă în oraş, de vreme ce exercita aci şi unele dregătorii înşirate în text. (Pentru *munera*, în inscripţiile de epocă imperială, v. Liebenam, *Städteverwaltung*, p.165, 417 urm., 422 urm., 426 urm., pe lîngă D. M. Pippidi, în St. clasice, XIV, 1972, p. 210—213.) Interesantă e şi afirmaţia implicită a existenţei în Histria a unui templu al lui Liber-Dionysos, pe lîngă care L. Pompeius Valens a îndeplinit funcţia de preot. Despre acest templu şi, în general, despre un cult obştesc al zeului vinului în Histria, pînă de curînd n-aveam ştiri. Dedicaţii ieşite la iveală în ultimii ani, datînd din secolele II—III e.n., ne-au adus în această privinţă informaţii pe cît de neaşteptate pe atît de preţioase (vezi nr. 99, 100, 142,

https://biblioteca-digitala.ro

198), cu specială privire la organizația dionisiaștilor locali și la corurile de cîntăreți ai „Marelui zeu Dionysos" (*Contribuții* [2], p. 445—464 și *Studii ist. rel.*, p. 237—266).

GURA DOBROGEI

Peștera Adam (sau „La Adam"), unde s-au făcut descoperirile semnalate mai departe, se găsește lîngă satul Cogealac, situat pe aceeași Vale a Casimcei de care s-a vorbit în legătură cu presupusul sanctuar al lui Zeus Casios, de unde ni s-au păstrat inscripțiile rupestre editate sub numerele 369, 370 și 372. Cercetări speleologice întreprinse aci cu douăzeci de ani în urmă de un colectiv de specialiști ai Institutului „Em. Racoviță" din București au descoperit întîmplător, în această stațiune pleistocenă, vestigiile a ceea ce din primul moment s-a considerat drept un sanctuar mitriac datînd din perioada de trecere de la păgînism la creștinism (din literatura de pe acum bogată a problemei, mă mulțumesc să citez: M. Dumitrescu, P. Samson, E. Terzea, C. Rădulescu, M. Ghica, în Lucrările Institutului de Speologie (sic!) „Em. Racoviță", I—II, 1962/1963, p. 229—284; C. Motaș, în Rassegna Speleologica Italiana, XIII, 1961, p. 14—16; M. Duțescu, St. clasice, VIII, 1966, p. 390; D. M. Pippidi, *ibid.*, XIII, 1971, p. 143—148; XV, 1973, p. 165—167).

Despre ipoteza că la Gura Dobrogei am avea a face cu un sanctuar propriu-zis, am avut prilejul să scriu altădată și nu socot necesar să revin aci asupra subiectului, mulțumindu-mă să repet că, după propria-mi părere, grota Adam n-a putut sluji ca lăcaș de cult decît în condițiile excepționale ale unui război religios. De teama autorităților creștine și pentru a pune la adăpost icoanele expuse la distrugere, un grup de credincioși despre a cărui alcătuire nu putem face decît presupuneri a ascuns aci reliefurile și altarele înșirate în continuare, fie îngropîndu-le din capul locului în condițiile în care au fost găsite, fie, mai probabil, folosindu-le un timp pentru a se reculege în jurul lor la adăpost de priviri ostile (*Studii ist. rel.*, p. 284—310). Oricare ar fi în această privință adevărul, sigur e că, în ansamblu, documentele la care mă refer reprezintă mărturii prețioase cu privire nu numai la răspîndirea mithraismului în părțile Mării Negre, dar și la ceea ce, într-o scriere anterioară, mi s-a întîmplat să numesc „Sfîrșitul păgînismului în Sciția Mică" (v. *Studii ist. rel.* și *Scythica Minora*, p. 281—297).

374

Muz. Constanța, inv. 33118 a. Relief de calcar descoperit în 1958 în săpăturile efectuate de Institutul „Em. Racoviță" în peștera Adam, la 3 km. de Tîrgșor. Dimensiuni: 47,5 × 56 × 13 cm. Sub plafonul curb al grotei sacre, indicat schematic printr-o serie de pietre neregulate, scena tradițională a jertfirii taurului de către Mitra. Sub taur, șarpele, scorpionul și un cîine. La stînga, Cautes, cu o torță aprinsă în dreapta și un con

https://biblioteca-digitala.ro

de pin în mîna stîngă, sprijinită pe o colonetă. În dreapta scenei centrale, Cautopates cu o faclă înclinată în mîna dreaptă şi un scorpion în stînga. În colţurile de sus ale lespezii, deasupra bolţii, de o parte Luna, de cealaltă Soarele. Pe alocuri, relieful păstrează urme de culoare roşie. Inscripţia votivă (A) e gravată de-a dreptul pe fondul reliefului, între figura zeului şi Cautopates. Alta (B), pe marginea de jos a reliefului, sub scena figurată. În A, înălţimea literelor e între 3—15 cm. : în B, de 20—30 mm.

M. J. Vermaseren, CIMRM, II (1960), p. 365, nr. 2307 a-b ; D. M. Pippidi, St. clasice, XIII, 1971, p. 145, n. 15.

A. Ὥριμο[ς] / πατὴ/ρ ἀνέ/θηκε/ν.

B. Φλ(άουιος) Ὥριμος, Φλ(αουίου) Μακέδονος οἰκονόμος, κατ'ἐπιταγήν, Θεῷ ἀνεικήτῳ Μίτρᾳ ἀνέθηκεν εἰς ἄλσος ἀπόκρυφον.
Εὐφράτῃ εὔχεσθαι ἀγνῶς. Φοῖβος Νικομηδεὺς ἐποίει.

A. „Părintele Horimos a închinat (relieful)".
B. „Flavius Horimos, intendentul lui Flavius Macedo, a închinat (relieful) nebiruitului Mithra, după poruncă, într-o pădure tăinuită. Închinaţi-vă cu evlavie lui Eufrates ! Icoana a săpat-o Phoibos din Nicomedia".

R. 1 : A şi B Ὥριμος (resp. Φλάουιος Ὥριμος), dedicantul reliefului şi al inscripţiilor e, fără îndoială, intendentul-libert al potentatului local Φλ.. Μακέδων, despre care vezi D. M. Pippidi, St. clasice, XIII, 1971, p. 145, n. 16 şi XV, 1973, p. 165—167.

Pentru πατήρ, r. 2 (A), în înţelesul de conducător al unei comunităţi religioase, v. ale mele *Studii ist. rel.*, p. 259 şi urm., cu notele respective ; despre πατήρ în ierarhia mistică mitriacă, K. Latte, *Römische Religionsgeschichte*, p. 352 şi literatura citată.

B r. 1 : κατ' ἐπιταγήν *(ex iussu)*, poruncă primită din partea divinităţii în vis sau în cadrul unei vedenii.

B r. 2 : ἄλσος ἀπόκρυφον. În antichitate, faptul de a închina unei divinităţi oarecare o pădure sau o dumbravă din această pricină socotită sacră — ἱερὸν ἄλσος — n-avea în sine nimic surprinzător (v. exemplele citate în St. clasice XIII, 1971, p. 146, notele 20—24). În schimb, o pădure anevoie accesibilă şi ascunsă de priviri nu poate indica, din partea celor ce-şi aduceau omagiul Zeului nebiruit, decît dorinţa de a se sustrage controlului autorităţilor imperiale şi duşmăniei creştinilor, pînă la o vreme persecutaţi, în a doua jumătate a sec. al IV-lea deveniţi persecutori (cf. *Cod. Theodos.*, XVI 10, 2 ; XVI 10, 6 ; XVI 10, 19, 1—3).

B r. 3 : Εὐφράτης : aci numit nu e, cum socoate Vermaseren *(Mithra, ce dieu inconnu*, p. 32—33), „un petit cours d'eau portant le même nom que le grand Euphrate de Mésopotamie", ci însuşi fluviul-rege (βασιλεὺς ποταμὸς Εὐφράτης)) căruia i se adresau rugi ca fratelui său Nilul şi care, „sfînt" în ochii populaţiilor păgîne ale Asiei Anterioare, va rămîne astfel chiar în tradiţia creştină, care-l pomeneşte printre cele patru mari fluvii ale Paradisului *(Gen.* 2, 10—14 ; cf. P.—A. Février, Riv. di Arch. crist. XXXII, 1956, p. 179—199 şi literatura citată în St. clasice XIII, 1971, p. 147, notele 29—31).

https://biblioteca-digitala.ro

B r. 3 : Φοῖβος Νικομηδεύς. Numele artistului apare aci pentru prima (şi, pînă acum, singura) dată pe un monument antic, din ţara noastră, dar deprinderea sculptorilor sau pictorilor antichităţii de a-şi semna operele expuse într-un lăcaş de cult mitriac nu-i atît de rară cum s-a afirmat îndată după descoperirile de la Tîrgşor (M. Duţescu, St. clasice, VIII, 1966, p. 390). În alt loc am avut prilejul să citez cel puţin două exemple spicuite chiar în vasta culegere a lui Vermaseren (CIMRM, I 46 şi II 2265).

Cît priveşte persoana artistului mîndru de talentul său, e de reţinut împrejurarea că era originar din Nicomedia, oraş cunoscut pentru carierele sale de marmură (ca Synnada, Aphrodisias şi Dokimeion) şi că, sub Imperiu, înflorea acolo o şcoală de sculptură faimoasă în întreaga lume veche (v. L. Robert, *Hellenica*, XI—XII, 1960, p. 35—36).

375

Muz. Constanţa, inv. 33118 *c*. Placă de calcar găsită în acelaşi loc şi în aceleaşi condiţii ca relieful precedent. Dimensiuni : 89,5×52×11 cm. Înălţimea literelor : 30—50 mm.

M. J. Vermaseren, CIMRM, II, 2304.

Φλ(άουιος) Ὥριμος θε[ῷ] ἀνικήτῳ Ῥι-
ΟΡΟ θρᾳ

„Fl(avius) Horimos Zeului nebiruit Rhithra (sic)".

376

Muz. Constanţa, inv. 33118 *d*. Mic altar din piatră calcaroasă, găsit împreună cu cele două piese precedente. Dimensiuni: 33×18—27×17,5×20 cm. Înălţimea literelor : 30—35 mm. Pe slove, urme de culoare roşie.

Vermaseren, CIMRM, II 2309.

Ὥριμος θεῷ C(?) αυτη ΔΧΑΝΩ (sic).

„Horimos zeului . . . . . ."

377

Muz. Constanţa, inv. F 3211. Mic altar de piatră calcaroasă cu cornişe intacte sus şi jos, cu aspect asemenea celui publicat sub numărul 374, cu excepţia faptului că dedicaţia ocupă numai două rînduri. Dimensiuni : 45×34×27 cm. Înălţimea literelor : 25—40 mm. Scrisul stîngaci (mai mult zgîriat) şi incorect.

M. J. Vermaseren, CIMRM, II 2308.

Φλ(άουιος) Ὥριμος θεῷ
[ἀ]νέθηκεν Μ

„Fl(avius) Horimos a închinat altarul zeului M(ithra)".

https://biblioteca-digitala.ro

Despre natura şi rostul ofrandelor descoperite în peştera Adam, v. cele spuse în comentariul la nr. 374 şi, mai pe larg în memoriul intitulat *Sfîrşitul păgînismului în Sciţia Mică* (= *Studii ist. rel.*, p. 284—310). Tot acolo, alte amănunte în legătură cu personalităţile lui Flavius Horimos şi a fostului său patron, Flavius Macedo, precum şi împrejurările precise în care au fost găsite modestele monumente ascunse în „pădurea tăinuită"

CHORA DAGEI

(localizare necunoscută)

378

Altădată în muzeul Histria, inv. 136 A—B [B 1016 — C], astăzi în muzeul Constanţa, inv. 278. Stilp paralelipipedic de calcar gălbui, rupt sus şi jos, vătămat în mai multe locuri ale celor trei feţe scrise cu caractere greceşti şi latine, descoperit între 1928 şi 1935, nu se ştie în ce împrejurări, „în construcţiile bizantine vecine cu templul Afroditei" (dovedit ulterior a fi acel al lui Zeus Polieus). Alte fragmente ale aceluiaşi document au fost identificate mai tîrziu în depozitele şantierului : unele simple aşchii purtînd pe ele abia cîteva litere, altul de mai mari dimensiuni păstrînd trei rînduri de text grec şi constituind la origine, cu multă probabilitate, baza pe care se înălţa inscripţia întreagă. Dimensiunile aproximative ale stîlpului central : 61 × 56,5 × 46,5 cm. Dimensiunile presupusei baze (nr. inv. 314) : 30 × 64 × 48 cm. Înălţimea literelor gravate pe stîlp : 21—25 mm. Înălţimea literelor de pe bază : 20 mm.

Prima ediţie a părţii principale a inscripţiei : Iorgu Stoian, SCIV, II, 1951 (2), p. 137—157. Ediţie nouă, completată şi îmbunătăţită : Dacia, N.S., III, 1959, p. 369—390 (= *Études histriennes*, Bruxelles, 1972, p. 81—108); SEG, XIX 476. Cf. Sc. Lambrino, RÉI., XIII, 1933, p. 23 ; RÉL, XVIII, 1938, p. 27 ; I. I. Russu, SCIV, VI, 1955, p. 83 ; J. şi L. Robert, BÉ, 1958, 341, p. 283—284 ; BÉ, 1961, 426, p. 202—203. Cele două serii de observaţii ale soţilor Robert au contribuit hotărîtor la îmbunătăţirea textului, aşa cum îl reproducem, mai departe, şi rămîn temeiul sigur al oricărei încercări de întregire viitoare.

A (faţa centrală)

[Αὐτοκράτορι Καίσα]-
[ρι Τίτῳ Αἰλίῳ Ἁδρι]-
[ανῷ Ἀντωνείνῳ Εὐσε]-
[βεῖ Σεβαστῷ εὐεργέ]-
[τῃ κ]αὶ σωτῆρι τῆ[ς κώ]-
[μη]ς. Ἐντευξις τῷ κρ[α]-
[τίσ]τῳ ὑπατικῷ Ἰουλ-
[ίῳ Σ]εουήρῳ παρὰ κ[ω]-
[μη]τῶν Χόρα Δάγει. Ἡ-
[μεῖ]ς κατοικοῦντες
[καὶ ἔ]χοντες τὴν κώ-
[μην] παρὰ τὴν δημοσί-
[αν ὁ]δὸν βαρούμεθα
[ταῖ]ς λιτουργίαις καὶ ἀ[ν]-
[γαρεία]ις ὑπηρετοῦν[τ]-
[ες ... το]σοῦτο μὲν ...
- - - - - - - - - - - - - - - - - - - -

https://biblioteca-digitala.ro

B (latura dreaptă)

- - - - - - - - - - - - - - - - - -
. . ριαλ - - - - - - - - - - - - -
. . εν καὶ π - - - - - πολλά-
κις τοῦ ἔτους ὥ[δε ὥσ]-
τε ἡμᾶς μηκέτι δύ-
νασθε ἐξυπηρετεῖν κα-
[θ]ώ[σ]περ καὶ οὐκ ἐξυπη-
ρέτησαν ο[ἱ] ἐκ τοῦ λεγο-
μέν[ο]υ Λαϊκοῦ Πύργου ὅ-
θεν ὡδεύετο αὕτη ἡ δη-
μοσία ὁδὸς τὸ πρῶτον,
οἵτινες μὴ ὑποφέροντες
[τ]άς τε λιτουργίας καὶ τὰς
[ἀ]νγαρείας τῷ τότε χρό-
[ν]ῳ ἐπέδωκαν βυ[β]λε[ί]-
διον Ἀ[ν]τωνίῳ Ἰ[β]ήρ[ῳ . . .]
- - - - - - - - - - - - - - - - - -

C (latura stîngă)

- - - - - - - - - - - - - - - - - -
- - - - - - - - - - - - - - - - - -
. . . . δεόμ[εθα - - - - - - - - -]
[κ]αὶ ἡμεῖς - - - - - [τῆς σοῦ]
[ἀσυ]νκρίτου φιλ[ανθρω]-
πίας ἐλέησε ἡμ[ᾶς ἀν]-
[θ]ρώπους πένητ[ας λιτ]-
[ο]υργοὺς καὶ δοῦνα[ι ἡμῖν]
[ὑπο]γραφὴν τοιαύτη[ν καὶ]
[δύ]νασθε ἡμᾶς δι[ά σου]
φιλανθρωπίας κα[ὶ ὑπογρα]-
φῆς καταμένειν [ἐν κώ]-
μῃ καὶ μὴ μετοικ[εῖν εἰς ἕ]-
τερον τόπον. Ὑπ[ογραφὴ ὑπα]-
τικοῦ. *Secundu[m supscri]-*
ptionem Anton[i claris]-
simi (sic) *memoriae [uiri hae]-*
c leg[ati] supscriptio, [munera et]
angarias pra[ebeant].
- - - - - - - - - - - - - - - - - -
Ἐγ[ραψεν . . . . . πρ]ὸ κω-
μητῶν ἐπὶ μ[αγ]ιστράτων
Ἀρτεμιδώρου Ἀρίστωνος
καὶ Μίκκου Γαίου.

A 16: τοῦτο Robb; τοσοῦτο Stoian, Woodhead. — C 5: ἀσυνκρίτου Robb; ἐ (?) κρίτου Stoian, Woodhead. — R. 7 — 8: λιτουργούς Robb; ὑπουργούς Stoian. — R. 9: ὑπογραφήν Robb. — R. 11—12: ὑπογραφῆς Robb. — R. 13—14: εἰς ἕτερον τόπον Robb. — R. 21—22: ἀπ]ὸ κωμητῶν Robb; πρ]ὸ κωμητῶν Stoian, Woodhead.

A. „Împăratului Cezar Titus Aelius Hadrianus Antoninus, Cuviosul, Slăvitul, binefăcătorul şi mîntuitorul comunei noastre. Plîngere adresată prea puternicului consular Iulius Severus din partea sătenilor din Chora Dagei *(sic* !). Noi, locuind şi avîndu-ne aşezarea în preajma drumului public, sîntem împovăraţi de sarcinile şi corvezile la care ne vedem obligaţi a face faţă ... pînă-ntr-atît că ... (aci lacună de patru rînduri).

B. *(alte zece rînduri pierdute)* ... de multe ori pe an, încît nu izbutim să facem faţă slujbelor, aşa cum n-au putut face faţă nici cei din aşa-numitul *Turn al lailor*, de unde pornea altădată acelaşi drum public, şi care din această pricină au înaintat o reclamaţie lui Antonius Hiberus *(din nou o lacună de trei rînduri)*.

C. *(la început lipsesc două rînduri)* ... la fel, tînjim şi noi după neasemuita-ţi dragoste de oameni; îndură-te de noi, oameni sărmani, supuşi la dăjdii, şi dă-ne izvod cu iscălitură, aşa fel ca prin mila şi cu izvodul tău să putem rămîne în satul nostru şi să nu fim nevoiţi să pribegim pe alte meleaguri".

https://biblioteca-digitala.ro

„*După pilda rezoluţiei lui Antonius, bărbat de strălucită amintire, şi potrivit rezoluţiei guvernatorului, vor urma a fi supuşi ştiutelor îndatoriri şi corvezi*".

„ Scris-am ..... din partea sătenilor, în zilele primarilor Artemidoros al lui Ariston şi Mikkos Gaius".

Ţinînd seamă de întinderea fără precedent în antichitate a stăpînirii romane, ca şi de reţeaua de drumuri care lega între ele provinciile cele mai depărtate, era firesc să ne fi rămas din partea autorităţilor imperiale un număr considerabil de documente greceşti şi latine privitoare la administraţia aşa-numitului *cursus publicus*, organizat de Augustus (E. J. Holberg, *Zur Geschichte des cursus publicus*, Uppsala, 1933), ca şi de plîngeri şi reclamaţii din primele veacuri ale erei noastre, de la supuşi din toate provinciile, însoţite de răspunsuri şi încercări de reglementare a traficului, emanînd de la un mare număr de împăraţi şi de guvernatori provinciali. Cu titlu de exemple, dăm aci o listă a principalelor texte de acest fel ajunse pînă la noi, toate *anterioare* plîngerii editate de Stoian, aşa cum a fost de curînd întocmită de Stephen Mitchell, care, împreună cu David French, a avut norocul să descopere în Pisidia cel mai vechi regulament de acest fel, datînd probabil din ultimele zile ale întemeietorului Imperiului şi publicat în primul sau în al doilea an de domnie a lui Tiberiu (JRS, LXVI, 1976, p. 106—131 : *Requisitioned Transport in the Roman Empire. A new Inscription from Pisidia*).

Cu excepţia acestui din urmă document, din care vom da largi extrase la sfîrşitul comentariului ce urmează, lista compilată de Mitchell, în limitele cronologice la care m-am oprit, cuprinde următoarele texte :

1. Edict al lui Germanicus, în Egipt, din anul 19 (A. S. Hunt şi C. C. Edgar, *Selected Papyri*, II, nr. 211);

2. Edict al lui Aemilius Rectus, prefect al Egiptului în anul 42 (Wilcken, *Chrestomathie*, nr. 439);

3. Edict al lui Cn. Vergilius Capito, prefect al Egiptului în anul 48 (H. C. Ewelyn White şi J. H. Oliver, *The Temple of Hibis in the Kargeh Oasis*, II (1938), nr. 1);

4. Edict al lui Claudiu găsit la Tegcea, din anul 49/50 (CIL, III 7251);

5. Scrisoare a lui L. Vinuleius Pataecius, procurator al Traciei sub Vespasian, către thasieni (Dunant-Pouilloux, *Recherches*, II, nr. 186);

6. Extras din unele *mandata* ale lui Domitian către Claudius Athenodoros, procurator al Syriei (IGLS, V, 1928);

7. Scrisoare a lui Plinius către Traian, cu privire la situaţia locuitorilor din Iuliopolis, şi răspunsul împăratului (*Epist.* X, 77—78);

8. Edict al lui M. Petronius Mamertinus, prefect al Egiptului în 133—137 (PSI nr. 446 = Hunt & Edgar, *op. cit.*, nr. 22).

Cronologic, plîngerea pe care o comentăm se situează după edictul lui Petronius Mamertinus, dar lista astfel începută continuă cu multe texte asupra cărora n-am răgazul să mă opresc, restrîngîndu-mi interesul la două documente demult cunoscute şi cu drept cuvînt celebre, amîndouă din provincia Tracia : edictul de întemeiere a emporiului Pizos (IGB, III^2, 1689) şi rescriptul lui Gordianus al III-lea în favoarea locuitorilor

https://biblioteca-digitala.ro

din Scaptopara (IGB, IV 2236). Aceasta mă dispensează de a înșira aci întreaga listă a inscripțiilor și a papirilor compilată de Mitchell cu o acribie exemplară.

Cum era de așteptat, cele mai multe măsuri ale împăraților dintre August și Traian priveau în primul rînd punerea în funcție a serviciului imperial de comunicații în organizarea lui materială (vehicule, animale de tracțiune, popasuri și personal chemat să asigure funcționarea normală a transporturilor); în al doilea rînd, restrîngerea abuzurilor din partea celor îndreptățiți să folosească acest mod de comunicații rapide : guvernatori provinciali și alți funcționari în subordine, trimiși speciali ori senatori în misiune și, nu o dată, prietenii personalităților oficiale, ispitiți să abuzeze de relațiile lor pentru a înfrînge rigorile regulamentului. Din acest punct de vedere, mi se par semnificative scrisorile schimbate între C. Plinius Caecilius Secundus și Traian, în legătură cu scutirea de prestații pe care guvernatorul Bithyniei o cere împăratului pentru locuitorii din Iuliopolis, motivată de sărăcia comunității și de numărul corvezilor la care erau supuși (... *quorum ciuitas cum sit perexigua opera maxima sustinet tantoque grauiores iniurias, quanto et infirmior, petitur*). La această mărinimoasă cerere, Traian răspunde negativ, ca să nu creeze un precedent care ar fi putut deschide calea multor abuzuri, periclitînd funcționarea normală a transporturilor (... *si Iuliopolitanis succurrendum ... putauerimus, onerabimus nos exemplo, plures enim, et quanto infirmiores sunt*). În esență, răspunsul nu diferă de al guvernatorului Iulius Severus la cererea petiționarilor dobrogeni, cărora, în *subscriptio*, li se pune în vedere a se conforma în continuare obligațiilor stabilite de guvernatorii precedenți.

Alte deslușiri de natură a înlesni înțelegerea inscripției se dau în paginile ce urmează, menite a răspunde cîtorva din întrebările de căpetenie pe care le ridică textul.

A

R. 1—5, conjecturale, datează plîngerea din zilele împăratului Antoninus Pius, atribuție desigur corectă, dacă, spre deosebire de Stoian, admitem că guvernatorul Iulius Seuerus, menționat în r. 7—8, nu e T. Statilius Iulius Seuerus, ci L. Iulius Statilius Seuerus, administrator al Moesiei Inferioare în anul 160. Această atribuție fixează totodată și data exactă a plîngerii — anul 160 —, dat fiind că succesiunea lui Iulius Seuerus la administrația provinciei avea să fie preluată începînd din 161 de M. Seruilius Fabianus Maximus (Stein, *Legaten*, 76—77).

R. 6 : ἔντευξις, „cerere, plîngere", la origine adresată suveranilor elenistici, sub Imperiu prezentată guvernatorilor de provincii, ca reprezentanți ai împăratului pe tron (Fr. Preisigke, *Fachwörter der öffentlichen Verwaltungdienstes Ägyptens in den griechischen Papyrusurkunden der ptolemäisch-römischen Zeit*, Göttingen, 1915, p. 77.

R. 7 : v. *supra*, cele spuse la r. 1—5.

R. 9 : Χόρα Δάγει, lecțiunea lui Stoian, reluată cu un punct de întrebare de Woodhead în SEG, XIX 476 : soții Robert se întreabă dacă nu cumva e de citit aci un singur cuvînt : Χορδαγει? — În ambele cazuri numele

https://biblioteca-digitala.ro

apare enigmatic şi, parcă, incomplet, deşi pe piatră se citesc clar literele copiate, urmate de o lacună. Personal, într-un caz şi în celălalt aş aştepta aci un genitiv plural, ca în cazul unei localităţi din preajma Brussei, pomenită într-o inscripţie publicată de Wiegand şi căreia i se zice Δαγουτεινῶν χόρα (AM, XXX, 1915, p. 323, nr. 1, r. 7—8; cf. şi populaţia numită Δαγουτθενοί la Const. Porphyrog., *De thematibus*, 25).

R. 12—13 : Δημοσία ὁδός. În Asia Mică romană, asemenea artere de comunicaţie sînt mai des cunoscute sub numele de βασιλικαί sau λεωφόροι ὁδοί, ca în scrisoarea guvernatorului C. Gabinius Pompeianus către locuitorii oraşului Euhippe din Caria privitoare la o situaţie asemănătoare (L. Robert, *Op. min.*, I, p. 348 urm.). Cît priveşte „drumul public" în preajma căruia îşi aveau aşezarea locuitorii din Χόρα Δαγει, localizarea lui n-ar fi imposibilă, dacă ţinem seamă de reţeaua stradală a Dobrogei romane aşa cum rezultă din studiile lui Tocilescu şi Pârvan, la care au venit să se adauge în zilele noastre descoperiri noi, ca „scutul de la Doura-Europos", al cărui purtător, ostaş în *cohors XX Palmyrenorum sagittariorum*, a crestat pe el, în ordine perfectă, etapele parcurse de-a lungul coastei Mării Negre, de la Mesambria la Istros. Acest document neobişnuit e din prima jumătate a sec. III e.n. (I. Mititelu, BSNR, XXXII, 1943, p. 79—91), dar localităţile notate de ostaş se înşirau pe un drum cu siguranţă mai vechi, dacă ţinem seama de faptul că punerea lui în lucru a putut începe din zilele lui Hadrian, cînd se încheiase prelungirea *viei Egnatia* de la Dyrrachium la Bizanţ (M. P. Charlesworth, *Les routes et le trafic commercial dans l'Empire romain*, Paris, 1938). Dacă presupunerea noastră are cea mai mică şansă să fie adevărată, „drumul public" pe care-l căutăm ar putea fi tocmai această cale, fără să putem afirma între ce etape anume. Altminteri, n-ar putea veni în discuţie decît cealaltă mare arteră de comunicaţie a Dobrogei antice, acea care, pornind de la Marcianopolis, urca spre Nord prin Tropaeum Traiani pînă la Ibida şi Noviodunum (Pârvan, *Ulmetum*, I, p. 576—585; Vulpe, HAD, p. 164—172). Dar cf. şi, mai departe, comentariul la B. 12.

R. 14—15 : λιτουργίαι şi ἀγγαρείαι sînt termeni consacraţi pentru a indica prestaţii şi corvezi (cu vehicule şi animale de tracţiune). Despre cel de-al doilea, se presupune a fi de origine iraniană, dar etimologia nu e sigură (P. Chantraine, DÉ, I, 1968, p. 8).

B

R. 12 : Λαϊκὸς Πύργος, al doilea toponim din documentul nostru care a prilejuit discuţii aprinse, începute de descoperitorul pietrei Scarlat Lambrino (*Mél. Marouzeau*, p. 326, 340, 344). Acesta făcea să derive numele Λαϊκός de la o populaţie de traci-*lai*, a căror prezenţă e bogat atestată în părţile Histriei în sec. II—III e.n., şi-l punea în legătură cu o fortificaţie militară încadrată într-un sistem de apărare a litoralului de felul celui atestat pentru vremea lui Antoninus Pius (mai exact : 154 e.n.) de o inscripţie descoperită în Bulgaria şi publicată de G. Kazarov, în care stă scris că din porunca acestui împărat s-ar fi înălţat de-a lungul coastei *burgos et praesidia ob tutelam prouinciae Thraciae* (Izvestija-Institut, IV, 1926/27, p. 108). Această sugestie, reluată şi dezvoltată în vremea din urmă fără temei serios de Al. Suceveanu, RRH, XIII, 1974, p. 217—258, a fost recent combătută de Em. Doruţiu-Boilă (SCIV,

https://biblioteca-digitala.ro

XXVI, 1975, p. 209—224), care a arătat că măsurile de apărare a Traciei, în mai multe rînduri studiate de învăţaţii bulgari (în ultimă instanţă v. G. Mihailov, Studi Urbinati, XXXV, 1961, p. 5—19), în realitate nu privesc teritoriul Moesiei, unde o seamă de „turnuri" (πύργοι, *turres*), localizate uneori de-a lungul coastei, alteori departe de mare, în teritoriile histrian şi tomitan, nu făceau parte dintr-o reţea de fortificaţii plănuită de autorităţi, ci slujeau ca locuri de refugiu şi de vremelnic adăpost pentru gospodarii din imediata lor apropiere. Ruinele unor asemenea *burgi* — πύργοι sînt cunoscute de pe ţărmul de nord al Mării Negre pînă în Sudul egeic, fără a exclude insulele şi chiar Attica, şi fără să mai vorbim de teritoriile de coastă ale Asiei Mici (P. Grimal, MEFRA, LVI, 1939, p. 28—59; D. P. Dimitrov, *Studia Dečev*, p. 683—701; M. Rostovtzeff, SEHHW, III, p. 1460; J. Pečirka, în *Ricerche C. Barbagallo*, Napoli, 1970, p. 459—477; L. Robert, Gnomon, XLII, 1970, p. 598, n. 8; id., Journal des Savants, 1976, p. 200, n. 185). În aceste condiţii, nici numele Λαϊκός, într-un ţinut locuit de *lai*, populaţie tracă din Sud, a cărei prezenţă în Dobrogea a prilejuit pînă de curînd multe discuţii (v. studiile citate mai sus p. 456), n-ar constitui o problemă, dacă în articolu-i în mai multe rînduri citat, Em. Doruţiu-Boilă n-ar fi propus — după pilda mai multor *uici* din tertioriul histrian cu denumiri formate după numele întemeietorilor respectivi, de cele mai multe ori romani — să se vadă în Λαϊκός, un adjectiv format de la numele proprietarului pe al cărui pămînt s-ar fi înălţat „turnul" în discuţie. Propunerea nu e convingătoare, în măsura în care un antroponim Λαϊκός nu e numai neatestat, dar, după părerea mea, nici posibil.

R. 19: Ἀντώνιος Ἴβηρος. Pe numele-i întreg, M. Antonius Hiberus, calificat drept *grauissimus praeses* (guvernator al Moesiei Inferioare) în scrisoarea din 17.II.201 a împăraţilor Septimius Severus şi Caracalla către locuitorii din Tyras. Poate identic cu consulul din 133 (Ed. Groag, PIR², 1, p. 163; Degrassi, *Fasti*, p. 38), guvernator al Moesiei Inferioare în 138 sau 139 (Stein, *Legaten*, p. 69). Oricum, începînd din 145, locul lui la Dunăre pare să fi fost luat de Tib. Claudius Saturninus.

C

R. 9: ὑπογραφή — lat. *subscriptio*, altfel spus: „rezoluţie, hotărîre"; cf. Preisigke, *op. cit.*, p. 178, s.v.

R. 15—16: *secundum subscriptionem* etc., referire la rezoluţia lui Antonius Hiberus, cu circa 20 de ani mai veche, al cărei conţinut nu-l cunoaştem, dar care în principiu trebuie să fi ordonat respectarea măsurilor fixate o dată pentru totdeauna de cancelaria imperială, evitîndu-se pe cît posibil abuzurile. E ceea ce am văzut că recomandă Traian lui Pliniu în scrisoarea reprodusă mai sus (p. 493), e ceea ce se spune lămurit într-un alt document din aceeaşi categorie amintit înainte, scrisoarea adresată de Domitian lui Claudius Athenodoros, procurator al Syriei, în care împăratul pune în vedere subordonatului său să respecte fără abatere dispoziţiile legale în materie, şi în primul rînd interdicţia ca cineva să pretindă fie şi un singur atelaj cu călcarea dispoziţiilor împărăteşti: ὁδηγόν τε μηδεὶς λάβῃ εἰ μὴ ὁ ἐμὸν ἔχων δίπλωμα ... ἐναποσπωμένω[ν] γὰρ τῶν ἀγροίκων, ἀγεώργητοι μένου[σιν] αἱ χῶραι ... (SEG, XVII, 755, r. 27—30).

https://biblioteca-digitala.ro

Grija împăratului de a nu împovăra provinciile strîmtorate e de altminteri limpede exprimată în rîndurile pe care nu şovăi să le citez pentru a învedera că reputaţia de administrator nevolnic făcută lui Domitian de o istoriografie ostilă e departe de a fi adevărată : βοη[θεῖν] γὰρ δίκαιόν ἐστιν ἀτονούσαις ταῖς ἐπαρχε[ίαις] αἳ μόγις τοῖς ἀναγκαίοις ἐξαρκοῦ⟨σιν⟩ . . . (r. 23—25 ; cf. H. W. Pleket, Mnemosyne, s, IV, XIV, 1961, p. 296—315).

De altă parte, cu riscul de a lungi întrucîtva un comentariu deja amplu, nu scap prilejul de a reproduce cîteva prescripţii esenţiale din documentul bilingv descoperit în ultimul timp la Burdur, în sudul Turciei, la care m-am referit în mai multe rînduri şi care, ca formă, e un edict al guvernatorului Pisidiei Sex. Statidius Strabo Libiscidianus, în cuprinsul căruia se fac referiri ample cu privire la regulile de natură să asigure „poştei imperiale" o funcţionare ireproşabilă.

R. 4 : *ne quis gratuitis uehioulis utatur.*

R. 8 : *Sagalassenos ministerium carrorum decem et mulorum totidem praestare debent ad usus necessarios transeuntium et accipere in singula carra et in singulos schoenos... ab iis qui utentur aeris denos, in mulos autem singulos... et schoenos singulos aeris quaternos...*

R. 13 : *praestare autem debebunt uehicula usque Germasa et Conanam. Neque tamen omnibus huius rei ius erit, sed procuratori principis optimi filioque eius, usu dat[o] usque ad carra decem aut pro singulis carris mulorum trium...* ; *praeterea militantibus et iis qui ex alis prouincis militantes commeabunt ita ut senatori populi Romani non plus quam decem carra aut pro singulis carris muli terni...*

R. 19:... *equiti Romano cuius officio princeps optimus utitur ter carra aut in singula terni muli aut in singulos mulos bini asini dari debebunt.*

Interesul extraselor ce preced abia dacă mai are nevoie să fie subliniat. Ceea ce rezultă din ele, în ansamblu, e pe de o parte grija ca sarcinile impuse sătenilor să nu fie excesive ori gratuite (oricît de modestă ar fi fost retribuţia), pe de alta ca numărul demnitarilor şi, îndeobşte, al călătorilor îndreptăţiţi să solicite ajutoarele îngăduite de regulamente, să fie limitat cu stricteţe.

R. 24 : Pentru μαγιστράτοι, în înţelesul de primari ai satelor tracoromane de pe întinsul Sciţiei Mici, v. mai sus numerele 324, 363 cu comentariile respective.

R. 23 : Μίκκος Γαΐος. Numele Μίκκος (fem. Μίκκα) e grec, format dintr-o rădăcină care înseamnă „mic" (L. Robert, *Noms indigènes*, p. 56—57, cu numeroase exemple din toate părţile Greciei). La Histria chiar, un Μικκαλίων mai sus, în decretul nr. 26 şi un Μίκος, în epigrama funerară nr. 287.

https://biblioteca-digitala.ro

379

Muz. Histria, inv. 76. Fragment dintr-o stelă de calcar rupt sus, la dreapta și jos, descoperit nu se știe cînd și unde. Dimensiuni : 21 × 16 × 15 cm. Înălțimea literelor : 32—36 mm. Scrisul abia citeț. Poate încă din secolul al IV-lea î.e.n.

Inedit.

ΑΠΟ
ΤΟΑ
ΝΗΩ

380

Muz. Histria, inv. 238. Fragment dintr-o placă de marmură ruptă la dreapta și la stînga, găsit nu se știe cînd și în ce împrejurări. După scris, secolul al IV-lea î.e.n.

Inedit.

- - - ΟΘΕΜ - - - - - - -
- - - ΤΟΓΕΝ - - - - -
- - - ΝΗΚΟΣ - - - - -
- - - ΛΗΤΟ - - - - -

381

Muz. Histria, inv. 381. Fragment dintr-o stelă de marmură rupt în toate părțile, găsit în săpăturile din cetate, în campania 1960. Dimensiuni : 15 × 15 × 10 cm. Înălțimea literelor : 12—15 mm. După scris, din sec. III î.e.n.

Inedit.

- - - - - - - - - - - - -
- - - - - - ΔΙΑ
- - - - - ΙΣΧΙΛ
- - - [χ]ρυσοῦς
- - - - - - ΣΤΗΣ
- - - - - - - - - - - - -

Afară de faptul că e vorba de un crîmpei de decret, nu se poate spune nimic despre rîndurile mutilate. În r. 2—3, ar putea fi vorba de o sumă (în stateri de aur) dăruită sau împrumutată obștii : dar și această timidă presupunere e necontrolabilă.

https://biblioteca-digitala.ro

382

Muz. Histria, inv. 475. Aşchie de marmură ruptă sus, jos şi la stînga, găsită în 1914—15 în dărîmăturile din interiorul turnului *E*. Dimensiuni: 12,7 × 8 × 5,4 cm. Înălţimea literelor: 10—15 mm. Sec. III/II î.e.n.

V. Pârvan. *Histria IV*, p. 548. nr. 7.

--------ΝΕΠΙΔ
--------ΚΕΙΚΙΩ
--------ΗΣΥΝ
--------ΕΟ
--------ΙΔΙ

Nici caracterul fragmentului, nici conţinutul lui nu se pot stabili în chip plauzibil. După literele păstrate în r. 1 ((ἐπιδοῦναι, ἐπίδοσις sau altceva din aceeaşi familie de cuvinte), ar putea fi vorba de un decret.

383

Muz. Histria, inv. 363. Fragment de marmură rupt sus şi la stînga, găsit în campania 1959 în dărîmăturile de lîngă turnul mare. Dimensiuni: 15 × 12 × 8 cm. Înălţimea literelor: 10 mm (*iota*: 13 mm). În dreptul rîndurilor 3—4, pe latura dreaptă, *uacat*. Sec. II î.e.n.

Inedit.

----------ΟΜΩΣ
----------ΟΙΣ
----------ΟΝ
----------ΙΘΙ

Caracterul şi conţinutul documentului, nelămurite.

384

Histria. Fragment de epistil de marmură albă, rupt în toate părţile, găsit în dărîmăturile curtinei *a*, astăzi pierdut. Dimensiuni: 16 × 12 × 4 cm. Înălţimea literelor: 20 mm (*omicron*: 15 mm). După scris, din secolul III î.e.n.

V. Pârvan, *Histria VII*, p. 14—15, nr. 7.

-----τοῦ Ἀρ--------
-------ου---------

R. 1: începutul unui patronimic. —R. 2: terminaţie de genitiv masculin,

https://biblioteca-digitala.ro

385

Muz. Histria, inv. 197. Fragment din partea dreaptă a unei stele de marmură albă, găsit între 1916—1922 în dărîmăturile curtinei *d*. Dimensiuni 19 × 17 × 8 cm. Înălţimea literelor : 20 mm *(omicron* : 12 mm). După scris, secolul III î.e.n.

V. Pârvan, *Histria VII*, p. 15—16, nr. 8.

- - - - - - ΙΣ
- - - - - - ΟΙΣ

386

Muz. Histria, inv. 239. Aşchie de marmură ruptă în toate părţile, aflată nu se ştie cînd, nici în ce împrejurări. Dimensiuni : 5,5 × 14,5 × 23 cm. Înălţimea literelor : 10—15 mm. După scris, secolul al III-lea î.e.n.

Inedit.

- - - - δ ήμου - - - - - - - -
[π]ολλού[ς?]

387

Histria, altădată inv. nr. 280, astăzi dispărut. Bilă de marmură cu diametrul de circa 2,5 cm, găsită întîmplător în cursul verii 1953, în iarba de lîngă cabana lucrătorilor. Zgîriate de jur împrejur şi unul sub altul, se citesc cuvintele de mai jos. După scris, din secolele III—II î.e.n.

D. M. Pippidi, SCIV, V, 1954, p. 92, nr. 1.

Εὐκράτης
Ἐπικράτους

"Eucrates, fiul lui Epicrates".

388

Muz. Histria, inv. 161. Fragment dintr-o stelă de marmură rupt în toate părţile, descoperit nu se ştie cînd, nici unde. Dimensiuni : 11,5 × 13 × 5,5 cm. Din cele patru rînduri de text, puţine litere înalte de 8—16 mm. Data : sec. III/II î.e.n.

Inedit.

ΧΟΙΣ
ΑΙΕΚΚΙ
ΥΚΑΙ
ΥΛΓ

https://biblioteca-digitala.ro

389

Histria. Două fragmente dintr-o „cornişă de marmoră care a făcut parte din placajul pereţilor unei odăi", aflate, unul, în 1914—1915, altul, între 1916—1922, în locuri diferite ale cetăţii. Astăzi unul e pierdut (dimensiuni: 15 × 5 cm), celălalt (dimensiuni: 9,7 × 5,4 cm) are numărul de inventar 110. Înălţimea literelor: 10 mm. Cît se poate judeca, cel dintîi ne-a păstrat literele de început ale primelor 7 rînduri; cel de-al doilea, literele de sfîrşit ale unui număr egal de rînduri, fără să se poată spune că e vorba de aceleaşi. După scris, secolele III—II î.e.n.

V. Pârvan, *Histria IV*, p. 552, nr. 11; *Histria VII*, p. 16—17, nr. 9.

ΑΙΙ	ΑΠΟΛΛ
ΡΕΙΔ	ΜΕΝΟΣ
ΘΕΙΚ	ΙΑΣΑ
ΠΟΛ	ΙΤΑ
ΜΕ	///////
ΟΕΙΚ	ΜΟΣ
Γ	ΟΝ

Chiar lectura acestor puţine litere nu-i cu totul sigură. Textul întreg scapă înţelegerii.

390

Histria. Astăzi pierdută. Aşchie dintr-un bloc de marmură găsită în zidul tîrziu dintre curtina *e* şi şanţul cu apă, la adăpostul turnului E şi al turnurilor porţii. Dimensiuni: 25 × 8 × 35 cm. Înălţimea literelor: 30 mm. După scris, secolul II î.e.n.

V. Pârvan, *Histria VII*, p. 20, nr. 12.

ΔΕΙ
ΡΑΜΟ
ΕΤΙΜ

391

Muz. Histria, inv. 376. Fragment de marmură rupt sus, la dreapta şi jos, găsit în cetate nu se ştie unde, nici cînd. Dimensiuni: 17 × 9 × 5 cm. Înălţimea literelor: 13 mm. Sec. II î.e.n.?

Inedit.

ΔΕ
ΜΝΕ
ΗΡΑ

https://biblioteca-digitala.ro

392

Histria. Două fragmente din partea stîngă a unei stele de marmură, a cărei față scrisă era încadrată de două semicoloane canelate, de stil doric, găsite în fața contrafortului drept, extern, al porții celei mari. Dimensiuni: fragmentul superior (inv. 210): 8,5 × 9 × 8, 5 cm, fragmentul inferior: 15 × 12 × 9 cm. Înălțimea literelor: 10 mm. După scris, secolul al II-lea î.e.n.

V. Pârvan, *Histria IV*, p. 553, nr. 13; idem, *Histria VII*, p. 21—22, nr. 12.

Δ ET
Σ ME
N TΩ
X ΔE
ΣTE
ΣKO
ANA
NATA

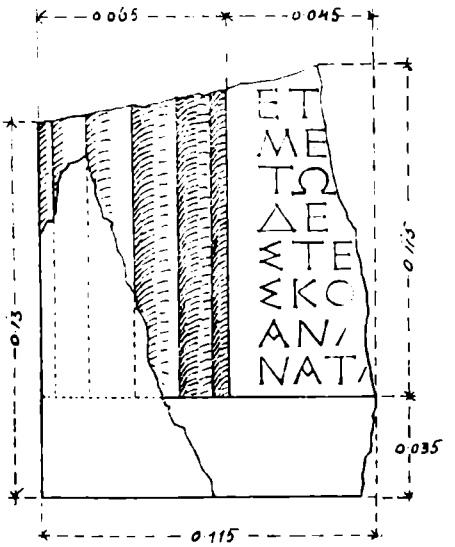

393

Muz. Histria, inv. 180. Fragment dintr-o stelă de marmură albă găsită în dărîmăturile de la basilica bizantină, la SE cetății. Dimensiuni: 15 × 16 × 8 cm. Înălțimea literelor: 11 mm. După scris, secolul II î.e.n.?

V. Pârvan, *Histria VII*, p. 20—21, nr. 13.

- - - - - - - - - - - νεωστ[εί]
- - - - - - Π - - E - - - - - - - -

Pe temeiul adverbului păstrat în r. 1, primul editor se încumeta să afirme că fragmentul ar fi aparținut unei povestiri istorice, politice ori militare. Evident, presupunerea e gratuită.

394

Muz. Histria, inv. 96. Fragment dintr-o lespede de marmură ruptă sus și la stînga, găsit nu se știe cînd, nici unde. Dimensiuni: 25 × 23 × 4,5 cm. Sub cele două rînduri ale textului, larg spațiu alb. Litere „apicate". Secolele II—I î.e.n.?

Inedit.

- - - EXOI - - - - - - -
ΠΑΣΙΝ

https://biblioteca-digitala.ro

395

Muz. Histria, inv. 214. Fragment dintr-o stelă de marmură ruptă peste tot; găsit între 1923—1924 în dărîmăturile curtinei *f*. Dimensiuni: 8 × 6,5 × 11,5 cm. Înălţimea literelor: 9—11 mm. Secolul I î.e.n.?

V. Pârvan, Dacia, II, 1925, p. 211, nr. 13.

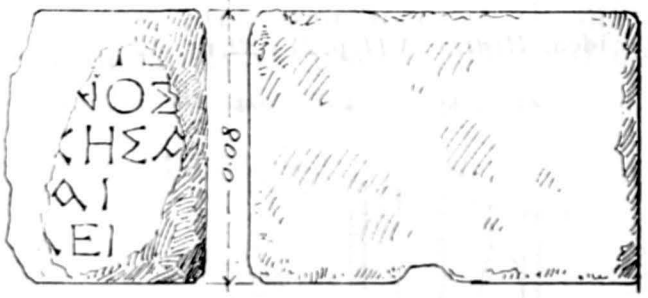

- - - - - - - - I - - - - - - -
- - - - - - NOΣ - - - - - - - - - -
- - - - - KHΣA - - - - - - - - - -
- - - - - AI - - - - - - - - - -
- - - - - EI - - - - - - - - - -

396

Muz. Histria, inv. 367. Fragment de marmură rupt la stînga, la dreapta şi jos, găsit în sectorul casei romane tîrzii, în campania 1957. Dimensiuni: 7 × 10 × 3 cm. Înălţimea literelor: r. 1: 25 mm; r. 2—3: 12 mm. Sec. I î.e.n.—I e.n.

Inedit.

Ἀγα[θῆι τύχηι]
- - - - - KAIM - - - - - - - -
- - - - - KI - - - - - -

397

Muz. Histria, inv. 426. Fragment de marmură rupt în toate părţile, descoperit nu se ştie cînd, nici unde, într-una din ultimele campanii. Dimensiuni: 15 × 22 × 23 cm. Înălţimea literelor: 12—14 mm. Secolele I î.e.n.—I e.n.

Inedit.

- - - - - - - KYΘINOΣ ΔHI - - - - - - - - -
- - - - - - - - - - - - MEΓA - - - - - - - - - - -

Despre caracterul şi cuprinsul inscripţiei, nici o presupunere nu e permisă.

398

Histria. Bloc de marmură încastrat în paramentul exterior al turnului *A*. Latura stîngă păstrată întreagă, celelalte ştirbite, iar suprafaţa scrisă ştearsă prin frecare. Dimensiuni: 160 × 62 × 60 cm. Înălţimea literelor: 40 mm. Secolul al II-lea e.n.

Inedit.

https://biblioteca-digitala.ro

'ΕΠΟ - - - - - -
ΚΛΟ - - - - - -
ΟΝΕΩ - - - - -
ΒΕΥΟ - - - - -
ΣΤΡ - - - - - -
Σ - - - - - - - -
Υ - - - - - - - -

399

MNA. L 1 702. Fragment de stelă de marmură rupt pretutindeni, descoperit nu se știe unde, între 1928—1941. După scris, secolul al II-lea e.n.?

Inedit.

ΠΑ
ΛΙΠΟ

400

Histria. Astăzi dispărută. Aşchie dintr-o stelă de calcar, ruptă în toate părțile, găsită în dărîmăturile curtinei *f*, între 1923—1925. Înălțimea: 24 cm: alte dimensiuni nu se cunosc. Înălțimea literelor: 5 cm. Secolul al II-lea e.n.

V. Pârvan, Dacia, II, 1925, p. 237, nr. 34.

I
VC
IX

R. 2: *[l?]uc[i]...* Pârvan. — Acelaşi, în r. 3: *[u]ix[it]*.

401

Histria, astăzi pierdută. „Placă subțire de os, lungă de 7,2 cm, lucrată ca o plăsea de cuțit şi prevăzută la cele două capete cu două găuri largi. Pe una din fețe, inscripție alcătuită ornamental din cerculețe cu cîte un punct la mijloc, alcătuind litere corecte şi bine stilizate". Găsită în săpăturile din clădirea termelor romane. După stil, secolul al II-lea e.n.

V. Pârvan, *Histria VII*, p. 54, nr. 45.

ΥΓΙΑ

Cu multă probabilitate, lama era făcută să fie folosită ca strigil.

https://biblioteca-digitala.ro

402

Muz. Histria, inv. 241. Fragment de marmură de formă vag triunghiulară, rupt în toate părţile, descoperit nu se ştie cînd, nici unde. Dimensiuni: 14 × 7,5 × 17 cm. Înălţimea literelor: 38 mm. Sec. II e.n.

Inedit.

AT
PXH
PE

Afară de faptul că e scris grecește, nu se poate spune nimic despre fragment.

403

Muz. Histria, inv. 80. Fragment dintr-o stelă de calcar cu fronton împodobit cu motive vegetale, rupt la stînga şi jos, găsit nu se ştie cînd, nici unde. Dimensiuni: 10 × 27 × 12 cm. Din textul săpat pe partea din stelă, astăzi pierdută, nu s-a păstrat nimic. Abia în colţul de sus al frontonului, dintr-un text şi el mutilat, se citeşte un singur nume propriu. După scris şi ornamentaţie, sec. II—III e.n.

Inedit.

Τ - - - -
Αὐρηλίου

Cu multă probabilitate, fragmentul e dintr-o piatră funerară.

404

Muz. Histria, inv. 477. Fragment dintr-o stelă de calcar, înalt de 16 cm, găsit în dărîmăturile curtinei *g*. Înălţimea literelor: 42—45 mm. Ligaturi. Secolul al III-lea e.n.

V. Pârvan, Dacia, II, 1925, p. 238, nr. 37.

IB
V
ET

405

Muz. Histria, inv. 183. Aşchie dintr-o stelă de calcar ruptă în toate părţile, găsită în dărîmăturile curtinei *f*, într-una din campaniile 1923—1925. Dimensiuni: 33 × 23 cm. Înălţimea literelor: 73—75 mm. Secolele II—III e.n.

https://biblioteca-digitala.ro

V. Pârvan, Dacia, II, 1925, p. 237—238, nr. 35.

VS
RI *uix[it?]*

406

Histria. În dărîmăturile curtinei *i*, între 1923—1925. Astăzi pierdut. Fragment dintr-o lespede de calcar, rupt în toate părţile. Înălţimea: 14,8 cm; celelalte dimensiuni necunoscute. Înălţimea literelor: 6 cm. În r. 2, ligatură. Secolele II—III e.n.

V. Pârvan, Dacia, II, 1925, p. 238, nr. 36.

E
ET TI
B

R. 3: Pârvan: în loc de B, poate R.

407

Muz. Histria, inv. 166. Aşchie dintr-o stelă de marmură, ruptă în toate părţile. Dimensiuni: 16,5 × 5 × 5 cm. Resturi din şapte rînduri de text. Înălţimea literelor: 11—13 mm. Secolele II—III e.n.

Inedit.

O
TO
MIH
ΛOY
YΣIO
ΩPO
IT

408

Muz. Histria, inv. 281. Fragment dintr-o stelă de marmură rupt la stînga şi jos, descoperit în Zona sacră în campania 1952. Dimensiuni: 16 × 13 × 10 cm. Înălţimea literelor, în cea mai mare parte şterse: 8—9 mm. Nu se poate stabili nici numărul exact al rîndurilor, nici cuprinsul lor, cu excepţia cîte unui cuvînt izolat.

Inedit.

ΟΛΛΩ
/////////
/////////
Π//////
Γ - - - - ΑΝΟΥ
Σ - - ΑΠΕ - - Ο
φυλή - - -

https://biblioteca-digitala.ro

409

Muz. Histria, inv. 299. Fragment de marmură descoperit în sectorul casei romane tîrzii, în campania 1954. Dimensiuni: 12 × 16 × 36. Înălţimea literelor: 10 mm *(omicron* numai 5 mm). Sec. II e.n.?

Inedit.

ΤΑΠΟ
ΓΚΗΝ

Poate bază de statuetă, reintrebuinţată pentru a face din ea un vas.

410

Muz. Histria, inv. 82. Fragment dintr-o stelă de marmură, rupt în toate părţile, (aproape rotund), găsit nu se ştie cînd, în săpăturile din sectorul T. Dimensiuni: 14 × 15 × 3 cm. Înălţimea literelor: 30 mm. După scris, sec. III/II î.e.n.

Inedit.

ΟΔ
ΙΑΤ,
ΤΩ

Caracterul şi cuprinsul stelei nu se pot preciza. Scrisul e *stoichedon*.

411

Muz. Histria, inv. 352. Fragment dintr-un bloc de calcar rupt sus, jos şi la dreapta, găsit în sectorul casei romane tîrzii, în campania 1958. Dimensiuni: 37 × 16 14 cm. Înălţimea literelor: 40 mm. La stînga, cîmpul scris mărginit de un chenar. Sec. III e.n.

Inedit.

ΗΙ
////
////
CΩΙΙC
ΚΛΩΣ
ΕΠ

Nici o vorbă nu mi se pare susceptibilă de întregire.

412

Muz. Histria, inv. 95. Fragment triunghiular dintr-o stelă de calcar rupt sus, la stînga şi la dreapta, descoperit în cetate, nu se ştie în ce împrejurări. Dimensiuni: 15 × 10 × 4,5 cm. Înălţimea literelor: 18 mm. Sec. II/IIIe.n.

https://biblioteca-digitala.ro

Inedit.

A
YPA
OCTA
YCTHNA

Despre caracterul şi conţinutul inscripţiei nu se poate spune nimic. Poate la începutul r. 4 ar fi de citit : [μ]ύστην sau [ἀρχιμ]ύστην?

413

Muz. Histria, inv. 110. Fragment de calcar rupt în toate părţile, găsit nu se ştie cînd, nici unde. Dimensiuni : 25 × 40 × 18 cm. Textul redus la două rînduri, superficial gravate. Înălţimea literelor : 28—30 mm. Data : secolul al III-lea e.n.?

Inedit.

ANAΣT
HMEIΣ ...(Y?)

414

Muz. Histria, inv. 428. Aşchie dintr-o stelă de calcar ruptă peste tot, descoperită nu se ştie cînd şi în ce împrejurări. Dimensiuni : 12 × 17 × 2 cm. Din cele două rînduri de text, abia puţine litere, înalte de 26—40 mm. Secolul al III-lea e.n.

Inedit.

ET SVP
AE.E?

415

Muz. Histria, inv. 420. Fragment de marmură rupt în toate părţile, găsit în Zona sacră în campania 1971. Dimensiuni : 16 × 27 × 7 cm. Înălţimea literelor : 30 mm. *Omega* şi *my* cursive, sigma dreptunghiular. Sec. III e.n.

Inedit.

PAC
CTPA
[φυλὴ] Ῥωμαίω[ν]
πρώτη

Nimic despre rîndurile 1—2; 3 şi 4 susceptibile de întregiri nesigure. Astfel, în r. 3, ar putea fi pomenit *tribul romanilor*.

416

Muz. Histria, inv. 431. Fragment dintr-o stelă de marmură cu chenar la dreapta, rupt în toate părţile, aflat în dărîmăturile din turnul mare în campania 1961. Dimensiuni : 15 × 11 × 3 cm. Înălţimea literelor : 15—18 mm. *Sigma* dreptunghiular, ligaturi. După scris, sec. III e.n.

https://biblioteca-digitala.ro

Inedit.

- - - - Y - - - -
- - ΣΕΜΑ - - ΣΕΛΛΑ
- - ΕΜΙ
- - - ΥΙΕΡΙ
- - - ΟΥΕ

417

Muz. Histria, inv. 190. Fragment al unei stele de calcar rupt sus, jos şi la dreapta, descoperit nu se ştie cînd, nici unde. Dimensiuni: 9 × 12 × 8,5 cm. Textul comportă cinci rînduri şi urme din alte două. Înălţimea literelor: 12 mm. După scris, secolul al III-lea e.n.

Inedit.

Α - - - - - -
ΤΡΙΟ - - - - - - -
ΜΙΟΕΜ
ΛΕΜΕΙ?
ΜΩΝΕΓ
ΝΟΙΕ

418

Muz. Histria, inv. 133. Lespede de marmură ruptă pretutindeni, descoperită în cetate nu se ştie în ce împrejurări. Dimensiuni: 72 × 30 × 18 cm. Înălţimea literelor: 30—40 mm. Jumătatea dreaptă a r. 7 şi cele 2 rînduri următoare martelate conştiincios.

Inedit.

SFVNI)
TISRES
RRAEM
ORIPI
MOINDI
MEDNEP
OCLE //////

Măcar că niciodată publicată înainte, piatra a făcut obiectul unei încercări de restituire parţială din partea lui I. I. Russu (Transilvania, VI, 1977, p. 9), care în r. 1—2 citeşte: *[?muro]s fund[amen]tis res[tituit]*, iar în r. 7: *[Di]oclet*?, adăugînd comentariul: „poate fi inscripţie de clădire din vremea şi cu numele împăratului Diocletianus".

Tentativa nu mi se pare îndreptăţită nici de textul întregit (în r. 1 am fi aşteptat: *[muro]s a fundamentis res[tituit]*, nici de formularul inscripţiilor monumentale în genere, potrivit căruia numele ctitorului (aci, chipurile, Diocletianus) ar fi trebuit să stea în fruntea textului. Afară de aceasta, după o regulă care nu cunoaşte excepţii, la Histria inscripţiile monumentale sînt bilingve, redactate concis şi gravate cu caractere monumentale. În aceste condiţii, prefer să mă abţin de la ipoteze hazardate.

https://biblioteca-digitala.ro

419

Muz. Histria, inv. 334. Fragment dintr-un bloc de calcar rupt în toate părțile, descoperit nu se știe în ce loc, înainte de 1941. Dimensiuni: 25 × 30 × 30 cm. Înălțimea literelor: 25 mm. Sec. III e.n.

Inedit.

OC
NA
PEX

Funerară? În acest caz r. 3 s-ar putea eventual întregi: [χαῖ]ρε. Χ[αῖρε καὶ σὺ παροδεῖτα].

420

Muz. Histria, inv. 149 [A 64]. Fragment dintr-o stelă de calcar rupt în toate părțile. Dimensiuni: 24 × 21 × 9 cm. Din cele trei rînduri de text, puține litere înalte de 47 mm. După scris, din secolul al III-lea e.n.

Inedit.

GINVV
IETEIRI
PBVS

421

Muz. Histria, inv. 75 [D 430]. Fragment neregulat dintr-o stelă de calcar, rupt la dreapta, sus și jos, găsit nu se știe unde, nici cînd, înainte de 1941. Dimensiuni: 33×16×26 cm. Litere zgîriate, abia citețe. După scris, secolul al III-lea e.n.?

Inedit.

NIAM
ΕΘΗΚ
ΑΤΟΚ
ΑΝΩ
ΗΑΡΟ

Nici un singur cuvînt susceptibil de o întregire sigură.

https://biblioteca-digitala.ro

422

Muz. Histria, inv. 434. Fragment dintr-o placă de marmură rupt sus, jos şi la dreapta, descoperit în cetate nu se ştie unde, nici cînd. Dimensiuni : 21 × 12 × 7,5 cm. Înălţimea literelor : 10—12 mm. Sub text, *uacat*.

Inedit.

ΙΑΛ
Α Υ
ΛΗΝΑ
ΙΕΡΩ
ΜΑ Δ

După puţinele litere din r. 4, o legătură a inscripţiei cu un fapt de viaţă religioasă apare posibilă.

423

Muz. Histria, inv. 142. Aşchie de marmură ruptă în toate părţile, aflată în Zona sacră în cursul lucrărilor de dezvelire a templului lui Zeus. Dimensiuni : 15 × 13 × 3 cm. Înălţimea literelor : 25 mm.

D. M. Pippidi, *Histria I*, p. 552, nr. 28.

ΕΝΙ
Ο Σ

În prima ediţie exprimam bănuiala că ar fi vorba de o inscripţie funerară. Astăzi, o altă interpretare mi se pare şi ea posibilă.

424

Histria, astăzi pierdut. Fragment dintr-un altar de piatră nisipoasă, rupt în toate părţile, găsit în dărîmăturile curtinei *e*, într-una din campaniile 1916—1922. Dimensiuni : 30 × 40 × 12,5 cm. Înălţimea literelor : 55—60 mm. După scris, din secolele II—III e.n.

V. Pârvan, *Histria VII*, p. 84, nr. 55.

LLO
DIANOS
MAGIS
CON

R. 2 şi 3, Pârvan : *[Clau]diano — magis[tratis]*.

https://biblioteca-digitala.ro

După presupunerea primului editor, poate un fragment de altar votiv adus din teritoriul rural, ca atîtea altele refolosite în zidul de incintă. Un indiciu revelator în acest sens ar putea fi cuvîntul *magis[tri]* sau *magis[tris]* din r. 3, dar nici citirea nu e sigură, nici felul cum termenul s-ar putea insera într-un formular.

425

Muz. Histria, inv. 429. Fragment de marmură rupt în toate părţile, găsit în săpăturile din Zona sacră în campania 1966. Dimensiuni: 8 × 4,5 × 6 cm. Înălţimea literelor : 16 × 18 mm.

Inedit.

ΚΑ
ΥΣ
ΗΣ
ΙΛ

426

Muz. Histria, inv. 178. Soclul prost păstrat al unei statuete din care nu ne-a rămas nimic, găsit nu se ştie cînd şi unde în săpăturile din cetate. Dimensiuni : 11,5 × 12 × 12 cm. Înălţimea literelor : 20 mm. După scris, sec. III e.n.

Inedit.

ΧΗΝΥΠΕ

427

Muz. Histria, inv. 423. Fragment de marmură întreg pe trei părţi, rupt sus. Dimensiuni : 28 × 29 × 8 cm. Sub cele două rînduri de text, *uacat*. Înălţimea literelor : cu *apices*, 10—15 mm *(omicron* mai mic).

Inedit.

ΠΑΤΡΟ - - - - -
Κεῖμαι

Fără îndoială, piatra de mormînt e din sec. I î.e.n. — I e.n.

428

Muz. Histria, inv. 129. Fragment al unei arhitrave de calcar, rupt la ambele extremităţi. Dimensiuni : 58 × 25 × 18 cm. Înălţimea literelor : 95 mm. Sec. II e.n.

Inedit.

- - - ΝΗΑΡΧΙΛ - - -

https://biblioteca-digitala.ro

429

Histria. Între blocurile din rindul de jos al paramentului curtinei *b*. Bloc de calcar înalt de 41, lat de 35 cm. Înălţimea literelor: 50 mm. După scris, sec. IV î.e.n.

V. Pârvan, Dacia II, 1925, p. 200, nr. 4.

- - - - - γυνή

Funerară. Numele defunctei şi al soţului s-au pierdut.

430

MNA, dos. 1914, 182. Inscripţie greacă, găsită la Caraharman, astăzi dispărută. Dimensiuni: 52 × 29 × 29 cm. Sec. III e.n.

Inedit.

ΤΕΒΙ
ΛΙΟΔΙ
ΑΓΗΓ
ΠΟΥ

https://biblioteca-digitala.ro

APENDICE

APPENDIX

Cum s-a arătat în Cuvîntul introductiv *(supra*, p. 12), săpăturile de la Histria au scos la iveală de-a lungul anilor un mare număr de fragmente informe ca aspect și reduse la puține litere — latinești ori grecești. Din aceste *membra disiecta*, o parte, cea mai puțin lamentabilă, s-a reprodus în secțiunea imediat precedentă a acestei lucrări, fără încercări de întregire și fără comentarii la dispoziția epigrafiștilor de mîine și în așteptarea unor eventuale descoperiri lămuritoare. Aci se înșiră doar numerele fragmentelor ininteligibile și insanabile, a căror reproducere, fie și sumară, ar fi însemnat o neiertată risipă de timp și de hîrtie. Numerele sînt ale catalogului Muzeului Histria, sporite cu trimiterea la cîteva fragmente astăzi pierdute, dar publicate la vremea descoperirii lor de Pârvan sau de alți editori.

Muz. Histria, inv. 36, 66, 79 A, 102, 115, 120, 125, 163, 167, 171, 173, 176, 177, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 195, 196, 198, 199, 201, 202, 203, 205, 206, 207, 208, 210, 211, 213, 215, 216, 217, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 227, 228, 229, 231, 232, 233, 234, 236, 240, 243, 244, 245, 246, 248, 249, 250, 252, 256, 271, 272, 276, 278, 289, 296, 308, 309, 310, 311, 313, 314, 316, 317, 319, 322, 323, 324, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 335, 337, 353, 355, 361, 362, 365, 366, 368, 372, 373, 374, 377, 382, 385, 388, 402, 404, 410, 421, 427, 430, 435, 441, 442, 444, 445, 449.

MNA 702, 901. — *Histria IV*, 40, 50, 61, 61 a. — *Histria VII*, 14, 41 a. — Dacia II, p. 211, nr. 14; p. 241, nr. 40. — SCIV V, p. 93, nr. 4.

https://biblioteca-digitala.ro

TABLA DE CONCORDANȚĂ

COMPARATIO NVMERORVM

	ISM I
AA	
1915, col. 247	357
AEM	
VI, p. 36, nr. 78	54
VI, p. 38, nr. 79	353
VIII, p. 24, nr. 62	356
VIII, p. 52, nr. 1	352
XI, p. 36, nr. 40	371
XI, p. 38, nr. 43	144
XI, p. 62, nr. 123	336
XI, p. 69, nr. 142	363
XII, p. 66, nr. 141	65
XIV, p. 20, nr. 47	317
XIV, p. 20, nr. 46	350
XIV, p. 21, nr. 48	318
XIV, p. 22, nr. 49	322
XVII, p. 86, nr. 10	368
XVII, p. 87, nr. 11	373
XVII, p. 88, nr. 12	333
XIX, p. 92, nr. 35	338
AICA	
XL, p. 92, nr. 101	180
XL, p. 93, nr. 102	109
BCH	
LXXXIII, p. 455	145
LXXXIV, p. 434	207
LXXXIV, p. 438	98
BCMI	
II, p. 43	323
III, p. 95	249
IV, p. 106	143
CIL III	
7525	365
CMIRM II	
nr. 2307 a-b	374
nr. 2304	375
nr. 2308	376
nr. 2309	377
DACIA II, 1925	
p. 122, nr. 3	24
p. 199, nr. 1	239
p. 200, nr. 3	252
p. 201, nr. 5	248
p. 201, nr. 6	242
p. 203, nr. 7	62
p. 204, nr. 8	23
p. 205, nr. 9	28
p. 208, nr. 10	44
p. 209, nr. 11	175
p. 210, nr. 12	33
p. 211, nr. 13	395

	ISM I
DACIA II, 1925	
p. 211, nr. 15—16	149
p. 213, nr. 17	155
p. 214, nr. 18	325
p. 217, nr. 19	164
p. 221, nr. 22	281
p. 222, nr. 23	282
p. 223, nr. 24	276
p. 225, nr. 25	283
p. 228, nr. 26	337
p. 230, nr. 28	280
p. 231, nr. 29	271
p. 232, nr. 30	291
p. 237, nr. 33	300
p. 237, nr. 34	400
p. 237, nr. 35	405
p. 238, nr. 36	406
p. 238, nr. 37	404
p. 238, nr. 38	307
p. 240, nr. 39	299
p. 241, nr. 41	343
p. 244, nr. 42	95
p. 246, nr. 43	347
p. 318, nr. 31	137
DACIA, III/IV	
p. 391, nr. 1	170
p. 398, nr. 2	62
p. 400, nr. 3	20
p. 407, nr. 5	83
p. 408, nr. 6	306
p. 409, nr. 7	348
DACIA, nouv. série	
II, p. 325	141
III, p. 235	64
III, p. 369	378
III, p. 394, nr. 2	203
III, p. 400, nr. 5	199
IV, p. 273	57
V, p. 305	19
XIV, p. 397	167
XXIV, p. 275	108
EPIGRAPHICA, C-ța	
p. 11, nr. 1	102
p. 14, nr. 2	103
p. 19, nr. 6	236
HISTRIA I	
p. 476, nr. 1	1
p. 487, nr. 2	9
p. 494, nr. 3	6
p. 498, nr. 4	18

https://biblioteca-digitala.ro

HISTRIA I	ISM I
p. 503, nr. 5	47
p. 504, nr. 6	48
p. 505, nr. 7	30
p. 508, nr. 8	55
p. 511, nr. 9	146
p. 513, nr. 10	72
p. 514, nr. 11	168
p. 519, nr. 12	309
p. 521, nr. 13	34
p. 523, nr. 14	53
p. 530, nr. 16	90
p. 533, nr. 17	99
p. 538, nr. 18	40
p. 540, nr. 19	45
p. 542, nr. 20	81
p. 545, nr. 21	84
p. 546, nr. 22	198
p. 548, nr. 23	225
p. 549, nr. 24	220
p. 550, nr. 25	223
p. 550, nr. 26	257
p. 551, nr. 27	247
p. 552, nr. 28	423
p. 552, nr. 29	217
p. 553, nr. 30	60
p. 556, nr. 31	71
p. 557, nr. 32	184
p. 559, nr. 33	211
p. 562, nr. 34	195
p. 563, nr. 35	183
p. 564, nr. 36	274
HISTRIA IV	
p. 533, nr. 1	169
p. 540, nr. 2	16
p. 543, nr. 4	11
p. 545, nr. 5	70
p. 546, nr. 6	112
p. 548, nr. 7	382
p. 548, nr. 8	156
p. 549, nr. 9	122
p. 550, nr. 10	41
p. 552, nr. 11	389
p. 552, nr. 12	111
p. 553, nr. 13	392
p. 554, nr. 14	66
p. 556, nr. 15	67
p. 558, nr. 16	68
p. 593, nr. 17	165
p. 594, nr. 18	216
p. 595, nr. 19	296
p. 596, nr. 20	193
p. 611, nr. 21	150
p. 612, nr. 22	151
p. 615, nr. 23	152
p. 617, nr. 24	324
p. 621, nr. 25	157
p. 622, nr. 26	138

HISTRIA IV	ISM I
p. 623, nr. 27	178
p. 625, nr. 28	179
p. 631, nr. 29	78
p. 633, nr. 30	360
p. 637, nr. 31	87
p. 641, nr. 32	80
p. 642, nr. 33	88
p. 644, nr. 34	89
p. 647, nr. 35	92
p. 649, nr. 36	91
p. 653, nr. 37	93
p. 655, nr. 38	182
p. 657, nr. 39	94
p. 659, nr. 40	341
p. 660, nr. 41	74
p. 661, nr. 42	253
p. 661, nr. 43	303
p. 664, nr. 44	278
p. 668, nr. 45	302
p. 671, nr. 46	292
p. 675, nr. 47	273
p. 678, nr. 48	297
p. 680, nr. 49	338
p. 682, nr. 50	139
p. 682, nr. 51	115
p. 683, nr. 52	301
p. 684, nr. 53	282
p. 685, nr. 54	308
p. 688, nr. 55	181
p. 693, nr. 57	132
HISTRIA VI	
p. 131, nr. 1	85
p. 132, nr. 4	96
HISTRIA VII	
p. 2, nr. 1	244
p. 3, nr. 2	237
p. 4, nr. 3	110
p. 6, nr. 4	4
p. 9, nr. 5	3
p. 13, nr. 6	62
p. 14, nr. 7	384
p. 15, nr. 8	385
p. 16, nr. 9	389
p. 17, nr. 10	14
p. 17, nr. 11	31
p. 20, nr. 12	390
p. 20, nr. 13	393
p. 22, nr. 15	61
p. 26, nr. 16	56
p. 26, nr. 17	267
p. 38, nr. 37	269
p. 39, nr. 38	201
p. 45, nr. 39	285
p. 47, nr. 40	69
p. 52, nr. 42	214
p. 53, nr. 43	76
p. 54, nr. 45	401

https://biblioteca-digitala.ro

HISTRIA VII	ISM I
p. 55, nr. 46	326
p. 60, nr. 47	150
p. 61, nr. 48	159
p. 62, nr. 49	328
p. 67, nr. 50	330
p. 71, nr. 51	331
p. 74, nr. 52	332
p. 78, nr. 53	351
p. 82, nr. 54	168
p. 84, nr. 55	424
p. 85, nr. 56	129
p. 88, nr. 57	79
p. 89, nr. 58	86
p. 91, nr. 59	229
p. 94, nr. 60	335
p. 96, nr. 61	346
ISTROS	
I, p. 118	334
I, p. 122	58
KLIO	
LII, p. 373	275
MATERIALE	
II, p. 593, nr. 69	367
II, p. 594, nr. 72	354
III, p. 594, nr. 71	366
IX, p. 215	361
Mélanges Marouzeau	
p. 322, nr. 9	344
p. 323, nr. 10	345
Mélanges Michalowski	
p. 619	148
PÂRVAN *Descop. nouă*	
p. 334	369
p. 335	370
PÂRVAN *Ulmetum*	
II, p. 393, nr. 30	219
PIPPIDI *St. ist. rel.*	
p. 239, nr. 3	206
PONTICA	
XI, p. 132	372
RÉL	
XI, p. 458	349
Rev. Ét. roum.	
V—VI, p. 180	15
RRH	
XIV, p. 111	358
ST. CLASICE	ISM I
IV, p. 128, nr. 1	120
p. 131, nr. 2	119
p. 131, nr. 3	173
p. 134, nr. 4	124

ST. CLASICE		ISM I
VI	p. 103	5
VII	p. 181, nr. 1	10
	p. 182, nr. 2	2
	p. 183, nr. 3	21
	p. 185, nr. 4	22
	p. 191, nr. 6	32
	p. 193, nr. 7	49
	p. 297, nr. 1	204
	p. 301, nr. 3	196
	p. 306, nr. 4	82
VIII	p. 45, nr. 1	231
	p. 47, nr. 2	232
	p. 47, nr. 3	235
	p. 47, nr. 4	233
	p. 48, nr. 5	238
	p. 48, nr. 6	251
	p. 48, nr. 7	255
	p. 49, nr. 8	258
	p. 49, nr. 9	270
	p. 50, nr. 10	287
	p. 50, nr. 11	277
	p. 51, nr. 12	288
	p. 51, nr. 13	284
	p. 52, nr. 14	279
	p. 53, nr. 15	304
	p. 54, nr. 16	311
	p. 54, nr. 17	202
	p. 55, nr. 18	205
	p. 55, nr. 19	197
	p. 57, nr. 20	218
	p. 58, nr. 21	319
IX	p. 145	113
	p. 147	114
	p. 153	191
	p. 233, nr. 17	7
X	p. 77	59
XVII	p. 101, nr. 1	46
	p. 102, nr. 2	37
	p. 102, nr. 3	43
	p. 103, nr. 4	135
	p. 104, nr. 5	200
	p. 105, nr. 6	189
	p. 105, nr. 7	234
	p. 107, nr. 8	261
	p. 108, nr. 9	268
	p. 108, nr. 10	298
	p. 109, nr. 11	310
	p. 110, nr. 12	342
XIX	p. 109	97
SCIV		
V	p. 92, nr. 1	387
	p. 92, nr. 2	123
	p. 92, nr. 3	161
	p. 92, nr. 5	163
	p. 93, nr. 6	100
	p. 94, nr. 7	320
	p. 94, nr. 8	171
	p. 95, nr. 9	174
	p. 95, nr. 10	27

https://biblioteca-digitala.ro

SCIV		ISM I
V	p. 96, nr. 12	127
	p. 97, nr. 11	52
	p. 97, nr. 13	128
	p. 97, nr. 15	286
VII	p. 347	26
IX	p. 53	131
	p. 53	133
	p. 54	130
XI	p. 39	8
XII	p. 25	177
XIII	p. 345	121
XIV	p. 78, nr. 1	77
XIX	p. 429, nr. 1	25
	p. 430, nr. 2	29
	p. 432, nr. 3	125
	p. 433, nr. 4	126
	p. 435, nr. 5	134
	p. 436, nr. 6	250
	p. 439, nr. 7	290
XXVI	p. 181	142
SCIVA		
XXXIII,	p. 35, nr. 1	13
	p. 36, nr. 2	36
	p. 36, nr. 3	50
	p. 37, nr. 5	106
	p. 38, nr. 6	107
	p. 38, nr. 8	176
	p. 38, nr. 9	147
	p. 39, nr. 10	73

SCIVA		ISM I
XXXIII		
	p. 39, nr. 11	75
	p. 40, nr. 12	208, 221
	p. 40, nr. 13	212
	p. 41, nr. 14	222
	p. 42, nr. 15	227
	p. 42, nr. 16	246
	p. 43, nr. 17	259
	p. 43, nr. 18	256
	p. 43, nr. 19	254
	p. 43, nr. 20	262
	p. 44, nr. 21	263
	p. 44, nr. 22	264
	p. 44, nr. 23	265
	p. 44, nr. 24	266
	p. 45, nr. 25	245
	p. 45, nr. 26	289
	p. 45, nr. 27	314
ST. CERC.-IAȘI		
II	p. 2, nr. 1	340
	p. 4, nr. 2	327
	p. 5, nr. 3	329
TOCILESCU		
Fouilles		
	p. 206, nr. 31	359
	p. 207, nr. 32	339
	p. 211, nr. 40	321
ΣΤΗΛΗ — KONTOLEON		
	p. 40	105

INEDITE

Numerele : 12, 17, 35, 38, 39, 42, 51, 63, 101, 104, 116, 117, 118, 136, 140, 153, 154, 158, 160, 162, 166, 172, 185, 186, 187, 188, 190, 192, 194, 209, 210, 213, 215, 224, 226, 228, 230, 240, 241, 243, 260, 272, 293, 294, 295, 305, 312, 313, 315 316, 355, 362, 364, 379, 380, 381, 383, 386, 388, 391, 394, 396, 397, 398, 399, 402, 403, 407, 408, 409, 410, 411 ; 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422 425, 426 427, 428, 430,

https://biblioteca-digitala.ro

INDICI

INDICES

I. Nume de persoane în texte greceşti 518
II. Nume de persoane în texte latine 529
III. Nume romane sau de origine romană în texte greceşti 531
IV. Nume trace, microasiatice, iraniene şi altele 531
V. Denumiri geografice 532
VI. Regi şi căpetenii traco-geto-dace 533
VII. Împăraţi romani şi familiile lor 533
VIII. Imperiul roman : administraţie, demnitari civili şi militari, trupe oşteni, flotă 536
IX. Oraşe greceşti : instituţii şi magistraturi, onoruri şi privilegii 538
X. Viaţa religioasă : zei, zeiţe şi epitetele lor. Temple, preoţi, sărbători Împărţiri ale anului 539
XI. Termeni şi expresii notabile 540
XII. Începuturi de inscripţii versificate 544

I. NUME DE PERSOANE ÎN TEXTE GRECEŞTI

Ἄβα Ἑκαταίου 57.4.50
Ἀγα[θήνωρ] Δη[μοχάρους] 241.1—2
Ἀγαθήνωρ Σιμύλου 1.13 ; 46.3
Ἀγαθοκλῆς 4.1—2 ; 7.3
Ἀγαθοκλῆς Ἀντιφίλου 15.3
Ἀγαθοκλῆς Ἡροδώρου 212.11
Ἀγάθων Α . . . 225.11
ΑΓΩΗΓΙ . . . Ἀρτε[μιδώρου] 266.1—2
Ἀδριανός, v. Φλάουιος 211.9
Ἀθηναγόρας Θεοδότου 113
Ἀθηνάδης 208 ; 209.1 ; 222.5
Ἀθηνάδης β'. 212.28
Ἀθηνάδης Αἰσχρίωνος 200.3
Ἀθηνάδης, v. Αἰσχρίων 193 A 107
Ἀθηνάδης Ἀπολλοδώρου 54.2—3
Ἀθηνάδης Δαματρίου 100 A 18
Ἀθηνάδης, v. Δημόφιλος 193 A 90
Ἀθηνάδης β', v. Διογένης 198.2—3
Ἀθηνάδης, v. Διονύσιος 198.8—9
Ἀθηνάδης, v. [Εὐαί]νετος 120.2
Ἀθηνάδης, v. Μένισκος 212.19
Ἀθηνάδης Μ[ονίμου] 211.7
Ἀθηνάδης, v. [Ξανθίπ]πος 190.4
Ἀθηνόδωρος, v. [Ἀπολ]λώνιος 191 A 53
Ἀθηνόδωρος, v. Ἀριστόνεικος 191 B 3
Ἀθηνόδωρος, v. Σαραπίων 191 B 4
Αἰλιανὸς Ἡλι 167.13
Αἰλιανός, v. Αἰμίλιος 197 B 4
Αἰλιανός, v. Αὐρ(ήλιος) 100.15
Αἴλ(ιος) Ἀρτε[μίδω]ρος Διοσκουρίδου 207.10—11
Αἴλ(ιος) Ἀρ[τεμί]δωρος υἱὸς Διοσκουρίδου 193 A 41
Αἴλ(ιος) Ἀ[ρτεμίδωρος Φαιδρίου] 193 A 74
Π. Αἴλιος Γαῦκος 193 B 48
Αἴλιος Δημ[οκράτης] 193 A 102
Αἴλιος Δημοσθένης 193 B 31
[Α]ἴλ(ιος) Διονύσιος Δημοκράτου[ς] 137.14
II. Αἴλιος Ἑκαταῖος 207.14
Αἴλιος Ἐλευθερίων 197 B 13
Π. Αἴλιος Ἑρμερῖνος 100 B 20—21
Αἴλ(ιος) Ἑρμῆς 201 B 13
Αἴλ(ιος) Ἑρμογένης 196.13
Αἴλ(ιος) Εὔτυχος 196.18
Αἴλιος Μαρκιανός 193 B 67
Αἴλιος Μαρτεῖνος 197 B 7
Αἴλιος Μήνιος 193 B 32
Τ. Αἴλιος Μινουκιανός 143.2
Αἴλιος Μοιρόδωρος 193 B 28
Αἴλιος Νεικήρατος 193 B 35
Αἴλιος Νίγερ 196.41 ; 201 A 10
Μ. Αἴλ(ιος) Οὐαλεριανός 207.15
Αἴλ(ιος) Ῥοῦφος 196.19
Αἴλιος Σω . . . 196.3
Αἴλιος Τειμοθῆς 196.12
Π. Αἴλ(ιος) Φαίδριος 207.11
Αἴλ(ιος) Φίρμος 137.17
Αἴλιος Φλᾶβος 193 B 62
Αἰμίλιος Αἰλιανοῦ 197 B 4
Αἰμιλιανός, v. Αὐρ(ήλιος) 137.16
[Αἰσχί]νης Ἀντικράτους 246.3
[Αἰσχί]νης [Χαίρω]νος 252.1—2
Αἰσχρίων 17.3 ; 49.9 ; 67.52 ; 222.6 ; 226.5
[Αἰσχ]ρίων Α . . . 214.7
Αἰσχρίων Ἀρισταγόρου 291.10
Αἰσχρίων Ἀθηνάδου 193 A 107
Αἰσχρίων, v. Ἀθηνάδης 200.3
Αἰσχρίων Ἀριστονείκου 193 A 54

https://biblioteca-digitala.ro

Αἰσχρίων β′ 212.5—
Αἰσχρίων, v. Διονύσιος 193 B 55; 211.11
Αἰσχρίων, v. Ἡρόφαντος 198.5—6
Αἰσχρίων Κορίνθου 196.5
Αἰσχρίων, v. Σατυρίων 193 A 108
Αἰσχρίων β′ Τελέστου 200.1
[Αἰ]σχρίων Χα[ρμίδου] 190.3
Ἀκυλενὸς Λουκίφερ 196.11
[Ἀλέξ]ανδρος 195.7; 196.23; 229.2.4
Ἀλέξα[νδρος] 219.1
Ἀλέξανδρος Ἀρχιδ . . . 225.4
Ἀλέξανδρος Ἡγησαγόρου 126.1—2
Ἀλέξανδρος, v. Ἡγησαγόρας 232.1—2
Ἀλέξανδρος, v. Ἡγή[σ]ανδρος 232
Ἀλέξανδρος Ηλει, v. Αὐρ(ήλιος) 100 A 16
Ἀλέξανδρος, v. Θεόφιλος 196.7
Ἀλέξανδρος, v. Ἰουλία 353.1
Ἀλέξανδρος, v. Ἰουλιανός 196.9
Ἀλέξανδρος, v. Κάστος 193 B 69
Ἀλέξανδρος Λουκίου 197 A 12
Ἀλέξανδρος, v. Μακρείνος 196.8—9
Ἀλεσάνδρα Ἀλεσάνδρου 275.2—3
Ἀλέσανδρος Ἡρακλέωνος 275.4
Ἀμάνδος Ἀρτεμιδώρου, v. Αὐρ(ήλιος) 218.9
[Ἀμει]νίας Φερεκλ[έ]ους 246.2
Ἀμω . . . 227.14
Ἄνα Δημητρίου β′ 191 B 12
. . . Ἀναξιθέμιος 62.3
Ἀναξιμένης Κλειτοφῶντος 212.25
Ἀνδρόνεικος, v. Ῥοῦφος 193 A 98
Ἄνδρων Α . . . 225.10
Ἄνδρων, v. Λιλλεις 218.5
Ἄνδρων Λονγείνου 197 B 6
Ἀνθᾶς, v. Παπίας 196.12; 201 A 21
Ἀνθᾶς, v. Τειμοκλῆς 196.15; 201 A 22
Ἀνθεστηρίος 60.4
Ἀνθρωπίων 191 A 9
Ἀνθρωπίων Μόσχου 191 B 44
Ἀντιάναξ, v. Ἱέρων 109.4—5
Ἀντιγένης, v. Ἀρτεμίδωρος 211.13
Ἀντιγένης, v. Δημήτριος 193 B 75
Ἀντιγένης Φιλίππου 193 A 59
Ἀντικράτης, v. [Αἰσχί]νης 246.3
Ἀντίοχος Ἀσκληπιοδώρου 197 B 9
Ἀντίπατρο . . . 235.2
Ἀντίπατρος Ἀντιπάτρου 193 A 84
Ἀντίφιλος, v. Ἀγαθοκλῆς 15.3
Ἀπατούριος, v. Ἀρισταγόρας 54.1.3—4.53
Ἀπατούριος Δ[ημη]τρίου 193 A 20
Ἀπατούριος, v. Δημήτριος 191 B 50
Ἀπατούριος [Θεοπόμπου] 18.23; 71.2
Ἀπατούριος Παρμενίσκου 20.2
Ἀπελλᾶ[ς] Ἀπελλᾶ 286.1—2
Ἀπελλᾶς, v. [Ἀρτεμίδ]ωρος 185.2
Ἀπελλᾶς, v. Θεόδ[ωρος] 209.2
Ἀπελλᾶς Λυσιμάχου 191 B 28
Ἀπελλᾶς, v. Μόνι[μος] 196.2—3
Ἀπόλλα Ἐλπίου 245.1—2
Ἀπολλινάρις Δολιχεν[ά]ρις 283.2—3
Ἀπολλόδοτος 37.2; 184.2
[Ἀπολλό]δωρος 220.3.4; 243.1
Ἀπολλόδωρος, v. Ἀθηνάδης 54.2—3
Ἀπολλόδωρος, v. Ἀρτεμίδωρος 191 B 16
[Ἀπολ]λόδωρος Διονυσίου 191 A 36
Ἀπολλ[όδωρος] Διοπείθους 259.1—2
Ἀπολλόδωρ[ος], v. Ἡγησαγόρας 193 A 55
Ἀπολλόδωρος Ἡροφ[άντου] 193 A 106
Ἀπολλόδωρος, v. Καλλίστρατος 137.13
Ἀπολλόδωρος, v. Κάρπος 137.12; 193 B 34 207.11—12
Ἀπολλόδωρος Κλειτοφώντος 191 B 9
Ἀπολλωνίδης 124.1; 181.7—8
Ἀπολλωνίδης, v. Βασιλεύς 181.7—8
Ἀπολλων[ί]δης Λυσιμάχου 191 B 23
Ἀπολλωνίδης Μενεχάρμου 204.9—10
Ἀπολλώνιος 110.2; 191 A 18; 229.3
[Ἀπολ]λώνιος Ἀθηνοδώρου 191 A 53
Ἀπολλώνιος Ἀπο[λλ]ωνίου 193 A 29
Ἀπολλώνιος Ἀρτεμιδώρου 200.8
Ἀπολλώνιος Ἀττάλου 219.6
Ἀπολλώνιος Δατειζει 285.1—2
Ἀπολλώνιος Δημο[σθέ]νους 178.2
Ἀπολλώνιος, v. [Ἡφαι]στόδωρος 119.1—2
Ἀπολλώνιος Κλεομβρότου 15.2
Ἀπολλώνιος Μητροβίου 173.1
Ἀπολλώνιος, v. Ξενοχάρης 145.2
Ἀπολλώνιος Πολυαινέτου 191 B 45
Ἀπολλώνιος, v. Ποσειδώνιος 193 A 94
[Ἀπο]λλωνὶς Διογένους 120.1
[Ἀπολλ]ωνὶς Χαρ[μίδου] 172.1
Ἄπουλλος, v. [Χαιρ]έας 193 A 21
Ἀπρωνιανός, v. Σεραπίων 197 A 10
Ἀπτηλᾶς Μενίσκου 191 B 52
Ἀπφία Φιλίππου 291.3
Ἀπφοῦς β′ 196.18
Ἀπφοῦς, v. Διογένης 193 B 71; 211.4
Ἀπφοῦς, v. Κουτίλ[ης] 296.1—2
Ἀραβιανὸς Ἀραβιανοῦ 197 A 5
Ἀρισταγόρας 67.53—54; 68.53; 191 A 51
Ἀρισταγόρας, v. Αἰσχρίων 291.10
Ἀρισταγόρας Ἀπατουρίου 54.1.3—4.53
Ἀρισταγόρας, v. Ἀρτεμᾶς 193 A 13. 63
Ἀρισταγόρας, v. Δημοχάρης 193 A 56
Ἀρισταγόρας, v. Θεοκλῆς 193 B 66
Ἀρισταγόρας Νεικηράτου 191 B 34
Ἀρισταγόρας Πυθοδώρου 191 B 18
Ἀρισταγόρας, v. Χαιρέας 193 A 19
Ἀριστᾶιος 267.1
Ἀριστίδης 99.11
Ἀριστοκλῆς, v. Εὐηνωρπ[ίδης] 251.1—2
Ἀριστοκράτης 191 A 13; 270.1.3
Ἀριστοκράτης Ἀρτεμιδώρου 212.26
Ἀριστοκράτης, v. Αὐρ. Ἀρτεμίδωρος 100 B 16—17
Ἀριστοκράτης, v. Αὐρ. Ἀριστοκράτης Ἀριστοκράτους 100 B 18—19
Ἀριστοκράτη[ς Ἡροδώ]ρου 193 A 33
Ἀριστοκράτης Κλυτοῦ 191 B 43
Ἀριστοκράτης Πολυαινέτου 191 B 46
Ἀριστόλαιος Θεοφίλου 191 B 20; 193 A 15. 91
Ἀριστό[λα]ιος Σατυρίωνος 193 B 72
Ἀριστόμαχος Ἡράκ[ο]ντος 193 A 45
Ἀριστόμαχος, v. Ἡράκων 57.5; 198.7—8
Ἀριστόμαχος, v. Κλέαρχος 8.4—5

https://biblioteca-digitala.ro

'Αριστομένης 31.1 ; 225.13
'Αριστομένης 'Αρτεμᾶ 198.11
'Αριστομένης 'Ε[στ]ιαίου 193 A 83
'Αριστομένης Μηνίου 191 B 48
'Αρίστον . . . 230.3
'Αριστόνεικος 'Αθηνοδώρου 191 B 3
'Αριστόνεικος, v. Αἰσχρίων 193 A 54
'Αριστόνεικος Θεοτείμου 193 A 92
'Αριστόνεικος 'Όσπου 191 B 47
'Αρίστων 303.6
'Αρίστων, v. 'Αρτεμίδωρος 378.C 22
'Αρίστων [Π]αυσανίου 248.1—2
'Αρίστων, v. Πώμη 303.4—5
'Αρίστων Φιλοδήμου 193 A 86
'Αρμοδίου 1.1—2
'Αρ(ρ)ούντιος Φλάμμα 67.8 ; 68.12 ; 69.3
'Αρσίφρων 109.2
'Αρτεμᾶς 'Αρισταγόρου 193 A 13.63
'Αρτεμᾶς, v. 'Αριστομένης 198.11
'Αρτεμᾶς Διοσκουρίδου 344.10
'Αρτεμᾶς, v. M. Οὔλπ(ιος) Δημήτριος 193 A 38
'Αρτεμᾶς, v. Φίλων 193 B 73
'Αρτεμᾶς Φίλ[ωνος] 193 A 101
'Αρτεμίδωρος . . . 56.2 ; 189.7 ; 202.2 ; 226.7 ; 227.8.10 ; 266.2 ; 303.9
'Αρτεμίδωρος, v. ΑΓΩΝΗΓΙ . . . 266.1—2
'Αρτεμίδωρος 'Αντιγένου 211.13
['Αρτεμίδ]ωρος 'Απελ[λᾶ] 185.2
'Αρτεμίδωρος 'Απολλοδώρου 191 B 16
'Αρτεμίδωρος, v. 'Απολλώνιος 200.8
'Αρτεμίδωρος, v. 'Αριστοκράτης 212.26
'Αρτεμίδωρος 'Αριστοκρά[τους], v. Αὐρ(ήλιος) 100 B 16—17
'Αρτεμίδωρος 'Αρίστωνος 378 C 22
'Αρτεμίδωρος, v. Αὐρ(ήλιος) 'Αμάνδος 218.9
'Αρτεμίδωρος, v. Αὐρ(ήλιος) Γρήγορος 100.9—10
'Αρτεμίδωρος, v. Αὐρ(ήλιος) Μαρκιανός 143.8
'Αρτεμίδωρος Γρηγόρου 193 B 65
'Αρτεμίδωρος, v. Δημήτριος 191 B 27
'Αρτεμίδωρος, v. Δημοχάρις 191 B 25
'Αρτεμίδωρος, v. Διοκλῆς 26.6
'Αρτεμίδωρος, v. Διονύσιος 191 B 26
'Αρτεμίδωρος Διονυσίου 363.4—5
'Αρτεμίδωρος, v. Διονύττας 167.15—16
'Αρτεμίδωρος Ε . . . 227.8
'Αρτεμίδωρος, v. 'Ερμόδωρος 196.21—22
'Αρτεμίδωρος Εὐξενίδου 193.9 ; 193 B 59
'Αρτεμίδωρος Εὐξενίδου, v. M. Οὔλπ(ιος) 193 A 76
'Αρτεμίδωρος 'Ηγή[μονος)] 193 A 82
['Αρ]τεμίδωρος ['Ηροδώρου] 193 A 34 ; 193 B 3—4.14 ; 193 B 20—21
'Αρτεμίδωρος, v. Θαλωνίς 109.1
'Αρτεμίδωρος, v. Θεόδωρος 191 B 22
'Αρτεμίδωρ[ος Θεο]δώρου 193 B 27
'Αρτεμίδωρος Θεοκλέος 239.1—2
'Αρτεμίδωρος Καλλιστράτου 212.9
'Αρτεμδίωρος Κάρπου 193 B 60 ; 207.8—9
'Αρτεμίδωρος, v. Κάρπος 180 ; 193 A 40 ; 193 B 8.16—17
'Αρτεμίδωρος Κουραγένους 212.20
'Αρτεμί[δωρος] Μαρκια[νοῦ] 100 A 23
'Αρτεμίδωρος, v. Μειδίας 67.38 ; 68.41
'Αρτεμίδωρος Νουμηνίου 193 B 64
'Αρτεμί[δωρος], v. M. Οὔλπ(ιος) 137.10 ; 207.3—4 ; 208
'Αρτεμίδωρος, v. M. Οὔλ[(πιος) Δημήτριος] 193 A 72
'Αρτεμίδωρος, v. M. Οὔλ[(πιος) Εὐξενίδης] 193 A 72
'Αρτεμίδωρος, v. Πολύτειμος 196.14—15
'Αρτεμίδωρος Πυθοδώρου 191 B 17
'Αρτεμίδωρος, v. Σύμμαχος 212.16
['Α]ρτεμίδωρος 'Υγιαί[νοντος] 219.4
'Αρτεμίδωρος Φαιδρίου, v. Αἴλ(ιος) 193 A 74
'Αρτεμίδωρος Φαίδρου 193 B 36 ; 211.16
"Αρτις 'Ηγησαγόρεω 237.1—3
'Αρχέλαιος Ξενοχάρους 193 B 30
'Αρχέλαος 191. A 49
'Αρχέλαος Διονυσίου 193 B 56
'Αρχέλαος Πυθοδώρου 191 B 19
'Αρχέλοχος, v. Μητρόδωρος 249.1—2
'Αρχέλοχος, v. Πυθοτέλης 8.2—3
'Ασιάρχης Χαρμίδου, v. Αὐρ(ήλιος) 142.5—6
'Ασιατικός, v. Πέδιος 193 A 85
'Ασκληπιάδης 230.5
'Ασκληπιάδης, v. Αὐρ(ήλιος) 'Ολύμπιος 218.7
'Ασκληπιάδης Κλεινίου 212.27
'Ασκληπιάδης Μηνοφίλου 356.1—2.6—7
'Ασκληπιόδωρος, v. 'Αντίοχος 197 B 9
"Ατταλος, v. ['Α]πολλώνιος 219.6
"Αττας Πολυαινέτου 191 B 53
Αὐξησιλεώ 'Ηφαιστοκλέους 240.1—2
Αὐρήλιος 181.5 ; 403
Αὐρ(ήλιος) Αἰλιανὸς Ηλει 100.15
[Αὐ]ρ(ήλιος) Αἰμιλιανός 137.16
Αὐρ(ήλιος) 'Αλέξανδρος Ηλει 100 A 16
Αὐρ(ήλιος) 'Αμάνδος 'Αρτεμιδώρου 218.9
Αὐρ(ήλιος) 'Αρτεμίδωρος 'Αριστοκρά[τους] 100 B 16—17
Αὐρ(ήλιος) 'Αριστοκράτ[ης] 'Αριστοκρά[τους] 100 B 18—19
Αὐρ(ήλιος) 'Ασιάρχης Χαρμίδου 142.5—6
Αὐρ(ήλιος) Βάσσος Χρυσίππ[ου] 141.7
Αὐρ(ήλιος) Βίκτωρ Κάστου 99.10
Αὐρ(ήλιος) Γρήγορος τοῦ 'Αρτεμιδώρου 100.9—10
Αὐρ(ήλιος) Διογένης Τρύφωνος 143.7
Αὐρήλιος) Διονύσιος β' τοῦ 'Εστιαίου 100.7—8
Αὐρ(ήλιος) Διονυσόδωρος 143.11
[Αὐρ(ήλιος) 'Ερμά]φιλος Διονυσίου 143.9
Αὐρ(ήλιος) Ηλει τοῦ Ηλει 100.12
Αὐρ(ήλιος) Μαρκιανὸς 'Αρτεμιδ[ώρου] 143.8
Αὐρ(ήλιος) Μάρκος 283.6
Αὐρ(ήλιος) 'Ολύμπιος 'Ασκληπιάδου 218.7
[Αὐ]ρ(ήλιος) [Πον]τιανὸς Κρα[τίνου] 143.10
Αὐρ(ήλιος) Ποντικὸς Ε . . . 100 B 22
[Αὐ]ρ(ήλιος) Σατουρνεῖλος Ηλει 100 A 17
Αὐρ(ήλιος) Χρη(στός) 230.4

https://biblioteca-digitala.ro

Αὐρ(ήλιος) Χρηστὸς Σευήρου 292.7—8
'Αχιλλᾶς, v. 'Αχιλλεύς 99.9; 100.10—11
'Αχιλλεὺς 'Αχιλλᾶ 99.9; 100.10—11
'Αχιλλεὺ[ς] 'Η . . . 225.3
'Αχιλλεύς, v. ['Ρου]φεῖνα 217.2
'Αχιλλόδωρος Κλειτοφῶντος 191 B 10

Βαλεντεῖνος Κάστου 197 A 1
Βαλέριος 'Ηλίου 197 B 5
Βαρβαρίων Τιτθᾶς 193 A 95
[Β]άρβαρος Τειμύλου 211.5
Βασιλεὺς 'Απολλωνίδου 181.7—8
Βάσσος, v. 'Ιούλ(ιος) 137.15
Βάσσος Νίννου 212.24
Βάσσος Χρυσίππου, v. Αὐρ(ήλιος) 141.7
Βασύλλος Φιλίππου 193 B 57
Βελτίδιος Σάνκτος 204.6—7
Βιάνωρ β' 212.10
Βιάνωρ, v. Διονύσιος 15.1—2
Βιάνωρ 'Εκαταίου 193 B 38
Βιάνωρ Κλεογένους 131.3—5
Βιάνωρ, v. Μηνόδωρος 186
Βίρριος Λέων 143.6
Βρούττιος, v. Λούκιος 197 B 12

Γαῖος, v. Μίκκος 378 C 23
[Γάλ]λος, v. Φλάουιος 193 A 64
Γαῦκος Γαύκου 197 A 16
Γαῦκος, v. Π. Αἴλ(ιος) 193 B 48
Γαῦκος, v. Μακρεῖνος 197 A 7; 201 A 16
Γαῦκος Πρόκλου 196.7
Γεμελλεῖνος, v. 'Ιούλιος 218.6
Γερμάνικος, v. Μ. Οὔλ(πιος) 207.6
Γερμανός 207.20
Γλαυκίας, v. Διογένης 1.15—16; 3.8—9
Γλαυκίας Πολυφήμου 12.2
Γλυκένα, v. 'Ιούλια 292.2
Γλύκων, v.[Πίστ]ος 207.19
Γλύ[κ]ων Γ[λύκωνος] 196.3.8; 201 A 4
Γλύκων, v. Καλανδίων 197 B 3
Γλύκων Πίστου 196.6; 201 A 7
Γρήγορος, v. 'Αρτεμίδωρος 193 B 65
Γρήγορος τοῦ 'Αρτεμιδώρου, v. Αὐρ(ήλιος) 100.9—10
Γρήγορος, v. Δημοχάρης 200.4
Γρήγορος Κάρ[που] 193 A 28
Γρήγορος, v. Πολυαίνετος 200.12
Γύκεια Διονυσίου 114.1

Δαδα[ς] 187.4
Δαδ[α]ς Μηνίου 193 B 26
Δαμάτριος, v. 'Αθηνάδης 100 A 18
Δ[αμά]τριος, v. [Δημή]τριος 100 A 21
Δατειζες, v. 'Απολλώνιος 285.1—2
Δατίζης, v. Δωτοῦς 191 B 51
Δέκμος, v. Φούλβιος 201 B 20
Δέκροιμος, v. Δημοχάρης 212.23
Δημήτριος 67.52.53; 68.52; 191 A 32; 220 A 5; 290.2—3
Δημήτριος β' 191 B 11
Δημήτριος β', v. ''Αν(ν)α 191 B 12
Δημήτριος 'Αντιγένους 193 B 75
Δημήτριος, v. 'Απατούριος 193 A 20
Δημήτριος 'Απατουρίου 191 B 50
Δημήτριος υἱὸς 'Αρτεμᾶ, v. Μ. Οὔλπιος 193 A 38
Δημήτριος 'Αρτεμιδώρου 191 B 27
Δημήτριος 'Αρτεμιδώρου, v. Μ. Οὔλ(πιος) 193 A 73
Δημήτριος β'Δημητρίου 191 B 49
Δημήτριος Δομετιανοῦ 100.13—14
Δη[μήτριος], v. ['Ηρᾶκ]ων 211.1
Δημήτριος, v. Καλλίστρατος 67.38; 68.40—41; 193.8
Δημήτριος Κρατ[εσίππου] 186.1
Δημήτριος, v. Μένισκος 193 A 24
Δημήτριος, v. Μ. Οὔλ(πιος) 207.8
Δημήτριος, v. Οὔλπιος 57.2—3
Δημήτριος, v. Ποντικός 212.18
Δημήτριος Σέξτου, v. Κλαύ(διος) 218.10
Δημῆτ[ρις] . . . 225.15
Δημῆτρις 'Αμο . . . 225.7
[Δημῆ]τρις Δ[αμα]τρίου 100 A 21
Δημ[οκράτης], v. Αἴλιος 193 A 102
Δημοκράτης, v. [Α]ἴλ(ιος) Διονύσιος 137.14
Δημοκράτης Θεαγένου 201 B 17
Δημο[σθένης] 190.1; 195.15; 201 A 9
Δημοσθένης, v. Αἴλ(ιος) 193 B 31
Δημοσθένης, v. 'Απολλώνιος 178.2
Δημο[σθῆ]ς Θεο[γνήτου] 110.1
[Δη]μόφιλ[ος] 192
Δημόφιλος 'Αθηνάδου 193 A 90
Δη[μοχάρης], v. 'Αγα[θένωρ] 241.1—2
Δημοχάρης 'Αρισταγόρου 193 A 56
Δημοχάρης Γρηγόρου 200.4
Δημοχάρης Δεκροίμου 212.23
Δημοχάρις 'Αρτεμιδώρου 191 B 25
Δημοχάρις Ποσιδωνίου 191 B 41
Δημὼ Διοπείθους 250.1—2
Διαγόρας, v. 'Ηρώνυμος 238.1—2
Διογένης 190.5; 191 A 19.20.23.25.44; 194.4; 203.2; 220.2; 223.4
Διογένης 'Αθηνάδου β' 198.2—3
Διογένης, v. ['Απο]λλωνίς 120.1
Διογένης 'Απφοῦ 211.4
Διογένης 'Αριστονείκου 193 B 71
Διογένης τοῦ Γλαυκίου 1.15—16; 3.8—9
Διογένης Διογένους 1.3.10; 2.2; 3.1—2
Διογέ[νης] Διονυσί[ου] 193 A 78
Διογένης Θεοδώρου 57.3—4
Διογένης Θεοφίλου 191 B 54
Διογένης Ζωίλου 167.17—18; 191 B 37; 309.1
Διογένης, v. Ζωίλος 191 B 24
Διογέ[νης] Κάρ[που] 193 A 77; 207.8
Διογένης, v. Μόσχιον 29.8
Διογένης Παπίου 191 B 7
Διογένης Τρύφωνος, v. Αὐρ(ήλιος) 143.7
Διογένης, v. Φλ(άουιος) 100.6
Διογένης Χαιρέου 193 B 53
Διόδωρος Θρασυκλέους 8.3—4
Διόδοτος, v. Πολύστρατος 196.17—18; 201 B 5
Διοκλῆς 191 A 37

https://biblioteca-digitala.ro

Διοκλῆς Ἀρτεμιδώρου 26.6
Διοκλῆς, v. Ζιπας 167.5—6
Διοκλῆς, v. Νουμήνιος 191 B 13
Διομήδης 209.6
Διομήδης Διομήδου 310.1—2
Διονύσιος 10.1—2; 189.8; 202.4.6.; 214.4; 227.15; 265.1
Διονύσιος Ἀθηνάδου 198.8—9
Διονύσιος Αἰσχρίωνος 193 B 55; 211.11
Διονύσιος v. [Ἀπολ]λόδωρος 191 A 36
Διονύσιος, v. Ἀρτεμίδωρος 363.4—5
Διονύσιος Ἀρτεμιδώρου 191 B 26
Διούσιος, v. Ἀρχέλαος 193 B 56
Διονύσιος, v. Αὐρ(ήλιος) Ἑρμάφιλος 143.9
Διονύσιος Βιάνωρος 15.1—2
Διονύσιος, v. Γύκεια 114.1
Διονύσιος Δημοκράτους, v. [Α]ἴλ(ιος) 137.14
Διονύσιος, v. Διογέ[νης] 193 A 78
[Διο]νύσιος [Διονυσίου] 193 A 35.52
Διονύσιος β′ νεωτέρου 191 B 31
Διονύσιος β′τοῦ Ἑστιαίου, v. Αὐρ(ήλιος) 100.7—8
Διονύσιος, v. Διονυσόδωρος 193 A 67
Διονύσιος Διονυσοδ[ώρου] 137.17; 193 A 80
Διονύσιος, v. Ἑστιαῖος 193 A 58
Διονύσιος, v. Εὐξενίδης 193 B 37
Διον[ύσιος], v. [Ἡγ]ήμων 193 A 22
Διονύσιος, v. Ἡρόδωρος 193.10
Διονύσιος Ἡροδώρου 193 A 23
Διονύσιος, v. Θεόγνητος 193 A 88
Διονύσιος Θεοκλέους 191 B 36
Δ[ιο]νύσιος [Ἰ]έρωνος 9.2—3
Διονύσιος Κλειτοφώντος 191 B 8
Διονύσιος Κρατεσίππου 193 A 17
Διονύσιος τοῦ Μενίσκου 125
Διονύσιος Μη[νί]ου 193 A 26
Διονύ[σ]ιος Μοιροδώρου 207.12
Διονύσιος, v. Μοιρώ 125.1
Διονύσιος, v. Μόνιμος 193 A 100
Διονύσιος Μονίμου 193 B 41
Διονύσιος Ὀρθο[κλέους] 219.9
[Διονύ]σιος Π... 100 A 24
Διονύσιος, v. Πίστος 193 A 79
Διονύσιος Σατυρίωνος 361.1—3
Διονύσιος, v. Σιμάδας 364.1—2
Διονύσιος Στρουθίωνος 19.11
Διονύσιος, v. Τέρτις 196.22—23
Διονύσιος Φιλοδήμου νεώτερος 193 B 78
Διονύσιος Φίλ[ωνος] 193 A 105
Διονύσιος Φίλωνος Ὅπληξ 193 B 39
Διονυσόδωρος 67.53; 68.53
Διονυσόδωρος, v. Αὐρ(ήλιος) 143.11
Διονυσόδωρος, v. Διονύσιος 137.17; 193 A 80
Διονυσόδωρος Διονυσίου 193 A 67.96
Διονυσόδωρος, v. Ἱερώνυμος 193 B 50
Διονυσόδωρος, v. Κουσίας 193 A 14
Διονυσόδωρος Κουσίου 193 A 44
Διονυσόδωρος, v. Χαιρήμων 193 B 76
Διονύττας, v. Μάρκος Διονύττας τοῦ Ἀρτεμιδώρου 167.15—16
Διονύττας Πίστου 196.11; 211.15
Διοπείθης, v. Ἀπολλ[όδωρος] 259.1—2
Διοπείθης, v. Δημώ 250.1—2
Διοσκουρίδης, v. Αἴλ(ιος) Ἀρτεμίδωρος 193 A 41; 207.10—11
Διοσκουρίδης, v. Ἀρτεμᾶς 344.10
Διοσκουρίδης Δι... 219.3
Διοσκουρίδης Θεοκλέους 191 B 33
Διοσκουρίδης, v. Θεόπομπος 193 B 68
Διοσκουρίδης Παπίου 191 B 40
Διοσκουρίδης, v. Ποσειδώνιος 193 B 29
Διοσκουρίδης Στρουθίωνος 12.3—4.14—15
Διόφαντος Δρυίτης 234.2.4—5
Διοχάρης 17.3
Δίων, v. Ἑστιαῖος 193 A 47
Δομετιανός, v. Δημήτριος 100.13—14
Δομετιανός, v. Κοκκείος 167.11—12
Δομέτιος Λου[κίου] 201 A 11
Δομέτις Λουκίου 196.18—19
Δορύφορος, v. Καλλέας 196.13—14
Δωτους Δατιζει 191 B 51

Ἑκαταῖος 226.4
[Ἑκα]ταῖος Ἀ... 214.6
Ἑκαταῖος, v. Ἄβα 57.4.50
Ἑκαταῖος, v. Π. Αἴλιος 207.14
Ἑκαταῖος, v. Βιάνωρ 193 B 38
Ἑκαταῖος Εὐξενίδου 57.4
Ἐλευθερίων, v. Αἴλιος 197 B 13
Ἔλπιος, v. Ἀπόλλα 245.1—2
Ἐπαφρόδειτος 201 B 3
Ἐπικράτης, v. Εὐκράτης 387
Ἐκπικράτης Νικοβούλου 65.7.26
Ἐρέννιος Κλειτοφῶντος 212.17
Ἑρμάφιλος Διονυσίου, v. Αὐρ(ήλιος) 143.9
Ἑρμερί[νος], v. Πόπλιος Αἴλιος 100 B 20-21
Ἑρμῆς, v. Αἴλ(ιος) 201 B 13
Ἕρμιππος, v. Νεικήρατος 100 A 20
Ἑρμογένης, v. Αἴλ(ιος) 196.13
Ἑρμόδωρος Ἀρτεμιδώρου 196.21—22
Ἑρμόδωρος, v. Κλειτοφῶν 193 B 77
Ἑρμόδωρος, v. Ποντικός 197 A 3
Ἕρμων, v. Πολυκράτης 219.7
Ἑ[στ]ιαῖος, v. Ἀριστομένης 193 A 83
Ἑστιαῖος, v. Αὐρ(ήλιος) Διονύσιος β′ 100.7—8
Ἑστιαῖος Διονυσίου 193 A 58
Ἑστιαῖος Δίωνος 193 A 47
Ἑστιαῖος Μικκαλίωνος 26.1—2
Ἑστιαῖος Μοιροδώρου 255.1—2
Ἑστιαῖος, v. Νουμήνιε 263.1
Ἑστιαῖος, v. Ξενοχάρης 54.3
Ἑστιαῖος, v. Πολύφημος 193 A 16
Ἐσχρίων 68.52
Εὐαγόρας, v. Ἡδίστη 231.1—2.8
[Εὐαί]νετος Ἀθηνά[δου] 120.2
Εὐάρεστος Οὐλ(πίου) Ἀρτεμιδώρου 201 B 21
Εὐηνωρπ[ίδης] Ἀριστ[οκ]λέους 251.1—2
Εὐηνωρπίδης [Φιλο]λάου 48.2—3.8
Εὐκλέων Σή{ξη}στου 193 A 32
Εὐκλῆς Θεοφίλου 191 B 21
Εὐκράτης Ἐπικράτους 387
Εὔ[νοσ]τος, v. [Κ]ερκᾶς, 211.8
Εὐξείνιος Αἰ... 227.7
[Εὐξε]νίδης 187.6

https://biblioteca-digitala.ro

Εὐξενίδης, v. Ἀρτεμίδωρος 193.9 ; 193 B 59
Εὐξενίδης Ἀρτεμιδώρου, v. M. Οὔλ(πιος) 193 A 72
Εὐξενίδης Διονυσίου 193 B 37
Εὐξενίδης, v. Ἑκαταῖος 57.4
Εὐξενίδης Εὐ . . . 227.9
Εὐξενίδης Εὐ[ξε]νίδου 193 A 27 ; 193 A 87
Εὐξενίδης, v. Ἱππόλοχος 193 A 37
Εὐξενίδης Κάρπου 186.3
Εὐξενίδης νεώτερος, v. T. Κομίνιος 207.7
Εὐξενίδης, v. [Μοι]ρόδωρος 193 B 80
Εὐξενίδης Μονίμου 36.3 ; 212.21
Εὐξενίδης Νο[υμηνίου] 193 A 104
Εὐξενίδης, v. M. Οὔλπ(ιος) Ἀρτεμίδωρος 193 A 76
Εὐξενίδης Π[αν]κράτου 193 A 25
Εὐξενίδης Πολυαινέτου 193 A 57
Εὐξενίδης, v. Φλάουιος 193 A 36
[Εὔ]οδος Θεοπόμπου 193 B 70
Εὐπόλεμος Κλεομέδοντος 26.4—5
Εὔπολις Φιλομήλου 65.4
[Εὐρυ]νόμη . . . 246.5
Εὐσθένης, v. Μενέχαρμος 171.3
Εὔτυχος, v. Αἴλ(ιος) 196.18
Εὔφημος 261.1
[Εὐφ]ραίον Φιλίνου 184.2
[Εὐ]φράνωρ 175.1
Εὐχάρις Θεογνήτου 31.2
Ἐφαιστόδωρος Θεοδώρου 212.14

Ζεισκεαγι, v. Πανκράτης 200.10
Ζιπας Διοκλέους 167.5—6
Ζουθις 303.7
Ζουρης, v. Χαιρέας 200.5
Ζωίλος 133
Ζωίλος Διογένους 191 B 24
Ζωίλος, v. Διογένης 167.17—18 ; 191 B 37 ; 309.1
Ζωίλος Λυσιμάχου 204.11
Ζωίλος, v. Μόσχος 191 B 39
Ζωίλων 309.3—4
Ζωίλων Νεικάδρου 193 A 71
Ζωτικός, v. Φίλ[ισκος] 353.3—4

Ἡγήμων, v. Ἀρτεμίδωρος 193 A 82
Ἡ[γ]ήμων Διον[υσίου] 193 A 22
Ἡγησαγόρ[ας] 17.4 ; 67.53 ; 68.53 ; 185.5 ; 188.2 ; 189.2 ; 209.5 ; 227.13
Ἡγησαγόρας, v. Ἀλέξανδρος 126.1—2
Ἡγησαγόρας Ἀλεξάνδρου 232.1—2
Ἡγησαγόρας Ἀπολλοδώρ[ου] 193 A 55
Ἡγησαγόρας, v. Ἱππόλοχος 144.1 ; 236.1—2
Ἡγησαγόρας, v. Μοιρόδωρος 200.2
Ἡγησαγόρας Μονίμου 64.11.33.35
Ἡγησαγόρης, v. Ἄρτις 237.1—3
Ἡγησαγ[όρ]ης Θεοδ[ότου] 144.3
Ἡγή[σ]ανδρος Ἀλεξάνδρο 232
Ἡδίστη Εὐαγόρο 231.1—2.8
Ἡδίστη Παπίου 191 B 29
Ἥλεις, v. Αὐρ(ήλιος) Αἰλιανός 100.15
Ἥλεις, v. Αὐρ(ήλιος) Ἀλέξανδρος 100 A 16
Ἥλεις, v. Αὐρ(ήλιος) Ἥλεις τοῦ Ἥλει 100.12
Ἥλεις τοῦ Ἥλει, v. Αὐρ(ήλιος) 100.12
Ἥλεις, v. [Αὐ]ρ(ήλιος) Σατουρνεῖλος 100 A 17
Ἡλιόδωρος β′ 196.16
Ἡλιόδωρος, v. [Οὔλ(πιος)] 201 B 10
Ἥλιος 128.1
Ἥλιος, v. Βαλέριος 197 B 5
Ἥλιος, v. Ἡρακλείδης 196.13
Ἥλις, v. Αἰλιανός 167.13
Ἥλις Νουμηνίου 196.8 ; 201 A 17
Ἡρακλᾶς 201 B 18
Ἡρακλείδης 27.5 ; 124.3
Ἡρακλείδης Ἡλίου 196.13
Ἡρακλείδης Λ . . . 211.2
Ἡρακλείδης, v. Λούκιος 197 A 14
[Ἡρακ]λείδης Μονίμου 5.3—4
Ἡρακλέων, v. Ἀλέξανδρος 275.4
[Ἡρα]κλέων Ἀρισ . . . 219.10
Ἡρακλέων Τερτίου 193 A 53
Ἡρακλιανός, v. [Κα]λλίνεικος 100 A 19
Ἡράκων, v. Ἀριστόμαχος 193 A 45
Ἡράκων Ἀριστομάχου 57.5 ; 198.7—8
[Ἡράκ]ων Δη[μητρίου?] 211.1
Ἡραπίδης Μονίμου 193 B 43
Ἡρόδοτος, v. Θόας 233.1—2
Ἡρόδοτος, v. Πρῶ[τη] 264.1—2
Ἡρόδωρος 185.4 ; 209.4
Ἡρόδωρος, v. Ἀγαθοκλῆς 212.11
Ἡρόδωρος, v. Ἀριστοκράτης 193 A 33
Ἡρόδωρος, v. Ἀρτεμίδωρος 193 A 34 ; 193 B 3—4.14. 20—21
Ἡρόδωρος, v. Διονύσιος 193 A 23
Ἡρόδωρος Διονυσίου 193.10
Ἡρόδωρος, v. Ἱπποσθένης 193 A 43
Ἡρόδωρος Κάρπου 193 B 44 ; 207.9—10
Ἡρόδωρος Σατυρίωνος 363.1—2
Ἡρόφαντος 357.1
Ἡρόφαντος Αἰσχρίωνος 198.5—6
Ἡρόφαντος, v. Ἀπολλόδωρος 193 A 106
Ἡρόφαντος Μηνίου 193 B 42
Ἡροφῶν Σωστράτου 174.1—3
Ἡφαιστίων Μ[άτριος] 9.4.18—19
[Ἡφαι]στόδωρος [τοῦ Ἀ]πολλωνίου 119.1-2
Ἡφαιστόδωρος, v. Πολυαίνετος 46.2
Ἡφαιστοκλῆς, v. Αὐξησιλεώ 240.1—2
Ἡρώνυμος Διαγόρου 238.1—2

Θαλάσσιος, v. T. Φλ(άουιος) 225.12
Θαλωνὶς Ἀρτεμιδώρου 109.1
Θεαγένης, v. Δημοκράτης 201 B 17
Θεάδων Μενίσκου 193 B 49
Θεόγνητος 4.2—3 ; 23.2 ; 31.2 ; 59.13 ;189.5
Θεόγνητος, v. Δημοσθῆς 110.1
Θεόγνητος Διονυσίου 193 A 88
Θεόγνητος, v. Εὐχάρις 31.2
Θεόγνητος Παπίου 191 B 38
Θεόδοτος 13.2 ; 191 A 21
Θεόδοτος, v. Ἀθηναγόρας 113
Θεόδοτος, v. Ἡγησαγόρης 144.3
Θεόδοτος, v. Θεόφιλος 114.2
Θεόδοτος, v. Ἱππόλοχος 169.2—3 ; 170.2

https://biblioteca-digitala.ro

Θεόδωρος 60.8 ; 189.3 ; 191 A 40.41 ; 192
Θεόδωρος Ἀπελλᾶ 209.2
[Θεό]δωρος, v. Ἀρτεμίδωρος 193 B 27
Θεόδωρος Ἀρτεμιδώρου 191 B 22
Θεόδωρος, v. Διογένης 57.3—4
Θεόδωρος, v. Εὐχάρις 31.2
Θεόδωρος, v. Ἐφαιστόδωρος 212.14
[Θε]όδωρος Θεοδώρο[υ] 219.5
Θεόδωρος Κάρπου 193 B 52
Θεόδ[ωρος] Κουραγέ[νους] 193 A 51
Θεόδωρος, v. Κρατέσιππος 193 A 42
Θεόδωρος, v. Λυσίμαχος 197 B 2
Θεόδωρος Νεικηράτου 196.9—10 ; 201 B 4
Θεόδωρος, v. Νουμήνις 196.4 ; 201 A 5
Θεόδωρος, v. Φίλιππος 191 B 35
Θεοκλῆς 191 A 42.43 ; 207.13
Θεοκλῆς Ἀριστα γόρου 193 B 66
Θεοκλῆς, v. Ἀρτεμίδωρος 239.1—2
Θεοκλῆς, v. Διονύσιος 191 B 36
Θεοκλῆς, v. Διοσκουρίδης 191 B 33
Θεοκλῆς, v. Μειδίας 193 A 46
Θεόκριτος 8.2
[Θεο]μβρότος 23.3 ; 48.1
Θεόξενος Ἱπποκλόχου 144.2 ; 169.1
Θεόπομπος, v. Ἀπατούριος 18.23 ; 71.2
Θεόπομπος Διοσκουρίδου 193 B 68
Θεόπομπος, v. [Εὔ]οδος 193 B 70
Θεόπομπος, v. Παπᾶς 55.4—5 ; 146.6
Θεόπομπος, v. Ποσειδώνιος 204.7—9
Θεότειμος, v. Ἀριστόνεικος 193 A 92
Θεόφιλος 189.4 ; 229.7
Θεόφιλος Ἀλεξάνδρου 196.7
Θεόφιλος, v. Ἀριστόλαιος 191 B 20 ; 193 A 15.91
Θεόφιλος, v. Διογένης 191 B 54
Θεόφιλος, v. Εὐκλῆς 191 B 21
Θεόφιλος Θεοδότου 114.2
Θόας Ἡροδότου 233.1—2
Θρασυκλῆς, v. Διόδωρος 8.3—4

Ἰανουαρι(ο)ς, v. M. (Οὔλ]π(ιος) 193 B 54 ; 201 B 9
Ἰγγένης, v. Οὔλπ(ιος) 211.6
Ἱέρων τοῦ Ἀντιάνακτος 109.4—5
[Ἱ]έρων, v. Διονύσιος 9.2—3
Ἱερώ[νυμος] 192.1
Ἱερώνυμος Διονυσοδώρου 193 B 50
Ἱερώνυμος Μενίσκου 268.1
Ἱερώνυμος, v. [Φί]λιππος 201 B 12
Ἴλαρίων Λουκίου 218.3
Ἰνγένους Σίννου 196.10
Ἰουκούνδος, v. Φλ(άουιος) 99.10.11 ; 100.5
Ἰουλία Ἀλεξάνδρου 353.1
Ἰουλία Γλυκένα 292.2
Ἰουλία Καλλιοτέρα 292.3
Ἰουλιαν[ός] 201 A 12
Ἰουλιανὸς Ἀλεξάνδρου 196.9
Ἰούλ(ιος) Βάσσος 137.15
Ἰούλιος Γεμελλεῖνος 218.6
Γ. Ἰούλιος Κάστος 193 B 25
Γ. Ἰούλιος Κυῆτος 193 B 47
Ἰούλιος Μάσκμος 196.16
M. Ἰούλιος Μό(σχος) β' 193 A 103
Ἰούλιος Πολλίων 78.4 ; 204.2—3
Ἰούλιος Σατουρνεῖνος 292.1.4
Ἱππόλοχος 227.11 ; 210
Ἱππόλοχος Εὐξεννίδου 193 A 37
Ἱππόλοχος Ἡγεσαγορέ[ω] 144.1 ; 236.1—2
Ἱππόλοχος τοῦ Θεοδότου 169.2—3 ; 170.2
Ἱππόλοχος, v. Θεόξενος 144.2 ; 169.1
Ἱππόλοχος, v. Ξενοκλῆς 144.2
Ἱππόλοχος Πυθίωνος 137.11
Ἱ[ππό]λοχος Χαιρέου 193 A 62
Ἱπποσθένης Ἡρ[οδώρου] 193 A 43
Ἱππ[οσθένης Σαραπίω]νος 193 A 75

Καλανδίων Γλύκωνος 197 B 3
Καλλέας Δορυφόρου 196.13—14 ; 201 A 14
Καλλιάδης, v. Καλλιάδης 70.2
Καλλιάδης Καλλιάδου 70.2
Καλλικλῆς 207.21
Καλλικράτης, v. Καλλικράτης 112.1
Καλλικράτης Καλλικράτου 112.1
[Κα]λλίνεικος Ἡρακλιαν[οῦ] 100 A 19
Καλλιοτέρα, v. Ἰουλία 292.3
[Κάλ]λιστος 195.12
Καλλίστρατος, Ἀπολλοδώρου 137.13
Καλλίστρατος, v. Ἀρτεμίδωρος 212.9
Καλλίστρατος Δημητρίου 67.38 ; 68.40—41 ; 193.8
Καλλίστρατος Κάρπου 193 B 45 ; 201 A 6 ; 207.10
Καλλίστρατος, v. Νουμήνιος 212.13
Καλλίστρατος, v. M. Οὔλπιος 193 B 63 ; 207.5
Καλπούρνιος Κάρπου 207.9
Κάρπ[ος] 226.6
Κάρπος Ἀπολλοδώρου 137.12 ; 193 B 34 ; 207.11—12
Κάρπος, v. Ἀρτεμίδωρος 193 B 60 ; 207.8—9
Κάρπος Ἀρτεμιδώρου 180 ; 193 A 40 ; 193 B 8.16—17
Κάρπος, v. Γρήγορος 193 A 28
Κάρπος, v. Διογέ[νης] 193 A 77 ; 207.8
Κάρπος, v. Εὐξενίδης 186.3
Κάρπος, v. Ἡρόδωρος 193 B 44 ; 204.9-10
Κάρπος, v. Θεόδωρος 193 B 52
Κάρπος, v. Καλλίστρατος 193 B 45 ; 201 A 6 ; 207.10
Κάρπος, v. Καλπούρνιος 207.9
Κάρπος Κάρπου 193 A 11
Κάρπος Τερτίου 222.4
Καρτερόμαχος 37.2—3
Κάστος Ἀλεξάνδρου 193 B 69
Κάστος, v. Αὐρ. Βίκτωρ 99.10
Κάστος, v. Βαλεντεῖνος 197 A 1
Κάστος, v. Γ. Ἰούλιος 193 B 25
Κάστος Νυμφιδιανοῦ 197 A 17
Κάστος Πονπείου 197 A 4
Κάστος, v. Σουλπικιανός 197 A 13
Κάστος Τερτίου 197 A 6
[Κ]ερκᾶς Εὐ[νόσ]του 211.8
Κερκίων Κορίνθου 211.10

https://biblioteca-digitala.ro

Κησέρνιος Ῥωμανοῦ 197 A 8
Κισω . . . 260.1—2
Κλαύδ(ιος) Δημήτριος Σέξτου 218.10
Κλαύδ(ιος) Σέξτος 218.8
Κλέαρχος Ἀριστομάχου 8.4—5
Κλεινίας, v. Ἀσκληπιάδης 212.27
Κλειτοφῶν, v. Ἀναξιμένης 212.25
Κλειτοφῶν, v. Ἀπολλόδωρος 191 B 9
Κλειτοφῶν, v. Ἀχιλλόδωρος 191 B 10
Κλειτοφῶν, v. Διονύσιος 191 B 8
Κλειτοφῶν, v. Ἑρέννιος 212.17
Κλειτοφῶν Ἑρμοδώρου 193 B 77
[Κ]λ[ε]ῖτ[ων] 201 A 3
Κλεογένης, v. Βιάνωρ 131.3—5
Κλεογένης Νουμηνίου 193 A 48
Κλεομβρότος 191 A 47
Κλεομβρότος, v. Ἀπολλώνιος 15.2
Κλεομέδων, v. Εὐπόλεμος 26.4—5
Κλυτός, v. Ἀριστοκράτης 191 B 43
Κοίντος Κοίντου 196.10; 201 B 15
Κοίντος, v. Ῥωμανός 207.20
Κοίντος [Ῥωμα]ν[οῦ] 201 A 15
Κοκκείος Δομετιανοῦ 167.11—12
M. Κοκκείος Π[ολέμ]ων 193 B 51
T. Κομίνιος Εὐξενίδης Νεώτερος 207.7
Κορβούλων Μάρκου 196.15—16; 201 B 11
Κόρινθος, v. Αἰσχρίων 196.5
Κόρινθος, v. Κερκίων 211.10
Κορνήλιος, v. Μέσσιος 196.20—21
201 A 23
Κόρος Φαρνάκου 196.4—5
[Κουάρτος], v. Φλ[άουιος] 193 A 65
Κουθιουρας 229.5
Κουραγένης 212.20
Κουραγένης, v. Ἀρτεμίδωρος 212.20
Κουραγέ[νης], v. Θεόδ[ωρος] 193 A 51
Κουσίας, v. Διονυσόδωρος 193 A 44
Κουσίας Διονυσοδώρου 193 A 14
Κουσίας, v. Μενίσκος 212.12
Κουτίλ[ης] Ἀπφοῦ 296.1—2
Κρατε . . . 5.3
Κρατ[έσιππος], v. [Δ]ημήτριος 186.1
Κρατέσιππος, v. Διονύσιος 193 A 17
Κρατέσιππος Θεοδώρου 193 A 42
Κρά[τινος], v. [Αὐρ]. [Πον]τιανός 143.10
Κυῆτος, v. Γ. Ἰούλιος 193 B 47

Λέπιδος, v. Σωσίας 195.14
Λέων, v. Βίρριος 143.6
Λέων, v. Ναυσικλῆς 358
Λιλλεις Ἄνδρωνος 218.5
Λονγεινιανός, v. Φλ(άουιος) 100.6—7
Λονγείνος, v. Ἄνδρων 197 B 6
Λούκιος, 199.8
Λούκιος, v. Ἀλέξανδρος 197 A 12
Λούκιος Βρουτίου 197 B 12
Λού[κιος], v. Δομέτιος 201 A 11
Λούκιος, v. Δομέτις 196.18—19
Λούκιος Ἡρακλείδου 197 A 14
Λούκιος, v. Ἰλαρίων 218.3
Λυσίμαχος 27.3; 212.29
Λυσίμαχος, v. Ἀπελλᾶς 191 B 28
Λυσίμαχος, v. Ἀπολλωνίδης 191 B 23
Λυσίμαχος, v. Ζωΐλος 204.11
Λυσίμαχος Θεοδώρου 197 B 2
Λυσίμαχος, v. Χρύσιππος 191 B 5

Μάγνος, v. Μαρκιανός 211.12
Μακέδων, v. Φλάουιος 374.2
Μακρεῖνος Ἀλεξάνδρου 196.8—9
Μακρεῖνος Γαύκου 197 A 7; 201 A 16
Μαμα 307.1
Μαξιμίνα Σίσι 229.6
Μάξιμος Μονίμου 211.3
Μαρκιανός, v. Αἴλιος 193 B 67
Μαρκια[νός], v. Ἀρτεμί[δωρος] 100 A 23
Μαρκιανὸς Ἀρτεμιδώρου, v. Αὐρ[ήλιος) 143.8
Μαρκιανὸς Μάγνου 211.12
Μαρκίων Μάρκου 193 B 79
Μάρκος Διονιττᾶ τοῦ Ἀρτεμιδώρου 167.15-16
Μάρκος, v. Αὐρ(ήλιος), 283.6
Μάρκος, v. Κορβούλων 196.15—16;
201 B 11
Μάρκος, v. Μαρκίων 193 B 79
Μάρκος νεώτερος, v. Οὔλ(πιος) 211.14
Μαρτεῖνος, v. Αἴλιος 197 B 7
Μάσκμος, v. Ἰούλιος 196.16
Μᾶτρις . . . 219.2
Μᾶτρις, v. Ἡφαιστίων 9.4.11—19
Μεγιστίδης Παντίμου 31.3.14—15
Μεγιστίων Νουμηνίου 193 A 12
Μειδίας 67.53; 68.52; 121; 216.2; 256;
267
Μειδίας Ἀρτεμιδώρου 67.38; 68.41
Μειδίας Θεοκλέους 193 A 46
Μειδίας Φαν[οκλέο]υς 193 A 30
Μειδίας, v. Φανο[κλῆς] 193 A 69
Μείκος 287.2
Μέμνων 195.13; 202.5;
Μέμνων, v. Πωλλίων 207.13
Μενεκλῆς Πασικλέ[ου]ς 219.8
Μενεκράτος 207.21
Μενέχαρμος 123.1; 189.6
Μενέχαρμος, v. Ἀπολλωνίδης 204.9—10
Μενέχαρμος Εὐσθένεος 171.3
Μενέχαρμος Σωσίου 193 B 58
Μένιππος 185.3
Μένιππος, v. Φιλόθεος 176.1
Μένισκος 45.7; 58.11—12
Μένισ[κ]ος Ἀθηνάδου 212.19
Μένισκος, v. Ἀπτηλᾶς 191 B 52
Μένισκος Δημητρίου 193 A 24
Μένισκος, v. Διονύσιος 125
Μένισκος, v. Θεάδων 193 B 49
Μένισκος, v. Ἱερώνυμος 268.1
Μένισκος Κουσίου 212.12
Μέν[ισκος Μοιροδώρου] 193 A 68
Μένισκος, v. Μό[νιμος] 193 A 70
Μ[έν]ισκος Νουμηνί[ου] 137.9
Μένισκος, v. Φαιδρίας 193 A 97
Μέν[ισκος], v. Φλάουιος 193 A 31
Μέννυλος Χρυσίωνος 196.6; 201 A 8
Μέσσιος Κορνήλιος 196.20—21

https://biblioteca-digitala.ro

Μέσ[σιος] Κορνῆλις 201 A 23
Μήνιος, v. Αἴλιος 193 B 32
Μήνιος, v. 'Αριστομένης 191 B 48
Μήνιος, v. Δ[α]δᾶ 193 B 26
Μή[νι]ος, v. Διονύσιος 193 A 26
Μήνιος, v. 'Ηρόφαντος 193 B 42
Μηνόδωρος Βιάν[ωρος] 186.2
Μην[όφιλος] 216.4
Μηνόφιλος, v. 'Ασκληπιάδης 356.1—2.6—7
Μηνόφιλος Βάσσος 356.5
Μητρίχη 361
Μητρόβιος, v. 'Απολλώνιος 173.1
Μητρόδωρος 67.54 ; 68.53
Μητρόδωρος 'Αρχελόχου 249.1—2
Μικκαλίων, v. 'Ιστιαῖος 26.1—2
Μίκκος Γαίου 378 C 23
Μινουκιανός, v. Τ. Αἴλιος 143.2
Μνησιστράτης, v. Πεισίστρατος 145.1
Μοιρόδωρος 201 B 14
Μοιρόδωρος, v. Αἴλιος 193 B 28
Μοιρόδωρος, v. Διονύ[σ]ιος 207.12
Μοιρόδωρος, v. 'Εστιαῖος 255.1—2
[Μοι]ρόδωρος Εὐξενίδου 193 B 80
Μοιρόδωρος 'Ηγησαγόρου 200.2
Μοιρόδωρος, v. Μένισκος 193 A 68
Μοιρὼ Διονυσίου 125.1
Μόνιμος 27.4 ; 191 A 6.7.12 ; 209.3 ;216.1
Μόνιμ[ος] 201 A 13 ; 202.7 ; 209.7
Μ[όνιμος], v. 'Αθηνάδης 211.7
Μ[όνιμος], v. 'Αθηναῖος 190.2
Μόνι[μος] 'Απελλᾶ 196.2—3
Μόνιμος, v. Διονύσιος 193 B 41
Μόνιμος Διονυσίου 193 A 100
Μόνιμος, v. Εὐξενίδης 36.3 ; 212.21
Μόνιμος, v. 'Ηγησαγόρας 64.11.33.35
Μόνιμος, v. ['Ηρακ]λείδης 5.3—4
Μόνιμος, v. 'Ηραπίδης 193 B 43
Μόνιμος, v. Μάξιμος 211.3
Μό[νιμος Μενίσκου] 193 A 70
Μόνιμος Πίστου 200.11
Μοντανός, v. Οὐαλέριος 193 B 61
Μοσχίον Διογέ[νους] 29.8
Μόσχος 191 A 4. 14. 17. 33
Μόσχος, v. 'Ανθρωπίων 191 B 44
Μό[σχος] β', v. M. 'Ιούλιος 193 A 103
Μόσχος β' νεώτερος 191 B 6
Μόσχος Ζωίλου 191 B 39
Μόσχος, v. Φιλιστίδης 191 B 30

Νατάλις Πομ[πο]νίου 225.6
Ναυσικλῆς Λέοντος 358
Νεικανδρος, v. Ζωίλων 193 A 71
Νεικανδρος Νεικίππου 200.7
Νεικήρατος, v. Αἴλιος 193 B 35
Νεικήρατος, v. 'Αρισταγόρας 191 B 34
[Νεικ]ήρατος 'Ερμίππου 100 A 20
Νεικήρατος, v. Θεόδωρος 196.9.10 ; 201B4
Νεικήρατος, v. Ξενοχάρης 191 B 15
Νεικήρατος Π . . . 222.5
Νεικήρατος, v. Πολύξενος 191 B 14
Νεικίας, v. Νίν(ν)ος 193 A 66
Νεικίας Νίννου 193 A 99
Νεικίας Οὐαλερίου ὁ καί Μάρκος 218.11
Νεικιππος, v. Νεικανδρος 200.7
Νείλων Ξενοχάρους 197 A 15
Νείλων Συνεκδήμου 200.6
Νέστωρ, v. Χρυσίων 196.20 ; 201 B 22
Νίγερ, v. Αἴλιος 196.4 ; 201.1
Νικήτης Σώκλεος 234.2—3
Νικίας Νικίου 253.1—2
Νικόβουλος, v. 'Επικράτης 65.7.26
Νικόλαος, v. Σκαπούλας 333.8—9
Νικ[οσθένης] 184.1
Νίννος, v. Βάσσος 212.24
Νίννος, v. Νεικίας 193 A 99
Νίννο[ς Νεικίου] 193 A 66
Νόνος 254
Νουμήνιος 191 A 24 ; 191 A 38
Νουμήνιε 'Εστιαίου 263.1
Νουμήνιος, v. 'Αρτεμίδωρος 193 B 64
Νουμήνιος Διοκλέους 191 B 13
Νο[υμήνιος], v. Εὐξενίδης 193 A 104
Νουμήνιος, v. "Ηλις 196.8 ; 201 A 17
Νουμήνιος [Θεοδώρου] 201 A 5
Νουμήνιος Καλλιστράτου 212.13
Νουμήνιος, v. Κλεογένης 193 A 48
Νουμήνιος, v. Μεγιστίων 193 A 12
Νουμήνιος, v. Μ[εν]ίσκος 137.9
Νουμήνιος, v. Πολέμων 193 A 49 ; 274.1
Νουμήνιος Πολέμωνος 193 A 39
Νουμήνιος, v. Πολέμων Νουμηνίου τοῦ β' 193 A 93
[Νουμή]νιος Φιλ[οδήμου] 216.3
Νουμήνις Θεοδώρου 196.4
Νυμφιδιανός, v. Κάστος 197 A 17

[Ξανθίπ]πος 'Αθην[άδου] 190.4
Ξένανδρος 199.7
Ξενοκλῆς 'Ιπποκλόχου 144.2
[Ξε]νοκλῆς Ο . . . 214.5
Ξενοχάρης τοῦ 'Απολλωνίου 145.2
Ξενοχάρης, v. 'Αρχέλαιος 193 B 30
Ξενοχάρης 'Εστιαίου 54.3
Ξενοχάρης Νεικηράτου 191 B 15
Ξενοχάρης, v. Νείλων 197 A 15
Ξενοχάρης, v. Χαιρέας 197 A 2

'Ολύμπιος 'Ασκληπιάδου, v. Αὐρ(ήλιος) 218.7
'Ορθο[κλῆς], v. [Δ]ιονύσιος 219.9
"Οσπος, v. 'Αριστόνεικος 191 B 47
"Οσπος, v. Πολέμων 191 B 32
"Οσπος, v. Σαραπίων 191 B 42
Κ. "Οστιος Οὐαλέριος 193 A 60
Οὐαλεριανός, v. M. Αἰλ(ιος) 207.15
Οὐαλεριανός, v. M. Οὐλ(πιος) 207.18
Οὐαλέριος Μοντανός 193 B 61
Οὐαλέριος, v. Νεικίας 218.11
Οὐαλέριος, v. Κ. "Οστιος 193 A 60
Γ. Οὐαλέριος Πρόκλ[ος] 207.19
M. Οὐλπ(ιος) 'Αρτεμίδωρος 137.10 ; 207.3—4 ; 208
Οὐλ(πιος) 'Αρτεμίδωρος, v. Εὐάρεστος 201 B 21

https://biblioteca-digitala.ro

Μ. Οὔλπ[(ιος) Ἀρτεμίδωρος Ε]ὐξενίδου 193 A 76
Οὔλπ(ιος) Ἀττι . . . 227.12
Μ. Οὔλ(πιος) Γερμανικός 207.6
Οὔλ(πιος) Δημήτριος 57.2—3
[Μ.] Οὔλ(πιος) Δημήτριος 207.8
Μ. Οὔλπιος Δημήτριος υἱὸς Ἀρτεμᾶ 193 A 38
Μ. Οὔλ[(πιος) Δημήτριος Ἀρτεμιδώρου] 193 A 73
Μ. Οὔλ[(πιος) Εὐξενίδης Ἀρτεμιδώρου] 193 A 72
Οὔλ(πιος) Ἡλιόδωρος 201 B 10
Μ. Οὔλπιος Ἰανουάριος 193 B 54
[Οὔλ]π(ιος) Ἰανουάρις 201 B 9
Οὔλπ(ιος) Ἰγγένης 211.6
Μ. Οὔλπιος Καλλίστρατος 193 B 63 ; 207.5
Οὔλ(πιος) Μᾶρκος νεώτερος 211.14
Μ. Οὔλ(πιος) Οὐαλερια[νός] 207.18
Οὔλ(πιος) Π . . . 230.6
Οὔλπ(ιος) Πολύτ[ειμος] 201 A 19
Μ. Οὔλ(πιος) Πραίσης 193 B 46 ; 207.6
Μ. Οὔλπ(ιος) Σα[βεινιανός] 135.4 ; 136.3 ; 207.5—6
Οὔλπιος, v. Τ. Φλά(ουιος) 218.4

Π[αν]κράτης, v. Εὐξενίδης 193 A 25
Παγκράτης Ζεισκεαγι 200.10
Πάντιμος, v. Μεγιστίδης 31.3.14—15
Παπᾶς Ἀ . . . 225.14
Παπᾶς Θεοπόμπου 55.4—5 ; 146.6
Παπᾶς Πίστου 196.21 ; 201 A 20
Παπίας Ἀνθᾶ 196.12 ; 201 A 21
Παπίας, v. Διογένης 191 B 7
Παπίας, v. Διοσκουρίδης 191 B 40
Παπίας, v. Ἡδίστη 191 B 29
Παπίας, v. Θεόγνητος 191 B 38
Παπίας, v. Χαιρήμων 207.12—13
Παρθενοπαῖος Πωλλίωνος 197 A 9
Παρμενίσκος, v. Ἀπατούριος 20.2
Πασικλῆς, v. Μενεκλῆς 219.8
Πάταικος 191 A 11
Πάτεις, v. Σουσούλων 200.9
Παῦλος Παύλου 197 B 8
Παυσανίας, v. Ἀρίστων 248.1—2
Σ. Πέδιος Ἀσιατικός 193 A 85
Πεισίθεος 201 B 16
Πεισίστρατος Μνησιστράτου 145.1
Περικλῆς, v. Π[ρῶτη] 247.1—2
Πίστος, v. Γλύκων 196.6 ; 201 A 7
Πίστ[ος] Γλύκ[ω]ν[ο]ς 207.19
Πίστο[ς Διονυσί]ου 193 A 79
Πίστος, v. Διονυττᾶς 196.11 ; 211.15
Πίστος, v. Μόνιμος 200.11
Πίστος, v. Παπᾶς 196.21 ; 201 A 20
Πολ . . . Εὐ . . . 244.1—2
Π[ολέμ]ων, v. Μ. Κοκκείος 193 B 51
Πολέμων v. Νουμήνιος 193 A 39
Πολέμων Νουμηνίου 193 A 49 ; 274.1
Πολέμων Νουμηνίου τοῦ β′ 193 A 93
Πολέμων Ὄσπου 191 B 32
Πολυαίνετος 191 A 8
Πολυαίνετος, v. Ἀπολλώνιος 191 B 45
Πολυαίνετος, v. Ἀριστοκράτης 191 B 46
Πολυαίνετος, v. Ἄττας 191 B 53
Πολυαίνετος Γρηγόρου 200.12
Πολυαίνετος, v. Εὐξενίδης 193 A 57
Πολυαίνετος Ἕρμωνος 219.7
Πολυαίνετος τοῦ Ἡφαιστοδώρου 46.2
Πολυαίνετος Πολυαινέτου 193 B 40
[Πολ]υαίνετ[ος] Φαίδρου 257.1—2
Πολυκράτης Ἕρμωνος 219.7
Πολύξενος Νεικηράτου 191 B 14
Πολυμ[ήδης?, -νήστωρ?] 103.1
Πολύστρατος Διοδότου 196.17—18 ; 201 B 5
Πολύτειμος Ἀρτεμιδώρου 196.14—15
Πολύτειμος, v. Οὔλπ(ιος) 201. A 19
[Πο]λύφημ[ος] . . . 214.3
Πολύφημος, v. Γλαυκίας 12.2
Πολύφημος Ἑστιαίου 193 A 16
Πολύφημο[ς] Πολυφήμου 181.2
Πομ[πό]νιος, v. Νατάλις 225.6
Πονπείος, v. Κάστος 197 Λ 4
Ποντιανός Κρα[τίνου], v. [Αὐ]ρ(ήλιος) 143.10
Ποντικός, v. Αὐρ(ήλιος) 100 B 22
Ποντικὸς Δημητρίου 212.18
Ποντικὸς Ἑρμοδώρου 197 A 3
Ποσειδίππος Ποσειδίππου 36.2
Ποσειδώνιο[ς] . . 214.8 ; 225.8 ; 362.2
Ποσειδώνιος Ἀπολλωνίου 193 A 94
Ποσειδώνιος Διοσκουρίδου 193 B 29
Ποσειδώνιος Θεοπόμπου 204.7—9
Ποσιδώνιος, v. Δημοχάρις 191 B 41
Πραίσης, v. Μ. Οὔλ(πιος) 193 B 46 ; 207.6
Πρόκλ[ος], v. Γ. Οὐαλέριος 207.19
Πρόκριτος Φερεκλέους 8.4
Πρωτα[γόρας] 262
Πρωτᾶς, v. Χρῆστος 193 A 89
Πρωτᾶς Χρηστοῦ 193 B 33
Πρῶ[τη] Ἡροδ[ότου] 264.1—2
Π[ρῶτη] Περικ[λέους] 247.1—2
Πυθίων Ἀπολ[λωνίου, — λωδότου] 202.3
Πυθίων, v. Ἱππόλοχος 137.11
Πυθόδωρος, v. Ἀρισταγόρας 191 B 18
Πυθόδωρος, v. Ἀρτεμίδωρος 191 B 17
Πυθόδωρος, v. Ἀρχέλαος 191 B 19
Πωλλίων, v. Ἰούλιος 78.4 ; 204.2—3
Πωλλίων Μέμνονος 207.13
Πωλλίων, v. Παρθενοπαῖος 197 Λ 9
Πώμη Ἀρίστωνος 303.4—5

Ῥεστιτοῦτος 196.16—17 ; 201 B 6
[Ῥου]φεῖνα Ἀχιλλ[έως] 217.2
Ῥοῦφος 100 A 22
Ῥοῦφος, v. Αἴλ(ιος) 196.19
Ῥοῦφος Ἀνδρονείκου 193 A 98
Ῥοῦφος Φοίβου 196.5
Ῥωμανός, v. Κησέρνιος 197 A 8
[Ῥωμα]ν[ός], v. Κοίντος 201 A 15
Ῥωμανὸς Κοίντου 207.20

Σαβεινιανός, v. Μ. Οὔλπ(ιος) 135.4 ; 136 ; 207.5—6
Σαίνη Τιβείου 242.1—2
Σαλλούστιος, v. Τ. Φλ(άουιος) 193 B 74
Σάνκτος, v. Βελτίδιος 204.6—7

https://biblioteca-digitala.ro

Σαραπίων 'Αθηνοδώρου 191 B 4
Σαραπίων, v. 'Ιππ[οσθένης] 193 A 75
Σαραπίων "Οσπου 191 B 42
Σαρα[πίων Σαρα]πίωνος 193 A 61
Σαραπίων, v. Φιλόδημο[ς] 193 A 81
Σατουρνεῖλος Ηλει, v. [Αὐ]ρ(ήλιος) 100 A 17
Σατουρνεῖνος, v. 'Ιούλιος 292.1.4
Σατυρίων Αἰσχρίωνος 193 A 108
Σατυρίων, v. 'Αριστό[λα]ιος 193 B 72
Σατυρίων, v. Διονύσιος 363.1—3
Σατυρίων, v. 'Ηρόδωρος 363.1—3
Σέξτος 271.2
Σέξτος, v. Κλαύδ(ιος) 218.8
Σέξτος, v. Κλαύ(διος) Δημήτριος 218.10
Σεουήρος, v. Αὐρ(ήλιος) Χρῆστος 292.7—8
Σεουήρος, v. Φλ(άουιος) 99.11
Σεραπίων 'Απρωνιανοῦ 197 A 10
Σήξτος, v. Εὐκλέων 193 A 32
ΣΕΤΚΕΛΕΙ 191 A 26
Σητώνιος 'Ρεστιτοῦτος 196.17; 201 B 6
Σιδηρός 303.8
Σιδηρὸς Σιδηροῦ 193 A 50
Σιδηρός, v. Χρύσιππος 303.9
Σιμάδας Διονυσίου 364.1—2
Σιμύλος 63.5
Σιμύλος, v. 'Αγαθήνωρ 1.7; 46.3
Σίννος, v. Ιγγένους 196.10
Σισους, v. Μαξιμίνα 229.6
Σκαπούλας Νικολάου 333.8—9
Σουλπικιανός Κάστου 197 A 13
Σουσούλων Πάτει 200.9
Στρουθίων 191 A 30.31
Στρουθίων, v. Διονύσιος 19.11
Στρουθίων, v. Διοσκουρίδης 12.3.4.14—15
Σύμμαχος 'Αρτεμιδώρου 212.16
Συνέκδημος, v. Νείλων 200.6
Σωκλῆς, v. Νικήτης 234.2—3
Σώπατρος 4.3—4
Σωσίας Λεπίδου 195.14
Σωσίας, v. Μενέχαρμος 193 B 58
Σώστρατος, v. 'Ηροφῶν 174.1—3

Ταταρίων 134.1
Τειμοθῆς, v. Αἴλιος 196.12
Τειμοκλῆς 'Ανθᾶ 196.15; 201 A 22
Τειμύλος, v. Βάρβαρος 211.5
Τέλεστος, v. Αἰσχρίων β' 200.1
Τελέσφορος, v. Φούλβιος 196.19—20
Τέλον 102
Τέρτιος, v. 'Ηρακλέων 193 A 53
Τέρτιος, v. Κάρπος 222.4
Τέρτιος, v. Κάστος 197 A 6
Τέρτις Διονυσίου 196.22—23
Τίβειος, v. Σαίνη 242.1—2
Τιτθᾶς, v. Βαρβαρίων 193 A 95
Τίτ[ος] Ποσι... 225.2
Τούρβιων Δ... 225.9
Τρύφων, v. Αὐρ(ήλιος) Διογένης 143.7

'Υγιαίνων, v. ['A]ρτεμίδωρος, 219.4

Φαιδρίας, v. Αἴλ(ιος) 'Αρτεμίδωρος 193 A 74
Φαιδρίας, v. Π. Αἴλ(ιος) 207.11
Φαιδρίας Μενίσκου 193 A 97
Φαίδρος 226.3
Φαίδρος, v. 'Αρτεμίδωρος 193 B 36; 211.6
Φαίδρος, v. [Πολ]υαίνετ[ος] 257.1—2
Φαν[οκλῆ]ς, v. Μειδίας 193 A 30
Φανο[κλῆς Μειδίου] 193 A 69
Φάρνακης, v. Κόρος 196.4—5
Φαυστεῖνα 217.3
Φερεκλῆς, v. ['Αμει]νίας 246.2
Φερεκλῆς, v. Πρόκριτος 8.4
Φιλήμων Φιλή[μο]νος 193 A 18
Φιλῖνος 127
Φιλῖνος, v. [Εὐφρ]αίον 184.2
[Φίλι]πп[ος] 187.2; 201 B 7
Φίλιππος, v. 'Αντιγένης 193 A 59
Φίλιππος, v. 'Απφία 291.3
Φίλιππος, v. Βασύλλος 193 B 57
Φίλιππος Θεοδώρου 191 B 35
[Φί]λιππος 'Ιερωνύμου 201 B 12
Φίλιππος Φιλίππου 196.20; 217.1
Φίλ[ισκος Ζω]τικοῦ 353.3—4
Φιλιστίδης 191 A 35
Φιλιστίδης Μόσχου 191 B 30
Φιλόδη[μος] 55.3; 146.8
Φιλόδημος, v. 'Αρίστων 193 A 86
Φιλόδημος, v. Διονύσιος 193 B 78
Φιλ[όδημος], v. [Νουμή]νιος 216.3
Φιλόδημο[ς Σαραπί]ωνος 193 A 81
Φιλόθεος Μενίππου 176.1
[Φιλό]λαος, v. Εὐηνωρπίδης 48.2—3.8
Φιλόμηλος, v. Εὔπολις 65.4
Φίλων 'Αρτεμᾶ 193 B 73
Φίλων, v. 'Αρτεμᾶς 193 A 101
Φίλων, v. Διονύσιος "Οπληξ 193 B 39
Φίρμος, v. Αἴλ(ιος) 137.17
Φλάβος, v. Αἴλιος 193 B 63
Φλάμμα, v. Αρ(ρ)ούντιος 67.8; 68.12; 69.3
Φλάουιος 'Αδριανός 211.9
Φλ[άουιος Γάλ]λος 193 A 64
Φλ(άουιος) Διογένης 100.6
[Φλάουιος)] Εὐ[ξε]νίδης 193 A 36
Τ. Φλ(άουιος) Θαλά[σσιος] 225.12
Φλάουιος 'Ιουκοῦνδος 99.10—11; 100.5
Φλ[άουιος Κουάρτος] 193 A 65
Φλ(άουιος) Λογγεινιανός 100.6—7
Φλ(άουιος) Μακέδων 374.2
Φλάουιος Μεν[ίσκος] 193 A 31
Τ. Φλά(ουιος) Οὔλπιος 218.4
Τ. Φλ(άουιος) Σαλλούστιος 193 B 74
Φλ(άουιος) Σεουῆρος 99.11
Φλ(άουιος) "Ωριμος 374.1.2; 375; 376; 377.1
Φοῖβος Νικομηδεύς 374.5
Φοῖβος, v. 'Ροῦφος 196.5
Φούλβιος Δέκμος 201 B 20
Φούλβιος Τελέσφορος 196.19—20

Χαβρίας 67.52
Χαιρέας 23.4
[Χαιρ]έας 'Απού[λλου] 193 A 21
Χαιρέας 'Αρισταγόρου 193 A 19

https://biblioteca-digitala.ro

Χαιρέας, v. Διογένης 193 B 53
Χαιρέας Ζουρηι 200.5
Χαιρέας, v. Ἱ[ππό]λοχος 193 A 62
Χαιρέας Ξενοχάρους 197 A 2
Χαιρήμων 67.52 ; 192 ; 202.1 ; 214.1
Χαιρήμων β' 191 A 46
Χαιρήμων Δ . . . 202.1
Χαιρήμων Διονυσοδώρου 193 B 76
Χαιρή[μων] Παπίου 207.12—13
[Χαίρω]ν, v. [Αἰσχί]νης 252.1—2
Χα[ρμίδης], v. [Αἰ]σχρίων 190.3
Χαρμίδης, v. [Ἀπολλ]ωνίς 172.1
Χαρμίδης, v. Αὐρ(ήλιος) Ἀσιάρχης 142.5-6
Χρῆστος, v. Αὐρ(ήλιος) 230.4
Χρῆστος Πρωτᾶ 193 A 89
Χρῆστος, v. Πρωτᾶς 193 B 33
Χρῆστος Σεουῆρος 229.4 ; 292.7—8
Χρῆστος Σεουήρου, v. Αὐρ(ήλιος) 292.7—8
Χρύσης, v. Χρυσιανός 197.11
Χρυσιανὸς Χρύσου 197.11
Χρύσιππος, v. Αὐρ(ήλιος) Βάσσος 141.7
Χρύσιππος Λυσιμάχου 191 B 5
Χρύσιππος Σιδηροῦ 303.9
Χρυσίων 201 B 8
Χρυσίων, v. Μένυλλος 196.6 ; 201 A 8
Χρυσίων Νέστωρος 196.20 ; 201 B 22
Ὥριμος, v. Φλ(άουιος) 374.2.1. ; 375 ; 376 ; 377.1
Ὡτα[κίλιος] 68.52

II. NUME DE PERSOANE IN TEXTE LATINE :

Ael(ia) Dionysia 371.2—3
Aelius Bellicus 327.5 ; 330.7—8
Aelius Herculanus 346.12—13
[Ae]lius Ma . . . 340.7
Ael(ius) Se[uerianus] 302.3—4
[L.Aelius] Seuerinus 281.2
Ael(ius) Victor 302.1
[? Aman]dus 323.29 ; 340.8
Antonius Dolentis 335.2—3
Artemas Dioscoridentis 344.9—10
Asholes 279.5
Aufidia Auita 276.5 ; 277.1
Aurelia Dusia 337.3
Aurelia Faustina 278.4—5
Aur(elia) Firmina 297.7—8
Aur(elia) Vettia 297.6
Aurelius Amandus 323.5
Ael. Aur(elius) Ael(ii) f(ilius) Atticus 323 (I). 20
Aur(elius) Claudius 337.6—7 ; 338.6
Aur(elius) Cocceius 337.4—5 ; 338.4—5
M. Aur(elius) Dionysius 233.2
Aur(elius) Erculanus Seuti 337.2 ; 338.7
Aur(elius) Firmus 297.2
Aurelius Fortunatus 346.11—12
Aur(elius) Genialis 337.5—6 ; 338.5
Aur(elius) Iul(ius) De . . . us 340.5—6
M. Aurelius Sabinianus 323 (II). 1
Aur(elius) Vindix 337.7—8 ; 338.6

Bassianus 339.2.8
Bit(hus) v. Derzenus Bit(hi) 332.7—8
Bithus, v. Durisses Bithi 326.9
Bizienis 325
Bonosus Bonunis 347.10—11
Bonunis, v. Bonosus 347.10—11
Braetius Fauor(inus?) 336.1
Burtsitsinis, v. Fronto Burtsitsinis 332.9—10

[C]aius Hi . . . 340 6
Campanus 279.2
Charagonius Philopalaestrus 67.68—69 ; 68.68
Claudia Dusia 338.2—3
Claudia Sabina 281.5—6
Claudius Antoninus 349.10—11
Cla(udius) Gaius 326.8—9
Cl(audius) Ianuarius 327.8—9 ; 329.6—7
T. Claudius Mucianus 323 (II).7
Cocceius Firmus 328.9—10
Cocceius Iustus 349.12—13
Cocceius Phoebus 324.15—16
Cornelius 282.8
Coson, v. Valerius Cosenis 345.9
Crispus 284.3

Dada 307.1
Derzenus Aulupori 324.13—14
Derzenus Bit(hi) 332.7—8
Diana (gen.-*es*) 352.1
Dianos ? 426.2
Dioscurides, v. Artemas Dioscoridentis 344.9—10
Ditugentus, v. Mucaporus Ditugenti 327.6—7
Dolens, v. Antonius Dolentis 335.2—3
Dolus, v. Mucatralus Doli 330.9—10
Donatus 373.18—19
Dotus Zinebti 330.9—10
Durisses Bithi 326.9
Dusia, v. Aurelia Dusia 337.3 ; Claudia Dusia 338.2—3

Fabius Pompeianus 67.67—68 ; 68.67
Tib. Firmus 331.7
Fla(uia) Firma 336.6
Fl(auius) Lucilianus 321.8—9
Fl(auius) Secundus 331.10
Fl(auius) Valens 345.8
Fronto Burtsitsinis 332.9—10

Genicius Brin(i) 328.8

Iulius Florus 332.7
Iulius Gemini 328.7
Iustina ? 280.3

https://biblioteca-digitala.ro

Iusti[nus] 280.2—3
Iustinus Valeri 344.11
Iustus Iustini 347.11—12

[L]onginus 324.3
Lupus T . . . 329.7

Mama 307.1
T. Manius Bassianus 339.2—3
Manius Vitalis 339.5
Mansueta 373.15—16
[Mar]ciana 340.10
Mar[cius ?] 284.1
M(arcus) 373.20
Ma[rius ?] 284.1
Messia Pudentilla 359.4—5
Messius Cornelius 196.20—21 ; 201.23 : [Μέσ-] σιος Κορνῆλις
Mucaporus Ditugenti 327.6—7
Muca[tralis] 342.4—5
Mucatralus Doli 330.9—10
Mucatrio Scutonis 308.2—3
L. Pompeius Valens 373.2—3
C. . . Post[uminus] 322.10

Saluia Anicli 335.4
[?Ti.] Saturninus 325.8—9
Scapulia Gemella 339.9—10
Seruilius Primigenius 326.12—13
Sicinius Porphyrio 130.2—3
Q. Statius Maximus 325.12—13
Sulpicianus Timocrati 298.2—4
Sulpicius Narcisus 324.11—12

Terentius Maternus 325.10
Titinius Ianuaris 273.6—7
Titinius Seuerinus 273.2—3

C. Ulpius 293.2
Ulpius Felix 278.6
Ulpius Latinus 276.2
Ulpius Pontens (!) 323 (II). 3
Ulpius Ulpianus 351.8—9
C. Ulpius Valens 323 (II). 6

Valerius Clementinus 371.5—6
Valerius Cosenis 345.9
Valerius Crescens 335.6
Valerius Cutiunis 331.8
Valerius Ingenus 336
Valerius Iustinus 280.2
Valerius Vitalianus 323 (II). 4
M. Vettius Felix 278.2
Victor, f. Corneli 282.2
Vitalianus Bassianus 339.7—8

Zinebtus, v. Dotus Zinebti 3 0.9—10

Cognomina

Amandus 323. (II). 29
[?Aman]dus 340.8
Antoninus 349.10—11
Asholes 279.5
Atticus 323 (I). 20
Auita 276.5 ; 277

Bassianus 339.2—3.8
Bellicus 327.5 ; 330.7—8
Bonosus 347.10—11
Campanus 279.2
Claudius 337.6—7 ; 338.6
Clementinus 371.5—6
Cocceius 337.4—5 ; 338.4—5
Cornelius 196.20—21
Crescens 335.6
Crispus 284.3

Dada 307.1
Derzenus 324.13—14 ; 332.7—8
Diana 352.1
Dionysia 371.2—3
Dionysius 323.2
Donatus 373.18—19
Dotus 330.9—10
Durisses 326.9
Dusia 337.3 ; 338.2—3

Erculanus 337.2 ; 338.7

Fauor[?inus] 336.1
Faustina 278.4—5
Felix 278.2.6
Firma 336.6
Firmina 297.7—8
Firmus 297.2 ; 328.9—10 ; 331.7
Florus 332.7
Fortunatus 346.11—12
Fronto 332.9—10

Gaius 326.8—9
Gemella 339.9—10
Genialis 337.5—6 ; 338.5

Herculanus 337.2, 338.7 (Erculanus) 346.12—13

Ianuaris 273.6—7
Ianuarius 327.8—9 ; 329.6—7
Ingenus 336
Iustinus 280.2
Iusti[nus, -na ?] 280.2—3
Iustus 349.12—13

Latinus 276.2
[L]onginus 342.3
Lucilianus 321.8—9
Lupus 329.7

https://biblioteca-digitala.ro

Mama 307.1
Mansueta 373.15—16
[Mar]ciana 340.10
Mar[cius?] 284.1
M(arcus) 373.20
Ma[rius?] 284.1
Maternus 325.10
Maximus 325.12—13
Mucianus 323 (II).7

Narcissus 324.11—12

Phoebus 324.15—16
Pompeianus 67.67—68 ; 68.67
Pontens (!) 323 (II). 3
Porphyrio 130.2—3
Post[uminus] 322.10
Primigenius 326.12—13
Pudentilla 359.4—5 ; 360.5—6

Sabina 281.5—6
Sabinianus 323 (II).1
Saturninus 325.8—9
Secundus 331.10
Seuerinus 273.2—3 ; 281.2 ; 302.3—4
Sulpicianus 298.2—4

Ulpianus 351.8—9

Valens 323 (II). 6 ; 345.8 ; 373.2—3
Vettia 297.6
Victor 282.2 ; 302.1
Vindix 337.7—8 ; 338.6
Vitalianus 323 (II). 4 ; 339.7—8
Vitalis 339.5

III. NUME ROMANE SAU DE ORIGINE ROMANĂ ÎN TEXTE GRECEŞTI

Praenomina : Δέκμος, Κοίντος, Λούκιος, Μαρκίων, Μᾶρκος, Πόπλιος, Σέξτος, Τέρτιος, Τέρτις, Φαυστεῖνα, Φούλβιος.
Nomina gentilicia : Αἴλιος, Αἰμίλιος, Αὐρήλιος, Βαλέριος, Δομίτιος, Ἑρρένιος, Ἰούλιος, Κησέρνιος, Κλαύδιος, Κοκκείος, Κορνήλιος, Λαβέριος, Οὐαλέριος, Οὔλπιος, Πωμπώνιος, Σαλλούστιος, Φλάουιος.
Cognomina : Αἰμιλιανός, Ἄπουλλες, Ἀπρωνιανός, Ἀσιατικός, Βαλεντεῖνος, Βάσσος, Βρούτιος, Γάλλος, Γεμελλεῖνος, Δομετιανός, Δομέτις, Ἰανουάριος, Ἰανουάρις Ἰγγένις, Ἰνγένις, Ἰουκοῦνδος, Ἰουλιανός, Καλλανδίων, Κᾶστος, Κορβούλων, Κουραγένης, Κυῆτος, Λέπιδος, Λουκίφερ, Λονγεινιανός, Λονγείνος, Μακρεῖνος, Μακριανός, Μάξιμος, Μαρκιανός, Μαρτεῖνος, Μινουκιανός, Μοντανός, Νατάλις, Νίγερ, Ὄσπος, Οὐαλεριανός, Οὐάλης, Πέδιος, Ποντιανός, Πραῖσης, Πωλλίων, Ῥεστιτοῦτος, Ῥουφεῖνα, Ῥούφος, Ῥωμανός, Σαβεινιανός, Σάνκτος, Σατουρνεῖνος, Σεουῆρος, Σητόνιος, Σουλπικιανός, Τούρβων, Φίρμος, Φλάβος, Φλάμμα, Ὥτα[κίλιος].

Signa : ... ὁ καὶ Μάρκος, ... ὁ Πλῆξ.

IV. NUME TRACE, MICROASIATICE, IRANIENE ŞI ALTELE

Αβα (Αβα Ἡκαταίου) 57.4.50
Αν(ν)α (Ανα Δημητρίου) 191 B 12
Απφους (Απφους β' ; Διογένης Απφου ; Κουτίλ[ης] Απφου) 193 B 71 ; 211.4 ; 196.18 ; 296.1—2
Αττας (Αττας Πολυαινέτου) 191 B 53
Auluporis (Derzenus Auluporis) 324.13—14

Bithus (Derzenus Bit(hi) ; Durisses Bithi) 332.7—8; 326.9
Bizienis 325.9
Brinus (Genicius Brin(i) 328.7
Burtsitsinis (Fronto Burtsitsinis) 332.9—10

Coson (Valerius Cosenis) 345.9
Cutiunis (Valerius Cutiunis) 331.8

Dada (Mama Da[dae?]) 307.1
Δαδας 187.4 ; (Δαδας Μηνίου) 193 B 26
Δατειζες (Ἀπολλώνιος Δατειζει) 285.1—2
Δατιζις (Δωτους Δατιζει) 191 B 51
Derzenus Auluporis 324.13—14
Derzenus Bit(hi) 332.7—8
Ditugentus (Mucaporus Ditugenti) 327.6—7
Dolens (Antonius Dolentis) 335.2—3
Dolus (Mucatralus Doli) 330.9—10
Dotus Zinebti 330.9—10
Durisse Biti 326.9
Δωτους (Δωτους Δατιζει) 191 B 51
Dusia (Aurelia Dusia ; Claudia Dusia) 337.3 ; 338.2—3

Ηλεις (Αὐρ(ήλιος) Ηλεις τοῦ Ηλει ; Αὐρ. Αἰλιανὸς Ηλει, Αὐρ. Ἀλέξανδρος Ηλει, Αὐρ. Σατουρνείλος Ηλει) 100.12.15.16.17

Φαρνάκης (Κόρος Φαρνάκου) 196.4—5

Κισο 260.1—2
Κουθιουρας 229.5

https://biblioteca-digitala.ro

Κουσίας (Κουσίας Διονυσοδώρου ; Διονισόδωρος Κουσίου ; Μενίσκος Κουσίου) 193 A 14.44 ; 212.12
Κουτιλ[ης] Απφου 296.1—2

Λιλλεις 'Ανδρωνος 218.5

Mama Da[dae?] 307.1
Mucaporus Ditugenti 327.6—7
Muca[tralis] 342.4—5
Mucatralus Doli 330.9—10
Mucatrio Seutonis 308

Παπιας (Παπιας 'Ανθᾶ ; Διογένης Παπιου ; Διοσκουρίδης Παπιου ; 'Ηδιστη Παπιου ; Θεόγνητος Παπιου ; Χαιρήμων Παπιου) 196.12 ; 201 A 21 ; 191 B 7 ; 191 B 29 ; 191 B 38 ; 191 B 40 ; 207.12—13
Πατεις (Σουσουλων Πατει) 200.9

Seuto (Aurelius Herculanus Seuti ; Mucatrio Seutonis) 337.2—3 ; 308

Σισους (Μαξιμίνα Σισι) 229.6
Σουσουλων Πατει 200.9

Τιβειος (Σαίνη Τιβειου) 242.1—2

Ζεισκεαγι (Πανκράτης Ζεισκεαγι) 200.10
Zinebtus (Dotus Zinebti) 330.9—10

Ζιπας Διοκλέους 167.5—6
Ζουθις 303.7
Ζουρης (Χαιρέας Ζουρηι) 200.5

V. DENUMIRI GEOGRAFICE ŞI ETNICE

Acamantia Doryleum 323 (II) 18—19
'Αγχίαλος 64.14 ; 64.19
'Αζανείτης 356.3
Anquira v. Fabia Anquira
'Απολλωνία 30.6
'Απολλωνιαταί 63.1 ; 112.2
'Απολλωνιάτης 23.4—5
Arcidaua 358.6
Argamenses 68.4

Bessi 324.6 ; 326.5 ; 327.2 ; 328.5 ; 330.4—5 ; 332.4 ;
Βιζώνη 15.26
Βυζάντιος 65.4—5 ; 65.27
Buteridauenses 359.7 ; 360.7

Calabacus 67.4 ; 68.8
Caslanum 369 ; 370
Κασιανά 372
confluentes 67.1 ; 68.5

Dimenses 67.72 ; 68.72
Δρυίτης 234.4
Durosteri municipium 302.4
Εἵστρος 287.2

Fabia Anquira 373.4

Gabranus 67.1—2 ; 68.5—6

Θάσιος 145.1 ; 174.3
Θράικη 15.31 ; πρόσχωρος Θραική 18.18
Θρᾷκες 15.9 ; 15.14 ; 15.40 ; 15.51 ; 15.57

Halmyris 67.70 ; 68.3.70

'Ηρακλεῶτης 310.3
Hister (Istros fl.) 373.7
Ciuitas His(triae) 329.4—5
Histriani (-orum fines) 68.2 ; 69.1
Histrianorum ciuitas 149 ; 150 ; 151 ; 154 ; 155
Histri (regio) 373.5
Histriae (regio) 329.5
Histriani 68.2 ; 69.1
Histrus (oppidum) 37.3.7—8

'Ιστριανοί 62.3 ; 64.7.31—32.34 ; 66.2 ; 67.5.11.36.51 ; 68.10.15—16.29.39.51 ; 74.9 ; 77.8 ; 79.8 ; 83.12.14 ; 86.4—5 ; 88.10 ; 89.8—10 ; 91.11 ; 94.13—14 ; 95.10 ; 148 ; 167.4—5
'Ίστρος (πόλις) 64.39 ; 67.12 ; 68.17 ; ἡ λαμπροτάτη 'Ιστριανῶν πόλις 89.8—9 ; 90.7—8 ; 92.11—12 ; 93.9—10 ; 99.8 ; 141.8—9
"Ιστρος (ποταμός) 66.13
Iugum summum 68.4

Καλλατιανός 9.5 ; 9.19 ; 47.1.9—10 ; 117.1
Καλχηδῶν 5.6
Καρχηδόνιος 20.4
Κασιανά 372
Κασιανοί 369.1 ; 370.1
Κόρινθος 271.3
Κυζικηνός 26.6—7 ; 267.4

Lai 343.2 ; 344.2 ; 345.2 ; 346.3 ; 347.3 ; 349.3
Λαικὸς Πύργος 378 B 12

Μεσημβριανοί 64.3
Μιλήσιοι 62.1 ; 62.6—7

Νεικομηδεύς 356.2 ; 374.4

https://biblioteca-digitala.ro

Ὁλατικός (πόλεμος) 65.14

Περγαμηνός 135.3
Peuce 68.2—3
Peuci (portorium) 67.70 ; 68.70
Πεύκη 67.6.60 ; 68.11.35.59
Πεύκης (στόμα) 67.20.32.42 ; 68.24.35

Picusculus 67.1 ; 68.5
Ῥωμαῖοι 416.3

Sanpaeus 67.3 ; 68.7
Si(tri) (Istri? reg(io) 343.3
Σκυθία 15.16
Σμύρνα 261.8

Tomis 4.15 ; 67.54 ; 68.54 ; 180.5
Τομίτης 38.7 ; 48.3
Turgiculus 67.3 ; 68.7

Vicus C. . . . COS 350 (b) 2—3
Vicus Celeris 351.5—6 ; 352 (b) 5
Vicus Parsal 350 (a) 3
Vicus Quinis 326.7
Vicus Quintionis 324.8—9; 327.3—4; 328.5—6; 330.5—6 ; 331.5 ; 340.9 ; 341.7
Vicus Secundini 343.4 ; 344.3 ; 345.3 ; 346.4—5; 347.4—5 ; 349.4

Χώρα Δαγει . . . 378.9

VI. REGI ŞI CĂPETENII TRACO-GETO-DACE

Ζαλμοδεγικος — rege get : 8.6—7
Ζολτης — căpetenie tracă : 15. 14.21.35.38 57
Ῥημαξος — rege get : 15. 17. 46. 50
Ῥοι[μεταλκας] — rege trac : 66. 14
Φραδ[μων] — fiul lui Rhemaxos : 15. 54

VII. ÎMPĂRAŢI ROMANI ŞI FAMILIILE LOR

Augustus

[Αὐτ]οκράτορι Καίσαρι Σε[βαστῶι] 146.5—6

Claudius I

Τιβ(ερίου) Κλα(υ)δίου Καίσαρος Σεβ(αστοῦ) Γερμανικοῦ 67.50 ; 68.50—51

Domiţian

Αὐτοκράτορ[ι] Δ[[ομετιανῷ]] Καίσα[ρι] 177 A

Nerva

Αὐτοκράτορα Νέρουαν Καίσαρα 177 B

Traian

[I]mp(eratore) Caesare Traiano Aug(usto) German[ico] 67. 64 ; 68. 63 ;

Hadrian

[Imp(eratori) Caesari] Diui [Traiani] Part(hici) f(ilio) D[iui Neruae] nep(oti) Tr[aiano] Hadria[no] Aug(usto)] p(ontifici) m(aximo) tr(ibunicia) [p(otestate)...] co(n)s[uli ... p(atri) p(atriae)] 72. 1—7

[Imp. Caes. diui Traiani Part]hici filio, diui [Neruae nepoti, Traiano Hadriano Aug...] ; [Αὐτοκράτορι Καίσαρι Θεοῦ Τραιανο]ῦ Παρθικοῦ υἱῷ, θ[εοῦ Νέρουα υἱωνῷ, Τραιανῷ Ἁδριανῷ 147.1—2

[Imp(eratori) Caesari Tra]iano Hadriano Aug(usto) [P(ontifici)] M(aximo) ;
[Αὐτοκράτορι Καίσαρι Τρ]αιανῷ Ἁδριανῷ Σεβαστῷ ἀρχιερεῖ [μεγίστῳ] 148.1—6

Ὑπέρ τῆς τοῦ αὐτοκράτορος Τραιανοῦ Ἁδριανοῦ καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Τίτου Αἰλίου Καίσαρος Ἀντωνείνου ὑγείας καὶ σωτηρίας 193.2—4

[Λ(ούκιον) Αἴλ(ιον) Καίσαρα, τὸ]ν ἐνφανέ[στατον Αὐτοκρά]τορος Καί[σαρος Τραιαν]οῦ Ἁδριανοῦ [υἱόν] 73.1—4

Antoninus Pius

[. . . Hadriano Anton]ino . . .
[. . . Αὐ]τοκράτορι Καίσ[αρι . . . Ἁδ]ριανῷ Ἀντω[νείνῳ] 75.3—4

[Imp(eratori) Caes(ari) Tito] Aelio [Hadriano Anto]nino Aug. Pio [pontifici] maxim[o] patri pat]riae ;
Αὐτοκράτορ[ι Καίσαρι] Τίτῳ [Αἰλίῳ Ἁδριανῷ Ἀντω]νείνῳ Σεβ(αστῷ Ε[ὐσεβ(εῖ) Ἀρχιερεῖ] Μεγίστ[ῳ Πατρὶ Πατρίδος] 149.1—2

Imp(eratori) Caesari Tito Aelio Hadriano Antonino Aug(usto) Pio, pontifici maximo, patri patriae ;
Αὐτοκράτορι Καίσαρι Τίτῳ Αἰλίῳ Ἁδριανῳ Ἀντωνείνῳ Σεβ(αστῷ) Εὐσεβ(εῖ), ἀρχιερεῖ μεγίστῳ, πατρὶ πατρίδος 150.1—2

[Imp(eratori) Caesari diui Hadriani filio, diui Traiani Parthici nepoti], diui Neruae pronepoti, Tito Aelio Hadriano Antonino [Aug(usto) Pio], pontifici maxim(o) tribu-

https://biblioteca-digitala.ro

(niciae) pot(estatis) XVIII, co(n)s(uli) IIII, et M. [Aurelio Vero Caesari, co(n)s(uli)] II; [Αὐτοκράτορι Καίσαρι θεοῦ Ἁδριανοῦ υἱῷ, θεοῦ Τραιανοῦ Παρθι]κοῦ υἱ⟨ω⟩νῷ, θεοῦ ⟨Νέρουα ἐ⟩γγόνῳ, Τ(ίτον) Αἴλιον Ἁδριανὸν Ἀντωνείνῳ Σεβ(αστῷ) Εὐ[σ]εβ(εῖ), π[ατρὶ πατ]ρίδος, ἀρχειερεῖ μεγίστῳ, δημαρχικῆς ἐξουσ[ίας] [τ]ὸ ιη′, [ὑπάτῳ τὸ δ′, καὶ M. Αὐρηλίῳ Οὐήρῳ Καί]σαρι, ὑπάτῳ τὸ β′ 151.1—3

[Αὐτοκράτορι Καίσαρι Τίτῳ Αἰλίῳ Ἁδριανῷ Ἀντωνείνῳ Εὐσεβεῖ Σεβαστῷ 378.1—4

Imp(eratori) Caes(ari) [diui Hadriani filio, diui Traiani Parthici nepoti, diui Neruae] pronepoti, Tito Aelio Hadriano Antonino Aug(usto) Pio, pontifici maximo, tr(ibuniciae) pot(estatis) [X]VIII co(n)s(uli) II[I]II [p(atri) p(atriae) et M. Aurelio Vero Caesari, co(n)s(uli) II 152. 1—3

[Imp(erator) Caes(ar) diu[i Hadriani] fil(ius) [diui Traiani] n(epos)... 316. 1—4

Imp(erator) Caes(ar), diui Hadr(iani) fil(ius), [d]iui Tr[aia]ni n[e]p(os), T(itus) [A]el(ius) Ha[dr(ianus) An]t(oninus) Au[g(ustus) Pius] p(ontifex) m(aximus) tr(ibunicia) [p]ot(estate) XXII, co(n)s(ul) IIII, p(ater) p(atriae) 317. 1—9

Pro salute imp(eratoris) T(iti) Ael(i) Antonin(i) Hadriani Aug(usti) Pii et Aureli Veri Caes(aris) 324. 2—5

[Pr]o salutem [I]mp(eratoris) T(iti) Aeli Ant[o]nini Hadria(ni) Aug(usti) et Au[r](eli) Veri Caes(aris) 325.4—7

Pro salute Imp(eratoris) Caes(aris) Titi Ael(i) Antonini Had⟨r⟩iani Aug(usti) Pii et M(arci) Aureli Veri Caes(aris) 326.2—5

Marcus Aurelius şi Lucius Verus

Τὸν υἱὸν το[ῦ Αὐτο]κράτορος [Καίσαρος] Ἁδριανοῦ Ἀντ[ωνεί]νου Εὐσεβοῦς, [Μάρκον] Αὐ[ρ]ή[λι]ον Οὐῆ[ρον Καίσαρα] 77.2—7

Imp(erator) Caesar M(arcus) Aurelius Antoninus Aug(ustus) pontifex maximus trib(unicia) pot[est]at(e) XVI, co(n)s(ul) III et [Imp(erator)] Caesar Lu(cius) Aurelius Verus Aug(ustus)... 318. 1—6

[M(arcus) Aurel]ius Antoninus [p]ontifex maxim[us] 319. 1—2

Pro salute ... Aureli Veri Caes(aris) 324. 5

Pro salutem ...Au[r](eli) Veri Caes(aris) 325. 6—7

Pro salute ... M(arci) Aureli Veri Caes(aris) 326.4—5

[Pro] salute imp(eratoris) Aug(usti) (M. Aureli) 328.2—3

Pro sa(lute) Imp(eratoris) Aug(usti) (M. Aureli) 329. 3—4

Pro sal(ute) Imp(eratoris) (M. Aureli) 330. 2—3

Pro[sal(ute)]Imp(eratoris) (M. Aureli) 331.2—3

Pro[sal(ute) I]mp(eratoris) (M. Aureli) 332.3

[Pro s]alutem Imp(eratoris) [Caes(aris) M(arci) Aur(eli) A]n[t]oni[ni Aug(usti)] 340. 3—5

Pro sal(ute) Imp(eratoris) 351.4—5

[Sacrum pro salute] Imp(eratoris) [M(arci) Aur(eli)] Antonini Aug(usti) Armenia(ci) Part(h)i(ci) Medi(ci) 358. 1—5

[Sac]rum pro s[alute] M(arci) Aur(eli) Ver[i Caesaris] 367. 2—4

L. Aurelius Verus

[Imp(erator)] Caesar Lu(cius) Aurelius Verus Aug(ustus) 318.5—6

Commodus şi Crispina

Pro salutem Imp. M(arci) Aur(eli) [A]ntonin[i Com]m(odi) Aug(usti) P(ii) F(elicis) 368.3—7

Pro salutem ... Cris[pi]n(ae) Au[g(ustae)] 368.8

L. Septimius Severus şi casa sa domnitoare

... [τ]οῦ Κυρίου [Α]ὐτοκρ[άτορος ... Ἁδι-α]βη[νικοῦ] 84.1—3

Τὸν θειό[τατον] Αὐτοκράτορ[α Καί]σαρα Λ(ούκιον) Σεπτίμ[ιον] Σεουῆρον Εὐσεβῆ Περτίνακα Αὐγούστον Ἀραβικόν, Ἀδι[αβενικόν] 79.1—7

Pro salutem Imperatorum dominorum n(ostrorum duorum) L. S(eptimi) Seueri et Marci A(urel) Antonini 344.4—8

[Ὑπὲρ τῆς τῶν κυρίων αὐτοκρατόρων νείκης τε καὶ αἰων]ίου δι[αμονῆς, Λ. Σεπτιμίου] Σεουήρου Περ[τίνακος καὶ Μ.] Αὐρηλίου Ἀντω[νείνου Σεβαστ]ῶν, Εὐσεβῶν, [Εὐτυχῶν, Μη]δικῶν, Ἀδιαβη[νικῶν, καὶ Π. Σεπτιμίου Γέτα Καίσαρος] 81.1—8

[Ὑπὲρ τῆς τῶν θειοτάτων αὐτ]ο[κρατόρων νείκης τε καὶ τ]ύχης [καὶ αἰωνίου διαμονῆς, Λου]κίου Σε[πτιμίου Σεουήρου καὶ Μάρκ]ου Αὐρηλί[ου Ἀντωνείνου Σεβαστῶν Πα]ρθικῶν με[γίστων καὶ Λουκίου Σεπτιμίου Γέτα] [Καίσαρος καὶ Ἰουλίας Δόμν]ης Σεβα[στῆς, θειοτάτης μητρὸς κά]στρων 82.2—9

Ὑπὲρ τῆς θειοτάτων αὐτοκρατόρων [τύ]χης τε καὶ νείκης καὶ αἰωνίου διαμονῆς Λ. Σεπτιμίο[υ] Σεουήρου Περτίνακος Σεβαστοῦ αὐτοκράτορος [τ]ὸ [ιά] καὶ Μ. Αὐρηλίου Ἀντωνείνου, Παρθικῶν, Μηδικῶν [καὶ Π. Σεπτιμίου Γέτα ἐπιφανεστάτου Καίσαρο]ς, υἱοῦ τοῦ Σ[εβαστοῦ καὶ Ἰουλίας Δόμνης Σεβαστῆς] 87.2—7

[P]ro salutem Dominorum nostrorum Imperatorum Luci Septumi Seueri Pertinaci[s et impera]t(oris) Ma[rci] Aur[eli Antonini] 343.5—11

https://biblioteca-digitala.ro

Iulia Domna

Τὴν Σεβαστὴν Ἰουλίαν Δόμναν 86.2—3

Ἰουλίαν Δόμναν Σε(βαστὴν) Τύχην τῆς οἰκουμένης, μητέρα τοῦ θειοτάτου καὶ ἀνεικήτο[υ] αὐτοκράτορος Ἀντωνείνου 89.2—7

Caracalla

[Τ]ὸν γῆς καὶ θαλάσσης δεσπότην αὐτοκράτορα [Κ]αίσαρα Μ(άρκον) Αὐρ(ήλιον) Ἀντωνεῖνον, Εὐσεβῆ Σεβ(αστὸν) Ἀραβικ[ὸν] Ἀδιαβηνικὸν Παρθικὸν Βρεταννικὸν μέγιστον, Γερμανικὸν μέγιστον, ἀρχιερέα μέγιστον, δημαρχικῆς ἐξουσίας τὸ θι', ὕπατον τὸ δ', π(ατέρα) π(ατρίδος), ἀνθ[ύπα]τον 90.2—7

Αὐτοκράτορα Καίσαρα Μ. Αὐρ(ήλιον) Ἀντωνεῖνον Εὐσεβ(ῆ) Σεβ(αστὸν) υἱὸν Αὐτοκράτορος Λ. Σεπτιμ(ίου) Σεουήρου Εὐσεβ(οῦς) Περτ(ίνακος) Σεβ(αστοῦ), Ἀραβ(ικοῦ), Ἀδιαβ(ηνικοῦ), Παρθικοῦ 88.2—8

[Ὑπὲρ τῆς τοῦ Κυρίου Αὐ]τοκράτορος Μ(άρκου) [Αὐρ(ηλίου) Ἀντωνείνου Σεβ(αστοῦ) τύχης κ]αὶ τῆς Σεβ(αστῆς) Ἰου⟨λί⟩ας 182.2—3

[Αὐτο]κ[ράτορ]α [Καί[σαρα Μ. Αὐρ(ήλιον) Ἀντωνεῖνον Σεβ(αστόν), υἱὸν] αὐτοκράτορος Λ. Σεπτιμίου Σεουήρου Εὐσεβ(οῦς) Περτ(ίνακος) Σεβ(αστοῦ), Ἀραβικοῦ, Ἀδιαβ(ηνικοῦ), Παρθικοῦ 83.2—10

Τὸν υἱὸν τοῦ θε[ιο]τάτου Αὐτοκράτ[ο]ρος Λ. Σεπτιμί[ου] Σεουήρο[υ] Περτ[ίνα]κος Μ. Αὐρήλ[ιον] Ἀντωνεῖνον Κ[αί]σαρα Σεβαστόν 80.2—8

Macrinus şi Diadumenianus

Μ(άρκον) [Ὀπέλλιον] Ἀντωνεῖνον Δ[ιαδουμενιανὸν] Σεβ(αστὸν) Καίσαρα, Αὐτοκράτορος Καίσαρος Μ(άρκου) Ὀπε[λλίου] Σεουήρου [Μακρείνου] Εὐτυχοῦς Εὐσεβοῦς Σεβαστοῦ υἱὸν 91.2—9

Αὐτοκράτορα Καίσαρα Μ(άρκον) Ὀ[πέλλιον] Σεουήρον [Μακρεῖνον], Εὐτυχῆ, Εὐσεβῆ, θειότατον καὶ ἀνείκητον Σεβ(αστὸν), δημαρχ[ι]κῆς ἐξουσίας, πατέρα π[α]τρίδος, ἀρχιερέα μέγιστον, ἀνθύπατον 92.2—9

Elagabal şi Iulia Maesa

Ὑπὲρ τῆς τοῦ κυρίου αὐτοκράτορος Μ. [Αὐρ. Ἀντωνείνο]υ Σεβαστοῦ Εὐσεβοῦς Εὐτυχοῦς τύχης καὶ Ἰουλία[ς Σεβαστῆς Μητρὸ]ς κάστρων 99.2—3

[Ἰο]υλίαν Μα[ῖσαν] Σ[εβα]στήν, Τύχην τῆς [Ο]ἰκουμένης, μάμμην [τ]οῦ θειοτάτου κ[αὶ] ἀνεικήτου Αὐτοκρ[ά]τορος [Ἀντωνειν]ο[υ] 93.2—7

Pro salute imperatoris M(arci) Aur(eli) A[ntonini] Pii F[e]licis Aug(usti) 345. 5—7

Seuerus Alexander şi Iulia Mammaea

Imp(erator) Caes(ar), diui Antonini Magni Pii fil(ius), diui Seueri Pii nepos, M(arcus) Aurelius Seuerus Alexander Pius, Felix Aug(ustus), pont(ifex) max(imus) trib(unicia) pot(estate) XII, co(n)s(ul) III, p(ater) p(atriae), proco(n)s(ul) 323.1—5

[Pro s]alutem imp(eratoris) [Caes(aris) M(arci) Aur(eli A]n[t]oni[ni Aug(usti)] 340.4—5

[Ὑπὲρ τῆς τοῦ Αὐτοκράτορος Καίσαρ(ος) Μ. Αὐρ. Σεουήρου Ἀλεξάνδρου Σεβ(αστοῦ) καὶ Ἰουλίας Μαμμαίας μητρὸς αὐτο]ῦ καὶ κάστρων [σωτηρίας τε καὶ νείκης] 141.1—5

Maximinus Thrax şi Maximus

Pro salute Inp(eratoris) [C. Iul(i)] Veri [Maximini] Pii Aug(usti) et [C. Iul(i)] Veri [Maximi nobilissimi Caesaris] 346. 6—9

. . . [Ca]esari . . . [Ma]xim[o] 166. 1—2

Τὸν γῆς καὶ θαλάττης καὶ παντὸς ἀνθρώπων ἔθνους δεσπότην, Αὐτοκράτορα Καίσαρα [Γ. Ἰούλ(ιον) Οὐῆρον Μαξιμεῖνον], Εὐσεβῆ, Εὐτυχῆ Σεβαστόν, τὸν ἀνείκητον 94.2—12

[Imp(erator) Caes(ar) C(aius) Iulius Verus Maximinus P(ius) F(elix) Aug(ustus) Ger(manicus) Max(imus) Dac(icus) Max(imus) Sar(maticus) Max(imus) trib(unicia) p(otestate) III Imp(erator) V co(n)s(ul) proco(n)s(ul) et C(aius) Iulius Verus Maximus nobilis(simus) C] aes(ar) Ger(manicus) Maximus) Dac(icus) Max(imus) Sar(maticus) Max(imus) fil(ius) eius 320. 1—10

Τὸν θεοφιλέστατον Καίσαρα [Γ. Ἰούλ(ιον) Οὐῆρον Μάξιμον] υἱὸν τοῦ κυρίου ἡμῶν Αὐτοκράτορος [Γ. Ἰουλ(ίου) Οὐήρου] [Μαξιμείνου] 95.2—8

[Imp(erator) Caes(ar) C(aius) Iul(ius) Verus Maximinus Pi]us Fel(ix) Inuictus Aug(ustus) et C(aius) Iuli(us) Verus Maximus nobilissimus Caes(ar) 321. 1—6

Gordian III

[I]mp(erator) [Caesar M. Ant]oni[us Gordianus Pius Fe]lix Inuic[tus Aug(ustus) Pontif]ex Maximu[s trib(unicia) pot(estate)] III co(n)s(ul) [p(ater) p(atriae)] 168.1—5

Pro salute Imp(eratoris) M. Ant(onius) Gordianus (sic) 347.6—8

Imp(eratori) Cae(sari) M. Antonio Gor[d]i[ano] 348. 1—4

Filip Arabul

Pro salute Imp(eratoris) Gai Iuli Marci [Philippi] Pii Aug(usti) [et Iuli Philippi nobilissimi Caesaris] 349. 5—8

Decius

Imp(eratori) Caes(ari) [C(aio)] Messio[Quin]to Tra[iano] Deci[o] 322. 1—4

https://biblioteca-digitala.ro

VIII. IMPERIUL ROMAN : ADMINISTRAŢIE, DEMNITARI CIVILI ŞI MILITARI, TRUPE, OŞTENI, FLOTĂ

Prefecţi ai Pretoriului

'Ιούλιος Φλαβιανός 99.5
Οὐαλέριος Κομάζων 99.4—5

Guvernatori ai Moesiei Inferioare

Αἰ{μι}λιανός 67.9 ; 68.13 — v. Τιβ. Ἰλαύτιος Αἰλιανός
'Αντώνιος Ἴβηρος 378 B 19 ; 378 C 16
Φλ(άουιος) Σαβεῖνος 67.5.11.26.40.41 ; 68.10.15.30.43
Fl(auius) Lucilianus 321.8—9
T. Flauius Longinus Q. Marcius Turbo 151 ; 152
Τ. Φλ(άουιος) Νόουιος 'Ροῦφος 99.7
'Ιούλιος Γετουλικός 100.2—3
'Ιούλιος Σεουῆρος (T. Statilius Iulius Seurus) 137.3 ; 317.9—11 ; 378.7—8
M'. Laberius Maximus 67.63.66.67.80—81 ; 68.1.62.65—66
C. Ouinius Tertullus 87.8—9 ;359.2—3 ; 360.2—3
C. Pe... 168.9
Τιβ. Ἰλαύτιος Αἰλιανός 67.27.35—36 : 68.30—31.38.39
Γ. Πομπώνιος Πεῖος 67.24.25 ; 68.28.29
Τ. Πομπώνιος Πρόκλος Οὐιτράσιος Πωλλίων 74.2—4 ; 149 ;150
M. Pontius Laelianus Larcius Sabinus 69.2
C. Post[uminus?] 322.10
M. Scrullius Fabianus Maximus 318.11—13
C. Terentius Tullius Geminus 67.48—49 ; 68.49.50
[?l]eg(atus) A[ug(usti)] 165 a

Prefecţi ai ţărmului Mării şi ai flotei moesice

'Αρούντιος Φλάμμα 67.7—8 ; 68.12 ; 69.3
'Ασιατικός 67.16 ; 68.20
Vindius Verianus 359.8—9 ; 360.8—9

Consuli

Anul

100 : Imp. Caesar Traianus Aug. Germanicus III 67.64 ; 68.63
167 : Imp. L. Aurelius Verus III 327.10
177 : Imp. L. Aelius Aurelius Commodus Aug. 332.12—13 ; 351.11
202 : Imp. Caesar L. Septimius Seuerus Aug. III 344.13
202 : Imp. Caes. M. Aurelius Antoninus Aug. 344.13
220 : Imp. M. Aurelius Antoninus Aug. III 345.10—11 ; 366.3
182 : Aelianus [= L. Roscius Aelianus Paculus] 368.13
246 : Albinus [= C. All... Albinus] 349.14
176 : Aper [= M. Flauius Aper II] 331.12
169 : Apollinaris [= P. Coelius Apollinaris] 328.11—12
144 : Auitus [= L. Hedius Rufus Lollianus Auitus] 325.13
157 : Barbarus [= M. Ceionius Ciuica Barbarus] 373. 24
237 : Cornelianus [= L. Mummius Felix Cornelianus] 346.13—14
187 : Crispinus [= L. Bruttius Quintius Crispinus] 368.12—13
152 : Glabrio [= M. Acilius Glabrio] 130.8
152 : Homullus [= Cn. Cornelius Seuerus M. Valerius Homullus] 130.8—9
175 : Iulianus [= P. Saluius Iulianus] 330.13
100 : Frontinus [= Sex. Iulius Frontinus] III 67.64—65 ; 68.63—64
144 : Maximus [= Q.Statius Maximus] 326.12—13
233 : Maximus [=L.Valerius Maximus)] 323.16
149 : Orfitus [= Ser. Cornelius Scipio Saluidienus Orfitus] 326.10—11
233 : Paternus [= Cn. Cornelius Paternus] 323.16
237 : Perpetuus [= L. Marius Perpetuus] 346.13
175 : Piso [= L. Calpurnius Piso] 330.12—13
238 : Pius [= C. Fulvius Pius] 347.12
176 : Pollio [= T. Pomponius Proculus Vitrasius Pollio] 331.12—13
246: Praesens[C. Bruttius Praesens] 349.13—14
149 : Priscus [= Q. Pompeius Sosius Priscus] 326.11
169 : Priscus [= Q. Pompeius Senecio Roscius Amintianus Sosius Priscus] 328.11
238 : Proculus [= Pontius Proculus Pontianus] 347.13
167 : Quadratus [= M. Ummidius Quadratus] 327.11
177 : Quintillus [= Peducaeus Plautius Quintillus] 332.13—14 ;351.12
182 : Tineius [= Q. Tineius Rufus] 342.5
220 : Valerius Comazon [= Valerius Comazon Eutychianus] 345.11—12 ; 366.4

Notabilia varia

aedilicium 373.9
angariae 378 C 19
ara 373.13—14
arcontium 373.8—9
auditorium 324.9
buleuta Histriae 339.4
canabae 67.71—72 : [a finibu]s canabar(um)
ciues Romani consistentes 324.5—6 ; 326.5—6 ; 327.2 ; 328.4—5 ; 330.4—5 ; 331.4—5 ; 332.4—5 ; 343.2 ; 344.2 ; 345.2 ; 346.3 ; 347.3 ; 349.3

https://biblioteca-digitala.ro

ciuitas (Histrianorum) 148.4 ; 149 (b) 3 ; 154 ; 155 ; 329.4—5
coiux 371.9
com(m)endare 300 ; 373.22
commentarii 67.66 ; 68.65
condicio 352 *b* 4
conductor publici portorii 67.69 ; 68.68—69
confrequentare 352 *a* 5, *b* 2
coniux 373.16
consistentes, v. ciues Romani ~
consularis (subst.) 359.3 ; 360.3
decretum 67.63 ; iussu et ex decreto : 359.1—2 : 360.1—2
decurio municipi Durosteri 302.4.9—10
dominium 68.3
er(es) 337.5—8.9
exemplum 67.63 ; 68.61
fines 68.2
fines canabarum Dimensium 67.72 ; 68.71—72
fines terrae uici ... 350 A 1—2, B 1—2
heres 276.6 ; 336.5 ; 337.5—9 : er(es), eredes
iugum summum 68.4
ius conubii 323 (I). 10
laccus 68.3
legatus (Augusti) pro praetore 155.4 ; 168.9 ; 378 C 18
liberta 307.1
liberti 373.23
macellum 168.6
magistratus 324.14—15 ; 349.9—10
magistri 325.10 ; 326.8 ; 327.4 ; 328.6 ; 329.8 ; 330.7 ; 331.6 ; 332.6 ; 341.6 ; 342.2—3 ; 344.9 ; 345.8 ; 346.11 ; 347.10 ; 351.10 ; 352 *b* 3 ; 360.10
maioriarius (rerum) 373.20—21
maritus 371.7
matrimonium 323.13
memoria 281.6—7 ; 288.2—3 ; 315.3
memoriae causa 273.8—9 ; 284.6 ; 301.1—2 ; 338.11—12
milia passum 67.4 ; 68.8 ; 317.13 ; 318.15 ; 321.11
milliaria 320.10
munera 373.6 ; 378 C 18
munus aedilicium 373.9
munus arcontium 373.8
munus sacerdotium 373.10
oppidum 373.8
patronus 307.2
peregrini iuris (feminae) 323.12
permitto 67.67
portorium (Halmyridis et Peuci) 67.70 ; 68.69—70
quaestor 324.16 ; 325.10 ; 327.8 ; 328.8 ; 329.8 ; 330.10 ; 331.9 ; 332.8
regio (Histriae) 329.5
restituere 168.8 ; 321.7 ; 322.6
ripa Thraciae 67.69 ; 68.69
sapulchrum 282.5—6 (v. sepulcrum)
sarco(phagus) 281.7
sepulcrum 282.5—6 (sapulchrum) ; 373.11—12
sigillum 324.17
superi 279.7
supscriptio 378 C 15—16.18
termini 359.3 ; 360.3—4
testamentum 307.6
titulum 282.7 ; 301.2 ; 307.3 ; 338.9—10 ; 352.2
[u]eteranus 67.79 ; ueterani consistentes 324.6 ; 326.5 ; 327.1 ; 328.4 ; 330.3 ; 331.3 ; 332.3
ue[tustate conl]absum 168.7
uicani 359.6 ; 360.6
u(ir) c(larissimus) : 359.2 ; 360.2 ; 378 C 16—17 : [claris]simi (sic) memoriae [uiri]
uxores 323.11

Res militares

ala II Arabacorum 273.5—6 ; 297.3—5
beneficiarius : b(ene)f(iciarius) co(n)s(ularis) l[eg(ionis) I] Itali(cae) 302.1—2 ; β(ενε)φ(ικιάριος) ὑπατικοῦ 137.15 ; 302.6
cl(assis) Fl(auia) [Moes(ica)] 281.3—4 ; 359.10 ; 360.10
coh(ors) V pr(aetoria) Alexandriana p(ia) u(indix) 323 (I).19
cohortes praetoriae Alexandrianae 323.7
decurio 278.3 : ex decurione ale (sic) ; 279.3 : ex decurion[e ...] ; 297.3—5 : ex de(curione) al(ae) II Arabacorum
ἑκατόνταρχος λεγιῶνος ια' Κλαυ(δίας) 292.1—2
ἔπαρχος 67.8.16 ; 68.12.20
legio : — I Italica 302.1—2 (7—8 : λεγιών πρώτη Ἰταλική)
— V Macedonica 276.3 ; 336.2
— XI Claudia 278.7 ; 292.2 (λεγιών ια' Κλαυδία 292.2)
militare 323.6
milites 323.5
militia 323.9
pia (cohors) 323.8
praefectus classis 359.10 ; 360.9—10
sesquiplicarius 273.3—4 (sescupliciarius ales II Arabacorum)
signifer 276.2 : ex sig(nifero)
strator co(n)s(ularis) 278.6—7
tabula aeraea 323.20—21
[trierar]chus cl(assis) Fl(auiae) [Moes(icae)] 281.3—4
ucteranus 67.79 : [u]eteranus ; 276.3 ; 336.2 : ~leg(ionis) V Ma[c(edonicae)] ; 297.3 : ~ ex dec(urione) al(ae)
uindex (cohors) 323.8

https://biblioteca-digitala.ro

IX. ORAŞE GRECEŞTI: INSTITUŢII ŞI MAGISTRATURI; ONORURI ŞI PRIVILEGII

ἀγορανομέω 54.38; 175.2; 176.2
ἀγορανόμιον 54.41
ἀγορανόμος 54.38.43
ἄδεια 28.5; 67.19
ἀνεισφορία 10.4
ἀρχαί 12.11; 15.6; 37.6; 57.9
ἀρχιερεύς 178.3; 179.3; 180.1 v. ποντάρχης
ἄρχοντες 7.2; 9.3; 12.3; 20.6; 26.12; 37.2; 65.38; 66.2; 67.5—6.11. 25.36.51; 68.10.16.29.39.51
ἄρχω 120.3; 180.4
ἄρχων 15.35; 22.9
ἀφορία 18.31; 59.7

βοηθεῖν 64.9; 112.1
βουλευταί 57.26
βουλευτής 141.8; 291.11; 302.9—10
βουλή 67.6.11.25.51; 68.10.16.29.51
  ἔδοξε τῇι βουλῇι 4.1; 19.6; 31.1
  ἔδοξε τῇι βουλῇι καὶ τῶι δήμωι 1.1; 5.1; 8.1.13; 9.1; 15.1; 20.1; 23.1; 26.3; 27.1.11—12; 32.11—12; 36.1; 49.8—9; 54.52; 57.2; 64.1.30—31; 65.24—25; 70.1; 71.1; 77.7—8; 78.2; 79.7—8; 80.8—9; 83.11—12; 85.3; 86.3—4; 88.9; 89.7; 90.7; 91.10; 92.10; 93.8; 94.12—14; 95.9—10; 148.6
βυβλείδιον 378 B 18—19

γερουσία 193.7
γερουσιάστης 275.6
γερουσιασταί 57.26; 193 B 13
γυμνασιάρχης 223.5; 268.2
γνώμη v. ἐπιστάται, σύνεδροι
γραμματεὺς διὰ βίου 167.14
γραμματεύων 98.2; 197 B 11

οἱ δέκα 28.7
δῆμος 67.6.12.25.51; 68.10.16.29.51; 177
  ἔδοξε τῶι δήμωι 7.1; 12.1; 13.1; 17.2; 19.10; 37.1; 45.19; 46.1; 55.2; v. βουλή
διοίκησις 22.10

εἴσπλους καὶ ἔκπλους 10.4—5; 25.7; 28.1; 32.14; 48.11; 65.33
ἐκλησία 19.6
ἐκκλησία 54.2.29
ἑλέσθαι 34.5
ἐπιμέλεια 12.12; 15.7; 33.3; 54.10; 57.9
ἐπιμεληταί 41.4
ἐπιμεληταὶ τῶν τειχῶν 65.18—19
ἐπιμηνιεύω 1.1—2; 4.1; 5.2; 7.1; 8.1—2; 9.2; 12.1—2; 13.1—2; 15.1; 17.2; 20.1—2; 23.1—2; 26.3—4; 27.2; 31.1; 36.1—2; 37.1; 46.1; 54.2; 55.2; 58.27
ἐπίσκοποι 58.24; 58.29; 59.25
ἐπιστάται 34.1—2; 62.2
ἐπιστατέω 65.21
ἐπιψηφίζεσθαι 57.3
εὐθηνιάρχης 180.2
εὔθυνοι 167.17; 229.4
ἔφηβοι 59.3
ἔφοδος ἐπὶ τὴν βουλὴν καὶ τὸν δῆμον 10.7—8; 28.3; 65.35—36

ἡγεμόνες 6.1—2; 8.21; 10.10; 11.4; 19.27; 21.2; 30.10

ἰσοτέλεια 25.7; 28.1; 32.14; 47.11

κήρυξ 193 B 13

λαμπροτάτη πόλις 91.11
λογιστής 178; 179

μερισταί 6.5; 19.16; 40.2
μη[τρό]πολις 180.5

ναυάρχος αὐτοκράτωρ 64.10
νέοι 59.3.12 — δεδόχθαι τοῖς νέοις 59.12

οἰκονόμος 6.4; 11.7.9; 14; 19.16; 21.5; 34.8—9; 40.1; 65.41
ὅρια 67.22.62; 68.26.61
ὁροθεσία 68.1
ὀρφανισταί 184.1

παρεπιδημέω 65.22
Πεντάπολις 143.3
πεντεκονταρχία 57.30
πολιτεία 10.3; 25.6; 32.14; 47.11; 48.10; 65.33
πολίτευμα 18.16
ποντάρχης 137.10; 143.3—6; 178.3; 179.3; 180.1 (πρῶτος) 207.4.7; v. ἀρχιερεύς
ποταμός (Ἴστρος) 66.15—16
πρεσβεῖαι Ἑλληνικαὶ καὶ Βαρβαρικαὶ 12.8—9
πρέσβεις 8.5; 66.2—3; 67.15
πρεσβευτής 4.14; 15.17.28; 37.8; 65.3; 66.1
πρεσβεύω 53.7; 180.4
προξενία 10.3; 25.6; 32.13; 47.11; 48.10; 65.33—34
πρόσοδος 8.11; 58.8; 67.17; (τῆς πύλης) 66.7—8
πρόσταγμα 15.29
πρόσχωρος 18.18

σιτονέω 1.6
στέφανος (χρυσός) 1.12—13
στεφανοῦσθαι 1.12; 2.4; 8.15; 60.4—5
στόλος 64.20
στρατηγός 45.21
στρατηγὸς ἐπὶ τῆς χώρας αὐτοκράτωρ 15.42

https://biblioteca-digitala.ro

συναγωγεύς 193.8.9.10 ; 193 B 3.15
συνεδρείαι 15.7 ; 33.6—7
σύνεδροι 55.3—4 ; 64.1 ; 65.2.20
συνθήκαι 15.36
σύνμαχοι 64.13.18

ταμίας 28.10
ταξιαρχέω 121
τειμαί 64.39
τειχοποιός 54.9
τέλη 66.13 ; 67.34
τέλος (ὄχθης τῆς κατὰ τὸν Ἴστρον) 68.17
τοξάρχης 15.12
υἱὸς τῆς πόλεως 180.1 ; 207.4—5
ὑπατικός 378 A 7
ὑπηρεσίαι 57.11

φυλαί 54.23 ; 57.30 ; 58.5.10.21.31 ; 409.7 ; 416.3 (Αἰγικορέων) 333.2—3 ; (Ἀργαδέων) 334.3 ; (Βορέων) 97 ; 191.2 ; (Ῥωμαίων) 142.6—7 ; 416 ; δεδόχθαι ταῖς φυλαῖς 58.10—11

χωρηγίαι 57.10.21

X. VIAȚA RELIGIOASĂ ; ZEI, ZEIȚE ȘI EPITETELE LOR. TEMPLE, PREOȚI, SĂRBĂTORI. ÎMPĂRȚIRI ALE ANULUI

Ἀθηνᾶ 134.3
ἀνείκητος v. Μίτρα
Ἀπόλλων Ἰητρός 1.7 ; 34.3—4 ; 54.28 ; 63.3 ; 104 ; 144.2 ; 169.1—2 ; 314A
—Φολευτήριος 105
—ἱερὸν τοῦ Ἀ. (Ἀπολλωνία) 64.5.37—38
—ἱερὸν τοῦ Ἀ. (Ἴστρος) 6.3 ; 18.21 ; 21.3—4 ; 28.9 ; 34.3—4 ; 65.39.44
Ἀρετά (δῖα, Κλυτόφαμος) 171.1
Ἄρτεμις 172.2
Ἀσκληπιός 124
Ἀσκληπιὸς Περγαμηνός 135.2—3
Ἀφροδίτη 101 ; 108 ; 113.2 ; 118 ; 119
— ἐπήκοος 173.3 ; Μαρ . . . (?) 118 ; Ποντία 173.2
Ἀχανω (?) (θεός) 376.1
Δημήτηρ 109.3 ; 115 ; 120 ; 125.2
Δῆμος (Ἰστριανῶν) 19.14
Διό[νυσος] Βασ[σαρεύς] 111 ; 142.8 ; Καρποφόρος 198.4—5 ; 203.4—6 ; 204.3—5 ; 205.2—3 ; 206.3—4 ; μέγας θεὸς Δ. 100.4 ; οἱ περὶ τὸν Διόνυσον 167.7 ; 221
Διόσκοροι 112.2 ; 123.32 ; 142.3
Ἑρμῆς Ἀγοραῖος 175.2—3 ; 176.3
Εὐφράτης 374 B 4
Ζεὺς Ὄμβριμος 334.2
Ζεὺς Πολιεύς 8.24 ; 54.19 ; 222.2
Ἥλιος Μίθρας ἀνείκητος 137.2
Ἥρος 131.2 ; 246.4
Θεοὶ οἱ ἐν Σαμοθρᾴκῃ 19.22
Θεὸς Μέγας 145.1
Θεός . . . M 377.1—2 v. Μίτρα
Ἰητρός v. Ἀπόλλων
Κλυτόφαμος v. Ἀρετά
Λητώ 170.1
Μητὴρ Θεῶν 57.16 ; 115 ; 126 ; 127 ; 128
Μίτρα (Θεὸς ἀνείκητος) 374.3
Μοῖραι 114.2
Μοῦσαι 1.16 ; 1.18
Νίκη 122.2
Νύμφαι 107 ; 333.4—5
Παγκράτης 122.1
Περγαμηνός v. Ἀσκληπιός
Ποσειδῶν Ἑλικώνιος 143.2
Ῥιθρας — Θεὸς ἀνείκητος 375.1—2 v. Μίτρα
Σάραπις 5.9
Τύχη 82.3
Φολευτήριος v. Ἀπόλλων
Φόρκυς 106
ἄγειν (ἡμέραν) 58.15
ἀγῶν 100.8
ἀγῶν (ἱερός) 207.15—16
ἀγῶνες 1.12 ; 2.5 ; 64.24
ἀγωνοθεσία 49.5—6
ἀγωνοθέτης 100.9 ; 207.2
ἄλσος ἀπόκρυφον 376 B 3
Ἀνθεστηριῶν 58.16
Ἀρτεμεισιῶν 54.1—2 ; 142.4
ἀρχιερατεύω 207.14
ἀρχιερεύς 78.3 ; 178.3 ; 179.3 ; 180.1
ἀρχιερωσύναι 57.20.21
ἀρχιμύστης 199.8
βωμός 333.3—4
βωμὸς Ἀπόλλωνος Ἰητροῦ 34.4—5
βωμὸς Διὸς τοῦ Πολιέως 8.24
βωμὸς Θεῶν τῶν ἐν Σαμοθρᾴκῃ 19.29
Διονύσια 64.36
ἑορταί 57.35.50
ἐπήκοος 173.2 v. Ἀφροδίτη
ἐπιταγή (κατ'ἐπιταγήν) 374 B 2
Ἑρμαῖα 59.9—10.15
εὐεργέτης καὶ σωτῆρ 378 A 4—5
εὐσέβεια 57.38
εὐχαί 57.23.36
εὐχαριστήριον 107.2 ; 123.3 ; 357.2
εὔχεσται (ἀγνῶς) 374 B 4
εὐχή 124.2 ; 125.2 ; κατ'εὐχη 126.2—3 ; 131.8—9
Ἡρακλειασθαί 57.32
ἥρως 309.4
Θαργήλια 25.3 ; 65.30
θεοσέβεια 137.7—8 ; 227.5
θεοσεβεῖν 54.18
θύειν 58.17
θυσία 1.16.19 ; 56.6 ; 57.23.35 ; 59.9
ἱερά 65.36 ; — μετὰ τὰ ἱερά 10.8—9 ; 28.3—4
ἱερεῖς 19.23 ; 58.27

https://biblioteca-digitala.ro

ἱερεῖς Διονύσου Καρποφόρου 198.4—5; 203.4—6; 204.3—5; 205.2—3; 206.2—4
ἱερεῖς Διὸς τοῦ Πολιέως 222.3
ἱερεύς 100.17.19; 195; 215.2
ἱερεὺς διὰ βίου 143.4
ἱερεὺς Ἀπόλλωνος Ἰητροῦ 1.7; 6.8; 28.12-13; 63.1
Ἱερεὺς Μουσῶν 1.18
ἱερεὺς πάντων τῶν θεῶν 31.5; 37.3
ἱερεὺς σπείρης 99.10
— ἐπ'ἱέρεω 26.1; 137.3; 144.3; 145.2; 169.2—3; 170.2—3; 184.1; 203.2; 204.2
— οἱ περὶ ἱερέα 199.6
ἱέρια 195.8
ἱερὸν τοῦ Ἀπόλλωνος 6.3; 18.21; 28.9; 31.3—4; 34.3—4; 64.5.38
ἱεροπρεπής 54.23
ἱερονεῖκαι 98.1; 196.1
ἱερόσυλος 58.32
ἱεροφάντης 99.10
ἱερωσύναι 1.21; 57.9; 167.10
ἱερωσύνη δημοσία 19.21
ἱερωσύνη Μητρὸς Θεῶν 57.16
καλέσαι πρὸς τὸν ἱερέα τοῦ Ἀπόλλωνος 6.7—8; 28.12—13
καλέσαι ἐπὶ ξένια 65.42
κέλευσις 181.8
μεσόχορος 100.11; 167.10—11; 207.15
μνημεῖον 353.7
μούσαρχος 100.13; 167.12—13
Μουσεῖα 1.18
μουσεῖον 1.15; 3.8
ναός 146.4
πατήρ 100.10; 137.8; 374 A 1
πατὴρ σπείρης 99.9
πανήγυρις 54.22; 56.6.13
πομπαί 54.22; 56.6.13
προθύειν 1.18
πρόνοια 67.29
Ῥοδισμός 193 B 9.12
Σαμοθρᾴκιον 11.5; 19.30; 58.34
σπεῖρα Διονυσιαστῶν πρεσβυτέρων 99.8—9; 199.5—6
σπήλεον (ἱερόν) 137.7
στεφανηφορεῖν 1.20
στεφανηφορία 19.22—23
στεφανηφορίαι 57.8—9
στεφανοῦσθαι μετὰ τοὺς θεοὺς καὶ τοὺς αὐτοκράτορας 193 B 21—22
στιβάς 167.9
συνμύσται 143.5
σύνοδος 1.17; 58.18.22
σωτῆρ (καὶ εὐεργέτης) 378 A 4—5
σωτηρία 19.5
Ταύρεια 60.6
Ταυρεασταί 57.27; 60.2.11; 61.12
Ταυρεῶν 26.2
ὑμνῳδοί 57.31; 221
ὑμνῳδοὶ πρεσβύτεροι ἱερονῖκαι 167.6—7
ὑμνῳδοὶ περὶ τὸν μέγαν θεὸν Διόνυσον 100.3-4; 208; 221.1
ὑπερετέω 137.8
χαριστήριον 128.2
χοροστάτης 100.12
χρησμός 5.7
aram (ponere) 373.13—14
arcina 129.4
com(m)endare 300; 373.22
confrequentare 352 *a* 5, *b* 2
facere (sacrum) 352.11; 352 *b* 6.9
imperium (= iussus) 130.6
Maiores sancti 298.1
pietas 288.3
Rosalia 352.4
sace[rdote]s I. O. M. D(olicheni) 340.8—9
sacerdotium 373.10
sapientia 311.3
uisum 368.11 : ex uiso
uotum 129.5; 340.10.11 (ex uoto)

XI. TERMENI ŞI EXPRESII NOTABILE

ἀβιτώριον 363.7
ἀβλαβῶς 15.14
ἄγαλμα 143.4; 183.2
ἄγγελοι 15.48
ἀγορά 1.14; 3.7; 8.23; 19.14; 34.5; 12.20
ἀγοράζω 19.9
ἀγωγή 59.4
ἀγωνία 15.11
ἀγωνίζω 64.25
αἱρέσθαι 34.9
αἰχμαλωσία 4.14
αἰώνιος διαμονή 73.4—5
ἀκόλουθος 59.8; 61.10
ἀκροάσεις 26.8
ἀλείφω 59.10
ἁλιεύειν 67.19; 68.23
ἁλιευομένος (ἰχθύς) 67.32—33; 68.35—36
ἀξιόω 67.42
ἀναγγεῖλαι 64.39
ἀναγγελία 64.40—41
ἀναγόρευσις 58.22—23; 59.23
ἀναγορεύω 19.32; 57.49
ἀναγραφή 34.6
ἀναγράψαι εἰς στήλη 6.1—2; 193 B 22 — 23
ἀναγράψαι εὐεργέτην 1.11; 2.3; 3.2; 8.14; 12.15—16; 19.12
ἀναγράψαι τὸ ψήφισμα 11.2; 19.27; 59.20; 65.17
ἀναγράψαι τοὺς ἡγεμόνας 6.2—3; 8.21; 10.9—10; 19.27
ἀναδέχομαι 54.22
ἀνάθεσις 34.7

https://biblioteca-digitala.ro

ἀνακομισθῆναι 16.10—11
ἀναλίσκειν 45.10
ἀνάλωμα 6.4; 11.6; 14; 19.15; 21.4—5; 28.9; 34.8; 40.1; 65.40
ἀναλώματα 57.38; 146.7
ἀνανεόω 15.35; 181.4
ἀνάστασις 146.2; 178.11—12; 179.12—13
ἀναστροφή 32.3
ἀνατίθημι 1.15; 103; 131.6—7; 169.2; 170.2
ἀνγαρείαι 378 A 14—15; 378 B 17
ἀνδραγαθία 8.17
ἀνδριάς 19.31; 41.3; 146.3; 178.12; 179.13; 292.6
ἀνὴρ καλὸς καὶ ἀγαθός 9.10; 15.4; 18.4; 23.5; 43.7; 45.11—12; 54.39; 55.5; 58.12; 64.11
ἀντιλαμβάνω 67.28
ἀνυπεύθυνος 68.27
ἀπάγω 16.7
ἀπαντάω 54.13—14
ἀπάντησις 54.15
ἀπόβασις 64.23
ἀπόγονοι 58.25
ἀποδημέω 8.7; 15.17; 49
ἀποδημία 18.10; 45.4—6
ἀποδίδωμι 19.26
ἀποδοῦναι 15.21
ἀποκαταστῆσαι 64.33—34
ἀποστείλαι ξένια 6.5—6
ἀποστέλλειν 30.1
ἀποστολή (τῶν πρέσβεων) 28.11
ἀποτείσαι 58.30
ἀρετή 3.5; 12.18; 19.19; 21.8; 58.20; 65.27
ἀρθῆναι 58.28
ἁρπάζω 16.7
ἄρχειν 180
ἀρχή (ἔτους) 57.24
ἀρχιτεκτονέω 27.6—7
ἀρχιτέκτων 65.6.26
ἀσεβέω 64.5
ἀσθένια 67.28; 68.32
ἀσυλεὶ καὶ ἀσπονδεί 10.5—6; 25.8—9; 28.2; 65.34—35
ἀτείχιστος 54.7
ἄτοκος 1.9; 9.17
αὔτανδρον (πλοῖον) 64.22
ἀφορία 180.2
ἀχορηγησία 18.14

βάρβαροι 15.19.44; 54.14.46; κρατούντων τὴν χώραν βαρβάρων 54.27
βάρβαρος (χώρα) 54.13
βαρύνεσθαι 378 A 13
βᾶσις 19.31; 64.38—39
βιάζω 15.19—20
βίος 15.25; 32.3; 49.3—4; 54.28
βλάβη 45.4
βλάπτεσθαι 64.17
βυβλείδιον 378 B 18—19

γένος (ἀνθρώπων) 94.4—5
γέρα 58.26
γλυκίζω 59.10
γλυκισμός 59.14
γράμματα 193 B 6
γράφω 211.16
γράψαι 64.38
γυμνασίαρχος 223.4; 268.2
γυμνάσιον 44.3; 59.17; 181.3
γυναί(κ)ες 54.9

δάνειον 9.6
δανίζω 1.5
δαπανήματα 54.34.42
δαψιλεύεσθαι 54.34
δᾴς 67.20; 68.24
δεκάτῃ (ἡμέρᾳ) 65.2
δεκάτῃ (ἱσταμένου) 54.2
δημοσία 178.11; 179.12
δημοσία ὁδός 378 B 13—14
δημοσιεύω 26.11
διάβασις 15.45
διαδείκνυμι 178.5; 179.5
διάδοχος 67.9
διάθεσις 67.59
διακινδυνεύω 64.20
διανομή 17.13; 57.29
διατηρέω 67.7; 68.11—12
διαφυλάσσω 15.12; 62.4; 64.13—14; 67.31
δικάζω 30.2
δίκαι 30.8
δίκαια 67.32; 180.4
δίκαιον 54.37; 67.6—7; 68.11.35
δόγμα 28.6—7
δόξα 57.15
δοῦναι 19.15
δοῦναι τὸν οἰκονόμον 40.1
δύναμις 32.8
δῶρον 134.2—3

ἔγδωσις 65.9
ἐγκώμιον 54.41
ἔδαφος 64.19
εἰκόνες γραπταί 57.52
εἰκῶν 44.2; 142
εἰκῶν ἐν ὅπλοις 64.36
εἰκῶν χαλκή 1.14; 3.6; 12.19; 13.8—9; 19.13; 31.11; 59.17; 61.8
εἰρήνη 10.5; 25.8; 28.2; 65.34
εἰσφέρω 64.4
ἔκγονοι 1.22; 32.13; 47.10; 48.10
ἐκλησία 19.6
ἐκκλησία 54.29
ἐκπολιορκέω 64.17
ἐκτενής 16.4; 45.11
ἐλαιοθεσία 22.8
ἔλαιον 59.4—5
ἐλεεῖσθαι 378 C 6
ἔμβολος 64.37
ἐμπειρία 32.1
ἐνδημεῖσθαι 27.6
ἐνδημία 27.8
ἐνιαυτός 58.4; 59.6
ἔνπορος 366.3.4.5
ἔντευξις 378 A 6
ἐνφανέστατος 73.1—2

https://biblioteca-digitala.ro

ἐξαγοράζειν 15.30 ; 19
ἐξυπηρετέω 57.37 ; 378 B 9
ἐπαινέσαι 1.10 ; 3.1 ; 12.14 ; 19.10—11 ; 25.5 ; 32.12 ; 33.6 ; 42.6 ; 54.52 ; 58.11 ; 60.2 ; 64.31
ἐπαγγελία 19.10
ἐπάγγελτος 54.21
ἐπαγγέλω 19.6 ; 22.11 ; 32.6
ἐπαρχεία 82.12 ; 99.6
ἐπευωνισμός 19.9
ἐπηνῆσθαι 9.18 ; 27.12 ; 29.4 ; 48.7 ; 57.49 ; 59.12
ἐπιβαίνειν 54.6
ἐπιβουλή 15.39
ἐπιγραφή 146.4
ἐπιδημία 32.2
ἐπιδίδωμι 19.7 ; 54.28
ἐπίδοσις 52.5 ; 54.23 ; 61.6—7
ἐπιδρωμαί 15.41
ἐπίπλους 64.19
ἐπιστάσεις 18.17
ἐπιστήμη 32.1—2
ἐπιστολή 66.12 ; 67.5.10.24.35.48 ; 68.9.14. 28.38.49
ἐπιστροφή 18.1
ἐπισύνστασις 54.27
ἐπιτήδευμα 32.5
ἐπώνυμος 54.21
ἐπώνυμος ἡμέρα 58.6—7
ἔργα 54.10 ; 65.10
εὐβουσία 18.29 ; 22.13
εὐγνώμων 32.8—9
εὐδοκιμέω 26.10 ; 27.8 ; 54.44
εὐδοξία 57.40
εὐεργέται 31.3 ; 191.2
εὐεργέτημα 19.26
εὐεργέτης τοῦ δήμου 1.11 ; 3.2—3 ; 8.14—15 ; 12.15—16 ; 19.12 ; 60.5
εὔνοια 1.13 ; 3.5 ; 8.18 ; 11.1—2 ; 12.18 ; 19.19 ; 21.8 ; 33.1 ; 58.21 ; 59.16 ; 65.27—28 ; 67.56
εὐποιία 57.15
εὐσταθέω 54.37
εὐσχήμων 32.4 ; 57.8
εὔτακτος 27.9 ; 32.4
εὐφροσύνη 57.24
εὐωχία 57.25

ἡλικία 54.18 ; 59.2

θέατρα 8.16
θέατρον 25.4 ; 65.30
θεοφιλέστατος 95.2
θεοσέβεια 137.7
θεοσεβεῖν 54.18
θέρη 15.10.30
θυγατριδοῦς 1.8

ἰατροί 57.27
ἰατρός 26.7
ἱεροπλατεῖται 57.32
ἱερόσυλοι 58.32
ἱππεῖς 15.51.55
ἰχθύς 67.32—33 ; 68.22.36

καθαίρειν (τὰς τιμάς) 54.40
καιροί 9.12 ; 15.6 ; 45.4 ; 54.31 ; 56.9—10 ; 59.6 ; 65.10
καλὸς καὶ ἀγαθός (ἀνήρ) 9.10 ; 43.7
καρποί 15.33
καταγοράζω 22.12
κατάξιος 27.9—10
καταπορεύω 54.13
κατασκευή (τοῦ λιμένος) 178.8—9 ; 179.8—9
κατέχειν 64.15
κατέρχομαι 54.6
κατοικέω 378 A 10
κεφάλαιον 18.20
κινδυνεύω 54.8
κίνδυνος 8.8 ; 12.7 ; 15.18 ; 53.3 ; 64.6
κληρονόμος 292.3—4
κόλλυβος 28.6
κρατάω 54.14
κτήνη 15.20
κτίσις 227.3 ; μετὰ τὴν δευτέραν κτίσιν τῆς πόλεως 191.3 ; 193.7
κῦδος 171.3
κυριεῦσαι 15.33
κύριος 84.1
κώμη 363.9—10 ; 378 Λ 5—6.9 ; 378 C 12. 13
κωμηταί 378 C 21—22

λαμπροτάτη (πόλις) 89.8—9 ; 90.8—9 ; 91.11—12 ; 92.11—12 ; 93.9—10 ; 99.7—8 ; 141.8—9
λειτουργίαι 57.7 ; 180.3
λήκυθος 361
λευκὸς λίθος 19.29 ; 34.3—4 ; 58.33 ; 59.21
λιμέν 64.13 ; 178 ; 179
λιτουργίαι 378 A 14 ; 378 B 16
λιτουργοί 378 C 7—8
λογιστεύω 178.9—10 ; 179.10
λύτρον 16.9 ; 24.8 ; 54.15

μαγιστράται (?) 378 C 21
μαγιστράτης 363.10—11
μεγαλαυχία 57.14
μερίσαι 6.5 ; 19.16 ; 21.5 ; 40.2
μερισταί 6.5 ; 19.16 ; 21.5 ; 40.2
μεταπέμπεσθαι 20.5 ; 26.7
μετοικεῖν (εἰς ἕτερον τόπον) 378 C 13—14
μήν 57.35
μήτηρ κάστρων 82.9 ; 141.4
μισθός 65.12.31—32
μισθοφόροι v. στρατιῶται
μισθόω 65.6—7

ναύαρχος αὐτοκράτωρ 64.10.33
νεῖκη 73.4 ; 81.2 ; 82.3
νέμειν 17.15
νέοι 59.3.12
νεομηνία 57.34
νικῶ 207.2

https://biblioteca-digitala.ro

νομή 59.11
νόμος 30.2

ξενία 28.11—12; (καλέσαι ἐπὶ) 65.42
ξένιον 6.6; 11.8
ξένοι 56.7—8; ἐνοικοῦντες 180.2—3

ὁδός 378 A 12—13
οἰκειότης 62.5
οἰκοδομέω 22.6; 54.41; 146.6—7
οἰκοδομία 54.11; 137.6
οἰκομετρέω 59.12
οἰκονόμος 374 B 1—2
οἰνοπόσιον 57.33
οἶνος 54.39
οἱ περὶ . . . 100.4
ὁμειλία 67.58; 68.57
ὅμηροι 8.6
ὁμολογία 15.36.40
ὅρκοι 15.40; 38.6
ὁροθεσία 68.1
ὅροι, ὅρια 67.62; 68.61; 369.1; 370.1
ὀρφανισταί 184.1
ὄχθη 67.13; 68.17
ὀχυρόω 54.12
ὀφείλω 9.5

παιδευταί 57.27
πάπποι (εὐεργέται) 61.2
παραβαίνω 15.40
παράθεσις 19.4
παρακαλέω 1.18; 20.5—6
παραπέμπεσθαι 67.39
παραποδίδωμι 20.7
παραπολῶ 54.39
παρεπιδημία 16.11—12
παρεπιδημοῦντες 57.41
παρουσία 67.57; 68.56
πάτρα 171.4
πατρίς 54.12; 178.6; 179.6—7
πείθω 8.12; 15.19
πειραταί 15.20—21.37
πειρατεύω 15.9
πέμψαι (ξένια) 7.8
πέρας 15.46.53
περίστασις 54.7
πίστις 178.10; 179.11; 193 B 7
πλοῖα μακρά 64.8
πλοῖον αὔτανδρον 64.22
πλοῦς 45.2; κάτὰ πλοῦν 15.50
πόλεις 15.16
πολεμία (χώρα) 8.7—8; 15.18
πολεμίοι 64.15—16.21
πόλεμοι 59.7
πόλεμος 10.5; 15.54; 25.8; 28.1; 39.4; 65.34
πόλεμος ἀνεπάγγελτος 64.3; 65.13—14
πολιορκέω 15.26
πόνοι 54.11
πορθεῖσθαι 15.26—27
ποταμός (Ἴστρος) 53.6; 54.46
πρεσβεῖαι 12.8; 54.44
πρέσβεις 66.2—3; 67.37.51; 68.19.40.52.60
πρεσβευτής 15.28; 37.8
πρεσβεύω 53.7; 54.45
πρεσβύτατος 1.22; 19.21
πρόγονοι 31.3; 54.4; 56.3; 57.6; 67.34; 68.37
προθυμία 8.9
προσεισευπορέω 18.24
πρόσοδοι 8.11.14; 58.8; 64.16—17
πρόσοδος 57.23; 66.7; 67. 17.33; 68.21.36
προστάται 100.5; 227.6
προστατέω 207.3
προσταχή 65.5
προτήρημα 64.26
προτίθημι 54.15
προφύλακες 15.52
προφυλακή 15.51—52

σιτηρέσια 65.31
σιτηρέσιον 18.11
σιτικά 18.22; 20.8
σιτονέω 1.6
σῖτος 19.4; 20.5; 54.39
σορός 275.9
σπηλούχα 369.2; 372 B
σπηλούχοι 370.2
σταθῆναι 59.16; 65.38—39
στέφανοι αἴδιοι 31.12; 61.9
στέφανος 3.4; 8.17; 12.17; 21.7; 25.3; 54.20.22.29; 58.20; 59.15; 60.9; 65.29
στεφανοῦσθαι 3.3; 8.15; 12.16; 29.6; 57.50; 59.13; 60.4—5; 65.29; 193 B 11.19
στήλαι 1.25; 6.2; 8.22; 10.10; 11.3; 21.2; 28.8
στοά 8.23
στοιχεῖν 54.5—6
στόματα (Ἴστρου) 66.15—16; 67.15; 68.19
στρατεύματα 82.11; 99.6
στρατιῶται 64.9.27; 112.1
στρατιῶται (ἐτελονταί) 15.43
στρατιῶται (μισθοφόροι) 15.12
στρατόπεδον 15.15.28—29.56
συγγενεῖς 62.3; 64.7
συγγραφή 9.8.15
συμπεριενεγχθείς 9.11;
συμφεύγω 15.43
συναγωγή 15.37; 58.7
συνάλλαγμα 54.16
συνβιόω 353.4
συνθέσθαι 15.24
συνήθεια 67.19; 68.23
σύνκλητος 82.10; 96.3
συνκρίσεις 26.9
σύνμαχοι 64.13.19.23
συντάττω 9.16—17
συντεκνόω 353.5
συντελέω 65.8—9
σώζειν 18.5
σώματα πολιτικά 16.6; 24.6
σωτῆρ 67.30; 68.33—34
σωτηρία τοῦ δήμου 19.5

https://biblioteca-digitala.ro

ταμίας 28.10
ταραχή 15.9 ; 18.13
ταρειχευομένος (ἰχθῦς) 67.16—17 ; 68.22
τασσομέναι 15.16—17
ταφὴ δημοσία 21.9
τάχειον 193 B 4—5
τέκνα 54.9
τεκτόνες 57.31—32
τελαμών 19.28 ; 34.3 ; 58.33 ; 59.21 ; 65.37 ; 143.4 ; 193 B 13—14 ; 197 B 10
τελευτήσαι τοῦ βίου 21.6
τέλος 66.13 ; 67.13 ; 68.17
τιμαί 19.2
τίτλον 291.14
τόκοι 9.9 ; 19.8 ; 193 B 11
τρέφειν 180.3
τροφή 2.1 ; 19.5
τύνβος 290.3 ; 309.5

ὑγεία 67.56 ; 68.55—56
υἱὸς τῆς πόλεως 180.1 ; 207.4—5
ὕλη 67.22 ; 68.26
ὑπατικός 135.4 ; 141.6
ὑπερετέω 137.4 ; 378 A 15—16
ὑμνῳδοί 57.31
ὑμνῳδοὶ πρεσβύτεροι 100.3—4
ὑμνῳδοὶ περὶ τὸν Διόνυσον 221.1
ὑπεροχή 56.4
ὑπογραφή 378 C 9.11—12.14
ὑπόγυος 15.11
ὑποκηρίσσω 28.4
ὑπολιπής 59.5
ὑπολογίζω 12.11
ὑποτελεῖν 34.8
ὑποφέρω 378 B 15

φιλαγαθεῖν 59.19
φιλανθρωπία 378 C 5—6.11
φιλία 62.5
φίλοι 62.3 ; 64.7
φιλοκίνδυνος 64.25
φίλος (σπουδέος) 167.15
φιλοτιμεῖσθαι 8.19
φιλοτιμία 29.2 ; 57.7 ; 59.9.15—16
φιλότιμοι 193.7
φιλότιμος 16.4
φιλοτιμότερος γενέσθαι 1.22 ; 19.24 ; 21.10
φόρος 15.48
φρούριον 64.14
φυλακή 15.47.50—51

χαλκεύς 134.1—2
Χάρις 67.34
χάριτες 19.26 ; 21.12 ; 54.25.31
χρεία 1.4 ; 19.3 ; 65.17
χρείαι 43.10 ; 47.5 ; 48.6—7
χρείας παρέχεσθαι 4.11 ; 23.7—8 ; 47.5 ; 48.6—7
χρήματα 19.3—4 ; 24.9 ; 52.7 ; 58.3
χρῆσις 67.23
χρυσοῦς 1.5 ; 9.7 ; 15.31 ; 19.7 ; 58.31
χώρα 15.10 ; 54.14.32.46 ; 64.2—3.12

ψήφισμα 1.24 ; 6.1 ; 8.21—22 ; 10.9 ; 11.3 ; 12.20 ; 18.27 ; 19.32 ; 21.2 ; 24.2 ; 28.7 ; 34.3 ; 54.56 ; 58.32 ; 59.20 ; 64.38 ; 65.36—37 ; 66.3—4 ; 67.37.39.49 ; 68.40.41—42.54 ; 193 B 23

ὠνία 54.40

XII. ÎNCEPUTURI DE INSCRIPŢII VERSIFICATE

Nr.

171 Δῖα Ἀρετά, κλυτόφαμε, θεῶν γένος ἐκγεγαυῖα . . .

231 Τίς θνητῶν κραδίης οὕτως ἐκύρησεν ἀνοίκτου . . .

234 Τόνδε ἀρετῆς ἕνεκεν Διόφαντον ὁ Σωκλέος υἱός . . .

261 Εὔφημος μὲν ἐγὼ λεγόμην . . .

267 Πατρὸς Ἀριστάλου γένος αὐξήσοντα.

271 Σύμβολα μὲν τεχνῆς ἑσορᾶς . . .

287 Οὐ μόνον . . . ὑμνεῖ . . .

289 . . . Ι καὶ μοῦνον . . .

290 Οδῖτα, ἐπίσχες τὴν ταχείαν ἔμβασιν...

291 Ἐνθάδ'ἐγὼ κεῖμε κλυτὴ Ἀπφία τε Φιλίππου . . .

https://biblioteca-digitala.ro

Vedere aeriană a Histriei cu împrejurimile imediate.

https://biblioteca-digitala.ro

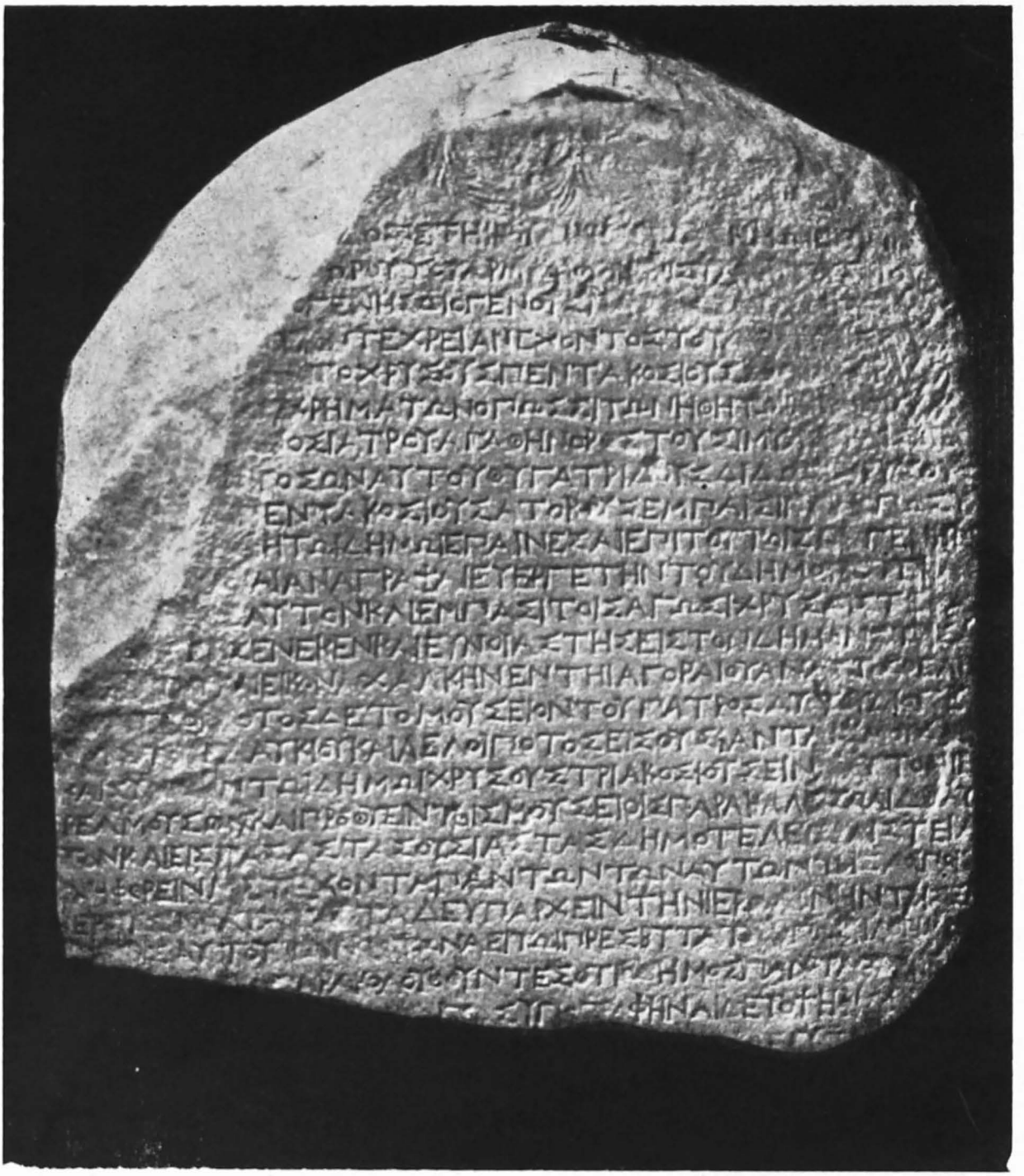

1

https://biblioteca-digitala.ro

2-3

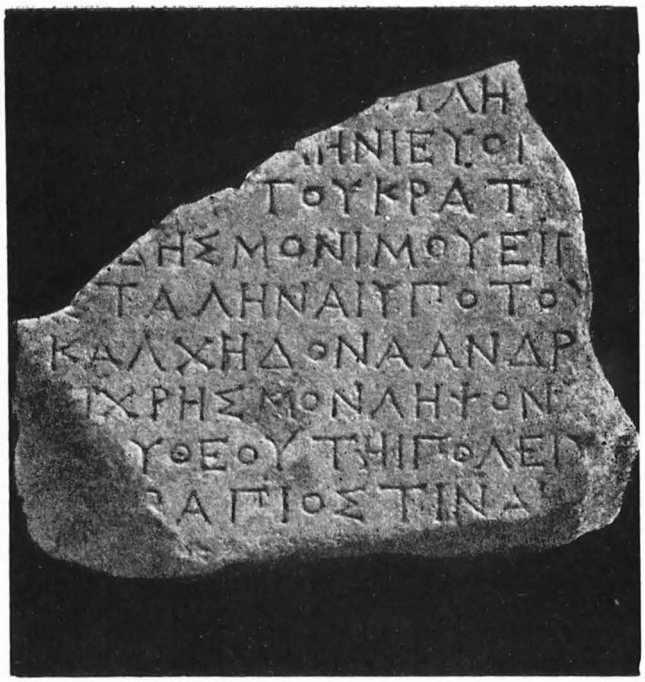

5

6

7

https://biblioteca-digitala.ro

8

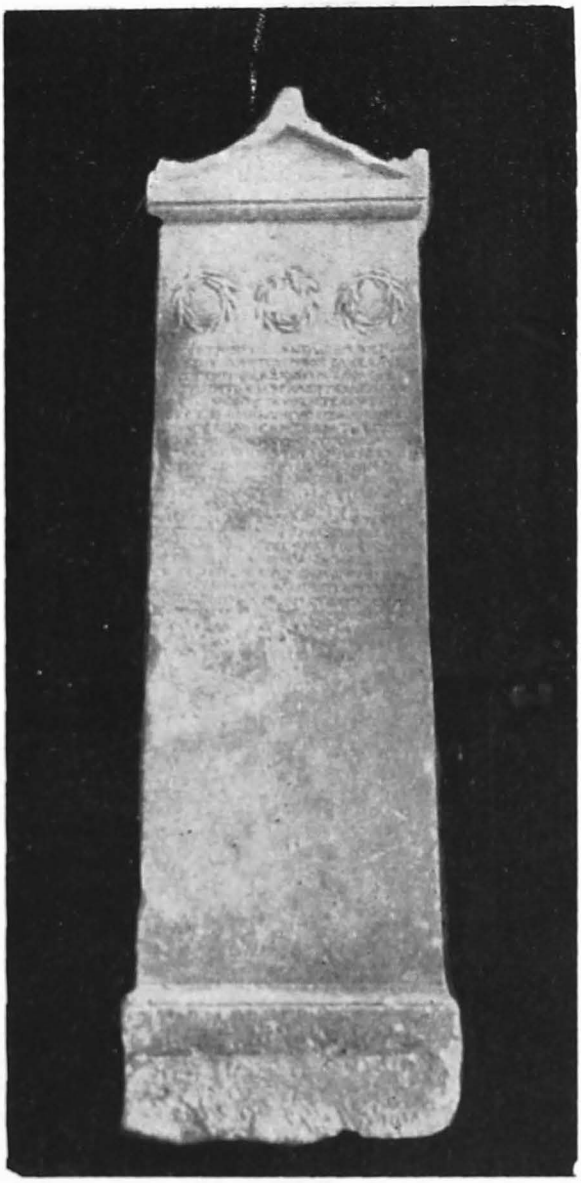

8

10

https://biblioteca-digitala.ro

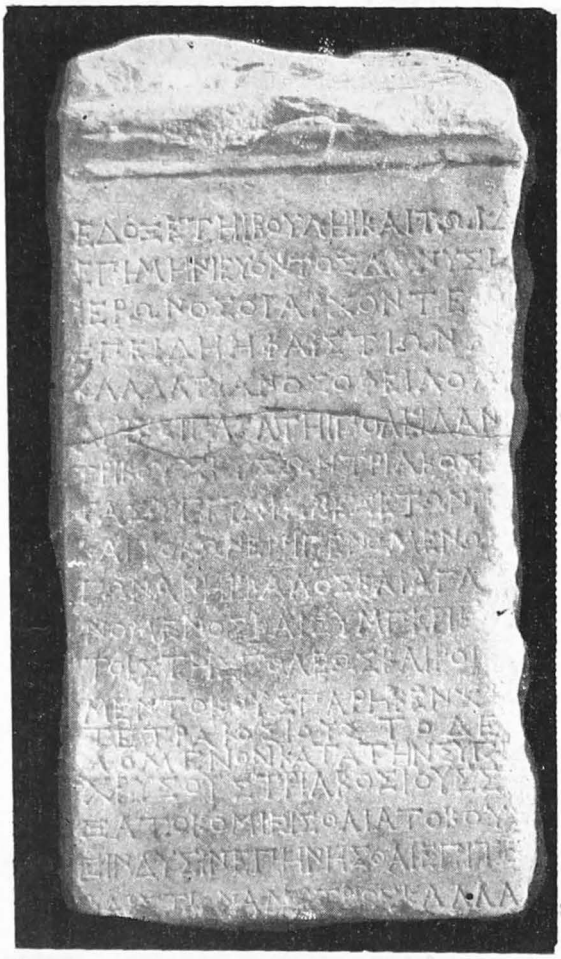

9

13

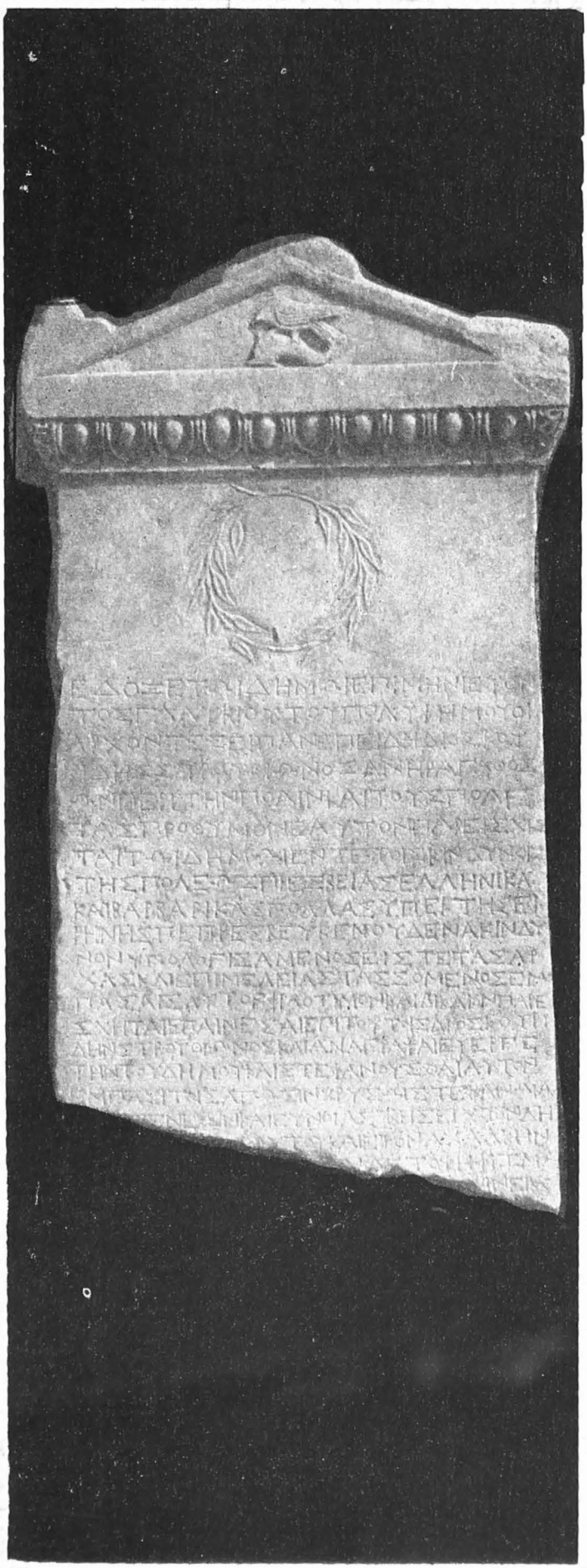

12

https://biblioteca-digitala.ro

20

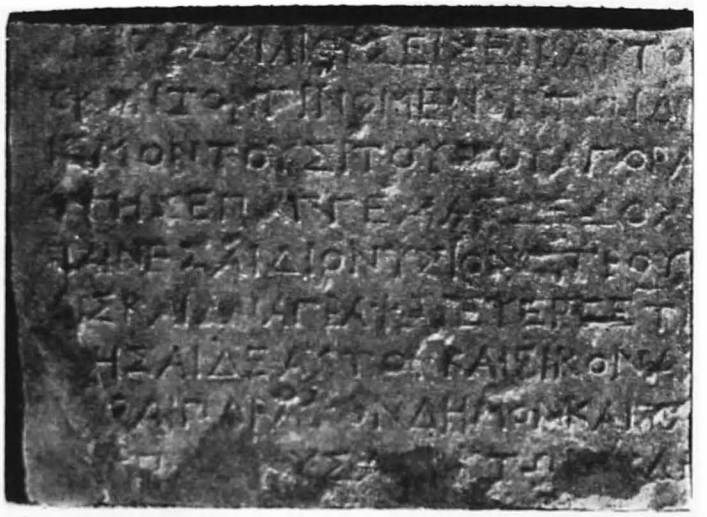

19

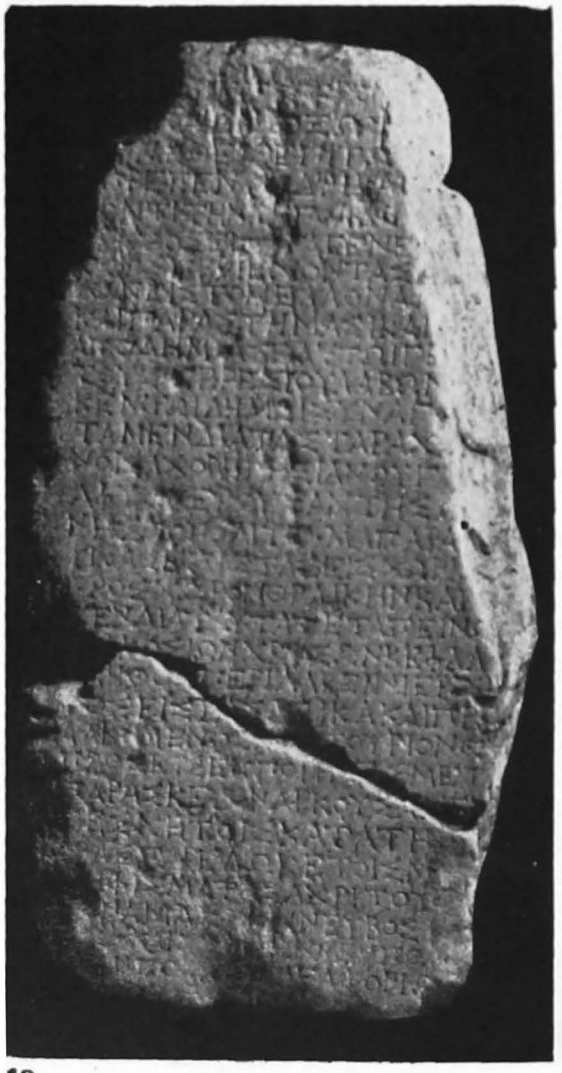

18

21

https://biblioteca-digitala.ro

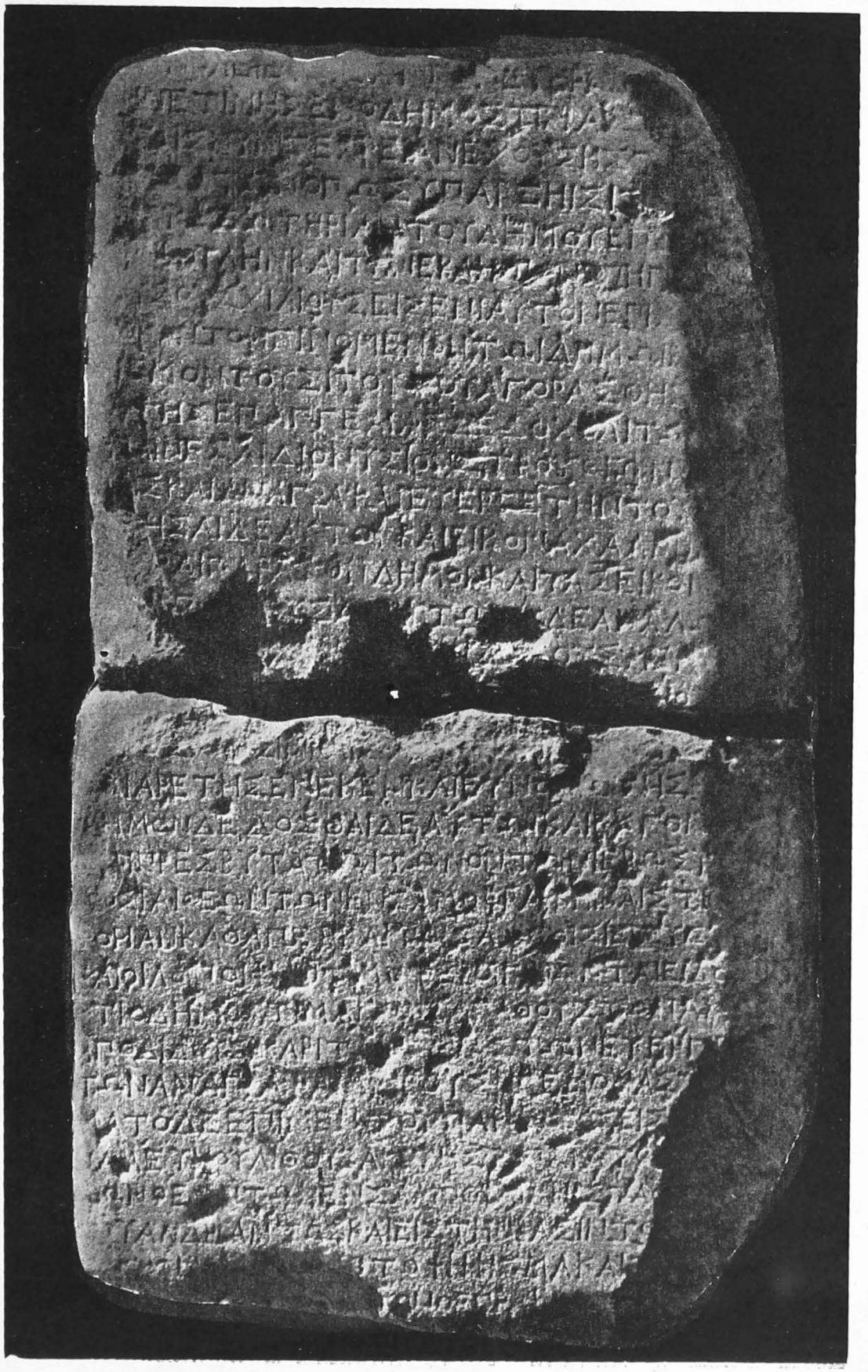

https://biblioteca-digitala.ro

22

25

26

23

27

https://biblioteca-digitala.ro

28

29

30

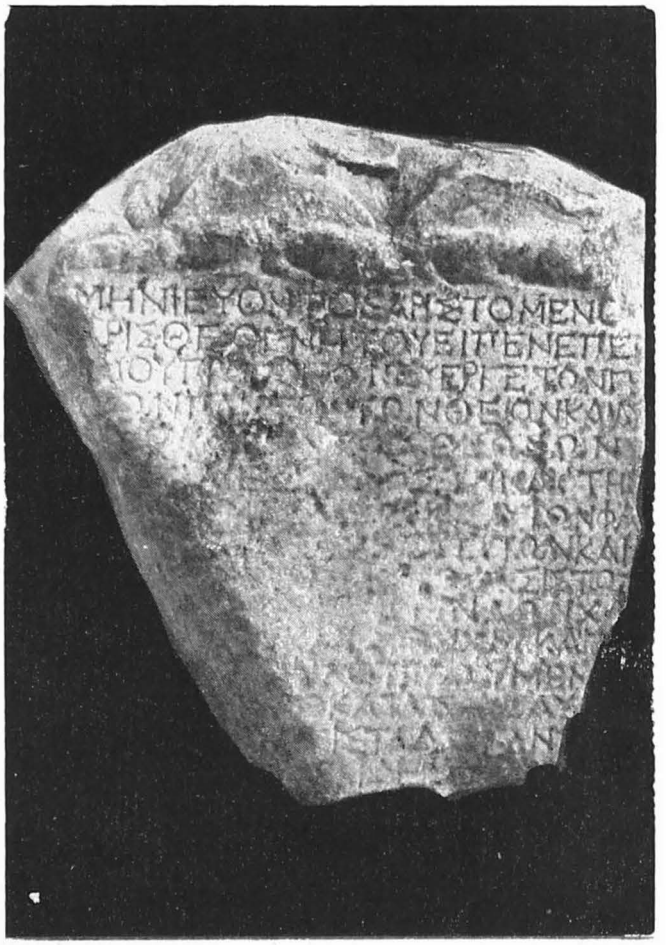

31

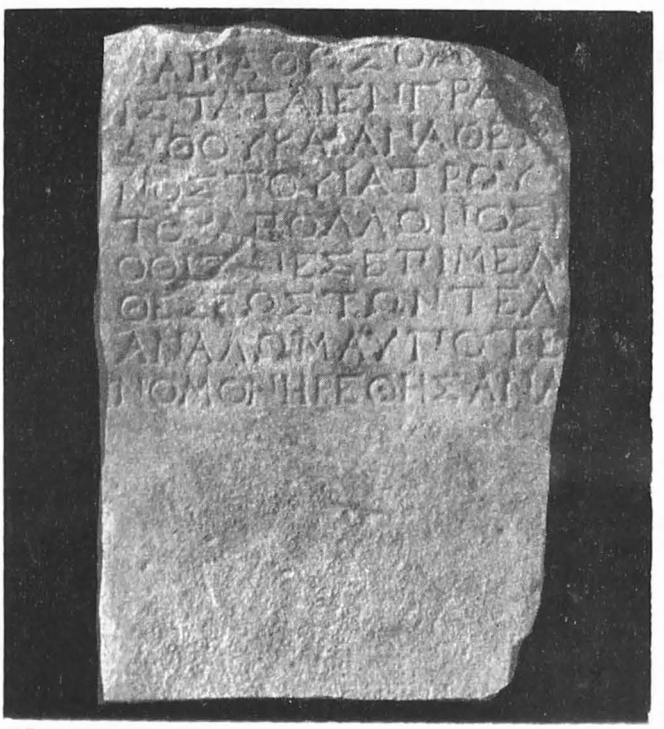

34

https://biblioteca-digitala.ro

36

https://biblioteca-digitala.ro

35

46

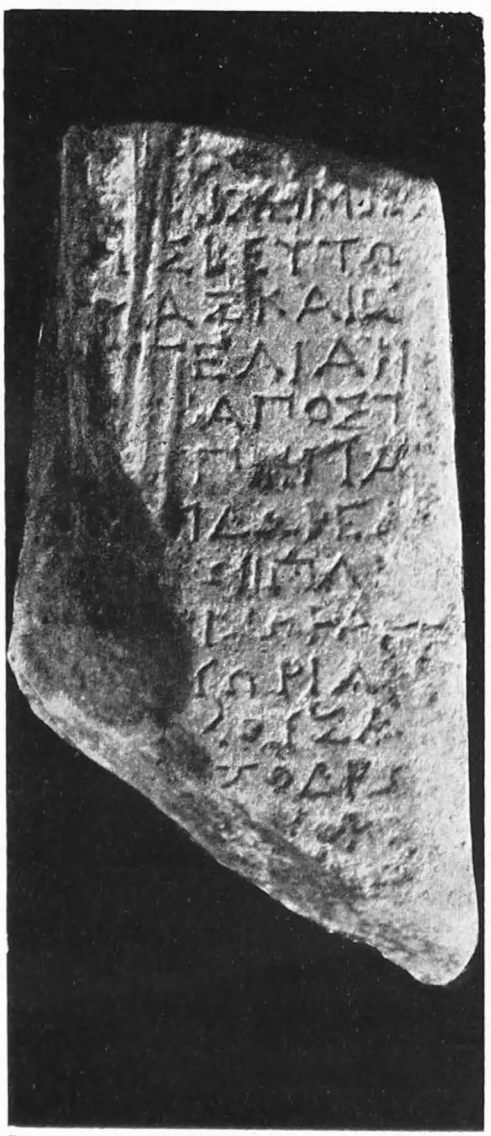

42

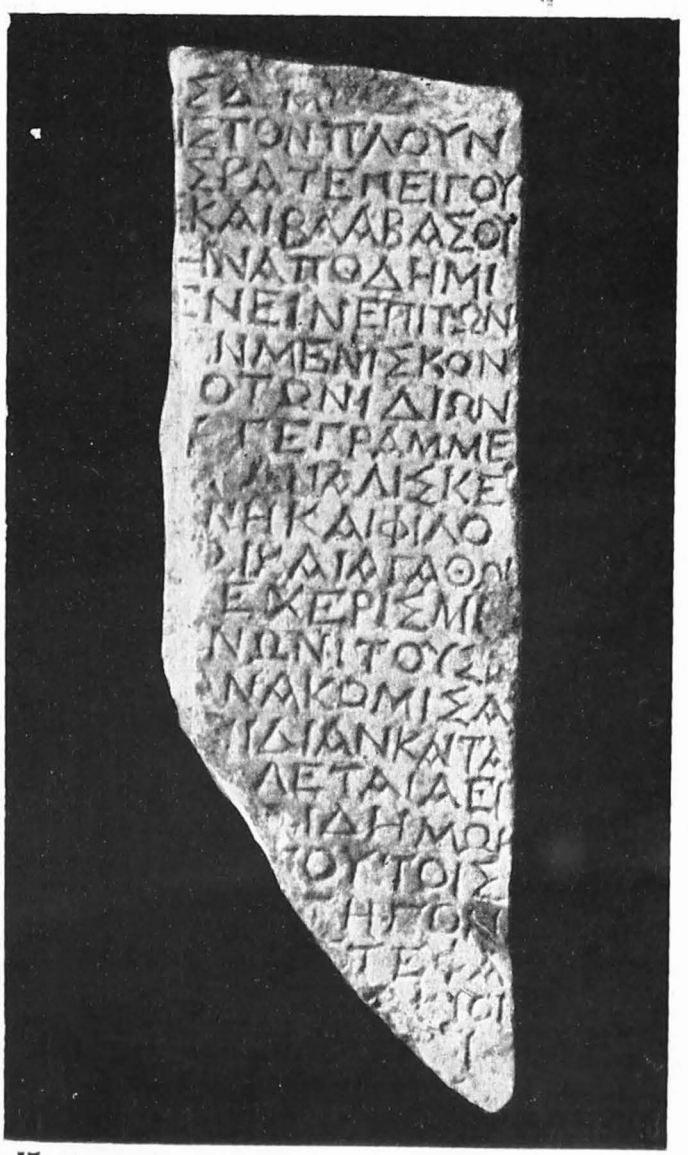

45

https://biblioteca-digitala.ro

47

49

48

51

https://biblioteca-digitala.ro

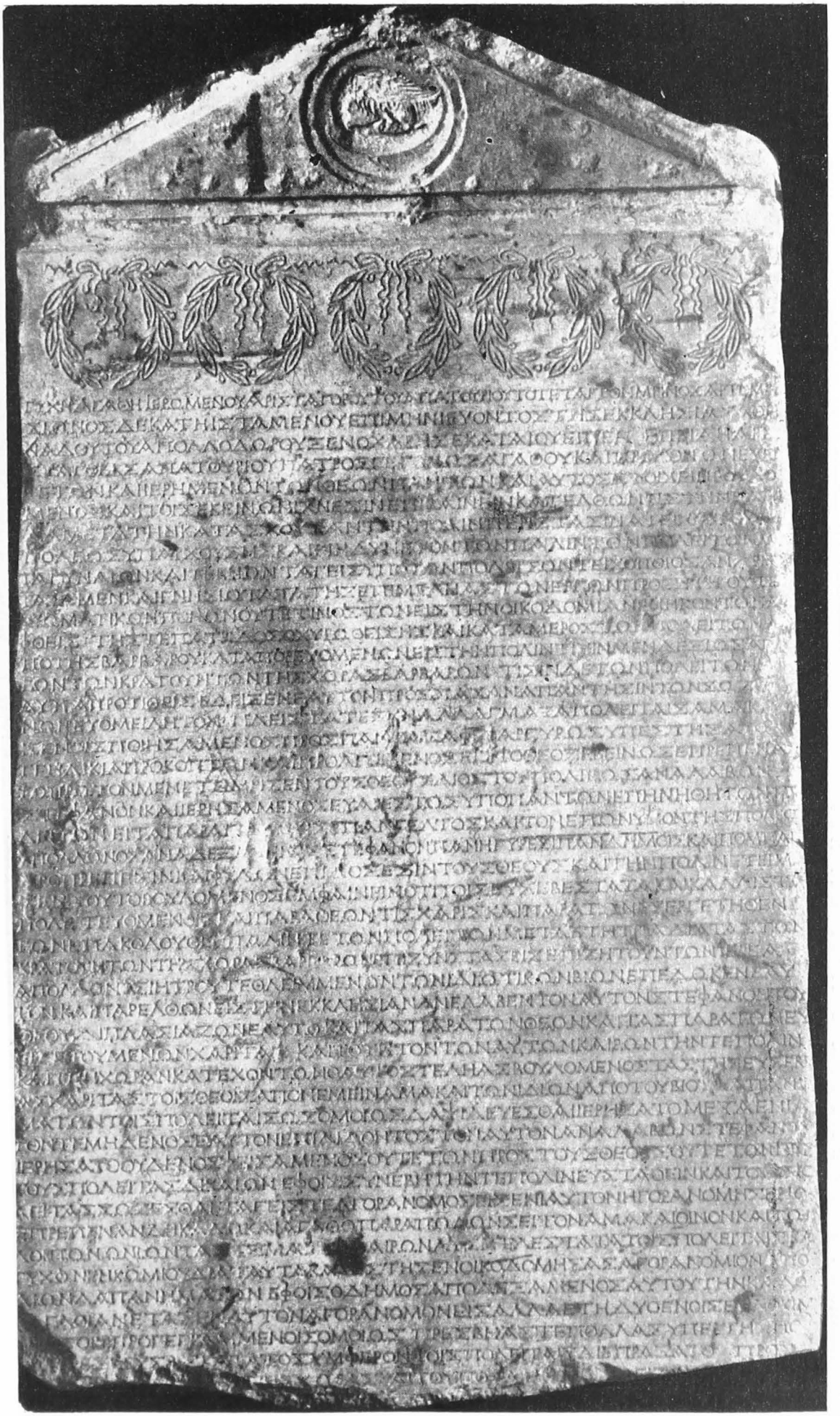

54 A

https://biblioteca-digitala.ro

54 A

https://biblioteca-digitala.ro

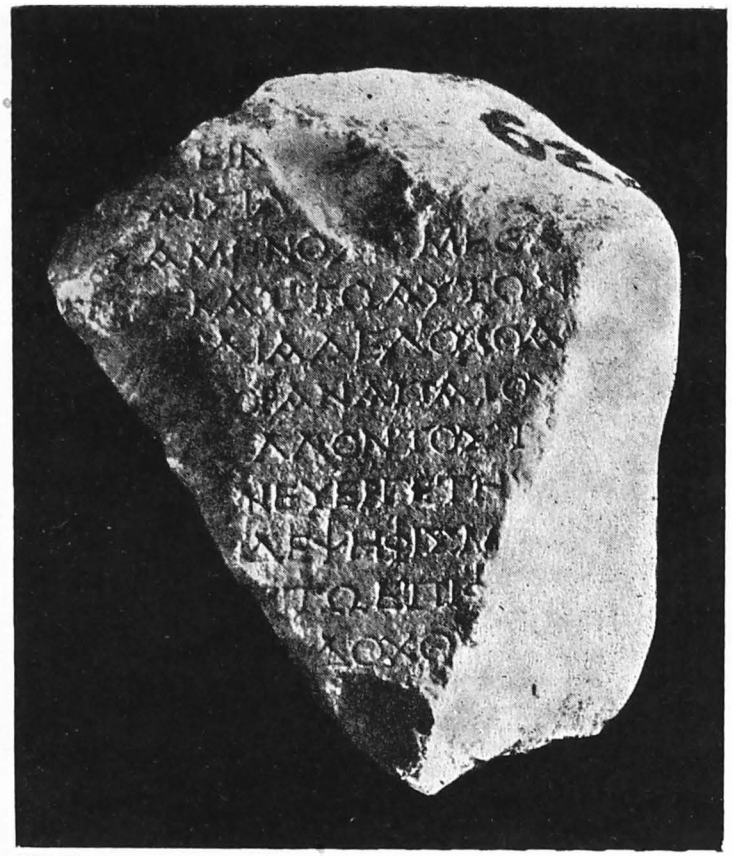

54 B

55

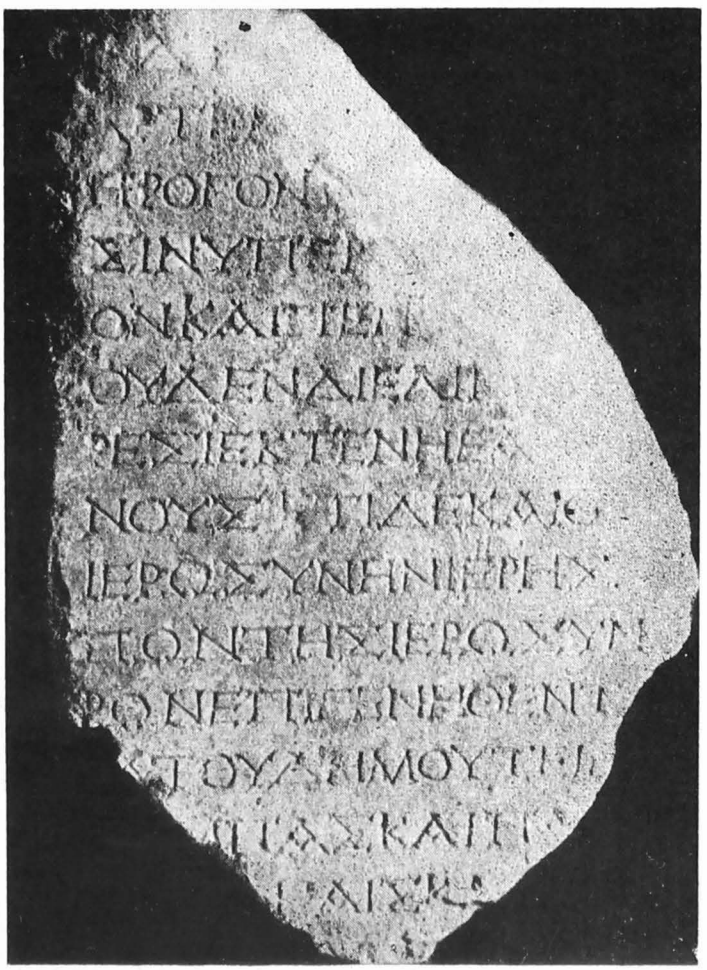

56

https://biblioteca-digitala.ro

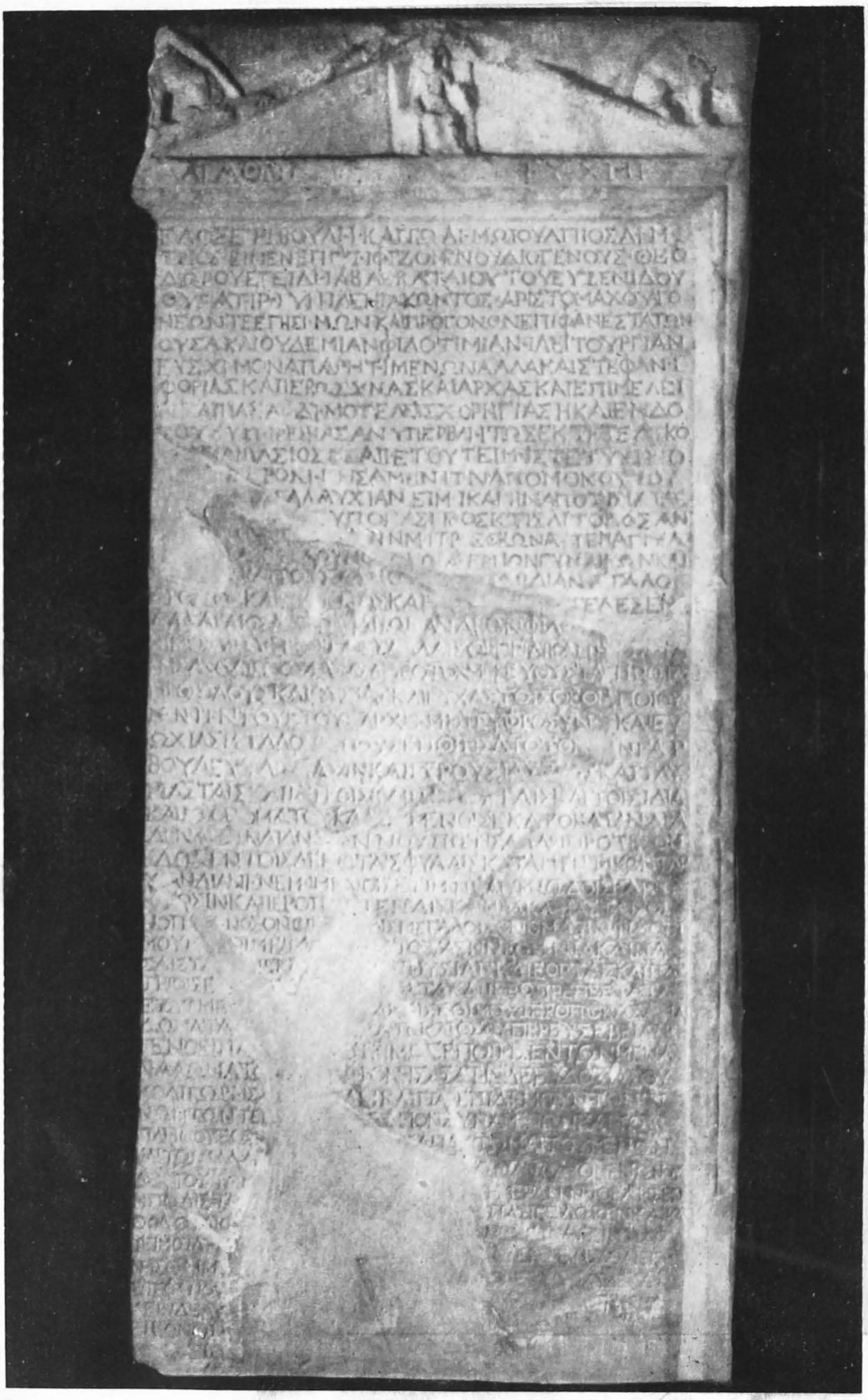

https://biblioteca-digitala.ro

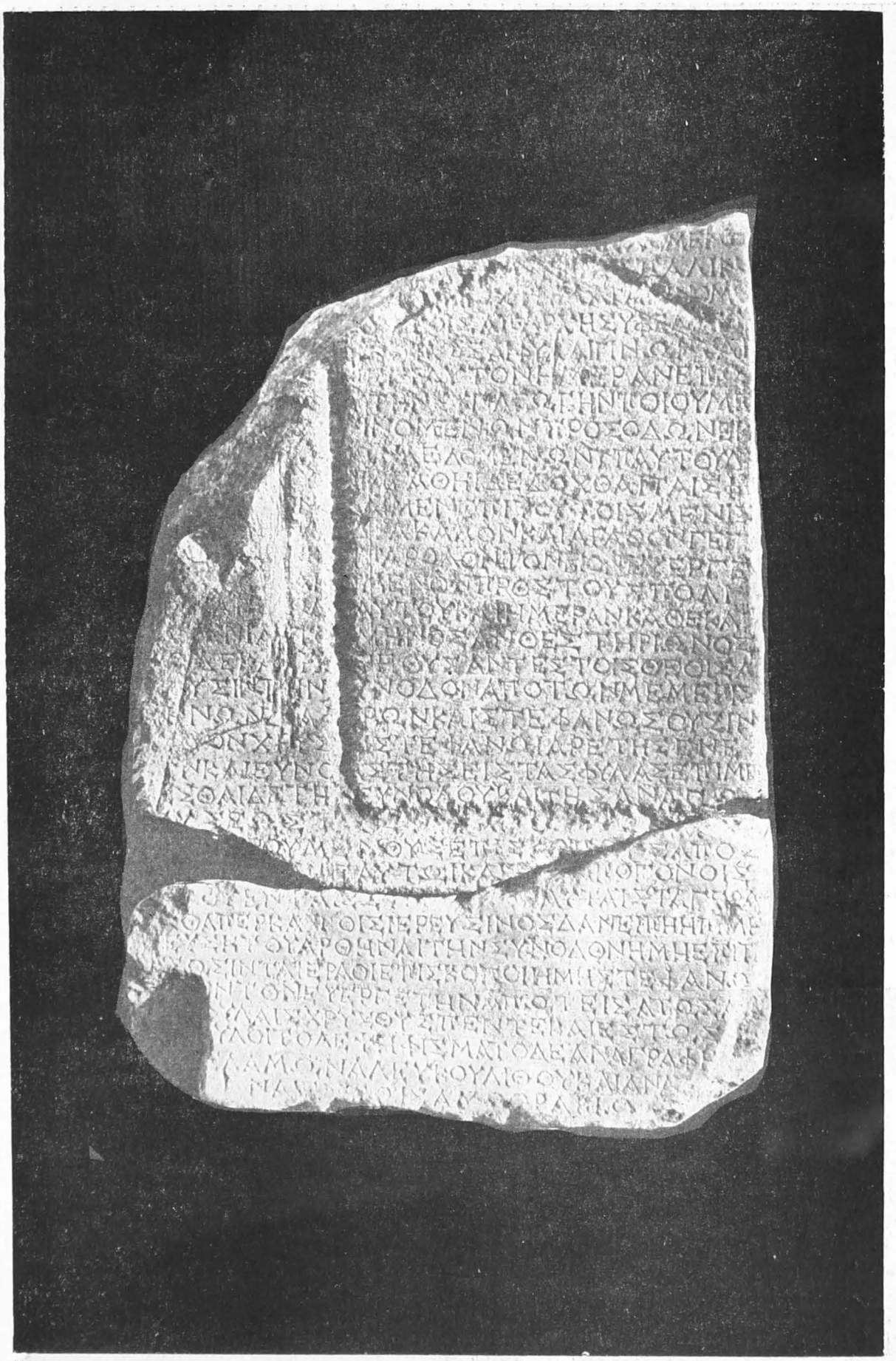

58

https://biblioteca-digitala.ro

59

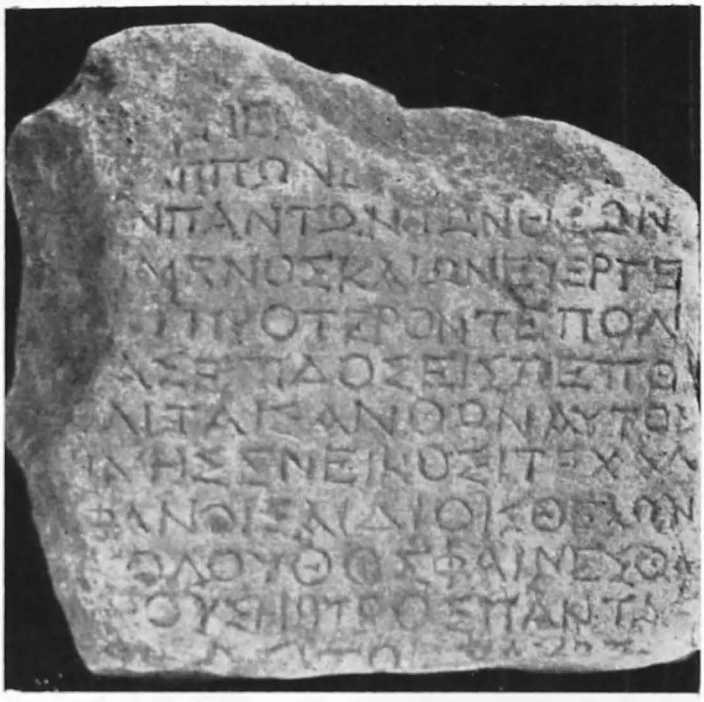

61

60

62

https://biblioteca-digitala.ro

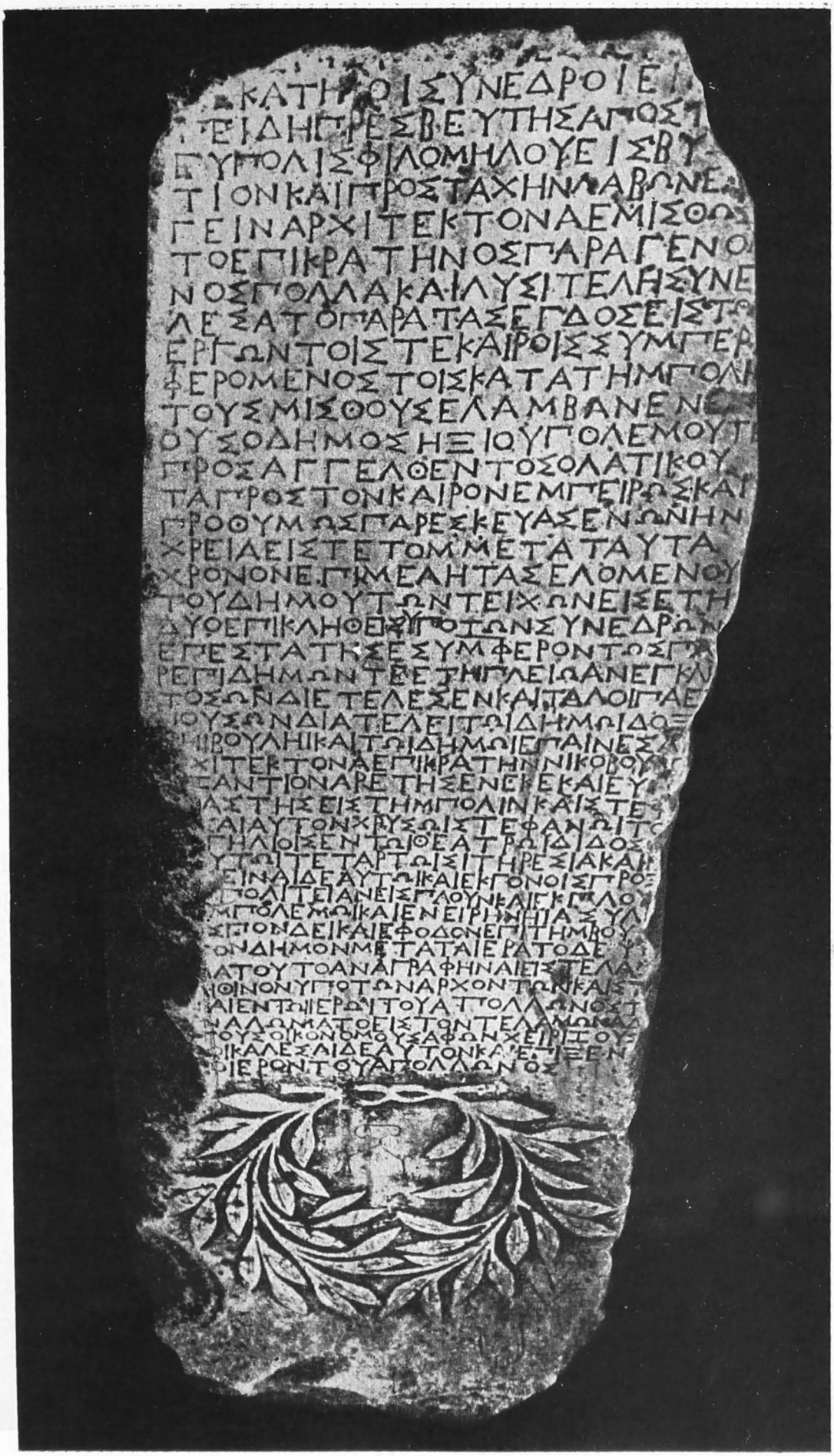

https://biblioteca-digitala.ro

63

64

67

https://biblioteca-digitala.ro

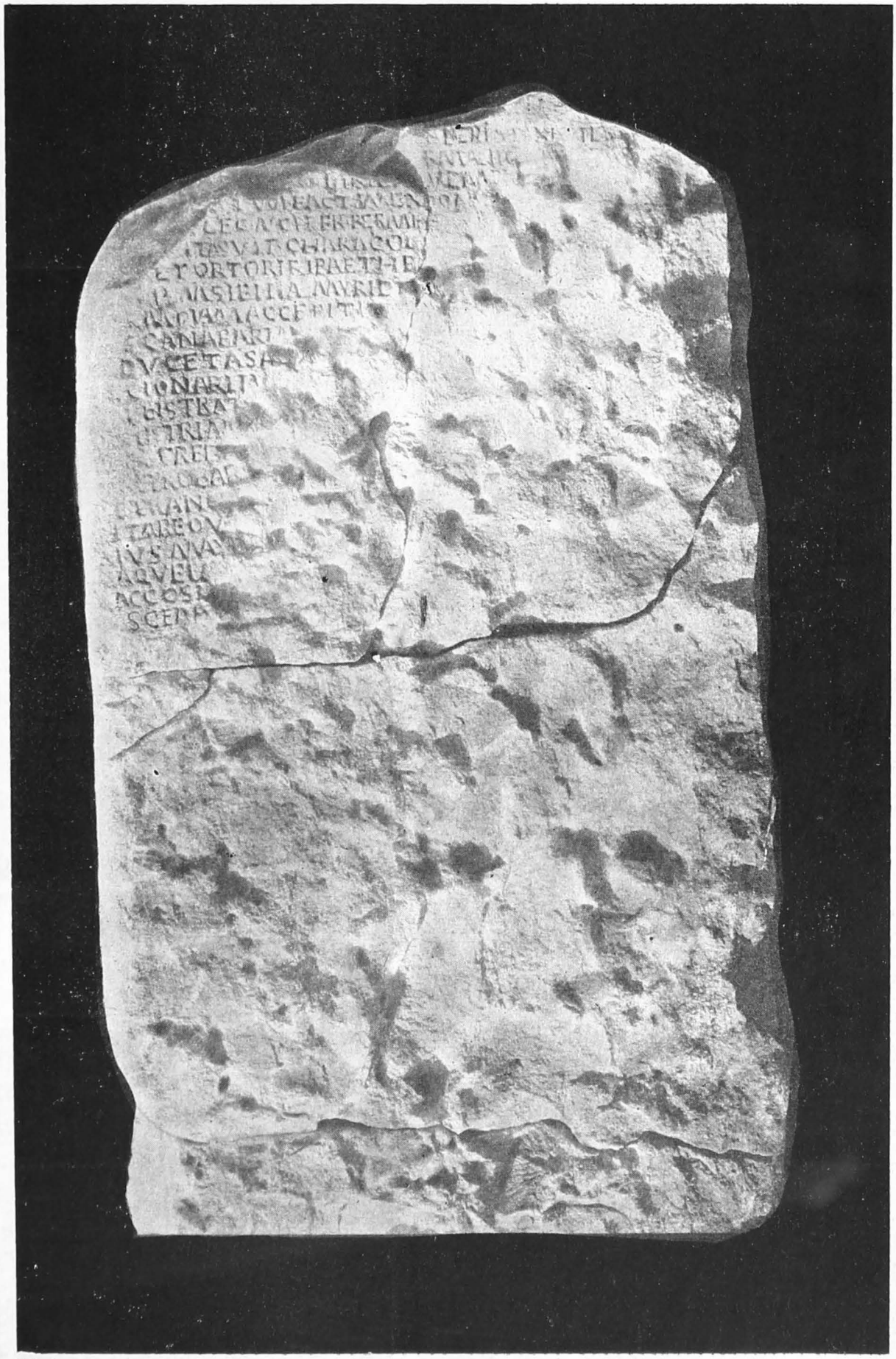

67 A

https://biblioteca-digitala.ro

68

71

72

73

https://biblioteca-digitala.ro

70

75

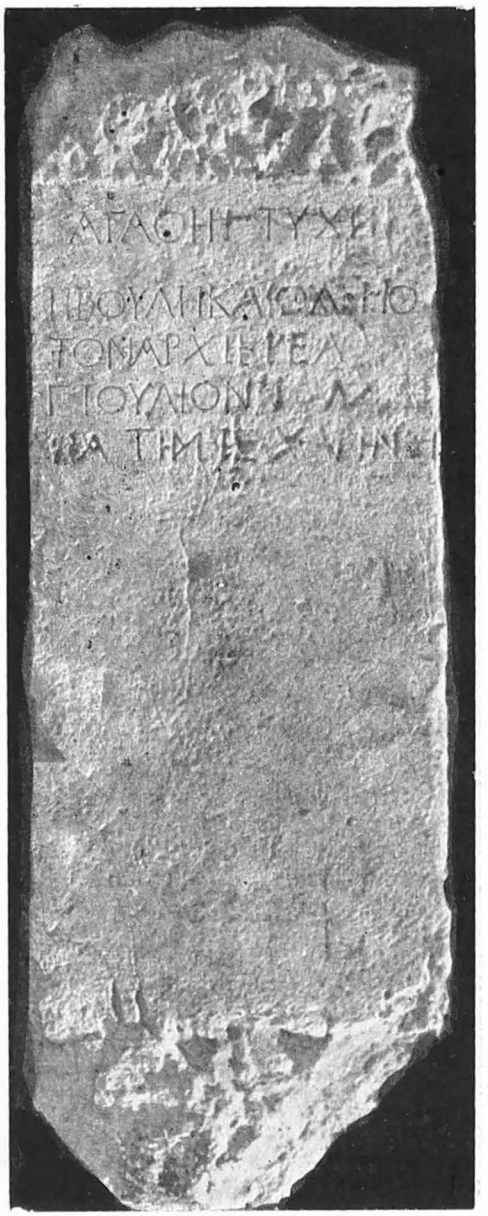

78

81

82

https://biblioteca-digitala.ro

83

85

89

87

https://biblioteca-digitala.ro

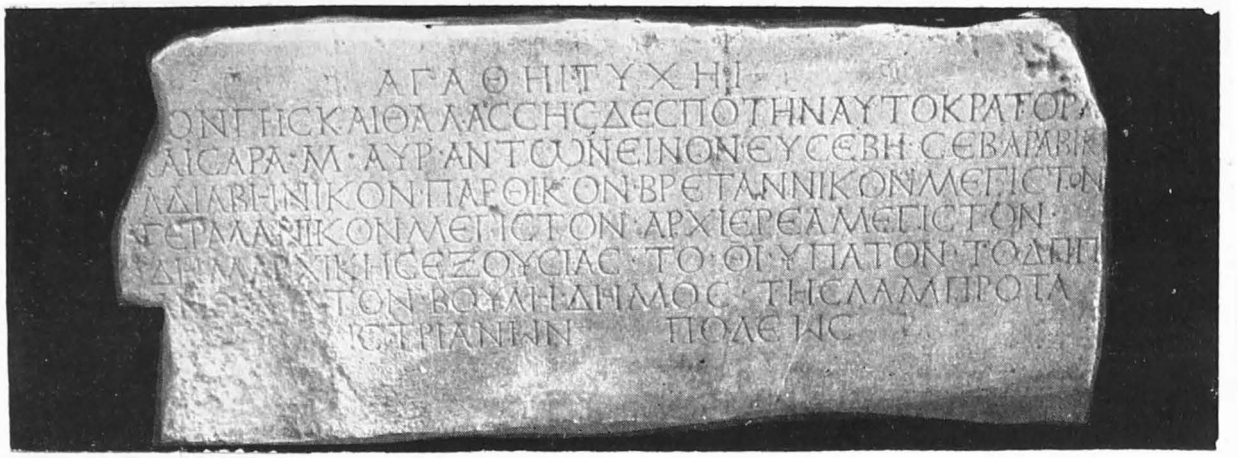

90

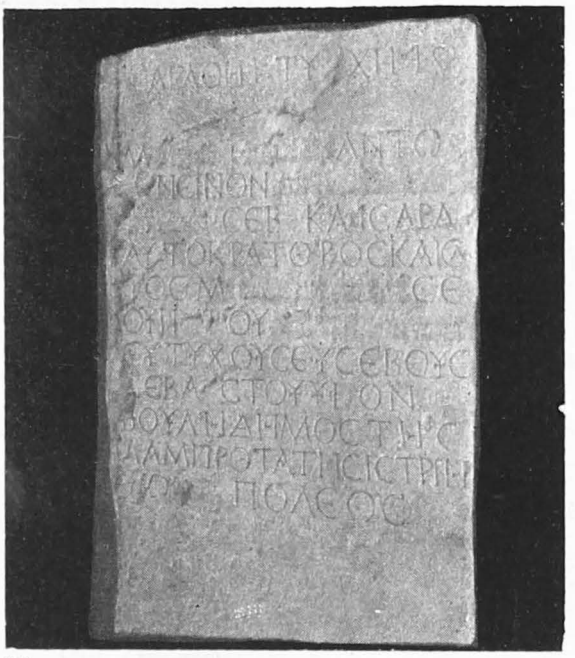

91

92

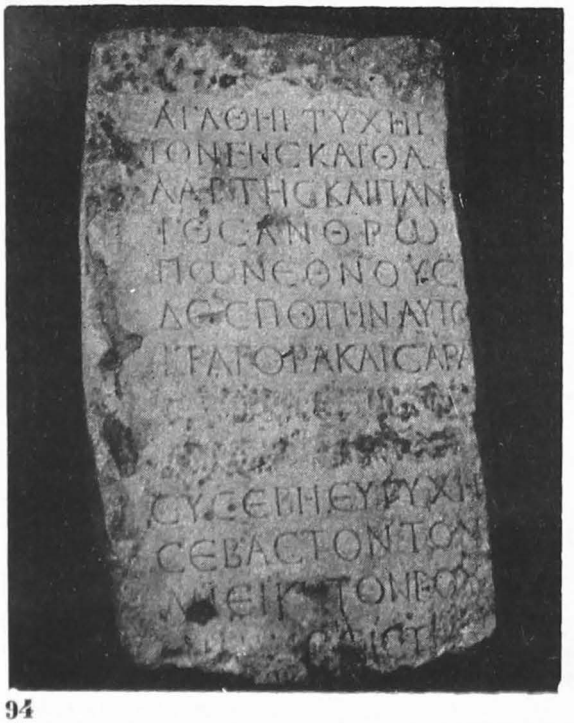

94

https://biblioteca-digitala.ro

97

98

98

100

99

https://biblioteca-digitala.ro

101

102

102

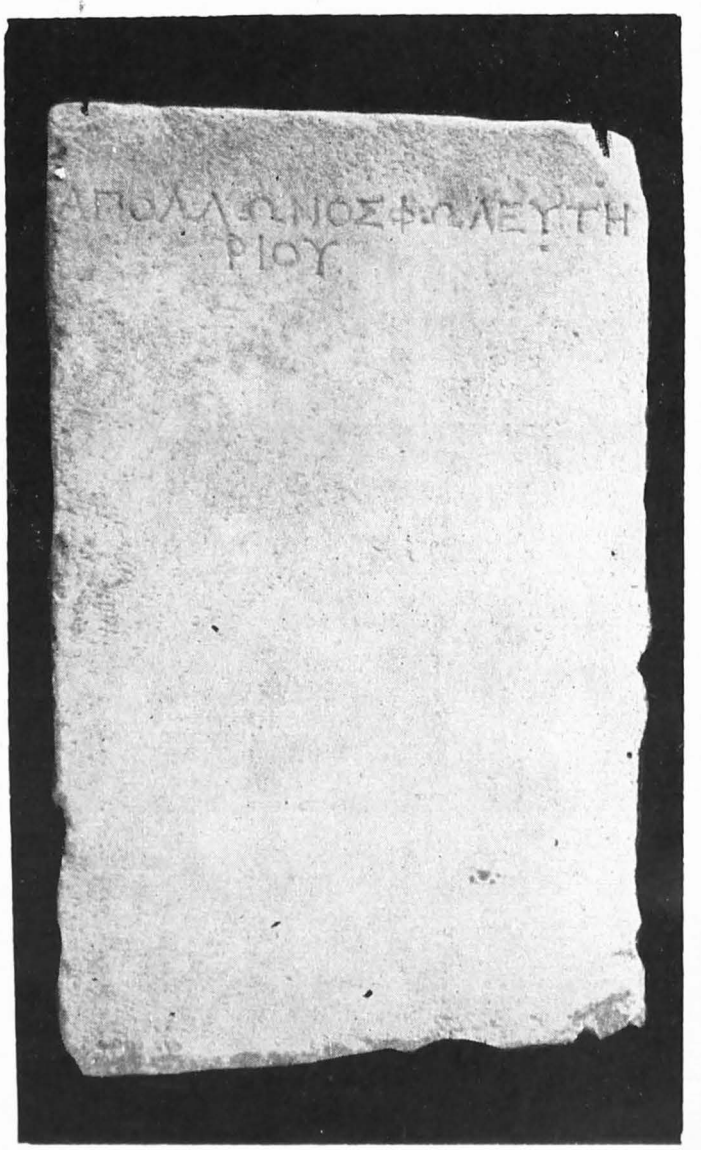

105

https://biblioteca-digitala.ro

103

107

106

112

113

https://biblioteca-digitala.ro

114

116

117

https://biblioteca-digitala.ro

119

121

120

125

123

https://biblioteca-digitala.ro

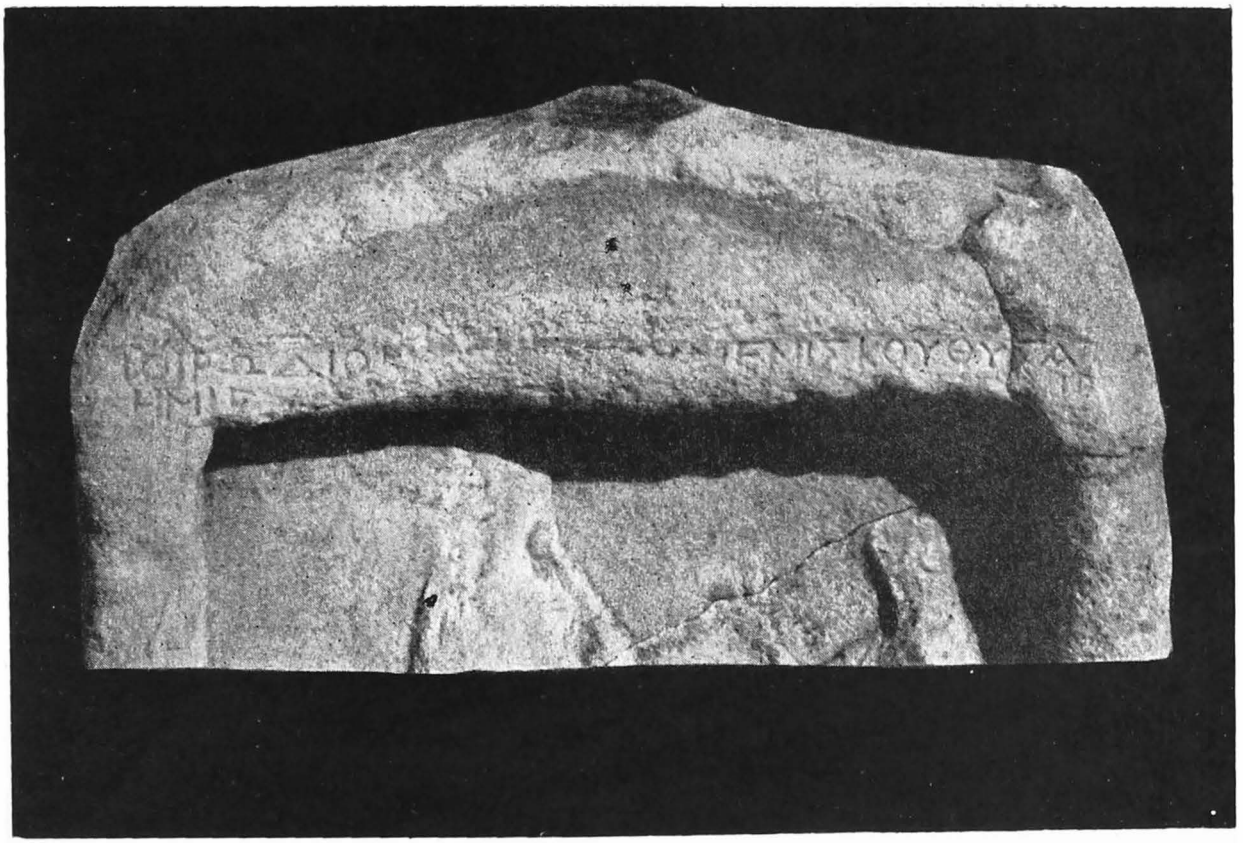

125

127

128

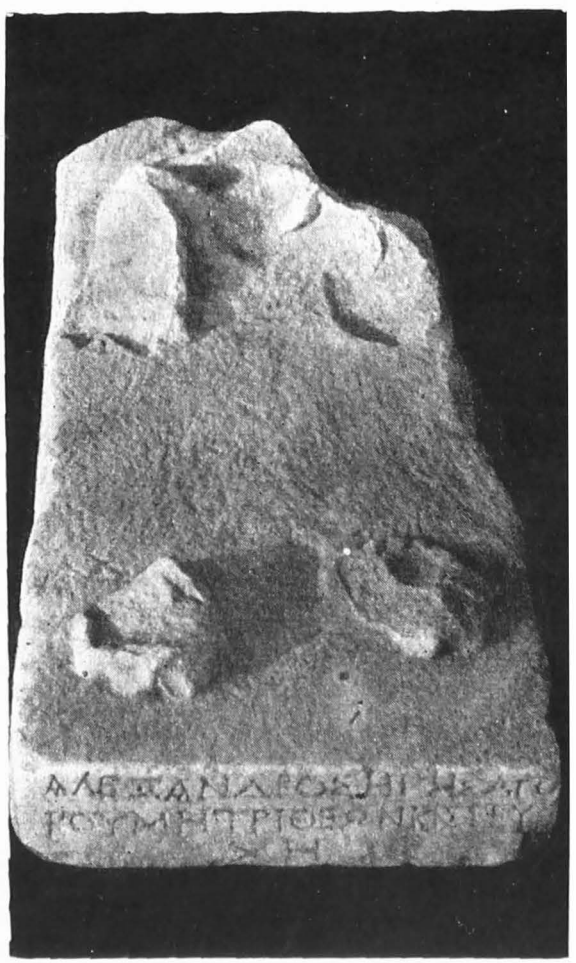

126

129

133

131

135

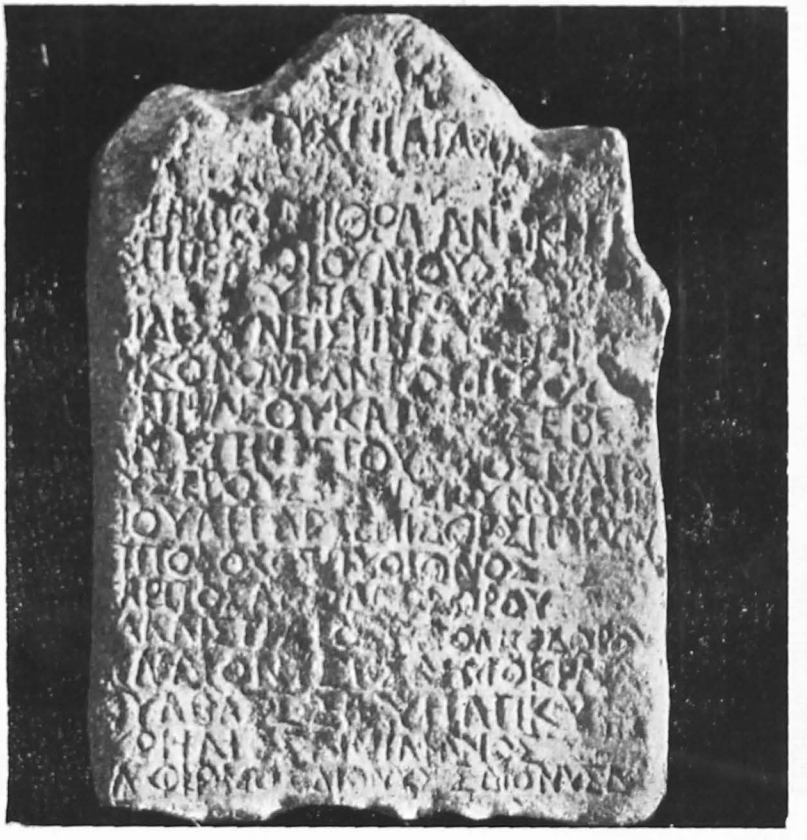

137

https://biblioteca-digitala.ro

134

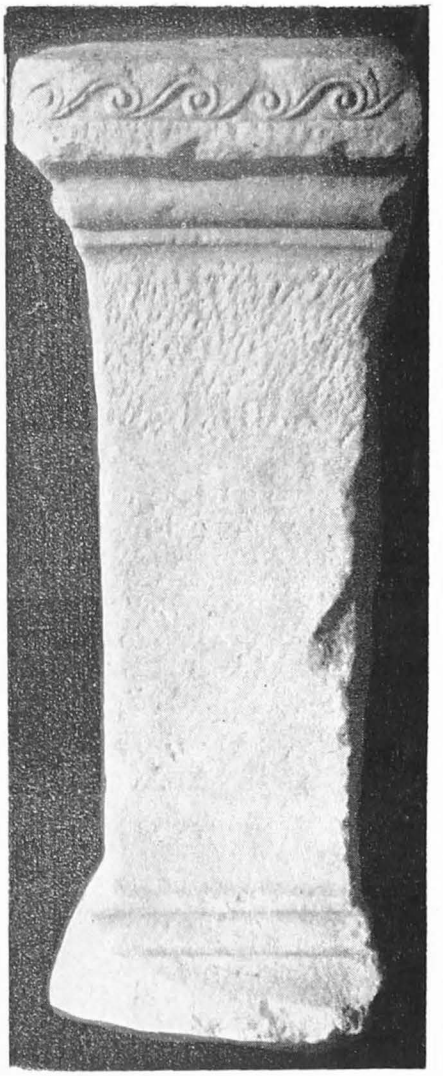

136

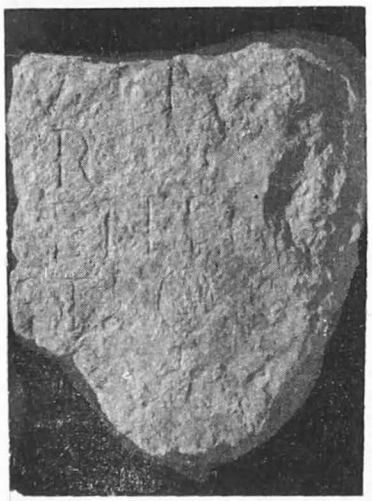

138

142

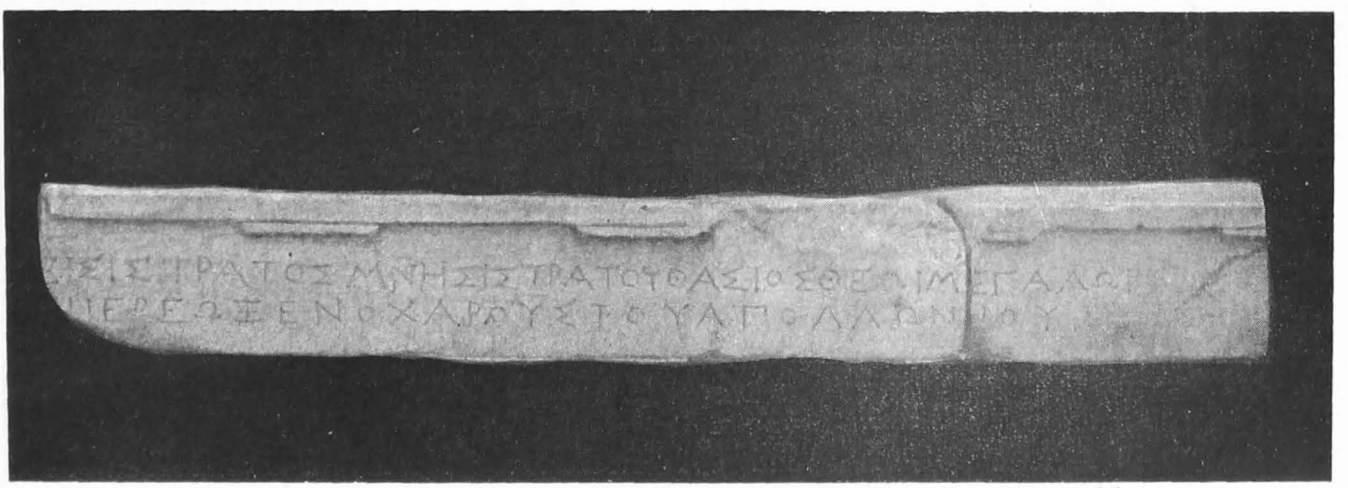

145

https://biblioteca-digitala.ro

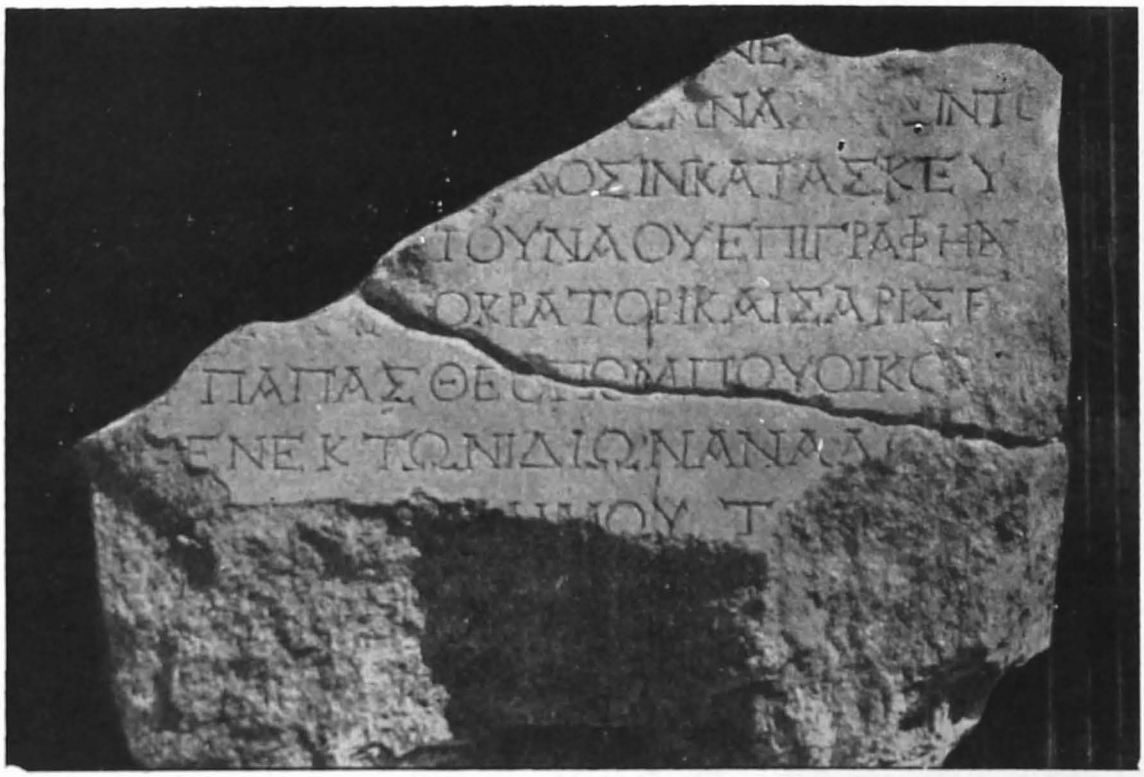

146

147

148

https://biblioteca-digitala.ro

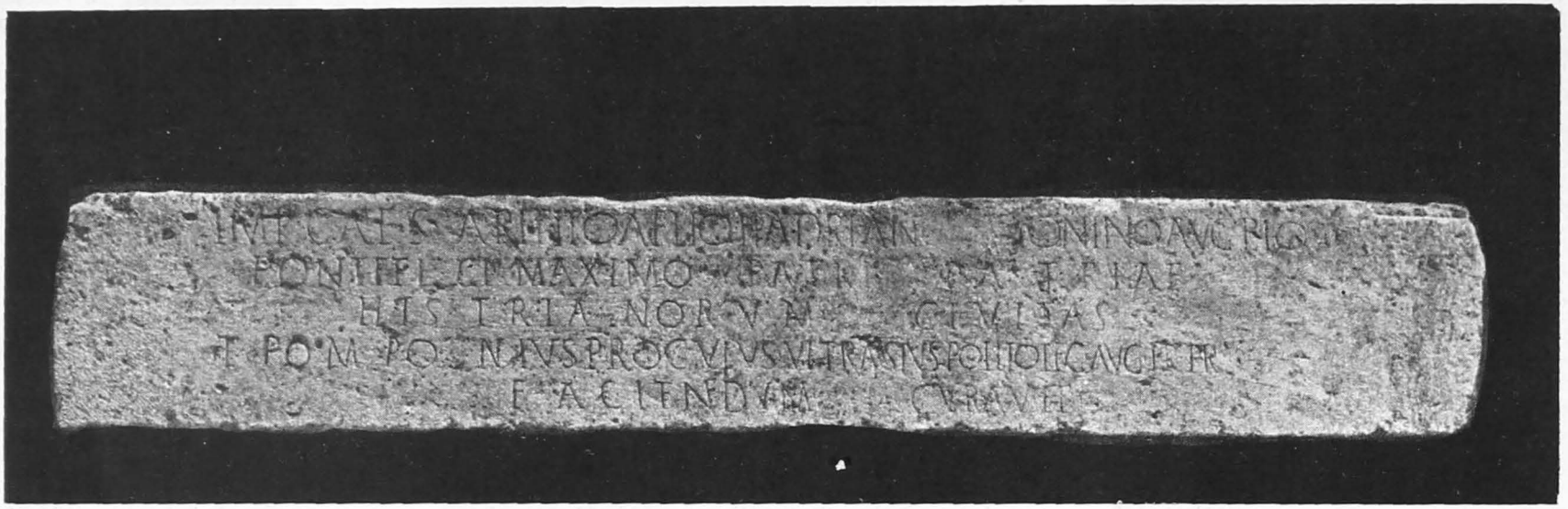

150

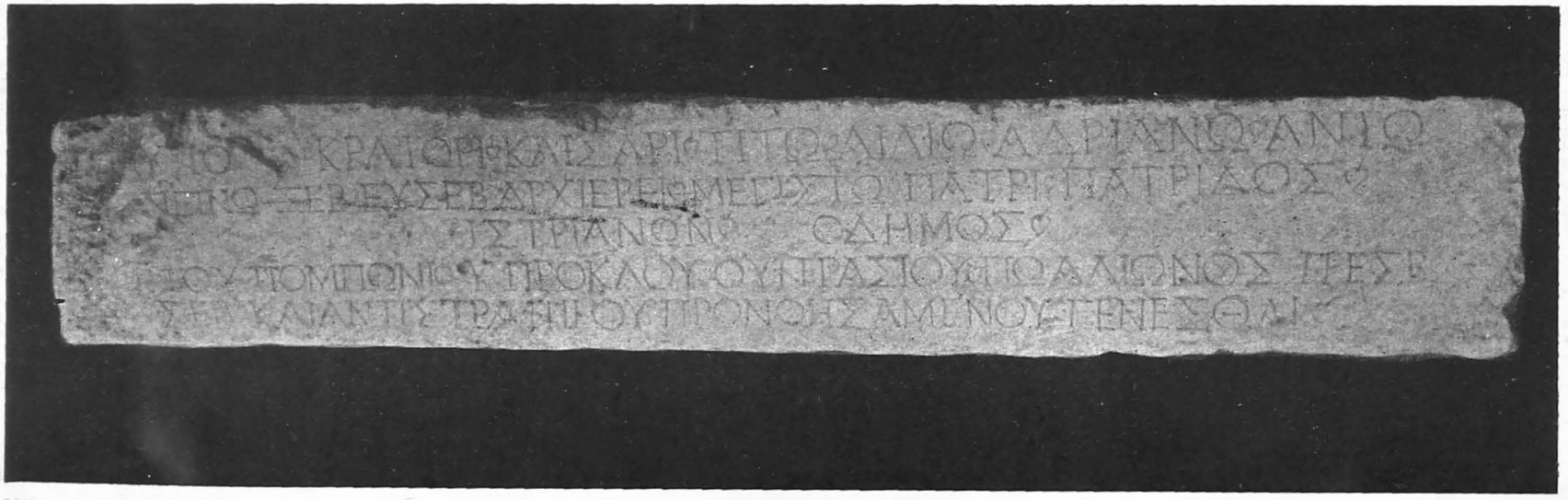

150

https://biblioteca-digitala.ro

149

149

153

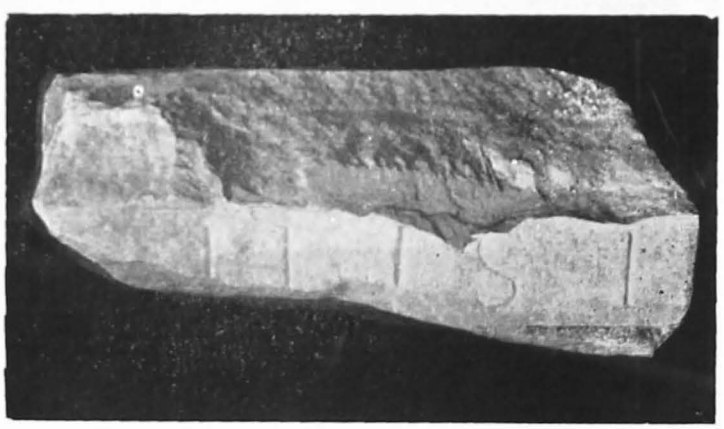

154

https://biblioteca-digitala.ro

158

159

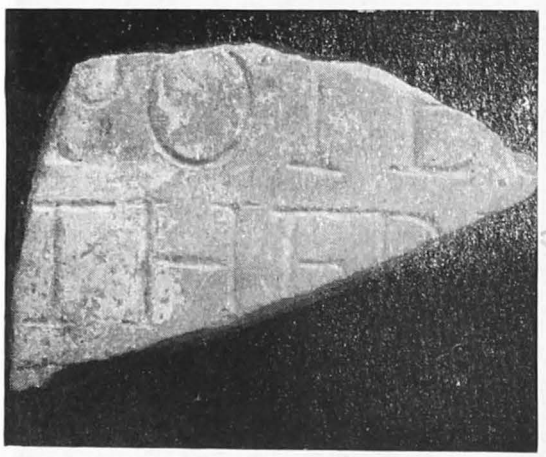

162

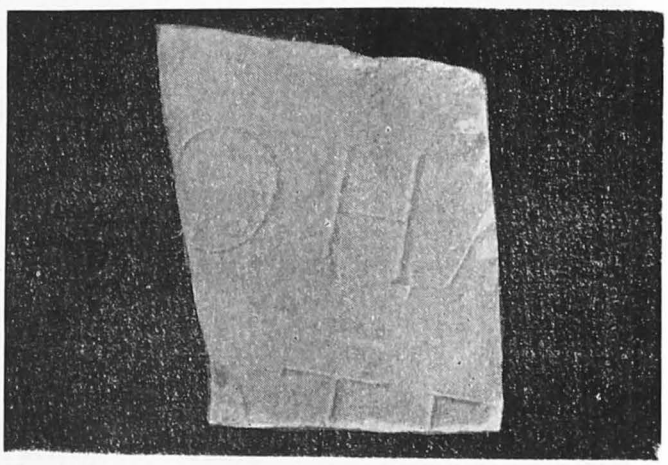

160

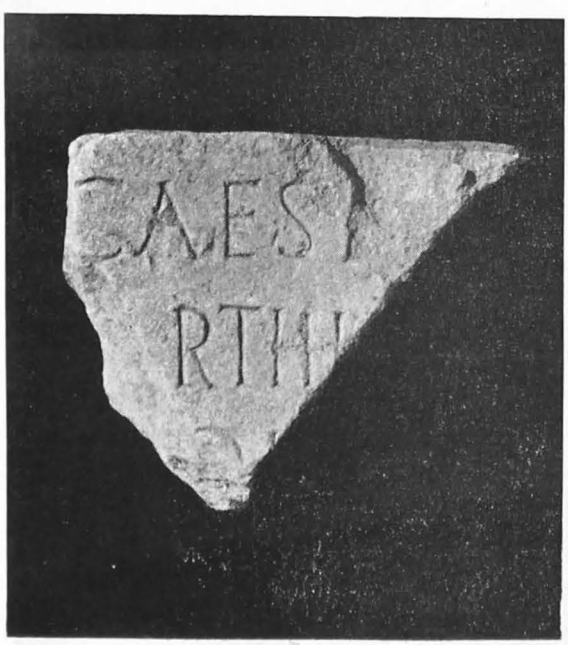

163

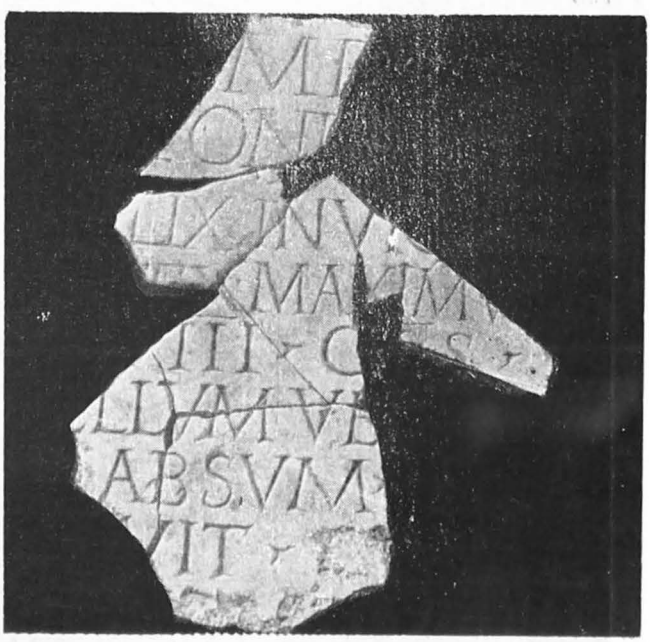

168

https://biblioteca-digitala.ro

168

172

169

171

https://biblioteca-digitala.ro

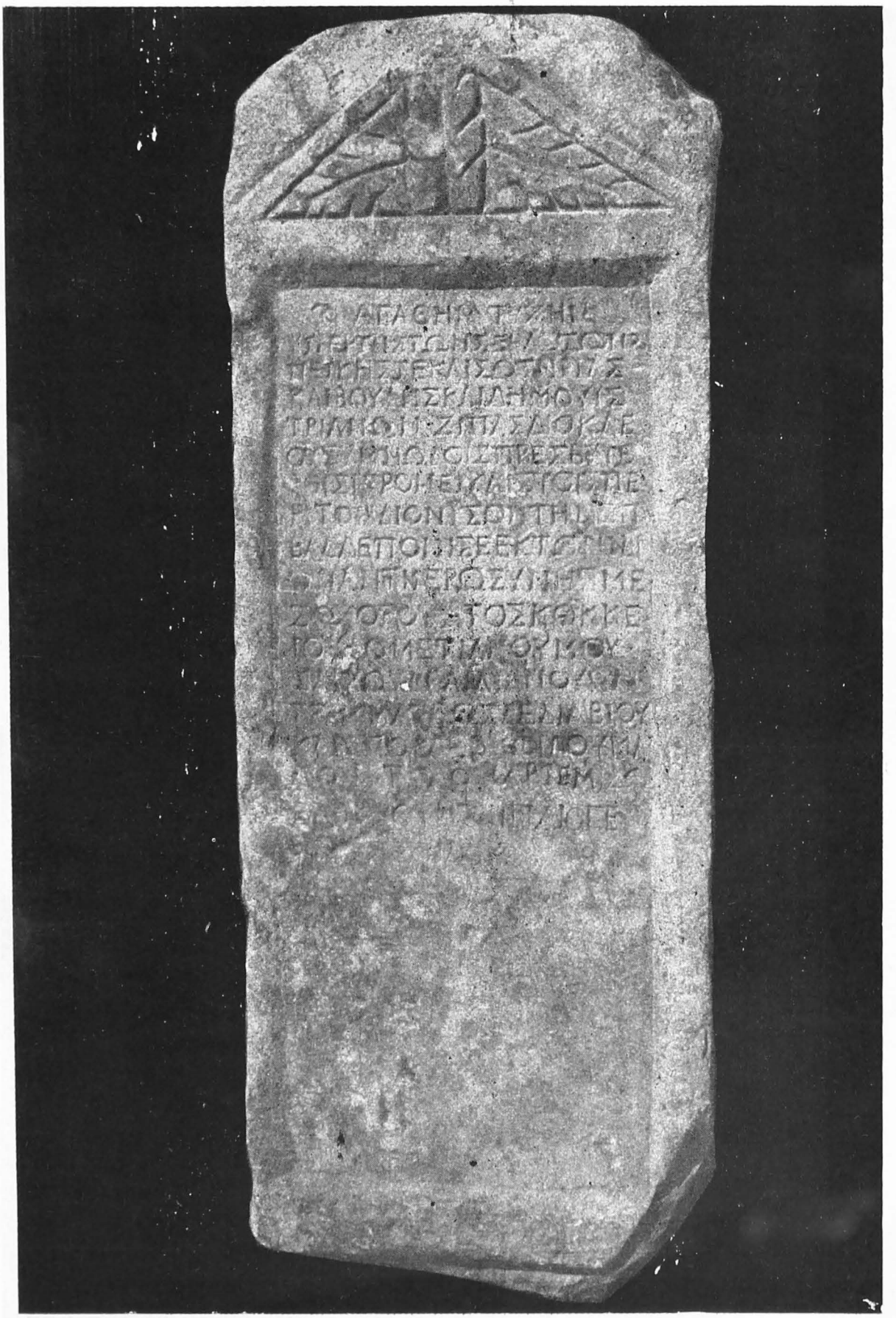

167

https://biblioteca-digitala.ro

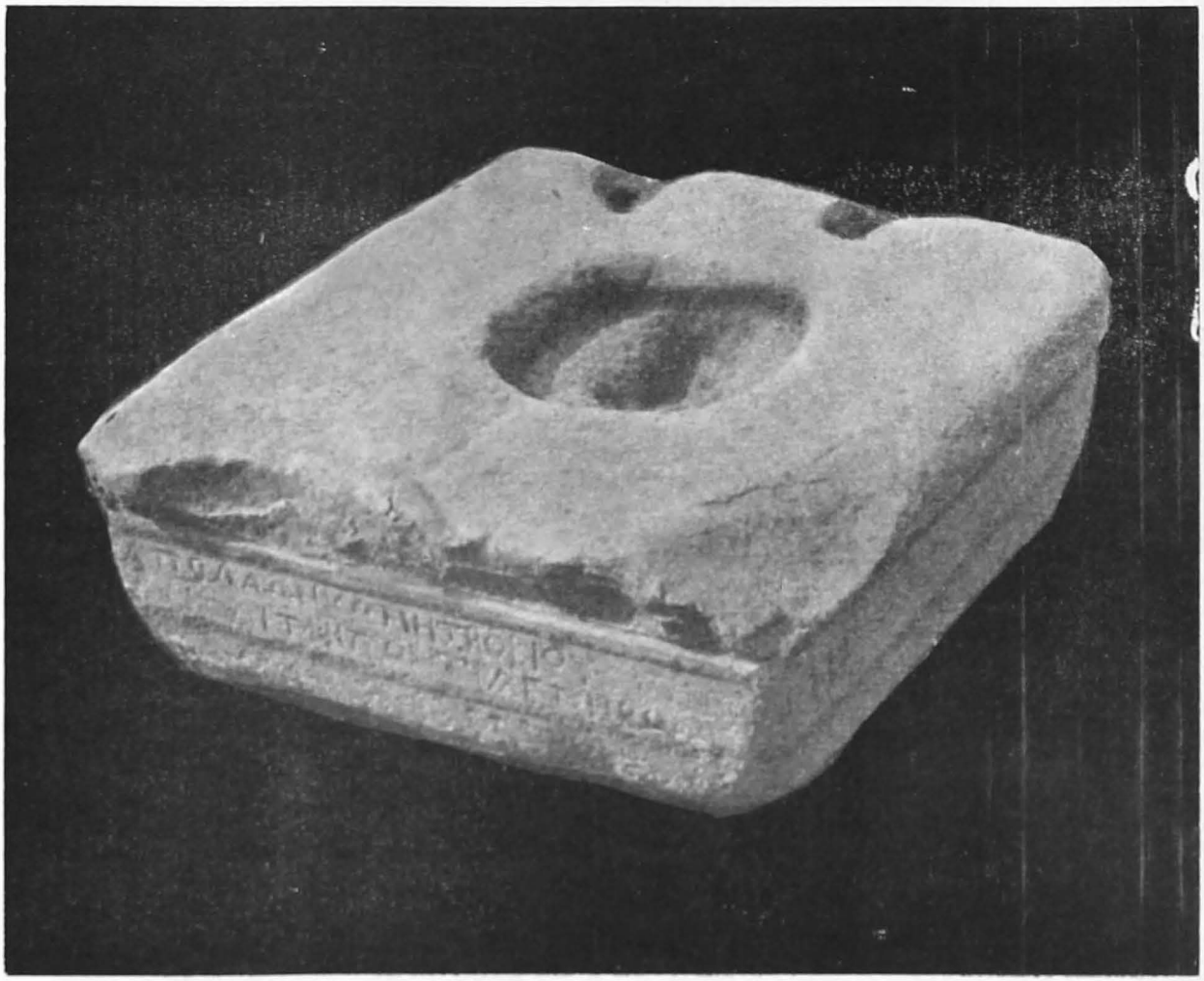

173

173

https://biblioteca-digitala.ro

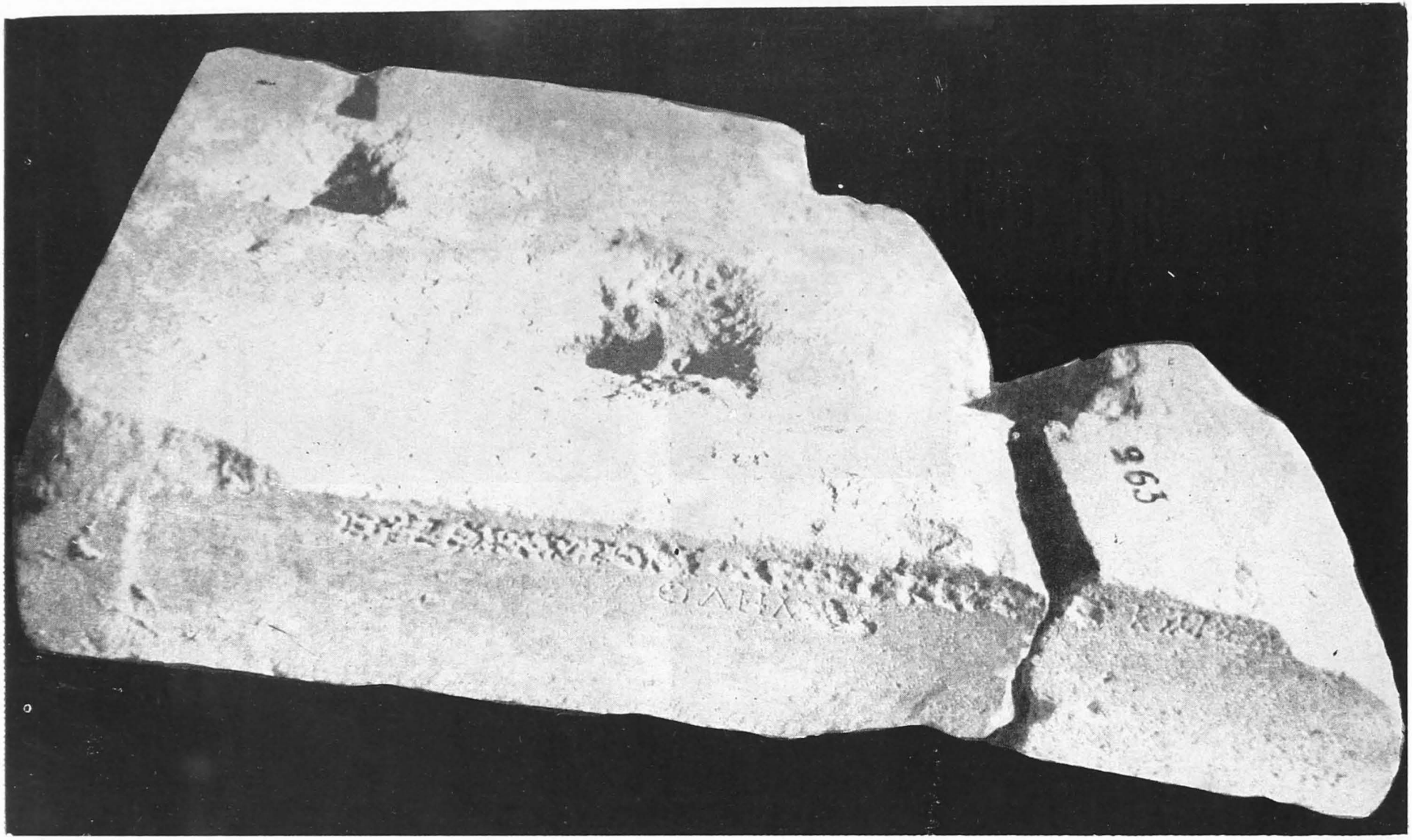

177 A

https://biblioteca-digitala.ro

177 B

174

176

179

179

https://biblioteca-digitala.ro

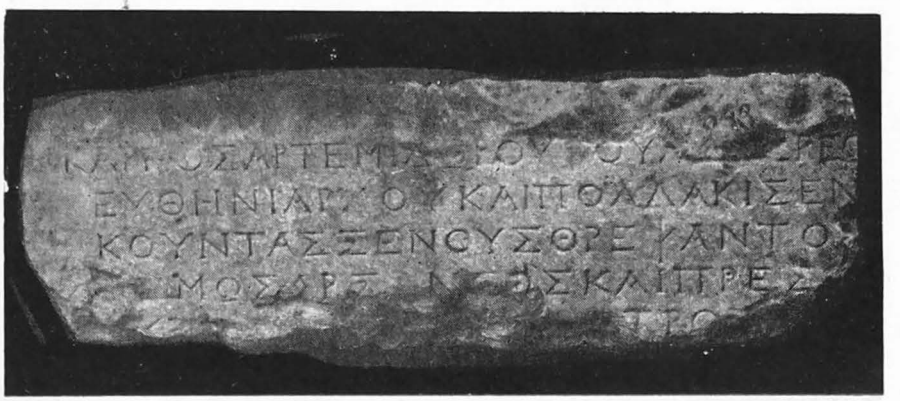

180

182

183

184

https://biblioteca-digitala.ro

186

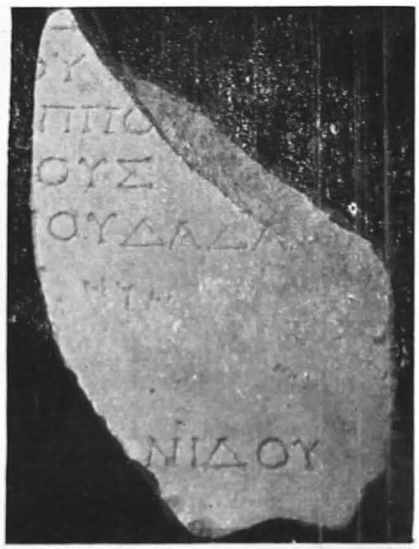

187

188

186

189

https://biblioteca-digitala.ro

191

https://biblioteca-digitala.ro

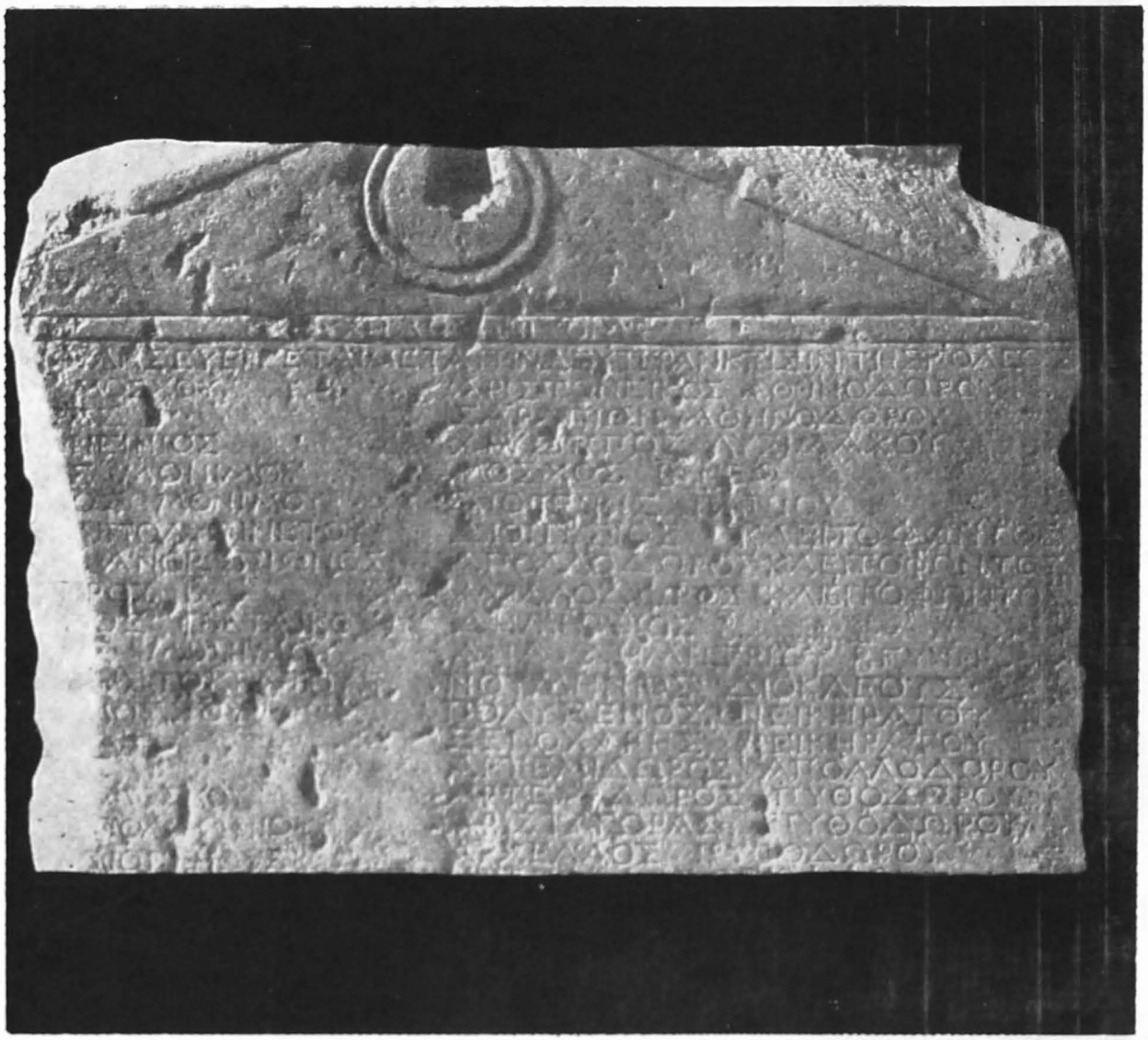

191

190

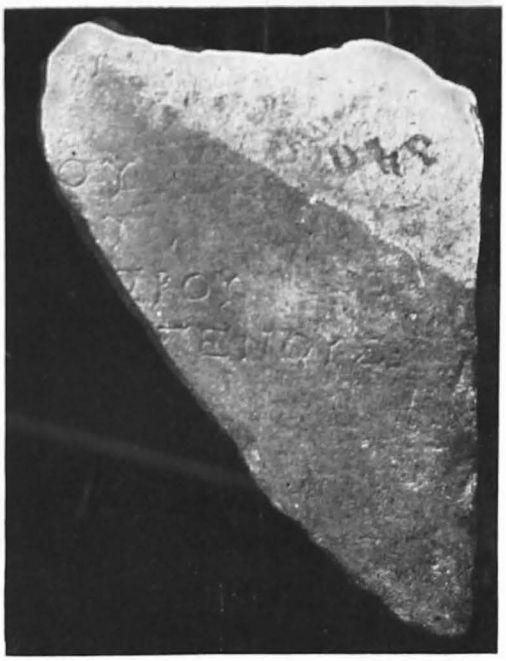

194

https://biblioteca-digitala.ro

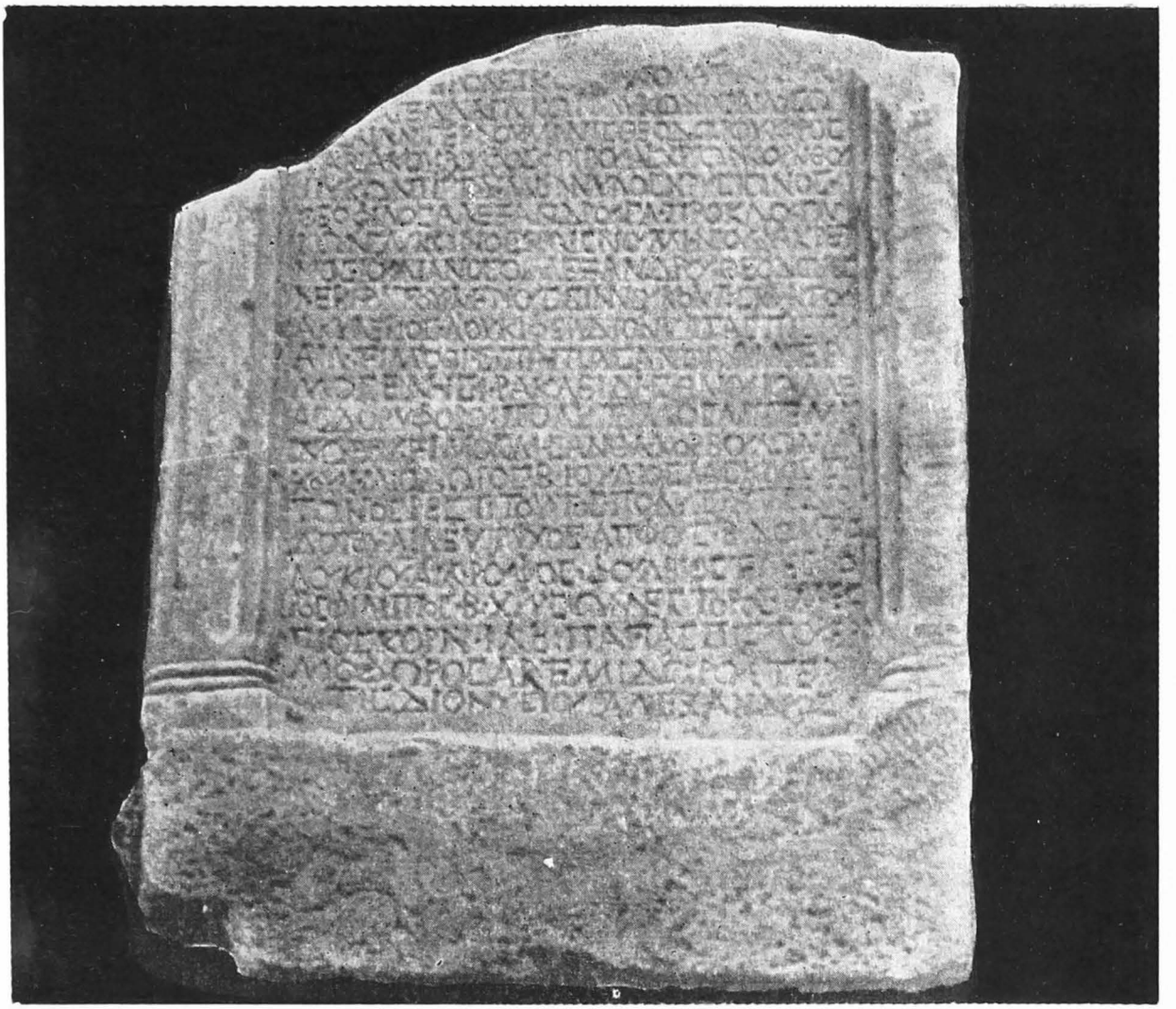

196

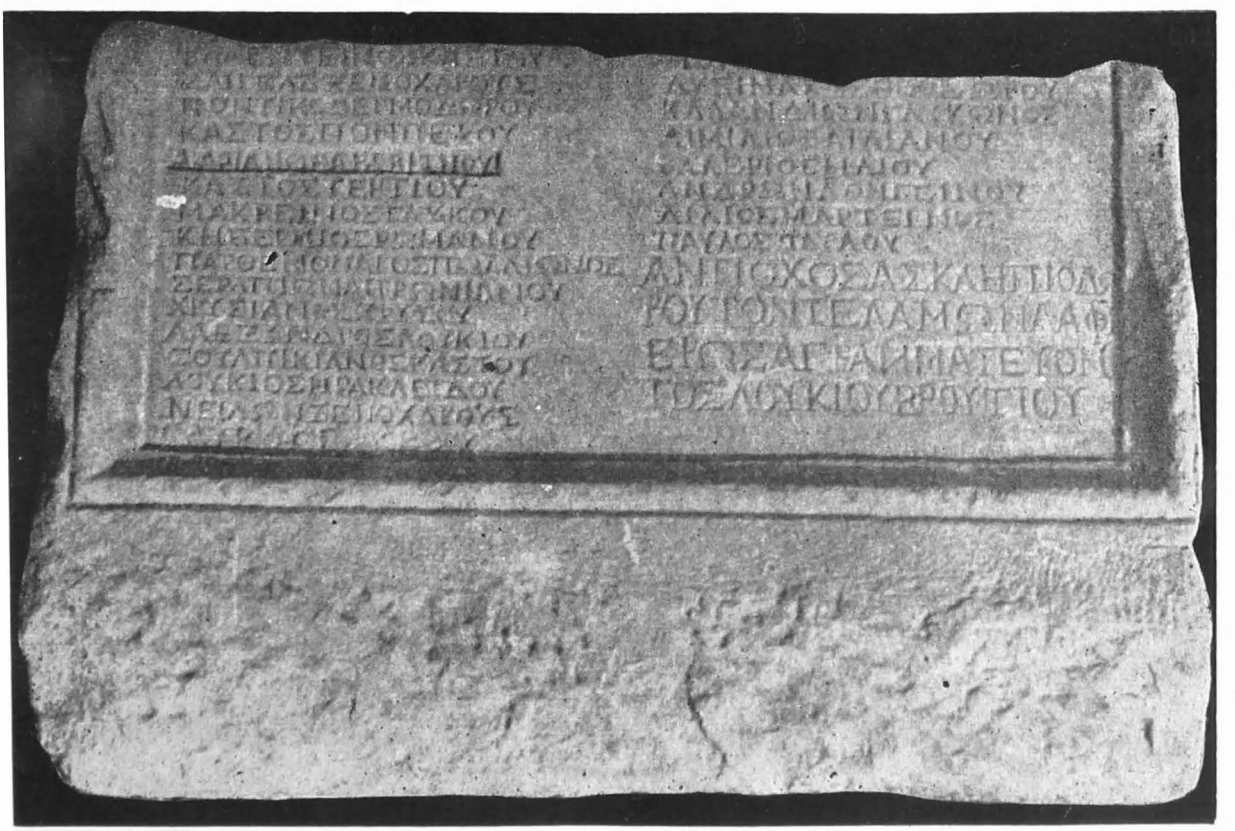

197

https://biblioteca-digitala.ro

200

199

202

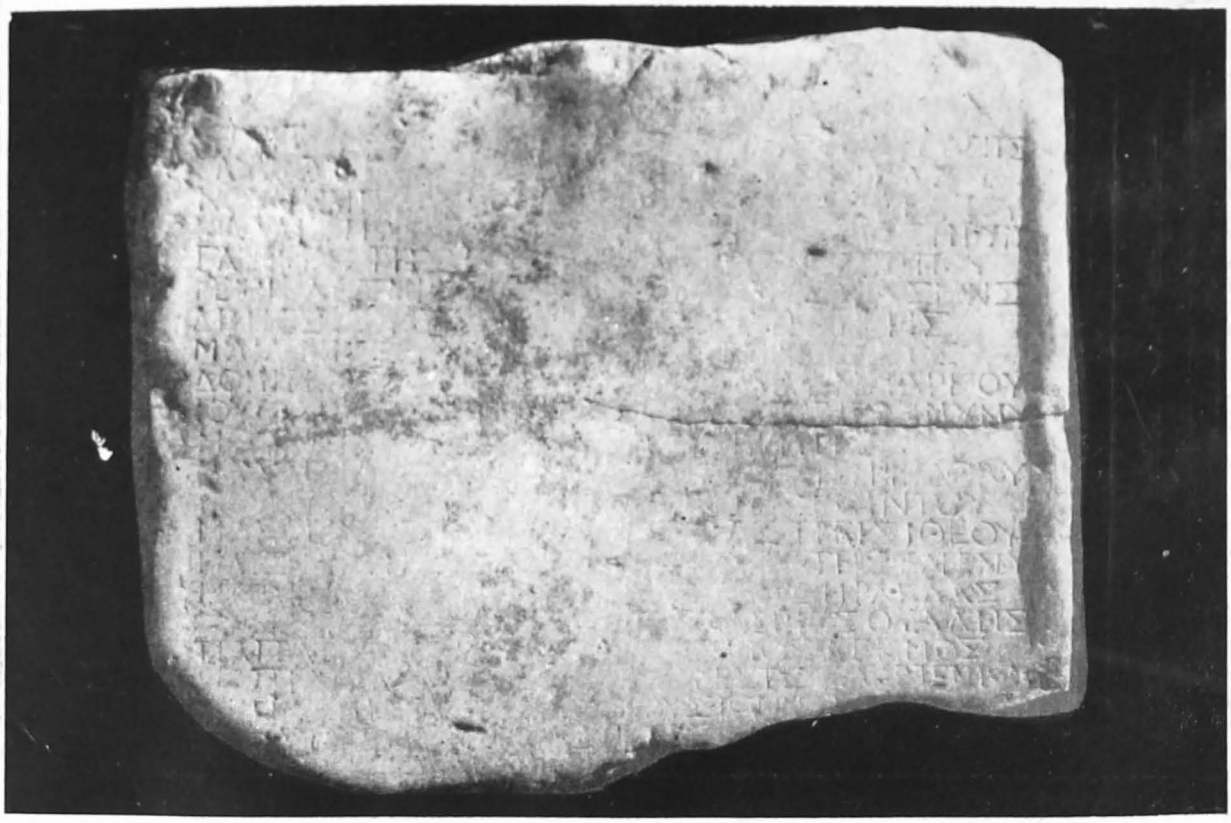

201

https://biblioteca-digitala.ro

204

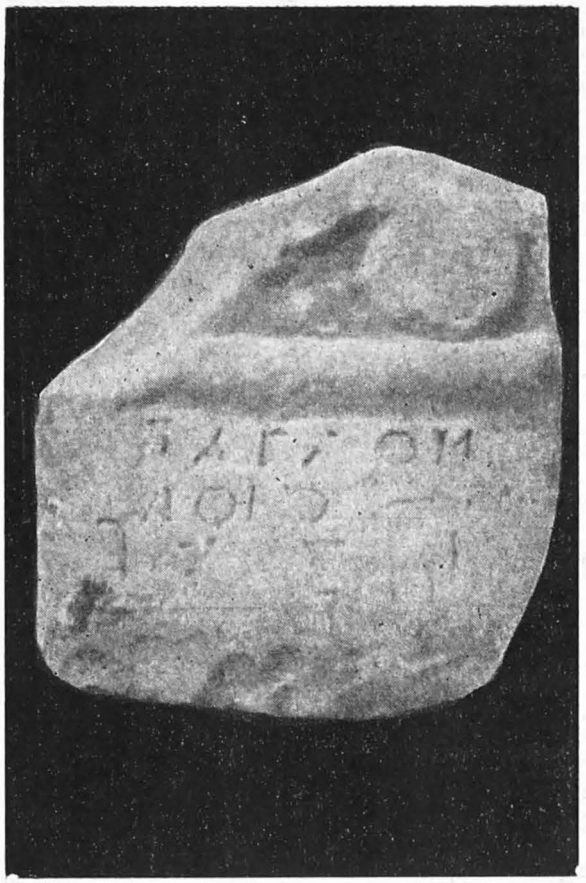

205

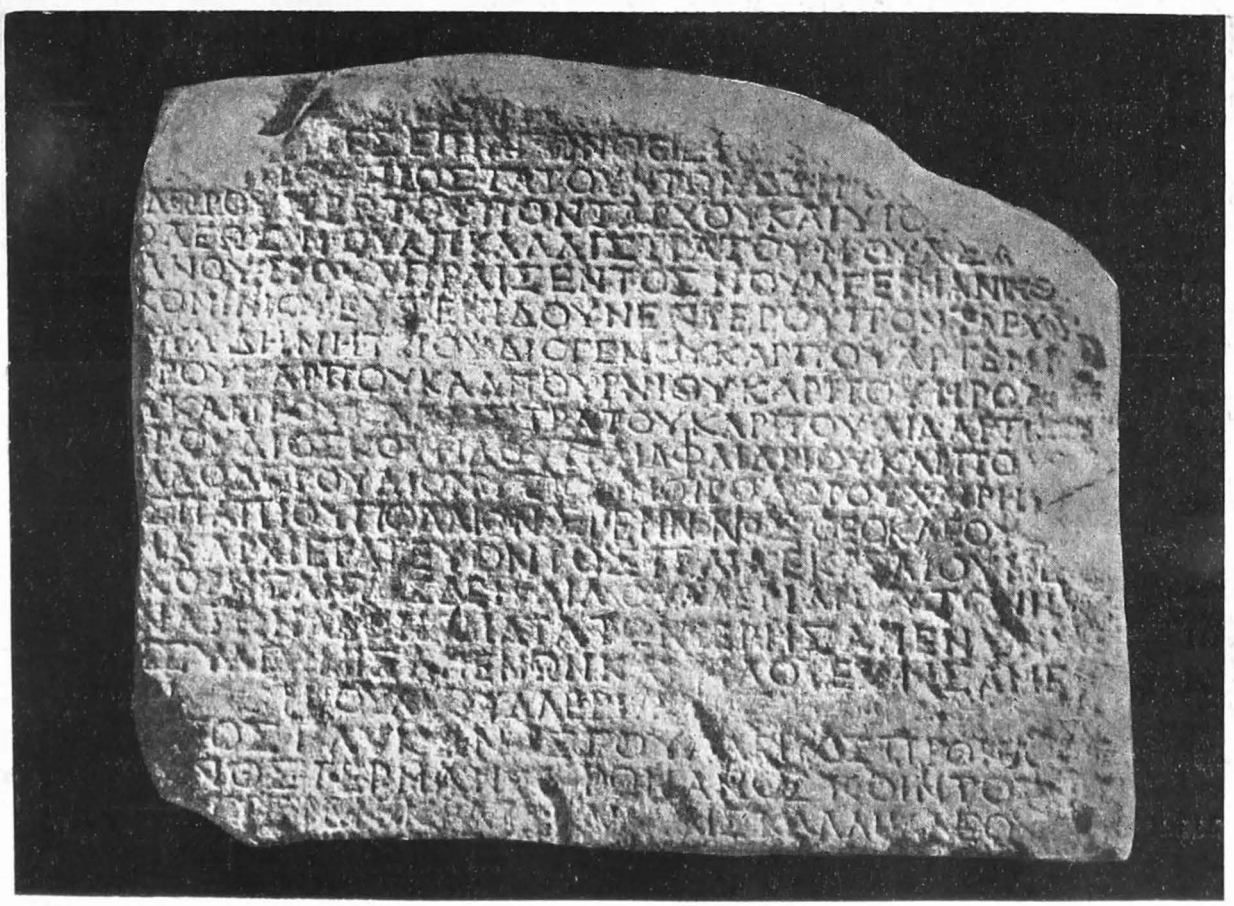

207

https://biblioteca-digitala.ro

208

209

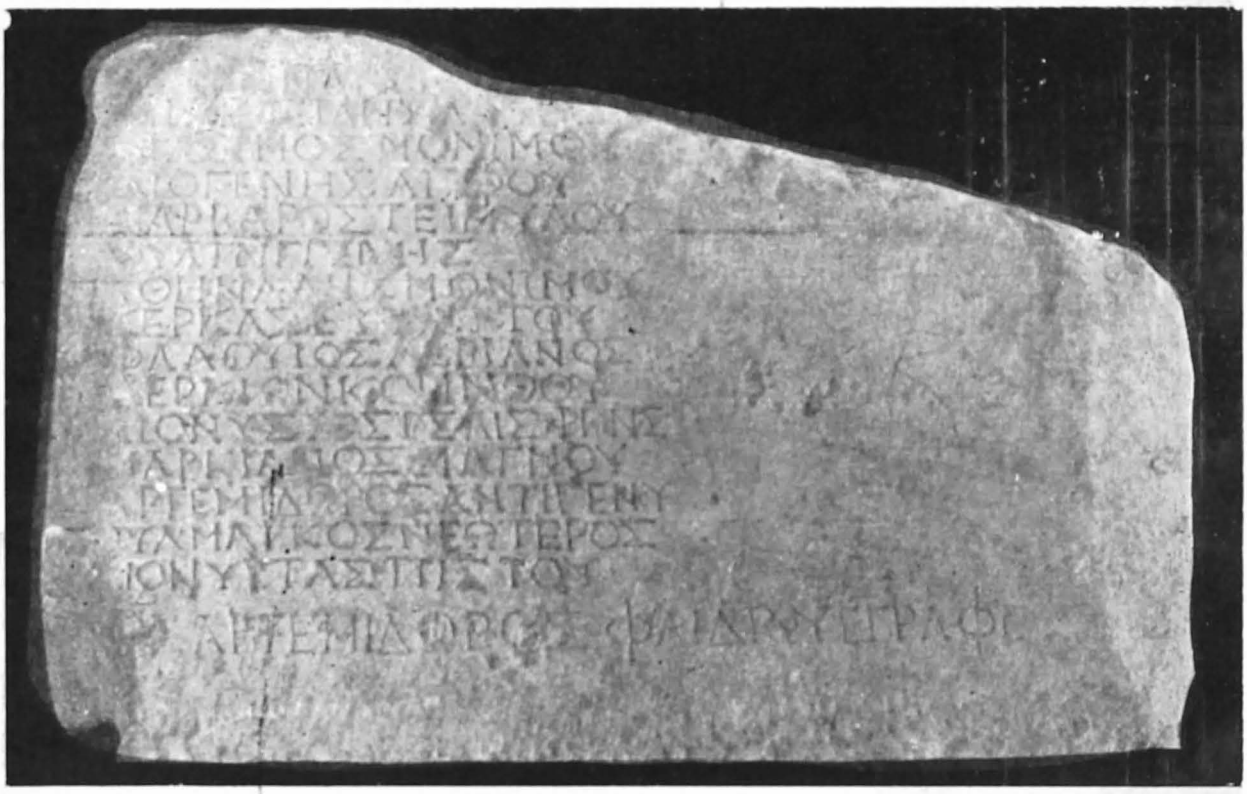

211

214

215

https://biblioteca-digitala.ro

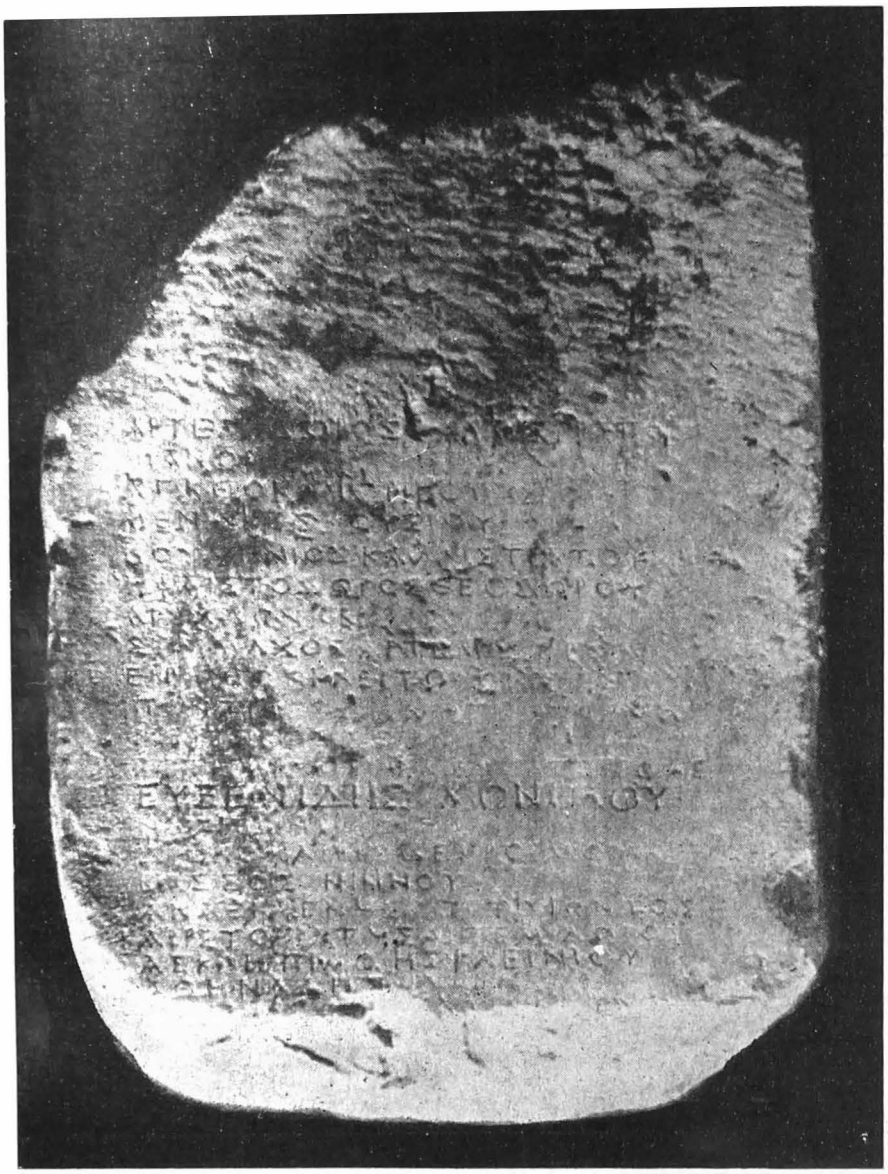

212

217

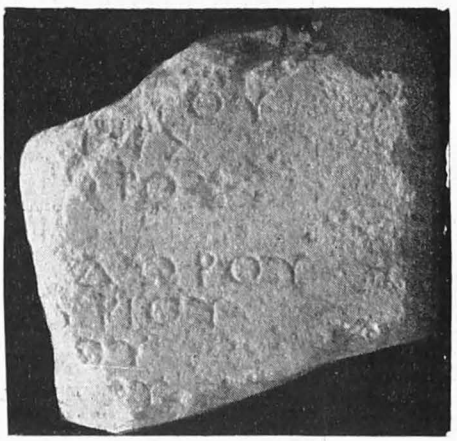

220

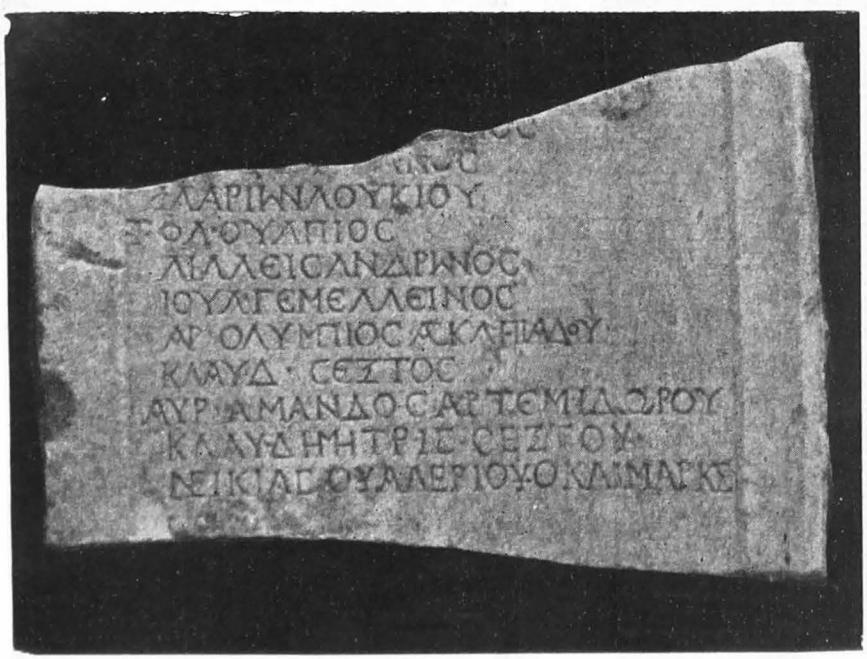

218

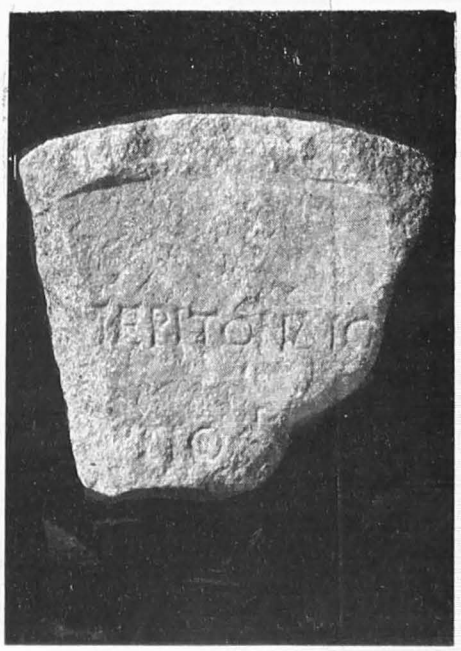

221

https://biblioteca-digitala.ro

222

223

225

226

https://biblioteca-digitala.ro

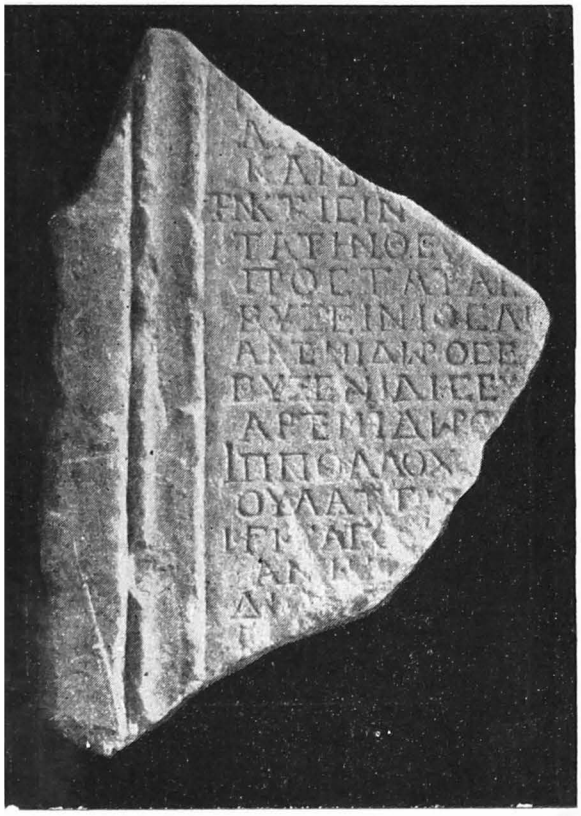

227

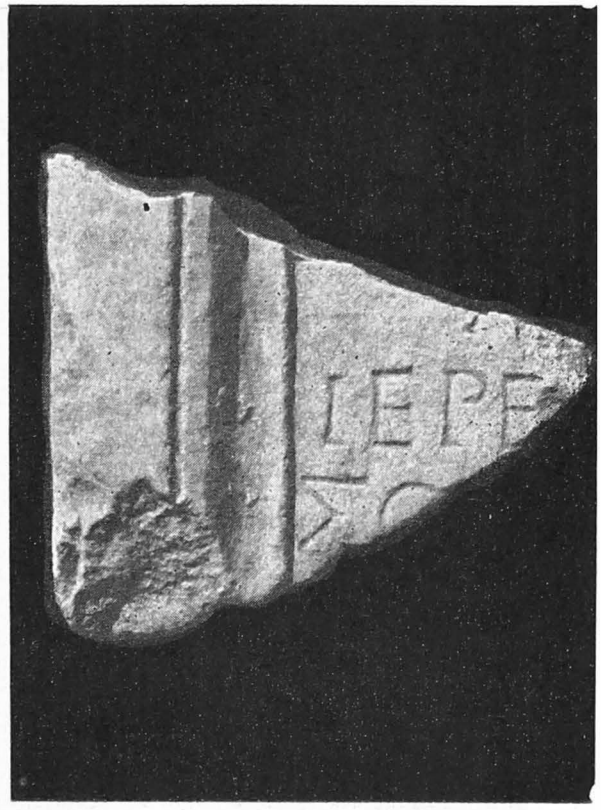

228

231

230

233

https://biblioteca-digitala.ro

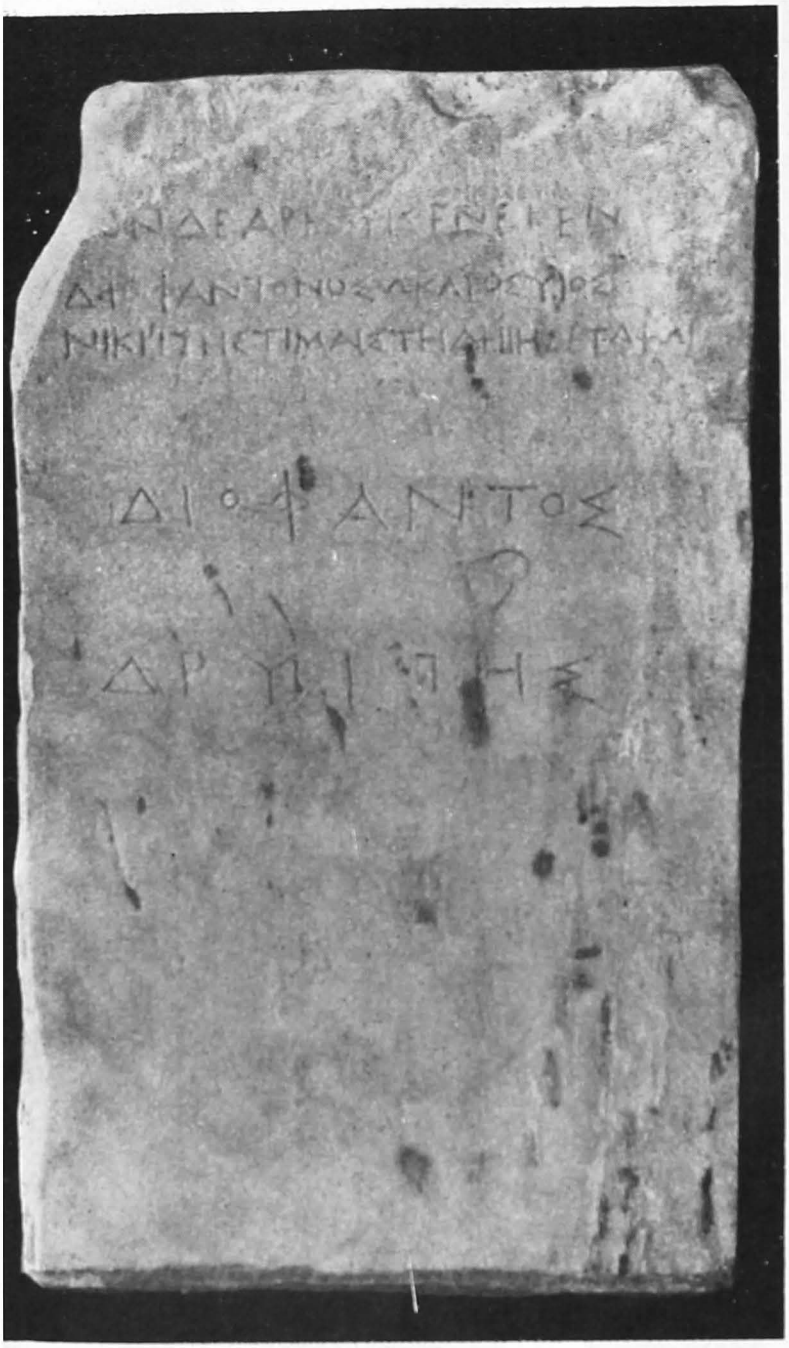

234

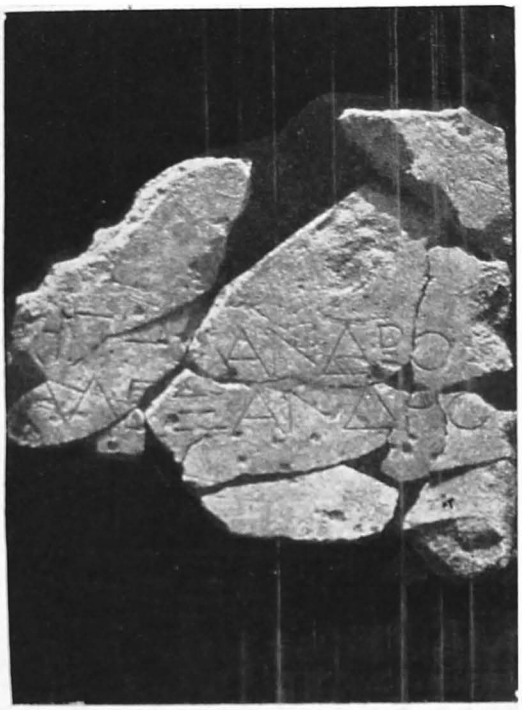

232

235

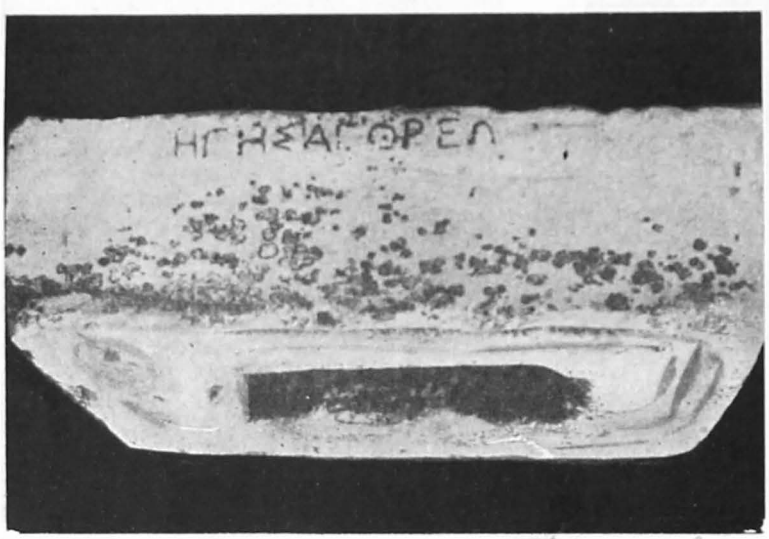

236

238

https://biblioteca-digitala.ro

240

243

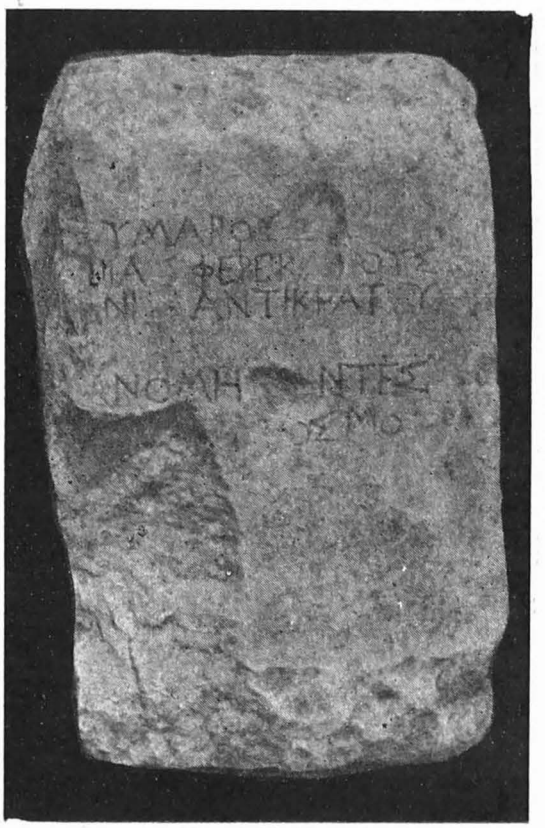

246

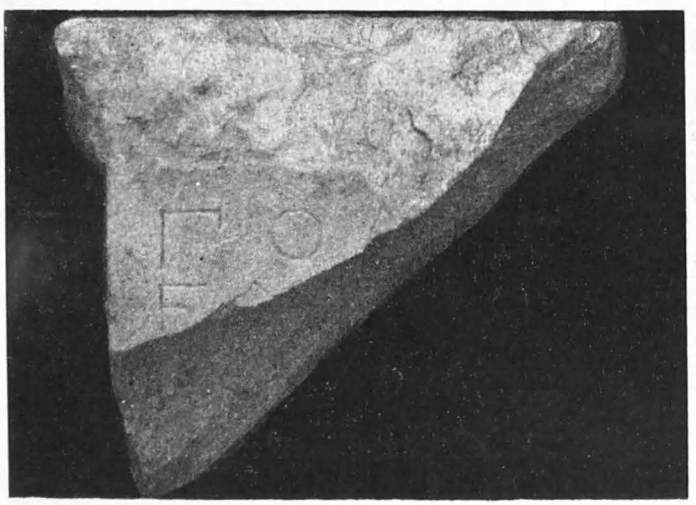

244

245

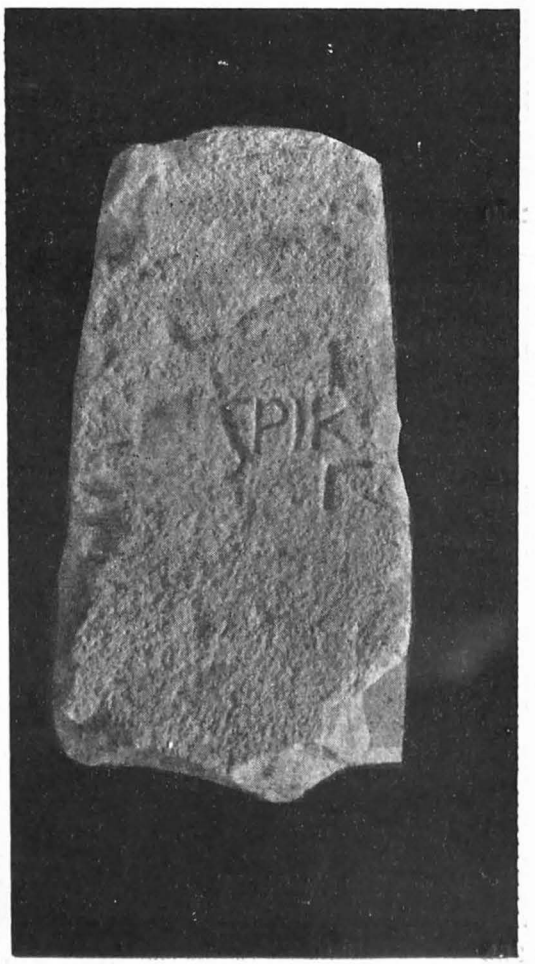

247

https://biblioteca-digitala.ro

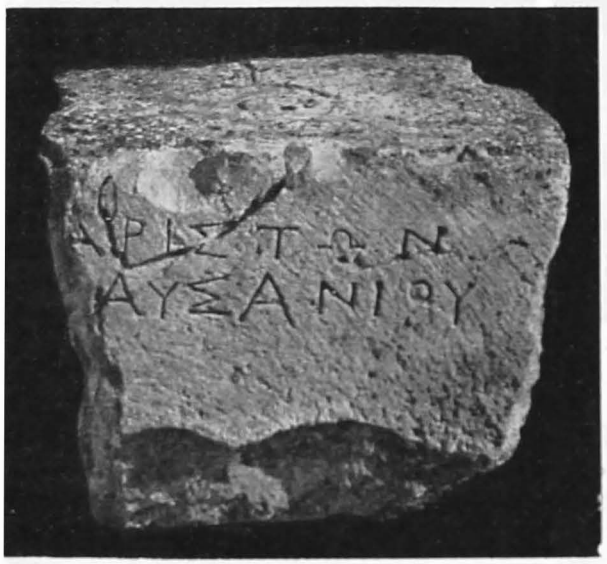

248

251

250

254

255

https://biblioteca-digitala.ro

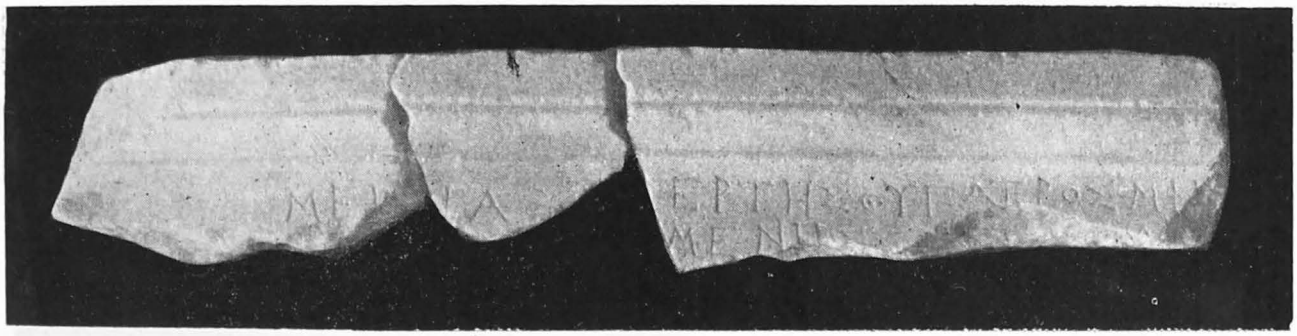

256

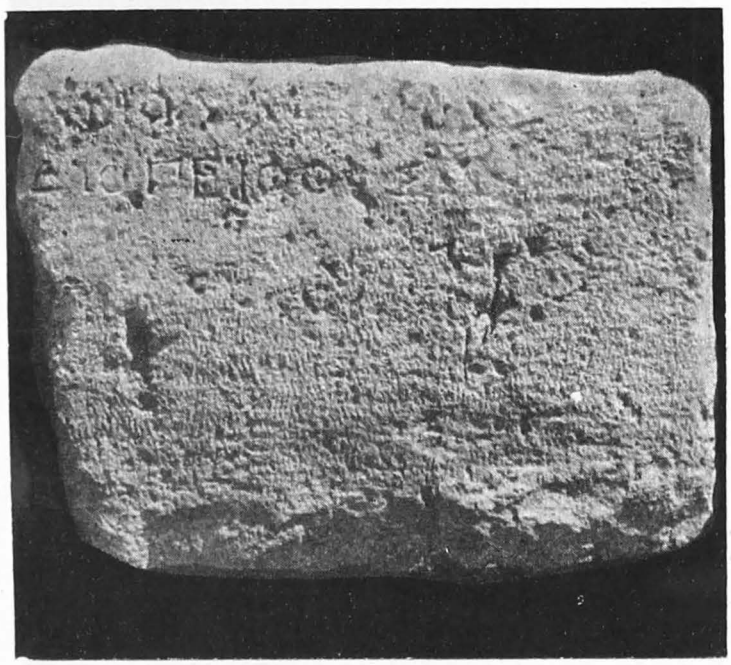

259

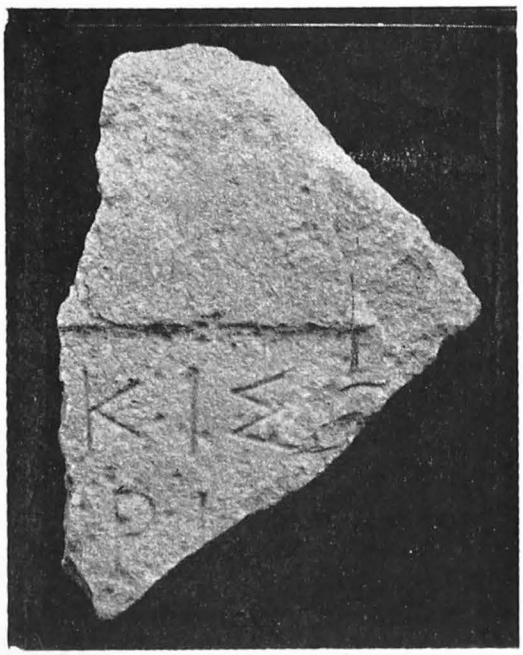

260

257

262

https://biblioteca-digitala.ro

264

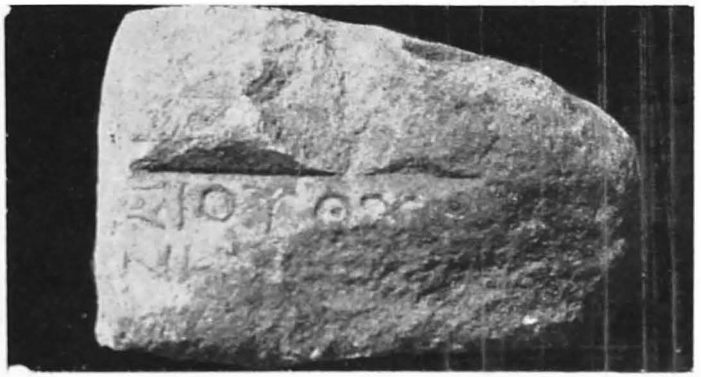

265

266

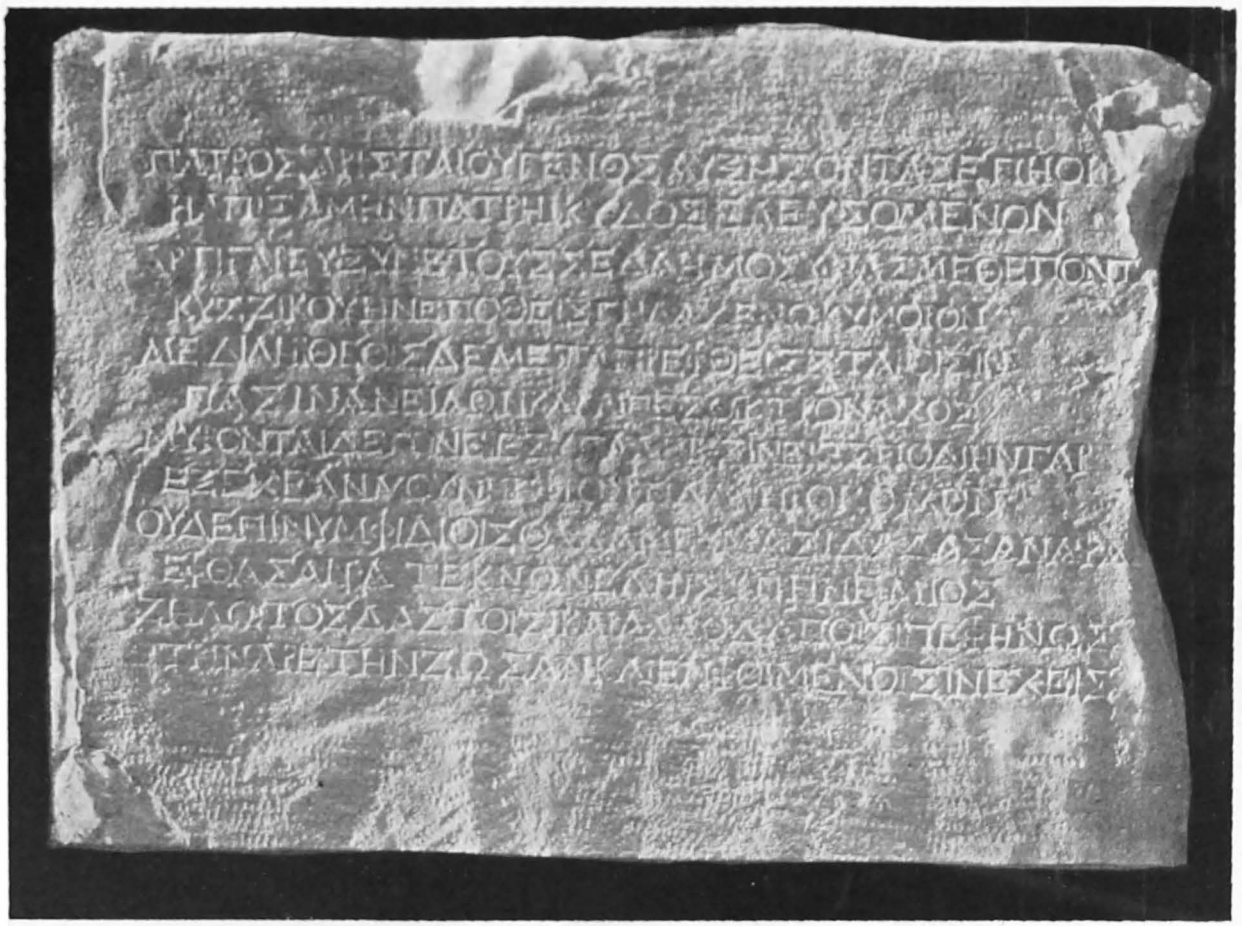

267

https://biblioteca-digitala.ro

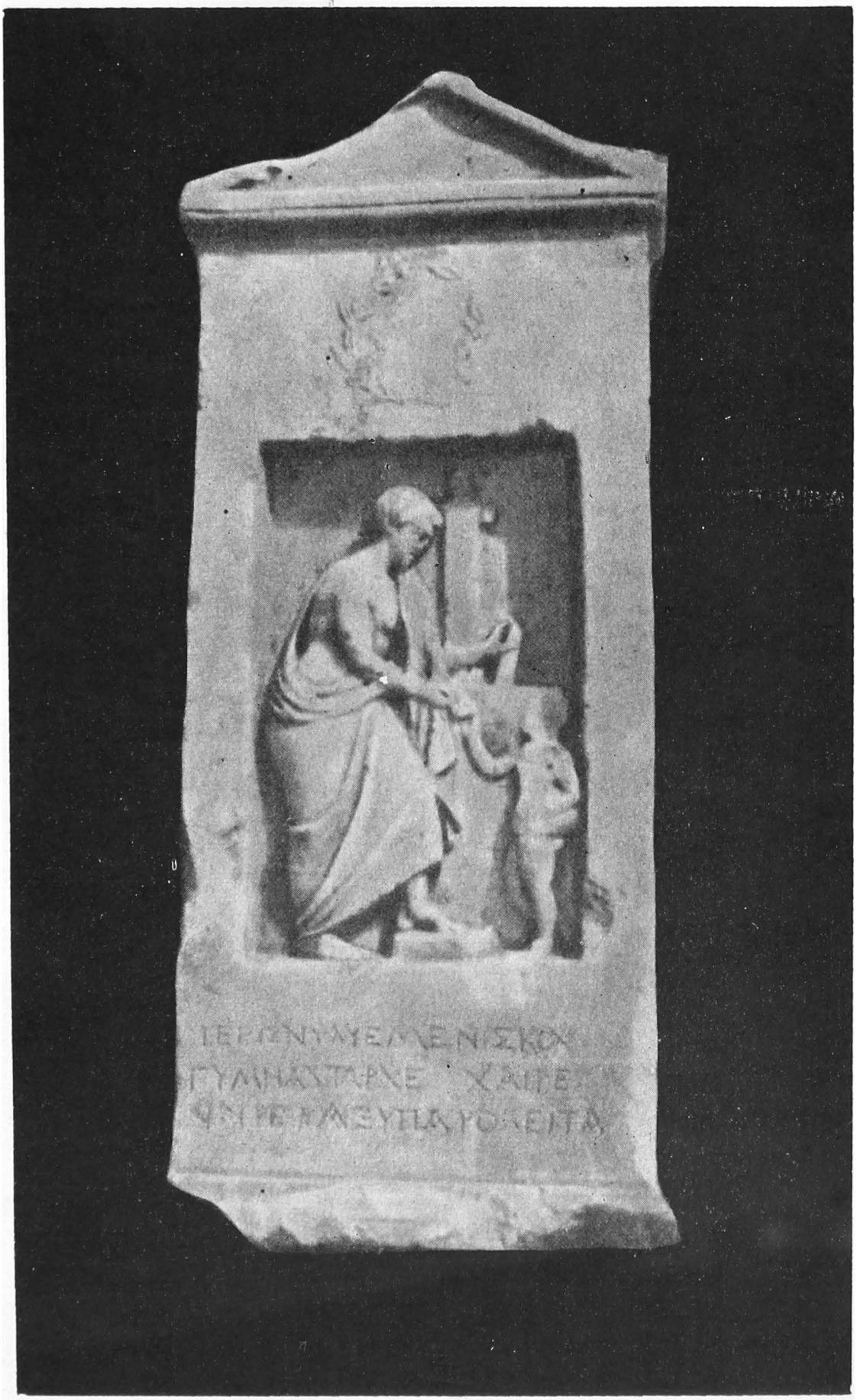

268

https://biblioteca-digitala.ro

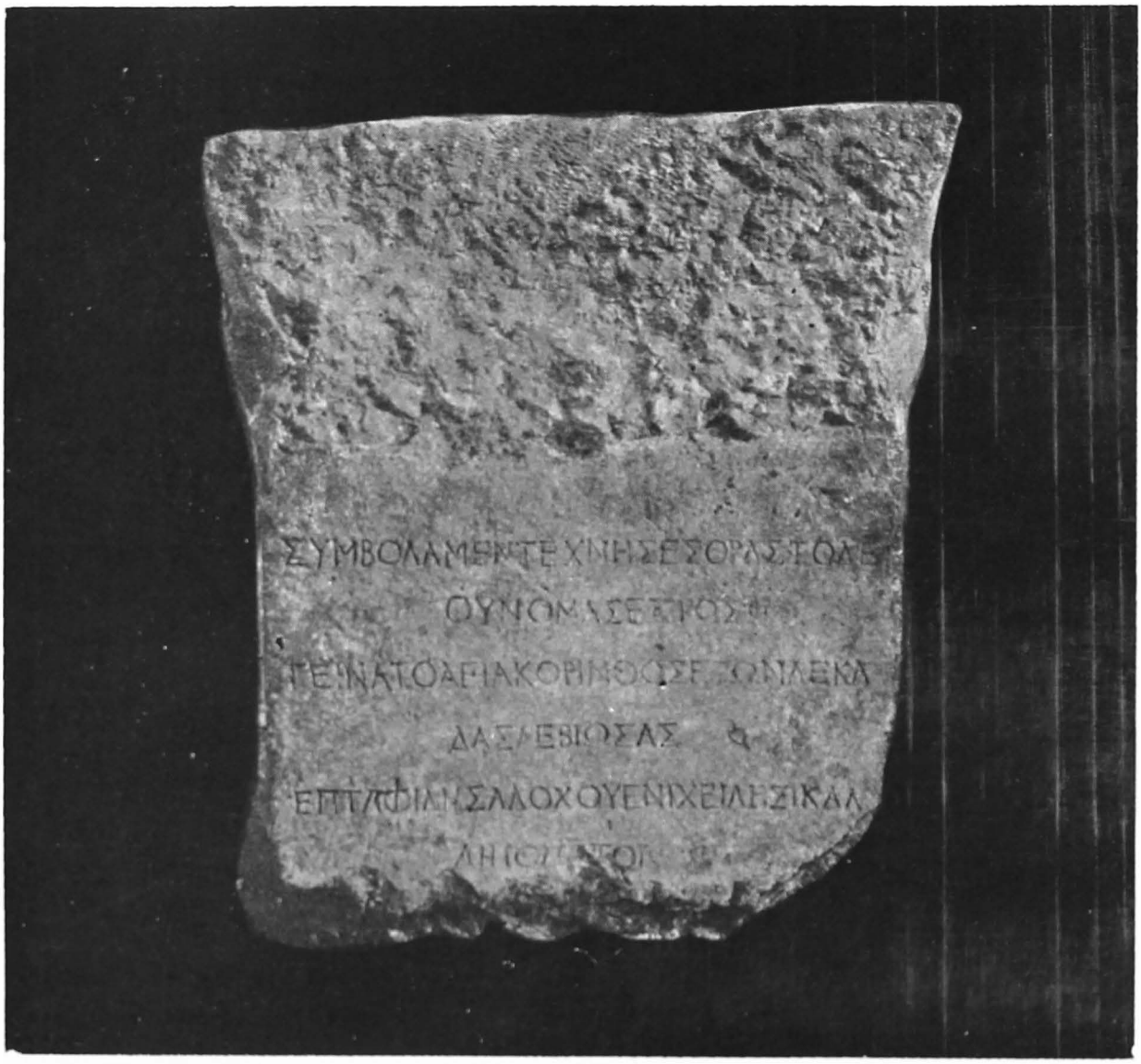

271

270

272

https://biblioteca-digitala.ro

274

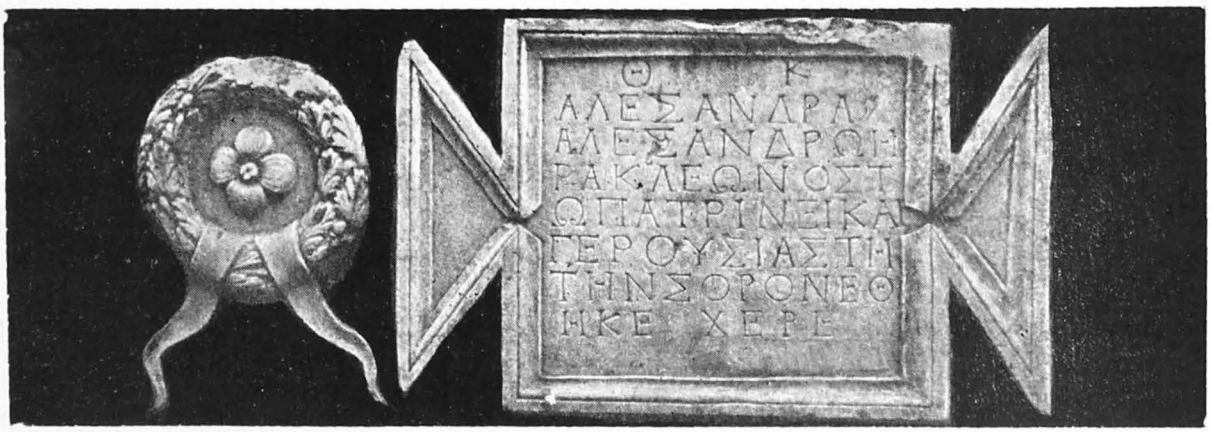

275

273

277

https://biblioteca-digitala.ro

276

276

276

279

281

https://biblioteca-digitala.ro

282

284

285

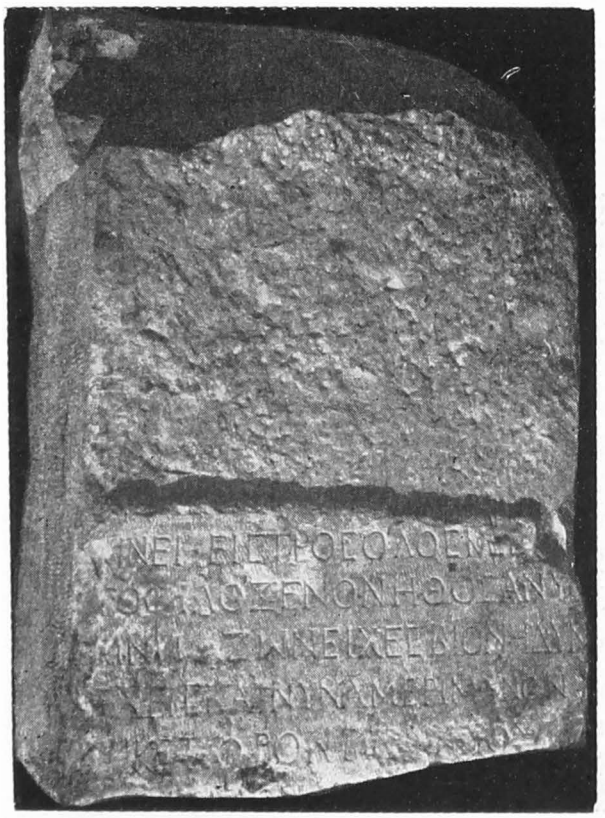

287

286

https://biblioteca-digitala.ro

288

289

290

https://biblioteca-digitala.ro

292

https://biblioteca-digitala.ro

293

294

297

295

301

https://biblioteca-digitala.ro

298

302

304

305

https://biblioteca-digitala.ro

303

https://biblioteca-digitala.ro

307

306

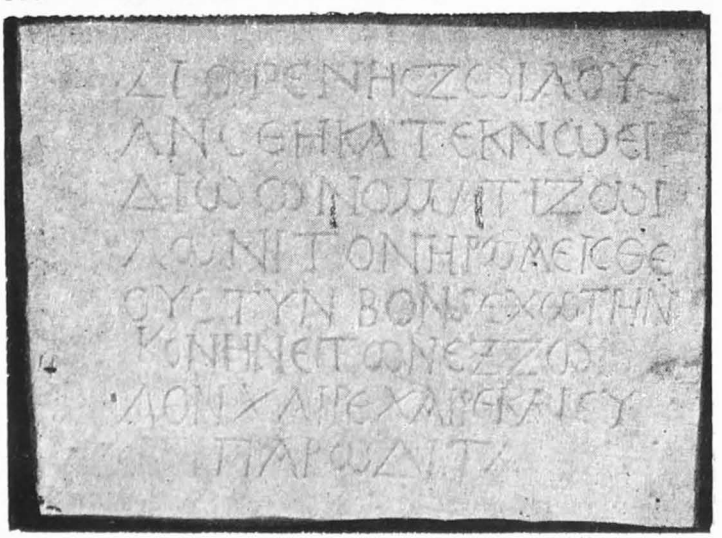

309

310

https://biblioteca-digitala.ro

311

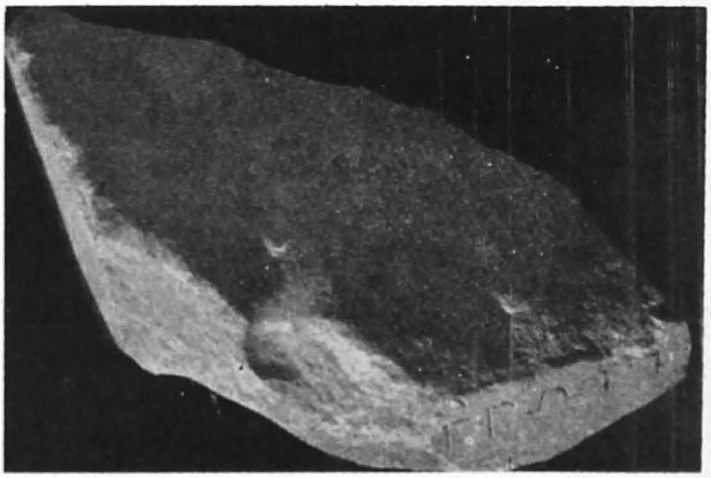

314/A

314/B

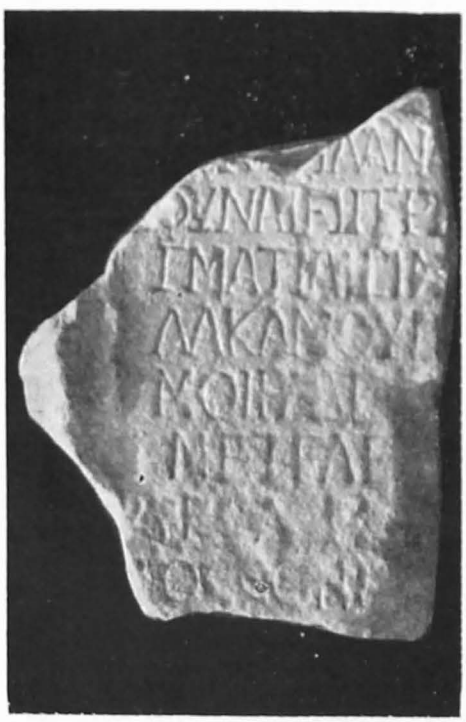

312

313

https://biblioteca-digitala.ro

315

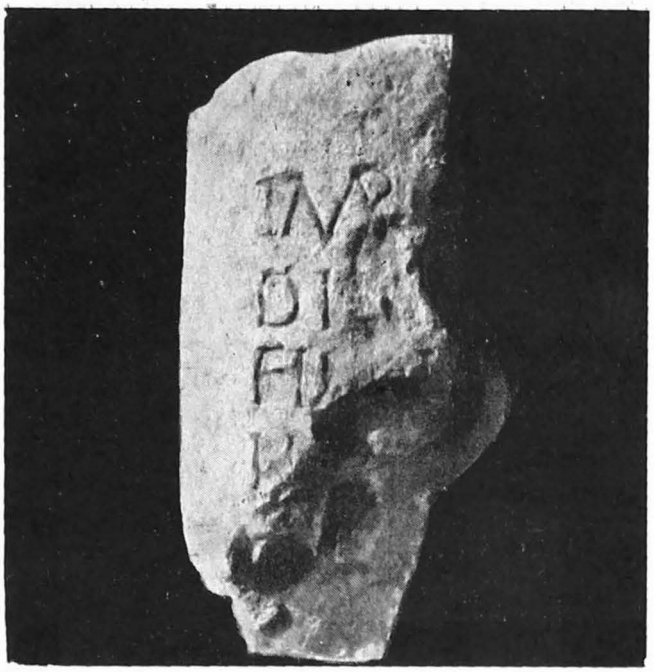

316

317

319

320

https://biblioteca-digitala.ro

328

https://biblioteca-digitala.ro

323

https://biblioteca-digitala.ro

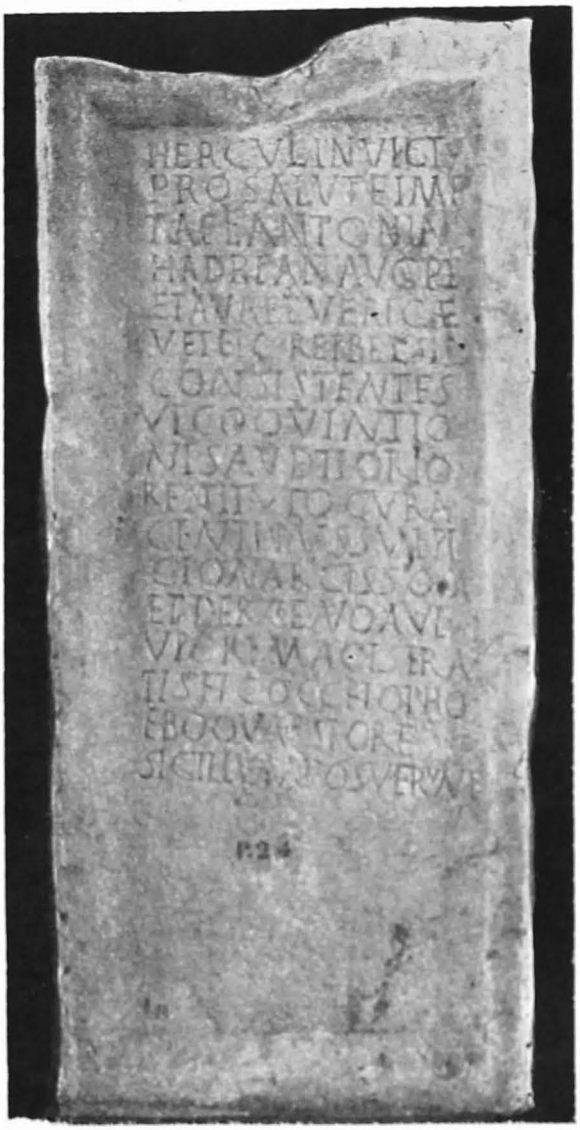

324

326

327

329

https://biblioteca-digitala.ro

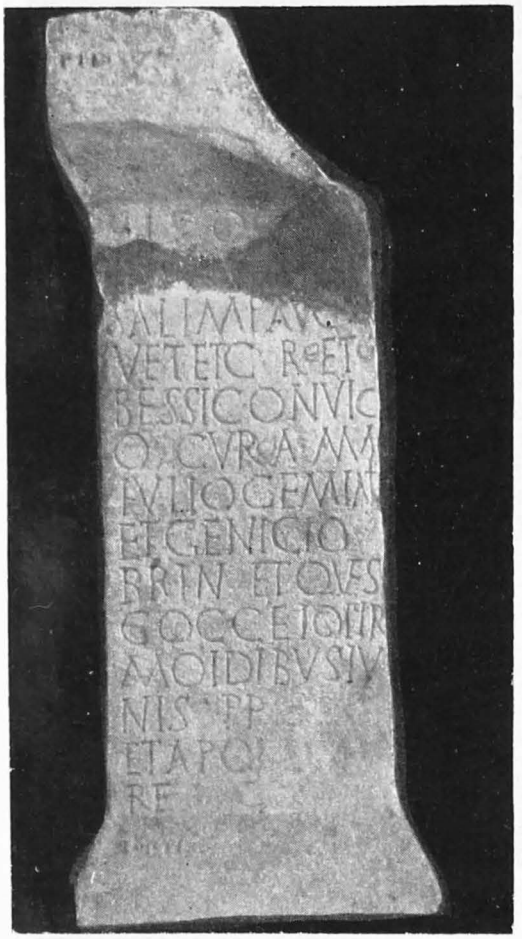

328

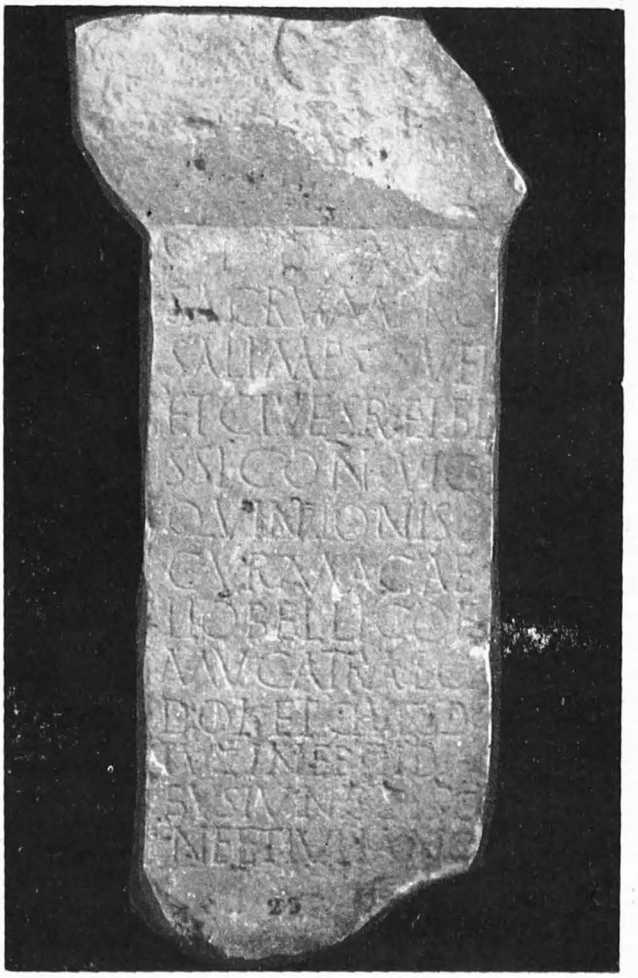

330

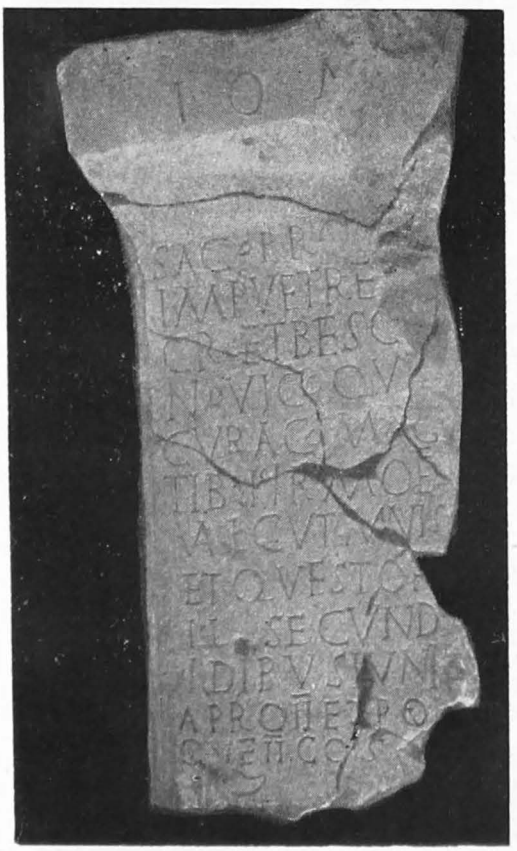

331

333

https://biblioteca-digitala.ro

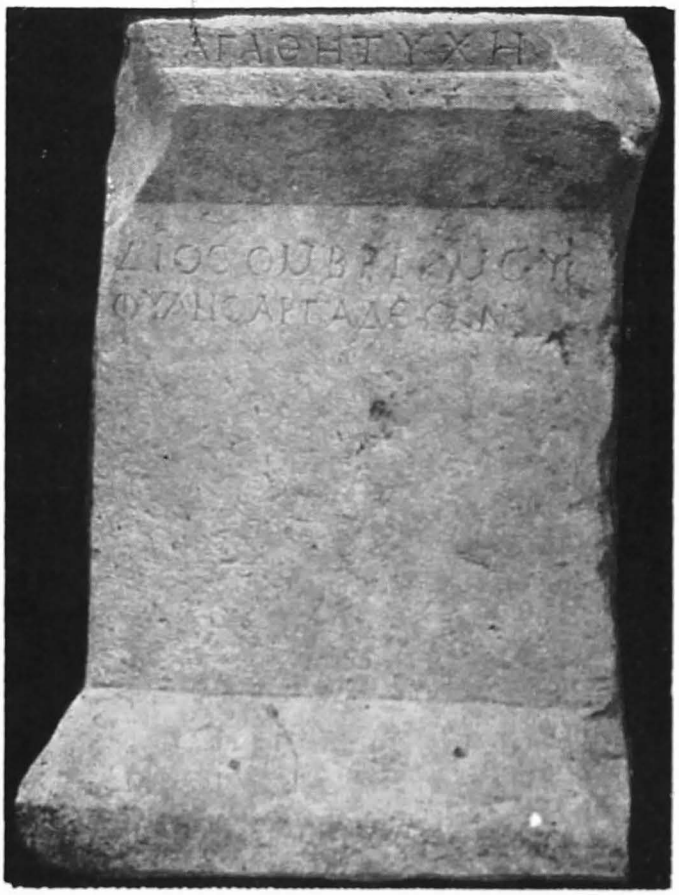

334

335

337

https://biblioteca-digitala.ro

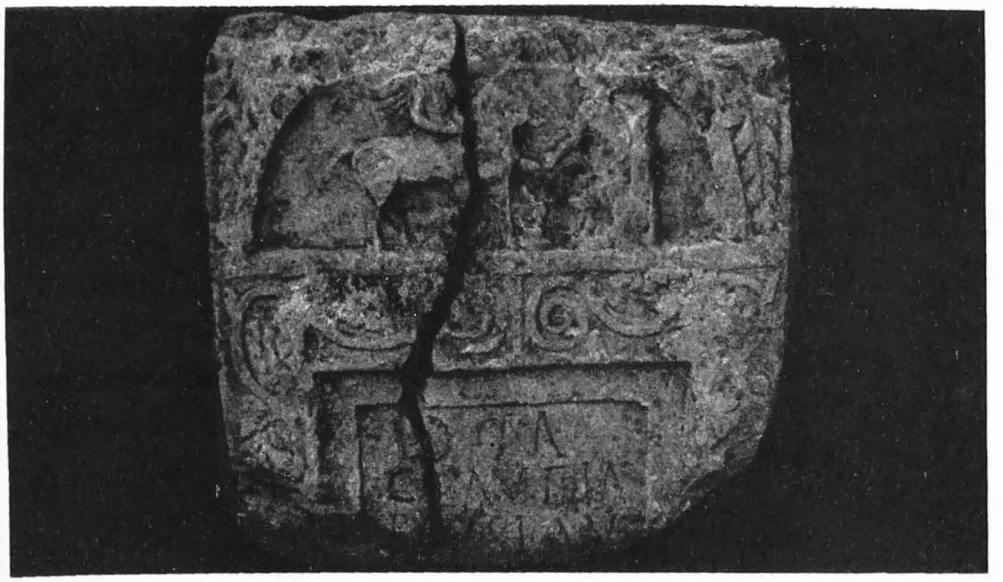

338

338

https://biblioteca-digitala.ro

339

339

https://biblioteca-digitala.ro

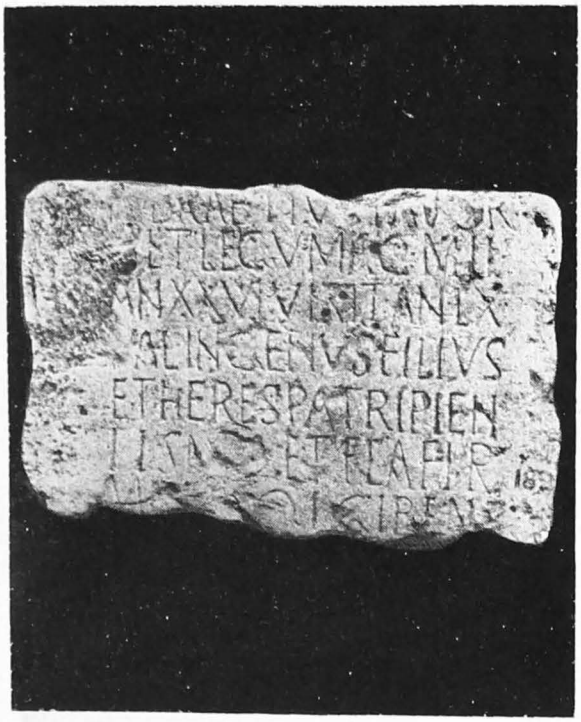

336

343

340

342

https://biblioteca-digitala.ro

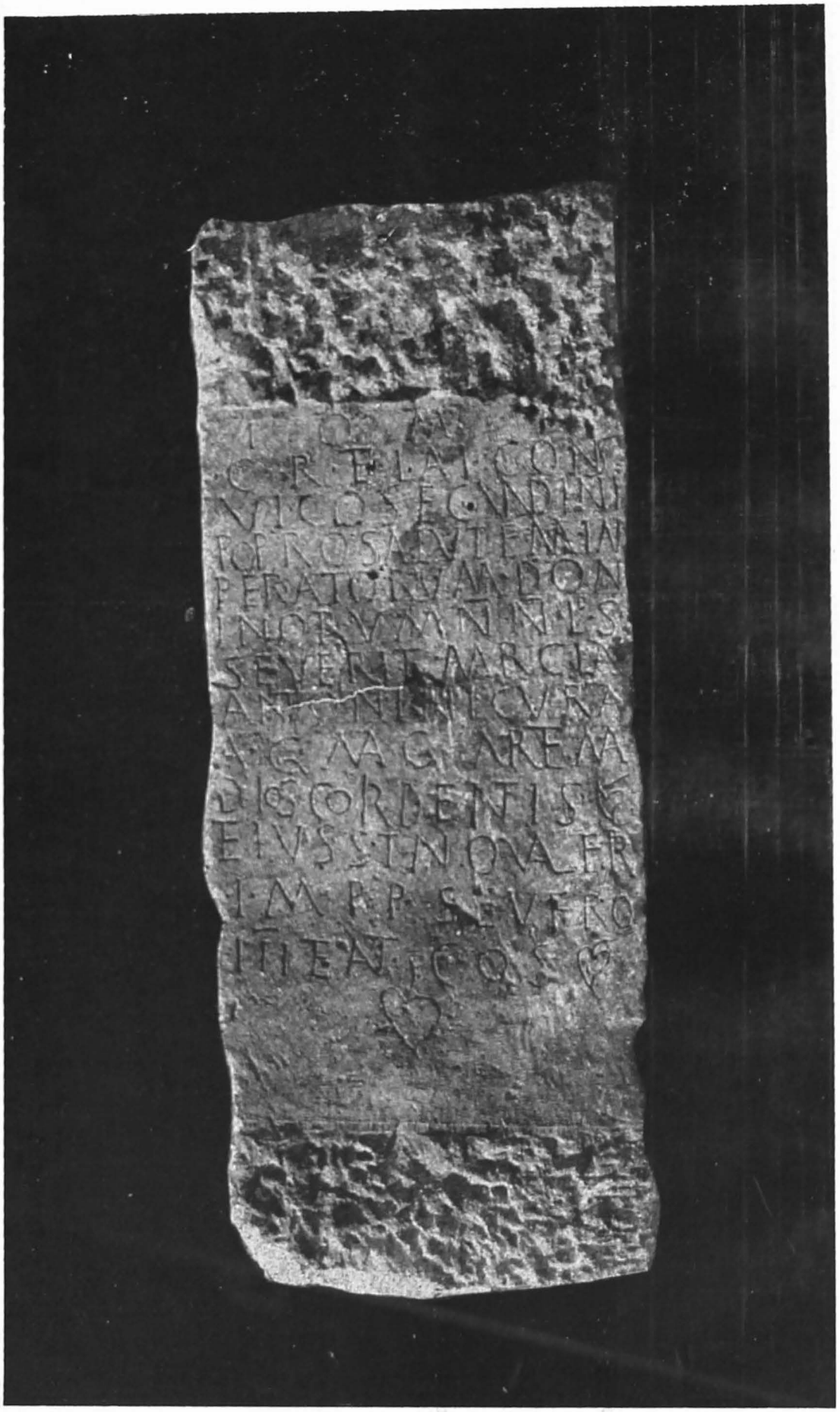

344

https://biblioteca-digitala.ro

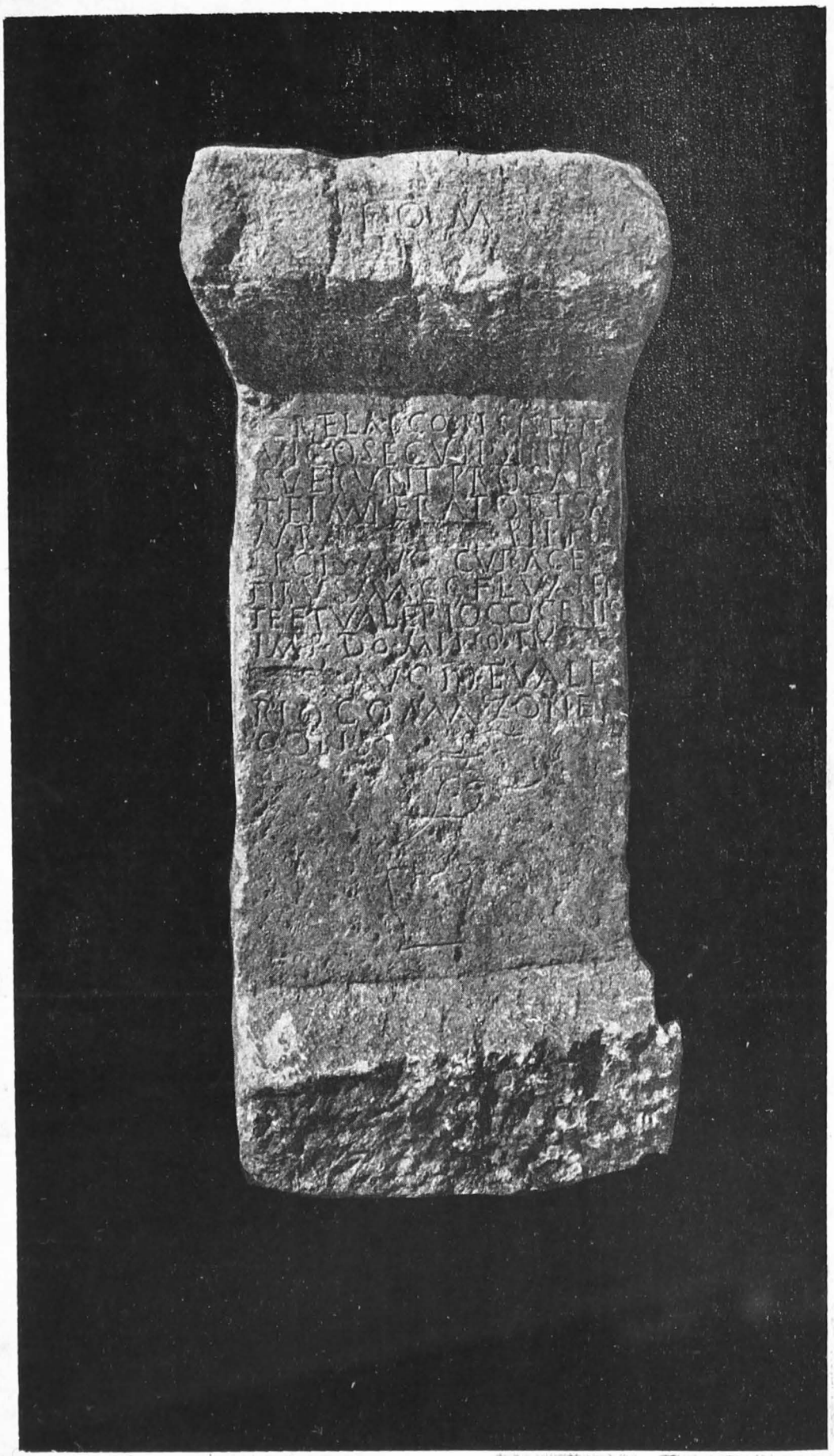

345

347

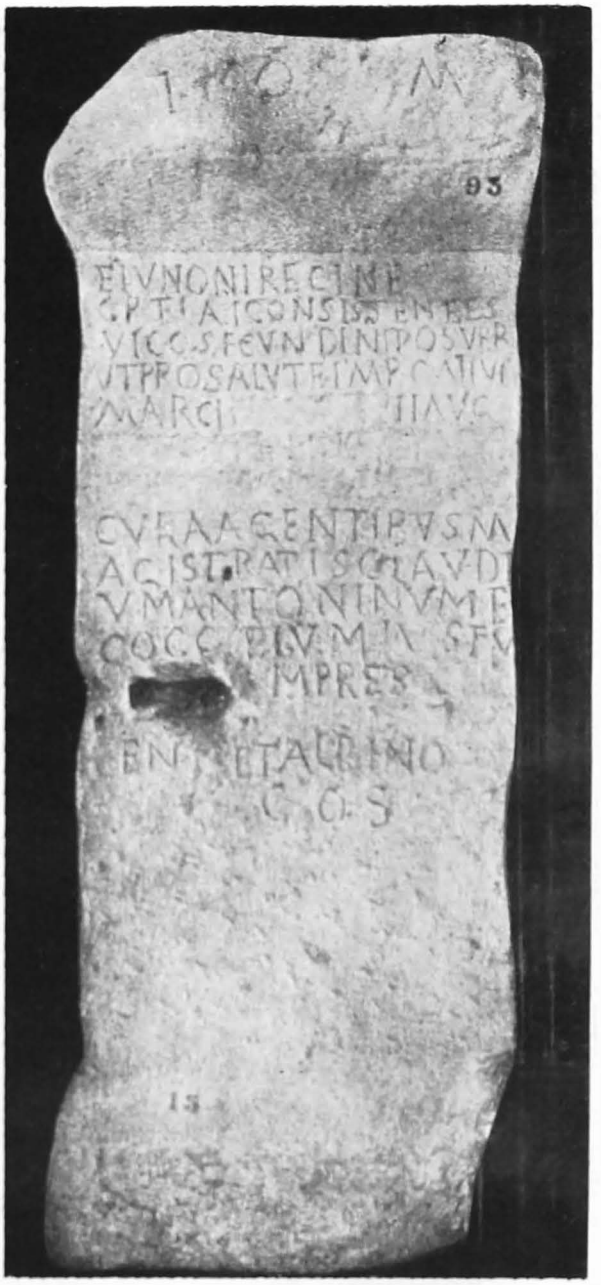

349

350

352

https://biblioteca-digitala.ro

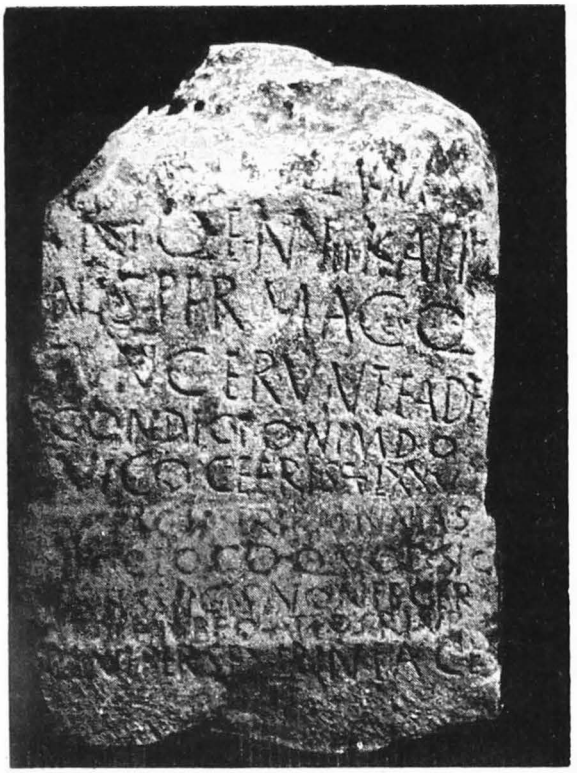

352/2

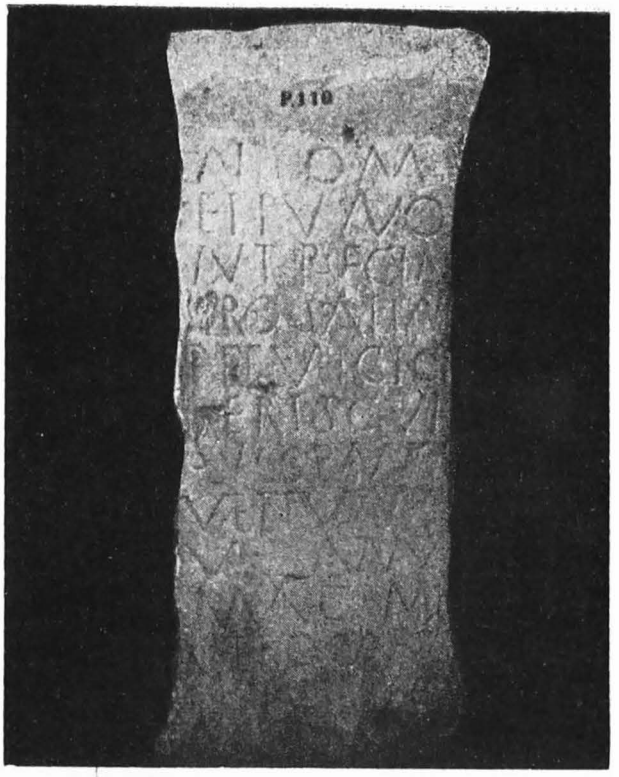

351

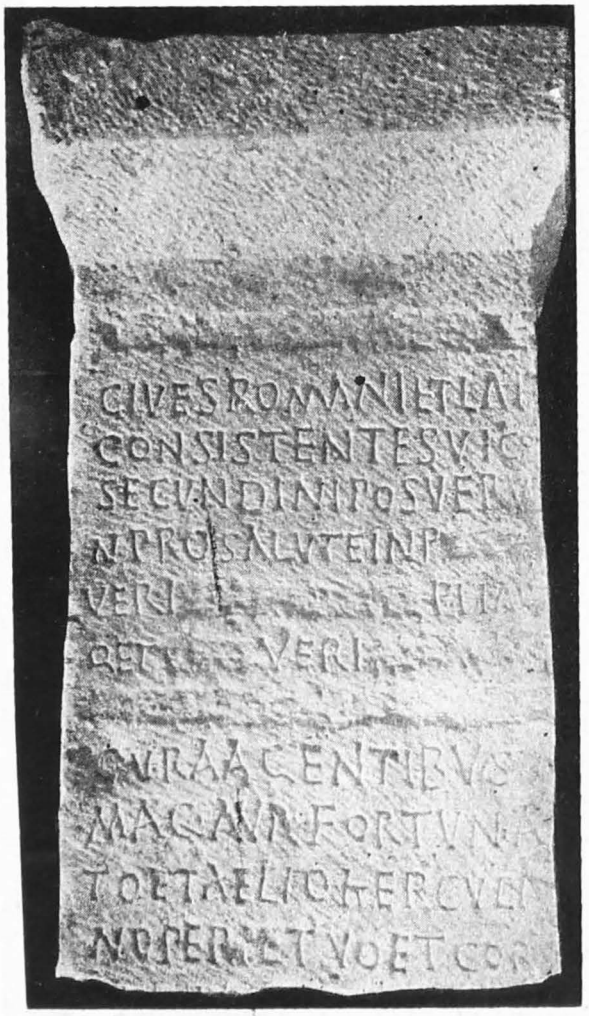

346

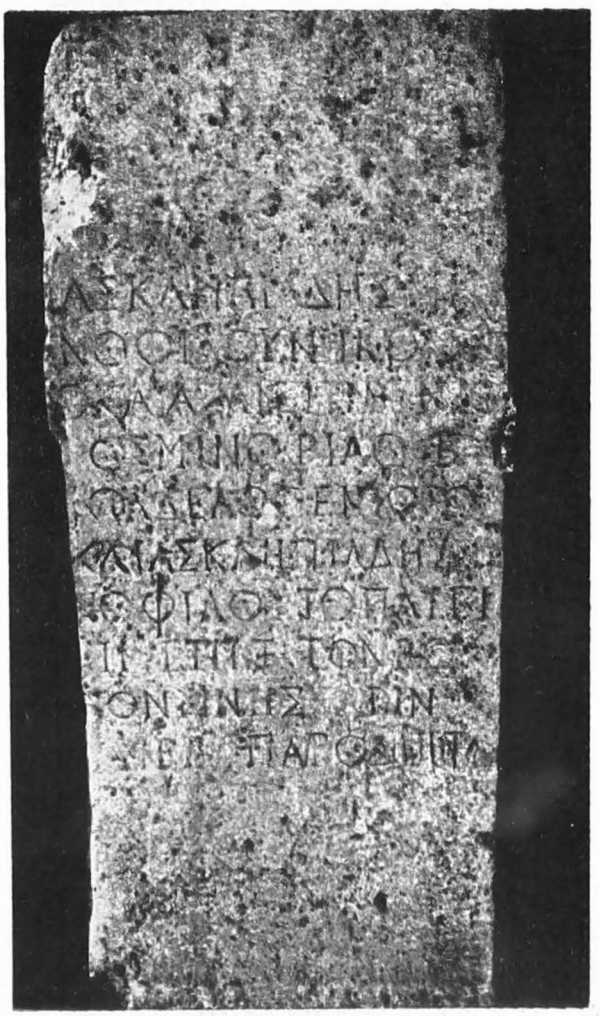

356

https://biblioteca-digitala.ro

353

358

353

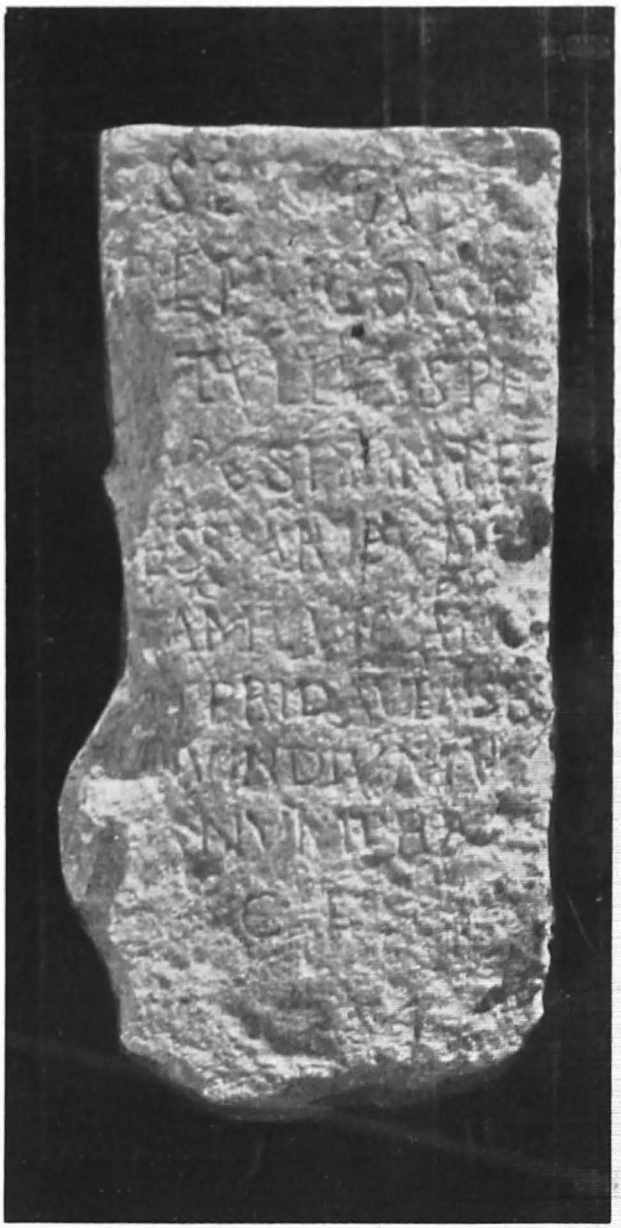

360

https://biblioteca-digitala.ro

362

371

368

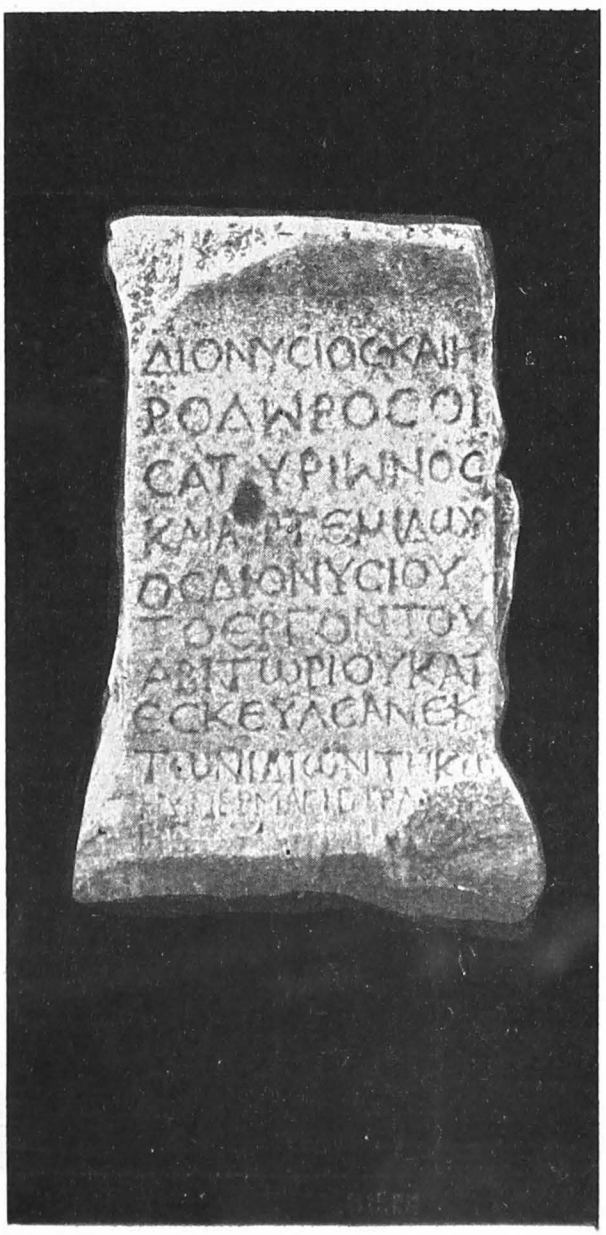

363

https://biblioteca-digitala.ro

372/A

372/B

https://biblioteca-digitala.ro

373

https://biblioteca-digitala.ro

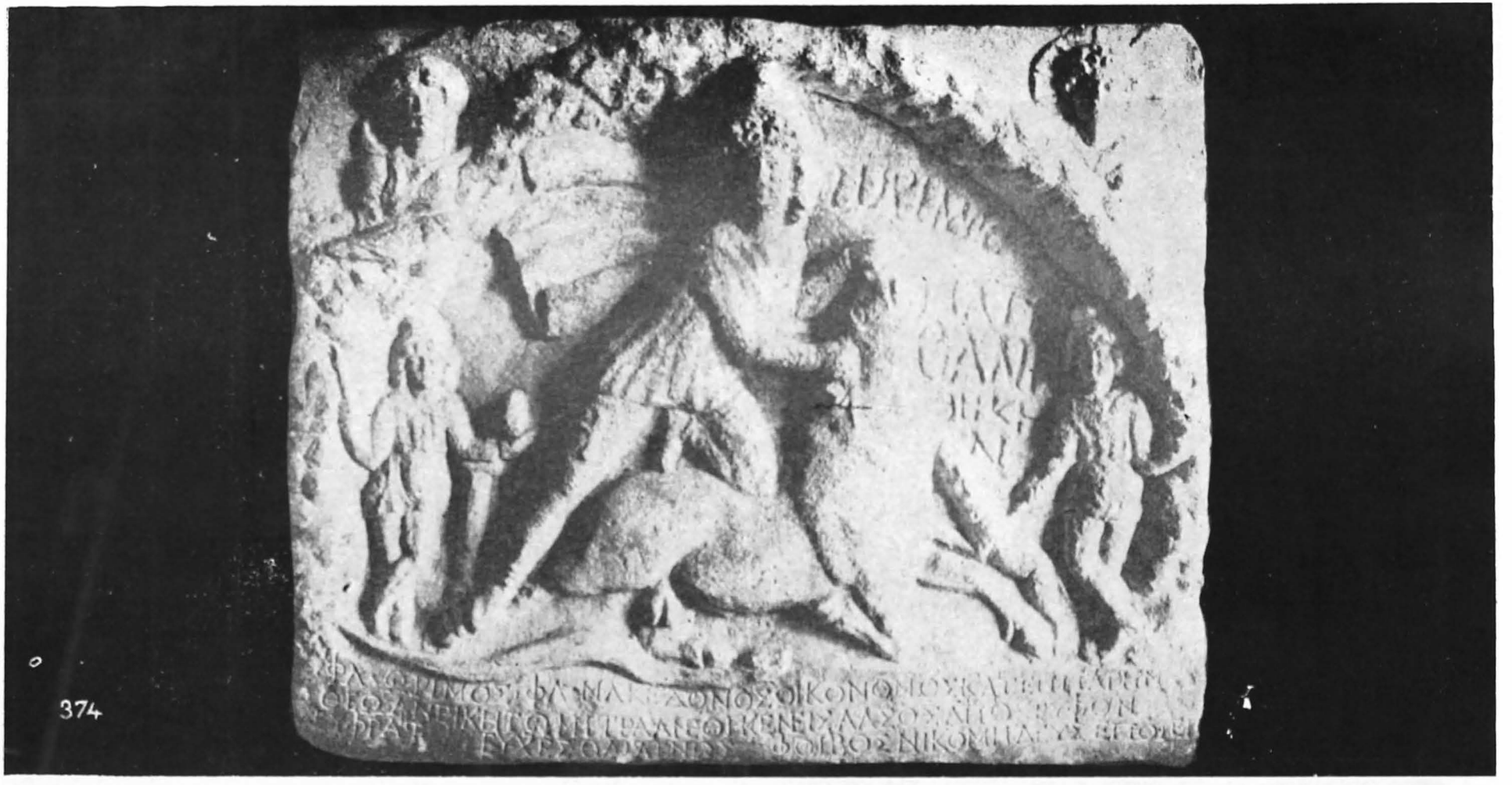

374

374

375

https://biblioteca-digitala.ro

376

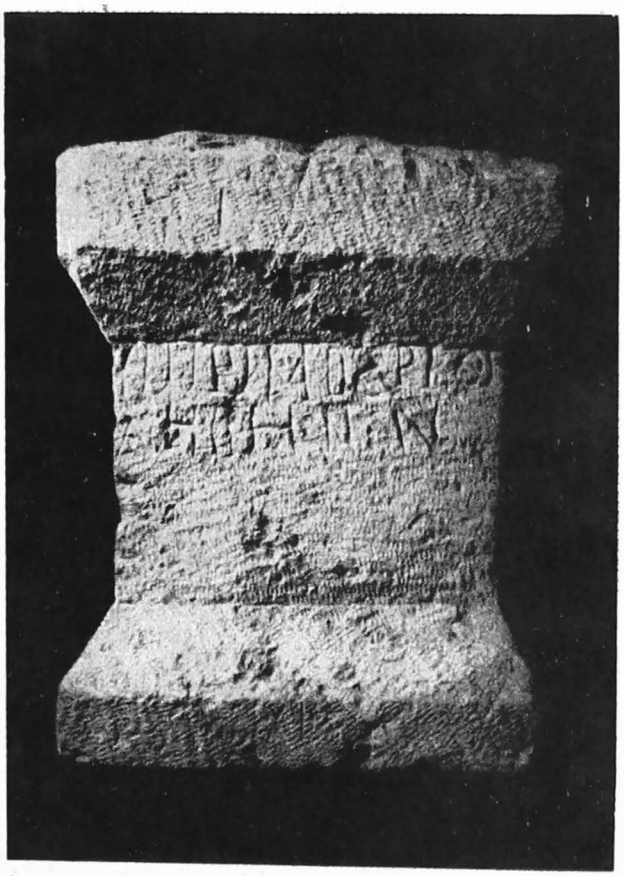

377

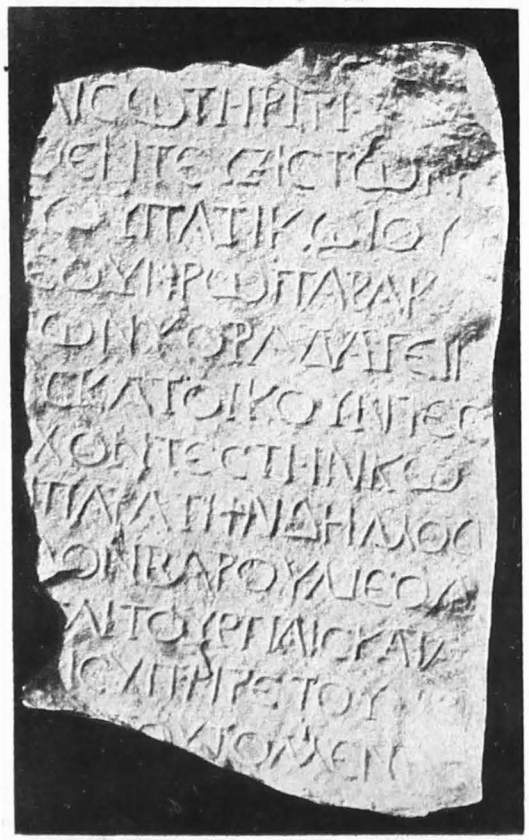

378/A

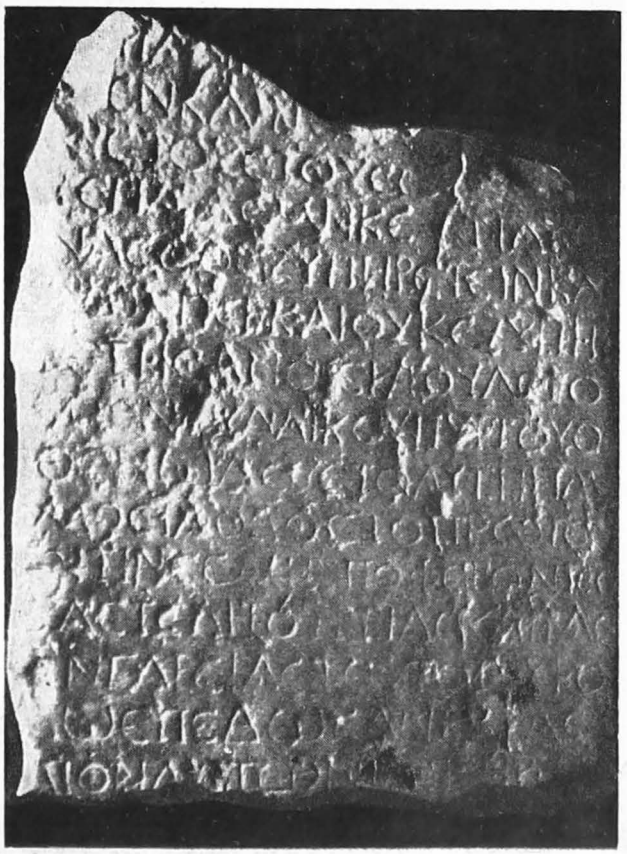

378/B

https://biblioteca-digitala.ro

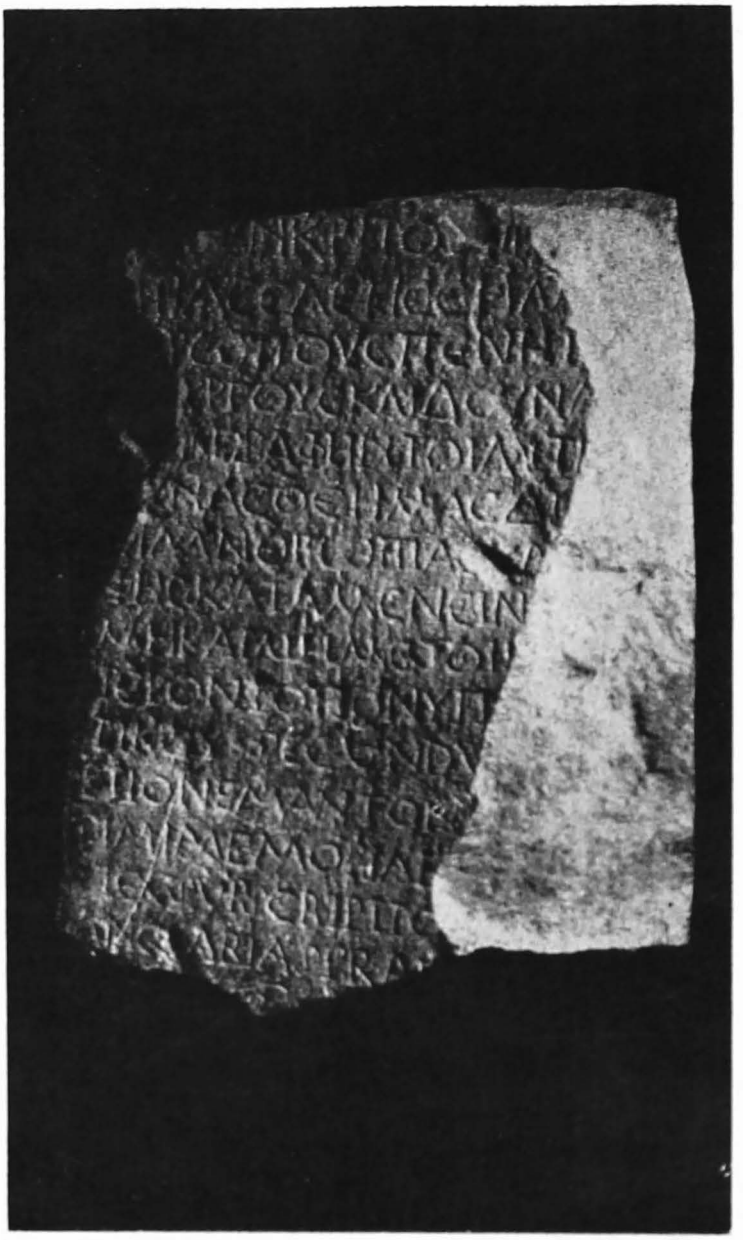

378/C

380

383

378/D

388

https://biblioteca-digitala.ro

386

396

394

397

391

402

https://biblioteca-digitala.ro

407

413

412

414

416

417

https://biblioteca-digitala.ro

420

411

418

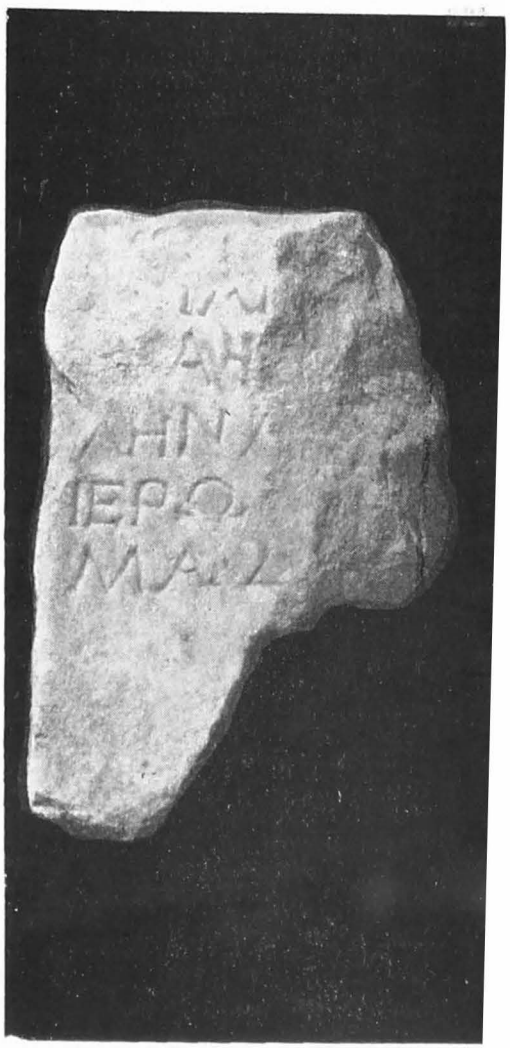

422

https://biblioteca-digitala.ro

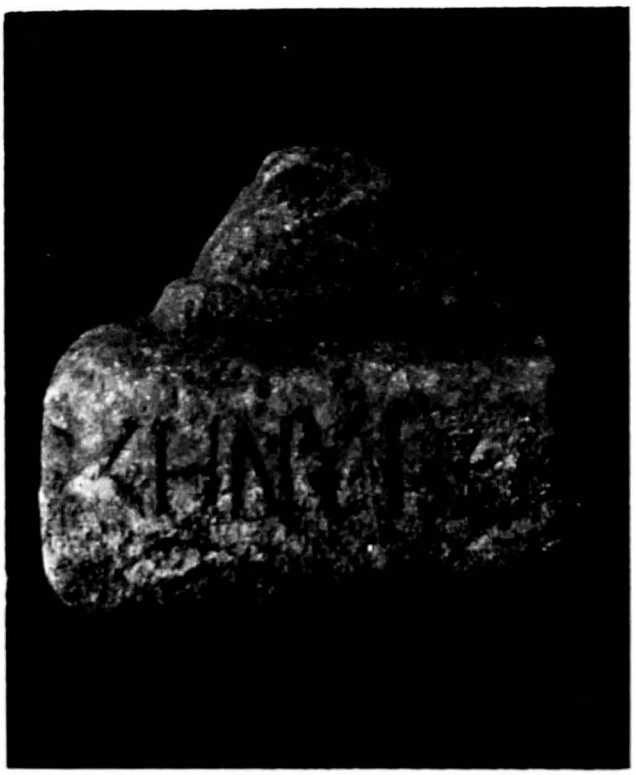

426

427

https://biblioteca-digitala.ro

Redactor : STELLA NICOLAU
Tehnoredactor : SILVIA DEOCLEȚIAN

Bun de tipar 23.II.1988. Format 16/70 × 100. Coli de tipar 34. Planșe 47 + 1 pliant. C.Z. pentru biblioteci mari și mici : 47—71(398.2).

C. 657 — I. P. „INFORMAȚIA"
Str. Brezoianu Nr. 23—25
București

https://biblioteca-digitala.ro

Lei 71

https://biblioteca-digitala.ro

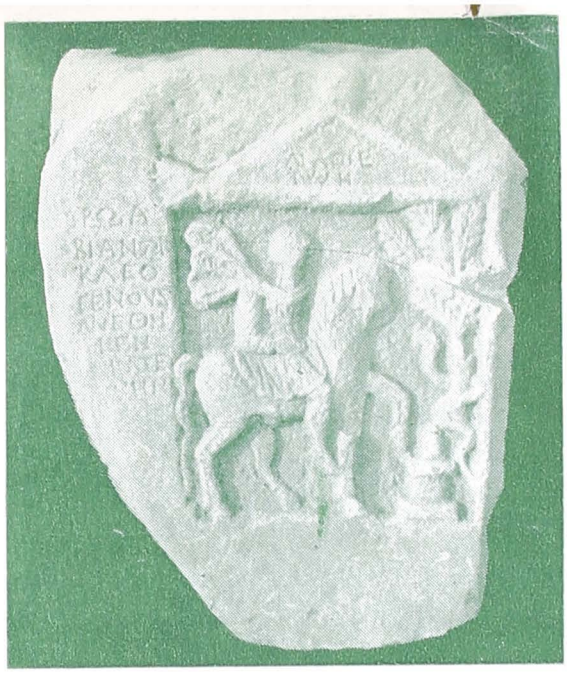

Despre *Histria* și *celelalte colonii grecești* de pe litoralul Mării Negre în Editura Academiei au apărut următoarele lucrări :

—*Histria I. Monografie arheologică*, de Em. Condurachi și colectiv, 1954, 592 p. + 23 pl.

—*Histria II. Monografie arheologică*, de Suzana Dumitriu și P. Alexandrescu, 1966, 561 p. + 11 pl.

—*Histria III. Descoperirile monetare 1914—1970*, de Const. Preda și H. Nubar, 1973, 259 p.

—*Histria IV. La céramique d'époque archaïque et classique*, de P. Alexandrescu, în colaborare cu Suzana Dumitriu și Maria Coja, 1978, 145 p. + 70 pl.

—*Histria V. Ateliers céramiques*, de Maria Coja și Pierre Dupont, 1979, 168 p., 38 fig. + 2 pliante.

—*Histria VI. Les thermes romains*, de Al. Suceveanu, 1982, 265 p. + 91 fig.

—Iorgu Stoian, *Tomitana. Contribuții epigrafice la istoria cetății Tomis*, 1962, 383 p.

—D. M. Pippidi, *Schythica Minora. Recherches sur les colonies grecques du littoral roumain de la Mer Noire*, 1975, 314 p., 24 pl.

—*Epigraphica, Travaux dédiés au VIIe Congrès International d'épigraphie grecque et latine* (Constantza, 9—15 septembre 1977). Sub redacția : D. M. Pippidi și Em. Popescu, 1977, 287 p.

https://biblioteca-digitala.ro

Lei 71

EDITURA ACADEMIEI
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

https://biblioteca-digitala.ro